

સ્વ. પૂ. વિનોદકુમાર

સ્વ. પૂ. દિનાશ્રી
શ્રી. શામળ વેલજી વીરાણી

સ્વ. પૂ. માતુશ્રી
શ્રી. કકવીભાઈ વીરાણી

ખરેકે ટીક
સંગ્રહ

છપાવી પ્રસિધ્ધ કરનાર
શ્રી. શામળ વેલજી વીરાણી
અને
શ્રી. કકવીભાઈ વીરાણી સ્મારક ટ્રસ્ટ
ક, દિવાન પરા, રાજકોટ

સમાવેશ અને અનુવાદ
 બીજાજાણે કેશવજાણે તુરખીયા.
 માનદ મત્રી
 શ્રી જી. જી. એ. રજા, જેન મેનરજા,
 દિલ્હી.

મુદ્રક મુસ્લમાન
 રમણીકજાણે મનોજાણે વેણ
 જશવત પ્રી-દીગ પ્રેસ
 અ. પી. ઠ. શ. જ. કો. ર.

બીજ સવત ૨૪૮૪
 બિક્રમ સવત ૨૦૧૫
 -ત્રી છ આ વૃત્તિ-
 પ્રત. ૧૦૦૦ એક દુબલર

બા બ્ર શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર

૧	શ્રી નવ તત્ત્વ	૧
૨	પચીશ ક્રિયા	૧૧
૨	છકાયના બોલ	૧૫
૪	પચીશ બોલ	૩૫
૫	સિદ્ધ દ્વાર	૪૧
૬	ચૌવીશ દંડક	૪૫
૭	આઠ કર્મની પ્રકૃતિ	૭૩
૮	ગતાગતિ	૮૩
૯	છ આરાના ભાવ	૯૩
૧૦	દશ દ્વારના શુભસ્થાનક	૧૦૧
૧૦ અ	શ્રી ગુણસ્થાનદ્વાર	૧૧૩
૧૧	તેત્રીશ બોલ	૧૨૮
૧૨	નંદિસૂત્રમાથી પાંચ જ્ઞાનનું વિવેચન	૧૪૨
૧૩	ત્રેવીશ પદવી	૧૫૯
૧૪	પાંચ શરીર	૧૬૬
૧૫	પાંચ ઇન્દ્રિય	૧૭૦
૧૬	રૂપી અરૂપીના બોલ	૧૭૩
૧૭	મોટો બાસઠીચો	૧૭૫
૧૮	બાવન બોલ	૧૮૯
૧૯	ઓતા અધિકાર	૧૯૯
૨૦	અઠાણું બોલનો અર્થ બહુત્વ	૨૦૪
૨૧	પુદ્ગલ પરાવર્ત	૨૦૭
૨૨	જીવેની માર્ગદર્શના ૫૬૩ પ્રશ્નો	૨૧૩

૨૩	ધ્યાર કલામ	૨૩૧
૨૪	શ્વાસો મધુવાસ	૨૩૨
૨૫	અસન્નશ્વો	૨૩૩
૨૬	ભત્રીસ સૂત્રોના નામ	૨૩૩
૨૭	અપર્યાપ્તા તથા પર્યાપ્ત દ્વાર	૨૩૪
૨૮	પામ્ય દેવ	૨૩૬
૨૯	આરાધક—વિરાધક	૨૩૯
૩૦	ત્રણ ભાગિકા	૨૪૦
૩૧	છકામના ભવ	૨૪૨
૩૨	અવધિપદ	૨૪૩
૩૩	ધર્મધ્યાન	૨૪૫
૩૪	૭ સેશ્યા	૨૫
૩૫	આઠ આત્માનો વિચાર	૨૫૪
૩૬	અવ્યક્ત સમકલિતના ૨૭ ભોલ	૨૫૭
૩૭	કાય નિર્મિત	૨૬૦
૩૮	ચોમાનો અરૂપ બહુત્વ	૨૬૫
૩૯	આકાશ શ્રેણી	૨૬૭
૪૦	બળનો અરૂપ બહુત્વ	૨૬૮
૪૧	સમકલિતના ૧૧ દ્વાર	૨૭
૪૨	બાલશ્રેણી	૨૭૧
૪૩	ધર્મની સ મુખ થવાના ૧૫ કારણ	૨૮૧
૪૪	માર્ગનુસારીના ૩૫ ગુણ	૨૮૧
૪૫	આવકના ૨૧ ગુણ	૨૮૨
૪૬	વહેણા મોક્ષ જ્ઞાના ૨૩ ભોલ	૨૮૨
૪૭	વીર્જીકર નામ બાધવાના ૨૦ કારણો	૨૮૩
૪૮	પરમ કલ્યાણના ૪૦ ભોલ	૨૮૪
૪૯	વીર્જીકરના ૩૪ અતિશય	૨૮૫
૫૦	બ્રહ્મચર્યની ૩૨ ઉપમા	૨૮૬

૫૧	દેવોત્પાતના ૧૪ બોલ	૨૮૭
૫૨	ષટ્ દ્રવ્ય ૫૨ ૩૧ દ્વાર	૨૮૮
૫૩	ચાર ધ્યાન	૨૯૩
૫૪	આગધના પદ	૨૯૪
૫૫	વિરહ પદ	૨૯૫
૫૬	સ જ્ઞા પદ	૨૯૬
૫૭	વેદના પદ	૨૯૭
૫૮	સમુદ્ધાત પદ	૨૯૯
૫૯	ઉપયોગ પદ	૩૦૩
૬૦	ઉપયોગ અધિકાર	૩૦૪
૬૧	નિયંત્ર	૩૦૪
૬૨	સજ્યા (સયતિ)	૩૧૧
૬૩	અષ્ટ પ્રવચન (૫ સમિતિ ૩ શુદ્ધિ)	૩૧૮
૬૪	૫૨ અનાચાર	૩૨૦
૬૫	આહારના ૧૦૬ દોષ	૩૨૧
૬૬	સાધુસમાચારી તથા સાધુઓના દિનકૃત્ય અને રાત્રીકૃત્ય	૩૨૬
૬૭	સમ્યક્ પરાક્રમના ૭૩ બોલ	૩૨૭
૬૮	૧૪ રાજલોક	૩૨૮
૬૯	નારકી	૩૩૧
૭૦	સવનપતિ	૩૩૩
૭૧	વાણવ્ય તર	૩૩૭
૭૨	જ્યોતિષિદેવ	૩૪૦
૭૩	વૈમાનિકદેવ	૩૪૩
૭૪	સખ્યાદિ ૨૧ બોલ અર્થાત ડાલાપાલા	૩૪૮
૭૫	પ્રમાણ નય	૩૪૯
૭૬	ભાષાપદ	૩૫૬
૭૭	આયુષ્યના ૧૮૦૦ ભાંગા	૩૬૦

૭૮	સોપાનક્રમ—નિરૂપક્રમ	૩૬૧
૭૯	હિમમાણ વક્રુમાણ	૩૬૧
૮૦	સાવચચા સોવચા	૩૬૨
૮૧	ક્રંત સમચ	૩૬૩
૮૨	દ્રવ્ય (જીવાજીવ)	૩૬૩
૮૩	સ સ્થાન દ્વાર	૩૬૪
૮૪	સ સ્થાનના ભાંગા	૩૬૫
૮૫	ખેતાણુવાઈ	૩૬૬
૮૫	અવધેણુનો અણ્ય બહુત્વ	૩૬૮
૮૬	ચરમ પદ	૩૭૦
૮૭	ચરમાચરમ	૩૭૨
૮૮	જીવ પરિણામ પદ	૩૭૩
૮૯	અજીવ પરિણામ	૩૭૫
૯૦	ભાર પ્રકારના તપ	૩૭૫
૯૧	શેઠા મુનિના પ્રશ્નોત્તર	૩૭૬
૯૨	૬૩ પચ્ચદ્વિમાણ	૩૮૨
	બૌદ્ધગી	૩૮૪
	વાઢે વઢેતા જીવના બોલ	૩૮૧
	આદ્યમ વ્યગૃતિની ભાવના	૩૮૩

ફાઇ

- ૧ શ્રી શામજી વેલજી વીરાણી
- ૨ શ્રી ઠઠવીભાઈ વીરાણી.
- ૩ શ્રી વિનોદમુનિ સસારી જીવનમા શાસ્ત્ર અધ્યયન
- ૪ સમરજીભલિ.

નિવેદન.

“ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયળ ”

સ્વર્ગસ્થ ણા પ્ર શ્રી વિનોદમુનિજી આગમોક્ત જિન-
વાણીના પરમ ભક્ત હતા આગમવચનો પર એમની અગાધ શ્રદ્ધા
હતી, અને “ અસંખ્યં જીવિય મા પમાયળ ” (જીવન તૂટ્યું
સધાતું નથી માટે ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ)
આ તેમનું ધ્યેય હતું.

વીતરાગની વાણીનો વિશેષ પ્રચાર કેમ થાય એની એમના
હૃદયમાં ઘણીજ ધગશ હતી વીતરાગના વચનોનું શ્રદ્ધાન કરીને
એમણે ભાગવતી નીકા અંગીકાર કરી એમની નીકા સંસ્કાર વિધિમાં
અમે નિમિત્ત ન થઈ શક્યા, એ અમારી કમનસીબી છે. વીતરાગ
વાણીના પ્રચારની એમની જે ઉત્કૃષ્ટ ઈચ્છા હતી તે સદ્ભાવનાની
પૂર્તિરૂપે વીતરાગવાણીમાંથી જે ઉત્તમ જ્ઞાન કે જે નિત્ય આવક
જીવનમાં ઉપયોગી થઈ શકે તેવા આકિત્યનું પ્રકાશન કરીને અસુક
અશે એ હું ખાતે હજીવું કરવા અમારા ચિત્તને શાન્તવન આપવાનો
સ્વદય પ્રયત્ન કરી આ અથ સ્વર્ગસ્થ ણા પ્ર શ્રી વિનોદમુનિજીને
શ્રદ્ધાન્વિરૂપે અર્પણ કરીએ છીએ

સ્વર્ગસ્થ મુનિશ્રી નિર્વાણ પામ્યા પછી તેમના સ્વર્ગારોહણનું
જે નિમિત્ત સરળરૂપે તેનું વર્ણન તથા તેમના આદર્શ જીવનનો
વૃતાંત સક્ષિપ્તમાં આ અથમાં આપેલ છે તેમજ તેમના અનુપમ

જીવનને આવરી લેતો અથ શુભરાત્રી તથા સિન્દીબાપામા સુધા
સુધા અથે રૂપે પ્રકાશન થયેલ છે શ્રી જુહદ જૈન યોગ
સંબંધ " નામનો અથ અથો શ્રી જૈન ધર્મ પ્રેમી મુમુક્ષુઓ
સમક્ષ મૂકીએ છીએ જેમાં નિત્ય સ્વાધ્યાય કરવા માટે યજ્ઞ
યજ્ઞ હાપયુ છે

આવા પ્રયોગ સસ્તી કિંમતે મળી શકે તો તેનો ભાવ
સૌ કોણ વધારે પ્રમાણમાં લીએ અને જૈન જ્ઞાનના પ્રચાર વધે એ
કારણને અંગે અને અમારા સ્વ. પૂ. પિતાશ્રીની જે ખરા અત્ત-
કરણની ધમશ અને આદર્શ હતા તેમજ તેઓશ્રીની સૂચના હતા
તે પ્રમાણે આજે આ અથ " ભાવના શતક તથા ધર્મ અને આત્માનો
સંયોગ " તેમજ શ્રી જૈન તત્ત્વ પ્રકાશ, શ્રી સમ્યક્દર્શન અને
અધ્યાત્મ જ્ઞાન, મહામત્ર આરાધના મુનજ્ઞાન પ્રત્યોત્તરી અને તત્ત્વ
સંબંધ શ્રી જૈન જ્ઞાન સાગર, શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાપ્રમાણ
શ્રી જુહદ જૈન યોગ સંબંધ શ્રી હરિગવ જોષ અતિમુક્ત બા-
પ શ્રી વિનોદમુનિનું જીવન ચરિત્ર (શુભરાત્રી) તથા (દિ હી) શ્રી
નિર્દિના મોપાન, શ્રી નવતત્ત્વ અને જીવ વિચાર શ્રી પ્રતિકમણ
સૂત્ર શ્રી સામાયિક સૂત્ર જેવા ધાર્મિક પ્રયોગ અને ધાર્મિક ઉપદેશો
પડતર કિંમત કરતા અધી કિંમતે આપીને તેઓશ્રીની હમ્દા
અન ભાવનાને માન આપ્યાનો અમાને મપૂર્ણ આનંદ થાય
છે તે હાથે આ અથ જૈન ધર્મ પ્રેમી સમાજ સમક્ષ તાદર રજુ
કરવાના અમને પ્રાપ્ત થોલા શુભ અવસર શબ્દ અમારી
આત્મ દૃન્ય માનીએ છીએ.

તિ. આત્મબંધુ

દુર્ભચ ગામજી વીરાજી

બા. બ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

*

આ બૃહદ્ થોકસ ગ્રંથ નામનું પુસ્તક બા. બ્ર શ્રી વિનોદમુનિના સ્મરણર્થે પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે તેથી તેમના જીવન ચરિત્રના પુસ્તકમાંથી અહીં સંક્ષિપ્તમાં તેઓશ્રીનું જીવન વૃતાંત છપાવવામાં આવેલ છે અને તેમને આ પુસ્તક અર્પણ કરવામાં આવે છે

આ પરમ વૈરાગી પુરુષનો જન્મ, વિક્રમ સવત ૧૯૬૨ માં પોર્ટસુદાન (આફ્રિકા) માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી દુર્લભજી શામજી વીરાણી અને મહાભાગ્યવાન માતૃશ્રીનું નામ બેન મણીબેન વીરાણી, બન્નેનું અસલ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે બેન મણીબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૃઢધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વ જીવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોન-મેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યાવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારી પેઢીમાં કુશળતા બતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઇટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, તેમજ ઈટાલી, ઈજિપ્ત વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સા ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ મને ૧૯૫૩ માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કદમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

જીવતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનીયાનાં રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઈજિપ્ત અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની

અલ્પકાલ લીધી જોવા છતાં એ તેઓને રમણીય સ્થળો કે રમણીય
પુણ્યસ્થાનો આકર્ષણ થયું નહીં, એ એના પૂર્વજવળા ધાર્મિક સંસ્કારોના
રજા હતો. અને એ રમેજ તેમને તે બધું ન બચ્યું અને તુરત
વતન પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીના કથાન કરવા ઠંઠંકાવે
ગયા અને તેમના ઉપદેશનો લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમા જ મન
લાગ્યું હું હા ધોવીચીના પાસમા ખારાનું વિચિત્ર વાતાવરણ એક
તેમને કંઈક જાણ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મળવી હોતા અને
ત્યાજભાવમાં સ્થિર રહેતા. પરદેશમા પણ સામાજિક, પ્રતિક્રમણ
ચર્ચાવિહાર આદિ પચ્ચક્રખાણ તેઓ ચૂકમા નહીં લે ચી કોટીની શેવાનો
ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક ચેતરજી એક બોસીક અને
બોલવામાટે એક બાહર ફક્ત વાપરતા, અને પછી જ ઉપર નહીં પણ
ભૂમિ પર જ શયન કરતા અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેથો અને
જોયો વાપરતા. કોઈ વખતે કબજે પહેરતા. બહુ ઠંડી હોય તો વખતે
સાંઘો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને અદ્યતિ પાથરણ રબરરણ અને
જે આર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા સમયમા નહીં પણ
જ ગણમાં એકાંત જગ્યામા જોયો ભાગે શરીરની અશુભિ દૂર કરવા જતા
હાલવા બાલવામાં સહાય અને પેશાબ સળખીમાં જીવંતવાની બરાબર
જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કોઈની સાથે મળવાનું થતું
ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય તેન ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યા વગર
રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને જલદી દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમજ
કહેતા કે જીવનનો કોઈ ભયસો નથી. અસખ્ય જીવન મા
પરમાત્મે જ અણુપણ તૂટતાં વાર જીવતી નથી જીવન તૂટ્યું સંધ્ય
નથી માટે ધર્મ કરજીમા સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

જોડત સમયમા બજાખસ પૂ. સુનિવૃત્ત અને પૂ. મહાસતીજી
ઓનો તથા જોડાઈ સમયમા પૂ. આચાર્યશ્રી માણેજીજી મહારાજ

અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના લાયચંદ્રજી મહારાજ, શ્રમણ સંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ સાધ્વીઓના ઉપદેશના તેમજે લાલ લીલેલ મુખર્ષમાં સાં ૨૦૧૧ની સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી સંપ્રદાયના શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને બે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ જલકે આખા કુટુંબે સંયમ અગીકાર કરેલ, તે જાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગ ભાવના પ્રગટ થઈ કે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલા તેઓ જ્યારે માતા-પિતાની સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને ભોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર ‘પૂજ્ય શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા’ એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધના પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતો વખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો જે ‘હજુ વાર છે સમય પાકવા દીવ્યો જ્ઞાન, અભ્યાસ વધારો’.

સા, ૨૦૧૨ ના અષાઠ શુદ્ધી ૧૫થી શ્રી વિનોદકુમારે આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમીત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો તેની સાથે શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સસાર પક્ષના કુટુંબિક, દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે આપણે બંનેએ દીક્ષા લેવી પહેલા વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષા તિથિ પૂ પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબેસા ૨૦૧૩ ના જેઠ શુદ્ધ ૫ ને સોમવારે માગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ, વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માગરોલ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની

એકને એક વાણી સાબળીને તેમને મનમાં આધાન થયો અને દીકરા
લેવા માટેના તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્ય શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ અને તેમના શિષ્યનો પરિચય
સુબર્ષમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ કોઈ વખત પત્ર વહેવાર
પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે બાણેલ હતું જે પૂ. શ્રી લાલ
ચંદ્ર મહારાજ, ખીચન, પૂ. આચાર્ય શ્રી ચમર્મચંદ્ર મહારાજ
સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો જ્યાં છે. પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા
દીક્ષા માટે મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના
કાઈ સાધુ મુનિસજ દીક્ષા આપશે નહિ અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં
હઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં પ્રભુ
વિષ્ણુ થશે એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં આસ્થા જવાનું નક્કી
કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સાં ૨૦૧૩ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્ર
વારના રોજ સાંજના, માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું હતું. સોજન કરી
માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી જ્યાં તે વખતે કોઈને બાણ ક્યાં વજર
દીક્ષાના વિધોર્માંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ સૌરાષ્ટ્ર ભૂમિ અને
ઈર્ષ્ય સપ્રદાયનો ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ સ્થાના થયા.

શ્રી વિનેયમુનિના નિવેદન પરથી માલુમ પડ્યું કે તા. ૨૪-
૫-૫૭ ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે લેરથી નીકળી રાજકોટ જકેશને
એમપુરની ટીકી લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ ના સવારે ૮ વાગે મહેસાણા
પહોંચ્યા ત્યાં આઠી કલાક ગાડી પડી રહે છે તે દરમિયાન મામરો
જઈને સોજન કરવા માટેના વાળ રાખીને બાણીના કરાવી નાખ્યા અને
બાણીમાં બેસી જ્યાં માસ્વાદ જકેશન તથા એમપુર જકેશન મળે તા.
૨૬-૫-૫૭ ની વહેલી સવારે ૬ વાગે દેવોદી પહોંચ્યા, ત્યાંથી જ
આઠીને ખીચન ઉપાસથમાં પહોંચ્યા અને ઉપાસથમાં બિસજતા
મુનિવરોના દર્શન કર્યા વચ્ચે નમસ્કાર કરી સુખશાતા મૂકી બહાર
નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકનાં કપડાં પહેર્યા અને પછી પૂજ્ય

સ્વ ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

શ્રી શામળ વેલ્લ વીરાણી

શ્રી સંતોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા તેમાં “જવ નિયમ પળજી-
વાસામિ દુવિહં તિવિહેણુ”ના બદલે “જવ જીવ પળજીવાસામિ તિવિહં
તિવિહેણુ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચદળ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓ-
શ્રીએ પૂછ્યું કે “વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો ? તેનો જવાબ
આપવાને બદલે “અપ્પાણુ વોસિરામિ” બોલી પાઠ પૂરો કર્યો અને
પછી વિનયપૂર્વક બે હાથ જોડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની
ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી તે બરાબર જ છે અને તેમાં
કાંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈ
પણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો”

તેજ દિવસે બપોરના મુનિશ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબે
શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે
“તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબના વ્યક્તિ છો તમારી આ દીક્ષા
અગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા-પિતાને
આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજોહરણની
ઠાડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાઓ અને જરૂર
પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો એમ ત્રણવાર પૂજ્ય “મહારજશ્રીએ
સમજાવેલ પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એકજ ઉત્તર આપેલો કે ‘જે
થયું તે થયું’ હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલજી જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના
જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સઘ વિચારમા પડી ગયો અને મુનિ-
શ્રીએ પર સસારીઓનો કોઈપણ પ્રકારનો નિષ્કારણ હુમલો ન આવે
તે માટે શ્રી વિનોદમુનિને જણાવવામા આવ્યું કે “અમારી સલામતી
માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી
વિનોદમુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન ધ્રી સઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું
તેનો સાર નીચે મુજબ છે :—

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે
તેમ ન હતું અને “અસંખ્ય જીવિય મા પમાયએ” ને આધારે

એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વચિત રહી શકુ તેમ નથી એમ મને લાગ્યું
શ્રી લાલચદાસ મહારાજ સાહેબ-વજેરેએ મારી દીક્ષા માટે વિચારી
પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને સમય માત્રનો પ્રમાણ કરવો ઠીક ન
લાગ્યો તેથી શ્રી અસ્થિત ભગવતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની સાક્ષીએ
મારા શુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવચનના પાઠ ભણીને મારા આત્માના
કલ્યાણ માટે દીક્ષા અગીયાર કરી છે સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે
કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક જુસ્સાથી જગર એરસમજાવી થઈ છે તેથી તથા
સમાજમાં જેન શાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારો વૃત્તાંત
પ્રગટ કરવો ઉચિત છે

ઉત્તરાખંડના સૂત્રના ૧૬મા અધ્યાયન પરથી મને લાગ્યું
કે મનુષ્ય-જીવનનું ખરું કર્તવ્ય, મોક્ષાર્થ આપનારી દીક્ષા જ છે

એવા સુખી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે ખાજા માગી
જાને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉઠાવી દીધી અને જાનવ
ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કઠક ભાષામાં પણ
કહી શકતો નહીં અને બીજી બાબતથી મને જુદું કે આયુષ્ય
અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે મારે જરાપણ પ્રમાણ
કરવો ઉચિત નથી તેથી મેં વિચારીને બા પગલું ભર્યું છે અને મને
પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સંકળ સર
મારા આ કાર્યને જનુમોહરો જ “ તથાસ્તુ ”

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખબર પડી
કે વિનોદકુમાર કેમ દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં
કયાય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યાં ક્યાંયથી પણ
સતોપકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં જ્યાંત પત્તો મળ્યોજ નહીં જ્યામ
વિમાસણના પરિણામે પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની ચાહી
આવી. તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે ખાજા માગેલી કે
બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ જાતુમાંસ ખીસન (રાજસ્થાન)
બઈ કારણ કે ખીસનમાં પૂ શુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમસજી સુનિ કે

જેઓ સિદ્ધાન્તવિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે,
તેઓ ત્યા બિરાજમાન છે કે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે
પૂ શ્રી લાલચદળ મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે તો મારી
ધૃષ્ટા પણ ત્યા તેમની પાસે જવાની છે

આ વાતચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ ૫
પૂર્ણચંદ્રણ દર્શને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની
પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી પડિતજીનું પણ આ વાતને સમર્થન મળ્યું.
તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે “થોડા સમય પૂર્વે શ્રી વિનોદકુમારે મારી
પાસે જાણુવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમા કેવા પ્રકારની સગવડ છે ?”
આમ મારી સાથે પણ વાર્તાલાપ થયો હતો અને તેઓ આ પ્રમાણે
એકમત થતા પિતાશ્રીએ ખીચનનો તાર કરવા સૂચના કરી તા ૨૬-૫-
૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માલુ ઉપર, ખીચન (રાજગ્રામ), તાર કર્યો.

તા ૨૮-૫-૫૭ ના રોજ જવાબ આવ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ
ખીચનમા સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે એટલે તેમના પિતાશ્રીએ
રાવબહાદુર શ્રી એમ પી સાહેબ, શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને
પડિતજી પૂર્ણચંદ્રણ દર્શ એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી
લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા ૨૮ ૫-૫૭ ના રોજ રવાના થઈ
તા ૩૦-૫-૫૭ ના રોજ સવારે ફ્લોઈડી સ્ટેશને પહોંચ્યા બેલગાડીમા
તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થિતિ મુનિશ્રી શીરોમલજી મહારાજ તથા
પૂજ્ય પડિતરત્ન, શાસ્ત્રવિશારદ શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ આદિ ઠાણા
૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વીજી મહારાજ શ્રી લાલચદળ મહારાજ આદિ
ઠાણા ૪ બિરાજતા હતા કુલ સાધુ-સાધ્વીની સખ્યા અઠાવીસથી
ત્રીસની હતી

૯

પૂછપરછના જવાબમા શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ
પારેખને કહ્યું કે “મે તો દીક્ષા અગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ
ફેરફાર થાય તેમ નથી તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૌષી છો
અને બે સાચા હિતૌષી હો તો મારા પૂ જા અને જાણુને

સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીકાની આજ્ઞા જાહેર કરવાની જાહેર
જાપાવી દીજો, જોટલું જ નહીં પણ ' સવિજ્ઞાવ કરૂં શાસન રસી ' ની
ભાવનામાં અને આવ દિવસ સુખીના મારી ઉપરના ઉપકારના
જલ્દામા આગમને જનુલક્ષીને મારી ભાવના જો હોય જ અને છે કે,
મારી દીકા તેજોની દીકાનું નિમિત્ત જાને અને સાચા માતા-પિતા
સદગતિને સાથે અર્થાત્ મારી સાથે દીકા લીજો

આવા દૃઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારે
પાછા લઈ જવાની ભાવનાને નિષ્ફળતા સાપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ની
રાત્રિના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ ના સવારે મહા પરીવહરૂપ
કેતનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી
બાહેર થયા.

મોટા વખત બાદ, ખીચનના સમયે પૂ. મી લાલચંદ્ર મહા
રાજને ખીચનના યોમાસુ કરવાની વિનંતી કરી. તેના અસ્વીકાર થવાથી
સમ જમણીન બન્યો. જોટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને જવાબ શુદ્ધ ૧૩ ના
મોજા ખીચનથી વિદાર કરી ફોલોડી આપ્યા.

દીકા પછી બહી મહિનાને આતરે ફોલોડીમાં યોમાસા હરમાન
શ્રી વિનોદકુમારને હાજરે જવાની સજ્જા થઈ અને તે માટે જવા તેમજ
થયા જોટલે તેમના ચુરુએ કમું કે બહુ બરમી છે જરાનાર મોક્ષી
જાઓ જોટલે મી વિનોદકુમારે રજોહરણ વગરની પ્રતિજ્ઞાના કરી.
હરમાન ન શકી શકાય જોવી હાજર લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માગતાં
જવાબુ કે મને હાજર બહુ લાગી છે તેથી જલ્દી છુ જલ્દી પાછો
ફરીયા કાળની ગઠન જાતિને ફ.બદ રમના રમવી હતી. બાળે જ
હાજરે જોટલા જવાનો બનાવ હતો. હમિયાં તો બધા સાધુઓ સાથે
મળીને દિશાએ જતા.

હાજરથી મોકળા થઈ પાછા ફરતાં ત્યાં રેલ્વે લાઈન ઉપર બે
નાયો જાસી રહી હતી. બીજા બાલુથી ટ્રેન પછી આવી રહી હતી
તેની પ્લીસલ વાગતાં છતાં પણ નાથો ખસતી ન હતી. મી વિનોદકુમારે

સ્વ. ધર્માનુરાગી પૂજ્ય

માતૃશ્રી શ્રી કડવીબાઇ વીરાણી

હૃદય થરથરી ઊઠયુ અને મહા અતુક પાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રમેહરણુ લઈ જાનના જોખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા ગાયોને તો બચાવી જ લીધી, પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત રમેહરણુ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે ખ્યાલો હતો તે રહેલે લાઈન ઉપર પડી ગયો અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સપાદન કરવામાં જડવાદને સિધ્ધ કરતા રાક્ષસી એન્જીનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું અરિહંત. અરિહંત એવા શબ્દો મુખથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડાજ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો બધા લોકો કહેવા લાગ્યા કે ગૌરલાલા મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અતિમ સમયે મુનિશ્રીના ચહેરાપર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી

હમેશાં તેઓ જે તરફ હાજતે જતા હતા તે તરફ ફેલોદીથી પોકરણુ તરફ જવાની રહેલે લાઈન હતી આ લાઈન ઉપર રહેલે સત્તાવાળાઓએ ફાટક મૂકેલ નથી અને ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય જ છે અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો, રહેલેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે

ફેલોદી સઘે આ હુર્ધાટનાના બખર રાજકોટ ટેલીફોનથી આપ્યા જે વખતે ટેલિફોન આવ્યો તે વખતે પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતા માત્ર એક નોકર ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલિફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલિફોનમાં હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોઝા મળ્યા સ્પેશિઅલ પ્લેઝનથી ફેલોદી પહોંચે તે પહેલા અગ્નિસ સ્કાર થઈ ગયો સૂઝનાનો ટેલિફોન અધીર્ કલાક મોઝા પહોંચ્યો જો સ દેશે સમયસર પહોંચ્યો હોત તો માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શબરૂપે પણ ચહેરા જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળત, પરંતુ અતરાય કર્મે તેમ બન્યું નહીં

આથી પ્લેઝનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને

માતા-પિતા તા ૧૪-૮-૫૭ ના રોજ રૂઢન મારફત ફોટો પહોંચા
શ્રી કુલમહાશય અને મહિનેને પૂજ્ય તપસ્વી શ્રી લાલચંદ્ર
મહારાજ સાહેબનાં દર્શન કર્યાં

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદ્ર મહારાજ સારેબે અવસરને
ચિંતાળીને અને ચૈર્યાનું એકાએક એક્ય કરીને શ્રી વિનોદમુનિના
માતા-પિતાના સંતવન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો, જેનો દ્રઢમાં સાર આ
પ્રમાણે છે

“હવે તો એ રત્ન આલ્યુ ગયું ! સમાજનો આશા
દીપક આલવાઈ ગયો ! હર જગીને આશમી ગયો ! હવે એ
દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી” શ્રી વિનોદમુનિના સસાર
પણનાં માતૃશ્રી મહિનેને મુનિશ્રીએ કહ્યું કે - જન ! ભાવિ પ્રગળ છે
આ ભાવતમા મહાપુરુષોએ પણ હાથ પ્રાઈ નાખ્યા છે અને સૌને
મરણને શબ્દ મળ્યું પડે છે તો પછી આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું
જણ્યું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આશ્વ
જોઈને માત્ર ખીસ્ખા ધરવાની સ્ત્રી”

૫ શ્રી સમર્થમહાશય મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય -

પ્રાથમિક તેમ જ અધ્યયનના પરિચયથી અને શ્રી વિનોદમુનિના
વિશે જાણવ મર્યો કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા અદ્વિતીય
‘પ્રમાણરાગસ્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી. પ્રાપ્ત સાંસારિક પ્રજ્ઞ
વેળે તરફ તેમની રુચિ દિશ્યોત્તર થતી ન હતી, પરંતુ તેઓ
વીતરાગવાળીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને
તકનીક રેખાતા હતા. આસ પરિચયના અભાવે પણ તેમની વૈરાગ્ય
ધારાથી તેમની ધર્મજીવનની તમા અવનયમાંથી કદિન કાર્ય કરવામાં
પણ જલારાતના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લગ્નમાં આવતી હતી.

હવે,

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના બે પ્રશ્નો ઉપરિચિત થાય છે તેનો

“असंख्यं जीविय मा पमायण”

श्री विनोदकुमार वीराणी.

(टीक्षा लीधा पहेंदां शास्त्राभ्यास करता)

जन्म . पोर्ट सुदान सा १८८२

टीक्षा

जी र न - (राजस्थान)

सा २०१३ वैशाख वद १२

ता २६-५-५७ २ वि वा २

निर्वाणु

इ लो ही - (राजस्थान)

सा २०१३ श्रावण शुद्ध १२

ता १०-८-५७ १५ अ वा २

પુલાસો કરવામાં આવે છે

પ્ર ૧ તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયમેવ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર - પાંચમા આરાના ભદ્રા શેઠાણીના પુત્ર એવતા (અતિ મુકત) કુમારને તેની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા લીધી ત્યારબાદ ભદ્રા શેઠાણીએ પોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે ખારમી ભિખુની પડિમા અગીકાર કરી અને શિયાળણીના પરિષદથી કાળ કરી નહીન- ગુદમ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર ૨ આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરિષદ કેમ આવે ?

ઉત્તર :- કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતારજ મુનિ, કેશલ મુનિ, કારણ કે તેમની સત્તામા હજારો ભવનાં કર્મ હોવા બેઠાંએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું તો મારણાતિક ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધા કર્મ કેવી રીતે ખપે ? બા પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરિષદ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય,

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી છપાએલા છે તેમાંથી અહીં સાર રૂપે સંક્ષેપ કરેલ છે

મહાવ્યાસે,

નાચેના ધર્મકેસરી કરવામાં ઉપયોગી ધાર્મિક પુસ્તકો અને ઉપદેશો પદ્મર ક્રિમલ કરતા અર્ધી ક્રિમલે આપવામાં આવે છે તે તેઓને જરૂર હોય તેમણે નીચે બતાવેલ સ્થળેથી મેળવી લેવા અગર પાંચથી મળાવી લેવા (પોસ્ટેજ ખર્ચ વ્યાસમ થશે.)

વિગત	પદ્મર ક્રિમલ	અર્ધી ક્રિમલ
શ્રી જૈન તત્ત્વપ્રકાશ	૧-૦-૦	૩-૦-૦
શ્રી જૈન જ્ઞાનસાગર	૩-૦-૦	૧-૮-૦
સમ્યક્દર્શન અને અધ્યાત્મ જ્ઞાન	૪-૦-૦	૨-૦-૦
મહામત્ર આરાધના, મુતજ્ઞાન-		
પ્રતિપદ્મી અને તત્ત્વ સમજ	૪ ૦ ૦	૨-૦-૦
શ્રી ધર્મધ્યાન અને સંજ્ઞાપ્રમાણ	૩-૮-૦	૧ ૧૨-૦
બૃહદ્ પાંચ સમજ	૩ ૦-૦	૧-૮-૦
અતિમુખ વા પ્ર શ્રી વિનોદમુનિનું		
જીવન ચરિત્ર (બીજી આવૃત્તિ) ગુજરાતી	૨-૮-૦	૧-૪-૦
અતિમુખ વા પ્ર શ્રી વિનોદમુનિનું		
જીવન ચરિત્ર - હિન્દી	૨-૮-૦	૧-૪-૦
શ્રી દલ્લાવ ધોધ ભથ્થે	૩ ૦-૦	૧-૮-૦
શ્રી સિદ્ધિના સોપાન	૧-૮-૦	૦ ૧૨-૦
શ્રી નવનત્ત્વ અને જીવનવ્યાસ	૦-૮-૦	૦-૪-૦
શ્રી પ્રતિકભણ સૂત્ર	૦-૬-૦	૦-૩-૦
ભાવના શાંતક તથા કર્મ અને		
આત્માનો સંયોગ	૦ ૮-૦	૦-૪-૦
શ્રી સામાયિક સૂત્ર	૦ ૧-૬	૦-૦-૮
ગુપ્તા ધીનના	૩ ૪-૦	૧-૧૦-૦
કરાસણ ધીનનું	૨-૮-૦	૧-૪-૦
માળા (નવમારવાળી) મુખાની	૧-૦-૦	૦-૮-૦
પુસ્તકો મૂકવા માટે સાકલના સાપથ	૧-૦-૦	૦-૮-૦

સ્થાન
રિવાનપરા ચેરી નં ૬
રા નં ૬૮

{ શ્રી સામજી વેલજી વીરાલી અને
શ્રી કડવીનાથ વીરાળો સમારક હસ્ત

પંડિત રત્ન બા. પ્ર. સ્વ. મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી

મહારાજ સાહેબ

વ્યાખ્યાનના પ્રારંભમાં પ્રકાશતા હતા ને કાવ્ય

— સ્વર્ગના પુત્ર. —

જે શ્રી તીર્થંકરોના, અનુપ અતિશયે, નીકળી કઠકારા,
સોમ્યા સપૂર્ણસત્યા, વદન વિવરની, પુકરાવત્ત્રધારાઃ
શોભે શ્યાદ્રવાદરૂપે, સધુર મૃદુ અતિ, ભગ્યને તારનારી.
એવી વાણી જિનોની. પરમહિતકારી, વિશ્વ આહવાદકારી. ૧
આજે દુઃખાર્ત આરે, વિષમ સમયમાં એક આધાર તારે,
બાકી કલિપત લાખે, નિજમતિ વચને, એજ રસ્તો નહારે;
તારી સુગાંત વાણી, સકલ ભય હરે, એજ સૂખો ઉત્થાપે.
તારી આજ્ઞા અમોને, અતુલ સુખ કરે સઘ સંસાર કાપે. ૨

મારા પરમ ઉપકારી, ધર્મહેતુભૂત પરમ પૂજ્ય શાસન ભૂષણ
મહારાજશ્રી ૧૦૦૮ બાલગ્રન્થચારી પંડિત રત્ન, મહા
પ્રભાવશાળી પ્રખર તત્ત્વજ્ઞાની આજન્મી મહાન આત્મા

મુનિશ્રી પ્રાણુલાલજી દ્વારીને

મારા અતઃકરુણા શુદ્ધ ભાવથી કોટી કોટી વદન હોજો
ૐ શાન્તિ ! શાન્તિ !! શાન્તિ !!!

શુશ્રુણુરાગી,
હર્ષભલ શામલ વીરાણી.

સ્વર્ગસ્થાની તિથિઓ,
પૂ પિતાથી,
શ્રી રામજી વેશજી વીરાણી
[સં. ૨૦૦૨ મહા વદ ૧૨ તા. ૨૮-૨-૪૬]

ક્ર
પૂ માતૃથી
શ્રી હરવીઝાઈ વીરાણી
[સં. ૨૦૧૦ શાકરવા શુક ૧૪ તા. ૧૧-૬-૫૪]

ક્ર
બા પ્ર વિનોદમુનિમી,
[સં. ૨૦૧૭ શાવણ શુક ૧૨ તા. ૭-૮-૫૭]

ક્ર
ઉપશક્તિ તિથિઓએ
કુદબીઝનો તથા સ્નેહીઓ
પોતાના આત્માની ઉલટિને માટે બધ્યા માઓના
જીવનમાંથી અનુકરણીય વ્રત-નિયમ જેવા કે સામાયિક
પ્રતિક્રમણ સ્વચ્છ, ચોવિહાર, ઉપવાસ, જ્યેષ્ઠાસપ્ત આયનિષ્ઠ,
ઉલ્લાસી જાદિ તપ પોતાના ભાવ પ્રમાણે કરી તેઓની
વાસ્તવિક જીવન સ્મૃતિ પોતાના જીવનમાં ઉતા
એવા નસ વિનની

આપણી અસ્તિ એજ એમની સ્મૃતિ અને "

આ નબધુ

સમરપાંચલ

“અસંસ્કયં જીવિય મા પમાય”

પોતાના હૃદયની ચિરંતન પ્રકાશતી

ધર્મ જ્ઞાન-જ્યોતે

અમારા જીવનમાં પણ ધર્મના તેજ પાથરનાર

સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી

શામજી વેલજી વીરાણી

તેમજ

સ્વ. પૂ. માહુશ્રી

કડવીજાઈ વીરાણી

અને

જન્મથીજ ધર્મના રંગે રંગાએલા

સ્વ. બા.બ્ર. વિનોદમુનિશ્રીને

પ્રોફે. ટાંક સંગ્રહ
ગ્રંથ
સમર્પણ

વિ. દુલભજી શામજી વીરાણી

ના વંદન

શ્રી વીતરાગાય નમઃ

(૧) શ્રી નવ તત્ત્વ.

વિવેક મહાનિષિદિ શ્રીગોત્રે નવ તત્ત્વ જાણના જોઈએ તે નવતત્ત્વનાં નામ.

૧ જીવ તત્ત્વ, ૨ અજીવ તત્ત્વ, ૩ પુણ્ય તત્ત્વ, ૪ પાપ તત્ત્વ, ૫ આત્મવ તત્ત્વ, ૬ મવર તત્ત્વ ૭ નિર્જન તત્ત્વ, ૮ બાધ તત્ત્વ, ૯ મોઘ તત્ત્વ

પાઠેલે જીવ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ

જીવ તત્ત્વ તે, ચૈતન્ય લક્ષણ, સદા, સહપયોગી, અસખ્યાત પ્રદેશી, મુખ દુખનો જાણ મુખ, દુખનો વેદ, અગ્રાણી હોય, તેને જીવ તત્ત્વ કહીએ છીએ તેને જોઈ ભેદ છે, કાળ કે સદા જીવેનું ચૈતન્ય લક્ષણ એકજ પ્રકારે છે તે માટે સંગ્રહનયે કરીને, જોઈ ભેદે જીવ કહીએ ૧. જે પ્રકારે જીવ. ૧ ત્રસ, ૨, અપર, અથવા ૧ સિદ્ધ, ૨ સસારી. ૨. ત્રણ પ્રકારે જીવ. ૧ સ્ત્રી વેદ, ૨ પુરુષ વેદ, ૩ નપુ સક વેદ અથવા ૧ ભગ્ય સિદ્ધિયા, ૨ અભગ્ય સિદ્ધિયા, ૩ નોભગ્ય સિદ્ધિયા, નોઅભગ્ય સિદ્ધિયા, ૩. ચાર પ્રકારે જીવ. ૧ નારકી, ૨ તિર્થચ, ૩ મનુષ્ય ૪ દેવ, અથવા ૧ ચક્ષુ દર્શની ૨ અચક્ષુ દર્શની ૩ અવધિ દર્શની, ૪ કેવલ દર્શની ૪. પાંચ પ્રકારે જીવ. ૧ એકેન્દ્રિય, ૨ બેન્દ્રિય, ૩ ત્રીન્દ્રિય, ૪ ચૌન્દ્રિય, ૫ પચેન્દ્રિય, અથવા ૧ સજ્જેગી, ૨ મન જોગી, ૩ વચન જોગી, ૪ જ્ઞાન જોગી, ૫ અજ્ઞેગી, ૫. છ પ્રકારે જીવ. ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજસ્કાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્રસકાય, અથવા ૧ સક-પાયી, ૨ કોષકપાયી, ૩ માનકપાયી, ૪ માયાકપાયી, ૫ લોભકપાયી ૬ અકપાયી ૬. સાત પ્રકારે જીવ. ૧ નારકી, ૨ તિર્થચ તિર્થચાયી, ૪ મનુષ્ય, ૫ મનુષ્યાણી, ૬ દેવ, ૭ દેવાગના

૭. આઠ પ્રકારે જીવ. ૧ સલેશી, ૨ કૃષ્ણલેશી, ૩ નીલેશી, ૪ કાપોત-લેશી, તેજોલેશી, ૬ પદ્મલેશી, શુકલલેશી, ૮ અલેશી ૮. નવ પ્રકારે જીવ. ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજસ્કાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ એન્દ્રિય, ૭ ત્રીન્દ્રિય, ૮ ચૌન્દ્રિય, ૯ પચેન્દ્રિય ૯. દસ પ્રકારે જીવ. ૧ એન્દ્રિય, ૨ એન્દ્રિય, ૩ ત્રીન્દ્રિય, ૪ ચૌન્દ્રિય, ૫ પચેન્દ્રિય, ૬ પાચના અપચાનિ અને પચાનિ એ ૧૦. અગીઆર પ્રકારે જીવ. ૧ એકેન્દ્રિય, ૨ બેન્દ્રિય, ૩ ત્રીન્દ્રિય,

૪ ચોઈદ્રિય ૫ નારી ૬ તિર્થંચ ૭ મનુષ્ય, ૮ ભવનપતિ ૯ વાણિજ્ય ૧૦
 જ્યોતિષી, ૧૧ વૈશ્યાનિક. ૧૧ બારે પ્રકારે જીવ, ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ જળકાય
 ૩ તેજસ્કાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય ૬ સ્વકાય જે ૭ ના અવર્ણો ને
 પર્ણો એ બાર ૧૨ તેર પ્રકારે જીવ. ૧ મૃચ્છુમેરુની ૨ નીલમેરુની ૩ કાપો-
 તમેરુની ૪ કેનેમેરુની ૫ પમ્પમેરુની ૬ શુભ્રમેરુની એ છા અવર્ણો ને પર્ણો
 એ બારને ૧ અમેરુની ૧૩ ચૌદ પ્રકારે જીવ ૧ સૂક્ષ્મ એકોદિમના અવર્ણો
 ૨ સૂક્ષ્મ એકોદિમના પર્ણો, ૩ બાહ્ય એકોદિમના અવર્ણો ૪ બાહ્ય એકોદિમના
 પર્ણો, ૫ એકોદિમના અવર્ણો ૬ એકોદિમના પર્ણો ૭ વીઈદ્રિયના અવર્ણો,
 ૮ વીઈદ્રિયના પર્ણો ૯ ચોઈદ્રિયના અવર્ણો, ૧ ચોઈદ્રિયના પર્ણો, ૧૧
 અસરી પચોદિમના અવર્ણો ૧૨ અસરી પચોદિમના પર્ણો ૧૩ સરી
 ૫ એકોદિમના અવર્ણો ૧૪ સરી ૫ એકોદિમના પર્ણો

વિસ્તાર નથે કરીને જીવના પદ્ધતિ એક ૧ ચોઈદ્રિય નારીના ૨
 અસરીના એક તિર્થંચના ૩ તથા ને તથા એક મનુષ્યના ૪ એકસો આઠ
 એકોદિમના.

નારસીના એક સાત નગના નાગની અવર્ણો ૭ પર્ણો એ ચોઈદ્રિય ૧

તિર્થંચના એક ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ જળકાય, ૩ તેજસ્કાય ૪ વાયુકાય એ
 ચાલ્યા સૂક્ષ્મ, ને બાહ્ય એ આઠ તે આઠના અવર્ણો ને પર્ણો તે એક
 વનસ્પતિના ૭ એક તે ૧ સૂક્ષ્મ ૨ પ્રત્યેક ૩ સાધારણ એ ત્રણના અવર્ણો ને
 પર્ણો, એ ૭ મળીને બારીસ ૧ એકોદિમ ૨ વીઈદ્રિય ૩ ચોઈદ્રિય એ ત્રણના
 અવર્ણો ને પર્ણો એ ૭ મળીને ૨૮ તિર્થંચ પચોદિમના ૨૦ એક. ૧
 જલચર ૨ સ્વચર ૩ હિરણ્યચર ૪ શુભ્રચરિય, ૫ જેમર એ પાંચ પ્રકાર
 ને પાંચ સમૂહિત એક એક એકના અવર્ણો ને પર્ણો, એ વીસ મળીને ૪૮
 એક તિર્થંચના નજીવ. ૨

મનુષ્યના એક પન્નર કમજામિના મનુષ્ય ૩૦ આઠમજામિત મનુષ્ય,
 ૩૫૫ અતસરીપના મનુષ્ય, એ એકસો ને એક એકના પ્રકાર મનુષ્યના અવ-
 ર્ણો ને પર્ણો એ ૧ ૨ ને ૧ ૧ એકના સમૂહિત મનુષ્ય એક સ્થાનકિના
 અવર્ણો એ ૩ ૩ એક મનુષ્યના નજીવ ૩

દેવના એક ભવનપતિના ૩૫ એક તે દસ આસર ક્રમાર્થક, પન્નર
 પગાધર્મો એ પચીસ વાણિજ્યતરના ૩૬ એક ૧૧ નાનના દેવ, ૧ જાતિના
 નાનિકા એ ૨૬ મળીને ૫ જ્યોતિષીના દસ એક ને પાંચ આર પાંચ રિય

એ દશ મળીને ૬૧ ત્રણ કિસ્મિથી, ૬૪. બાર દેવલોક, ૭૬ નવ લોકાતિક, ૮૫ નવ ગ્રેવેયક, ૬૪ પાંચ અનુત્તર વિમાન, ૯૯ એ નવાણુ જાતિના દેવના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ ૧૯૯ ભેદ દેવના જાણવા. ૪ (વિસ્તાર છકાયના બોલમાંથી જાણવો)

એ સર્વ થઇને ૫૬૩ ભેદ જીવના જાણવા એ જીવ જાણીને, તેની દયા પાળીએ, તો આ બવ અને પગબવ નિરાયાધ (પીડારહિત) પરમ મુખ પામીએ પ્રતિ શ્રી જીવતત્ત્વ ૧.

બીજે અજીવ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ

અજીવ તત્ત્વ તે જડ લક્ષણ ચૈતન્ય રહિત, વર્ણઆદિક રૂપ સહિત અને ગ્રહિત મુખ હું અને ન વેદે તેને અજીવ કહિયે અજીવના ભેદ ચૌદ. ૧ ધર્માસ્તિકાયનો રકધ, ૨ તેનો દેશ, ૩ તેનો પ્રદેશ, ૪ અધર્માસ્તિકાયનો રકધ, ૫ તેનો દેશ, ૬ તેનો પ્રદેશ ૭ આકાશાસ્તિકાયનો રકધ, ૮ તેનો દેશ ૯ તેનો પ્રદેશ, ૧૦ અધ્યા કાળ, એ દશ ભેદ અરૂપી અજીવના જાણવા. ૧૧ પુદ્ગલાસ્તિકાયનો રકધ, ૧૨ તેનો દેશ, ૧૩ તેનો પ્રદેશ, ૧૪ પરમાણુ પુદ્ગલ, એ ચાર ભેદ રૂપી અજીવના જાણવા.

વિસ્તાર નચે કરીને અજીવના ૫૬૦ ભેદ છે. પ્રથમ ૩૦ ભેદ અરૂપી અજીવના. ૧ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથી એક, ૨ ક્ષેત્રથી લોક પ્રમાણે, ૩ કાળ થકી આદિ-અતરહિત, ૪ ભાવ થકી અરૂપી, ૫ ગુણ થકી, ચલણ સહાય, ૬ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યથી એક, ૭ ક્ષેત્રથી લોક પ્રમાણે, ૮ કાળ થકી આદિ-અતરહિત, ૯ ભાવ થકી અરૂપી, ૧૦ ગુણ થકી સ્થિર સહાય, ૧૧ આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યથી એક, ૧૨ ક્ષેત્રથી લોકાલોક પ્રમાણે ૧૩ કાળ થકી આદિ-અતરહિત ૧૪ ભાવ થકી અરૂપી, ૧૫ ગુણ થકી અવગાહનાદાન તથા વિકાસ લક્ષણ, ૧૬ કાળ દ્રવ્યથી અનેક, ૧૭ ક્ષેત્રથી અઢી દ્વિપ પ્રમાણે, ૧૮ કાલ થકી આદિ-અતરહિત ૧૯ ભાવથી અરૂપી, ૨૦ ગુણ થકી વર્તના લક્ષણ, એ વીશ, ને દશ ભેદ ઉપર કહ્યા તે મળીને કુલ અરૂપી અજીવના ત્રીશ ભેદ.

રૂપીઅજીવના ૫૩૦ ભેદ. પાંચ વર્ણ, એ ગધ, પાંચ રસ, પાંચ સ્થાન, આઠ અર્શ, એ પચાશ બોલમા જેટલા જેટલા બોલ લાભે તે ગણતા સ્વ' થઇને ૫૩૦ ભેદ થાય છે

તેનો વિસ્તાર.- પાંચ વર્ણ. ૧ કાળો, ૨ નીલો, ૩ રાતો, ૪ પીળો,

૧ પાંચા એક એક વર્ષમાં વીસ વીસ બેઠ લામે, તે બે ગ્રામ પાંચ રસ પાંચ સસ્થાન, આઠ રપર્ષ એ વીસ પંચ સો.

બે ગ્રામ. ૧ પુરુષ ગ્રામ, ૨ કુમિ ગ્રામ એક એક ગ્રામ મહી વેવસ બેઠ લામે તે પાંચ વર્ષ પાંચ રસ પાંચ સસ્થાન આઠ રપર્ષ એ ત્રેવિસ ૬ સેંતાબીસ જાણવા. ૧૪૧

પાંચ રસ ૧ તીજો ૨ હલો ૩ હસાવસો ૪ ખોટો ૫ મોટો, એક એક સ્થાપી વીસ વીસ વીસ બેઠ લામે તે પાંચ વર્ષ બે ગ્રામ, પાંચ સસ્થાન આઠ રપર્ષ એ વીસ પચા મો જાણવા. ૨૪૧

પાંચ સંસ્થાન ૧ પરિમ ૨ સસ્થાન તે ચુડીને આધારે, ૨ વર્ણ સસ્થાન, તે લાગ્યાને આધારે ૩ ત્રણ સસ્થાન, તે ત્રિપુણા સિધો પ્રતે, ગ્રામ ૪ ચુડા સસ્થાન તે ચોરસાને આધારે, ૫ જાળન સસ્થાન તે લાંબી લાકડીના આધારે એક એક સસ્થાનમાં વીસ વીસ બેઠ લામે તે પાંચ વર્ષ બે ગ્રામ, પાંચ રસ, આઠ રપર્ષ એ વીસ પચા મો જાણવા. ૩૪૧

આઠ રપર્ષ ૧ હલો, ૨ મુકાજો, ૩ હલમ ૪ લારે ૫ દાટો ૬ ઉન્દો ૭ જુઓ ૮ ચીકણો એક એક રપર્ષમાં ત્રીસ ત્રીસ બેઠ લામ તે પાંચ વર્ષ બે ગ્રામ પાંચ રસ પાંચ સસ્થાન, ૭ રપર્ષ આઠ રપર્ષમાં બે જોડા હલો છે, તે હલની પુજા હોય તો હલને મુકાજો એ બે વર્ગવા, એમ હલની પુજા હોય તે હલમ ન લારે એ બે વર્ગવા, એમ લારની પુજા હોય તો દાટો ને ઉન્દો એ બે વર્ગવા, એમ ચીકણની પુજા હોય તો ચીકણો ને જુઓ એ બે વર્ગવા એમ ૭ જોડાની પુજા હોય તે તથા તેનો પ્રવિષ્ણ એ બે વર્ગવા, એ ત્રીસ આઠ એક સો ચોતરસી.

એ સર્વ મળીને ૫૩૦ સેંદ રૂપી અણવના ને ઉપર કહેલા ૮૦ સેંદ અરૂપી અણવના મળીને ૫૧૦ સેંદ અણવના જાણવા. તે અણવ જાણીને તે ઉપરથી મેહ ઉતારીએ તો આ કાવ ને પરકાવ, નિયમાપ ખરમ મુજ પામીએ. કૃતિ અણવ તત્ત્વ

ત્રીસે પુણ્ય તત્ત્વના સફળ તથા સેંદ

પુણ્ય તત્ત્વ ને મુજ કમાણીએ કરી, મુજ કમના ઉભે કરી, મુજ ઉભવ ૫૧૧૧નો ગ્રામ ૧૦ એક કજ મોક્ષના આગ્યાને મીઠા લામે તેને પુન્યતત્ત્વ કહિયે

તે પુણ્યના નવ ભેદ, ૧ અન્ન પુન્ય, ૨ પાણી પુન્ય, ૩ લયન પુન્ય, ૪ શયન પુન્ય, ૫ વસ્ત્ર પુન્ય, ૬ મન પુન્ય, ૭ વચન પુન્ય, ૮ ક્રાય પુન્ય, ૯ નમસ્કાર પુન્ય, એ નવ પ્રકારે પુન્ય ઉપરાંતે તેના શુભ ફળ ૪૨ પ્રકારે ભોગવે તે

૧ શાતા વેદનીય, ૨ તીર્થચતુ આયુષ્ય જુગલમા, ૩ મનુષ્યનુ આયુષ્ય, ૪ દેવનુ આયુષ્ય, ૫ મનુષ્યની ગતિ ૬ દેવની ગતિ, ૭ ૫ ચેદ્રિય જાતિ, ૮ ઔનારિક શરીર, ૯ ગેદ્રિય શરીર, ૧૦ આહરક શરીર, ૧૧ તૈજસ શરીર, ૧૨ કામણુ શરીર, ૧૩ ઔદારિક અગઉપાગ, ૧૪ વૈદ્રિય અગઉપાગ, ૧૫ આહારિક અગઉપાગ, ૧૬ વજ્રપલનારાય સધયણુ, ૧૭ સમચતુરસ્ત્ર સંચ્યાન ૧૮ શુભ વર્ણ, ૧૯ શુભ ગંધ ૨૦ શુભ રસ, ૨૧ શુભ સ્પર્શ, ૨૨ મનુષ્યની અનુપૂર્વિ, ૨૩ દેવની અનુપૂર્વિ, ૨૪ અગ્રુક લલુ નામ, ૨૫ પરાધાત નામ, ૨૬ ઉશ્વાસ નામ, ૨૭ આતાપ નામ, ૨૮ ઉદ્યોત નામ ૨૯ શુભ ચાલવાની ગતિ, ૩૦ નિર્માણુ નામ, ૩૧ તીર્થકર નામ, ૩૨ ત્રસનામ, ૩૩ બાદર નામ, ૩૪ પર્યાપ્ત નામ, ૩૫ પ્રત્યેક નામ, ૩૬ ધિર નામ, ૩૭ શુભ નામ, ૩૮ ઔશાગ્ય નામ, ૩૯ સુચ્વ નામ, ૪૦ આદ્ય નામ ૪૧ યજ્ઞ કિર્તિનામ, ૪૨ ઉચ ગૌત્ર, એ ૪૨ ભેદે પુન્યના ફળ ભોગવે એ પુન્ય જાણીને, પુન્ય આનંદીયે તે આ ભવ ને પગલવ, નિગમાન, પગમ સુખ પામીએ છતિ પુન્ય તત્ત્વ.

ચોથે પાપ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ.

પાપ તત્ત્વ તે અશુભ ક્રમાબ્ધિએ કરી, અશુભ કર્મના ઉદય કરી અશુભ મેલા પુણ્યજનો ગંધ પડે જેના ફળ આત્માને ભોગવતા કડવા લાગે, તેને પાપત્વ કહિયે

પાપના ૧૮ ભેદ. ૧ પ્રાણાતિપાત, ૨ મૃષાવાદ, ૩ અદ્વતાદાન, ૪ મૈથુન, ૫ પરિગ્રહ ૬ ક્રોધ, ૭ માન, ૮ માયા, ૯ લોભ, ૧૦ રાગ, ૧૧ દ્વેષ, ૧૨ ક્લેશ, ૧૩ અજ્ઞાપાન, ૧૪ પિશુન, ૧૫ પરપારવાદ, ૧૬ રતિ અરતિ, ૧૭ માયામૃષા ૧૮ મિથ્યાદર્શનશલ્ય, એ ૧૮ ભેદે પાપ ઉપરાંતે તેના અશુભ ફળ, ૮૨ પ્રકારે ભોગવે ૧ મતિ જ્ઞાનાવગ્ણીય, ૨ શ્રુત જ્ઞાનાવગ્ણીય, ૩ અવધિ જ્ઞાનાવગ્ણીય, ૪ મન પર્યાપ્ત જ્ઞાનાવગ્ણીય, ૫ કેવળજ્ઞાનાવગ્ણીય, ૬ નિદ્રા, ૭ નિદ્રાનિદ્રા, ૮ પ્રત્યક્ષા ૯ પ્રત્યક્ષા પ્રત્યક્ષા, ૧૦ વીણુદ્ધિ, ૧૧ ચક્ષુ દર્શનાવગ્ણીય, ૧૨ અચક્ષુ દર્શનાવગ્ણીય, ૧૩ અવધિ દર્શનાવગ્ણીય, ૧૪ કેવલ દર્શનાવગ્ણીય, ૧૫ અજ્ઞાના વેદનીન, ૧૬ મિષ્ટાવભોહનીય, ૧૭ અનતાનુબધી ક્રોધ, ૧૮ માન, ૧૯ માયા, ૨૦ લોભ, ૨૧ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, ૨૨ માન, ૨૩ માયા, ૨૪ લોભ, ૨૫ પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ૨૬ માન, ૨૭ માયા, ૨૮ લોભ, ૨૯ સજ્જલની ક્રોધ, ૩૦ માન, ૩૧ માયા ૩૨ લોભ, ૩૩ હાન્ય, ૩૪ ગતિ, ૩૫ અગતિ, ૩૬ કાય, ૩૭ શોક ૩૮

કુન્દલ ૩૬ સ્ત્રાવેદ ૪ પુરુષવેદ ૪૧ નપુસકવેદ ૪૨ નરકનુ આકૃષ્ણ ૪૩
 નરકની પ્રતિ ૪૪ તિમ્મચની પ્રતિ, ૪૫ એકદ્વિપક્ષ ૪૬ બેઈદ્વિપક્ષ ૪૭
 ત્રીઈદ્વિપક્ષ ૪૮ ચૌઈદ્વિપક્ષ ૪૯ કૃષ્ણનારાય સંધપક્ષ ૫ નારાય સંધપક્ષ
 ૫૧ અર્ધનારાય સંધપક્ષ, ૫૨ કીર્ણના સંધપક્ષ ૫૩ સેવાત સંધપક્ષ ૫૪ ન્વચીપ
 પરિમલ્લ સસ્થાન ૫૫ સાદિસસ્થાન ૫૬ વામન સસ્થાન ૫૭ કુન્દ સસ્થાન, ૫૮
 કુન્દ સસ્થાન, ૫૯ અશુભ વર્ગ ૬ અશુભ ગ્રંથ, ૬૧ અશુભ સ્થ, ૬૨ અશુભ સ્થ ૬૩
 નરકની અનુપૂર્તિ ૬૪ તિર્થચની અનુપૂર્તિ ૬૫ અશુભ આશ્વાની પ્રતિ, ૬૬
 ઉપવાત નામ ૬૭ રથાવર નામ, ૬૮ સ્ક્રમ નામ ૬૯ અપચિત્તપક્ષ ૭ સાધા-
 સ્વપક્ષ ૭૧ અરિષ્ટ નામ, ૭૨ અશુભ નામ, ૭૩ કુન્દાન્ત નામ, ૭૪ કુન્દવર
 નામ, ૭૫ અનાદિન નામ ૭૬ અપરોક્ષાદિતિ નામ, ૭૭ નીચ ગ્રંથ, ૭૮ દાર્દ-
 તાપ ૭૯ લાભાતરાય, ૮ બોધાત્મક ૮૧ ઉપબોધાત્મક, ૮૨ વીર્ણાતરાય
 એ ૮૨ પ્રકાર પાપના અશુભ ફળ બોધવે એ ૫૫ અશુભ પાપના કલ્પ છંદોએ
 તે આ બવ ને પચાવ નિરુદ્ધ, પરમ મુખને પામીએ પ્રતિ પાપ તન્વ સંપૂર્ણ

પાચમે આસન્નવ તન્વના લક્ષણ તથા ભેદ.

આસન્ન, તે છવ્વેથી તમામને વિને અસ્ત, ને અમ્ભ્યાપ્પાને કરી. વિષય
 ક્યામને સેવવે કરી, ઇદિમાદિક યજ્ઞાસે જિદે કરી, ઈર્મરથી જળાને પ્રતલ આવે
 તેને આસન્ન કહિયે.

તે આસન્નના સામાન્ય પ્રકારે ૨૦ ભેદ ૧ શ્રોતેદિપ અસવરે તે આસન્ન,
 ૨ અમ્ભુ ઇદિપ અસવરે તે આસન્ન, ૩ માણદિપ અસવરે તે આસન્ન, ૪ રસેદિપ
 અસવરે તે આસન્ન, ૫ સ્પર્શેદિપ અસવરે તે આસન્ન, ૬ મન અસવરે તે આસન્ન,
 ૭ વચન અસવરે તે આસન્ન ૮ કાચ અસવરે તે આસન્ન ૯ લાઠ ઊપકરણ
 અજ્ઞાતથી સે મુકે તે આસન્ન ૧ સુષ કુન્દામ (સોય પ્રમુખ) અસવરે તે આસન્ન,
 ૧૧ માણતિપાન (છવ્વની ધાત) કરે તે આસન્ન ૧૨ મૃષા (ભૂકુ) એસે તે આસન્ન
 ૧૩ અદતાદાન (ચોરી કરે) તે આસન્ન, ૧૪ મૈયુન એવે ને આસન્ન, ૧૫ પરિમલ્લ,
 રાજે તે આસન્ન, ૧૬ ભિખ્યાત્વ તે આસન્ન, ૧૭ અમત તે આસન્ન, ૧૮ પ્રમાદ
 તે આસન્ન ૧૯ કષ્ટવ તે આસન્ન, ૨ અશુભ યોગ તે આસન્ન.

એ વીસ ભેદ સામાન્ય પ્રકારે છે. વળી અસન્નના ૪૨ ભેદ ૭ તે પાંચ
 આસન્ન, પાંચ ઇદિપ વિષય, ત્રા ક્યામ, અમ્ભુ અશુભ યોગ, પચીસ ક્રિયા એ

૪૨ ભેદ આશ્રવના મણીને તેને છાંડીએ તો આ ભવ ને પરભવ નિરાખાધે
પગમસુખ પામીએ ધતિ આશ્રવ તત્ત્વ.

છઠે સંવર તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ.

સવર તત્ત્વ તે જીવરૂપી તળાવનેરિષે, ઇન્દ્રિયાદિક ઘડનાળે છીંદે કરી
કર્મ રૂપી જળ આવે તેને પ્રત પ્રત્યાખ્યાનાદિક દ્વારા દર્શ રાકિયે તેને સવર કહિયે
તે સવરના સામાન્ય પ્રકારે વીસ ભેદ છે

૧ શ્રોત્રીન્દ્રિય સવરે, સવર, ૨ ચક્ષુ ઇન્દ્રિય સવરે, સવર, ૩ ઘ્રાણીન્દ્રિય
સવરે સવરે, ૪ રસેન્દ્રિય સંવરે, સવર, ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય સવરે, સવર, ૬ મન
સવરે, સવર, ૭ વચન સવરે સવર, ૮ કાયા સંવરે, સવર, ૯ ભડ ઉપકરણ
યત્નાથી લે મુકે તે સવર, ૧૦ સુષ્ક કુશાગ્ર (સોય પ્રમુખ) સંવરે તે સંવર, ૧૧
જીવન્યા પાળે તે સવર, ૧૨ સત્ય ખોલે તે સવર, ૧૩ અદત (ચોરી) ન લે તે
સંવર, ૧૪ બ્રહ્મચર્ય પાળે તે સવર, ૧૫ પાંચાહ ત્યાગે તે સંવર, ૧૬ અર્ચકત
તે સવર, ૧૭ વ્રત તે સવર, ૧૮ અપ્રમાદ તે સવર ૧૯ અકપાય તે સવર,
૨૦ શુભ યોગ તે સવર એ વીસ ભેદ સામાન્ય પ્રકારે છે.

વળી સવરના સત્તાવન ભેદ છે. પાંચ સમિતિ. ૧ ધર્મ સમિતિ,
૨ ભાષા સમિતિ ૩ એષણ સમિતિ, ૪ આદાન ભડમાત્ર નિરોપના સમિતિ, ૫
ઉચાર પામવણ ખેળ જલ સવાણ પરિભવણિયા સમિતિ, એ પાંચ સમિતિ
ત્રણ ગુપ્તિ. ૧ મન ગુપ્તિ, ૨ વચન ગુપ્તિ, ૩ કાય ગુપ્તિ, એ આઠ. બાવિંશ
પરિષદ સહવા તે. ૧ જૂખનો પરિષદ, ૨ તૃષાનો પરિષદ, ૩ શીતનો પરિષદ,
૪ તાપનો પરિષદ, ૫ ડસ-મત્સરનો પરિષદ, ૬ અચેલનો પરિષદ, ૭ અગતિનો,
૮ ઝીનો, ૯ ચાલવાનો, ૧૦ એક આસને ખેસી રહેવાનો, ૧૧ શય્યાનો ૧૨
આકોશ વચનનો, ૧૩ વધનો, ૧૪ યાચવાનો, ૧૫ અલાભનો, ૧૬ રોગનો ૧૭
તૃણ સ્પર્શનો, ૧૮ મેલનો, ૧૯ સત્કાર પુરસ્કારનો, ૨૦ પ્રજાનો, ૨૧ અજ્ઞાનનો,
૨૨ દર્શનનો, એ ૪૦ ત્રીશ દશ વિધિએ ચતિધર્મ પાળવો. ૧ ક્ષાતિ, ૨
નિર્લોભતા, ૩ સરક્ષતા, ૪ કોમલતા, ૫ અલ્પોપધિ, ૬ સત્ય, ૭ સયમ, ૮ તપ,
૯ જ્ઞાનપાન, ૧૦ બ્રહ્મચર્ય એ ૪૦ બાર ભાવના ભાવવી. ૧ અનિત્ય
ભાવના, તે સસારના સર્વ પદાર્થ ધન, યૌવન, શરીર, કુટુંબાદિક અનિત્ય
અગ્નિર છે વિષુસી નય એમ ચિતવે. ૨ અશરણ ભાવના, તે જીવને રોગ
પીડાદિક આવે, પ્રમ ગરગ ત્વી નક્ષત્રી, કુટુંબ પગિયાર કાર્મ સાથે આવે નહિ,

એમ ચિતવે. સંસાર ભાવના, તે છવ્ઠ કર્મ કરીને સસાગ્રા, ચોરાસી લાખ છવ્ઠોનિ મર્દિ નવનરી પેરે લાગે, ગાપ ફિટી બેટા માથ, બેટા ફિટી ગાપ માથ મિત્ર ફિટી સતુ માથ સતુ ફિટી મિત્ર માથ, છવાદિક અનેક પ્રકારે છવ્ઠ નવનરી ભવન્ના વહે એમ ચિતવે. ૪ એકત્વ ભાવના, તે છવ્ઠ પરલોક થઈ એકલો જ જાણ્યો અને પરલોક એકલો જ જશે રાં નહારાં કર્મ એકલો જ ભોજવશે, ૭ને કારણે પાપ કર્મ કીર્ણ તે કર્મ ભોજવતા માર્ગ સ્થાપ ન હોય એમ ચિતવે. ૫ અન્યત્વ ભાવના, તે એ છવ્ઠથી સર્વિ પુત્રકસ્ત્રાદિક ધન ધાન્ય દિપક સ્તુત્ત્વ, જ્ઞાદિ સવ પરિબલ અન્ય છે એ માથ નથી હુ એનો નથી એમ ચિતવે. ૬ અશુષ્કિ ભાવના, તે આ દેહ સાત ધાતુમય છે જેમણી મળખૂત શ્લેષ્માદિક સૈવ વહે છે નાવામી ધાવાથી પવિત્ર ન થાય એમ ચિતવે ૭ આશ્રય ભાવના, તે સસારી છવ્ઠ મિથ્યાત્વ અવત કપાય પ્રમાદાદિક આત્મ દારે કરી નિતર નવનર્વા કર્મ નાપિ છે એમ ચિતવે. ૮ સવર ભાવના, તે યન સવર સાધુના યમ મહામત માવકનાં આત્મન સામાયિક પૌષ્ણિજ્વાલ કરવાથી છવ્ઠ નવા કમ નાંખેતો નથી અને પૂર્વ કર્મ ચાતુર્ણ પડે છે તે કસ્તાલ ચિતવે. ૯ નિર્જરા ભાવના, તે મારે બેદે તપસ્વા કસ્તાથી નિર્વિક કર્મ ત્રાદી દર્પ સસાર ને પરીત કરે છે અને અનેક સખી ભપળે છે તે મારે તપસ્વા કસ્તાલુ ચિતવે. ૧૦ લોકભાવના તે ચોદ તા ૮ પ્રમાણે લોક છે તે ભોજની ચિતવના કરે. ૧૧ બોધભાવના, તે રાજ દેવ પત્ની, કુદિક ક્ષત્રુ માર્દક એ મનુ મુશ્વળ જે તે જનતી વાગ પામ્યો પશુ ભોધ બીજ સમક્ષિતનુ પાડુ વરમ દુષ્કભ છે, એમ ચિતવે ૧૨ ધર્મ ભાવના તે સર્વજે જે ધમ પ્રશ્નો તે સસાર સમુદ થઈ છવ્ઠે તારણદાર છે પુત્રી નિરાવજન નિાપરે છે અદમા અને સર્વ વેળાએ ભજે છે, એપ કળે વન્તે છે એમ જનતા ૧૬ માથ છે તે શ્રી હૈન ધમનો મમાવ એમ ચિતવે એઆર ભાવના એ ૫ પાપ્ય પ્રકરના આશ્રિત ૧ સામાયિક ચાત્રિ, ૨ ઉપરમાપનીમ ચાત્રિ, ૩ પન્દિતર વિશુદ્ધિ ચાત્રિ ૪ સૂક્ષ્મ સજાર ચાત્રિ ૫ વચાખ્યાન ચરિત્ર ૫૭ એ સવર ભણીને સવર આદીએ તેા નિમજાપ (પીઠાલદિત) પરમ શુભ પામીએ, ઇતિ સ્તવે તત્ત્વ

સાતમે નિર્જસ તત્ત્વના સક્ષણ તથા લેઠ

નિર્જસ તત્ત્વ તે મારે બેદે તપસ્વાએ કરી કમ તુ દેહ થઈ નિર્જસુ હોય તેને નિજ રા તત્ત્વ ક્ષીએ. નિર્જરાના આર લેઠ ૧ અનસન ૨ હોનાદરિકા ૩ વૃત્તિસલેપ (બિધાચારી), ૪ રસપશ્ચિમાય ૫ કાવકલેષ ૭ પ્રતિમ લીનતા એ ૭ બેદ આદીના, ૭ બેદ અબ્ધતમ્ના, ૧ પ્રાપચિત ૨

૨ વિનય ૩ વચાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન, ૬ કાયોત્સર્ગ એ બાર ભેદ નિર્જરાના. એ નિર્જગ જાણીને નિર્જગનો માર્ગ આદરીએ તો આ ભવ અને પરભવ, નિરાશાધ પગ્મ સુખ પામીએ છતિ નિર્જરા તત્ત્વ.

આઠમે બંધ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ.

બંધ તત્ત્વ તે આત્માના પ્રદેશ અને કર્મના પુદ્ગલ ભેગાં મળે, ખીંગની પેરે, લોહ પિંડ અગ્નિની પેરે લોલિલુત થઈ બંધાય, તેને બંધ તત્ત્વ કહીએ

બંધના ચાર ભેદ. ૧ પ્રકૃતિ બંધ, તે આઠ કર્મનો સ્વભાવ ૨ ત્રિધિ બંધ તે આઠ કર્મની સ્થિતિના કાળનું માન ૩ અનુભાગ બંધ, તે કર્મનો તિવ્ર મત્સાદિ ગ્મ ૪ પ્રદેશ બંધ તે કર્મ, પુદ્ગલના દળ આત્માના પ્રદેશ સાથે બેધાળા છે તે. એ ચાર બંધનું સ્વરૂપ મોદકના ન્દાતે છે જેમ કોઈ મોદક રણા પ્રકારના દ્રવ્યને સયોગે નિપજ્યો, વાયુ, પિત્ત કફને, જેણે સ્વરૂપે કરી હોય, તેને સ્વભાવ કહીએ, ૧ તેજ મોદક પક્ષ, માસ, બે માસ સુધી સ્વ સ્વરૂપે રહે, તે સ્થિતિ બંધ કહીએ, ૨ તેજ મોદક તીખો, કડવો કસાયેલો, ખાટો, મીઠો હોય, તે ગ્મ બંધ કહીએ, ૩ તેજ મોદક અત્ય દળનો નિપજ્યો તે નાનો હોય, ઘણા દળનો નિપજ્યો તે મોટો હોય તેને પ્રદેશ બંધ કહીએ, ૪ એ બંધ જાણીને બંધ તોડીએ, તો આ ભવ પગભવ નિગ્રાધ પરમ સુખ પામીએ છતિ બંધ તત્ત્વ. ૮

નવમે મોક્ષ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા ભેદ.

મોક્ષ તત્ત્વ તે સકળ આત્માના પ્રદેશથી સકળ કર્મનું છૂટતું સકળ બંધનથી મુકાવતું, સકળ કાર્યની સિદ્ધિ થાય, મોક્ષ ગતિ પામે, તે મોક્ષ કહીએ તે મોક્ષ ૧ જ્ઞાન, ૨ દર્શન, ૩ ચારિત્ર, ૪ તપ એ ચાર ભોલ કરીને પામે

પન્નર ભેદે સિદ્ધિ થાય છે, ૧ તીર્થ સિદ્ધિ, ૨ અતીર્થ સિદ્ધિ, ૩ તીર્થ કર સિદ્ધિ, ૪ અતીર્થ કર સિદ્ધિ, ૫ સ્વયંબોધ સિદ્ધિ ૬ પ્રત્યેક બોધ સિદ્ધિ, ૭ બુદ્ધ બોહમિદ્ધા, ૮ ત્રીલિંગ સિદ્ધિ, ૯ પુરુષલિંગ સિદ્ધિ, ૧૦ નપુ સકલિંગ સિદ્ધિ, ૧૧ સ્વલિંગ સિદ્ધિ, ૧૨ અન્યલિંગ સિદ્ધિ, ૧૩ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધિ, ૧૪ એક સિદ્ધિ, ૧૫ અનેક સિદ્ધિ

જીવ મોક્ષે જાય જનન્ય બે હાથની, ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહવાળો જીવ મોક્ષે જાય, જનન્ય નવ વર્ષનો, ઉત્કૃષ્ટ કોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળો કર્મભૂમિનો હોય તે મોક્ષે જાય મોક્ષ તે સર્વ કર્મ થકી આત્મા મુક્તિ મેળવે આત્મા અરૂપી ભાવને પામ્યો, કર્મથી ન્યારો થયો, એક સમયે લોકાંત્રે પહોંચ્યો, ત્યાં અલોકને અડીને ગ્હો, અલોકમા જાય નહીં, દ્રાગ્ધુકે ત્યાં ધર્માન્તિકાપ નથી તેથી ત્યાં સ્થિર રહ્યો બીજા સમયે અચળ ગતિને પામ્યો, કોઈ વખત ત્યાંથી ચલવું નથી તેમ હાલવું ચાલવું નથી, અજર, અમર, અવિનાશી પદને પામ્યો, અનત મુખની હલેગમા સદાકાળ નિમગ્નપણે ગ્હો છે. ઇતિ શ્રી મોક્ષ તત્વ.

ઇતિ નવ તત્ત્વ સપૂર્ણ

(૨) પચીસ ક્રિયા.

૧. કામ્યા ક્રિયા તેના બે બેદ, ૧ આયુવચકામ્યા, ૨ દુષકિત્તકામ્યા
 - ૧ આયુવચકામ્યા તે આશરીંગ પાપ થકી નિવર્તે નહિ, તેની ક્રિયા લાગે. ૧
- ૨ દુષકિત્તકામ્યા તે દુષ્ટ પ્રયોગે શરીર પ્રવર્તે તેની ક્રિયા લાગે ૨
 - આહિગરણિયા ક્રિયા તેના, બે બેદ, ૧ સંજોજનાહિગરણિયા, ૨ નિવ્વત્તણાહિગરણિયા
 - ૧ સંજોજનાહિગરણિયા, તે ખડ્ગ મુશલ શસ્ત્રાદિક પ્રવર્તાવે તેની ક્રિયા
 - ૨ નિવ્વત્તણાહિગરણિયા, તે નવા અધિકગ્ણુ શસ્ત્રાદિક મેળવે તેની ક્રિયા લાગે
- ૩ પાઉસિયા ક્રિયા. તેના બે બેદ ૧ જીવ પાઉસિયા, ૨ અજીવ પાઉસિયા
 - ૧ જીવ પાઉસિયા, તે જીવ ઉપર દ્વેષ કરે તેની ક્રિયા લાગે
 - ૨ અજીવ પાઉસિયા, તે અજીવ ઉપર દ્વેષ કરે તેની ક્રિયા લાગે
૪. પારિતાવણિયા ક્રિયા. તેના બે બેદ, ૧ અહથ પારિતાવણિયા, ૨ પહથ પારિતાવણિયા

- ૧ સહાય પાશિતાવલ્લિયા, તે પોતાને હાથે, પોતાને તથા પરને ખસિતાપના ઉપગમે તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ પરહાય પાશિતાવલ્લિયા, તે પના હાથે પોતાને તથા પન ખસિતા પના ઉપ નમે તેની ક્રિયા થાય.
- ૫ પાણુધવાયા ક્રિયા, તેના બે બેઠ, ૧ સહાય ૧ વાર્ધિયા ૨ પરહાય પાણુધવાયા.
- ૧ સહાય પાણુધવાયા તે પોતાના હાથે પોતાના તથા પના પ્રાણ હરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ પરહાય પાણુધવાયા તે, પના હાથે પોતાના તથા પરના પ્રાણ હરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૬ અપચ્ચખાણુ ક્રિયા, તેના બે બેઠ ૧ છવ અપચ્ચખાણુ ક્રિયા ૨ અછવ અપચ્ચખાણુ ક્રિયા.
- ૧ છવ અપ ચખાણુ ક્રિયા તે, છવના પ્રમાખ્યાન ન કરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ અછવ અપ ચખાણુ ક્રિયા તે, અછવ (મદિરદિહાના પ્રમાખ્યાન ન કરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૭ આરસિયા ક્રિયા, તેના બેઠ, ૧ છવ આરસિયા ૨ અછવ આરસિયા.
- ૧ છવ આરસિયા તે છવનો આરસ કરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ અછવ આરસિયા તે, અછવનો આરસ કરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૮ પારિગ્ગલિયા ક્રિયા, તેના બે બેઠ ૧ છવ પારિગ્ગલિયા ૨ અછવ પારિગ્ગલિયા.
- ૧ છવ પારિગ્ગલિયા તે, છવનો પરિગ્ગ મેલન તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ અછવ પારિગ્ગલિયા તે, અછવનો પરિગ્ગ મેળવે તેની ક્રિયા થાય.
- ૯ આધાવતિયા ક્રિયા, તેના બે બેઠ ૧ આધસાવ વહણુયા, ૨ પરસાવ વહણુયા.
- ૧ આધસાવ વહણુયા તે, પોતે અત્યત્ત વાંકા આધરણુ આધરે તેની ક્રિયા થાય.
- ૨ પરસાવ વહણુયા તે, પગે હેતવા વાંકા આધરણુ આધરે તેની ક્રિયા થાય.

૧૦ મિચ્છાદસણુ વત્તિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ ઉણાધારિત મિચ્છાદસણુ વત્તિયા ૨ તવાધરિત મિચ્છાદસણુ વત્તિયા

૧ ઉણાધરિત મિચ્છાદસણુ વત્તિયા તે આધુ અધિક સદ્દે તથા પ્રપે તેની ક્રિયા લાગે,

૨ તવાધરિત મિચ્છાદસણુ વત્તિયા તે, વિપરીત મદ્દે તથા પ્રપે તેની ક્રિયા લાગે

૧૧ દિઠ્ઠિયા ક્રિયા તેના બે બેદ ૧ જીવ દિઠ્ઠિયા, ૨ અજીવ દિઠ્ઠિયા

૧ જીવ દિઠ્ઠિયા, તે અશ્વ ગભાદિકને જોવા જવું તેની ક્રિયા લાગે

૨ અજીવ દિઠ્ઠિયા, તે ચિનામણાદિકને જોવા જવું તેની ક્રિયા લાગે

૧૨ પુઠ્ઠિયા ક્રિયા તેના બે બેદ ૧ જીવ પુઠ્ઠિયા, ૨ અજીવ પુઠ્ઠિયા

૧ જીવ પુઠ્ઠિયા તે જીવને સ્પર્શે તેની ક્રિયા લાગે

૨ અજીવ પુઠ્ઠિયા તે અજીવને સ્પર્શે તેની ક્રિયા લાગે

૧૩ પાહુચ્ચિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ, ૧ જીવ પાહુચ્ચિયા, ૨ અજીવ પાહુચ્ચિયા

૧ જીવ પાહુચ્ચિયા તે, જીવનું માહું વછે તે ઉપર ઈર્ષ્યા કરે તેની ક્રિયા લાગે

૨ અજીવ પાહુચ્ચિયા તે અજીવનું (પાહું) માહું વછે, તે ઉપર ઈર્ષ્યા કરે તેની ક્રિયા લાગે

૧૪ સામતો વણિવાધયા ક્રિયા, તેના બે બેદ. ૧ જીવ સામતો વણિવાધયા, ૨ અજીવ સામતો વણિવાધયા

૧ જીવ સામતો વણિવાધયા તે, જીવનો સમુદાય મેળવે, તેની ક્રિયા લાગે

૨ અજીવ સામતો વણિવાધયા તે, અજીવનો સમુદાય મેળવે, તેની ક્રિયા લાગે

૧૫ સાહથિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ જીવ સાહથિયા, ૨ અજીવ સાહથિયા

૧ જીવ સાહથિયા તે, જીવને પોતાને હાથે ઝાલી હણે તેની ક્રિયા લાગે

૨ અજીવ સાહથિયા તે ખડ્ગાદિ ઝાલી હણે તેની ક્રિયા લાગે

૧૬ નેસથિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ જીવ નેસથિયા, ૨ અજીવ નેસથિયા

૧ છવ નેસચિયા તે છવને નાખી દે તેની ક્રિયા બાજે.

૨ અછવ નેસચિયા તે અછવને નાખી દે તેની ક્રિયા બાજે.

૧૭ આણુવણિયા ક્રિયા તેના બે બેદ ૧ છવ આણુવણિયા, ૨ અછવ આણુવણિયા,

૧ છવ આણુવણિયા તે, છવને મગાવે તેની ક્રિયા બાજે,

૨ અછવ આણુવણિયા તે, અછવને મગાવે તેની ક્રિયા બાજે.

૧૮ વેદારણિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ છવ વેદારણિયા, ૨ અછવ વેદારણિયા.

૧ છવ વેદારણિયા તે, છવને વેદારે તેની ક્રિયા બાજે.

૨ અછવ વેદારણિયા તે, અછવને વેદારે તેની ક્રિયા બાજે.

૧૯ અણુસેગ વતિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ અણુસેગઆખજતા ૧ અણુસેગપમ ન રના.

૧ અણુકતઆવણુતા તે અણુકતઆવણુ વણુકત આણુકત તેની ક્રિયા બાજે.

૨ અણુકતપમઅણુકત તે ઉપચેત વિના પાણુકત પુણુ તેની ક્રિયા બાજે.

૨૦ અણુવકંખ વતિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ આધસરીર અણુવકંખ વતિયા ૨ પરસરીર અણુવકંખ વતિયા.

૧ આધસરીર અણુવકંખ વતિયા તે પેતાના દરિયા પાપ બાજે તેના કર્મ કરે તેની ક્રિયા બાજે.

૨ પરસરીર અણુવકંખ વતિયા તે, પરના સરીરથી પાપ બાજે તેના કર્મ કરે તેની ક્રિયા બાજે.

૨૧ પેણ વતિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ માયા વતિયા ૨ સેણ વતિયા.

૧ માયા વતિયા તે માયાથી રાગ થરે તેની ક્રિયા બાજે.

૨ સેણ વતિયા તે સેણથી રાગ થરે તેની ક્રિયા બાજે.

૨૨ રાધ વતિયા ક્રિયા, તેના બે બેદ ૧ કીકે ૨ માણી.

૧ કીકે તે, કીકેથી ક્રિયા બાજે.

૨ માણે તે, માનવી ક્રિયા લાગે

૨૩ ચ્પઉગ ક્રિયા તેના ત્રણ બેદ, ૧ મણુચ્પઉગ ક્રિયા, ૨ વચ્પઉગ ક્રિયા, ૩ કાય્ચ્પઉગ ક્રિયા

૧ મણુચ્પઉગ ક્રિયા તે, મનના યોગ માઠા પ્રવર્તે તેની ક્રિયા લાગે

૨ વચ્પઉગ ક્રિયા તે વચનના યોગ માઠા પ્રવર્તે તેની ક્રિયા લાગે

૩ કાય્ચ્પઉગ ક્રિયા તે, કાયાના યોગ માઠા પ્રવર્તે તેની ક્રિયા લાગે

૨૪ સામુદાણિયા ક્રિયા, તેના ત્રણ બેદ ૧ અણુતર સામુદાણિયા, ૨ પરપર સામુદાણિયા, ૩ તદુભય સામુદાણિયા,

૧ અણુતર સામુદાણિયા તે, અતર સહિત ક્રિયા લાગે

૨ પરપર સામુદાણિયા તે અતર સહિત ક્રિયા લાગે

૩ તદુભય સામુદાણિયા તે અતર સહિત ને સહિત ક્રિયા લાગે

૨૫ ધરિયા વહિયા ક્રિયા તે, માર્ગના ચાલતા ક્રિયા લાગે

ઇતિ પચીશ ક્રિયા સંપૂર્ણ.

(૨) છ કાયના બોલ.

છકાયનાં નામ. ૧ ધર સ્થાવર કાય, ૨ વ્યક્ત સ્થાવર કાય, ૩ શિશ્વ સ્થાવર કાય, ૪ સુમતિ સ્થાવર કાય, ૫ સુમાતિ સ્થાવર કાય, ૫ પ્રજાપતિ સ્થાવર કાય, ૬ જગમ કાય

છકાયનાં ગોત્ર. ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજસ્કાય, ૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્રસકાય

પ્રથમ પૃથ્વીકાયના વિસ્તાર.

પૃથ્વીકાયના બે બેદ ૧ સૂક્ષ્મ ૨ બાહ્ય સૂક્ષ્મ તે આખા લોકમા ભર્યા છે, હણ્યા હણાય નહિ, માર્યા મરે નહિ, અગ્નિમા બળે નહિ, વાણીમા ડાબે નહિ, નજરે દેખાય નહિ, બે ભાગ થાય નહિ, તેને સૂક્ષ્મ કહિયે

બાહર પૃથ્વીકાચ ભેદના દેહભાગમાં કર્ણા છે હવચા હણાય, માથ
મરે અગ્નિમાં બળે પાણીમાં ડૂબે નળરે દેખાય, બે ભાગ માથ તેને બાહર કઢિયે
તે બાહર પૃથ્વીના બે ભેદ ૧ સુવાળી ૨ અરખરી.

સુવાળીના સાત ભેદ ૧ કાળા માટી, ૨ નીલી માટી, ૩ રાતી માટી,
૪ પીળા માટી ૫ ઘેળા માટી ૬ કૌપીયમ્બની માટી ૭ ૫ પટ્ટી માટી.

અરખરીના બાવીસ ભેદ ૧ ખાણની માટી ૨ મરદીયા પાણાણની
માટી ૩ મોટી વેળુની માટી, ૪ પચ્ચના કટકાની માટી ૫ મોટી શિલાએની
માટી ૬ ખારાની માટી, ૭ લણની માટી, ૮ તખ્તાની માટી, ૯ ભોદાની માટી
૧ સીસાની માટી, ૧૧ ત્રાંખાની માટી ૧૨ રૂપાની માટી, ૧૩ સોનાની માટી,
૪ વજ્ર હીરાની માટી ૧૫ હરીયાળી માટી, ૧૬ હીરબોહની માટી, ૧૭
મજ્જસીધની માટી ૧૮ પારાની માટી, ૧૯ સરખાની માટી, ૨ પ્રવાહાની માટી,
૨૧ જામ જાની માટી, ૨૨ અમરખના રંગની માટી.

અકાનુ જાતિનાં રત્ન ૧ ગોમીય રત્ન, ૨ અચક રત્ન ૩ અક રત્ન
૪ રૂઢીક રત્ન, ૫ ભોલિતાક રત્ન, ૬ મગ્ન રત્ન, ૭ મસારચક રત્ન, ૮
જૂર્જમુચક રત્ન ૯ ઇંદનીય રત્ન, ૧ અક્ષીય રત્ન ૧૧ ગેઢી રત્ન ૧૨
હસચક રત્ન ૧૩ પેલાક રત્ન, ૧૪ સોમપિક રત્ન ૧૫ અદ્રમચ રત્ન, ૧૬
મેશી રત્ન ૧૭ જાલકાન્ત રત્ન ૧૮ સુરકાન્ત રત્ન. એ ૪૭ જાતની પૃથ્વીકાચ

એ ઉપરાંત પૃથ્વીકાચના ધણા ભેદ છે સાત જાતની સુવાળી પૃથ્વી,
વીસ જાતની કાંકરા આદિ જાતની અને સોળ જાતનાં રત્ન ઈત્યાદિ ૪૩
જાતની પૃથ્વી સિદ્ધાંતમાં કહી છે તે પૃથ્વીકાચના એક કટકામાંથી અસખ્યાતા
જીવ જન્મવે કહ્યા છે એક ખર્માસની નેશાએ અસખ્યાત અપર્માસ છે
તમા હયા પાળીએ તો આ કવ, ને પરકવ નિરાખાય પરમ સુખ પામીએ
પૃથ્વીકાચનું આલુખ જમનનું અતર્પુર્હતનું ઉવરુદ્ધ જીવુ રૂઢી છે તેની વિચિત્ર.

સુખાણ માટીનું આલુખ એક કળર વર્ષનું
શુભ માટીનું અપુખ બાર કળર વર્ષનું
વેળુ રેલીનું આલુખ સદૈવ ૬ નર વર્ષનું
મજ્જસીધનું આલુખ સોળ ૬ નર વર્ષનું
કાંકરાનું આલુખ આઠ ૬ નર વર્ષનું

વજ્ર હીરા તથા માતૃનું આલુખ બાવીસ ૬ નર વર્ષનું એ રીતે છે

પૃથ્વીકાયનું સંસ્થાન મમુગની દાગના આકારે છે. પૃથ્વીકાયનું કુળ ખાર લાખ કોડ જાણુવું ઇતિ પૃથ્વીકાયના ભેદ.

ખીજે અપકાયના ભેદ.

અપૂકાયના બે ભેદ, ૧ સૂક્ષ્મ ૨ ખાદર

સૂક્ષ્મ તે આખા લોકમા ભર્યા છે, હણ્યા હણાય નહિ, માર્યા મરે નહિ, બે ભાગ થાય નહિ, અગ્નિમા બળે નહિ, પાણીમા કુખે નહિ, નજરે દેખાય નહિ તેને સૂક્ષ્મ કહિયે

ખાદર તે લોકના દેશ ભાગમા ભર્યા છે, હણ્યા હણાય, માર્યા મરે, અગ્નિમા બળે, નજરે દેખાય, પાણીમા કુખે તેને ખાદર કહિયે તે ખાદરના ૧૭ ભેદ ૧ ઠારનું પાણી, ૨ હિમનું પાણી, ૩ ધૂપરનું પાણી, ૪ મેવરવાનું પાણી, ૫ તૃણ ઉપર જામે તે પાણી, ૬ કરાનું પાણી, ૭ આકાશનું પાણી, ૮ ટાહું પાણી, ૯ હિનું પાણી, ૧૦ ખારું પાણી, ૧૧ ખાદું પાણી, ૧૨ લવણ સમુદ્રનું પાણી, ૧૩ મધુગ ઝસ સરખું પાણી, ૧૪ કુધ સરખું પાણી, ૧૫ ઘી સરખું પાણી, ૧૬ શેલડીના ઝસ સરખું પાણી, ૧૭ સર્વ રસદ સરખું પાણી.

એ ઉપરાંત અપકાયના ઘણા ભેદ છે. તે એક પાણીના યિ દુમાહી અસંખ્યાતા જીવ શ્રી ભગવંતે કહ્યા છે એક પર્યાપ્તિની નેત્રાએ અસંખ્ય અપર્યાપ્તિ છે તેની દયા પાળીએ તો આ ભવ ને પરભવ નિરાબાધ પરમ સુખ પામીએ, અપૂકાયનું આયુષ્ય જધન્ય અતર્મુહર્તવું ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષનું, સંસ્થાન પાણીના પરપોટા જેવું છે કુળ સાત લાખ કોડ જાણુવું. ઇતિ અપૂકાયના ભેદ.

ત્રીજે તેજસ્કાયના ભેદ.

તેજસ્કાયના બે ભેદ ૧ સૂક્ષ્મ, ૨ ખાદર. સૂક્ષ્મ તે આખા લોકમા ભર્યા છે હણ્યા હણાય નહિ, માર્યા મરે નહિ, અગ્નિમા બળે નહિ, પાણીમા કુખે નહિ, નજરે દેખાય નહિ બે ભાગ થાય નહિ તેને સૂક્ષ્મ તેજસ્કાય કહિયે.

ખાદર તેજસ્કાય તે અઢી હીપમા છે હણ્યા હણાય, માર્યા મરે, અગ્નિમા બળે, પાણીમા કુખે, નજરે દેખાય, બે ભાગ થાય, તેને ખાદર કહીએ તે ખાદર અગ્નિકાયના ૧૪ ભેદ ૧ અગાની અગ્નિ, ૨ ભગહાડની અગ્નિ, ૩ દુટતી

અસખ્યાતા જીવની ધાત થાય છે, એવું જાણીને વાયરના જીવની દેયા પાળીએ તો આ કાવ ને પરભવ નિરાભાધ પરમ સુખ પામીએ. વાયુકાયનું આયુષ્ય જીવન્ય અંતમુદ્ધર્તનું ઉત્પ્રેક્ષ્ય ત્રણ હજાર વર્ષનું છે. વાયુકાયનું સમ્યાન ધ્વજા ધ્વજા પતાકાને આકારે છે વાયુકાયનું કુળ સાત લાખ કોડ જાણવું ઇતિ વાયુકાયના ભેદ.

પાંચમે વનસ્પતિકાયના ભેદ.

વનસ્પતિકાયના બે ભેદ. ૧ સૂક્ષ્મ, ૨ બાદર, સૂક્ષ્મ તે, આખા લોકમા ભર્યા છે, હણ્યા હણાય નહિ, માર્યા મરે નહિ, અગ્નિમા બળે નહિ, પાણીમા ડૂબે નહિ, નજરે દેખાય નહિ, બે ભાગ થાય નહિ તેને સૂક્ષ્મ કહિયે

બાદર, તે, લોકના દેશ ભાગમા ભર્યા છે, હણ્યા હણાય, માર્યા મરે, અગ્નિમા બળે, પાણીમા ડૂબે, નજરે દેખાય, બે ભાગ થાય તેને બાદર કહિયે તે બાદર વનસ્પતિ કાયના ૨ ભેદ ૧ પ્રત્યેક ૨ સાધારણ, તેમા પ્રત્યેકના બાદર ભેદ, તે ૧ વૃક્ષ, ૨ શુષ્ક, ૩ શુદ્ધ, ૪ લત્તા ૫ વેલા ૬ પાનગ ૭ તૃણ, ૮ વળીયા, ૯ હરીતકાય, ૧૦ ઓષધિ, ૧૧ જલવૃક્ષ, ૧૨ કોસડ, એ બાર

૧ વૃક્ષ. વૃક્ષના બે ભેદ. ૧ એકઅઠિ, ૨ બહુઅઠિ, એકઅઠિ તે એક ફળમા એક બીજ હોય તેને એકઅઠિ કહિયે, તે ૧ હગડા, ૨ ખેડા, ૩ આંબળા, ૪ અરીઠા, ૫ બીલામાં, ૬ આસોપાલવ, ૭ આખો, ૮ મહોડા, ૯ રાયણ, ૧૦ જાણુ, ૧૧ ખેર, ૧૨ લીંબોળી, એ આદિ એકઅઠિ (અગ્નિ) ના ધણા ભેદ છે બહુઅઠિ તે, એક ફળમાં વધારે બીજ હોય તેને બહુઅઠિ કહિયે તે ૧ જામફળ, ૨ સીતાફળ, ૩ દાડમ, ૪ બીલા, ૫ કોઠાં, ૬ દેળા, ૭ લીંબુ, ૮ વડના ટેટા, પીપરના ટેટા, એ આદિ બહુઅઠિના ધણા ભેદ છે

ખીજે શુષ્ક તે, જે નીચા ને ગોળ ઝાડ હોય તેને શુષ્ક કહિયે, તે ૧ રીંગણી, ૨ ભોરીંગણી, ૩ જવાસા, ૪ તુળસી, ૫ આવચીઆવચી ઇત્યાદિક શુષ્કના ધણા ભેદ છે ૨

ત્રીજે શુદ્ધ તે ધ્રુવની જાતને શુદ્ધ કહિયે, તે, ૧ જામ, ૨ જુધ, ૩ ડમરો, ૪ મરવો, ૫ કેતકી, ૬ કેવડો, એ આદિ શુદ્ધના ધણા ભેદ છે ૩

ચોથે લત્તા તે, ૧ નાગલતા, ૨ અગોક્ષતા, ૩ ચપક્ષતા, ૪ ભોંધલતા, ૫ પક્ષલતા, એ આદિ લતાના ધણા ભેદ છે ૪

પાશ્વરિ વેલા તે ૭ વનસ્પતિના વેલા આમે તેને વેલા કહિયે તે ૧ આશ્વિના વેલા ૨ તુરીયાના વેલા ૩ કાર્તિકાના વેલા, ૪ કલ્કાના વેલા ૫ કેળાના વેલા ૬ કાર્તિકાના વેલા ૭ તુલસીના વેલા ૮ નમ્બાના વેલા ૯ અષ્વિની વેલા ૧ અશ્વિનીના વેલા એ આદિ વેલાના ધણા બેઠ છે ૫

છેડે પાવગ તે, ૭ ત્રિકાળાં જાડ હોય તેને પાવગ કહિયે તે ૧ શેરડી, ૨ એરડી, ૩ સરક ૪ સફી, ૫ નેતર ૬ વૃષ્ટિ એ આદિ શ્રવણના ધણા બેઠ છે ૬
સાતમે વૃષ્ણ તે, ૧ ઘમઘનાં વૃષ્ણ ૨ આરાતારાનાં વૃષ્ણ ૩ કાવાળનાં વૃષ્ણ ૪ કેળાનાં વૃષ્ણ ૫ ધરોનાં વૃષ્ણ ૬ કાલીયાનાં વૃષ્ણ એ આદિ વૃષ્ણના ધણા બેઠ છે ૭

આઠમે વહીયા તે, ૭ આ ને બોળ જાડ હોય તેને વહીયા કહિયે, તે ૧ સોપારીનાં જાડ, ૨ આરેનાં જાડ ૩ ખાલુનાં જાડ ૪ કેળાં જાડ ૫ તળનાં જાડ ૬ એલાવનીનાં જાડ, ૭ લરીમનાં જાડ ૮ તાડનાં જાડ, ૯ તમાલનાં જાડ ૧ નાસિયેનીનાં જાડ એ આદિ વહીયાના ધણા બેઠ છે ૮

નવમે હસ્તિકાવ તે, આજીની જ્વનિને હસ્તિકાવ કહિયે, ૧ મુળાની આજ ૨ મેવીની આજ ૩ તાંજાળની આજ ૪ સપાની આજ ૫ મુળીની આજ ૬ વચવાની આજ એ આદિ હસ્તિકાવના ધણા બેઠ છે ૯

દશમે ઝોયાધ તે એતીસ જ્વનિનાં ધાન્યને ઝોયાધ કહિયે તે ધાન્યના એ બેઠ ૧ લાસા, ૨ કોળ, તેમાં લાસા તે ૧ ધણ ૨ જળ ૩ જુવાર ૪ જાળગી ૫ કમિર ૬ વરી, નટી, આવરો ૭ કાંચ ૧ ચિરપોઝિયો, ૧૧ મેરગ, ૧૨ મહામ એ આદિ લાસાના ધણા બેઠ છે બીજે કોળ તે ૧ મર, ૨ માં ૩ આદ, ૪ તુવેર ૫ આલર, ૬ વરત્તા ૭ મોળ ૮ ચણા ૯ લાંચ, ૧ કલ્કી ૧૧ મસુર ૧૨ જળસી, એ આદિ દેખને કોળના ધણા બેઠ છે એ લાસા ને કોળ મળીને ૨૪ જ્વનિનાં ધાન્ય તેને ઝોયાધ કહિયે. ૧૦

અગિયાન્ધે જસવૃક્ષ તે, ૧ પોખળા ૨ કમલ પોખળા ૩ લિપિયા ૪ લિપિયા ૫ મેરાળ, ૬ કમળકાંઠી, એ આદિ જસવૃક્ષના ધણા બે ઓ ૧૧

બારમે કોસઘ તે ૧ નિલાનીની નવી, ૨ નિલાનીના ટેપ એ આદિ બારિ બેઠા જતા નિશને તેવા કોસઘના ધણા બે, છે ૧૨ એ જા બેઠ તજવા

પ્રત્યેક પાકામાં સખ્યાતા જીવ છે. અધવધગમાં અસખ્યાતા જીવ છે ક્રમબામાં, હિગતામાં, ચક્ર પડે તેમાં અનંત જીવ છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિનો ૧૬ દશ બોલે કરીને શોભે, તે દશ બોલ-૧ મૂળ, ૨ કંદ, ૩ રુધિ, ૪ ત્વચા, ૫ શાખા, ૬ પ્રવાહા ૭ પત્ર, ૮ ફૂલ, ૯ કળા, ૧૦ ખીજ, એ દશ બોલે કરીને શોભે એ પ્રત્યેક વનસ્પતિના બેદ કલ્યા.

ખીજે સાધારણ વનસ્પતિના બેદ.

કદમ્બજની જાતિને સાધારણ વનસ્પતિ કહિયે, જે ૧ લસણ, ૨ કુગળી, ૩ આદ, ૪ સઃણ, ૫ રતાણી, ૬ પેડાણુ, ૭ બટાટા, ૮ ચેક, ૯ સકગ્ધ. ૧૦ મૂળાના કંદ, ૧૧ નીલી હુળદર, ૧૨ નીલી ગળી, ૧૩ ગાજર, ૧૪ અકુગ, ૧૫ ખુરસાણી, ૧૬ કુવર, ૧૭ મોથ, ૧૮ અમૃતવેલ, ૧૯ થોહર, ૨૦ ખીડ, ૨૧ અડધીના ગાઢીયાં, ૨૨ ગગમ, એ આદિ કદમ્બજના ધણા બેદ છે. તેને સાધારણ કહીએ કદમ્બજ એક સોયની અથ્ર ઉપર રહે, એટલામાં અસખ્યાતી ઈણી છે અકેકી ઈણીમાં અસખ્યાતા પ્રતગ છે અકેકા પ્રતગમાં અસખ્યાતા ગોળા છે, અકેકા ગોળામાં અસખ્યાતા શરીર છે અકેકા જરીગમાં અનંત અનંત જીવ છે, એ સાધારણ વનસ્પતિના બેદ જાણવા એ વનસ્પતિકાયનો દયા પાળીએ, તો આ ભવ ને પરભવ નિરાધાધ પરમ સુખ પામીએ વનસ્પતિકાયનુ આયુષ્ય જઘન્ય અતર્મુહર્તનુ, ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષનુ, તેમાં નિગોદનુ આયુષ્ય જઘન્ય અતર્મુહર્તનુ, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહર્તનુ, અવે ને ઉપજે વનસ્પતિકાયનુ સચાના નાના પ્રકારનુ છે તેનુ કુળ ૨૮ લાખ ફોડ જાણવુ ધતિ વનસ્પતિકાયના બેદ.

છઠ્ઠે ત્રસકાયના બેદ.

ત્રસકાય તે, જે જીવ (ત્રસ એટલે હાલી ચાલી શકે) તડકેથી છાયે જાય ને છાયેથી તડકે જાય તેને ત્રસકાય કહિયે તેના ચાર બેદ

૧ બેઈદ્રિય, ૨ ત્રીઈદ્રિય, ૩ ચૌઈદ્રિય, ૪ પંચેદ્રિય.

બેઈદ્રિયના બેદ. બેઈદ્રિય તે ૧ કાય, ૨ સુખ, એ બે ઇદ્રિય હોય, તેને બેઈદ્રિય કહીએ તેના જીવ તે, ૧ શળ, ૨ કોડી, ૩ છીપ, ૪ જળો, ૫ કીડા ૬ ચોરા, ૭ વાળા, ૮ અળખીયા, ૯ કુમ્બીયા, ૧૦ ચરમિયા, ૧૧ કાતગ, ૧૨ ચુડેલ, ૧૩ મેર, ૧૪ એળ, ૧૫ વાતગ, ૧૬ લાલીયા, એ આદિ બેઈદ્રિયના ધણા બેદ છે મેઈદ્રિયનુ આયુષ્ય જઘન્ય અતર્મુહર્તનુ ઉત્કૃષ્ટ બોગ વર્ષનુ તેનુ કુળ માત લાખ ફોડ જાણવુ

પાશમે વેણા તે, જે વતપનિયા વેણ મણે તેને વેણ કહેવે, તે ૧
આનિયા વેણ ૨ કુચિયા વેણ ૩ કોચિયા વેણ, ૪ કોચિયા વેણ ૫
કોચિયા વેણ, ૬ કોચિયા વેણ ૭ કુચિયા વેણ ૮ વાણ વેણ, ૯ વણ
નીચિયા વેણ, ૧૦ કોચિયા વેણ એ આરિ વેણના પગા મે છે ૫

છો પાશ ૧ તે, જે વાંત જા દોષ તેને પાશ કહેવે, તે ૧ કોચિ
૨ કોચિ, ૩ કોચિ, ૪ કોચિ, ૫ કોચિ, ૬ કોચિ, એ આરિ વેણના પગા મે છે ૬

આરમે વણ તે, ૧ કોચિયા વણ ૨ કોચિયા વણ ૩ કોચિયા
વણ ૪ કોચિયા વણ ૫ કોચિયા વણ ૬ કોચિયા વણ એ આરિ વણના
પગા મે છે ૭

આરમે વણિયા તે, જે વાંત જા દોષ તેને વણિયા કહેવે, તે
૧ કોચિયા વણ ૨ કોચિયા વણ ૩ કોચિયા વણ ૪ કોચિયા વણ, ૫
કોચિયા વણ ૬ કોચિયા વણ ૭ કોચિયા વણ ૮ કોચિયા વણ ૯ કોચિયા
વણ ૧૦ કોચિયા વણ એ આરિ વણિયાના પગા મે છે ૮

નવમે દુનિયાવ તે, જે વાંત જા દોષ તેને દુનિયાવ કહેવે, ૧ કોચિ
૨ કોચિ ૩ કોચિ ૪ કોચિ ૫ કોચિ ૬ કોચિ ૭ કોચિ ૮ કોચિ ૯ કોચિ ૧૦
કોચિ એ આરિ દુનિયાવના પગા મે છે ૯

આરમે આરિયા તે, જે વાંત જા દોષ તેને આરિયા કહેવે, તે
૧ કોચિ ૨ કોચિ ૩ કોચિ ૪ કોચિ ૫ કોચિ ૬ કોચિ ૭ કોચિ ૮ કોચિ ૯ કોચિ
૧૦ કોચિ ૧૧ કોચિ ૧૨ કોચિ એ આરિ આરિયાના પગા મે છે ૧૦
કોચિ ૧૧ કોચિ ૧૨ કોચિ ૧૩ કોચિ ૧૪ કોચિ ૧૫ કોચિ ૧૬ કોચિ ૧૭ કોચિ
૧૮ કોચિ ૧૯ કોચિ ૨૦ કોચિ ૨૧ કોચિ ૨૨ કોચિ ૨૩ કોચિ ૨૪ કોચિ
૨૫ કોચિ ૨૬ કોચિ ૨૭ કોચિ ૨૮ કોચિ ૨૯ કોચિ ૩૦ કોચિ એ આરિ
આરિયાના પગા મે છે ૩૦

આરિયા મે વતપનિયા તે, ૧ વેણ, ૨ વેણ ૩ વેણ ૪ વેણ ૫ વેણ
૬ વેણ ૭ વેણ ૮ વેણ ૯ વેણ ૧૦ વેણ એ આરિ વતપનિયાના પગા મે છે ૧૧

આરિયા મે વણ તે, ૧ વેણ, ૨ વેણ ૩ વેણ ૪ વેણ ૫ વેણ ૬ વેણ
૭ વેણ ૮ વેણ ૯ વેણ ૧૦ વેણ ૧૧ વેણ ૧૨ વેણ ૧૩ વેણ ૧૪ વેણ ૧૫
વેણ ૧૬ વેણ ૧૭ વેણ ૧૮ વેણ ૧૯ વેણ ૨૦ વેણ ૨૧ વેણ ૨૨ વેણ ૨૩
વેણ ૨૪ વેણ ૨૫ વેણ ૨૬ વેણ ૨૭ વેણ ૨૮ વેણ ૨૯ વેણ ૩૦ વેણ એ આરિ
વણના પગા મે છે ૩૦

૭ તમતમસપ્રભાયા અંવકાગમાહિ અંધકાર છે

એ સાત નગ્નમા જે જે છે તે કહ્યું. હવે સાત નરકનું વર્ણન કહે છે

નરકનું વર્ણન.

પહેલી રતનપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ, તે એશી હજાર જોજનનો છે, તેમાંથી એક હજાર જોજનનું દળ નીચે મૂકીએ, એક હજારનું જોજનનું દળ ઉપર મૂકીએ, વચ્ચે એક લાખ ને અડોતેર હજાર જોજનની પોલાણ છે તે મધ્યે ૧૩ પાથડા છે, ૧૨ આતરા છે તેમાં ત્રીશ લાખ નરકાવાસા છે, તેમાં અસંખ્યાતી કુલીયો છે, અસંખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ૪ ભોલ છે ૧ વીશ હજાર જોજનનો ધનોદધિ છે, ૨ અસંખ્યાતા જોજનનો ધનવાય છે, ૩ અસંખ્યાતા જોજનનો તનુવાય છે, ૪ અસંખ્યાતા જોજનનો આકાશાસ્તિકાય છે ઇતિ પહેલી નરકનું વર્ણન.

બીજી શર્કરપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને બત્રીશ હજાર જોજનનો છે, તેમાંથી એક હજાર જોજનનું દળ નીચે મૂકીએ એક હજાર જોજનનું દળ ઉપર મૂકીએ. વચ્ચે એક લાખ ને ત્રીશ હજાર જોજનની પોલાણ છે, તેમાં ૧૧ પાથડા છે ને ૧૦ આતરા છે તેમાં ૨૫ લાખ નરકાવાસા છે, તેમાં અસંખ્યાતી કુલીયો છે, અસંખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ચાર ભોલ છે ૧ વીશ હજાર જોજનનો ધનોદધિ છે, ૨ અસંખ્યાતા જોજનનો ધનવાય છે, ૩ અસંખ્યાતા જોજનનો તનુવાય છે, ૪ અસંખ્યાતા જોજનનો આકાશાસ્તિકાય છે, એ ચાર ભોલ છે ઇતિ બીજી નરકનું વર્ણન.

ત્રીજી વાલુકપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને ૨૮ હજાર જોજનનો છે તેમાંથી એક હજાર જોજનનું દળ નીચે મૂકીએ, વચ્ચે એક લાખ ને ૨૬ હજાર જોજનની પોલાણ છે, તેમાં ૯ પાથડા ને ૮ આતરા છે, તેમાં ૧૫ લાખ નરકાવાસા છે અસંખ્યાતી કુલીયો છે, અસંખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ચાર ભોલ છે ૧ વીશ હજાર જોજનનો ધનોદધિ છે, ૨ અસંખ્યાતા જોજનનો ધનવાય છે, ૩ અસંખ્યાતા જોજનનો તનુવાય છે ૪ અસંખ્યાતા જોજનનો આકાશાસ્તિકાય છે ઇતિ ત્રીજી નરકનું વર્ણન.

ચોથી પકપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને વીશ હજાર જોજનનો છે, તે મધ્યેથી ૩૦ હજાર જોજનનું દળ નીચે મૂકીએ, એક હજાર જોજનનું દળ ઉપર મૂકીએ વચ્ચે એક લાખ ને અઠાર હજાર જોજનની પોલાણ છે, તેમાં ૭ પાથડા ને ૬ આતરા છે દશ લાખ નરકાવાસા છે, અસંખ્યાતી

૭ તમ તમસપ્રભામા અવદાગ્માંહિ અધકાર છે
એ સાત નરકમા જે જે છે તે કહ્યું. હવે સાત નરકનું વર્ણન કહે છે

નરકનું વર્ણન.

પહેલી રત્નપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ, ને એંશી હજાર જોગનનો છે, તેમાંથી એક હજાર જોગનનું દળ નીચે મૂકીએ, એક હજારનું જોગનનું દળ ઉપર મૂકીએ, વચ્ચે એક લાખ ને અંકોતર હજાર જોગનની પોલાણ છે તે મધ્યે ૧૩ પાથડા છે, ૧૨ આતરા છે તેમાં ત્રીશ લાખ નગ્કાવાસા છે, તેમાં અસખ્યાતી કુબીઓ છે, અસખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ૪ બોલ છે ૧ વીશ હજાર જોગનનો ઘનોદધિ છે, ૨ અસખ્યાતા જોગનનો ઘનવાય છે, ૩ અસખ્યાતા જોગનનો તનુવાય છે, ૪ અસખ્યાતા જોગનનો આકાશાસ્તિકાય છે ઇતિ પહેલી નરકનું વર્ણન.

બીજી શકરપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને બત્રીશ હજાર જોગનનો છે, તેમાંથી એક હજાર જોગનનું દળ નીચે મૂકીએ એક હજાર જોગનનું દળ ઉપર મૂકીએ. વચ્ચે એક લાખ ને ત્રીશ હજાર જોગનની પોલાણ છે, તેમાં ૧૧ પાથડા છે ને ૧૦ આતરા છે તેમાં ૨૫ લાખ નગ્કાવાસા છે, તેમાં અસખ્યાતી કુબીઓ છે, અસખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ચાર બોલ છે ૧ વીશ હજાર જોગનનો ઘનોદધિ છે, ૨ અસખ્યાતા જોગનનો ઘનવાય છે, ૩ અસખ્યાતા જોગનનો તનુવાય છે, ૪ અસખ્યાતા જોગનનો આકાશાસ્તિકાય છે, એ ચાર બોલ છે ઇતિ બીજી નરકનું વર્ણન.

ત્રીજી વાલુકપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને ૨૮ હજાર જોગનનો છે તેમાંથી એક હજાર જોગનનું દળ નીચે મૂકીએ, વચ્ચે એક લાખ ને ૨૬ હજાર જોગનની પોલાણ છે, તેમાં ૯ પાથડા ને ૮ આતરા છે, તેમાં ૧૫ લાખ નગ્કાવાસા છે અસખ્યાતી કુબીઓ છે, અસખ્યાતા નારકી છે, તે નીચે ચાર બોલ છે ૧ વીશ હજાર જોગનનો ઘનોદધિ છે, ૨ અસખ્યાતા જોગનનો ઘનવાય છે, ૩ અસખ્યાતા જોગનનો તનુવાય છે ૪ અસખ્યાતા જોગનનો આકાશાસ્તિકાય છે ઇતિ ત્રીજી નરકનું વર્ણન.

ચોથી પદ્મપ્રભા નરકનો પિંડ એક લાખ ને વીશ હજાર જોગનનો છે, તે મધ્યેથી ગાઠ હજાર જોગનનું દળ નીચે મૂકીએ, એક હજાર જોગનનું દળ ઉપર મૂકીએ વચ્ચે એક લાખ ને આઠ હજાર જોગનની પોલાણ છે, તેમાં ૭ પાથડા ને ૬ આતરા છે દળ લાખ નગ્કાવાસા છે, અસખ્યાતી

કુબીરો છે અસપ્પાતા નારણી છે તે નીચે ચાર બોલ છે. ૧ પીઠ દગ્ગર જોજનનો ધનોદધિ છે, ૨ અસપ્પાતા જોજનનો પનવાય છે, ૩ અસપ્પાતા જોજનનો તનુવાય છે ૪ અસપ્પાતા જોજનનો આકાશસ્થિતાય છે એ ચાર બોલ છે ઇતિ થીચી નરકનુ વર્ણન

પાચમી ધૂમ્રપ્રભા નરકનો પિઠ એક લાખ ને અઢાર દગ્ગર જોજનનો છે. તેમાંથી એક દગ્ગર જોજનનું જાણી શકાય, વચ્ચે એક લાખ ને સોળ દગ્ગર જોજનની પોલાર છે, તેમાં ૧ પાચમી ને ૪ આંતરા છે, મધ્ય લાખ નગ્રવાસા છે અસપ્પાતા કુબીરો છે અસપ્પાતા નારણી છે, તે નીચે ચાર બોલ છે ૧ પીઠ દગ્ગર જોજનનો ધનોદધિ છે ૨ અસપ્પાતા જોજનનો પનવાય છે ૩ અસપ્પાતા જોજનનો તનુવાય છે, ૪ અસપ્પાતા જોજનનો આકાશસ્થિતાય છે એ ચાર બોલ છે ઇતિ પાચમી નરકનુ વર્ણન

છઠ્ઠી તમસૂપ્રભા નરકનો પિઠ એક લાખ ને સોળ દગ્ગર જોજનનો છે તેમાંથી એક દગ્ગર જોજનનું જાણી શકાય, એક દગ્ગર જોજનનું જાણી શકાય, વચ્ચે એક લાખ ને ચૌદ દગ્ગર જોજનની પોલાર છે તેમાં ૩ પાચમી ને ૨ આંતરા છે ૬૬૬૪૫ નગ્રવાસા છે તેમાં અસપ્પાતા કુબીરો છે અસપ્પાતા નારણી છે તે નીચે ચાર બોલ છે ૧ પીઠ દગ્ગર જોજનનો ધનોદધિ છે ૨ અસપ્પાતા જોજનનો પનવાય છે, ૩ અસપ્પાતા જોજનનો તનુવાય છે ૪ અસપ્પાતા જોજનનો આકાશસ્થિતાય છે એ ચાર બોલ છે ઇતિ છઠ્ઠી નરકનુ વર્ણન

સાતમી તમસૂપ્રભા નરકનો પિઠ એક લાખ ને આઠ દગ્ગર જોજનનો છે તેમાંથી સાદીઆવન દગ્ગર જોજનનું જાણી શકાય, વચ્ચે મધ્ય દગ્ગર જોજનની પોલાર છે તેમાં એક પાચમી છે આંતર નથી, તેમાં પાંચ નગ્રવાસા છે તેનાં નામ ૧ કાલ, ૨ મહાકાલ, ૩ રાહુ ૪ અશ્વાઘ ૫ અર્ધનપ્પાન એ પાંચ નગ્રવાસા છે અસપ્પાતા કુબીરો છે, અસપ્પાતા નારણી છે તે નીચે ચાર બોલ છે ૧ પીઠ દગ્ગર જોજનનો ધનોદધિ છે ૨ અસપ્પાતા જોજનનો પનવાય છે ૩ અસપ્પાતા જોજનનો તનુવાય છે ૪ અસપ્પાતા જોજનનો આકાશસ્થિતાય છે એ નીચે ચાર જોજન જમીને ત્યારે અમોઘ અગ્નિ ઇતિ સાતમી નરકનુ વર્ણન

નારાયણી રિષ્ટિ, અગ્નિ દગ્ગર જોજનની ઉપર ૩૩ સામગ્રીપત્ની તેનું જાણી શકાય છે એ નગ્રવાસા વિસ્તાર સંપૂર્ણ

ખીજે તિર્યચનો વિસ્તાર.

તિર્યચના પાંચ ભેદ. ૧ જળચળ, ૨ સ્થળચળ, ૩ ઉરપરિસર્પ, ૪ ભુજપરિસર્પ, ૫ ખેચર, એ પાંચ ભેદ. અકેકાના ખખ્ખે ભેદ તે, ૧ સમઘિમ, ૨ ગર્ભજ, એ ભેદ.

પ્રથમ જળચળનો ભેદ. જે જળમા ચાલે તેને જળચળ કહિયે. તે જીવ, ૧ મચ્છ, ૨ કચ્છ, ૩ મગરમચ્છ, ૪ કાચળા, ૫ ગ્રાહ, ૬ દેડમ્છ, ૭ સુસુમાલ, ઇત્યાદિક જળચળના ધણા ભેદ છે. તેનું કુળ સાડાખાર લાખ કોડ જાણવું.

ખીજે સ્થળચળના ભેદ, સ્થળ ઉપર ચાલે તેને સ્થળચળ કહિયે. તે સ્થળચરના ચાર ભેદ ૧ ખુર, ૨ બે ખુર, ૩ ગડીપદ, ૪ શ્વાનપદ, તેમા એક ખુર તે જેના મગે એક ખરી હોય તે જીવ, ૧ ઘોડા, ૨ ગધેડાં, ૩ ખચ્ચર ગધેડા, ઇત્યાદિક એક ખુરના ધણા ભેદ છે, ૧

બે ખુર. તે જેના પગે બે ખરી હોય તે, તેના જીવ, ૧ ગાય, ૨ ભેંસ, ૩ બળદ, ૪ બકરા, ૫ હગણ, ૬ ગેઝ ૭ મસલા, ઇત્યાદિક બે ખુરના ધણા ભેદ છે ૨

ગડીપદ તે જેના પગ ગોળ હોય તે જીવ ૧ હાથી, ૨ ગેડા, ઇત્યાદિક ગડીપદના ધણા ભેદ છે. ૩,

શ્વાનપદ તે જેના પગ નોરવાળા હોય તે જીવ, ૧ વાવ, ૨ સિંહ, ૩ ચિત્તા, ૪ દીપડા, ૫ કુતરા ૬ બિલાડી, ૭ લાતી, ૮ શિયાળ, ૯ જરખ ૧૦ મીંછ, ૧૧ વાદરા, ઇત્યાદિક શ્વાનપદના ધણા ભેદ છે એ સ્થળચરના ભેદ સંપૂર્ણ. તેનું કુળદશ લાખ કોડ જાણવું.

ત્રીજે ઉરપરિસર્પના ભેદ. ઉરપરિસર્પ તે હૈયાબાર ચાલે તે (સર્પની જાત) ને ઉરપરિસર્પ કહિયે તેના ૪ ભેદ. ૧ અહિ, ૨ અનગર, ૩ અશાલિયો, ૪ મહુરગ, એ ચાર

પ્રથમ અહિ. તે પાંચવર્ણા સર્પ ૧ કાળો, નીલો, ૩ રાતો. ૪ પીળો, ૫ ઘોળો.

ખીજે અનગર તે મનુષ્યને ગળા જાય તે

ત્રીજે અશાલિયો તે બે ઘડીમા ૪૮ ગાઉ લાખો ચાય, ચક્રવર્તીની ગજવાની તલે, અથવા નગની ખાળ હેડે ઉપજે તેને ભગ્ન નામા દાહ ચાય, તે ૪૮ ગાઉની માટી ગળી જાય, તેટલામા ડ્રેવો પારે તેને અશાલિયો કહિયે

શાથે મહુરગા તે એક જગર જોજનનો બાંધો સર્પ જાડી દ્રીપ જહાર
રહે તેને મહુરગ કહિયે.

ઉરપરિસર્પના કુળ થયે શાખ કીડ જાણુ ધતિ ઉરપરિસર્પના લેક
સંપૂર્ણ.

શાથે જુગપરિસર્પના લેક ને જુગએ કરી ચામે તેને જુગપરિસર્પ
કહિયે. તે જીવ ૧ કોળ, ૨ નોળ, ૩ ઉત્તર, ૪ ખિસોલી ૫ જાલસૂ, ૬
ચરાળો ૭ કાજીયા ૮ ચદન ધો ૯ પાટલા ધો ધત્તાદિ જુગપરિસર્પના
પણા લેક છે તેનું કુળ નવ શાખ કીડ જાણુ.

પાશરે ખેચર ને જીવ જાકારો ચાલે તેને ખેચર કહિયે. તે ખેચરના
૪ લેક. ૧ ચર્મ પંખી ૨ ગેમ પંખી ૩ સમુદ્ર પંખી, ૪ વીતત પંખી

૧ ચર્મ પંખી તે ચામડા ચરખી પાંખ હોય તે તેવા જીવ ૧
વાગેશ ૨ ચામાચીડિયાં (કાનકડીયાં) ધત્તાદિ ચર્મ પંખીનાં પણા લેક છે

૨ ગેમ પંખી. તે સુવાળી પાંખનાં પંખી હોય તેને ગેમ પંખી
કહિયે. તે જીવ ૧ મેર, ૨ કમુતર, ૩ ચક્રા ૪ કાચા ૫ મનર, ૬ મેના,
૭ પોપટ, ૮ સમગી, ૯ નચલા, ૧ કોચલ ૧૧ દેવ ૨૧ ચકરા ૨૩
હોથા ૨૪ પુડ, ૨૫ લેર, ૨૬ જાજ ધત્તાદિ ગેમ પંખીનાં પણા લેક છે.
એ એ પંખી જાણીપતી જાણ છે જાને જહાર પણ છે

૩ સમુદ્ર પંખી તે માનવાની પોં નેની પાંખ જીડેલી રહે તેવા જીવ

૪ વીતત પંખી તે નેની પાંખ પહોળી જ રહે, તેવા પંખી એ એ
પંખી જાડી દ્રીપ જહાર છે તેનું કુળ બાર શાખ હોય જાણુ. ચર્મ
તિર્ચની સ્થિતિ જ્યન્ય જાતમુદ્દતની, કુપ્પર જ્ય પશોપમની સર્ચર્મ
તિર્ચની રિધતિ જ્યન્ય જાતમુદ્દતની, કુપ્પર પૂવ જાતની. વિસ્તાર કમથી
જ્યવલ ધતિ તિર્ચન્યા લેક સંપૂર્ણ

ત્રીજો મનુષ્યના લેક.

મનુષ્યના લેક. ૧ અર્ધજ ૨ સંચૂર્જિમ.

વર્જનના જ્ય લેક ૧ પલ્લર કર્મ જામિના મનુષ્ય, ૨ ત્રીસ જાકમ
જામિના મનુષ્ય, ૩ જાકમ જાતરહીયના મનુષ્ય.

૧ પલ્લર કર્મજામિના મનુષ્ય પલ્લર કર્મ જામિના ક્ષેત્રમાં છે તે
પલ્લર કર્મજામિના ક્ષેત્ર કર્મ ૧ એક શાખ જોજનનો જાણીય છે તેમાં ૧ જાતલ

૧ ઐવત ૧ મહાવિદેહ, એ ત્રણ ક્ષેત્ર છે, તેને ડરનો ગે લાખ જોજનનો લવણ સ્પર્શ છે, તેને ફગ્નો ગા- લાખ જોજનનો ધાતકી ખડ છે, તેમા ૨ ભરત, ૨ ઐવત, ૨ મહાવિદેહ, એ છ ક્ષેત્ર છે, તેને ફગ્નો આદ લાખ જોજનનો ડાળોનિય છે, તેને ફગ્નો આદ લાખ જોજનનો અર્ધ પુષ્કર છે, તેમા ૨ ભરત ૨ ઐરાવત, ૨ મહાવિદેહ એ છ ક્ષેત્ર છે; એ પદ્મ ક્ષેત્ર થયા તેમા ખેતી છે, વાડી છે, વિવાહ છે, મોલમાર્ગનું સાધન છે તેને પન્નર કર્મભૂમિ કહિયે. ૧.

૨ ત્રીશ અકર્મભૂમિનાં મનુષ્ય, ત્રીશ અકર્મભૂમિનાં ક્ષેત્રમાં છે તે. એક લાખ જોજનના જમુદ્વીપ છે તેમા ૧ હેમવય, ૧ હિરણ્યવય, ૧ હાગ્વામ, ૧ અમ્બવામ ૧ દેવકુર, ૧ ઉત્તરકુર, એ છ ક્ષેત્ર જમુદ્વીપમા છે તેને ફગ્નો ગા- લાખ જોજનનો ધાતકી ખડ છે, તેમા ૨ હેમવય, ૨ હિરણ્યવય ૨ હગ્નિામ, ૨ અમ્બવાસ ૨ દેવકુર, ૨ ઉત્તરકુર, એમ આઠ ક્ષેત્ર છે તેને ફગ્નો આદ લાખ જોજનનો અર્ધ પુષ્કર છે, તેમા ૨ હેમવય, ૨ હિરણ્યવય, ૨ હગ્નિામ, ૨ અમ્બવાસ, ૨ દેવકુર, એમ ગાઠ ક્ષેત્ર છે, એ પ્રમાણે ત્રીશ ક્ષેત્ર થયાં. તેમા ખેતી નથી, વાડી નથી, વિવાહ નથી, મોલમાર્ગનું સાધન નથી તેને ત્રીશ અકર્મભૂમિ કહિયે.

૩ છપ્પન અતરદ્વીપના મનુષ્ય છપ્પન અતરદ્વીપમાં છે તે છપ્પન અતરદ્વીપ ક્યાં છે? નીચે પાણી ઉપર દ્વીપ (ખેટ) છે તેમા મનુષ્ય નહે છે તેવા દ્વીપ છપ્પન છે જમુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રની મર્યાદાનો કરણહાર કુદલક (ચુલ) હિમવત નામે પર્વત છે પાણી મુવર્ણમય છે, સો જોજનનો ઉચો, પચીશ જોજનનો જમીનમાં ઉડો એક હગ્નર ગાવન જોજન ને આઠ કળાનો પહોળો છે, એ ૧૧ ગાહ ૫૩૫૦ જોજન ને ૧૫ કળાની છે એની છબ્બા ૨૪૬૩૨ જોજન, પોણી કળાનો છે, એ ૧૧ ધનુષ્ય પીઠકા ૨૫૨૩૦ જોજન ને ૪ કળાની છે, તેને પૂર્વ પશ્ચિમને છેડે બળ્લમે દાદા નીડળેલ છે, એકેકી દાદા ચોનાગીસે જોજન ઝાઝેરી લાખી છે, એકેકી દાદા ઉપર સાત સાત અતરદ્વીપ છે તે કટલે છ ૨ જગતીયી દાદા ઉપર ૩૦૦ જોજન જમ્બએ ત્યાગે ત્રણસો જોજનનો લાખો ને પહોળો પહોળા અતરદ્વીપ આવે, ૧ ત્યાથી ચાગમે જોજન જમ્બએ ત્યાગ ચાગમા જોજનનો લાખો ને પહોળો બીજો અતરદ્વીપ આવે, ૨ ત્યાથી પાચમે જોજન જમ્બએ ત્યાગે પાચમા જોજ નો લાખો ને પહોળો ત્રીજો અતરદ્વીપ આવે, ૩ ત્યાથી છમે જોજન જમ્બએ ત્યાગે છસો જોજનનો લાખો ને પહોળો ચોથો અતરદ્વીપ આવે, ૪ ત્યાથી સાતમે જોજન જમ્બએ ત્યાગે સાતસો જોજનનો લાખો ને પહોળો પાચમો અતરદ્વીપ આવે, ૫ ત્યાથી આઠમે જોજન જમ્બએ ત્યાગે આઠસો

શાષ મહુદગ તે એક હનર નોમનનો લખિ સર્પ જાડી દ્રીપ બહાર
રહે તેને મહુદગ કહિયે.

ઉરપરિસર્પનુ કુળ રવ લાખ કીઠ નાણુ ધતિ ઉરપરિસર્પના એક
સંપૂર્ણ

શાષ શુભપરિસર્પના એક. જે શુભએ કરી આમે તેને શુભપરિસર્પ
કહિયે તે છવ. ૧ કાળ ૨ નોળ, ૩ ઉર, ૪ ખિસકોથી ૫ આલસુ, ૬
ચરાળી, ૭ કાળડો ૮ અદન ધો ૯ પાટલા ધો ખ્યાદિક શુભપરિસર્પના
પણા એક છે તેનું કુળ નવ લાખ કીઠ નાણુ.

પાચમે ખેચર જે છવ આકથી આમે તેને ખેચર કહિયે. તે ખેચરના
૪ એક. ૧ ચર્મ પખી, ૨ ગેમ પખી ૩ સમુદગ પખી, ૪ વીતત પખી

૧ ચર્મ પખી તે આમકા સરખી પાંખ ફોપ તે તેના છવ. ૧
વાએશ ૨ આમાચીડિયા (કાનકદીયા) ખ્યાદિક ચમ પખીના પણા એક છે

૨ ગેમ પખી. તે મુવાળી પાંખનાં પખી ફોપ તેને ગેમ પખી
કહિયે તે છવ. ૧ એક ૨ કજુતર, ૩ અકબા ૪ કાચા ૫ કાનર ૬ મેના,
૭ પોપદ, ૮ સમગી, ૯ નગદા, ૧ કોપલ ૧૧ દેવ ૨૧ સકરા ૧૩
વાસા ૧૪ ચા, ૧૫ લેર, ૧૬ ખા, ૧૭ તિલકિ ચમ પખીના પણા એક છે.
એ બે પખી જાડીયાની જાત છે અને બહાર પળ છે

૩ સમુદગ પખી તે કામલાની પોં જેની પાંખ બીડેથી રહે તેના છવ.

૪ વીતત પખી તે જેની પાંખ પડેળી જ રહે તેનાં પખી એ બે
પખી જાડી દ્રીપ બહાર છે તેનું કુળ બાર લાખ ફોડ બાણુ મજબ
તિર્ચયની યિતિ જપન જાનમુદ્દની, કુદુષ ત્વ પત્થોપતની સમજિમ
તિર્ચયની ગિયતિ જપન જાનમુદ્દની, કુદુષ પૂર્વ મોખી વિસ્તાર ૧૩૫થી
તજવેલ ધતિ તિર્ચયના એક સંપૂર્ણ

નીચે મનુષ્યના એક

મનુષ્યના એક ૧ ગર્ભજ ૨ સંમૂર્જિમ.

મમજના ત્વ એક ૧ પન્નર કર્મ જૂમિના મનુષ્ય, ૨ ત્રીસ આકર્મ
જૂમિના મનુષ્ય ૩ ૭૫૫ અતસીપના મનુષ્ય.

૧ પન્નર કર્મજૂમિના મનુષ્ય પન્નર કર્મ જૂમિના દેવમા છે તે
પન્નર કર્મજૂમિના એક ૩૧૧ એક લાખ નોમનનો જાણીય છે તેનાં ૧ અતસ

૧ ઐરાવત ૧ મહાવિદેહ, એ ત્રણ ક્ષેત્ર છે, તેને ફરતો બે લાખ જોજનનો લવણ સ્પર્શ છે, તેને ફરતો ચા- લાખ જોજનનો ધાતકી ખડ છે, તેમા ૨ ભરત, ૨ ઐરાવત, ૨ મહાવિદેહ, એ ૭ ક્ષેત્ર છે, તેને ફરતો આઠ લાખ જોજનનો કાળોર્મિ છે, તેને ફરતો આઠ લાખ જોજનનો અર્ધ પુષ્કર છે, તેમા ૨ ભરત ૨ ઐરાવત, ૨ મહાવિદેહ એ છ ક્ષેત્ર છે; એ પદ્મ ક્ષેત્ર થયા તેમા ખેતી છે, વાડી છે, વિવાહ છે, મોક્ષમાર્ગનું સાધન છે તેને પન્નર કર્મભૂમિ કહિયે. ૧.

૨ ત્રીશ અકર્મભૂમિનાં મનુષ્ય, ત્રીશ અકર્મભૂમિનાં ક્ષેત્રમાં છે તે. એક લાખ જોજનના જમુદ્રીપ છે તેમા ૧ હેમવય ૧ હિરણ્યવય, ૧ હગ્નિવાસ, ૧ અમ્બવાસ ૧ દેવકુર, ૧ ઉત્તરકુર, એ છ ક્ષેત્ર જમુદ્રીપમા છે તેને ફરતો ચા- લાખ જોજનનો ધાતકી ખડ છે, તેમા ૨ હેમવય, ૨ હિરણ્યવય ૨ હગ્નિવાસ, ૨ અમ્બવાસ ૨ દેવકુર, ૨ ઉત્તરકુર, એમ આઠ ક્ષેત્ર છે તેને ફરતો આઠ લાખ જોજનનો અર્ધ પુષ્કર છે, તેમા ૨ હેમવય, ૨ હિરણ્યવય, ૨ હગ્નિવાસ, ૨ અમ્બવાસ, ૨ દેવકુર, એમ ચા- ક્ષેત્ર છે, એ પ્રમાણે ત્રીશ ક્ષેત્ર થયાં. તેમા ખેતી નથી, વાડી નથી, વિવાહ નથી મોક્ષમાર્ગનું સાધન નથી તેને ત્રીશ અકર્મભૂમિ કહિયે.

૩ છપ્પન અતરદ્વીપના મનુષ્ય છપ્પન અતરદ્વીપમાં છે તે છપ્પન અતરદ્વીપ કયાં છે? નીચે પાણી ઉપર દ્વીપ (ખેટ) છે તેમા મનુષ્ય નહે છે તેવા દ્વીપ છપ્પન છે જમુદ્રીપના ભરતક્ષેત્રની મર્યાદાનો કરણહાર કુદલક (ચુવ) હિમવત નામે પર્વત છે પાળો સુવર્ણમય છે, સો જોજનનો ઉચો, પચીશ જોજનનો જમીનમાં ઉડો એક હગ્નર ખાવન જોજન ને બાર કળાનો પહોળો છે, એ ૧૧ બાહ ૫૩૫૦ જોજન ને ૧૫ કળાની છે એની છબ્બા ૨૪૬૩૨ જોજન, પોણી કળાની છે, એ ૧૧ ધનુષ્ય પીઠિકા ૨૫૨૩૦ જોજન ને ૪ કળાની છે, તેને પૂર્વ પશ્ચિમને છેડે બળ્ભે દાદા નીડળેલ છે, એકેકા દાદા ચોગગીસે જોજન ઝાઝેરી લાખી છે, એકેકા દાદા ઉપર સાત સાત અતરદ્વીપ છે તે કટલે છ? જગતીયા દાદા ઉપર ૩૦૦ જોજન જમ્બએ ત્યારે ત્રણસો જોજનનો લાખો ને પહોળો પહોળો અતરદ્વીપ આવે, ૧ ત્યાથી ચારસે જોજન જમ્બએ ત્યારે ચારસા જોજનનો લાખો ને પહોળો બીજો અતરદ્વીપ આવે, ૨ ત્યાથી પાચમે જોજન જમ્બએ ત્યારે પાચસો જોજનનો લાખો ને પહોળો ત્રીજો અતરદ્વીપ આવે, ૩ ત્યાથી છમે જોજન જમ્બએ ત્યારે છસો જોજનનો લાખો ને પહોળો ચોથો અતરદ્વીપ આવે, ૪ ત્યાથી સાતમે જોજન જમ્બએ ત્યારે સાતસો જોજનનો લાખો ને પહોળો પાચમો અતરદ્વીપ આવે, ૫ ત્યાથી આઠમે જોજન જમ્બએ ત્યારે આઠસો

જોજનનો લગ્ન ને પહેલો છો જાતદાપ જાવે, ૧ ત્યાંથી નક્કો જોજન
જાવે ત્યારે નક્કો જોજનનો લાગા ને પહેલો સાતસો જાતદાપ જાવે, ૭
જેમ જોજ દાદા જાત સાત સાત જાતદાપ છે તેને આજણા કરતાં જાણવો
જાતદાપ જુદાં હિમવત પર્વતના ને જોડાની ચાર દાદા ઉપર છે તેમ જાણવો
જોજનો મર્મજાનો કરજીયાર સિખરી નામે જાત છે તે જુદાં હિમવત પર્વત
સરખો છે, તે સિખરી પર્વતના પૂર્વ પશ્ચિમે છે જાણવી જાતદાપ છે જેમ
ને પર્વતના છે જાણ જાતદાપ જાણવા કૃતિ ગર્વજ મનુષ્યના કોઈ

સમૂર્ણ મનુષ્યના કોઈ.

મનુષ્ય સમૂર્ણ તે મનુષ્યના ૧ ૧ ક્ષેત્રમાં ૧૪ સ્થાનમાં ઉપર છે
તે ૧૪ સ્થાનમાં નામ.

૧ જ્યોત્સુ તે, વધી નીત (વિજા) માં

૨ જાતલેસુ તે, લઘુ નીત (વેળા) માં

૩ જોલેસુ તે, જાણખામાં

૪ સખાલેસુ તે નાકના ક્ષેત્રમાં

૫ વલેસુ તે, વચનમાં

૬ પિલેસુ તે, પિત્તમાં

૭ પુષ્કલેસુ તે, પશમાં

૮ સોણાલેસુ તે, રશિમાં

૯ મુકલેસુ તે, વીરમાં

૧૦ મુકલેસુ તે, મુકલેસુ તે મુકલેસુ વીરમાં પુષ્કલેસુ ફરી જિના
જાત તેમાં

૧૧ વિશ્વ જીવ ક્ષેત્રેસુ તે, ગુણના જાત ક્ષેત્રમાં

૧૨ જાત પુષ્કલેસુ તે, જો પુષ્કલેસુ સજોખમાં

૧૩ નજરની જાતલેસુ તે નજરની જાત પ્રજામાં

૧૪ સખ જાતલેસુ તે, સર્વ મનુષ્ય સખથી જાણવો સ્થાનમાં જે
મોર સ્થાનમાં છે ઉપર ૧ જાત મનુષ્યની સ્થિતિ જાણવો જાતદાપની ઉપર
જાત જાણવો ૨ મનુષ્યની સ્થિતિ જાણવો જાતદાપની ઉપર
જાત જાણવો ૩ જાત જાણવો જાતદાપની ઉપર

ચાથે દેવના ભેદ.

દેવના ચાઠ ભેદ, ૧ ભવનપતિ, ૨ વાણ્વ્યંતર, ૩ જ્યોતિષી, ૪ ગૈમાનિક

પ્રથમ ભવનપતિના ભેદ. ભવનપતિના ૨૫ ભેદ ૧ દશ અસુર કુમારાદિ,

૨ ૫૬૨ પરમાધર્મી, એવ ૨૫

૧ દશ અસુર કુમારાદિકનાં નામ ૧ અસુર કુમાર, ૨ નાગ કુમાર, ૩ સુવર્ણ કુમાર, ૪ વિદ્યુત કુમાર, ૫ અગ્નિ કુમાર, ૬ દ્વીપ કુમાર, ૭ ઉર્ધ્ધ્વ કુમાર, ૮ દિશા કુમાર, ૯ પવન કુમાર, ૧૦ ન્યનિક કુમાર

૨ ૫૬૨ પરમાધર્મીનાં નામ. ૧ આત્ર, ૨ આત્રરસ, ૩ શામ, ૪ સમલ, ૫ ડ્ર, ૬ મહાડ્ર ૭ કાલ, ૮ મહાકાલ, ૯ અસિપત્ર, ૧૦ ધનુષ્ય, ૧૧ ક્રમ, ૧૨ વાલુ, ૧૩ વેતગ્ણી, ૧૪ ખગરવર, ૧૫ મહાધોપ એવ ૫૬૨

એવ કુલ પચીસ જાતિના ભવનપતિ કયા ગહે છે? પહેલી નગરે એક લાખ ને અઠોતેર હજાર જોજનની પોલાણ છે, તે મધ્યે બાર અતરો છે, તેમાના વચલા દશ અંતરંગમા ભવનપતિને ગહેવાના ભવન છે

બીજે વાણ્વ્યંતરના ભેદ. વાણ્વ્યંતરના ૨૬ ભેદ ૧ સોળ જાતિના દેવ, ૨ દશ જાતિના જૃભિકા, એવ ૨૬

૧ સોળ જાતિના વ્યંતર દેવ તે, ૧ પિશાચ, ૨ ભૂત, ૩ યક્ષ, ૪ ગક્ષસ, ૫ કિન્નર ૬ કિપુરૂષ ૭ મહોરગ, ૮ ગધર્વ, ૯ આશ્વપત્રી, ૧૦ પાણ્વપત્રી, ૧૧ ઇસીરાષ્ટ, ૧૨ ભૂયવાય, ૧૩ કદીય ૧૪ મહાકદીય ૧૫ કાહડ, ૧૬ પથ ગદેન, એવ સોળ જાતિના વ્યંતરદેવ

૨ દશ જાતિના જૃભિકા તે ૧ આણ્વ જૃભિકા. ૨ પાણ્વ જૃભિકા, ૩ લયન જૃભિકા, ૪ શયન જૃભિકા, ૫ વસ્ત્ર જૃભિકા ૬ ફૂલ જૃભિકા, ૭ ફલ જૃભિકા. ૮ બીય જૃભિકા, ૯ વિદ્યુત જૃભિકા ૧૦ અવ્યત જૃભિકા એવ દશ જાતિના જૃભિકા એ ૨૬ જાતિના વાણ્વ્યંતર કયા કહે છે? પૃથ્વીનું દળ એક હજાર જોજનનું છે તે મધ્યેથી સો જોજનનું દળ ઉપર મૂકાયે, વચ્ચે આહસે જોજનની પોલાણ છે તે મધ્યે સોળ જાતિના વ્યતરંગના નગર છે તે નગર નાના ભરતક્ષેત્ર જેવડા છે, તેથી મોટા મહાવિદેહ ક્ષેત્ર જેવડા છે, તેથી મોટા જમ્બુદ્વીપ જેવડા છે, તે વ્યતરંગના નગર જાણવા ને જે દશ જાતિના જૃભિકા દેવ છે તે, પૃથ્વીનું સો જોજનનું દળ ઉપરનું છે, તેમા દશ જોજન નીચે મૂકાયે દશ જોજન ઉપર મૂકાયે વચ્ચે એસી જોજનની પોલાણ છે તેમા ગહે છે. તે

જુલિયા સુખ્યા વેળાએ મધ્ય રાત્રિએ, સવારે, બપોરે, જામ્નુ ગસ્ટ કરતા રહે છે (જે હસ્ટ હોય તે હસ્ટ રહેજો, રામ્નુ હોય તે રામ્નુ રહેજો જેમ હશે છે.) મારે તે વખતે જેમ તેમ ન મોઘવું પહાડ પર્વત, ઝાડ ઉપર તથા ઝાડ નીચે એ જાદુ ફક્ત સારી મનને ધમે તેવી જગ્યાએ વાજુઅતર દેવો આવે છે વધુ વસે છે

ત્રીજો બ્યેતિધીના કોદ બ્યેતિધીના ૧ ભે ૧ ચક્રમાં, ૨ સ્ત્રી ૩ મ્હ ૪ નક્ષત્ર, ૫ તારા એ પાંચ બ્યેતિધી જાડી દીપ મંદી જર છે જાડી દીપ જાડા એ પાંચે રિજ છે તે બ્યેતિધી ૧ ગાથા-

તારા, સુવિ, ચંદ, રિખ્યા, યુદ્ધ, મુક્ત, જૂવ, મગસ, સહીઆ,
સગ સમ નેઈઆ, કસ, અસિય મઈ ચઈ, કસમી તીયા ચઈસો. ૧

અર્થ-પૃથ્વીથી સાતમે ને નેત્રુ જોગલ ઉમે ત્હમે તારે તારાએનાં વિમાન આવે, પૃથ્વીથી આઠમ જોગલ ત્હમે તારે મુર્ખનું વિમાન આવે, પૃથ્વીથી આડમે એકાં નેજન જ્હમે તારે ચક્રમાનું વિમાન આવે, પૃથ્વીથી આસ્ય ચોરાથી ને ૮૦ ત્હમે તારે નક્ષત્રનાં વિમાન આવે જાડસે જાડવાથી જો ૮૦ ત્હમે તારે જુવનો તારા આવે, આડસે એકાલ જોગલ ઉમે જ્હમે તારે મુક્ત તારા આવે, આડસે એકાલ નેજન ઉમે ત્હમે તારે જૂવન તારા આવે, આડસે મગસુ ને ૮૦ ત્હમે તારે મગસનો તારા આવે પૃથ્વીથી નવસે જોગલ જ્હમે તારે રાનમરનો તારા આવે એ રાત્રી ૧૧ જોગલ બ્યેતિધી ચક્ર જાડપડે છે પાંચ ચક્ર છે પાંચ રિજર છે પાંચ ચક્ર તે ઝોને કહિયે જાડી દીપ મંદી છે તે ફરે છે વને પાંચ ચક્ર કહિયે પાંચ રિજર તે ઝોને કહિયે જાડી દીપ જાડાર ૩ ક્રમા નર્પા રિજર છે જ્યાં સુધી ત્યાં મુર છે જ્યાં ચક્ર ત્યાં ચક્ર છે તે પાંચ રિજર કહિયે

ચાલ વૈમાનિયા કોદ વૈમાનિયા ૩૮ કોદ જ્હુ કિલ્લિધી, જાર દેવમાય નવ સ્કાર્તિક નવ પ્રોવેષક પાંચ અનુતર વિમાન એવ ૩૮

પ્રથમ કિલ્લિધીના કોદ ૧ પદેશ કિલ્લિધી જ્હુ પમની રિજતિવાળા, પદેશ બી ન દેવતાકમા નાચે રહે છે ૨ બી ન કિલ્લિધી જ્હુ સાયસની રિજતિવાળા માલ એક દેવતાકમા નીચે દે છે ૩ જ્હુ કિલ્લિધી તેર સ્કાર્તિક રિજતિવાળા જ્હુ દેવતાકમા નાચે ૪ ૪ એ જ્હુ કિલ્લિધી રેડ દેવપજ પામ્યા તે સાપો પામ્યા નૈચ દના દેવગીના સાય-માર્ગીના અપવાદ મોઝા મારે નર્પાની ૫ ૫ ૫

બીજે ખાર દેવલોક. ૧ સુધર્મા દેવલોક ૨ ઇશાન દેવલોક, ૩ સનત કુમાર દેવલોક, ૪ માહેન્દ્ર દેવલોક, ૫ ષ્ઠ દેવલોક, ૬ લાતક દેવલોક, ૭ મહાશુક દેવલોક, ૮ સહસાર દેવલોક, ૯ આનંત દેવલોક, ૧૦ પ્રાણુત દેવલોક, ૧૧ આગ્ન્ય દેવલોક, ૧૨ અચ્યુત દેવલોક, એવ ૧૨ દેવલોકના નામ

ખાર દેવલોક કેટલા ઉંચા, કેવા આકારે ને કેટલા વિમાન, તેના વિસ્તાર.

ન્યોતિધી ચક્ર ઉપર અસખ્યાતા જોજનની કોડા કોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ, ત્યારે પહેલુ સુધર્મા ને બીજી ઇશાન એ બે દેવલોક આવે, તે બે લગડાને આકારે છે અંકેકુ અર્ધ ચંદ્રમાને આકારે છે, બન્ને મળી પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે પહેલામા ૩૨ લાખ ને બીજામા અઠાવીશ લાખ વિમાન છે ૨ ત્યાંથી અસખ્યાત જોજનની કોડા કોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ ત્યારે ત્રીજી સનતકુમાર અને ચોથી માહેન્દ્ર એ બે દેવલોક આવે, તે બે લગડાને આકારે છે, અંકેકુ અર્ધચંદ્રમાને આકારે છે, બન્ને મળી પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે ત્રીજામા ખાર લાખ, અને ચોથામા આઠ લાખ વિમાન છે ૪ તે ઉપરાંત અસખ્યાતા જોજનની કોડા કોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ ત્યારે પાંચમુ ષ્ઠ દેવલોક આવે, તે પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે, તેમા ચાર લાખ વિમાન છે ૫ તે ઉપરાંત અસખ્યાતા જોજનની કોડા કોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ, ત્યારે છઠ્ઠુ લાતક દેવલોક આવે, તે પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે, તેમા ૫૦ હજાર વિમાન છે ૬ તે ઉપરાંત અસખ્યાતા જોજનની કોડાકોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ ત્યારે સાતમુ મહાશુક દેવલોક આવે, તે પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે, તેમા ૪૦ હજાર વિમાન છે ૭ તે ઉપરાંત અસખ્યાતા જોજનની કોડાકોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ ત્યારે આઠમુ સહસાર દેવલોક આવે, તે પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે તેમા ૭ હજાર વિમાન છે ૮ તે ઉપર અસખ્યાતા જોજનની કોડાકોડી પ્રમાણે ઉચે જઈએ, ત્યારે નવમુ આનંત, ને દશમુ પ્રાણુત એ બે દેવલોક આવે તે લગડાને આકારે છે, અંકેકુ અર્ધ ચંદ્રમાને આકારે છે બન્ને મળી પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે બન્નેમા મળી ૪૦૦ વિમાન છે ૧૦ તે ઉપર અસખ્યાતા જોજનની કોડાકોડી પ્રમાણે જઈએ, ત્યારે અગિયારમુ આરણ્ય અને બારમુ અચ્યુત એ બન્ને દેવલોક આવે તે લગડાને આકારે છે, અંકેકુ અર્ધ ચંદ્રમાને આકારે છે, બન્ને મળી પૂર્ણ ચંદ્રમાને આકારે છે બન્નેમા મળી ૩૦૦ વિમાન છે ૧૨ એવાં ખાર દેવલોકના સર્વ ચક્રને ૮૪ ૯૬ ૭૦૦ વિમાન છે

ત્રીજી નવ લોકાતિક

નવ લોકાતિક એ ક્યાં રહે છે ? પદ્યમાં એલોકાતિકમાં આઠ પદ્યો નામ જવત છે તેના અંતમાં નવ લોકાતિક એ રહે છે તેના નામ—

(ગાથા) સારસ્વત્ય, માધુર્ય, વન્નિ વરુણ, અજતોયા, દુસીયા
અવ્યબાહા, અગીયા, એવ હીમ, ય

અર્થ—૧ સારસ્વત નામ લોકાતિક ૨ વાદિન ૩ વરુણ ૪ વરુણ
૫ અજતોયા, ૬ દુસીયા, ૭ અવ્યબાહ, ૮ અગીયા, ૯ નિદ્રા એ નવ લોકાતિક
ફેલા આરે તીર્થકે એ દીધા બેનાર હેમ, ત્યારે કાને કુડલ માથે મુક્ય,
નાકે માનુષ્ય, કંઠે નવસર વાર, પુષ્પીના પમ્પાર સક્તિ આવે અગીને
એમ કહે, અહો ! નિસેકનાથ ! તીર્થનાથ પ્રવર્તવિ, મોક્ષ માર્ગ માલતી કયો
એવી ગીતે કહેવાતો નવ લોકાતિકનો છાન કાળા બવદાગ છે

ચાથી નવ શ્રેવેષક

(ગાથા) ભરે મુખરે મુખરો, મુખરુએ, ખીલકરાણે
મુલસેણે, અમીરે, મુપડીબધી જસોધરે

અર્થ—નારમ રેવમોઃ ઉપર અસખ્યાતા ભોળનની કોમકોટી પ્રમાણે
ઉચે જડીએ ત્યારે નવ શ્રેવેષકની પહેલી ત્રીક આવે તે ચાચર મેડાના આકારે
છે તેના નામ ૧ ભર, ૨ મુખર ૩ મુખર એ પહેલી ત્રીક ૧૧૧ વિમાન
છે ૧ તે ઉપર અસખ્યાતા ભોળનની કોમકોટી પ્રમાણે ઉચે જડીએ ત્યારે
બીજી ત્રીક આવે, તે ચાચર મેડાની આકારે છે તેના નામ ૪ મુખાનસ ૫
પ્રિયસ્થન, ૬ મુક્ષન એ બીજી ત્રીક ૧ ૭ વિમાન છે ૨ તે ઉપર અસખ્યાતા
ભોળનની કોમકોટી પ્રમાણે ઉચે જડીએ ત્યારે ત્રીજી ત્રીક આવે તે ચાચર મેડાની
આકારે છે તેના નામ ૭ અમીર, ૮ મુપડીબધી, ૯ ખીલકરાણે એ ત્રીજી
ત્રીક ૧ વિમાન છે

પાચમી પાચ અનુતર વિમાન

નવમી શ્રેવેષક ઉપર અસખ્યાતા ભોળનની કોમકોટી પ્રમાણે ઉચે જડીએ,
ચારે પાચ અનુતર વિમાન આવે તેના નામ ૧ વિષ્ણુ, ૨ વિષ્ણુ

૩ જયંત, ૪ અપગણત, ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ એ સર્વ થઇને ૮૪,૯૭ ૦૨૩ વિમાન
થયા દેવની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની દેવનું
કુળ ૨૬ લાખ ક્રોડ જાણવું

સિદ્ધિશિલાનું વર્ણન,

તે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનની ધ્વજ પતાકાથકી ૧૨ જોજન ઉચે જઈએ,
ત્યારે સિદ્ધિશિલા આવે ને ૮૫ લાખ જોજનની લાખી ને પહોળી છે વચ્ચે
આઠ જોજન જાડી છે ઉત્તર છેડે માખીની પાખ કગ્તા પાતળી છે સાદુ
સોનાના પતંગથી અધિક ઉજળી, ગોદીર સરખી, શખ, ચદ્ર, અંક, રત્ન,
રૂપાના પટ, મોતીના હાર, કીંગમાગરના પાણી થકી પણ ઘણી ઉજળી છે તે
સિદ્ધિશિલાના આઠ નામ ૧ ઇષત્ ૨ ઇષત્ ત્રિભાગ ૩ તનુ, ૪ તનુ તનુ ૫
સિધ્ધિ, ૬ સિદ્ધાલય, ૭ સુદિત, ૮ સુકતાલય, ૯ લોકામ, ૧૦ લોકગુભિકા,
૧૧ લોક પ્રતિભોધિકા, ૧૨ સર્વ પ્રાણીમૃત જીવસત્ત્વ સૌખ્યાવહિકા, એ આઠ
નામ. તે સિદ્ધિશિલાની ફરતી પરિધિ ૧,૪૨,૩૦,૨૪૬ જોજન, એક ગાઉ
સતગમે છાસઠ ધનુષ્ય, પોણા છ આગળ, ઝાઝેરી છે તે સિદ્ધિશિલા ઉપર
એક જોજન ઉચે જઈએ, એક જોજનના ચાઠ હજાર ગાઉ થાય તેમાથી
૩,૯,૯૬ ગાઉ હોં મૂકીએ, બાકી એક ગાઉ રહ્યો, તે એક ગાઉના છ ભાગ
કરીએ તેમા પાંચ ભાગ હોં મૂકીએ બાકી એક ભાગ રહ્યો તેમા સિદ્ધ ભગવત
જિગજે છે તે પાંચસ ધનુષ્યના સિદ્ધ થયા હોય તે, ૩૩૩ ધનુષ્ય ને ૩૨
આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને ગ્યા છે સાત હાથના સિદ્ધ થયા હોય તે, ચાર હાથ
ને સોળ આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને રહ્યા છે બે હાથના સિદ્ધ થયા હોય તે, એક
હાથ ને આઠ આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને ગ્યા છે. તે સિદ્ધ ભગવત કેવા છે ?
અવર્ણી, અગધી, અરસી અસ્પર્શી, જન્મ મરણ રહિત, આત્મિક ગુણે ધરી
સંહિત છે, તેવા સિદ્ધ ભગવતને મારી સમય સમયની વદણા હજો ઇતિ
સિદ્ધિશિલાનું વર્ણન.

ત્રીજે નવ સોકાતિક

નવ સોકાતિક દેવ ક્યાં રહે છે ૧ પાંચમા દેવસોકાતિક બાહ્ય કાયા નવ
પરતે છે તેના અંતરમાં નવ સોકાતિક દેવ રહે છે તેનાં નામ—

(ગાથા) સારસ્વત, આકાશ, વર્ણિ વરુણ, ગણેશ, વૃક્ષીય
અવ્યવહાર, અગ્ની, શિવ દીપ્તિ, ૪

અર્થ—૧ સારસ્વત નામ સોકાતિક ૨ આકાશ ૩ વર્ણિ ૪ વરુણ
૫ વૃક્ષીય, ૬ વૃક્ષીય, ૭ આકાશ, ૮ અગ્ની, ૯ શિવ, એ નવ સોકાતિક
દેવતા બ્યારે તીર્થંકર દેવ દીપ્તિ, બેનાર દેવ, ત્યારે કાને કાલે માથે મુકે,
પરિ નાનૂત, કહે નવચર દારે પુષ્પીના ધમધમ સહિત જાયે, જાયેને
એમ કહે અહો! વિશેષનાથ! તીર્થંકાર પ્રવર્તિ, મોઢા માર્ગ ચાલેના કો
એવી ગીતે કહેવાનો નવ સોકાતિકનો છંદ ૫૦૫! અવધાર છે

શીષે નવ પ્રવેષક

(ગાથા) ભદ્રે મુખદે મુખએ, મુખાવુસે, પીયશરણે,
મુકસણે, અમીઠે, મુપગીવધી, જસોધરે

અર્થ—નવમા દેવસોકાતિક ઉપર અસંખ્યાતા જોગનની કાપડોટી પ્રમાણે
ઉંચે ચીએ ત્યારે નવ પ્રવેશની પહેલી શીઠ આવે તે ચાર મેડાના અંકારે
છે તેનાં નામ ૧ ભદ્ર, ૨ મુખ, ૩ મુખાવુ, એ પહેલી શીઠ ૧૧૧ વિમાન
છે ૧ તે ઉપર અસંખ્યાતા જોગનની કાપડોટી પ્રમાણે ઉંચે જઈ ત્યારે
બીજી શીઠ આવે, તે ચાર મેડાની અંકારે છે તેનાં નામ ૪ મુખાવુ ૫
પીયશરણ, ૬ મુખાવુ એ બીજી પાંચ ૧ ૭ વિમાન છે ૨ તે ઉપર અસંખ્યાતા
જોગનની કાપડોટી પ્રમાણે ઉંચે જઈ ત્યારે ત્રીજી શીઠ આવે તે ચાર મેડાની
અંકારે છે તેનાં નામ ૭ અમીઠ, ૮ મુપગીવધી ૯ જસોધર, એ ત્રીજી
શીઠ ૧ વિમાન છે

પાંચમે પાંચ અનુસાર વિમાન

નવમી પ્રવેશ ઉપર અસંખ્યાતા જોગનની કાપડોટી પ્રમાણે ઉંચે જઈ,
પાંચ પાંચ અનુસાર વિમાન આવે, તેનાં નામ ૧ વિષ્ણુ, ૨ વિષ્ણુ

૩ ન્યત, ૪ અપરાહત, ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ એ સર્વ થઈને ૮૪,૯૭૦૨૩ વિમાન થયા દેવની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમની દેવનું કુળ ૨૬ લાખ મૌડ જાણવું

સિદ્ધિશીલાનું વર્ણન,

તે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનની ધ્વજા પતાકાથકી ૧૨ જોજન ઉચે જઈએ, ત્યારે સિદ્ધિશિલા આવે તે ૪૫ લાખ જોજનની લાખી ને પહોળી છે વચ્ચે આઠ જોજન જાડી છે ઉત્તર છેડે માખીની પાખ કગતાં પાતળી છે સાક સોનાના પતંગથી અધિક ઉજળી, ગોક્ષીર સરખી, શખ, ચદ્ર, અંક, ચન્દ્ર, રૂપાના પટ, મોતીના હાર, ક્ષીંગસાગરના પાણી થકી પશુ ધણી ઉજળી છે તે સિદ્ધિશિલાના આ નામ ૧ ઇષત્ ૨ ઇષત્ પ્રભાગ ૩ તનુ, ૪ તનુ તનુ ૫ સિધ્ધિ, ૬ સિદ્ધાલય, ૭ સુદિત, ૮ સુકતાલય, ૯ લોકાગ્ર, ૧૦ લોકગુહિકા, ૧૧ લોક પ્રતિભોધિકા, ૧૨ સર્વ પ્રાણીભૂત હવસત્વ સૌખ્યાવહિકા, એ આર નામ. તે સિદ્ધિશિલાની કુરતી પરિધિ ૧,૪૨,૩૦,૨૪૯ જોજન, એક ગાઉ સતગસે છાસક ધનુષ્ય, પોણા છ આગળ, ઝાઝેરી છે તે સિદ્ધિશિલા ઉપર એક જોજન ઉચે જઈએ, એક જોજનના ચાર હજાર ગાઉ થાય તેમાથી ૩,૬,૬૬ ગાઉ હોં મૂકીએ, બાકી એક ગાઉ રહ્યો, તે એક ગાઉના છ ભાગ કરીએ તેમા પાંચ ભાગ હોં મૂકીએ બાકી એક ભાગ રહ્યો તેમા સિદ્ધ ભગવત જિગજે છે તે પાંચસે ધનુષ્યના સિદ્ધ થયા હોય તે, ૩૩૩ ધનુષ્ય ને ૩૨ આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને રહ્યા છે સાત હાથના સિદ્ધ થયા હોય તે, ચાર હાથ ને સોળ આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને રહ્યા છે બે હાથના સિદ્ધ થયા હોય તે, એક હાથ ને આઠ આગળ ક્ષેત્ર અવગાહીને રહ્યા છે તે સિદ્ધ ભગવત કેવા છે ? અવણી, અગધી, અરસી અરપર્શી, જન્મ મરણ રહિત, આત્મિક ગુણે ધરી સહિત છે, તેવા સિદ્ધ ભગવતને મારી સમય સમયની વદણા હજો ઈતિ સિદ્ધિશિલાનું વર્ણન.

૭ કામ સ્વરૂપ.

નામ	કામ દેવા દેહી	આમન	વર્ગ	સાધ	ત્રી સદ્ગતી સં ભવ-મ-મરણ
૧ પુનરિજન	૧૨ લાખ	૨૨ વર્ગ	પણા	મસતદિજન	૧૨૮૨૪
૨ અપગ્રામ	૩ લાખ	૧૦ "	સરે	પાણીનો પરપોચો	૧૨૮૨૪
૩ રોગગ્રામ	૩ લાખ	૩ અદોરત	સામ	સોજની ભારી	૧૨૮૨૪
૪ વાહીગ્રામ	૭ લાખ	૩ વર્ગ	નીસા	ખન-પાતા	૧૨૮૨૪
૫ વતરપ્રતિગ્રામ	૨૮ લાખ	૧	વિવિધ	વિવિધ	૩૨૦૦ ન વ ૬૪૫૩૬ સા. વ
૬ નસ					
અગ્નિન	૭ લાખ	૧૨ વર્ગ		"	૮
સુગ્નિ	૮ લાખ	૧૬ દિવસ	"	"	૧૦
સોમનિ	૬ લાખ	૧ માસ	"	"	૪૦
નારડી	૨૫ લાખ	૪ ૧૦ વર્ગ ૩૩ સામરોપમ	"	"	૧
તિર્થ પચેનિ	૫૩૧ લાખ	૩ પચેનિ	"	"	૧
મળમ	૧૨ લાખ	૩ પચેનિ	"	"	૧
દેવતા	૧ લાખ	૪ ૨ ૦ વર્ગ ૩૩ સામરોપમ	"	"	૦

+ દેવતા નસા નારડી સિવાસનુ માત્રા નોપાનુ ભવ-મ આમન ખાતરુદીનુ છે. ન-મ-મ-મ ૧ લાખ

(૪) પચીશ બોલ.

૧ પહેલે બોલે ગતિ ચાર તે. ૧ નગ્ક ગતિ ૨ તિર્થ'ચની ગતિ,
૩ મનુષ્યની ગતિ, ૪ દેવની ગતિ ૧.

૨ બીજે બોલે જાતિ પાંચ તે. ૧ એકેન્દ્રિયની, ૨ બેઘ્દ્રિયની, ૩ ત્રીઘ્દ્રિયની, ૪ ચૌઘ્દ્રિયની, ૫ પચેન્દ્રિયની. ૨

૩ ત્રીજે બોલે કાય છ, ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેજસ્કાય,
૪ વાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્વક્કાય, ૭

૪ ચોથે બોલે ઇન્દ્રિય પાંચ, તે ૧ આત્મેન્દ્રિય, ૨ ચક્ષુઇન્દ્રિય, ૩ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ૪ ગ્હેન્દ્રિય, ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય ૪

૫ પાંચમે બોલે પર્યાપ્તિ છ, તે ૧ આહાર પર્યાપ્તિ, ૨ શરીર પર્યાપ્તિ,
૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, ૪ શ્વાસો વ્ય્વાસ પર્યાપ્તિ, ૫ ભાષા પર્યાપ્તિ, ૬ મનપર્યાપ્તિ, ૫

૬ છઠ્ઠે પ્રાણુ દશ, તે ૧ આત્મેન્દ્રિય બળપ્રાણુ, ૨ ચક્ષુઇન્દ્રિય બળપ્રાણુ, ૩ શ્રોત્રેન્દ્રિય બળપ્રાણુ, ૪ ગ્હેન્દ્રિય બળપ્રાણુ, ૫ સ્પર્શેન્દ્રિય બળપ્રાણુ, ૬ મનબળપ્રાણુ,
૭ વચનબળપ્રાણુ, ૮ કાયબળપ્રાણુ, ૯ શ્વાસોવ્ય્વાસ બળપ્રાણુ, ૧૦ આયુષ્ય બળપ્રાણુ ૬

૭ સાતમે શરીર પાંચ. તે ઔદાગિક, ૨ વૈદિક, ૩ આહારક,
૪ તેજસ, ૫ કાર્મણુ

૮ આઠમે યોગ ચત્તર, તેમાં ચાર મનના. ૧ સત્ય મનયોગ,
૨ અસત્ય મનયોગ, ૩ મિશ્ર મનયોગ, ૪ વ્યવહાર મનયોગ ચાર વચનના
૧ સત્ય વચન યોગ, અસત્ય વચન યોગ, ૩ મિશ્રવચન યોગ, ૪ વ્યવહાર વચન
યોગ, એવ આઠ સાત કાયના. ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક
મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૩ વૈદિક શરીર કાયયોગ, ૪ વૈદિક મિશ્ર શરીર કાયયોગ,
૫ આહારક શરીરકાય યોગ, ૬ આહારક મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૭ કાર્મણુ
કાયયોગ એવ ૫ ન ૮

૯ નવમે ઉપયોગ બાર તેમાં પાંચ જ્ઞાનના તે, મતિજ્ઞાન ઉપયોગ,
૨ શ્રુતજ્ઞાન ઉપયોગ ૩ અવધિ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૪ મન પર્યાવજ્ઞાન, ૫ કેવળજ્ઞાન,
ત્રણ અજ્ઞાનના ઉપયોગ તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન,
૩ વિમલગ જ્ઞાન એવ ૮, ચાર દર્શનના ઉપયોગ, તે ચક્ષુ દર્શન, ૨
અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન, ૪ કેવળ દર્શન, એ ચાર દર્શનના
સર્વ મળી ૧૨ ૯

૧૦ દશમે કર્મ આઠ. તે, ૧ ચાનાવત્સીય કર્મ ૨ સ્થનાવત્સીય કર્મ ૩ વેદનીય કર્મ ૪ મોહનીય કર્મ, ૫ આયુષ્ય કર્મ ૬ નામ કર્મ ૭ એક કર્મ ૮ અનરામ કર્મ ૧

અગિયારમે શુક્લસ્થાનક ચૌદ ૧ મિથ્યાત્વ અવસ્થાનક ૨ સાસ્વાદન સમદષ્ટિ અવસ્થાનક ૩ મિથ અવસ્થાનક, અમતી સમદષ્ટિ અવસ્થાનક ૪ દેવ વતી ડુણ્ડસ્થાનક ૬ પ્રમત સમતિ અવસ્થાનક ૭ અપ્રમત સમતિ અવસ્થાનક ૮ નિવર્તિનાર અવસ્થાનક ૯ અનિવર્તિ નાર અવસ્થાનક ૧ અમ સપતથ અવસ્થાનક ૧૧ ઉપર્યાત મોહનીય અવસ્થાનક, ૧૨ ક્ષીણમોહનીય અવસ્થાનક ૧૩ સચોમી કેવળી અવસ્થાનક ૧૪ અચોમી કેવળી અવસ્થાનક ૧૧

૧૨ બારમે બોલે પાચ ઈદ્રિયના ત્રેવીશ વિષય

૧ મોત્રેદ્રિયના ત્રણ વિષય ૧ છવ સ્પર્શ, ૨ અછવ સ્પર્શ, ૩ મિથ સ્પર્શ

૨ અણુઈદ્રિયના પાચ વિષય ૧ પ્રાણ વર્ણ, ૨ નીસેવર્ણ ૩ રમે વર્ણ ૪ પાણ વર્ણ, ૫ પાણ વણ

૩ પ્રાણેદ્રિયના બે વિષય, ૧ સુરુચિ રસ, ૨ દુરુચિ રસ,

૪ રસેદ્રિયના પાચ વિષય, ૧ તીખે રસ, ૨ કડવે રસ, ૩ ક્ષાકમે રસ, ૪ અપે રસ, અણુરે રસ.

૫ સ્પર્શેદ્રિયના આઠ વિષય ૧ કઠ ય સ્પર્શ ૨ (મુઠ) સુકાષ્ઠિ સ્પર્શ ૩ બારે સ્પર્શ ૪ કળવે સ્પર્શ ૫ શીત (ઘાલે) સ્પર્શ ૬ ઉષ્ણ (ભીત) સ્પર્શ ૭ યોગ્યો સ્પર્શ, ૮ વ્યભે સ્પર્શ એવ સવ થઈ ત્રેવીશ.

૧૩ તેરમે મિથ્યાત્વ વચ પ્રકારનુ તે, ૧ છવને અછવ સર્જે તે મિથ્યાત્વ, ૨ અછવન છવ સર્જે તે મિથ્યાત્વ, ૩ ધર્મને અધમ સર્જે તે મિથ્યાત્વ ૪ અધર્મને ધર્મ સર્જે તે મિથ્યાત્વ, ૫ સધુને અસાધુ સર્જે તે મિથ્યાત્વ, ૬ અસાધુને સાધુ સર્જે તે મિથ્યાત્વ, ૭ શુદ્ધ માર્ગને કુમાર્જ સર્જે તે મિથ્યાત્વ ૮ કુમાર્જને શુદ્ધ માર્ગ સર્જે તે મિથ્યાત્વ ૯ સર્વ કુઅર્થી વશાએજ જ તન નર્થી મુશાએજ સર્જે તે મિથ્યાત્વ ૧ સર્વ કુઅર્થી નર્થી મુશાએજ, તને મુશાએજ છે એમ સર્જે તે મિથ્યાત્વ ૧૩

૧૪ બૌદમે નવ તત્ત્વના ૧૧૫ બોલ તે પ્રથમ નવ તત્ત્વના નામ ૧ છવ તત્ત્વ, ૨ અછવ તત્ત્વ, ૩ પુન તત્ત્વ ૪ પાપ તત્ત્વ, ૫ આધવ તત્ત્વ

૬ સંવર તત્ત્વ, ૭ નિર્જરા તત્ત્વ, ૮ અંધ તત્ત્વ, ૯ મોક્ષ તત્ત્વ, એ નવ તત્ત્વનાં લક્ષણ તથા લેહનો વિસ્તાર પ્રથમ નવ તત્ત્વમાં લખેલ છે. તેમાંથી બાણવો. અહીં માત્ર દુકામા તેના ૧૧૫ બોલ લખાએ છીએ વધારે વિસ્તાર પ્રથમ નવ તત્ત્વથી મોઢે કરવો.

૧ જીવ તત્ત્વના ચૌદ બોલ, ૨ અજીવ તત્ત્વના ચૌદ બોલ, ૩ પુણ્યના નવ બોલ, ૪ પાપના અઠાર બોલ, ૫ આશ્રવના વીશ બોલ, ૬ સંવરના વીશ બોલ, ૭ નિર્જરાના બાર બોલ, ૮ અંધ તત્ત્વના ચાર બોલ, ૯ મોક્ષના ચાર બોલ, એવ સર્વ થક ૧૧૫ બોલ. વધારે વિસ્તાર નવ તત્ત્વના થોકડામા જોવો. ૧૪.

૧૫ પન્નરમે આત્મા આઠ તે, ૧ દ્રવ્ય આત્મા, ૨ કષાય આત્મા, ૩ યોગ આત્મા, ૪ ઉપયોગ આત્મા ૫ જ્ઞાન આત્મા, ૬ દર્શન આત્મા, ૭ આગ્નિ આત્મા, ૮ વીર્ય આત્મા ૧૫

૧૬ સોળમે દંડક ચોવીશ, તે સાત નગ્નના નારકીનો એક દંડક, ૧ દ્વા ભવનપતિ દેવના દશ દંડક, ૧૧, પૃથ્વીકાયનો એક, ૧૨, અપકાયનો એક, ૧૩, તેજસ્કાયનો એક, ૧૪, વાયુકાયનો એક, ૧૫, વનસ્પતિકાયનો એક, ૧૬, બે ઇન્દ્રિયનો એક, ૧૭, ત્રીઇન્દ્રિયનો એક, ૧૮, ચૌદ દ્રિયનો એક, ૧૯, તિર્થંચ ૫ ચેદ્રિયનો એક, ૨૦, મનુષ્યનો એક, ૨૧, વાણુવ્યંતરનો એક, ૨૨, જ્યોતિષીનો એક, ૨૩, વૈમાનિકનો એક, ૨૪

૧૭ સત્તરમે લેશ્યા છ, તે ૧ કૃષ્ણ લેશ્યા, ૨ નીલ લેશ્યા, ૩ કાપોત લેશ્યા, ૪ તેજોલેશ્યા, ૫ પદ્મલેશ્યા ૬ શુક્લલેશ્યા, ૧૭.

૧૮ અઠારમે દષ્ટિ ત્રણ, તે ૧ સમકિત દષ્ટિ, ૨ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ, ૩ સમમિથ્યાત્વ દષ્ટિ ૧૮

૧૯ એગણીશમે ધ્યાન ચાર, તે ૧ આર્તધ્યાન, ૨ ગૈદ્ર ધ્યાન, ૩ ધર્મધ્યાન, ૪ શુક્લધ્યાન. ૧૯

૨૦ વીસમે બોલે ષદ્ર દ્રવ્યના ત્રીશ ભેદ, તે નીચે મુજબ

૧ ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યના પાંચ ભેદ. ૧ દ્રવ્ય થકી એક દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી લોક પ્રમાણે, ૩ કાળ થકી આદિ અતરહિત, ૪ ભાવથકી અવધૂર્ણ, અગંધી, અરસી, અસ્પર્શી, અમૂર્તિમાન, ૫ ગુણ થકી ચલણ સહાય ગુણ ધર્માસ્તિકાયને, પાણીમા માછલાનુ દષ્ટાત

૨ અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યના પાચ ભેદ. દ્રવ્ય થકી એક દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી એક પ્રમાણ, ૩ કાળ થકી જ્ઞાદિ જનત રહિત, ૪ ભાવ થકી અમૂર્તિમાન, ૫ સૂક્ષ્મ થકી સ્થિર સ્થાવર સૂચુ. અધર્માસ્તિકાયને યાદેલા ૫ બી મારે જલ્દી દર્શાવ.

૩ આકાશસ્તિકાય દ્રવ્યના પાચ ભેદ. ૧ દ્રવ્ય થકી એક દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી એક પ્રમાણ, ૩ કાળ થકી જ્ઞાદિ જનત રહિત, ૪ ભાવ થકી અમૂર્તિમાન (અરૂપી), ૫ સૂક્ષ્મ થકી આકાશ વિકાસ સૂચુ. આકાશસ્તિકાયને જીતમાં દર્શાવ નમ્મુ.

૪ કાળ દ્રવ્યના પાચ ભેદ. ૧ દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી સમય ક્ષેત્ર પ્રમાણ, ૩ કાલ થકી જ્ઞાદિ જનત રહિત ૪ ભાવ થકી અમૂર્તિમાન (અરૂપી) ૫ સૂક્ષ્મ થકી નવા પુરાણ વર્તના લક્ષણ. કાળ દ્રવ્યને નવા જુના કથન દર્શાવ.

૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યના પાચ ભેદ. દ્રવ્ય થકી જનત દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી એક પ્રમાણ, ૩ કાળ થકી જ્ઞાદિ જનત રહિત, ૪ ભાવ થકી વર્ણ રસ, રસ અપદ્ધ સહિત, ૫ સૂક્ષ્મ થકી મીઠાણ વીજાણ સૂચુ. પુરાણ ને જળી નામ પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યને આકાશના વાણી દર્શાવ.

૬ છવાસ્તિકાય દ્રવ્યના પાચ ભેદ. ૧ દ્રવ્ય થકી જનત દ્રવ્ય, ૨ ક્ષેત્ર થકી એક પ્રમાણ, ૩ કાળ થકી જ્ઞાદિ જનત રહિત ૪ ભાવ થકી અમૂર્તિમાન (અરૂપી) અથવા જનત ચાતુર્ય, જનત દ્યુતનમય જનત આરિયમય જનત તપમય ૫ સૂક્ષ્મ થકી જોત્તવ ઉપયોગ લક્ષણ છવાસ્તિકાય દ્રવ્યને અદ્યમાન દર્શાવ નમ્મુ ૨.

૨૧ એકવીશમ બોલે રાત્રિ ને ને ૧ છવરહિત ૨ અછવરહિત ૨૧

૨૨ બાવીશમ બોલે આવકના બાર મત તે ૧ પહેલા મતમાં બોલ છવ હણવાનો ત્યાગ કરે ૨ બીજા મતમાં બોલ જુદા બોલવાનો ત્યાગ કરે, ૩ ત્રીજા મતમાં બોલી મોરી કરવાનો ત્યાગ કરે ૪ એલા મતમાં પરબી સેવવાનો ત્યાગ કરે, બીજે ૫૨ પુણનો ત્યાગ, ૫ પાંચમાં મતમાં પરિચ્છન્ની મર્ણાદા કરે ૬ છઠા મતમાં દિવાલોની મર્ણાદા કરે, ૭ સાતમાં મતમાં ચોદ નિયમ છવીસ બોલની મર્ણાદા કરે, ૮ અઠસા મતમાં અનર્થ દરનો ત્યાગ કરે, ૯ નવમાં મતમાં બિહિન પ્રત્યે સામાયિક કરે ૧ દશમાં મતમાં બિહિન પ્રત્યે દિવાની મર્ણાદા કરે, (દિવાલકાલિક કરે) ૧૧ અગિયારમાં મતમાં પોષક કરે ૧૨ બારમાં મતમાં સાણ નિર્મલને પ્રામુક એવમીક આવાશરિક ચોદ બોલ પ્રતિવાલે ૨૨

૨૩ તેવીશમે સાહુજનાં પંચ મહાવ્રત. ૧ સંવ પથ્થાધ્યાયાઓ વેગમણ, ૨ સંવ મુસાવાયાઓ વેગમણ, ૩ સંવ આદના દાણાઓ વેગમણ, ૪ સંવ મેહુણાઓ વેગમણ, ૫ સંવ પરિગહાઓ વેગમણ ૨૪.

૨૪ ચોવીશમે બોલે શ્રાવકના વ્રતના ૪૯ ભાંગા, તેની વિગત.

આંક એક અગીયારનો, એટલે એક કરણ ને એક થોગે કરી એક કોટીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાંગા નવ તે, અમુક દોષકારી ગ્રાનક-જેના પ્રત્યાખ્યાન ૭૩ છુ તે, ૧ કર નહિ મને કરી, ૨ કર નહિ વચને કરી, ૩ કર નહિ કાયે કરી, ૪ કરાવુ નહિ મને કરી, ૫ કરાવુ નહિ વચને કરી, ૬ કરાવુ નહિ કાયે કરી, ૭ કરતા અનુમોદુ નહિ મને કરી, ૮ કરતા અનુમોદુ નહિ વચને કરી, ૯ કરતા અનુમોદુ નહિ કાયે કરી એવ ૯ ભાંગા થયા

આંક એક બારનો, એટલે એક કરણ ને બે થોગે કરી બે કોટીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાંગા નવ તે, ૧ કર નહિ મને કરી, વચને કરી, ૨ કર નહિ મને કરી કાયે કરી, ૩ કર નહિ વચને કરી, કાયે કરી, ૪ કરાવુ નહિ મને કરી, વચને કરી; ૫ કરાવુ નહિ મને કરી, કાયે કરી, ૬ કરાવુ નહિ વચને કરી, કાયે કરી, ૭ કરતા અનુમોદુ નહિ મને કરી, વચને કરી; ૮ કરતા અનુમોદુ નહિ મને કરી, કાયે કરી. ૯ કરતા અનુમોદુ નહિ, વચને કરી, કાયે કરી, એવ ૧૮ ભાંગા

આંક એક તેરનો, એટલે એક કરણ ને ત્રણ થોગે કરી, ત્રણ કોટીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાંગા ત્રણ તે, ૧ કર નહિ મને કરી, વચને કરી, કાયે કરી, ૨ કરાવુ નહિ મને કરી, વચને કરી કાયે કરી, ૩ કરતા પ્રત્યે અનુમોદુ નહિ મને, વચને, ને કાયે કરી એવ ૨૧ ભાંગા

આંક એક એકવીસનો, એટલે બે કરણ ને એક થોગે કરી, બે કોટીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે.

તેના ભાંગા નવ તે, ૧ કર નહિ, કરાવુ નહિ, મને કરી, ૨ કર નહિ, કરાવુ નહિ, વચને કરી, ૩ કર નહિ, કરાવુ નહિ, કાયે કરી, ૪ કર નહિ, અનુમોદુ નહિ, મને કરી, ૫ કર નહિ, અનુમોદુ નહિ વચને કરી, ૬ કર નહિ અનુમોદુ નહિ, કાયે કરી, ૭ કરાવુ નહિ, અનુમોદુ નહિ, મને કરી, ૮ કરાવુ નહિ, અનુમોદુ નહિ વચને કરી, ૯ કરાવુ નહિ, અનુમોદુ નહિ, કાયે કરી, એવ ૨૦ ભાંગા

આંક એક બાવીસનો, એટલે બે કરણ, ને બે થોગે કરી ચાર કોટીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાગ્ય નવ તે, ૧ હર નહિ, હરાવુ નહિ, મને હરી, વચને હરી
 ૨ હર નહિ હરાવુ નહિ મને હરી કામે હરી, ૩ હર નહિ હરાવુ નહિ, વચને
 હરી કામે હરી, ૪ હર નહિ અનુભોડુ નહિ મને હરી વચને હરી, ૫ હર નહિ,
 અનુભોડુ નહિ, મને હરી કામે હરી, ૬ હર નહિ, અનુભોડુ નહિ વચને હરી,
 કામે હરી ૭ હરાવુ નહિ, અનુભોડુ નહિ, મને હરી, વચને હરી ૮ હરાવુ
 નહિ, અનુભોડુ નહિ, મને હરી, કામે હરી, ૯ હરાવુ નહિ, અનુભોડુ નહિ,
 વચને હરી કામે હરી એ ૭૬ ભાગ્યા થયા

આઠ એક ત્રેવીશનો, એટલે જુદા જુદા ને જુદા થોડે હરી ૭ થોડીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાગ્ય ત્રણ, તે ૧ હર નહિ, હરાવુ નહિ, મને હરી, વચને હરી
 કામે હરી, ૨ હર નહિ અનુભોડુ નહિ મને, વચને ને કામે હરી, ૩ હરાવુ
 નહિ, અનુભોડુ નહિ મને વચને ને કામે હરી એવ ૪૨ ભાગ્યા

આઠ એક એકત્રીશનો, એટલે ત્રણ હજુ ને એ થોડે હરી જુદા
 થોડીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાગ્ય ત્રણ તે ૧ હર નહિ, હરાવુ નહિ અનુભોડુ નહિ
 મને હરી, ૨ હર નહિ, હરાવુ નહિ અનુભોડુ નહિ, વચને હરી, ૩ હર
 નહિ, હરાવુ નહિ અનુભોડુ નહિ, કામે હરી એવ ૪૫ ભાગ્યા

આઠ એકત્રીશનો એટલે ત્રણ હજુ ને એ થોડે હરી ૭
 થોડીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાગ્ય ત્રણ, ૧ હર નહિ હરાવુ નહિ અનુભોડુ નહિ, મને
 હરી, વચને હરી, ૨ હર નહિ, હરાવુ નહિ અનુભોડુ નહિ મને હરી કામે
 હરી, ૩ હર નહિ હરાવુ નહિ, અનુભોડુ નહિ, વચને હરી, કામે
 હરી એવ ૪૮ ભાગ્યા

આઠ એક તેત્રીશનો, એટલે જુદા જુદા ને જુદા થોડે હરી નવ
 થોડીએ પ્રત્યાખ્યાન કરે

તેના ભાગ્ય એક તે ૧ હર નહિ, હરાવુ નહિ હરાવુ પ્રમે અનુભોડુ
 નહિ, મને હરી, વચને હરી, કામે હરી એ ૪૬ ભાગ્યા સંપૂર્ણ ૨૪

૨૫ પચીસમી બોલે આશિષ પાંચ પ્રકારના ૧ સામાનિક
 આશિષ ૨ ઉદાપરચાપનિક આશિષ ૩ ચરિત્કાર નિરુદ્ધ આશિષ ૪ સુદમ
 સપાળ આશિષ ૫ વચખ્યાન આશિષ ૨૫

કવિ પચીસ બોલ સંપૂર્ણ

(૫) સિદ્ધ દ્વાર.

૧ પહેલી નરકના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય

૨ બીજી નરકના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય એક સિદ્ધ થાય; ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય

૩ ત્રીજી નરકના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ; દશ સિદ્ધ થાય.

૪ ચોથી નરકના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, ચાર સિદ્ધ થાય

૫ ભવનપતિના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય; ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય.

૬ ભવનપતિની પ્ત્વીના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, પાચ સિદ્ધ થાય

૭ પૃથ્વીકાયના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, ચાર સિદ્ધ થાય

૮ અપકાયના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ ચાર સિદ્ધ થાય

૯ વનરપતિકાયના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, ૭ સિદ્ધ થાય.

૧૦ તિર્યચ ગર્ભજના નીકળેલ, એક સમયે જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય.

૧૧ તિર્યચાણીના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય; ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય

૧૨ મનુષ્ય ગર્ભજના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય

૧૩ મનુષ્યાણીના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય; ઉત્કૃષ્ટ, વીશ સિદ્ધ થાય

૧૪ વાણુર્વતગના નીકળેલ, એક સમયે, જઘન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ, દશ સિદ્ધ થાય

૧૫ વાણ્યતરની દેવીના નીકળેલ, એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૧૬ જ્યોતિષીના નીકળેલ એક સમયે જપન્ય એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૧૭ જ્યોતિષીની દેવીના નીકળેલ, એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૧૮ વૈશ્વાનરના નીકળેલ એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૧૮ સિદ્ધ થાય.

૧૯ વૈશ્વાનરની દેવીના નીકળેલ એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૨ સ્વસિત્રી એક સમયે જપન્ય એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૧૮ સિદ્ધ થાય.

૨૧ જપન્ય સિત્રી એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૨૨ મુકરશ સિત્રી, એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૨૨ સિદ્ધ થાય.

૨૩ આ સિત્રી, એક સમયે, જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૨ સિદ્ધ થાય.

૨૪ પુરિય સિત્રી, એક સમયે, જપન્ય એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૧૦૮ સિદ્ધ થાય.

૨૫ નપુસક સિત્રી એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૨૬ જિર્ણ સોઠમાં એક સમયે, જપન્ય એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૨૭ જપિ સોઠમાં એક સમયે જપન્ય એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય સિદ્ધ થાય.

૨૮ તિવર (તીર્થ) સોઠમાં, એક સમયે, જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૧૮ સિદ્ધ થાય.

૨૯ જપન્ય જપમાલના એક સમયે જપન્ય, એક સિદ્ધ થાય ઉત્પન્ન થાય ૨૨ સિદ્ધ થાય.

૩૦ મધ્યમ અવગાહનાના, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય; ઉત્કૃષ્ટ,
૧૦૮ સિદ્ધ થાય

૩૧ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાના, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
બે સિદ્ધ થાય

૩૨ સમુદ્રમાહી એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
બે સિદ્ધ થાય

૩૩ નદી પ્રમુખ જલમાહી એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ
ત્રણ સિદ્ધ થાય.

૩૪ તીર્થ સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
૧૦૮ સિદ્ધ થાય

૩૫ અતીર્થ સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
દશ સિદ્ધ થાય.

૩૬ તીર્થ કર સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે જધન્ય, દશ સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
વીશ સિદ્ધ થાય

૩૭ અતીર્થ કર સિદ્ધ થાય તો એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
૧૦૮ સિદ્ધ થાય,

૩૮ સ્વયંબોધ સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
ચાર સિદ્ધ થાય.

૩૯ પ્રતિબોધ સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
દશ સિદ્ધ થાય.

૪૦ શુદ્ધબોધી સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
૧૦૮ સિદ્ધ થાય,

૪૧ એક સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
એક સિદ્ધ થાય

૪૨ અનેક સિદ્ધ થાય તો, એક સમયે, જધન્ય, બે સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
૧૦૮ સિદ્ધ થાય

૪૩ વિજય વિજય પ્રતિ, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
વીશ સિદ્ધ થાય

૪૪ ભદ્રશાસન વનમા, એક સમયે, જધન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ,
ચાર સિદ્ધ થાય

૪૫ નદન વનમાં એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય
આર સિધ્ધ થાય.

૪૬ સોમનસ વનમાં, એક સમયે જ્યન્ય, એક સિદ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય
આર સિધ્ધ થાય.

૪૭ પડમ વનમાં એક સમયે જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય
ઉત્પદ્ય આર સિધ્ધ થાય.

૪૮ બ્રહ્મવૃષ્ટિમાં એક સમયે, જ્યન્ય એક સિધ્ધ થાય
ઉત્પદ્ય ૬૬ સિધ્ધ થાય.

૪૯ કમલવૃષ્ટિમાં એક સમયે, જ્યન્ય એક સિધ્ધ થાય ઉત્પદ્ય,
૧ ૮ સિધ્ધ થાય.

૫૦ પદ્મે આર એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય
૬૬ સિધ્ધ થાય.

૫૧ વીજે આર એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય ઉત્પદ્ય
૬૬ સિધ્ધ થાય.

૫૨ ત્રીજે આર, એક સમયે જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય
૧ ૮ સિધ્ધ થાય.

૫૩ ચોથે આર એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય ઉત્પદ્ય,
૧૦૮ સિધ્ધ થાય.

૫૪ પાંચમે આર, એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય ઉત્પદ્ય
૬૬ સિધ્ધ થાય.

૫૫ છઠે આર, એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય
૬૬ સિધ્ધ થાય.

૫૬ અક્ષરિણીમાં, એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય
ઉત્પદ્ય, ૧ ૮ સિધ્ધ થાય.

૫૭ ઉપસરિણીમાં, એક સમયે, જ્યન્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્પદ્ય,
૧ ૮ સિધ્ધ થાય,

૫૮ નોત્પસરિણીમાં, નોઅક્ષરિણીમાં એક સમય જ્યન્ય, એક
સિધ્ધ થાય ઉત્પદ્ય ૧ ૮ સિધ્ધ થાય.

એ ૫૮ બ્રાહ્મ અતર સદિત, એક સમયે, જ્યન્ય, ઉત્પદ્ય,
સિધ્ધ થાય તે ક્ષણ.

હવે અંતર રહિત, આઠ સમય સુધી, સિદ્ધ થાય તે
કેટલા સિધ્ધ થાય તે.

૧	પહેલા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૧૦૮	સિધ્ધ થાય
૨	બીજા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૧૦૨	સિધ્ધ થાય
૩	ત્રીજા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૯૬	સિધ્ધ થાય
૪	ચોથા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૮૪	સિધ્ધ થાય
૫	પાંચમા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૭૨	સિધ્ધ થાય
૬	છઠ્ઠા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૬૦	સિધ્ધ થાય
૭	સાતમા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૪૮	સિધ્ધ થાય
૮	આઠમા સમયે જન્મ્ય, એક સિધ્ધ થાય, ઉત્કૃષ્ટ	૩૨	સિધ્ધ થાય

આઠ સમય પછી અંતર પડ્યા વિના સિદ્ધ થાય નહિ.

ઇતિ સિદ્ધ દ્વાર સંપૂર્ણ

(૬) ચોવીશ દંડક.

ચોવીશ દંડક શ્રી જીવાબિગમ સૂત્ર મધ્યે છે તેની ગાંધા.

૧ સરીરે ૨ ગાહણું ૩ સધયણું, ૪ સંઠાણું ૫ કસાય તહૂતિ ૬ સન્નાય;

૭ લેસિદ્ધિ ૮ સમુદ્ધાએ, ૯ સન્ની ૧૦ વેદેએ ૧૧ પળજતિ. ૧૨

૧૩ દિઠિ દંસણ નાણનાણે, ૧૪ જોગો ૧૫ વડિગ તહુ ૧૬ આહારે;

૧૭ ઉવવાય ૧૮ ઠિંધ સમુહાયે, ૧૯ અવણ ગણ ૨૦ આગણ ચેવ. ૨૧

સમુચ્ચય ચોવીશ દ્વાર.

૧ શરીર દ્વાર. શરીર પાચ ૧ ઔદારિક શરીર, ૨ વૈદ્ય શરીર, ૩ આહારક શરીર, ૪ તેજસ શરીર, ૫ કાર્મણ શરીર; તેનાં લક્ષણ કહે છે.

૧ ઔદારિક શરીર તે સદી નામ, પદી નામ કિસી નામ, ઠોઠી નામ નમ્મી નામ, મુવા પછી કસેવર પદી રહે, તેને ઔદારિક શરીર કહિયે. ૧

૨ વૈદ્ય શરીર તે સડે નહિ, પડે નહિ વિકસે નહિ નમ્મડે નહિ મુવા પછી કસેવર વિષરામ શાપ, તેને વૈદ્ય શરીર કહિયે. ૨

૩ આહારિક શરીર તે યોદ પૂવના અણનાર સાધુ રોમ તેમને ચક્ર પડ ત્યારે એક હાથની હાથ કરીને મહાવિદેક ક્ષેત્રમાં શ્રી સીમક સ્વામીને પ્રભુ પૂજીને આપ્યા આસોનજી સે તે આરાધક ને આધાનજી ન સે તે વિશધક કહેવાય તેને આહારિક શરીર કહિયે

૪, લેલસુ શરીર ૥ તે આહાર કરીને આહાર પૂરાવે તેને લેલસુ શરીર કહિયે

૫ કાર્મણુ શરીર તે જીવના પ્રદેશને કર્મના પુદ્ગલ બેગા ૭ તેને કાર્મણુ શરીર કહિયે એ શરીર દ્વાર સંપૂર્ણ

૨ અવગાહના દ્વાર સમુચ્ચય જીવના અવગાહના જમન્ય અતિથના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ કલ્પર નેજન ઝાંઝેરી ઔદારિક શરીરની અવગાહના જમન્ય અતિથના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કલ્પર નેજન ઝાંઝેરી-વનસ્પતિ આપી

વૈદ્ય શરીરની અવગાહનાની વિગત. અવધારણિક વૈદ્યની જમન્ય અતિથના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ ૫ મનુષ્યની

ઉચ્ચ વૈદ્યની જમન્ય અતિથના સખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ લાખ નેજનની આહારિક શરીરની અવગાહના જમન્ય મહા હાથની ઉત્કૃષ્ટ એક હાથની

તેજસ કાર્મણુની અવગાહના જમન્ય અતિથના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ યોદ ૧૮ લોક પ્રમાણે તથા પેત્રપેતાનાં શરીર પ્રમાણે એ અવગાહના દ્વાર સંપૂર્ણ

૩ સહનન દ્વાર (સમયજી દ્વાર) સમયજી ૭ ૧ વજ્રમહાસમ સમયજી ૨ રમન નારાય સમયજી ૩ નામ સમયજી ૪ અર્ધનારાય સમયજી ૫ કલિદાસ સમયજી ૬ મેવાર્ સમયજી

૧ વજ્રઋષભનારાય સંઘયણુ તે વજ્ર કહેતા ખીલી, રૂપભ કહેતા પાટો વીટવાનો, નારય કહેતા જે પડખે મર્કટ બધ સહનન (સઘયણ) કહેતા હાડકાનો સચય. (જેને વિષે જે હાડકાઓને જે પડખેથી મર્કટબધે કરીને બાધ્યા અને પાટા જેવા હાડકાએ કરી વાંટ્યા, તે ત્રણે હાડકાને બેદનાર વજ્ર કીવડ નામનું હાડકું છે, તેણે કરીને સજ્જડ કર્યું) તે વજ્રરૂપભનારાય સઘયણુ

૨ ઋષભનારાય સંઘયણુ તે ઉપર પ્રમાણે પણ ક્રુત વજ્ર કહેતા ખીલી નહિ

૩ નારાય સંઘયણુ. તે જે પડખે મર્કટબધ હોય તે.

૪ અર્ધનારાય સંઘયણુ તે એક પડખે મર્કટબધ ને બીજે પડખે ખીલી હોય તે

૫ કીલિકા સંઘયણુ તે જે હાડકાની સાધી ઉપર ખીલી માગેલી હોય તે.

૬ સેવાર્ત્ત (ચેવદ) સંઘયણુ તે હાડકે હાડકા અડીને ગ્રેહ હોય તે ઇતિ સંઘયણુદ્વાર સંપૂર્ણ

૪ સંસ્થાનદ્વાર સંસ્થાન છ ૧ સમયતુરંત સંસ્થાન, ૨ ન્યગ્રોધ (નિગોહ) પરિમંડલ સંસ્થાન, ૩ સાદિ સંસ્થાન, ૪ વામન સંસ્થાન, ૫ કુખ્જ સંસ્થાન, ૬ દ્વંડ સંસ્થાન

૧ સમયતુરંત સંસ્થાન. તે પગથી તે માયાસુધી શોભાયમાન હોય તેને સમયતુરંત સંસ્થાન કહિયે ૧

૨ ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન. તે કેડથી ને માયાસુધી શોભાયમાન હોય તેને ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન કહિયે. ૨.

૩ સાદિ સંસ્થાન. તે પગથી તે કેડ સુધી શોભાયમાન હોય તેને સાદિ સંસ્થાન કહિયે ૩

૪ વામન સંસ્થાન. તે ઠી ગણુ સંસ્થાન હોય તેને વામન સંસ્થાન કહિયે ૪

૫ કુખ્જ સંસ્થાન. તે પગ, હાથ, મસ્તક ગ્રીવા ગ્રીણા અધિક હોય, બીજા શેષ અવયવ સુદર હોય તેને કુખ્જ સંસ્થાન કહિયે ૫

૬ દ્વંડ સંસ્થાન. તે રૂઢ, મૂઢ, મૃગાપુત્ર રોઢવાની પેરે હોય તેને દ્વંડ સંસ્થાન કહિયે, ૬ ઇતિ સંસ્થાન દ્વાર સંપૂર્ણ.

૫ ક્ષાય દ્વાર. ક્ષાય ચાર તે ૧ કોષ, ૨ માન, ૩ માયા, ૪ લોભ ઇતિ ક્ષાય દ્વાર સંપૂર્ણ.

૬ સજ્ઞા દ્વાર સજ્ઞા માં તે ૧ જ્ઞાકાર સજ્ઞા ૨ જાણ સજ્ઞા
૩ નૈયુત સજ્ઞા ૪ પરિમલ સજ્ઞા ૫તિ સજ્ઞા દ્વાર સંપૂર્ણ

૭ હેરયા દ્વાર હેરયા ૭ ૧ કુખ્ય ૨ નીલ સેરયા, ૩ કાપોત સેરયા,
૪ વેળે સેરયા ૫ પદ્ય સેરયા ૬ શુભ્ર હેરયા ૭ હેરયા દ્વાર સંપૂર્ણ

૮ દદિ દ્વાર ધદિવ પાંચ ૧ ઓવેદાદિવ ૨ અમુદાદિવ, ૩ પ્રાલેદિવ,
૪ સેદિવ, ૫ રપજાદિવ ૬દિવ દ્વાર સંપૂર્ણ

૯ સમુદયાત દ્વાર સમુદયાત સાત ૧ વેનીય સમુદયાત, ૨ કાવ્ય સમુદયાત,
૩ મારણાતિક સમુદયાત, ૪ વેદિય સમુદયાત ૫ વેજસ સમુદયાત, ૬ જ્ઞાકાર
સમુદયાત, ૭ કેવળ સમુદયાત

૧૦ સજ્ઞી અસજ્ઞી દ્વાર સજ્ઞી તે જ્ઞાનામાં વિચાર કરવાની શક્તિ (મન)
૭ તે અસજ્ઞી તે જ્ઞાનામાં મન (વિચાર કરવાની શક્તિ) નથી તે

૧૧ વેદ દ્વાર વેદ ત્રણ ૧ બી વેદ, ૨ પુરા વેદ ૩ નપુસક વેદ

૧૨ પર્વામિ દ્વાર પર્વામિ ૭ ૧ જ્ઞાકાર પર્વામિ, ૨ સરીર પર્વામિ,
૩ ધદિવ પર્વામિ ૪ આસોત્પ્તીસ પર્વામિ, ૫ આપા પર્વામિ, ૬ મન-પર્વામિ.

૧૩ દદિ દ્વાર દદિ ત્રણ ૧ સમક્ષિત દદિ, ૨ નિષ્પા દદિ ૩ અન-
નિષ્પાત્વ દદિ.

૧૪ દર્શન દ્વાર દર્શન ત્રણ ૧ અમુ દર્શન, ૨ અમુક દર્શન ૩
અનુભવ દર્શન, ૪ કેવળ દર્શન,

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર જ્ઞાન ત્રણ ૧ મુતિ જ્ઞાન, ૨ મુત જ્ઞાન, ૩ અનુભવ
જ્ઞાન, ૪ મન-પર્વાન જ્ઞાન ૫ કેવળ જ્ઞાન. અજ્ઞાન ત્રણ ૧ મુતિ અજ્ઞાન ૨
મુત અજ્ઞાન, ૩ વિજ્ઞાન જ્ઞાન

૧૬ યોગ દ્વાર યોગ પદ્મ ૧ સ્વયં મન યોગ, ૨ અસ્વયં મન યોગ,
૩ મિત્ર મન યોગ ૪ અવકાર મન યોગ, ૫ સ્વયં વચન યોગ, ૬ અસ્વયં
વચન યોગ, ૭ મિત્ર વચન યોગ ૮ અવકાર વચન યોગ, ૯ ઔદારિક સરીર
કાવ યોગ ૧ ઔદારિક મિત્ર સરીર કાવ યોગ, ૧૧ વૈદિક સરીર કાવ યોગ,
૧૨ વૈદિક મિત્ર સરીર કાવ યોગ, ૧૩ જ્ઞાકાર સરીર કાવ યોગ, ૧૪ જ્ઞાકાર
મિત્ર સરીર કાવ યોગ, ૧૫ કર્મણ સરીર કાવ યોગ.

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર ઉપયોગ ૧૨, ૧ અતિમાન ઉપયોગ ૨ મુતમાન
ઉપયોગ, ૩ અનુભવિમાન ઉપયોગ, ૪ મન-પર્વામાન ઉપયોગ ૫ કેવળમાન ઉપયોગ
૬ માત્રમાન ઉપયોગ, ૭ મત અમાન ઉપયોગ ૮ વિજ્ઞાન માન ઉપયોગ

૯ અક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૧૦ અયક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૧૧ અવાધ દર્શન - ઉપયોગ,
૧૨ દેવળ દર્શન ઉપયોગ.

૧૮ આહાર દ્વાર આહાર ત્રણ પ્રકારનો. ૧ ઓજસ આહાર, ૨ રોમ આહાર, ૩ કવલ આહાર, તે સચિત આહાર, અચિત આહાર, મિશ્ર આહાર

૧૯ ઉપજવાનો દ્વાર તે ચોવીશ દંડકનો આવે તે સાત નગ્કનો એક દંડક, ૧, દશ ભવનપતિના દશ દંડક, ૧૧, પૃથ્વીકાયનો એક દંડક, ૧૨, અપકાયનો એક દંડક, ૧૩, તેજસ્કાયનો એક, ૧૪; વાયુકાનો એક, ૧૫ વનસ્પતિકાયનો એક ૧૬ બે ધંદ્રિયનો એક, ૧૭ ત્રિધંદ્રિયનો એક, ૧૮ ચૌધંદ્રિયનો એક, ૧૯ તિર્થંચ પંચેદ્રિયનો એક ૨૦ મનુષ્યનો એક, ૨૧ વાળુવ્ય નગ્કનો એક, ૨૨ જ્યોતિષીનો એક, ૨૩ ગૈમાનિકનો એક, ૨૪

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર સ્થિતિ જન્ય અતર્ધૂર્તની, ઉલ્કૃષ્ટ ત્રેત્રીશ સાગરોપમની

૨૧ મરણ દ્વાર સમોહિયા મરણ ને અસમોહિયા મરણ, સમોહિયા મરણ તે એળની પેઠે ચાલે, અસમોહિયા મરણ તે દડીની પેઠે ચાલે

૨૨ ચવણ દ્વાર તે ચોવીશ દંડકમા જાય. પૂર્વે કહ્યા તે

૨૩ અગતિ દ્વાર તે ચાગ ગતિમાથી આવે ૧ નારકીની ગતિમાથી, ૨ તિર્થંચની ગતિમાથી, ૩ મનુષ્યની ગતિમાથી, ૪ દેવની ગતિમાથી.

૨૪ ગતિ દ્વાર પાચ ગતિમાં જન તે ૧ નારકીની ગતિમા, ૨ તિર્થંચની ગતિમા, ૩ મનુષ્યની ગતિમા, ૪ દેવની ગતિમા, ૫ સિદ્ધિની ગતિમા

ધતિ સમુચ્ચય ચોવીશ દ્વાર સંપૂર્ણ.

નારકોનો ૧ તથા દેવના ૧૩ દંડક-૧૪ દંડક સાથે

૧ શરીર દ્વાર,

નારકીમાં શરીર ત્રણ ૧ ગૈકિય, ૨ તેજસ, ૩ કાર્મણ,

દેવમાં શરીર ત્રણ ૧ ગૈકિય, ૨ તેજસ, ૩ કાર્મણ.

૨ અવગાહના દ્વાર.

નારકીની અવગાહના.

૧ પહેલે નરકે, અવગાહના, જન્ય આગુલના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉલ્કૃષ્ટ પોણા આઠ ધનુષ્ય ને છ આગુલની છે, ૧,

૨ બીજી નરકે, અવગાહના જન્ય આગુલના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉલ્કૃષ્ટ સાડા પંદર ધનુષ્યની છે; ૨

૩ ત્રીજી નરકે અવગ્રાહના જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સ્વાભાવિક ધનુષ્યની છે ૩

૪ ચોથી નરકે અવગ્રાહના જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સાહાબાસક ધનુષ્યની છે ૪

૫ પાંચમી નરકે, અવગ્રાહના જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સ્વાભાવિક ધનુષ્યની છે ૫

૬ છઠ્ઠી નરકે, અવગ્રાહના, જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ ભરીસે ધનુષ્યની છે ૬

૭ સાતમી નરકે અવગ્રાહના, જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ પાંચસે ધનુષ્યની છે ઉત્તર વેદિક કરે તે જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ સાત ભાગની (જે જે નરકે ઉત્કૃષ્ટ કહી છે તેથી જાણવી નહીં,) આવડ સાતમી નરકે એક જ નર ધનુષ્યની ભાગની, ૭

દેવનો અવગ્રાહના.

૧ ભવનપતિના દેવ-દેવીની અવગ્રાહના, જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગના ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે

૨ વાલુબ્યતર દેવ-દેવીની અવગ્રાહના જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે ૨

૩ અધ્યાત્મિકતા દેવ-દેવીની અવગ્રાહના, જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે ૨

૪ વૈભાનિકની અવગ્રાહના જુદી જુદી નીચે મુજબ

પહેલા-બીજા દેવસેકના દેવની તથા તેની દેવીની અવગ્રાહના જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે ૨

ત્રીજા-ચોથા દેવસેકના દેવની અવગ્રાહના, જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ ૭ હાથની છે ૪

પાંચમા-છઠ્ઠા દેવસેકના દેવની અવગ્રાહના, જન્મ, આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ પાંચ હાથની છે ૬

સાતમા-આઠમા દેવસેકના દેવની અવગ્રાહના જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે ૮

નવમા-દશમા-અગિયારમા-બારમા દેવસેકના દેવની અવગ્રાહના જન્મ આત્મિકતા અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સત્ત્રીસ હાથની છે ૧૨

નવ ઐવેયકના દેવની અવગાહના, જંઘન્ય આશ્રુલના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ એ હાથની છે.

ચાર અનુત્તર વિમાનના દેવની અવગાહના જંઘન્ય આશ્રુલના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ એક હાથની છે

પાંચમા અનુત્તર વિમાનના દેવની અવગાહના, જંઘન્ય, આશ્રુલના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ મૂઢા હાથની છે

અવનપાતથી ચાર દેવલોક સુધી દેવ ઉત્તર ગૈરિય કુરે તો, જંઘન્ય, આશ્રુલના સખ્યાતમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ લાખ જોજનની અવગાહના.

નવ ઐવેયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવોને ઉત્તર ગૈરિય કરવાપણું નથી

૩ સંહનન દ્વાર.

નારકી, અસંહનની

દેવ, અસહનની

૪ સંસ્થાન દ્વાર.

નાગકીમા દૂડ સંસ્થાન,

દેવમા, સમચતુરસ્ત સંસ્થાન

૫ કષાય. દ્વાર.

નાગકીમા કષાય ચાર

દેવમાં, કષાય ચાર

૬ સંજ્ઞા દ્વાર.

નાગકીમાં, સંજ્ઞા ચાર

દેવમા સંજ્ઞા ચાર

૭ લેશ્યા દ્વાર.

નારકીમાં લેશ્યા ત્રણ.

પહેલી ખીજી નરકે, કાપોત લેશ્યા

ત્રીજી નરકે કાપોત ને નીલ લેશ્યા.

ચોથી નરકે, નીલ લેશ્યા,

પાંચમી નરકે કૃષ્ણ ને નીલ લેશ્યા

છઠ્ઠી નરકે, કૃષ્ણ લેશ્યા

સાતમી નરકે, મહાકૃષ્ણ લેશ્યા

દેવતામા ભેદયા.

ભવનપતિ ને વાલ્મીકી તરમા ચાર ભેદા ૧ પુણ્ય ૨ નીલ, ૩ કપોત ૪ વેદો.
અધોતિથી ને પદ્મલા બીજા દેવસોહમા એક તેને ભેદા.
ત્રીજા શ્યામ ને પાંચમા દેવસોહમા એક પણ ભેદા.
છઠ્ઠા દેવસોહમી નવ ગ્રેવેશક સુધીમા એક યાજ્ઞ ભેદા.
પાંચ અનુત્તર વિમાનમા એક પરમશુદ્ધ ભેદા.

૮ ઇન્દ્રિય દ્વાર

નાસીમાં ઇન્દ્રિય પાંચ.

દેવમાં ઇન્દ્રિય પાંચ.

૯ સમુદયાત દ્વાર

નરકમાં ચાર સમુદયાત ૧ વેદીય, ૨ ક્ષપા, ૩ મારણાતિક ૪ ભેદિ.
દેવમાં પાંચ સમુદયાત ૧ વેદીય, ૨ ક્ષપા ૩ મારણાતિક
૪ વૈદિક, ૫ ભેદિ.

ભવનપતિથી ચારમાં દેવસોહ સુધી પાંચ સમુદયાત

નવ ગ્રેવેશકથી પાંચ અનુત્તર વિમાન સુધી અષ્ટ સમુદયાત.

વેદીય ૧ ક્ષપા, ૩ મારણાતિક

૧૦ સત્તી દ્વાર

+ નરકમાં,

પહેલી નરકે સત્તી, અષ્ટતી,

બીજી નરકથી સાતમી નરક સુધી, સત્તી.

* દેવમાં

ભવનપતિ ને વાલ્મીકી તરમાં સત્તી ને અષ્ટતી,

અધોતિથી પાંચ અનુત્તર વિમાન સુધી, સત્તી.

૧૧ વેદ દ્વાર

નારકમાં નવસત્ત વેદ.

દેવમાં ભવનપતિ વાલ્મીકી તર અધોતિથી પદ્મલા બીજા દેવસોહ સુધી.
વેદ તે ૧ બી વેદ ૨ પુણ્ય વેદ

ત્રીજા દેવસોહથી અનુત્તર વિમાન સુધી એક વેદ તે ૧ પુણ્ય વેદ.

* અષ્ટતી નિર્દય મળીને આ મતિમાં ઉપરના છે તે અપર્યાપ્ત હતા.
અષ્ટતી ૮ વેદ છે. પર્વાત કથાના અષ્ટતિ કે વિશ્વગાન ઉપરના છે એ અપેક્ષા છે.

૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર.

(ભાષા, મન જે સાથે બાધે).

નારકીમા પર્યાપ્તિ પાંચ, તે અપર્યાપ્તિ પાંચ,

દેવમાં પર્યાપ્તિ પાંચ, તે અપર્યાપ્તિ પાંચ.

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર.

નારકીમા દષ્ટિ ત્રણ

દેવમાં,

ભવનપતિથી બારમા દેવલોક સુધી દષ્ટિ ત્રણ

નવ ગ્રૈવેયકમા દષ્ટિ જે સમક્તિ અને મિથ્યાત્વ

પાંચ અનુત્તર વિમાનમા દષ્ટિ એક તે સમક્તિ દષ્ટિ

૧૪ દર્શન દ્વાર

નારકીમા દર્શન ત્રણ ૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન.

દેવમા દર્શન ત્રણ. ૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન ૩ અવધિ દર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર

નારકીમા ત્રણ જ્ઞાન તે ત્રણ અજ્ઞાન

દેવમાં,

ભવનપતિથી નવગ્રૈવેયક સુધી ત્રણ જ્ઞાન, તે ત્રણ અજ્ઞાન

પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં ત્રણ જ્ઞાન.

૧૬ યોગદ્વાર.

નારકીમા યોગ અગિયાર.

દેવમાં યોગ અગિયાર.

તે યોગનાં નામ ૧ સત્ય મનયોગ, ૨ અસત્ય મનયોગ, ૩ મિશ્ર મનયોગ, ૪ વ્યવહાર મનયોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ, ૭ મિશ્ર વચનયોગ, ૮ વ્યવહાર વચનયોગ ૯ વૈકલ્પ શરીર કાયયોગ, ૧૦ વૈકલ્પ મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૧૧ કામચ્છ શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

નારકીથી નવ ગ્રૈવેયક સુધી ઉપયોગ નવ, ૧ મતિજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુતજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ અવધિ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૪ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૫ શ્રુત અજ્ઞાન

ઉપયોગ, ૧ વિજય યાન ઉપયોગ ૭ અમુ દર્શન ઉપયોગ, ૮ અમુદર્શન ઉપયોગ,
૯ અમુદર્શન ઉપયોગ.

પાંચ અનુષ્ઠાન વિમાનમાં ૭ ઉપયોગ, તે અમુ યાન, અમુ દર્શન.

૧૮ આહાર દ્વારા

નારકી દેવતાં જે પ્રકારનો આહાર ૧ જોગસ, ૨ રામ ૭ તિલો
આહાર છે. કરે એક પ્રકારનો નારકી અગ્નિ કરે પણ અમુક કરે દેવ અગ્નિ
કરે પણ મુક કરે.

૧૯ ઉપવવાના દ્વારા ૨૨ અવવાના દ્વારા

પહેલી નરકની માંડીને જી નરક મુખીમાં અમુક તિર્થ ૫ ચેદિય જે
જે દહનો આવે, જાણ જે દહમાં તે અમુક તે તિર્થ ૫ ચેદિયમાં.

સાતમી નરકમાં જે દહનો આવે, તે અમુક તે તિર્થ ૫ ચેદિયમાં,
જાણ એક દહમાં તે તિર્થ ૫ ચેદિયમાં.

અવનપતિ, વાલુઅતર, અષ્ટાતેષી, તે પહેલા જીજ દેવસો
મુખી, જે દહનો આવે, તે અમુક તે તિર્થનો જાણ પાંચ દહમાં ૧ રૂપી
૨ પાણી ૩ વસ્ત્રપતિ, ૪ અમુક તે તિર્થમાં.

ત્રીજા દેવસોમાં આઠમા દેવસો મુખી જે દહનો આવે, મુક
તે તિર્થ જે મેનો આવે, જાણ જે દહમાં તે મુક તે તિર્થમાં.

નવમા દેવસોમાં અનુષ્ઠાન વિમાન મુખી એક દહનો આવે તે ૧
અમુકને જાણ એક અમુકમાં.

૨૦ સ્થિતિ દ્વારા

નારકીની સ્થિતિ નીચે મુજબ છે

પહેલી નરકના નારકીની સ્થિતિ, અમુક દરબર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ, એક સામસી

બીજા નરકની જ એક સામસી ૭ અમુ સામસી

ત્રીજા નરકની જ અમુ સામસી ૭ સાત સામસી

ચોથા નરકની જ સાત સામસી ૭ દસ સામસી

પાંચમી નરકની જ દસ સામસી ૭ સત્તર સામસી,

છઠ્ઠી નરકની જ સત્તર સામસી ૭ જાવીસ સામસી

સાતમી નરકની જ જાવીસ સામસી ૭ તેની સામસી

દેવની સ્થિતિ નીચે મુજબ

દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમારના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, એક સાગરોપમની તેની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, સાડાત્રણ પદ્યની તેના નવ નિકાયના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, દોઢ પદ્યની, તેની દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ પોણા પદ્યની,

ઉત્તર દિશાના અસુર કુમારના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, એક સાગર ઝાઝેરી, તેની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, સાડાચાર પદ્યની તેના નવ નિકાયના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ, બે પદ્યમા દેશ ઓછી, તેની દેવીની સ્થિતિ જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, એક પદ્યમા દેશ ઓછી

વાયુવ્યતરના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ, એક પદ્યની વાયુવ્યતરની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય, દશ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પદ્યની

અંદમાના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્ય, તે એક લાખ વર્ષની તેની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય પા પદ્યની, તે ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પદ્ય તે પચાસ હજાર વર્ષની

સૂર્યના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ એક પદ્ય તે એક હજાર વર્ષની તેની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, અર્ધ પદ્ય તે પાચસે વર્ષની

અહુના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, એક પદ્યની, તેની દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા, પદ્યની ઉત્કૃષ્ટ, અર્ધ પદ્યની.

નક્ષત્રના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, અર્ધ પદ્યની તેની દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય, પા પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, પા પદ્ય ઝાઝેરી

તારાના દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય, પદ્યનો આઠમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ પા પદ્યની તેની દેવીની સ્થિતિ. જઘન્ય, પદ્યના આઠમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ, પદ્યના આઠમા ભાગ ઝાઝેરી

પહેલા દેવલોકના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, એક પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, બે સાગરની તેની દેવીની જઘન્ય, એક પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ સાત પદ્યની, તેની અપરિબ્રહિતા દેવીની સ્થિતિ, જઘન્ય, એક પદ્યની, ઉત્કૃષ્ટ, પદ્યની

બીજા દેવલોકના દેવની સ્થિતિ, જઘન્ય, એક પદ્ય ઝાઝેરી, ઉત્કૃષ્ટ, બે માગર ઝાઝેરી તેની દેવીની સ્થિતિ જઘન્ય, એક પદ્ય ઝાઝેરી, ઉત્કૃષ્ટ,

નવ પક્ષની તેની અપરિબુદ્ધિવા દેવીની સ્થિતિ નયન્ય, એક પક્ષની
અંગેરી ઉત્કૃષ્ટ પાત્રોપમ પક્ષની.

ત્રીજા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, એ સાતની, ઉત્કૃષ્ટ,
સાત સાતની.

ચોથા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ નયન્ય, એ સાત અંગેરી, ઉત્કૃષ્ટ,
સાત સાતોપમ અંગેરી.

પાંચમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, સાત સાતની
ઉત્કૃષ્ટ, એ સાતની.

છઠ્ઠા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય એ સાતની
ઉત્કૃષ્ટ, એક સાતની.

સાતમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય એક સાતની,
ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાતની.

આઠમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, સત્તર સાતની
ઉત્કૃષ્ટ, અઠાર સાતની.

નવમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, અઠાર સાતની
ઉત્કૃષ્ટ એકવિંશત સાતની.

દશમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, એકવિંશત સાતની ઉત્કૃષ્ટ
વીસ સાતોપમની.

અગિઆરમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, વીસ સાતની
ઉત્કૃષ્ટ, એકવીસ સાતોપમની.

સારમા દેવસોહનના દેવની સ્થિતિ, નયન્ય, એકવીસ સાતોપમની
ઉત્કૃષ્ટ, બારીસ સાતોપમની.

પહેલી મૈવેયકે સ્થિતિ, નયન્ય બારીસ સાતોપમની ઉત્કૃષ્ટ ત્રેસીસ
સાતોપમની.

બીજી મૈવેયકે સ્થિતિ, નયન્ય ત્રેસીસ સાતોપમની ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ
સાતોપમની.

ત્રીજી મૈવેયકે સ્થિતિ, નયન્ય ચોવીસ સાતોપમની ઉત્કૃષ્ટ પચીસ
સાતોપમની.

ચોથી મૈવેયકે સ્થિતિ નયન્ય પચીસ સાતોપમની ઉત્કૃષ્ટ અઠીસ
સાતોપમની.

પાંચમી ઐવેયકે સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય, જીવીશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીશ સાગરોપમની

છઠ્ઠી ઐવેયકે સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય, સત્તાવીશ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અઠ્ઠાવીશ સાગરોપમની.

સાતમી ઐવેયકે સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય અઠ્ઠાવીશ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ, ઓગણત્રીશ સાગરોપમની,

આઠમી ઐવેયકે સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય ઓગણત્રીશ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રીશ સાગરોપમની

નવમી ઐવેયકે સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય, ત્રીશ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ, એકત્રીશ સાગરોપમની

ચાર અનુત્તર વિમાનના દેવની સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય એકત્રીશ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ, તેત્રીશ સાગરોપમની

પાંચમા અનુત્તર વિમાનના દેવની સ્થિતિ, જ્ઞાન્ય ૬૦ તેત્રીશ સાગરોપમની.

૨૧ મ છુ દ્વાર, તે સમોદ્ધયા મગ્ધ ને અસમોદ્ધયા મગ્ધુ સમોદ્ધયા તે એળની પેઠે ચાલે

અસમોદ્ધયા તે ફડીની પેઠે ચાલે

૨૩-૨૪ આગતિ, ગતિ દ્વાર, બે સાથે

પહેલી નરકથી છઠ્ઠી નરક સુધી, બે ગતિનો આવે, તે મનુષ્ય ને તિર્થંચનો જાય બે ગતિમા, તે મનુષ્ય ને તિર્થંચમા

સાતમી નરકમાં, બે ગતિનો આવે, તે મનુષ્ય ને તિર્થંચનો જાય એક ગતિમાં, તે તિર્થંચમા.

ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષી, વૈમાનિક, આઠમા દેવલોક સુધી, બે ગતિનો આવે તે મનુષ્ય ને તિર્થંચનો જાય બે ગતિમા, તે મનુષ્ય ને તિર્થંચમા

નવમા દેવલોકથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન સુધી, એક ગતિનો આવે તે મનુષ્યનો જાય એક ગતિમા તે મનુષ્યમા

ક્રિતિ નારકી તથા દેવના થકને ચૌદે દંડક સ પૂર્ણ.

એ વૈકિય શરીરવાળા ચૌદ દંડક કહ્યા.

પાંચ એકેદ્રિયના પાંચ દક્ષ

૧ શરીર

પાંચ એકેદ્રિયમાં વાયુકાષ વિના આક્રીનો ચાર એકેદ્રિયમાં શરીર તથા તે,
૧ બોધારિદ્ય, ૨ વેગ્નસ ૩ કાર્મણ.

વાયુકાષમાં શરીર ચાર, ૧ બોધારિદ્ય ૨ વેગ્નસ, ૩ તેજસ, ૪ કાર્મણ.

૨ અવગાહના દ્વાર

પૃથ્વીઆદિ ચાર એકેદ્રિયની અવગાહના, જ્યન્ય, અભિસતા ત્વ
ખ્યાતમાં આગની ઉત્કૃષ્ટ પણ અભિસતા ત્વખ્યાતમાં આગની

વનસ્પતિની અવગાહના, જ્યન્ય અભિસતા ત્વખ્યાતમાં આગની
ઉત્કૃષ્ટ કનર જોગન કાંચેરી કમલ પોમણ આથી નાણવી.

૩ સહનન દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં સેવાર્ત સહનન

૪ સંસ્થાન દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં કૃષ સંસ્થાન

૫ ક્યાય દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં ક્યાય ચાર

૬ સક્ષા દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં સક્ષા ચાર

૭ સેરવા દ્વાર

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ એ ત્રણ એકેદ્રિયના અપર્ણામાં સેરવા ચાર, તે ૧
કૃષ્ણ ૨ નીલ, ૩ કાપેત, ૪ વેગ્ન પર્ણામાં ત્વ. વેગ્નસ વાયુ એ બેમાં ત્વ
સેરવા, ૧ કૃષ્ણ ૨ નીલ, ૩ કાપેત.

૮ દ્વિદ્રિય દ્વાર

પાંચ એકેદ્રિયમાં એક દ્વિદ્રિય તે એક સ્પર્શદ્રિય.

૯ સમુદ્રધાત દ્વાર

પાંચ એકેદ્રિયમાં વાયુકાષ વિના આક્રીની ચાર એકેદ્રિયમાં ત્વ સમુદ્રધાત
તે ૧ વેગ્નીય, ક્યાય ૩ મારસુનિક

વાયુકાષમાં ચાર સમુદ્રધાત. ૧ વેગ્નીય ૨ ક્યાય ૩ મારસુનિક ૪ વેગ્નિ
૧૦ સક્ષી દ્વાર પાંચ એકેદ્રિય ત્વસક્ષી.

૧૧ વેદ દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં નપુસક વે.

૧૨ પર્ણાસિ દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં પર્ણાસિ ચાર, અપર્ણાસિ પહેલી ચાર

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર પાંચ એકેદ્રિયમાં દષ્ટિ એક તે ૧ મિધ્યાત્વ દષ્ટિ

૧૪ દર્શન દ્વાર. પાત્ર એકદ્રિયમા એક અચક્ષુ દર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. પાત્ર એકદ્રિયમા એ અજ્ઞાન, તે ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન

૧૬ યોગ દ્વાર.

પાત્ર એકદ્રિયમા વાયુકાય વિના બાકીની ચાર એકદ્રિયમાં યોગ ત્રણ, તે ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૩ કાર્મણ શરીર કાયયોગ વાયુકાયમાં યોગ પાત્ર ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૩ દૈક્ય શરીર કાયયોગ, ૪ વૈક્ય મિત્ર શરીર કાયયોગ, ૫ કાર્મણ શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

પાત્ર એકદ્રિયમા ઉપયોગ ત્રણ ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન, ૩ અચક્ષુદર્શન.

૧૮ આહાર દ્વાર.

પાત્ર એકદ્રિયમા ત્રણ દિશિનો, ચાર દિશિનો, પાત્ર દિશિનો આહાર લે, ને વ્યાધાત ન પડે તો ૭ દિશિનો આહાર લે. જે પ્રકારનો આહાર, તે ૧ ઓજસ ૨ રોમ, તે ૧ સચિત, ૨ અચિત, ૩ મિત્ર

૧૯ ઉપજવાનાં, ૨૨ ચવવાનાં દ્વાર.

પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિકાય એ ત્રણ એકદ્રિયમાં ત્રેવીશ હંડકનો આવે, તે એક નારકી વર્ણને; જ્યારે દશ હંડકમાં તે પાત્ર એકદ્રિય, ત્રણ વિકલેદ્રિય, એ આઠ ને મનુષ્ય ને તિર્યચ એ જે મળી દશ હંડકમાં જાય

તેજસ્કાય ને વાયુકાય એ જે એકદ્રિયમાં દશ હંડકનો આવે તે પાત્ર એકદ્રિય ત્રણ વિકલેદ્રિય, એક મનુષ્ય ને એક તિર્યચ એ દશ હંડકનો આવે તે નવ હંડકમાં જાય, તે પાત્ર એકદ્રિય ત્રણ વિકલેદ્રિય ને તિર્યચ ૫ એકદ્રિય એ નવમાં જાય

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

પૃથ્વીકાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્મુહર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, બાવીશ હજાર વર્ષની અપ્કાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્મુહર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, સાત હજાર વર્ષની તેજસ્કાયની સ્થિતિ, જમન્ય, અતર્મુહર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રણ અહોરાત્રિની

કાંઈ થયું નથી તો બાવી સ્થિતિમાં તમે મીમતી છો કહેશો કે તને ધરતી કાંઈ મિલે છે કે નહીં ?

ધરતી મિલે રાખવી જરૂરી છે ચૂંદણીને જો ધરતી કાળજી (મિલે) નહીં હોય તો તમારું દરેક કામ અવ્યવસ્થિત બની જશે તમને તમારી બોહિસની મિલે રક્ષા કરતી હોય છે પોષ્ટાદ્ય ઉપર પ્રમાણને મર્યાદા આપે છે તમારા મનમાં અસમર્થતા મળી જાય છે પુરુષવર્ગ દુકાનના કામમાં જો બાળક કરે અનિયમ વાગે દુકાને જવાનો સમય હોય ત્યારે જમીને ઘેર કલાકનો નિદ્રા ખેંચે અને સાંજ બારે ઊઠીને દુકાને જાય તો તેના વખતે દેવીજી (મીમતીજી) જ કાન બંધાયેલી કે તમને દુકાનની મિલે છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે મિલે-કાળજી રાખવી છે કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સાચા બાઈ વાળ્યો છે એવાઓ બાવી પહોંચ્યા છે અને હું જો નવ વાળ્યા સુધી ઉપર ૮ બેઠો રહું તો તમે જ બોલી કહોશો કે મહારાજશ્રીને અમારા સમયની જિંદગી જ નથી બા મારી વાત છે તમારી નથી તમે સાચા બાઈને બાઈને નવ વાળ્યો બાવો તો શું ગેરલાભ નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે પાટ ઉપર બાવી જતા નથી તો કહેવાય છે કે મહારાજશ્રીને મિલે જ નથી અમારો સમય જમડે છે તો મારે ખસુ તમારી મિલે રાખવી રહી.

તમારો દોકરો બીમાર છે ડોક્ટરને તમે દેખાડ્યું એવું મોઝ્ય દવાઓ ખસુ બાપી એ દીક સમયસર દવા જ લેતો ન હોય થરી પાળતો ન હોય તો તમે જ કહેશો કે તને તારા શરીરની કાંઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું શું કરે ? હવે જો ડોક્ટર જ દીક સમય ઉપર ઇન્જેક્શન દેવા બાવતો નથી તો તમે ડોક્ટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ? અને જો ટ્યુશન-સિક્કા સમય પર બાવે નહીં અને બાળક અભ્યાસમાં નબળો હોય તો તમે એ ગાસ્તરને કહેશો કે તમને પૈસાથી જ મતલબ છે અમારા બાળકની કાંઈ મિલે જ નથી.

ડોક્ટરે મિલે ૮ ન રાખી તો રાત્રીના પ્રાણુ કાઢી અમા, ગાસ્તરે કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાક થઈ અપેલ કોઈ કલાક જો સમયસર બોહિસે પહોંચતો નથી તો તમે એને નોકરી પરથી કાઢી ચૂકોશો. બારોપ ચૂકોશ કે તમને તો સમયની કાંઈ પડી ૮ નથી.

મહારાણી વિક્ટોરીયાનો સેક્રેટરી એકવાર એના સચિવાલયમા ત્રણ મિનિટ મોડો પહોંચ્યો મહારાણી બહુ વ્યગ્ર હતી સેક્રેટરી આવ્યો તો બોલી 'તમારી ધડિયાળ બુઝો' એણે કહ્યું 'ક્ષમા કરજો, મારું ધડિયાળ જરા સુસ્ત છે' વિક્ટોરીયાએ કહ્યું 'હા તો તમે તમારું ધડિયાળ બદલો અથવા તો મારે મારા સેક્રેટરીને બદલવા પડશે કારણ કે તમને સમય પર આવવાની ચિતા નથી' મત્રીને પોતાના કામની ચિતા ન સેવે તો સારાએ દેશની સુરક્ષા લયમા મૂકાઈ જાય મત્રી જ શા માટે, પચોતેર રૂપિયા મેળવતો સિગ્નલમેન જે પોતાના સમયની ચિતા ન રાખે તો કેટલું નુકસાન થાય ? જે ટૂંકો અથડાઈ જાય, સેક્રેટરીના પ્રાણ જાય, હજારોનું શરીર અને સૌંદર્ય નષ્ટભ્રષ્ટ થઈ જાય

હા, તો જીવનના દરેક ક્ષેત્રમા ચિતા સેવવી જરૂરી છે ઘોખી તમારા કપડા આપી ગયો તમે એની કાળજી રાખી નહીં આડા-અવળા મૂકી દીધા રાત્રે ઉદરોને લાગ મળ્યો અને બધા કપડા રાત્રે કાતરો ખાધા એમા શ્રીમતીજીની રેશમી સાડી પણ હતી સવારે તમે જોયું તો તમે ઉદરો પર બળો લાડ્યા શ્રીમતીજી પોતાની દોઢસો રૂપિયાની રેશમી સાડાની દુર્દશા જોશે તો એમનું મગજ પણ ગરમ થયા વિના રહેશે નહીં લગભગ સારાએ ધરતું વાતાવરણ ગરમ થઈ જશે પછી ભલેને એ ગરમ વાતાવરણમાં ચૂલો પણ ઠંડી જાય એટલે કપડાની ચિતા ન કરી, તેથી સારું છે ધર ગરમી અનુભવી શકે છે અને ધરતું મોટેરું ધરની સુરક્ષાની ખેવના જ ન રાખે તો કહેવાશે મોટા તો થઈ ગયા પણ ધરની ચિતા જ નથી હા, તો તમે હવે સમજી ગયા હશે કે ચિતા એકદમ છોડવાની વસ્તુ નથી તેમ ચિતાને વળગી રહેવું પણ ઠીક નથી, કામની ચિતા તો જરૂરી છે પણ વગર કામની ચિતા બિનજરૂરી છે, કારણ કે એ માણસનું લોહી બાળવાનું કામ કરે છે

ચિંતાનું બિનજરૂરી રૂપ :

કોડા એ પ્રકારના હોય છે એક તો પદાર્થને ઉપરથી કારી ખાય છે તો બીજું અદરથી ચિતા એ બીજા પ્રકારનો કોડો છે ઉધઈ જે વૃક્ષને લાગી જાય છે તે વૃક્ષને તે ખાઈ જાય છે ઉપરથી તો વૃક્ષની સ્થૂળ કાપ્યા બરાબર દેખાશે પણ અદરથી તે પોલું બની જાય છે ચિતા પણ એક પ્રકારની ઉધઈ છે જે છૂપી રીતે માણસની શક્તિને ફાલી ખાય છે એ

હાઈ થયું નથી તો આવી રિધતિમાં તમ થીમનીડને કહેશો કે તને ધરની
હાઈ ચિંતા છે કે નહીં ?

ધરની ચિંતા રાખવી જરૂરી છે મુદિલ્લીને જે ધરની કાળજી (ચિંતા)
નહી હોય તે તમારું કોઈ કામ અન્વયરિધન જની જશે. તમને તમારી
ઓરિસની ચિંતા રચા કરતી હોય છે પોણાકથ ઉપર મરિયાળને ક્રિતિ
જાણ્યો કે તમારા મનમાં અધજથી મની તપ છે પુત્રવત્ દુકાનના
કામમાં જે આજ્ઞા કરે અગિયાર વાગ્યે દુકાને જાવો સમય હોય ત્યારે
જમીને દોઢ કલાકની નિદર એવે અને સાગ બારે કીને દુકાને જાવ તો
તેવા વખતે દેવીજી (મીમલીજી) જ કાન લાગેરશે કે તમને દુકાનની ચિંતા
છે કે નહીં ? હા તો તમે જ વિચારો કે તમારે ચિંતા-કાળજી રાખવી છે
કે નહીં ?

પ્રવચનનો સમય સામા આઠ વાગ્યો છે મોલાઓ જાવી પહોંચ્યા
છે અને કુ જે નવ વાગ્યા સુધી ઉપર જ બેઠા રહ્યો તો તમે જ મોલી
કીડો કે મહારાજનીને જમારા સમયની કિંમત જ નહીં જ્યાં મારી વાત
છે તમારી નથી તમે સાલ આપને બહો નવ વાગ્યે જાવો તો શુ મેરલાજ
નથી ? તો મુનિજી પોતાના સમયે ખાટ ઉપર જાવી જતા નથી તો કહેવલ
છે કે મહારાજનીને ચિંતા જ નથી જમારો સમય બમડો છે તો મારે
ખસુ તમારી ચિંતા રાખવી રહી.

તમારો કોરો જીમાર છે મોકટરને તમે દેખાડ્યું એણે મોજ દવાઓ
ખસુ જાપી એ કીક સમયસર દવા જ મેતો ન હોય ચરી પાળતો ન હોય
તો તમે જ કહેશો કે તને તારા શરીરની કાઈ કાળજી જ નથી તો બીજો એવું
શુ કરે ? હવે જે મોકટર જ કીક સમય ઉપર છોકેલન દેવા જાવતો નથી
તો તમે મોકટરને કહેશો કે સાહેબ તમને મારા પુત્રની દરકાર છે કે નહીં ?
જાને જે ટપુચન-સિક્કક સમય પર આવે નહીં અને બાળક અબ્યાસમાં
નજા હોય તો તમે જ માસ્તરને કહેશો કે તમને પેસાથી જ મતલમ છે
જમારા બાળકની કાઈ ચિંતા જ નથી

મોકટરે ચિંતા જ ન રાખી તો રોમીના પ્રાણુ કીરી ગયા માસ્તરે
કાળજી ન રાખી તો બાળક નાપાસ થઈ શયેલ કાઈ કલાક જે સમયસર
ઓરિસે પહોંચતો નથી તો તમે જેને નોકરી પરથી કાઢી મૂકીશો જમારો
સાહેબ કે તમને તો સમયની કાઈ પડી જ નથી.

વખતે અભયકુમાર ત્યા આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે -
એ ત્યા આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું
પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના
દા’ગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉકેલવી રહી” તેમ છતા
અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી
એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે
કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની
બુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમા લખો જ છો ને? એ તો
તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહી રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની
લખ્ધિ હોજો, અભયકુમારની બુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો,
અને કેવન્નાજીતુ સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શુ રાખ્યું ?
આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસ દગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી.
ગૌતમ સ્વામીની લખ્ધિ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂંઠો મૂકતાની
સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિજોરીમા અગૂંઠો મૂકતાની
સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની બુદ્ધિ તમે માગી છે.
કોઈ વાધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઝગમગે
પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો
ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશો કે મુક્તને ફસાવવામા ? કારણ
કે બુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો
છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની
પ્રામાણિકતા જાળવી, ખીજતું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્યાદામા કંઈક સ પત્તિ
મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના
ઝકારોથી રણકી ઊઠે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત
એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશો કે પોતાના અહકારને પોષવામા
કરશો ? સ પત્તિ મેળવી તમારી દષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો
સ્વ-વિલાસ તરફ ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ બુદ્ધિ હતી એમની બુદ્ધિએ

સારીરિક જ નહીં પરંતુ માનસિક શક્તિને પણ ડુધે છે તમે ચાહે તેટલું ટેનિક પદાર્થ લેો. ચાહે તેટલા પૌષ્ટિક પદાર્થ ખાઓ. પણ સારી શક્તિને ચિતા દારી ખાશે તમે જમવા બેઠા તમારી સામે મિડાઈઓનો થાળ ખાઓ. તમે હજુ એક માસ પણ લીધો નહીં કે પાછળથી બિમારો ડપડે ચારી બધી મિડાઈ સાફ કરી અર્ધ ખાવા અવસર તમે ફેરા. થઈ જશે. તમે નથી ઇચ્છવા કે તમારું જમણું એક બિમારી ખારોની જમ લા, તે તે બિમારો છે ચિતા જે તમારામાંના જ્યાં જ વિદ્યમાનને ખાઈ જાય છે ખાઓ છો તમે પણ ખાધેયુ જમ છે એના પેટમાં.

એક વખતની વાત છે સમ્રાટ એલિઝે એક બહુ નદીમાં મોખમુ એવી જોડે એક સ દેશો પણ હતો આ સમ્રાટનું પાલકું બહુ છે એને ફરોજ લીધું માસ અવગણવામાં આવે અને સારી વ્યવસ્થા કરાય. પરંતુ એની સાથે એક બીજું પણ ખાતા છે એનું વજન વધુ જોઈએ નહીં નદીમાંની મામ પચાવત એકડી થઈ મામ પચાવત એ તો બારતની જૂની પરંપરા છે આ બહુ સુદર પરંપરા કહેવાય. જામના નાના મોટા બધા પ્રમો મામ પચાવત દારા જ હોમવામાં આવે છે જ્યારથી મામ પચાવતનો અધિકાર અને વિશ્વાસ ઓછા થવા ત્યારથી જામના કસડો. સહેરાની કોટીમાં જવા માગ્યા છે ત્યાં મનિફોનો સમય અને જમનો પછો ડુડુખોજ થાય છે વહીવેલું માલવા સામે છે નિચારો ભોજો ખેડત વહીવટી મીઠી વાતોમાં ફેસાઈ પોતાની અયોપાનિત કમણી નકામી વેચી નાખે છે.

જેન દસન કહે છે પહેલાં તો કપાયતી પ્રવૃત્તિથી દૂર રહો. અમલ જમવાન મહારીર દરમ્યાવે છે સીકિલેસદર ઠાણ દૂરમો પતિબંધવ ૪ કમાવના વાતાવરણથી જશે કમાવ પ્રજાવ થઈ અર્ધ હોય તો એ જાગરે તરત દારી નાખે. જામના કોઈ પચની સામે તમારી સમસ્થ રજૂ કરી છે તે છુદ્ધિભણપૂર્વક ન્યાયનુ રાજ્ય કરતાં જે ફેસલો આવે એનો પ્રેમ સાથે સ્વીકાર કરી લે. જેથી સમય અને સ પતિ બન્નેનો બચાવ થશે.

મેલા નદીમાંમાં મામ-પચાવત બેડી છે વિકટ સમસ્થા તેની સામે ખાવી હતી જકારને અવગણવા-પીવગણવાની જવાબદારી તો સો કોઈ ભેવા તેમાર સ્તુ પરંતુ અવગણ્યા પછી વ ત્ત વધે જ નથી એની જવાબદારી ફેણ લઈ આ સમસ્થનો લીજ જે ખાચી નહીં તો સમ્રાટ એલિઝાના કાપ્પા ભોજ જનવુ પછી સમસ્ત પચાવન નિચારમાં દુબેશી હતી તે જ

વખતે અભયકુમાર ત્યાં આવી લાગ્યો નાની વયમા જ પોતાની માતા સાથે - એ ત્યાં આગ્યો હતો એણે ગ્રામ-પચાયતને વિચારમગ્ન જોઈને પૂછ્યું. પણ સરપચે કહ્યું “ભાઈ, તું તો હજુ બાળક છે હજુ તો તારે રમવાના દાગ છે આ બધી સમસ્યાઓ તો અમારે જ ઉકેલવી રહી” તેમ છતાં અભયકુમારે આગ્રહ ચાલુ રાખ્યો આખરે સરપચે એને બધી વાત સમજાવી એણે (અભયકુમારે) કહ્યું “બસ, આ જ સમસ્યા છે ને?” સરપચે કહ્યું “હા આ સમસ્યાએ જ સારીયે પચાયતને હેરાન કરી મૂકી છે”

અભયકુમાર બુદ્ધિશાળી હતા કહેવાય છે કે એમની પાસે ઔત્પાતિની બુદ્ધિ હતી અને તમે પણ તમારા ચોપડાઓમા લખો જ છો ને? એ તો તમને યાદ હશે મને યાદ અપાવવાની જરૂર નહીં રહે

દિવાળી નજીક છે તમે ચોપડાઓમા લખો છો ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ હોજો, અભયકુમારની બુદ્ધિ હોજો, ધન્ના શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ હોજો, અને કેવન્નાજીનું સુખ સૌભાગ્ય હોજો” બસ, આમા બાકી જ શું રાખ્યું? આમા તો તમે બહુ કુશળ છો વિશ્વની પસંદગી કરાયેલી વસ્તુઓ માગી લીધી. ગૌતમ સ્વામીની લખિંધ એટલા માટે માગી લીધી કે પાત્રમા અગૂંદો મૂકતાની સાથે જ જેમ ખીર અક્ષય બની ગઈ તેમ તમારી તિજોરીમા અગૂંદો મૂકતાની સાથે જ લક્ષ્મી પણ અક્ષય બની જાય અભયકુમારની બુદ્ધિ તમે માગી છે. કોઈ વાધો નથી તમે બુદ્ધિશાળી બનો તમારામા જ્ઞાનનો પ્રકાશ અગમગે પણ એક પ્રશ્ન એ છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિ જો મળી જાય તો એનો ઉપયોગ ફસાયેલાઓને ઉન્મુક્ત કરવામા કરશો કે મુક્તને ફસાવવામા? કારણ કે બુદ્ધિ બને કામ કરે છે એના વડે તમે કોઈની પરિસ્થિતિને સુધારી શકો છો તો કદી એના વડે જ વધુ બગાડી પણ શકો છો

શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમે માગી છે એમા કોઈ જ ખોટું નથી કે પોતાની પ્રામાણિકતા જાળવી, ખીજાનું શોષણ ન કરતા કોઈ મર્યાદામા કંઈક સપત્તિ મેળવે પણ શાલિભદ્રની ઋદ્ધિ તમારે ઘેર આવી ગઈ તમારું ઘર લક્ષ્મીના અકારોથી રણકી ઊઠે તો એનો ઉપયોગ સમાજના આર્થિક રીતે પછાત એવી દુર્બળ વ્યક્તિઓના હિતાર્થે કરશો કે પોતાના અહકારને પોષવામા કરશો? સપત્તિ મેળવી તમારી દૃષ્ટિ સમાજવિકાસ તરફ જશે અથવા તો અવ-વિકાસ તરફ? એનો ન્યાય તો તમારે જ કરવો પડશે

હા, તો અભયકુમાર પાસે ઔત્પાતિ બુદ્ધિ હતી એમની બુદ્ધિએ

પચાસની સમસ્યાનો ઉદ્ધવ શોધી બાપો. પચાસને એમણે કશું સમાર તરફથી બાપેલા સ્ટેશનવાસીને સ્વયં વિદાય કરી અને કહેલો કે સપ્તની આસાનુ પચાવતુ પાસન થશે બાવના ૭ મદિનામાં સ્વય સમઠ બાપીને જોઈ રહે છે બધા અકિત થઈ ગયા કુમાર બા શુ કહી રહ્યા છે એમણે મોટું પાંજરુ મચાવ્યું જેમાં બે બાપાં કમો પાંજરામાં એક બાપુ બકરાને બાધી રીધો અને બીજામાં એક સિંહને પૂર્યો

બકરાને ઘણું ખવડાવવામાં આવતું લીધું ધાસ ખંડારી બરખૂર દેવાઈ પણ સામે સિંહને જોતાં જ જાણે એને મોત જ દેખાતું એ બાપો પણ એનું લોહી જ બનતું નહીં સિંહથી સાગતા સમ્પત્તિ ચિતા એનું લોહી જ બાળી નાખતી ૭ મદિના બાઠ સમાર એકિંકનો બહુસ્વર પાડો બાપો તેણીને જોઈ તો બકરાનું તેલસુ વગ્ન દત્ત કે નેટસુ ૭ મદિના પહેલાં બકરાનું લોહી પેશી ચિતા ખાઈ જતી તેથી જ રીતે તમારાં બધાં મિત્રો તોને પણ ચિતા ચરી જાય ૭ મારે તમે એનાથી સ્વારધાન રહેજો

સૂત્રી વખતે ચિતા રાખવી સારી નથી ક્રાંતી જેમ ચિતાને પણ ખીલીએ રાંચીને પચાસમા જાણે નહીંતર ચિતાને સાર તમારી પીઠ ઉપર પચ્ચર-સમ સાર બની જશે જે એક પણ માટે પણ તમને જાણ્ય નહીં દે

લહેરાના એતરમાં જેમ ઝોળા પડે ૭ તારે કોમો પાકે કરમઈ જાય ૭ એતરની હસતી હરિયાળી સમાપ્ત થઈ જાય ૭ ખેડૂતોના હસતાં પ્રમદ પચુ કરમઈ જાય ૭ મજૂ તેથી જ રીતે ચિતાના ઝોળા પ્રસન્નતાને કરી લે ૭ એ છૂપે ઝોળા ૭ ચિતાના ઝોળામાં વગ્ન તો કાંઈ જ નથી પરતુ પેશા બી ન એળા કરતાં બાનામાં પ્રખર સહારક સકિત ૭ પેશા ઝોળાથી તો કદા એક જ વર્ષ જમડે ૭ પણ ચિતાના ઝોળા જેવા જીવન ઉપર પડી જાય ૭ એનું સિમ્ત સ્થાને માટે સમાપ્ત થઈ જાય ૭ સિમ્ત જ નહીં કમોશ બનવી નિહાળીએ પણ બચી જાય ૭ એ કુવાતીને ધાપણમાં ફેરવી નાખે ૭

ચિતા અને ચિતા શુ હોયના બા બે સપ્તમાં સમ ૭ ચિતા ઉપર મોટી સમાધાન ૭ અને ચિતા ઉપર નહીં કારણ કે ચિતા તો પોતાના સ્થાને રહી જાળજીની સમાધતા વડે મહારાને માણે ૭ પણ બા (ચિતાની સકિત સવિદેષ ૭ એના ઉપર સ્થાનનો પ્રતિબંધ નથી. બળતણની

એને જરૂર નથી અને એ મરદાને નહીં પણ જીવતાને જ બાળે છે. એની આ શક્તિને કારણે જ એના માથે તિલક બિંદુ લગાડાય છે

એક વિચારકના શબ્દોમા કહ્યું તો ચિંતા ફરતી ખુરશી છે, જે તમને ઉપર-નીચે ફેરવશે પણ કયાય પહોંચાડશે નહીં એનું કામ ફેરવવાનું છે, કોઈ લક્ષ્ય તરફ પહોંચાડવાનું નહીં એટલા માટે જ એ વિપત્તિઓનું વ્યાજ છે મૂળ અદા કરતી વખતે તો તે પોતે જ અદા થઈ જાય છે, અથવા તો માણસને જ સમાપ્ત કરી દે છે

ભારતીય વિચારકોએ તો ચિંતાને અમર વેલ કહી છે કહેવાય છે કે જે વૃક્ષ ઉપર અમર વેલ ચઢે છે, એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ વૃક્ષનો બધો જ રસ ચૂસી લે છે તેવી જ રીતે જે માણસના મન ઉપર ચિંતાની અમર વેલ જીવાઈ જાય છે એનું જીવન-માધુર્ય સુકાઈ જાય છે. કામ કરવાથી શરીર થાકે છે આ સિદ્ધાન્ત ખોટો છે શ્રમ તો શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે શરીર કામથી નહીં પણ કામના ભારથી થાકે છે, કામથી તો એ હલકું રહે છે પરંતુ કામનો ભાર જ્યારે મન ઉપર લાગે છે તે જ વસ્તુ શરીરને થકવી નાખે છે મશીનને ચલાવવાથી જેમ મશીન ખરાબ થતું નથી પણ સ્ક્રૂ અટકી જવાથી જ મશીન કામ દેતું બંધ થઈ જાય છે તેવી રીતે મનમા જ્યારે ચિંતાનો સ્ક્રૂ અટકી જાય છે, ત્યારે જ એ માણસનું મશીન બગડે છે

કેટલાક માણસોને એવી આદત હોય છે કે તેઓ નકામી ચિંતાઓનો પોટલો બાધી ફર્યા કરે છે એક લાઈ જરા લોભી હતા એક પૈસો ખર્ચ કરતા દસ વાર વિચારતા

પ્રશનસીખી કહો કે એમના ઘેર પુત્રજન્મ થયો, પરંતુ શેઠે પુત્ર જન્મને પ્રશનસીખી માની નહીં એમના મન ઉપર ચિંતાનો ભાર વધ્યો. ચિંતાએ એમના મોં પરની લાલાશ બૂસી નાખી, પ્રતિદિન ચિંતામા જ ચકરાવા લાગ્યા એમનો ફીકો પડતો ચહેરો જોઈ શ્રીમતીજીએ પૂછ્યું; “તમારા મોં પરની રોનક કયા ચાલી ગઈ? તમે તો રોજ રોજ સુકાતા જ જાઓ છો!”

એમણે કહ્યું “મારું દુઃખ મારું હૃદય જ જાણે છે તમને સ્ત્રીઓને એનો શો અનુભવ? આ જુઓ, પુત્ર જન્મ્યો છે, કાલે એ મોટો થશે, એના સારું ટપડા જોઈશો કદી એ બીમ્ક્રીટ માગશે તો કદી ચોકલેટ. એ એને દેવું પડશે કદી રમકડા પણ લાવી આપવા પડશે જોગ દિવસો વિતશે

કે પછી એને સજાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે. હી અને પુસ્તકોનો સાર પણ મારા પર જ આવશે. સજાતર પૂરું થતાં એના સખનો અચીં તિનેરીયાથી કરવો પડશે. તમે તો આ રીતેથી પછી જાણ્યા મર્ષ જાઓ છો. પણ નથી જીવરશાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. આ કુખને કાણુ સમજશે ?" શેના મનનુ હઈ શેનાથી સમજી જતાં એણે કળી લીધું કે નકામી ચિંતા એણે આમને ધેરી લીધા છે. આની જવા પણ શું હોઈ શકે ? આખરે એણે એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો સન્ટે રસોઈ બનાવી નહીં રીઠ છે વાગે ધેર આખા અને જોમુ તો ચૂસો કંડા પડ્યો છે. ધરમાં જઈ શ્રીમતીજીને પૂછ્યું. "આજે ચૂસાએ એકાદશી કેમ પાળી છે ? પોતાના અવાજને જરા સારે કરતાં એણે કહ્યું. તમે મારાં મનની ચિંતા શું જાણો ? રીઠથી આધો ને દુકાને સાંખા. રીઠ તાણકા. તે શું આધા વચર જ દુકાને જઈ ? જો આવી જ ઈચ્છા હોય તો પણ રીઠ છે."

શ્રીમતીજીએ કહ્યું. "હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે જાણે જ્યોતિષિ આલ્યા હતા. મારી કન્ટરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉંમર પૂરા સાઠ વનની છે."

શેઠજી બોલ્યા. "તો એમાં ખોટું શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ વાની ઈચ્છા છે ?" શ્રીમતીજીએ કહ્યું. "ના, તમે સમજ્યા નહીં હજી મારી ઉંમર ત્રીસ વધતી છે. ત્રણ શેર ધણ મારે રોજ જીવા પડે છે. અમારે વાસણ રોજ સાફ કરવા પડે છે. તો મહિનાના જેટલા ઘરો અને ત્રીસ વર્ષમાં જેટલાં વાસણો મારે સાફ કરવાં પડે. સાત બેઠાં પાણી ભરવું પડે છે. તો ત્રીસ વર્ષમાં જેટલાં બેઠાં પાણી બેઠવું પડે. જસ, હું તો આ જ ચિંતામાં મરી રહી છું."

આજના અને ચિંતા

હા તો ચિંતા એ જીવનશક્તિનો કોઈ છે જે જાદરથી પોણું બનાવે છે. મારે ચિંતાથી દૂર રહે. પરંતુ જ્યાં સુધી સાફના ટળની નથી ચિંતા પણ નહીં ટળે. જોતું જોતું છે. મનની એક સાફના હજારો ચિંતાઓ સર્જે. આજે જ સાફનાની જન્મશ્રમિ છે. મન પણ એ પડે છે. ચિંતાના જોડે મહાભારતના પાનાં ઉઘસાવો. હ નરો માનવીઓના લોહીની શોષિત નદીઓ કેમ વહી ? હા સાડુ હ નરો સ્ત્રીઓનાં સૌભાગ્ય જુસાર્યા ? હા સાડુ હ નરો પુત્રો પિતાવિહીન બન્યા. એ મહાયુદ્ધની જવાબમાં એક મિનિયારી કામ કરી રહી હતી. તે છે એક વ્યક્તિના મનની સાફના-વિજ્ઞાન. કૌશિકીની

ધ્મિજા-વાહનાઓ એક કરોડ એસી લાખ માણુમોના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવંશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી. એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેટીઓ ને પેટીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-સ્પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યું હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની આહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને વ્હોરી લીધી

પેલા પદ્મોગરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ ચે રાજ્ય હીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઈચ્છાએ જ એના પ્રાણ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલબલી ઉઠશે સુખ અને દુખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“અપ્પા કત્તા વિકત્તાય, સુદ્ધાણય દુદ્ધાણય।”

પોતાના સુખ અને દુખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે ખીજે એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

કે પછી એને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો પડ્યો. ફી અને પુસ્તકોનો ચાર ખજૂ
મારા પર જ આવશે. બહુતર પૂરુ થતાં એના ઘનનો ખર્ચો વિનોરીમાંથી
કરવો પડ્યો. તમે તો ચાર રોજીયા મરી બળ્યા થઈ જાઓ છો, પણ નથી
બચવાની જવાબદારી મારા પર જ રહેશે. બા કુ ખતે કાણુ સમજશે ?”
રોડના મનનુ હઈ રોડાણી સમજી ગયાં. એણે કળા લીધું કે નકામી ચિત્ત
એણે આપને ઘેરી લીધા છે બાની દવા પણ શું હોઈ શકે ? આખરે
એણે એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો સર્વે ગરેબ બનાવી નહીં રહે છે વાગે
ધેર બાબા અને જોયુ તો ચૂસો કહે પડ્યો છે પરમાં જઈ શ્રીમતીજીને
પૂછ્યુ “બાબાએ એકાદશી કેમ પાળી છે ? પોતાના જવાબને જણા
બાઈ કરતાં એણે કહ્યું તમે મારાં મનની ચિતા શું જાણો ? રોડો
ખાધો ને કુકાને બાબા, રોડ તાકુબાલ તો શું ખાખા વગર જ કુકાને
જઈ ? ને બાવી જ ઇચ્છિય હોય તો પણ ઠીક છે !”

શ્રીમતીજીએ કહ્યું હું એમ નથી કહેતી. વાત એ છે કે બાબા
જ્યોતે જ્યોતિરિ બાબા દના માટે દસ્તરેખા જોઈને કહ્યું કે તમારી ઉમર
પૂરા સાઠ વર્ષની છે

રોડે જોયા તો એમા ખેડે શું છે ? શું તારી સાઠથી વધુ જીવ
વાની ઇચ્છા છે ? શ્રીમતીજીએ કહ્યું ના, તમે સમજ્યા નહીં હજુ મારી
ઉમર ત્રીસ વર્ષની છે ત્રણ મેર પછી મારે રોજી દળવા પડે છે અમર
વાસતુ રોજી સાફ કરવા પડે છે તો મરિનાના દેહમાં થઈ અને ત્રીસ વર્ષ
દેહમાં વાસતુ મારે સાફ કરવા પડ્યો ! સાત બેઠાં પાળી ભરવું પડે છે તો
ત્રીસ વર્ષમાં દેહમાં બેઠાં પાળી બેસવું પડ્યો ! જસ કુ તો બા જ ચિતામાં
મરી રહી છું

ચાલના અને ચિતા

હા તો ચિતા એ છવનરક્ષનો કીડો છે ને જાણી ચેલુ બાબા
છે મારે ચિતાથી દૂર રહેલ પરંતુ બાં સુધી ચાલના દળની નથી ચિતા
પણ નહીં દળે. જાનેતુ જો, છે મનની એક ચા ના દ નરો ચિતાઓ
લઈને આવે છે ચાલનાની જન્મમુખિ છે મન પણ એ પડે છે ચિતાના
જોઈ મનામારના પાનાં ઉઘવાયો દ નરો માનવીઓના મોહની મોહિત
નહીએ કેમ થયો ? સા સાડુ દળરો સ્ત્રીઓનાં કોમાળ બુસાયાં ? સા સાડુ
દળરા પુષ્પે પિત્તવિદીન બનાવે ! એ મદ્યુરની જ્વાલામાં એક ચિત્તમારી
કામ કરે રહી દના તે છે એક વ્યક્તિના મનની ચાલના-ચાલના કીલ્મીની

ધ્વિજા-વાહનાઓ એક કરોડ એસી લાખ માણુમેના લોહીની નદી વહાવી દીધી

દુર્યોધનની મનેચ્છાએ સમસ્ત કૌરવવશને તારાજ કર્યો એ દુર્યોધનને એમ પૂછાય કે પાડવોની ભૂમિ શા માટે હરી લીધી ? શુ એની પાસે ખાવા ધાન નહોતુ ? અથવા વસ્ત્રની સમસ્યા હતી કે મકાનોની કમી હતી એની પાસે વિશાળ સામ્રાજ્ય હતુ ખાવાપીવાની એને શી ઉણપ હોઈ શકે. મેવાના દેશમા તો જન્મ્યો હતો તો શુ વસ્ત્રોની એને કમી હતી ? હુ માનુ છુ, પેદીઓ ને પેદીઓ વસ્ત્રોથી ભરી પડી હશે રહેવા માટે એક નહી પણ અનેક ગગન-પર્શી વિશાળ-ભવનોની હારમાળા ઊભી હશે, તેમ છતાય એની વાહના અસીમ હતી એના ઉપર એનો એક નહોતો એણે વિશાળ પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય કર્યુ હતુ પણ પોતા પર તે રાજ કરી શક્યો નહી એટલે જ તો એણે હજારો વીરોને મા'ત કર્યા પણ પોતાની ચાહનાને મા'ત કરી શક્યો નહી અને તેથી કરીને એણે હજારો વિપત્તિઓને વહોરી લીધી

પેલા પદ્મેગરને પૂછા કે એની સત્તા શા માટે સમાપ્ત થઈ ? પાડવોની સામે શા માટે નારીનુ રૂપ લેવુ પડ્યુ ? એનો પણ જવાબ હશે, એના મનની મહેચ્છા એની મહેચ્છાની પૂર્તિ કરવા માટે જ તો એ સતી સાધ્વી દ્રૌપદીનુ અપહરણ કરી ભારતથી ધાત્રી ખડ લઈ ગયો. પણ પરિણામ એ આવ્યુ કે એના હાથમાથી એનુ સારુ યે રાજ્ય છીનવાઈ ગયુ અને નારીના વસ્ત્રોમા પોતાના પ્રાણ બચાવવા પડ્યા

કીચકને પૂછા, ભીમની ગદાએ એના પર શા સારુ વાર કર્યો ? દ્રૌપદીના સતીત્વ ઉપર પ્રહાર કરવાની એની ઇચ્છાએ જ એના પ્રાણ લીધા. સ્થૂળ રૂપે જોવામા આવે તો ભીમે કીચકને માર્યો છે પણ જૈન દર્શનને પૂછા તો તે શુ કહેશે ? શુ એ પણ એમ કહેશે કે ભીમે એને માર્યો છે ? તો પછી કર્મવાદનો પાયો જ હલખલી ઉઠશે સુખ અને દુખ અગે જૈન દર્શનનો એક જ સ્વર રહ્યો છે અઢી હજાર વર્ષ પહેલાનો એ સ્વર છે, જે આજે પણ છે

“ અપ્પા કત્તા વિકત્તાય, સુદાણય દુદાણય । ”

પોતાના સુખ અને દુખ માટે આત્મા પોતે જ જવાબદાર છે બીજો એને સુખની છાયામા લઈ જઈ શકતો નથી તેમ દુખના તાપમા એને ઊભો કરી શકતો નથી હા, તો કીચકનુ મૃત્યુ ભીમના હાથે થયુ છે એ

બાવકાર દષ્ટિની સાથા છે નિમિષ દષ્ટિએ તો કીચકે જ પોતાને માર્ગે છે કીચકી વાંઝનાએ જ એના મોતને નિમિત્ત સુ આપ્યું હતું નહીં તર એક જીમ જ શુ-કનર જીમો ખસુ એને મારવામાં સમર્થ નહોતા હા તો નાની ઇચ્છા એની ચાહના એના હૃદયમાં પેદા થઈ એની સાથે તે જ કાલે ચિતા ખસુ પેદા થઈ થઈ

જ્યારે હૃદયમાં કોઈ વસ્તુ માટે ચાહના પેદા થાય છે તો એની પ્રાપ્તિ સારુ ચિતા ખસુ આવે છે દૃષ્ટિમાં કરો કે એક ધર્મિયાણ સેવા માટે તમને ઇચ્છા થઈ તો એની સાથે જ એ માટે પૈસા જુટાવવાની ચિતા ખસુ થઈ જ પૈસાના અભાવે તમારી ચાહના પૂરી નહીં થઈ શકે હવે તમે પૈસા જુટાવવાની ચિતામાં પડ્યા પૈસા જુટાવવાની મુશ્કેલીઓ તો મારા કરતાં તમે અનુભવીઓ વધુ જાણો છે બ નરના કાવોની ઉપલ-પ્રલસની સાથે તમારા મનમાં ખસુ ઉપલ-પ્રલસ મચી જાય છે ફેટલાકને કીક રીતે બિધ ખસુ આવતી નહીં સ્વપ્નોમાં ખસુ બ નરના કાલ-હવાસ ચામતા હોય છે

દિવસ ચતની દોઢ-છામ પછી ઘોડાક પૈસા કમાયા એમાં જ નાજી જગ્યાની સાર-સલામતના ખર્ચમાં કરકસર કરી ધર્મિયાણ ખરીદી મનની મુરાર જર બાવી ધર્મિયાણને હાથમાં બધાવેલી નેઈ તમારી હૃદય-કળી ખીચી બીડી પરતુ એની સાથે એક વધુ ચિતા બાવી તે એ કે કોઈ એને ચોરી ન જાય પહેલાં ધર્મિયાણ સેવાની ચિતા હતી અને હવે એના સરકસુની ચિતા છે ધેર આપ્યા કહો ધર્મિયાણ બાધી છે નાના બાબાએ એ નેઈ તો સેવા માટે રડવા લાગ્યો હવે આ નવી આહત આવી મને રીતે મુશ્કેલી છે નહીં ફેટા તો બાબો ચારેણ કરે છે આખરે તમારું હૃદય પીચળે છે વલસલ જીભરાય છે અને જીભ-રૂત વિજ્ય પાયે છે ધર્મિયાણ બાબાને આપાય છે એ નેઈએ એનાથી રમવા લાગે છે

આ તરફ તમે શ્રીમતીજીને ધર્મિયાણની ઈતિહાસ સંભળાવવા મેળ પેધી બાજુ બાબાએ ધર્મિયાણને રમકડું સમજાવે એની મજબૂતીની પરીક્ષા માર જીમન ઉપર ખજાણુ કામ ફેટવાના અવાજથી તમે ચોકિયા બાબો તો ધર્મિયાણ લીધું અને આ ૭ જ એની બાવી ફુદલા નેઈ તમે ચીકાયા અને એ આ જામ્યાના ચાપ ઉપર બેઠી. એ તો રાંધે પાગને રવા લાગ્યો આખરે શ્રીમતીજી વચ્ચે પડ્યા અને એને બચાવ્યો તમે ધર્મિયાણ લઈને રીપર કરનારને બાધી બાબા બે દિવસમાં એ તૈયાર થઈને પાછી આવી

ફપિયા દસ થયા પણ તમે પ્રસન્નતા અનુભવી હતુ એક અકવાડિયું પણ વીત્યુ નહી હોય તમે બાથગમમા ગયા ઘડિયાળ ટેબલ ઉપર મૂકી જેવા તમે અદર ગયા કે આ બાપુ તમારા નોકરે તક જોઈ ઘડિયાળ પર હાથ માર્યો. બહાર નીકળ્યા અને જોયુ તો ઘડિયાળ ગૂમ હતો, ચિતા પાઝી ઘર કરી ગઈ

હવે તમેજ નિર્ણય કરો, આ ઘડિયાળનો ઈતિહાસ છે કે ચાહનાનો? હુ તો કહીશ આ ચિતાનો ઈતિહાસ છે, ચિતા તો વાહના-ચાહનાની સાથે હાયાની જેમ વળગેલી છે

- ૧ ગ્રન્થો વિનાનુ ઘર એ આત્મા વિનાના શરીર જેવું છે
- ૨ જ્ઞાનરાશિના સચિત બોધનું નામ સાહિત્ય છે
- ૩ વિચારોના યુદ્ધમા પુસ્તક એક અસ્ત્ર સમાન છે
- ૪ કપડા ભલે જૂના પહેરો, પરન્તુ પુસ્તકો નવા નવા ખરીદો

“ આસ્ટીન કીલીપ્સ ”

૫ મને કોઈ મોટો રાજા થવાનુ વચન આપે પરન્તુ સાથે સાથે એ શક્ત રાખે, કે પુસ્તકો વાચવા છોડી દેવા તો હુ રાજ્યને તિલાંજલિ આપીને એવો ગરીબ બનવાનુ પસંદ કરીશ, કે જેની પાસે પુસ્તકોનો ભંડાર હોય

“ લોડ મેકાલે ”

મિત્ર સન્નતો,

પ્રાની પ્રજાના બહારથી થાય છે એનાર માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર અરીચી હોય છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ નેશો, શી ગા નેશો, હૃદય નેશો અને પછી જ અરીચીના ઘોડે અરીચી હોય છે ત્યારે એની તોજ કે મદ અતિને નેશો પરંતુ કોઈ વ્યક્તિને તમારે નોકરીમાં રાખવી હશે તો તે જુવાન છે કે નહીં તે નેશો. સૌન્દર્ય એના મુખ પર દિશા કરી રહી હશે તો પણ ને એ દાષગ્યાસાદી કરનારો ને અપ્રમાણિક હશે તો તમે એને કદી નોકર તરીકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરીરસૌન્દર્ય વડે નહોતો અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે.

ધનની ભૂમિકા હૃદય છે ધનનુ જી એ જ ભૂમિમાં પ્રસવિત માત્ર છે ક્રિયા-સમાનતા હોવા છતાં પણ ને જાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાર્ય કરી રહી હશે તો એનું પ્રવિરૂણ પણ જુદુ જ હશે. ડૉક્ટર આપરેલન કરે છે ત્યારે સજ્જ વડે સરોરને ચીરે છે તેમ ચોર પણ કરી જોડે છે જ્ઞાન દિશા મનેની એક સમાન છે પણ જાવનાઓના વિભેદન દીર્ઘ કાળમાં પણ વિભેદ છે ડૉક્ટરના વિષમાં હરુણની જાવના વહી રહી છે ત્યારે ચોર કરવાને માટે કરી રહ્યો છે પ્રવિરૂણે એકની સફળતા પર ડુબ માગ્યા એના ગળાને સુશોભિત કરે છે ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે એનાર પેસા ચોરને દાષગ્રીઆ (સાક્ષી) મળે છે અને પ્રાણાન્તનો ઉપકાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સ્વદેશ વ્યક્તિ નેપ દિશમાં હરુણનો ધામ વહી રહ્યો છે ક્યાની સરિતાનો. આ દિશમાં પ્રવાહ ખસી રહ્યો છે તે પખીઓ સાડુ ધાન નખાવે છે નાખે છે એનારે જીલ્લો બાગુ સિંકારી પણ પખીઓને દક્ષવધા સા.

ધ્યાન નાખે છે ક્રિયામાં સામ્ય છે કિન્તુ હૃદયનું વૈષમ્ય પગિણામમાં એક મોટો ફેર (વિભેદ) લાવે છે આવો, આપણે માનવવલ્લભ્યતામાં ધાડતા હૃદયને જોઈએ અને પરખીએ

હૃદયના ચાર પ્રકાર છે

(૧) સક્રિય હૃદય

(૨) અનુદાર હૃદય

(૩) ઉદાર હૃદય

(૪) વિગાળ હૃદય

પ્રત્યેકને આપણે જોડાયેલી સ્પર્શીયું પહેનો છે સક્રિય હૃદય જે પોતે પણ ખાતો નથી અને ખીજને પણ ખાવા દેતો નથી સપત્તિનો ન તો પોતે ઉપભોગ કરે છે તેમ ખીજને પણ કરવા દેતો નથી જેનું અપર નામ છે કૃપાળુ દિલ સાહિત્યમાં કૃપાળોનું પોતાનું ધ્યાન છે કવિઓ અને કળાકારોએ કૃપાળુથી જ કહેવતો લીધી છે વ્યંગના તીખા ખાણ કસાયા છે પરંતુ પ્રાચીન સતોએ પોતાની સીધી ભાષામાં કૃપાળુની તુલના 'અડવા'થી કરી છે રાજધ્યાન અને મધ્ય ભાગતમાં 'અડવા' એને કહે છે, જે ખેડૂતો ધાન્યની ગદા કાળે ખેતરમાં એક પૂતળું ઊભું કરે-છે એક લાખ વાસ ઉપર એક કાળી હાડકી, અને વચ્ચે વાસની જ નાની ખપોટો આડી મૂકે છે, જે હાથનું કામ સારું છે સફેદ ખડીથી એને પોતી દે છે, એને 'અડવા' કહેવાય છે. એને જોઈને પક્ષીઓ વિચારતા હોય છે કે આ કોઈ આદમી જોશે છે તે બિચારા ડરીને દૂર ભાગી જાય છે એક કણ એમના પેટમાં પડી શકતું નથી તેમ ન પોતે પણ ધાનનો એક કણ પણ ખાઈ શકે છે જુઓ, કેવું માર્મિક જોડકણું છે આ !

માટલામાં પાણી ભર્યું છે તરસથી હોઠ મુકાઈ ગયા છે તો પણ જે પાણી પીતો નથી, એને તમે શું કહોશો ? મૂરખ તો જેને આવશ્યકતા પણ છે અને સપત્તિ પણ પાસે છે, તેમ છતાં એનો ઉપભોગ ન કરે એને આપ શું કહોશો ?

શરીર પર પ્રેમ કરનાર પ્રતિ મૃત્યુ હસે છે એ કહે છે આખરે આ સૌંદર્ય રાખ બની જશે ધન પર પ્રેમ કરનાર પ્રત્યે પૃથ્વી હસે છે કારણ કે એ જાણે છે કે આ મારા ખોળામાં સમાવાનું છે કજુસ કરે પણ શું છે એ (પૃથ્વી) કહે છે, એટલું કરતા જાઓ, આખરે તારે પણ મારા પેટમાં જ આવવાનું છે ને. એક ગામડે અમે એક લોભી (કૃપાળુ) માણસને જોયો ત્રણ ત્રણ દિવસની વામી દાળ એ ખાતો અને ઘેર એક શાક કરતા

પ્રિય સહનરો,

પણી પરીક્ષા બહારથી થાય છે ત્યારે માનવીની અંતરથી તમારે એક માત્ર અરીસાની દોષ છે ત્યારે તમે એનો વર્ણુ જોશો. સૌંદર્ય નોંધી લેશો અને પછી જ અરીસાના ઘોડા ખતમનો દોષ છે ત્યારે એની વીજ કે મદ રવિને તેના પર તુ ફોર્ષ વ્યક્તિને તમારે નોકરીમાં રાખવી હશે તો તે સુધાન છે કે નહીં તે જોશો. સૌન્દર્ય એના મુખ પર ક્રિયા કરી રહી હશે તો પશુ જ ને એ હાથમાલાની કરનારો ને અપ્રમાણિક હશે તો તમે એને કદી નોકર વરાંકે નહીં રાખો. કારણ કે માનવી સરોરસૌન્દર્ય વડે નહીં અપિતુ હૃદય-સૌન્દર્ય વડે પરખાય છે.

ધનની શ્રુતિકા હૃદય છે ધનનુ જી એ જ શ્રુતિમાં પસંવિત થાય છે દિવા-સમાનતા દોષા કર્યા પશુ જ ને ભાવના ત્યાં જુદી જુદી દિશાએ કાળ કરી જી હશે તો એનું પ્રતિફળ પશુ જુદું જ હશે. ગૌરવર આપેલન કરે છે ત્યારે સત્ત્વ વડે સરોરને સીરે છે લેન ચોર પશુ પછી ભોંકે છે જાત દિવા બનેલી એક સમાન છે પશુ ભાવનાઓના વિભક્તિ દોષે કાળમાં પશુ વિભેદ છે ગૌરવરના દિશમાં કુચ્છાની ભાવના વહી રહી છે ત્યારે મોર કરવાને માટે ઠગ રહો છે પરિણામે એકની સજ્જતા પર પુખ્ત માળા એના ગળાને સુશોભિત કરે છે ધન અને ઉપકાર સાંપડે છે ત્યારે પેલા મોરને દામકીઓ (સાંકળ) મળે છે અને પ્રાણુ-તત્ત્વ ઉપકાર પશુ પ્રાપ્ત થાય છે.

એક સ્વદેશ ભક્તિ એના દિશમાં કુચ્છાનો ધામ વહી રહો છે જ્ઞાની સરિતાનો એના દિશમાં પ્રવાહ પરી રહો છે તે પખીઓ સાડુ ધાત નખાને છે નાખે છે ત્યારે બીજા બાડુ સિંકારી પશુ પખીઓને રક્ષાવન સાડે

દશની ઝોળી ખાલી છે, તમારી તિન્નેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુઢા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને ન આપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે ને અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ હુખાડશે” બીજા માટે કરવામાં આવેલો ખર્ચ ફિરગ્તા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમાં કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ત્ર-શ્યામલા ભૂમિના બોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમાં સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના લોહ પ્રસિદ્ધ વૈમનસ્ય (ક્રાટફ્ટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અધારૂઠ બની રાજા ભોજ ઉઘાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મડીમાંથી ન્યારે એનો અશ્વ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જુએ છે કે એક ભિક્ષુક ધૂળમાં પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિદ્રતાને મૂર્તિમત્ત નોઈ રાજા ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમાં આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામાં થતા રહેલા ઉમેરા (વૃદ્ધિ) તરફ ગઈ એ બોલ્યો

“જનની પેસો મત જાળો, મોંય પહયા કળ ચાય”

(જનની એવો ના જણ, ભોય પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી ભાષામાં એણે માતૃ-ગતિને સખેધી કહ્યું - માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારું ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારું થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ ભિક્ષુકના કાને અચડાય છે એક ક્ષણ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમાં ઉન્નત બનેલો રાજા દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ વૈભવમાં પડેલો એ શું જાણે કે પેટની ખીડા ફેવી હોય છે ? ગરીબો પર ફેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેળા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસતા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમાં એક બીજી કડી ઉમેરી

મીઠું સાકા જતાબુ તો હાહાકાર મચી જતો. તે સ્વયં મેનથી ખાતે નહીં તેમ પરિવારને પણ ખાવા દેતો નહીં કુટુંબના સોઠા એને જમાડીને દુકાને રવાના કરી દેતા. પણ જ જે ખાવાની ઈચ્છા હોય તે જનાવી જઈ લેતા. કદી એ મહાર જતો ત્યારે તો ઘેર ફરીયા-ફિયાળી જ જાણે જાતી જતાં. (હસાહસ)

એક તત્ત્વવેત્તાએ તો બહી સુખી કહ્યું છે કે લોભી આત્મહત્યા કરતો જોયો ત્યારે ડેર પણ બીજા પાસેથી લાવી ખાશે. સકુચિત દિલવાળો તો મધમાખી સમાન છે મધમાખી પુરુષ પરાયનો સચ્ચ કરતી રહે છે પણ એની અધુરતાનો ન તો તે પોતે જાનતું હઈ શકે છે અને બીજો કોઈ વસ્તે આવશે તો એને હસશે. લોભી (સકુચિત) હૃદય પણ સમ્મનમાં જ સુખ માનતો હોય છે.

૨ અનુદાર હૃદય

આ પહેલાં કરતા કઈક જુદું છે પહેલાં (કુપલ) ન તો પોતે ખાતે છે તેમ ન ખીજાને ખાવા દે છે પરંતુ આ પોતે ખાતે છે અને બીજાને અવગણતો નથી પોતાનું જ પેટ ભરવું એ જ એનું લક્ષ્ય છે એને પોતાના પેટની ચિંતા છે દુરનો પાડોશી તો દૂર રહો-પણ પરિવારના સોઠા પણ જો શુભે મરતા હોય તો એની એને ચિંતા નહીં હોય. સાંજેનાએ જ્યારે નીચળા હટીવડવાળાની દુકાન નેઈ તો મેચાર આનાનાં હટીવડાં ખર્ચ લીધાં રસગુસ્વાવાળાને જોયો તો આઠ આનાનાં એ લીધાં અને એ પણ નાખ્યા રીફીન-બોક્સમાં (પેટમાં) પછી હાથેને બાળકો ઘેર જુખ્યાં ટળવલી રવા હોય. પોતાનું પેટ ભરાવું કે બર્ધાનું ભરાઈ ગયું.

આ પશુચરિત છે કૃતરાત્રી જાહન છે કે એની સામે રાત્રે જાણીએ તે એ ખર્ચ લીધે જાતબાઈને જોયો તે એ કુરકો. દસ ગામે સાંજે જાયે મેલી છે એની સામે ચારો આવશે તો એ ગોંધાલી મરવા લાગશે પણ એ જોવાની ચેષ્ટા નહીં કરે કે મારી મરેનેની સામે એ આવ્યો છે કે નહીં. તમે મહેમાન બનીને ગયા તમારી સામે જમણેના થાળ આપ્યો-સાથે મેસેલાએને દંજુ આવ્યો નથી તો તમારો સાથ કાળીએ લેતાં અમકાએ તમે બી જાતી પ્રતિક્ષા કરીશો જો કોઈ જાન્ય નવની ચિંતા ન કરે અને પેટે એકમો જ આરોગ્યવા લાગે તો એને શું કહેશે સત્ત્વ કે અસત્ત્વ ? જાણી તો તમે નિવૃત્ત આપી ન દેશો કે એ તદ્દન અસત્ત્વ છે કિન્તુ સમાજનાં

દશની ઓળી ખાલી છે, તમારી તિજેરી તર છે તો તેવે સમયે તમે એમની સામે નજર સુદ્ધા કરી છે ? હવે દશ તરફ ન જોતા પોતે જ માલ ઉડાવવા લાગ્યા તો તમને શું કહેવું એનો નિર્ણય તમે જ આપો (હસાહસ)

મેઘ સમુદ્રથી પાણી લઈને પૃથ્વીને નઆપે તો કેટલા દિવસો જીવીશું તમે તે અમે ? પોતા માટે ખર્ચ કરવો એ “ગળાનો પથ્થર છે જે એક દિવસ કુખ્યાડશે” ખીજા માટે કરવામા આવેલો ખર્ચ ફિરમ્તા (દેવદૂત)ની પાખ છે એક ફિલસુફની આ વાણીમા કેટલું જીવનરહસ્ય છે ?

માળવાની શસ્ય-શ્યામલા ભૂમિના ખોળે વસેલી ધારા નગરીનો સમ્રાટ ભોજ એક ઐતિહાસિક રાજા હતો એના સાહિત્યપ્રેમે એના રાજ્યમા સરસ્વતી અને લક્ષ્મીના લોક પ્રસિદ્ધ વૈમનઝ્ય (ફાટફૂટ)ને સમાપ્ત કરી નાખ્યો હતો અશ્વઝઠ અને રાગ ભોજ ઉદ્યાન ભણી જઈ રહ્યો હતો ધાન મહીમાથી જ્યારે એનો અશ્વ પસાર થઈ રહ્યો હતો ત્યારે સમ્રાટ જીએ છે કે એક લિશ્તુક ધૂળમા પડેલા ધાન્યકણોને વીણી-વીણી ખાઈ રહ્યો છે દરિ-દ્રતાને મૂર્તિમત જોઈ રાગ ભોજ વિચારે છે મારી રાજધાનીમા આવો ભૂખમરો ! પછી એની દષ્ટિ એના કારણને શોધતા શોધતા જન સખ્યામા થતા રહેલા ઉમેરા (વૃદ્ધિ) તરફ ગઈ એ ખોલ્યો

“ જનની પેસો મત જાળો, મોંય પડયા વળ સ્વાય ”

(જનની એવો ના જાય, મોંય પડયા કણ ખાય)

માળવાની મીઠી ભાષામા એણે માતૃ-જાતિને સખેધી કહ્યું -માતા, તારે એવું તે શું પડ્યું છે ! આવા લાલને પેદા કરી રાષ્ટ્ર ઉપર શા સારુ ભાર વધારે છે જેને પેટ પાળવા સારુ થઈને ભો પડેલા કણ ખાવા પડે છે ઉપરના દોહાનો અવાજ લિશ્તુકના કાને અથડાય છે એક લાણુ માટે જરા ઉપર દષ્ટિ ફેરવી લે છે વિચારવા લાગ્યો, ઐશ્વર્યના મદમા ઉન્મત્ત બનેલો રાગ દરિદ્ર ઉપર વ્યગ છોડી રહ્યો છે પણ પૈલવમા પડેલો એ શું જાણે કે પેટની પીડા કેવી હોય છે ? ગરીબો પર કેવી વર્તે છે એ તો અમે જ જાણીએ છીએ પેટના અગ્નિને શાત કરવા ધૂળ-મિશ્રિત કણો મો ભેગા કરી રહ્યો છું એ પણ એને ગમતું નથી પોતે દ્રાક્ષ, પીસ્તા ચાવ્યા કરે છે અને ચણા ફાકનારને વેધી રહ્યો છે એણે મારી માતાને દોષ આપ્યો છે તો મારે પણ એને વળતો જવાબ આપવો જ જોઈએ. દોહો પણ અધૂરો જ છે એટલે એણે એમા એક ખીજા કડી ઉમેરી -

“ જીવે યોગયુક્ત તા હરે પેછો તા જાનિયો માય ”

(જીતો જોગ દુખ ના હરે જોવો ના નાવો જાન)

માતા જોવા પુત્રને પણ પેદા કરવાની બુધ ન કરતી કે ને સપતિ
હોવા છતાં પણ જન્મતાના દુખને કરવાની-હરે કરવાની-શાસ્ત્ર ન કરે.
સપતિ કમા / ના કામમાં ન જાવી તો જોની ધૂળથી વધુ કાઈ કિંમત નહીં
હોવા ધૂળ તો મરીન-અમીર સૌને માટે છે. શક્તિ હોવા છતાં જ વ્યક્તિને
મરદ ન કરી તો સપતિ ત્યા કામની? તાનુ બાળક નહીંમાં પડી મરુ છે
કાઈ યુવક એ કોમો કોમો જુએ છે. એને તરતા આવડે છે ક્ષિત્ર તો
એક જ્ઞાતિમાં / પસા ડૂબતા બાળકને જમાવી રહે તેમ છે પરંતુ તેમ ન
કરતાં પેદા કોમો કોમો જોતો જ રહે તો તમ જોને શુ કહેશો? કર / ને?
જામી પાસે છે એટલો વેજાર છે કે જ્ઞાના પેટ ભરી શકાય. બીજી તરફ
પાડોશીનાં બાળકો ભૂખથી આકુળ છે અને તમે નૂપ્ત્યાપ જોતા કશા રહે
તમને શુ કહેવા જોઈએ વારુ? બાકી તમે તદી બાંધો પશુ કુ તો જરૂર
કહાવે કે એ અનુદાર હવે છે

ઉદાર હૃદય

ઉદાર હૃદય આ જન કરતાં મેદ છે એ પોતે જાન છે તો જીવને
અવશ્યવાનુ પશુ તલે છે એ પોતાના પેની સાથે સાથે જીવતા પેતી
પણ ચિતા કરે છે તમ માસ ચરે છે પણ એ ઉપર ઉપરથી જાન છે
અને બાકીનો ભાગ જીવન માટે રહેવા કે છે અને સધીએ એ તો એને
જામળથી ઉપેદી આઈ જશે એને જીવન માટે થોડું પણ હોવાની જાણ
જ નથી તમારે શુ ચાતવુ છે આ ભેમાંથી એકની પસંદગી કરી શ્યો સિદ્ધ
પણ આથી સિકાર આગેએ છે આથી પાતો મુકે છે દાથી પોતાની સદ
વો એક માસ જાન છે અને થોડુંક સદ વડે જ ચારે બાજુ પસારતો
વિખેરતો હોય છે એ જાણે સકેત આપે છે કે મધ્યા આસી આ છે પણ
સમા / ને આવતી સાથે અવશ્યવાનુ પશુ પસંદ કરે છે અને માત્ર
દક્ષ પોતાનુ જ પેટ ભરવાનુ જાણે છે

ઈન્દ્રિયના સર શેઠ દુઃખીમદ્યને એક પૂજ્ય આખી સંસ્કૃતિ
છેડે (બારો) મળતો નથી આપ જીમીપુત્ર હો જન્મતા અનુમાન પર
અનુમાન જ કરે છે કાઈ કહ છે હસ કરોડ કરી તો કાઈ કહે છે વીસ
કરોડ. શેઠ સિંઘ સાથે જોત્યા. મારી પાસે મુક થોડી સંપત્તિ છે

તમને આશ્ચર્ય નહીં લાગે પણ ફક્ત રજા લાખ” પ્રશ્નકર્તાને વિશ્વાસ ન એકો બોલ્યો “શા માટે ફાસલાવો છો તમે! આપનો એકલો શીશમહેલજ ૫૦ લાખનો હશે બીજા મકાનો મીલ વગેરે તો જુદા જ હશે”

ગેહજી બોલ્યા “તમે સમજ્યા નહીં, હજી સુધી આ હાથોમાથી રજા લાખ નીકળી ચૂક્યા છે અને જનતાના કામમા લાગ્યા છે એ જ ફક્ત મારા છે કેટલી નાની મૂડી છે મારી?” આ છે ઉદાર હૃદયનું નાનું-શુ ચિત્ર. જીવનની વિશાળતા સમાજ સુવ્યવસ્થાની અનિવાર્ય ગરજ છે જે સમાજની વ્યક્તિઓના દિલ ઉદાર નથી જ્યાં ફક્ત પોતાના જ પેટની ચિંતા છે, ત્યાં તે સમાજમા ગરીબી-દરિદ્રતાની જ બોલખાલા છે

સરોવર ન્યારે સૂકાવા લાગે છે ત્યારે હસો ઊડીને અન્ય સરોવર પર ચાલ્યા જશે પખીઓ બીજે આવાસ શોધી લેશે પરંતુ સરોવરની જળ-રાશિમા વસતી ને ક્ષીણ કરતી બિચારી માછલીઓ ક્યા જશે? એ તો ત્યાં જ તરફડીને પ્રાણાન્ત પામશે સત હસ સમાન છે સધ સરોવરનું રનેહ-જળ સૂકાતું લાગશે તો અન્ય ધ્યાન ભણી ચાલ્યા જશે, આ ક્ષેત્ર નહો તો બીજું ખરું કિન્તુ સમાજની વિધવાઓ ને અનાથ વિદ્યાર્થીઓ ક્યા જશે? એ સરોવરની માછલીઓ ઉદારતાથી જળ-રાશિના અભાવે તરફડી રહી છે. એમની તગ્ધ જુઓ એમના દુઃખ-દર્દની કહાણી સાંભળો અને એમનાં અશ્રુ-બિંદુ લૂછો

‘વિશાળ હૃદય’

વ્યાખ્યાન લાણુ થતું જાય છે, ધડિયાળ કહે છે હવે બસ કરો. તમને પણ ખૂબ સતાવી રહી હશે જલ્દી જ મારા વિષયને સંકેતુ છું વિશાળ હૃદયની વાત કહેવી છે પોતે ન આરોગતા બીજને ખવડાવી દેવું એ વિશાળ હૃદયની નાનોશી પરિભાષા છે. આ વનસ્પતિ-સંસાર એની તરફ ઈશ્વારે કરે છે આ વૃક્ષો સ્વયં ફળ ખાતા નથી, તમને ખવડાવે છે નદીઓ પોતાની જળરાશિમાથી એક ટીપુ પણ પીતી નથી પણ બીજને સારું જુટાવે છે.

મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રીરામના જીવનનું નાનું એવું એક ચિત્રક યાદ આવે છે રાજ દશરથના સચિવાલયમા મહાકિશલ-સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારી માટે શ્રીરામનું નામ નિર્વાચિત થઈ ચૂક્યું છે રામના મિત્રોને ખબર પડતા, એને વધામણી દેવા ચાલી નીકળ્યા. એમના મોં પરની પ્રત્યેક રેખા પર પ્રસન્નતા છવાયેલી છે. રામના નિવાસસ્થાને જઈ મધુર-મીઠા હાસ્ય સાથે વધામણીનો

સદેશ આપે છે કહે છે જામને મીઠાઈ વહેવો. રામ એક કાચુ ખડે વિચાર-સમરમાં દૂબી જાય છે ઉદ્ધવાસને સ્થાને વિચારવસ્ત્રા જોઈ મિત્રે બોલ્યા- ‘અમારથી જ બાટલા બોલી જતી તથા તે શુ મીઠાઈ અવગ્રાવવડું મન નથી ? એટલે જ તો તમે રિમત સુધા કરતા નથી. રામ બોલ્યા : મને એક વસ્તુ તમી નથી. ” પૂછ્યું એ કઈ છે ?

વિમલ ધંધ યદ્દ મનુષિત પદ્ધ,
અષ્ટુ વિદ્વાય ધરેડ અમિવેદ્ધ ॥

રઘુકૃણની ઉદ્ધવણ કીર્તિમાં એક જ ખૂરાઈ છે એના તમામ રીત રિવાજો, નીતિ-નિયમો અને પદ્ધતિ છે પરન્તુ એક સીજ અને ખટકે છે કે જીભ જમ્યા નાના ભાઈઓને છેડી બા રાજ્યનો તાજ અને જ શા ખડે પહેરાવવામાં આવે છે ?

વિષ્ણુની ઉદ્ધરતા હૃદયની વિચટતા ક્યા દેખા દે છે એ તમે જ વિચારી શો બીજી બાદ શાંતિન્ય અવતાર બમવાન મહાવીર પોતાના રાજ્યી વેલવેને પશુ ઠોકર મારી એ ત્યાજ એમના વિશાળ હૃદયનું પ્રતીક છે

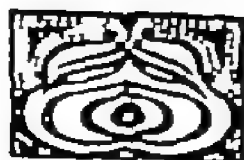
આદેશ હ ચોના મિત્ર તમારી સમક્ષ છે ક્યા મિત્રે બેસવું છે ? હુ તે ઝોયુ સ્મૃણ જ જન્માવીશ એ પશુ બાસા રાખીશ કે હૃદય વિશાળ બને, એ જ હૃદય હોવું જોઈએ નરિતર મોખમાં મોઢું ઉદારહૃદયી તો બનો એ જ શુભ કામના સાથે હુ વિરમું છુ

દિનાંક

૧૩ જુલાઈ ૧૯૫૮

જેન ઉનામય

૩૮ મુંબઈ ૧

પ્રેમ શુ છે ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે એ જીવનપુષ્પ છે પ્રેમ એનું મધુ-શહદ છે સાચું છે કે 'પ્રેમ' એ શબ્દ તો બહુ નાનો છે પણ એમાં અજબ આકર્ષણ છે તે શરીર અને હૃદયને એક સાથે બાધી લે છે. પોતાના સુખને બીજાના સુખમાં ભેળવી દેવું એ જ પ્રેમ છે ધૃણા-તિરસ્કાર એ તો રાક્ષસોની સપત્તિ છે કારણ ધૃણા એ વ્યયમેવ રાક્ષસી વૃત્તિ છે એ માણસને રાક્ષસ બનાવે છે જ્યારે ક્ષમા એ માનવતાનું લક્ષણ છે કારણ કે અપરાધીને ક્ષમા આપીને માણસ પારકાને પોતાનો બનાવી શકે છે અને અપરાધોની ક્ષમા યાચીને તમે એના બની શકો છો આ બંને માનવતાના મારગ, એ માનવતાનો પ્રકાશ આપણને ક્ષમામાં મળે છે. એટલે પ્રેમ એ તો દેવોની સપત્તિ છે

ઉપર કહ્યું તેમ પ્રેમમાં અજબ આકર્ષણ છે એ અધકારમય હૃદયને પ્રકાશનું કિરણ આપે છે એમાં હૃદય-પરિવર્તનની શક્તિ છે એ પ્રેમની જ તો શક્તિ હતી કે મહામુનિ કેશીકુમાર પ્રદેશી સમા કૂર સમ્રાટના જીવનને બદલી શક્યા જ્યાં ફક્ત દ્વેષ અને ઘૃણાનું જ રાજ હતું, જેના હૃદયમાં પ્રેમ માટે એ ઇચ્છા જોડલી પણ જગ્યા નહોતી, એના શુષ્ક રેગીસ્ટાન સમા હૃદયમાં ક્યાય લીલાશના નવા અકુર પણ દેખાતા નહોતા, પણ મહામુનિ-કેશીકુમાર અગાધ પ્રેમ-સાગર લઈને એની પાસે પહોંચ્યા પ્રદેશીની ઘૃણા ઉપર એના પ્રેમે વિજય મેળવ્યો એના હૃદયની પાશવતાને મહામુનિની ક્ષમાએ દેવત્વમાં બદલી નાખી જેના હાથ ગતદિવસ લોહીમાં ભીજીયેલા રહેતા, એ જ પ્રદેશીને જ્યારે ઘાતક વિપ આપનાર ઉપર પણ ક્ષમાનું અમૃત વરસાવાતા જુએ છે તો સહેજે વિશ્વાસ બેસતો નથી કે શુ એ ખરેખર એ જ પ્રદેશી છે ? હોઈ શકે છે ? જે સાકલાજીની જેમ માણસોને

કાપીને પણ એના હૃદયના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વણદતો નહોતો. એને પોતાની કરતા ઊપર મણા થતી નથી પણ જ્ઞાને એની જ પ્રિય પત્ની સુવિર્ભા ૭ એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુદાં જોખવર કરવા તૈયાર હતી તે જ જ્યારે પ્રાણુ ભેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મધુ કષ્ટ રમી જાય છે ! સારીય જિંદગી જેની નેરે પચ્ચાર કરી એના હૃદય અને આંસુ પોતાના હૃદય-અમુ નન્યાં તે જ જીવનની આખર પ્રીતિમાં હોવા દેવા તૈયાર થાય છે અને એ પ્રાણુમાંતક પ્રકાર ! આ બધું બાકુવા જતાં પણ પ્રદેશના મનમાંના એક અણુમાં પણ એના પ્રેમે કોઈની એક ચિન્તાથી સુદા પ્રગટી નહીં પ્રેમની આ નાની-સી જ્યોતિ કેરીકુમારે આપી હતી. આજે એ મથાણ રૂપે હતી અને એ જ પ્રકારપણ પર આખળ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ અસિમન કર્યું અને મૃત્યુના આજુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ દાખવ્યો.

હા તે મહામુનિ કેરીકુમારે પ્રદેશમાં પ્રેમની જ્યોત જગવી ત્યારે જાતજાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના મૃત્યુએ તરફ પણ પ્રેમામૃત જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૃતિ એ વળી એક અમુ આત્મ વધ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસસાર પૂરે એ ન રાખતાં પણ સસાર સુધી પણ પ્રવાહિત થયો અને એટલા જ કારણસર તે અકોસિક સમય વિગરને પણ એ બધી રાખ્યા જેની કૂતરા મર્યાદાતીત બની ચૂકી હતી જેણે હજારોને ડરના હજારો માણસો પશુ-પખીના પ્રાણુ લીધા, એમને તરફાલ્યા અને એમની તથાકામાં એણે જીવકાર માન્યો. એણે દુનિયા પ્રેમે મણા દાખવી તો દુનિયાએ એના પ્રેમે મણા દાખવી પરંતુ પ્રેમના કળાકાર વીતરખ સ્વામીએ પોતાનું લોકો વહાવીને પણ અકોસિકની મૃત્યુને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીછળી દતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે મૃત્યુને પ્રેમમાં બદલી રાકાય છે પણ કેટલુંય રક્ષાસીપણુ બાંધે આવે એની પાસની ઘનવીશક્તિ પણ પ્રય છે પણ પ્રેમની શક્તિ-તાકાત એના કરતાં પણ મજબૂત છે અને આ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ એના વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ આથી રાક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યો વચ્ચે નિગર બની ઘમી રી રાક્યા કરણ કે તેઓ જાણતા હતા કે કોઈ કેટલો પણ હનરી વધિયાર વ? મુશળ જમ ન દેવ પણ કામનુ અસ્ત્ર એને પણ પગાવિત કરી શકે છે ઘનવન દેવત જાને સદા નમ્યુ પણ છે તથા

ક્ષમાની સામે હમેશા પરાજિત થયો છે આજ વિશ્વાસના પરિબલે તેઓ ફરતાને દ્રામળનામા ફેરવી નાખવા ચાલી નીકળ્યા, કારણ તેઓ હૃદય-પરિવર્તનના સિદ્ધાંતમાં અખૂટ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા

આજ આપણે ત્રેમનાં ગીતો ગાઈએ છીએ એની મુતિ અર્થે કલાકા સુધી ભાષણો આપી શકીએ છીએ જેને ઉપર હમરો-લાખોની મેદની સામે વિશ્વ-ત્રેમના ગીત ગાઈ શકાય છે એના ઉપર મોટું કાવ્ય રચી શકીએ છીએ, તેમ છતાંય ત્રેમ ઉપર આપણને ભરોમો નથી આપણને ત્રેમની અપેક્ષા બહુક પ્રત્યે વધુ વિશ્વાસ છે ત્રેમની અપેક્ષા મિલીટરી ઉપર વધુ ભરોસો છે આપણે ત્રેમ કરતા પૈસાના બળને વધુ માન આપ્યું છે એટલા જ માટે તો આપણે ત્રેમને ગુમાવી પોલિસરાજ બનાવ્યું છે.

શસ્ત્રની શેતાનિયત આપણે જાણીએ છીએ એ આપણા દુશ્મનોની સાથે આપણને પણ મારી શકે છે દૂર ન જતા, આપણું, પાડોશી રાજ્ય પાકિસ્તાનની ખીનાઓ તમારી નજર સામે જ છે ભારતની સાથે લડવા સારું એણે અમેરિકા કનેથી સૈનિક સામગ્રી ખરીદી છે અને તે પણ એટલા મોટા જથ્થામાં કે દેશની આવકનો ૬૦ કે ૭૦ મો ભાગ એણે શસ્ત્રોની આ દોડધામ પાછળ વેડફી નાખ્યો છે : પણ એ વધતી જતી શસ્ત્ર-સહાયતા ખુદ પાકિસ્તાની રાજનીતિજો માટે ભરમાસુરનું વરદાન બની છે સૈનિક તાકાતને લઈને બળવાન સેનાએ એક જ રાતમાં રાજનીતિજોને ઉઠાવી મૂક્યા અને સેનાપતિ શાસક બની બેઠો

શસ્ત્ર આમ શેતાન છે, જે વિપરીત ચાલતા આપણને પોતાને જ હરામ કરી શકે છે પણ આપણે એના પર એવો અને એટલો વિશ્વાસ બાધી લીધો છે કે એના કાટાળા પળથી માર ખાવા છતાં પણ એના માટે દેશનો પૈસો ખર્ચાદ કરતા જઈએ છીએ કારણ કે આપણને ભરોસો છે કે શસ્ત્ર જ આપણને બચાવી શકે તેમ છે, શસ્ત્ર-બળે આપણે દુશ્મનો પર વિજય મેળવી શકીએ છીએ પણ તમારા રાષ્ટ્રનેતાને એ શસ્ત્રો ઉપર વિશ્વાસ નહોતો, એટલા જ માટે તો એ એક લગોટી ધારણ કરી હાથમાં ટેકા સારું લાકડી લઈ દુશ્મનોની વચ્ચે નોઆબલી જઈ પહોંચ્યા હા, એક લાકડી વૃદ્ધત્વને સહારારૂપ હતી, એ ભારતનું શસ્ત્ર નહોતું. તમે એને ભૂલશો મા, તેઓ એવા આદમીઓ વચ્ચે જઈ પહોંચ્યા જ્યાં માનવ-માનવ પ્રત્યે પણ નફરત હતી હિંદુ નામને તો ધાસની જેમ વાઢી ઉખેડી ફેંકવા આહતા હતા પણ એ રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી ખુલ્લા હાથે દુશ્મનોના

કાપીને પણ એના હૃદયના એક જ અણુમાં તિરસ્કાર વણાતો નહોતો. જેને પોતાની કૃત્ય ઉપર ખુલા મની નથી પણ આજે એની જ પ્રિય પત્ની સુરિકતા જે એક દિવસે એના પર પોતાના પ્રાણ સુધા એણે વર કર્યા તેવાર હતી તે જ આજે પ્રાણ સેવા તત્પર બને છે ત્યારે એ કેટલું મોટું કષ્ટ રમી બધ છે ! શારીય નિદ્રા જેની જોડે પસાર કરી એના હૃદય અને આસિ પોતાના હૃદય-અણુ બન્નાં તે જ જીવનની આખર ધડતીમાં હોવા દેવા તેવાર થાય છે બન એ પ્રાણપ્રાતક પ્રકાર ! આ બધું બધું જાણી પણ પ્રેક્ષીતા મનમૂર્તિ એક અણુમાં પણ એના પ્રત્યે કોઈની એક ચિંતયારી સુધા પ્રગટી નહીં. પ્રેમની આ નાની-ચી ભરોતિ કેશીકુમારે આપી હતી, આજે એ મશ્વરૂ રૂપે હતી અને એ જ ત્રાસપથ પર આગળ વધી રહ્યો હતો. એનો પ્રેમ એટલો વિસ્તૃત થયો હતો કે એણે મૃત્યુને પણ આસિ મન મૂકી બને મૃત્યુના આણુનાર સાથે પણ પ્રેમભાવ જ રાખ્યો.

હા તે મહામુનિ કેશીકુમારે પ્રેક્ષીમાં પ્રેમની ભરોત નજવી ત્યારે ભગવાન મહાવીર પોતે સાક્ષાત્ પ્રેમ-દેવ હતા. એમણે પોતાના શત્રુઓ તરફ પણ પ્રેમામૃત જ વરસાવ્યું. પ્રેમની મૂર્તિ એ વળી એક અણુ આગળ વળ્યા અને પોતાના પ્રેમપ્રવાહ માનવસંસાર પૂરતો ન રાખતાં પણ સંસાર સુધી પણ પ્રવાહિત કર્યો. અને એટલા જ કારણસર તે અડકોટિક સમા વિષમરતે પણ એ બહલી શક્યા જેની કૃત્ય મનોકાંક્ષા બની ચૂકી હતી, જેણે દ તરોત ડસ્યા દ તરો માણસો પશુ-પક્ષીના પ્રાણ લીધા, એમને તરડાવ્યા અને એમની ત કાટમાં એણે બહાર માણ્યો, એણે દુનિયા પ્રત્યે બધા રાખ્યા તો દુનિયાએ એના પ્રત્યે બધા રાખ્યા પરંતુ પ્રેમના કળામર વીતશ્ય સ્વામીએ પોતાના બાદી વહાવીને પણ અડકોટિકની બધાને પ્રેમમાં રૂપાંતર કરી મૂકી.

એમણે પ્રેમ-શક્તિને પીઞ્જની હતી. એમને વિશ્વાસ હતો કે બધાને પ્રેમમાં બહલી સમાય છે પણ કેટલું નાકસીપણુ લઈને બાને એની ખસેલી ઘનનીશક્તિ પણ પ્રગટ છે પણ પ્રેમની શક્તિ-તાકાત એના કરતો પણ મદ્યન છે અને આ સિદ્ધાંતને જનુસરીને જ એમાં વિશ્વાસ રાખીને જ તેઓ માથી શક્યા અને તેથી જ તેઓ પોતાના શિષ્યોએ વચ્ચે નિમ્ન બની થમી ફરી શક્યા. કારણ કે તેઓ નજનતા હતા કે કોઈ મરણે પણ ઘનની દષિયાર બે મુસન્જ કેમ ન દોય પણ કશાનું બાક એને પદ પરાંતિત કરી શકે છે ઘનને દેવતા સાથે સદા નમણુ પડતું છે કોઈ

આ ક્ષેત્રમાં જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે યુરાધને લજાઈમાં પરિવર્તન કરવાની જે તાઢાત પ્રેમમાં છે, તે દડમાં-ગિફામાં નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામાં ક્ષમતા ક્યાં છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થ-ળમાં થોડું પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યાં સ્થૂળ કેવી રીતે પહોંચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામાં પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે.

એટલે જેમ જેમ સ સારમાં સબ્યતા અને સસ્કૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમાં દડ-શકિત પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે આને લઈને ફેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સગ્ન રદ કરવામાં આવી છે અથવા તો ઓછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેડમાં ઓગણીસમી સદીની અધવચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સગ્ન કરવામાં આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીક્કર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેડને મળ્યો એણે માનવતાનો પોકાર સાબળ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોનાં મૂળ સુધી પહોંચવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સગ્ન આપી શકાય નહીં ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી ફેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમાં ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજી બાજુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી. એના ધાવો ઉપર થોડાક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રત્નો ભૂંડેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે.

આખરે એની વિશિષ્ટિ-અપીલ ઉપર બ્રીટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને ફેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સગ્ન રદ કરી દેવામાં આવી, કારણ કે પ્રેમમાં હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ કૂર વ્યક્તિને ટામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

ધરમાં જઈ ચડતા હતા. બારે જ્યારે સ્વપ્નસેનાઓ ચોખ્ખાં સડો સાથે લઈ
આકાશનો આગ્રહ કર્યો તો આપણે હાક સંપ્રદામાં એમની ઝાટકણી ધરી

શું તમને મારા પ્રેમની સંજ્ઞા છે ત્યાં પણ આ રિવોલ્વર અને બુલ્ડોઝર
સંજ્ઞા ઉપર વધુ બરેસો છે. મિલિટરીની વાત દૂર રહી નિઃશસ્ત્ર સ્વપ્ન
સેનાને પણ એમણે આત્મરક્ષા કાળે સાથે ન લીધા

બંને એ પ્રેમના દેવસ્વરૂપ સમવાન મહાવીર તો તથુખમું સુહાનો
લાગ્યો હતો. સંઘર્ષણ પર એમણે વિશ્વાસ જ કરાવે કર્યો. બંને એમ
હોત તો પિતાનું રાજ ઊગવાની એમને શી જરૂર હતી? એમણે તે સમ
જળ કરતાં પ્રેમ-મળને વધુ સ્થાન-માન આપ્યું અને તેથી સત્તોને તથ
પ્રેમ-મળ ખારણુ કરી અનામ' દેશી બંધી આવી નીકળ્યા.

પણ આજે મહાવીર અને આંધીના પ્રેમને ભારત વિસરી ગયું છે
તેથી જ તે ઇતિહાસમાં કાપ મૂકવાની વાત સૌને ખૂબે છે. પ્રભા પોદ્ધરના
જવાબમાં સત્ત-સત્તનો પ્રયોગ થાય છે આપણે ગીત ગાઈએ છીએ પ્રેમ
અને વિશ્વાસ રાખીએ છીએ સત્ત ઉપર, કારણ કે આપણી જિંદગી પર તે
પ્રેમ સત્ત છે પણ હૃદયમાં સત્તનો દર રહેતો છે તે એટલા માટે કે આપણે
પોતે સત્તથી દરીએ છીએ અને સત્ત-દર જ તો આપણને સત્ત-દરિદ્રી બો
પ્રેરણા આપતો રહે છે આપણે માનીએ છીએ કે જેમ આપણે સત્તથી
દરીએ છીએ, તેમ આપણાં સત્તોથી દુસ્ત્રમનો પણ મરી જશે. જેમણે વિશ્વાસ
આપણને પોસ્ટ-ટપલ ઉપર છે તેમણે પણ આપણને પ્રેમ ઉપર નથી.
ટપલના કાગળમાં ટપલ નાખતી વખતે આપણને એ ખાતરી રહે છે કે પત્ર
નિયત સ્થાને જરૂર પહોંચી જશે. આ વિશ્વાસને મેળવવા માટે આપણે
પોસ્ટ વિભાગની ચવચા બેઠા પણ જતાં નથી તેમ જ આપણે પોસ્ટમેનની
અને પોસ્ટમાસ્ટરને માદ કરતા દરીએ છીએ આમ હોવા છતાં જ આપણે
ચિતના કાગળમાં પત્ર તો શું હળશે રૂપિયા પણ આપીએ છીએ અને એમની
જ પાસેથી મેળવીએ પણ છીએ પણ આમો પણ વિશ્વાસ આપણે પ્રેમ
પ્રત્યે ધાવવા નથી. પ્રેમ વડે આપણે કાઈ ચોર-મુકુને સત્ત બનાવી સત્તીએ
છીએ. પણ એની સંજ્ઞા પ્રત્યે આપણે સાચા મનથી વિશ્વાસ કર્યો નથી.

એનું એક કારણ છે સત્તનો પ્રયોગ અને એનાં પરિણામે પણ આપણે
ન તરે નિરાશ્યા છે જ્યારે પ્રેમના પ્રયોગ અને એનાં પરિણામોની તો રાજ
વાતીઓ ન સંજ્ઞા છે તેમ ન આપણાં એમણે આત્મવિશ્વાસ જ જાણત
ધરો છે કે જીવનમાં એનો પ્રયોગ કરી લઈએ. થોડા આત્મવિશ્વાસ સાથે

આ ક્ષેત્રમા જે પ્રયોગ કરીએ અને જોઈએ તો તમે પોતે એ અનુભવ કરશો કે ભુરામને લક્ષ્યાઈમા પરિવર્તન કરવાની જે તાકાત પ્રેમમા છે, તે દડમા-શિક્ષામા નથી જ, કારણ કે દડ કે શિક્ષા તો શરીરને બદલી શકે છે, કેમકે એ દેહ ઉપર શાસન કરે છે પણ દેહી ઉપર શાસન કરવાની એનામા ક્ષમતા ક્યા છે? કારણ એ સ્થૂળ છે અને શરીર પણ સ્થૂળ છે માટે સ્થૂળ-સ્થૂળમા થોડુક પરિવર્તન લાવી શકે છે પણ આત્મા તો સૂક્ષ્મ છે, ત્યા સ્થૂળ કેવી રીતે પહોચી શકે? સૂક્ષ્મ આત્મામા પરિવર્તન લાવવા માટે તમારે સૂક્ષ્મ પ્રેમને અપનાવવો પડશે

એટલે જેમ જેમ સસારમા સમ્યતા અને સરકૃતિનો ફેલાવો થતો રહ્યો છે તેમ તેમ વિચારકોના દિમાગોમા દડ-શક્તિ પ્રત્યેની આસ્થા-શ્રદ્ધા પણ સમાપ્ત થતી જઈ રહી છે આને લઈને કેટલાક પ્રગતત્ર દેશોમાં ફાસીની સજા રદ કરવામા આવી છે અથવા તો ઝોછી કરી નાખવામાં આવી છે ઇંગ્લેડમા ઓગણીસમી સદીની અધવચ્ચ સુધી લગભગ બસો પ્રકારના અપરાધો માટે ફાસીની સજા કરવામા આવતી હતી તે જ સમયે રોબર્ટ પીક્કર નામનો એક વિચારક ઇંગ્લેડને મળ્યો. એણે માનવતાનો પોકાર સાલ્યો. અને અપરાધીઓનું મનો-વૈજ્ઞાનિક અધ્યયન કર્યું. અપરાધોના મૂળ સુધી બહોયવાની એણે કોશિષ કરી અપરાધોની પાછળ આવેશ અને સયોગોની મજબૂરી-લાચારી જ એને મળી અને એણે સિદ્ધ કરી આપ્યું કે દરેક અપરાધ માટે ફાસીની સજા આપી શકાય નહીં. ફાસીથી તમે અપરાધીને સમાપ્ત કરી શકશો પણ અપરાધ-વૃત્તિને નહીં એની અસત્-વૃત્તિ તો આત્માની સાથે જ રહે છે એણે સરકાર પાસે અપીલ કરી કેટલાય અપરાધોની પાછળ સયોગોની પકડ હોય છે, જેમા ફસાઈને એને અપરાધ કરવા માટે વિવશ બનવું પડે છે બીજા બાબુ ક્યારેક વ્યક્તિનો પીડિત આત્મા પણ બદલો લેવા માટે પ્રતિહિસા માટે તત્પર બની જાય છે આવા સમયે એની અપરાધી મનોવૃત્તિને મીટાવવા માટે ફાસીના દોરડાની જરૂર નથી એના ધાવો ઉપર થોડોક પ્રેમનો મલમ લગાવી દો, રસ્તો ભૂલેલો રાહદારી ફરી સાચા રસ્તે ચાલતો થઈ જશે

આખરે એની વિજ્ઞાપિત-અપીલ ઉપર ઓટીશ સરકારે વિચાર કર્યો અને કેટલાક અપરાધો માટે તો ફાસીની સજા રદ કરી દેવામા આવી, કારણ કે પ્રેમમા હૃદય-પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા છે એ કેવી પણ ફર વ્યક્તિને દામળ બનાવી શકે છે કેમકે પ્રેમ સ્વયં આત્માવિશ્વાસી છે એને માનવની

જ્ઞાનવતા ઉપર ભરોસો છે. મનોવિજ્ઞાનના આધારે કહી શકાય છે કે દરેક આત્મામાં થોડીક કઠોર અને થોડીક કામળ વૃત્તિઓ રહેલી છે. આપણે કઠોર વૃત્તિઓ ઉપરાધિ આવે ત્યારે એમ ન સમજવું જોઈએ કે કામળ વૃત્તિઓ બિલકુલ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે જેમ સૂર્યના પ્રખર પ્રકાશમાં તારાઓ ક્ષયે પ્રકાશ, કિરણો વિસુપ્ત બની જાય છે તેવી જ રીતે કઠોરતાના પ્રચંડ તોફાનમાં મુગ્ધાની કામળ વૃત્તિઓ દબાઈ જાય છે. પણ નષ્ટ થતી નથી અને ત્યારે જ અપરાધ સંભવિત બને છે. અપરાધને સમાપ્ત કરવા માટે કઠોરતા તમે દબાવેલી પેલી કામળ વૃત્તિઓને જગાડવાની જરૂર છે. આ કામ કામળ હાથે વડે જ બની શકે છે. કઠોરતા ઉપર એક વખત પ્રેમનો હાથ ફરી જાય. પછી તો તમે ચક્રિત થઈ જશો અને જોશો કે આ બીજા તોફાન હતું ત્યાં રાત રીતળ વાયુ સહેરાતો મઈજશે. આમ કેમપણ પણ છે એક યુગ પોતાના જીવનની સખા વેળાએ એવો તો બદલાઈ જાય છે કે એનામાં કુણા અને દયાના ઝરણા ફરી પડે છે. એની એ વખતની ઉજ્જવળતા સત કરતાં પણ આમળ વધી જાય છે. આજનો યુગ કાલે સત બની જાય છે એ એવું જ રહ્યું છે.

ઉદ્વેગની વાત છે. હોમરને નામનો એક વિચારક પુરુષ થઈ ગયો. એને પ્રેમ-શક્તિ ઉપર અગાધ યદ્દા હતી. એ મનતો હતો કે પ્રેમ કઠોરતાને કામળતામાં બદલી શકે છે. આપણે પણ એ કોઈ દુષ્ટ સ્વભાવના બાળકને જોતો તો એના પર થણા લાવવા કરતાં એને દયા આવતી. એને વિશ્વાસ હતો કે આ દુષ્ટ સ્વભાવને પ્રેમ વડે છૂની શકાય તેમ છે અને એ કામળ હૃદયને પણ જમ્મી મેળવી શકે છે. તેથી એણે રિપબ્લીકન નામનો એક આશ્રમ ચાલુ કર્યો હતો. એમાં એ ખરાબ આદત ધરાવતાં બાળકોને રાખતો અને મનોવિજ્ઞાનિક દમે એમની અપરાધવૃત્તિની તપાસ કરતો. એનાં મૂળ તત્ત્વોને શોધી એમાં સુધારો લાવવામાં આવતો હતો. એમની કામળ અન્તઃવૃત્તિઓને જાગૃત કરી એમનામાં સદાચરણના સરકાર સી મંચમાં આવતા હતા.

એ નિશ્ચિત છે કે દરેક માણસમાં કઈ ને કોઈ રૂપે-આ રી કામળતા વિષમ્ભાવ છે. / દૂરમાં દૂર સિદ્ધમાં પણ છૂપા રૂપે કામળતા મોટું છે. માથેથી સર્પને પગ મુધી એ કર જ દેત તો એ પોતે જ પેદા / થઈ શકત ની અથવા તો જ મ પછી જીવતી / ન રહી શકી હોત તેમ ન પોતાનાં જમ્યાને દય આપી શકત સિદ્ધ તમારા અને અમારા માટે દૂર શાંતિન દોઈ શકે છે પણ શું પોતાનાં જમ્યાઓ માટે પણ તેની જ દૂર દોઈ

શકે ? નહિ પોતાના બચ્ચાઓ માટે તો એના હૃદયમાં એટલી કામળતા ભરી પડી છે કે જેટલી કે એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય પોતાના બચ્ચાને એ એવો પ્રેમ કરે છે કે એમના રક્ષણ કાળે પોતે પ્રાણોત્સર્ગ કરવા તત્પર બની જાય છે આ બાબતમાં મારા કરતા શિકારીઓ પાસેથી તમને વધુ માહિતી મળી શકે છે કે કોઈ શિકારીએ જ્યારે એના બચ્ચાને પકડી લીધું ત્યારે એ એના તરફ કેવી રીતે ઝપટી હતી ! એ જાણતી હોય છે કે શિકારીના હાથમાં રહેલી તે લાખી-શી ચીજ (બદુક) એના પ્રાણ હરી શકે છે તો પણ બદુકની પરવાહ ક્યાં વગર જ એ ઝપાટો મારશે, પછી ભલેને એ ઝપાટામાં એ શિકારીની ગોળીનો ભોગ બની જાય

હા, તો દરેક કઠોરતા તળે કામળતા દબેલી પડી છે કઠોર પાષાણ પથ્થર તળે કામળ સરિતા છે તેથી જ તો ઉપરથી કઠોર રક્ષતમ દેખાતા હુગરાઓની અંદરથી જ ઝરણાનો જન્મ થતો હોય છે જરૂર છે એ કઠોરતાના આવરણને ભેદીને એમાં કામળતા ભરી દેવાની

હોમરલેન આમ જ કરતો હતો એ કઠોરતમ બાળકને લાવી આશ્રમમાં રાખતો અને ધીરે ધીરે ત્રેમના સુવાળા હાથે એમનામાં કામળ સંસ્કારોનું સિંચન કરતો ધીરે ધીરે કઠોરતાનું વૃક્ષ સુકાઈ જતું અને કામળતાના નવા અકુરો એનું સ્થાન લઈ લેતા હતા એવામાં ક્રાટ્માં પોલાસે એવો છોકરો રજૂ કર્યો જે ત્રણ વખત ચોરી કરી ચૂક્યો હતો, જજે એને ત્રણ વર્ષની જેલની સજા કરી હોમરે આ વાત જાણી તો એ ક્રાટ્માં જઈ ચઢ્યો અને બાળકને આશ્રમમાં ભરતી કરવા માટે પ્રાર્થના કરી જજે એ સ્વીકૃતિ પણ આપી દીધી હોમર એને પોતાના આશ્રમમાં લઈ આવ્યો પણ એના સ્વભાવની રૂક્ષતાને કારણે થોડાક જ દિવસોમાં આશ્રમના બીજા છોકરાઓ હેરાન-પરેશાન થઈ ગયા હોમર પાસે દરરોજ એની સેકડો ફરિયાદ આવવા લાગી તે જ્યારે બહારથી આશ્રમમાં આવતો કે લાગલાજ ફરિયાદોનું રજિસ્ટર લઈ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર બેસતા હતા બીજા બાળક આશ્રમની કીમતી વસ્તુઓ પણ તે તોડી-ફોડી નાખતો તેથી અધ્યાપકો પણ એનાથી કટાણી ગયા હતા તેઓએ પણ આખરે એક દિવસ હોમરને કહી દીધું “ મિસ્ટર હોમર આ આકત ક્યાથી લઈ આવ્યા ? એના દુબટ સ્વભાવથી તો સમસ્ત આશ્રમ તગ આવી ગયો અને એના સહવાસને લઈને આશ્રમવાસી બાળકો પણ બગડી જશે, માટે આશ્રમને ચાલુ રાખવો હોય તો એને હવે વિદાય આપો ”

હોમરસેને આનો જવાબ વાળ્યો. સાર્થ જોડાજ માટે તે મને સૌ કરતાં વધુ દયા આ હાકળ તરફ આવે છે. આળખણમાં જ આટલો મેતાન છે તે મોટો થતાં તે એ માન જ નથી જશે. એનું જીવન કલ્પિત બની જશે એવો વિશ્વાસ છે. મારા પ્રેમમાં સંક્રિત છે. જે એક દિવસે એના આ દુષ્ટ સ્વભાવ ઉપર જરૂર વિજય મેળવશે. આ જ વિશ્વાસના આધારે જ એને સુધારવા તૈયાર બન્યો છું. જો તમે સૌ એને આશ્રમમાં રાખવા તૈયાર ન હો તે હું એને મારે ઘેર સર્થ જઈ રાખીશ. ત્યાં એના દુષ્ટ સ્વભાવનું કિઠણુથી નિરીક્ષણ કરવાની તક પણ મને મળશે. અને મિ. હોમર એને પોતાને ઘેર સર્થ આવ્યા એ જોવાનું હોકરાનું નામ હતું જોન. જોજન બચવે હોમરે જોનને કહ્યું. તમારા બાણની આ ખેડ જરા પેલા ટમચ ઉપર લઈને જાઓ તો જોન મોં સંકોચતાં કહ્યું. હું સર્થ ગુલામનો મેટો છું. જે તમારી ઝુલામી કરતો હરે. હોમરે એ જ કામચ સ્વરમાં કહ્યું. અમ્મ ત્યારે આજે આપણે છતાં સર્થ જઈશું કાલથી તે તમે છાત્રી સર્થ જોડોને. જોને કહ્યું. એ તો નોકરોનું કામ છે. આજથી તમે અમારા નોકર છો. ખેડ ઉપડી સર્થ જવાના તમને અમે ૫ રૂપિયા આપશું. ” આવા અવિવેકભર્યા જવાબો મળવા છતાં પણ હોમર કોમિ બરાબો નહિ. એણે સંતિથી જવાબ આપ્યો. તમે તો સારા કુળમાં જ મ્યા છો. કામે કુળને ઉત્તરણ પછી તો તમારે ત્યાં દસ નોકરો પણ રહી શકશે. પણ આ માટે સૌથી રસ્તો આશુ પાડો. ”

હોમરે જોનની જ્ઞે? આજુ સધિ એ જીડીને બહાર ગયો. આ બાજુ જોન મોટો પથ્થર સર્થ બધી ખેડે હોવા લાગ્યો. હોમર પાછો આવ્યો અને એણે તે એણે પોતાની ધડિયાળ પણ જોનની સામે ધરી દીધી અને કહ્યું. એક ત્યાં આવ્યા પર પણ કરી દે. આ સંજ્ઞા જોન સંતોષિત બની ગયો. બસ અહીં જ જોનમાં પરિવર્તન થયું. સર થયું. હોમરસેનની પ્રેમસંક્રિત દુષ્ટ સ્વભાવ ઉપર વિજય મેળવે. એ જોનનું જીવન એ મુ મુદ્દા અને સૌમ્ય બન્યું. હું એને રિપબ્લિકન આશ્રમમાં અન્નાપરોનો પ્રોફેસર નીમવામાં આવ્યો. આજે પણ આ આશ્રમ છત્તરમાં માસ છે. આ પ્રેમસંક્રિતનો પ્રભાવ જોના વડે દરેક બાણથી તિરસ્કૃત જોન જેવો દુષ્ટ વિદ્યાર્થી સમાજમાં આદરણીય સ્થાન મેળવી શકે. હા તો આ છે પ્રેમ-સંક્રિત જે પડ્યું તે આશુસ જન્યની કહે છે. જાનવને દેવ જન્યવાની કળા પણ પ્રેમ પાડે છે.

ત્યાં પ્રેમ-અગ્ર વડે છે. જે હાથોમાં પ્રેમ-અગ્ર વડે છે. ત્યાં સંતિ

સુમન ખીલે છે આગમોના પાના ખોલો કે ન્યા એ વિલિન્ન પરપરાના મદામુનિ એકત્ર થાય છે ૫૨ પરતો મોહ તલ એકત્રી ધારા વહાવતા આવગ્તીના ઉદ્ધાનમા મદામુનિ ગૌતમ અને મદાશ્રમણ કેશીકુમાર મળે છે. વિચારોની ધારા સાથે હૃદયમાથી પ્રેમ ધારા વહે છે ત્યારે એ રનેક મુરલિત હૃદયને જોવા માટે ફક્ત આવગ્તીના નાગરિક જ દોડ્યા નહીં પણ એની સુગંધ દેવ અને ગંધર્વ ભૂમિ સુધી પહોંચી અને એઓ પણ દિવ્ય ભૂમિના મધુર મુખો બેગોને છોડી એ પ્રેમ ગંગામા ડૂબડી મારવા ચાલી નીકળ્યા. આગમકાર એ મધુર હૃદયને ગાથામા અડિત કરે છે

કેસીકુમાર સમણે ગોયમે ચ મહાયલે,
ઉમઝો નિલ્લણ્ણા સોહંતિ ચન્દસૂર સત્તપ્પન્ના ॥
દેવ દાણવ ગઘઘ્વા જસ્સ રજ્જસસ કિન્નરા ।
અદિસ્સણં ચ મૂચાણં આસીતતથ સમાગમો ॥

ઉત્તરા અ ૨૩ ગા ૧૮-૨૦

મદાશ્રમણ કેશીકુમાર અને યગસ્વી મદામુનિ ગૌતમ બન્ને ત્યા એક સાથે બેઠા છે, એમના શાત-ડાત મુખારવિદ પર દિવ્ય તેજ છવાઈ રહ્યું છે બન્ને મહાપુરુષો અદ્ર અને સૂર્ય સમી પ્રભા ફેલાવી રહ્યા છે એ દિવ્ય આનંદને નીહળવા માટે દેવ-દાનવ અને ગંધર્વનું શુભાગમન થાય છે, સાચું છે કે ન્યા પ્રેમની મધુરતા વરમે છે ત્યા દેવતા સ્વયમેવ ચાલ્યા આવે તો એમા કોઈ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે પ્રેમ પોતે જ એક દૈવી ગુણ છે શીશીમા ઈત્ર હોય તો એમાથી સુગંધ આવશે જ ફૂલમા જો સૌરભ-સુગંધ હશે તો એને ભ્રમરને આમત્રવાની જરૂર નહીં રહે ભ્રમર પોતે જ દોડ્યા આવશે પણ શીશીમા ફક્ત પાણીજ ભર્યું હોય તો એમા સુગંધ આવશે ક્યાથી ? જોના છવનમા પ્રેમ-સૌરભ છે ત્યા દેવોનું આદર્પણ પણ હશે જ એક વ્યક્તિ કાનસ લઈને ચાલે છે તો એનો પ્રકાશ એને અને માર્ગ પરથી પસાર થતા અન્યને પણ મળે છે, તેવો જ ગીતે હૃદયમા પ્રેમનો પ્રદીપ લઈને ચાલશે તો એનો પ્રકાશ એ વ્યક્તિને મળે છે અને એનો પ્રકાશ, કિરણો અન્ય વ્યક્તિના હૃદય સુધી પણ પહોંચે છે જોના હૃદયમા પ્રેમધારા વહે છે એનામા એવો પ્રભાવ હાય છે કે વિરોધી શ્વભાવનું પ્રાણી પોતાનો વિરોધ ભૂલી બચ છે કારણ કે હૃદયમા પ્રવેશેલા વેરને પ્રેમ જ ઘોષ શકે છે ભગવાન મહાવીરની પામે સિંહ અને

જારી બન્ને સાથે મેસતાં હતાં. પણ સિદ્ધ પોતાની કરતા ઘણી જતો હતો. સિદ્ધના મનમાં એ ભાવ નથી આવતો કે જારીને ખાઈ જાઉં અને જારીને એ ભવ નથી રહેતો કે સિદ્ધ મને ખાઈ જશે. આ છે વીતરણનો ક્ષમા સ્તોત્રનો પ્રવાહ જે પ્રાણીઓના જન્મમત વેરને પણ ઘાઘ નાખે છે.

પ્રેમનુ બાકપણ ફક્ત માનવ હૃદયને જ આકર્ષિત કરે છે એમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. એક દૃતરે પણ પ્રેમને પોછાને છે.

તમે જે પ્રેમમયી હાથ એની પીઠ પર ફેરવશો તો એ પણ પૂછી પૂછાવશે. રપેનની એક વાત છે એક ઝોવાળીયો દૂધ દોતી વખતે મધુર વાણ વગાડી રહ્યો હતો. ડાઈએ એનું કારણ પૂછ્યું તો મોઝો કે ચાપ પ્રેમની તરસી છે એ પણ પ્રેમના મોલ જાણે છે. એવી સામે ન્યારે કે વાણ વગાડુ છું તો એ પોતાની પાસેનું સખળું દૂધ બાપી દે છે. માટેએને પ્રેમમાં ત મમ બતાવવા માટે જ કુ વાણ વગાડુ છું. સત્તી વાત તો એ છે કે આમ પ્રેમથી જ દૂધ દે છે અને પ્રેમ વડે જ એના દેહના એક ભાગમાં દૂધનું નિર્મીલ સાથ છે. પોતાના વત્સ પ્રત્યે ઉમરાતો એનો પ્રેમ જ દૂધ પેદા કરે છે અને એ દૂધ બાપે છે. પણ પોતાના વત્સ માટે મનુષ્ય તો એનો માન, ન માન કું વારો મહેમાન ન બની દૂધનો હકદાર બની જાય છે. મદાસ તરફ પિયસ માણસો દૂધ લેવા પહોંચી કહી-કહી પોતાની માનવતાને બૂલી નય છે. માણસના હૃદયમાં ન્યારે એક માત્ર પેસો મેસી જાય છે ત્યારે એ પ્રેમને ખોઈ નાખે છે. ત્યારે પેસો પિયસ બનીને માનવ ને ઘનત્ર બનાવી દે છે. પછી એના હૃદયમાંથી કામળાના આકાશ બૂસાર્ક જાય છે.

હા તો કુ તમને એક બીના જાણે કહી રહ્યો હતો. મદાસ તરફ ઝોવાળીયો ચાપ પાસેથી વધુમાં વધુ દૂધ લેવા ચાહે છે. ચાપનું બચ્ચુ દૂધ પી જાય છે એટલું તુકદાન પણ તેઓ બરદાસ્ત કરવા કમ્બતા નથી. તેથી એમણે પેદા નાનકડા બચ્ચાને મારી નાખ્યું. પણ સર્જન વેળાએ દૂધ દોડવા મેંડો ત્યારે એક રીપુષ દૂધ બાખ્યું નહીં. કારણ કે ચાપનું ખારુ બાળક બાળે એની બાપિયા સામે નહેતું એણે વિચારું. આ તો બધું મોડું થયું. આ તો તે જ હૃદયન ધર્ષ કે. માધી છોડ બાસી કો ઘાલે સો પુર્તી ચાપિ દુ નહિ પાલે. પૂરો લા વો લેવા ગયા તો આપાથી પણ દાણ પાતા પડ્યા. પણ આખરે માણસ પાસે જીવિનું ધણું મોડું જગ છે એના

થકી તો એ સૃષ્ટિ સમન્વિતના પ્રાણીઓનો રાજ્ય બન્યો છે પણ બુદ્ધિ એ તો દુધારી તલવાર છે એનો ઉપયોગ કદી કદી તો ખીખના વિનાશ માટે કરી લેવામા આવે છે હા, તો એણે પણ એમ જ કર્યું એ વત્સના શયને ચીરી એમા ઘાસ ભરી દીધુ સાજે ગાય સામે ઘાસ ભરેલુ મૃત બચ્ચુ ઊભું કરી દીધુ એ માતાની મમતા તો જુઓ એ પોતાની જાલ વડે એને ચાટતી જતી અને દૂધ આપતી જતી હતી આ છે પશુસસારની વાત, જે પ્રેમના સૂખ્યા છે ગાય પોતાના મૃત વત્સ ઉપર પણ પ્રેમ વરસાવે છે અને એને નોંધને જ દૂધ આપે છે આ છે પશુજગતની પ્રેમકહાણી

સત્ય એ છે કે જ્યાં પ્રેમનુ નાનું શું પણ કિરણ છે અને એમા જો સજીવતા છે તો એમા આકર્ષણ રહેશે પતંગિયાની સામે અગર લાખ રૂપિયાનો ઢગ પડ્યો હોય, હીરા-મોતી પડ્યા હોય પણ એમા જો નાની-શી દીપ-શીખા નહીં હોય તો પતંગિયા માટે એનું કાંઈ આકર્ષણ નહીં રહે. બીજી બાજુ પેંડુ માટીનું કાંડિયુ છે-એ પૈસાની કીમતનું છે પણ એમા તેજ છે અને દીપશિખા જને છે તો પતંગિયુ ત્યાં તરત દોડી આવશે. એને નિમત્રણ આપવાની જરૂર નહીં બાજુ વાત મહેલોમા વસનારાઓની છે. કરોડોનો વૈભવ છે, અને સગેમરમરના ફર્શ ઉપર લક્ષ્મી ક્રીડા-કલાપ કરી રહી છે પણ એ વૈભવના ઢગ પર પ્રેમની જ્યોત જગતી નથી તો એ કરોડોનો વૈભવ પણ હૃદયને આકર્ષિત નહીં કરી શકે આવા સ્થાને તમે પહોંચી પણ ગયા તો ત્યાંથી પ્રસન્નતા લઈને તમે પાછા નહીં વળો તમારું મન ગ્લાનિથી ભરાઈ જશે બીજી બાજુ એક મૂંઝવું છે, લૂખા રોટલા ઉપર દિવસ પસાર કરતું ખેડૂત પરિવાર એમા વમે છે, ત્યાં નથી આરસ પથર તેમ નથી ફરનીચર કે રેડિયાનું મધુર સંગીત તેમ જાણ એના હૃદયમાં પ્રેમનો દીવડો જગમગે છે. પરિવારમા પ્રેમના છાટણા છટાય છે, તમે ત્યાં પહોંચી જશો તો એ જ લૂખા રોટલા અને જાણ વડે તમારું ભાવભર્યું સ્વાગત થશે રોટલો ભણે લૂખો ગ્રો પણ એમા એકની એવી ચિકાશ હશે જે તમારા હૃદયને છતી લેશે તમે મૂંઝામાથી વિદાય લેશો સાથે તમારું હૃદય એકથી ભર્યું-ભર્યું હશે પ્રેમમા એવો જાદુ છે કે તમે ખીખને કંઈ ન આપીને પણ એને પોતાનો કરી શકો છો

અને આ બાજુ તમે સર્વ કાંઈ આપી ઘો, પણ એમા સ્નેહની ભેટ નહીં હોય તો સર્વ કાંઈ દેવા જના તમે એને પોતાનો બનાવી શક્યો નહીં.

માટે સત્તા દ્વારા ડાઈની ખામેથી વધુ કામ થઈ શકાય નથી, પરંતુ પ્રેમ વડે એની ખાસથી પૂરેપૂરો કામ સેવણવી હો તો ત્યાં જ એ હસતો જ મળશે. સાચું વડુ ઉપર સત્તા જમાવશે તો વડુને પોતાની નહીં જતાવી શકે અને જ્યારે હવનમાં સ્થાન નહીં હોય તો ખજી નાનું સરખું કામ પણ બાર જાણી જશે. સાચું વડુમાં પોતાપણ જમાવી દે, એને સ્નેહ અને સહાયત્વથી આપે તો કુળમાં જુદા વડુ એને પોતાની માતા જ સમજશે અને એ જ પ્રેમથી એ એની સેવા કરશે જેટલી કે જન્મદાત્રી માતાની કરે છે. બાદવત્તા પરિવારોમાં જે સાચું-વડુની ટકર આસે છે અને સંપર્કની બહીમાં સારો જ પરિવાર કુલસતો રહે છે અને ક્યારેક એ સંપર્કના આયોજકો હોય તો આયોજક છે કે સાચું જુલો કલકલિત થઈ જાય છે પરિવારમાં અને પ્રેમજગત વહી જાય તે બધાં જ સંપર્કોનાં મૂળ જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જ્યારે કન્યા પિતાના મેરઘી સાસરે જાય છે ત્યારે મહેનો ચીતમાં ગાળી એ કહી નય છે કે “તું જે ધરમાં જઈ રહી છે એ ધરની રાણી થઈને રહેજે” આ રીતે માતાએ પુત્રીને ધર ઉપર શાસન કરવાની કેળવણી આપે છે પરંતુ શાસન કરવા માટે તે સરકારને સિપાઈઓ રાખવા પડે છે જે પણ જોડેએ પણ માતાએ બેટીને આ સાધનો ક્યારે આપ્યાં? જ્યાં પણ એણે રાણી બનવું છે ક્યાં જ્યાં શાસન કરશે? એ તે પ્રેમજગત વડે જ શાસન કરી શકે છે વડુ બનીને જતી બહેનને કુલકલકલ કે એ જે ધરમાં જાય ત્યાં એટલી નહીં વધારે, એને એક કરવાનું કામ કરે જુદાં મનેદાં બે હવનને મેળવે તોટાં હવનોને પ્રેમસૂત્રમાં બાંધે તોત્યાનું દુનિયા જાણે છે પણ જોડવાનું જાણે. દુનિયા સાંધનાગને-જોડવાગને ૮ પ્રથમ સ્થાન આપે છે તમે કાતર અને સોમ બન્નેને જાણે છે અને સોડામાંથી બનેલી છે કાતર એકનું બે કરવાનું નહું છે તેથી ૮ તો એ દુનિયાની ડાકરો ખાતે છે આ તારક તમે સોમને પણ જાણે છે એમાં કાતર કરતાં લોકો એક સાચું છે અને વજન પણ ઓછું છે તેમ એની કોમલ પણ ઓછી છે પરંતુ એનું કામ તોટાંને સાંધવાનું-જોડવાનું છે તેથી એને સમાન મને છે ત્યારે ઓછું કામ સમાપ્ત થઈ નય છે ત્યારે ડાઈ એને જમીન ઉપર પડના નથી પણ એને ડેપી જમવા પાપડીમાં ખેંચવા દે છે પણ કુ તમે કાતરને કહી ડેપીમાં રજાની નેઈ છે.

હા તો ત્યારે દુનિયાની નજરોમાં સમાન મેળવવું છે તો તોટાંને જોડવાનું કામ કરે. તરખમાં સ્નેહ-ધારા બાંધે આસો તમે પરિવારમાં રહે

અથવા સમાજમાં, પણ સર્વત્ર જોડવાનું કામ કરતા રહેજો પરિવારના સભ્યો વચ્ચે દીવાલ બનીને રહેશે નહીં સમાજના ભાઈઓમાં અગર વૈમનસ્ય ધર્મી-દ્વેષ છે, હૃદયમાં ધૂણાની દુર્ગન્ધ છે તો તમે 'તમારા હૃદયની રનેહ-સુગંધને ફેલાવજો પ્રેમના પાણી વડે ધૂણાને ધોઈ નાખજો

પ્રેમ તો પાણી છે એને વહેવા દો એને કાંઈ ખાડામાં કેદ ન કરશો એ ખાડો પરિવારનો હોય કે સમાજનો, સપ્રદાયનો પણ કેમ ન હોય, પણ તમે પ્રેમને એમાં કેદ કરી મૂકશો નહીં પાણી બધાઈ જાય છે ત્યારે એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થઈ જાય છે, ઝેરી કીટાણુ પેદા થાય છે પ્રેમના કટકા ન કરશો. આજે તો પ્રેમને પણ કટકામાં વહેતી નાખ્યો છે ભતિ-પ્રેમ, ભાષા પ્રેમ, સપ્રદાય-પ્રેમ પ્રેમના કટકા થાય તો એનો આત્મા ઊડી જશે આ શરીર કેટલું સુદર છે પણ એના જો દુકડા કરી નાખવામાં આવે તો શું એની આવી સુદરતા કાયમ રહેશે ખરી ? શું દુકડાઓમાં આત્મા કાયમ રહેશે ? આત્મા દુકડામાં રહી શકતો નથી અને આત્માના વિદાય થયા બાદ એમાં ઝેરી કીટાણુ પેદા થઈ જશે, એમાં દુર્ગન્ધ પેદા થશે તેવી જ રીતે પ્રેમના જો દુકડા કરો નાખવામાં આવે તો એમાં પ્રેમનો આત્મા સમાપ્ત થઈ જશે, અને દ્વેષના કીટાણુ પેદા થઈ જશે ઘૂણા આવવા લાગશે અને પછી મહદુ પ્રેમને ગળે લગાવી પ્રેમના નામે ઘૂણા જ ફેલાવશે જે પ્રેમ જે હૃદયો વચ્ચે આગનું કામ કરે છે, તે જીવિત નહીં પણ મૃત છે તે અખડ નહીં પણ ખડિત પ્રેમ છે અને એ માનવતાના દુકડા-કટકા કરવાનું કામ કરે છે તેથી જ પ્રેમના ગીત ગાવા છતાં પણ ભારતવાસી ભાષાવાદ, પ્રાત-વાદ અને સપ્રદાયના નામે લડે છે ભાઈ ભાઈના લોહાનો તરખો બન્યો છે. શું એને પ્રેમ કહેવાશે ?

દુકડાઓમાં રહેલો પ્રેમ એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ છે, જે માનવતાને દેવત્વ તરફ નહીં પણ પશુતા ભણી દોરી લઈ જાય છે વિગટ પ્રેમ અખડ માનવતામાં વિશ્વાસ ધગવે છે, એ વિશ્વના કાંઈ પણ પ્રાણથી વૃણા કરવાનું શીખવતો નથી જે પોતાના ભાઈઓથી ધૂણા કરવાનું શીખવે છે તે દુનિયાની બીજી કાંઈ ચીજ હોઈ શકે છે પણ એ પ્રેમ હોઈ શકે નહિ વિરાટ પ્રેમમાં ધૂણા, દ્વેષ, કલહ અને હિંસાને બિલકુલ મ્યાન નથી ચીની સત માઓત્સેએ કહ્યું છે કે ચોર પોતાના ઘર પ્રત્યે તો પ્રેમ ધગવે છે પરંતુ બીજાના ઘેર ચોરી કરે છે એણે તો ક્ષત પોતાના જ ઘર પ્રત્યે પ્રેમ કરવાનું શીખ્યું છે. એનો એ ક્ષુદ્ર પ્રેમ બીજાના માલને ઉપાડી લેવા માટે હાથ ફેલાવવાની

પ્રેમી આપે છે એક દયાશી છે એને પોતાના પ્રાણ બંધાયા છે પણ એ બીજાના પ્રાણો હરી લે છે રાગ પોતાના દેશથી પ્રેમ કરે છે પણ બીજા દેશ સાથે મુદ્દ કરી એવું શાસ્ત્ર કરે છે ચોર જેમ પોતાના ધર પર પ્રેમ રાખે છે એમ બધા જ ધરો પ્રેમ રાખેલા થાય દયાશી પોતાના પ્રાણની જેમ બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરતો થાય રાગ પોતાના રાષ્ટ્રની જેમ અન્ય રાષ્ટ્રની જાનતા પ્રત્યે રોષ અને સહાનુભૂતિ રાખેલા થાય તો જાનના સ્વર્ગ શોધવા જવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સંસ્કાર જ સ્વર્ગ બની જશે.

સક્રિય પ્રેમ ફક્ત પોતાનું સુખ ઈચ્છે છે ત્યારે વિરાટ પ્રેમ સૌને સુખી બનાવવા ઈચ્છે છે સૌના સુખમાં એ પોતાનું સુખ જુએ છે એક વખતની વાત છે એક રાગ સિંહાર રમવા જમણમાં નીકળી પામેલ થોડું પૂરપાટ વેગે દોડી રહ્યો હતો. રાગનું મન સિંહારની કલ્પનાઓમાં ડૂબેલું હતું સિંહાર પણ એક જાતનું વ્યસન છે મનુષ્યમાં ત્યારે રોષ અને અહિંસાનું તત્ત્વ ઓછું થાય છે ત્યારે એ બીજાને પીડિતતા અને તાપડતાં જોઈ એવું મન પ્રસન્નતા અનુભવે છે આ મુદ્દ હૃદયની વૃત્તિ છે જે વડે મનુષ્ય બીજાને શેવડાવી પોતે હસે છે.

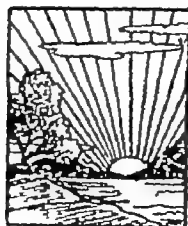
પ્રકૃતિ (કુદરત) પણ આવા પાપને વધુ સમય સુધી સાંખી રાખી નથી એ પણ મનુષ્યને હડ દેવા માટે ત્રપ્ત અને છે અને આવી જ બીજા એ રાગની સાથે અને છે ત્યારે એ બાણ ચલાવી એક ખૂનસાગી પાછળ દોડી રહ્યો હતો ત્યારે જ અચાનક આકાશમાં કાળુ વાદળ છવાઈ ગયું અને થોડી જ વારમાં સમગ્ર આકાશ કાળુ બની ગયું વીજળીનો કમકમટ શરૂ થયો વાવડોળ મુકાયો. પ્રચંડ તોફાન વરસાદ ખેંચી લાવ્યું વરસાદમાં મોટા મોટા ઓળા પણ પડ્યા થાગ્યા રાગને હક્કનો આભાસ લઈ ડોઈ રહી પોતાનું રક્ષણ કરું પરંતુ વરસાદના શીતના કારણે અને ઓળાના પ્રહારે થોડાના પ્રાણ લઈ લીધા. એકાંક કલાક બાદ તોફાન કાંઈક સમુચિત થઈ ગયો થઈ ગઈ હતી. રાગ પ્રણે થાકી ગયો હતો સુદર થોડાના આવી જવાથી એને કુખ્ય તો થતું હતું ત્યાં વડી-બીની હાથે હવા એના શરીરને વળી વીધી રહી હતી આ બાજુ જુખ સતાવી રહી હતી આખરે જમ તેમ કરી રાગ એક નાનકડા ગામડે પહોંચ્યો. આગરુ થઈ ગયું હતું ગામમાં જઈ એણે ખેડૂતો પાસે રાત પસાર કરવા માટે સ્થાનની માગણી કરી પણ કોઈ જ તલ્લખાને રાત માટે પોતાને ત્યાં ઉતારી દેવા તૈયાર ન થયું. મરણ કે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય ઉપર વિશ્વાસ હો નહીં.

મનુષ્ય એક અન્નયજ્ઞ-અન્નહ્યા પશુને પોતાને ત્યાં રાખી શકે છે. જગલમાં ગોથા ખાતી રસ્તો ભૂલેલી ગાય કોઈને જો મળી જશે તો એ એને લાવી પોતાને ઘેર બાંધી, દેશે એ અન્નયજ્ઞ-અન્નહ્યા પશુ ઉપર ભરોસો કરશે પણ અન્નહ્યા મનુષ્ય પર નહીં કરે કારણ કે માનવીએ પોતાનો વિશ્વાસ ખોયો છે પશુ ઉપર તમે વિશ્વાસ કરી શકો છો એને થોડું ઘાસ નીરી છુટકારો મેળવી લેશો પણ મનુષ્ય એક એવું પ્રાણી છે કે જેને ભરપેટ શેટલો ખવડાવી પાણી પાઈ દો અને એને ખાટલા ઉપર સુવડાવી દો મૂવા માટે શેતરજી, ગાદી અને શાલ પણ આપી દો પણ જ્યારે સવારે જાડીને તમે જુઓ છો તો ખાટલો તો પડ્યો છે પણ પેલો માણસ ગૂમ છે એટલું જ નહીં સાથે પેલા ગાદી-શાલ પણ ગૂમ છે અને તક મળશે તો તમારા કોટનું ખિસ્સું પણ સાફ કરી દેશે તેથી મનુષ્યને માનવ નામના પ્રાણીથી બહુ મોટો લય લાગે છે

હા, તો એકનું પાપ સૌને ભોગવવું પડે છે આખરે એ છે તો આપણો જ ભાઈ એટલે એના કામોના છાટા આપણ પર પણ જાડે છે. તેથી બીજાનો શેતાનિયત અને અન્યાયનો દડ આપણને પણ ભોગવવો પડે છે રાજા પણ આ નિયમમાં અપવાદ ન બની શક્યો ઘેર-ઘેર ફળી વળ્યો. પણ કોઈએ ટૂંકી રાત્રે ઠહુરતા માણસના રક્ષણ કાળે દાર ન ખોલ્યા તે ન જ ખોલ્યા ભોજનની તો વાત જ જુદી હતી. છેવટે ગામનું બીજું નાકું પણ આવી ગયું રાજા હતાશ બની કોઈ વૃક્ષનું શરણ લેવા માગતો હતો ત્યાંજ કોઈ ટમટમતા દીપકે એને આકર્ષિત કર્યો રાજા ત્યાં પહોંચ્યો તો એને એક ધરડો ખેડૂત ત્યાં મળ્યો એણે જાડીને એનું સ્વાગત કર્યું રાજાએ પૂછ્યું ‘ગામમાં કયાં મુસાફરખાતું કે ધર્મશાળા છે ? એક રાત પસાર કરવી છે.’

ખેડૂત બોલ્યો “આ ધરજ ધર્મશાળા છે, ભાઈ આપણે સૌ મુસાફરો જ છીએ કોઈ સાથે બાંધીને લાવ્યું છે ? અને જતી વેળા છાતીએ બાંધીને શું લઈ જવાના છે ?” અને એણે તો રાજા માટે એક ખાટલો પાથરી દીધો રાજા ખાટલા પર ખેડો તો ખરો પણ હજીય એના દાંત ટૂંકીને લીધે કચકચ થતા હતા. ખેડૂતે આ જોઈ એની પાસે જલતી સગડી મૂકી. એના વડે એને કોઈ ગરમી આવી ખેડૂતે પૂછ્યું “કયાંથી આવો છો, ભાઈ, અને આટલી રાતે કયાં જાઓ છો ?” રાજાએ કહ્યું “હું મુસાફર છું મારે ગામ જઈ રહ્યો હતો પણ વરસાદ અને તોફાનમાં ઘેરાઈ ગયો.”

તમને કાઈક દેવા ઇચ્છે છે” ખેડૂતે કહ્યું, “તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુલતવી રાખો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધા જ પાક ધોવાઈ ગયો છે” રાજાએ કહ્યું “આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે બીજું કંઈક માગો” ખેડૂતે કહ્યું. “હીક ત્યારે જે જે ખેડૂતોના ખેતરોમાં ફૂવા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો ઊભો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરોમાં રાજ્ય વતી એક-એક ફૂવો ખોદાવી આપો” રાજાએ કહ્યું “આ પણ મને મજૂર છે રાજાનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી ભરાય છે. એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો” ખેડૂત બોલ્યો “આ બધામાં હું પણ આવી ગયો અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઇચ્છતો નથી સૌ સુખી હશે તો મારો વારો પણ એમાં આવશે જ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમાં પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે. તમે તમારા પ્રેમને ક્ષુદ્ર ઘરમાથી કાઢી વિરાટ ભણ્ણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગ્નપ્રદ બની શકે છે.

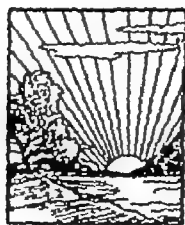
ખેડૂતે કહ્યું ત્યારે ભૂખ લાગી હતી." એણે જાન્યારીનો શટમે બંને બહાર
એની બાજુ ધરી રાત્રીએ એ લૂખા શટમાને બેઠા આનંદની સાથે
આશાઓ કે રાજમહેલના રસયુક્તાં પણ એને ફિલ્મો લાગવા મળ્યાં હતાં.
એ સવારથી ભૂખ્યા હતાં. થાક અને ઠંડીને લીધે એણે પેટ પણ કંઈક
માગતું હતું.

પેટ માગે ત્યારે તમે એને લૂખો શટમે આપો. તેમ જોમાં એને
સ્વાદ આવશે. પણ પેટ ભરેલું હોય તે પકવાન ધરશે તેમ જો ફિલ્મ
લાગશે. આ? તે પેટ ક્યારેથીને જાણ-જાણતી મળી જાય છે ને
જાવે તે જોમાં જાયું ન જાણતો વિવેક છે કે ન જાણતો ન જાણતો
જાણ છે ન જાણતો પેટ માગતું નથી જ્યાં તમે જોમાં પૂરે જાઓ
છો. એટલા જ માટે સ્વાસ્થ્ય જાગતું હોય છે જ્યાં ખાવાનો કશો જાણતો
પણ નથી નિશ્ચય સમયે મનોહારમાં રહી આશા તે જો સ્વાસ્થ્યપ્રદ જનશે
જાને સાચી ભૂખ હતી તે જાણતું પણ થાક આવશે નહીં જાણતો તે
જામને સોફાને જાનુઆરી છે જ્યારે દસ માઈલનો વિદ્યાર કરી લઈએ છીએ,
થાક લાગે છે જાને પેટ પણ કંઈક માગે છે તે ટાલે ખેડૂતના
શટમામાં જો આનંદ જાવે છે ને તમારા મોહનજાણમાં પણ જામને
જાવતો નથી.

હા તે રાત્રીએ શટમે બંને બહાર આપ્યાં એણે હવે ખેડૂતને સો-સો
આશીર્વાદ દેવા લાગ્યું. જ્યાં પછી થોડું સરીર ખાટો-વિશ્રામ માગે છે
જાને ખેડૂતે રાત્રીએ ખાટો બાજુએ આવી દીધા રાત્રીએ આરામથી
જોના ઉપર લાગ્યાં જાને મોટીક જ વારમાં જો સ્વપ્નલોકમાં જામતો
જઈ ગયો.

સવારે જાણી ખૂંધી તે રાત્રી થાક વગર પોતાને સ્વસ્થ જાનુઆરી કરી
રહ્યો હતો. ખેડૂતની આંખ ખૂંધી જાને દિવસના પ્રકાશમાં જ્યારે જાગતો
ખેડૂતે જોયો તે જો પોતાના જાણતીને પિત્રની ગયો કે જારે જા તે
જાણતો રાત્રી છે એણે નમસ્કાર કરતાં કહ્યું. માથે કરતો તમારું પુત્ર
સ્વામત કું કરી રહ્યો નથી." રાત્રીએ કહ્યું. ના ના ખેડૂતે, તમારું
જાણતો શટમા જાણ જાણતો તે કું કહી ખૂંધી રહ્યો નથી જાને તમે
જાણતો જાણતો જ માટે ખાટો જાણતો કશું લેધી કું માગુ છું કે તમે
પ્રતિજ્ઞાની કહો કરતાં જાણતો જો તમારું જાણતો જાણતો માગે જા

તમને કાઈક દેવા ઈચ્છે છે ” ખેડૂતે કહ્યું, “ તમારી અમૃત-નજર જ મારા માટે બસ છે અને કાઈક દેવા જ માગતા હો તો આ વર્ષ માટે બધા ખેડૂત ભાઈઓનો લાગ લેવો મુલતી ગળો, કારણ કે અતિવૃષ્ટિને લીધે લગભગ બધો જ પાક ધોવાઈ ગયો છે.” ગમ્મગે કહ્યું “ આ માટે તો મેં પહેલા જ આજ્ઞા આપી દીધી છે તેથી તમે ખીલુ કંઈક માગો ” ખેડૂતે કહ્યું. “ હીક ત્યારે જે જે ખેડૂતોના ખેતરમાં દૂધા નથી અને પાણીના અભાવે પ્રતિવર્ષ જેમનો હોમો પાક નષ્ટ થઈ જાય છે, તે બધાના ખેતરમાં રાજ્ય વતી એક-એક દૂધા ખોદાવી આપો ” રાજ્યે કહ્યું “ આ પણ મને મનુર છે રાજ્યનો ખજાનો તમારા સૌ ખેડૂતોની ગાદી કમાણીથી લરાય છે એની પાઈ-પાઈ ઉપર જનતાનો અધિકાર છે અને એમના હિત માટે એનો ઉપયોગ થવો જ જોઈએ પણ તમે તમારા માટે તો કંઈક માગો.” ખેડૂત બોલ્યો “ આ બધામા હું પણ આની ગયો. અને હું વધુ ધન સંગ્રહ કરીને પોતાના જ ભાઈઓ વચ્ચે ભેદની દીવાલ ઊભી કરવા ઈચ્છતો નથી સૌ મુખી હશે તો મારો વારો પણ એમા આવશે જ ” આમ તમે જોયું કે સૌના સુખમા પોતાનું સુખ જોવાની કલ્પના જ વિરાટ બનીને વિશ્વપ્રેમનું રૂપ લે છે તમે તમાગ પ્રેમને સુદ્ર ધરમાથી કાઢી વિરાટ ભણી લઈ જાઓ ત્યારે જ એ (પ્રેમ) મગળપ્રદ બની શકે છે.

આજનું પ્રવચન સુવાસિત-જીવન વિષય પર યોગ્ય છે સુગંધના એક પ્રકારનું આદર્શ છે માનવ-મનમાં સુવાસ-સુગંધ તરફ જાય છે આદર્શ છે ગુણગતમાં કદા છે જ્યાં પણ એની લોકપ્રિયતા જન્મ-જન્મેર છે કારણ કે એમાં મધુર સુવાસ છે એટલા માટે જ તે દુનિયા કદામાં દુઃખાઈને પણ ગુણગતને સેવા દોરી જાય છે દુનિયા સુગંધ પ્રિય છે એટલા માટે તે તમે દુઃખમાં પણ સેટ જાય છે સેટ નાખ્યા પછી એનો સ્વાદ પણ મદલ્યાઈ જાય છે તેથી તમે એનું નામ પણ મદલી નાખ્યું છે તમે એને દુઃખ નહીં પણ દુઃખ-દોહડીક કહો છો. સુગંધ જ તે આ નામ ને કિંમત બંને મદલી નાખ્યા આ સુગંધ જ્યારે મિશ્રણમાં પણ નખાય છે ત્યારે એનો સ્વાદ વધી જાય છે

સ્વાગત-સમારોહમાં પણ સુગંધિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે એક મૂલ્ય પોતાને ત્યાંથી મજા પ્રસંગમાં સમાજના ભાઈઓને પોતાને ધેર નિમંત્રે છે અને ઈત્રિ-પાન કરે છે જાહીની વે અને ખજાર નથી જનુભર પણ નથી પણ મખ-ભારતમાં આ પરપરા પણ વખતથી પ્રચલિત હતી અતિથિઓનું સ્વાગત ઈત્રિ અને પાનથી કરવામાં આવતું હતું.

આજે તે મુજ પલટાયો છે પોષાક પણ મદલ્યાયો છે તેમ સભ્યતા અને રીત રિવાજો પણ પરિવર્તન પામ્યા છે આજે તે સ્વાગતમાં સર્વ પ્રથમ મદલ્યા આપા આવે છે મહેમાનોને બીજી દસ બીજી ખવડાવવામાં આવે પણ સ્વાગતમાં મદા ન આપી છે એ સ્વાગત અદુર જ લેખાઈ તમારા મહેમાનો પણ ખિન્નતા જનુભરશે તેઓ તમને મોટે કઈ નહીં કહે પણ બીજાને તે જરૂર કહેવાના જ દેશાણુને ત્યાં ગયા પણ એણે તો મદલ્યા એક આસો મ પામે નહીં પરંતુ પ્રચીન ભારતની પરંપરામાં

સ્વાગત-સલામોમા મુગધિત પદાર્થોનું મહત્ત્વપૂર્ણ ધ્યાન હતું કારણ કે ખૂનખૂન-મુગધનો લીધે દૈન્યમાં એક પ્રકારનો અનુભવ થાય છે

મુગધ માનવને પ્રિય હોય એમા શુ આશ્ચર્ય ? આજે તો માનવ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં ધગો આગળ વધી ચૂક્યો છે પણ સમ્યક્તા અને સમૃદ્ધિથી દુઃખસતો પેયો એરીસો ભય કર-કાળ સાપ પણ સુવાસ પ્રિય હોય છે એટલે જ તો એ ચદનથી લપેટાયેલો રહે છે સાપ જેવું પ્રાણી પણ ન્યાયે મુગધને આટલો પ્યાગ કરે છે ત્યારે માનવ કરે તો એમાં આશ્ચર્ય જેવું શુ છે ?

કલ્પના કરો, એક આદમી એ શીશીઓ લઈ તમારી પામે આવ્યો. એકમા અત્તર લઈ છે અને ખીજામાં ગટગનુ ગદુ પાણી આગતુક વ્યક્તિ એ બન્ને શીશીમાંથી એક તમને દેવા ચાહે છે તમે કઈ શીશી લેશો ? કહેવાની જરૂરત નથી કારણ કે તમારો હાથ તો પેલી અત્તરની શીશી તરફ જ આગળ વધશે આ પરથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે તમે પણ મુગધ પ્રત્યે આકર્ષણ ધગવો જ છો મુગધમય પદાર્થો અગર તમને પ્રિય છે તો જીવન-ક્ષેત્રમાં પણ તમને સુવાસિત જીવન પ્રિય હશે જ જેનું જીવન મુગધમય છે, એને હજારો, લાખો વર્ષો વીતી ગયા પછી પણ લોકો ભૂલી શકતા નથી શ્રીરામનું જીવન સુવાસિત-જીવન હતું એનામાં સદાચાર અને મર્યાદાની મુગધ ભરી પડેલી હતી ન્યારે રાવણનું જીવન ગદગદથી ભરાયેલું હતું અસદાચારની દુર્ગંધે એના જીવનને ઇતિહાસમાં કલકિત બનાવ્યું છે એટલે રાવણ તો લાખો વખત મર્યો છે પ્રતિવર્ષ દશેરા ઉપર મરે છે. એટલે એ ઓછામાં ઓછો ચોખ્ખો લાખ વાર જરૂર મર્યો છે આ એના જીવનની સુરાઈ-ગદગદી છે, જે કાળના લાખા પ્રવાહ પછી પણ ધોવાઈ શકી નથી

કહેવાય છે કે રામને હાથે રાવણનું મૃત્યુ થયું પણ એ તો એના મૃગ દેહનો અન્ત હતો એનો આત્મા તો કચારનોથ મરી ચૂક્યો હતો. સાચું તો એ છે કે રાવણને રામે નહી પણ કામે (કામ-વાસનાએ) માર્યો હતો એની દુર્વાસના અને મનમાની ગદગદીએ જ એને મૃત્યુને ભેટાવ્યો હતો રાવણનો આત્મા જો મર્યો ન હોત અને એનામાં સદાચારની ન્યોતિ ઓલવાઈ ન હોત તો એક રામ તો શુ પણ હજાર રામ પણ એ રાવણને મારી શકત નહી ખરું તો એના જીવનની વાસના જ એને ખાઈ ગઈ અને લાખો વર્ષો પછી પણ એની બદબૂ લોકોના મગજમાંથી ભૂસી શકાઈ નથી.

જીવનની આવી જ ગદગી ઊઠીને દુર્યોધન પણ સચ્ચારથી વિદ્યમ પામ્યો હતો. મહાભારતના મુદ્દમાં એના નવાણુ લાઈઓ અનતકાળ માટે સર્પિત્રયા હત. દુર્યોધનનો સાથળ બીમની ગદગી લાંબી ચૂકનો હતો. જીવનની છેલ્લી પળેમાં દુર્યોધનને જોઈ કૌરવ ગમા નિરવ-સાંતિ જ્વાઈ ગઈ હતી. સ્વત્ર ઊઠી નિરાશા આપી ગઈ હતી. દુર્યોધન પોતાના જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય લઈને દુનિયાથી વિદ્યમ લઈ રહ્યો હતો. તે જ વખતે એના ષેષક સાથીઓએ અશ્રુભરી આંખોએ કહ્યું - આ જીવન-દીવડે હવે વિરામ પામી રહ્યો છે અને તમારા જતાની સાથે જ કૌરવકુળનો દીપક સદા માટે અસ્ત લઈ જશે. પણ આ શોકની ક્ષણી રાત્રિએ તમારી કાઈ ઈચ્છા હોય તો કહો. અમારા સમ્રાટની છેલ્લી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરીને અને અમારા મનને સંતોષ આપી રહીશું.

દુર્યોધને જવાબ વાળ્યો. મારી બધી જ ઈચ્છાઓ માટીમાં મળી ગઈ મારા નવાણુ લાઈઓ મુદ્દમાં આપી ગયા અને મારું વિરાજ સૈનિકલ પણ સમાપ્ત થઈ ગયું. કૌરવ-જા વિનાશમય બની ગયું હવે શું ઈચ્છા રોષ બાકી રહી ગઈ હશે! પણ હા મનમાં એક કામના જરૂર લાગી રહી છે જે દુશ્મનોએ સારાય કૌરવ-કુળને પાસની જેમ વાદી નાખ્યું એ પાંડવપુત્રોના કપામેલાં માથાં આ આંખોએ જોઈ લેત તો મરતી વેળાએ પણ મારી આંખો શીતળતા અનુભવત અને હું રાત્રિથી છેલ્લો શ્વાસ લેત. પણ આ તો હવે કારુ સ્વપ્ન જ છે જે આ જીવનમાં પૂરું ન કરી શક્યો એ મોતની આ ક્ષણેમાં શું પૂરું કરી શકીશ! અને ત્યારે જ અથ ત્યાં આજળ આંખો. દુર્યોધનને કહ્યું હું તમારું હું હમણાં જ પાંડવ-પદાવમાં હું જઈ છું અને મારી આ તલવાર વડે હાથ જ પાંડવોના માથાં કાપી તમારી સામે રદ કરીશ મુદ્દના મેદાનેથી પ્રાણ લઈને નાંદેશ બાંહેડી વીર અમરત્યામાં હવે કાપરની જેમ પાંડવના નિરાસમાં પ્રવેશે છે.

મોટી રાત સુધી ચિન્મયોદ્ધત મનાવી પાંડવ-જા ગાદ નિદ્રામાં સ્તેષુ છે જેની દ્રોપદી પણ પોતાના પામેલ લાલોને જાતીએ આંખી નિદ્રાધીન છે કાપર અમરત્યામાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો અને એક જ પ્રદરમાં એણે દ્રોપદીના પામેલ મેટાઓની ઈદીલીલા સમાપ્ત કરી નાખી. એ નાનકડા પ્રાણી બીજી કોઈ ત્યાર પહેલાં તો અમરત્યામાં પમિલ મસ્તોલ લઈ બાંખી છૂટ્યો અને કૌરવ-જાના પદાવમાં, જ્યાં દુર્યોધન છેલ્લી પડીઓ ગણી રહ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. અમરત્યામાં ચિન્મયોદ્ધાસમાં બોલી કાઢ્યો ત્યો સમ્રાટ

આ અશ્વત્થામા આપના દુશ્મનોના માથા કાપી લઈ આવ્યો છે મહા-ભારતના મેદાનમાં મોટા-મોટા યોદ્ધા જે ન કરી શક્યા તે આ સેવક કરીને આવ્યો છે”

આ શબ્દો કાને પડતાં જ દુર્યોધનની બિડાચેલી આંખો ખૂંટી પાંડવોની જેની આકૃતિના પાંચ માથા જોઈ એની આંખોમાં ચમક આવી ગઈ, જે એ બોલી રહી હતી કે મૃત્યુ મુખે પહોંચતી વેળાએ પણ મે મારા દુશ્મનોને મારી નાખ્યા છે જીવનના છેલ્લા શ્વાસે પડ્યો છે દુનિયામાંનું એનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત થવામાં છે છતાંય એનું મન દુર્ગન્ધથી કેટલું ભર્યું પડ્યું છે ! એ અનાથ જીવન દરમિયાન દુર્ગન્ધ ફકતુ ગંધુ પણ મૃત્યુ સમીપ પહોંચવા છતાં દુર્યોધન બદલી શક્યો નહીં અને અતકાળે પણ દુર્ગન્ધની સાથે વિદાય થયો આજે હજારો વર્ષો વીતી ગયા છતાંય એની એ દુર્ગન્ધ કાયમ રહી છે

દુર્યોધનના જીવનની દુર્ગન્ધ તમે જોઈ ગયા હવે દ્રૌપદીની સુગન્ધ પણ જુઓ ન્યારે એના પાંચેય બેટાના ગળે છરી મોકાણી, ત્યારે એમની કરુણ ચિત્કારથી એની નિદ્રા ભગ થઈ ગઈ હતી આખની પ્રથમ દષ્ટિ એમની તરફ જતા જ એનું હૃદય પી ખાઈ ગયું પોતાના વહાલસોયા પુત્રના શરીર-માથા લોહીની ટશો ફૂટતી જોઈ કઈ માતાનું દિલ નહીં રોઈ જાડે ? કાઈ માતાનું એક જ સતાન મૃત્યુ પામે છે ત્યારે એ રોઈ-રોઈ સતાપ કરી-કરીને અડધી થઈ જાય છે ત્યારે જે માતાના પાંચ-પાંચ બેટા-સતાનો એકી સાથે હત્યાના ભોગ બને છે, ત્યારે એના દિલ ઉપર શા શા ધા વાગ્યા હશે ? કેટ-કેટલું વીત્યું હશે ?

દ્રૌપદીની ચીસોથી સારાય પાડવ-દળમાં તોફાન-હાહાકાર મચી ગયો. અર્જુન અને ભીમનો ક્રોધ જાભરાઈ આવ્યો. કયા કયારે માસૂમ નાના બાળકોનું ખૂન કર્યું ? તેઓ દોડ્યા, ઝાડી-ઝાખરા ઓથે છુપાયેલા અશ્વત્થામાને પકડી પાડ્યો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ સામે એને રજૂ કર્યો એમણે કહ્યું “મહાભારતના મેદાનથી પ્રાણને બચાવવા સારું મો છુપાવી નાસી જનાર અશ્વત્થામાએ કાયરની જેમ સતાઈ બાળકોની હત્યા કરી છે” શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું. “દ્રૌપદીના હૃદયને અનંત વેદનામાં સતાપનાર આ કાયરને એની જ પાસે લઈ જાઓ, એ જ એને દડ દેશે”

દ્રૌપદી પાસે ન્યારે એને લઈ જવામાં આવ્યો તો એને જોતા જ પુત્ર-વિયોગિની દ્રૌપદીની આંખોથી અગારા વરસવા લાગ્યાં. એણે કહ્યું “ન્યા

સુધી આ દુષ્ટનુ માથુ વિખૂડુ પાડી એની રક્તધારા વડે જુ મારા વાળેડું સિમન નહીં કરી લઈ ત્યાં સુધી મારો અપ્રમા સુખ નહીં પામી શકે. જીમની મદા અમદસામા છપર પાવાની જ હતી કે એટલામાં દ્રોપદીની વિચારધારાએ પથરો આધા અને જીમની છપડેલી જઘને વચ્ચે જ રોક્ષ્ય એ બોલી આ અભાગીને છોડી મૂકવામાં આવે. બેટાનુ મૃત્યુ માને કેટલુ પીડે છે એ આ પુત્ર-વિશેષિની દોહીનુ હૃદય સહી ચૂક્યુ છે આ પશુ મર્ધ માતાનો બેથે છે અને એના મોતના સમાચાર એના કાને પહોંચશે ત્યારે કેટલુ રડશે એનું દિલ ! મહાભારતની રણજવાલામાં પતિ-વિચોર તો એ પહેલાં જ સહી ચૂકી છે હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર-વિહીન થતાં એનું દિલ કેટલુ રડશે ! માતા દિલનુ દુઃખ એક મા જ નાથે છે મારે એને છોડી મૂકવામાં આવે.

આ છે દ્રોપદીના જીવનની સૌરભ-સુગ્રવ, જે દુઃખની અસીમ-જવાલામાં પશુ બિભેલા દુઃખનને ક્ષમા કરી રાખી. જીવનની આ મુજબે મહાનિ વ્યાજની ક્ષમા મહાભારતના પાને એને અમર કરી દીધી.

સત્સંગન વ્યક્તિ વિપત્તિની ભીપણ કાણેમાં પશુ પોતાની સત્સંગનતાનો પરિત્યાગ કરતો નથી જરાકે તમે નાથે છે. શીતનુ એ પિડ ભગ્ન કર જરમીનુ આક્રમણ થતાં એ પોત પીગળી નાથ છે અને પાણીમાં ર્ષપતરિત મર્ધ જશે પશુ પોતામાં જરમીને પ્રવેશવા દેશે નહીં નાથ, સત્સંગન પ્રકૃતિના પુરુષોનો આવે જ સ્વભાવ હોય છે વિપત્તિના ભીપણ પ્રસંગોમાં સામાન્ય માનવી કોષમાં વ્યાસાધુષીની જેમ શરી પડે છે પશુ સત્સંગન મહાપુરુષ પોતે હતી જશે પશુ જરમી એમના દિલમાં પ્રવેશી શકશે નહીં.

પશુ દુર્જન વ્યક્તિની વાત બીજી છે સાધુ-પ્રકૃતિવાદા માણસ પોતાના પ્રાણધાર્તી પર પશુ ક્ષમાનો શીતળ છટકાવ કરશે ત્યારે દુર્જન વ્યક્તિ પોતાના પ્રાણ-રક્ત પર પશુ વખત આવે અગ્નિ જ પરસાવવાની યોગ્ય કરશે. પ્રાણતના એક પ્રાચીન કવિએ કુટ પ્રકૃતિનુ ચિત્ર નાતાવર્ધા ક્યું છે કે-

રંકંતિ જાલ કઝમં કય લગજા વુજ્જવણ વુસ્મંતિ
કે લે કારિમ મેહા હા હા નિષિખા પુરિસા ॥

માનસી દુષ્ટ પ્રકૃતિનુ ચિત્રણ છપરની વાજામાં આપવામાં આવ્યું છે દુર્જન વ્યક્તિનો નર્મ સુધી સ્વયં સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી એ તમારે

પરમ મિત્ર બનીને રહેશે. તમારા પ્રત્યેક શબ્દોનું સન્માન-આદર કરશે. તમને ઈશ્વર માનવા તૈયાર થઈ જશે પરંતુ એ ત્યાં સુધી જ કે જ્યાં સુધી એનો સ્વાર્થ પૂરો થતો રહે છે પણ જે ક્ષણે એની સ્વાર્થપૂર્તિ થતી બધ થઈ કે તમે એના કશા જ કામના નહીં રહો એ તમને પણ તળે રગડવા તૈયાર થઈ જશે પહેલાં જેટલી શ્રુતિના ફૂલો બાધ્યા હશે, તે બધાં જ નિદામા ફેરવાઈ જશે તમે પહેલાં એના માટે ભગવાન હતા હવે હેવાન કરતા પણ નદારા હશે.

દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ એવાં જેવો હોય છે જે ઉપરથી કામળ હોય છે પણ અદરથી કઠોર કોઈએ વ્યગમા બતાવ્યું છે કે ‘ખલ’ શબ્દની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ? ‘ખર’નો પ્રથમ અક્ષર ‘ખ’ અને વ્યાલનો છેલ્લો અક્ષર ‘લ’ મળીને ‘ખલ’ શબ્દ બન્યો છે માટે ‘ખલ’માં ગંધેડાની મૂર્ખતા અને સર્પની કૂરતા બન્નેનો સમન્વય છે એ બીજાનું નષ્ટ કરવાનું જ બાજુતો હોય છે.

જેમ વાવાઝોડુ વૃક્ષોની જડો મૂળીયાઓને જ ઉખેડવાનું બાજુ છે પણ ઉખેડવાને જમાવવાનું એ બાજુનું નથી દુર્જન વ્યક્તિનો સ્વભાવ પણ કંઈક આવી જ જાતનો હોય છે કોઈ જામેલાને ઉખેડી નાખવો એ એના ડાબા હાથની રમત છે પણ કોઈ ઉખેડવાને જમાવવાની વાત કરશે તો એ કહેશે એ મારા હાથ વશની વાત નથી બીજાનું દુઃખ દરદ જોઈને જો હૃદય આનંદ અનુભવે છે તો સમજવું જોઈએ કે, હજુ દુઃખતા બાકી છે. કારણ કે બીજાની તરફથી આનંદનો અનુભવ કરવો એ હૃદયની દુર્જનતા વ્યક્ત કરે છે અને બીજાની ફજેતીથી થતો રાજીપો આત્માની અસ્વસ્થતાને સાબિત કરે છે આ જ જીવનની દુર્ગંધ છે. સત-આત્મા બીજાની પ્રસન્નતામાં આનંદ માણે છે તો દુર્જન બીજાના તુકસાનમાં આનંદ અનુભવે છે.

અપાડી આકાશમાં કાળા-કાળા મેઘોને છવાયેલા જોઈ મોરના મનમાં ઉલ્લાસ આનંદ પ્રગટે છે એ સ્યામવર્ણી મેઘોનું ગર્જન મોરના મનને પ્રકુલિત કરી દે છે સત પ્રકૃતિનો બાણસ પરહિતથી અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે સતના હાથે જ્યારે કોઈ ગરીબ વ્યક્તિની કોઈ સેવા થાય છે ત્યારે એને ઘણી જ પ્રસન્નતા થાય છે જ્યારે દુર્જન વ્યક્તિ બીજાને કષ્ટો દઈને પ્રસન્ન થાય છે જ્યારે એ બીજાના અનિષ્ટ માટે કોઈ યોજના ઘડે છે અને

એમાં એ પાર છતરે છે એના દામે બીજાનું અદિત ઘર્ષ નામ ત્યારે એ આનંદ અનુભવતો હોય છે

આંખાનો અપૂર્વ રસ પીને પણ કેમકે બર્ષ કરતી નથી ત્યુ દોષે મહાવર્ણો અદ્ય પાણીના એ રીપાં પી લેશે તો ટર ટરના ધ્વનિમાં ગગન બેઠી ઉડીમેય કરવા લાગે છે. જાણે કે એ પોતાના અમૃત-પાનની વાત સ્વારામ વિશ્વને સંભળાવતો ન હોય. કુલંબની વ્યક્તિ એ સબ્દ પણ નો બણી લેશે તો એ પોતાને અધાપરિત ગણવા લાગશે. સરસ્વતી સાથે પણ મચી કરવા દોડી જશે. એની પાસે નો દસ પૈસા પણ એકઠા ઘર્ષ નથી તો એ ધનકુબેરને પણ પરાજિત કરવાની કોશિષ કરશે. આવી વ્યક્તિઓને સપત્તિના બોલ કે દુકામ મળી નહીં છે તો એ સમજવા લાગે છે કે સ્વારામ વિશ્વની સપત્તિ એની જ તિમેરીઓમાં સમેટાઈ ઘર્ષ છે. આવી વ્યક્તિનું સમાન કરવું એટલે તાવના ઇરોને તેજ સરામ (નરેય) પાન કરાવવા જેવું છે. કુલંબની વ્યક્તિને સપત્તિ તેમ જ સન્માન મળે છે તો એના જાત્યાચારો ખટવાને બદલે વધતા જ નામ છે.

આવી વ્યક્તિ કદાચિત સપત્તિ પામીને પણ નમે છે. તે ત્યારે એની એ નમ્રતા પણ કંઈ કાય ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે. કારણ કે અકુલ પણ નમીને જ ખૂચે છે. ધનુષ નમીને-વળીને-જ બાણનો પ્રહાર કરે છે. સર્પ ત્યારે દશે છે ત્યારે એ પહેલાં નમે છે. તેવી જ રીતે નિસાદી પણ જ્યારે અપ્પ મારે છે ત્યારે એ પણ નમીને જ ચિતારને પકડે છે. દુર્ગંતની નમ્રતા પણ દુઃખદાયક હોય છે. આવી વ્યક્તિને હાલની એટલે કાલમાં પચ્ચર દેકવે જાને પોતાનાં જ વસ્ત્રો અદ્ય-ખરાબ-કરવા જેવું લેખાયે. જેના જીવનમાં અદ્ય-એલ કામી છે એની પાસેથી શુ મેળવવાની અપેક્ષા રાખી શકાય ?

તમે એના દિતની જ કોઈ વાત કરશો તો એને પણ એ પોતાનું અપમાન સમજી જાને એનો બદલો વાળવા એ કંઈ ફાલે જાને ક્યા રૂપે તમારું અદિત કરી બેસશે એ કંઈ નિશ્ચિત હોતું નથી. આની વ્યક્તિઓની વાણી વગન-પર તમરે વિશ્વાસ ન રાખવો. જોઈએ કારણ કે ૭ જિમ્મી જીમ છે તે જ એમના હૃદયમાં પણ છે. એમ માની શકાય નહીં જાને જે બનાવમાં છે એવું ૮ એવું વતન પણ દશે એ પણ કદી શકાય નહીં. સરકતના એક કવિએ કુષ્ટ પ્રકૃતિ સ્વભાવના માણસનું સ્વદર્શિત દર્શાવતાં ક્યું છે

મુક્ત પદ્મદલાકારં, વાચા ચદન શીતલા, હૃદયં વર્તુણિ તુલ્ય ધૂર્નસ્ય ત્રય લક્ષણ ।

ઉપરની બે લીટીમાં જ દુર્જન વ્યક્તિના અભાવનું લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યું છે એનું મુખ્ય સદા ક્રમભંગની જેમ ખીણેલું મળશે. મધુર હાસ્ય એના હોઠ ઉપર મલકાતું હશે જ્યારે એ બોલશે ત્યારે એવું લાગશે કે જાણે ફૂલ જ વરસી રહ્યા હોય એની શાંત પ્રકૃતિ-શીતળતા ચદન અને ચદ્રની શીતળતા કરતા પણ સૌ ગણી વધુ દેખાશે સાબળનારને એવું જ લાગશે કે જાણે સેવાની સાકાર પ્રતિમા છે દુ ખી અને દદીને જેઈ એનું હૃદય પીગળી જાય છે સાન્તવનાનો શીતળ છટકાવ કરવામાં પ્રવીણ છે પણ જ્યારે એની છાતીએ ધડકતા હૃદયને જોશે તો ત્યાંની હાલત તમને આ બધા કરતા કઈંદ જુદી જ દેખાશે

વાણીમાં અધ્યાત્મનું તેજ છે પણ હૃદય તો સ્વાર્થના અધકારથી પૂર્ણ છે સ્વાર્થ અને તૃણાની કાતર કચકચાટ દિવસગત ચાલુ હોય છે ગાહ છે ફક્ત કોઈ પખીને પળમાં સપડાવાની-ફસાવવાની સ્વાર્થની કાતર સામે જે કઈ આવ્યું કે બસ, એક ક્ષણમાં જ એ એના બે હુકડા કરી નાખશે તમે એના વચન પર વિશ્વાસ રાખો છો તો તમે મોટી ભૂલ કરી રહ્યા છો. કારણ કે એક વાત ઉપર અડગ રહેવું એ તેમની નજરે હઠધર્મ હોય છે. ધડિયાળનો કાંટા પ્રતિક્ષણ બદલતો રહે છે તેમ એમની જીભ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહેશે તેમ નહીં કરે તો એમનામાં જડપાણુ આવી જશે ને ? એક જીભ-વચન-પર એને વિશ્વાસ હોતો નથી એક વિચારકે કહ્યું છે, “ સાધુને એક જીભ હોય છે સાપને બે જીભ છે કારણ કે એને બે મોઢા હોય છે બ્રહ્માની ચાર જીભો તો પ્રસિદ્ધ છે, રાવણને દસ જીભો છે તો શેષનાગને હજાર જીભો છે વૈદિક પરપરા આના ઉપર વિશ્વાસ ધરાવે છે પરંતુ દુર્જન વ્યક્તિની જીભોની કોઈ સખ્યા જ નથી એ દિવસ દરમિયાન દેટલીય વખત બદલાશે, એને માટે કોઈ નિશ્ચિત પ્રમાણ નથી ”

હા, તો આ જીવનની દુર્ગંધ છે જે માનવ-જીવનની પવિત્રતાને હણે છે આ અંગે હું ઘણું લાણુ બોલી ગયો છું અને એ જરૂરી પણ હતું કારણ કે કોઈ વસ્તુને સુરાસિત બનાવતા પહેલાં એની દુર્ગંધને દૂર કરવી જરૂરી છે માટે જીવનમાં સુવાસ લાવવા માટે પહેલાં અભાવની આ દુર્ગંધને સમાપ્ત કરવી પડશે

જીવનમાં સુવાસ સાવવા માટે આપણે આપણા સ્વભાવમાં સન્નિવૃત્તિને સ્થાન દેવું રહ્યું એ માટે આપણે સુવાસિત — વન પીતાવતી વ્યક્તિઓની સાથે હરિદ્ધાર્ષ પણ કરીએ એમના જીવનની નકલ પણ કરીએ તો એને અનુમિત કહી શકાય નહીં સિદ્ધાંતી ઉપરથી હર્ષાન મારી નીકળી જવું એ બાંધુરીનું કામ ગણાશે. પણ ગર્વિણ પર સંધારી કરીને નીકળવું એ કસક લેખાશે. જસ, તેવી જ રીતે સન્નિવૃત્તિની સાથે હરિદ્ધાર્ષ કરવામાં પણ મેષતા રહેશે છે જ્યારે મૂખો સાથેની મિત્રતા અનુચિત—અશ્રેયશ્રેય છે

જીવનને સુવાસિત બનાવવા માટે તમારે કઠોર બનવું પડશે. વાત બહુ વિચિત્ર જેની સાથે છે તમારા કાન મૃદુ—કામળ બનવાનો ઉપદેશ સંભળવા આવ્યા છે પણ હુ કહુ છું કે તમે કઠોર પણ બનો કેમકે કઠોરતા પણ એટલી જ કામળી વસ્તુ છે. ડેટલી કે કામળતા. જરૂર માત્ર એટલી છે કે આપણે એ માટેની તકને ઓળખતા રીખીએ. સમય આવ્યે કઠોરતા પણ સફળતા બની જાય છે તેમ જ્યારેક નમ્રતા અને કામળતા પણ કુશળ બની જાય છે

તમે કુશળ વખતે કઠોર બનો પણ સંપત્તિ સંપન્નતા વખતે કામળ-વસતતા આજમન સાથે પ્રકૃતિ જ્યારે વન ઉપવનમાં નવું જ સૌન્દર્ય ધાર્યે છે ત્યારે દરેક વૃક્ષ નવા પાંખાયી નવપક્ષ્વિત બની જાય છે. પરંતુ એ નવી સંપત્તિને યામી વૃક્ષ ડેટલું કામળ બની જાય છે એના પાંદડે-પાંદડે કામળતા—મૃદુતા હર્ષાન જાય છે. પણ વસતની પૂર્ણપ્રકૃતિ વખતે જ્યારે ગરમી આવે છે અને કુદરતને બીજા શ્રીમ કાળની જોડે ગુપ્તમય પડે છે ત્યારે તમે નિરીક્ષણ કરશો તો તમને વનનું એકેએક વૃક્ષ કઠોર દેખાશે. એના પાંદડામાં પણ અપેક્ષાકૃત વધુ કઠોરતા આવી જાય છે

હા તો તેવી જ રીતે તમે પણ સંપત્તિની શોધમાં કામળ બનજો અને જ્યારે વિપત્તિઓ આવી પડે અને એમાં તમે પીસાઈ સ્થળ હો ત્યારે એટલા કઠોર બનજો કે એ કુશળતા ચક્ર ખસી જાય પણ તમારા મોં પરનો મહાકાટ ન જાય વિપત્તિના ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ તમે હસી શકો. એ પણ જાન્યે તો કિસકુ જ દેખાય છે માનવ સંપત્તિ વેળાએ કઠોર બને છે અને વિરતિની શોધમાં મૃદુ—નરમ કમોશ્યી હસ-વીસ હજાર મળી જાય તો હસ એટલું કઠોર બની જરી કે કાઈ પરિસ્થિતિવશ પોતાના જાગની કુશળ કમળી તમારી કમક્ષ રૂઢ કરી તો પણ એ હસવો એક બાણ પણ પીગળશે નહીં અને કુશળની આંધી આવતાં સંપત્તિનાં પાંદડાં ખરી પડશે અને જીવન

રેગીસ્તાન રણની જેમ દૂધા જેમ બની જશે ત્યારે જીવનમા એટલી નમ્રતા આવી જશે કે બધાવના ચરણો ચૂમવા તૈયાર થઈ જશે ચાદીના દુકડાઓ પાછળ ભળટમા ભ્રષ્ટ એવી વ્યક્તિની ગુલામી પણ સ્વીકારી લેશે

સપત્તિમા તો મિત્રો તમને શોધતા આવે છે જ્યારે વિપત્તિ ટાણે તમે મિત્રોની પાછળ દોડો છો આ જ મનુષ્યની મોટામા મોટી હાર છે એ વિપત્તિ ટાણે દુનિયાને યાદ કરે છે 'એ મને પૂછવા પણ ન આવ્યો. એને મેં બોલાવ્યો હતો પણ એણે મારા ઘર ભણી બેસુ સુદ્ધા નહીં ' પણ આ જ સજ્જનને તમે પૂછો કે જ્યારે અન્ય કાઈ બીમાર હતું ત્યારે તમે એની કેટલીવાર ખબર કાઢવા ગયા'તા ?

સાચી વાત તો એ છે કે માનવ સપત્તિ આવતા કઠોર બને છે અને વિપત્તિમા કામળ થોડાક વર્ષો પહેલાની એક વાત છે હું મારા ગુરુદેવ સાથે મુબઈ આવ્યો હતો તે જ વખતે આપણા સમાજના એક મોટા આગેવાન-લીડર-પણ મુબઈ પધાર્યા હતા સઘનો એક સભ્ય એમની પાસે ગયો અને સમાચાર આપ્યા કે ગુરુદેવ કિશનલાલજી મ 'ઉપાશ્રમા બિરાજે છે, તો નેતાજી બરાડી ઊઠ્યા ' નો ટાઈમિ' અને એમની વાણીમા જાણે સત્તાનો નશો બોલી રહ્યો હતો

જ્યારે સપત્તિને સત્તા સાપડે છે ત્યારે એમા નશા કરતા પણ વધુ તેજ નશો આવી જાય છે તેથી એમના ઘરમા લક્ષ્મીનો રણુકાર હતો અને બહાર સમાજ તગ્ધથી મળતું મોડું માન અને નેતાગીરી, આ બધા મળીને જ તો ' નો ટાઈમિ ' શબ્દો સરી પડ્યા હતા સમાચાર પહોંચ્યાનાર ભાઈ મારી પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા, આપણા સમાજના નેતાઓ પાસે મુનિઓના દર્શન કરવા માટે સમય-કુરસદ નથી મેં કહ્યું આજ તો એમની મેવા છે. મુનિઓ પાસે આવી તેઓ પોતાની સમાજ-સેવામા વિપ્ત શા સારું પેદા કરશે ? અશ્વુ-જવા દો આ વાતોને ભાઈ!

ચાતુર્માસ વીત્યો થોડાક વર્ષો બાદ કરતા-ફરતા અમે તે જ નગરમા પહોંચી ગયા કે જ્યાં આપણા સમાજના આ નેતા ગહેના હતા પણ એ દિવસોમા સમયના ગહેણુ સાથે એમનામા પણ ધણો મોટો ફેરફાર થઈ ચૂક્યો હતો સપત્તિ વિદાય લઈ ચૂકી હતી અને નેતાગીરી પણ છીનવાઈ ગઈ હતી. અને જતા એમનો પેલો નગો પણ ઊતરી ગયો હતો હવે એ "નો ટાઈમિ" વાળા સત્જન પ્રતિદિન ઉપાશ્રમે આવવા લાગ્યા સવારે, બપોરે ને સાંજે

તમે વખત સમાધિક પસું કરતા હતા એ જોયું કે સંપત્તિની શાન માલી મઈ છે તેથી તેઓ નિજ પોતાના રૂપમાં પાછા આવ્યા અર્થાં છે

પસું હું કહીશ તમે સંપત્તિમાં નહીં પરંતુ વિપત્તિમાં કઠોર જનતા શીખજો. એક પ્રશ્ન પૂછું તમે આભિ-કેરી જનતાનું પસંદ કરશો કે નાગિયેર ? જુઓ તેા ખરા આભિ-પાકી કેરીને જ્યાં જ્યાંવસે છે એનો રસ જાકાર નીકળી પડે છે જ્યારે નાગિયેરને એમ ક્યાવસેથી એનો રસ મહાર નહીં નીકળે. હું તેા ઈચ્છીશ કે તમે આભિ નહીં પણ નાગિયેર જ બનો. જીવનમાં કમરતા હશે તેા વિપત્તિના સાધારણ એવા પ્રસંગે પસું માનવકક્ષથી વિનિ રસ ટાકી પડે છે અને જો હલમાં વીરતા હશે તેા જમે તેવા આધોત કેમ ન લાગે પણ વિષ કદા ખૂટશે નહીં

હાને તમે નીચે પછડો એ ટક્કર આઈને પગપાઈને પણ ઉપર ઉછળશે ત્યારે આરીનું ટેકું જમીન ઉપર નાખશો તેા એ ત્યાં જ પડી રહેશે તેમ વીર મનુષ્ય વિપત્તિની પછડો-ટક્કર આઈને પણ આજળ વધે છે અને ક્યાર વ્યક્તિ ત્યાં જ હમશે થઈને પડેા રહેશે વિપત્તિઓ સામે ઝડપવાની એનામાં તાકાત નથી હાવડાની બાટને તમે કાપી લ્યો તેા કપાશ છતાં તે પ્રકાશ આપશે જ તેમ આપત્તિ-કાળમાં પ્રકાશ જમીને પણ સત પુરો પોતાના વિચારોની જ્યોતને જૂઝવા દેતા નથી

જનતા સતો વિચારોનો સ્થા વિશેષ કરતી રહી છે જ્યાં સુધી તેઓ જીવિત રહ્યા ત્યાં સુધી એમને અપમાનતા ક્યાં ખૂટકા પીવા પડે છે જનતા એમના માર્ગમાં કાંટા પાથરે છે પણ એ કટકાકીણ માર્ગ પર તેઓ નજે ફૂટે પર આલી રત્ના હોય તેમ આત્મા પગમાં કાંટા વાળ્યા પણ મનમાં એક કટોષ વાળ્યો નહિ. તેથી જ સજીની વચ્ચે પણ એમને મહામ શત્રુ જન્મે નથી. કાંટા વાળ્યાનું હ હ હું પણ કાંટા વગાડનાર પ્રત્યે દુહાવ નહોતો સરફતના એક કવિએ સતના સ્વભાવનું ચિત્ર આપતાં કહ્યું છે કે

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनरर्षवन् बालू गणधम्
छिम्नं छिम्न पुनरपि पुनर्यावु सपेक्षु बहम् ।
दग्धं दग्धं पुनरपि पुन संपिन्ने कालं वषम्
न प्राणास्तेर्जप प्रहोत विहति सपित सगजनामाम् ॥

માનને તમે પથ્થર સાથે પડેા પડું ડેટકીવાર એ મચ્છાસી એટલીવાર એ પોતાની મધુર સમજાવેાને જ ર દડી પોતાને મચ્છનારને પડું એ ફોરમ

જ આપે છે કુવાડી વડે ચઢનને કાપો પણ કપાતો ચઢન પોતાની સુવાસ આપવી તજતો નથી એ કપાતો ગયો તેમ કાપતી કુવાડીને પણ સુવાસિત બનાવતો ગયો શેરડીને ચાકુ વડે છોલવામા આવી, પણ જેટલી વાર એ છોલાણી એટલી વાર એની મધુરતા વધતી જ ગઈ અને ન્યારે એને કોલૂમા પીલવામા આવી ત્યારે એણે પેલા પીલનારને તો પાત્ર ભરીને મીઠો-મધુરો રસ જ આપ્યો

સુવર્ણ-સોનાને જેટલી વાર અગ્નિમા તપાવશે એમ એની ચમક વધતી જ જશે તેમ સત સ્વભાવવાળો મનુષ્ય પોતાના માર્ગમાં કટક પાથરનારને પણ સુવાસ જ આપશે સત પુરુષ પર ન્યારે કોઈ લાઠીપ્રહાર કરે અને એથી ભડે એનું લોહી વહેતું થાય પણ જેવાનું તો એ છે કે એ વખતે એના મનમા શું વહી રહ્યું છે ? ત્યાં શું ધૂણા કે દ્રેપ તો વહેતો નથી ને ? ના, એવું કદી નહીં બને એના શરીરમાથી ભેલે રક્તધારા વહી નીકળે પણ એના મનથી તો પ્રેમ-ધારા જ વહેશે એના અતરના આશીર્વાદ જ વરસશે

આને જીવનની સુવાસ કહેવાય, ન્યારે એક પ્રહાર કરનાર પ્રત્યે પણ આપણું મન પ્રેમથી છલોછલ બને ભલાઈનો બદલો ભલાઈથી જ વાળવો એ ધનવતા છે અને એમાય ભુરાઈનો બદલો ભલાઈથી વાળવો એ સતવૃત્તિ છે અને આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિ તો એમા જ વિશ્વાસ ધરાવે છે આજ વિશ્વાસના આધારે જ તો એ સાપને પણ દૂધ પાય છે સર્પ તો વિપ છાટે છે પણ એના વિષના બદલામા આપણે એને દૂધ પાઈએ છીએ

એક સમયની વાત છે બ્રહ્મદત્ત બનારસનો રાજા હતો એના પુત્રનું નામ બ્રહ્મદત્તકુમાર હતું તત્કાલિના વિશ્વ-વિદ્યાલય (ગુરુકુળ) માં એણે અભ્યાસ કર્યો હતો તત્કાલિના એ દિવસોમા પ્રાચીન વિદ્યાઓ માટેનું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું કે જ્યાં ભારતના અમીર અને ગરીબ હમ્મરો વિદ્યાર્થીઓ એકઠી સાથે બેસી અભ્યાસ કરતા હતા ત્યાં જ બ્રહ્મદત્તકુમારે ભારતીય વિદ્યા અને કળાઓનું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું પિતાના મૃત્યુ પછી કુમાર બ્રહ્મદત્ત ગાદીએ બેઠો એણે ગળ એવું કુશળતાપૂર્વક ચલાવ્યું કે રાજ્યમા કોઈ અપરાધી જ ન રહ્યો ન્યાયાલય-કોર્ટો કચેરીઓ ખાલી ખાલી જ રહેવા લાગી

સાચે જ રાજ્ય-વ્યવસ્થાનો આ જ આદર્શ હોવો જોઈએ પ્રજાને યથાગોચ્ય ન્યાય મળે, એ નીતિ આદર્શ ગણાશે પણ એથી ઊંચો આદર્શ તો એ છે કે રાજ્યમા અપરાધ, શુનો જ ન થાય કોઈને એકબીજાની

હરિશ્ચંદ્ર કરવાની તક જ ન મળે. કુમાર અત્યંત આમ જ કશું એવું બાપ-રાધનાં મૂળને જ નાબૂદ કરી તેથી એના ન્યાયાલયનાં દ્વારો સુધી જ રહેવાં લાગ્યાં.

આને તમારે ત્યાંના ન્યાયાલયનાં એર ઓ સુધી ખાસી રહે છે કે બહારથી બીલી જામેલી રહે છે? જેમ ન્યાયાલયો વધતાં ત્યાં તેમ-તેમ બાપ-રાધો પણ જમણા જ વેચાણ વધતાં ત્યાં છે વહીવટો વધ્યાં પણ અધ્યક્ષ-કક્કસો ઓખ ન થયાં ડોક્ટરો વધ્યાં ત્યાં-ત્યાંમાં ડોક્ટરો ઈન્જિનિયરો સર્જીને બેઠા છે પણ વિચારવાનું એ છે કે શેરો ખરવા છે કે વધ્યાં? બનુ શકે તે એવી જ સાક્ષી પૂરે છે કે ડોક્ટરો જેમ વધ્યાં તેમ શેરો પણ વધ્યાં જ છે તે વધારાં ચિન્તિત્વા તો તેને જ કહી શકાય કે જે શેરોને ઓખ કરે ન્યાયાલયનો આજ્ઞા ત્યારે જ સર્જન કહેવાય કે બપોરે સમાજમાં કમળ-કલક કક્કસો ઓખ થાય કુમાર અત્યંતે બાપ જ અત્યંતે બનુકરણ થયું.

એક વાર કુમાર અત્યંત રજામાં બેસી ક્યાંક જઈ રહેલો હતો. એ જ રસ્તેથી ડોસલ-નરેસો રથ પણ ખાતરી રહ્યો હતો. એ રથમાં પોતે નરેસ મસ્તિક બેઠો હતો. રસ્તો સાંકડો હતો અને બાજુએ જામેલા વિશાળ ખર્ તોને કાપતો-ચીરતો એ નાનકડો માત્ર જઈ રહ્યો હતો. રસ્તે એટલે સાંકડો હતો કે ફક્ત એક જ રથ પસાર થઈ શકતો હતો. અને રથ બા જ રસ્તે લટકાઈ પડ્યા. અનેને પોતપોતાની દિશામાં ખાતજ વધતું હતું એટલે પ્રભ એ હતો કે બનીમાંથી ડોસુ ખાતજ વધે જ નીર ધડી હતી. બાવા ખવસરોમાં બે દીવાના અનેસા ક્ષત્રિયો ખાતજ બની જાય તો ફક્ત તલવાર જ એને ખાખરી ફેસશે લાવી શકે પણ બને રથનાં ચારથીઓ કુશળ હતાં એમને તલવારનો ફેસશે મ દૂર નહોતો વાર્તાલાપ વાટાવાટ દ્વારા જે રસ્તો નીકળી આવે એના માટે તલવારને માફ કરવી એમાં એમને અકારતું ફિટિલ ન થવાનો ભય હતો.

હા તો ડોસલના ચારથીએ કુમારના ચારથીને કહ્યું તમે તમારો રથ પાછો વાળો કેમકે મારા રથમાં ડોસલ-નરેસ મસ્તિક બેઠેલા છે તે જ વખતે કુમારના ચારથીએ કહ્યું 'રથ તમારે પાછો વાળવો નેઈએ કારણ કે મારા રથમાં કારીનનાં કુમાર અત્યંત મિત્ર છે. કુમારના સ્વર શીએ વિચાર્યું હીંક બને જ નરેસો છે તે પછી બાપુ-કીમર વડે એને

ફેસલો કન્વો જોઈએ જે વયમા મોટા હોય એમનો રથ પહેલા આગળ જમે એણે પૂછ્યું -

“તમારા સમ્રાટની ઉમર શું છે?”

કોશલના સારથીએ જવાબ વાળ્યો “ચાલીસ વર્ષ”

કાશીનો સારથી વિચારમા પડી ગયો કાણુ કે એનો નરેશ પણ આ જ ઉમરનો હતો એટલે વય એનો ફેમલો કરવામા મદદરૂપ બની શકી નહી પછી એણે રાજ્ય-વિસ્તારના આધારે નિર્ણય લેવાનો વિચાર કર્યો. પણ ભાગ્યવશાત્ બનેનો રાજ્યવિસ્તાર એક જેવો સમાન જ હતો. પછી સેના ધન, યજ્ઞ, કુળ અને ગોત્ર એમ એક પછી એકની સરખામણી કરી જોવાઈ પણ બને સરખા જ-સમાન નીકળ્યા બનેમા સમાન બળ હતું પછી કુમારના સાથીએ પૂછ્યું “વારુ ત્યારે, એ બતાવો કે તમારા રાજ્યની સંજ્ઞાનતા કેવી છે?” જવાબમા કોશલનરેશના સારથીએ પોતાના રાજ્યની સંજ્ઞાનતાનું વર્ણન કરતા કહ્યું -

दलहं दलहस्स क्षिपति, मल्लिको मृदुना मृदु ।

साधंपि साधुना जेति असाधुं पि असाधुना ॥ ૧ ॥

ખેતાદિસો અય રાજા ભગ્ગ ઉચ્ચાદિ સારથિ । ।

કોશલનો સારથી પોતાના સમ્રાટની સુજ્ઞાનતા સંજ્ઞાનતા બતાવે છે “નરેશ મલ્લિક કઠોર માણસ માટે કઠોરતા અપનાવે છે, અને કોમળ વ્યક્તિઓ માટે મલ્લિક નરેશ હમેશા કોમળ મૃદુ રહ્યા છે” **“वज्रादपि कठोरानि मृदुनि कुसुमादपि ।”** મારા સમ્રાટ કઠોર વ્યક્તિ માટે વજ્ર કરતા પણ કઠોર છે અને મૃદુ વ્યક્તિ માટે ફૂલની જેમ મૃદુ કોમળ બની જાય છે અમારા સમ્રાટે સાધુ સ્વભાવની વ્યક્તિઓને પોતાના સાધુ સ્વભાવે જીત્યા છે અને દુષ્ટોને એમણે દુષ્ટતા કરીને જીત્યા છે અર્થાત્ એમણે લજાઈની સામે લજાઈ વાપરી છે અને છે અને ધુરાઈને ધુરાઈથી દબાવી છે અમારા સમ્રાટ એટલા સંજ્ઞાન પ્રકૃતિ-સ્વભાવના છે કે એમના રાજ્યામાં સર્વત્ર શાન્તિની શરણાઈઓ બજા-વાગી રહી છે માટે હે સારથી, તમે અમારા રથને આગળ જવા દો”

કુમારનો સારથી ખેલ્યો “હા, તમે ઠીક કહો છો તમારા સમ્રાટની નીતિ સુદર છે પણ આટલાથી તમને રમ્તો નહી મળી શકે, કારણુ કે તમે એક જ પક્ષનું જ્ઞાન મેળવ્યું છે” તો કોશલ નરેશના સારથીએ પૂછ્યું : “વારુ, તો હવે તમે તમારા નરેશની સંજ્ઞાનતા અંગે કંઈક બતાવો”

સારથીએ કહ્યું

અવકોષેન જિને કોથં મસાણુ સાધુનામિમે ।

જિમે કદરિય લામેન સપ્પેનાલિક વાવિનમ્ ॥

પતાવિસો મય રાક્ષા ઇમગા વચ્ચાદિ સારથિ ।

કુમાર અશ્વત્થનો સારથિ પોતાના સમ્રાટના સ્વભાવનો પરિચય આપી રહ્યો છે. અમારા નરેશ ક્રોધને આક્રોધ વડે છોડે છે અને અસાધુ પર આક્રુતા વડે વિજય મેળવે છે. ક્રોધને ક્રોધ કહી છતી શકો છો નથી, આગ્નિને શુ આગ્નિ જ વડે શમાવી શાન્ત કરી શકાય ખરો? વેરથી વેર કહી શાન્ત થઈ શકતું નથી એવું સારુ તો કામા રૂપી નીર-પાણીની જરૂર રહે છે.

અસાધુ સ્વભાવને છોડવા શુ આપણે પણ અસાધુ જનનું નોંધણું છુટાઈને છોડવા માટે શુ બહાઈને પણ છુટાઈમાં રૂપાંતર થવું પડે? જો બહાઈ બહાઈ રહે જ છુટાઈને છતી ન શકે તો પછી છુટાઈ પોતે જ શુ અશક્ય છે? પણ આવી જ જો બને તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણેથી બહાઈ નામી જશે-નાબૂદ થઈ જશે કૃતરો માણસને કરે તો શુ મનુષ્યે પણ કૃતરાને કરાવવા જવું? માટે સાચું તો એ છે કે આપણે છુટાઈને પણ બહાઈથી છોડવી જોઈએ.

હા તો કુમારની સારથિ કહી રહ્યો છે. અમારા કુમાર નરેશની સમજનતાએ દુર્ગંધ વ્યક્તિઓની દુષ્ટતા ઉપર વિજય મેળવ્યો છે અને જે દીન અને સહુમિત હિંસના માનવીઓ છે એમને પોતાની ઘનજીવિ વડે છુટ્યા છે. અઘોર એમની ઉદારતાએ દીનતાને છતી લીધી છે અને એમના સ્તને મિત્રા-બાધીઓને છુટ્યા છે. આરા કુમાર નરેશ અસત્યને સત્યથી પરાજિત કર્યો છે. અસત્યથી સમર્પ કરવા માટે આપણે અશક્ય અને ત્યારે જ જ્યાર આપણે સત્યને તથા અસત્યનો આશય લઈએ તો પછી અસત્યનો જ વિજય થશે ને? અસત્યને જોતાં જ ને આપણે સત્યનું સ્વરૂપ રેહી રહીએ તો નિશ્ચય સમજવું કે આપણને એના પર વિશ્વાસ નથી.

અસત્ય જીવનની દુર્ગંધ છે ત્યારે સત્ય જીવનની શુદ્ધિ છે. ક્રોધ જીવનની ગંધ છે તો કામા જીવનની ખુશી છે. તમારું જીવન પણ શુભ સિવ ગુણન બને અને જીવનના અણીદાર કાલિયા પડ્યા છતાં તમે હારમત્ત રહો એજ કામના છે.

દિનાંક

જેન ઉપાધ્યય

૨૧-૬-૫૮

કોટ મુજબ

આજતું પ્રવચન માનવથી સબધ ધરાવે છે દેવોની વાર્તાઓ તમે સાલળી છે તમે એમને શ્રદ્ધાની સાથે જુઓ છો પરંતુ જે ભૂમિ ઉપર આજે તમે છો એના મૂલ્ય અંગે તમે કદી વિચાર કર્યો છે ખરો ? એક વિચારકે કહ્યું છે કે 'ઈશ્વર પછી બીજું મ્નાન કોને અપાય ? ઈશ્વર પછીનું સ્થાન ન તો દેવોને મળી શકે તેમ ન બિચારા પશુઓને અને તો પછી નારકીઓની તો વાત જ શી કરવી, બીજું સ્થાન ન રાજા માટે છે, ન સમ્રાટ માટે, ન સૈનિક માટે તેમ ન સેનાપતિ માટે બીજું સ્થાન તો ફક્ત એક જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને તે છે માનવ

જૈન ધર્મ આત્મવાદી છે એ કોઈ પણ વસ્તુનો તોલ કરવા એસે તો તે વસ્તુનો બાહ્ય સૌન્દર્ય, ચમક-દમકનો તોલ કરતો નથી, એના તોલમા વસ્તુનો ઉપયોગ જ વધુ મૂલ્યવાન કરે છે તો જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ દેવ ભૂમિ કરતા માનવભૂમિનું મૂલ્ય વધુ છે જો કે ભૌતિક વૈભવ અને શક્તિ-તમા માનવ કરતા દેવોનું મહત્વ સ્વિશેષ છે તેમ છતાં માનવ એના કરતા પણ મહાન છે એની પાછળ એક રહસ્ય છે

તમે આરસ-પથ્થરની કૃર્ષ પર બેઠા છો આ ચીકાશવાળી કૃર્ષ તમને પસંદ છે પણ ખેતરની માટી પસંદ નથી કારણ કે એથી તમારા કપડા ગદા થાય છે પણ હા, એ યાદ રાખવું જોઈ એ કે ખેતરની માટીમા ધાન વવાય તો ચાર મહીનામા એક દાણાના હજાર દાણા ઉગેલા તમને મળશે પણ જો તમે તમારા આ આરસ-પથ્થરની કૃર્ષ ઉપર ધાન વાવશો તો કેટલા દાણા મળશે ? બસ, આ જ રહસ્ય માનવ ને દેવ-ભૂમિમા છે

દેવભૂમિ સુદર છે પણ પેદાશવાળી નથી બ્યારે માનવજીવનની

ભૂમિ માટી કાળી છે અને કળી માટી પેદાશવાળી હોય છે એમાં આત્મ સિદ્ધિના બી વાવરો તો તેવી પેદાશ થશે અને સારુ—નરસુ બી પણ તમે આ માટીમાં નાખી શકશો મનુષ્યને વિશુદ્ધિ બાણી આપણ વધે છે અને પરપરિણતિથી અવીને સ્વપરિણતિ તરફ આવે છે તો તે એટલો ઉપર જીતી શકે છે કે સ્વમની ઉંચાઈ પણ એ પર કરી લે છે કારણ કે ધર્મની ઉત્કૃષ્ટ આરાધના માનવજીવનમાં જ સંભવિત છે નારકી વેદના—સાગરમાં ડૂબેલા રહે છે એમને ધર્મતત્ત્વ સમજવાની કુરસદ જ ક્યાં છે ? તિર્થંકરમાં અધિકાર છે પણ જીવનની કઠિંક પરાધીનતા અને કમજોરીઓ એમને ઉદ્ધવ મહાવ્રતોને અપનાવવાથી શકે છે પણ પાપ—જળને પ્રતિક્ષણ ભોગવી રહ્યાં છે બાળપણમાં એમને માતાનું દૂધ મળતું નથી બૂખ અને તરસને લીધે તેઓ સદા દુઃખળ રહે છે

શક્તિ—સામર્થ્યથી વધુ બાર એમને ખેંચવો પડે છે અને સાથે સાથે માર પણ આવે પડે છે એમનાં કામળ નસોદારાં નાથી દેવામાં આવે છે આમ કષ્ટમય વાતાવરણમાં એ બિચારાઓને ધાર્મિક દિગ્ગજોનો ભોધ લગભગ સંભવ જાનતો નથી દેવસૃષ્ટિ પુસ્તકના ભોગેમાં રામે છે વિશ્વાસ અને વૈભવોમાં દેવોને આધ્યાત્મિક જીવન તરફ જોવાની કુરસદ જ છે ? એક માત્ર માનવ જ એવું પ્રાણી કે જે ધર્મ તત્ત્વોને સમજવાની અને જીવનમાં આચરવાની સમતા ધરાવે છે

આજમની વાણીમાં કહ્યું તો નારકી અને દેવ અવધિયાનના પારક હોવા છતાં મોઘા ગુણસ્થાનથી આજળ જઈ શકતા નથી તિર્થંકર એમનાથી આજળ આવવી શકે છે પણ પાંચમો ગુણસ્થાન વટીને આજળ જવાની ક્ષમતા તો એમનામાં પણ નથી એ તો મનુષ્ય તરીકે જ એટલું અક્રમભળ છે કે મોઢા ગુણસ્થાન સુધી એની અગ્રાધ ગતિ છે અર્થાત્ જઈ શકે છે

સ્વાર્થસિદ્ધિને અનુષ્ઠર વિમાનવહી દેવ તેત્રીસ સાગર ને વિસ્તાર આકુળ્ય પામે છે મધુર સ્વરની સમીત લહેરોનો દિવ્ય જ્ઞાનદ પણ એને ત્યાં ઉપસન્ન છે સાથે જ એનામાં એવી પણ શક્તિ છે કે પોતાના મનના પ્રભોને મન પરમાણુઓ વડે સ્વયં સુધી પહોંચાડી શકે છે અને સર્વેશ્વ દ્વારા અગ્રેષ્ઠા માનસિક જગ્યાએ પણ એ સમજી શકે છે પરંતુ પાક રાખવું જોઈએ કે આટલી વિશિષ્ટ શક્તિ ધરાવતો દેવ તેત્રીસ સાગર સુધી ચલ્ય ને કેવળજ્ઞાન મેળવવા સારુ પ્રવ્રત્ન કરતો રહે તો શું એ એમાં (પ્રવ્રત્નમાં)

સફળ થઈ શકશે ખરો ? નહિ, કદાપિ નહીં આગમ વાણી એ માટે સ્પષ્ટ : શબ્દોમા ઈનકાર કરે છે પણ એક નાનો સામાન્ય માનવી જે પોતાના પુરુષાર્થને મોક્ષ તરફ કેન્દ્રિત કરે તો એક અતર્ક્યતામા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે

હવે તમે મનુષ્યજીવનનું મૂલ્ય આકરી શક્યા હશે પોતાની જિંદગી જોઈ તમે પોતાને હીણા સમજતા હશે પણ આગમવાણી કહે છે કે સ્વર્ગીય સુખમાઓમા પળતા દેવો પણ સદા ત્રણ વસ્તુઓની કામના કરે છે -

“તઓ ઠાળાઈ” દેવા પેહેજા

માણુમ્સ મવં આરિય સેત્તં સુકુલ જમ્મં ॥

સ્થાનાંગ સૂત્ર ઠા ૩

સ્વર્ગના દિવ્ય વૈભવમા વસતા દેવનું હૃદય જે વસ્તુઓ માટે અતુર હોય છે તે છે મનુષ્યજીવન, આર્થક્ષેત્ર અને શ્રેષ્ઠ સહચારી માતાની ક્રૂપે જન્મ પણ એ દેવી મજાનો વાત છે કે દેવ તો માનવ બનવા ઇચ્છે છે ત્યારે માનવ ? એ તો દેવ બનવા સારું યત્નો કરી રહ્યો છે ત્યારે માનવ ? એના તપ અને સયમનું લક્ષ્ય દેવગોત્રિ પ્રાપ્ત કરવામા છે તમે દેવી અને દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉપાસના કરતા હો છો

અજ્ઞાનના આવરણમા જીવતા કેટલાક મનુષ્યો તો દેવોને પ્રસન્ન કરવા માટે જીવતા પ્રાણીઓની બધી ચડાવે છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે દેવોની પાછળ થતો આ ઉપાસનાનું કયેય શું છે ? શું મનુષ્ય આઠ કર્મોથી આવૃત્ત છે અને દેવ છ અથવા ચાર કર્મોથી ? આગમો સાક્ષી દે છે કે દેવ પણ આઠ કર્મોની જળમા એટલી જ મક્કમતાથી જકડાયેલો છે જેટલો કે મનુષ્ય અને પીળા આત્માઓ આત્મવિકાસના ક્ષેત્રમા પણ દેવ મનુષ્ય કરતાં કેટલો પછાત રહ્યો છે ! સાગરોપમાની સાધના હોવા છતાં એ ચોથા ગુણસ્થાનની ભૂમિકાથી એક ઇંચ પણ આગળ વધી શકતો નથી હમણાં જ તમે એ સાલળી ચૂક્યા છો

પણ હા, કેટલાક લાઈ ઓ એમ કહે છે કે પુણ્યના ક્ષેત્રોમા તો દેવ સૃષ્ટિએ મનુષ્યને પાછળ જ રાખી દીધો છે ને ! હા, આ તર્ક કઈક હદ સુધી તો ઠીક પણ છે, પુણ્યનો પ્રભાવશાળી પ્રકાશ દેવને મળે છે એના દિવ્ય રત્નોના વિમાન અને એના સુકુટના એક મણિનું મૂલ્ય એટલું છે કે માનવલોકની સમગ્ર સપત્તિ મેળવીને પણ એક મણિનું મૂલ્ય ચૂકવી શકાય

નહી પોતાના જ ખડુ વિશ્વાસ સામાન્ય અને ચોક્કસ રીતે આપીને પણ અશ્વર્થી કરતું એક મહિ પણ ખરીદી શક્યામાં અસમર્થ છે

આ તર્ક પરથી તમે એ માની લો છો કે પુસ્તકનો પ્રજ્ઞા પ્રભાવ જે સૂચિમાં વિદ્યમાન છે પણ ના તમે કંઈક સાધ્ય આવ છે તમારો આ તર્ક કંઈક અધૂરો છે પુસ્તકનો પૂર્ણ પ્રભાવ જે નથી પણ એ તે દેવાધિદેવ તીર્થંકરમાં છે અને એમનું જ એ અતિશય પૂર્ણ અર્થપૂર્ણ છે કે દેવો અને દેવરાજ ઈન્દ્ર પણ એમની વાણી સાંભળવા સ્વયંથી મુલ્યે-કર્મમાં આસ્થા આવે છે

દેવોની સમ્યામાં સિદ્ધાંતો જેમ મળવા કરનાર ઈન્દ્ર તીર્થંકરની સામે જેવી રીતે બેસે છે એ તમે જાણો છો કે એક દરણી કરતાં પણ વધુ નય બની એક આસન ઉપર એ વીતરાગની સામે બેસે છે આ છે તીર્થંકર દેવનો પ્રજ્ઞા પુસ્તકપ્રભાવ એ એક પ્રશ્ન છે કે દેવસૃષ્ટિને ઝૂકાવી દેવાની શક્તિ તો તીર્થંકરની આત્મ-શક્તિના ચરમ વિદ્યાસમાં છે એમના અને વચન અને અનંત દશનમાં જ એ શક્તિ છે કે દેવેન્દ્ર પણ એમના ચર-લોમાં નથી પડે છે તો પછી આને પુસ્તકનો પ્રભાવ શી કહી શકાય!

આનો જવાબ એ દોઢી શ્લોક કે દેવ શક્તિના આશ્ચર્યનું કારણ તીર્થંકર દેવની અનંત આત્મ-શક્તિ તો છે જ પરંતુ સાથે જ એમનું પ્રજ્ઞા પુસ્તક મળે પણ છે કારણ કે આત્મ-શક્તિનો ચરમ વિકાસ તો એક સામાન્ય જગવણીમાં પણ તેટલો જ છે જ્યાં ય એ જરૂરી નથી કે દરેક કેળવી પાસે દેવો આવે જ ત્યારે તીર્થંકર દેવ પાસે તો દેવરાજને બાવળ જ પાડે આ એમના પુસ્તકનો જ અતિશય છે અને પુસ્તક પ્રકૃતિનું સર્વો-ચ્છમ પદ તે તીર્થંકરપણું જ છે મારે એ નિશ્ચિત છે કે પુસ્તકનો પ્રજ્ઞા પ્રભાવ મનુષ્ય જાતને જ પ્રાપ્ત છે દેવ જાતને નહી

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં તો ચાનર બધા કરતાં આમળ છે જ તીર્થંકરો અને જીવનારોની ઇતિહાસ એ જાનવે છે કે જોડકા પણ તીર્થંકર પશ્ચાત્તર અને જીવનારો બધા છે તે બધા મનુષ્યસૃષ્ટિમાં જ પેદા થતા છે કે એ દેવો પૈકી એકપણ દેવ તીર્થંકર થયો નથી, વળ માન અસપર્શી કાળમાં હસ બહેમ બધા છે સેકોડો અવસ્થાપિણી અને સિદ્ધાંતપિણી વચ્ચે સ્વધારણ ગીત ન ચનાર બીનાયા ત્યારે અને છે તો ખેંચી કાઢે / અને

કદાચિત યતો આશ્ચર્યપ્રદ બોનાઓને જૈન પરિભાષામાં અછેરા કહેવાય છે. આ વર્તમાન કાળચક્રમાં આવી દસ ખીનાઓ બનવા પામી છે

જેમકે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓ તીર્થંકર થઈ શકતી નથી પરંતુ મલ્લિનાથ નારીના જ રૂપે તીર્થંકર બન્યા પણ આવી ખીનાઓ કેટલીયે ઉત્સર્પિણી પછી કદાચ સભવિત બની છે પરંતુ શુ અનત-અનત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓની વચ્ચે એક પણ એવી ખીના બની છે કે કોઈ પણ દેવ અથવા નાગકો તીર્થંકર બન્યો હોય ? જવાબ હશે-નહી સર્વસના અનંત જ્ઞાનમાં એક પણ એવું દૃષ્ટાંત નથી માટે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકરની સર્વોચ્ચ ભમિકા મનુષ્ય જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે એક નિચારકે કહ્યું પણ છે કે ઈશ્વર એટલા માટે જ મહાન છે કે મનુષ્ય સમુ પ્રાણી એની ઉપાસના કરે છે અને મનુષ્ય એટલો મહાન છે કે એ ઈશ્વર બનવાને શક્તિમાન છે.

આ બધું બતાવવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય પોતાનું મૂલ્ય સમજી શકે. આગમમાં માનવજીવનની દૃષ્ટપ્રાપ્તિ અગે કથાનક આવે છે એક વખતે મહામુનિ ગૌતમ તારક મહાપુરુષ ભગવાન મહાવીર સમીપે પ્રશ્ન કરે છે : “ભગવન્, આ આત્મા અનંત ગુણોથી સસારસાગરમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે અનંત અનંતવાર એ જન્મ્યો અને મર્યો પણ ખરો પણ ભગવન્, આ આત્માએ સૌથી ઓછા ભવ કઈ યોનિમાં કર્યા હશે ?”

આના જવાબમાં ભગવાન મહાવીરે જે કહ્યું તે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમણે કહ્યું “ગૌતમ, આ આત્માએ સૌથી અદ્ય ભવ મનુષ્ય જીવનના કર્યા છે કારણ કે મનુષ્ય બધા કરતા પ્રમાણમાં અદ્ય છે એ પણ નિશ્ચિત છે કે જે વસ્તુ કીમતી હોય છે તે જગતમાં અદ્ય પરિમાણમાં જ ઉપલબ્ધ બને છે પ્રજાપતિ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે કે અપેક્ષાકૃત અદ્યજીવી ગર્ભથી પેદા થતા મનુષ્ય છે કારણ કે સમસ્ત લોક ત્રણસો તેતાળીસ રાજ્ય ધનાઢાર છે એમાં ફક્ત પિત્તાળીસ લાખ યોજનમાં વિસ્તૃત અઠી દ્વીપમાં જ મનુષ્યભૂમિ છે એમાં દસ લાખ યોજનના વિસ્તારમાં એ વિરાટ સાગરો લહેરાઈ રહ્યા છે, જ્યાં મનુષ્ય-વસતિ માટે કોઈ સ્થાન નથી ફક્ત પાત્રીસ લાખ યોજન-ભૂમિમાં મનુષ્યો વસે છે એમાં પણ હજારો લાખો યોજનમાં વિશાળકાય પર્વતો, નદીઓ-નાળાઓ છે તેમ હજારો માઈલ લાંબા ધોર જગતો છે આ બધા વચ્ચે મનુષ્ય વસે છે કેટલા અદ્ય અને સીમિત પરિમાણમાં ! આ આત્માને એકેન્દ્રિય, બે-ઇન્દ્રિય તે-ઇન્દ્રિય, ચતુરેન્દ્રિય,

જાસતી પચેન્દ્રિય અને સતી પચેન્દ્રિયના ક્રેટલાય ભવો પચાર ક્યાં પછી
માનવજીવન મળે છે

॥

આમમ કહે છે માનવ દુર્લભ છે પણ આપણે અનુભવ કહે છે
માનવથી સત્તુ બીજુ કંઈ નથી. એક માણસની નરરિયાત કીમી થતાં એક
હજાર હજાર થઈ જાય છે એક બોહિસમાં જસો આઠમીએની નરર હતી
એને સારુ એ હજાર બ્યક્તિઓની અરજીઓ જાવી હતી એક દિવસ માટે
ને તમારે સ્વાઈસ જોઈતી હતી તો તાર રૂપિયા આપવા પડે છે પણ ને
અનુભવ જોઈએ તો તાર જાનામાં પૂરા દિવસનો મનૂર તમને મળી જશે
એટલે એનો અર્થ એ થયો કે એક આઠમીની અપેક્ષાએ સ્વાઈસની કીમત
વધુ છે

જમના કરો એક આઠમી પચાસ રૂપિયા કમાય છે તો વરસભરની
એની કુલ કમાણી થશે રૂપિયા બસેની જાને ને એ જાન કમે
જો વરસ સુધી અવિરામ કમ કરતો રહે તો એ સાઠ હજાર રૂપિયા કમાઈ
શકશે. આ એના સમગ્ર જીવનનો નિયોગ છે જામ એક આઠમીના જીવનની
કિંમત રૂપિયા સાઠ હજાર થશે જ્યારે બીજા જાનુ એક હીરાની કિંમત એક
લાખ સુધીની પણ થઈ શકે છે તમે જ હવે વિચાર કરો કે માનવજીવ
નની કિંમત થઈ કે એક જડ હીરાની ? પરંતુ આ પ્રશ્નના બીજા પાસાને
પણ ચકાસો માની સો કે હીરાની કિંમત એક લાખ રૂપિયા છે તે ક્યાંથી
હસ લાખ રૂપિયાનો પણ હોઈ શકે પણ જાવા હ નરો હીરા ખરીદનાર
પણ માનવ જ છે જાને એની કિંમત સુકવનાર પણ માનવ જ છે એટલે
તમારે એ બૂધવુ ન જોઈએ કે હીરા કરતાં હીરાનો પારખનાર મોટો હેલ
છે જાને ને માનવમાં માનવતાની સુઝ-સુઝ જાવી જાય તો એ હીરાની
અમાકને પણ ટિકી કરી શકે તેમ છે કીક ત્યારે જાસો આપણે માનવતા
અંગે પણ પણ કઈક વિચાર કરી શકીએ

માનવતા

માનવ અને માનવતા વચ્ચે તે મો જ ફેર છે કે જોટલો માટી અને
માટીના પાણમાં. માટી જ્યાં સુધી પાણાનું રૂપ લેતી નથી ત્યાં સુધી એ
સોશાયલાથી પણ જનતી નથી. તમારે મદદ પોરી છે તો માટીમાં નહીં પી શકો
પરંતુ માટી જ્યારે પાણાનું રૂપ લે છે ત્યારે જ તમે એનો ઉપયોગ કરી
શકો છો. માનવશરીર પણ એક માટી જ છે પરંતુ માનવતા રૂપે ને એ

માટી ઢળાય છે તો એ દેવો માટે પણ પ્રિય બની જાય છે આગમમાં કહ્યું છે કે —

“દેવાવિ તં નમસંતિ”

દેવો પણ માનવને નમસ્કાર કરે છે પણ શુ દેવ અસ્થિ અને ચામડી સારુ નમે છે ? શારીરિક સુદરતા તો માનવીની અપેક્ષા એમની કને સહસ્ત ગણી વધુ છે સપત્તિમાં પણ માનવ એમના કરતા ઘણો પાછળ છે, પરંતુ માનવમાં સમાયેલી માનવતા જ દેવોને નમવા માટે વિવશ કરી મૂકે છે

સાકરમાંથી જો મીઠાશનું તત્ત્વ કાઢી લેવામાં આવે અને મીઠામાંથી ક્ષારત્વ (ખારાપણું) સમાપ્ત થઈ જાય તો એમાં બાકી શું રહેશે ? માટીના ભાવે પણ કોઈ એને ખરીદશે નહીં એટલે માનવમાં બ્યારે માનવતા અસ્ત પામે છે ત્યારે એ જીવનની પણ કોઈ કિંમત નથી બાદશાહ ઔરંગઝેબ કહેતો હતો

એમ તો હજારો-લાખોની સખ્યામાં માણસો ફરતા જોવામાં આવે છે, શકલ સૂરત (મો) કહે છે અમે આદમીઓ છીએ પણ ઇન્સાનિયતને ખોળશો તો તેવા ઇન્સાન (મનુષ્ય) મળશે ? કે સલવ છે હજારમાં એક પણ ન મળે. હા, તો માનવ ઘણા છે પણ માનવતાનો અભાવ છે.

આજના વિશ્વ-વિદ્યાલયોમાં દર વર્ષે હજારો યુવકો પરીક્ષા પસાર કરે છે. પ્રતિવર્ષ વક્રીલ, બેરિસ્ટર-સોલીસીટર, ડોક્ટર, ઇન્જિનિયરની ડિગ્રીઓ અપાય છે પણ માનવતાની પરીક્ષામાં પાસ થનાર કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મળશે ? અને માનવતાની પરીક્ષા લેનાર કેટલી યુનિવર્સિટીઓ છે ? વક્રીલ, બેરિસ્ટર માટે યુનિવર્સિટીઓ મળશે પણ માનવતાની યુનિવર્સિટી ક્યા છે ? પરંતુ યાદ રાખજો માનવતા વિના બધી ઉપાધિઓ (ડિગ્રીઓ) ફિક્કી જ રહેવાની છે.

એક બહેન દાળ બનાવતા બધા મસાલા નાખે છે પણ મીઠું નાખવું ભૂલી જાય છે તો દાળનો સ્વાદ નહીં આવી શકે તેવી જ રીતે દૂધ કેશર નાખ્યું, બદામ પીસતા નાખ્યા પણ સાકરના અભાવે એ દૂધ પણ ફિક્કું જ રહેવાનું તેમ શરબતમાં બધી સામગ્રીઓ નખાઈ છે પણ એમાં થોડો ખરફ નખાય કે એનો સ્વાદ વધુ સરસ બની જાય છે

હા, તો મીઠા વિના જેમ શાક-દાળ ફિક્કા નીરસ લાગે છે, સાકર વિના દૂધ જેમ ગ્વાદિષ્ટ લાગતું નથી અને ખરફ વિના જેમ શરબત તરી આવતું નથી તેમ માનવતા વગર માનવી પણ સદ્ગુણોથી શૂન્ય હશે એને

જીવનનો જ્ઞાનદ નદી મળે સક્ષાદિપતિ થયા છતાં પણ ને એનામાં માનવતાની મધુરતા નથી તે તે નીરસ જ હતો. મધુ પામવા જ્યાં એને ખાલી ખાલી જ લાગશે-અનુભવ કરશે.

ત્રિ આચર્યની તળેટીમાં મદ્યપિ સાત્ત્વકિનો આશ્રમ હતો. યોગીક વિદ્યાર્થીઓ એમના આશ્રમમાં અભ્યાસ કરતા હતા એમને પ્રકૃતિની ખૂબી દરમ્યાં ડેજવણી મળતી હતી તેમ જ્ઞાનનો ખુલ્લો પ્રકાશ મળતો હતો. પ્રાચીન યુગમાં આજની કોનેને સમી ડેજવણીપ્રણાલી નહોતી. ત્યાં રહેતો વિદ્યાર્થી આચાર્યની શિક્ષા-દીક્ષાની સાથે-સાથે આત્માના સદ્ગુણોને પણ અપનાવવાના પ્રયત્નો કરતો હતો એના અસ્તિત્વમાં ભૌતિક દુઃખાભ્યો કરતાં આત્માના સૌન્દર્ય ભણી વધુ મદત્વ રાખતા હતા.

તેમ જાણિતા આશ્રમમાં યોગીક જમીન હતી અને યોગીક ગાયો પણ હતી. વિદ્યાર્થીઓ ગાયોનું દૂધ પીતા અને જમીનની ખેડ કરતા આમ જાણિ પાસે એમના શ્રમ અને સ્વાવશ્નનના પાઠ ભણતા શાકીન સમયમાં એમનું શિક્ષણ ચાલતું.

એક વખત બનારસનો રાજા વિક્રમ દેવ રાણી અને સેવકો સાથે એ બાલુથી પસાર થયો. આશ્રમથી થોડેક જ દૂર વહેતી નદીના તટે રથ ચોભેલ થોડો સમય વન-વિહાર કર્યો પછી મધ્યાહ્નવા સારુ ખેડા તે જ વખતે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ ત્યાંથી પસાર થયા એક વાઙ્મય મીઠાઈ ભરીને રાજાએ સ્થરિ પુત્રને આપવા દામ લેવાઓ પણ એણે એ કહીને કે આપને જે કંઈ આપું હોય તે અમારા આચાર્યને આપજો, એનો ઇન્કાર કર્યો. આમ લેવું એ અમારા નિયમ વિરૂદ્ધ છે રાજા વિદ્યાર્થીના આ નિર્દોષપણાથી ખુબ પ્રભાવિત થયો.

સંખ્યા ટાણે જ્યારે રાણી અને રાજા જન્મ-વિદાર બાદ રાજધાની તરફ પાછાં વળ્યાં ત્યારે રાણીનો હાર ત્યાં જ રહી ગયો. યોગીક વારે આશ્રમના વિદ્યાર્થીઓ એ બાલુ આવ્યા. સંખ્યાનાં સોનેરી કિરણોમાં ચમકતી કંઈક પીળી પીળા ચીજ એમની નજરે પડી. વિદ્યાર્થીઓએ હાર લઈ લીધી અને આશ્રમમાં પાછાં ફર્યા. આચાર્યશ્રીને કહ્યું. ગુરુદેવ, નદીતટેથી આ વસ્તુ મળી છે. ક્યાં રાખીએ એને? જાણિકો ધીમા પણ સાંત સ્વરમાં જવાબ વાળ્યો. ક્યાં ગાય ભેખી છે ત્યાં એના ખીણે ટાંચી લીજો. હશે તે એ લઈ જશે.

આ બાબુ વિક્રમદેવનો ૨૪ જ્યારે નગરની સીમમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો ત્યારે જ રાણીને પોતાનો હાર યાદ આવ્યો. હાર ન મળતા એ ખૂબ ગભરાઈ. ગભરાટમા જ એણે રાખને કહ્યું ‘હાર ધણુ કરીને નદીતટે રહી ગયો છે’ રાખએ રથને પાછો વાળ્યો. નદીએ પહોંચ્યા ને જોયું તો હાર ચૂમ હતો. હાર ન મળતા એમની ચિંતા વધી. પડી શોધતા-શોધતા રાખ આશ્રમે પહોંચ્યો. ઋષિએ કહ્યું. “સંખ્યાટાણે વિદ્યાર્થીઓને ક્રોધક ચીજ મળી તો છે એ જુઓ ગાયના ખીને ટાગી છે તમારી હોય તો જોઈલો.”

રાખએ જોયું તો હાર લટકી રહ્યો હતો. હારને પામી એનું મન પ્રકુંડ બન્યું. તે જ વખતે એના વિચાર-મણકા બદલાયા. હું ભર્યો-ભર્યો છું છતાં ખાલી છું અને આ ખાલી છે છતાં ભર્યો-ભર્યો છે મારા એક નોકર કરતા પણ ઓછા ખર્ચે આ આશ્રમ ચાલી રહ્યો છે, છતાં બંધા કેટલા પ્રસન્ન છે, જ્યારે મારી પાસે પ્રિશાળ રાજ્ય હોવા છતાં પણ પ્રસન્નતા અને શાંતિ મારા નમીએ નથી કારણ કે હું ભૂખ્યો છું, આ લોકો તૃપ્ત છે.

તો જોણે માનવતાનું અમૃત-પાન કર્યું છે તે સાધનોના અભાવમા પણ એક જાતની તૃપ્તિ અનુભવે છે હમણા જ તમારી સમક્ષ માનવતાનું એક નાનુંશું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે જેણે માનવતાના ભવ્ય દર્શન કર્યો છે તેણે જીવનનો ભવ્ય-નિધિ પણ મેળવી લીધો જ છે.

મધ્યભારતમા સાકરટેરીનું પનીર બનાવે છે પણ જ્યારે એના નાના-નાના કકડા કરી એમા સાકર મેળવાય છે ત્યારે એને પનીર કહેવાય છે તેમ માનવમા પણ જ્યારે સદ્ગુણોની સાકર ભળે છે ત્યારે મનુષ્યત્વ આવે છે અને માનવતા આવવાની સાથે જ માનવ ચમકે છે.

એક પાકીટ છે એની કિંમત એક રૂપિયો છે પણ એમા જો દસ હજારની નોટ ભરી દેવાય તો એની કિંમત દસ હજારની થઈ જશે એમ આ માનવ તો ખાલી પાકીટ સમાન છે પરંતુ એમા દયા, પ્રેમ, ડરુણના સદ્ગુણુ જીતરી આવે તો અને ત્યારે એની કિંમત સહસ્રગણી વધી શકે છે. પાશ્ચાત્ય વિચારક બોર્ન કહે છે કે “મારી નજરમા માનવતા મોટી છે અને માનવ તો એની સામે ઘણો નાનો લાગે છે.”

આજે માનવતાવાદની જ આવશ્યકતા છે જે માનવમા માનવતાની પ્રતિષ્ઠા મૂકી શકે એમ તો આજે વિશ્વમા સામ્યવાદ, સમાજવાદ, પૂજાવાદ, સામ્રાજ્યવાદ, ગાંધીવાદ એવા અનેક વાદો પ્રચલિત છે, પણ જોવાનું એ છે કે આ

વાદોએ માનવતાના વિકાસમાં ફેરફાર કર્યો આપ્યો છે આને તો એવા માનવતા-વાદી જરૂર છે કે જે માનવને માનવતા સમીપ દેરી લઈ જઈ શકે.

સૌ કોઈ માનવરૂપે જ જન્મે છે એ પૈકી થોડાક તો નર-રૂપે જન્મે છે થોડાક નર-પિશાચ જન્મે છે તો થોડાક નર-પશુ પક્ષુ આનો અર્થ એ થયો કે દહે તો સૌ માનવ છે પણ વિષયના કારણે માનવીઓ પ્રત્યે જેનું મન વલ્લભ અને પ્રેમ વહેવધારે છે એનો વિશ્વ-પ્રેમ જ એને વિશ્વ-માનવ બનાવી દે છે પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઓને સહાર બચ્છી વાળે છે છુદ્ધિ અને શક્તિનો ઉપયોગ જન-એનું શોષણ કરવામાં કરે છે ત્યારે એ માનવતાવિહીન માનવ બની જાય છે.

માનવમાં જ્યારે રક્ષસી-વૃત્તિ જન્મે છે ત્યારે એ નર-પિશાચ બની જાય છે માનવ-આકૃતિમાં ફરતા આવા જીવ તો તમને દબરો મળશે એમનામાં પશુતા બેલી રહી હોય છે જેમનાં કાર્યોની પાછળ વિવેક-શક્તિનો અભાવ છે તેઓ નર-પશુ છે પછી કહેને તેઓ માનવ-દેહધારી કેમ ન હોય એમની અવિચારી કાર્યપ્રણાલી પશુતાને જન્મે છે બચ્ચમાં એટલા માટે જ આવા લોકો માટે ગંધેડો ને મળક-પૂટ જેવા સંબોધનો પ્રયોગ થાય છે.

કોઈ મનુષ્યને પશુ કહેવાશે તો એ ખીજશે મનુષ્ય માટે જ્યારે પશુત્વનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે એમાં એને સરમાવનારી વાત જન્મે છે પરંતુ આમાં મનુષ્ય માટે જ નહીં અપિતુ પશુ માટે પણ સરમાવનારી વાત જન્મે છે એક વિચારક કહે છે માનવમાં જ્યારે નૈતિકતાની ભ્યોત જન્મે છે એનું મન જો સ્વાર્થરહિત છે ખીજતા દુઃખદરશી નિહાળી એના મનમાં જ્યારે એ જ અનુભૂતિ થાય છે તો એ મનુષ્યને કે દેવ કહી શકેશ. પરંતુ સત્તા અને સ્વાર્થજૂએ જેણે માનવતાની હત્યા કરી છે ખીજને કચરી પડી જેનું મોં મલકાય છે ખીજને દુઃખદરશી જાણપડતા જોઈ જેના હૃદયમાં જ્ઞાનદ અનુભવ છે એવા માનવને કે પશુ પક્ષુ કહી શકેશ નહીં કારણ કે એમાં પશુ-જગતનું અપમાન છે.

માની લઈએ કે પશુ અસભ્ય-જગતમાં પડે છે એને વિદ્યાન-ભ્યોત મળી નથી એટલા માટે જ આપણે પશુઓને અસભ્ય કહીએ છીએ અને સિદ્ધને અસભ્યતમ પણ અસભ્ય સિદ્ધમાં પણ એટલો તો વિવેક છે કે એ તે પોતાના સજાતીય પશુનો શિકાર કરતો નથી પણ સભ્યતા અને સહારોનો ઉચ્ચ સ્તરે જળધોય કરનાર માનવ પોતાના જ સજાતીય માન-

વનો એ રીતે શિકાર કરે છે કે પિશાય પણ એથી શરમાઈ જાય આ છે માનવની સભ્યતાનો નમૂનો

એક વખતની વાત છે થોડા-એક અઢેજ લોકો અન્યથા-ધર જોવા ગયા ત્યાં સિંહ અને વાઘ-વરૂની ગર્જના સાંભળી તેઓ ખોલ્યા 'શતાબ્દીઓ વીતી ગઈ પણ આ હેવાન તે હેવાન જ રહ્યા' અન્યથા-ધર જોઈ તેઓ બહાર નીકળ્યા અને ખિરસામા હાથ નાખ્યા કે ચમક્યા એમનું ખિન્ન કપાઈ ચૂક્યું હતું ખજર પડી કે કોઈ ભલા આદમીએ એમના ખિન્નતા પર હાથ માર્યો હતો પાંચસો રૂપિયાનું પાકીટ ગૂમ થયું હતું. તે જ અઢેજે કહેવા લાગ્યા 'આ બિચારા પશુઓએ તો ખિરસા કાપવાની કળા તો શીખી નથી'

હા, તો જ્યાં સુધી મનુષ્યમા માનવતા છે ત્યાં સુધી એ દેવ છે પરંતુ માનવતાની મર્યાદા ઓળંગી જ્યારે એ પતન તરફ વળે છે ત્યારે એ પશુ કરતા પણ વધુ અધ પતન કરી ચૂકે છે દુરાચારી માનવને પશુ કહેવો એ પશુનું અપમાન કરવા સમાન છે, કારણ પશુ-જગતે આજ સુધી પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કર્યો નથી જો કે પશુઓ પાસે નથી મઠ કે નથી મજ્જા કે નથી મદિર ન એમની કેળવણી સારુ શાળાઓ અને કોલેજો છે તેમ છતાં પણ એમની વ્યવસ્થા સુદર છે અને તેમણે એમની વાસના-પૂર્તિમા પણ સમયની મર્યાદા છે જ્યારે શાળાઓ અને કોલેજોમાં વર્ષો સુધી ભણેલો આદમી પણ આજ સુધી સમય-મર્યાદાને પિછાની શક્યો નથી.

હા, તો તમે માનવતાને પારખો માનવશરીર કેટલું સૌમ્ય છે, એના પર હિંસાનું એક પણ ચિહ્ન નથી, તેની પાસે મિહ સમા નખ નથી તેમ નથી એની પાસે ફૂતરા જેવી ફાડી ખાનાર તીક્ષ્ણ દાંત ગાય જો કે સીધું અને સરળ પશુ છે છતાંય એની પાસે હિંસાના સાધન તરીકે તીક્ષ્ણ શીંગડા છે સિંહની પાસે તીક્ષ્ણ નખ છે, કે જેના વડે એ શિકાર કરે છે ફૂતરા પાસે ફાડી ખાનાર દાંત છે પણ માનવ-દેહ કેટલો રમ્ય છે એ અહિંસાનું પ્રતિક છે પરંતુ એ જ સૌમ્ય માનવીએ એટમ બોમ્બ સમા ભયંકર સહારક શસ્ત્રોનું આજે નિર્માણ કર્યું છે.

સાપ ભયંકર પ્રાણી છે એની દાઢમા ભયંકર વિષ છે અને એ મનુષ્યના પ્રાણ પણ લઈ લે છે પરંતુ વિચારવાનું એ છે કે સાપ દ્વારા દુશ દીધેલી વ્યક્તિ વધારે મરી છે કે સ્વયં માનવ દ્વારા વધુ કપાઈ છે ?

ધૃતિદાસ સાથી પૂરે છે કે માનવીએ જોઈશો મનુષ્યોનો સહાર ક્યો છે તેટલો સહાર પશુઓએ પણ ક્યો નથી સામે જ માનવતાવિહીન માનવ સાપ કરતાં પણ વધુ ભયકર છે અને સિદ્ધ કરતાં પણ વધુ દૂર

માનવમાં જો માનવતા હોત તો ભગવાન મહાવીરના કાનેમાં ખાલા શા માટે ઢોકાત ? રામને શા માટે વનવનગ્રમાં ભટકવું પડત ? ઈશુને કોણ પર ચમવનાર માણસ જ હતો અને સોફેરીસને વિરનો ખાસો પાત્રાર પણ નહીં પણ માત્ર જ હતો એમનો આકાર તો એ જતાવતો હતો કે એ મનુષ્ય છે પણ એમની પ્રકૃતિ-સ્વભાવને પૂછે એ શું જવાબ આપશે ? એમની પ્રકૃતિ માનવ-મારીથી નહીં પરંતુ દાનવ-મારીથી ખર્ચ હતી-મારીને મનુષ્યનો આકાર મળ્યા જવામાં કશી વિશેષતા નથી એમ તો રાવણ પણ મનુષ્ય હતો અને રામ પણ મનુષ્ય જ હતા છતાં બંને વચ્ચે ઢેસો ફેર હતો કે એક શરીરની આકૃતિ માત્રથી મનુષ્ય હતો તો બીજો જીવન સુખધ દ્વારા માનવ કહેવાયો. એકના માનવ-ગોણ (વચ્ચ)માં દાનવતાનું રૂપ કદામેકું હતું તે બીજાના વિષ જીવનમાં માનવતાનો પ્રકાશ અમરમાં રહ્યો હતો.

માનવતાની શોધમા

માનવમાં જ્યારે માનવતાનો પ્રકાશ એકવાઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં અધકાર જ જાડી રહી જાય છે અને ત્યાં અધકાર છે ત્યાં અસામય છે આપણે ત્યાં સાધુઓની કમી નથી તેમ નથી શુરુઓની નથી નેતાઓની કે આચાર્યોની. તેમ છતાં સપ્રધાય પેષીવાદ, નતિવાદનાં ભૂત ભારતમાં જવાયેલાં પડ્યાં છે આ જ જીવતાનગ્રતા દાનવોએ ભાઈના દાધે ભાઈ મરાવ્યો છે અને મે રાષ્ટ્રીઓ વચ્ચે આપે ખોલો છે નતિવાદે આપણામાં લગઈ જાય છે પશવાના નામે પણ લડી ચૂક્યા છીએ. પ્રાંતવાદને લઈને મદારાધૂ અને યુ જ્યારે મોહની હોળી રમી છે

અમે હિંદુ છીએ મુસલમાન છીએ જૈન છીએ શીખ છીએ પારસી છીએ ખ્રિસ્તી છીએ પણ શું મનુષ્ય નથી ? બીજા બાબુ અમે મદારાધૂ છીએ, મુજરતી છીએ દક્ષિણી છીએ ઉત્તર ભારતીય છીએ પંજાબી છીએ સિંધી છીએ, પણ શું ભારતીય નથી ? આપણી વિચારવાની રીત જ ખોટી (વિપરીત) છે આપણે કદાઓમાં વહેચાઈ ગયા છીએ. અને એ રીતે / વિચારવાને ટેવાઈ ગયા છીએ. અખડ માનવતા આપણા મગજમાં પેસી જ નથી

કોઈએ જો હિન્દુના ઘેર જન્મ લીધો છે તો એના શિરે હિન્દુત્વ સવાર થઈ જશે ચોટલી અને જનોઈ રાખવી જરૂરી બનશે કોઈ પણ બાળક પોતાની માતાના પેટમાં આવે છે ત્યારે હિન્દુ અથવા મુસલમાન દર્શાવતું કોઈ નિશાન લઈને આવતું નથી આજ સુધી મનુષ્ય એવું કોઈ મશીન બનાવી શક્યો નથી કે કોઈ બાળક અગે એમ બતાવી શકે કે એ હિન્દુ છે કે મુસલમાન છે પ્રકૃતિને આગણે એવો કોઈ ભેદ નથી પણ એને શી ખબર હતી કે આ મનુષ્યના બાળકને જે પૃથ્વીગૃહનો અધિષ્ઠાતા બનાવ્યો છે તે આ પૃથ્વીને એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા વગેરે ટુકડાઓમાં વહેંચી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ ભારત, પાકિસ્તાન, જર્મન, જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, આફ્રિકા, અમેરિકા જેવા નાના-નાના ટુકડામાં ભેદી નાખશે અને એ ટુકડાઓમાં પણ પબ્બ ને સિંધના ટુકડા, ગુજરાત ને મહારાષ્ટ્રના ટુકડા, બંગાળ ને બિહારના ટુકડા કમી દેશે ? અને એને એની પણ કયા ખબર હતી કે માનવનું આ બાળ જે માનવસમાજનો સભ્ય હશે તેને જ હિન્દુ મુસલમાનના રૂપમાં બદલી નાખશે ?

પરંતુ માનવતા આપણને આ બધા ભેદો કરતા ઉપર અભેદ તરફ દોરી લઈ જાય છે ખડોમાં અખડ તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર માનવતા વડે જ સભવી શકે છે આપણે જ્યારે પોતાને જાતીય, પ્રાતીય અને રાષ્ટ્રીય દિવાલોથી ઉપર ઊડીને એવું ગર્વ કરીશું ત્યારે જ બધા સર્વો સમાપ્ત થઈ જશે પોતાને જ્યારે કંઈક ટુકડાઓમાં વહેંચાયેલા જોઈએ છીએ, ભારતીય અને પાકિસ્તાનના રૂપમાં નિહાળીએ છીએ ત્યારે મનમાં સર્વર્પ-જવાલા ઊઠે છે એક અમેરિકન જ્યારે કોઈ રશિયનને જુઓ છે તો એ ટેપાયમાન બની જાય છે

આપણે જ્યારે સમસ્ત માનવ-જાતિને એક રૂપે જ જોવાનો અભ્યાસ કરીશું અને કંગેડો મનુષ્યો વચ્ચે વ્યાપ્ત માનવતાને પિછાનીયું ત્યારે જ સપ્રદાયવાદ, પ્રાતવાદ, ભાષાવાદ, અને ગણવાન્ની દિશાએ એક પછી એક તૂટતી જોવા મળશે અપ્રદાયવાદ અને પ્રાતવાદને લઈને થતા હુલ્લડો પણ સમાપ્ત થઈ જશે ગણવાદના ન્હાણ કાળે થતું મદાયુદ્ધ બંધ થશે અને માનવ માનવતાની છાયા તળે જાતિનો ત્રાસ લઈ શકશે.

દિનાઃ

જેન ઉપાચય

તા ૩૨-૮-૧૯૫૮

કોટ, મુબઈ-૨

જીવનનો કલાકાર એ સૌથી મોટો કલાકાર છે. જેને સ્વરી રીતે જીવતા આવડે છે એ જીવવાની કલા શીખ્યો છે. વાતો અને તેટલી લાંબી હોય એ ઠાઈ નેતું નથી. પણ સ્થિતિનો રસિક તો એજ નેતો હોય છે કે વાતોમાં ધરસવા અને સજીવપણુ ટેલુ છે. તેવી જ રીતે જીવનની વાતો ટેલવી લાંબી છે એ પ્રમાણ મહત્ત્વ નથી. પરંતુ જિંદગી કેવી રીતે વિતણી એજ મહત્ત્વનું છે. જિંદગીની સાચાંકતા વર્ણવી મળતી નથી, પણ એટલે એના પ્રયોધી જ મળાય છે.

ગજસુકુમાર કરતાં સોમિસે લાંબી જિંદગી ગાળી અને અભિમન્યુ કરતાં જન્મદશે લાંબુ જીવન ગાળ્યું. પરંતુ એની જિંદગીની એ દીપતાનું શું મહત્ત્વ છે? પેમો સુદર સુકુમાર ગજસુકુમાર સોળ વર્ષની નાની વયે સ્વયં ગાજુ પ્રેમ અને કમળાની સુવાસ દેવાની ગાથો ગયો. એણે કોઈના વિષને મધ્યે કમળાનું અમૃત ગાળ્યું. અમરાર સામે પ્રાણ પ્રકટાવ્યો. અને તે પ્રાણનો દેવ પ્રાણમાં જ વિલીન થઈ ગયો. સોમિસનું જીવન અધકારમય હતું. એની પાસે માત્ર વિષ હતું એ ત્યાં સુધી જીવ્યો ત્યાં સુધી મારે માજ વિષ / પ્રસારવો રહ્યો અને જાતે એક દિવસ તે એવા જ અમરાર પૂણ નરકમાં પહોંચી ગયો. આવી જ હરીકૃત અભિમન્યુની છે. અનુનતો એ લાલ નેના હોઠની લાલીમાં હજુ જરાયે એછી થઈ ન હતી. મૃત્યુ એ દીની લાલાસ પણ પાવાઈ ન હતી ત્યાં તો એ નીકળી પડ્યો જનવાસ સામે ઝૂમવા ત્રાસવાદીઓના ચાલ્યુને બેઠ્યા. એકસે બદ્દસે તે તરુણ કુમાર ફૂદી પડ્યો ને મોટા મોટા મહારથીઓના પ્રાણ તેણે કંપાવી મૂક્યા. પરંતુ એ જનવાથી વુદમાં જન્મદળા ગાળ્યો એ સિંહાર જતી ગયો. ગામ ગમે એ અભિમન્યુ જીવ્યો મોડું જ પણ ઉત્તમ રીતે જીવી ગયો.

જીવન પણ એક કલા છે ચિત્રકાર વાકીચૂકી રેખાઓમા રંગ પૂરી સરસ ચિત્ર ઉપસાવે છે, ત્યારે એમા જાણે જીવન ધમકી ઊઠે છે એક શિલ્પી બિનધડાયેલો પથ્થર લે છે, અને છીણી અને હથોડી વડે એ પથ્થરને એક ભવ્ય મૂર્તિમા પરિણત કરી દે છે એ એની કલા છે રંગ અને છીણીની કળા પણ સરસ કળા છે પણ જીવનની કળા સૌથી મોટી કળા છે શિલ્પી મૂર્તિ બનાવે છે પરંતુ જીવનનો કલાકાર જીવનને ધડે છે-બનાવે છે.

કલાકારના હાથમાં લોહુ પણ સોનુ બની જાય છે બમ્બરમા રખડતા લોહાના દુકડાની એ પૈસાની કિંમત હોય છે પણ તે જ લોહાનો દુકડો બ્યારે કોઈ કારખાનામા પહોંચે છે, અને કોઈ મશીનનુ અંગ કે પૂર્જે બની જાય છે ત્યારે તેની કિંમત દસ રૂપિયા થઈ જાય છે જો સંભોગવશાત્ તે જ દુકડો વળી સ્વીટ્ઝરલેન્ડ પહોંચી ગયો અને કોઈ ધડિયાળીના હાથમા જઈ ચડ્યો, અને ધડિયાળીના હાથે તે દુકડામાથી ધડિયાળાનાં નાના નાના સચા-મશીન બન્યા, ત્યારે બોલો, એ જ લોખંડના દુકડાના દામ કેટલા મોઘાં થઈ જશે? સોના કરતાં યે એ દુકડાની કિંમત વધી જશે.

આજ રીતે જીવનનો કલાકાર મૂળ મારીતુ સોનુ બનાવે છે. તે આત્મામાથી પરમાત્માની મૂર્તિ સાકાર કરે છે ભગવાન મહાવીર, મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ, મહાત્મા બુદ્ધ, જરથોસ્ત, મહાત્મા ગાંધી, એ બધા આવા જ કલાકાર હતા આપણે પણ જીવનના કલાકાર બનવું જોઈએ આપણે જીવનની કલા એવી વિડસાવીએ કે આપણે જે કોઈ સ્થિતિમા હોઈએ તે સ્થિતિમા આપણે વિષે બીજાને ગૌરવ થાય એટલે કે ધારો કે હું મારા પિતાનો પુત્ર છું તો હું એવો પુત્ર બનું કે મારા પિતા “હું આવા પુત્રનો પિતા છું” એવું ગૌરવ અનુભવે રાજા સિદ્ધાર્થને ભગવાન મહાવીર જેવા પુત્રના પિતા હોવાનું ગૌરવ હતું રામ સમા પુત્ર મેળવી રાજા દશરથ પણ ગૌરવ અનુભવતા હતા પિતાનું જીવન જોઈ પુત્ર ગૌરવ અનુભવે કે ‘મારા પિતા આવું ઉજ્જવળ જીવન જીવી ગયા છે’ ભાઈ પોતાના ભાઈ માટે એમ ગૌરવ લઈ શકે કે ‘મારા ભાઈનું જીવન એટલું સુંદર હતું કે તેની સરખામણીમા કોઈ ઊતરી શકે નહિ એના જીવનમા કયાંય કલ્લ કની આછી છાટ પણ ન હતી’ માતાને પુત્રને જોઈ થાય, ‘મારો પુત્ર ખરેખરો ફૂળદીપક છે તેણે માત્ર ફૂળને જ નહિ પણ સારાં સમાજ અને રાષ્ટ્રના નામને પોતાના પ્રદાશથી અલોકિત કર્યું છે’

શધીજી સમા પુત્ર મેળવી માતા પુતળીઆઈનું અને સિવાજીને મેળવી માતા જીજીઆઈનું દૈયુ જજ જજ ફેલતું હતું આવી જ સ્થિતિ સાસુ અને વહુ વચ્ચે હોઈ શકે. વહુ પોતાની સાસુ માટે જ્યારે ઝીરવ લઈ શકે અને સાસુને પણ જ્યારે એમ થાય કે માડુ કેટલું મોડું લાગ્યું કે અને જ્યારી સુશીલ અને શિક્ષિત વહુ મળ્યાં જાવી જ રીતે પતિ-પત્ની પણ એકબીજા માટે ઝીરવ લઈ શકે ત્યારે તે બધાંજી જીવનની કલા સાધ્ય કરી ગણાય.

જેવું જીવનની કળા સાધ્ય કરી છે તેને આરે તેનો શિક્ષક-ગુરુ કહે પછી તેની પાસે તેવું એક જ વાન અભ્યાસ કમી હોય-અભિમાન છે જે જ્યારે જ્યારે એવું નામ કાને પડે છે ત્યારે ત્યારે એ બોલી જોડે છે “એક, એ તો આરે વિદ્યાર્થી” એના જેવા વિદ્યાર્થી તો ગણ્યાગણ્યા જ મળે-વિદ્યાર્થીજીવનમાં પણ એની સુશીલતાએ આરા મનને કરી લીધું હતું વગેરે”

તમારું નામ તમારા વડિલો સામે બોલાય ત્યારે સરમથી તેમને માધુ નીચે ઢાળી દેવું પડે, તો એ કેટલું ખરાબ કહેવાય! એ તે કઈ જિંદગી છે તમારી જિંદગી એવી હોતી જોઈએ કે તમારું નામ જીભ પર આવતાં જ શુભજનોનું હાલ કંઈ નાચી જોડે જિંદગી જીવે તો એની જીવે કે જ્યારે તમે આ સસારમાંથી વિદાય થો ત્યારે દુનિયાની બાબો તમને શદ કરી રહી જોડે જ્યારે કદાચ કાળનાર તન કાકવા આરે કદાચ દુકાં આપે ત્યારે તેની બાબમાંથી બાંસુતા બે દીપાં પણ તમારે આરે વરસે અચાનક જ્યારે શવશ્યા પહોંચે અને લાકડાં આપનાર લાકડાં આરે ત્યારે એની બાબો પણ તમને વિદાય દેતાં બાંતી થઈ જાય, અને એના મોંમાંથી શ દે સરી પડે કે આરે મામને એક કમો બાદગી જતો રહો.

એક ઉદુત્તિ શાવર કહે છે

કિંદગી પસિ યમા કિમ્વા રહે વિઠ સાદ વ

જાવ ન હો યુનિયા મેં તો યુનિયા કો યાદ આવે વ

આપણું જીવન પેલા અદનતા કાકાના જીવન જેવું બનવું જોઈએ-અદન જ્યારે લીલાહમ વશરપે હતું ત્યારે પણ એણે દુનિયાને સુખ જ બાબો અને કાઈએ એને ત્યારે કાંઈ નાખ્યું ત્યારે કાખ્યારને પણ એણે સુખ જ બાબો અને શુ કહ્યું કે પોતાને કાખી કુશલીના મેનિ પણ એણે તે સુખથી જ કસી દીધું જ્યારે એ કહે એ સુકાઈ ગયો ત્યારે પણ પોતાની સીરકને એણે ઊઘી નહિ. અને પ્રસાતાં પ્રસાતાં પણ એણે તે દુનિયામાં સુરમિ જ પ્રસારી. બાતી જ વાત આપણા જીવન માટે બાતી જોઈએ

ન્યારે આપણે સુખ અને સમૃદ્ધિના હયાંભયાં વૃક્ષ ઉપર હોઈ એ ત્યારે આપણે ખીખતે સુગંધ જ આપવી જોઈએ અને ન્યારે સુખ અને સમૃદ્ધિની ઝળથી કપાઈને જુદા થઈએ અને દુખના મધ્યાહ્નમાં સુખના પાદડા સૂકાઈ જાય, ત્યારે પણ આપણા અભાવની શીતળતા અને ખુશબો સમાપ્ત ન થવી જોઈએ. દુર્જનની જીભ કુહાડી બની આપણા દિલને છેદે તો પણ આપણે સુગંધ જ લુટાવતાં રહેવું જોઈએ એ જ ખરી જીવનની કલા છે.

જીવનની કળા ભગવાન મહાવીર શીખ્યા હતા. ન્યારે તેઓ રાજ-મહેલમાં રહેતા હતા ત્યારે પણ તેઓ ખીખતે માટે વરદાનરૂપ નીવડ્યા હતા. હંમરો-લાખો ગરીબોના દુખને એમણે પોતાનું દુખ માન્યું અને એને દુઃકરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યારે તેઓ રાજ-ઘેલવને ઠોકરે મારી મુનિ બન્યા ત્યારે પણ એમની જીવનસુવાસ તેવી જ રહી એમની જીવનસૌરભની અસીમતા તો અઠગૌશિક નાગ ન્યારે એમને ડખ મારે છે ત્યારે અને ઈન્દ્ર ન્યારે એમના પગની પૂજા કરે છે ત્યારે જ અષ્ટ થઈ જાય છે પણ એમની સમભાવસાધના કદી સમાપ્ત ન થઈ.

ડખ મારનાર કૌશિક અને પૂજા કરનાર ઈન્દ્ર બંને પ્રત્યે એમની દષ્ટિમાં સામ્ય હતું. શત્રુ અને મિત્રનો ભેદ તેમના મનમાં રહ્યો ન હતો. એમાં તો અભેદભાવ ભર્યો સમભાવ જ વહી રહ્યો હતો.

સત તુકારામ મહારાષ્ટ્રના ઘણા મોટા સત થઈ ગયા એક દિવસ તેઓ ત્રિકોણાની યાત્રાએ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં કખૂતરોના ટોળા ધાનડણે ચણી રહ્યા હતા. લૂલથી તુકારામ એમની નિકટ ગયા. પણ તેમની નજીક પહોંચતાની સાથે જ કખૂતરો એકદમ ઊડી ગયા. આ દશ્ય જોઈ સત તુકારામને થયું 'માર્ગમાં હજુ પૂરતી સતવ્રતિ આવી નથી જરૂર રાક્ષસી તત્ત્વો હજુ મારામાં ક્યાય ને ક્યાય છૂપાયેલા પડ્યા છે. તેથી જ બિચારા આ પખીઓ ધાન્ય છોડી ઊડી ગયા. આવું પણ હૃદય હતું જે તમામ પશુ-પખીઓમાં આત્મીયતાનું દર્શન કરતું હતું અને કોઈને પણ દુખી જોઈ પોતે દુખી થઈ જતું હતું.

આપણું જીવન જ એવું હોવું જોઈએ કે ન આપણે સિદ્ધથી ડગીએ કે ન આપણાથી એક ચકલું પણ ડરે એ જીવન એટલું ગમ્ય હોય કે સર્વત્ર એ લોકપ્રિય બને. આજે આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ છીએ. સહુ ઇચ્છે છે કે દુનિયાના લોકોમાં પોતે બાણીતો થાય. ન્યા ન્યા તે જાય ત્યા ત્યા તેના ત્રાગત માટે હજારોની સખ્યામાં લોકોની મેદની ઊભરાય પોતે

ને કાંઈ કહે તે જુલુ જ હજારો લોકો આનંદપૂર્વક સાંભળે પોતે જાણે
આપતો હોય ત્યારે પાંચ પાંચ મિનિટ તાળીઓથી સમાપ્ત ગાજી કહે
જાતે જીને જ દિવસે એ આખું આપણું દરેક દૈનિક જીવનમાં પહેલે પહેલે
જીવન અને એ સાથે ઘણાં એના પરિચય પણ આપ્યો હોય અને ફોટો
પણ હોય.

ફક્ત અને માનવ

દુનિયામાં આપણે લોકપ્રિય બનવા ઇચ્છીએ પણ એ પહેલાં આપણે
એ વિચાર કરી લેવો જરૂરી છે કે આપણે આપણા પોતાના ધરમાં પ્રિય
બન્યા છીએ કે નહિ. ભારતની ભૂમિ પર પેલો થતા આંખોએ નેટલી લોક-
પ્રિયતા મેળવી છે એટલો લોકપ્રિયતા આપણી છે કે કેમ? એના નેત્રું મધુર્વ
આપણે મેળવ્યું છે? પેલું આંખાનું ફળ તે મારીને જોઈ પડ્યું છે ન્યારે
તુ તો સોનાતે પાસે છે કે એને તો પેલાં આવરણ પોપણ મળ્યું,
પણ તે તો મીઠાં મધુર્વ સરજતો પીધાં તે અધિકારમાં રહ્યું અને તુ વીજળી
ગીના પ્રકાશમાં રહ્યો પેલું સુતા જગતમાં રહ્યું, અને તુ ચમકદમકાશમાં સહેર
માં રહ્યો. પરંતુ કે માનવ તુ એકાંતની કણેમાં બેસી વિચારને કે તે પેલા ફળ
નેવી મધુર્વતા મેળવી છે ખરી!

એક આંખાનું ફળ ન્યારે ધેર બાવે છે ત્યારે સોના મોં પર પ્રસન્નતા
જવાઈ જાય છે જાણતો ફૂલો લાગે છે પરંતુ ન્યારે તમે ધેર પહેલો
છો ત્યારે સોના મોં પર પ્રસન્નતા જવાઈ જાય ખરી! અથવા જવાયેલી
પ્રસન્નતા પણ તમારા જતાં જીવી નય એવું બને છે? તમને નોંધને નાજીસ
દોડીને નજીક આવે છે કે તમારો સજ્જ સાંભળી ખૂણમાં બરાઈ નય છે
ધરમાં પણ મૂકતાંની સાથે જ ને પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય તો સમજવું
કે તમે જીવનની કળા શીખ્યા છો. પરંતુ એને બદલે ને ધરમાં તમારો
પગ પડે કે ધરનાં માણસોને એમ લાગે કે ધરમાં અજારા પણ લા છે તો
સમજવું નોંધને કે જીવનની કળા હજુ તમારાથી હજારો ગાઉ દૂર છે.

પહેલાંના ચોરસે પણ જીવનની કેવી કળા મેળવી હતી! આત્માના
સુદર કલાકાર ધૈર્યજીવાન જ જીવનના ધરની વાત છે સુદર સુકુમાર
જ જીવનના જીવાનીના દારે પગલાં પાડ્યાં હતાં ન્યારે એણે આત્મા
સુધમ સ્વામીની પ્રવચનધારા સાંભળી અને એમનું જીવન બદલાઈ ગયું
એમાં રોમની અનુભૂતિ થવા લાગી ફોટામાં કળા દેખાવા જ જીવનના

એક પ્રવચન સાંભળ્યું હતું. તમે કેટલા સાંભળ્યા છે ? સાંભળતા-સાંભળતા તો વાળ ધોળા થયા પણ જીવન બદલાયું નહિ કારણ તમે પ્રવચનને રોટલો ગણો છો રોટલો પ્રતિદિન ખાવો જોઈએ તેમ પ્રવચનો પણ દરરોજ સાંભળવાં જોઈએ પરંતુ જેમની પાચનશક્તિ મદ પડી ગઈ છે, તે રોટલી તો શુ બદામ-પિંતા આરોગે તો ય એનાથી એનામા શક્તિ નહિ આવી શકે આજે શ્રોતાઓની પ્રાચન-ક્રિયા આવી બગડી ગઈ છે

તમારે પ્રવચનને રોટલો નહિ પણ ઔષધ સમજવું જોઈએ રોટલી તો પેટ ભરીને ખાઈ શકાય છે, પણ દના પેટ ભરીને ખાઈ કે પી શકાય નહિ થોડીક સુવર્ણભસ્મ કેવો પ્રભાવ દેખાડે છે ! તેવી જ રીતે થોડું સાંભળવું પણ એનો ચમત્કારિક લાલ દેખાવો જોઈએ ઈર્ષ્યા અને ક્રોધની બીમારી નાબૂદ થવી જોઈએ આર્થ જીવનને એક પ્રવચન સાંભળ્યું અને એમની જીવનધારા બદલાઈ ગઈ તેઓ ભોગથી નાસી ત્યાગના પથે આગળ વધવા મથી રહ્યા

માત-પિતાના રોહાલથી આગ્રહને તેઓ ટાળી શક્યા નહીં અને એમણે આઠ સુકુમારીઓનું પાણિગ્રહણ કર્યું જ્યારે તેઓ લગ્ન કરીને પાછા ફર્યા ત્યારે પહેલી જ રાત્રે સુદરીઓને ત્યાગ-પચનો ઉપદેશ આપી રહ્યા હતા આ બાબુ તે સમયનો પ્રસિદ્ધ ચોર પોતાના સાથીઓ સાથે મત્રણા ચલાવી રહ્યો હતો કે આજે ક્યા ચોરીનો ધા નાખી શકાય ? ચોરોનો અધિપતિ બોલ્યો ‘ ધડા કરતા કૂવામાથી પાણી લેવું સારું અને તળાવમા જો પાણી હોય તો કૂવા કરતા તળાવમાથી લેવું વધુ સારું છે. તળાવ કરતા નદી અને નદી કરતા સમુદ્રમાથી લેવું સારું આપણે ચોરી તો કરવી છે પણ કોઈ મધ્યમ વર્ગના ઘેર નહીં કારણ તે બિચારો સ્વયં આર્થિક મુશ્કેલીના ધાણામા પીસાઈ રહ્યો હોય છે એના ધડામાથી શું લેવું, જે પોતે જ તરસ્યો છે !’

એક ચોરે કહ્યું, “ વારુ તો, મમ્મન શેઠને ત્યાં જઈએ તે તો રાજગૃહના ધનગ્રેષ્ઠ છે તે સમુદ્ર છે, તેમાથી વધુ ભરાય તો પણ કોઈ નુકસાન નહીં થાય, ચોરગ્રેષ્ઠ બોલ્યો, “ વાત તો સાચી છે તે સપત્તિનો સમુદ્ર છે, પણ દિલ તો દરિયાવ નથી તે પૈસાનો એટલો લોભી છે કે જો આપણે એને ત્યાં ચોરી કરીશું તો તે કાલે જ ઝેર ખાઈ મરી જશે માટે ચોરી કરવી જ હોય તો ગ્રેષ્ઠકુમાર જીવકુમારને ત્યાં જવું જોઈએ તેને ત્યાં સપત્તિનો પણ સાગર છે તેમ પોતે દિલનો પણ સાગર છે આજે જ તે

આઠ કરાળી બેઠ સઈને આપો હ એને ત્યાંથી સઈથી તે ન ત્યાં ખાધે પાશે નહિ. પેલા ચોરમાં પણ ફેટમો વિવેક હતો હુ માનુ છુ બાળના શાહુકારોમાં પણ આટલો વિવેક નહી હોય.

તમે નારાજ ન થાઓ તો એક વાત પૂછી શકો તમારી કુકાને કઈ માલક આવ છે ત્યારે તમારુ લક્ષ્ય શુ હોય છે ? એ કે એ બહુ ગરીબ છે માટે એની પાસેથી વધુ લેવું ન જોઈએ ? છ નહી ત્યારે તો તમારુ એક જ લક્ષ્ય રહે છે કે મારી કુકાને આવેલા માલકનુ ખિસ્સુ કેમ ખાધી કરી લેવાનું ?

તમે જે છવનના કથાકાર બનવા માવતા હો તો તમારે જાણવું પડશે પોતાની બાવન્યાઓ અને વૃત્તિઓમાં પરિવર્તન આવવું પડે. એમ તો આ વીસમી સદીમાં ધણુ ખરુ પરિવર્તન થયુ છે પહેલાં તમે ફીવડનો ઉપયોગ કરતા હતા એમાં તેજ પૂરવાની જગત હતી, તે પછી ફાનસ બાબુ પછી ગેસ-મશી (પેટ્રોલ) બાવી અને હવે તો વીજળી અને ટયુમલાઈટ બાવી નાનકડુ એવું બદલ દબાયુ કે ચારેય બાબુ પ્રકાર સઈ જાય

પહેલાં મહેનો કથાકો મુખી ચૂલા ફૂટી હતી તેમાંથી વળી ધૂમાડાને સઈને આપ્યા બળતી હતી પણ હવે તે ગેસના ચૂલા બાવી ગયા છે એને સઈને ચૂલાની માથાફૂટ મરી અને ધૂમાડાની તકલીફ પણ ગઈ ફેટમકે કેમણે તો ફૂફર પણ બાવી ગયા છે જે એક કલાકમાં જ તમને ઘણ, ભાત, શાક તૈયાર કરી આપે છે તેને સારુ કાચ પણ ચલાવવાની હવે જરૂર નથી હા પણ શેટથી ચાવવાની તમને મહેનત જરૂર પડે છે હવે એવા મશીનની પણ તમારે જરૂર છે જે શેટથી મોઢામાં મૂકી દે અને કાચ-મોં પણ ધોઈ આપે. (સભામાં હસાહસ)

શેટથી અન્નમવવાનુ તો નહી પણ મોં ધોવાનુ મશીન બાવી ગયુ છે હમણાં જ મે બપોમાં બાવી અન્ન વાંચી હતી. સસની સાથે બેટરી લગાવી ફેવાથી અન્ન પોતે હાંત સાફ કરી દે છે મશીનનુમે તમારામાં જેવું પરિવર્તન લાવી દીધુ છે. તમારી મોજાવિધિમાં પણ ફેટમુ પરિવર્તન બાવી ગયુ છે પહેલાં પાટલે થાળી રાખી મોજન કરવામાં સખતા ગણાતી હતી. જ્યારે હવે તો ટેનિસ ખુરશી પર બેસી ખંટા અને ચમચા વડે મોજન કરવામાં સખતા ગણાય છે રહેણી-કચ્છી બચન - નિર્માણ છ' સર્વમાં પરિવર્તન બાબા છે પણ આપણે જો જોવું છે કે છવનમાં પરિવર્તન બાબુ છે કે નહી જરા ભ્રમ ભરતીને જોશો તો ત્યારે કે માલક પરિવર્તન થયુ છે પરંતુ માનવીની વિચાર-ધારામાં અને એની વૃત્તિમાં કશું જ પરિવર્તન નથી થયું

બળવાન નિર્બળોને, અમીર ગરીબોને અને સાધનસંપન્ન સાધન-હીનોને કચરી જીવિત રહી શકે છે, એ લાવનામા જરા સરખું ય પરિવર્તન આવ્યું નથી હજારો વર્ષોથી જે રીતે આપણે વિચારતા આવ્યા છીએ, તેથી એક તમ્બુ પણ આપણે આગળ વધ્યા નથી હજારો વર્ષો પહેલાં આપણે સમજતા હતા કે, ક્રોધ વડે બીજાઓ પર વિજય મેળવી શકાય છે, આજે પણ આપણે એવું જ માનીએ છીએ એકવાગ નહીં પરંતુ હજારોવાર આપણે એ જોતાં આવ્યા છીએ કે ક્રોધથી મળેલો વિજય થોડી જ વારમાં હારમાં પલટાઈ જાય છે, તો યે આપણે એ માન્યતામાં પરિવર્તન લાવી શક્યા નથી માનવી જ નહીં, પરંતુ મોટા મોટા શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો પણ તેવા જ પુરાણા ખાલોમા રાખી રહ્યા છે તેઓ આજે પણ એમ જ માને છે કે શક્તિશાળી રાષ્ટ્રો નિર્બળ રાષ્ટ્રોને દબાવીને જીવિત રહી શકે છે ઇતિહાસે હજાર વાર બતાવ્યું છે કે તમારા આ સ્વપ્નો ભૂલભરેલા, મોટા છે બીજાને દબાવી અથવા પાડીને ઉપર આવનાર સ્વયં નીચે સરી પડે છે, પરંતુ ઇતિહાસના આ સત્યની મોટા રાષ્ટ્રોએ સદેવ ઉપેક્ષા કરી છે અને શસ્ત્ર-શક્તિ પર ભરોસો રાખી તેઓ નાના રાષ્ટ્રોને હડપવા તલસી રહ્યા છે

જીવનની કલા શીખવી હોય તો તમારે, તમારી જાતને બદલવી પડશે મનોવૃત્તિઓમાં ફેરફાર કરવો પડશે આજથી તમારે વિચારવું જોઈએ કે આપણને જે બળ મળ્યું છે તે નિર્બળોને સતાવવા માટે નહીં, તેમનું રક્ષણ કરવા માટે મળ્યું છે જે સપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ગરીબ પાડોશીઓ અને સાધન-હીન સહકર્મીઓને ઉપર લાવવા માટે મળી છે જીલ આપણને બીજાની નિંદા કરવા માટે નહીં, પરંતુ સહયુક્તસંપન્ન મહાપુરુષોના ગુણ અને ગૌરવગાન કરવા મળી છે

જેણે બીજાના દુઃખો મટાડવા એક પગલું ઉપાડ્યું છે, દુનિયાએ એને પોતાના માથે બેસાડ્યો છે એનું એક એક હાડકું પણ હીંગ જેવું મૂલ્યવાન લાગે છે. એકવાર ગાંધીપિતા ગાંધીજી દિલ્હીમાં એક ડૉક્ટરની પાસે દાન ડકાવવા ગયા એક પ્રમુખ સહિત્યકાર પણ તેમની સાથે ગયા હતા જ્યારે તેઓ આશ્રમમાંથી ઉપડ્યા ત્યારે એક આશ્રમવાસી હરિજન એવંકે સાહિત્યકારને કહ્યું "લાઈ, તમે ગાંધીજી સાથે જાઓ છો ગાંધીજીને દાન ડૉક્ટર કહો, તે લઈ લેજો અને મને આપો દેવો તો બહુ મોટો ઉપકાર થશે બાપુની અમૃતિમાં હું એને સદેવ માની પાસે જ રાખાશ "

ગાંધીજી દરમિયાન પડેલા ડૉક્ટરે હાથ ધરી ગાંધીજીનું અભિવાદન

હ્યું અને બાપુને પૂછ્યું ‘આઠી આવવાની ક્યા કારણે તરફી લાંબી હસતાં હસતાં બાપુએ જવાબ વાળ્યો. આ દાંત પીડા દે છે તે ક્યવયે છે ’ ડોક્ટરે કહ્યું. જે બીજાને પીડા દે તેને તો કાઢવો જ જોઈએ. બાપુને ભારત-વાસીઓને પીડી રહ્યાં છે તેથી તમે એમને હિંદુસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢવા માગો છો. બાપુએ કહ્યું તમે સાચું જ કહ્યું છે ભારત તો મારું શરીર છે એક પક્ષ ભારતવાસી દુનખમાં ઢોલ તો બ્યા વદ શરીર એને સહન કરી રહ્યું નથી ’ ડોક્ટરે હવે એમને ઉંજેકસન લગાવ્યું મોંના પેદાને ચૂબ ક્યો અને પછી એમની હસતી ઘડ એમ્બી કાઢી. દાંત કઠાવી લીધા બાદ બાંધીશ તો આશ્ચર્યમાં પાછા ફર્યો.

પેલા સાહિત્યકાર હજુ દવાખાને જ રોકાઈ રહ્યા ગાંધીજીના ત્યા પછી એમણે ડોક્ટરને કહ્યું ગાંધીજીને પેમે કાઢેમે દાંત મને સોંપી દો. ત્યારે ડોક્ટરે જવાબ વાળતાં કહ્યું, છ નહીં આ દાંત તો આઠી જ રહેશે. આ જ વખતે ત્યાં પાસે કોએલા કાંપાઉ-ગરના દિકરામાં પક્ષ બળભળાટ થયો કે બાપુનો દાંત હું જ લઈ લઈ આપે પેલા સાહિત્યકાર બાઈ વિચારી રહ્યા હતા કે, એ દાંત મારા કબજામાં આવી જાય. બાપુનો દાંત લેવા માટે ત્રણેજ જણા મથામણ કરી રહ્યા હતા. તમારા દાંત પક્ષ પડતા જ હશે ત્યારે હું એ દાંત લેવા ઘોઈ બીજું મથામણ કરે છે ખરું ? મથામણની વાત તો દૂર રહી પક્ષ ખાવા ખાવા કલમિત તમારે દાંત ધાઈ તમારી ધરવાળીને કહો કે આ દાંત પેલા મરણાની ડાબીમાં ચૂકી રાખો. ત્યારે એ ધરવાળી કહેશે કે જાત્ર પેલી કચરાપેટીમાં ફેંકી આવો. બસ આ જ કિંમત છે એને તમારી ! ”

પરંતુ ગાંધીજી તો જીવનના કળાકાર હતા. એમણે પોતાનું સમગ્ર જીવન દેશવાસીઓના કિતાર્થે સમર્પી દીધું હતું તેથી એમના દાંત માટે ડોક્ટર, કાંપાઉ-ગર અને સાહિત્યકાર ત્રણેજ મથી રહ્યા હતા. સાહિત્યકારે જેમણે કે દાંત હમણાં મળે તેમ નથી. તેથી તે પાછા ફર્યો અને સાંજેનાએ ફરી ડોક્ટર પાસે ગયો અને કહ્યું. ડોક્ટર સાહેબ, દાંત આપી દો ગાંધીજી પોતે મજાતી રહ્યા છે. આથી ડોક્ટરે તે તેમને સુખત કરી દીધા. રાત્રે તેમણે પોતાના હોસ્તોને આ વાત જણાવી તો તેમાંના એકે કહ્યું કે એ મને જ આપી દો. હું એના મહાસામાં એક હજાર રૂપિયા આપું બીજાએ એ હજારની આદર મૂકી ત્યારે વળી ત્રીજાએ હસ હજાર દેવાની તકરરતા લખવી. પરંતુ પેલા સાહિત્યકારે કહ્યું, છ નહીં એ બની શકે તેમ નથી. ગાંધીજી સાથે જીવન

કપટ કરવું એ ખગળ છે તો તેમના દાત સાથે પણ છળ-કપટ કરી શકાય નહીં આ દાત તો એક હરિજન એકે મ ગાવ્યો હતો, તે તેને જ આપીશ અને બીજા દા'ડે તે દાત પેસા હરિજન મેવકને મોપાઈ ગયો '

આ દાતની વાત છે હું તો કહીશ કે આ દાત નહીં, જીવનના કલા-કારની વાત છે જે આ કળા શીખ્યો છે, એના હાડકાને માણસ સુવર્ણ પાત્રમાં સાચવે છે તે વીતગગ દેવો કે તીર્થંકર દેવો બ્યારે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમના લૌકિક દેહના સમ્કાર માટે સ્વયં ઇન્દ્ર ચાલાને આવે છે વીતગગી જ જીવનના સાચા કળાકાર છે

આપણને જીવન મળ્યું છે તો જીવનના સાચા કળાકાર બનીએ અને એક દિવસ વીતરાગ અવસ્થા પામી જીવનની શાશ્વત શાંતિ મેળવીએ '

જૈન ઉપાધ્યય,
કાદાવાડી, મુબઈ

એક વાર ગાંધીજી ' જોનિસબર્ગ ' થી કોઈ અન્ય સ્થાન પર જઈ રહ્યા હતા, તેમની રેલવેની મુસાફરી બાર કલાકની હતી એ સમયે મિ પોલાટ નામના એક અંગ્રેજે રસિકનવું " અ ટુ ધિસ લાસ્ટ " નામનું એક પુસ્તક આપતા કહ્યું —

" આપ બાર કલાકની મુસાફરીમાં આ પુસ્તક વાંચી જાઓ "

— મહાત્માજીએ તેને વાંચ્યું, તેમણે તે પુસ્તક વાંચ્યા બાદ ' સર્વોદય ' એવું નામ આપ્યું આ પુસ્તકનો તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો, કે તેણે ગાંધીજીને બેરિસ્ટરપણું છોડાવીને મહાત્મા બનાવી દીધા. જીવનપર્યંત તેમણે સાદાર્થ સ્વીકારી, અને તેઓ જગવિખ્યાત બન્યા

અધ્યાત્મવાદનું મધુરું સંઘીન લઈને પરાધિકાર બાવી પહેંચે છે આ ની દવાની લહેરો સામનો સહેલ આપી રહી છે તે કહે છે આજે આપણે ભોગેને તજી સામ બણી પસંદા મીઠીએ બધારેથી અજ્ઞાતા તરફ જઈએ શરીરથી જ્યાર નીકળી આત્માનું દયાન કરીએ. તમે પ્યુષ્કલ પર્વ બિજી રહ્યાં છો પરંતુ એનો ઉદેશ્ય શું છે તે તમે વિચાર્યું છે ક્યારેય ? આ આત્મ-પ્રકાશનું પર હરમાન આપણે વિચારીએ કે કું કેવું છે, મારું જીવન શું છે અને જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

આ ? વિશ્વમાં ત્રણ જગત મળ્યો છે એ સૌને જે પૂજ્યમાં આવે કે તમે સૌ જીવી તે રહ્યાં છો તમારી આસોગ્યવાસની પ્રિય જગતે છે કે તમારામાં જીવન ધકે છે તમે જીવી રહ્યા છો પરંતુ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

અમ કોઈ બચ્ચિ-પહેચા નથી. કોઈ જાગવતી સૂતનો વહન અમ નથી કે તમારે ખીત સામે જોવું પડે. તેમ આ અમ કોઈ સ્વચ અજ્ઞાત પાતળની સાથે કોઈ સજમ ધરાવતો નથી સ્વચ ને નરકનું પ્રભો તે તમે બચ્ચા નજો છો અને એનું સમાધાન પ્યુ કરી સકો છો પરંતુ કે તમને સ્વર્ગે બિજવાનો અમ પૂજો નથી. તેમ નરકની બિગઈ આપવાનું પ્યુ કું કહેતો નથી. મારું તે નાનો એવો અમ છે તમારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

પરંતુ તમે સૌ આ નાનકો અમ સંભળીને મૂચા કેમ જઈ બચા ? લાગે છે કે એનું સમાધાન તમારી પાસે નથી, તમે કહી આ જામત વિચાર્યું જ નથી કુહાન કઈ રીતે ચારી ચામે, પહેલી કરતાં મારી કુહાને વધુ શીઘ્ર કેવી રીતે રજા કરે એ જામત તમે જ્યાર વિચારી છે કીકરાને મેંબર, વાંકા, મેરિસ્ટર કે એ જીનિયર બનાવવો છે પ્યુ તમે વિચારો છો અને મને

એને માટે કેટલા દુઃખની ટ્રેવી લાવે એવી વાલુ સાથે એના લગ્ન કરવા છે એ પણ તમે વિચારો છો. ગ્રામપચાયતમાં સગપણ બનવું, મુધરાઈ, ધારાસભા કે લોકસભાની ચૂંટણીમાં વિજયી કેમ બનવું એ પણ તમે વિચારી લીધું છે, પરંતુ કક્ષત નથી વિચાર્યું એ કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય શું છે ?

જીવનયાત્રા તો આપણે કરી જ રહ્યા છીએ, પણ આપણને પોતાના લક્ષ્યની ખબર નથી આ આપણી કેવી વિડબણા છે ? દાખલા તરીકે એક ભાઈ મેશને ગયા ગાડી આવી અને તે ડ્રમ્પામાં બેઠી ગયા એ જીને મીટી મારી ગાડી છૂટવાની તૈયારીમાં હતી કે, એની નજીક બેઠેલા માણસે એને પૂછ્યું કે ભાઈ ક્યા જવું છે ? તો એણે જવાબ લાખ્યો, ‘ભાઈ મને એની ખબર નથી કે મારે ક્યા જવું છે !’ આવી વ્યક્તિને તમે બુદ્ધિમાન કહેશો ને ? નહીં, તમે તો કહેશો એ તો પહેલા નબરનો બુધ્ધુ છે એને જાન નથી કે એને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે । તે તો બુધ્ધુ જ થયો ને । તો આ વાત એના જેવી થઈ સહવે છે કે રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર આવો તે એક પણ આદર્શી તમને નહીં મળે પરંતુ જીવન રૂપી સ્ટેશન પર તો હજારો લોકો મળી જશે, જેઓ જીવન-રેલમાં બેઠી ચૂંટ્યા છે અને કેટકેટલા પચીસ-પચાસ સ્ટેશનો પાર કરી ચૂક્યા છે તેમાંય વળી કેટલાકોએ તો સિત્તેર-પચોત્તેર સ્ટેશનો જોઈ લીધા છે, પરંતુ એમને હજી સુધી ખબર નથી કે એમને ક્યા સ્ટેશને ઊતરવું છે એવાને તે વળી શું કહેવું ।

તમે અહીં બેઠા છો, તો બોલો અથવા ન બોલો, હું નથી માની શકતો કે તમે જીવનનું લક્ષ્ય નિશ્ચિત કર્યું જ નથી તમાગમાં કેટલાક એવા પણ હશે જેમણે પોતાના જીવનનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું છે તમે ન્યારે વિદ્યાર્થી હતા ત્યારે પોતાનું લક્ષ્ય નક્કી કરી લીધું હતું કોઈએ પોતાનું લક્ષ્ય એમ નક્કી કર્યું હશે કે, મારે સારા વકીલ બનવું છે અને એથી એણે વકીલાતની લાઈન લીધી હશે કોઈએ એ જીનિયર બનવાનું નક્કી કર્યું હશે તો એણે એ જીનિયરીંગની લાઈન લીધી હશે કોઈએ ડૉક્ટર બનવું હશે તો એણે મેડિકલ લાઈન લીધી હશે કોઈએ લક્ષ્મી એકરી કરવી હશે તો એણે કૉમર્સ લાઈન લીધી હશે વળી તમારામાના કેટલાકોએ પોતાનું લક્ષ્ય નિર્ધારિત કર્યું હશે કે આપણે લક્ષ્યાધિપતિ બનવું છે, શહેરમાં પાચ માળનું મકાન બાંધવું છે અથવા મરીન ડ્રાઈવ ઉપર બગીચો બાંધવો છે વળી બે ચાર મોટરો પણ રાખવી છે

પરંતુ તમારા આ બધા લક્ષ્યો તમને એક મજિલ સુધી પહોંચાડી

સહે છે એ તમને તમારા જીવનની સગી મનિષ્ય સુધી તો નહીં જ પહોંચાડે. પોતાના નિર્ધારિત લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા હતા તમને અનુભવ થશે કે તમે સાચા લક્ષ્ય અણી તો જઈ જ રહ્યા નથી. તે દિવસે તમે વિચારના થશો કે લક્ષ્ય નહીં કરવામાં પહોંચી મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે એક વ્યક્તિને સાતસો રૂપિયા માસિક પગાર મળે છે તે ઉચ્ચ પરીક્ષામાં એડો હોય. તેને પૂછવામાં આવ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ કરવાથી તને શો લાભ મળે? એણે કહ્યું કે આ પરીક્ષા પાસ થવાથી મને દેશ દુનિયામાં પગાર મળશે. આના પછી એક બીજી પરીક્ષા પાસ કરીશ તો મને બે હજાર મળતા થશે.

આ વ્યક્તિનું જીવન-ધ્યેય બે હજાર માસિક પગાર મેળવવાનું છે પણ તે તમને પૂછુ છું કે બે હજાર રૂપિયા માસિક મેળવવા હતાં શું એના જીવનમાં પૂછુ શાંતિ હશે? અરી? શું પછી એના જીવનમાં કોઈ ઇચ્છા નહીં રહે? શું બે હજાર મેળવનારાઓ સૌ કોઈ સુખી છે? અરે બે હજાર તો શું દસ દસ હજાર મેળવનારા પણ કાળા બનર કરતાં પકડાઈ ગયા છે એના બધા એ ઘરો કે જીવનના સાચા લક્ષ્યનિર્ધારને આપણે વિસરી ગયા છીએ.

જો માણસની પાસે ઉચ્ચ ધ્યેય હોય નથી તે વિશ્વાસી બની જાય છે વિશ્વાસ બ્યારે એની ચરમ સીમા ઉપર પહોંચે છે ત્યારે એ વિનાશને નિમગ્ન આપે છે અતિવિશ્વાસ એ માણસમાં રહેલી માનવતાને ખુલાશા ફેરવી નાખે છે અને છેવટે એનું અંતિમ ધ્યેય છે આધુનિક જીવન એટલા માટે જાણી ગયું છે કે માનવી પાસે સાચું લક્ષ્ય નથી. ભૌતિક સૌન્દર્યનો અવગ્રહ એના જીવનનું લક્ષ્ય બની ગયું છે પરંતુ તે અજ્ઞાતમના આનંદથી વંચિત બન્યો છે એટલે ભૌતિક પક્ષે એણે જેટલો વિકાસ સાધ્યો છે તેટલો અજ્ઞાતમનો નહીં બન્યો વચ્ચેની આઈ ભરી ને ભરી ગઈ જ ગઈ છે છેલ્લાં સો વર્ષમાં તો આ બાતર ખૂબ વેગ પૂરક વધતું જ ગયું છે આને માનવીના હાથમાં જેટલાં માત્રક શક્તિ આવ્યાં છે તેટલાં પચાસ વર્ષ પૂર્વે નહોતાં ને એમની આસ્થાશક્તિ હજાર અણી વધી ગઈ છે.

એટલે જ માનવીની સ્થિતિ આજે વચર સૌરનાશવાળા પત્ર જેવી બની ગઈ છે એક વ્યક્તિ પોતાના મિત્રને પત્ર લખે છે કાગળ સુદર છે વેશ બદાવાળા આટ પેપર લીધા છે અક્ષર પણ સુદર છે મધુર શબ્દોમાં ખુલા સ્નેહપૂર્વક એણે મિત્રીકામી પત્ર લખ્યો છે એના સંદે

શબ્દે બેહ વરસી રહ્યો છે કે, વાચનારના દિલમાં પ્રેમનો ઉમળકો નળે. આવું લખ્યા પછી એણે પત્રને સુદર કવરમાં બધ કર્યો એના પર પોતાના મિત્રનું નામ પણ લખ્યું, પરંતુ જલ્દી જલ્દીમાં શહેર અને જિલ્લાનું નામ લખવું ભૂલી ગયો અને એણે પેલો પત્ર ટપાલપેટીમાં નાખી દીધો. હવે તમે જ કહો, પત્ર ધારેલા સ્થાને પહોંચી જશે ખરો ને ? ના, નહીં. એના મિત્રના હાથમાં તે પત્ર પહોંચી શકશે નહીં, કારણ કે એણે પત્રનું નિશ્ચિત લક્ષ્ય લખ્યું નથી.

બસ એવી જ રીતે માનવીએ જીવનની સમ્ભવતા કશી ઉણપ રાખી નથી, શરીરને કોટ અને પેટ વડે સમગ્રવ્યુ છે હાથ ઉપર દોઢસોનું ધડિયાળ બાધ્યુ છે, તે પણ રેડિયમ ધરાવતું ધડિયાળ છે મગજને એણે વિવિધ વિદ્યાઓ વડે સમગ્રવ્યુ છે ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂગોળ અને અગ્રેજીનું સારું શિક્ષણ મેળવ્યું છે આટઆટલી સમ્ભવતા કર્યા છતાં એણે જીવન રૂપી પત્ર ઉપર જે સરનામું કર્યું ન હોય, કે લક્ષ્ય નક્કી ન કર્યું હોય તો તે પણ એલા પત્રની જેમ ભટકતો જ રહેશે.

ચિત્રકાર પીછીને હાથમાં લે તે પહેલાં જ એના મગજમાં ચિત્રની કલ્પના આવી ગઈ હોય છે ચિત્ર ચિત્રપટ ઉપર તો પાછળથી ઊતરે છે જે ચિત્રને ચિત્રકારે પહેલા પોતાની કલ્પનામાં ચિત્રિત કરી લીધું હોય તે જ ચિત્ર સુદર બની શકે છે એક કુભાર ન્યારે પણ કળશ ઇત્યાદિ બનાવવા બેસે છે ત્યારે એના ધાટની રચના એના મગજમાં પહેલેથી જ આકાર પામી ગઈ હોય છે જીવનનું નિર્માણ કરવું હોય તો એનું લક્ષ્ય પણ આ રીતે પહેલેથી જ નિશ્ચિત કરી લેવું જોઈએ.

હવે આપણે માનવજીવનનું લક્ષ્ય શું હોઈ શકે એ ઉપર વિચાર કરીએ માનવી માનવ બને એ જ એના જીવનનું સુદર લક્ષ્ય છે આપણે આપણા નિજવર્ણમાં સપૂર્ણપણે આવી જઈએ, વિલાવ દશાને છોડી સ્વભાવમાં આવી જઈએ એ જ જીવનનું શ્રેષ્ઠ લક્ષ્ય છે અનત-અનત કાળથી આત્મા ક્રોધની પરિણતિમાં લિપ્ત છે તે ક્રોધથી ઉન્નત થઈ, ક્ષમામાં પરિવર્તન પામે, અહંકાર તણ આપણે વિનય તરફ જઈએ, માયા અને છળકપટ તણ સરળતા અપનાવીએ અને લોભ તણ નિર્લોભી બનીએ. આમ આપણે આપણી જાતને બદલી નાખીએ ત્યારે આપણું લક્ષ્ય સિદ્ધ થાય. ત્રેજ માળા ફેરવનારાઓને હું કહીશ કે માળા ભલે ફેરવે, એ સારી

વસ્તુ છે પરંતુ માળા ફેરવવા સાથે તમારા સ્વભાવને પણ ફેરવો. એ જરૂરી છે તમારી પ્રકૃતિમાં પરિવર્તન લાવો. નાની નાની વાતમાં ક્રોધી બધાની જો તમારી પ્રકૃતિ હોય તો એને શાંતિના વાતાવરણમાં બાંધી નાંખો. તમે જો તમારા સ્વભાવને ફેરવશો નહિ તો માળા ફેરવવા માત્રથી કાંઈ સુપરિણામ નહિ આવે.

અનત-અનંત કાળથી અપખ્યા જીવનમાં શીત નિષ્પત્તે સ્થાન મેળવ્યું છે તો હવે એમાં ઈન્સાનિયત પ્રગટાવો તમે તમારા જીવનમાં કઈ રીતે ફેરફાર લાવી શકો એ નીચેની નાની એવી વાતથી જાણી શકશો.

એક માનુસ જરીઆઈમાંથી પચાર થઈ રહ્યો હતો દીકરી એની મોટી થઈ ચૂકી હતી. એના વિવાહની ચિંતા એને એન પાયા દેવી ન હતી. જ્યાં જ્યાં એ દીકરીના પ્રમને લઈને પહોંચતો ત્યાં ત્યાં એની સામે સાથે જ પ્રમ ખાતીને ઊભો રહેતો કે દીકરીની સાથે તમે શું આપશો? આ? કન્યાને કાંઈ જોતું નથી સૌ કાંઈ જુએ છે કે તે દેહથી વજનહાર થેલી લઈને આવશે. આજના સમયે અને સમયો ઈન્સાનથી નથી પણ પૈસા વડે જ મનુષ્ય છે. પહેલાં તો તમે ટાળવાનો પ્રયત્ન કરશો કે છાંયો તો દગુ બળે છે એટલે આવતા ચાર વરસ સુધી તો કાંઈ ઈચ્છો નથી આ મહાના-આજ પાછળ એક રહસ્ય છુપાયેલું છે કે જેને લઈને તે કહી નાખે કે તે દેહમાં નાણું આપવા ઈચ્છે છે જાણ્યા આપી શકશો? જો તે એમ કહી કે કે પાંચ હજાર આપીશ તો તરત તમે કહી બેસશો કે લાઈસાહેબ દગુ હમણાં એક આવાડીના પહેલાં જ અમુક આમેથી ફાલ્યા સાહેબ આપ્યા હતા તેઓ પણ અમલ કરી રહ્યા હતા કહેતા હતા કે કન્યાની સાથે શા બાંધ હજાર શક્ય નથી આપીશ વળી એણે ઊઠતાં ઊઠતાં એમ પણ કહ્યું કે મારી સ્થિતિ તો નથી પણ તમે કહેશો તો હસ હજાર સુધી મારી શકાશે પહેલાં ખુબો મારે ખાતી બોલીઓ થતી પણ આજે તો હવે કન્યાઓ મારે પણ ખાતી બોલીઓ થવા લાગી છે અને જે વધારે આપશે તેની જ જોડે સત્રપણ નહીં મળે પછી તમે એને કહેશો સાહેબ જુઓ થેલુ થેલુ તો તમારી ઈન્કા પ્રમણે છે આખું ઘર મોડું છે આપ આપના ઘર પ્રમાણે ભરવશા કરીશ. આ પણ એક કળા છે એને બોલે માયવી એનું ખિસ્મ ખાતી કરવાની આ કળામાં તો તમે ખરેખર પાવર્યા હો (સભ્યમાં હસહસ)

તમે વળી પેલા પ્રસે સ્પષ્ટતા કરી શ્યો છો કે જુઓ અમારો પરિવાર મોટો છે ઘર પણ મોડું છે જનનાં વધુ ગતવા લાવવાનો અમારો ઈરાદો

નથી તો પા, પા, એ પ્રમા એકી પમેને દિષ્ટિ તો મવાની જ, તમને વધુ તકલીફ દેવા હિંમત નથી, પાન ના. નવેલમાં માટે વ્યસ્થા સાની રાખતો કમ પોનામએને દાં, અને અદાવાળાએને ગદા, તેવી સાથે થોડા નાખતો આપને જ્યોતે ભાગ પોનામએને ભાગ અને કદાઈ વગેરેની વ્યસ્થા તો તમે કંગો જ પશુ મોડા ફૂટ પા મમારી લેને, કાગળ કે ગરમી કેટલી પડે છે દનમ-પેળીનો છનેનમ તો નેને જ. તો એકાદ છૂટ પોલીનરાળાને પશુ થોળાવી ન પને

પા, તમે તો એવું જ હિંદો છે કે કન્યાવાળો પોતાનું મકાન લીવામ કરી તમને બધું આપા દે. આ કન્યાવરની પ્રકાશે તમને છેક કન્યા નાનીને પડકારા છે ! એક કવિ કહે છે.

મારત સે અવ તો દેવ હો

ધર્મ રવાના હો ગયા ।

કિસ્મતો સુનાઝં, માદર્યો વદરા નમાના હો ગયા ।

લફકે જા પાપ પૂછના કયા કે સાથ દોમે પયા ।

મેં ટર વિના તો પ્યાલ સુરિકલ રવાના હો ગયા ॥

સામાજિક પ્રથા સમાજ માટે ગાળે જ્યાં જની નહીં છે તેમ જતા તમે એમને ગળાનો દાર માની અને ગળાનીને બેસા છે. પા, તો હું કહી રહ્યો હતો કે તે બાઈની દીકરી જેમ-જેમ મોટી થતી રહી હતી તેમ તેમ એની ચિંતા પણ ઘેરી જાતની જતી હતી ને કાઈ એને મળતું, તે ચો મોં ફાડીને જ વાત કરતું આખરે એણે એક ગરીબ છોકરાને જોયો એને વાત કરી તેણે થોડામા જ સતોપ, માન્યો અને, ગરીબ તો થોડામા જ સતુષ્ટ જની નામ છે પણ અમીરની તો વાત જ કરી નહીં ।

પેલા ગરીબ છોકરાએ પોતાની સમિતિ આપી તો પણ લગ્ન માટે તો નાણાની જરૂર તો હતી જ તે એક શાહુના પામે ગયો તેણે પોતાની સમસ્યા એની પામે ગુ કરી અને બારમો રૂપિયા માગ્યા રોડે એક ચિકુ લખાવી એના ઉપર દસ્તખત કરાવી લીધા અને રૂપિયા ગણી આપ્યા રૂપિયા લઈને તે ગરીબ માણસ ઘેર આવ્યો લગ્નસમારલ આટોપ્યો પછી એ કમાણી કરવાની મહેનતમા લાગી ગયો કારણ કે એના ઉપર વ્યાજનો ભાર વધતો જતો હતો એક તો ગરીબ હેય અને આવી રીતે કરજ કરી લગ્નમા નાણાનો ફગાવો કરવો તે કેટલું અહિતકર છે ! સાથી અને સખધીઓ લાડવા ખાઈ જશે, પરંતુ કરજનો ભાર ઓછો કરવા કોઈ નહીં આવે.

શેઠની તકાસો ખાતી રહી હતો. માટે એણે નેમ-તેમ કરીને પણ રૂપિયા એકઠા કર્યાં. પહેલાં યાજ્ઞ બૂઠણુ અને પછી સો-સોની બાર નોટ સર્કસેક પાસે ગયો. એને જોઈ શેઠ રાજી રાજી થઈ ગયો. તમારો પણ કરનાર ભારે રૂપિયા સર્કને આવે છે ત્યારે તમે કેટલી પ્રસન્નતા અનુભવો. એ પણ માર્ક સ્વધર્મીને ઘેર આવતો. જોઈ એટલી પ્રસન્નતા અનુભવો છો. ખરા? એણે શેઠના હાથમાં રૂપિયા ધસાં અને કહ્યું. ગણી સો શેઠ અને મને મારી પેલી મિટ્ટી આપા. સો રૂપિયા ગણ્યા અને મિટ્ટી લેવા બહાર ગયો.

માનવીનું મન માખી જેવું છે. કદી તો એ સુદર રૂપિયા પર જઈ બેસે છે તો બીજી જ કણે ગદ્દી પર પણ જઈ મડે છે. કદી નવિકલ્પ અને સ્વાચારથી સુવાસ છે તો કદી ખનીતિ તરફ જતાં પણ વાર લાગવી નથી. શેઠ બહાર ગયા. આ બાજુ પેલા બાઈનું મન બદલાયું અને એનામાંથી નીતિની સુવાસ બહાર ગઈ. માર્ક અને ખનીતિએ પ્રવેશ કર્યો. એણે સો-સોની બે નોટા ઉપરથી ગળ્યામાં સેરવી દીધી. શેઠ આખા મિટ્ટી આપી કે પેલા બાઈ આ ત્યાંથી રવાના થઈ ગયા. એનું મન કદી રહ્યું હતું કે આને તેનો મજા મોટો વિન્ય થયો છે કેવી ધૂળ દેહી શેઠની ખાંખિમાં. એમણે હાલેની ખાંખિમાં ધૂળ નાખી હશે પણ આને તો એ પણ ફસાઈ ગયા. એનું દિલ ખૂબ બેઠળી ગયું હતું તે જ વેળા એક નોટ બોલી. એ ઈન્સાન, હું ખુશ થઈ રહ્યો છે ત્યારે વિન્ય થયો છે પરંતુ હું માનુ છું કે આને ત્યારે મજા મોટો પરાજન્ય થયો છે. તે એની ખાંખિમાં ધૂળ દેહી નથી પણ ત્યારે જ ખાંખિમાં એ ધૂળ ખરી છે તેથી જ તે સ્વપ્ન અને અસત્યના ભેદને જોઈ રહી નથી.

તે ખાજળ નથી રહ્યો હતો અને જાતીએ જાણ્યેથી નોંધેમાંની એક નોટ કદી રહી હતી. અને સદા ત્યારે પાસે રહેવાના નથી તુ માને છે કે તુ જસો રૂપિયા કમાયો છે પણ હું કહું છું કે તે આને ત્યારે ઈન્સાનિયત વેચી મારી છે. ? લાખો અને કરોડોથી પણ મોંઘી છે જાતીએ જાણ્યેથી નોંધેનો ખાજળ જાતી તમે રહેલા દિને સાંભળ્યો. અને એ માણસ પછા કર્યાં તે શેઠની પાસે આવ્યો અને સો-સોની બે નોટ આપ્યાં કરેલા લાખો. હું પહેલાં આવ્યો ત્યારે સેનાન જાતીએ આવ્યો હતો અને હવે રાખો ઈન્સાન જાતીને પછા કર્યો છું. આ બે નોટ સભાગો મારી માન-વન્ય મારા પર ફેંચી રહી છે. આ નોટ મને ખોદાઈ રહી છે. સોંઠે આ દસ નમુ તો એનું દિલ પણ ગદ્ગદ થઈ ગયું.

બસ, તમે પણ આ જ રીતે પાછા ફરો તમારુ હૃદય જો અતીતિ તરફ જઈ રહ્યું હોય તો તમે એને ન્યાય તરફ વાળો એ જ તમારા જીવનનું લક્ષ્ય છે તમે અજ્ઞાનના અધારાથી જ્ઞાનના અજવાળા ભણી આવો મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ ભણી વળો ભગવાન મહાવીરે માનવજીવનનું લક્ષ્ય બતાવતાં ફરમાવ્યું હતું કે

“ અન્નાણં પરિયાણામિ નાણં ડવલપવજ્જામિ । ”

ન્યારે તમે એકાતમા બેસો ત્યારે વિચારજો કે અમારા પગ અપગોના પગ બનેા, અમારી આખો આધગાની આખો બનેા, અને દુઃખ અને શોકમાં આસુડા સારતા ગરીબો માટે સાન્ત્વના દેવામા અમારી જીભને ઉપયોગ થાઓ. ગરીબો અને ગેગીઓની સેવા માટે આપણો પરસેવો વહે લોહીના અભાવે ન્યારે દોષનો દેહ દુર્બળ બન્યો હોય અને મૃત્યુશૈયા પર તે પડેલો હોય, અને તેને માટે જો ઝકાતની જરૂર હોય તો તે વખતે મારુ રક્ત એને આપી શકુ અને એને નવું જીવન સાપડે એ રીતે વિચાર કરો આ અસ્થિ, અર્ધમય શરીરનો આથી વધુ શો સુદર ઉપયોગ થશે ? આ પ્રકાશના કિરણોવાળા વિચારો આપણા મગજને સદા આલોકિત કરતા રહે

શરીર સ્વસ્થ અને મન પ્રસન્ન રહે રોગ સામે ઝખૂમવાની એનામાં તાકાત હોય, આખો પ્રકાશપૂર્ણ હોય, મુખ તેજોમય હોય, જિહ્વા થકી મૃદુ ભાષણ થાય, અને ગુણીજનોની સ્તુતિ કરતા તે થાકે નહિ

મન સારા વિચારોથી ભર્યું-ભાદર્યું રહે અને તે જીવનલક્ષ્યના સત્ય રાહને પિછાનતું રહે, વળી, તે દેહની ભાવનાઓથી ઉપર આવી આત્માના પ્રકાશને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે તે એટલું સ્વાર્થી ન બને કે પરહિતોને કચરી નાખે ઇર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, અને અન્યાયનો એમા અકુર ન ફૂટે

સ્વસ્થ શરીર અને સ્વસ્થ મનની સાથે સ્વસ્થ બુદ્ધિ પણ જરૂરી છે. એવી બુદ્ધિ જોઈએ કે જે લક્ષ્ય ભણી દોરી લઈ જાય, ખુરાઈ અને ભલાઈ, હિત અને અહિતનો વિવેક જાળવી શકે, એવી રીતે આવું શરીર, આવું મન અને આવી બુદ્ધિ એ ત્રણેને મેળવી આપણે પેતાના લક્ષ્ય ભણી આગળ વધવું જોઈએ

પહેલા તમે લક્ષ્યને નિર્ધારિત કરો અને પછી એમા એવા તન્મય બની જાઓ કે જેમ બાળક પોતાની રમતમા અને લોભી ધનમા તન્મય બની જાય છે પતંગનો દોર લૂટતી વખતે બાળકને જોશો તો તમે જોઈ શકશો

કે તેમને નથી શરીરનું જ્ઞાન રહેતું કે નથી રહેતું વસ્તુનું જ્ઞાન. તેમને નથી જ્ઞાતી જૂઝ, કે નથી જ્ઞાતી તરસ. જસ, તમે એની જોમજ વખતે લક્ષ્યમાં ત મમ જાતી જાઓ.

શું કહો છો ત મમતા આવતી નથી ? શા માટે નથી આવતી ? જરૂર આવે છે જ્યારે તમે રૂપિયા મણવા એસો છો ત્યારે કેવી ત મમતા તમારામાં આવે જાય છે ? જસ, જીવનલક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ તમારામાં એવી જ ત-મમતા આવે જવી જોઈએ જીવનનાં સમસ્ત કાર્યો કરતાં રહેવા છતાં પણ તમે તમારા લક્ષ્યને જુઓ નહિ. કુતુબની સોજને તમે જાણો છો ? જ્ઞાકાશમાં હજારો નક્ષત્રો અને તારાઓ છે એ જાણમાં અધિકાધિક પ્રકાશ દેવ છે પરંતુ કુતુબની સોજ કેવળ ધ્રુવના તારાને જ જુએ છે સાત સીતળ દિરણો વડે રજનીનો અપકાર દૂર કરનાર ચંદ્ર અને હજારો સદસ્ય કિણો વડે રિખને આસોક્તિ કરનાર સૂર્ય પણ મનમાં ફરે છે પણ કુતુબની સોજ એમના કાંઈ જોતી નથી. જસ, તેવી જ રીતે તમારી સામે હ નરો પ્રભોજનો આવે પણ તમે એમાં પૂજવાળો નહિ. કિંતુ તમારી જીવિશી કુતુબની સોજ સદેવ લક્ષ્ય કાંઈ રહે તો લક્ષ્યસિદ્ધિ અવશ્ય પામી શકશે.

— શાંતિ — શાંતિ —

બાહરવા વડે
તેરસ

જૈન ઉપાસ્ય
કાંઠાવાળી મુર્તિ

ડિક્શનરીમાં હજારો શબ્દો છે એ શબ્દોની પાછળ માનવસમાજમાં મતભેદ હોઈ શકે છે, પરંતુ એક શબ્દ એવો છે જેની બાબતમાં કોઈના એ મત હોઈ શકશે નહીં એ શબ્દ છે “શાન્તિ” ગુલાબની સુવાસના, સાકરની મીઠાશમાં અને મીઠાની ખારાશમાં કોઈનો મતભેદ નહીં હોય એક વૃક્ષને પૂછશો તો એને પણ ગુલાબની સુવાસ પ્રિય લાગશે યુવક અને યાગ્રક પણ એમ જ બતાવશે આ જ વાત સાકર અને મીઠા માટે પણ છે, બધા સાકરને મીઠી અને મીઠાને ખારુ બતાવશે કોઈને એમ કહે કે મીઠું ગળ્યું છે અને સાકર ખારી છે તો તમે કહેશો કે એના મગજનો સ્ક્રૂ ઢીલો પડી ગયો છે આ જ રીતે સુખને માટે પણ કોઈને મતભેદ નહીં હોય

વિશ્વના અનત-અનત પ્રાણીઓ અનત યુગથી સુખને માટે પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે સુખ સારુ માનનીએ લાખો રૂપિયા એકઠા કર્યા, મોટા-મોટા મહેલો બાંધ્યાં સુખને માટે એણે લડઈઓ લડી પરંતુ વિચારવું એ છે કે સુખ માટેના એના એ પ્રયત્નોમાં એને સફળતા ટેટલી મળી ? આના જવાબ માટે એક કરોડપતિ પાસે પહોંચ્યો, જેના મહેલો આસમાને ટકરાઈ રહ્યા છે, જેમના બગલા સામે ચાર-ચાર મોટરકારો ફરી રહી છે, અને પૂછો, “શેઠ, કેમ છે ?”

જરા એમના દિલમાં પ્રવેશો પછી જ જવાબ મળશે, “બહારથી ઉજળા છીએ પણ અંદર તો હોળીના જગ ચાલી રહ્યા છે” જે બગલા-વાળાઓ પાસેથી આવા જવાબો મળે તો પછી બિચારા મધ્યમવર્ગ અને ગરીબ-વર્ગને પ્રશ્ન જ શો કરવો ? આનો અર્થ એ થયો કે આપણને સુખનું નામ યાદ છે પણ એનો રાહ ભૂલી ગયા છીએ હવે તમે જ બતાવો કે જે

કેઈને મુખઈ નામ શાદ રહી જાણ અને રસ્તો પાડે આખાનો તે એ મુંઝવે પડેવિશે ક્યારે ?

એક બહેન સવારમાં વતોવવાનું કામ કરે છે ગ્રામીન મુખનાં ઘરમાં બીઓ પોતાના હાથે જ વનોવવાનું કામ કરવી હતી. એ મેં થુક લી મળતું વેછેત્રજ નહોતું અને તેથી એમનું સ્વાસ્થ્ય કહી બગડતું નહોતું.

જ્યારથી મુઠસૈયાં મેલ્યાં ગા-પાશન છૂટ્યું છે અને બહેનોએ હાથે કામ કરવાને અપમાન સમજ્યું છે ત્યારથી જ વેછેત્રજે ઘરમાં જમ-પેચાણ કર્યાં છે અને એની સાથે એની સેકડો બહેનો પણ તમારા ઘરમાં ઘૂસી ગઈ છે એ હું જાણું અને રોકડોને અપાવી દી.

હા તે એ બહેન સવારે વનોવવાનું કામ કરી રહી હતી એને મેં ક્યાંક ઘર્ષ તથા એનાં વસ્ત્રો પરસેવાથી બીજાઈ ગયાં. એનો ખતિ ખસે જ એકા દત્તો પરસેવાથી નીતરતી ખત્રીને જોઈ એનું મન પણ દરી લીધું એણે પૂછ્યું આટલી મહેનત છતાં જ માખણ ન લીધું ? એ કહીને ત્રણે અને હાથમાં જોયું તે એમાં દલી નહોતું પણ પાણી બહુ હતું એણે કહ્યું દેવી આ થુ કરો હો ! ” ખત્રી બે લી માખણ કાઢુ છું ” ખતિએ કહ્યું તું અતત મુઠ મુખી જામ વસોવતી રહીશ તેજ માખણ આખાથી નવી નીકળે.

તે જામ આપણે પણ વસોવતી રવાં હોએ. અતત મુઠ ઘણા પણ હતું મુખી મુખનું માખણ મળ્યું નથી ત્યારે વિચાર્યું જોઈએ કે આપણે દી વસો છું કે કામ પળી જ ? દીને વસોનું જોત તે મુખ ક્યારેનું જ મળ્યું હોત પરંતુ મુખ મળ્યું નથી એટલે એ વિચારવું પડી કે ક્યાંક જામ ઘર્ષ રહી છે કહી કહી જીવનમાં નાની થી મૂઠ પણ ગંભીર પરિણામ ત્યારી થો છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે

જૂત જરા રી જખરુ દુખ કે છે
અનુભવીઓ જાન એમ કહે છે
એક અનિનનો તીફનું તજખો
બુરન ઘજાને બટમ કરે છે
એક વચન આવતું વાવાધી
જે પડી બદ્ધ કાળ એ છે

કવિએ કે તે માનિક જાન કની છે મુખ દી નાની દાતી જ નથી

આગની ચિનગારીને તમે લલે નાની માનો, પરંતુ એ નાની-શી ચિનગારી-
હજારો મનુ રૂને લસમ કરી નાખશે

હા, તો આખરે કયાય આવી ભલ તો કરી રહ્યા નથી ને ? મને
લાગે છે સુખની બાબતમાં પણ આવી જ ભૂલ થઈ રહી છે

વૈદિક દર્શનની એક લઘુ કથા છે માનવી જ્યાં સર્વ પ્રથમ ઈશ્વર
પાસેથી વિદ્યાય લઈ સૃષ્ટિમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે ઈશ્વરે એને એ કળશ
દીધા એક સુખથી ભરેલો હતો અને બીજો સત્યથી-એક એને એના ડાબા
હાથે અને બીજો જમણા હાથે મૂકતા ઈશ્વરે કહ્યું “સત્યની રક્ષા કરજો
અને સુખને વહેંચતો રહેજો” જ્યારે માનવીએ પહેલો મુકામ કર્યો અને
આગલે દિવસે આગળ વધ્યો તો કળશ બદલાઈ ગયા ડાબાનો જમણામાં
આવી ગયો અને જમણાનો ડાબા હાથમાં પણ ઈશ્વરની આજ્ઞા હતી એના
કાનોમાં મૂળ રહી હતી એણે સત્યને વહેંચવું શરૂ કર્યું અને સુખની રક્ષા
કરવા લાગ્યો આ જ વાત આજે ચરિતાર્થ રહી છે માનવી પોતાના બધા
જ પ્રયત્નો વડે સુખની રક્ષા કરી રહ્યો છે અને સત્યને વહેંચી રહ્યો છે.
ચાલીના થોડાક દુકડાઓ સારુ આજે એ સત્યને વેચી રહ્યો છે માનવીએ
સુખને સત્યથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે

સુખ માનવીને પ્રિય છે અને સુખ સારુ એ દિવસ-રાત દોડી રહ્યો છે -
એણે ભૌતિક પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરી છે ચાલીના દુકડાઓમાં એણે-
સુખ નીરખ્યું છે અહીં જ, બસ, એની ધણી મોટી ભૂલ થઈ રહી છે.-
જ્યાં સુખનો અભાવ છે ત્યાં જ એ એને શોધી-ખોળી રહ્યો છે.

સાધારણ રીતે માનવી માટે ચાર સુખો બતાવ્યા છે પહેલું સ્વાસ્થ્ય,
બીજું સપતિ, ત્રીજું સુશીલા પત્ની અને ચોથું વિનીત પુત્ર જીવનનું પહેલું
સુખ સ્વાસ્થ્ય છે સ્વાસ્થ્ય જીવનની સપતિ છે ગૃહસ્થજીવનમાં સપતિની
જરૂર રહે છે કારણ કે દારિદ્ર્ય જીવનનો બહુ મોટો અલિશાપ છે પોતાની
પેટ-પૂર્તિ માટે બીજાના મોં સામે જોવું એ કાયરતા છે મનુષ્ય પોતાનો
રોટલો પોતે જ કમાઈ લેવો જોઈએ હા, પણ એ રોટલો ન્યાય અને નીતિ-
દ્વારા જ આવવો જોઈએ

ગૃહસ્થજીવનનું ત્રીજું સુખ છે સુશીલા પત્ની ગૃહિણી વગર ઘર-
સૂત્ર લાગે તો પુત્ર વિના ગૃહિણીનો ખોળો સૂતો લાગે અને માનવી આ
ચારેય સુખો મેળવવા પ્રયત્નશીલ રહે છે પરંતુ પ્રથમ તો આ ચારેય સુખ-
માનવીને એક સાથે મળતા જ નથી નહીં તર માનવી એવો તો અહંકારી

બી જરી કે એ પોતાને જૂઠી જરી અને બગવાનને પણ જૂઠી જરી કિન્તુ પુરપોષને ચારેય સુખ એક ખેડૂતને મળી ના પડે તે સુખ હશે નહીં એ ખેડૂત જમીનદાર તરફ જોશે કે એની પાસે સુખ છે ત્યારે ભારતીય જમીન રાતી નજર જમીનદાર બચી હશે કે સુખ તે એની ખસે છે પણ એક જમીનદારને પૂછો તે એ કહેશે કાઈ સુખ અમારા નામને ક્યાં ? એ રાજાએના સિંહાસને વસે છે રાજાને પ્રજા તે એ જીવ્ય અવાજે કહેશે સુખ તે સમ્રાટ પસે છે સમ્રાટ કહેશે હું ક્યાં સુખી છું ? સાચું સુખ તે ચક્રવર્તીના વિશાળ સામ્રાજ્યમાં છે અને ચક્રવર્તી કહેશે હજુ સુખ ક્યાં છે ? હજુ તે છે ખરો જ સાધના છે સાતમા પર વિજય ન મળે ત્યાં સુધી ચાલતે ક્યાં ?

સુખની ખાટલી મરિચ આપણે પચાર કરી આપ્યા એક ખેડૂતથી મળીને ચક્રવર્તી સુધી ફરી આપ્યા પણ કાઈ સુખી નથી તે પછી હું તમને સુખ ક્યાં જવાવું ? ને પદાર્થોમાં આપણે સુખને ખોળી રહ્યા છીએ અને આ ભૌતિક દુકા જેને આપણે સુખ માની બેઠા છીએ જરા એવું વિશ્વેશ્વર કરી જુઓ કે એમાં સુખનો અંશ પણ છે કે નહીં ?

એક કારવાળ હશે એની એક ગાય એને ત્યારે જ દૂધ દેલી ત્યારે એ એની ખસે લીધું ખાસ ધરે વરસાદની ઋતુમાં લીધું ખાસ મળતું રજું, રાત્રી સુધી પણ મધ્ય પણ ત્યારે કિનાળો આવ્યો ત્યારે જ ગરમ પણ સુકાઈ ગયું પેલા કારવાળ સામે એક કામરના કિતી ઘઈ લીધું ખાસ ન મળે તે ગાય દૂધ ન આપે. આખરે એની છુદ્ધિએ એક જીવાળ મલાએ એણે ગાયની આંખો પર કીલા કાચવાળા ચશ્મા લગાવી દીધા, હવે ગાય જમણાં પહેતી તે એને આજુ જમણ લીધું-લીધું જ દેખાવા લાગ્યું ખાસ પણ લીધુંજન દેખાતું હવે એ સુકા ખાસને જાનહીની જાતી અને સંખ્યાશરૂએ જમણ દૂધ આપતી.

હા તે ખાસ લીધું નથી પણ ચશ્મા લીલા કાચવાળા છે તેમ સુખ પદાર્થોમાં નહીં અપ્રિત મનવીના મનમાં છે સુખ રિત્તી સંબીતમાં છે કાનોમાં ? ને રેશ્મીમાં સુખ હોય તે એક જહેરાને નેસારી થો એની કામે થુ એવી એને આતક મળતી ? સુખ આંખોમાં છે કે સિનેમામાં ? ને સિનેમામાં સુખ હોય તે એક જમણ અક્રિતને પણ એવી જાનહીની જાતી થવો નેસરે પણ તેમ જતું નથી એક બીજા વાત એ પણ છે કે ને આંખોમાં સુખ છે તે આંખને કાઢી કાઢીને એને કિત્ર મલાવશે તે થુ એ

આનંદ અને સુખ એ આત્માની વ્યક્તિગત સપત્તિ છે, એને અન્યત્ર ખોળવી વ્યર્થ છે પુષ્પની મધુરી-મીઠી સુવાસ માટે પાદડાને તોડવા એ સમય ને શક્તિ ગુમાવવા જેવું છે સાકરની મીઠાશ અને દીપકનો ઉજ્જ્વલ અન્ય સ્થળે ખોળવો વ્યર્થ સિદ્ધ થશે

પણ કદી-કદી એવું બને છે કે માણસ જિમમાં પડી જાય છે, અને સુદર વસ્તુને પણ અસુદર માની જેસે છે મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે ઉદયપુરના મહારાણાને આગણે બાળ-ફૂલનો ઉદય થયો વર્ષોની પ્રતીક્ષા બાદ મહારાણીનો સૂતો ખોળો લરાયો સારુય શહેર પ્રસન્નતાના મહા-સાગરમાં નહાવા લાગ્યું મગલ ગાન-વાદનોના મધુર ઝકારોમાં આખુંય શહેર નાચી ઊઠ્યું મહારાણાએ આનંદોત્સવની લહેર જનતા સુધી પહોંચાડવા સારુ પ્રીતિ-ભોજનનું આયોજન કર્યું

મત્રીજીએ રાણાજી પાસે નિવેદન કર્યું કે શહેરના શેઠ-શાહુકારો તો દરરોજ પોતાને ઘેર પકવાન જમે છે પણ આપના સેવકો-ભીલ લોકો-શુ આ પુત્રોત્સવથી વચિત રહી જશે ? શુ આજે પણ એમનું મો મીઠું નહીં થાય ? મહારાણાએ મત્રીજીની વાત સ્વીકારી ભીલ-જાતિને પણ નિમત્રણ આપ્યું એમને સારૂ શીરો-પુરી તૈયાર કરવામાં આવ્યા લાઈનમાં ખેસાડી સૌની સામે શીરો પીરસવામાં આવ્યો.

અમોઘ આદિવાસિઓએ જોયું તો એ બીના બીના કાચા લોટ જેવું લાગ્યું એક ખીજાએ એક ખીજા સામે જોયું અને બધા જ ભાણું છોડી ઊભા થઈ ગયા મત્રીજી સમજાવવા લાગ્યા તો તેઓએ જણાવ્યું કે, ‘અમે આવી પોદળા જેવી ચીજ નહીં ખાઈએ મકાઈના રોટલાની આશાએ અમે અહીં આવ્યા હતા, પણ અહીં તો ન જાણે કેવી વસ્તુ પીરસવામાં આવી છે.’ અને મત્રીજીએ હાર માની એમને માટે મકાઈના રોટલા ને કુગળીનું શાક તૈયાર કરવા પડ્યા મકાઈના રોટલા ખાનાર આદિવાસીઓ શું જાણે એ શીરાનો સ્વાદ ? તો પ્રતિદિન ભૌતિક સુખોની ચકાચૌધમાં વસનાર આજનો જ્ઞાનવી જે આધ્યાત્મિક સુખોથી ચોટી જાય અને એને ગાડપણ સમજવા લાગે તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી

આજનો વૈજ્ઞાનિક પણ મનુષ્યના સુખ માટે નિરંતર પ્રયત્નશીલ છે રેલ, મોટર, રીડીંગ, અને વિમાને મનુષ્યની યાત્રાને વધુમાં વધુ શીઘ્રગામી અને સુરક્ષિત બનાવી છે પોતાના દુઃસ્થિત સાથીને મળવા માટે ટેલી ફોનની સગવડતા છે. ટેલીવીઝનનું મીટર ફેરવો કે શ્રી નેહરુ, આઈઝનહોવર,

સમાઈ જાય છે હવે તો એ માતાના મનોહર ખેળામાં પણ એકસવાણપણ જનુભવે છે એટલે એ પોતાની રજાનાં જાળકાની ટોળીનો મનોમોહ રાગ બની જાય છે. મોઈ-ફાંખિયાની રમતમાં જૂથ-તરસને પણ વિસરી જાય છે. તેમ જાણતી વખતે પુસ્તક એવું જીવનસર્વસ્વ બની જાય છે.

હોલેજ-જીવનના મન-રજનના રમકડાં પેઠાં રબરનાં રમકડાં કરતાં કંઈક જુદી જાતનાં હોય છે. મુનિવર્સિટીની ડિગ્રીઓ એના માનસ-લોકનું ઈશ્વરિયું પુષ્પ બને છે. સ્વપ્નોનાં ફૂલ સજતા કુવચના માનસને મધુરી આશાની શુભાંખી મુદરતા પ્રસન્ન કરી દે છે. સ્વપ્નમાં બરાતી પક્ષીમાં પોતાની નિરાળી દુનિયાને એ સ્વપ્ન સાથે તેજ છે. પછી દસતા-રમતા, ફૂલના ફરતા જાળકામાં એની મુખ સુરતિ મૂર્તિમત બની જાય છે.

જીવનના પરિમલ કરતાં ચક્ર પર મુખ પણ ખાટા મારી રહ્યું છે એક કણ એકવા માટે પણ એને સમય ફરકદ નથી. પણ એ જોતું પાંચે કે ચમો પર ઘૂમતા-ફરતા આ મુખનું કેન્દ્રમિન્દુ ક્યાં છે? યાળી-પાંદાં પાછળ દોડતાં આપણે મૂળિયાને જુદી રાહએ નહીં પ્રવલસિત નાજની મકાસોબને તણ એના પ્રમુખ કેન્દ્ર પાવર-હાઉસ (વીજળી-ધર) ને શોધતું જ પાડી.

આજે આપણું મન અમોઘ માળાક જેવું થઈ ગયું છે. જે ફૂલતાં-ફૂલતાં જડ-પુતળાઓમાં રમી ગયું છે. એવનાના અક્ષય ડોર જાણી લઈ શકે એ આજની દુનિયામાં ગાંડપણની પરિભાષામાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયું છે. સ્વપ્નનાં વિવિધ હિરણ્યને આપણા માનસને મોહાવી દીધું છે. પણ સ્વપ્નમાંથી હિરણ્યના ધારક સ્વ તરફ જોવાનું તે આપણે વિસરી જ ગયા છીએ —

मैं जिस की दृष्ट रही हूँ हागनू की सजियाली में ।

मम मांग रहा है मेरा सिखा हीरक प्याली में ॥'

ભૌતિક સુખોની મકાસોબમાં ખરા સુખની કલ્પના રીક તેજુ / જ્યન્તિપણ બનીને જોતું કે ચળકતા જૂનનુબોના ક્ષણિક પ્રકાશમાં દિવસના મધ્યપ્રકાશને ખોળવો. બને આ ઈશ્વરપુત્રના સપ્તરશ્મી રંગો વડે આપણાં મનને એવે રચનાની મેદા કરતી. આ હાસ્યારસ જ લેખાવ. માટે આત્માની દિવ્ય-પોત દ્વારા શારીરિક સુખોની આજ્ઞા કરતી એ (અ) મુદિમત્તાનું પ્રયત્ન / છે ને! દીરાનતિન જાળીમાં રેલી બરનારને મૂખ હશે તોય તે આખામિક સ્વપ્ને વડે ભૌતિક લાભસા આદવી એને મુ કહી શકાયી વાડુ !

ક્રમભ-કળી જેવા બાળકને પોતાના હાથેથી ખૂટવી લેતા અશ્રુભર્યાં નેત્રો વડે જુએ છે ત્યારે એને લાગે છે કે પૃથ્વી માતા નથી, પણ ડાકણ છે મીઠી નીંદરમાં સૂતેલા માનવીની છાતી પર જ્યારે અચાનક છાપડું તૂટી પડે છે તો સ્વપ્નસ્રોતનો એ યાત્રી સ્વર્ગ-યાત્રી બને છે આ છે પ્રકૃતિની કાળી છાયા, જેની સામે આજે સરકાર અને વિશેષરૂપે બાથ બીડવા પ્રયત્નશીલ છે.

૨. પર-પ્રાણીકૃત દુઃખ :

આ બીજા તરફથી આવતું દુઃખ છે મનુષ્યને પ્રકૃતિ કરતા પણ ભયંકર દુઃખ એ લોકો તરફથી મળે છે જેને એ પોતાના માને છે ઇતિહાસ ખોળો, સભ્યતાને પાળનારાઓના જીવન-પૃષ્ઠો ઉલટાવે વીરતાની કથાઓની ઓથેરકતના ડાઘા પડ્યા હશે કરોડો મૂક માનવીઓની અશ્રુભરી કથાઓ આજે કપાવી મૂકે છે પણસસારે માનવને એટલો ત્રસ્ત નથી કર્યો જેટલો કે માનવીએ આદમીએ જ આદમી ઉપર વિપત્તિઓનો ઢગ ઊભો કર્યો છે. ભાઈએ જ ભાઈ પર વીજળી વરસાવી છે મનુષ્યે જ મનુષ્યને વિશ્વના 'એટકોર્મ' પરથી ઉઠાડી દેવા સારું વિશાળ સેનાઓ ઊભી કરી છે, પશુઓએ નહીં ચગિઝખાં પણ મનુષ્યનો જ વશજ હતો બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં વિશ્વને તપાવનાર-હાવનાર હિટલર પણ મનુષ્ય જ હતો એટમ બોમ્બ અને હાઈડ્રોજન બોમ્બના આવિષ્કર્તા પણ મનુષ્ય જ છે ને !

રેમની વિશાળ સેનાને યુદ્ધ માટે ઊભેલી જોઈ એક નરભક્ષીએ સેનાપતિને પૂછ્યું " શુ આ લોકો ખાવા સારુ એકબીજાને મારશે ? શુ આ લોકો હજારો મનુષ્યોને ખાઈ જશે ? " હસતા-હસતા સેનાપતિએ જવાબ વાળ્યો " ના, આ ખાવા સારુ મારતા નથી " તો પેલો નાક ચડાવી કહેવા લાગ્યો - ' દેવા છે આ રાક્ષસો કે જે વ્યર્થમાં જ હજારો માણસોનું નિકદન કાઢે છે ! લોહીની નદીઓ વહાવે છે ! આમના કરતા અમે શુ ખરાબ કે પોતાના પેટ માટે એક મનુષ્યને મારી લઈએ છીએ, સભ્યતા ને સંસ્કૃતિથી દૂર એવો નરભક્ષી વિકસિત સભ્યતાવાળી સંસ્કૃતિનું અદૃહાસ્ય કરી રહ્યો હતો.

૩. સ્વકૃત દુઃખ :

ત્રીજું સ્વકૃત દુઃખ છે કે જે મનુષ્યો પોતાના હાથે પેદા કરેલું દુઃખ છે કદી-કદી એ પોતાના સ્વભાવથી લાચાર બની જાય છે, ત્યારે દુઃખોને નિમત્રણ આપે છે જ્યારે એ પોતાના અનુચિત સ્વભાવને વશમાં લાવી શકતો નથી તો પોતે જ પોતા માટે દુઃખોનો દાવાનળ જગાવે છે કદી-કદી બીજાના મહેલને ખડિયેર બનાવવા માટે પોતાના માથે પ્રહાર કરે છે અને

પ્રસ્યોત તમારી નજર સામે આવી જિભા ઘર્ષ જશે, તમે દેશ-વિધાતાઓ જેડે મુલાકાત કરી શકો છો. જેના પ્રખર વાપમાં વાતાનુકૂલિત (એરકન્ડીશનર) તમારા મહેસને મલ્લાગિરિ બનાવી દેશે. બાશઅ માટે તીખા ઈન્જનકસનો ઘર્ષ જલી-જલીમાં ડ્રાઈટરો ગિરાજમાન છે ન્યામ માટે શાન્તિ-પ્રસારક (૧) વહામોની ડ્રાઈ કમી નથી. શુ હવે પશુ સુખમાં કમી-મામી છે ?

હા ફોનોની તમે કહ્યા છે દીવા તમે બાધારુ છે મદ્યોદ્યત્સી જોતો હશે નીચે સ્વર્ગ કિતરી આવ્યુ છે પશુ જન્મ મહેસોમાં રહેવા જાને કારોમાં હરતા-હરતા શેઠ શાહુકારોના હાથને પૂછો હાથો તો જણાશે કે ત્યાં પશુ કુખની હોળી જ બજાઈ રહી છે વેદનાના જનત હાથકારે ક્ષન મહેસ કરી મૂક્યા છે પ્રમ એ ઘાત છે કે સુખની પાછળ આવડ્યા પ્રત્યે જવા છતાં પશુ સુખ મળતુ કેમ નથી ?

માટે આપણે સુખનુ કારણ શોધવુ પડશે સુખ મેળવતા શારુ કુખને બોળવુ પડશે સ્વાસ્થ્ય માટે રોગનુ મૂળ શોધવુ અતુર વૈદનુ પ્રથમ કર્મ છે સુખ માટે કુખનુ કારણ જોવુ જોઈએ જાને એ મળી જ્યા જાક જોને (કુખને) પત્રમાં વાગેલા કહ્યાની જેમ ઉખાડી ફેંકી દેવુ સરજ બનીએ મહાવિઓએ કુખના ચક્ષુ પ્રકાશે બતાવ્યા છે -

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

૨ પર-પ્રાણીકૃત કુખ

૩ સ્વકૃત કુખ

૧ પ્રાકૃતિક કુખ

આ ન સ્મિતવા છતાં પ્રકૃતિ દ્વારા આવતુ કુખ છે વિભિન્ન અતુઓમાં સતો પ્રકૃતિનો કોપ આત્મા જ આવે છે પોષ મહિનાની કમકસતી કહી, જે મહિનાનો પ્રખર તાપ, શીયલુ આંધી તોફાન, આ છે પ્રકૃતિનાં રોદ રખાં રેખાગિતો જે માનવ-પ્રાણીને કમજવી દે છે મોઝ-મત જાનેલી સરિતાનો નીર-પ્રવાહ બ્યારે પ્રસપકારી હસ્ય રજુ કરે છે ફતારતી સર્પિણીની જેમ અજની હાલેરો બ્યારે અનલ-પ્રાણીને હસ્ય રહે છે તે અપરે પ્રકૃતિ ભણી પ્યાર-કારી ન તરે જોવુ માનવી-હાથ કપી જમ છે

મમમટના મબીર બચાજ સાથે થતો બીજુ પરતીકપ બ્યારે દુષક્રુષ્ટી બળક સાથેના યોગિયાને જુલ્યા પેટમાં કિતારી મૂકે છે તે માતા

તારુ કામ નથી. “દુ ખે ઘેરી લીધો છે, શુ કરીએ,” એ લાચારીના પુસત્વહીન શબ્દો તારા છે ? પ્રાગ્બંધનો વિધાતા, પુરુષાર્થનો દેવ, આમ કદી કહેશે નહીં તુ દુ ખોના અધકારમા શા માટે ભમે છે ? સુખનો દિવ્ય પ્રકાશ તારા પાં “, એના પર આવરણ પડ્યું છે હવે જરૂર છે માત્ર એને દૂર કરવાની. એ અચૂક શસ્ત્ર છે -

“दुखं ह्यं जस्स न होइ मोहो”

મોહને વશ વ્યક્તિ પોતાની પાછળ દુ ખોની વિશાળ પરપરા ઊભી કરી મૂકે છે.

જીવનમા જેટલી-જેટલી વાસનાઓ છે તેટલા જ સંઘર્ષો છે વાસનાથી દુષિત ચિત્ત અશાંતિથી પરિપૂર્ણ છે એ ખીજને પાડીને પોતે ઊઠવા માગે છે ભૌતિકતાની આ દોટમા આજનો માનવી દોડી રહ્યો છે તે પોતાના જ ભાઈએનો દુશ્મન બની ગયો છે

આજના મોટા-મોટા રાષ્ટ્રો વિનાશકારી શસ્ત્રોની સ્પર્ધામા લાગ્યા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી મનુષ્યના મગજમાથી સ્વાર્થ અને સત્તાનો અડકાર ગળી નહીં જાય ત્યાં સુધી શાંતિનો રાહ દૂર જ રહેશે એના માટે વિશ્વબંધુત્વ, અનેહ અને સહલાવનાને અપનાવવા પડશે લગવાન મહાવીરના ‘જીઓ ઓર જીને દો’ ‘જીવો અને જીવવા દો’ નો સિદ્ધાંત સમજવો પડશે પોતાના સ્વાર્થને થ લાવવો પડશે ત્યારે જ જનજીવનમા શાંતિ સ્થપાશે

દિનાક

તા ૩-૮-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ-૧.

એના દુઃખરિણીઓને ભોજનવા માટે તત્તર બની નમ છે નાની જાણીમાં બેઠેલા ઉંદરનું ભક્ષણ કરવા બિચારી ખૂબ મહેનત કરી પોતાનું મોં જાણીમાં નાખી તે દે છે પણ ન જુદા મિલ્લા ન વિસાલે સમમ જેમ ઉંદર એક ખૂણામાં લપાઈ જાય છે તે દાઘ આવવો નથી અને બિચારીનું મોં એમાં ફાઈ નમ છે હવે એ છટપટે છે પણ તમે જ બતાવો એની જવાબદારી કોના હિર છે ?

એક જાહેન સાચુ છે વડુની સાથે એને બનતું નથી દિવસ દરમિયાન એને સો-સો ગાળોએ સુશ્લેષે છે ત્રણ ત્રણ દિવસ મુખી એને ખાવા દેતી નથી અને પોતે પણ ખાતી નથી. રાત્રી કાલ-કાલે એના ધરતું સુખ હોતી લીધું છે કોઈની જવાબદારી એનું રખત જાણી શુ છે દસવણ છે એને મોં પર કદી જોવા મળતું જ નથી. પણ વિચારવાનું એ છે કે આ દુઃખ માટે જવાબ કોણ છે ? આમ કરવું તે પોતાના દાઘે જ બીજા પર તણખો નાખવા જેવું છે તણખો બીજાને પછી દગ્ગરી પણ પડેલાં છે એને જ દાઘમાં ફોંસો પડે. આ દુઃખને કાળે નિમજ્યુ છે ?

અમે વિદ્યાર કરતાં એક નાનકડા ગામે પહોંચ્યા એક ભાઈ જ્યાં રાત્રી ખૂબ જ લાંબી રવા દતા ખો-ખોની આંતે એની નીદરમી દરામ કરી મૂકી હતી જાણ મધ્યમ એના દાઘોમાં હમેશાં રહેતી. એને પૂછ્યું - આ રાત મેનાથી થયો ? એ બોલ્યો : મદારા / આ તન્મકુધી આ કાલ્યુ આ શરીર ખાઈ ગઈ છે અમે કશું બાઈ તે આ મધ્યમ દેસે કેમ રેલા નથી ? શા માટે પીએ છો ? એ બોલ્યો મરવા માટે ! જાણ પશુથી આદત છે એના વિના એક ક્યાક પણ ચેત પડતું નથી. " હવે કદો આ રોમીને દુઃખ કાળે મોકલ્યું ? કદેવું જ પડ્યો કે એ એના જ સત્યાવે.

તે દશન લગભગ બધા દુઃખો માટે સ્વયં મનુષ્યને / જવાબદારી છે ૧૫ ૭ ૧ -

અળા કલા વિકલાય દુઃખાય ચ દુઃખાય ચ ॥

ઉત્તરાખ્યન સુ

દુઃખનો જન્મન મુખ છે દુઃખનું કારણ સમ તઈ નામ મળી જરૂર રહે છે એન / મળથી ઉમેળાની શાંતિના અમર દેવ કમલાન મનુષ્યને મનુષ્યને સન્મેષી કરે છે — દે જાણે મનુષ્ય, દુઃખથી કારણ થયું એ

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સૂક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કૌણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે. અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ ચેટકે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે ચેટકે પ્રતિધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધ્રુજી ઊઠતો પણ એ જ ચેટકે, એક બાણમા કૌણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા થવા છતાં ચેટકના પ્રતોમા કોઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો.

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અમુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. “ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તપસ હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે બોલે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કોઈના પુત્રને બોલે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કાનું

સ સાદની યાત્રામાં આપણે એકલા આવીએ છીએ પણ સાથી વિના યાત્રા સૂતી જતી રહે છે એ યાત્રામાં હમેશા એક સાથીની જરૂર રહે છે. જેની બાજળ આપણે આપણુ સુખદુઃખ કહી શકીએ સહયોગીના બંધાને આપણે પૂરેપૂરી પ્રસન્નતાનો અનુભવ કે દુઃખના ભારને હલકો કરી શકતા નથી. આપણે હવે પણ આપણું રહે છે અને આંતરિક પણ આપણું રહે છે આપણા હવે જો શિક્ષામાં ભાગ લેનાર સાથી તે જ મિત્ર છે મનુષ્યને સહારના સવ સબંધોમાં સૌથી મોટો સબંધ મિત્રતાનો છે કેમકે તેમાં બે હૃદયોનું મિશ્રન છે જેનાથી કાંઈ વાત છુપવાનું નહિ. જાતકરણનો પાછો રખાવ નહિ. જેની સામે હૃદય ખુલ્લું કરી કાંઈ રક્ષાન એવો મિત્ર એ એક જ સ્થળ છે કે જ્યાં વ્યક્તિ કાંઈપણ ભેદ રાખી શકતી નથી. મિત્રતા એ બે આત્માઓને એકબીજા પાસે છે શરીરનું મિશ્રન તે કાંઈ મિશ્રન છે. જ્યાં સુધી જીવ ન મળે ત્યાં સુધી એક આસને બેસવા જતાં પણ આપ એકબીજાની નજીક આવ્યાં શકતા નથી. પરંતુ એક વખત જીવ મળ્યા પછી, કાંઈ આપ હબરો માઈલ દૂર હો તો પણ અંતર જણાશે નહિ. કારણ કે સ્નેહનું અંતર આત્માના અવ્યક્ત સંદેશને પણ શેરી શકતું નથી.

જે મરી શકે છે પણ મિત્રતા મરી શકતી નથી કારણ કે તે તો દેહાતીતની સાથે હોય છે એટલે દેહ ન રહેવા જતાં પણ મિત્રતા તો રહેશે જ. બીજાવતીજ સૂતનાં પાનાં ઉઘાડીને જોશો તો તેમાં આપને દેહાતીત મૈત્રીનું જ્વલત ઉદાહરણ મળશે. વીતરામ મહાપુરુષ જ્ઞાવાન મહાવીર ચતુર્થની મહાયુનિ બી જોતમને કહે છે- જોતમ ! તારો અને મારો આ સ્નેહ આ દેહ પૂરવો જ અશકિત નથી તે પાછલા દેહકાળ જ મેંથી અલૂપ્ત રીતે અમો આપે છે જીવન આત્મા અને મૃત્યુ જીવનનાટકના કાંઈક

પડદા બદલાયા, પરંતુ જીવન જ્યની યાત્રા ન બદલાઈ દૃશ્ય બદલાવા છતાં દ્રષ્ટા એના એ જ રહ્યા એથી જ પ્રેમની ધારા સુક્ષ્મરૂપે આજ તારામા વહી રહી છે ”

જરા આગળ વધો ભગવતી સૂત્રના સાતમા શતકના નવમા ઉદ્દેશમાં એક અને કૌણિકના ભયાનક યુદ્ધનું દૃશ્ય આવે છે અત્યાચારને રોકવા માટે ગણાધિપ એટલે ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું હતું જો કે એટલે વ્રતધારી શ્રાવક હતો એક કીડીની હિ સાથી પણ તેનો આત્મા ધૂળ બિડતો પણ એ જ એટલે, એક બાણમા કૌણિકના ભાઈએને વીધી નાખતો એક કીડીની હિ સાથી ડરનાર, એક કરોડ ને એશી લાખ મનુષ્યોના સહારથી ન ડર્યો તેનું કારણ તપાસતા જણાશે કે ત્યાં સ્વાર્થનો નહિ પણ નીતિના રક્ષણનો પ્રશ્ન હતો. તેથી જ આટલી વિરાટ હિ સા ચલાવતા એટલના વ્રતોમા કાંઈ વાધો આવ્યો નહિ, કે ન તો તે દુર્ગતિને માર્ગે ગયો

વાત બહુ લાંબી છે આપણે એ ઇતિહાસના ઉડાણમા જવાની જરૂર નથી આગમ કહે છે કે આ મહાયુદ્ધમા દેવોના ઇન્દ્ર શકેન્દ્ર તથા અસુરોના ઇન્દ્ર ચમરેન્દ્ર કૌણિકને સહાય કરતા હતા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે . “ ભગવત ! શકેન્દ્ર અને ચમરેન્દ્ર માનવીની મદદ માટે ધરતી પર કેમ આવ્યા ? અને તેમણે અન્યાયના યુદ્ધમા ભાગ કેમ લીધો ? ” સર્વેશ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું “ ગૌતમ ! મૈત્રી તેમને ખેંચી લાવી શકેન્દ્ર પૂર્વ ભવમા કાર્તિક શેઠ હતા અને ચમરેન્દ્ર પૂર્ણ તાપસ હતા ત્યારે કૌણિકને તે બન્નેની સાથે ગાઢ મૈત્રી હતી દેહ બદલાવા છતાં પણ મૈત્રી ન બદલાઈ એ મૈત્રીનો તાર હતો કે જેને લીધે બન્ને ઇન્દ્રોને ઇચ્છા ન હોવા છતાં, યુદ્ધમા અન્યાયના પક્ષને મદદ કરવી પડી ”

જીવનની અર્ધી મધુરતા મૈત્રીમા છે પાગકાને પોતાના કરવાની કળાનું બીજું નામ મિત્રતા છે જે આ કળામા જેટલો વધુ નિપુણ હોય છે તેટલો તે મિત્ર બનાવવામા વધુ નિપુણ હોય છે જીવનનો વિજય જ આ છે કે બીજાને તમારા બનાવી લો એટલે જ કહેવાય છે કે ભાઈ કરતા ભાઈબધ વધે તે બોળે લીધેલા ભાઈ જેવો છે ઘણી જગાએ એવો રિવાજ છે કે જેને પુત્ર ન હોય તે બીજા કાંઈના પુત્રને બોળે (દત્તક) લે છે તેને પોતાની સપત્તિનો વારસ બનાવે છે આ એક નામનો મોહ છે

નામ અમર રાખવા માટે વ્યક્તિ આ બધા પ્રયત્નો કરે છે પણ કેાનું

નામ જામર રહ્યું છે ? આ જમિા ખોટો મોહ છે કાઈને દત્તક લેવામાં સુખ
 દેતું છે એ તો તમે જોલે દત્તક લીકરો લીધો હોય તેને પૂજા તેના જાતરમાં
 તો આમ બહુકલી હોય છે અને દેટલીક વખત તે બકાર ફલુ આવે છે
 તેમના સમધિા દેટલીક વખત કાવા ફલુ અને છે પરંતુ દત્તક લાઈ જેવા
 મિત્રતા સમધર્મમાં જામ મનતુ નથી કે સમધર્મમાં કાવાસ ફલુ આવતી નથી
 સરત એટલી કે તેમાં મનાવન સમવટ કે દેખાવ ન હોવો જોઈએ સમાન
 રીતે જીવનમાં સેકડો સારીઓ આવે છે ને જામ છે જો તમારી પાસે
 પૈસા હોય તો તમારે મિત્રોને શીલવા જવું નથી પણ પછુ પછુ એવાઓની
 મિત્રતા દેટલી દાવાની ! સપત્તિ હોય તે વખતે તમારી આજીવનજી એ શા
 કરનાર હશે કે કાઝનાં પાંડાં મનીને છપિા કરશે એવા પ્રશ્ના મળા રહેશે
 પરંતુ બી / જનીને તમારા જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર તો આંજનીના વેડે
 બહાવ એટલા ફલુ લાગે જ મળશે.

દેટલાક મિત્રો સરોવરનાં ફાંડી જેવાં હોય છે જ્યાં સુધી તમારા જીવ-
 નમાં સપત્તિ સરોવર જમકાતુ હશે ત્યાં સુધી તેઓ તમને કાઝી નહિ
 પરંતુ જ્યારે સપત્તિ સરોવર સુકાવા માંડશે કે તેમાંનું એક ફલુ ફાંડી
 દેખાશે નહિ એવા સરોવરનાં પાખીઓની મિત્રતા ન જામિા જો મિત્રતા
 જામિા હોય તો માછલી જેવા મિત્રો મનાવો જેમતુ જીવવું અને મરવું
 જન્ને સરોવરમાં જ છે જ્યાં સુધી પાણી છે ત્યાં સુધી તેનું જીવન છે ફાંડી
 સુકાઈ જતાં તે પોતાના પ્રાણ તજી દેશે ફલુ ત્યાંથી ખસશે નહિ કાઝ
 તેની સામે હાથ ધરવામાં આવશે તો ફલુ તેને ઠોકરે મારશે માછલીને કહે
 વામાં આવે કે—અરે માછલા ! પાણીમાં તું આટલી લીન કેમ છે ? આજ
 તને હાથના તમારમાં લઈ જાઉં તો તે શુ કહેશે ? તે કહેશે કે કસે કિમત
 ની દષ્ટિએ હાથ પાણી કરતાં વધારે કિમતી હોય ફલુ મારા માટે તો પાણી
 એ / જીવન છે

સરોવરનાં પાખી સરોવર સુકાતાં કાઝી જશે ફલુ ગરીબ માછલી જમ્યાં
 ફલુ નહિ જામ એવા માછલી જેવા મિત્રોની પાઠળ તમે લાખો રૂમિા
 ખચી તો ફલુ તેમની મીનીની ગણતરીએ તે આજ પાસે તેઓ તમારા
 પતનનાં નહિ ફલુ ઉત્થાનનાં મરખો જોશે તેમની આંખો તમારા વિશ્વાસ
 જેવા આકરો વિનાસ નહિ વિનાસના માર્ગે તમારો પત મચતો જોશે તો
 તે દુરત તમને શોકશે એવા સારીઓ કહેતાં મીઠી મીઠી વાતો નહિ કરે
 ક્યારેક ક્યારેક કાઝાં વેણ ફલુ સજાજાશે જો તમે એમ માનતા હો કે

જે હમેશા મીઠી મીઠી વાતો નથી કરતો તે તમારો સાચો સાથી નથી, તો તમે ભૂલ કરો છો હમેશા ગ્રિય એવી જ વાત કરનાર મિત્રના વેશમાં છુપાયેલ આપનો સૌથી મોટો શત્રુ છે.

એક વિચારક કહે છે કે ખુલ્લા તલવારની માનસ સાફ દેખાતા દુશ્મનથી એટલા ડરવાની જરૂર નથી, જેટલા મિત્રના વેશમાં છુપાયેલા દુશ્મનથી સાવધાન રહેવાની જરૂર છે એવો મિત્ર તોફાન વખતે નાવ છોડીને ભાગી જશે તિરવલ્લુર, દક્ષિણના એક મોટા કવિ થઈ ગયા. તેમણે એકવાર કહ્યું હતું કે-જે વ્યક્તિ દુખના સમયમાં દગો દે છે, જેને આપણા માન્યા હોય તે જ જ્યારે સુશીખત વખતે ધક્કો મારી ભાગી જાય છે, ત્યારે હૃદયને કેટલું દુખ થાય છે ! વિછીનો ડખ, માનવી ચાર દિવસમાં ભૂલી જાય છે, પણ જેને પોતાના માન્યા હોય, તેમનો ડખ તો મૃત્યુની છેલ્લા ધડી સુધી પણ ભુલાતો નથી જેને ફૂલનો હાર સમજી ગળામાં ધારણ કરવા ગયા અને તે જ જ્યારે નાગ બની ડખ દેવા આવે ત્યારે કેટલી પીડા થાય ? હું માનું છું કે હજારો વિછીના ડખની વેદના કરતા પણ એ પીડા વધારે દાહક હશે.

મિત્રની પસંદગીમાં આપ ખૂબ સાવધાની રાખો અધિક મિત્રો બનાવવા કરતા એક મિત્ર એવો બનાવો કે જે જીવનની અધારી રાતમાં તમને સાથ આપે, જીવનના અધિકાર સમયે જે તમને પ્રેમભાવે પ્રકાશ આપે તેવો એક જ મિત્ર ખસ છે.

બે ચીનાઓ ચર્ચા કરતા હતા કે ચંદ્ર અને સૂર્ય બેમાંથી સૃષ્ટિને માટે વધારે ઉપયોગી કોણ ? જે કે બન્ને પ્રકાશમય છે, છતાં એક શાત છે અને બીજાની પાસે ક્રાંતિની પ્રભા છે પહેલાએ કહ્યું કે, “મારી દષ્ટિએ સૂર્ય વધારે ઉપયોગી છે કેમકે તે પ્રકાશનો દેવતા છે દરરોજ તેના પ્રથમ કિરણો માનવીને માટે જાગૃતિનો સંદેશ લાવે છે ચંદ્રનો પ્રકાશ તેજસ્વિત છે. સૂર્યની દિવ્ય-પ્રભા, તેના કિરણો આપણા બેનરોમાં ધાન્ય પકાવે છે.”

બીજાએ કહ્યું “ભાઈ ! એ સાચું છે કે ચંદ્ર કરતા સૂર્યમાં વધારે તેજ છે પણ જેઠ માસના ધુમ તડકામાં જ્યારે ધરતી અને આકાશ તપી જાય છે, માનવીના તન અને કચાગેક મન પણ તપી જાય છે, ત્યારે આપણને ચંદ્રની શાંત અને શીતળ આદની જ મધુર લાગે છે અને બવા કરતા વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે સૂર્ય તો માત્ર દિવસે જ પ્રગટે છે, અને રાતના

આપણને ધીર અધિકારમાં છોડી જતો રહે છે. અમારે ચદ્ર તો આપણે સાચો સાચો છે કે જે આપણને ધીર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અનવાળું કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુયોગ સાચીની મિત્રતા સમીપી સસ્કૃતમાં એક કવિ સુદર મુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ શુભો સુચિષી ક્રમેણ સઘ્વી પુરા સુચિમતી જ પચાત્
દિનસ્ય પૂર્વાર્ધ વચર્ધ મિષ્તા જાયેન્ન મૈત્રી જઙ્ગલસઙ્ગનાનામ્ ।

ફક્ત જતોની દેસ્તી પૂર્વ દિશાના સૂરની હાથ જેવી હોય છે. સરખાવતાં તે ખૂબ સાચી હોય છે અને ખીમે ધીમે ઘટતી નય છે. પરંતુ સઙ્ગજનોની દેસ્તી એથી કિસરી હોય છે તે અપોરન્ય તમ્કાની આક્રમ સરખાવતાં એછી નજીવ છે. પણ ખીમે ધીમે વધતી નય છે. મીઠા મેલકમાં તે કહે છે -

ईश्यादेऽप्राप्त ममदा पर्येणि यथा हसविशेष
तद्वत् सख्यन मैत्री विपरीतानां तु विपरीता ।

સૌરડીના ઉપરના ભાગમાં મિદાલ એછી હોય છે. પણ જેમ જેમ નીચે જીળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાલ વધતી નય છે. એવી જ વાત સઙ્ગજન મિત્રની છે. ૧ સરખાવતાં કંઈક ફક્ત દેખાય છે. પણ જેમ કિલ્લ કિતરતા જઈએ તેમ તેમ પ્રીતિનું માધુર્ય એવું નજીવ છે કે જે પછી છેલ્લાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિધિવિનિય ભગવાનક અધિકારમાં પણ છેલ્લી જવાનો અપલ કરતા નથી તેઓ દરેક સુસીમત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સહયોગની આવનાનો કિયામાં કિયો વિકાસ મિત્રતામાં દેખાય છે. સરોરન્ય રક્ષણને માટે જન્ને દાઢ દમોલાં તેવાર રહે છે. કોઈ પણ જગ્યાએ પીઠ મલી હોય તો તરત ૮ દાઢ ત્યાં પહોંચી નય છે. જે નગરની સામે કંઈ કમ દેખાશે તો આખોની રક્ષા માટે જન્ને દાઢ આવજા આવી જશે. રામે સુમીર સાથે મિત્રતા આપી, સવ પ્રથમ તેમણે વાલીનો વધ કમો અને મિત્રનું દુખ દૂર કર્યું. તે માટે તમને કપરીનું રીશમ્તુ મળ્યું. પરંતુ મિત્રને માટે તે બધું સદન કરવા તમાર દના. મીઠા બાળુ સુમીરે મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસેનાને શુદ્ધના મેદાનમાં ઉતારી, મિત્રને માટે સવ દુખો દસતાં દસતાં સદન કરવાનું કળા જણવી નોઈએ. ખરી મિત્રતા તે પાણી અને કદવની છે. મિત્ર પર કપ્ત આપ્યું. ખણી સુમીર જનુ તો કાલ

પણ પોતાનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મોં ફાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ ખજાનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિંમતી સગ્રહ બીજો નથી. આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે. પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી. અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અંતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા. દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી. પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે. આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે. દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે. આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની, સૌથી વધુ કિંમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી. ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો. જ્યારે મેં મળવા કોશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખાડો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે. જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય. પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ. મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

આપણને ધોર અધારમાં ઊઠી જતો રહે છે. આરે ચદ તે આપણો સાચો સાથી છે કે ને આપણને ધોર અધારી રાતોમાં પ્રકાશ આપે છે. અધારમાં અજવાળુ કરે તેજ સાચો મિત્ર છે. સુષોમ સાથીની મિત્રતા સખી સરહતમાં એક કવિ સુદર યુક્તિ રજૂ કરે છે -

આરંભ ગુર્જી હયિષી કમેષ હણ્વી પુરા હૃદયિમતી જ પચાત્
દિમસ્ય પૂર્વાર્ષ પરાર્ષ મિથા કાયેષ મૈત્રી કલસજ્જનાનામ્ ।

ફટ જતોની દોસ્તી પૂવ દિશાના સુખની છાયા નેત્રી હેમ છે સદ્ગુણમાં તે ખૂબ સાચી હોય છે અને ધીમે ધીમે મટતી જાય છે પરંતુ સદ્ગુણોની દોસ્તી એવી કિસટી હોય છે તે અપોરતા તકની મધ્ય સદ્ગુણમાં એકી જણાય છે પણ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે બીજા સ્થોળમાં તે કહે છે -

ईश्वारेऽप्राप्त क्रमस्तु पर्यजि यथा रसविशेष
तद्वत् सख्यन मैत्री विपरीतातां तु विपरीता ।

શૈલીના ઉપરના કાગળમાં મિદાસ એકી હોય છે પણ જેમ જેમ નીચે મૂળ તરફ આવીએ તેમ તેમ મિદાસ વધતી જાય છે એવી જ વાત સદ્ગુણ મિત્રની છે. ને સદ્ગુણમાં કાંઈક ફેરફાર હોવાય છે પણ જેમ ક્રમ કિતરતા જઈએ તેમ તેમાં પ્રીતિનું માધુર્ય એવું જણાય છે કે ? ખરી છેડવાનું મન થતું નથી અને એવા મિત્રા વિપિતિના કષાતક અધારમાં પણ ઊઠી જવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી તેઓ દરેક મુશીબત વખતે આપણી સાથે રહે છે.

સદ્ગુણની કાવનાનો કિસ્સો કોયો વિકાસ મિત્રતામાં હોવાય છે. સદીસના રક્ષણને માટે જ ને હાથ હમેશાં તૈયાર રહે છે. કોઈ પણ જગાએ પીડા થતી હોય તેા તરત જ હાથ ત્યાં પહોંચી જાય છે. ને નજરની સામે કાંઈ ભય હોયો તેા આંખોની રક્ષા માટે બન્ને હાથ આગળ આવી જાય. શમે સુખેવ સાથે મિત્રતા બાંધી. સર્વ પ્રકાર તેમજે વાસીનો વધ હોય અને મિત્રનું કુખ દૂર કરુ તે માટે તેમને કપરીનું શિસ્તુ અણુ પરંતુ મિત્રને માટે તે બધું સહન કરવા તૈયાર હતા. બીજા બાજુ સુખી મિત્રની રક્ષા માટે પોતાની વાનરસંપત્તિને સુદના મેદાનમાં ઉતારી. મિત્રને માટે સવ કુખો દસતાં દસતાં સહન કરવાનો કળા જાણુવી તેઈએ. ખરી મિત્રતા તેા પાછી અને કાવતી છે. મિત્ર પર કંઈ આલસુ રહી સુકાઈ જયુ તેા કાલ

પણ પોતાનું અગ્નિત્વ મિટાવી દે છે ત્યારે તો તેનું મો કાટી જાય છે. પરંતુ જન આપીને મિત્રતાને નિભાવનાર મિત્રો બહુ ઓછા મળશે.

વિશાળ સમુદાયરૂપી માનવ જનનામાંથી મિત્રની પસંદગી કરવી તેથી વધુ કોઈ કિમતી સગ્રહ ખીજો નથી આજનો માનવી પૈસાના સગ્રહની કલા જાણે છે પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ તે કરી શકે છે પણ માનવનો સગ્રહ તે કરી શકતો નથી અમેરિકાના એક પત્રકારે, શ્રી હેનરી ફોર્ડને, તેમના અતિમ દિવસોમાં એક પ્રશ્ન પૂછતા શ્રી હેનરી ફોર્ડ અમેરિકાની એક મોટી મોટર કંપની ફોર્ડ મોટર કંપનીના માલિક હતા દુનિયાના પુણ્યપતિઓમાં તેમની ગણતરી થતી હતી પત્રકારે તેમને કહ્યું—“આપને જીવનમાં સર્વ સુખ મળ્યા છે આપની પાસે વિપુલ સંપત્તિ પણ છે જડ સંપત્તિની સાથે, સજીવ સંપત્તિ—ખ્યાતિ પણ પુષ્કળ મળી છે દીર્ઘ જીવનયાત્રામાં આપે મોટા ગૌરવપ્રદ કાર્યો કર્યા છે આ બધી સફળતાઓની વચ્ચે એવી કોઈ ખામી છે કે જે આપના મનમાં ખટકતી હોય ?” શ્રી હેનરી ફોર્ડે કહ્યું, “મને સંપત્તિ અને સુયશ બધું તો પુષ્કળ મળ્યું છે, પરંતુ એક બહુ જ મોટી ચીજ હું મેળવી શક્યો નથી અને તે દુનિયાની સૌથી વધુ કિમતી ચીજ છે—“મિત્ર” જેનું મૂલ્ય હીરાથી પણ થઈ શકતું નથી ધન અને ધનના નશાએ મને લોકોના દિલ સાથે મળવા નથી દીધો જ્યારે મેં મળવા ઇશિશ કરી ત્યારે ધનનો અહંકાર દિવાલ બની અમારી વચમાં ખારો થઈ ગયો.”

“તે સમયે તો નહિ, પરંતુ આજ મારું હૃદય આ ખામીનો અનુભવ કરી રહ્યું છે કે જીવનમાં મિત્રનો અભાવ કેટલો મોટો અભાવ છે ! આજે મારી આખી સંપત્તિના ભોગે પણ મિત્ર મેળવવા મારો આત્મા તલસે છે. વાસ્તવમાં જીવનનો સાચો સાથી મિત્ર છે જે કદાચ જીવનનો આ ઇતિહાસ ફરીથી રચવાનો પ્રકૃતિ તરફથી મને અવસર મળે, તો હું આ શોધ કરીશ.”

આવી જ કહાણી અમેરિકાના વિશ્વવિખ્યાત ધનકુબેર કાર્નેગીની છે તે કહે છે—“મારી બધી જ સંપત્તિ લઈ લો અને તેના બદલામાં મને ફક્ત એક મિત્ર—સાચો મિત્ર આપો.”

આ છે મિત્રતાનું મૂલ્ય પણ યાદ રાખજો કે ધન આપીને તમે મિત્ર મેળવી શકશો નહિ મિત્ર તો તમે તમારી જાત અર્પણ કરીને જ મેળવી શકશો.

કરુણા ઉપરેસ નદિ પણ આપણ માને છે કરુણાની વર્ણનાં બે બિંદુઓ શુદ્ધ જીવનમાં લીલીવાસીની સૌરભ લાવે છે આવકનો દસમો અણુ દ્વાળુતાનો છે દ્વાળુતા એ જીવનના જ્ઞાનનું ઝરણુ છે જ્યારે નિર્દય હૃદય એ સૂકી રેતી છે ત્યાં નેર, સદાનુભૂતિ, સરળતા અને તરલતાનો અભાવ છે જીવનનું આધુર્નિક સદાશતામાં હેમું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદયમાંથી દયા અને રનેશની સરિતા સુકાઈ જશે તે દિવસે સંસાર નષ્ટાશે બની જશે. જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ અલસ થઈ જશે તે દિવસે તેનાં નાનાં બળદેહની શી દાશન થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી કરી છે કે કૃતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નાગણ પોતાના છાનો અને કૃતરી પોતાનાં અશુભિનિ કરે છે

હરતા જીવનનું કસક છે કરુણા જીવનનું આધુર્નિક છે ખેલમાં વિદ્યેયની અગ્ર છે બીજામાં ચાલિતો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપકાર છે તે બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાજ દેવે અનુકંપાને આત્મિક અણુમાં ગણી છે સમ્પત્તિનાં પંચ ચિહ્નોમાં અનુકંપા પણ એક છે કેટલાક ભોલો અનુકંપાના પણ સાવચ અને નિર્વચ એવા ભેદ કરે છે પણ આ માત્ર દર્શનની શ્રાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકંપાના ભેદ સભરી જ સક્તા નથી. કારણ કે અનુકંપામાં દીન, દુઃખળ પ્રત્યે ક્યાનું ઝરણુ વરી રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન કામના રહેલી છે અને દયા તથા અદિષ્ટા એ આત્માના અણુ છે શુ આત્માના નિર્મળાણુ પણ ક્યારેય સાવચ દોઈ હો છે ? આ અનુકંપા એ જ સારિત્રની જ્ઞાની છે જનત જનત પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં જ્યારે કરુણા નહત ધાવ છે ત્યારે તે આત્મા અવિરનિષ્ફળમાંથી વિરતીજના તરફ ખસતાં મારે છે

ત્યારે માનવીના તણમાંથી કરુણાનો પ્રવા સુકાઈ જાય છે ત્યારે તે જ્યેષ્ઠ વિનાશ દીપક બને છે ? દીવામાંથી પેળ છુટાઈ જાય છે તે દીવા દીવો ન તેનાં મારીનું કોઈ ગણાય છે તેવી જ રીતે દવાસીન માનવ માસીન પિત્ર સરખો છે પીડિતને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી બી નવું નથા.

૫૧. ખાનદેમના ખાસાણ મામની એક વાત છે એક દરિદ્ર મુજરને પગલું ૨. ૧. દનો એ જમ એક અમાનુષિ કાવ છે નિશાળ પાણીને તદ્વત્ત્વ પડતાના આવે છે તમના કરુણ ચિ કાંઈ નાશરિતે વાંધી

છે, અને મનમા અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુબ્ધતા જવાઈ જાય છે. ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ઘોષણાઓ કરવામા આવે છે પ્લેટફોર્મ ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોકારવામા આવે છે અને સારાચે વિશ્વને અહિંસાનો સદેશો આપવામા આવે છે, પણ અહિંસાનો સદેશો આપનાર ભાગ્યમા હિંસામય કૂર-કૃત્યો છડેયોક થઈ રહ્યા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્ત્યોદ્યોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાબળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટા શહેરોમા ભારત સરકાર કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમા વધારે પશુઓ એકી સાથે સરળતાથી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમા શુ આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોકારો પહેલા કરતા કઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચર, હરિજનની રસીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી ભાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુશ્કેલીથી પકડમા આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દશ્ય જોયું તેઓ સૂચરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“ આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કોણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂચર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હૃદયી હરિજન ?

પણ હૃદયહીન વ્યક્તિના હૃદયમા કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો ખીજને પીડતા જોઈને આપણું હૃદય દુ ખથી ભરાય નહિ, પણ, ખીજના દુ ખથી આપણને આનંદ આવે, હૃદયમા ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગધેડો કોઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કોઈને દુ ખ દઈને તેની ક્ષમા ન યાચીએ, અથવા દુ ખી

જેને કારણે બીજાના સુખની ખાતર આપણા સુખનો ભોગ આપવાની આપણે પ્રેરણા મળે છે તે કરુણા કહેવાય છે. બીજાના સુખે સુખી થવું એ મંદી છે અને બીજાના દુખે દુખી થવું તે કરુણા છે.

એક પ્રકાર પૂછી લઉં તો બીજાના દુખે દુખી થાઓ છો કે બીજાના સુખે દુખી થાઓ છો? બીજાના દુખને લીધે બે આપને પીડાતો જનુભવ થતો હોય તો સમજાવું કે તમારા હૃદયમાં માનવતાનો દીવડો જ્વળતો રહ્યો છે પરંતુ બાળે કોથરી ત્રણ વડી રહી છે. બાળતો માનવી બીજાના સુખથી દુખી થઈ રહ્યો છે. બીજાના સુખ આનંદ અને ઉત્કર્ષને લેકર્ષને હૃદયમાં આનંદ ન થતો હોય તો સમજાવું કે હૃદયમાં સ્થિતિવત્તાનો વાસ છે. આટલે બધી ત્યાગે આજ શ્રદ્ધા કામ કરી રહી છે. માનવો કશાઈએ સંસ્થાવિપતિ જન્યો તો તેના ચરણ સુખમાં આવે છે પણ જો માનવો કશાઈ સ્વધર્મ સારી સ્થિતિએ પડે તો ક્યારે એનું દેવાળું નીકળે તેને માટે પ્રાર્થના કરાય છે. કારણ કે કોઈને સારી સ્થિતિમાં જોવા માટે આપણી આંખો તૈયાર નથી. આ ૮ વાત સમાવી છે. કશાઈ નવા જુદામાં મુનિ આવે અને નવી ૮ વસ્તુમાં નવી ૮ વાત કરે તો સમાજનુત્તર બહારીને સ્વરૂપ વધુ પસંદ કરે છે. એટલે જુની સ્થાપિત ગાદીઓ ધરતીકંપથી ધરા મૂટે તેમ પ્રજા જોઈ છે તેવા મુનિને, દરેક પ્રકારે શક્તિ અને અપમાનિત કસ્વાની ચેષ્ટાઓ થાય છે. મનુષ્ય સેષિનીત્ય નવા અક્ષરો ઉપર બાળાં મોઢાં કાઢી જોઈ છે અને પછી તે અક્ષરો અને આચારની દુર્ધર્ષ છત્રિ સમાજમાં નવી શેષની પ્રત્યે વિરોધનો વડોળ જાગવા પ્રવૃત્ત કરે છે. પરંતુ આ બધું શું છે? ત્યાં જ્યાં કિતરીને જુઓ કે અક્ષરો અને આચારની રક્ષા કર્યા અને જેવી તો થઈ રહી છે. મેઘાં કપાં અને અક્ષરો જુઓ

પાડવાથી શ્રદ્ધાની રક્ષા કદી પણ થઈ નથી પણ આ બધું અન્વરથ માનવતાનું પ્રતિક છે

જ્યારે ખીજને કષ્ટ પડતું જોઈને આપણને પોતાને પીડાનેા અનુભવ થવા માટે, ત્યારે જ સમજાવે કે આપણામા માનવતા આવી છે કેમકે ખીજનું દુઃખ આપણુ ત્યારે જ બને છે કે જ્યારે આપણામા હૃદયની વિશાળતા હોય, વિચારોની પવિત્રતા હોય પવિત્ર હૃદયવાળી વ્યક્તિની વિચારધારા કેટલી ઉદ્દાત હોય છે તે માટે એક પક્તિમા કવિ કહે છે કે —

દયામય એસી મતિ હો જાય .

અપના દુઃખકો સહણુ કિન્તુ, પર દુઃખ દેખા ન જાય

આ સતહૃદયનો સ્વર છે તે બોલે છે કે-પ્રભો ! એવું હૃદય હો કે મારા પોતાના દુઃખ તો હસતા હસતા સહન કરી લઉં, પરંતુ, ખીજનું દુઃખ જોઈને મારું હૃદય દ્રવે હૃદયની આવી વિશાળતા એ જ જીવનનો આદર્શ છે હવામા ઊડીને મનુષ્ય પોતાને ખૂબ ઊંચો માનવા લાગ્યો છે એરોપ્લેન એ તેની સફળતાનું સીમાચિહ્ન સમજે છે પરંતુ હવામા ઊડવું એમા કોઈ મોટો ચમત્કાર નથી, કારણ કે ગદી માખી પણ હવામા ઉડી શકે છે પુલ વિના કે નાવ વિના નદી પાર કરવી એ પણ કોઈ મોટી ચમત્કારની વાત નથી કુતરાઓ કોઈ પણ જાતના સાધન વગર તે પાર કરી શકે છે જો માનવજીવનનો કોઈ ચમત્કાર હોય, તો તે એ જ છે કે માનવ ખીજના દુઃખ જોઈને તેને નિવારવાનો પ્રયત્ન કરે દુઃખીને જોઈને આપણુ હૃદય ખરેખર કરુણાથી ઊભરાઈ જાય અને તે કરુણા શબ્દોમા ઊતરી દુઃખી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શિત કરે અને વર્તનમા ઊતરી, આપણા હાથ તેની સેવા કરે તે સિવાય આપણે માત્ર સહાનુભૂતિના શુષ્ક ગીત ગાઈએ છીએ જેમા આપણા હૃદયનો રસ નહિ હોય તેમા ખીજ કેવી રીતે બીજાઈ શકશે ?

સેવા અને સહાનુભૂતિના ટનખાંધી ઉપદેશ કરતા એક તોલા નેટલી સહાયતા કરવી એ શ્રેષ્ઠ છે પણ આજનો માનવી સેવાની વાતો કરે છે, સેવા નહિ મોટી વ્યાસપીઠ (Platform) ઉપરથી હજારો માનવીઓની વચમા, કલાકો સુધી સેવા અને સહાનુભૂતિના ઉપદેશો અપાય છે, પણ જો બે મિનિટની પણ સેવા કરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, તો તે વક્તામહોદય ચાલતી પકડે છે આનો અર્થ તો એ થયો કે તેનો ઉપદેશ માત્ર ઉપદેશ દેવા પૂરતો જ હતો તે કક્ત પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ હતું તેમા સ્વાર્થનું કોઈ ભાવ નહોતો

કરુણા ઉપદેશ નહિ પણ આચરણ માત્રે છે કરુણાની વચોનાં મે
 બિંદુઓ શુષ્ક જીવનમાં લીલીવાણીની સૌરભ લાવે છે આવકનો ફસાએ ખુલ્લું
 દયાળુતાનો છે દયાળુતા એ જીવનના આનંદનું ઝરણુ છે ભ્યારે નિર્લેપ
 હૃદય એ સુખી રેતી છે ભ્યાં રનેહ, સમ્યક્નુભૂતિ સરળતા અને તરલતાનો
 અભાવ છે જીવનનું માધુર્ય સહાયતામાં રહેલું છે જે દિવસે પ્રાણીના હૃદય
 માંથી દયા અને રનેહની સરિતા મુક્તિ જશે તે દિવસે સસાર નહિસંભ
 બની જશે જે દિવસે માતાના હૃદયમાંથી દયા પણ અસાધ્ય થઈ જશે તે
 દિવસે તેના બાળકની શી હાલત થશે ? માતાએ આપણી રક્ષા દયાથી
 કરી છે કે ક્રૂરતાથી ? જો તેના હૃદયમાં દયા ન હોત તો તે આપણે એવી
 રીતે નાશ કરી નાખત કે જેવી રીતે નામણ પોતાના ઇમાનો અને કૃતરી
 પોતાનાં વસ્તુઓને કરે છે

કૃતા જીવનનું કસક છે કરુણા જીવનનું માધુર્ય છે પહેલામાં
 વિરૂપની આજ છે બીજામાં શાંતિનો સ્વર છે એકમાં જીવનનો અપહાર છે
 તો બીજામાં આત્માનો પ્રકાશ છે એટલા માટે વીતરાગ કેવે અનુકરણને
 આત્મિક અણુમાં અણી છે સમ્પત્તિનાં પાંચ ચિક્કોમાં અનુકરણ પણ એક
 છે કેટલાક મોઢા અનુકરણના પણ સાવલ અને નિર્વલ એવા ભેદ કરે છે
 પણ આ માત્ર દશ નની શાંતિ છે વાસ્તવિક રીતે અનુકરણના ભેદ સહનવી જ
 સક્તતા નથી કારણ કે અનુકરણમાં દીન, દુબળ પ્રત્યે દયાનું ઝરણુ વહી
 રહ્યું છે પીડિતની પીડા દૂર કરવાની પ્રયત્ન હામના રહેલી છે અને દયા
 તથા અહિંસા એ આત્માના શુભ છે શુ આત્માના નિઃશુભ પણ આદેશ
 સાવલ હોઈ શકે છે ? આ અનુકરણ એ જ ચારિત્રની જનની છે અનલ
 અનલ પ્રાણીઓ પ્રત્યે મનમાં ભ્યારે કરુણા જન્મીત થાય છે ત્યારે તો
 આત્મા અવિરતિપણ્યમાંથી વિરતીપણ્ય તરફ ખસ્યાં થાય છે

ભ્યારે માનવીના હૃદયમાંથી કરુણાનો પ્રવાહ મુક્તિ જાય છે ત્યારે તે
 ભ્યોત વિનાના દીપક જેવો છે જે દીવામાંથી ભ્યોત છુટાઈ જાય છે તે
 દીવો દીવો ન રહેતાં માટીનું કાચિયું ચણાય છે તેવી જ રીતે દયાહીન
 માનવી માટીના પિંડ સરખો છે પીડિતાને જોઈને તેનું હૃદય કરુણાથી
 બીજાનું નથી

પૂર્વ આનંદેશના જામોદા ગામની એક વાત છે એક દરિજન સુવરને
 પકડી રહ્યો હતો એ પણ એક અમાનુષિ કાજ છે મિયાન પણોને
 નર્મનમાંથી પકડ્યામાં આવે છે તેમના કરુણ ચિત્કારો નાચરિયાને વીધી

છે, અને મનમાં અનાર્થ કર્મને માટે ક્ષુધતા છવાઈ જાય છે ભારતની સરકાર પણ તેનો વિરોધ કરતી નથી આમ તો અહિંસાની ખૂબ મોટી ધોષણાઓ કરવામાં આવે છે 'પેટરોમ' ઉપરથી અહિંસાના સૂત્રો પોષારવામાં આવે છે અને સાચે વિશ્વને અહિંસાનો સંદેશો આપવામાં આવે છે, પણ અહિંસાનો સંદેશો આપનાર ભારતમાં હિંસામય કૂર-કૃત્યો હોય છે થઈ ગયા છે સરકાર તો તેને પ્રોત્સાહન આપે છે મત્સ્યોદયોગની ખીલવણી એ તેનું પ્રતિક છે

સાભળવા પ્રમાણે, દિલ્હી, મુબઈ, કલકત્તા વગેરે મોટાં શહેરોમાં ભારત સરકાર કંગડો કપિયાના ખર્ચે વિશાળ કતલખાના બાંધવાની છે. તેનો હેતુ એ છે કે વધારેમાં વધારે પશુઓ એક સાથે સંગ્રહિત થી કાપી શકાય આ છે આપણી અહિંસક સરકારની અહિંસાને માર્ગે પ્રગતિ ! ભગવાન મહાવીર, ગૌતમ બુદ્ધ અને મહાત્મા ગાંધીના દેશમાં શું આવું જ બધું થવાનું છે ! એટલું તો અવશ્ય કહેવું પડશે કે અહિંસાના પોષારો પહેલાં કરતા કંઈક વધારે જોરથી થવા માડ્યા છે અહિંસાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલું જ ઘટતું જતું રહ્યું છે અને હિંસાનો દાવાનળ પ્રતિક્ષણે તેજ થતો રહે છે

—હા, તો તે સૂચવે, હરિજનની રમીના બધનથી છૂટવા માટે વ્યાકુળતાથી લાગી રહ્યું હતું હરિજન પણ હેરાન થઈ ગયો હતો છેવટે મુરદલીથી પકડમાં આવ્યું હરિજને તેને પકડી અને બાધી દીધું તે વખતે ત્યાંથી બે મુસલમાનો પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ દૃશ્ય જોયું તેઓ સૂચવરને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—“આ બહુ બદમાશ છે તેને કેટલો હેરાન કર્યો ?” તમે જ વિચાર કરો કે બદમાશ કાણ છે ? બિચારું બધનથી જકડાયેલું સૂચવર બદમાશ કે તેને પકડનાર કૂર-હંદથી હરિજન ?

પણ હંદયહીન વ્યક્તિના હંદયમાં કરુણા જ્યારે વિદાય થઈ જાય છે ત્યારે તેને પીડિત કૂર જણાય છે અને પીડનાર શાત !

જો બીજાને પીડાતા જોઈને આપણું હંદય દુઃખથી ભરાય નહિ, પણ, બીજાના દુઃખથી આપણને આનંદ આવે, હંદયમાં ગલગલિયા થાય તો સમજી લેવું કે શેતાનિયત ગઈ નથી

ગંધેડો કાઈને લાત મારીને માફી માગતો નથી તેવી જ રીતે જો આપણે પણ કાઈને દુઃખ દઈને તેની ક્ષમા ન માગીએ, અથવા દુઃખી

પ્રત્યે સમવેદનાના બે સબ્દો પણ જીભેથી ન ઉચ્ચારીએ તો સમજતુ કે માનવતાની જોતિથી આપણુ હં મ અમમતુ નથી દયા, માનવતાને પારખવા માટેની સાચી કસોટી છે જે દયા છે તો માનવતા છે જે હૃદયમાં દયા છે તે જ જીવિત હૃદય છે હૃદય આમ તો એક માંસનો ટુકડો છે પણ આપણને જીવતા રાખવા માટે પ્રત્યેક સુદૃઢ તે રક્તને પરિશ્રમશુ કરાવે છે તે રક્તનું જ નહિ, પણ આખા શરીરનું કેન્દ્ર છે તે બોલીને અતિ આપે છે તેને શુદ્ધ બનાવે છે એ રક્તમાં જો હરણાના બે બિન્દુઓ જાય તો તે સજીવ જીવી જાય છે હરણા વિના એ માંસના ટુકડાની કાંઈ કિંમત નથી.

એક કવિ કહે છે

દયા હીમ વાયરિયા હોરા જનમ ગણાંધ,
 કિ પરથરસે વિલકો કયો ન ફુલ બનાર,
 કોમલતાકા માલ ન મનમે,
 ફિર કયા સુંદરતા તનમે સીવન દિવ વરસાવ।

દયા વિના જીવન એ ઉજ્જડ આમ છે દુઃખ છે પણ તે એવું કે જેમાંથી સુખ મરી પરવારી હોય. દયાના અભાવમાં જીવન સૂકું રેતીના રણ જેવું છે હૃદયમાં જો નાનું સરખું દયાનું ઝરણુ ફૂટે છે તો આપણું જીવન ખીલી કોટે છે તેનામાં માનવતાની હરિશાળી કુળે જવાઈ જાય છે.

વૈદિક ઇતિહાસમાં એક નાનું રૂપક છે ન્યારે વિશ્વકર્માએ સર્વ સર્જિતુ નિર્મીણ કર્યું અને પોતાની બનાવેલી મુદર સર્પિ ઉપર એકવાર નજર ફેરવી તો તે પોતાની કળા ઉપર વારી ગયા. પણ એક વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો કે આ સર્જિતો ઉપભોગ કરનાર તો કોઈ છે નહિ, ખરી તેનો અપનદ ઢાલુ માણસો ? ત્યારે વિશ્વના સર્વશક્તિમાન માનવીનું નિર્મીણ કરવાનો સહકાર કર્યો.

આ શુભ સહકર્મી જાણુ ન્યારે સત્યને ઘડી ત્યારે તે વિશ્વકર્મા પાસે આવ્યું અને બોલ્યું ભગવન્ ! આવી શુભ ન કર્યો. એ પ્રાણી દલ અને બેઈમાની દેહાલીને અસત્યને જન્મ આપ્યો અને આપની શુભ સર્જિતે અશુભ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ન્યામને પણ ખબર પડી તેણે કહ્યું— ભગવન્ ! માનવ ત્યામનું પ્રાણી કેવળ સ્વાર્થી જ બનશે. ન્યારે તેનો સ્વાર્થ જોખમીનો જાણુશો ત્યારે તે પોતાના માતા પિતા ભાઈ સુદનિ મારી નાખશે. શાંતિએ ન્યારે વિશ્વકર્માના માનવની રચના કરવાના નિશ્ચયની વાત જાણી ત્યારે તેણે કહ્યું— હે નાથ ! માનવી સત્ય અને ન્યાય એ બન્નેની

પાછળ તો લઈ લઈને પડવાનો એ બે ગયા તો પછી હું કયા રહીશ ? આખી સૃષ્ટિમા એ પ્રાણી સહારનું સાધન બનશે ત્યારપછી, વિશ્વકર્માની સૌથી નાની પુત્રી દયા આવી. તેણે કહ્યું “પિતાજી ! એ પ્રાણીનું તમે જરૂર નિર્માણ કરો જો આપના બધા દૂતો સુધારવામા નિષ્ફળ નિવડશે તો હું તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરીશ ” પછી, દયાના અનુરોધથી, વિશ્વકર્માએ માનવીની રચના કરી

ખરેખર, દયાનો નજીવો, સાધારણ સ્પર્શ પણ હૃદયને ક્રોમળ અને મધુર બનાવી દે છે એટલા માટે તો આગમમા અનુક્રપાને સ્થાન છે. એ અનુક્રપા જ પશુને માનવી અને માનવીને દેવ બનાવી શકે છે.

જ્ઞાતા સૂત્રમા જુઓ પહેલા અધ્યયનમા જ કરુણાની વાત સભળાવી છે મગધ સમ્રાટ શ્રેણિકના પુત્ર રાજકુમાર મેઘ, ભગવાન મહાવીરની અમૃત-વાણીનું પાન કરી, રાજભવનની જીવિત લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી, મુનિ બને છે પહેલી રાત્રે, જ્યારે દીક્ષા મહોત્સવની શરણાઈઓના સૂર હજી કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા, ત્યારે સુકુમાર મેઘમુનિને આખી રાત ઉધ ન આવી કયા કૂલોની સુકોમળ શૈયા અને કયા જમીન પર એક વસ્ત્રનું બિછાતું ! આ શૈયા અને મુનિઓના સ્વાધ્યાય તથા મુનિઓની થતી અવરજવર એ બંનેએ મળીને નવદીક્ષિત મુનિના મહેલની યાદ તાજ કરાવી તેના મનમા થયું કે હું કેવો ભોળવાઈ ગયો ! રાજમહેલનો સ્વર્ગીય વૈભવ છોડીને અહીં આવી ફસાયો ! કેટલી મોટી ભૂલ કરી ?

તેની મમતાજી માતાએ કેટલોય સમજાવ્યો હતો પણ દીક્ષાની પણ એક ધૂન હતી છેવટે તેણે વિચાર કરતા કરતા નિશ્ચય કર્યો કે સવારમા ભગવાન મહાવીર પાસે ઉઠતાવેત જવું અને સયમના બધા સાધનો તેમને સોંપી દઈ, ઘેર ચાલ્યા જવું અને કહી દેવું કે સાધનાનો ભાર આ ક્રોમળ શરીર સહન કરી શકતું નથી

અને આમ રાજભવનોના સ્વપ્ના સેવતા, મેઘકુમાર સવાર પડવાની રાહ જોતા હતા સવાર પડ્યું સૂર્યના પ્રથમ કિરણો દેખાતા જ તે ભગવાન મહાવીર પાસે પહોંચ્યા વદન કર્યા ત્યારે ભગવાન મહાવીરે કહ્યું—“ મુનિ મેઘ ! રાત્રીના મુનિઓના સ્વાધ્યાય અને અવરજવરથી તમે વિચલિત થઈ ગયા ! ભૂમિની શૈયાએ તમને મહેલોની સુકોમળ શૈયાની યાદ દેવરાવી ! અને તમે મનમા સવારે મારી આજ્ઞા લઈ, મહેલમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો . પણ મેઘ ! જરા તમે તમારી પાછલી વાતોનું સ્મરણ કરો જ્યારે તમે

વિશાળકમ દાથીનો દેઢ ખારણુ ક્યો હતો તમે એક દાથીના ટોળના આગેવાન હતા તમે તમારા પરિવાર માટે વનમાં એક વિશાળ મઠપ બનાવ્યો હતો. એક વખત વનમાં પ્રચંદ દાવાનળ લાગ્યો અને તમે એ મઠપમાં તમારા ટોળા સાથે સવના પ્રાણુની રક્ષા માટે પહોંચ્યા.

જેમ જેમ આગ વધતી ગઈ તેમ તેમ વનનો એક એક ખૂણો તેમાં સપાડતો જતો હતો. પ્રચંદ પવનને લીધે આગ વધતી જતી હતી ત્યારે વનમાં બીજા પ્રાણીઓ પણ આત્મરક્ષા માટે તમારા તે મઠપમાં આવ્યા અને તમે પ્રેમથી સર્વને જગા આપી આ આગને લીધે જ મઠપ વેર પણ ભૂધાર્ધ ગધા સિદ્ધ અને બકરી પણ તમારા મઠપમાં એકબીજાની નજીક બેઠાં હતાં ખરેખર દુખની સમાન અવસ્થા આત્મીયતાને જાળુ બનાવે છે જેથી રીતે અધારમાં દરેક નાની મોટી વસ્તુ પોતાનો બેદરશવ ભૂલી એક સરખી બની જાય છે તેવી જ રીતે દુખના અધકારમાં પ્રાણીઓ પોતાનાં વેર ભૂલી જાય છે.

તમારા મઠપમાં વનમાં બધાં પ્રાણીઓ મહેમાન બન્યાં હતાં. તે વખતે એક નાનું સસસુ ત્યાં આવ્યું પરંતુ આખોમ મઠપ બધાં પશુઓથી ધિકાર ભરાઈ ગયેનો હતો. આ નાના સરખા સસસા માટે પણ તેમાં જગા રહી ન હતી. તે વખતે તમારા શરીરે અજળાણ આવવાથી તમે એક પગ ઊંચો કર્યો. તે વખતે સસસાએ ત્યાં જગા આવી જોઈ અને ત્યાં આવી બેસી ગયું તમે જોયું કે પગ નીચે મૂકવાની જગા નહોતી અને મેથકુખાર! એ વખતે જન્યેન્દ્રિય તમે વિચાર કર્યો કે આ નાનું પ્રાણી મારા શરણમાં આવ્યું છે જો મારો પગ હું નીચે મૂકીશ તો એક ક્ષણ માત્રમાં તેના પ્રાણ નીકળી જશે. તમારું મન ઠરુણાથી ભરાઈ ગયું તમે તમારો પગ જમીન પર ન મૂકતાં અદ્ધર રાખ્યો. તે વખતે તમારા હૃદયની ઠરુણાને કારણે તમે મનુષ્ય યોગ બાંધ્યું.

આગમ આ વાતની સાક્ષી આપે છે

સપ્ત જુમ સેઠા તાપ વાળાણુકપિયાપ, મૂયાણુ કપિયાપ,
સોવાણુકપિયાપ સવાણુ કપિયાપ, સસાર વરીતિકપ માણુસતા કપિયાપે
—ગાતા ધમ ક્યાંચ સુત ખ. ૧

મદ્દામજી ભગવાન મદ્દાવીર બોલ્યા-માણુ સૂત શ્રવ અને સત્કર્મી આ અનુકાપાથી જ તમે સચ્ચારને સ્થાપિત કર્યો અને મનુષ્યનું આમુખ્ય બાંધ્યું તથા વિશ્વ વીત્યા દાવાનળ યાંત થયો પશુપક્ષીઓ પોતપોતાને

સ્થાનકે પહોંચ્યા ગળેન્દ્રૃપ તમે જગા ખાલી જોઈ જમીન પર પગ મૂકવા માડ્યો પણ ત્રણ દિવસથી અદ્ધર રહેવાને લીધે પગમા ખાલી ચઢી ગઈ હતી ચોથે દિવસે પગ જમીન પર મૂકવા જતા આખું શરીર જમીન પર પડી ગયું અને પ્રાણ નીકળી ગયા આ હાથીના જીવે રાજ્ય શ્રેણિકના મહેલમા રાજકુમાર તરીકે જન્મ લીધો.

પૂર્વજન્મની આ વાત સાલળતા મેઘકુમારની વિચારધારાએ નવો વળાંક લીધો તે સયમમા સ્થિર થયા, અને ગમે તેવા કળોનો સામનો કરવા માટે તે તૈયાર થયા.

આ કરુણાનો સ્પર્શ પશુમાથી માનવ અને માનવમાથી દેવ બનાવે છે એટલે એક વિચારક કહે છે-૩૫ શું જીવો છો ? ગુણ જીવો કુળમા શું જોવાનું છે ? શીલને જીવો અધ્યયન જોવા કરતા પ્રતિમાનો અમત્કાર જોવો જોઈએ ભાષણમા શું જોવું ? આચરણ જોવું જોઈએ તપ જોવા કરતા સહનશીલતા જીવો ધર્મમા દયા જીવો કેમકે, ૩૫ અને કુળ તો બાહ્ય આખોને માટે છે, બ્યારે ગુણ અને શીલ તો આત્મિક સૌન્દર્ય છે અધ્યયન અને ભાષણ માનવીનું મૂલ્યાકન કરવાના સાધન ગણાય છે, પણ તેમા કોઈકે વખત ભૂલ થવાનો સભવ છે વિશાળ અધ્યયન કરનાર અને લાખા ભાષણો કરનારના અંતર જીવો તો ફેટલી વખત તદ્દન ખાલી જ હોય છે.

એટલે, જીવનનું મૂલ્યાકન અધ્યયન અને ભાષણથી નહિ, પ્રતિભા અને આચરણથી કરો તપથી દેહ દુર્બળ બની શકે છે પણ આપણે દેહને નહિ, વાસનાને દુર્બળ બનાવવી છે શરીર તો અનેકવાર જન્મ્યું છે, અનેકવાર મર્યું છે પણ આપણે તો મનને મારવું છે જે તપની સાથે સહનશીલતા આપી તો સમજે કે હીરો મોનાની વીટીમા જડાઈ ગયો તમે ધર્મની તુલના માત્ર ક્રિયાકાંડોથી ન કરશો તમે એ જીવો કે તમારા હૃદયમા દયા અને કરુણાની લાગણીઓ છે કે નહિ જે તે ન હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓ પૂરી રેતી જેવી છે માત્ર કરુણા જ એ સૂકી રેતીને પ્રિયગતા અર્પી શકે છે.

ત્રેમની આ ત્રણ ધારાઓ સંલેપમા આપની સમક્ષ રજૂ કરી ગયો છું ભક્તિ, મંત્રી અને કરુણાની ત્રિવેણી, આપના ઉરમા સદૈવ વહેતી ગઈ અને જનગણમનના તાપને ધોતી ગઈ એ જ દલ્યાણની કામના છે.

મનની કામજતા જીવનની મિદાસ છે. મનની મિદાસ જ્યારે વાણીમાં જતારે છે ત્યારે તે વિનમ્રતા કહેવાય છે. કુસોની કામજતા જ્યારે હાથમાં આવે છે ત્યારે જીવનમાં વિનમ્ર પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે જ જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં તે સાદાર સાથે હે અહમ્ દેવતાને શેતાન બનાવે છે ત્યારે વિનમ્રતા શેતાનને દેવ બનાવે છે. વિનમ્રતા એ દેવતાઈ પાંખ છે. જે જીવનને બીએ સર્પ જાય છે.

જીવનનો કષ્ટિક એવો મિથમ છે કે માનવી નમીને જ જાગળ વધી શકે છે. જે મહેા પાણીમાં નમે છે તેજ કારણ છે. દૂધમાં મહેા નાખીએ અને જોઈએ તો જણાશે કે મહેા પેતે પાણીમાં છે તેની ચારે બાજુએ પાણી છે. પરંતુ તે તેજ ખાલી જ હોય છે. તેમાં એક દીપ્તિ પણ પાણી કારણ નથી. જ્યારે તે એક બાજુ નમે છે ત્યારે જ તેમાં પાણી કારણ છે. તેની રીતે જો જીવનના મહેાને જળથી કારણ હોય તે નમવું પડશે. જો નમન કરતાં ન થીજ્યા તો પણ કમી જાય. કમી જાય કમી પછી સતતની પાસે જાએ. કમી વિદ્યાની પાસે કમી જાએ. કમી જીવનસાક્ષીના પ્રોફેસર કે ઈતિહાસ બૂએજ કે સાયન્સના નિષ્ણાત હોય તેની પાસે જઈ જાય. જાપની જાતને વિદ્યાન્યા મહા સાગરમાં જોઈ શકશે. પરંતુ હાથમાં વિનમ્રતા નહિ તો તેની પાસેથી શાંતી પૂર્ણ પ્રકાર પ્રાપ્ત નહિ થાય.

વિનમ્રતાના જ્ઞાનમાં વિશેષતઃ પણ તમારી સામે પેતાતુ દિલ નથી જોઈ શકે. કારણ કે સિખની એરિસ્ટ અને ઉદ્ધતા તેના મનમાં ખિન્નતા પેદા કરે છે અને જા ખિન્નતા હાથના યુદ્ધતા દરવાજાને બંધ કરી દે છે.

જાજના વિદ્યાર્થીવર્ગમાં શાંતિ બી.કુ. જોવામાં આવતુ નથી. તેમજ

ક્ષેત્ર વિસ્તૃત છે, પુસ્તકો પુષ્કળ છે, કોલેજો વિશાળ છે, વ્યવસ્થા સુદર છે, છતાં વિદ્યાર્થીની જ્ઞાનની ઝોળી ખાલી છે ન્યારે કોઈ ગહન અથ્ર થાય છે ત્યારે તે દિવાલ તરફ આખો કરી બેસી જાય છે તેનામા સત્યને સ્પર્શવાનું સાહસ પણ જણાતુ નથી કેમ ? આ બધાનો વિચાર કરશો તો જણાશે કે વિદ્યાર્થીવર્ગમા એવી કાઈક ત્રુટિ છે જે તેને જ્ઞાનના ઊડાણમા પહોંચવા દેતી નથી જ્ઞાનની ધારા વહે છે તે ઉપર ઉપરથી વહી જાય છે, પરંતુ અદર પ્રવેશ કરી જીવનને ભીજવી શકતી નથી, કારણ કે આજના વિદ્યાર્થી -જીવનમા વિનમ્રતાની માટીની કમી છે માટીને સ્થાને પથ્થર જડાયેલ છે પથ્થરમા ચમક છે, ચળકાટ છે અને હજી વધુ ચમક લાવી પણ શકાય તેમ છે પણ પથ્થરમા પલંગવાની શક્તિ નથી એ શક્તિ તો માટીમા જ છે કે જે એક એક કણને ભીજવી, નરમ બનાવી તેમાથી અકુરો ફોડી શકે છે. આ માટીમા જ એ શક્તિ છે કે એકમાથી હજાર ખીજ ઊગી શકે છે પથ્થર પર પડેલા અનાજના દાણા નાશ જ પામે છે પથ્થર અને માટી બન્ને અનાજના દાણાઓનું અસ્તિત્વ મિટાવી દે છે, પણ પથ્થરથી કાઈ નવું સર્જન થતુ નથી, ન્યારે માટીનો પ્રત્યેક કણ ખીજના એક એક અણુમા નવચેતના લાવે છે અને એકમાથી અનેક કણો સર્જાય છે આમ માટીના સંયોગે એકના હજારો થાય છે, ન્યારે પથ્થર કોરો ને કોરો જ રહી જાય છે

માટે હૃદયને પથ્થર જેવું કઠોર નહિ, પણ માટી જેવું ક્રામળ બનાવો તો જ તેમા જ્ઞાનના અકુરો ફૂટી શકશે એટલે જ તત્ત્વવેત્તાઓ કહ્યું છે કે જો ગુરુની પાસે ખાલી જશો તો ગુરુને પણ ખાલી કરીને આવશો જો મન-રૂપી ઘટ પહેલેથી જ અહંકાર, મદ અને મત્સરની વિકૃતિઓથી ભરેલો હશે તો તેમા જ્ઞાનનું અમૃત ક્યાથી ભરાશે ? જો કદાચ પરાણે તેમા અમૃત રેડવાનો પ્રયત્ન કરશો તો, અમૃત ઉપરથી ઢોળાઈ સાદ્યુ જશે અને જ્ઞાનનો સ્પર્શ થવાથી અહંકાર ખીલી ઊઠશે અહંકાર ઉપર જ્ઞાનની પાખડી બેસશે જે ભયર નીવડશે પછી એવો પડિત 'અધૂરો ઘડો છલકાય'ની કહેવત સાચી પાડશે

જીવનનો કુલ જો જ્ઞાનના અમૃતથી ભરવો હોય તો પહેલા તેમાથી અહંતા વિપને કાઢી નાખવું જોઈએ તે સિવાય તે જ્ઞાનને પણ વિપમય બનાવી દેશે ઝેરતુ એક દીપુ વાસણમા ભરેલા દૂધને ઝેર બનાવી દે છે, તો તે પણ ઝેર જ બની જાય

ન્યા સુધી સોનું નરમ ન થાય ત્યાં સુધી તેના ઘાટ ઘડી શકાતા

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ઘાટ ધડવા માટે હૃદયરૂપી સુવર્ણને નરમ જતાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાત્ત્વ બંધવાન મહાવીર પાવાપુરમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સમાન આપ્યું છે. કડુલાવતાર મહાત્મા કુષ્ઠી આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના શિષ્યોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પશુ ધારણ કે સ્વર્ગની છત તે કોઈ છે પણ દસ્તાવેજ નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પશુ બનવાના સમવસરણમાં દેખાતાં ચામરો પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે જામે નીચે ઝૂકીને કોયે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ શરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાનો માથો તો ધક્કીયે વાર ચૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે રાત દિવસ ઝૂકીએ છીએ. આવા ઝૂકવાનો કેઈ અંશ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપુ શરીર વળે છે. નમે છે પણ કસરતનું નમન વદન નહિ. કહેવાય કે મહે રાજ દોઢ કલાક કસરત કરી પક્ષિની ઉતારનાર કુવક પિતાને સમાન આપણા પુરસ્કીર્તિમાં એકે પણ યવાની તસ્દી લેતો નથી. ગુસ્સા ચરણે પગમાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમાં મન નમ્ર પડે જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમાવવાની પદેશી શરત છે અહંકારનું ત્રણી જવું. જ્યાં સુધી મનનું અહંકાર જણતું નથી ત્યાં સુધી ગુણીજનોના ગુણો જોઈને મનન કરવાની જાતના મતી નથી. મનના અહંકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણો જાતને નાની માનીએ. મનની લઘુતા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. જ્યાં લઘુતા છે ત્યાં સોહાગ્રિયતા પણ છે.

આખ્યાત્મચેત્તી કવિશ્રી આનંદધનજી એક પદમાં લઘુતાના માધુર્યનું વર્ણન કરે છે.

લઘુતા મેરે મન ખાની લઈ ગુસ્સામ જ્ઞાન નિશાની
સિદ્ધરાજ ધામમે જાવે સખિયાં દિલસિલ લાડ લગાવે.
મોઢે હોય તો નત ન પાવે જો જાવે તો સિપ કટાવે.

આખ્યાત્મિક મોખીસત લઘુતાનું આમિક વિન પ્રસ્તુત કરે છે. લઘુતા દેહી મોલક છે. નાનું બાળક દરેકને પ્રિય હોય છે. યુનુસ બાળક હોય

તો પણ તેને ખોળામાં લેવાનું દિલ થાય છે માણસની વાત તો ઠીક પણ કૂતરીના પણ નાના ગલુડિયા પ્રિય લાગે છે નાના છોકરાઓ તેમને ઉપાડીને ફરે છે નાના બાળકો રાખના મહેલમાં ઘૂસી જાય તો પણ તેમને કાઠરાકી શકતું નથી રોકવાની વાત તો શી પણ રાણી-મહારાણી પણ તેમને ખોળામાં બેસાડી દે છે તેનું પણ વાત્સલ્ય જાગી ઊઠે છે પ્રેમથી તેને ખવડાવશે, પીવડાવશે, તેનું મન રંજન કરશે અને વાત્સલ્ય-રસમાં પોતાની બધીયે ચિંતાઓ થોડા વખત માટે ભૂલી જશે

વર્ષો વીસ્યા પછી બાળકમાંથી કિશોર અને કિશોરમાંથી તરુણ બન્યો. હવે જો એ યુવક કદાચ રાજમહેલમાં જવા માગે તો તેને કાણ જવા દેશે ? કદાચ દુર્વાસના સાથે તેણે બળપૂર્વક પ્રવેશ પણ કર્યો તો તેની સલામતી પણ જોખમમાં આવી પડશે અને જીવતો બહાર નીકળી શકશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન રહેશે

જેના જીવનમાં, જેટલે અંશે લઘુતા હોય તેટલે જ અંશે દુનિયા તેને ખૂબે છે અસત્યનો સામનો પણ તે જ કરી શકે છે અથવા વિશ્વાસોમાં ભટકતી જનતાને તે પ્રકાશ પણ આપે છે અને ખોટી પરપરાઓને વળગી રહેતી દુનિયાને તે લપડાક પણ લગાવે છે, છતાં જનતા તેની વાતને પ્રેમપૂર્વક સાંભળે છે સત્ય વાત એ છે કે દુનિયાની સામે ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતામાં જ છે

લગવાન મહાવીર, ઇસુ ખ્રિસ્ત, મહાત્મા બુદ્ધ, ભક્ત પ્રહલાદ, શ્રીકૃષ્ણ વગેરે મહાપુરુષો દુનિયાની સામે થઈ રહ્યા હતા કારણ કે તેઓ નમ્રતાના સાક્ષાત અવતાર હતા જનપ્રવાહની સામે થવાની શક્તિ તેમણે નમ્રતામાંથી જ મેળવી હતી જગતની સામે સફળતાપૂર્વક એકલા ઊભા રહેવાની શક્તિ નમ્રતા વિના અસંભવિત છે

નમ્રતાના ત્રણ લક્ષણો છે —

- ૧ કડવા પ્રશ્નનો મીઠો ઉત્તર આપવો
- ૨ ક્રોધના ભડકા વખતે ચુપ રહેવું
- ૩ અપગંધીને દડ દેતી વખતે પણ ચિત્તને ક્રોધથી રાખવું

કડવી વાતનો કડવો ઉત્તર તો પશુઓ પણ વાળે છે જો કદાચ તમે આવેશમાં આવી જઈ તેને તિરસ્કારો છો તો તે પણ ગરમ થઈ જાય છે પણ માનવ ! તું પશુઓ કરતા ઊંચ સ્થાને છે પશુઓ નીચું મોં રાખી

નથી. તેવી રીતે જ્ઞાનના ધાટ ખડવા માટે હૃદયમાંથી સુવર્ણને નરમ બનાવવું જોઈએ. આથી જ જીવન અને જન્મતના સાતા ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં અતિમ પ્રવચનનો પ્રારંભ કરતાં સર્વ પ્રથમ વિનય ધર્મને જ સ્થાન આપ્યું છે. કુરુણાવતાર મહાત્મા યુધિષ્ઠિરે આપેલ ઉપદેશોને તેમની પછેના સિધ્ધોએ વિનય પિટક ને નામે સંગૃહિત કર્યા છે.

પાશ્ચાત્ય જન્મતના વિદ્વાન હેનરી કહે છે કે જો આપણે સ્વર્ગમાં જવું હોય તો નમ્ર પૃથ્વી કારણ દે સ્વર્ગની છત તો ભૂમી છે પણ દરવાજો નાનો છે. માટે આપણે નમ્ર પૃથ્વી ભગવાનના સમવસરણમાં દેખાવો આમણે પણ આપણને એ જ સંદેશ આપે છે કે અમે નીચે મૂકીને ઊંચે ચડીએ છીએ.

નમ્ર એ જરૂરી છે. પરંતુ કેવળ સરીરથી નમ્ર તો વિનય નથી. હાડકાંનો આઠો તો થણીયે વાર ચૂકે છે. આપણે આપણા સ્વાર્થ માટે ચત દિવસ મૂકીએ છીએ. આવા મૂકવાનો કોઈ અર્થ નથી. એમ તો કસરત કરતી વખતે આપણે સરીર વળે છે નમે છે પણ કસરતનું નમન વદન નહિ કહેવાય. કેમકે રોજ દોઢ ઠસાક કસરત કરી પછીનો ઉત્થાનનાર યુવક પિતાનું સ્થાન આપના પુરસ્કારમાંથી બેઠો. પણ યવાની તરફી સેતો નથી. ગુસ્સા ચરણે પડવામાં તે શરમ અનુભવે છે. ખરી વાત એ છે કે વિનયમા મન નમ્ર પડે જોઈએ. તનની સાથે મન નમે ત્યારે જ વિનયની મધુરતા મળી શકે છે.

મનને નમ્રાવચાની પહેલી શરત છે અહંકારનું મળી જવું. ત્યાં સુધી મનનું અહંકાર જળતું નથી ત્યાં સુધી મુક્તિજનોના ગુણો જોઈને નમન કરવાની ભાવના થતી નથી. મનના અહંકારનો નાશ કરવા માટે આપણે આપણી જાતને નાની મનીએ. મનની લપુટા જીવનની સરળતાની નિશાની છે. ત્યાં લપુટા છે ત્યાં લોકપ્રિયતા પણ છે.

આપણા મનોમી કવિથી અનુદયનથી એક પદમાં લપુટાના આધુનિક વર્ણન કરે છે.

લપુટા મરે મન જાતી લઈ મુઝમ જાન નિશાની
લપુટા ના પામને જલે સખિયાં દિલમિલ લાઠ લાગે
અમે દેવ તો નન નાગે ને જલે તો ચિત કરાને.

આઆમિક મોમીયત લપુટાનું આર્થિક ચિત પ્રત્યુત કરે છે. લપુટા પેટની માંક છે નાનું જળક દેકને દિવ દેવ છે. લપુટા જળકે ટીક

ગુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ થતો નથી ! આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનું જોટલું વધારે સન્માન કરીશું તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનારા પણ મારી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બન્ને ભાવનાઓથી કરવામાં આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનું સન્માન નહિ કરું અને તે નારાજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ કચારેક કચારેક શિક્ષકનું ખૂબ સન્માન કરે છે આ ગીતે શિક્ષકને સતોધીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમાં આવે ત્યારે આચાર્યનું વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનું સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પર પરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સયમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનું પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનું સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનું સન્માન કરે છે. મુનીમ શેઠનું સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનું સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ-પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમાં વિનય રાખવામાં આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવું જરૂરી છે, એમ માની ખૂંદે છે જો વિનયનું સાચું સ્વરૂપ હૃદયમાં વસ્યું હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળાવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનું કારણ એ છે કે આ વિનયમાં તેનું અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના સ્વાગમાં પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામાં આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમાં પોતાનું મન્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારે કે જ્યારે વાસનાનું પાપ પહોડ પર ચઢી પોકારવા માડતું

આમે છે જ્યારે તુ કોચે મોઢે, છતી કાઢીને ફરે છે એટલે ઝેરનો ઉત્તર ઝેરથી વાળવામાં માનવતાની કાંઈ કિંમત નથી. તુ તો ઝેરનો ઉત્તર અમૃતથી આપ. વાણ, પૃથ્વી ઉપરના આરાં પાણીમાંથી પાણી ખેંચે છે પણ મીઠા પાણીના રૂપમાં પૃથ્વી ઉપર વચીવે છે તો તમે સાગર નહિ વાણ બને. સાગર પાસે જાસીમ જળ છે તે રત્નાકર કહેવાય છે છતાં તે પૃથ્વીથી કોચે ચઢી શકતો નથી. તેનો મોટામાં મોટો રોષ એ છે કે મીઠા પાણીને આડુ બનાવી દે છે તો તમે પૃથ્વીના પેટાળ પર, પેરે ધસાવાનારા કીચ નહિ પણ આકાશની સ્વતંત્ર ક્ષમામાં શાશ્વત સેનાર વાણ બનો અને કલ્પશતે મિહાશમાં પલટાવવાની કળા શીખો.

વિનમ્ર બીજુ લક્ષણ છે કોઈના ભાગા વખતે સાત રહેવું કોઈની સ્થળગતી જવાળાઓમાં પેટ્રોલ છાંટવાનું કામ સર્થ સુદિમાનવ કામ નથી. જો આપનાથી બની શકે તો આજ વખતે પાણીનું કામ કરો નહિ તે તમારી નતને મચાવી અલગ સર્થ જાઓ.

ત્રીજી વાત અપરાધીને દડા દેતી વખતે પણ જિવંત રાખી રહેવું જોઈએ. કોઈ સાધુના જીવનમાં રોષ લાગે છે તો આચાર્ય તેને પ્રાપ્તિ આપે છે તેમ જ્ઞાતિ આચાર્યના મનમાં સિદ્ધ પ્રભે દેટલી ધમજ આવના રોષ છે માતા ક્ષત્રી વખત જાળકને સિક્કા કરતી હોય છે કઠોર સિક્કા કરતી વખતે તેમાં કુરવા દેખાતી હોય છે જોનારને દેટલીક વખત એમ પણ લાગે કે શુ જાળક પર જાસીમ મમતા રાગનાર આ જ માતા છે કે જેની વાત્સલ્યની ધારા બીસકુલ સુધાર્થ સર્થ છે અને આજ રેતી જ માઝી રહી હોય એમ લાગે છે પણ અધારથી જોનારને શી અગર પડે કે આ કઠોર દેખાવા આપરણ નીચે વાત્સલ્યનું ધમજ ઝરણ વધી શુ છે. તેથી રીવે સિક્કા કરતી વખતે હાથ કાપે કઠોર બને પણ મન કઠોર ન બને તે જો જો એટલે જ સિદ્ધની ભૂલ વખતે કઠોર સિક્કા કરનાર આચાર્યને પણ વિનમ્રની પ્રતિભૂતિ કહેવામાં આવેલ છે અને આજોમાં તેમની વિનમ્રતાની ગાથાઓ ગવાઈ છે આ સોકમાં માનવે વિનમ્ર રહેવાનું છે પણ વિનમ્રની પાછળ ભય અગર સ્વાધ પણ કામ કરે છે.

તત્ત્વવેદાઓએ વિનમ્રતા પાંચ રૂપ બતાવ્યાં છે :

૧ હોઝેપચાર વિનમ્ર આ જાતના વિનમ્રમાં અતરની પ્રેરણ વિના માત્ર અધારનો દેખાવ હોય છે મોટાઓ આપ્યા અને આવડ નહિ કરીએ તો મોટામાં અરાજ દેખાશે. મોટા કહેશે કે દેટલો અડાદરી છે !

શુરુ આવ્યા છતાં જિભો પણ થતો નથી. આવી ભાવના હોય, અથવા મોટાનુ જોટલુ વધારે સન્માન કરીશુ તેટલા તે વધારે પ્રસન્ન થશે અને ખીજા જોનાગ પણ માગી નમ્રતાને વખાણશે, આવી બંને ભાવનાઓથી કરવામા આવતો વિનય તે લોકોપચાર વિનય છે.

૨. ભય વિનય : અપરાધી, ન્યાયાધીશનો ખૂબ જ વિનય કરે છે. તે જાણે છે કે જો તેમનુ સન્માન નહિ કરુ અને તે નાગજ થશે તો સજા વધારે કરશે વિદ્યાર્થીના હાથે ભૂલ થઈ જવાથી તે પણ ક્યારેક ક્યારેક શિક્ષકનુ ખૂબ સન્માન કરે છે આ રીતે શિક્ષકને સતોષીને, ઓછી સજા પ્રાપ્ત કરે છે શિષ્ય પણ અપરાધમા આવે ત્યારે આચાર્યનુ વધુ સન્માન કરે છે તે આચાર્યનુ સન્માન એ માટે નથી કરતો કે તેમની પાસે આચાર-ધર્મની પરપરા સુરક્ષિત છે અથવા તે સઘના નાયક છે અથવા તો તે સચમના રસ્તા ઉપરથી ભટકતા સાધુઓને સન્માર્ગે ચઢાવે છે પણ અપરાધી શિષ્ય, તેમના આત્મિક ગુણોથી આકર્ષાઈ ને નહિ પણ પ્રાયશ્ચિતથી અથવા માટે આચાર્ય પ્રત્યે વિનયનુ પ્રદર્શન કરે છે આવી જાતનો જે વિનય તે ભય વિનય છે.

૩. અર્થ વિનય : કલાર્ક મેનેજરનુ સન્માન કરે છે. મેનેજર પેઢીના માલિકનુ સન્માન કરે છે મુનીમ શેઠનુ સન્માન કરે છે અને શેઠ પ્રધાનોનુ સન્માન કરે છે આ બધાની પાછળ એક નાની સરખી ચીજ--પૈસા કામ કરે છે વિનય રાખવો જોઈએ માટે આમા વિનય રાખવામા આવતો નથી. પણ પોતાના કરતા વધુ સ પત્તિશાળી છે મટે તેમને નમવુ જરૂરી છે, એમ માની ઝૂકે છે જો વિનયનુ સાચુ સ્વરૂપ હૃદયમા વસ્યુ હોય તો માલિકની પાસે બકરી જેવો બની જતો મેનેજર, કલાર્કની સામે કેમ સિદ્ધ જેવો બની જાય છે ? અને પ્રધાનોને નીચા વળીવળીને સલામો કરનાર શેઠ, મુનીમની જરાક ભૂલ થતા કેમ રાતાપીળા થઈ જાય છે ?

તેનુ કારણ એ છે કે આ વિનયમા તેનુ અસલ સ્વરૂપ નથી પણ વિનયના વ્યાગમા પૈસા છુપાયેલા છે આને અર્થ વિનય કહેવામા આવે છે.

૪ કામ વિનય -જેના હૃદયમાં વાસના ભરેલી છે તે પણ નમે છે તે તો એટલો નમે છે કે નાના બાળકને પણ પ્રણામ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે નાના માણસોના પગમા પોતાનુ મન્તક મૂકવા પણ તૈયાર થાય છે પણ ક્યારેક કે જ્યારે વાસનાનુ પાપ પહોં પર ચઢી પોકારવા માડનુ

હેમ છે ત્યારે તે વખતે તે એ પણ નહિ જુઓ કે તે જ્ઞાની સામે મૂકી રહેલ છે એવે વખતે મધી જ વાતો તે હસતાં હસતાં સાંભળી લેશે. જાહી પણ વિનયનો માત્ર રેલ છે આત્મા નથી.

પોતાના પ્રેમપાત્રની પ્રસન્નતા અને તેની એક હાસ્યહસરી માટે તે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે પણ આવો માણસ, જેના અંદર કોઈ સંયમનો પ્રભાવ છે તપ્તુ તેજ છે તેવા પ્રેમ સત મળી જતાં તેમને નમન કરવા તૈયાર નહિ થાય.

૫ આત્મ વિનય—જા જાતનો વિનય મુમુક્ષુ આત્માઓમાં જ જોવા મળે છે તેઓ ન તો સ્વાર્થ માટે નમે છે કે ન તો કમ કે પ્રેમભરે સામે કુટણીએ ખડે છે તેઓ નમે છે માત્ર સમુદ્ધેની સામે કે જ્યાં કોઈ સુસુધીય વ્યક્તિ હોય છે.

પ્રજા તેને વેશનો મોહ કે પશ્ચાત્તે પ્રેમ રહેશે નહિ તેને એવો આશ્ચર્ય નથી હોતો કે અમુક પ્રકારનો વેશ હશે તો જ હું નમીશ અમર અમુક જાતના ક્રિયાકાંડ કે અમુક પદ્ધતિ વિશ્વાસ રાખનારને જ હું નમીશ. આવો પ્રેમ આશ્ચર્ય તેના મનમાં નહિ હોય તે પછી અમર વેશને નહિ પણ સદા સુદ્ધાની સામે જ પોતાનું સિર ઝુકાવશે. જ્યાં તેને સમ્યક્દશન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સ્થપના હોય ત્યાં તેનું ગુણપૂર્ણ મન્ત્રક નથી પાડે.

આકતી પરંપરામાં માત્ર વિનયનો જ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. ફક્ત ત્યાં જ વિનયનો આત્મ્ય હોય. જાહી જી ન ચારમાં તો વિનયનો રેલ છે વિનયનો વેશ છે પણ વિનયનો આત્મા નથી.

વિનયના આત્માને પારખનાર ખ્યાસતોએ જૈન જીવનમાં સ્થાન મેળવ્યું છે એટલા જ માટે મહાન વિનયવત ઔતમસ્વામી જેવા સતત નામ બંધાવની જગ કોઈ વચે છે.

જૈનના ધરમાં જન્મેલ એવી કામ્યે જ પ્રેમ વ્યક્તિ મળી આવશે કે જેને ઔતમસ્વામી શાશ્વત્વ કે અભયકુમારના નામની ખજર ન દોષ તમને રોજ જરૂર થાદ હશે જ કેમ ન હોય? વિષ્ણુજીના વિરસે શરણ પૂર્ણ વખતે મજાળ મુહૂર્તમાં આજ ખંડાપુરુષોનાં નામ તમારા મોપડામાં સર્વપ્રથમ લખો છે. ઔતમસ્વામીને માટે તો એક દોહરો સોજાની જીમે થાદ દેખ છે જે થાદ દેવરાવવાની જરૂર નથી કે-

અગુઠે અમૃત વસે, લબ્ધિ તણા લડાર,
ન્ય ગુરુ ગૌતમ સમરીયે, મનવ છિત દાતાર

આ દોહરો માગલિકને અ તે જોડવામા આવે છે અને આપને ખૂબ જ પ્રિય છે ધણી જ આનંદની વાત છે કે આપ લગવાન મહાવીરના પ્રથમ શિષ્ય અને એક પવિત્ર સત પ્રત્યે આટલી શ્રદ્ધા અને રનેહ રાખો છો, પણ આ શ્રદ્ધાની પાછળ હેતુ શો છે ?

આની પાછળ એ હેતુ હોઈ શકે છે પહેલો તો એ કે તે ન્યાં. અગુઠો ગમે છે તે વસ્તુ ક્યારે પણ ખલાસ થતી નથી જેવી રીતે ખીરના પાત્રમા અગુઠો રાખતા ખીર અખૂટ બની ગઈ તેમ તમો પણ વિચાર કરતા હશે કે તમારી પાસે પણ કોઈ એવી લબ્ધિ આવી ન્ય કે તમે ન્યા. અગુઠો ગમે તો વસ્તુ કદિ પણ ખૂટે નહિ આવી લબ્ધિ જો મળે તો તમે તેનો પ્રયોગ ક્યા કરશો ? મુહુપત્તિ પર કે માળા ઉપર ? ના ના તમે એટલા બોળા નથી પહેલો પ્રયોગ તો ઝવેરાતની તિજોરી ઉપર કરશો કે અગુઠો અડતા જ લક્ષ્મી અક્ષય થઈ ન્ય

ગૌતમસ્વામીના સ્મરણનો ખીજો હેતુ તેમના જીવનની પવિત્રતા, સરળતા, વિનમ્રતા અને તપોનિષ્ઠા આપણા જીવનમા આવે તે છે

એમાથી તમને ક્યો હેતુ પસંદ છે ? પહેલો કે ખીજો ? તમે ભલે પહેલો હેતુ પસંદ કરો, પરંતુ જૈન શાસન તો ખીજા હેતુને લક્ષમા લઈને જ તેમની અર્ચના કરે છે

ગૌતમ પ્રભુના હૃદયમા ફેટલી સરળતા અને ફેટલી વિનમ્રતા હતી, તેતુ એક દષ્ટાત તમારી સામે રજૂ કરુ છુ વીતરાગ પ્રભુ મહાવીરે, ગૌતમસ્વામીને ફેટલીવાર શિક્ષા આપી છે દરેક વખતે તે કહેતા, “ સમય ગાયમ મા પમાયએ ”-હે ગૌતમ ! એક સમય માત્રનો પ્રમાદ કરીશ નહિ ”- ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દસમા અધ્યયનમા એક વાર નહિ, એ વાર નહિ, પણ ઓગણત્રીસ વાર આ પદ આવે છે

એક વ્યક્તિને એક વખત શિખામણ આપવામા આવે તો તે સાલળા લેશે ખીજી વખત કહેતા તે મનમા સમસમી રહેશે અને ત્રીજી વાર કહેવા જશે તો ત્રાડ પાડશે-બસ, હુજ તમારી નજરમા આવુ છુ દુનિયાભરની શિખામણ મને જ આપ્યા કરો છો બધા દોષ મારામા જ ભર્યા છે ?

પણ વિનય અને નમ્રતાના આવતાર ઔતમ્યપ્રભુ ભગવાન મહાવીરના એકેક સંબંધને ફેટલા આદરસહિત સાંભળતા હતા । તે કહેતા કે એક પિતાને પુત્ર મૃત્યે ફેટલું વાત્સલ્ય હોય છે । પણ તે જ વાત્સલ્ય પિતાને મોટેથી પુત્રને ઘેરણા આપે છે ત્રિતાના એ વાત્સલ્ય કરતાં પણ પ્રભુનું મારા ઉપર અત્યંત વિશુદ્ધ વાત્સલ્ય છે તેથી જ વારંવાર પ્રભુ અને જ સંબોધન કરે છે

જો વિનયનો અભાવ હોત તો તો તે એમ જ કહી દેત કે દરેક વખતે અને જ કહ્યા કરે છે આખો વખત મારું જ નામ બીધા કરે છે થુ કે આખો વખત મારું જ રહુ છું ? ચત દિવસ આ શિખામણુ કેવી ? થુ કે હવે પણ અભોધ બાળક છું ? મારામાં પણ વિવેક છે જ્ઞાન છે માર જ્ઞાન અને યોગ પૂર્વેના મે અભ્યાસ કરેલો છે આદર મોટા સંબંધને કે અધિકારતા છું

પણ આ સંબંધ નીકળે સેન્ય । અહ કાર તો તેમને બાળી પણ નહોતો પદ અને સત્તાનો મોહ તો તેમનાથી દૂર બાળી ચલો હતો તેમના પ્રવિત્ર આદર્શમાં કેવળ વિનય રૂપી દીપકની શિખા જ્વલતી હતી એથી જ અમને અમી હજાર વર્ષ વીનય છતાં જનતા તેમના જેવી વિનયની મૂર્તિને જુલો સહી નથી

તા. ૧૮-૭-૫૬

માદુ ગા (મુનઈ)

ભારતનો ધ્વજ મીઠી લાકડી પર લહેગય છે વાકીચૂકી લાકડી ધ્વજ ફરકાવવા માટે કોઈ પસંદ કરતું નથી તેના ભાગ્યમા તો ચૂલામા જઈ ચઢા ગરમ કરવાનું જ લખાયેલું હોય છે જેના જીવનમા જેટલી સરળતા હોય છે તેટલો જ તે લોકપ્રિય બની શકે છે જીવનની વાકીચૂકી લાકડી સદ્ગુણો રૂપી ધ્વજ ફરકાવવાનો ઈન્કાર કરે છે એટલા માટે ભગવાન મહાવીર કહે છે કે વક્તા અને માયાથી દૂર થઈ સરળ બનો.

હૃદયની વક્તાનું નામ જ માયા છે તમે કપાય વિજય ઉપર પ્રવચ્ચનો સાલણી રહ્યા છો તેમા માયાનું સ્થાન ત્રીજું છે માયા, આત્માની સરળતાનો નાગ કરે છે ન્યા હૃદયમા કુટિલતા હોય ત્યા ધર્મનું ખીજ રહી જ કેમ શકે ? ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશનામા સાધુઓને ચેતવણી આપે છે કે —

સોહી ડજ્જય મૂયસ્સ, ઘમ્મો સુન્દસ્સ ચિટ્ઠ્ઠી.
નિવ્વાણ પરમ જાઈ, ઘયસિત્તિ વ પાવપ ॥

ઉ સૂત્ર, અ ૩,

જેણે સરળતા અપનાવી છે તે જ અધ્યાત્મ માર્ગનો યાત્રી બની શકે છે સરળ આત્મામા જ ધર્મ ટકી શકે છે કોઈ વાસણમા દૂધ ભરીએ પણ જો તેમા મીઠું ભરેલું હોય તો દૂધ સારું રહી શકતું નથી દૂધ ભરવું હોય તો પહેલા તેમાથી મીઠું કાઢી નાખી વાસણ સાફ કરી નાખવું જોઈએ તેમ જ, જો જીવનમા અધ્યાત્મની જ્યોત જગાવવી હોય તો પહેલા માયા અને વક્તાની ક્ષાર ભૂમિને સાફ કરી નાખવો જોઈએ જીવનમા સરળતા આવશે તો શુદ્ધિ પણ આવશે શુદ્ધિ આવી તો ધર્મ આવી જ ચૂક્યો

સમજે, કારણ કે ધમ આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની નજીક રહેનાર છે એવો શુદ્ધ-શુદ્ધ આત્મા નિર્વીણરૂપી પરમપદને પામી શકે છે

સરળતામય શુદ્ધ જીવનની મુલાકાત સવત્ર દેશારો. જેવી રીતે વી રેઝાથી અગ્નિ ધૂમાદા વિનાનો ભાગાબધ સળગે છે તેવી રીતે સરળતાથી કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ દલ અને પ્રવચનાથી રહિત હોય છે

આસોચના જીવનનું અમૃત છે સાધુ, પોતાના ગુરુદેવ સમક્ષ આતોચના કરે છે અને તે દોગિત આત્મા, દોષના મોગથી વિમુક્ત થઈ હળવો થાય છે

દુઃખીને કાઈ સહાયી મળે તેના ઉપર કામળતાથી હાથ ફેરવે અને રનેહપૂર્વક બે મીઠા વચનો કહી તેની કડુણ ક્ષણી પૂછે તો કડુણતાનો સ્પર્શ થતાં જ જેમ વાળા વરસે તેમ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માંડે છે દુઃખી વ્યક્તિ હમદર્દીની આમળ પોતાનું દુઃખ વ્યક્ત કરી હળવાશનું અનુભવે છે એ જ પ્રમાણે સાધુ આસોચના કરીને અપરાધીના મોગથી મનને હળવું બતાવે છે સાથે જ પ્રાચલિત વડે શુદ્ધ પક્ષ બને છે

આત્મમર્મા દરખાવનું છે કે ૭ સાધક નિષ્કપટ અને સ્વચ્છ અરિસા જેવું હલ્દી રાખી આસોચના કરે છે તેને અરૂપ પ્રાચલિત આવે છે જો તે કપડ રાખી આસોચના કરે તો તેને જમણું પ્રાચલિત સામે વ્યવહાર સૂત્રનું પહેલું પાતું ઉપાડતાં જ આપને સ્પષ્ટ આશ્વાસ થશે આશ્ચર્ય કહે છે કે -

શે મિલ્લુ માસિય પરિહારં ઠાળે પઢિસેવિલા

આછોપના અપહિ રંચિય આછોપ માવસલ

માસિય! પઢિઠરિય આછોપમાજસલ થો માસિય ।

વ્યવહાર સૂત્ર ભ. ૧ સ. ૧

જે શિષ્ય એક માસના પ્રાચલિતને થોડું દોવનું સેવન કરે છે પછી આશ્ચર્ય સમક્ષ આસોચના લે છે તે આસોચના જો નિ કપડ આવે કરે તો એક માસનું પ્રાચલિત આવે પશુ જો તે સકપડ આસોચના કરે તો તેને બે માસનું પ્રાચલિત આવે છે

કપડ એ એવું ડેર છે કે ૭ આતોચનારૂપી અમૃતને ડેર બતાવે છે આસોચનાના આટલી સાળી પહોળી વિચલતા ઊતરવાનો આ વિચલતા પત્તુ ગારે તેની વિચલતા જોઈશો ગારે દિતરવું રાગુ ૭ તમે માયાના કરને આજખી થોકા બે સાધુઓનો દોડ એક સરખો છે બન્ને આતોચના

પણ કરે છે તેમા એક સરળતાપૂર્વક કરે છે અને બીજો દલવૃત્તિ રાખીને કરે છે, જેથી તેનુ પ્રાયશ્ચિત ખમાણુ થઈ જાય છે

એ પણ નક્કી છે કે જો રોગી વૈદની સાથે જળ કરશે, તેના પ્રશ્નોના સીધા જવાબ નહિ આપે, તો તેથી વૈદને તો કાઈ નુકસાન થવાનુ નથી, તેને તો લાભ જ થવાનો છે રોગ વધશે, સાથે વૈદની કમાણી પણ વધશે. છતાં કોઈ પણ પ્રામાણિક વૈદ એવી ઈચ્છા રાખશે નહિ પરંતુ રોગોની જળવૃત્તિ જ રોગને વધારશે અને તેની સાથે વૈદની કમાણી પણ વધવાની જ.

શિક્ષણના ક્ષેત્રે, શિક્ષકની સાથે જળ કરીને કોઈ વિદ્યાર્થી આગળ વધી શક્યો નથી તેમ જ વકીલ સાથે જળપૂર્વક વતીને કેસમા સફળ થવાની આશા રાખવી તે પણ વ્યર્થ છે

વ્યવહારિક જીવનમા જળથી કઠિનાઈ પેદા થાય છે ત્યારે આધ્યાત્મિક જીવનમા કપટ ખૂબ જ મોટી વિડબણા લાવે છે

સાધુજીવનની પહેલી શર્ત છે કે જીવનમા સરસતા હોય કારણ કે સરળતાના અભાવમા પવિત્રતા ટકી શકતી નથી હૃદયની સરળતા સિવાય કરવામા આવતી તમામ સાધના માત્ર કાયકલેશ બની રહે છે ભગવાન મહાવીરના શાસનમાં દલવૃત્તિને કોઈ સ્થાન નથી શ્રમણ જીવનની તો વાત શી, પણ તે સિવાયનાને શ્રાવક કે સમ્યક્તરી તરીકે પણ સ્વીકારવામા આવેલ નથી ભગવાન મહાવીરની ભાષામાં માયાવત પ્રાણી મિથ્યાદષ્ટિ છે આપને યાદ હશે કે —

“ માયો મિચ્છા દિર્ઘા, અમાયો સમ્મ દિઠ્ઠો ”

જળ અને દલથી મુક્ત આત્મા જ સમ્યક્તરૂપી પ્રકાશના કિરણોને પામી શકે છે હૃદયની પવિત્રતા અને સરળતા વિનાની તમામ સાધનાઓ નિષ્પ્રાણ છે, લગ્ને તેથી સ્વર્ગના ભોગોની પ્રાપ્તિ થય પણ જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રવાળી લવપર પરાનો નાશ કરવામા તેની સાધના કામમા આવી શકતી નથી, સૂત્રકૃતાગ સૂત્રમા વીતરાગ પ્રભુ મહાવીર ફરમાવે છે કે

જહ્ વચ્ચ જમિણો ફિસે ચરે, જહ્ વચ્ચ મુંજિય માસ મંતલો ।
જે રહ માયાહ મિજ્જર્જ, આનચ્છન્તિ ગઘ્મ્વાયણત સો ॥

મૂત્રકૃતાગ સૂ ૧ અ ૨

સાધનાના ક્ષેત્રમા પ્રગતિશીલ સાધક વસ્ત્રમાત્રનો પરિત્યાગ ફગે અગેશક-

ત્વનો સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસ્યાધના કરીને જેણે દેહમાંથી રક્ત અને મંત્રિ સુધી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાકાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની પ્રતિભા હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર અર્ધમાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની અમે તેવી કઠોર સાધના પણ તેને જ અમરણના ફેરામાંથી હાથવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દબાયાઈ રહ્યો છે. બહાર એક અને અંદર બીજો જ રજ જણાય છે. ભોળા ભોળા મેલા કપડામાં સાફતા માની મંત્રે છે તેને શી અંતર પડે કે મેલા કપડામાં હૃદયનો મેલ છુપાઈ શકે છે. સાધુજીવન હોય કે માવજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં નિર્મલ અસહ્ય જીવ રહે છે. દરેક પ્રપત્તિમાં એ જ બાબત કામ કરતી હોય છે કે તની અસહ્ય વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દબા અને માયાના પાદ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુક્તસ્થવર પણ માયાના ફેરામાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની આજે એ હાલત છે કે ઉપાસનમાં આવતાં ત્રણ વખત ત્રિઅક્ષરો આપાદિય કરશે. પરંતુ ઉપાસનની સીધી કિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શું દબા નથી? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શું કરવા તેમના પગમાં પડે છે? મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માણસ જે મુનિની દોડ કસાક સુધી ટીકા કરતો હતો, તે, વળી મુનિની પાસે પહોંચતાં કળીકળીને વહવા કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાપદ્રોણના આંધા તો અજા તેને ઠેકાણે ટોપી આવી અર્ધ પણ હૃદયના આંધા નમણા વધી ગયા.

શબ રાખો કે આ વક્તા અશુભ નામ નાધિ છે. અશુભ નામ પ્રકૃતિના અપના હેતુઓમાં વક્તાને ગણાવેલ છે. કાલાની વક્તા બાષાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓનો ભાગ કરે છે. તેનો વિપરીત અશુભ વણ-અર્ધ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં થાય છે.

એવી બાંધિત કથા પ્રેમપૂર્વક કાંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સદી રહી હોય. તેની કિતકરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રેમ લાગતી નથી. તેનો સ્વર એવો કઠોર અને છે કે સાંભળનાર, ઈચ્છે છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પૃશ્ય ભાગ કરે.

તમારે મધુર કદ તેઈએ છે. ભોળાનાં દિશ હરી લે તેવી વાળી.

જોઈએ છે, પણ જ્યાં સુધી વક્તા નહિ જાય, ત્યાં સુધી માધુર્યનો ગુણ આપ નહિ મેળવી શકે અને ત્યાં સુધી તમારી વાણી જનતાના દિલને ડોલાવી શકશે નહિ સાથેસાથ મનની આ વક્તા, દેહને પણ વક્ બનાવે છે આ વક્તાનું પ્રમાણ જોવું હોય તો પશુઓના દેહ જુઓ પશુઓના દેહ વક્ હોય છે તેમની ગણના તિર્થંચ યોનિમા થાય છે તિર્થંચનો અર્થ જ વાકાપાણુ છે તિર્થંચ યોનિની પ્રાપ્તિ માયા વડે જ થાય છે હવે તમે સારી રીતે સમજી ગયા હશે કે મનની વક્તા શરીરને પણ વક્ બનાવે છે જેના જીવનમા અહીં વક્તા છે, તે અહીંથી વિદાય થશે ત્યારે તેની વક્તા પણ તેની સાથે જ જશે. તે આગામી લવમાં સાકાર બને છે. માટે વાચક ઉમાસ્વાતિ મહારાજ તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા તિર્થંચ યોનિના હેતુ બતાવે છે.

માયા તૈર્યચ્ચોનસ્ય

તત્ત્વાર્થ સૂત્ર અ ૬, સૂત્ર ૧૭.

જો દેહની વક્તાથી બચવું હોય તો મનની વક્તાથી બચો.

પણ આજે તો જેટલો માણસ કપટબાજ હોય, તેટલો તે હોશિયાર ગણાય છે તમારો દીકરો કાંઈ પ્રપંચ રચી, કાંઈકનું ખિન્ન બાંધી કરી આવે અને આવીને તમારી સામે આખી વાત કહી સંભળાવે, તો તમે-તેની પીઠ થાપડશો અને હસતા હસતા તેની માતાને કહેશો કે-જોયુ ? આપણો દીકરો કેવો હોશિયાર થઈ ગયો છે !” અને જ તમે હોશિયારી માનો છો શુ જૈન-કુળમા જન્મ લેનાર વ્યક્તિ, કપટથી કરેલ કમાણીથી પ્રસન્ન થાય ? ખરું પૂછો તો તેવે વખતે તમારી આખોમાથી આસુ વહેવા જોઈએ, કે-મારો પુત્ર નૈતિકતા અને સરળતા ખોઈને માયા પ્રત્યે જઈ રહ્યો છે

તમે માનો છો કે છળ અને ધોકાબાજથી કમાણી સારી થાય છે એક રૂપિયાની ચીજ કદાચ આઠ આનામા લઈ આવ્યા, તો હૃદય નાચી ઊઠે છે. તમે સમજો છો કે આઠ આના બચી ગયા એક ચીની વિદ્યાર્થીને કાંઈક પૂછ્યું કે એક માણસ ઘેરથી એક રૂપિયો લઈને નીકળ્યો એક રૂપિયાની શાકભાજી ખરીદ કરી પણ ચાલાકી કરી આઠ આના પાછા લઈ ઘેર આવ્યો, તો તે શુ કમાયો ?

વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો-“સાહેબ ! તે કમાયો નથી તેણે શુમાવ્યું છે. આઠ આના માટે તેણે પોતાની કરોડો રૂપિયાની મોઘી માનવતા શુમાવી છે”

જેના જીવનમા દલ અને કપટનું સામ્રાજ્ય છે, તે ખોલે છે ઝાઈ, ને ચાલે છે ઝાઈ તેની વાણી મોરના જેવી હોય છે મોરનો કેકારવ ધણો પ્રિય

ત્વને સ્વીકાર કરે છે વર્ષો સુધી તપસાધના કરીને તોણે જેમાંથી રક્ત અને માંસ સુકાવી નાખ્યા હોય મહિના-મહિના સુધી નિરાહાર રહીને કઠોર સાધના કરી હોય છતાં જો આ બધી સાધનાની સાથે માયાની બંધીને છોડી ન હોય તો એક વાર નહિ, બીજા વાર જહામાં આવવું પડશે. સરળતાના અભાવમાં તેની બંધે તેની કઠોર સાધના પણ તેને જ મમરણના ફરામાંથી ઉગ્રાવી શકતી નથી.

પરંતુ આજે તો સાધનામાં પણ દબા માટી રજો છે બહાર એક અને અંદર બીજો જ રમ જણાય છે. ભોળા સોફા મેસા કપડામાં સામુદાય માની બેસે છે તેને શી ખજાર પડે કે મેસા કપડામાં હાલનો મેસા છુપાઈ શકે છે ! સાધુજીવન હોય કે આવકજીવન, પણ સરળતાના અભાવમાં બંનેનું અસરપણ જીવ રહે છે. દરેક પ્રવૃત્તિમાં જો જીવનના કામ કરતી હોય છે કે તેની અસર વાત બહાર ન આવે એટલા માટે દબા અને માયાના પદ્મ પાછળ તેને છુપાવવામાં આવે છે.

મુદ્ધસ્થવજ પણ માયાના એકમાં પાછળ રહી ગયો નથી. તેની બાજુએ એ હાલત છે કે ઉપાશ્રમમાં આવતાં ત્રણ વખત "નિક્ષત્તો આપાદિષુ" કરશે. પરંતુ ઉપાશ્રમની સીધી કિતરતાં એ જ મુનિઓની ટીકા કરવી શરૂ કરશે. આ શુ દબ નથી ? જો તમને મુનિજીવન ઉપર વિશ્વાસ ન હોય કે શુ કરવા તેમના પગમાં પડે છે ! મેં જાતે અનુભવ કર્યો છે કે એક માત્ર જો મુનિની દોડ કસાક સુધી ટીકા કરતો હતો તો તે જ મુનિની ખસે પહેંચતાં સળીસળીને વક્તા કરતો હતો. સાચી વાત એ છે કે પાશ્વરીઓના બાંટા તો ગયા તેને ઠેકાણે યોગી બાવી ગઈ પણ હાલના બાંટા જમણા વધી ગયા !

માઠ રાખો કે આ વક્તા અશુભ બધ બધે છે અશુભ નામ પ્રકૃતિના બધના હેતુઓમાં વક્તાને ગણવેલ છે. કામાની વક્તા ભાવાની વક્તા, ભાવની વક્તા અને વિષમવાદ. આ ચારે અશુભ નામ પ્રકૃતિઓને બધ કરે છે તેને વિપાકોદય અશુભ પણ-ગમ-રસ સ્પષ્ટ આદિમાં આવે છે.

એવી બક્ષિત કદાચ પ્રિયપૂર્વક કંઈ બોલે તો પણ એમ લાગે છે કે જાણે સદી રહી હોય. તેની દિલભરેલી વાત પણ કાંઈને પ્રિય લાગતી નથી. તેને સ્વર એવો કઠોર બને છે કે સાંભળનાર, ક્ષિપ્ત છે કે તે ક્યારે પોતાની સ્પીચ બધ કરે.

તમારે મધુર કદ જોઈએ છે. બોધનાં દિલ દરી સે તેની વાણી

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જેઓ બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ ખતે તેટલો જલ્દી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરતાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાહ્ય જીવનમાં સાધના અને આંતરજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ધણી એવા મળી આવશે કે જે પોતાનાં પાપોને ઢાકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ જ્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને એસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત એકા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સફેદ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માદુગા,

તા. ૧૪-૮-૧૫૮

લાગે છે. ખજુ માફ રાખો કે મીઠો કેઠરાવ કરનાર મોર સર્પ જેવા સ્ખર
વિષધર પ્રાણીને ખજુ મારી નાખે છે એવી રીતે કપડી માણસની મધ જેવી
મીઠી વાણીમાં મીઠાસ અરેખર ફેટલી છે તે તે તે પોતે જ જાણે છે. અથવા
તે તેના જેને પરિચય થયો હોય તે જાણી શકે છે. દૂર રહેનાર તે માત્ર
ઉપરનો ચળકાટ જોઈ અજાણ જાય છે. ખજુ તેને અસ્તી વાતનો કાંઈ
પત્તો લાગે? એથી તે ફેટલીક વખત અગવડો માણસ એવાએની પ્રતિષ્ઠા
ખજુ કરે છે તેની અગ્નિ બીતરનો બેઠ પામવા અટે અસમર્થ હોય છે.

એક વાર મહોદય પુરોચનમ શ્રી રામ તેમના બાઈ લક્ષ્મણ સાથે વન-
વિદ્યાર માટે ગયા ત્યાં માર્ગમાં એક સરોવર આવ્યું. સરોવરમાં શિવેશ્વરી
કમળા અને તેના ઉપર ભમરઓને મૂળતાં જોઈ તેમની અગ્નિ સ્થિર થઈ
અઈ તેવામાં એક ભ્રમરો તેમની નજરે પડ્યો. તેની પાંખો જાણે સનકાઈ
સાથુથી ધોબેશી હોય તેવી સોંદ દતી ખૂબ જ મદ અગ્નિએ તે આવી રહી
હતી. જાણે કે કોઈ સત ઈર્ષ્યાભિભૂતિ પામન કરતા આવી રહ્યા હોય. આવા
યોગીને જોઈને રામે પોતાના બાઈ લક્ષ્મણને કહ્યું.

પદ્ય હ્રદમળ પપાયાં થકુ પરમ ચાર્મિક

જાને જાને પદ્ થષે મીલેપુ થથ શંકયા ।

બાઈ! જો તે કેવો મોખી ઊભો છે. જાણે કે પ્રભુપ્રવંશમાં લીન
કોઈ બાળા! અને આમે છે ત્યારે કેવી સ્વપ્નનીથી પગ ઉઠડે છે! વિચે
તે સ્વપ્ન દેખાઈ રહી છે તેને જાણ છે કે કદાચ પગ નીચે કોઈ દ્રવ્ય
ચળકાઈ જાય. સામેસામ કોઈ મોડું સત્ક્રમ પક્ષી લાગે છે આમે તેઈ
દશન કરી નેત્ર ખંધિત કરાવે.

રામ આ પ્રભાણે જાણ્યાની પોતાના બાઈ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરતાં મોઢી
રહ્યા હતા ત્યાં સરોવરમાંથી એક અચળ આંખેલા રાખુ ખાન તે તરફ
ગયું. અચળ માંડવીના હોય તે કહી રહી હતી કે—

થકા કિ થર્મિતે રામ તેનાઈ નિષ્કુસી છતા ।

સદ્વાસી વિગ્રમાતિ થરિયં સદ્યાસિનામ્ ॥

તે સગા તરફ રામ! તમારું દુષ્ટ જે સોંદ છે તેથી તમે અચળમાં
લપટી કરો છો. જાણે પા પગ તમે આ જાય કરો છો. આ ઉભયસ્થ
માત્ર ઉપગની તો અચળ રસ તમે ક્યાંથી નવો? તો તે કે સર્પ
રતે તે જ જાણી શકે આ તમારું મોખીએ તે સોંદ નેત્ર પડે અને આસ્તે

આસ્તે વીણી વીણીને મારો વશ ખતમ કરી નાખ્યો છે આ સાધનાનું રહસ્ય પૂછવું હોય તો મને પૂછો

બહારના માણસો પાસે બહાર દેખાતી વસ્તુ જોવાની જ શક્તિ હોય છે, તે માત્ર ઉપરનો દેખાવ જ જોઈ શકે છે પણ માયાનું આ સ્વરૂપ, સાધકજીવનને બદનામ કરનારું છે સાધુના વેશમાં રહીને જોયો બ્રહ્માચાર ફેલાવે છે, તેઓ સાધુજીવનનું અપમાન કરી રહ્યા છે તેઓએ અને તેટલો મજ્જી, ઉપરનો વેશ દૂર કરી, પોતાના અસત્ત્વસ્વરૂપમાં આવી જવું જોઈએ. આવી વ્યક્તિઓ માત્ર પોતાના જ ચારિત્ર્યનું પતન કરે છે એમ નહિ, પણ આખા સમાજને બદનામ કરનાર પૂરવાર થાય છે

આ બહુ જ મોટું નુકસાન છે માત્ર સમાજને જ નહિ પણ પોતાની જાતને પણ એ નુકસાન પહોંચાડનાર છે કે જેના બાદ જીવનમાં સાધના અને આત્મજીવનમાં વાસના રહેલી છે એવાઓથી સાવધાન રહો તેઓના માટે પણ એ જ સારું છે કે ને સાધનાનો દેખાવ છોડી દે સાધનાને, વાસનાનું સાધન બનાવવા કરતાં ખીજું કોઈ મોટું પાપ નથી

ગૃહસ્થ વર્ગમાં તમને ઘણા એવા મળી આવશે કે જે પોતાના પાપોને ઢાંકવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે દુકાને અનૈતિક આચરણ અને ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, આ તો સામાયિકની વિડબણા છે આવાઓ બન્યારે ઉપાશ્રયમાં સામાયિક કરીને ખેસે છે ત્યારે લોકો કહે છે કે બગલગત બેઠા છે.

દલવૃત્તિ જીવનમાં જ નહિ, પરિવારમાં પણ અશાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે. એક વિચારકે કપટી વ્યક્તિની સરખામણી કબરની સાથે કરી છે કબર ઉપરથી ઢાંકાયેલી હોય છે જોનારને તે પવિત્ર ભૂમિ જેવી દેખાય છે, પરંતુ, એ ઉપરથી સંદેહ જણાતી ભૂમિને થોડીક જ ખોદવામાં આવતા તેની નીચે શું મળે છે? ગળીને સડી ગયેલા હાડકા અને દુર્ગંધ ફેલાવતું માસ નજરે પડશે

એટલે તમે નિષ્કપટ બનો તમને જીવનમાં સફળતાના દર્શન થાઓ તમારા આચારમાં અને વિચારોમાં નિષ્કપટતા પ્રગટ થાઓ આ સરળતા પવિત્રતાને જન્માવશે અને પવિત્રતાની સાથે શાંતિ તમારું સ્વાગત કરશે

માટુંગા,

તા ૧૪-૮-૧૯૮૮

કથાય વિનય ઉપર તમે રાજ પ્રવચન સ્વીકૃતિ રચા છે. જેનાથી કલ્પરપરાને પાપલુ મળે છે તે જ્ઞાતમાની વ્યથા દશાઓને કથામ કહેવાય છે તમે નક્કી ચૂક્યા છે કે કથામના ચાર વિભાગ છે તેમાં જે રાજન્ય અને જે દેવન્ય છે જરા આપણે કીડાલુથી જોઈએ તો આપણાં રહેલી રાજવૃત્તિ ન દેવને જ માવે છે જ્યારે મોઈ ખાસ વસ્તુ પર આપણા મનમાં રાજવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે આપણા નધા પ્રભાને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ હોય છે

ધૃમ્મિત વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જે અતરામમૂલ અને છે તેના ઉપર આપણી રાજવૃત્તિ કુદૃષ્ટિ મારે છે અને આ વિધેય ટાળવા માટે મારે લાગી જાય છે પોતાની તમામ વાકાત કામે લગાડી, અતરામને દૂર કરી ધૃમ્મિત વસ્તુ તે પ્રાપ્ત કરવા ચાહે છે પણ તે અતરામો પ્રકૃતિ ન્ન હોય કે માનવસર્જિત હોય, તેના પ્રમે મનમાં રાપ નામૂલ થાય છે જાજ દેવની જન્મમૂર્તિ છે

હવ તમે જોઈ ચોકા છે કે હલમાં પહેલા વસ્તુ તરફ રાજવૃત્તિ ખેા થાય છે પણ તેની પ્રાપ્તિ અને સરકાણમાં આધારપ વિરોધી સંમિત્તો પ્રમે દેવ થાય છે અર્થાત્ જ્ઞાતમાને વિભાવદશા તરફ ધોલનાર મૂળ વૃત્તિ રાજાત્મક છે

રાજાત્મક વૃત્તિનું કામ છે લેવાનું ૭ મનને અચ્ચ તે અને તેમ કરીને પણ લેવું પણ એ નથી જોવાનું કે તે લેવા માટે કેટલું ખર્ચું પડી જાય લેવાની વૃત્તિ તે જ લેવાની માત્ર છે તેના મનમાં આ લેવાની વૃત્તિ જળવણ છે તેને ઉચિત અનુચિતતાનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી હોતું તે માત્ર સમ્પદ કરવા જ હિંમે છે પણ તે એ વિચાર પણ નહિ કરે કે તેની આ

સંગ્રહવૃત્તિને કારણે હર્યાલર્યા ધરો ઉજ્જડ બની જશે, લીલી કલાર જેવી ફૂલવાડીઓ ઉજ્જડ વન સરખી જઈ જશે, કેટલીયે હસતી આખોમાથી આસુઓ વહેશે

આ લેવાની વૃત્તિવાળો ક્યારેય એ પણ વિચાર નહિ કરે કે મારી જરૂરિયાતો માટે કેટલું જમા કરવું જરૂરી છે સંગ્રહ હોય, પણ, તેની કોઈ સીમા હોવી જોઈએ જરૂરિયાતો વધે છે, પણ ક્યા સુધી તેને વધારવી ? સંગ્રહ અને જરૂરિયાતોની સીમારેખા તેની પાસે હોતી નથી તે તો માત્ર લઈને તેની રખેવાળી જ કરી બાંધે છે

એક પ્રાચીન અર્હંતાપિ સંગ્રહશીલ હૃદયનુ ચિત્ર દર્શાવતા કહે છે—

આયાણ રક્ષી પુરિસે પરં કિંચિ ન જાણતિ ।

અસાદુ કમ્મ કારી ચલુ અયં પુરિસે ॥

ઋષિભાષિત સૂત્ર અ ૬-૧

આદાનરક્ષી પુરુષ લેવું અને સરક્ષણ કરવું એથી ત્રીજી કોઈ વાત જાણતો નથી એવો માણસ હલકામા હલકું કાર્ય કરતાં પણ અચકાશે નહિ જે કદાચ તેની જાણમા આવે કે અમુક માણસની ખોપરી સોનાની છે, તો સોનાની પાછળ પાગલ બનેલ પુરુષ, તે માણસની ખોપરી પણ કાઢી લેશે

સપત્તિની પ્રાપ્તિ માટે માનવ જાતનું દમન પણ ઓછું નથી કરતો. એક યોગી આત્સસાધના માટે જેવી રીતે તપ કરે છે, ભૂખ, તરસની પરવા કર્યા વિના, સાધનામા દેહને કષ્ટ આપે છે, ખરું પૂછો તો સાધનાની તત્ત્વમયતામા તેને ભૂખ-તરસની ખબર જ પડતી નથી તેવી જ રીતે લોભીની સાધના પણ યોગીની સાધના કરતા જરાયે કમ હોતી નથી રૂપિયાના રણ-કારમા તેની ભૂખ અને તરસ મટી જાય છે

દુકાન પર ગ્રાહકોની ભીડ જમી હોય, સમય થઈ ગયો હોય, પત્ની વારવાર બહાર આવી જોતી હોય કે અત્યાર સુધી જમવા કેમ ન આવ્યા ? છેવટે અકળાઈને છોકરાને દુકાને મોકલે છે તે કહે છે બાપુજી ચાલો, જમવાનું હું થઈ જાય છે ”

ખરું કહો, આ વખતે તમે શો જનાળ આપશો ?

અહીં ઉપાશ્રયમા તો ધડિયાળનો કાંટો સાડાનવ ઉપર બે મિનિટ પણ આગળ જશે તો તમારું મન મુગઈ દોડી જશે મનમા થશે કે કદાચ દસનો ગાડી જતી રહેશે

પરંતુ દુઝન ઉપર ધડિયાળમાં જાગિયારને જાહેરે મારે પણ વાગી
મથા હોય, છતાં છાકરાને કહેશે કે- જા તું જાને તારી મા જાને જામી
હો, અને હમણાં વખત નથી. પછી કસોને પેટમાં ઉદરમાં કુદાકુદ કરવા
હોય. આકોતની બીડા બાજળ, પેટમાં ઉદરમાં યુ યુ કરવા હોય તેનો
જવાબ સંભળાતો નથી કેટલું દમન છે આ ?

જૂન-તરસ માત્ર નહિ, ધણીને વાર કોધને પણ દબાવવો પડે છે.
માથ બતાવતાં આકોતને તે પસંદ આવતો નથી તમે તેની સામે વાઝન્ય
તાકા લાવી દબો કરી દે છે છતાં ન મે તે તમારી આંખો જરા તેજ
મઈ જાય છે પણ એ આકોત તમારે ત્યાંથી મોટા જગ્યામાં માથ ખરીકનાર
છે અને એ બેચાર કડી મીઠી સંભળાવે પણ છે છતાં તેની વાતો તમે
પ્રેમથી સાંભળી શો છો. એક સબ્બ પણ મોલવા નથી તમે કેટલા કમાચીલ
જની જાઓ છો. જાણે કે જાવવાન મહાવીરની આદ્ય કમા તમારા
હૃદયમાં કીતરી મઈ હોય. ખરી વાત તે એ છે કે તમે એ જાણો છો કે
એ જાણીશું તે કહેશેનો પરાક વૂઠી જશે.

સમકલ્પિત માનવીમાં લોકની જાવન્ય પેદા કરે છે જે સમજની
પ્રકળ જરૂરિયાતો સંતોષવાનો હેતુ હોય તેની તે કેઈ સીમા જરૂર હોય
છે કેમકે માનવની જરૂરિયાતોની કદ હોય છે પણ ઈચ્છાઓ કહેતાં જનત
છે તે તે દ્રોષીનાં ચીરની આફક જનકદ હોય છે દુઃશાસનના લાચ બાકી
મથા પણ દ્રોષીની સાડીને છેડે ન આવ્યો. આ તે એક વાત છે પણ
વાતોને બાલુએ રાખી તેનો સાર કારો તે જાણારો કે દુઃશાસન એ ગેરરસ્તે
ચહેરું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આત્માનુ શાસન શુભ છે મનન
શાસન કહેતાં દુષ્ટ જ રહેવાનુ કારણ કે તેની જિત્તિએ વિધારી છે એ જ
દુઃશાસન આંતર જિત્તિપ દ્રોષીનાં ચીર ખેંચે છે જનત તપ્પાની સાડી-
આ દુઃશાસન થાકી જાય ત્યાં શુધી ખેંચે જાય પણ તેનો છેડે આવવાનો
નથી એ મારે જ આજમ કહે છે-

જણાવું આગાસ સમા અર્થતિયા

ઈચ્છા આક્રમની આફક જનત છે

આક્રમમાં અસંખ્ય પ્રજાઓ ભેડે છે તે કમી કમીને પાડા આવે
છે પણ આક્રમનો છેડે કેઈ કમી રાક્ય નથી. ઈચ્છાનુ આક્રમ પણ
એવું જ છે મનુષ્ય પછી રાજ તેમાં કમી કરે છે તેની પાંખે થાકે
જાય છે અને તે પાશુ આવે છે પણ તેનો જનત રાકી રાક્ય નથી.

તૃષ્ણાની પૂર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂતા જગલના ખૂણામાં બેસા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઈચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે બિડવા માટે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમાં તો શું પણ અનંત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ ? કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઈચ્છાની પૂર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો. તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઈચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઈચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઈચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઈચ્છા થાય છે કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે. દરેક સ્ત્રી માતા બનવામાં એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણ જાણે કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહલાગ્યથી, કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની લાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઈચ્છાઓ જન્મ લે છે. પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી માંડીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમાં આવે છે.

હા તો ઈચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

હાણાગ સૂત્રમાં ચોથે ઠાણે કહ્યું છે કે ચાર ધ્યાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમાં ગમે તેટલું ભરવામાં આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

પરંતુ દુઝન ઉપર મધિયાળમાં જનિવારને બદલે જાર ફક્ત વાગી ગયા હોય છતાં હોકરાને કહેશો કે- જા તું જાને તારી મા જન્ને જન્ની સો. મને હમણાં વખત નથી. પછી કસેને પેટમાં ઉંદરમાં કુદાકુદ કરતા હોય. આઠગાની બીડા જાવળ, પેટમાં ઉંદરમાં મુ મુ કરતા હોય તેને જાવળ સંભળાતો નથી. કેટલું જન છે આ ?

ભૂખ-તરસ માત્ર નહિ, ધણીએ વાર કોપને ફક્ત જાવળો પડે છે. માલ જતાવતાં આઠકને તે ફક્ત જાવળો નથી તમે તેની સામે તાકાત તાકાત લાવી હમો કરી દો છતાં ન સે તે તમારી જાણે જરા તેજ મર્ધ જાય છે. ફક્ત એ આઠક તમારે ત્રાંચી મોટા જલ્દમાં માલ ખરીદનાર છે જાને એ બેચાર કમી મીટી સંભળાવે ફક્ત છે છતાં તેની વાલે તમે પ્રેમથી સંભળી સો છો. એક સબ્બ ફક્ત બોલતા નથી તમે કેટલા કામચોર જાની જાઓ છો. જલ્દે કે જલ્દવાન મહાવીરની આઠક કમી તમારે હજારમાં ઊતરી મર્ધ હોય. ખરી વાત તો એ છે કે તમે એ જાણો છો કે જો જમીડીયું તો હમેશનો ધરાક વૂટી જશે.

સમ્બદ્ધિ માનવીમાં લોકની ભાવના પેદા કરે છે જે સમ્બદ્ધિ પાછળ જરિયાતો સંતોષવાનો દેવ હોય તેની તો કેઈ સીમા જરર હોય છે કેમકે માનવની જરિયાતોની હદ હોય છે. ફક્ત ઈચ્છાઓ હમેશાં જનત છે તે તો દ્રોષદીનાં ચીરની આફક જનત હોય છે. દુઃસાસનના દામ ઘાટી ગયા ફક્ત દ્રોષદીની સમીતો છે. એ ન જાણ્યો. આ તો એક વાત છે. ફક્ત વાતોને જાણુએ ચમી તેનો સાર કાર્ય તો જાણુએ કે દુઃસાસન એ ચેરસ્તે ચેરેલું મન છે જેની સવા દુષ્ટ છે ત્યારે આઠકાનું સાસન શુભ છે. મનુ સાસન હમેશાં દુષ્ટ જ રહેવાનું. ધારણ કે તેની વૃત્તિઓ વિધારી છે. એ જ દુઃસાસન, આંતર વૃત્તિપ દ્રોષદીનાં ચીર જેવે છે. જનત વચ્ચાની સામે, આ દુઃસાસન ઘાટી જાય ત્યાં શુધી જેવે જાય. ફક્ત તેનો છે. આત્મચાને નથી એ મારે જ આગમ કહે છે -

દુષ્ટાદુ આગાસ સમા અર્પતિયા

ઈચ્છા આગાસની આફક જનત છે

આગાસમાં અસંખ્ય પક્ષીઓ કાડે છે તે કમી કમીને ખડાં જાને છે. પણ આગાસનો છે. કેઈ કમી રાત્રી નથી. ઈચ્છાનું આગાસ પણ એવું જ છે. મનરથી પચી રો જ તેમાં કાડ્યા કરે છે. તેની પાંખો માફે જાય છે જાને તે પાંખુ જાવે છે. પણ તેનો જનત શોધી રાત્રી નથી.

તૃણાની પૃર્તિ ક્ષિતિજને ભેટવા જેવી છે તમે સૂના જગલના ખૂણામા ઊભા રહીને જુઓ કેટલેક દૂર, તમને જમીન અને આસમાન ભેગાં થતા જણાશે આ જમીન અને આસમાનનું મિલન, તે ક્ષિતિજ કહેવાય છે. પણ કોઈને ઇચ્છા થાય કે હું આ ક્ષિતિજની મુલાકાત લઈ આવું અને તે ઊડવા માંડે તો તમે માનો છો કે તે ક્ષિતિજને મળીને પાછો આવી શકશે ? આ જન્મમા તો શું પણ અનત જન્મો વીતી જવા છતાં પણ તે પાછો આવી નહિ શકે કારણ કે કારણ કે ક્ષિતિજ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી એ માત્ર આખોની ભ્રમણા છે. અહીંથી તમને જેટલે દૂર ક્ષિતિજ દેખાય છે તેટલે જ દૂર ત્યાં પહોંચ્યા પછી પણ દેખાશે

ક્ષિતિજ એ આખોનો ભ્રમ છે તેવી જ રીતે ઇચ્છાની પૃર્તિ, એ મનનો ભ્રમ છે એ એક મનનું ક્ષિતિજ છે જેટલું આપ તેને ભરતા જશો તેટલું તે ખાલી થતું જશે કારણ કે મનની ઇચ્છા પૂરી કરનાર દરેક ઇચ્છા, પોતાની સાથે નવી ઇચ્છાઓને જન્મ આપે છે કોઈ બાઈને બાળક ન હોય તો તેને બાળકની ખૂબ જ ઇચ્છા થાય છે. કારણ કે તેનું સ્ત્રીત્વ બદલાઈ જવા ઝખતું હોય છે દરેક સ્ત્રી માતા બનવામા એક જાતની મીઠાશ અનુભવે છે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે કાણુ જાણુ કેટલાય દેવદેવીઓના ચરણે મસ્તક ઢાળે છે તમને ખબર હશે કે દીકરા-દીકરીઓ માટે માતાઓએ એક સ્વતંત્ર દેવી પણ બનાવી છે તેના પૂજન માટે એક દિવસ પણ નક્કી કર્યો છે આ દિવસને માટે અઠવાડિયા પહેલેથી તૈયારી ચાલે છે પૂજના દિવસે તે પોતે ટાઢું ખાય છે અને આખા કુટુંબને ટાઢું ખવરાવે છે

આટલું કરવા છતાં પણ આ દેવીઓ દીકરા-દીકરી આપે જ, એવું કોઈ નથી સહુભાગ્યથી, કાગનું જેસવું અને તાડનું પડવું એમ કદાચ પુત્રનો જન્મ થયો, વર્ષોની કામના ફળી, તો શું તમે એમ માનો છો કે પુત્રજન્મની સાથે જ માતાની ભાવના પૂરી થઈ જાય છે ? પુત્રજન્મની સાથે ખીજ અનેક ઇચ્છાઓ જન્મ લે છે પુત્રના લાલન-પાલન, તેની શિક્ષા-દીક્ષાથી મારીને કે તેને માટે સુદર વહુ લાવવાના સ્વપ્નો પણ તેના મનમા આવે છે.

હા તો ઇચ્છા પણ ક્ષિતિજ છે તેનો પાર તમે કદી પામી શકવાના નથી

દાણાગ સૂત્રમા એથે દાણું કહ્યું છે કે ચાર સ્થાન હમેશા અપૂર્ણ રહે છે. તેમા ગમે તેટલું ભરવામા આવે તો પણ તે ખાલી જ રહેશે

૧ પહેલો સાગર ગંગા-યમુના નેત્રી મલા નદીઓ પ્રત્યેક કણે તેમાં સાબો ટન પાણી રહે છે દનરા વર્ષ ધીતી બર્ષ, તેમનો વલુગટકનો પ્રવાહ સાગરમાં મળે જાય છે પણ દનરા વર્ષમાં એક પણ દિવસ એવો નથી આવ્યો કે જ્યારે સાગર એમ કશું હેમ કે હવે મારે આ પાણી નથી નિષ્ક્રિય

૨. બીજુ રમશાન રમશાનનો ખાડો જ્યારે પણ પૂરાવાનો નથી દનરા બાળક યુવક પ્રોહ રહ, સ્ત્રી પુરુષ, જળવાન કે નિખળ, સ્વામિય કે શાસિત, યાત્રતી કે વાસુદેવ બધા છવે ખતે રમશાનમાં જઈ પહેલે છે દનરા-સાબો વર્ષોથી આ કમ આમે છે કઈ કશોયે ને જાનને માણસો ત્યાં પહોંચ્યા અને એ માર કલાકમાં રાખ મઈ ગયા પણ રમશાનની જગ જાજ સુધી વખત મઈ નથી

૩ ત્રીજુ પેટ ખાતી જ વાત પેટની છે પેટનો ખાડો સગર પૂર્વો ને બપોરે ખાલી પચારીમાંથી કીટાં જ જ્યારની માગણી થાય છે ચકાની સાથે નાસ્તો પણ નોઈએ છે. એ પણ પેટમાં જાય છે અગિયારેક વચ્ચત સુધીમાં ફરી માટે છે રોટલી દાળ, ભાત, રાક કે મિખાત કમી પણ એ વાતમાં તે પાણુ ખાલી વચી પાછી ચલા-પાસ્તાની માગણી. સાંજમાં છે વાચ્યા કે પાછી ખીચડી ને કદી નોઈએ. રાતના દૂધનો આસ પણ ખરો જ આવો આ પેટનો ખાડો જ્યારે જાયતો નથી અને તેટલી વાર કરો, એ કલાક મથ કે પાછો ખાલી

૪ ચોથો વચ્ચ પલુ વચ્ચનો ખાડો તે બધાં કરતાં કીડ છે.

પેટનો ખાડો ખાંધો સેર બના ત્યો કરાઈ જાય. એ કલાક માટે તે પેટ જાયજર કરાય પેટ જાયજા પછી કામેને કામે તેરી જાયતી વચ્ચ મથે, તે જાય ખન એક વખત તે ખાવા માટે ઈન્કાર કરશે, પણ ખનનો ખાડો એવો કીડ છે કે તેને મેડુ ખાત પણ પૂરી રાકે નહિ. નેહસો જાય જાયત જસી તેરસો જ તે વચ્ચ ખાલી થનો જસી.

એક વાર સિદ્ધર, કાઈ પહેલિયે મોતી પાસે ગયો જાજના જાજનામાં પહેલિયે જાય એવો થાય છે કે ને કાઈ અમરકાર જાયતો દોષ. જાજા મથ કરોના મથરમાં જાયો મોતી મરી ગય છે અને કેટલાક તેમાં કાજા છે પણ મેમજાઓની વચ્ચે અમરકારજા પોતાજ છે સતેની ખસે મથ તે જાય મથ કરોના મથર મથ જ દોષ છે

તમે ચારિત્રને નમો ચમત્કારને નહિ એની બે બદામની વિદ્યા તો આજીવર પણ બાણ છે બે તમે લેવાનું બાણતા હો કે લેવાનું ચાકતા હો તો સદાચારની સૌરભ લો જ્ઞાનનો પ્રદાશ લો, સરળતાની શ્રવાસ લો

સિક્કદર યોગીની સેવા કરવા મડ્યો ખરી રીતે આ સેવા યોગીની નહિ, તેના ચમત્કારોની હતી મનમા મ્વાર્થ ભરેલો હોય તો તેને તપ કે ત્યાગની ઉપાસના ન કહેવાય મનમાં ચાલીના દુકડાની લાલસા જગી છે અને સતની સેવામા પહોંચે છે ! આ સતની નહિ, દ્રવ્યની ઉપાસના કહેવાશે. કારણ કે આપના મનમા સતનું નહિ, પણ સતની સેવાથી મળનાર સપત્તિના દુકડાનું મૂલ્ય છે. તમારું લક્ષ્ય સપત્તિમા છે, ચારિત્રમા નથી બે કદાચ ખીજે સપત્તિ મળે તેમ હશે તો સેવાનો રસ્તો છોડી પણ દેશો

એક દિવસ યોગીએ સિક્કદરને કહ્યું—“ તારી સેવા પણ ગજબની છે. મારું લક્ષ્ય આજ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે બોલ તારે શું માગવું છે ? ”

સિક્કદરને આ જ બોધનું હતું આવા દિવસને માટે તો તેણે પરસેવો પાડ્યો હતો તેણે કહ્યું—“યોગીશ્વર ! હું શું ઇચ્છું ? મારી એક નાની સરખી માગણી છે તે એ કે આખી પૃથ્વી ઉપર મારી સત્તા ચાલે ”

કેટલી નાની માગણી છે ! લોબીહૃદયને માટે તો સારી દુનિયાનું સામ્રાજ્ય પણ ઓછું પડે છે સતે જોયું કે મનની તૃષ્ણા કેટલી વિશાળ છે. આ તો સુરસાના મો જેવું છે જેમ જેમ તમે અદર જતા જશો તેમ તેમ તે મોટું થતું જશે

આ સાગત્રણ હાથની કાયા માટે કેટલી જગા બોધાયે ? દેહ તો માત્ર સાગત્રણ હાથ જ માગે છે પણ મન ? ખરું પૂછો તો જેને એક ઇચ્છા પણ જમીનની જરૂર નથી, તેવાઓ વિશાળ પૃથ્વીના અડથી પણ સતોષ પામતા નથી ! કદાચ દુનિયાલગ્ન સામ્રાજ્ય પણ મળી ગયું, સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર એકચક્રી સત્તા પણ મળી, પણ જ્યારે જીવનયાત્રા સમાપ્ત થશે તે વખતે કેટલી જગા મળશે ? ફક્ત સાગત્રણ હાથ અને તે પણ ઈલામ સસ્કૃતિમાં જન્મેલાને જ ખીજા જૈન કે હિન્દુ કુળમા જન્મેલાને તો તે પણ નસીબમાં નથી આ બધું બાણરા છતાં પણ માનવનું મન કેમ સગ્રહની પાછળ પામલ છે ?

માનવશરીરની સમસ્યા તો ચાર રોટલીથી પતી જશે રહેવાની સમસ્યા સાગત્રણ હાથ જમીનથી ઉકલી જશે પણ મનની સમસ્યા કંઈક મુશ્કેલ છે.

હજારો મન જ્ઞાનજ્ઞ અને મહાબધી સેતુ મળવા છતાં મનની સમસ્યા ઊઠતી રહતી નથી.

મેઝીએ જોયું કે સિંહદરનો ડાબો તરનો નહિ પણ મનનો છે એટલે તેનો ઊંચ પણ બીજી રીતે જ કરવો પડશે. મેઝી જાદુર તથા પેતાની એળીમાંથી એક મનુષ્યની યોપરી કાઢી સિંહદરને બાપી અને કમ્બુ કે જાને જ્ઞાનજ્ઞથી કરી દે ને કહેવું તે જ્ઞાનજ્ઞથી કારણ જરૂર તે જ કહેવું બાપી પૂછી ઉપર વાડુ સામાન્ય થઈ જશે.

સમ્રાટ સિંહદરના જ્ઞાનની હદ નથી. મહેલમાં જવાની જ વાર છે એ ત્રિનિટમાં જુવારના ઘણાથી કરી દેવાશે અને સમગ્ર પૃથ્વી ઉપર સિંહદર સામાન્ય થઈ જશે. સિંહદર મહેલમાં ગયો. તેણે એક દેર-પૂરી એક દેર જુવાર યોપરીમાં નાખી પણ જોયું તો યોપરી ખાલી! બુધ્ધિઓની બુધ્ધિઓ લાવી તેમ નાખી પણ યોપરી ખાલી જ રહી. સિંહદરના જ્ઞાનની હદ ન રહી. તે સમજી ગયો કે આ ડાઘ ચમત્કારિક યોપરી છે.

પાછા પડે તે મેઝી પાસે પહોંચ્યો. બધી વાત કહી સંભળાવી હસતાં હસતાં મેઝીએ કમ્બુ- સિંહદર! જાણતો નથી કે આ માનવીની યોપરી છે! જ્યારે મોડું રાત્રી પણ તેને ન જાતી રાત્રી તો જુવારના ઘણાથી તે કેમ બરાબર! સિંહદર સમજી ગયો તમે બધા પણ સમજી ગયા હોયો કે મનુષ્યની આ યોપરી જાતની એ કેટલું કાલુ કામ છે!

સાચી વાત એ છે કે સમ્રાટમાં શાંતિને શોધવી એ જ મોટી ભૂલ છે. ને એમ માને છે કે પૈસા આત્મથી મનમાં સ્થિરતા આવે છે એ ખૂબ જ મોટી ભ્રમણામાં છે તેઓ મનને સમજ્યા હ પણ મનને નહિ. મનની શાંતિને સમજનાર એવી ભૂલ કહી ન કરે.

તમે સારી રીતે જાણો છો કે વિશ્વાસ અને વૈભવનાં ને સાધનો મધ્ય યુગના સમ્રાટ જાદુર પાસે નહોતાં તે જાણે એક સામાન્ય માણસ પાસે હોય છે પરંતુ મધ્યયુગના સાધારણ માનવીને જેટલી શાંતિ હતી તે જાણે મોટા મનઃશાસ્ત્ર નસીબે પણ નથી. શાંતિ વિશ્વાસનાં સાધનો કે સર્વજ્ઞ સમ્રાટમાં નથી પણ મનના સતોષમાં છે.

અહિંસા ધર્મના ધણા ગાણાં તમે ગયા છે સત્ય ધર્મનો જ્યયોષ્ઠ પશુ જોરથી ક્યો છે હિન્દુ અને મુસ્લિમ ધર્મની સ્થાપના પશુ કરી છે તેને માટે લડ્યા પશુ છો, ઝઘડ્યા પશુ છો પશુ કોઈ દિવસ સહયોગ ધર્મને ઝોળખ્યો છે ? જે તમારી નજીકના છે, અને આબુખાબુમા વસનારાઓ પાસેથી જ શીખી શકાય છે ! ભલે તો આજે આપણે સહયોગ ઉપર વિચાર કરીશું

માનવ સામાજિક પ્રાણી છે તે સમાજમા જીવે છે, સમાજ પાસેથી કાઠક લે છે, તો સમાજને કાઠક આપે પશુ છે જે ફક્ત આપે જ છે તે દેવ છે અને જે માત્ર લેતા જ શીખ્યો છે તે દાનવ છે માનવ આ આપ અને લેની વચ્ચે જીવે છે માનવીના જીવનનો આધાર સહયોગ ઉપર જ છે. માનવી તો શુ પશુ દુનિયાના કોઈપણ પ્રાણી એક ખીખ વિના જીવી શકતા નથી એકલુ કોઈ રહી શકતું નથી યોગીઓને માટે કહેવાય છે તે બધાના સહયોગનો ત્યાગ કરી હિમાલયની ગિરિ-કદરાઓમા જીવે છે, પશુ તે યોગીને પશુ ફળાહારના સહયોગની જરૂર રહે છે સભવ છે કે કોઈ તપસ્વી સાધક આહારનો પરિત્યાગ કરી દે છતાં તે પશુ પાણી અને હવાનો સહયોગ તો છોડી શકતો નથી

પશુઓની દુનિયા કે જેને આપણે અસામાજિક કહીએ છીએ અને જેની કોઈ સમાજવ્યવસ્થા નથી, તે પશુ સહયોગધર્મ તો જાણે જ છે. તે ટોળા બાધીને રહે છે ગાય, ગાય સાથે લડશે છતાં પશુ રહેશે તો પોતાના ટોળામા જ ભેસ, ભેસથી લડશે છતાં સાજ પડતા તે પોતાના ટોળામા ભળી જશે કેમકે, તે જાણે છે તેને ત્યાં જ સહયોગ મળશે પશુ-સસાર,

સહયોગ હ છે અને વખત આવે આપે પણ છે આમ તો આપણને લાગે છે કે પરુઓમાં વળી સહયોગ કેવો? દરેક પોતપોતાના પેટની ફિકરમાં છે પિતાને પુત્રની ચિંતા નથી અને બેટાને પિતાની ફિકર નથી પિતા પુત્ર બેંચે સબંધ રહે છે જ ક્યાં? પુત્ર માતાની પણ ઈર્ષ સેવા ક્યાં કરે છે?

મા કેટલા સ્નેહથી પોતાનાં બચ્ચાંને પ્રેરે છે વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાંને હંમેશાં જાતીએ વળગાડેલાં રાખે છે તેને પૂછો કે— ઓ વાંદરી! તું જોને દૂધ પીવાયે છે અને જાતીએ વળગાડી રાખે છે તે મેટ્ટા થઈને તારું પેટ ભરવાનો છે? ઉપર ઉપરથી એમ લાગે છે કે પરુઓમાં સહયોગની સ્વભાવ નથી પણ ના એક કણ જરા બિડા ઉતરીને વિચાર કરે તો તમને પરુ-જગતની સહયોગની ભાવના સ્પષ્ટ જણાશે તે એમ ને એમ નહિ જણાય.

કોઈ વાંદરીની પાસેથી તમે તેનું બચ્ચું ચૂટવી લો અને પછી જુઓ કે તેનામાં સહયોગની ભાવના છે કે નહિ! થોડી જ વારમાં વાનરોનું મોઢું ટોળું તમારી પાછળ પડી અને તમને તમારા પ્રાણ બચાવવા પણ મુશ્કેલ થઈ પડી તમને એવી રીતે પેરી ભેટી કે તેના બચ્ચાને પાછું આપી દેતી જ તમે તમારો જીવ બચાવી શકશો.

વાંદરાઓમાં જ નહિ, ગાયો અને બેસોમાં પણ સહયોગની સ્વભાવ છે ક્યારેક અનુભવ થતાં જ તે ટોળામાં ભેગી થઈ જાય છે અને સત્ક્રમે સામનો કરે છે હરણાં જેનાં ઇચ્છા સ્વભાવનાં પ્રાણીઓથી માંડીને જંગલી બેચો અને ગેડઓ જેવાં કોર સ્વભાવનાં પ્રાણીઓનાં પણ ટોળાં ભેવામાં આવે છે ટોળામાંથી એ સહયોગ સ્વભાવનું પ્રતિક છે અમલદારે લખ્યું છે કે—વાંદરાઓનું એક ટોળું કોઈ કાંટાવાળી ઝાડીમાંથી પસાર થયું પરિણામે તેમના શરીરમાં કાંટા પેસી ગયા પસાર થયા પછી દરેક વાનરે પૃક્ષની ઢળી પર સૂવા માંડ્યું એક સમીક્ષક અને બીજા તેના કાંટા કાઢતા જાય કેપ્ટન સ્ટેન્સનરીએ અમેરિકાની એક ખારી ગ્રીસ (જે પશ્ચિમ વચ્ચેની જગ્યા) માં એક શૂદ્ર અને આંધળી હવાઈ સીધને જેઈ હતી જેને તેના સાથીઓ ભોળાં કરાવતા હતા તેથી તે ખૂબ જ ડુબડુબડ હતી.

પરુજીવનમાં સહયોગની ભાવના જીવિત છે તો પછી પોતાને પણ કરતાં એક માનવાર માનવમાં સહયોગ ન હોય તો તે એક કણ પણ જીવી ન શકે રાજમાત્ર ઉપર ચાલતાં આપણે સેક્રેડ મનુરૂની સેવા થઈએ બીજે એક ઇળીસે બન્યું ૮ ગળામાં ઉતારતાં આપણે ખેડૂત, જળદ અને જમીનની સેવા થઈએ બીજે કોઈ આપણને સેવા ભેવાને અધિકાર છે ત્યારે સાચે

સાથે એ પણ ન ભૂલવું જોઈએ કે સેવા લેવાના અધિકારની સાથે સહયોગ આપવાની ફરજ પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે એ ભૂલી જશો તે નહિ ચાલે જે માણસ પોતાના અધિકાર માટે જગૃત હોય અને પોતાની ફરજો અદા કરવાનો ઈન્કાર કરે, તે જીવનનો કલાકાર બની શકતો નથી

જો તમારામાં શક્તિ હોય તો ખીજને સહયોગ આપવાની ફરજ છે— આપવાનું કર્તવ્ય છે તે વિના યાદ રાખજો કે જરૂર પડે તમને પણ કોઈ સહકાર આપનાર નહિ મળે આપણને કોઈ દિવસ કોઈના સહકારની જરૂર નહિ પડે એનું અભિમાન રાખવું એ ખોટું છે જિંદગીમાં ક્યે વખતે સપત્તિનો તડકો, વિપત્તિના છાયડામાં ફેરવાઈ જશે એ કહી શકાય તેમ નથી. માનો કે કોઈની પાસે સપત્તિ છે, તો શું તેને કોઈના પણ સહયોગની જરૂર નથી ? પૈસા જરૂરિયાતો મેળવી આપી શકે છે પણ તે તો જડ છે ચૈતન્ય-મય માનવીનું ધ્યાન તે ક્યારેય પણ લઈ શકે તેમ નથી આ વાત પૈસા-વાળાઓ નોંધી રાખે.

એક નાનું ગામ હતું તેમાં સમાજના પચાસેક ઘર હશે તેમાં એક પૈસાવાળો હતો તેની પાસે જેટલું ધન હતું તેના કરતા તેનો ગર્વ વધારે હતો ગામમાં કોઈ મરણ પામે, તો તે ઘોડા ઉપર બેસીને સ્મશાનયાત્રામાં જાય લોકો તેને કહે પણ ખરા કે, આ કોઈ શુભ પ્રસંગ નથી આવા પ્રસંગે ઘોડા ઉપર બેસીને આવવું એ સારું નથી દેખાતું પણ તે કોઈનું માનતો નહિ તે કહે કે મારી પાસે ઘોડો છે તો બેસું છું નહિ તો તેનો ઉપ-ચોગ શો ?

આવા ફટલાય પ્રસંગોમાં તે ઘોડા ઉપર બેસીને ગયો હશે એક વખત તેના ઘરમાં તેમો બાપ ગુજરી ગયો તેની સાતિના બધા લોકોએ વિચાર કર્યો કે આજે એને પાઠ શીખવવાનો મોકો મળ્યો છે જેમની પાસે ઘોડા હતા, તે બધા ઘોડા ઉપર બેસીને ગયા, અને જેમની પાસે ઘોડા નહોતા, તે બધા ભાડે લઈ આવ્યા બધા ઘોડે ચઢીને તેને ત્યાં ગયા તેના ઘરની સામે ઘોડેસ્વારોની લાઇન થઈ ગઈ તે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બધાને કહેવા લાગ્યો કે—“તમે બધાએ આ શી મજકરી માડી છે ? શું કાઈ વરઘોડો કાઢવાનો છે ? મારા પિતાજીને બાધીને ખમે ઉપાડી લઈ કોણ જશે ?” લોકોએ કહ્યું કે—“એમાં શું ? ભાડેથી માણસો લઈ આવો અમે ઘોડા ઉપરથી ઉતરવાના નથી”

હવે તેને પોતાની ભૂલનું ભાન થયું. તેણે કહ્યું —“ સમાજના બધા...

આઈઓની કું માફી માગુ છું અને હવે પછી ઠાઈ પણ દિવસ, ઇંછી પણ ત્યાં થોડે સદીને નહિ જાઉં

સાતિના આજેવાનોએ વિચાર કર્યો કે અમે તેમ પણ ઉવડે તો તે પણ આપણે જ આઈ છે તેના આપને આપુતી માણસો ઉપાડીને લઈ જાય એ સમાજ માટે ચારુ નહિ દેખાય. ઉવડે બધા ધોમ ઉપરથી ઉતરી અને સંસ્કાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના બધા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને બૂસતો જાય છે પહેલાંના વખતમાં સાસુ માંદી પડતી તો વડુ તેની સેવા કરતી અને વડુ માંદી પડે તો સાસુ તેની માંકરી કરતી.

આજે મીઠામને વનવાસ મળ્યો. ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગમે ચાલી, વનવાસ જ્યાં તેનાર ક્યાં તે વખતે સાસુ કૌતલ્યની આગા માનતાં તે કહે છે.

સેવા સમય થેલ જન લીલા મોર મનોરથ પૂરા ન કરીલા ।

હે મારી રત્નકમ્બ સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે દેને અને વનનો મર્મ આપ્યો તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન બની જશે. પણ તમારી સેવા નહિ કરી છડુ આ વાત અને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગે રંગાયેલી વડુને સાસુની સેવા કરતાં સરખ આજે છે એટલા માટે સેવા કરવા માટે પરિસ્થિતિકા (Necessity) ને બોલાવવી પડે છે. જો ક્યાં પરિસ્થિતિકા ન આવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ક્યાર વડુને માથે આવી પડ્યો, તો વડુ અહેલાં તો પોતાનાં કપડાંનું ખાન રાખશે. વખત છે ને કપડાં ખરાબ ને મઈ જાય ! જેટલી કપડાંની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના સરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત જ્વલતી રહી છે તેની સેવા કરતાં જડવસ્તુઓ આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડે છે કે તમને ચેતન્ય કરતાં જડની કિંમત વધારે છે. સરીરને માટે વસ્તુ છે પણ વસ્તુને માટે સરીર નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વસ્તુ પહેલાં અને સહયોગ પછી.

ધેર અને જ્યાર બધે જ આ જ વાત છે જગતમાં ફરતાં ઠાઈમુલથી કેળાંની ઝાલ પગ નીચે આવવાથી લપસી પડે, તો તે જોઈને તમે ખાંખાઈ દેશી પડો છે આ ખાંખાઈ દાખર તમારા તરખાં સરખોતમાને મરમે સ્વાપ્નવત્ સામ્રાજ્ય છે એ જતાવી આપે છે બી તને પાના જોઈને જો

તમને મઝા આવતી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (નીરો) ના વશજ છો, કે જે ગેમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બાજવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાઈ ઉઠાવી શકતી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાંને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી દઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદુરત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શકતી નથી આથી જ્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આંખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આંખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આંખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આંખો મારા દેશબાળુને કામ લાગે, મારી આંખો ખીજઓની આંખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જીવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જો સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક વ્યક્તિ બે કોળીયા બેટલે જ ખોરાક માત્ર

ભાઈએની ફેં માફી માગુ છું અને હવે પછી કોઈ પણ કિસ્સા, માર્ગો
પણ ત્યાં પોડે ચડીને નહિ જાય ”

ચાલિયા આજેવાનોએ વિચાર કર્યો કે જો તેમ પણ હોય તો તે પણ
આપણે જ જાણી છે તેના આપણે માન્યતા માણસો ઉપરથીને કોઈ જાણ ને
સમાજ માટે સારુ નહિ દેખાય. હવે નવા મો. ઉપરથી ઉતરી અને
સહકાર આપ્યો.

આજે માનવી દુનિયાના નવા ધર્મોને માને છે પણ સહયોગ ધર્મને
મૂલ્યો જાણ છે પહેલાના વખતમાં સાસુ માંદો પડતો તો વડુ તેની સેવા
કરતો અને વડુ માંદો પડે તો સાસુ તેની ચાકરી કરતી.

જ્યારે ધીરજાને વનવાસ મળ્યો ત્યારે સીતાદેવી પતિના પગે ચાલી,
વનવાસ જવા ત્યારે વનમાં તે વખતે સાસુ કોઈકાવાની આજ્ઞા માનતો તે
કહે છે.

સેવા સમય રેલ જમ લીલા મોર મમારણ પૂરા ન લીલા ।

હે મારી રત્નમય સાસુ ! તમારી સેવાને વખતે હવે મને વનનો માર્ગ
આપ્યો. તમારા આશીર્વાદથી વન ઉપવન જતી જતો પણ તમારી સેવા
નહિ કરી શકું આ વાત મને ખટકતી રહેશે.

આ તો એ સમયની વાત છે આજે તો નવા જમાનાના નવા રંગ
રંગોથી વડુને સાસુની સેવા કરતાં ઘરના આવે છે એટલા માટે સેવા કરવા
માટે પરિચારિકા (Nurse) ને બોલાવવી પડે છે ને કદાચ પરિચારિકા ન
જાવી અને સાસુની સેવા કરવાનો ભાર વડુને મારે જાવી જાય, તો વડુ
પહેલાં તો પોતાનાં કપાલુ ખાન રાખશે. વખત છે ને કપાલુ ખાવા ન
કોઈ જાણ ! જેટલી કપાલુની ફિકર હશે તેટલી માણસની નહિ !

મનુષ્યના શરીરમાં ચેતન્યની જ્યોત અમમી રહી છે તેની સેવા કરતાં
જાણ્યો આડે આવતાં હોય તો સમજવું પડશે કે તમને ચેતન્ય કરતાં
જાણી કિંમત વધારે છે શરીરને માટે વડુ છે પણ વડુને માટે શરીર
નથી. પણ આ જ પરિસ્થિતિ એ છે કે વડુ પહેલાં જાને સહયોગ પછી.

ધેર જાને જ્યારે જો જા જા વાત છે જાનરમાં કરતાં કોઈકાવાથી
જાણી જાણ નીચે આવવાથી લાપસી પડે તો તે જોઈને તમે ખડખડ
કસી પડો છો આ ખડખડ હાસ્ય તમારા હૃદયમાં સ્વપ્નમાં આવતે નહીં
સ્વપ્નમાં આવતું સામાન્ય છે એ ખતાવી આપે છે બીજાને પણ જોઈને જો

તમને મજા આવવી હોય તો મારે કહેવું પડશે કે તમે રોમન સમ્રાટ (તીરો) ના વશજ છો, કે જે રોમ સળગતું હતું ત્યારે આનંદથી બસરી બગવતો હતો.

શક્તિ હોવા છતાં પણ જેના હાથ ખીજની મદદ માટે લાગ્યા થતા નથી તે પથ્થરહૃદયી છે તેવો માણસ, માણસ નહિ, માટીનો પિંડ છે. કોઈની વેદનાના આર્તનાદ કાને પડવા છતાં હૃદયમાં સહાનુભૂતિ અને સ વેદનાના સૂરો રણુકે નહિ, તો તેવા માણસમાં અને સીતેમાના ચિત્રોમાં ફરક શો ? પડતાને જોઈને, જે માણસ જોતો જ રહે છે, તે પણ છે તેવે વખતે તેના હાથ તેની મદદ માટે આગળ આવે તો જ તે માણસ કહેવાય.

સહયોગ વિના આગળીઓ જરા પણ કાંઈ ઉડાવી શક્તી નથી અગ્નિમાં પ્રયત્ન શક્તિ છે હજારો મણુ લાકડાને તે જોતજોતામાં બાળીને રાખ બનાવી ફઈ શકે છે તે અગ્નિ પણ વાયુના સહયોગ વિના કાંઈ કરી શકતો નથી. તેને પણ વાયુના સહયોગની જરૂર પડે છે તે સિવાય તે કાંઈ સળગાવી શકતો નથી સહયોગધર્મ ભારતીઓની સરખામણીમાં વિદેશીઓ વધારે શીખ્યા છે અમેરિકામાં ચિકિત્સા-વિજ્ઞાને (Surgery) એટલી પ્રગતિ કરી છે કે ડોક્ટરો, એક તદ્દુગ્મત માણસની આખો કાઢી ખીજ જન્માન્ધને લગાડે અને તેથી અંધ દેખી શકે છે પણ તે આખોમાં થોડું સરખું પણ જીવનતત્ત્વ બાકી રહ્યું હોવું જોઈએ મૃત શરીરની આખોમાંનું જીવનતત્ત્વ નાશ પામ્યું હોય તો તે કામ આપી શક્તી નથી. આથી ન્યારે કોઈને એમ લાગે છે કે હવે તેનું મૃત્યુ સમીપમાં છે, ત્યારે, તે ડોક્ટરને બોલાવીને પોતાની આખો કાઢી લેવા કહે છે અથવા તે વસિયતનામું (Will) કરે છે અને તેમાં તે પોતાની આખોનું દાન કરતો જાય છે જેથી તેના મૃત્યુ પછી આખોમાંથી ચેતન નાશ પામે તે પહેલાં, ડોક્ટર તે કાઢી લે છે અને તે ખીજ માણસને લગાડે છે અગર ચક્ષુભંડાર (Eye Bank) માં રાખે છે. જે જરૂર વખતે ખીજને લગાડી શકાય છે આવા માણસોના મનમાં એ ભાવના હોય છે કે મારી આખો મારા દેશબંધુને કામ લાગે, મારી આખો ખીજઓની આખોને પ્રકાશ આપે એથી વધારે મારું સહભાગ્ય કયું ? આ કેવું સહયોગનું જવલત ઉદાહરણ છે !

ભારતમાં જે સહયોગની ભાવના હોય તો દેશની બેકારી અને ગરીબીનો પયોતેર ટકા ભાગ ખતમ થઈ જાય એક ગલીમાં પચીસ ઘર હોય દરેક ઘરમાં છ માણસ હોય જે દરેક બિડિન બે દોળીયા જેટલે જ ખોરાક માત્ર

ઓછા છે તો તેથી ઘણું મરણ નહિ પામે. સાત્તની દષ્ટિએ તેમને જીવોથી તપનો લાભ થશે. સ્વાસ્થ્યની દષ્ટિએ તેમના શરીરમાં સ્ફુર્તિ રહેશે. વધુ ખાવાથી જે બાળક અને બીજા શેષે થાય છે તેનાથી મુક્ત રહેશે. અને આમ જે ઘણાં ભોજન ઓછું કરવાથી દસ આંધળાં કે કુસનિ ભોજન કરાવી શકાશે. તે રીતે તેમના પેટનો પ્રશ્ન ઉકેલી જશે. એ જ રીતે એક બહેનની બહેનમાં સહયોગની શાવના જાગે, તો તે પોતાના પડોશમાં અને મહેલમાં રહેતાં બાળકોને લખાને અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપે, તો ઘેલાં બાળકો સામાજિક પ્રતિક્રમણ શોધી શકે અને તેમનામાં ધર્મના સરસરો રેશમ ?

પણ આજે તો સહયોગ આપવાની જગ્યાએ પણ સહયોગ પ્રદાન કરવામાં મત્સ્યોરી કામ છે. લગભગમારોમાં જાનેલા બની જવામાં છે. વરધોય અને જાનેલા લઈ જવાનો રિવાજ એટલા માટે હવે કે વરના પિતાને બીજાઓનો સહયોગ મળે. પરંતુ આજે તો તેને સહયોગ કરવાને બદલે તેને જાનેલાઓને સહયોગ આપવો પડે છે. જાનેલાઓ માટે ચાક, નાસ્તો રાત્રીના આઈરિશ્મ ઉપરાંત પૂન બીડી, સીજારટ વિના વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. તેમ જ બહારગામ જાનેલાં જાનેલાઓને માટે ધોળી, હળમ અને સુરપોલીક-વાળાની ખસ સત્તવા રાખવી પડે છે. આ બધું કરવા ખર્ચા પણ જો જાનેલાં કામ દોષ્ટ ઘણું વખત જરાક મેડુ થાય, કે શાકમાં જરા મીઠું ઓછું વધુ પડે તો તેણે કંઈ બધી વસ્તુઓ ઉપર પાણી ફરી વળે છે. જાનેલાં તમે, આધાર જનીને જાણો છો કે શાર જનીને ? આ તો તમારે વિચારવાનો વિષય છે.

એક પ્રશ્ન છે કે સહયોગના કામની શરૂઆત ક્યાંથી થાય ? તેને અમેજ સમાજમાં કરવો. જાતિમાં કરવો કે ધર્મમાં કરવો ? દેશમાં સૌથી સમાજની તેની શરૂઆત કરવા ઈચ્છે છે. તેઓ સમાજની સેવા કરે છે. સામાજિક કાર્યને માટે આંધળી રાતે ઉપમાંથી બીડીને દોડતા જશે. પણ ધેર જો જાણક મિત્રાર હોય અને તેની દવા લાવવાની હશે તો તેમના પત્ર દુષ્કામાં મારશે. બીજાઓને માટે દોગતોડી કરીને દવા લાવનાર, પોતાના બાળકને માટે કેમ ઉપેક્ષાભાવ રાખે છે ?

તમે કહેશો કે પોતાનાં બાળકોની સેવા તો બધું કરે છે. બીજાનાં બાળકોની સેવા કરવી તે / સ્વામી સેવા છે. આવો વિચાર જો બહેનર હોય તો તે આદરણીય છે. પણ આવી તો કાંઈ સુદી જ શાવના કામ કરી રહી

હોય છે બીજાઓની સેવા કરીશું તો આગળ આવી શકાશે, સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા મળશે લોકો કહેશે કે આ ખૂબ સેવાપરાયણ વ્યક્તિ છે, જ્યારે ધરના બાળકની સેવા કરવામાં કોણ કંઈ કહેવાનું છે !

દેશમાં જ્યારે આઝાદીની લડત ચાલતી હતી, ત્યારે દેશના નવયુવકો હાથમાં ઝાકુ લઈ, સડકો સાફ કરવા નીકળી પડતા દેશમેવા માટે આ ગીતે નીકળી પડનારા, એ જ યુવકો, જે તેમની માદી માતા, ધરમાં સાફસાફ કરવાનું કહે તો છેડાઈ પડતા ! જે સડક સાફ કરવા તૈયાર થાય, તે ધર સાફ કરવાનો વાતમાં કેમ છેડાઈ પડે છે ? કારણ સાફ કરનારના ફોટા વર્તમાનપત્રોમાં છપાય છે અને ધર સાફ કરવાનું કોઈ નામેય પૂછતું નથી આનો અર્થ એ થયો કે આ જનતની સેવા, મેવાને માટે નહિ, પણ દેખાવ કરવા પૂરતી કરવામાં આવે છે

સેવાનો ક્રમ પણ જાણવો જોઈએ પહેલા માતૃપિતાની સેવા કરો, પછી કુટુંબની, મહોલ્લાની, સ્વધર્મીની ત્યારપછી, ગ્રામ, પ્રાન્ત, દેશ અને રાષ્ટ્રની

માતા-પિતા, તમારા સૌથી વધુ અને નિકટના ઉપકારી છે એટલા માટે દુ ખ વખતે તે યાદ આવે છે તેમની સેવા કરવી, એ તમારું કર્તવ્ય છે ત્યારપછી, સ્વધર્મીની સેવા એ તમારી સેવાભાવનાનો મહત્ત્વનો માર્ગ છે કારણ કે તેનો સાથે તમારો ધણો ગાઢ સંબંધ છે તેમની સાથે તમારે દૈહિક અને આત્મિક બન્ને સંબંધ છે દૈહિક એટલા માટે કે તમે બધાની વચમાં રહો છો તમારી પુત્રોના લગ્ન તમે તેમની સાથે કરો છો, અને પુત્રીઓને પુત્રવધૂ તરીકે તમારા ધરમાં લઈ આવો છો, સ્વધર્મીના સંબંધ માત્ર વિવાહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી કારણ કે એ સંબંધ તો સસારવૃદ્ધિનું કારણ છે સ્વધર્મીની સાથેઆત્મિક સંબંધ પણ છે સ્વધર્મી, એ પ્રભુના શાસનનું પ્રતિક છે તેનું દર્શન, એ જિનેશ્વરના શાસનનું દર્શન છે તેમની અને તમારી વચમાં પ્રભુનો સંબંધ છે એટલે સ્વધર્મીનું મિલન, વીતરાગદેવનો પાવન ઋતિ તાજ કરે છે

સ્વધર્મીને જોતા મનમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવવો જોઈએ તેના પ્રત્યે સ્નેહ અને સહાનુભૂતિનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ હું તમને જરા પૂછું છું કે તમારા મનમાં સ્વધર્મીને જોઈને ઉલ્લાસ આવે છે કે કોઈ લક્ષ્મી-નંદને જોઈને ? જે કદાચ કોઈ ધનવાન વ્યાખ્યાન સાલળવા આવે છે તો હાથના ઇશારા ચાલુ થઈ જાય છે—“ આગળ પધારો ” તમે પણ થોડાક

આપાપાજી ખસો છે. પણ ને ઠાઈ જરીજ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાગ્રે તે એણે સાંભળતો હોય અને આજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને માટે શું હાથના ઇશારા કરી ? તેને માટે પણ “આજળ પધારે” ના જવાબ કરી ? ખસીને તેને જગ્યા આપવાની તસ્દી તમે લેશો ? ના ના એ જણ તેના બાબમાં ક્યાં છે ? તેને તો કહેવામાં આવશે— એય ! આજળ ક્યાં જાય છે ? અહીં બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ દેવો તો વહેલા આવ્યું હતું ને !

આટલું બાતર ચા માટે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને માટે આજળ પધારો ના જવાબે થાય છે બીજા ભાઈને માટે એ જવાબે કેમ બદલાઈ ગયા ? પહેલા માટેના જવાબે શું સ્વધર્મીને માટે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સમાન હતું તો એ વાત તમારા પોતાને જ આત્મા કમુદ્ધ નથી કરે સ્વધર્મી તો જાને છે. ધાર્મિક થઈ જાને જાનમાં પહેલાની સરખાણીમાં જીને કદાચ એ રૂઝમાં આજળ હશે પણ જવાબમાં પછેલા સાવનાર સકિત કાંઈક ઝુની જ છે. પહેલા ભાઈની પાસે નાણાનું ભેર છે. રૂપિયાનો રણુકાર છે અને સરસ મળાની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન, એ સ્વધર્મીનું સન્માન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંનું સમાન છે.

જેના હૃદયમાં સમજદારીનો દીવડો ઝમઝમતો હોય તે કદી પણ માંદીના દુકામોની આંતર ઠાઈનું પણ સમાન ન કરે. તે તો સ્વચ્છ અને ધર્મવત્સલતાને જ માન આપશે. તે ક્યાં ક્યાં સમાનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઝલકશે તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા કિબરણ છે ? તમે રેલ્વેમાં મુલ્યારી કરવા હો. માદી ઠાઈ રોકેલાને ખાલી કોમી રહીને ઠાઈ તમારા કમ્પાર્ટમાં ચઢવા માટે આવે અને તમે જણુતા હો કે એ તમારા સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને પણ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહોળા કરશો ? ને તમે પણ લાંબા કરશો અને વધારે જગ્યા રાખી રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેના તમારામાં બહાવ છે. કદાચ તમે કાપડ ખરીદ કરવા માટે અમદાવાદ જતા હો અને રસ્તામાં ઠાઈ સ્વધર્મી મળે અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે અરેબરુ જતાવશો કે પછી અમુક ભાઈને મળવા માટે બોરીબદર જાઓ છો એમ કહેશો ? પણ ભાઈઓ આ પ્રમાણે કરે છે. મેલુ જાણે તમને શો દર લાગે છે ? કદાચ

એમ પણ થતુ હોય કે તે પણ એમ કહેશે કે ચાલો, હું પણ સાથે આવું છું અને કદાચ ખરીદીમા પણ ભાગ લે આવી ભાવના સ્વધર્મી વાત્સલ્યના રસને મુકાવી નાખે છે

આવી વાતો હૃદય સકુચિત હોય, તેના જ મનમા આવે છે વિશાળ હૃદયવાળો માનવી જે તેના ઉપર લક્ષ્મીની કૃપા હોય, તો કદી આવો વિચાર નહિ કરે તે તો તે કૃપાના થોડા કણો પોતાના સ્વધર્મી બધુઓને વહેવ્યા વિના રહેશે નહિ તમારે ત્યા કોઈ શુભ પ્રસંગ હોય અને તમે તમારા સગા-વહાલાને નોતર્થી હોય, તેમા કદાચ કોઈ નાનો જમાઈ કોઈ કારણસર ન આવી શકે તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકશે તમે કહેશો કે બધા આવ્યા અને તે ન આવ્યા પણ ગામનો કોઈ ગરીબ સ્વધર્મી ન આવ્યો હોય તો તેની ગેરહાજરી તમારા મનમા ખટકે છે ખરી ?

ધરમા મિષ્ટાન્ન ખનાવ્યુ હોય, અને પુત્ર અમેરિકા ગયેલો હોય તો દરેક કોળાઓ ગળામા ઉતરતા તેની યાદ આવે છે તમે ધરમા શ્રીમતીજીને કહેશો કે, જુઓ એ તો અમેરિકા છે અને આપણે અડી દૂધપાક ઉડાવીએ છીએ ! ત્યા એને કયાથી દૂધપાક મળતો હશે ? દૂધપાક ખાતી વખતે દીકરો યાદ આવે છે. પણ કોઇ દિવસ પડોશનાં ગરીબ સ્વધર્મીનાં બાળકો યાદ આવ્યાં ? કોઇ દિવસ તમે એ વિચાર કર્યો કે તેની આર્થિક સ્થિતિ સારી નથી તેનાં બાળકોને સવારમાં દૂધ પણ નહિ મળ્યું હોય. જે તેવો વિચાર ન કર્યો હોય તો પછી તમારા હૃદયમા સસારની વાત્સલ્યતા છે કે ધર્મની ?

મને એક વાત યાદ આવે છે કે તમારા સૌરાષ્ટ્રમા જ બની છે. સૌરાષ્ટ્રના શામળશેઠનુ નામ તો તમે સાલબ્યુ હશે તેમને ત્યા એક વખત તેમના દીકરાની વહુના સીમતનો પ્રસંગ હતો ગામની સ્ત્રીઓથી હવેલી ભરાઈ ગઈ હતી ચારે બાજુ મગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા, કેમકે દરેક ઘેર મોકલવાના હતા

શામળશેઠે પોતાના પુત્રને કહ્યું કે-“જે મોટી મોટી હવેલીઓમા રોજ મિષ્ટાન્ન જોડે છે એ તો મિઠાઈથી ધરાઈ ગયેલ છે પણ સમાજના એવા ધરોતો ખ્યાલ પહેલો રાખજો કે જે આર્થિક ભીસમા દબાયેલા છે અને કુળની પ્રતિષ્ઠાને કારણે કોઈની આગળ મો ઉઘાડી શક્તા નથી ઉપરથી પોતાના કપડા ઊજળા રાખે છે, પણ ધરમા મહિનાઓ સુધી ગળપણના દર્શન પણ થતા નથી મોટી હવેલીઓવાળા એક એ ઘર કદાચ ભુવાઈ

આધાપાજી ખસે છે પણ ને ઠાઈ ઝરીજ સ્વધર્મી આવે, અને કમલાએ તે ઝોણુ સાંભળતો હોય અને બાજળ બેસવા ઇચ્છતો હોય તો તેને મારે શું હાથના ઇંચારા થશે ? તેને મારે પણ “આજળ પંધારો” ના બધાજ થશે ! ખસીને તેને જ્યાં આપવાની તસ્દી તમે લેશો ? ના ના એ વધુ તેના કામમાં ક્યાં છે ! તેને તો કહેવામાં આવશે— એમ ! આજળ ક્યાં જાય છે ! ખડો બેસી જા. આજળ બેસવાનો શોખ હતો તે વહેલા આવું હતું ને !

આટલું અંતર શા મારે ? પહેલા આવેલા (ધનિક) ભાઈને મારે આજળ પંધારો ના બધાને સાચ છે બીજા ભાઈને મારે એ આવળો કેમ વલ્લાઈ ગયા ? પહેલા મારેના અવા ને શું સ્વધર્મીને મારે હતા ? ને કદાચ તમે કહેશો કે એ સ્વધર્મીનું સંમાન હતું તો એ વાત તમારો પેતાને જ આત્મા કમૂઠ નહીં કરે. સ્વધર્મી તો જ ને છે ધાર્મિક શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનમાં પહેલાની સરખાણીમાં બીજાને હાથ બે ઝગડાં આજળ હશે પણ જવાનમાં પસંદો સારનાર શક્તિ કાંઈક ભુરી જ છે પહેલા ભાઈની પાસે નાણાંનું નેરું છે રૂપિયાનો રણકાર છે અને સરસ મગની લીલી મોટરમાંથી ઉતરીને આવે છે એનું સન્માન એ સ્વધર્મીનું સંમાન નથી. એ તો રૂપિયા અને તેની મોટરમાંથી સંમાન છે.

જેના હાથમાં સમગ્રજનનો દીરકો ઝગમગતો હોય તે કદી પણ અહીંના દુકાણોની આંતર ઠાઈનું પણ સન્માન ન કરે તે તો સત્યજિત અને ધનવત્સલતાને જ માન બાપશે. તે જ્યાં જ્યાં સન્માનધર્મી વ્યક્તિને જોશે ત્યાં ત્યાં તેના હૃદયમાં પ્રસન્નતા ઇચ્છાશે. તમારા હૃદયમાં સ્વધર્મીને જોઈને પ્રસન્નતા બિભરણ છે ? તમે રેલ્વેમાં મુસાફરી કરતા હો. ચાલી ઠાઈ રેલ્વેને બાવી બેવી રહીને ઠાઈ તમારા ડબ્બામાં ચઢવા મારે આવે અને તમે જાણતા હો કે એ તમારો સ્વધર્મી છે તો તમે તેને જોઈને જમ લાંબા કરશો કે તેનું સ્વાગત કરવા હાથ પહેળા કરશો ? ને તમે જમ લાંબા કરશો અને વંધારે ત્યાં રેલ્વે રાખશો તો એમ માનવું પડશે કે સ્વધર્મી પ્રત્યે જે વાત્સલ્યના જોઈએ તેનો તમારામાં બિભરણ છે કદાચ તમે કાપ ખરીદ કરવા મારે બમણવાદ જતા હો અને રસ્તામાં ઠાઈ સ્વધર્મી સ્ત્રી અને તમને પૂછે કે તમે ક્યાં જાઓ છો ? તો તમે ખરેખર જતાવશો કે પડી જમુક ભાઈને મળવા મારે બેરીંગર નાઓ છો એમ કહેશો ? પણ ભાઈએ આ પ્રમાણે કરે છે કેવું નહીં તમને શી જરૂર હોય છે ? કદાચ

આવી શકે. તે સિવાય, કદત તિત્તેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પદ્ધત્ત અને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિત્તેરીના બદાર જ ન આવે તેની શી કિંમત છે? જે માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી મદાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામાં આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? જુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બતાવે છે !

થેલીમાંથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામાં બળ્લો મહોરો નાખી દે છે અને તેને બગાળી હતા તેવા કરી દે છે

આતો હેતુ કાઈ સમજ્યા? અરે! તમે ન સમજો એમ કાઈ હોય?, મુબઈ જેવા શહેરમાં ગહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ કનારાઓની સમજમાં આવી વાત ન આવે એ કાઈ બનવાળો છે? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો કે સાગ ઘરની બહેનો કદી કાઈની પણ સામે મદદ માટે હાથ લપાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરે છે પણ કદી કાઈની પણ સામે હાથ લાખે નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ હીક નથી કારણ કે એવી રીતે આપવામાં તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનાગનો અહ કાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો? એક બીજાને આદર્શ પણ છે આજે કાઈ કુડમાં નાણા આપ્યા, તો બીજા દિવસે છાપામાં ફોટો અને નામ આવવા બેઠાં એ તમને ક્યો આદર્શ છે? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે લિમ્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાડુ પહોંચાડ્યા. તેમાં એક ઘરમાં માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય? સાજના પાચેડ વાગે તેનો દીકરો લણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું—“બેટા! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા” જેને મહિના સુધી ગોળની કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિંમત હોય! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોંમાં મૂક્યો આવવા જતા, કાઈકે કહ્યું વસ્તુ તેના દાતમાં લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું—“આ શું છે? મા સમજી ગઈ કે આ પીળું શું

જાણ તો મને મહુ ચિતા નથી પણ, હીકરા ! જે કાંઈ જરીમતુ એક પણ
ધર જુલઈ જમુ તો મને એ સાચા મીઠા નહિ લાગે અને જરા નો, કમ્પાટ
માંથી એ સિરક પણ કાઢજે તેમાં વિધવાઓનાં નામો લખેલાં છે. તેમની
વ્યવસ્થા તો હું મારી જાતે જ કરીશ

મામમાં ફેટલી વિધવાઓ છે ફેટલાં સાધનસંપન્ન ધરો છે ફેટલાં
દુખી છે ફેટલાં ધરમાં ધનના દગલા છે અને ફેટલાં ધરમાં રાતના તો
શું પણ દિવસના પણ શોધવા છતાંય કાંઈ પણ મળે તેમ નથી છતાં પણ
જે અભાવનાં અસુઓ લુટી નાખી મેળો મલકાટ જાળવી રાખે છે જે
જુખી સુધી ફેટલી ખાઈને પણ જે સુખ અને શીશને નિભાવે છે તેમણે
સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઝોરવને જાળવી રાખ્યું છે તે પોતે પાપા અને
વહીઓ બનાવી પોતાનાં નાનાં દૂલ જેવાં જાળીયાં પોપણુ કરે છે પણ
ફાઈની સામે લાચ લગી કરતાં નથી એવાંઓને ખાલ તમે કાંઈ સિલ
કર્યો છો !

સામળશીઠનો પુત્ર એવી નિરાધાર બહેનોની માદી કમ્પાટમાંથી લઈ
આવ્યો. તે શેઠ આવી માદી પોતાની પાસે રાખતા હતા તમારી પાસે પણ
આવી માદી હોતો ! મામમાં ફેટલા બક્ષાધિપતિ છે તેનું સિરક તો વગ્ગરી
પાસે જરૂર હશે પણ જરીમ વિધવાઓનું સિરક કોણ રાખે છે ! વિધવા
બહેનો એ સમાજરૂપ સરોવરની માજીઓ છે તેને તમે કદી પણ જુલસો
નહિ સતા તો સમાજ-સરોવરનાં પક્ષી છે એક સરોવર સુકાય તો પક્ષીને
માટે બીજાં પક્ષી સરોવરો છે પણ જે સરોવરનું પાણી સુકાઈ જશે તે
નિઘારી માજીઓ ક્યાં જશે ! તેમનું તો જીવન અને મરણ બંધન એ
જ સરોવરમાં છે

સખ સરોવર છે તેમાં ઉઘરતાનું જળ હમેશાં રહેવું જોઈએ તે
જ તેનું બોરવ જળવાઈ રહે છે સામળશીઠની પાસે સંપત્તિનું સરોવર ભરેલું
છે તેની સાથે સાથે તેમના હૃદયમાં સેવા અને સહયોગનો સાગર પણ
જમીન છે

તેઓ પુત્રની પાસેથી સિરક લે છે તેઓ સિરક પ્રમાણે દરેક ધર માટે
માર માર લાન્યા લઈને બહરના ઝોરખમાં જાય છે તિનેરી ઉપાડી
બહરથી થેલી બાર કાઢે છે થેલીને માટે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી
કેમકે તમે જ્યાં થેલીવળાઓ / છો ! (સમામાં દસાદસ)

એ જ પેક્ષીની કિમત છે જે ગરીબોના દુખમાં કંઈક કામ

આવી શકે. તે સિવાય, ફક્ત તિળેરીમાં બંધ કરી રાખવામાં આવેલ સોનું અને પથ્થર બન્ને એકસરખાં છે જે સોનું કદી પણ તિળેરીના બહાર જ ન આવે તેની શી કિમત છે? જો માત્ર રાખી જ મૂકવું હોય તો એટલા જ વજનના પથ્થરો પણ રાખી શકાય છે તમને થેલીને અદર રાખી મૂકવામા આનંદ આવે છે કે તેનો સદુપયોગ કરવામાં? ભુઓ, શામળશેઠ લક્ષ્મીને કેટલી સફળ બનાવે છે !

થેલીમાથી સોનામહોરો કાઢી, દરેક લાડવામા બબ્બે મહોરો નાખી દે છે અને તેને બરાબર હતા તેવા કરી દે છે

આનો હેતુ કાંઈ સમજ્યા? અરે ! તમે ન સમજો એમ કાંઈ હોય ? મુબઈ જેવા શહેરમા રહેનારા અને દરરોજ લાખો રૂપીઆની ઉથલપાથલ કરનારાઓની સમજમા આવી વાત ન આવે એ કાંઈ બનવાળેગ છે ? અહીં આપણને શામળશેઠની કુશળતાનો પરિચય મળે છે તમે જાણો છો- કે સારા ધરની બહેનો કદી કાઠંતી પણ સામે મદદ માટે હાથ લાગાવતી નથી તે બૂખી રહેવાનું પસંદ કરશે પણ કદી કાઠંતી પણ સામે હાથ લાખો નહિ કરે એટલું જ નહિ, પણ તે વિના મહેનતનું કાંઈ લેશે પણ નહિ એવું આપણું પણ ઠીક નથી કારણ કે એની રીતે આપવામા તેમનું સ્વાભિમાન હણાય છે, તેમ જ આપનારનો અહંકાર વધે છે.

દાનનો આદર્શ એ છે કે જમણા હાથે અપાય, તેની ડાબા હાથને ખબર ન પડે, અને ડાબા હાથે અપાય, તેની જમણા હાથને ખબર ન પડે. શામળશેઠ, આ આદર્શને અપનાવી રહ્યા હતા પણ તમે આવા આદર્શને પસંદ કરો છો ? એક બીજો આદર્શ પણ છે આજે કાંઈ ફરમા નાણા આપ્યા, તો બીજો દિવસે છાપામા ફોટો અને નામ આવવા બેઈએ તમને ક્યો આદર્શ છે ? તેના ઉપર અત્યારે ટીકા કરતો નથી પણ શામળશેઠને પહેલો આદર્શ પસંદ હતો તેમણે ક્લિન્ટ મુજબ બધાના ઘેર લાકુ પહોચાડ્યા. તેમા એક ધરમા માતા બહુ મમતાવાળી હતી તે તેના દીકરા વિના શી રીતે ખાય ? સાંજના પાચેક વાગે તેનો દીકરો ભણીને નિશાળેથી આવ્યો.

માતાએ તેને કહ્યું - “બેટા ! લે આ તારા માટે લાડવા આવ્યા છે તે ખા ” જેને મહિના સુધી ગોળતી કાકરી પણ ન મળી હોય, તેને લાડવાના એક કકડાની પણ કેટલી કિમત હોય ! તેણે ખૂબ ઉત્સાહથી લાડુનો કકડો મોમા મૂક્યો આવવા જતા, કાઠંક કંઠણ વસ્તુ તેના દાતમા લાગી, તેણે તરત બહાર કાઢી માને કહ્યું - “આ શું છે ? મા સમજી ગઈ કે આ પોળું શું

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ ના અને એને ઘેરની એક જાણ મૂકી દે. બાપ એક એક કરતાં ચારે મહોરો ખદાર ખાવી. માએ દીકરાને કહ્યું- ‘બાઈ! તે સામળદાસ મૈત્રુ પર તો જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા, મા પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને?’ માએ કહ્યું- હા બેટા ત્યાં જા અને આ ચારે મહોરો શૂનને ખાપી ખાવ. સભવ છે કે લાડુવા વાળતી વખતે તેમના ખોસાખોંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તેવાર ચર્ચા ગયે. માએ ચારે મહોરો કાગળમાં પડીકું વાળીને ખાપી. દીકરો ગયે અને જઈને સામળદાસમૈત્રુના હાથમાં ખાપતાં મોસો- મારી માએ આ મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું જોયું અને જોયું તો ચક્કિન ચર્ચા ગયા. ગરીબ પશુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસ લાખોની મૂકી છે એ પશુ આ પીળીપીળી મહોરો જોઈને ડોલી નય છે તેમનું પશુ મન લોભાય છે પશુ આ તો પાપ્ય વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કમ્પાવે છે છતાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! આ પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને આનંદિત કર્યું. તે જાળકને ખેળામાં લીધા અને કહ્યું- ‘તું એવી માને પુત્ર છે કે જેની પાસે પૈસાનો ખજાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા એઈ નથી. પોતાની ખાસેથી બીજા ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- ‘શેઠે અને કહેજો કે આ જમી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. જાળકને ભણવામાં સમગ્ર રહેશે.

આ એક સહયોગ ધમનુ જીવત ઉદ્ધારણ છે. પોતાના મોજગોળ ચાટે કમરોતો પ્રમાણે કરનારા આ હાથધા ઉપરથી કષ્ટક શીખે. જ્યારે પશુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાજારની યુરીખતો યાદ કરો છો વેપાર ખરી ગયે છે ધરમાં ખાડા ક્યા દીકરીએ છે તેને પરજાવવાની છે પાંચ પાંચ હજારનો કમિયાર કરવો પડે. માત્ર ત્યાર બે આંસુ પાડશે તો આખાર હજાર આંસુ પાડતો જશે. પશુ જ્યારે મૈર દીકરાના લખતો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જેને નકામું વધારે ખસ ન કરશે. યોગમાં જ ખતાવળે, ત્યારે જવાબ આપશે કે પૈસા તો હાથનો મેલ છે કમાઈએ બીએ તે કામનુ શું છે? એ વખતે, પાંચ રૂપિયા આપતાં પાંચ હજાર યુરીખતોને યાદ કરી શે. જ્યાં શનાર, એકમો ઉધર કેમ જતી નય છે? કા જુ કે તે દીકરાને પોતાનો સમગ્ર છે અને સ્વધર્મને પરાયે.

દિવાળીને દિવસે તમે દીધા કરો એ અને વસ્તુસરનો દિવાળ કરો છો.

ત્યારે જરા વિચાર કરજો કે ખર્ચ ખાતામા જે મોટી રકમ વપરાઈ છે, તેમાથી કેટલા પોતાના કુટુંબ-પરિવારની પાછળ ખર્ચા અને સ્વધર્મીની સહાયતામા કેટલો ખર્ચ કર્યો ? પોતાના દીકરાને અમેરિકા સુધી લણવા મોકલનાર, પાડોશી સ્વધર્મીના બાળકને લણવવાના અથા ઉપર ચુપકીદી બળવે છે કારણ કે એક પોતાનો અને બીજો પારકો છે

“ મિત્તિમે સર્વ ભૂપસુ ”નો પાઠ બોલનારા તમે જો આવી એક દીવાલ પણ ન બોળગી શક્યા તો આગળ કેમ વધી શકશો ?

મેઘકુમારે હાથીના લવમા એક સસલાની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી પગ બિચો રાખ્યો તો સસલા કરતા તો સ્વધર્મી જય તેમ નથી ! તે તો તેની જાતનું પણ ન હતું જો હાથી એક પ્રાણીની રક્ષા માટે અઢી દિવસ સુધી ત્રણ પગે બિચો રહી શકે છે, તો તમે તો માણસ છો, અને તેમાય પાછા ભગવાન મહાવીરના ઉપાસક છો ફેટોઆફરની પાસે તો તમે ધણી વખત ગયા હશે ફેટો લેતી વખતે તે શુ કહે છે તેના તો તમે અનુભવી છો. તે કહે છે કે-મો જરા હસતું રાખજો બાકીનું બધું હું સલાળી લઈશ

તમારી પાસે કોઈ સ્વધર્મી વીલે મોઢે આવે તો તેનું મો ખીલી બીડે છે કે ખીસેલું હોય તો કરમાઈ જાય છે ? આજમા આજુ તમે ફેટોઆફરની વાત જોયું તો શીખી લો કે જે કોઈ પણ મારી પાસે આવે તે હસતું રહે. બાકીની વ્યવસ્થા હું કરી લઈશ તમે તેને કહો કે સામાયિકના સાધનો, પારણા વગેરેની વ્યવસ્થાથી માંડીને તેના ધધારોજગાર અને છોકરાના લણ-તર સુધીની વ્યવસ્થા હું યથાશક્તિ કરતો રહીશ પણ તમે તમારું મો બિતરેલું ન રાખશો

સહયોગ ધર્મને બોળખો સ્વધર્મી પછી, આગળ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવાના ક્ષેત્રો ખુલ્લા પડ્યા છે કોઈ પણ સીમા સુધી તમે જઈ શકો છો, જો તમારામા શક્તિ હોય તો સ્વધર્મી-સેવા ઉપર તો મે એટલા માટે ખાસ ભાર મૂક્યો છે કે તે તમારી નજીક છે તેનો અર્થ એ નથી કે સ્વધર્મીની સેવા એ એક જ પુણ્ય છે અને બીજા બધા કાર્યો પાપ છે. શુભ ભાવથી કરવામા આવતા દરેક ક્રિયા શુભ છે હું તો એટલે સુધી કહું છું કે સેવાના ક્ષેત્રમા આ સપ્રદાયની દીવાલોને બધનકારક ન બનાવશો. દુનિયાના દરેક પ્રાણીમા તમે તમારું પોતાનું પ્રતિબિંબ જુઓ તેમનામા આત્મીયતા પ્રસારે હું પ્રાણી માત્રનો છું અને પ્રાણી માત્ર મારાં છે-આવી મગજમય ભાવના તમારી સહયોગભાવનાને જીવંત રાખશે

છે માએ કહ્યું- બાઈ! લાડુ ખાઈ જા અને એને ઘાઈને એક માણુ મૂકી દે
જામ, એક એક કરતા ચારે મહોરો જઘાર જાવી. માએ દીકરાને કહ્યું-
'બાઈ! તે શામળદાસ શેઠનું ઘર તે જોયું છે ને? દીકરાએ કહ્યું- હા મા!
પેલી મોટી હવેલી છે તે જ ને! માએ કહ્યું- હા બેટા! ત્યાં જા અને જા
ચારે મહોરો શેઠને જાપી જાવ. સંભવ છે કે લાડુવા વાળતી વખતે તેમજ
ખીસામાંથી પડી ગઈ હોય.

દીકરો તૈયાર થઈ ગયે. માએ ચારે મહોરો કામળમાં પડીકું વાળીને
જાપી. દીકરો ગયે અને જઈને શામળદાસશેઠના હાથમાં જાપ્યાં મેલ્યો-
'મારી માએ જા મોકલ્યું છે શેઠે પડીકું જોલ્યું અને જોયું તે મંત્રિન કઈ
ગયા. ગરીબ ખજુ કેટલી પ્રામાણિક છે! જેની પાસે લાખોની મૂકી છે એ
ખજુ જા પીળી પીળી મહોરો જોઈને ડાલી જાય છે તેમજ ખજુ મન
લોભાય છે ખજુ જા તે પાપ વેચીને પેટ ભરે છે અને જાળકને કાચુરે
છે જ્યાં તેનું હૃદય કેટલું પ્રામાણિક છે! જા પ્રામાણિકતાએ શેઠના હૃદયને
જાનકિત કર્યું' તે જાળકને જોળામાં લીધા અને કહ્યું- તું એવી માને પુત્ર
છે કે જેની પાસે પૈસાનો અભાવ હોવા છતાં જેને પ્રામાણિકતા જોઈ
નથી. પોતાની પાસેથી જીજી ચાર મહોર તે પડીકામાં મૂકી અને કહ્યું- 'મે
અને કહેજો કે જા નથી તમારી જ છે શેઠ તે પછી નહિ લે. જાળકને
જાણવામાં સમય રહેશે.

જા એક સહયોગ થમનુ છવત ઉઠાડરણ છે પોતાના મોજોજાન
ખાટે દબરોનો કુખડો કરનારા જા હાથમાં ઉપરથી કાઢી શીએ જ્યારે
ખજુ કોઈ સ્વધર્મની સેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તમે દુનિયાનસરની
મુસીબતો યાદ કરો છો. વેપાર મટી ગયો છે ધરમાં અડધો રૂકન દીકરીઓ
છે તેને પરણાવવાની છે પાંચ પાંચ હ નરનો કરિયાવર કરવો પડે. માન
નાર એ જાણુ પાડે તો જાખવાર હ નર જાણુ પાડે તો જાણુ. જ્યારે
ધેર દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ હશે અને કોઈ કહેશે કે જેને નકાલુ વધારે
જાન ન કરસી. ધોડામાં જ પતાવજો. ત્યારે જવાબ જાપશે કે પૈસા તો
હાથનો મેલ છે કમાઈએ છીએ તે કામનુ શું છે? એ વખતે, પાંચ
મહિના જાપના પાંચ હ નર મુસીબતોને યાદ કરી શેઠજી શનાર, એટલે
ઉઘર કેમ જતી નય છે? કારણ કે તે દીકરાને પોતાનો સમય છે અને
સ્વધર્મને પાપો.

દિવાળીને દિવસે તમે દીવા કરો છો અને વરસનાનો દિસાન કરો છો.

સદ્વ્યસદ્નો પણ વિવેક ગુમાવ્યો છે, અને ખરુ પૂછો તો શક્તિ મેળવવાનો આ સાચો રસ્તો પણ નથી—છતા પણ જો શક્તિ મળી ગઈ તો તેનો ઉપયોગ, કઈ રીતે કરશો ? શક્તિનો ઉપયોગ તમે સ્વાર્થમાં કરશો કે સેવામાં ? બીજાને જાળમાં ફસાવવા માટે કરવાના છો કે કોઈને ફસામણમાંથી બહાર કાઢવામાં ?

શક્તિ તો દુર્યોધન અને દુ શાસનને મળી હતી તેવી જ ભીમ અને અર્જુનને પણ મળી હતી પણ પહેલાના નામો ઇતિહાસમાં કાળા અક્ષરે લખાયા ત્યારે બીજાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાયા શક્તિ હનુમાનજીને પણ મળી હતી અને રાવણને પણ મળી હતી પણ એકના પ્રત્યે જગત ઘૂણાની દૃષ્ટિએ જુએ છે તો બીજાના ચરણો પર શ્રદ્ધાના પુષ્પો સમર્પણ કરે છે તેનું કારણ ? કારણ એ જ કે તેમણે શક્તિ તો મેળવી પણ તેને વાપરવાની રીત ન જાણી શક્તિનો મુદર ઉપયોગ વિકાસનો માર્ગ છે, તો તેનો ગેરઉપયોગ એ પતનનો માર્ગ છે

શક્તિના સદ્વ્યયની રીત જાણો તે જાણવા માટે તમે ચારિત્રશીલ વ્યક્તિઓની નજીક આવો, તેમનો પરિચય કરો, તેમના જીવનનું આરીકાધર્મી નિરીક્ષણ કરો માત્ર નિરીક્ષણ જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ કરો સારા પ્રાસંગિક સંસ્કાર શક્તિને સારા માર્ગે વાળશે

સમ્રાટ અશોકનું જીવનવૃત્તાત તમે જાણતા હોશો રાજ્યશાસનની શરૂઆતનું તેનું જીવન, રાજ્યનો વિસ્તાર વધારવાની તેની લાવનાનું ચિત્ર ખડું કરે છે સામ્રાજ્યના વિસ્તારની લોલુપતાને લીધે હજારો વીરોના ખૂનની નદીઓ તેણે વહાવી પૃથ્વીના ટુકડાની ખાતર ધાસની માફક માનવીઓને કપાવી નાખ્યા પણ તેજ અશોક, કલિગવિજય વખતે બદલાઈ ગયો, તેના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં મહાત્મા બુદ્ધની વાણીનો પ્રભાવ છે.

જે અશોક સામ્રાજ્યના વિસ્તારની ખાતર હજારો માનવીઓનું બલિદાન આપતા અચકાતો નહોતો, તે જ અશોક પાછલી ઉમરે એટલે ક્રોમળ હૃદયી બની ગયો, કે એક નાના સરખા પશુની હત્યા પણ તેને ગમતો નહોતો. એટલા માટે તેણે ઠેરઠેર શિલાલેખો કાતરાવ્યા. અને રાજ્યમાં ઠેરઠેર જાલા કરાવ્યા જેમાં તેણે પ્રજાને પ્રાણી માત્ર તરફ પ્રેમવૃત્તિ રાખવાનો સ દેશો આપ્યો એટલું જ નહિ પણ તેણે બૌદ્ધ ધર્મના પ્રચાર માટે પોતાના પ્રિય પુત્ર અને પુત્રીને પણ વિદેશોમાં મોકલ્યા

યુરોપના ઇતિહાસમાં એક ચમકતી વ્યક્તિ આવી હતી તેનું નામ 'હુ' સેન્ટ પોલ ધાર્મિક ક્ષેત્રે તે એક લખ્યપ્રતિષ્ઠ વ્યક્તિ હતી તે પ્રસિદ્ધ

લેન ઇન બ્રમ્હાનો ઇન છે તે દરેક બ્રમ્હાની જનત સક્રિય માને છે કમીના આત્મામાં પણ એટલી જ શક્તિ છે એટલી હાથી અને સિંહના આત્મામાં છે આવશ્યકતા ફક્ત તેને એળખવાની છે તમારામાં શક્તિ મોઝૂ છે તમારી વાત તો સી પણ નાની જરાક સરખી જાણી પણ એટલી મોટી તાકાત છે કે તે મોટા હાથીને પણ હેરાન કરી શકે છે નાન જેવા ડેરી પ્રાણીના હેઠળે પણ તે ફેરી નાખે છે પરંતુ વાત જ્યાં બ્રહ્મદેવી નથી શક્તિ મળી જવાથી કંઈ સમસ્યા હશે થતી નથી શક્તિ પ્રાપ્ત થવા પછી તમે તેનો ઉપયોગ કંઈ રીતે કરો છો એ પ્રશ્ન છે.

એમ તો પૈસા પેદા કરવામાં પણ ભુદિની જરૂર રહે છે પરંતુ પૈસા કરવા કે એકઠા કરવા કરતાં તેને ખર્ચવામાં વધારે ભુદિશીસભ્ય નોઈએ છે તમે બાકીનાં પામતા હોશ કે ખર્ચ કરવામાં તે કંઈ ભુદિ નોઈતી હશે! પણ હા જરૂર જો ખર્ચ કરવાની કળા ન આવડી તો તમે હળસો રૂપિયા ખર્ચ કરવા જ્યાં એટલા જ્ઞાન હ નહિ પામી શકો એટલો તે જ્ઞાનો જ્ઞાનનાર માત્ર શ્રેષ્ઠ ખર્ચમાં જ મેળવી શકે છે બહુ મહત્વસો હળસો રૂપિયા ખર્ચવા જ્યાં પણ મોકલિય જાની શક્તિ નથી કેમકે તે રૂપિયા તો આવે છે પણ તે જ્ઞાપવાની કળા તમુના નથી જ્યારે કેટલાક જલુ જ જોખ ખર્ચે બધા મોકલિય થઈ શકે છે કારણ કે તે કેમ ખર્ચ કરવું તે જાણે છે.

આ જ વાત શક્તિ માટે છે શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે શક્તિને માટે કેટલાક સનિવાર હનુમાનને તેમ સમાવે છે કેટલાક વીટામીનની ઓળીઓ ખાવ છે તો કેટલાક જળી શક્તિ માટે ઈર્લ અને મચ્છલીના તેલ (Kodliver Oil)નું સેવન કરે છે શક્તિ પામવા પાથલ જાનનારાઓને હ પૂછું છું કે જે શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે તમે

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ ગઈ છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે સ્વાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની એવી કલમ લગાડે છે કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિઠાશમાં પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીધું ખાટું હોય છે પણ માળી લીધુના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ જોડી દે છે, ત્યારે લીધું પણ મીઠા થઈ જાય છે. પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરા કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીધુમાં મિઠાશ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમાં પ્રેમની મિઠાશ આવે છે લગાઈ અને છુરાઈ, એ બંને સસર્ગજન્ય શુભો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમાં તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમાં આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist) ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિષાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે માસાહારમાં પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા કરે છે, કોલેજમાં અને કોલેજની બહાર, ઘરમાં કે હોટલોમાં કરે છે તે ઉચિત નથી. તેમાં તેની ચત્રત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે જેવડે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમાં બેસી જશે

એક કહેવત છે કે—“ થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનોને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોગતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશો તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમાં તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે—એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી ઊઠશે કે હું શા માટે ખર્ચ ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉતરુ, જો

ચેર્ચ (Church) ના અધિષ્ઠાતા હતા આ જ પક્ષ તેમના નામે ઇસ્વીયે ઈસ્ટર્ન (Christian) ધાર્મિક સંસ્થાઓ આવી રહી છે તેમનું જીવન-ચરિત્ર એમ કહે છે કે એક દિવસ તે કુશાખ્યા ખૂબ જ મોટા કુટુંબો-માં હતા.

ભારતીય ઋષિ વાલ્મીકિમાં પક્ષ સે દરેકનું જીવનચરિત્રનું પ્રતિબિંબ જણાય છે જૈન ઇતિહાસમાં અનૂન માળો રાગ પ્રદેસી જેવી ભક્તિઓ પક્ષ આવી જ શક્યાની છે પહેલાં તેમનાં જીવન કાળાં કુટુંબોથી ભરેલાં હતાં પરંતુ એક મહાપુરુષના પરિચયમાં આવતાં તેમના જીવનનો અંધાર દૂર થઈ પ્રકાશ ફેલાયો.

સતપુરુષાંતો સત્ત્વ ઘનવત્તા પ્રત્યે વહેલી શક્તિનો પ્રવાહ મનરતા તરફ વાળે છે જીવન જે વાતાવરણમાં હોય છે તેની જગ્યા મન ઉપર જરૂર પડે છે હવે જો ઉદ્યોગમાંથી આવતી હોય શુદ્ધાત્માની રૂબેરૂ રૂબેરૂ કરીને આવતી હોય તો તે શુદ્ધાત્માની રૂબેરૂની મધુર સુવાસ લઈને જ આવશે, અને જો તે તરીકે જરૂરનો સ્પર્શ કરીને આવતી હશે તો જાહેર ફેલાવશે-જરાત્મર એ જ પ્રમાણે, જો તમારું જીવન સમજાતું પ્રકૃતિના મહાપુરુષોની પાસે વીતતું હશે તો તમારામાં તેમના ચરિત્રની તપની અને ત્યાગની સુવાસ આવશે, જો દુર્ગમ પ્રકૃતિવાળી શક્તિઓની સમીપમાં તમે વસતા હોશો તો જીવનમાં હોયની અસત્યની અને દુરાચારની જાહેર પ્રવેશ કરશે.

કુશળ વૈદ્યના હાથે ચરેલું વિષ પક્ષ અમૃત બની જાય છે નોકાને આખર પાખોને પાખર પક્ષ પાણી ઉપરથી તરી જાય છે જો કે વિષનો સ્વભાવ આસ્વાદ્યો અને પચ્ચરનો સ્વભાવ કુળાશ્વાનો છે ખતો પક્ષ-સમજાતતાના સ્પર્શને કારણે તેમ સ્વાભાવમાં પરિવર્તન આવે છે જીવનનું પક્ષ એમ જ છે અશુભ ઘટિઓનું વિષ કુશળ વૈદ્યથી સત્પુરુષના શબ્દમાં આવે તો તેના સ્વસ્થપણે જાય છે તે અશુભ તરફ વહેલી ખારાને વાળોને શુભ તરફ અતિશય જનાવે છે જીવનના પ્રવાહને અશુભમાંથી શુભમાં અને શુભમાંથી શુદ્ધમાં ફેરવવાની કળા તે જ અર્થમાં કળા છે.

એમાંમાં વરસાદ મન મૂકીને પડે છે પાણી વરસે છે પાણીનો પ્રવાહ સાગરમાં મળીને પોતાની ગિદાસ ખોઈ નામે છે કુશળ ઈજનેર (Engineer) નદીમાં જાય માછી એ જ જળપ્રવાહનો ઉત્કલન માટે ઉપયોગ કરે છે સત્ય પક્ષ એવા જ કળાકાર છે કે જે જીવનની ખારા જે વાસનામાં વિનંત થઈ રહી છે તેને સજમમાં પકડાવી રાંધે છે સત્યાચાર

જે શક્તિ પતનાભિમુખ થઈ રહી છે તેને સેવાના માર્ગે વાળી, વિકાસનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે, તે મ્યાર્થના વૃક્ષ પર સેવાની ઝેરી કલમ લગાડે છે- કે જીવનવૃક્ષની ખટાશ, મિદાશમા પરણિત થઈ જાય છે તમને ખબર છે કે લીજી ખાટું હોય છે. પણ માણી લીજીના વૃક્ષને નારંગીના વૃક્ષની કલમ બેઝી દે છે, ત્યારે લીજી પણ મીઠા થઈ જાય છે પછી તેનું નામ પણ બદલાઈ જાય છે અને તે સતરાં કહેવાય છે

નારંગીના સહવાસથી લીજીમા મિદાશ આવી તેમ મદાપુરુષોના સહવાસથી જીવનમા પ્રેમની મિદાશ આવે છે લજાઈ અને ધુરાઈ, એ બન્ને સસર્ગજન્ય ગુણો છે જેની પ્રકૃતિના મનુષ્યોતા સહવાસમા તમે રહેતા હો, તેમના વિચાર, આચાર અને ઉપચાર, એ ત્રણેનો પ્રભાવ તમારા જીવનમા આવ્યા વિના રહેતો નથી એક માણસ પ્રતિદિન સામ્યવાદ (Communism) સમર્થક વ્યક્તિઓની નજીક રહેતો હોય, એક સમાજવાદી (Socialist)ની નજીક રહેતો હોય, તો તેમના વિચારોની છાયા તે માનવી ઉપર પડ્યા વિના રહેશે નહિ

વિચારોની સાથે આચાર-વ્યવહાર પર પણ પ્રાસંગિક સંસ્કારોની છાપ પડે છે જે વિદ્યાર્થી તદ્દન નિરામિપાહારી (Vegetarian) છે, પણ તેનો સાથી કે જે મામાહારમા પાપ માનતો નથી તેની સાથે હમેશા ફરે છે, કંલેજમા અને કલેજની બહાર, ઘરમા કે હોટલોમા ફરે છે તે ઉચિત નથી તેમા તેની સ્વતંત્ર વિચારશક્તિ નાશ પામશે પછી સાથીની મજાક અને કટાક્ષોની સામે ટકી રહેવાની તેની શક્તિ ખૂટી જશે છેવટે માસાહાર પ્રત્યે ધણુથી જોનાર તે પોતે જ ધીમે ધીમે પોતાના માસાહારી સાથીની હરોળમા બેસી જશે

એક કહેવત છે કે-“થાય તેવા થઈએ તો ગામ વચ્ચે રહીએ”. તેની માફક જે વ્યક્તિની સાથે તમે વસતા હો, તેના જેવા બનીને જ તમારે રહેવું પડશે તે સિવાય તમારી દોરતી ટકી નહિ શકે કૃપણની સાથે કૃપણ અને ઉદારની સાથે ઉદાર બન્યા વિના રહેશે તો તે કામ નહિ આવે આપ મુસાફરીએ નીકળો અને તેમા તમારો જોડીદાર જો કે જૂસ હોય તો તેની અસર તમારી ઉપર પણ પડવાની આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમ છે કે-એક વ્યક્તિ ખર્ચ કરે પણ બીજો જો તેની સાથે સાથે જરાપણ ખર્ચ ન કરે તો પોતાનું હૃદય તરત જ બોલી બેઠશે કે હું શા માટે ખર્ચું ? શું બધા જ ખર્ચની જવાબદારી મેં એકલે જ લીધી છે? એથી ઉત્તર, જો

મુસાફરીમાં તમારો સદાપ્રવાસી ઉદાર હૃદયનો દોષ તો તમારે યોગ્યપણે
તે ખર્ચ કરવું જ પડશે. પછી કામે તે તમે ઈચ્છી શકો કે અનિચ્છી
કે પછી કમવાઈને કરો કે હાલેમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડશે જ

હા તો ખાટમુ યાદ રાખો કે આપ જોની સાથે ચાલતા હો તેના
જોવા થઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે ચાલે છે
તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના પિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે
પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે
કાંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. છતાં તે ત્રણે ચાલમાં ખતર હોય છે કે
નહીં ? તમે તો અનુભવ પણ ક્યો હશે. જ્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે
જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક ભાવનામાં વિશેષ
રહેશે. હોય છે તે સમજે છે કે જો જરા પણ અવિવેક દેખાડ્યો તો
પરખાઈ જઈશું ! એટલા માટે તે વખતે તો જોવામાં પણ સજમ હશે,
વાત કસવામાં પણ સજમ હશે અને ચાલવામાં પણ સજમ હશે. માત્ર
કે ઈર્મીયનની પૂરી મલ્ટાથી ચાલી રહ્યો છે

પિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સજમ તો જરૂર હોય છે જ
પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરીક્ષાનો ખમ ઉપસ્થિત જ
મને નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ત્યાં તો પૂછણ જ નહિ. પણ
કાંઈ બીજો જ રસ્તો આપી રહ્યા હશે ખાખો. કાંઈક જુદું જ તેઈ રહી
હશે અને હાથ પણ સીંધા નહિ રહેતા હોય. પછી જીવન તો ક્યાં મોત
રહે તેથી છે ? તેને માટે તો કામેમાં પહોંચી જોમસ્ટ (સ્વાત્મ દિન) જ
છે હસવાનો અડખાટ હશે તો ક્યારેક કાંઈ નટ (Actor) ની કે રૂત
(Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (હસાહસ)

તજુ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં પ્રયોગ કરક પાળો !
જોની સાથે રહેશો તેના ગુણોદેવ જરૂર તમારામાં આવશે. વિચાર કરતી વખતે
એક વખત મેં મારી નાંખે એક દસ મેજુ છે એક વખત એક કુવ
ઉપરથી અને જઈ ત્યાં દત્ત. તે વખતે એક રજારી પેટાને પાણી પીવારાય
નહીં પામે ખાખા થે ! પાણી પીતાં દત્ત તેણે તો રજારીને પણ પાણી
પીવાની ઇમ્મર થઈ ગેક જાણુ વાંઘા થઈ તે પણ પાણી પીરા મગજો
પણ ખાખા ખાખામાં થઈને નાં પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીને
મારા સામેના મુનિઆને કહ્યું કે કુઓ બા સમનો રજા રાત-

દિવસ ઘેટાની સાથે રહેવાથી, તે પાણી પીવાની રીત પણ ઘેટાઓ જેવી જ શીખ્યો છે !

જુદા જુદા પ્રાતોના બે રહેવાસીઓ એકબીજાની પડોશમા રહેના હશે, તો તેમની રહેણી-કરણી, આચાર-વ્યવહાર ઉપર એકબીજાની અસર જરૂર પડવાની ખાવા પીવાની રીતો પણ કેટલેક અંશે તેઓ એકબીજાની અપનાવશે મદ્રાસીની સાથે રહેનાર ઈડલી, ઢોસા વગેરે ખાતા શીખી જશે, એટલું જ નહિ, પણ તેમની ભાષામા પણ એકબીજાના શબ્દોની આપલે થશે જે બન્ને કુટુંબોમા સ્નેહ અને સૌજન્ય હશે તો બન્નેના બાળકો સહેલાઈથી બન્ને ભાષાઓ શીખી જશે બે ભાષાઓના મિશ્રણવાળી એક નવી ભાષા પણ જન્મશે ભાષાવિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયથી ધણું પરિચિત છે

ભારતની ત્રણ સંસ્કૃતિઓ હજારો વર્ષોથી સાથે ચાલી રહી છે જૈન, બૌદ્ધ અને બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિઓ, ઈર્ષા, પિગલા અને સુષુમણાની માફક ભારતભરમા વ્યાપેલી છે હજારો વર્ષોના સહવાસથી એક બીજા ઉપર એક બીજાનો ધણો પ્રભાવ પડ્યો છે વિચાર અને આચારના ક્ષેત્રોમા તેમણે એકબીજાના ધણા ગુણદોષો અપનાવ્યા છે

જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસાએ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિને વધુમા વધુ અહિંસક બનાવી છે યજ્ઞોમા થતી હિંસાને જે કેઈ રોકનાર હોય તો તે જૈન સંસ્કૃતિની અહિંસા જ છે બીજા તરફ જૈન ધર્મ જેવા જ્ઞાતિવાદના વિદ્રોહી ધર્મમા સ્પર્શસ્પર્શના સુસ્કારો, એ બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિની પરપરાના સર્ગને લીધે આવ્યા છે મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિપૂજામા સજીવ વસ્તુઓનો ઉપયોગ એ પણ એ જ સર્ગનું પરિણામ છે બૌદ્ધદર્શન જે કે ભારત કરતા વિદેશોમા વધારે ફાટ્યું છે, છતાં તેના આચાર-વિચાર જૈન ધર્મ સાથે મોટે ભાગે મળતા છે તેમના સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવે છે માગલિક સભળાવવાની જેવી પરપરા જૈન સમાજમા છે તેથી જરાક જુદા રૂપે પણ તેવી જ પરપરા તેમનામા પણ છે

બે નિર્જીવ વસ્તુઓ જે એક બીજાની નજીકમાં રહે છે તો તેમા પણ કંઈક પરિવર્તન થાય છે અજમાના ફૂલ, પીપરમિન્ટના ફૂલ અને કપૂર એક બીજાની નજીક આવે તો તેમા કેટલું પરિવર્તન થાય છે? ત્રણે એકે તથા એક બીજાનો ધન્યવભાવ ત્યાગીને પ્રવાહીરૂપ બની જાય છે અને એક-

મુસાફરીમાં તમારો સહમવાસી ઉઘર હાથનો હોય તો તમારે થોડું મજૂ તો ખર્ચ કરવું જ પડશે. પણ જામે તે તમે ઇચ્છી શકો કે અનિચ્છી કે પણ કચવાઈને કશે કે લહેરમાં આવીને પણ કરવું તો જરૂર પડે જ.

હા તો ખાટલું ચાલ રાખો કે આપ જેની સાથે ચાલતા હો તેના જેવા મઈને જ ચાલવું પડશે. એક મુવક પોતાના સસરાની સાથે જાય છે તે જ મુવક ક્યારેક પોતાના ખિતાની સાથે જતો હોય છે તો ક્યારેક તે પોતાના મિત્રની સાથે પણ ફરતો હોય છે ત્રણેની સાથે ચાલતાં તે કંઈ દૂર રહીને ચાલતો નથી. જ્યાં તે ત્રણે ચાલ્યાં બાતર હોય છે કે નહિ ? તમે તે અનુભવ પણ કર્યો હશે. ત્યારે તે પોતાના સસરાની સાથે જતો હોય ત્યારે તેના ચાલવામાં બોલવામાં અને દરેક માનવતામાં વિશેષ રહેશે હોય છે તે સમજો છ કે જો જ્યાં પણ અવિશેષ દેખાડો તો પરખાઈ જઈશું. એટલા માટે તે વખતે તો જેવામાં પણ સખમ હશે. વાત કરવામાં પણ સખમ હશે, અને ચાલવામાં પણ સખમ હશે. માત્ર કે ધીપીચની પૂરી ખત્યાથી ચાલી રહો છો.

ખિતાની સાથે ચાલવામાં જો કે થોડું સખમ તો જરૂર હોય છે જ પરંતુ તે સસરા જેટલો નહિ. કારણ કે ત્યાં પરખાઈને પામ ઉપસ્થિત જ થતો નથી અને મિત્રની સાથે ચાલવામાં ? ત્યાં તો પૂછીશું જ નહિ પણ કેમ બીજો જ રસ્તો માપી રહ્યા હશે આખો કાંઈક જુદું જ જેઈ રહી હશે અને હાથ પણ સીધા નહિ રહેતા હોય. પણ જીભ તો ક્યાં મીન રહે તેવી છે. તેને માટે તો હમેશાં પદરમાં આંગ્રસ્ટ (સ્વાત્ત્વ દિન) જ છે હસાતો ખડખડાટ હશે તો ક્યારેક કાઈ નટ (Actor) ની કે રૂલ (Dance) ની વાત ચાલી રહી હશે. (દસાદસ)

તજુ જુદી જુદી વ્યક્તિઓની સાથે ચાલવામાં ફરક પડે. ફરક પડે. જેની સાથે રહેશો તેના ગુણદોષ તરત તમારામાં ખારસો વિચાર કરતી વખતે એક વખત મેં મારી નાંખે એક દશ જેવું છે એક વખત એક પુલ ઉપરથી જામે જઈ રહ્યા હતા. તે વખતે એક રજારી થે નિ પાણી પીવાનું નહીં પાને ખાવો થે. પાણી પીતાં હતાં. તેવામાં તે રજારીને પણ પાણી પીવાની ઇચ્છા થઈ એક બાબુ વાંકા વળી તે પણ પાણી પીવા માગ્યો. પણ દાસના બોલમાં મઈને નહિ પણ મેં પાણીને લગાડીને તે પાણી પીતો હતો. મેં મારા આંગેના મુનિઓને કશું કે જુઓ આ સમયે રત્ન ! રાત-

એક કલાકાર માટીના પિડને સુદર કળશનુ રૂપ આપે છે, અણુધડ પથ્થરને છીણી અને હથેડા વડે સુદર હસતી મૂર્તિનુ રૂપ આપે છે તેમ સત પશુ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાથી ભુરાઈઓને કાઢી દૂર કરી, લલાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાથી ભુરાઈઓને દૂર કરવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેશો તો સારાપણુ આવશે અને નહારાની સાથે રહેશો તો જીવનમા ખરાબીઓ આવશે, જે બગીચામા બેસશો તો સુગંધ પામશો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘેડો વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેવા છતાં એકબીજાનુ અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સબધમા એમ કશી શકાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીડી પીનારની સાથે રહેશે તો બીડી પીતા શીખશે અને અફીણ ખાનારની સાથે રહેશે તો અફીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેશો તો તમારામા કજુસાઈ આવશે અને નિદ્રાખોરની સાથે રહેશો તો નિદ્રાખોરી આવશે, ઉડાઉની સાથે રહેશો તો ઉડાઉપણુ આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેશો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પ્રબી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉડાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનુ હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સગ કરો

એક વખત લખ્ખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમા એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતાં પણ તેને આવડતુ ન હતુ તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે ખેલવી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનુ કારણ એ હતુ કે જન્મ પછી, થોડા વખતમા ટોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયુ હતુ અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે જીવ્યો હતો, પરિણામે તેનામા મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામા ન આવી

કેટલાક દિવસ નેતે મનુષ્યોના સપર્કમાં રાખવામા આવ્યો તો તેનામાં

ખીખમાં મળી જાય છે તો ખજી ચૈતન્યશીલ એ જ્યાંત્યાં જોખીખની નજીક વસે તો તેમાં કોઈ પરિવર્તન ન આવે એમ કેમ સમજાવે!

એ થેલીઓ બાલુ બાલુમાં ટગિલી હતી એકમાંથી લસણની ગળાવતી હતી અને બીજામાંથી ફેસરની સુવાસ બહેતી હતી એક જામરો શુભરવ કરતો ત્યાં જ્યાં તોલે પહેલી થેલીને પૂછ્યું કે તમે બન્ને એક જ જાતના કાપડામાંથી બનેલી છો છતાં તમારી બંનેની વાસમાં આવેલો ભેદ ફેર કેમ છે? ત્યારે તેને કહ્યું: આ તો સમજો રજા છે મેં લસણનો સગ કમો હતો કેટલોક વખત મારામાં લસણુ જારેલું હતું ત્યારે મારી નહેને ફેસ તે સુવાસ કમો હતો. તેના ફળ રૂપે બંનેની વાસમાં ભિન્નતા છે. એકમાંથી મધુર સુવાસ આવે છે ત્યારે બીજાની ગળા કોઈને ગમતી નથી.

વસ્તુ એક હોવા છતાં પણ સમતિભેદ તેમાં કેટલો ફેરફાર થાય છે! જળનાં બિંદુઓ એક સરખા જ હોય છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષાનાં બિંદુઓ સર્પનાં મુખમાં પડે તો ઝેર બની નશા છે ફળનાં પાન પર પડે તો કપૂર બને છે અને એ જ બિંદુ જો છીપના સબખમા આવે તો તેમાંથી મોતી બને છે માનવ પણ જેવા સંસ્કારોમાં પોષાય છે તેવા સંસ્કારોની અસર નીચે જ તેના જીવનનો વિકાસ થાય છે.

હીપકમાં તેલ પણ છે વાટ પણ છે પણ જ્યાં સુધી જ્યોતિર્ભવ પ્રદીપનો સંયોગ મતો નથી, ત્યાં સુધી તેમાં જ્યોત પ્રગટ થતી નથી. એવી જ રીતે માત્સ્વીમાં યાન છે વિદ્યાન છે પણ જ્યાં સુધી સત્પુરુષનો સમાગમ થતો નથી, ત્યાં સુધી તેનું યાન, સમ્મદ્ધ્યાન રૂપે પરિવૃત્ત નથી. એટલા માટે તે માત્ર યાન કહેવાય છે જેવી રીતે પારસમણિના સ્પર્શથી મેલું સુવર્ણમાં પસારાઈ જાય છે તેવી રીતે જ્ઞાન પણ સમ્મદ્ધ્યાનનો સ્પર્શ પામીને સમ્મદ્ધ્યાનમાં પરિવૃત્ત થાય છે.

સમ્મદ્ધ્યાન યાનમાં શુદ્ધિ કરતું નથી. યાન તો એટલું જ રહે છે પણ પહેલાં એ યાન જ્ઞાનરૂપ હોય છે તેમાં સ્વરૂપને જોળખવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી તેમજ સત્ત્વને સમજવાની તેની તૈયારી પણ હોતી નથી. એટલા માટે તે જ્ઞાન કહેવાય છે પરંતુ જ્યારે કોઈ સમ્મદ્ધ્યાન સત્પુરુષની પાસે જઈ પડેલો છે ત્યારે તેની દષ્ટિ બદલાઈ જાય છે દષ્ટિ બદલાતાં સર્વિ પણ બદલાય છે મિથ્યાજ્ઞાન સમ્મદ્ધ્યાન બની જાય છે સમ્મદ્ધ્યાનની પ્રાપ્તિમાં સત્પુરુષનો સમાગમ એ પણ એક મહત્વનું કારણ છે.

એક કલાકાર માટીના પિડને ચુદર કળશનું રૂપ આપે છે, અણુધડ પથરને છીણી અને હથોડા વડે સુન્દર દસતી મૂર્તિનું રૂપ આપે છે તેમ મત પણ એક કળાકાર છે તે માટી કે પથ્થરના નહિ, પણ જીવનના કળાકાર છે તે જીવનમાયો શુરાષ્ટ્રોને કાઢી દૂર કરી, ભક્ષાઈની મૂર્તિનું સર્જન કરે છે

જીવનમાયો શુર ઈશ્વરને દૂર કઢવી હોય તો સારા વાતાવરણમાં રહો. સારાની સાથે રહેજો તો સાગપાણુ આવરો અને નકાગની સાથે રહેજો તો જીવનમાં ખગળીઓ આવશે, જે બગીચામાં બેસજો તો મુગધ પામરો, પણ જે ઉકરડા પામે બેસરો તો દુર્ગંધનો જ અનુભવ થશે

વાતાવરણની અસર માનવના મન પર જરૂર પડે છે ગાય અને ઘોડા વર્ષો સુધી એકબીજાની સાથે રહેલા છતાં એકબીજાનું અનુકરણ નહિ કરે પણ માનવીના સંબંધમાં એમ જી ગદાય તેમ નથી કારણ કે તે અનુકરણશીલ છે તે બીજાના ગુણોને પણ લઈ શકે છે અને દોષોને પણ તે બીજી ખીનારની સાથે ગહેરો તો બીજી ખીના શીખરો અને અકીણ ખાનારની સાથે રહેજો તો અકીણ ખાતા પણ શીખશે

કજૂસની સાથે રહેજો તો તમારામાં કબુસાઈ આવશે અને નિદાખોરની સાથે રહેજો તો નિદાખોરી આવશે, ઉગાઉની સાથે રહેજો તો ઉગાઉપણું આવશે અને ખાઉધરાની સાથે રહેજો તો ખાઉધરાપણુ આવશે પછી આખો દિવસ ખાવાની અને ઉગાવવાની વાતો જ યાદ આવશે મતલબ કે જેની પાસે કે જેની સાથે રહેવાનું હોય તેના જીવનની પહેલા પરીક્ષા કરો અને પછી તેનો સંગ કરો

એક વખત લખનૌની બલરામ હોસ્પિટલમાં એક છોકરાને રાખવામાં આવ્યો હતો તે ફક્ત માસ જ ખાતો અને પશુઓની માફક કરડવા માટે દોડતો હતો તેની ચાલ પણ વિચિત્ર હતી મનુષ્યની માફક પગે ચાલતા પણ તેને આવડતું ન હતું તે હાથ અને પગ વડે, પશુઓની માફક ચાલતો હતો તે બોલી શકતો જ નહોતો તે ક્યારેક ધૂરકતો અને ક્યારેક ચીડતો હતો આનું કારણ એ હતું કે જન્મ પછી, થોડા વખતમાં કોઈ હિસક પણ તેને ઉપાડી ગયું હતું અને ત્યાર પછી લગભગ બાર વરસ સુધી તે ત્યાં પશુઓની સાથે ઉછર્યો હતો, પરિણામે તેનામાં મનુષ્યને બદલે પશુની પ્રકૃતિ આવી ગઈ મનુષ્યની એક પણ વાત તેનામાં ન આવી

કેટલાક દિવસ તેને મનુષ્યોના સંપર્કમાં રાખવામાં આવ્યો તો તેનામાં

ધીમેધીમે મનુષ્યના મુજો ફિતરવા માંડ્યા તે ધીમેધીમે રેડસી ખાતી શીખ્યો. થોડું થોડું બોલતાં પણ શીખ્યો. ધૂરજવાનું ખાતે કરવાનું બધું થઈ ગયું. સાચી વાત એ છે કે માનવીનું મન કોરા કાપડ જેવું છે. ૭ રજમાં નાખે તે રજ ચડી પડે એટલું ચાદરાખતો કેને એક વખત તેના ઉપર કોયે રજ ચડી ગયો તે પછી જીવેલા પ્રયત્નો કામે કરે. પણ તેના ઉપર મુલાખી કે એવો કોઈ બીજો સારો રજ ચડી શકશે નહિ. એ પણ એક દર્શકિત છે. માનવીનું મન કોઈ એવી વસ્તુનું બનેલું છે કે તે કાલાઈને બાંધે છુટાઈને જાય જાણીથી પકડી લે છે. પછી તેની સંધાઈ કરવી બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જાણતા હશો કે બાલકોને કુરામાં નાખવી વખતે કોઈ ખાસ બળતો ઉપયોગ કરવો પડતો નથી. પરંતુ તેને બહાર કાઢવામાં તે બાલકો કુખી જાય એટલું જોર કરવું પડે છે. નળની નીચે એસીને નહાનારને એવો અનુભવ ક્યાંથી હોય. જીવનના પતનમાં કોઈ સમય લાગતો નથી. જન્મ અને શક્તિ તે તેના ઉત્થાનમાં જોઈએ છે.

ખોટા પ્રાસંગિક સરકારો જીવનનું બહુ જાણી પતન લાવે છે. તેને માટે કહેવા કે સાક્ષ્યવાની જરૂર નથી. માણકને કોઈ પણ નિશાળમાં જાણ દેતાં કે બીજા પીનાં શીખવવામાં આવતું નથી. તેમ જ જન્મથી કોઈ જાણ દેતાં કે બીજા પીનાં શીખીને જ રચુ દેતું નથી, છતાં કહે કે તે આ વસ્તુઓ ક્યાંથી શીખ્યો? કહેવું પડે કે આ બધા પ્રાસંગિક સરકાર છે. ૭ ખોટાએ સરકારી નાનાઓને મળે છે.

કુસરકારો કામે ચાલ્યો હોય છતાં પણ તે ધોળા છે. જિમ માની તેની ઉપેક્ષા ન કરી. એક ચમચો હાથર, મધના આખા વાસણને બગાડી મૂકે છે. ધૂળ બ્યારે પાણીમાં મળે છે ત્યારે પાણી તેનધોઈને સાફ કરતું નથી. પણ એથી કોઈક પાણી બહુ ઘાસ છે. એ જ રીતે જીવનમાં ક્યાં સુધી કંઈ જોઈ છે ત્યાં સુધી અરાજ સરકારોની ખસર બહુ જાણી મળે છે. સરોર નજીવું હોય તે જગાં હડી પડતાં સરકારી થઈ જાય છે અને જગાં ચરમો લાગતાં સરોરમાં ઉપજવા વધી જાય છે.

ત્યારે સરોર સંપૂર્ણ તદુ રત્ન હોય છે ત્યારે સરોરને હડી કે અરમીની કોઈ ખસર થતી નથી. તેની રીતે ૭ આપમા સ્વચ્છ અને સચ્ચ દોષ તે અરાજ ચરકા નો પ્રગટ તેના પર પડી શકે તે નથી બીજાને કયા પછી મારી જ બધાનો સમાજ મળે પરંતુ, જે તે બીજા જીવિત દોષ તેમાં અન્ય દોષ તે પછી અને મારી તેને સચવી શકશે નહિ. તે ન તે મારીને

અનુરૂપ બનશે કે ન તો પાણીને અનુરૂપ તે તો સર્વ ખીજોતુ ખીજ બની, સર્વનો સહયોગ લઈ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ ટકાવી રાખશે અને વૃક્ષરૂપે આગળ વધતું જશે.

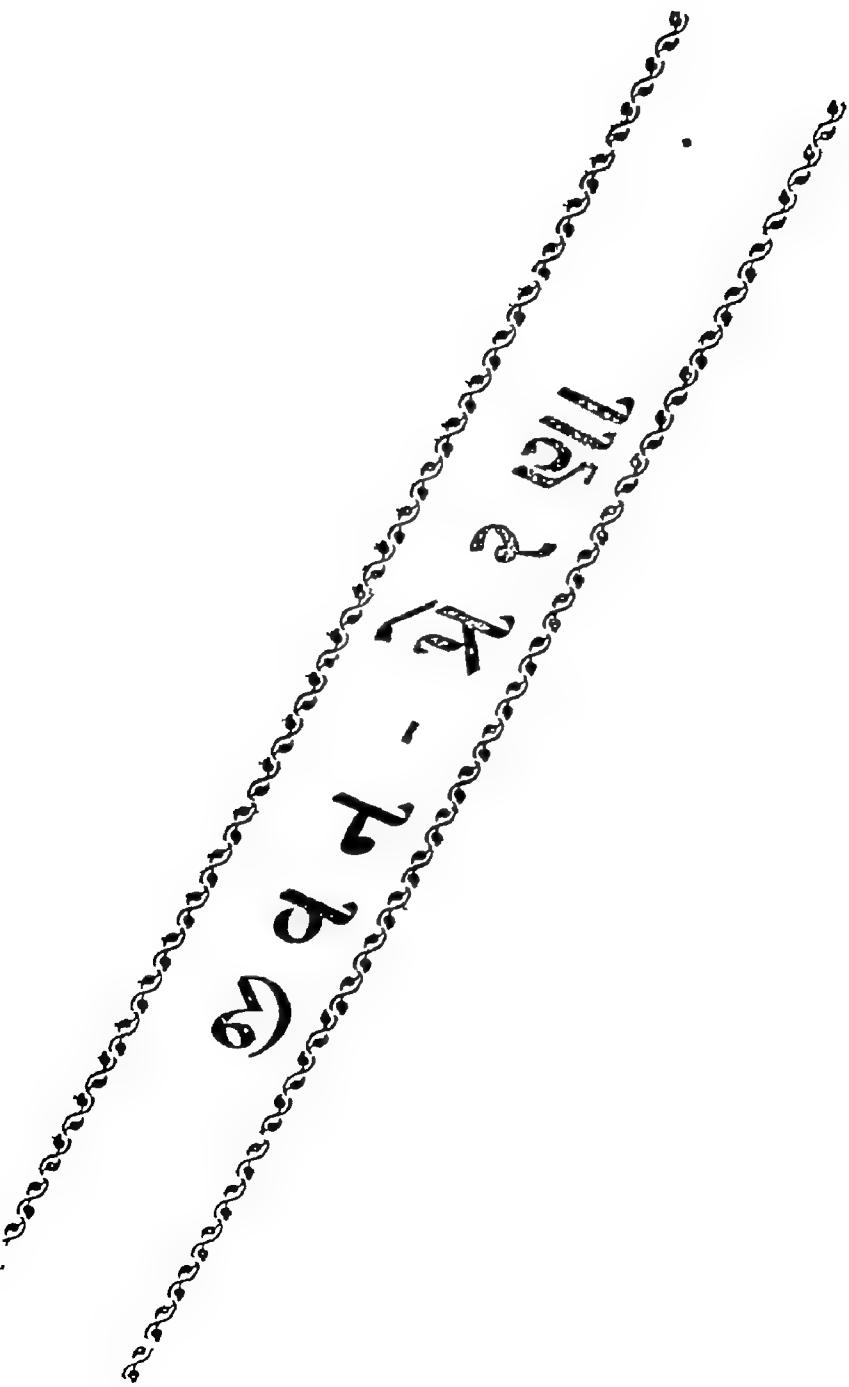
આ જ વાત વિશિષ્ટ આત્માઓની હોય છે જે ખરાબ વાતાવરણમાં રહેલા છતાં ખરાબીઓને પોતાનામાં પ્રવેશ કરવા દેતા નથી પણ પોતાના સારાપણના પરમાણુઓ દ્વારા ખરાબ વાતાવરણને સારું બનાવે છે ગોશાલક મહાવીર સમીપે રહ્યો, તેથી તેની અશુભ વૃત્તિની અસર ભગવાન મહાવીર પર ન પડી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની શુદ્ધતાના કારણે, ગોશાલક, જીવનના અત સમયે બદલાઈ ગયો. આ વાત એ વિશિષ્ટ આત્માઓની છે કે જેમણે વાસના પર વિજય મેળવ્યો છે પણ સર્વ સાધારણને માટે તો એ જરૂરી છે કે તે કુસન્ધારો અને કુસોબતથી બચે કારણ કે દુર્બળતાનો લાભ ઉઠાવો તે બહુ શીઘ્રતાથી આક્રમણ કરી શકે છે દૂધમાં સાકરનો સંયોગ થાય તો તે ગળ્યું થાય છે જ્યારે મીઠાના સંયોગે તે કાટી જાય છે વાતાવરણમાં રહેલા સુસન્ધારો જીવનમાં સાકરનું કામ કરે છે, તે આપણા જીવનને મધુર બનાવે છે, સુવાસિત બનાવે છે.

આપ જાણો છો કે કોયલા વેચનારના હાથ કાળા જ રહે છે અને દૂધ વેચનારના હાથ સુવાસિત જેવા કાર્ય અને જેવું વાતાવરણ હશે, તેવા જ રંગ જીવનમાં આવશે સુબઈના કુશળ નાગરિકો સુસન્ધાર અને સત્પુરુષના સમાગમરૂપો સુવાસિત અત્તર વડે પોતાના જીવનને સુવાસિત બનાવે એ જ શુભ કામના.

તી. ૨-૮-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, - માકુ ગા.

P. K. - 2
175

આચારશુદ્ધિ પહેલાં વિચારશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે કાર્યની પવિત્રતા

તે પાછળ રહેલા વિચારોની પવિત્રતા ઉપર આધાર રાખે છે આજે આચાર-
શુદ્ધિ જનનધર્મ માટે ઘણા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે લાખી પહેાળી સાધના,
મોટી મોટી તપસ્યાઓ એ બધું જ આ આચારશુદ્ધિ માટે છે, પરંતુ આચાર
પહેલાં વિચાર આવે છે કોઈ પણ ક્રિયા કરતા પહેલાં માનવી પોતાના મનમાં
"એક લક્ષ્ય ધારી લે" છે તેના પર વિચારવિમર્શ કરે છે મછી જ એના
આધારે આવે છે, માટે વિચાર જ કાર્યની ભૂમિ છે

વહાણું વડે હજારો માણસો નદી પાર કરે છે પણ ઘણી વાર તમને
એમ સાંભળવા મળ્યું હશે કે, વહાણું બધું વળી ગયું અને તેમાંના મુસા-
ફરો પાણીમાં ડૂબી મૈયાં આવી બીના તમે એક વાર સાંભળી હશે તો
આનો અર્થ એ થયો કે તરાવનાર છે તે જ વહાણું ક્યારેક ડૂબાડનાર પણ
એને છે, તો આ દુધાઉંટનાની જવાબદારી કોના પર આવે છે ? જે સાધન
આત્માને સિદ્ધિ તરફ લઈ જાય છે તે જ ક્યારેક ક્યારેક વચ્ચે જ જળપ્રવાહમાં
ડૂબાડી દે છે તો એ માટે જવાબદાર કોણ ? નાવનો નાવિક ને કુશળ ન હોય,
એવું લક્ષ્ય સ્થિર ન હોય તો નૌકા બધી ધણી જાય છે તેમ આત્મા ને
અસાવધાન હોય, વિચારોના તરંગોમાં એણે પોતાની નૌકાને છોડી દીધી હોય,
તો એ ભટકાઈ પડવાનો જ

દાન અને તપની સાધના શ્રેષ્ઠ સાધના છે પરંતુ શુ ક્યારેય પણ
તમે એવું બન્યું સાંભળ્યું છે કે, માણસ દાન દેવા છતાંયે નરકમાં ગયો
હોય ? તમારો આત્મા આ માટે શુ કહે છે ? આગમના પાના ઉથલાવે.
તમને તેમાંથી જાણવા મળશે કે દાન દેનાર પણ કોઈ કોઈ નરકે ગયા છે.
તપસ્વી સાધકની ગાડી પણ ક્યારેક બધી જાય જાય છે. તમને સદેહ થતો

લામે છે? કારણ કે જાન સુધી તમે સ્થાનિતા જાળવી છે કે ઘનથી તે સ્વર્ગના દારે પહોંચાય છે તે જાણે આ મહારાજ શુ કહી રહ્યા છે? પણ મારી વાત સાચી છે નામથીએ ઘન ક્યું હતું ને? એક મહાન તપસ્વી સાધક એને દારે જાળ્યા. એ ઇચ્છતો તો એ પવિત્રતમ સતને પૂજી પૂતાની જાતને ધન્ય જનાવી લેત. ત્યાજની પવિત્ર ગુણમાં પાપની કાલીમાને ધોઈ શકત. પરંતુ એની જાણના વિચારધારા ન એને પુણ્યપત્રે જતાં રહેતી રહી. એણે ઘન દીધું મુનિના પાત્રમાં કહી વસ્તુ નાખી કહ્યો પદમ્ તો તે જ પદ્મ જાપે ન છે? શુ કાઈ વેલે કાઈ મુનિ મહારાજને કહ્યું કરિયાતું નહીં જાણુ દોષ? જરૂર જાપે છે પણ તેથી શુ તે નરકનો પથિક બની જશે અરે? કદાપિ નહિ. વસ્તુમાં કહવારા બસે હેન પણ હેનમાં તો મીઠાસ ન હેન.

નામથી પાસે હેનની મીઠાસનો જાણવ દેતો. એના અસુમે સતને સતરૂપે પિજવ્યા નહી તે પોતાની જૂલને છુપાવ્યા ખાતર તેમનો ઉપસેન કરવા ચાલતી હતી. તેણે વનગ્રાનું સાક જનાવ્યું હતું તેમાં મસાએ પણ બહો નાખ્યો હતો તાજુ થી પણ રેસુ હતું પણ સાક તેવાર થતાં તેણે ચાખ્યું તો જાણુ કે વનગ્ર તો કહ્યું છે બસ જા ન એની જૂસ હતી. પહેલાં વસ્તુ તેવાર કરી લીધી પછી ચાખવા બેઠી તમે તો કરી જાતી જૂસ કરતા નથી ને? પહેલાં કાઈ જાને ખોટો જાવ મનમાં કસાવી લેવા જાને પછી એના જાખાર મચા કરતી, એ પણ એક એવી જ જૂસ છે પરિજ્ઞા જાને પરીક્ષા વિન્ય કાઈના જાને પૂર્વમ્ જાણી લેવા તે પણ જુદિમત્તું કામ નથી. પહેલાં ખોટી ધારણા જનાવી લેવી જાને પછી એ જાખાર વડ કરતી તે જાપોજ છે કારણ કે મનમાં પહેલેથી જ ખોટી ધારણા જાણી છે જાતી રિયતિમાં કાઈ પણ વસ્તુને સાચો નિર્ણય કાઈ શકાય નહિ. પહેલાં જોઈ જાને પછી નિર્ણય કરવો.

નામથીએ વિચારુ તો તેને પોતાની જાતીર જૂસ કાઈ જાણી તે જાણુ પરિવારના લોભ જમવા જાવવાના છે આ સાક તેમના જાણમાં જશે તે સૌની સામે મારુ જાણાનું પ્રદાન કરી. તે જ સમયે પદ્મની તપસ્વી સાધક ધમરુમિ! જા? એમની એક મહિનાની તપશ્ચાનું પરણ હતું નામથીએ તેણે કે આ સારી તક છે સાધુ જાતી મચા છે જાણુ ન સાક એમના પાત્રમાં કહી નાખુ ક્યાં કે હી જાવરી. સતને સતરૂપે નહિ એનાં એક દયારાપેત્રની રીતિએ એમને ઉપસેન કરવા ધાવો. પરિજ્ઞાએ

નાવડી ઊલટી ગઈ જેનો આશરો લઈ તે મુક્તિ લાશી પેગલું લરી શકતી હતી તે હવે આ કૃત્યથી નરકના દ્વારે પહોંચી ગઈ.

તરવાના સાધનો જેમને મળ્યા, તે સૌ શું તરી ગયા છે ખરા ? તરનાર તો અનત છે, તો તરવાના સાધનો મેળવ્યા છતાં ડૂબી મરનારાઓની સંખ્યા પણ કંઈ ઓછી નથી કારણ શું ? કારણ કે તેઓને સાધન તો મળ્યા પણ તરવાની કળા તેઓ શીખ્યા નહિ.

જે ક્રિયા બેડે પુનિત લાવનાનો સંબંધ બેગાઈ જાય છે તે ક્રિયા પણ પવિત્ર બની જાય છે મનના પવિત્ર સકલ્પો આસપાસના વાતાવરણને પવિત્ર બનાવે છે. તળાવમા એક કાકરા કે કા તો એની લહેરો ઊઠે છે અને એક પછી એક તે કિનારા સુધી પહોંચે છે તેવી જ રીતે આપણા મનના પરમાણુઓ પણ સમાજમા લહેરો બની આગળ વધે છે આ જ કારણ છે કે તીર્થંકર-દેવના સમવશરણમા સિદ્ધ અને બકરી સાથે સાથે એમી શકતા હતા બકરીના મનમા લય રહેતો નહોતો કે સિદ્ધ તેને ભરખી જશે, તેમ સિદ્ધના મનમા એ કૂર બાવ ઉત્પન્ન થતો નહોતો કે હું બકરીને ખાઈ જાઉં ! બકરીના મનમા લય નથી તેથી સિદ્ધ પણ પોતાની કૂરતા બૂલી ગયો છે આ છે એક પવિત્ર વ્યક્તિના પવિત્ર વિચારોનો પ્રભાવ.

તીર્થંકર-દેવનું સમવશરણુ તો તમારે માટે બહુ દૂરની વસ્તુ છે પરંતુ આ તો તમારા અનુભવની વાત છે કે જ્યારે તમે તમારા પુત્રને પ્યારથી એક થપાટ મારી દો છો, ત્યારે થપાટ ખાઈને પણ તમારું બાળક હસતું રહે છે, એને કોઈ આવતો નથી તેમ તે રોતું પણ નથી ઊલટું કદી કદી તો તે પ્રેમના આવેગમા તમને બાઝી પડે છે પરંતુ તમે બે કોઈ ભરાઈ એના કાનને પણ સ્પર્શ કરી લેશો તો બેગથી રડી પડશે કારણ કે પહેલા તમારા દિલમા પ્રેમ હતો, જ્યારે આ વખતે કોઈ એનું સ્થાન લઈ લીધું છે. વિચારોમા રહેલા પરિવર્તને કેટલો ફેરફાર લાવી મૂક્યો ! પહેલા થપાટ ખાઈને પણ બાળક તમને ચોટી પડ્યું હતું અને હવે ફક્ત અગુલી-સ્પર્શથી તે ચીસ પાડી ઊઠ્યું અને દોડી જઈને એની માતા પાસે ફરિયાદ કરી દીધી “મા, બાપુજી સારા નથી તે તો મને મારે છે” એની ફરિયાદ પરથી તો કદા દેવીજી તમારા પર તોટીસ બમ્બી દે છે કે જુઓ હવેથી બાળકને મારશો નહિ આપણે કંઈ દસ-વીસ દીકરા નથી શું તમને આ એક પણ ગમતું નથી ? બસ, જુઓ કેવું સ્વરૂપ લઈ લીધું આ વાતે ?

એ વિચારોનું ઊતરાણુ-ચઢાણુ એવું હોય છે કે, પ્રસન્નચન્દ્ર રાજજી

બોધક મિનિયે પહેલાં સાતમા નરકના દારે પહોંચી ગયા હતા તે ત્યાર પછીની બોધક જ મિનિયેમાં તેઓ સ્વર્ગને લાંબી મોઢા સુધી નેત્ર પહોંચી વિચારમાં પરિવર્તન થયું તેને પ્રિયુએ દેટલા ઉપર સ્ત્રી મથા । । ।

મનુષ્યના વિચારોએ બ્રહ્મા સુધી તો તે ઉપરજ સર્યો. જેના વિચારો પત્તન માળા, જે તેની વ્યક્તિનું મનન કર્યા વાર કાચલી નથી. ઘેઈ વ્યક્તિને મોટાપ અને નાનપણે ઘેઈ માપદંડ, જે તમારી પામે । દા. તમારી પામે જે માપદંડ છે જે વડે તમે સર્વ વ્યક્તિને માપે છે-તે છે પૈસા. સોનાના બજારી તમે વ્યક્તિને માપે છે, જેની પાસે પીણુ-પીણુ સોનું છે, તેવું તમે સમાન આપ્રશ્ય ધર્મશાનકમાં પણ તેને માનવ આત્માની પ્રેરણા મળે રહેશે. જાદી પણ ને માનુ છે જે સામાન્ય સ્થિતિના મુદ્દસો છે તેમને રસ્તો બીજો છે તેમની હોળા પાછળ ફરી અને નેચો પેસાદાર છે તેમને સાડુ તમે એવો રસ્તો રાખ્યો છે કે તેઓ મોઢા આવવા હતાં માનવ બેસરી કારણ કે તેમની પાસે પીણુ-પીણુ સોનું છે

દુઃખદીર કે ખાલી વ્યવસ્થા જ, એટલી છે સોનાના બજાર વડે ઘેઈને માપવો તે જાદીની મૂળ છે કારણ કે સોનું તો ખાખરે જડ છે ઘેઈને માપવો હોય તો તેના સુવિચારોના બજાર વડે માપો. જેના વિચારોમાં પ્રિયુ છે જેના આચારમાં પવિત્રતા છે, તેની વ્યક્તિનું વૃત્તારે સ્વાસ્થ્ય કંઈ નેચો પછી કમોને તે ઘેઈ પણ રૂપમાં આવે. એના સ્વાસ્થ્ય સાડુ, તમારે બ્રહ્મા સુધી જવું નેચો.

કરત મકવતોએ કાચ-કાવનમાં દેવળયાન મેળવ્યું હતું તમે પણ કાચની સામે પ્રતિબિંબ જાઓ છે ત્યાં ઘરીલી સગવડ પાછળ દેટલો કાચ વીટી જાય છે । આપણે ક્રમશઃ તો-રહત વણને સરખા કરવામાં જ વીટતી રહે છે. અને શ્રી કદી ઘેઈની વીટી બોનાઈતલી દોલ જારે વીટી તોયે કાર સુધાં જુમ કરા હશે પણ દેવળયાન દેટલાતે આપ્ત થયું છે । પરંતુ કરત મકવતોને તો કાચ-મનમાં દેવળયાન આપ્ત થયું હતું તોયે તમે દેટલામાં બેસી ચકા પીતા-પીતા, દેવળયાન આપ્ત કરશો । અને ગમ્મત મરુડેવીએ કામી ઉપર બેઠા-બેઠા, દેવળયાન મેળવ્યું હતું તો આપણી માતાઓ મેદરમાં બેસી ચોપડીની દબી હવા ખાતાં દેવળયાન મેળવવાની પ્રજા રાખતી હશે મરુડેવી (સમાજ દંડાકસ).

વિચારોની પવિત્રતા વિના સર્વઘેઈ જાસકત છે જેના વિચારોમાં પવિત્રતા છે એના કુચ-દરદર દુનિયાનાં કુચ દરદર જની જાય છે કારણ

કે તે કોઈ સપ્રદાયનો માણસ નથી પણ વિશ્વનો માનવી હોય છે તારક મહેપુરુષ લેગવાન મહાવીરના કાનોમા એક અજ્ઞાન વ્યક્તિએ ખીલા ઠોક્યા હતા એ વાતને આજે અઢી હજાર વર્ષ વીતી ગયા તેમ છતાંય તે પ્રત્યક્ષતા એ જીવિત છે અને જ્યારે તે સાક્ષીવામાં આવે છે ત્યારે તે સહન ક્ષમાશીલ પ્રત્યે સાધકનું સન પ્રદાથી નમી પડે છે. સાક્ષીનારનું ક્ષિત દુઃખ જ્યારે કરુણ વડે ભરાઈ જાય છે પરંતુ શુ અઢી હજારના સાખા કાળ-અગ્રાધમા આવી ખીલા ફરી ક્યારેય ખની નહિ હોય? ના, ખાલી સ્મૃતેક ખીલાઓ બન્યા કરે છે રતલામમાં એક બહેનને કોઈએ સ્ત્રીતક પર ખીલા ઠોક્યા હતા પણ એને કોઈ પણ યાદ કરતું નથી, અને લેગવાન મહાવીરને જ દુનિયા શા માટે યાદ કરે છે? શા કારણે એ કરુણ કથા સામે આવતા સાધુક મનવાળી વ્યક્તિઓની આખો બીની થઈ જાય છે? એનો એક જ જવાબ હોઈ શકે કે તે વિરાટ પુરુષના પવિત્ર વિચારોનો જ એ પ્રભાવ છે.

એક પ્રશ્ન છે, વિચાર તો સૂક્ષ્મ છે તે બહારના વાતાવરણને કઈ રીતે પ્રભાવિત કરી શકે છે? તમારો પ્રશ્ન ઠીક છે 'પણ તમે જાણો છો વિચારોના પરમાણુ હોય છે અને તે શુભ અથવા અશુભ ગમે તે જાતમાં હોય પણ એ વિચારો જ્યારે મનમાં જાડે છે ત્યારે તે આપણું શરીરમાં તથા બહારના વાતાવરણને પ્રભાવિત કરી જાય છે' વૈજ્ઞાનિકોએ આ અંગે શોધ કરી છે તેમણે બતાવ્યું છે કે, હૃદયમાં જ્યારે કોઈ ભાવની તીવ્રતા આવે છે, ત્યારે એમાંથી જુદા જ પ્રકારની ગંધ ફેલાય છે. આપણે એને જાણી શકીએ નહિ કારણ કે, ઘ્રાણ-શક્તિ એટલી તીવ્ર નથી પરંતુ જે જે ગ્રાણી-એને તીવ્ર ઘ્રાણ-શક્તિ પ્રાપ્ત છે તેઓ તો એને તરત 'અહણું કરી લે' છે. આમજે આપણા મનમાં ભયનો ભાવ આવે છે ત્યારે શરીરમાંથી એક પ્રકારની તીવ્ર ગંધ નીકળે છે, જે ધણુઓ માટે અસહ્ય બની જાય છે એ જ કારણ છે કે જેને ભયભીત બની કોઈ ધણુની માસે પહોંચે તો એને ભયની જાહે છે એ ક્યારેક તો માદ્રવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે પણ તમને જો નીડર બની તેમની માસે જશો તો તેઓ ચૂપચાપ જિભા રહેશે, એમનામાં કશી વિશેષ પ્રકારની હિંમત નહિ દેખાય. તમે સાલજ્યુ હશે કે જે વ્યક્તિઓ બહુ જ અચી બચીને ચાલતી હોય છે, તેમને કયાંક ને કયાંક સાય વીછીનોા ભેટા થઈ જાય છે.

એ તો તમારો અનુભવની વાત છે કે, જ્યારે મનમાં ભયની ભાવના તીવ્ર રૂપે છે ત્યારે હૃદયના ધડકવાનો વેગ વધી જાય છે, રવાડા બિલા થઈ

જાત છે અને પરસેવો જ છૂટે છે આ છે વ્યાખ્યા વિચારોની શરીર ખરી પ્રતિક્રિયા. જો કોઈની શાવના હશે તો પણ શરીરમાં વિકૃતિ જાતી નથી છે. આંખો લાલ થઈ જાય છે વાણી અસ્થિર જતી જાય છે દેહમાં કપરી છૂટે છે ઈર્ષ્યાની શાવના આ જે ચોક્કસનું કહેવું છે કે જ્યારે આ શાવના મનમાં આવે છે ત્યારે પિતાશયની ચેલીમાં એક જાતની દિલ્લમાં થઈ જાય છે અને એ અચીર્માંથી રસ ઝરવા લાગે છે

વીસમી સદીના યોગિકા યત્ર દ્વારા શોધ કરીને આ સ્વસ્થ જવાબ છે પરંતુ શારતના ક્ષયિઓ હજારો વર્ષો પૂર્વે જ્ઞાન અને નિદિધાસન વડે અત્યંત શાવનાઓને જાણી લેતા હતા. ક્યારેક ક્યારેક ક્ષયિઓએ જાણ્યું છે કે મનમાં ચિત્તમાં જ્યારે કોઈ શાવના જાળવાતી જાય છે ત્યારે શરીરમાં એક પ્રાણસૂત્ર બહાર આવે છે આ જ કારણ છે કે રાત્રે ચેતરે દેખતાં જ કૂતરાં ભોં-ભોં કરવા લાગે છે ધરતી છપરે ભેસી કોઈ કારણે ભેસે છે ત્યારે તમે વિચારવા લાગો છો કે આજે કોઈ ક્ષિપ્રજન આવવાના છે. કોઈ અતિથિ આવે અથવા ન આવે પરંતુ રતેલીવું પ્રાણસૂત્ર તમારા મનને આકર્ષી જાય છે આ આજની જ નહિ પણ પ્રાચીન યુગની વાત છે આજે તો પત્ર અથવા તાર વ્યાવી જાય કે અમુક વારીએ અમુક દૂરનાં દેશમાંથી સમ્રાજ્યમાંથી આવવાના છે તો મન કપી જોડે છે કે એ પાછા ક્યારે જશે અને તેઓ જો આપરેશન કરાવવા આવતાં હોય તો હમે વિચારે છો કે લાલ લપી નાખુ કે હમણાં ક્યારે સારી નથી, વરસે બહુ થડે છે ચોક્કસ કહે છે કે હમણાં આપરેશન કરવું રીક નથી જાતી સો-સા વાતો બધી પણ નાખશે કે પેલા આવવાનું નામ જ ન લે.

પણ પ્રાચીન યુગમાં કારણ તો સ્પષ્ટ સાંભળી મન બોલી જાય છે કે કોઈ મહેમાન આવવાના છે તેમના આગમનના સમાચારથી મન પ્રેમનથી અનન્યવત્ હવું પડી રહેલી હાલે આવે કે ન આવે પણ તેમના પ્રાણસૂત્ર તમને આજે છે તમે એ જાણો છો કે કારણે પોતાના ઈર્ષ્ય પોષક સ્વપ્ન કરતો નથી. પરંતુ તેમને કદાચ રેલીમાં રાખી આંતરિક પ્રભાવ વડે તેમનું પોષણ કરે છે કારણકે જો ત્યાંથી કદાચી લેવામાં આવે તો ઈર્ષ્ય નિહાવ જતી જશે. કારણકે રતેલી-ધારા જ એમનું પોષણ કરતી હોય છે.

કર્તા સદામાં જો લી કાલાદલ મળી રહો છે તોફાર આવે છે તે જૂન પાડી કહે છે શાંતિ રાખો, પણ એવો જવાબ પેલા કાલાદલમાં સમાઈ જાય છે એની કશી અસર થતી નથી. સ્વપ્નસેવક આવે છે અને

શાંતિ જળવવા માટે વિનવે છે. લોકો સાલજે છે પણ કોલાહલ તો તેવો જ ચાલુ રહે છે પછી નેતા આવે છે તેમણે તો ફક્ત આગળી વડે સ કેત કર્યો ને સૌ કોઈ શાંત થઈ ગયું અધ્યક્ષ આવે છે ને તેમને જોઈને વધુ સ્તબ્ધતા છવાઈ જાય છે એટલે એ નિશ્ચિત છે કે પહેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર ક્રિયા કરી તો પણ શાંતિ ન થઈ, ખીજા-ત્રીજાએ અલ્પ ક્રિયાઓ કરી ન્યારે ચોથાએ સૂક્ષ્મ ક્રિયા કરી પણ પ્રભાવ તો ક્રમે ક્રમે વિશિષ્ટ જ રૂપે પડતો રહ્યો આનું કારણ એ છે કે, જેની ભાવનાઓ શુદ્ધ હોય છે તેનું જ વ્યક્તિત્વ જનસમુદાયના હૃદય ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે છે

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે વિચારશુદ્ધિનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે તમારે આત્માના રાજ્યમાં પહોંચવું હશે અને તે તમે બધું તમારી સાથે લીધું હશે, પણ જો વિચારશુદ્ધિનો અભાવ હશે તો તમે અધ્યાત્મનો રસ માણી નહિ શકો સાચી રીતે વિચારવામાં આવે તો વિચારશુદ્ધિ વિના ધર્મ ટકી શકે નહિ એક ચિત્રકાર પાસે રંગની પીછી છે અને તે કળાવિદ્ પણ છે તેના ચિત્રો જાણે સજીવ છે આવો ચિત્રકાર પણ તેની કુશળતા ગમે તેટલી હોય પણ તે ગદા-મેલા કપડા ઉપર પોતાની હથોટી ખતાવી શકશે નહિ કુશળ કળાકાર કદી આવું કામ કરવા તૈયાર નહિ થાય અને તેમ છતાં ય એ જો એવું દુઃસહસ ખેડશે તો એનો બધો જ શ્રમ અને કળા વ્યર્થ નીવડશે કારણ કે એનો આધાર શુદ્ધ નથી તેવી જ રીતે માણસના મનની ભાવના જો પવિત્ર નહિ હોય તો તેના પર રચાતું ધર્મનું ચિત્ર પણ કદી સુંદર બની શકશે નહિ શ્રમ કર્યો, ઉપવાસ કર્યો તેમ કઠોર સાધના પણ કરી, પરંતુ મનનું જો પરિમાર્જન કર્યું નહિ હોય તો બધી જ સાધના અર્થહીન નીવડશે

તમે વાસણ ઉટકો-માજો છો આપણી મુખર્ષની માતાઓ તો આ ઝઝટથી મુક્ત બની ગઈ છે આ કામને ઝઝટ માનો છો પણ શેટલા ખાવા એ ઝઝટ નથી વાસણ માળવા એને ઝઝટ માનો છો એટલે ધારી એક દિવસ જો હડતાલ પાડે તો તમારા માથે મોટો પહોર ઊતરી પડ્યો હોય એવું તમને થાય છે હા, તો તમે અથવા તમારો ધારી વાસણ એવા માજો છે કે બસ, મોઢું જ જોઈ લો અને દિવાળીના દિવસોની તો વાત જ કોઈ ઝોર, વાસણ માળ્યા અને કપડા પણ શુદ્ધ કર્યા જરા ગૂંદુ થયું કે, સનલાઈટ સાણુ ધસ્યો જ છે આ બધું સાફ કર્યું પણ મનને માળ્યું કે નહિ ? કે એને અશુદ્ધ જ રહેવા દીધું ?

માટે મનને શ્યામ કરે. તેમાં વાતના ઈશી અને કોમળ મેલને રહેવા ન હો. જાણે આ વચો ઈજળા છે. પણ મનની ઈ સ્થિતિ છે. એ તો તમે જ જાણી શો. ત્યાં તો વાતનાની અક્ષી ભરી પડી છે. બરમા ભાવક પડ્યા કરી મહે છે તાજેતરે તમને ધુઆતુ નથી તો પછી મનમાં ૨ હા. હિમ સ્ત્રી જાણી યાદ ગયો. આ મુધી મનની મવિનતા કામમ રહે છે. નર્સ/મુધી તમે સર્વજ વિજયી જાણો. પણ જેમી મનની ખરિસતા એવર્ષ ૧૩ વિજય-અહેસને પણ રજમો યતાં વામ નહિ સાગે.

એક 'ધર્મ'ની વાત છે. તમણે પોતાના સીધીમાં પક્ષે એક ઈશવ 'મુક્તિ' ને કુ રિર્મિર્નમ માટે જવા ઈચ્છું છું. ઈશવ સાંજની મોડાકે મોન રવા કરવાકે હામાં હા પુંચવી ચોડાકે વળી પોતાની નામદૂરી જાણી નુસ્તિમાં; તમણે જાતના મણીઓએ કરવાકે આત્માઓમાં એકલું સ્વદેહો નથી કે તેઓ જન્મજનો. હોયોક વિરોધ કરી શકે. વિરોધ માટે પણ તૈત્તિક સ્વદેહની જરૂર હોય છે. તેમાં પોતાના સ્વાધનો ભોજ જાણ્યો છે છે. એક સત્તાધારી સામે ઈશવ મૂકવા માટે પણ મણા મોટા સામની તેમની રાખી. જાણજી મધવુ મહે છે કારણ કે સવાના નજામાં તે પોતાના વિરોધીને. દરેક રીતે ખસાસ કરવાની મશિન હતો હોય છે તેથી વિરોધ કરવા માટે પણ પોતાનાં હિતોની જાણી હોય સદુ તેજાર રહેવું જોઈએ.

પણ હા અન્યાર્થીની વેળાએ મોન ધારણ કરવું તે ઈશી રીતે તમે પ્રોત્સાહન આપવા જેવું અશ્વિય. સક્રિયામય્ન હોવાં છતાં કાવતો વિરોધ ન કરવ્ય તે કોઈ સત્કર્મમાં ભાગ ની ભેટો જેટલું જ ખામ છે.

રાવજીના મોર્કાક સાધોઓ ચૂન રવા તો કરવાકે હા માં હા પુંચવી જાવાં માણસો કર્મ જ કામના હોના નથી. કારણ તેઓમાં તેમને પોતાને કોઈ જ વિચાર હોતો નથી કોઈ સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેઓ તો જીવનને ખુશ રાખી પોતાનું કામ કરાવવા મામતા હોય છે. આવું જ માણસોને સ્વાધી. કહેવાય છે તેમની સ્થિતિ જરૂરિયા મોટા જેવી હોય છે. જેને જાણીયુ હોતુ નથી આ જાણ પણ રળી પાસે અને જીવન જાણુ. પણ રળી પાસે જાવાં માણસોને કહેશે કે કામને નકાચો તો પણ હામાં હા કરશે જામે કલમિત કહેશે કે કામને મોર-ધોય છે સાર પણ તેમને કહેશે, હા, જામે જાણુ સ્વજે સંજાવુ હોતુ ખરુ કે સત્કર્મમાં કામજી મોળા હતા જાવાં માણસો ખતરનાક હોય છે એક વિચારને મોઈએ ખુબજ જ્યાં જન્મવરોને માસ્વા સોમો પણ ખતરનાક હોય છે. તો એવું

જવાબ વાળ્યો કે, 'જ ગલીઓમા નિદા કરનારાઓ અને પાળેલામા મગકાન પોલીશ ખુશામત કરનારાઓ.'

રાવણના આવા ખુશામતખોર સાથીઓએ એના વિચારોનું સમર્થન કયું કારણ આવા માણસો પાસેથી દરેક સારા અથવા ખરાબ વિચારોનું સમર્થન જ મળે છે 'કાઈ' સિદ્ધાન્ત પ્રત્યેની વફાદારીને તો તેઓ જાણતા હોતા જ નથી વ્યક્તિ પ્રત્યે તેમની વફાદારી ત્યા સુધી જ રહે છે કે, જ્યા સુધી તેની દ્વારા એમનો સ્વાર્થ પોપાતો રહે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે ચાપલુસી અને વફાદારી એ બન્ને જુદી જુદી ચીજો છે વફાદાર સાથી તમારા સારા વિચારોનું સમર્થન કરશે, પરંતુ જ્યારે એ જોશે કે તમે ખોટા માર્ગે જઈ રહ્યા છો ત્યારે એ તમારો વિરોધ પણ કરશે.

રાવણના સાચા વફાદાર સાથીઓએ એના આ વિચારોનો વિરોધ કેયો પોતાનો રાટલો મહીસલામત છે તો પછી બીજાનો રાટલો શા માટે છીનવવો જોઈએ ? મનુષ્યનો એ સ્વભાવ છે કે જ્યારે એના હાથમાનો રાટલો કાઈ જૂટવી લે ત્યારે તે ખૂણે એસી રહે છે પરંતુ જ્યારે એ પોતે જ બીજાનો રાટલો જૂટવી લે છે ત્યારે તે ચ્યાનુદયી હોય છે સત્તાના નુકસાનમા લાન ભૂલેલો રાવણ પોતાના સહા સાથીઓના વિચારને શા માટે ગણકારે ? એણે કહ્યું 'તમારા જેવા નામદોની સલાહ અમણે ચાહું તો હું ત્રણ દિવસ પણ રાજ્ય કરી શકું નહિ.'

અને એ તો લકા પંરે વિશાળ સેના સર્ષ દિગ્વિજય કર્યા મીકળી પડ્યો વીરતા અને ઉત્સાહધેલી સેના જ્યાં જ્યાં ગઈ ત્યાં સ્થાન એને વિજય મળ્યો. સર્વત્ર રાવણની વિજયપતાકા લહેરાવા લાગી. રાવણની 'મદોન્મત' સેનાએ ઉત્તર આવેલી કૂબેરની રાજધાની અલકા ઉપર અપો માર્યો. રાવણની સેના સામે કૂબેરની સેના ટકી શકી નહિ. મોતના સૈતિકાને હોતોત્સાહ જોઈ કૂબેરે પોતાના સેનાપતિને બાણાવી સેનાને પાછા ફરવાનો અદ્વિશ આપ્યો. કૂબેરની પાસે અશાલિકા બિઠા હતી. એના વડે એણે અલકાની ચારેય બાજુ અગ્નિનો કિલ્લો બોલો કરી દીધો. કાઈની તાકાત નહોતી કે આ જવાલાના કિલ્લાને પાર કરી આગળ મધી શકે. પ્રિણામે રાવણની સેનાએ હાર મારી હેઠા મૂક્યા.

ગવણે મેનાનો ઉત્સાહને મદ થતો જોયો ને એ ચિતામાં પડી ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે હજુ સુધી તો મે સર્વત્ર વિજયપતાકા જ લહેરાવી છે અને અહીં જો આમ પરાજય મળશે તો પહેલા મેળવેલો વિજય પણ

પરાજન્યમાં પરિણમશે. તમે એવી રીતે કદી વિચારુ છો કે કેટલીક ભૂમિ પર વિજય મેળવ્યા બાદ તમે બાકી સુધી પહોંચ્યા છો તમે નિષેઃ પર વિજય મેળવ્યો ત્યાંથી બાકીમાં બાકી એકેન્દ્રિયથી બેઠેન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયમાં બાકી ત્યાંથી વળી અસહ્ય પચેન્દ્રિય પર બાકી તે પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સહ્ય પચેન્દ્રિયમાં આવ્યા. સહ્ય પચેન્દ્રિયમાં ચરીઘ-પરીઘ બધા આવે છે ત્યાંથી પણ આગળ વધી તમે અનુભવભૂમિ ઉપર આવ્યા અનુભવમાં પણ કેટલીક એવી ભૂતિઓ છે જે ઉદ્દેશનુ અધ્યક્ષ બનતી બાકી હોય છે તેના પર પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી તમે આત્મ મેળવ્યું છે આવ ક્યાં ધેર આવવમાં છો હવે જો બાકી દારણી તો સમગ્ર વિજય પરાજન્યમાં અલ્પાઈ જશે. આગમ વાણી છે કે આત્મા ત્રાસ રૂપે જે દગ્ધર સાતત્યી વધુ રહેતો નથી બાકી સ્થિતિમાં જો તમે વિકારો ઉપર વિજય મેળવી લેશો તો પછી તમે સત્ત્વ વિજયી જ બનશો નહીં તર ફરી રથાવરની ભૂમિ પર જવું પડશે.

એક ભક્ત કવિએ કહ્યું છે કે

મવ ન ઘની તો ફિર ન ઘનેગી

નરતન બારંબાર નહીં મિસતા

તેરી નબાની મરમ મે મુલામી

ગુલ પિતુ માલ કો બાલ ન મામી

જનની તોરી તોહે ફિર ન ઘનેગી ॥ મવ ન ઘની તો

મહાકવિ સુરદાસ સંકેત કરી રહ્યા છે માનવહેતના મૂલ્ય જો તમે નહિ જાણો તો ખરેખરની દાર બશે. જીવનમાં જો સફળતાની સુવાસ બરી હશે તો બાકી સોના કરતાં પણ મોંઘી બનશે. નહીં તર પરાજન્યમાં આંધ સિવાય બીજું કશું બાકી રહેશે નહિ.

રાવણ વિચારે છે સત્ત્વ વિજય-દુહા બી બગતી પણ હવે પરાજન્યની વેળા સામે આવી ઊભી છે પરંતુ વિચારવાનું તો એ છે કે રાવણના મન ઉપર દુ ખતો બા બાર કાણે પડ્યા છે કેટલું પાસે કે એના મનની વૃદ્ધિએ જ બા દુ ખતે આમત્રણ આપ્યું છે નહીં તો શું એને લક્ષ્મી શેઠસાને તોરો હતો કે શેઠલા તો શું એ બામ અને પોતા પણ આતો દેલ તો ન કથી કમી નહેની તનની બૂખ તો દાન હતી તે કશું માગતી નહેલી પણ મન બૂખુ દુ મનની બૂખ કઈક એવી વિચિત્ર છે કે તે ૨૫ ૨૫

તમે એને પૂરતા જશો તેમ-તેમ એમા વધુ ને વધુ ખાડો પડતો જશે. કોઈની પામે જો સો રૂપિયા હશે તો મન બોલી બેઠશે, સોથી શુ બનશે, હજાર મળી જાય તો એકાદ નાની એવી હાટડી માડી દઉં કમી કેટલાની છે? નવસોની

હજાર જો મળી જાય તો મન માગશે, હજારથી શુ થાય, પચાસ હજાર હોય તો દુકાન પણ સરખી ચાલે હવે કમી કેટલાની છે? ચાલીસ હજારની છે પચાસ હજાર પણ જો મળી જાય તો મન કહેશે, લાખ થઈ જાય તો સારો એવો બગડો લઈ લઈએ, એક મોટર પણ લઈ લઈએ. હવે કમી છે પચાસ હજારની મનની માગણી જેટલી તમે પૂરી કરતા જશો તેટલો જ ખાડો તેમા વધુ પડતો જશે હા, એક જ વસ્તુ એને પૂરી શકે છે, અને તે છે ઇચ્છાનિરોધ ઇચ્છા પર અકુશ રાખશો અને પરિચ્છેદને સીમિત બનાવશો તો પછી મન તમારી પાસે કશુ ય નહિ માગે

રાવણુ પાસે અસીમ સપત્તિ હતી, પણ એની પાસે સતોષરૂપી સપત્તિ નહોતી તેથી તે ચિંતાની લહરોમા અટવાઈ પડ્યો હતો

આ બાબુ કુબેરની પત્ની હેમા બાળપણથી રાવણુરાજ પ્રત્યે મેહલાવ રાખતી હતી એણે શરમ તજી પોતાના પિતા પાસે પોતાની આતરિક ઇચ્છા પણ રજૂ કરી હતી એના પિતાએ રાવણુરાજની પાસે હેમાના લગ્નનો ઠરાવ લઈને દૂત પણ મોકલ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે રાવણુ દિગ્વિજયની તૈયારીમા હતો તેથી તેણે ના પાડી દીધી એટલે વિવશ બની હેમાના પિતાએ એનો સબધ કુબેર જોડે બાંધ્યો હતો, હેમા રાણી બની કુબેરના મહેલમાં આવી હતી, છતાં ય રાવણુને વિસરી શકી નહોતી એટલે રાવણુને નગરીની બહાર આવેલો જાણી મહારાણી હેમાના મનમા એક દુર્ભાવના પેદા થઈ આવી એણે વિચાર્યું, રાવણુ અત્યારે કોઠર પરિસ્થિતિમા સંઘર્ષ કરી રહ્યો છે જો આવે વખતે હું એને સહાય કરું તો તે મને પોતાની રાણીઓમા સ્થાન આપવા તૈયાર થઈ જશે

એણે પોતાની દાસીને બોલાવી અને કહ્યું ‘હું આજે તને એક એવી વાત કહેવા માગુ છું કે મેં આજ સુધી કોઈને ય કહી નથી’ આ સાંભળી દાસી બોલી ‘મારા વહાલા અમામિની, જે વાત કોઈને કહી નથી તેવી વાત મને પણ કહેજો નહિ’ આ પણ મનની પવિત્રતા છે

દાની લબ્ધેન્દ્રીગણેની નહોતી છતાં ક્યો સુદર જવળ આપ્યો એણે ।

જાણે તે જીભની વાત સાંભળવામાં જ એટલો રસ લેવાય છે કે વાર્તા કહવા માટે બેઠેક ખસતો કરવામાં આવે છે તેને કહે ચાર કુ સિ યારે હોસ્ત છુ મારી ખાસેથી કદી કાઢીની વાત બહાર ગઈ છે ખરી ? શુ તને મારી બરોસો નથી ? બામ તેઓ બેઠેક રીતે વાત કહાવશે, બીભની રહસ્યબરી વાતો જાણવાની આટલી કિસ્મતવા શા માટે આપણમાં હોવી જોઈએ ? બંને સાંભળનારે વાત એટલી કાઢી તે બીજાને ખસુ એ ક્યાં સુધી ખસશે ? અરે, માણસ બદામનો હલવો ખચાવી લે છે, પૌષ્ટિક રસાયણો ખચાવી લે છે પણ એનાથી બાવી વાતો ખચાવી શકાતી નથી.

જા દાસીએ કહ્યું એવી વાત મને કહેશે નહિ પણ રાણીએ કહ્યું તમે ન કહુ તે બાડુ કામ પણ શી રીતે થાય ? યારે મારુ એક ભાસાકામ કરવાનું છે તારે રાવણના મુકામે જઈ રાવણને કહેવું કે તમે નો દુશ્મની રાણી હેમાને તમારી પત્ની તરીકે સ્વીકારો તો હેમા તમને જીવતાં જીવ, જમનનો મત્ર બતાવી દેશે.

દાસી આ સાંભળી પ્રાપ્તુ જેમ સાબમ બની ગઈ તેને મધુ અચર રાણીને બાવી અપવિત્ર બાવના ક્યાંથી નામી ? એણે નમતાપૂર્વક કહ્યું મહારાણી મને માર કરો પણ આ મરનો ઈતિહાસ ઉજાગર છે પણ બાવા સ્વર્થી આપણું જીવન ખરાબ થઈ જશે ને આ મરવી બાવી ઉજાગર વધ બાબડુ પર ચાકી ઢોળાઈ જશે બંને બે બાવા કામમાં સામ બાણું તો મારી જિંદગીનો ઈતિહાસ પણ જગતી જશે કારણ કે મારિબદીન વ્યક્તિ પ્રત્યે કાઢીને, સમજાવતી, હોતી નથી એવા લોકોના નામ ઉપર લોકો મુઝે, સુધી મળ્યા-તિરુમતુ વરસાવવા, રહે, છે.

પણ રાણીને દાસીની એક પણ વાત મની મઠિ ! કારણ કે મોઢને લીધે એનો વિવેક-દીવડે આશવાઈ ગયો હતો. એ વાત નિમિત્ત છે કે બન્ને હજારો મોઢનો પ્રવેશ થાય છે આરે વિવેક-બુદ્ધિનો દીવો આશવાઈ નામ છે મોઢ બાગમે દુવા ગેથી પ્રવેશ છે તે વિવેક પાછાં રસ્તાનેથી બાગી નામ છે એક દિલ્લી કવિ પણ કહે છે;

જહુર ચોર જોતી કરને ઘરે મેં સબ છૂંસે જાતા હૈ
હોઝવ પ્રકાશ ઘર મેં મિસસે ત્વહ દીપક પ્રથમ જુલાતા હૈ ।
પહ મોહ ચોર કે સહાશ હૈ; મરવેહ મોહ મેં સબ માતા હૈ
જાગ દીપક કો પ્રથમ જુલા ફિર ખનમાઝ જુલાતા હૈ ।

કવિ મોહની ચોરની સાથે તુલના કરે છે કુશળ ચોર ચોરી કરવા માટે ધરમા પ્રવેશે છે ત્યારે એનું પ્રથમ કાર્ય હોય છે, દીવાને ઓલવવાનું, જેથી તે અધારામાં પોતાનું કામ કરી શકે આ મોહ પણ ચોરનો ભાઈ છે. ન્યારે એ મન-મદિરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે સર્વ પ્રથમ તો એ જાનદીપકને ઓલવે છે, પછી સદાચારરૂપી દોલત-ધનને ચોરે છે

રાણીનો વિવેક-દીવડો રામ થઈ ગયો હતો એણે ધર્મકાવીને દાસીને કહ્યું 'હું તારો પાસેથી ઉપદેશ લેવા બેઠી નથી તારે જો આ કામ ન કરવું હોય તો ના પાડી દે પણ યાદ રાખજે, તારો આ નકાર તને બહુ ભારે પડી જશે તું અને તારું આ બાળક આ દુનિયામા વધુ દિવસ ટકી શકશે નહિ।' સત્તા અને ભયની સામે દાસી નમી પડી, અને ગર્ભ રાવણ પાસે રાવણ પોતાના મુકામ પર બેઠો-બેઠો વિજયની ચરચરતી દીવાલોના ભાવિ ઉપર વિચારી રહ્યો હતો

દાસીએ અભિવાદન કરતા કહ્યું 'આપ જ લોકના સમ્રાટ રાવણરાજ છો ને?' રાવણે સ્વીકૃત સૂચક માથું હલાવ્યું દાસી આગળ વધી 'એમ જણાય છે આપ બહુ ચિતામા છો મને લાગે છે કે આપની ચિતાનું કારણ છે આ અલકાનગરીની ચારેય બાજુ સળગતી અગ્નિ-જ્વાલાઓ, જે આપને વિજયના સદેહમા ભભાવી રહી છે હું ઈચ્છું છું કે તમને હું આ બાબતમા મદદ કરું એક દાણમા આ અગ્નિ કિલ્લો શાત થઈ શકે છે અને આપનો પરાજય વિજયમા પરિણમી શકે છે, પણ એ માટે આપે મારી એક શરત સ્વીકારવી પડશે''

રાવણને આ નારીની વાતમા કંઈક તથ્ય જણાયું વિજય એના મગજમા શાસન જમાવી બેઠો હતો વિભીષણ સમાન રાજનીતિજ્ઞની શુદ્ધિ પણ ન્યા હાર પામી હતી ત્યાં આ એક નારી વિજયનો રાહબંધતાવી રહી હતી, તેથી રાવણને એ વાતમા વિશ્વાસ બેસતો ને હતો છતાંય ઉત્સુકતા ખોતર એણે પૂછ્યું 'વિજયનું વરદાન લઈને આવનાર તું કાણ છે? તારો જરા પરિચય તો આપ તારી શરતનું રૂપ કેવું છે એ અષ્ટ દર શું કૂબેરરાજ વતી કાઈ સધિ-પત્ર લઈને આવી છો?'

દામીએ કહ્યું 'હું કૂબેરરાજની ગણી હેમાની દામી છું અને તેમની વતી જ આવી છું. હું સધિ-પત્ર લઈને આવી નથી સમર્પણ-પત્ર લઈને આવી છું સમસ્ત અલકાનગરી તમારી થઈ શકે છે, પણ શરત એ છે કે

અલકાની પહેલાં અલકાની રાણીને તમારે પહેલાં તમારી રાણી બનાવવી પડશે તમે જો એનો સ્વીકાર કરશો તો વિજય તમારા ચરણોમાં હશે”

રાવણે બધું સાંભળી ધીધુ એણે કહ્યું બોળી દાસી, રાવણની ભેટ આવી વાત કરતાં તને સરમ નથી આવતી ? શબ્દ રાખ, અલકા છે તું સદા પશુ ચાલી નામ અને મારે રાજ્ય છેડી વન-વનમાં ગયાનો પ્રસંગ આવે તો મેં રાવણ એને મનૂર કરશે પરંતુ મહાવિષ્ણો દ્વારા જન્મવેણી સદાચારની રેખાનું ઉલ્લંઘન કરવા રાવણ કહી તૈયાર નહિ થાય તું જઈ શકે છે અને તારી મહારાણીને રાવણની આ પ્રતિજ્ઞાની નજી કરશે

દાસી નમું-નમું ચોડું લઈ પાછી વળી એની ત્રિમા વિવાહ દલે વિભીષણ સામેથી આવી રહ્યો હતો એ કળી મયો કે આ નારી જતી કેમ અસન્ન હતી અને હવે વળતી વખતે ઉદાસ મન લઈ જઈ રહી છે રાવણ રાજ સત્તાના મદદમાં ક્યાંય નારી-જાતિનું અપમાન તો નહિ કર્યું હોય ને ? તે પાસે આગ્રહો અને દાસીને પૂજનાં, દાસીએ વિવેક સંભળાવ્યું વિભીષણે જોયું કે હું તો સત જની અહીં આગ્રહો નથી વિજય મેળવવો છે તે રાજાજિતિના આશ્રય મેવો જ પડશે તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું હું રાજા રાજનો ભાઈ વિભીષણ છું અને એમનું બધું ક્ષમ મારા પર રહે છે દુનિયાની વાત તેઓ યાચી શકે છે પરંતુ વિભીષણની વાત એમણે આજ સુધી કહી યાચી નથી તું કિંવા ન કર, અને તારી મહારાણીને કહેજે કે તમારું ક્ષમ જની ત્રણ છે વિભીષણ તમને આજથી જ પોતાની જાતી માનવા લાગ્યો છે પશુ આ અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર તમારે જાત વગે પડશે

બોળી દાસી વિભીષણના વાક્યાનુવર્તિ સમજી ન શકી કાવચિદિની અસન્નતા મેળવી એ મહેલમાં થઈ અને રાણીને કહ્યું સદાજતા મેળવીને આવી છું વિભીષણ તમને ભાતી માની મોઢે છે રાણીનાં સ્વપ્નાં ક્યાં એણે દાસીની સાથે અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર રાવણ પાસે મોકલવાની આગ્રહો બીજો જ ઘડે રાવણની સેનાએ અલકા ઉપર આક્રમણ કર્યું અને ક્રોરરાજને કેદ કર્યો અલકાનાં ભવનો ઉપર રાવણની વિજયપ્તાક લહેરાર્ક ક્રોરના લેખ પર વીજળીના કરટની ડેમ આ બીનાતી જાસર થઈ તેણે વિચાર્યું અસાધિકાના ઉપશમનનો મત્ર મારી રાણી સિવાય બીજું કંઈ નાહતું નથી મારું ધર જ દૂર તો દોષ આપવો જોતે ? જે પોતાના માન્ય છે તે જ પોતાને મિટાવી દેવા વધર થાય તો એની ક્ષમા જોતે

કરવી ? સાચી વાત તો એ છે કે આપણને બહારનો કોઈ ભય નથી, ભય છે તો પોતાના હોવાતા હોય એનો જ કારણ કે પોતાનો જ માણસ પોતાને પાડવા ટ્રાશિપ કરતો હોય છે

એક કવિએ કહ્યું છે .

“ દુનિયા મહી ના છે છરી,
જે કાચને કાપી શકે, જુઓ કાચની હીરાકણી,
પોતાતણુ પોતે હણે
નહી અન્ય ધાતુ કાષ્ટ કે પાષાણુ કાપે લોહને,
જુઓ છીણી લોખડની, પોતાતણુ પોતે હણે ”

કવિએ કેટલું સુંદર કહ્યું છે । અનુભવની ઝેરણે કસાયેલી વાણી એલે છે દુનિયામા એવી કોઈ ચીજ નથી જે કાચને સીધું કાપી શકે, પરંતુ કાચની હીરાકણી જ કાચને કાપી શકે છે લોહને કાપવા માટે લાકડું કે પથ્થર કામમા આવતા નથી, લોહની છીણી જ લોહને કાપે છે સાચી વાત તો એ છે કે પોતાનો પોતાને મિટાવે છે ગામનો કસાઈ જે લાખોપતિ બની જાય તો કોઈ વાણિયો જ માળા ફેરવતો હશે કે હે ભગવાન, આનું દિવાળું કે દિ' નીકળશે !

વ્યાખ્યાન બહુ કડવું થઈ ગયું છે, પણ કવીનાઈન પણ કડવી જ હોય છે ને ! પણ મેલેરિયાનો તાવ બ્યારે ૧૦૫ ડિગ્રી સુધી પહોંચી જાય છે ત્યારે ગળા ગોળીઓ કામ લાગતી નથી એના માટે તો કવીનાઈન જ કામ લાગશે. કોઈકે સાચું જ કહ્યું છે કે—

यह व्याख्यान नहीं, ये गोलियाँ हैं,
जो रोगी को दी जाती हैं ।
ये खाने में कड़वी लगती हैं,
पर सारा ही रोग मिटाती हैं ।

દવા કડવી હોય છે તો પણ તમે એ લ્યો છો જ. ઇન્જેક્શન તીખા-તીણા હોય છે તો પણ તમે તે લ્યો છો મારી વાત કડવી ભલે લાગે પણ તેમા સત્ય છે આજે આપણા સમાજમા આવું જ જોવામા આવે છે, કે બ્યારે કોઈ આગળ આવે છે, કોઈ વિચારક સુનિ કાઈકે લખવા બેઠો, એની કલમે કંઈ બદ્ધ કર્યો કે પુગણ પથીઓની દુનિયામા જાણે ધરતીકપ જ આવી જરો સમાજના કહેાતા રક્ષણહાગે એને નીચે પાડવાની જ ટ્રાશિપો

કરશે, એને મિથ્યાત્વી-જ્ઞાપ્યારી કહેશે. એનું કારણ છે મનની ઈર્ષ્યા-ને
ઠાઈની પ્રતિતિને જોઈ શકતી નથી.

સમય પસંદ થઈ ગયો છે મનિષ્ય કહે છે હવે જસ કરો હા તો
ફોર વિચારે છે જેને મેં પોતાના માન્ય હતા તેણે જ મારી નાખી કુનારી
હવે મને પોતાના કહેવાં ? આ જાણુ હેમા વિભીષણ પાસે પહોંચી અને કહ્યું
'તમારું કામ થઈ ગયું છે હવે મારા કામમાં વિશ્વળ શા મારે ? વિભી-
ષણે કહ્યું 'દેવી જે સલાહ હું મારા દુસ્મનને નથી આપી શકતો તે
તમને શે આપી શકું ? સદાચારની પવિત્ર રેખાનું સંસ્કરણ કરી ઠાઈ ખસ
આજ સુધી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યું નથી. વળી બીજી વાત એ છે કે રાવણના
મહેસમાં તમે તે સમાન ખસ નહિ પામેા જે તમને અસહ્યમાં મળ્યું છે.
માર નારીઓ વચ્ચે મેં છાવી વાત કરવા સામક ખસ તમે નહિ રહો. મારે
તમે ત્યાં જ રહો. જ્યાં તમે હત્યા. હેમા આ સાંભળી ખિન્ન થઈ બેઠી.
તમે વીર છે. તમે વચન આપ્યું હતું તેનું શું ? વિભીષણે દસવી
હસતાં કહ્યું 'હું મારા વચન પર આજે ખસ મહામહુ મેં તમને મારા
શાબી બનાવ્યાં છે ફોરને મારા શાઈ બનાવીશ તેથી તમે મારા શબી
બની શક્યાં છો.

વિભીષણ ફોર પાસે પહોંચ્યો. ફોર કારણારમાં લોખંડી સાંકે
બધામેયો હતો. વિભીષણે કહ્યું 'શાઈ ફોર કેમ છો ? ફોરે જ્ઞાન
આપ્યો. શાઈની આંખો શાઈને જ્યારે કારણારમાં બધ જુએ છે ત્યારે
આ કારણાર અને આ હાથસાંકળો એની આંખોને ઝમેાડે ને ? કેમ શાઈ
ચબ્દની વિડજણા કરી રહ્યા છો ?'

વિભીષણે કહ્યું 'ફોરરાજ વધુ ઘરમાથે નહિ એણે તે જ કહે
ફોરની સાંકળો છેડી નાખી, એનું રાજ્ય એને પાછું વાળ્યું અને પોતાની
વાણીના પ્રભાવથી મેં હજારો વચ્ચે જે દ્રવ્ય એમો મયો હતો તેને પણ વિભી-
ષણે ફર કરી દીધી વાત બહી સમાપ્ત થાય છે પરંતુ આપણે હવે એ
જોવાનું છે કે રાણી હેમાના જીવનમાં આવી વિડજણા કેમ એમી થઈ
એતો જ્ઞાન છે એની અપવિત્ર વિચારધારાએ એના જીવનની શાંતિ ભંગ
કરી હતી બીજી બાજુ તમે જોશું કે રાવણને વિજ્ઞાન સાંકળો અને તે સંકળના
મેળવી પાછો ફર્યો ખસ તે જ રાવણ રામથી શા મારે પરાજય પામેા હતો ?
એનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે અસહ્યમાં એની પાસે વિચારોની જે પવિત્રતા

હતી તે રામની સામે રાખી નહિ એના વિચારો દૂષિત થયા પરિણામે એને રામને હાથે પરાજિત થવું પડ્યું

માટે જેના કાર્યો હશે તેવું પગિણામ આવશે. તેથી કહેવાયું છે કે . “ પરિણામે વન્ધ ” । જેના પરિણામ હશે તેવા જ આત્માબધ કરશે. આવકના અહિંસા-આણુતતમાના અતિચારમા “ વન્ધે વહે ” પાઠ આવે છે જેનો અર્થ છે બાધવું અને મારવું તો શું કદી કાઈ શ્રાવક પોતાના તોફાની આળકને બાધે છે અથવા કદી લાકો લગાવી દે છે તો શું તેને અતિચાર લાગશે ? આગમ કહે છે, ના-નહિ, કારણ કે તે સમયે તેવા પરિણામ હોતા નથી માટે બાધવા અને મારવા છતાં પણ, “ વન્ધે વહે ” નો અતિચાર લાગતો નથી માટે વિચારોની પવિત્રતા જાળવો, વિચારોની પવિત્રતા આચારમા ઊતરશે પવિત્ર વિચાર અને પવિત્ર આચાર વડે જ તમે શાંતિના દર્શન કરી શકશો

દિનાક

૧૬-૭-૨૯૬૦

જૈન ઉપાશ્રય

કાદાવાડી, મુબઈ

સતસાહિત્ય

- ૧ સ સારસમુદ્રમાં સાહિત્ય એક દ્વીપ સમાન છે
- ૨ સાહિત્ય આત્માનો રોગ દૂર કરવાનું અદ્ભુત ઔષધ છે.
- ૩ જીવ્ય સાહિત્ય ધરનો ઉપદેશક છે
- ૪ પહેલો નબ્બર ઉત્તમ રનેહ રાખનારનો, અને બીજો નબ્બર ઉત્તમ સાહિત્યનો છે.
- ૫ સાહિત્ય સત્ય અને સૌંદર્યથી ભરેલા જહાજ સમાન છે.
- ૬ સાહિત્ય યુવાવસ્થામાં માર્ગદર્શક છે, અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદદાયક છે

આજના પ્રયત્નનો વિષય છે વિચારનો પ્રભાવ. માનવ, વિચારશીલ પ્રાણી છે. વિચારની શક્તિ જ તેને પશુજાતથી છુટો પાડે છે. કાશ્યપે પશુઓની પાસે તેમના પ્રતિસ્વતંત્ર વિચાર હોતા નથી જણાવ્યા તો તે વિચાર અનુસાર ચાલતાં જાય નથી તે ચાલે છે માત્ર હા અને આપાદે. પણ માનવી વિચારવાન છે. તેનામાં મનન કરવાની શક્તિ છે. એટલા માટે તેને માનવ પદ મળ્યું છે. માનવ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં પ્રાચીન ઋષિ કહે છે —

મનનાસ્ મનુષ્ય ।”

મનન કરવાની વિશિષ્ટ શક્તિમાં જ માનવની મહત્ત્વતા રહેલી છે. માણસ જેવો વિચાર કરે છે તેવો અને છે અને જેવા તેના વિચારો હોય, તેવા બીજાને બનાવે પણ છે. એક કુશાર ધોડે બનાવતાં પહેલાં ધાત્રો વિચાર કરે છે. પછી વિચાર મુજબ વસ્તુનું નિર્માણ કરે છે. એક ચિત્રકર ચિત્ર બનાવવા માટે પીછે હાથમાં લે છે તે પહેલાં તેના મનમાં ચિત્રની રૂપરેખા આવે છે. ત્યાર પછી જ તે ચિત્રમાં રંગ ભરવા સામે છે સ્પૃશ્ય. આંખોને માટે હજુ ચિત્ર જન્મ્યું હોતું નથી પણ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ ચિત્ર તારે જ જતી ચૂક્યું છે કે જે ધાત્રો તેની રૂપરેખા તેના મનમાં જુલમરી જલ વાન મહાવીરના “ જાહમાલે જલિય ના સિદ્ધાન્તનુ આ જ રહ્યું છે.

ચિત્રકરના માનસમાં કુરુણા જ્યાં કે મોહનું જે ચિત્ર હશે તે જ પ્રભાવે તે, તેની પીછે અને રંગ વડે સાકાર મનશે. એટલે જેવા વિચાર હોય છે તેવું બનાવે છે. તેવી જ રીતે જેવા વિચાર હોય છે તેવો માનવ અને પણ છે. સાચું પૂછો તો માનવને બનાવનાર તેના વિચાર જ છે. તેના જીવનની કલ્યાણ અને શુભાઈ તેના વિચારની કલ્યાણ અને શુભાઈ પર આધાર.

રાખે છે તમે સારા છો? એ મને ન પૂછશો તમારા વિચાર સારા હોય તો તમે સારા છો સારા હોવા માટે આખની પણ એટલી જરૂર નથી તેમ જીવનની પણ જરૂર નથી કેમકે આધના અને મૂર્ગા માનવીઓ પણ ભલાઈના ક્ષેત્રમાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે. ભક્તિરસના મહાન કવિ સુરદાસ પણ અધ જ હતા છતા કાવ્યકલા અને વાત્સલ્યના તેમના ચિત્રો અજોડ છે ભલાઈને માટે વિચારોની પવિત્રતા જરૂરી છે

વિચારોની પવિત્રતા જ કાર્યને પવિત્ર બનાવે છે તે સિવાય, પવિત્ર ગણાતી ક્રિયાઓ પણ અપવિત્ર જ જણાશે. શિકારની ક્રિયા કેટલી મુદર દેખાય છે! તે માટે પક્ષીઓને એટલું અનાજ નાખવામાં આવે છે કે તેઓ ખાતા ખાતા થાકી જાય છે શિકારી પોતે તેમની નજીક પાંચુ જતો નથી, જરા અવાજ પણ થવા દેતો નથી અને ખીજા રાહદારીઓને પણ, ધીરે ધીરે ચાલવાનું કહે છે અને તે પણ માત્ર હાથના ઈશારાથી ખીજાની સાથે વાત પણ ખૂબ ધીમેથી કરે છે કેટલી સાવધાની છે આ? છતાં આજ સુધી કોઈએ પણ શિકારીને દયાળુ કહ્યો નથી તેની ક્રિયામાં દયા અને અહિંસા છે, પણ તેના વિચાર દ્યારસથી વિહીન છે તેમાં તો કઠોરતા અને ક્રૂરતાનું સામ્રાજ્ય છે એટલા માટે ક્રિયા પવિત્ર હોવા છતાં પણ ભાવનાની અપવિત્રતાને ક્ષીણે ક્રિયા પણ અપવિત્ર કહેવાય છે

વિચાર પવિત્ર હશે, તો આચરણ પણ પવિત્ર રહેશે કારણ કે આચરણ શું છે? તે માત્ર વિચારોનો છાયા જ છે વિચાર, ખીજ છે અને આચરણ ક્રીડ છે દાડમના ખીમાથી દાડમ થશે અને નારગીના ખીમાથી નારગીનું ઝાડ થશે. ખીજ, અનુક્રીડ તત્ત્વોને ગ્રહણ કરી તેને પોતપોતાને અનુક્રીડ રીતે તૈયાર કરે છે તે જ પ્રમાણે વિચારના કણો પણ પોતાને અનુક્રીડ તત્ત્વોનો આધાર લઈ, આચરણના સ્વરૂપમાં વિકસિત થાય છે વિચારની સરળતા, જીવનને સરળ બનાવે છે, એ વાતની આગમો સાક્ષી પૂરે છે મનુષ્ય સીધો ભીમો રહી શકે છે તેને એ સરળતા કાણ આપી? જૈન સિદ્ધાંતોને પૂછો તો કહેશે કે તેના વિચારોની સરળતાએ જ તેના દેહને સરળતા આપી છે. પશુઓની દેહરચનામાં વક્તા છે તેમનું મસ્તક પણ ક્યારેય સીધું રહી શકતું નથી કારણ કે પૂર્વજીવનના વક્ વિચારોએ તેમના શરીરની સૌમ્યતાને હણી નાખી છે

કેટલા-કુતરાઓ મોટરમાં ફરે છે, તેમને દૂધ પણ મળે છે ડબલરોટી પણ મળે છે, કે જે કેટલાય માનવના બાળકોના ભાગ્યમાં પણ હોતી નથી.

છતાં પણ તેમને દેહ વડે મળ્યો છે તેનું કારણ એ જ છે કે પૂર્વજીવનમાં સંભવતઃ તેમણે ગરીબોની સેવા કરી હતી. બનાવેનાં આંધુ લોકમાં દરો પણ સેવા કરતી વખતે વિચારોમાં વકતા રહી ગઈ હતી. પરિણામે સેવાનાં ફળ તેને મીઠા સ્વરૂપે મળ્યાં પણ વિચારોની વકતાએ છેલ્લી સરળતા ખેંચી લીધી. કાયદેને કહ્યા મુજબ મળી છે તેનો ખવાજ મનને ચોક્કસ પચાડે તેવો હોય છે તેનું કારણ એ દરો કે તે પૂર્વજીવનમાં બધાની સાથે મીઠું બોલતી હતી. તે જીવની મીઠાશો તેના કદ જ્યાં ભરે પણ સાફ જોવા છે પરંતુ એ મીઠાશમાં ભાવેલી વકતા રહી હતી તેથી જ તેને કાંઈ રસ મળ્યો છે.

દુપિત વિચારો ઝેરનાં ઘડાલુઓ લઈને આવે છે તે તેના હાથમાં પહોંચે છે તેને ઝેરી બનાવે છે. સુવિચારનાં મધુર હિરણ્યની મધુરતા કમળની મધુરતા કરતાં જરા પણ ઓછી નથી. તે પરિણામમાં ભલે મર્યાદિત હેલ પણ તેની કમલશક્તિ મર્યાદિત નથી હોતી. રૂપકની ભાષામાં કહું તો દુર્વિચાર ધારસેદ તેલ છે કે જેનાં બે દીપાં પણ જો અંતરની શીશીમાં નાચવામાં આવે તો મુગધ, દુર્મતિમાં પથરાઈ જાય. સુવિચારનાં પણ મુલમુલ એસેન્સ જેવાં છે જેનાં બે દીપાં દુઃખમાં નાચતાં દુઃખને સ્વાદ સોરભાળને તેનું નામ પણ બદલી નાખે છે તેના મૂલ્યમાં અને માપમાં પણ ફેર પડી જાય છે. પણ જ્યાં મૂલ્ય વસ્તુનું નહિ, તેમાં પડેલી સોરભાળ છે.

વસ્તુ ભરે નાની હોય, પ્રમાણુ ભરે ઓછું હોય પણ જો તેમાં પવિત્ર વિચારોની સોરભાળ મળી જાય તો તે વસ્તુની કીમત વધી જાય છે. કોમે, મોઢા મોઢા વેપારીઓ હો રાજ હજારો ચોક પણ લખ્યો છે. માત્ર કે.કે.ઈ.એ પાંચ હજારનો ચોક લખ્યો તો પાંચ હજારની કીમત કર્યા છે? કચ્છ અને શાહીની કીમત તો પાંચ હજાર નથી જ ત્યારે કીમત કર્યા છે? કે.કે.ઈ.એ ચોક લખ્યો તેમાં ખાકિડે પણ લખ્યો અને નામ પણ લખ્યું અને નીચે સહી ન કરી તો શું નાણાં મળી જાય? ના કે કીમત માત્ર સહી માં જ છે એ જ પ્રમાણે વસ્તુની કીમત તેની પાછળ રહેલા વિચારોમાં સમાયેલી છે.

એક કુવક પરદેશમાં ભણવા માટે ગયો. પરદેશનાં વખતમાં પૂર્વની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે વિદ્યેશના વિદ્યાર્થીઓ ભારત આવતા હતા. નાણાં અને તપશ્ચરિયાના વિદ્યાલેખોમાં ભારતીય સંસ્કૃતિ જીવત હતી. વિદ્યેશમાં જ્યાં આવીને પૂર્વની વિદ્યાની સાથે જ્યાંની સંસ્કૃતિનો પણ

અભ્યાસ કરતા હતા આજે તમે તમારા છોકરાઓને વિદેશોમા મોકલો છો. તેની પાછળ નમારુ ધ્યેય શુ છે ? વિદેશોમા શુ તે ભારતીય સંસ્કૃતિ કે જન દર્શનના પ્રચાર કરશે ? નહિ, નહિ ધનવાનના પુત્રોને ધર્મ કે સંસ્કૃતિની ક્યાં પડી છે ? એ તો વિચારે છે કે અમારો દીકરો અમેરિકાનુ ધન લઈ આવે, પણ ધ્યાન રાખજો કે અમેરિકાની લક્ષ્મીની સાથે ત્યાની સંસ્કૃતિ પણ સાથે ન લેતો આવે

જે યુવક અમેરિકા ગયો છે તેનો મિત્ર તેને પત્ર લખે છે દસ પાનાં ભરીને તે કાગળ લખે છે છેવટમા તેની માતા પણ પોતાના અતરનાં હૈતથી ઉભરાઈને ચાર લીટી લખે છે કાગળ, પક્ષીની માફક જડતો અમેરિકા જાય છે અને તે યુવકના હાથમા પહોંચે છે તે પત્ર જોઈને, તેને પોતાની માતૃભૂમિની યાદ તાજી થાય છે મિત્રનો પત્ર વાચે છે છેવટની ચાર લીટીઓ પર તેની નજર પડે છે તો તેનુ હૃદય તેની માતાના વાત્સલ્ય અને અનુ-રાગથી ભરાઈ જાય છે ક્યારેક ક્યારેક, તેના કશ્ચામિશ્રિત આસુઓ ઘની, તેની આખમાથી વરસે છે

આ શુ ? મિત્રે દસ પાના ભરીને લખ્યા છે તેમા સમય પણ ખૂબ ખર્ચ્યો છે, ભાષા પણ સરસ છે, અક્ષરો પણ સુદર છે જ્યારે, માતાએ વાકીચૂકી ચાર લીટી લખી છે પણ તે ચાર લીટી તેના હૃદયમા કાતરાઈ જાય છે જ્યારે, દસ પાનાનો કાગળ હવામા જડી જાય છે તેનુ રહસ્ય શુ છે ? માની લખેલી ચાર લીટીઓમા તેનુ હૃદય ઘોલી રહ્યું છે, જ્યારે મિત્રના પત્રમા તેનો અભાવ છે તે માતાનુ હૃદય ક્યાંથી લાવશે ? એ પણ યાદ રાખો કે હૃદયમાથી નીકળેલી વાત જ હૃદય સુધી પહોંચે છે. પાણીની ટાકી જેટલી જાંચી હશે તેટલી જ ચાઈ સુધી (નળ' મારફતે) પાણી પહોંચી શકે છે જે વિચારનો ઉદ્ભવ મસ્તકમા થયો છે, તે મસ્તક સુધી જ રહી જશે પણ જે હૃદયમાથી નીકળે છે તે જ હૃદયને સ્પર્શે છે માતા હૃદયમાથી નીકળેલી ચાર લીટીઓ પુત્રના હૃદયને સ્પર્શે જશે-ભણે તે ચાર જ હોય.

શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ હતા તે રાજકુળમા જન્મ્યા હતા. મોટા મોટા રાજાઓની સાથે એસીને તેમણે ભોજન કર્યા હશે પણ સુદામાના તાદુલમાં તેમને જે આનંદ આવ્યો, તે રાજમહેલોના રાજસી ભોજનમા નહોતો આવ્યો કેટલી કિંમતના આ તાદુલ હતા ? અને તે પણ રાધેલા નહિ, કાચા ચોખા હતા, તેની આમ તો કિંમત, એ પૈસા પણ નહિ હોય કારણ કે એ વખતે મોઘવારી નહોતી, તેમ વિદેશોમાથી ચોખા, મગાવવા પણ

નહોતા પાતા તમારી નજરે એ ચોખ્ખાની બંને કાંઈ કિંમત ન હોય પણ તેનું મૂલ્ય જાણવું હોય તો મૂલ્યને પૂછા તે કહેશે કે-તેની કિંમત તમે નહિ ખાંચી શકો અને તમે તેનો સ્વાદ પણ નહિ ઝોળખી શકો કેમકે તમારી પાસે એવું મિત્રત્વ હલ્લ નથી કે જે સુઘમાની મિત્રતાને સમજી શકે.

કિંમતની પાછળ સહવિચારનો ચોખ્ખો હોય તો તેમાં માણુષ્ય રહેશે. કિંમતને આપણે જાનાજ કહીએ તો સહવિચારને મીઠું કહેવું પાસે મીઠું વિના તમને કાંઈ પણ વસ્તુમાં સ્વાદ નહિ લાગે. ધરમાં ઘણા બન્યાં છે તેમાં મરચું ધાણા ફળદાર લીલાં મરચાં કાચીર મીઠા લીલાંનાં જનુ જણ નાંખ્યું પણ મીઠું નાખ્યું ભૂલી ગયાં હોઈએ અને તમે ઘણાકદં આવા છો છો તો પહેલે જ કાળીએ તમારું માથું ગરમ થઈ જશે. કેમકે જરૂર રાખનારા પણ આવા પ્રસંગે ટેલકીક વખત એવા એકાન્ત જગત છે કે જાણી પછાડીને જોયા થઈ જાય છે તમારા જેવા કાંઈક કુલ્લો કોઈ તો ઉપરથી કાંઈ નહિ એવે પણ મનમાં તો જરૂર થશે કે આટલો વખત એવો પણ રાધતાં ન આવડ્યું.

એક માત્ર મીઠું વિના બધો સ્વાદ ફિલો પડી જાય છે એટલા માટે સુજાતી જાણમાં તેને મીઠું કહે છે અને કે તેનો સ્વાદ ખાશે છે અને એથી જ મહેલથી મીઠીને ચૂંપડી સુધી તેનું સ્થાન છે ઉપકારનો જાણે ઉપકારથી ચુકવનારાઓને કાંઈ મરચાં-કરામ કે સાકર-કરામ કહેવું નથી પણ નીમકકરામ કહે છે કાંઈ ઈમાનદાર નોકરને કાંઈ કુર્બાન વ્યક્તિ તેના શેઠની સામે થવા કહે છે તો તે કહે છે કે મેં તેનું નમક ખાધું છે." તો શું તેણે, માત્ર મીઠું જ ખાધું છે? તેણે શું મીઠાના જ શેટલા ખાધા છે? પણ કે બાળકની નહિ? પણ મીઠું જ-લણ, એ સરખતિનું પ્રતિક જની ચલુ છે પંડિત લાગે છે કે-મીઠું જ દેવતાઓનો સ્વર્ગી પ્રિય પદાર્થ છે જુનાનવા વાસ્તીકિ હોમરે મીઠાને દીવ્યરસ કહ્યો છે દક્ષિણના રામાનુજ તેને રામરસ કહે છે બીજો તેને જીવનરસ કહે છે.

જોજનમાં મીઠું ખનિવાય છે તો સદ્યારમાં સહવિચાર આવસક છે અને જમે તેટલી સાધના કરવામાં આવે અને તેટલાં મત કે ઉપવાસ અને કરવામાં આવે, પણ જો તેમાં તમારી જાણવારા ન રહી તો તેમાં રસ નહિ આવે તમારો પોતાનો આત્મા જ તેમાં માણુષ્ય નહિ અનુભવે. ઉત્સાહ કરવા છતાં પણ તેનો અધ્યાત્મિક આનંદ તમને નહિ આવે. કાલ વિનાની લાંબી તપ-સાધના કરી આશીસ કે પ્રયાસ જેટલા ઉત્સાહ સુધી પહેંચ્યા,

જોનારાઓ તમારા તરફ શ્રદ્ધાથી જોવા લાગ્યા, તમારાં તપસ્વી ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવવા લાગ્યા—આ બધું ભલે હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમાં તમારો આત્મા મળ્યો નથી, ત્યાં સુધી, તમે તેને ભૂખમરો સમજજો, અથવા તેને પ્રસિદ્ધિનું સાધન માનો તો ભલે તમને પ્રસિદ્ધિના પુષ્પો મળી શકશે લોકોનાં વાહવાહ ભલે મળે, પણ આત્માને તેમાંથી પ્રકાશ નહિ મળે

હું તો કહું છું કે, વાહવાહ માટે કરવામાં આવતી તપશ્ચર્યા તમારે માટે મોઘી પડી જશે જે તપ વડે તમે તમારા અનંત જન્મોના વિચારોને દૂર કરી શકો છો, તેનાથી માત્ર લોકોની વાહવાહ મેળવીને અટકી જવું એ કોઈ બુદ્ધિવાળાનું કામ નથી આ તો રસગુલ્લા માટે હીરાની વીટી આપી દેવા જેવું છે તમારો છોકરો હીરાની વીટી આપી આવે અને શેર બશેર રસગુલ્લા લઈ આવે તો શું તમે તેને ધન્યવાદ આપશો? કોઈ પણ સમજી આપ પોતાના પુત્રના આ કામને વખાણુશે નહિ

આ જ વાત દાનની છે માનને માટે આપવામાં આવતું દાન એ દાન નહિ, પણ એક જાતનો વેપાર છે તેવા દાનથી તમે આરસની તકતીઓ ચોટાડાવી શકશો, પ્રમુખપદની ખુશીઓ પણ મેળવી શકશો, ગળામાં ફૂલના હાર પણ પહેરી શકશો, અને ફાટાઓ છપાવી શકશો પણ તેમાં દાનનું જે માધુર્ય છે તે તમને નહિ મળી શકે

દેખાવને માટે પાળવામાં આવતા શીલની પણ એ જ વાત છે જે હિંદુશને માટે તમે કરો છો, તે જરૂર સફળ થાય છે દેખાવને માટે તમે સદાચારનું વ્રત લીધું હોય તો દેખાવ જરૂર થઈ શકે છે, તો પછી તેનાથી વધારે તમારે શું જોઈએ? પણ ખરેખર જે આમ હોય તો તે દુઃખની વાત છે મને એ વાતનું દુઃખ નથી કે તમારા ગળામાં પુષ્પહાર પડેવાય છે કારણ કે મને તમારી ઈર્ષ્યા નથી, એ વાત તો તમારો આત્મા પણ કબૂલ કરશે દુઃખ તો એ વાતનું છે કે તમારી મહાન સાધના એજે જઈ રહી છે એ સાધનાનું તેજ કમી ન થવું જોઈએ.

આ બધાનું કારણ શું છે? વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે આ બધાની પાછળ, તમારી સાચી વિચારધારા કામ નથી કરતી હું કહું છું કે તમે કલાકાર બનો તમારી પાસે એવી કળા છે કે જેના વડે આજુમાથી સુમેરૂ અને સુમેરૂમાંથી આજુ બનાવી શકાય છે સત્કૃત્યની અનુમોદના કરીને તમે આજુ જેવા કાર્યને સુમેરૂ બનાવી શકો છો શાળીભદ્રની વાત તો તમે સાલળા છે સાલળતા સાલળતા તમારા વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા તેમણે એવું જ

કમુ" હતુ સુપાત્રને ખીર વહોરાવી હતી. ખીર તે તમે ખસુ અનેકવાર પાત્રમાં વહોરાવી હશે. પણ શાળીભદ્રે બાણને સુમેરૂ બનાવી દીધો. તેની પાછળ સુદર બધવના કામ કરી રહી હતી મુનિજીવન પ્રત્યે હિતકાંક્ષા અનુચિત વહેતો હતો એ શુભ આવનાના પ્રવાહે નાના સરખા મીઠાને વિશાળ રક્ષુનું રૂપ આપ્યું અને પુણ્યનું કાપડરક્ષુની ઝાપા તેને મળી અને તેનાં મીઠાં ફળ ખસુ.

સકલની માત્ર અનુમોદના ખસુ જીવનમાં નવી ચમત્ક સર્ધ આવે છે તમે જાણો છો કે જળભદ્ર મુનિની સાથે હરણુ પણ પાંચમા દેવલોકમાં ગયું તેણે ન તો આવકનાં કોઈ વત (દેશવિરતિ) નો સ્વીકાર કર્યો હતો જ્યાં ખસુ તે સ્વર્ગમાં જઈ શક્યુ આજે બાણને સુમેરૂ બનાવવાની કળા છે.

દુષ્કલની પાછળ પદ્માવતીની ભાવધારા સુમેરૂ જેટલાં પાપને બહુ જેટલાં બનાવી શકે છે રાજ્ય પ્રદેશીના જીવનની વાત તો તમારાથી જાણ્યો નથી. કાણુ શાહી જેવું જીવન આરસ જેવું બિજાણુ બની ગયું અણુસ કમોની બેડીઓ શુભમાં ફેરવાઈ અર્ધ કેમકે તેને સુમેરૂને બાણમાં બદલવાની કળા સાધ્ય હતી.

સકલની પાછળ રહેલી સુવિચારની પારા બાણનો સુમેરૂ બનાવે છે. પછી વસ્તુ ઝીણુ બની છે બ્રહ્મિનુ હલ જોવાય છે.

એક વખતની વાત છે મહાન કમાસ પાશ્વ ન્યારે તુર્કી (Turkey) ના રાષ્ટ્રપતિ હતા ત્યારે એક વખત દેશમાં રાષ્ટ્રપતિની જન્મતિ સમારોહ ઉજવવામાં આવતો હતો દેશના ધનવાન નાયરિકાએ પોતાના રાષ્ટ્રપતિને ચરણે લાખો રૂપિયા ધર્મો. સારામે પાટનગરમાં ધનધમાટ ઘઈ ગયો હતો. આરે તરફ ઉત્સવનું ચત્તાવરણ હતું ઉત્સવ પૂરો થયા પછી રાષ્ટ્રપતિ, પોતાના જવનમાં આવી ગયા. મોટા વખત પછી, એક જર્જરિત શરીરવાળો રહ્યો રાજ્યજીવનની નજીક આવ્યો. તે બહુ જ નોતો હતો. ત્યાં પોલીસ તેને ફરજી રોક્યો. તેણે કહ્યું — સાહેબ, હું આપણા રાષ્ટ્રપતિ આરે જન્મદિનની કંઈક એટ ખરવા આવ્યો છું.

પોલીસે કહ્યું — દેખતો નથી જેટલી રાત ઘઈ ઘઈ છે? સમારજ તો ક્યારનો ૫ પૂરો ઘઈ ગયો. દવે તું ક્યાંથી આવ્યો?

૧૬, પ્રજાતો પ્રજાતો બોલ્યો — સાહેબ, આરે કરને ૬ વીસ મહિસ દૂરથી પડે ચાલતો ચાલતો આવ્યો છું એટલે મોટા ઘઈ ગયું.

પોલીસે કહ્યું — આરે એ જોવાનું નથી કે તું જેટલા મહિસથી આવ્યો છે ના બહીથી.

વૃદ્ધની પવિત્ર ભાવનાના મૂલ્યની પોલીસને શી ખબર પડે? કોઈના હૃદયની પવિત્રતાની ખબર લાલ-ચમરખી શાહી (Red Tapism) પાસે નથી. તેના મનથી કિંમત છે કાર- (Motor car) વાળાઓની. બેકારોની તેની શી કિંમત હોય!

આજે પણ કારવાળાઓની જ કિંમત છે તમે પણ મોટરોવાળાઓનું જ સન્માન કરો છો. તમે દુકાને બેઠા હો. અને કોઈ મોટરમાથી ઊતરીને, દુકાન તરફ આવે તો તમે ઊભા થઈ જશો અને હાથ લાખા કરશો. પણ કોઈ ગરીબ આવે તો હાથ લાખાવશો? નહિ કેમકે એ નકામું છે.

આ વૃદ્ધ પણ કાર વિના આવ્યો હતો એટલા માટે તો તેને રાજ-ભરનમા પ્રવેશ નહોતો મળતો પણ ખારીમા ઊભા ઊભા રાષ્ટ્રપતિ આ બધું સાલખી રહ્યા હતા. વૃદ્ધની વાત સાલખતા જ તે તુરત સીધા ઊતરીને નીચે આવ્યા. તેમણે તે વૃદ્ધના શરીર તરફ ન જોયું, તેના મેલા કપડા તરફ પણ ન જોયું. તેમણે તેની અદર રહેલ આત્માને ઓળખ્યો ખૂબ સ્નેહથી તેને ભેટ્યા અને પૂછ્યું-‘શું લાવ્યા છો આ સેવકને માટે?’

રાષ્ટ્રપતિના સ્નેહનો સ્પર્શ પામીને તે વૃદ્ધ આનંદિત થઈ ગયો. તેણે માટીનું એક કાણું હાડતું આગળ ધકેલ્યું અને કહ્યું-‘હું અમારા રાષ્ટ્રપતિને માટે તાણું મંધ લાવ્યો છું.’

રાષ્ટ્રપતિએ તેમાથી એક આગળી ભરીને જીભ ઉપર મૂક્યું, અને બીજી આગળી ભરીને તે વૃદ્ધના મોઝા મૂક્યું. પછી તેને પોતાની મોટરમા બેસાડીને તેના ઘર સુધી મૂકી આવ્યા.

મંધ કેટલું મીઠું હશે? પણ એ મીઠાશ, મંધની નહિ, હૃદયની છે, જેમાં મંધ કરતા પણ વધારે મીઠા પવિત્ર ભાવો રહેલા છે. મૂલ્ય પણ ભાવનું છે. ગોડાઉનમા માલ ભર્યો હોય અને બજારમા ભાવ વધી જાય, તો નાણા, બમણા કે ચારગણા થઈ જાય છે. ચહેરા ઉપર નવી રોનક આવે છે પણ જો માલ ભર્યો હોય અને ભાવ બેસી જાય તો ચહેરાનું નૂર ઊડી જાય છે. તેવી જ રીતે ધાર્મિક સાધનાઓમા પણ ભાવનું જ મૂલ્ય છે. ભાવસહિત કરવામા આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ, દાન, શીલ, તપ ત્રણે અલ્પ ભલે હોય પણ તેની કિંમત છે પણ જો તેની સાથે સદ્વિચારોનો સુમેળ ન હોય, તો તે પાણી વિનાના મોતી છે. મોતી હોય પણ તેમા પાણી ન હોય તો પછી ઝવેરી તેની કેટલી કિંમત આકર્શે?

દાનાં ત્રણ તો બળતારે પણ થઈ શકે છે પણ બાવ ઈન્કાર
ધર્મ છે તે હદી બળતારથી થઈ શકતો નથી સાંધુ પૂછે તો ધર્મ
બળતારથી થતો જ નથી, તે તો અતરની ધીજ છે અને અતરની
પ્રેક્ષાથી જ તેનો જન્મ થાય છે

દાન આપ્યું ખરું પણ જો તે આપવાની બાવનાથી ન હોય તો તે
જ્ઞાન નથી. એમ તો કહો પણ આપે છે તો ખરી તેને પણ નિર્જર કયી
જોઈએ. પણ તેને હદી નિર્જર થઈ શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે તેમ,
જડ મનથી કરવામાં આવેલ દાન પણ કાંઈના જ્ઞાન જેવું છે. દાનની સાથે
લક્ષ્મીની મમતાનો પણ ત્યાગ થવો જોઈએ. દાન આપનારને પૂછે કે-તમને
લક્ષ્મી ત્યાગ્ય (તજ્યા યોગ્ય) લાગે છે કે નહિ? બક્ષ્યવતુ પાશન કર-
નારને પૂછે કે-તમને વિશ્વ વિષયના જેવો લાગે છે કે નહિ? તે વિના
વાસનાનો દેવ તમને બાંધી રાખશે અને તપસ્વી આત્માને પૂછે કે જો, તપસ્વી!
છે ઉપરની તમારી આસક્તિ પટી કે નહિ? પૌંજસિક સુખોની રમણીયતા
તમારે માટે જોઈ થઈ કે નહિ? તે વિના તપ માત્ર કાશાકષ્ટ મનો રહેશે.
હે ઉપરથી મમતાનો સ્વભાવ તોડી-છોડી ફેલાતીત સાથે સમતાનો
સ્વભાવ જોડવો એ જ તપનો પ્રાણ છે. તે વિના તપ તેજહીન બનશે.

સચ્ચરમાં રહેનાર વ્યક્તિ લક્ષ્મીની તુરિયાત અનુભવે એ સજીવિત
છે આરિત મોહના ઉજ્જને લીધે મોહનો ત્યાગ દુષ્ટાચલ લાગે એ પણ
અસજીવિત છે. તો હુધા વેલનીય સહન ન થઈ શકવાથી તપની સાધના કઠોર
લાગે એ પણ સજીવિત છે પણ જોવાનું એ છે કે તેની પાછળ તમારું
માનસ શું કહે છે. જો તમારો આત્મા તેમાં તમારી દુર્ગંજતા માનતો હોય
તો તો જોનશાસનમાં તમારું સ્થાન છે પરંતુ, જો તમે એમ માનતા હો કે
તપ કરવું એ જૂએ મર્યા જેવું છે જોનશાસનમાં તમને ક્યાં પણ સ્થાન
નથી. કારણ કે આ વિચાર જ તમારા તપના તેજને ખાઈ જાય છે.

લક્ષ્મીનો મોહ દાનની જીવનાનો નાશ કરે છે ત્યારે શીકનો સુપાસિન
ભાવ લાક્ષ્યાને જોઈ નાખે છે. સ્વાહની સોમુપતા તપના પ્રભાવને અત્ય
કરી નાખે છે. કાઈ દગમાં સો રક્ષિત આપવાનો વિચાર થયો. પરંતુ સંપ-
ત્તિની મમતા ખાડે ખાવી અને લાંબાતા લાજ શાકાઈ થયા એમ જ્યારે
વિચારનાં પુષ્પ ૭ કરમાઈ ગયાં પછી સતૃત્વનાં ફળ ક્યાંથી મળશે!

એક દીવો સુમર્ષ રથો દત્તો કાઈ વાગેને માટે ટોડ્યું કાઈ વેડને
માટે ટોડ્યું તો કાઈ બીની વાટકો લઈ આવ્યું પણ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે!

કારણ કે તે આવે તે પહેલા શોકો ફૂટી ગયું હતું તેમ જ્યારે ભાવનુ શોકો જ ફૂટી ગયું હોય તો સત્કૃત્યની જ્યોત ક્યાંથી ઝગમગે? જો ભાવનાનું પાત્ર સાબુ હોય, તો તેમાં વાણીનો સ્નેહ પૂરનાર પણ મળી રહેશે અને પ્રેરણાનો પ્રકાશ પણ મળી જશે ઓછામાં ઓછું ભાવનાનું પાત્ર તો ફૂટવા ન દેશે નહિ તો, પ્રકાશની માત્ર કલ્પના જ રહેશે

પ્રતિક્રમણ ક્યું તેની બધી જ વિધિ પણ કરી ધ્યાનના વખતે ધ્યાન પણ ક્યું, વદણા આવશ્યકના સમયે વદણા પણ કરી ઊભા પણ થયા અને ડાબા જમણા ઢીચણ પણ જેમ જોઈએ તેમ રાખ્યા, તેમ જ પાઠ પણ કડકડાટ બોલી ગયા તેના તાલ, પદ, લય, વિન્યાસ બધું બરાબર જળવ્યું. ઉચ્ચારમાં એક માત્રનો પણ ફેર ન પડવા દીધો—આ બધું હોવા છતાં ય જો તેમાં આત્મા ન પરોવાયો, હૃદયનો ગ્સ તેમાં ન રેડાયો તો હું નહિ “અનુચોગ દ્વાર સૂત્ર” કહે છે કે તે દ્રવ્યાવશ્યક જ કહેવાશે, ભાવાવશ્યક નહિ. તેનાથી પુણ્યનો બધ લગ્ને પડે, પણ તે નિર્જરાનો હતો બની શકશે નહિ. કેમકે, પ્રતિક્રમણનું ખે ખુ જ છે, તેનું સત્ત્વ નથી એ માત્ર એક શિરસ્તો જળની રાખ્યો સવત્સરિનો દિવસ છે આજે જો ઉપાશ્રયમાં ન ગયા અને પ્રતિક્રમણ ન ક્યું, તો જૈનના પત્રક (Register)માંથી નામ નીકળી જશે. એવા ઉદ્દેશથી કરેલ પ્રતિક્રમણમાંથી તમે વધારે શી આશા રાખી શકશો ?

બે કલાક સુધી બેઠા. “મિચ્છામિ દુક્કડં” દેતા દેતાં ગળું સુકાઈ ગયું. પણ એક પણ માત્ર પણ અંતરનું ચિંત્વન ન ક્યું, “પાપ પ્રત્યે ઘૂણા ન જન્મી, હૃદયમાં પશ્ચાતાપની એક રેખા પણ ન જાગી તો તે પ્રતિક્રમણ દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ નહિ તો બીજું શું ?

સવત્સરિ પ્રતિક્રમણ ક્યું ખમત ખામણા કર્યાં આજે તો આ બધું માત્ર પર પરા નિભાવવાના ઉદ્દેશ જેવું થઈ ગયું છે. મિત્રોની ક્ષમા માગે છે, પણ જેની સાથે વરસ સુધી એક શબ્દ પણ બોલ્યા નથી, અને જેના તરફ હૃદયમાં દ્વેષની આગ સળગી રહી છે, તેની ક્ષમા માગવાની જરૂર જોતા નથી ! ખરૂં ક્ષમા માગવાનું સ્થાન તો તે છે

કદાચ બીજાઓને ખતાવવા માટે તેની પાસે ગયા, તો તુરત જ કહી દેશે કે “ખમાવું છું” અગર તો બીજાની પાસે કહેવડાવશે કે “તે તમને ખમાવે છે” આવી ક્ષમાપનાની શી કિંમત છે, જેમાં હૃદયમાં પડેલી ગાઠ છૂટતી ન હોય ક્ષમા માગી પણ ક્ષમાનો ભાવ ન આવ્યો, ઈર્ષ્યા અને દ્વેષની ભટ્ટી ચાલુ રહી, તો તે ક્ષમાપના નહિ, ક્ષમાપનાનો દેખાવ માત્ર છે.

પાણીની ડેરી દોષ પસુ તેને જાણીને કાઢતાં એક તેણે પસુ રસ ન નીકળ્યો તો તેની ડેરીની કિંમત શી ? ક્યારેક સુખી સાધના કરી, પસુ તેમાં તોણા નેટમો સમભાવ-રસ ન આવ્યો તો પછી તે સાધનાની કિંમત શી ? એવી સાધના—ભાવ વિનાની કિયાતી એટલી જ કિંમત છે નેરથી માંખણ ઠાઠી લીધેલા (Separated) દૂધની છે ને કે તે દૂધ પસુ સહે તે છે જ પસુ તેમાં સરવેળા અભાવ છે માર્ષિ બાટથી ઉપર સુવર્ણ ભસ્મું ભેગસ ચોટામ્બુ દોષ, પસુ અદર કોડીની ભાસ ભરેલી દોષ તો તેના વેચનાર ઉપરથી વિચાર્યો ભીડી જશે આ જ વાત ભાવ વચરની સાધનાની છે તેનું જવારનું ભેગસ તે સુશોભિત છે પસુ અદરથી પોયુ છે.

કૃષ્ણ વાસુદેવ, પ્રભુ તેમનામનાં વહન કરવા ત્રણ રાજાની મારફત જાણે પસુ તે ભવવાનનાં દર્શન કરી બેઠા હતા ત્યાં તેમના હૃદયમાં એક સુવિચાર આવ્યો. પ્રભુના અદાર હબર રિખ્યો છે તે જાણ તપ અને ત્યાગની મૂર્તિઓ છે તેમને પસુ વહન કરુ તો કેમ ? અને બીજી જ પક્ષે તે વિચાર તેમણે અમશ્રમાં મૂક્યો અને સમગ્ર સાધુ જુદાને વશાવિધિ વહન કરવા સાધ્યા તેમની સાથે તેમનો સેવક વીર સાળવી હતો. તે પસુ સાથે સાથે મુનિઓને વહન કરવા માંખ્યો.

વહનવિધિ પૂરી થવા પછી તે પ્રભુ પાસે આવ્યા પ્રભુએ કહ્યું કે તમારો પુરુષાર્થ સફળ છે તે નિર્દોષતા હેતુ છે પરંતુ વીર સાળવીનો પુરુષાર્થ માત્ર કાચાકચ્છ જનનિ રહી ગયો.

વાસુદેવે પૂછ્યું પ્રભુ ! એમ કેમ ?

પ્રભુએ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે તમે વહન કરતા હતા તેમની ત્યાગ પ્રત્યે અનુરાગ હતો, સવમી જીવન પ્રત્યે મહા ભિન્નતાથી હતી પરંતુ અચારે વીર સાળવી વહન કરતો હતો ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર હતો કે—મારા મહિષ નામસ્કાર કરે છે એટલે મારે પસુ કરવા નોંધવું. જાણી તેની મહેનત માત્ર અનુકરણ જ રહી. ”

જન્મેનો એક સરખો મમ દોષા છતાં સાવભેદને લીધે તેના રૂપમાં ફેર પડ્યો.

રામ, જાણી નીચે બેસતા હતા અને તેમના સેવક વાનરો, જાણી ઉપર બેસતા હતા છતાં તે (વાનરો) તેમના (રામના) અપારાધિત સેવક કહેવાતા. કારણ કે તે વાનરોના હૃદયમાં વિનયનો ભાવ ભરેલો હતો. સાવભે

ચમત્કાર જોવો હોય તો લાખે શુ કરવા જાઓ છો. તમારા ધરમાં જ જુઓ. હૃદયના પ્રેમથી તમે બાળકના મો ઉપર હળવી લપાક લગાવશો તો પણ તે હસતું રહેશે પણ જો હૃદયમાં ક્રોધ ભર્યો હશે ને જરાક આગળી પણ લગાડશો તો તે રડવા માંડશે

તમારું ભવિષ્ય ધડનાર તમારા વિચારો છે પુત્રે પૂછ્યું—‘પિતાજી ! શુ કાલ પણ જોઈ શકાય તેવી છે ?’

પિતાએ કહ્યું—‘હા,’ વિચારોરૂપી ક્ષ-કિરણો (X-Ray) થી તમે આવતી કાલને જોઈ શકો જો આજે તમારા વિચાર સારા હોય તો તમારી આવતી કાલ સુખી છે

પરિણામની ધારા, આત્મદશાને માપવાની પારાશીશી છે જો પરિણામની ધારા અશુભ તન્ન જતી હોય, તો તમારો આત્મા અશુભનો અનુગામી છે. એટલા માટે તો આગમ કહે છે કે—શુભ પરિણામ, શુભ બધ પાડે છે અને અશુભ પરિણામોથી, અશુભ પ્રકૃતિનો બધ પડે છે પરિણામનો ચમત્કાર જુઓ તે બધને પણ સવરમાં પલટાવી દે છે એટલા માટે આચારાગ્ર સૂત્ર કહે છે —

જે આસન્વા તે પરિસન્વા

જે પરિસન્વા તે આસન્વા ।

વિચારોના પરિણામો, આસન્વને સવરમાં અને સવરને આસન્વમાં બદલી નાખી શકે છે અરિસામાં તમે પણ તમારું પ્રતિબિંબ જુઓ છો, અને ભરત ચક્રવર્તીએ પણ જોયું સમ્રાટ ભરતને તો અરિસામાં જોતા જોતા કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું તમને થયું કે નહિ ? પણ કહેવું પડશે કે એ દષ્ટિ જ કોઈ નિરાળી હતી તેની પાછળ, શુદ્ધ પરિણામોની ધારા વહેતી હતી અને એ જ, કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈ આવી

એ નક્કી જ છે કે જેવા પરિણામ, તેવો બધ શ્રાવકના પહેલા પ્રતના અતિચારમાં “ **બન્ધે વહે** ” અતિચાર પણ છે જો શ્રાવકને માટે ત્યાજ્ય ગણાવ્યા છે અર્થાત્, શ્રાવક બાધે નહિ અને ભારે (ભાર ભરે) પણ નહિ. પણ તેનો જ છોકરો, જો ભણતો ન હોય તો ક્યારેક મારે પણ છે અને બાધે પણ છે છતાં તેને અતિચાર દોષ લાગતો નથી કારણ કે ક્રિયા અશુભ હોવા છતાં, પરિણામો અશુભ નથી માટે તે અતિચાર નથી

વ્યાખ્યાન વખતે કોઈએ પરચખાણું કરાવવા માગણી કરી એ આગ-

ળીએ જોઈતે મહારાજે જાતાં પચ્ચખાણુ કરાવ્યાં ત્યારે આવો કષ્ટ - જે તેને સામાયિકનાં પચ્ચખાણુ માગ્યાં હતાં હવે આવક જ કરે તેને સામાયિક કરે ? નિષ્પત્તિ કહે છે કે તેને સામાયિક કરે પ્રતાપમાન અને તેનાં કરાર્યા હોય પણ તેના મનામાં આવ ક્યો હતો ? પ્રતાપમાન શબ્દાનુસારી નહિ, વાચાનુસારી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેનાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ વળાઈ જાય છે અને તમે હસ્યો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે અને રડ્યો તો રડવાનાં પરમાણુઓ તમારી તરફ વળાઈ જશે એ જ પ્રકારે શુભ અખવસાય શુભ પ્રવૃત્તિઓને વળાઈ જાય છે અને અશુભ અખવસાય અશુભ પ્રવૃત્તિઓને એટલે તમે વિચારોના જાલુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને માટે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જાતુઓથી રહે છે મનામાં શુભ વિચારોના સચાર કરો કે જે તમારા જીવનને સુશાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જેન ઉપાધ્યક્ષ મહારાજ

૧. જેમ્સ ટી રિસન નામનો માણસ એક ખૂનિ કદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — શાઈ તારા જીવનમાં આવો કંઈ નથી બની ?

ઉત્તરમાં બાળક બોલ્યો — મેં જયપલ્લમાં ખૂન અને એમાં જ બચકર કાપેલી બરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં, એ વાચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. નિરુપ પેટર કહે છે જે જાકિન જેવું પુખ્ત વાંચે છે તેવો જ અને છે વાંચનથી કોઈ ક્ષણનો એ જાની શકતો નથી

આજ દરોરા-વિજયાદશમીનો દિવસ છે તેને વિજયનું પર્વ કહેવામા આવે છે આ દિવસે ભલાઈએ, યુરાઈ ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. નીતિએ અનીતિને પરાજિત કરી હતી સદાચાર સામે દુરાચાર હંમેશા હારતો જ રહ્યો છે જે વાતને લાખો વર્ષો વીતી ગયા તે આજે પણ જનતાના મનમા સજીવ છે જેના જીવનમા દુરાચારની બદબો હોય છે, તેને લાખો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ પણ ભૂલાવી શકતો નથી

આજના દિવસ સખધમા એ વિચારધારાઓ પ્રચલિત છે કેટલાક લોકોના વિચાર પ્રમાણે, આજના દિવસે મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામે દુરાચારની સામે યુદ્ધ આદ્યું હતું ત્યારે ખીજા કેટલાક લોકોની માન્યતા એવી છે કે આ દિવસે તે યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થઈ હતી જેમાથી ગમે તે હો, પણ એ વાત નક્કી છે કે આજનો દિવસ અનીતિની ક્રોધેતીની કહાણી કહી જાય છે આથી જ, ઉત્તર પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ આદિમા કેટલેક સ્થળે આ દિવસે, ગામની બહાર રાવણનું પૂતળું બનાવવામા આવે છે સધ્યા વખતે લોકો સમ્મવટ કરીને નીકળે છે આઠ આઠ વર્ષના નાના બાળકો પણ નવા કપડા અને નવા છુટ પહેરીને નીકળી પડે છે, તેમને પૂછો કે-“ભાઈ ક્યા બાજો છો ?” તો ગર્વથી કહેશે કે-“રાવણને મારવા જઈએ છીએ”

બધા ગામની બહાર આવે છે ત્યા રાવણનું મોટું પૂતળું વિશાળ અને વિકાળ સ્વરૂપ ધારણ કરી ઊભેલું હોય છે તેની ચારે તરફ માણસોની ભીડ હોય છે આ ભીડમા નાના બાળકો પણ ઘૂસી જાય છે દરેક જણ એકેકે પથ્થર લઈ મારે છે અને ચાલી જાય છે જે કદાચ તે રાવણ જગત મો ફાડે તો તેમાનો એક પણ ઊભો નહિ રહે પણ આ તો બિચારું કાગળનું પૂતળું. પોતાની બદીવાન સ્થિતિ ઉપર આસુ સારતું ચુપચાપ ઊભું

જાઓ નિષ્ક્રિય મહારાજો જ્યાં પચ્ચાખાણ કરાવ્યા ત્યારે આવડે કશું — મેં તે બે સામાયિકનાં પચ્ચાખાણ માગ્યાં હતાં હવે આવડે જાહેરે મેં સામાયિક કરે ! નિયમ કહે છે કે તે બે સામાયિક કરે પ્રતાપ્યાન અને તેનાં કરાવ્યાં હોય, પણ તેના મનામાં આવ ક્યો હતો ! પ્રતાપ્યાન શબ્દનુસંધી નહિ, બાવનુસંધી હોય છે

મનુષ્ય જેવા વિચારો કરે છે તેવાં જ પરમાણુઓ તેની તરફ આકર્ષિત છે ને તમે હસીશો તો હસવાનાં પરમાણુઓ તમારી પાસે આવશે ને રમીશો તો દુનિયાએ પરમાણુઓ તમારી તરફ આકર્ષીશે એ જ પ્રકારે શુભ અભવસાધ શુભ પુણ્યોને આકર્ષે છે અને અશુભ અભવસાધ અશુભ પુણ્યોને. એટલે તમે વિચારોના નદુને સમજો અને મનમાં અશુભ વિચારો પ્રવેશ ન કરો તેને મારે એટલા જ સાવધાન રહો જેટલા ક્ષણનાં જાતુઓથી રહો છે મનામાં શુભ વિચારોનો સચાર કરો કે ને તમારા જીવનને સુવાસિત બનાવે.

તા ૫-૬-૫૬

જેન કૃપાશ્રવ મહારાજ

૧. જેસ ટી ફિશન નામનો માણસ એક ખૂનિ કેદમાં મળ્યો અને તેને પૂછ્યું — ભાઈ! તારા જીવનમાં ક્યાં પડના કેમ બની ?

ઉત્તરમાં બાળક બોલ્યો — મેં બચાવવામાં ખૂન અને એવા જ બાકાર કાવેશી બરેલાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હતાં એ વાંચનના પ્રભાવથી મને ખૂન કરવાની પ્રેરણા મળી હતી.

૨. મિલર પેગર કહે છે કે બહિન જેવું પુસ્તક વાંચે છે તથા જ અને છે વાંચનથી કશી કશાને એ બની શકતા નથી

વીસ લાખ જૈનો તેમા ૨૫૨ પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ૧ તેમા તમારો સ્વર ભળશે ખરો ૧ નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સત્તાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અનીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદ તૈયાર થતો નથી ધણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેન.બાઈ કે કોઝિકાકુમારી મળી આવશે પણ એ તો શું પણ માટી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ધણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કેકયા કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસહ-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષમા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનવીનું મન રૂપનું લોભુપ-અની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બહારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક આપટ સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્વાસનાને ત્યાં જ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે યાદીના થોડાક શિક્ષાઓને માટે પણ માનવી કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. ભૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

રહે છે તે નાના પૂર્ણ કરતાં બાળકોને પૂછે કે- ક્યાં જઈ આવ્યા?"
તે ઉત્તર મળશે કે રાવણને મારી આવ્યા મહા મળવાન વાસુદેવ
શક્રમણને તે રાવણનો સહાર કરતાં હાથ બાંધ્યા હતા અને આજના બા
નાના નાના બહાદુરો તે બે મિનિટમાં રાવણને પૂરો કરીને પાછા આવ્યા.

આ જુદું શું છે? આ બધી બનીતિની કળેતી હાથે નીતિ
મર્યાદાની બહાર કેમકે બહુ તેની કળેતી ચાલસ થવાની જ
છે અને એટલું પણ લખી રાખ્યો કે એવાની અમે તેથી દુર્ગા
ઉપર બે આમુ પાડનાર પણ કોઈ માનવ નહિ મળે. બે જીવનમાં
ભસાઈ હશે તે હ નરો સાધીઓ મળી રહેશે પણ બે ખરાબી હશે તે
સગે ભાઈ પણ તેને છોડી જશે. રાવણના જીવનની વાત આ વાતની સ્ત્રાવ્યો
પુરાવો છે. જ્યારે તે સીધા સ્તે આવેલો અને સદાચારની મર્યાદામાં હતો,
ત્યારે તેણે બાંધ્યા બારત ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. સેકેડે નાનકોળા
મુનક, તેના ચરણોમાં નમતા હતા. હજારો તેની કૃપાની કિશ્કા ખાતતા અને
પગે લેખ્ય રહેતા હતા તે વખતે તે જ્યાં જતો ત્યાં વિજયમળ તે
સ્વાગત કરતી.

પણ એ જ વિજયવત રાવણ, ચમની સામે કેમ હારી ગયો? તેમ
ઉત્તર મહાર બોળવા જવાની જરૂર નથી. પહેલાં તે નીતિની મર્યાદાની બહાર
હતો. એટલા માટે તે જ્યાં પણ જતો ત્યાં માત્ર જનતા જ નહિ મેટા
મેટા સમ્રાટો પણ તેનું સ્વાગત કરતા પરંતુ જે દિવસે તેણે સદાચારની
સીમા ઓળંગી તે દિવસે તેના દિવસો પસારાઈ ગયા બીજી તો શું પણ
તેણે સગે ભાઈ વિનીસ્ય પણ તેને છોડી ગયો.

જેના જીવનમાં સૌરભ છે તેના નામ ઉપર, પોતાનાં માથાં કુદ કરવાસુ,
તેને મળી રહેશે પરંતુ જેના જીવન બદ્ધેલીઓની દુઝ મધી સડી રહેશે છે
તેના નામ પણ કોઈ મેરી નહિ. સવારના પહેરમાં કોઈ ભજવાન મહાવીર
નામ બે તો સાંજનાર પણ ખુશી થશે ચમનું નામ લેશે તે પણ ખુશી
થશે. પણ બે રાવણના નામ મેરી તો સાંજનાર હશે-અભયરત પહેરમાં
તેના ક્યા નામ લીધું? બાળે દિવસ રોટલાજ નહિ મળે. રોટલા તો બાળમાં
હશે તે મળવાના / હ પરંતુ એવાનું નામ સાંજનારને ખાનક નહિ
થાય અને બાળનારને પણ એક મિનિટ પચાત્તપ થશે.

બે કોઈ બજવાન મધ્યવીરની જગ્યા બોધશે તે તેના જીવનમાં
તમારો સ્વર પણ મળી જશે. તમારો એકવાનો જ નહિ પણ ભારતના

વીસ લાખ જેનો તેમા સ્વર પુરાવશે શ્રીકૃષ્ણ કે રામની જય બોલાવશે તો ભારતના લાખો હિંદુઓ તેમા સાથ પુરાવશે પણ કોઈએ રાવણની જય બોલાવી તો ? તેમા તમારો સ્વર લળશે ખરો ? નહિ કેમકે તમારો આત્મા તે વાતને સ્વીકારતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તેણે નૈતિક જીવનની ઉપેક્ષા કરી હતી

મનુષ્ય પોતાના સતાનનું નામ પણ જેવું રાખવા તૈયાર થાય છે. પણ જેણે અતીતિના માર્ગે ડગલું ભર્યું હોય, તેવાનું નામ રાખવા કદી તૈયાર થતો નથી ઘણા માણસોના નામ પોપટભાઈ કે સુખલાલ હોય છે. કીરચંદ નામના માણસો પણ મળી આવશે મહિલાઓમા મેનપાઈ કે કોકિલાકુમારી મળી આવશે પણો તો શું પણ મારી અને કચરાના નામ પણ પોતાના પુત્રોને માણસોએ આપ્યા છે કચરાભાઈ અને પુખ્તભાઈ ઘણાના નામ હોય છે પણ અજ સુધી કોઈએ રાવણ કે દુર્યોધનનું નામ આપ્યું નથી તેમ જ સ્ત્રીઓમા કોઈ કૈકયી કે મથરા નામની બાઈ નહિ મળે તેનું કારણ એ છે કે તેમણે નીતિના નિયમોને ઠોકરે માર્યા હતા

નૈતિકતાની સીમારેખાનું ઉલ્લંઘન કરવાની મૂળ પ્રેરણા કરનાર અસદ્-વૃત્તિઓ છે પહેલી વાસના, બીજી અપ્રમાણિકતા એકમા રૂપની લાલસા છે તો બીજીમા રૂપિયાનો લોભ છે એ બન્ને વૃત્તિઓ, જ્યાં સુધી મર્યાદામા રહી છે, ત્યાં સુધી નીતિની સીમારેખામા ગણાય છે ત્યાં સુધી સમાજ પણ સમાધાનકારક છૂટ આપે છે મનની વાસનાને નૈતિક રીતે સતોષવા માટે, સમાજે લગ્નપ્રથા ચાલુ કરી છે પરંતુ જ્યારે માનનીનું મન રૂપનું લોભુપ-બની જ્યાં ત્યાં ભટકતું ફરે છે, ત્યારે તે નીતિની મર્યાદાની બકારની વસ્તુ બની જાય છે

રાવણ, પદ્મોત્તર અને કીચક, આ જ અનૈતિક વાસનાના શિકાર બન્યા હતા તેમણે પોતાની પત્નીઓ ઉપરાત, પારકી સ્ત્રીઓ ઉપર વિકારભરી નજર નાખી હતી વાસનાની એક ઝાપટે સોનાની લકાને બળી મૂકી અને તે પોતે પણ નાશ પામ્યો અને જતા જતા પોતાની દુર્ગતિના ત્યાજ મૂકતો ગયો.

નૈતિક પતનનું બીજું કારણ છે, અપ્રમાણિકતા તેનો જન્મ લોભની ભૂમિ ઉપર થાય છે ચાલીના થોડાક સિંકાઓને માટે પણ માનની કચારેક કચારેક નૈતિકતાની હદ છોડી દે છે તેની પાછળ બે હેતુઓ હોય છે પહેલો અભાવને કારણે સ્વભાવનો નાશ બીજો ધનને વધુ પડતું મહત્ત્વ આપવું તે. સૂખથી સતાવતી ગરીબાઈ પણ કેટલીક વખત બીજાના ખિસ્સા પર હાથ

મારે છે એક દેવતા છે કે "ગદીઆઈ સર્વ" પાપોની જાનની છે" દરિની પીડાથી વધે તેવી બીજી ઈર્ષ પીડા આવે ન દરી. તેવથી પીડાનું મન ક્યારેક અપ્રમાદિજ્ઞાને આગતરી રીતે મોતરતુ દોષ છે આપ મુનાએ મારે મેરે આવે સમાજ જ્યાંનધર છે

ધનુષ્યસ દાખલઆમાં તો મેરે આવે પેટનુ જવાનુ માત્ર દોષ છે પેટ તો ખોટુ ન જાનામ આવ છે નો પેટ ન જામી સમસ્યાએનુ મૂળ દોષ તો પેટ જાવ્યા પછી તો મનવી જાનીતિને માથે ન મરેને? પણ એવું જવું જોવામા આવ્યું છે કે જાનીતિને માથે એવાએ ન જાવળ વધે છે કે જેમા પેટ પૂર્ણ ભરેલા હોય છે એ સા મારે એક વિચારો કહ્યું છે કે પાની માગણી પૂરી કરતી વખતે હમેશા એ જાના દાખલે કે તે તમને ન ખાઈ જાય વાન પણ કાઈકે જોવી ન જાની છે માનવી દળ-રોટલીની શીકરમાં પડ્યો તે રોટલા આવ છે પણ રોટલા તેને દી પળુ ખાવા નથી પરંતુ પીગુ પીગુ સોનુ જાર તેની મનરતાનો ભક્ષ કરે છે

આરતી કરી-મુનિઓની શ્રુતિ કહેવાય છે આ ધરતી ઉપર માથ મોટા તીર્થ કરો અને સતે ન આવ છે તેમજ પોતાની વાણીથી ન નિધ પણ જ્યારણુ સતના સરકાર રેડવા છે તેઓ સતને મારે હમ્યા અને સતની ખાતર પેતાના જિવિધાન દીર્ધા પણ એ ન જારતમાં જાતો સતની સૌથી વધુ દારી ગાદી રહી છે જાવોમાં અને લેવોમાં સત છે જા છાતનુ મદિર તે તેવા વિના સનું ન છે તા તે આ અપ્રમાદિજ્ઞા અને જાનીતિ આપુ જાતીને બોલ્યાં છે આ? જ્યારતમાં જોયો તે નિતિજ્ઞની મેળો જાણી છે નિતિજ્ઞનો નેતુ દશ જ્ઞાન મુખ થઈ મથો છે આ? આપણાં જાન પાનો પણ પમરમાં અને હોએ ના ગેણ્ય મુખ નથી રહી બીજા જાવોની તો વાન ન કર્યાં કરતી?

વેદમાં તો અપ્રમાદિજ્ઞા એક આયમક જ્ઞાનની થઈ છે તેવાય મનમાં જામ નથી મનુ છે કે મન જોવીનુ તો અર્પિત થા? એવો જાવો એ છે કે નમગ સંતજા અમનથી મો છે સમ પર તમને વિધામ ના મનરતમાં સતના મીનો જાવમાં જાવો પણ જ્યારણુ હોવામાં પ્રેમ કર્યાં કે મનને દીધે મરિને શા મર્યામાં જાવો? દરણુ કે તમ ન જા કે પમ ના પમ પનામા ન જાવ્યા મારે છે તેને દુઃખ ના દરજ મનરો નામિ તા તમને પામાં જોયો? કારણ મનો દેવમાં ના ના જાવો તેની જામી આ મારે જાવવા સતિ વરો પણ ન

રહેશે ઘીમાં વનરપતિ (Vegetable) મેળવવી એ તો આજે ઠેરઠેર છે. દૂધમાં પાણી મેળવવું એ પણ એટલું જરૂરી થઈ ગયું છે, કે જેટલું જમ્યા પછી પાણી પીવું જરૂરી બને છે પાચ વર્ષ પહેલાં દૂધમાં પાણી ભેળવાતું. આજે પાણીમાં દૂધ ભેળવાય છે !

આ બધું છે શું ? માનવીના મનની અનૈતિકવૃત્તિ ફેટલી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે ! ભાવમાં તો જરા પણ સરખાપણું રહ્યું નથી ન્યારે સૂર્ય ફરે છે, ચંદ્ર ફરે છે, ગ્રહો અને ઉપગ્રહો ફરે છે, ભૌતિક વિજ્ઞાન મુજબ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે ભાવ કેમ સ્થિર રહે ! દરેક ગ્રાહક સાથે નવો ભાવ થશે મને એક ભાઈએ કહ્યું-ભાવ શો ? જેવો ગ્રાહક તેવો ભાવ જરા કોઈ સુધરેલો (Upto-date) આવ્યો, અને તમને લાગે કે આની પાસે કંઈ દાળ ગળે તેમ નથી, તો જે સાચો ભાવ હશે તે કહેશો તેના ગયા પછી કોઈ બિચારો ભણે ભોળો ગામડીયો ખેડૂત આવ્યો, અને જાણ્યું કે આ ઠીક પક્ષી જાળમાં આવ્યું છે, તો તેજ વસ્તુના બમણા કે ચાર ગણા બતાવશે. આ છે આજની વ્યાપારનીતિ !

ભારતના મોટા મોટા શહેરોમાં કોઈ પણ ઠેકાણે જાઓ, દરેક જગ્યાએ વ્યાપારની નીતિનું આ કહ્યું તેવું જ ચિત્ર જેવા મળશે હવે યુરોપની વાત, કે જેને તમે અનાર્થ, મિથ્યા દષ્ટિ કે ન જાણે શું શું કહો છો શ્રી કૌશિક-જીનો એક નિબંધ છે, દિલ્હી અને લડન તેમાં તેમની લડનયાત્રાનું વર્ણન કરતાં તે કહે છે કે-“ ન્યારે હું ઇંગ્લાંડની રાજધાની લડનમાં એક દુકાન ઉપર ગયો, ત્યારે તે વેપારીએ મારું સ્વાગત કર્યું મેં તેને કહ્યું કે-મારે એક વરસાદી કોટ (Rain coat) જોઈએ છે તેણે કહ્યું-પહેલે માળે, જમણી બાજુ પહોંચી જાઓ આટલું કહી તે બીજા ગ્રાહકો તરફ વળ્યો

હું તેણે બતાવેલી જગ્યાએ પહોંચ્યો એક રેઈનકોટ લીધો અને તેના પૈસા ચુકાવી આપ્યા મેં પછી, વેપારીને પૂછ્યું કે તમારે ત્યાં એક જ ભાવ છે

તેણે કહ્યું કે-એક ભાવ છે ? એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? માફ કરજો, તમારા કહેવાની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી જેવી ચીજ તેવા ભાવ છે

એ સેકન્ડ પછી તે મારા કહેવાનો ભાવાર્થ સમજ્યો તેણે કહ્યું-જીઓ, રેઈન કોટની કિંમત બધી જગ્યાએ એક સરખી જ છે હા બનાવનાર કંપનીમાં ફેર હોઈ શકે છે હું કોટ લઈને બહાર નીકળ્યો મને વિચાર થયો કે લડન

યુરોપનું બજાર છે તેા દિલ્લી બારતનું બજાર છે છતાં દિલ્લીમાં ફુવારા (Fountain) થી ફત્તેહપુર સુધી આવતાં આવતાં માથાના ડુંબડાની ઝેળીની કિમત પણ એક માથાના ડુંબડા જેટલી જ થઈ જાય છે.

જ્વાની છે તેમના જીવનની એકરૂપતા જે આપણા સેખાને આકર્ષકારોને પણ આકર્ષે છે તેમના જીવનની નૈતિકતાનો એક બીજો લક્ષણ આપુ. ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકામાં જ્યાં વેચવાની પદ્ધતિ કાર્થિક ભુલ પ્રકાશની છે ત્યાં સમાચારપત્રો વેચનાર ફેરીમાઓ ફેરી ફેરીને જૂઓ નથી પાડતા તેમ ન તેા તે વેચવા માટે કોઈ જગ્યાએ બેસી રહે છે રસ્તા ઉપર, જાણુ જગ્યાએ તે અખબારોનો ઢગલો ફેરી તેના ઉપર વજન મૂકી દે છે કે જેથી તે ઘડી ન જાય એક પારીવા ઉપર તેની કિંમત લગેલી હોય છે પેપરવેચ સ્થાનમાં બધુ ગોઠવીને જાય છે સાંજે તે આવે છે અને ભુએ છે તે પૈસા અને પેપરનો મેળ, બરાબર મળી રહે છે એક પૈસો પણ ઓછા નીકળતે નથી જો કદાચ બારતમાં આવે પ્રયેલ કરવામાં આવે તેા પેપરો તે બંધ જતાં રહેશે, પણ પૈસા કેટલા રહેશે? સાંજ સુધી જો ખાલી પેડી પણ રહે તેા ચારુ બજાર સત્તર રૂપિયાના અખબારોના બદલામાં સત્તર નવા પૈસા પણ મળે તેા સમજવું કે તમારું તકદીર લેજ છે.

આ એ જ બારતની ધરતીની વાત છે કે જેને સતે અને અશ્વિનિ ઓએ પોતાના યાત્રા નજી વડે સીમેલી છે અને સત્તરના રાત્રી જતાં છે જે ભૂમિ ઉપર સત્તરની અખિપરીક્ષા માટે દરિયદ્રે પોતાનું રાજ્ય, પ્રિય પત્ની તારામતિ અને નાના કિશોર શોદિતને છો થાં હતા આજ, એ જ બારતની ભૂમિના રહેવાસીઓ એ પૈસા આતર સત્તર અને પ્રમાણિકતાને છોડી દે એ કેટલા દુઃખની વાત છે! આનો બચ એ નથી કે નુ યુરોપમાં ચીન ગાજ અને બારતને અખબારો કડુ ? ધરતી ઉપર જન્મ લીધા તેને ખેડા આકાષ બુને કારણે તિરસ્કારની એ કેટલું જાતનાભરેલું કાર્ક છે ?

પણ બારતની નૈતિક તિવ્રતા દયમયી જતી જોઈને ક્યા બારતવાસીનું દિલ નરિ દામે ? યુરોપ ખસેયી તમે પણ લીધુ છે છેલ્લાં દોઢસો વર્ષોના સદવાસથી તમે તેમની પછી જન્મીઓ શીખ્યા છો. ઘાટ-ઘાટનું પહેરતો, દેવલ પર બેસી છરી કાંઠા અને અમચા (Knives forks and spoons) થી ખાતાં અને રાધે પરીણાજ અને હડી રાખતાં લીખ્યા લીખ્યા ઉપાડે માથે ફરતાં લીખી ન લીખતા જેુ તેા પણ લીખ્યા પણ

શીખવા જેવું શું શીખ્યા ? ન શીખ્યા તેમના વેપારની પ્રમાણિકતા ન શીખ્યા તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કે ન શીખ્યા તેમની સમયની નિયમિતતા.

જો વિદેશીઓની નૈતિકતા ન શીખ્યા તો કાઈ ફિકર નહિ પણ તમે તમારી નૈતિકતા પણ જાળવો તો સારું એવું નથી કે નૈતિકતા માત્ર વિદેશોમાં જ છે અને ભારતમાં તે હતી જ નહિ લાખે કયા જાઓ છો ? હમણા હમણાની થોડાક વર્ષ પહેલાની જ વાત છે સુલતાન શાહરખને એલચી અબ્દુલ રઝાક, સને ૧૯૪૨માં ભારતના પ્રવાસે આવ્યો હતો તેણે પોતાના પુસ્તક “મુતાલુક સાદીન”માં લખ્યું છે કે “ભારતમાં દરેક જાતનો માલ બજારમાં ખુલ્લો પડ્યો રહે છે માલિક નજીકમાં ન હોવા છતાં પણ કોઈ તેને હાથ સુધા લગાડતું નથી”

આ છે વિદેશીઓના મોઢે આપણા ભારતની વ્યાપારિક નૈતિકતાની પ્રશંસા અને જુઓ, કર્નલ સ્લીમેને લખ્યું હતું કે “ગામડાના રહેવાસીઓ ગ્રામપચાયતો સમક્ષ દહતાપૂર્વક સત્યને સાથ આપે છે મારી નજર સમક્ષ સેકડો દાખલા એવા બન્યા છે, જેમાં એક બાળુ માણસની સામે સપત્તિ, સ્વાધીનતા અને પ્રાણરક્ષાનો પ્રશ્ન હતો, અને બીજા બાળુ સત્યની રક્ષાનો પ્રશ્ન હતો પરંતુ અમારા બંધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે સપત્તિ અને સ્વાધીનતાને ઠોકરે મારી, પણ સત્યનો પલ્લો ન છોડ્યો

વિદેશીઓએ તે વખતે કરેલી ભારતની પ્રશંસાના ચિત્ર સાથે આજના ભારતની સરખામણી કરો. અનૈતિકતાની પાછળ દોડવામાં કોઈ વર્ગ પાછળ રહી ગયો નથી માત્ર વેપારીવર્ગની વાત નથી સરકારી નોકરો પણ કયાં પાછા પડે તેમ છે ? ત્યાં પણ લાય અને રુસ્વતખોરીનું બજાર તેજ છે. નાના કારકુન (Clerk) થી માડીને મોટા અમલદાર (Officer) સુધી બધાય હોશિયાર છે જેના હાથે જેટલું ચઢ્યું, તેટલું લેવાનું તે કદી ભૂલે તેમ નથી અરજી ઓફિસર સુધી પહોંચ્યાંની હોય, તો ન્યા સુધી પટાવાળાના હાથમાં રૂપિયો નહિ મૂકે ત્યાં સુધી, અરજી આગળ જ વધશે નહિ. તેને ચાપાણીના પૈસા આપી આગળ વધશો, પછી મોટા અમલદારનું તો મોં પણ મોટું જ હોય છે ને ? એ કરેશે કે અરજી ઉપર કઈક વજન (Paper weight) મૂકે, નહિ તો બીજી જશે મિચારો કોઈ સીધો સાદો માણસ, પથ્થર ઉપાડીને તેના ઉપર મૂકે તો તે ધુધુ જ ઠરશે. તેના ઉપર મૂકવાનું વજન કયું છે તે તો તમે જાણતા જ હશો. તેમાં વધારે કહેવાની જરૂર નથી તમે પોતે જ તેનો અનુભવ કદાચ કરી ચૂક્યા હશો.

ન્યાયવિભાગમાં પણ થી સ્થિતિ છે ? ત્યાં પણ ભેટ ખરવી પડી જાણે તો આ બધું સામાન્ય વાત થઈ ગઈ જેના ખીસામાં પૈસાનું ભેર છે તે ખપીસમાં જઈ રહે છે તેની ખપીસ ખાત્રણ પણ વધે છે ન્યાય ખર્ચું પણ કદાચ તેની તરફ દ્રશ્ય છે જે બાબતુ વળતર વધારે દોષ. કોઈના દાવે બનીર ગુનો થઈ ગયો અને નિરપરાધી સાબિત થયું છે તે તો કોઈ કોઈનાર વકીલને સરલું જાય. તેની ભેટ પૂજા બરાબર કરે. પછી જુઓ, જેની સાહાઈથી તે તમને બચાવે છે. કાણ કે કાચે તે તેના ખીસામાં જ છે તે સૌથી પહેલાં તો તે શીખવાડે કે કોર્ટમાં જુનાની કમીલ ન કરે.

જાણે તો વકીલ બોલે કે સજવાન બોલે તે જેટલા બધર શીખવાડે તેટલા જ બોલવાના એક બધર આપે પાછો નહિ. કારણ કે જેટલા પૂરવે તો તે શરણ લેવાળ છે તે આશીર્વાદ છે કે સર્વાન્ પરિત્યક્ત મામિકં શરણ લેતો અપરાધીની દૃષ્ટિમાં સજવાન છે સજવાન છે જ પણ વકીલ પણ સજવાનથી અસમાન પણ ભિતરતો નથી વૈદિક દર્શન અનુસાર કહેવાય છે કે દુનિયા પાપે કરીને પણ જો સજવાનના સરલું સાત્તા જાય તો તે બધાં પાપે (અપરાધ) માફ કરી દેશે. અહીં પણ જસ આ જ વાત છે વકીલના અનુમત્તથી સવ અપરાધવાળા કદાચ એક દિનમાં નિર્દોષ તરીકે સિદ્ધ થશે. જરૂર પડે એકટરનું પ્રમાણપત્ર (Certificate) પણ મળી જશે પણ ત્યાં મુદ્દો તો જરૂરી હતો પાડો. પછી તો તે તમારી સેવામાં વેચાર જ છે.

અહીં તો કોઈ વકીલ કે ડોક્ટર નથીને ? નહિ તો તેમને એમ થશે કે જાણે જાણુ આખ્યાન અમારા ઉપર જ આપવા માંડ્યું છે (સજામાં દસાદસ) પણ હું કોઈની મક્કિતમત ટીકા કરતો નથી કે તેમાં ભિતરવા મંજૂર નથી. પરંતુ જાણે જે ઈમાનદારીનો અભાવ દેખાઈ રહ્યો છે તેનાથી અરેબર દુષ્ટ થાય છે વકીલો જો તેમના કાર્મમાં સફળ થવા ઈચ્છતા હોય તો તેમણે અધીજના આદર્શને પોતાનો આદર્શ બનાવી લેવો જોઈએ. અધીજને સરખાવમાં વકીલનાત્વે ધર્મી કમી હતો ત્યારે તે મહાત્મા નહેલ જન્મ પછી તેમણે એવો નિષ્કમ લીધો કે બસે એક પૈસો પણ ન મળે પણ કોઈ ખોટો કેસ હાથમાં નહિ લઈ કેમકે ન્યાયે ખોટો કેસ લખ્યા માટે કોર્ટમાં જાયો રહીશ. ત્યારે મારો આત્મા કહેશે કે - અધી ! તું ખોટો છે - જુઓ છે તો તે વખતે હું કમલો પણ જુસી જઈશ. તેમના સખે સ કમલ

સત્ય પ્રત્યે કેટલી નિષ્ઠા ભરેલી હતી ? સત્ય પ્રત્યે તેમને અડગ શ્રદ્ધા હતી તે કહેતા કે ઈમાનદારી એ સાચું મોતુ છે, તેને જેટલું કાવે તેટલું તપાવે.

તિરૂલ્લુવર એ બાહુ જ મોટા વિચારક થઈ ગયા તેમણે એક વખત કહ્યું હતું કે-“ દગાખાજીથી ધન એકઠું કરવું એ કાચા ઘડામાં પાણી ભરવા જેવું છે ” એ કેટલો વખત ટકશે ? પણ આજે તો બધા પ્રયત્નો એ જ દિશામાં થઈ રહ્યા છે ધર્મ સુધાને તેમા ધસડવામાં આવે છે તેનો ઉપયોગ પાપને ઢાકવા માટે થઈ રહ્યો છે પણ યાદ રાખજો કે ધર્મ અને અનીતિ, બન્ને એકબીજાની વિરુદ્ધ દિશાના પ્રવાસીઓ છે ધર્મ, બહુ સડી લેશે પણ અનીતિ બરદાસ્ત નહિ કરી શકે એ પણ નક્કી જ છે કે જો વ્યક્તિનું નૈતિક જીવન સુદર ન હોય તો, તેની ધાર્મિક ક્રિયાઓની જાપ જનતા પર બરાબર નથી પડી શકતી એટલાજુલ આલ્મી ટ્રેને ખીમુ કાતરે અને મદિરમાં જઈને પ્રાર્થના કરે કે ઉપાસ્યમા આનીને સમાયિક કરે તો એ પ્રાર્થના કે સામાયિકની શી કિમત છે ?

નીતિ વિનાનો ધર્મ, એ પાયા વિનાનો મહેલ છે, એક મહાન છે, સાત માળની ભવ્ય હવેલી છે ફરસબી ચળકતી છે, દિવાલો પણ રંગ-રોગાનથી ચળકી રહે છે, દરિયાની ઠડી હવા પણ તેમા આવે છે જો તે દસ હજારમા વેચાતું હોય તો તમે લેવા તૈયાર થશો ? ન્યા દસ હજાર તો એક બ્લોકની પાઘડી આપવી પડે છે ત્યા આજુ મકાન દસ હજારમાં મળતું હોય, તો તમે જરા પણ વિલબ નહિ કરો પણ પછી તમને ખબર પડે કે મકાન તો સુદર છે પણ તેનો પાયો માત્ર દોઢ ફૂટ જ છે, તો શું પછી તમે તે ખરીદ કરશો ? ખરીદવાની વાત તો બાળુ પર રહી પણ એવું પાયા વિનાનું મકાન મક્તમા કોઈ આપે તો પણ તમે લેવા તૈયાર નહિ થાવ

આ તો મકાનની વાત થઈ હવે જરા જીવનની વાત સાલજો ધર્મનો મહેલ જીમો કર્યો વ્રત અને ઉપવાસની તેમા સગવડ કરી દાનની ચળકતી-ફરસબી બનાવી સામાયિકનો મજલો પણ બાધ્યો પરંતુ તેમા નૈતિક જીવનનો પાયો એક ફૂટ પણ જોડા ન ગયો ! તો એવા મહેલની શી કિમત મળશે ?

કપડું ગદ્ડું હોય તો તેના ઉપર રંગ સારી રીતે કેમ ચઢી શકે ? સારો રંગ ચઢવવા માટે, પહેલા કપડાને સ્વચ્છ કરવું પડશે જીવનને પણ આબ્યા-ત્મના રંગે રંગવા માટે પહેલા સ્વચ્છ બનાવો નૈતિકના જળ વડે તેને સાફ

કરે. ધર્મને માટે નૈતિકતા એ પહેલી શરત છે જે પ્રાથમિક જરૂરિયાતની ઉપેક્ષા કરીને તમે આગળ વધવા જશો તો તમને કામ્યે જ સફળતા મળશે.

નીતિ વિનાનો ધર્મ લોકમાં ક્યારેય પણ આગ પામી શકેતો નથી. મોટા પ્રમાણમાં પ્રીતભોજન ગ્રાહ્યવાર્માં આપ્યું હોય જાતજાતનાં મિથ્યાનો દોષ છતાં જે લોકમાં મીઠું ન હોય તો લોકો કહેશે કે કેવી સ્થોઈ બનાવી? કાંઈ મળ ન આવી બરાબર એ જરીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓ દમલામણ કરી સામાયિકા કરતાં કરતાં મોં ઉપર મુકપત્તીની દોરીની રેખાઓ પડે જઈ જતાં પણ જે નૈતિક જીવન ઉજ્જવળ ન હોય તો લોકો કહેશે— જાણે છે! પૂરો ખચબગત છે! કારણ કે જાતતા સિદ્ધાંતને નહિ, આચરણને જુએ છે જાતતા તમને એ નહિ પૂછે કે તમારા આદર્શ કેટલા બિયા છે તે તો એ જોશે કે એ આદર્શોને તમે જીવનના વ્યવહારમાં કેટલા ઉતાર્યા છે! સિદ્ધાંત બનાવી લેવામાં કાંઈ વાર નથી લાગતી વાર તો તેને આચરણમાં મૂકવા સાચું છે.

સિદ્ધાંત જ્યારે આચરણમાં બનરે છે ત્યારે વ્યક્તિની શક્તિની પરિક્ષા થાય છે તે વિના જીએથી જુએ પામી સિદ્ધાંતોની વાતો કરવી એવી ક્ષી ક્ષિમત છે! નિષ્ક્રમ કામે નાનો બનાવો પણ સંપૂર્ણ નિષ્ક્રમી તેનું પચન કરો. તે સિવાય તમારું બાવધારિક જીવન પણ સુદર નહિ જતી શકે. નીતિના કામે પણ નિષ્ક્રમને, જીવનમાં ઉતારીને જુએ કે કેમ? આનંદ થાય છે મનન નીતિની મર્યાદાથી એક ઝડપું પણ આગળ ભરવામાં દગ્ગર દગ્ગર વિષ્ણુઓને આમત્રણ આપવાનું છે કાંઈક વખત ક્ષણિક સ્વાધને સતેષ થઈ માણસ અર્નાતિના માત્રે ઝડપું ભરે છે પણ એ ઝડપું કાચકર નિષ્ક્રમ સાધન જાતીને આગળ જતાં તેને જ નડે છે.

એક વખતની વાત છે એક જાઈએ સપદશની અકસીર દવા થીથી કની રેશનિક રીતે તેનો પ્રયોગ કર્યો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી પછી તેમને તેનાં ઈન્જેક્શન કાઢવાં તેની કિમ્મત સોજ રૂપિયા હતી છતાં લોકોમાં તેની અપનાવણ વધે ગઈ કારણ કે એ ઈન્જેક્શનથી, મરવા પડેલાં બેલાં જઈ જતાં દવા સોજ રૂપિયામાં જીવ બચી જાય તો એ સોજ કાંઈ મોંઘો નથી.

ત્યારે એ કંપનીની ખાતિ પ્રસરતા માંથી મોટા પ્રમાણમાં આડી આચરણ થાયા ત્યારે જી ન વેપારીએ તેનું કે આ વેપારમાં આવક (income) જૂન છે તેને તે ઈન્જેક્શનની એક થીથી અગ્રી કરી તે પ્રમાણે તે જ

આકાર અને પ્રમાણના ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા લેખક પણ એવું જ હતું. પરંતુ, દવાના નામે, તેમા રગીન પાણી જ ભરેલું હતું. ઉપરનાં લેખક તો બધે સારા હોય છે પણ અદર શુ ભર્યું છે ? લેખક તો સામાયિકનું લગાડ્યું છે પણ અદર સમભાવનું તત્ત્વ છે કે ખાલી પાણી, તે તો તમે જ વિચારજો

પૈસાની પિપાસા શુ શુ નથી કગવતી ! નવી કંપનીએ ઇન્જેક્શન તૈયાર કર્યા અને આઠ રૂપિયે વેચવા શરૂ કર્યા દુનિયાને તો સમ્મત પણ જોઈએ છે. એક વસ્તુ આઠ રૂપિયામા મળતી હોય તો તેના સોળ ખર્ચવા એ તો મૂર્ખાની ગણતરીમા નામ નોંધાવા જેવું છે. આની હરીફાઈ (Competition)મા જૂની કંપનીને હારી જવું પડ્યું કારણ કે તેને આઠ રૂપિયામા વેચવાનું પરવડે તેમ નહોતું તેમ, સોળ રૂપિયામા કોઈ ખરીદનાર નહોતું છેવટે નવી કંપની ચાલી અને જૂની કંપની બેચી ગઈ

બહારની દુનિયા, કક્ત લેખક જુએ છે તમે પણ લેખક જ જુઓ કે તેની અદરનું તત્ત્વ પણ જુઓ છો ? લેખકના ચળકાટમા તમારી આખો ભૂલાવામા ન પડી જાય તેનું ધ્યાન રાખજો તમે લેખકના નહિ, તત્ત્વના ગ્રાહક બનો એ લેખક અને રગીન પાણી ઝેરને ઉતારી નહિ શકે એનાથી તો જનનાની સાથે દગો થાય છે કોઈ બિચારાના બાળકને સાપ કરડ્યો હોય અને તે આવું ઇન્જેક્શન લાવે અને અપાવે, તો એ રગીન પાણી શુ સાપનું ઝેર ઉતારી, છવ બચાવી શકશે ? તે બિચારો પિતા પોતાના ભાગ્યને દોષ દઈ આસુઓ પાડ્યા કરશે

આ કેટલું મોટું પાપ છે ? બેળસેળ તો દરેક વસ્તુની ખરાબ છે પરંતુ, તેમા ય દવાઓમા આવી જાતની દગાખોરી કરવી, એ બહુ જ મોટું પાપ છે બિચારા દર્દીના મનમા એમ હોય છે કે તે દવા લેતો રહે છે, પણ ખરેખર તો તેના પેટમા દવાને બદલે ચાકના ટુકડા જતા હોય, પછી રાખનો આરામ થાય ? આવી દગાબાજી તેના પ્રાણુ હરી લે, તેની જવાબદારી કાની રહેશે ? પૈસાના ગુલામો આવા પાપની તરફ પણ કદી જોશે ?

એક કહેવાત છે કે “ અર્થી દોષો ન પશ્યતિ ” અર્થાત-લોભીને મનથી કોઈ પાપ નથી એક દિવસ, એ કંપની ઉપર એક વ્યક્તિનો ફોન (Telephone) આવ્યો- “ ઇન્જેક્શનની જલ્દી જરૂર છે કોઈની સાથે જલ્દી મોકલી આપો ” શેઠનો દીકરો ઇન્જેક્શન લઈ ત્યા પહોંચી ગયો.

તેણે જોયું તો એક બાવીસ વર્ષના મુવાન પડેલો હતો. તેને નામે ૩૫ માથો હતો. ઘૂરત જ ડોક્ટરને બોલાવ્યા.

પિતાને આજ્ઞા હતી કે હમણાં દીકરા આખા ઉપાડશે. પણ દીકરાએ હમેશને માટે આખા ખીચી દીધી દીકરાને મરતો જોઈને મા પાછો ખાઈને રોષ પડી બીજી તરફ તેની ઘૂરતની પરણેલી પત્ની પટકાઈ પડી. મા બાલુ તેના પિતાની આંખમાંથી આંસુ વધી રહ્યાં હતાં. સૂઝના દીકરાએ જા કડુણ વાતાવરણ જોયું તો તેનું હિત ક્ષતી પડ્યું. તેણે ઘેર જાતી માખી કાઢ્યું— માપા ! મા માખી તો જન્મ્યો એવો છે આ મૂકી દે. આપણુ જરા સરખા સ્વાધીન લીધે કોઈના પ્રભુ જન્ય એ તો બનકર અપરાધ રહ્યાનું બાપે કહ્યું દીકરા ! તને હવે ખમર નથી કે પૈસો કેમ કમાવશ છે આવી ધર્મની વાતો તું ક્યાંથી સોખી આવ્યો ! કાલથી ઉપાખમમાં જઈશ નહિ અને ધર્મ તો તેના ઠેકાણે કરવાની વસ્તુ છે જે રાત અને દિવસ ધર્મ કો કરેલા તો જીવે મરવાના કદાચ આવશે.

માખી કાઢે બેટાનું કાંઈ ન આવ્યું એક દિવસ એ જ ઠાકરા પોતાના મિત્રોની સાથે સહેલગાઢ (Picnic) માટે ગયો હતો. સાંજના બારણી વખતે તેના પગે કાંઈએ ડાખ માથો. બેટરી (Battery) ખી જોયું લે કાળો ઝેરી સાપ હસ ઝળિને જઈ રહ્યો હતો. તેના મિત્રો ગભરાયા. તેને ઉપાડીને ઘેર લઈ આવ્યા. બાપે પોતાના એકના એક દીકરાની મા હાલત જોઈને તે બવાચક થઈ ગયો. તે દેડતો જૂની કપડીમાં ગયો અને કહ્યું— સોળ રૂપિયા લે અને અને એક ઈન્જેક્શન આપો. મારા દીકરાને સાપ કરડ્યો છે જૂની કપડીના માલિક કહ્યું— બીજાના ઠાકરાને સાપ કરડે તો તમે ઈન્જેક્શન આપો છો અને તમારા દીકરાને માટે ઈન્જેક્શન લેવા તમે અહીં કેમ આવ્યા ! ખરી વાત તો એ છે કે તમારી કપડીની દરિયાઈને લીધે અમારો માસ આવી ન શક્યો એટલે જામે બનાવવાનું જાય કહ્યું છે "

મોઠે કહ્યું— જોઈએ તો જાવીસ લે. પણ એક માટલી અને ગમે તેમ કરીને પણ આપો. પેલાએ કહ્યું— તમે જાવીસલો આપો તો પણ ફેં આપી શકુ તેમ નથી કારણ કે મારી પાસે સ્ટોકમાં જ નથી.

નવી કપડીના માલિક પાછો આવ્યો. તેની ડુકાનમાં સેકડે માટલીએ પડી હતી. પણ તે બી નતે માટે હતી કામ ડુનિયા ન જાણે પણ તે ખેતે તો જાણતો / હતો કે તેમાં રંગીન નણી / બરફું છે તે જા કામની ! ઉપર ૭ કલાકમાં તેના પુત્ર કેદ છાદી ગયો.

કુદરતે તેને જાળી લપડાક લગાવી હતી જેના ધરમા અનીતિનાં પગલા પડ્યા, તે ક્યારેય સૂએ સુઇ શકે ? ખીખને રડાવનાર, પોતે ક્યા સુધી હસતો રહી શકે ? એક કવિએ કહ્યું છે -

જેવી કરે છે કરણી, તેવી તુરત ફળે છે,
બદલો ભલા ધુરાનો, અહીં ને અહીં મળે છે

કુંગળી ખાઈને કોઈ એલચીના ઓઝાર લાવવા ઈચ્છે તો શું તે બની શકે ? આગ પર હાથ રાખી, પછી લગવાનને પ્રાર્થના કરે કે જોજો મારો હાથ ન બળે ! ખોટા કામ કરીને માણસ એમ ઈચ્છે કે તેનાં કડવાં ફળ ન મળે, તો એ કદી પણ બનવાનું નથી મકાન ચણનાર જોયે ચઢતો જાય છે, અને ફૂલો ખોદનાર નીચે બનરતો જાય છે તમે જ નિર્ણય કરો કે તમારે ક્યે રહે જવું છે

હાલ્લામાં જે ઓર્થ છે, તે જ કડખીથી નીકળવાનું છે બાજરીનો લોટ નાખી પછી ભાત કાઢવાની આશા રાખે, તે ક્યાથી સફળ થશે ? જીવનમાં ધુરાઈનો આટો ભેળવી પછી તમે પુણ્યના મીઠા ભાતની આશા રાખો તો તે આકાશકુસુમવત્ છે કુડામાં મીઠું ભરી તેમાં ગુલાબનો છોડ રોપનાર શુદ્ધિગાળી નહિ કહેવાય તેવી જ રીતે, ખીખના હક્ક, હિતોને કચડી નાખી તેમાં ધર્મનો છોડ ઉગાડવાની ઈચ્છા રાખનાર ક્યાનો શુદ્ધિમાન છે ?

સમય ખૂબ થઈ ગયો છે ઘડિયાળ આગળ વધે છે છતાં એક વાત પૂછવાનું મન થાય છે વીછી ઝેર એકઠું કરે છે અને દુનિયાને ઝેરી ડબ્બે છે મધમાખી, મધ એકઠું કરે છે, તે દુનિયાને મિઠાશ આપે છે હવે શું કરવું ? વીછોની માફક ઝેર જમા કરવું કે મધમાખીની માફક મધ એકઠું કરવું ? મને ખાતરી છે કે તમને પહેલી વાત પસંદ નહિ હોય. હું એ જ ઇચ્છુ છું કે તમે જીવનમાં નૈતિકતાના મર્ધનો સંગ્રહ કરો અને દુનિયામાં તેની મિઠાશનો ફેલાવો કરો

તા ૧૧-૧૦-૫૯,

જૈન ઉપાશ્રય, માટુગા.

પશુની તરફ શેટલીને કહે પ્ર નાખશે તો તે આઈને ચાલુ જશે
પશુ માનવીના સજામાં એમ નથી તેની તરફ એ રીતે શેટલીને કહે
નાખશે તો તે સૂએ મરવાનું પસંદ કરશે પણ એવી રીતની શેટલી તે
શુ પણ મિથ્યાન સુદનિ ઠોકરે મારશે ઘાળીમાં સારી રીતે પીરસાઈને
અવસ્થિત રીતે બોજન આવશે, તે જ તે આવા બેસશે. કારણ કે તેને
સૌંદર્ય પ્રિય છે સૌંદર્યમાં પણ એક આકર્ષણ છે જે હજારમાં પરિવર્તન
લાવે છે

મુનિનું સૌંદર્ય ધર્મસ્થાન અને ધર્મોપકરણનું સૌંદર્ય જોઈને ધર્મની
પ્રશ્નવના કરે છે આગમ આ વાતના સાક્ષી છે એનાથી મુનિનાં સૌંદર્ય
અન્ય સમ્રાટ બલિહના જીવનની આધારી ગ્રામમાં સત્તાનાં કિરણોને પ્રવેશ
કરવામાં બીજા કારણોની સાથે બનાથી મુનિનું સૌંદર્ય પહેલું નિશ્ચિત
છે જે શ્રેષ્ઠિને જોઈને સાધુ અને સાધ્વીઓના મનમાં એક અગમચરૂ
પેદા થઈ ગયો હતો જે સૌંદર્યની તેમણે માત્ર આજ્ઞા જ નહિ, પરંતુ તેના
સૌંદર્યની પ્રાપ્તિ માટે સકલ (નિષાલ) સુધા કર્યો હતો અને તેના જા-
લામાં પોતાની અસુખોક્ષ સાધનાઓને પણ આજ્ઞા કરવા તૈયાર થઈ ગયો
હતો તે જ સમ્રાટ મુનિના સૌંદર્યને જોઈને ચક્રિત થઈ ગયો હતો તેના
કાંઈથી સ્વર નીકળે છે —

મહો ઘણો મહો રૂવ મહો મગ્ગદલ સોમયા ।

મહો બંદી મહો મુક્તિ મહો મોગે બલગયા ॥

— ઉત્તરાખ્યન સુત્ર અ. ૨ ગા. ૫-

રાજા કહે છે કે-મહો ! આ મુનિને કેવો વલુ છે ખું ૨૫ છે ખી

સૌમ્યતા છે ! તેમની ક્રમા, નિર્દોષતા અને ભોગો પ્રત્યેની અસગત, ખરે-ખર, ચક્રિત કરી નાખે તેવી છે મહામુનિના આ સૌંદર્યમા કુદરતી સ્વાભાવિકતા છે, લીપ્તીક અને પાવરની બનાવટી ચમક નથી, કે જેની પાછળ આજે મુખર્ષ થેલુ થયું છે કુદરતી સૌંદર્યને જો ખોઈ નાખ્યું તો પછી, નકલી કયા સુધી ચાલશે ? આ વાસ્તવિક સૌંદર્ય હતું, જેણે સમ્રાટને આકર્ષિત કર્યો હતો.

આગમોમા, આચાર્યપદ ક્રાંતે આપણે તેનું વર્ણન આવે છે તેને માટે યોગ્ય પાત્ર ખોળી કાઢવાનો આદેશ છે તેની બધી યોગ્યતાઓમાં એક યોગ્યતા એ પણ છે કે તે “સ્વ સંપન્ને” અર્થાત્ સૌંદર્યશાળી હોય તેનું કારણ એ છે કે આચાર્ય, સધના નિયામક છે બહારનું કાંઈ પણ આવે તો તેને સૌથી પહેલો પરિચય તેમનો થાય છે વ્યક્તિની આખો સીધી હૃદય ઉપર પડતી નથી પહેલા તે શરીર ઉપર પડે છે ત્યાં જો તેને કાંઈ આકર્ષણ જેવું જણાય, તો પછી તે હૃદય સુધી પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરશે તે સિવાય, પહેલી જ ઠાણે જો તેના મનમા ધૂણા થઈ, તો તે આગળ શી રીતે વધશે ?

પ્રદેશી રાજા જેવા કૂર રાજાને પણ, મહામુનિ કેશીકુમારનું સૌંદર્ય આકર્ષિત હતું જરા યાદ કરો તમે રાયપસેણીય સૂત્ર તો સાલળી ચૂક્યા છો, ન્યારે ચિત્ત સારથી, તેના રથને ઉઘાન તરફ વાળતો હતો ત્યારે, તે માત્ર તેના રથનો જ નહિ, જીવનનો પણ સારથી હતો તેણે તેના જીવન-રથને એવો વાળ્યો કે તેનો કાયાકલ્પ થઈ ગયો પ્રદેશી રાજા, વિશ્રામ લેવા માટે ન્યારે રથમાંથી ઊતર્યો ત્યારે ઉઘાનમા મહામુનિ કેશીકુમારને વિશાળ જનસમુદાયની સમક્ષ પ્રવચન કરતા જોયા પહેલા તે તેમને માથું મુડાવેલ અને મૂર્ખ સમજે છે પણ પછી, તેમના શરીર તરફ નજર પડતા, તેના વિચારના વહેણ બદલાઈ જાય છે તે વિચાર કરે છે કે—“કેટલો સુદર આનો દેહ છે, કેટલો તેજસ્વી છે !” તે શું ખાતો હશે ? રાજા પ્રદેશીના જીવનને નવો વળાંક આપવામાં, આમ, કેશીકુમારનો અલૌકિક તેજથી ભરેલો દેહ, પહેલો હતો અને છે મુનિમા સૌંદર્યની સાથે સ્વાભાવિકતા પણ છે કૃત્રિમતા તેમને જરા પણ સ્પર્શી નથી સૌંદર્યના કૃત્રિમ સાધનો અપનાવવાને માટે જૈન ધર્મ જરા પણ છૂટ આપતો નથી ફેશનને માટે તે ઈન્કાર કરે છે તે કહે છે —

“વિમૂક્તા વર્ત્તિયં મિષ્ણુ કર્મ્મ વંધઈ ચિષ્કણં ।”

દસવેં સુત્ર

અર્થાત્-વિશુદ્ધ જોડે શરીરની સાજસજવટમાં રહેનાર સાચુ બીજા કંઈ બધે છે-તેને કંઈનાં પ્રજાત બધન થાય છે. દેહની સજવટ સાધન મનની દેહલક્ષિતને પ્રજાત કરે છે. કારણ કે દેહ પ્રત્યે જો અનુરાગ હોય, તે જ તેની સજવટ માટે પ્રયત્ન કરશે.

દેહન કંઈ કહે છે કે દેહ સાથે નહિ, દેહાતીતની સાથે પ્રેમ કરો. હાલકાન્યા માળખા સાથે કલ્યાણમાં આવતો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને સ્વાસ્થી નથી હોતો. આ દેહ એક કિંચિત્તો સાધ્ય બનવાનો જ છે. પછી તેની સાથે પ્રેમ કરીને કોઈ શુ પ્રજાવશે ? જો પ્રેમ પ્રત્યે હોય તે બાદમાંની સાથે કરે. કે જેને સાચત આનંદ ક્યારે પણ મળતો નથી.

ફેશન તો ક્યાં પણ ન જોઈએ. પછી ધાર્મિક ઉપકરણોની તે વાત જ ક્યાં ! તે તો ત્યાં જાણ અને સાથે હોવા જોઈએ. તેમાં પણ ફેશન દાખલ થઈ તો પછી કહેવાનું શું રહ્યું ? જે મોહમાં ભાગ્યા માટે, મેલેન્ડ્રિક વેશને ત્યાં ક્યાં જાણ અને સાદાઈમાં આવ્યા પછી તેજ ઉપકરણને ધારી મહારી, તેમાં મોહ પામવાનો કોઈ અર્થ નથી. આ તો એવું શું કે ઉપવાસ માટે બનાવવાનો ત્યાગ ક્યાં ક્યાં પડ્યું તેના બદલે બીજી બીજી વ્યવસ્થા આવી !

આ થત આપણી માતાઓ અને મહેનતને વધારે સાચુ પડે છે મન પ્રવેશમાં પછી મહેનત મુદપતી ઉપર જરીત વેશજી કરે છે તેની આજી નાજી ચળકતી પટ્ટી (Border) પણ લગાડે છે. તે એટલા માટે કે કુદરત સૌની સાથે સામાયિકમાં પણ મળાદટ આવે પ્રમાણનિત (પૂનજી)ને પણ વિવિધ રંગ વડે રંગે છે. પછી તેના ઉપર એટલી મમતા થાય છે કે તેની રક્ષા માટે તેના ઉપર નાની માથરી પણ પહેરાવે છે. પૂનજી તો હલેની રક્ષા માટે છે પણ હવે તે પૂનજીની રક્ષાની તેને વિવા થાય છે !

આને અથ એ નથી કે ધાર્મિક ઉપકરણોને અર્ધરાખવાં. જેન કંઈ એક માણું સાધુને ફેશનથી બચવાનું કહે છે તે બીજી તરફ અધારી પણ દૂર રહેવાનું કહે છે. જેન કંઈ ફેશનમાં નથી માનતો તેનું કારણ એ છે કે તે મરેા પણ નથી આશ્રયેતા જલ્પકરેા તે શું પણ દરેાજ પ્રવિશ્ય કરનારને પણ આ તથ્યનો સારી રીતે પરિચય હશે, સમજિત છતેની ઉપરિનાં ચોઢ સ્થાન બન્યાં છે તેમાં મેરે સાત્રે એવા પદાર્થો છે ? મરે દાવ છે અને ઉપરમાં તો એક પદ આવે છે. સમ્ય મરેા ઠાવે શુ વા" એટલે કે જેટલાં પણ અધારી સ્થાન છે તે બધાં, ઉપરિનાં

મ્યાન છે સાચા સાધુને જીવહિસાથી બચવા માટે, આ બધા મ્યાનોથી બચવું પડશે આમ જતા, “જૈન ધર્મ” ગદો છે ” એમ કહેવું એ “સૂર્ય” અધિકારમય છે” એમ કહેવા બરાબર છે.

નદા રહેવું એ નુકસાનકારક છે તેમ, સૌંદર્યની પાછળ દીવાના બનવું એ એથી ઓછું નુકસાનકારક નથી પણ આજના માનવીની આખો સૌંદર્ય પાછળ ઘેલી છે માટે તો પૈસા ખરચીને પણ બનાવટી સૌંદર્યનાં સાધનો ખરીદ કરે છે જેટલું તેણે વાળમાં નાખે છે, તેટલું કદાચ પેટમાં નહિ નાખતા હોય મો ઉપર મો અને પાઉડર લગાડવા નખોને રગવા અને હોઠો ઉપર લાલી (Lipstick) લગાડવી આ બધું સૌંદર્યનું પ્રદર્શન નહિ, તો શું છે ?

આ દેશની નારીઓએ પોતાનું રૂપ ખીજાને ન બતાવવા માટે સળગતી આગમાં બળી મરવાનું પસંદ કર્યું હતું ચિતોડનો જવલત ઈતિહાસ તમારી યાદદાસ્તમાંથી ખસી તો નહિ ગયો હોય વીર પદ્મિનિ સામે, માત્ર અસ્થિમા અડલાઉદ્દીનને પોતાનું સૌંદર્ય બતાવવાનો પ્રશ્ન હતો તેને માટે ખીજે રસ્તો માત્ર અગ્નિમાં કુદી પડીને તે સૌંદર્યની રાખ કરી નાખવાનો હતો તેણે ખીજે રસ્તો પસંદ કર્યો અને જીવતી, ચિતામાં પ્રવેશ કરી બળીને મરી ગઈ પણ પોતાના સૌંદર્યનું પ્રદર્શન કરવાની વાતનો સ્વીકાર ન કર્યો આજ દેશમાં આજે હોડેલો સૌંદર્યનું પ્રદર્શન થાય છે સૌંદર્યની પ્રતિયોગીતા થાય છે કેટલી લજ્જાની વાત છે કે નારી પોતાની લજ્જાનો ત્યાગ કરી રહી છે !

ભારત, આચાર-પ્રધાન દેશ છે તપ અને ત્યાગના ક્ષેત્રમાં તે વધારે આગળ પડતો રહ્યો છે સ્ત્રીઓએ તેમાં મહત્વપૂર્ણ ફાળો આપ્યો છે ભારતના સાર્વજનિક ઇતિહાસના અનેક પાનાઓ, ભારતના સ્ત્રીઓની શીલનિષ્ઠાથી શોભી રહ્યા છે તેમણે સદાચારના મૃત્યુ કરતા, પોતાના મોતને વધારે મહત્વ નથી આપ્યું સદાચારને માટે તો તેમણે પોતાના હાથે જ મોતનું સ્વાગત કર્યું પણ શીયળશ્રષ્ટ હાથોને તો તિરસ્કારની નજરે જ જોયા છે જ્યારે શીલ અને સૌંદર્ય એ બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે તેમણે સૌંદર્યનું બલિદાન દઈ શીલની રક્ષા કરી

જૈન ઇતિહાસ કહે છે કે જ્યારે, બ્રાહ્મીના સૌંદર્યને જોઈને, ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતનું હૃદય આકર્ષિત થવા માડ્યું, ત્યારે, દેવી બ્રહ્મીએ કઠોર તપની સાધના કરી અને એ તપની જવાળામાં સૌંદર્યની આહુતિ

આપી. આને એ બાકીની ઉત્તરાધિકારિણી (વારસદાર) બહેનને તરીકે સહુચારવામાં રાજ દોઢ કલાક ભેઈએ છે.

સૌંદર્ય બિનનરૂરી પ્રદર્શન, હંમેશાં વાસ્તવ્યને ઉત્તરિત કરવાનું કામ કરે છે. એવા સ્થળોમાં જુદાં જુદાં જાતનું પ્રદર્શન જ ગુણગીરીને ઓત્સાહન આપે છે. આને સહેજમાં મનતા ગુણગીરીના બનાવોને માટે વિકૃત માનસ તો જવાબદાર છે જ. પણ ફેશન પણ તે માટે જોડાઈ જવા દાર નથી એક જાપામાં મે વાંચ્યું હતું કે એક ઊંઠરી કોલેજમાં જતી હતી. તેણે એકદમ ખારિક સાગી પહેરી હતી. મોં ઉપર પાઉડર અને હેઠ લાલી સગાડેલી હતી. તે ઉપરાંત એક વાત તેણે કથાસની કરી હતી. તેણે પોતાના વાળમાં વીજળીના દીવા (Balls) સમાવ્યા હતા. તેના ખીસામાં ભેટરી હતી તે ચાસે ત્યારે થોડોક વખત બમ્બ ચમકે અને થોડી વાર સુશ્વર્ષ થાય.

હવે તમે જ કહો કે આ બધાની પાછળ તેની કઈ ભાવના કામ કરી રહી હશે? સૌંદર્ય પ્રદર્શન નહિ. તે આ બીજું શું છે? એટલું જ નહિ પણ સૌંદર્યપ્રિયતાને આ મુક્ત-આમત્રણ છે.

કુદરતી સૌંદર્ય સહુચારો નથી માત્ર એટલા માટે તે પ્રમાણમાં વધુ વખત ટકી રહે છે. કૃત્રિમ સૌંદર્યો ઝળકાટ મધુ જ એવા આડુન લઈને જ મે છે. તમે મુનમના નામરિશા જે. મુનમનું નામજ મોહમી છે તે ભારતનાં સુદરમાં સુદર નગરોમાંનું એક ગણાય છે. પણ તેની સુદરતા સ્વાભાવિક છે કે બનાવડી? તમારે કહેવું પડશે કે આ સુદરતામાં કૃત્રિમતા જણાય છે જગલુ સૌંદર્ય સહજ અને સ્વાભાવિક છે એટલા માટે તે સવિવારે તમારી મોટરગાડીઓ નાસિક અને પુના તરફ દોડતી હોય છે કે જેથી તમે ત્યાંની વનરાણનાં કુદરતી સૌંદર્યો જાનક સર્જી શકો, એટલું તો નક્કી છે કે બનાવડી વસ્તુ માનવમનને વધારે વખત સુધી આકર્ષિત નથી રાખી શકતી. એટલે જ તે કુદરતી વસ્તુને સાધે છે.

સૌંદર્યની સાથે સહજતા એને સહુસુષ્પ હોય તો તે હલવા સર્જની ભાગ છે. પણ તેમાં કૃત્રિમતા અને કુચુચુ ભાગે તો તે આત્માનુ નાક છે. તમે સૌંદર્યને પારખવાની દૃષ્ટિ કેળવો. સૌંદર્યની સાથે પરિણામ કાળાધાળા રંગ ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નથી તે આખીના રંગને નથી જોતો. હલવા રંગને જુએ છે તે ઉપર ઉપરથી નહિ. હાં ઉડે સુધી જુએ છે માત્ર ઉપરજથી રીતે જોનાર, કાળાધાળા રંગમાંજ અવધાઈ થાય છે.

પણ તે ભૂલી જાય છે કે કાળા કેશ, શિરની શોભા વધારે છે, આખની ઝીકી પણ ઝીળી છે, છતાં તે પસંદ છે કે નહિ ? શરીરનો કાળો વર્ણ પાપના ઉદયથી મળે છે અને ગૌર વર્ણ પુણ્યના ઉદયથી, એમ તમે માને છો ? પણ એવી કાંઈ વાત નથી કાળા વર્ણવાળા માનવીઓ પણ ઝળકયા છે. જેમની પાસે પ્રમળ પુણ્યનો સચય હતો, એવા તીર્થ કરો પણ કાળા વર્ણવાળા થયા છે

અહર્ત અરિષ્ટનેભિ શ્યામવર્ણના હતા, મર્યાદા પુરુષોત્તમ શ્રી રામ પણ શ્યામવર્ણના હતા અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ પણ શ્યામવર્ણના છે શ્રી કૃષ્ણ પણ કાળા હતા છતાં આખુ મજા તેમના ઉપર મુગ્ધ હતું તમે રૂપની જળમા ન ફસાતા ગુણના પરીક્ષક બનો રૂપ સર્વત્ર અને સર્વને માટે પૂજ્ય બનશે એવું કાંઈ નથી પણ ગુણો તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય કંઈ છે કે—“ગુણા સર્વત્ર પુજ્યતે।”

પૈસાવાળો તો પોતાના સગા, સબંધી કે કુટુંબ પરિવારમાં પૂજ્ય છે, પણ ગુણવાન તો સર્વ જગાએ પૂજ્ય છે હરિકેશી મુનિ ચાડાળના કુળમાં જન્મ્યા હતા અને તેમના રૂપને માટે કંઈ છે કે તેમના દેહનો રંગ કાળો મેશ જેવો હતો, શરીરની રચના પણ વિચિત્ર હતી. કાંઈ જાતની પણ સુદ્ધ રતા નહોતી, છતાં દેવતાઓ સુદ્ધ તેમની ઉપાસના કરતા હતા કારણ કે તેમની પાસે આત્માનું સૌંદર્ય હતું જે કદાચ તે મહામુનિ સદેહે અહીં આવી જાય તો, આપણા રૂપના ઉપાસકો તો દોડીને ભાગી જશે પણ હું તો તેમને શ્રદ્ધાસંહિત વદન કરીશ

કાળા રંગથી ડરવાનું શું છે ? કાળી રાતે જ તારાઓ ચમકે છે કાળાં અધારામાં જ રેડીયમનો ચળકાટ વધે છે સોનામાં ચળકાટ છે, તેનો રંગ પીળો છે, પણ ગરમીના દિવસોમાં તમને ખૂબ તરસ લાગી હોય, હોઠ સુકાઈ જતા હોય, તે વખતે કાંઈ તમને સોનાની માટલીમાંથી પાણી લાવીને આપે તો તમને ચીડ ચઢશે પણ જો કાળી માટીની માટલીમાંથી પાણીનો એક ગ્લાસ મળશે તો તમારું દિમાગ તર થઈ જશે તમે રૂપનાં નહિ, ગુણના ઉપાસક બનો આજના દિવસને રૂપ ચતુર્દશી કહેવાય છે અને આજે તમે રૂપની ઉપાસના પણ કદાચ કરશો અહીંની તો મને ખબર નથી, પણ મધ્ય ભારતમાં તો આજના દિવસે રૂપને શણગારવામાં આવે છે શરીરને ચોળી-મસળીને ધૂવે છે, પછી નવા ડપડા પહેરે છે પણ હું તો કહું છું કે રૂપને શું કરવા, ગુણને સમ્મવેાને.

પુણ્યના પ્રભાવે જેને સૌંદર્ય પ્રાપ્ત થયું છે, તે એ જુઓ કે ક્યાં

કુરુક્ષેત્રે કાળો રાખ તો મારા સ્વપ્નને વિકૃત નથી કરતો. તેમ જેને સોનું સાથે સ્વપ્ન નથી મળ્યું તે જાણાતી છે તો જેણે સોનુંના અણને સ્વપ્ન સાથે ભળાવ્યું છે તે એણે સ્વપ્નદાતા નથી.

કાળો વસ્તુ એવો અરામ નથી, જેવો તમે ખાની બેઠા છો અને પૂછો છો કે તે કદીયે કે કાળા કરતાં ઓરાવણું વધારે જીરાઈ એ પેદા કરી છે. ઇતિહાસનાં પાનાં ઉપાડીને જુઓ કે ઓરાવણું કેટલા અત્યાચાર કર્યો છે તેને માટે જે રાજાએ સામસામે ટકરાયા અને હાનિ લાગી હતી પછી સમુદ્રવાદરણની વાત થી તમે જૂલી ગયા છો એ ઓરા રત્ન તો સીવતી રહી નાખી હતી અને એને જ માટે પશ્ચિમીને સળગતી આગમાં કાપવાનું થયું હતું.

આ રૂપની જાણનામાં ભાઈઓતો ભાવભાવ પણ સળગી ગયો. જે સમય ભાઈ જેમની વચ્ચે નિર્મળ પ્રેમની ધાર વહેતી હતી, એક રૂપી રેખા તેમની વચ્ચે આવી અને ભાઈના પ્રાણ લીધા. મલિન અને કુમારની વાત તમે જૂલી નહિ ગયા હો. દુનિયાના તમ્બકુ સમયોના મૂલ્યો બિતરતો જોશ તો તમને જણાયું કે નવા અગાધો માત્ર જે જ ચીજોને લઈ ગયા છે. રૂપ અને રૂપિયા, રૂપિયાની પાછળ પાયા બનેલાઓએ જુસ્સો ઝુલ્યો છે તો રૂપનો પાછળ દીવના બનેલાઓએ પણ કાઈક અત્યાચાર કર્યો નથી. સર્વોચ્ચ જીવનની કથાઓ આ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

રૂપની તરફથી માનવી સિદ્ધિ પછી ભય કરે છે. સિદ્ધિ જિજ્ઞાસે સોઈને ખાઈ ભાય છે પણ શીલને ખાતો નથી પણ આ સોઈ કહેવાતો માનવી તો સોઈ અને શીલ બન્નેને ભરી ભાય છે. કોઈ રૂપિયાની વજાની સાથે સાથે તમે રૂપની વજા પર પણ નિયંત્રણ (Control) કરો.

સોઈ જ સર્વ કાઈ છે એવું કાઈ નથી. દુનિયામાં એવી બાબતો પણ પૂનાઈ છે જે જાણથી નેહાળ હતી પણ તેની પાસે અતરતું સોઈ હતું. મહાકવિ મહિમસ, જેમ્સ સાહિત્ય ભારતને માટે ઝીંચે ભેગ જેવી વસ્તુ છે. માત્ર ભારતમાં જ નહિ પણ વિદેશમાં પણ જેમ સાહિત્ય પ્રતિષ્ઠા છે. આને જેમાં નામ ઉપર મોટા મોટા સ્મારકો લખાઈ રહ્યાં આવે છે તેની આ પ્રતિષ્ઠાનો આધાર ક્યાં સોઈ ઉપર છે? રૂપ તો એમનું કળુ હતું કે તેમની પોતાની ખૂબી વિધોષાએ જ તેમને નીચે ખાઈ દીધી.

હતા છતાં આજે તે ભારતીય સાહિત્યમાં જીવત છે, તેનું કારણ તેમનું રૂપ નહિ, તેમની કાવ્યપ્રતિભા છે

કસ્તુરી પણ કાળી હોય છે પણ છતાં કોઈએ તેને ખરાબ નથી કહી. તમે તો જાઓ લાવ આપી તે ખરીદ કરો છો કાચલની પાસે કયું સૌ દર્શ છે કે જે ભારતીય કવિઓની કાવ્યધારામાં ચમકી જાય છે ? કવિઓના મનમાં તેણે જે સ્થાન મેળવ્યું છે તે તેના રૂપના જોરે નહિ, પણ પોતાના કંઠની મધુરતાને કારણે પ્રાપ્ત કર્યું છે

આજ સુધીના ઇતિહાસમાં એક પણ વ્યક્તિ રૂપના જોરે જાણે ચઢી શકી નથી કારણ કે રૂપ એ કોઈ વિકાસ માટેનું અનિવાર્ય સાધન નથી છતાં સ્થામ વર્ણના માનવીઓની વાત તો સાંભળો

એક છોકરો રંગે જરા સ્થામ હતો જ્યારે તે બીજા છોકરાઓ સાથે રમવા જતો, ત્યારે બધા તેને ના કહેતા કોઈ તેની સાથે રમવા તૈયાર થતું નહોતું ઉલટી બધા તેની મજાક ઉડાવતા અને તે પણ ખોજાઈ જતો આ અપમાનથી તેનું દિલ રડી પડતું તેને જોઈને બધાના મોં ચઢી જતા

એક હાથમી (Negro), એ કહ્યું છે કે-હું ખાઉ છું, કમાઉ છું, લઉ છું, આપુ છું, સાંભળું છું, સંભળાવું છું, કોઈને હું મારું છું તો કોઈની બે ખાઈ પણ લઉ છું મારે પણ આંખ, કાન, નાક બધું છે. મારી સામેના બરણમાં મુલતાની કુટુંબ છે. પડોશની ઓફિસમાં ગૌવર્ણના લોકો છે જ્યારે હું તેમની સામે જાઉ છું ત્યારે તેમના નાકના ટેરવા ચઢી જાય છે કારણ કે હું કાળો છું, કાળાની બધા નફરત કરે છે પણ કાળી દ્રાક્ષ અને કાળા જાંબુ તેમના ગળામાં જલ્દીથી ઊતરી જાય છે કાળા મરીની તેમણે જરૂર પડે છે અને લખવા માટે કાળી શાહીનો ઉપયોગ થાય છે

કાળી વસ્તુઓ પ્રિય છે પણ કાળા માણસો પસંદ નથી ! એટલા માટે તો તેમને ઉપહાસ કરવામાં આવે છે

હા તો તે કાળા બાળકની બધા હાસી કરતા એક દિવસ એક કુળા-વાળો રંગબેરંગી કુળાઓ લઈ કુટપાથ ઉપર ગમે હતા તેના હાથમાંથી પીળા રંગના કુળાની દોરી તૂટી ગઈ અને તે આકાશમાં જાણે જવા લાગ્યો. છોકરાઓ તાળીઓ પાડતા હતા. પછી તેને લાલ રંગના કુળામાં ગેસ ભર્યો અને તેને છોડ્યો તો તે પણ ઊડવા માડ્યો પછી કાળા રંગનો કુળો લઈ તેમાં ગેસ ભર્યો, તો તે પણ ઊડવા માડ્યો બાળકો જાણેલા તે કાળા

છોડવાને પૂછ્યું - શું આ કાળા રંગનો કુખો પણ બીજા રંગના કુખોને
જેટલો જ લોકો પહેરે છે જરૂર ?

કુખાવાળો હસીને કહે - કાળો શું ? પોતા ય, ઉપર ગરબી
ચક્રિત તે રંગમાં નથી પણ બેસમાં છે જેમાં એક કારનામાં આવશે તે
ઉપર છોડી દાકશે "

હવે તમે સમજી ગયા હશે કે કી આ આવવા માટે રંગ કે રૂપ
નહિ પણ સ્વચ્છતાની આવશ્યકતા છે જેન દ્વારા જોઈ મરવા માટે આત્મ
વિકાસને મદદ આપે છે શરીરના વિકાસને નહિ.

એક વખત ગૌતમસ્વામીએ કમવાન મહાવીરને પૂછ્યું - પ્રભુ! ક્યા
કારણને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે? સાચા શરીરસ્વાથો જાણી મેકમાં જઈ
જરૂર કે દુઃખ શરીરસ્વાથો !

તેના જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું - પાંચસો મનુષ્યની અવગણનાવાળો પણ
મેકમાં જઈ શકે છે અને જાડી દામની કમવાળાને માટે પણ મેકમાં જઈ
પ્રાણ છે "

આત્મકમાણને માટે શરીરના કદની પણ અવગણના નથી પણ રૂપ અને
સૌંદર્ય તે દુરની વાત છે તે તે કાળના પ્રમાણને પૂછે છે કે તમે શુદ્ધિને
કેટલો વિકાસ સાધ્યો છે.

વાસ્તવમાં સ્વચ્છતા જ સાચો શરીરમાર છે તેના વિના તે ગંદ
મણિપર સાખ્યા ગેવો છે એક સાપને કોઈ મણિમાર અથવા કોઈ શુદ્ધિથી
જાણી સાવે અને તમારી વચમાં મુકે તે તમે તેનું સ્વાગત કરો છો કે
પણ કોઈ વધારે કદની જરૂર ! સાપ કામે મણિમારથી શુદ્ધિમારનો દેવ
તે પણ કોઈ તેને પ્રેમ નહિ કરે એ જ પ્રમાણે કુકુડની માનવી કામે સખન
દેવ જ્યાં તેને કોઈ પ્રેમ નહિ કરી શકે.

મદ્ય કાચ સાવકે તે કુખો છે કારણ કે તે કદી પણ નાથ પામત
નથી કુકુડ અમાર છે કારણ કે તેના નાથ સાથ છે અમાર મળી
દિગ્ગજરતિનો માનવી દેવો તેને સેવ્યો માનવીઓના માન લીધા પછી
અમારે તે પ્રભુ મહાવીરના મારણે પડોવ્યો ત્યારે કેટલો પડારાઈ ગયો ? તેને
જ ના અમે એ જ નો પણ મન નહિમાઈ પ્રભુ તેને કપાને જ નહિ,
શનિમાને જ નહિ નાખી દિગ્ગજરતિ નાથ મહા મહા કારણ કે તે અમાર
દેવો એ રમત અદિસા અને કુકુડાને લીધુ અને તે કપાને "

તેની સાથે ગ્દી શાંતિની ઠાગોમાં અને અજાતિની જવાળાઓમાં પણ તેમણે તેનો સાથ ન છોડ્યો.

ઈન્સાન મરે છે. પણ તેના સદ્ગુણો મરતા નથી. કારણ કે તે તેની સ્વભાવ-દેશ છે. ઈમર્સન કહે છે—“કબરની માટીમાં મારું શરીર દફનાવાશે, મારા ગુણો નહિ” સદ્ગુણનું મૃત્યુ સૌથી મોટું મૃત્યુ છે જેનામાથી સદ્ગુણ મરો ગયા પછી તેનું બીજું મોત કયું હશે! દૂતમાં બધા સુધી સુગંધ હશે ત્યાં સુધી તે ગળામાં ગોલશે પરંતુ જે ધડીએ તેની સૌરભ ખજાસ અર્ધ, પછી તેનું મ્થાન પણ કયા હોય છે? મ્યુનિસિપાલિટીની કચરાની પેટીમાં.

એક ગિળે આચાર્યને પૂછ્યું—“ગુરુદેવ! મનુષ્ય શું છે?” આચાર્યે જવાબ દીધો—“મનુષ્ય એ એક માટીનું ઢેફું છે ન જાણે કયા અને કયારે વિખરાઈ જશે કે તેનો પત્તો પણ નહિ લાગે,” શિષ્યે પાછો પ્રશ્ન કર્યો—“તો પછી દુનિયા, મહાવાગ, બુદ્ધ, ઈસુ, રામ, કૃષ્ણ અને ગાંધીને કેમ પૂજે છે? તે પણ માણસ જ હતા” આચાર્યે કહ્યું—“તેઓ માનવ નહિ, મહામાનવ હતા તેમનામાં એક સૌરભ હતી, જેણે તેઓને મનુષ્યના મૃતત્વમાંથી ઉપાડી, દેવતાઓના અમરત્વમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યા તેઓ એટલા જીવે ચઢ્યા કે દેવત્વ મળુ નાનું બની ગયું અને મહામાનવની પકિતમાં બેસી ગયા.”

દુનિયા, કપડાની પૂજારી નથી, તે ગુણોની પૂજારી છે જે કપડાંની પૂજા જ તેને પ્રિય લાગતી હોત, તો નાટકના પાત્રો જે રામ અને કૃષ્ણનો ખાંડ લજવે છે, તે તેમને માટે વદનીય બની જાત પણ બધા નાટક પુરું થયું કે કોઈ તેમને તે નામે પણ બોલાવતું નથી પછી પૂજાની તો વાત જ કયા?

તમે કપડાંનાં પૂજારી છો કે ગુણોના? જવાબ મળશે કે અમે ગુણના પૂજારી છીએ જ્યારે તો બરાબર બોલો છો પણ આચરણ શું કહે છે? સાધુનાં કપડાં જોયા ત્યાં નમી પડ્યા. કોઈ વખત એ પણ જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે કપડાં મુનિના છે, પણ આચાર મુનિના છે કે નહિ? બીજી તરફ બીજકુલ ભપકાળાં કપડામાં કોઈ તમારી પાસે આવે છે તો તુરંત તેનું સ્વાગત કરવા તમે હાથ લખાવો છો એ કદી જોવાની ચેષ્ટા કરી કે કપડાં તો ઊજળા છે પણ આચરણ ઉજળું છે કે નહિ? એવું કોઈ નથી કે વસ્ત્રો જ સજ્જનતાની કસોટી છે.

સ્વામી વિવેકાનંદ, બ્યારે અમેરિકા ગયા ત્યારે ભગવાં વસ્ત્રો, સાથે

સાથે હાથમાં ફાંટા અને ખભે ચાદર લઈને સ્વામીજી ચીકામની સડા ખા માલ્યા જતા હતા તેમનો પહેરવેશ અમેરિકનોને વિચિત્ર લાગતો હતો તેઓ તેમનો ઉપદ્રવ પશુ કરતા હતા એક મહિલાએ પોતાની સાથેની નર્મકાને કહ્યું- જોશુ ! કેવો અને ખો પોતાક છે ! સ્વામીજી આ વાત સાંભળી ગયા તેમણે મીઠાશથી જવાબ આપ્યો કે- આ દેશમાં તો કપડો જ સન્નિવૃત્તતાની કસોટી છે પણ જ દેશમાં કુ રહે છે ત્યાં સન્નિવૃત્તતાની કસોટી કપડાથી નહિ પણ ચારિત્રથી માય છે "

પશુ જાણે તો માનવી વિચારે છે કે પેટમાં ખાણુ તે કાણુ ખેણુ ? કપડાં તો સારાં હોવાં જોઈએ કારણ કે તેનાથી ઈન્જનિયર મળે છે કારણ કે ચારિત્રની કસોટી કપડાં છે પણ ચવણુને કેટલી ઈન્જનિયર મળી ? કે તેની પાસે કપડાં નહેતાં ? કપડાં શુ રાજાશાહી પેશાક તેના ઘરેલુ રહેવો હતો અને ગણામાં મોટીઓના હાર પણ હતા જ્યાં તેને કેટલી ઈન્જનિયર મળી ? ઈન્જનિયર કપડાંથી નહિ, ચારિત્રથી જાય છે

જન સત્યા અને વિદ્યામાં પણ લલક છે દુનિયા તેનો ખાદ્ય પણ કરે છે પણ તે કાલથી નથી મનવનનો ખાદ્ય તેજ કરશે, જેને તેજ પાસેથી કંઈક લાભ લેવાવે છે સત્યાથીજાનાં સ્વાગત પણ કંઈક લાભ અને કંઈક સ્વાર્થથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે વિદ્યાનું સન્માન પણ ત્યાં સુધી જ છે જ્યાં સુધી તેની સાથે વિનય વસેમો છે પણ સર્વજ્ઞ સન્નિવૃત્ત સર્વત્ર જાય છે તેમાં નથી હોતી સ્વાર્થની સાધના કે નથી હોતી જાનની જાવના સદ્ગુણી પુરુષાને દુનિયા ખરા હૃદયથી ગ્રહે છે જ્યારે મીનજોને લાભ જ્યારે પ્રયોજનાને કારણે

બાંધીજી જેઠામાં ગયા હતા અને માનસિક મધુ પણ ગયો હતો પણ પ્રાધીકન્ય જેજ જતાવા સમાચાર સંજ્ઞાતાં જ જનનામાં એક તોફાન ખભે જાતુ જ્યારે માનસિકને જેઠામાં લઈ ગયા તે કંઈકો પણ વિશેષ ન હોયે જ્યાં સદ્ગુણની પૂ નવી જ વાત છે સત્યતાથી પણ સર્વગુણની પ્રતિષ્ઠા મળતી છે

તમારે ૧૫, સત્યા અને સીને જાણુ જેઈએ છે પણ મરી કોઈ વિચાર કયો કે જ્યાં સુધી સદાચાર ન આવે, ત્યાં સુધી મારે લાજ નથી જોઈતી હૃદયમાં ઉદારતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે સત્ય નથી જોઈતી જ્યાં સુધી હૃદયમાં સદનસીક્ષતા ઉપદ્રાવતા અને કાયાસીક્ષતા ન આવે ત્યાં સુધી મારે જાન નથી જોઈતી તેમ જ જ્યાં સુધી જાનિમાં સવન ન આવે,

ત્યા સુધી સૌંદર્ય પણ માટે ન જોઈએ એ પણ કદી નક્કી કર્યું છે કે કદાચ આ બધી યોગ્યતા આત્મા વિના, આ બધા પદાર્થો મને મળશે, તો પણ મને આનંદ નહિ થાય ?

બળમા સત્તાનો અકાર, માન અને વિનિગિપા (વિન્યેયતા) છુપાયેલ છે. ન્યારે ગુણુમા, મેવા, દયા, દાનિષ્ઠ્ય અને સૌજન્ય, છુપાયેલા છે એક વિચારકે દીક જ કહ્યું છે કે રૂપને શું જુઓ છો ? શીલને જુઓ કારણ કે સારા કુળમા, ખગળ માણુમો પણ નીકળે છે અધ્યયનને નહિ, પ્રતિભાને જુઓ એમ એ સુધી ભણેલાઓ બે શબ્દો પણ યોક્ષી શકતા નથી, ન્યારે સાધારણ ભણેલો માણુસ મેદાન ભારી જળ છે મતલબ કે અધ્યયન કરતા પ્રતિભા વધારે કિમતી છે તપને નહિ, સહનશીલતાને જુઓ મહિનાઓ સુધી તપ કર્યું. તપ કરીને કાયા દુર્બળ બની ગઈ પણ કપાય દુર્બળ થયા કે નહિ તે જોવાનું છે તે સિવાય આજે તો મોટે ભાગે તપોગુણ અને તમોગુણ બન્ને સાથે જ જોવા મળે છે

ધણા લોકો કહે કે તપની સાથે તેજ તો આવે જ છે. તેજ તો આવશે જ કારણ કે તપ જાતે જ એક તેજ છે પણ એ તેજ સાત્ત્વિક હશે કે તામસિક ? તામસિક તેજ તો તપનું ફળ છે, તપના સત્ત્વને ખાઈ જનારું છે તપને નહિ, પણ તેની સહનશીલતાને જુઓ, કે તપની સાથે સમતા કેટલે અંશે આવી છે સાથે સાથે એક વાત ખીલ્યું પણ કહી દઉં ભાપણું નહિ, આચરણું જુઓ. ક્ષમા ઉપર કલાકો સુધી પ્રવચન કર્યું, પણ જરા કાઈ ઇચ્છાથી વિરુદ્ધ થયું કે આખો લાલ થઈ ગઈ, સેવા ઉપર લાભ લેતો ભાપણું આપી દીધું પણ ન્યા મેવા સક્રિય રીતે કરવાની વાત આવી કે અગીયારા ગણી ગયા આ શું કામનું ? એ ભાપણું શા કામનું કે જેના ઉપર વક્તાને જ વિશ્વાસ નથી ? આ પોપટીયું રટણું નહિ તો ખીનું શું ?

અત આપ સૌંદર્યના નહિ, સદ્ગુણના ઉપાસક બનો સદ્ગુણ, એવું અત્તર છે કે જે તમારી ખાસે હશે તો તમને તો સુવાસિત કરશે જ, પણ તમારી આસપાસના ખીનઓને પણ તે સૌરભ આપશે

આજીવનું મન્યત કલ્પ-પાલન સાથે સમય મર્યાદા છે જીવનમાં તેજ બાંધી સજાવાને વર છે કે જેણે પોતાના કલ્પને પોષણ મેળવીને માનવી ચક્રની માર્ગે આકાશમાં જતા શીખ્યા છે. માણસો જેમ પૃથ્વીમાં તરવા શીખ્યા છે અને સર્પની જેમ પૃથ્વી પર ચાલતા શીખ્યા છે તેમજ (વિમાન) પત્તુખી અને (દ્રુન) વડે એણે જળ, વાયુ અને નિશાને માપી લીધા છે.

વિદ્યાને માનવને આકાશમાં જવાની કળા શીખવી છે પણ એ વિદ્યાને માત્ર પૃથ્વી ઉપર માનવને જીવન જીવવાની કળા શીખવી છે ખરી કે નહીં ? માનવીએ દરની વસ્તુ જાન માપી કહ્યું છે પરંતુ એ પોતાની નિહાની વસ્તુઓને શું જાણે છે એ વિદ્યામાં જાણે નહીં પણ અને પૂછે એમાં હિમાલય ક્યા છે ? વિદ્યામાં જાણી જાણી કદ નવાવરી કે આ સ્થો હિમાલય તમે એને જાણ સિદ્ધ નથી મારે પૂછીશ તો તે પણ નવાવરી પણ જો એને પૂછીશ કે તારા સિદ્ધનું મર ક્યાં છે તો એ આસપાસ નેચા જાણશે જાણીતું હિમાલયને જાણ નવાવરી વિદ્યામાં પોતાના સિદ્ધનું મર જાણી શકશે નહીં સિદ્ધનું મર નહીં છે કે હિમાલય ? પણ આજીવન માનવીએ દરની વસ્તુ જોઈ છે નહીં જાણી નહીં

કલ્પકલ્પના વિદ્યામાં પૂછીશ કે સિદ્ધર ક્યાં જન્મ પામ્યો ? તો એ તમને તારીખ અને વય પણ નવાવરી પણ તમે એને પૂછીશ કે તારા કદ ક્યાં જન્મ પામ્યા તો એ નહીં જાણી શકે. એના કદને મપી વધુ જાણ થયો કે સિદ્ધરને ? આજીવન દરમિયાન વસ્તુને જોઈએ જોઈએ પણ આજીવન નહીં જાણી વસ્તુને જાણતા જઈએ છીએ.

આજનો મનુષ્ય બધું શીખ્યો છે પણ કર્તવ્ય-કરજ-ને ભૂલ્યો છે. શુ હું કર્તવ્યને પત્નીની ઉપમા આપી શકું છું ? પત્ની છાયાની જેમ પતિનું અનુસરણ કરે છે સીતા રામની સાથે ચૌદ વર્ષ સુધી જંગલમાં ભટકી, જો કે વનવાસ તો રામને મળ્યો હતો, સીતાને નહીં. પરંતુ એણે દુઃખના દિવસોમાં પણ પતિનો સગાથ ન છોડ્યો એમ કર્તવ્ય પણ પત્નીની જેમ માનવની પરિચર્યા કરે છે પરંતુ આજનો યુગ છુટાછેડાનો છે પતિ-પત્નીને પરસ્પર ન બન્યું તો છુટાછેડા લઈ શકે છે. પતિ-પત્નીને તણ શકે છે પણ શું કર્તવ્યને તણ આપણે જીવી શકીએ ખરા ? ના, એ કદી સભ્ય નથી કર્તવ્યની તુલના એક જ પ્રાણી સાથે કરી શકાય અને તે છે માતા. માતાનો સ્નેહ અને પ્યાર કદી શુષ્ક ન બની શકે અને આ સબધ પણ અભેદ છે માતાને પુત્ર વચ્ચે જે ભયકર ઝઘડો થાય અને પુત્ર માતાને ભારી નાખવાના સકલ્પ પર આવી જાય ત્યારે પણ એને જે એની માતા અંગે પૂછવામાં આવે તો એ માતાને માતા જ બતાવશે એમ કર્તવ્યનો સબધ મા-વત્ પવિત્ર છે માતાની જેમ એમાં રક્ષણની સ્નેહભરી સદ્ગામના છે તેમ માતાની જેમ એના સબધમાં સ્થાયીપણું પણ છે। એટલે કર્તવ્યને આપણે છોડી શકીએ નહીં એના વિના આપણે જીવી શકીએ નહીં જીવનની ચમક-દમક તો એમાં જ વસેલી છે

રામ નથી રામાયણમાં, કૃષ્ણ નથી ગીતામાં અને ભગવાન મહાવીર નથી ભગવતી સૂત્રમાં, આ મહાપુરુષો તો વસે છે પોતપોતાના કર્તવ્યની સીમારેખામાં એમને મહાપૌરુષના ગૌરવદાયી ચળકતા શિખરે આરુઢ કરાવે તો તેમનું 'કર્તવ્ય' જ છે કરજ-કર્તવ્યને બળવતી વ્યક્તિના જીવનમાં એ તેજ વહેતું હોય છે કે જે વિશ્વના ઇતિહાસને બદલી શકે છે

ભારતીય એક કહેવત છે 'સાંપ કિસકા ઘાપ ઓર અગ્નિ કિસકી મા' અગ્નિ કોઈની માતા થતી નથી એક બાળક જે એનો સ્પર્શ કરશે તો એ પણ દાઝશે અને વૃદ્ધ અડશે તો એને પણ એ અગ્નિ દઝાડશે જ તેમ પવિત્ર વિચારધારી માનવી પણ જે એને સ્પર્શ કરશે, તો એ પણ દાઝશે જ પરંતુ ભારતીય સાહિત્ય કહે છે કે, આ નિયમમાં પણ એક અપવાદ છે રામાયણના પાના ઉથલાવે ત્યાં તમને અગ્નિ પણ માતા થતી જોવા મળશે સતી સાધ્વી સીતા માટે અગ્નિની જ્વાલા પણ પાણી બની જાય છે જે કર્તવ્યની જીવિત મૂર્તિ છે એમને માટે અગ્નિ પણ પાણી બની શકે છે અને સાંપ પણ બાપ બની શકે છે.

ને વ્યક્તિને પોતાના કતવ્યનું જ્ઞાન નથી એ મનુષ્ય સમાજમાં રહેલ
જતાં પણ સમાન છે અને ને પણ એ કર્તવ્યને જાણી લીધું છે તે પણ
સમાજમાં રહેતો હોવા છતાં માનવ સમાન છે જરાપણ પક્ષી હોવા છતાં પણ
રામાયણના પૃષ્ઠોમાં અમર થઈ ગયો. કારણ કે એણે એક નારીના સ્પર્શ
કા? પોતાના માણે અપાવી દીધા હતા. એક રાક્ષસના હાથે પડેલી સ્ત્રીને
વ્યવસ્થા સારુ એ લાગ્યો. એ રાક્ષસી શક્તિ સાથે તે નિઃશસ્ત્ર વૃદ્ધાને એક
પક્ષી હતો પણ કર્તવ્યની પ્રેરણા એનામાં જોશ પૂરી રહી હતી. યશસ્વ
હાથે એ મરાયો. સ્થૂળ દષ્ટિમાં તો એ મરાયો પણ જીવનના કતવ્ય-ક્ષેત્રમાં
એ સર્વાંશ માટે અમર જ રહેશે. એટલે નેણે કર્તવ્યને જોળાવ્યું છે તે
પશુ-જાતમાં રહેવા છતાં પશુતાથી ઉપર ઊઠ્યો છે અને નેણે જાન-
જીવનમાં કર્તવ્યના ઇશાન ક્યાં છે તે મધ્ય-માનવ છે

વિદ્યાળ-કામ પ્રાપ્તિને વાંચીને પણ નેણે કર્તવ્યનો પાઠ વાંચ્યો નથી
તે જાનવા છતાં ચૂતેમો છે પત્ર દેલ્યા છતાં પણ છે કાન હોવા છતાં મહેર
છે આંખો હોવા છતાં મુરદાસ છે

હવે આપણે વિચારીએ, કતવ્ય શું છે? એમ તો કતવ્યની શોધે
વ્યાખ્યાઓ છે માનવીનું અત્યેક પ્રિય-સારુ-કામ કર્તવ્યની અદર જાણી
જતા છે પણ એ પરિભ્રામણમાં કર્તવ્યનું સાચું રૂપ શોધવું મુશ્કેલ છે
એક નાની એવી પરિભ્રામણમાં સરજીતના એક કવિએ જણાવી છે

“માત્રમજ પ્રતિકૂળાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્” ॥

ને વસ્તુ આપણા મનને માટે પ્રતિકૂળ છે તે બીજાઓ માટે પણ
આપણે વ્યવહારમાં ન લાવીએ. આ છે કતવ્યની સમ્પ્રિપ્ત વ્યાખ્યા આ
અને આપણે જરા વિસ્વારૂપાંક વિચારીએ. કર્તવ્ય તે છે કે આપણે બીજાઓ
સાથે તેવા જ વ્યવહાર કરીએ જેવા કે આપણે બીજાની પાસેથી અપેક્ષા
રાખીએ છીએ. બીજાઓ પાસેથી ને આપણે સરળ-સત્ય વ્યવહારની અપેક્ષા
રાખીએ છીએ તો ત્યારે આપણી પણ એ દરજ્જા છે કે આપણે પણ તેવા
જ નિષ્કપટ વ્યવહાર તેમની જોડે રાખીએ. કારણ કે ને તમારા માટે અનિષ્ટ
છે તે બીજાઓ માટે પણ અનિષ્ટ છે તમે જો મનુ-અપાતુ પાણી પી શકતા
નથી તેમ બીજાને પણ નહીં પી શકે હાઈ આપણને ગળા ગયો જ કે તે
એ આપણને કહી લાગે છે તેમ ગળા-ગયો જ બી ને મારે મારી શકે
હાઈ શકે!

કર્તવ્યની સીધી-સાદી વ્યાખ્યા એ છે કે જે વસ્તુ તમને ખરબ જણાય છે તેનો ખીજને માટે પ્રયોગ ન કરો. કારણ કે જેમ તમારા આત્મા-મા જ્યોતિ ચળકી રહી છે તેમ દરેક માનવીમા તેવી જ આત્મ-જ્યોતિ ચળકી રહી છે જીવનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માનવ કર્તવ્ય-ફરજનું જ્ઞાન મેળવે કર્તવ્યની ભૂર્તિઓ તે સદૈવ પ્રસન્ન ચિત્ત રહે છે ફરજ બજાવનાર વ્યક્તિ કોઈ પણ ક્ષેત્રમા કામ કરવા જાય તો દુનિયાની કોઈ તાકાત એનો વિરોધ નહી કરે સૂર્ય અથવા ચંદ્રનો કોઈ એ વિરોધ કર્યો છે વારુ ? નહી. કારણ એ અવિરામ ગતિએ પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમા નિમગ્ન છે. તેવી જ રીતે પૃથ્વી, વાયુ, જલ અને અગ્નિ બધા પોતપોતાની ફરજમા રત છે. માટે જ તો દુનિયાના ખૂણે-ખૂણે એમનું સ્વાગત થાય છે.

જેઓ કર્તવ્ય-વિમુખ બન્યા છે, જેમણે કર્તવ્યને જોયો-જાણ્યો નથી અથવા જોયા-જાણ્યા છતાં એના પરિપાલન વખતે લાગેડું વૃત્તિ અપનાવી છે, એવી વ્યક્તિઓના ચિહ્ન પણ તમને કયાય શોધ્યો નહી જડે પછી ભલેને તમે હાથમા જ્ઞાનસ લઈ દુનિયાનો ખૂણે-ખૂણે શોધી કાઢો રાવણ પાસે વિશાળ વૈભવ હતો લાખુ-પહોણુ સામ્રાજ્ય હતું સ્વર્ણમયી નગરી લકા પર એનું રાજ હતું પણ આજે જો તમે એના વૈભવની નિશાનીઓ જોળવા જશો તો તમને શું મળશે ? અરે, એની સોનાની લકા તો એની આખોની સામે જ રાખ બની ગઈ હતી. પણ એના ઇતિહાસની કાળી રેખાઓ આજે પણ ધોવાઈ શકી નથી હજારો વર્ષ વીત્યા પણ જનસમુદાયના મનની ધૂણા સમાપ્ત થઈ નથી.

એક પ્રશ્ન પૂછી લઉં ? સમ્યક્તાનો એક નિયમ છે કે એ વ્યક્તિઓનો લગાઈમા ત્રીજાએ હસ્તક્ષેપ ન કરવો જોઈ એ અને કટલીક વખતે તમે પણ કહેના હો છો કે ખીજઓની ખટપટમા-લગાઈમા આપણે શા માટે વચ્ચે પડવું ! વાત તો ઠીક છે તો પછી રામ ને રાવણની લગાઈમા તમે શા માટે પડો છો ? રાવણ રામની સીતાને હરી ગયો તેમા તમારું તો કાંઈ નુકસાન થયું નથી, તો પછી તમારે મન એના પ્રતિ આટલો બધો આક્રોશ અને તિરસ્કાર શા માટે છે ? શા માટે દર વર્ષે રાણવનુ પૂતળ બનાવી જલાવો છો ? કહેવું પડશે કે એ રાવણની નહી પણ કર્તવ્ય-વિમુખતાની લગાઈ છે. જેણે પોતાના કર્તવ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે અને જે દુરાચારને પથે અગ્રેસર થયો છે તેના પ્રત્યે, તેના નામ પ્રત્યે જનતામા યુગ-યુગ સુધી તિરસ્કાર જ રહે છે.

કર્તવ્ય-પાલનમાં મનોબળ

કર્તવ્ય પાલન માટે સુદ મનોબળની જરૂર છે. ધણી વ્યક્તિઓ પોતાના કર્તવ્યને જાણે છે પરંતુ કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર જ્યારે સામે આવે છે ત્યારે કસોટીનો વખત હોય છે ત્યારે તેઓ કર્તવ્ય-મેદાનમાંથી નાસી છૂટે છે ભારતીય પૌરાણિક યુગનો એ ચમત્કૃત તારો હરિશ્ચંદ્ર કર્તવ્યની સંખ્ય પૂર્વિ છે. કસોટીના રક્ષણ કાળે એણે પોતાના વિરાગ સામાજ્યનો ત્યાગ કર્યો હતો તારાને તદ્દ જાતે કૃષ્ણમાં નાનકડા જાળાને પણ તબ્બેલ એક દિં એવો પણ સમજાવે છે કે જ્યારે હરિશ્ચંદ્રને કર્તવ્ય-કસોટી પર મળ્યું પડે છે.

કિશોર શક્તિ ઉદ્યાનમાં કૃષ્ણ ચૂટવા જાય છે અને કાલો નાચ એ નાચ બાળના પગને ખાંચે છે એના જાળ-સાથીઓ દોડી જઈ એની મલ તારાને જા ખમર ખેંચાડે છે પુત્ર-વિયોગના સમાચાર તારા માટે વખત જાતે છે એ ઉદ્યાનમાં આવે છે રોહિતના કબને જોઈ માતાનું હૃદય રક્ષી જોડે છે ખાંચામાંથી ચોધાર પાણી વહી રહ્યાં તે હૃદય હજાર ધરાઓમાં રમ્યું પણ એ સમને ઢાંકવા માટે કસોટી એક ડુકડો પણ એની પાસે નહોતો જાણી સાધીના ડુકડામાં પોતાના સાથને લઈ રમવાને જાય છે. તે સખતી બનતોયે કિંમત માટે જ્યાં લાકડાં એના કરવા નય છે કે પાંચસો જ્યાં મોઈ એ એને રોકી પહેલાં જાણીનો વેશ ચૂકવવો પડે પછી જ સરકાર કિંમત કરી શકશે તારાએ એક કણુ સામે જોયું મધ્ય રાતના બનધોર અધકારમાં એક પુરુષ સામે જોયો હતો. કશું સ્વરમાં એણે જવાબ વાળ્યો તમારી પાસે એક માતાનું હૃદય હોત તો તમને મારી હૃદય-બચાવે જાતુલવ થાત મારા કાળજીનો આ ડુકડો જમીન પર પાડો છે એના સમને ઢાંકવા છારુ પૂરુ કસોટી પણ નથી પણ એક ઢાંડે એના પણ જાગ્ય ચમક્યા હતા. રાજમહેશમાં જ મો, સોનાના ધોળિયે કુખ્યો કે જ્યારે એના પિતાનું જાગ્ય સૂઈની જોય ચમક્યું હતું પણ એને ખમર હતી કે જ્યાં સૂઈ-જૂળના રાજકુમારને કસોટી ડુકડે પણ જાણે નહીં જાણી નહીં હોય." સામે કસોટી બક્તિએ પૂજ્યુ

કેણું તારું નામ તારા છે ?

જાતે તે સૂઈવણના સમાટ હરિશ્ચંદ્ર ! તારાએ વળતો પ્રશ્ન કર્યો જાતે તે જ વખતે વીજળી આકાશમાં ચમકી જાતે એક બીજને જોયા વર્ષોથી વિખૂટા પડેલા એ પ્રાણે મળ્યા પણ કેવી કડુણ મરીને !

સામે પુત્રનું મડદુ જોયું ત્યાં તો હરિશ્ચંદ્રનું દિલ દ્રવી ગયું. ગળતા અવાજે એ બોલ્યો. “દેવી મારું હૃદય તૂટતું જાય છે પણ કર્તવ્ય મારા સામે છે હું મારા અધિકારની વસ્તુને છોડી શકું, પણ આ મારા સ્વામીના અધિકારનો પ્રશ્ન છે. એને હું છોડી શકતો નથી.”

આ છે સુદૃઢ મનોબળ, જેના વડે વિપત્તિની બીધણુ ક્ષણોમા પણ હરિશ્ચંદ્ર પોતાની ફરજને ભૂલી શક્યો નહિ કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ અન્ય ક્ષણોમા કુસુમની જેમ કામળ હોય છે પણ કર્તવ્યનિષ્ઠ વ્યક્તિ માટે કર્તવ્યનું મૂલ્ય હોય છે, પ્રાણોનું નહીં. એક વખતે થોડાક વહાણો આટલાટિક મહાસાગર ઓળંગી રહ્યા હતા જ્યારે અરમદ દ્વીપની સમીપે પહોંચ્યા ત્યાં સમુદ્રમાં તોફાન ચડી આવ્યું. એમાનું એક વહાણ ડૂબવા લાગ્યું. એટલે રક્ષણ માટે ‘નાની’ આગબોટો પણ આવી ગઈ પરંતુ આગબોટો ઓછી હતી અને યાત્રીઓ વધુ હતા વહાણના ૩૫ કાર્યકર્તાઓએ નિશ્ચય કર્યો કે જ્યાં સુધી યાત્રીઓના પ્રાણોનું રક્ષણ ન થાય ત્યાં સુધી અમે આગબોટમા નહીં બેસીએ

કર્તવ્યમા પણ એક આનંદ છે પરંતુ એ આનંદનો અનુભવ ‘તો’ કર્તવ્ય-પાલન કરનાર જ લઈ શકે છે એક મનૂર બાર આનાનું કામ કરીને સુખની નિદ્રા લઈ શકે છે એક વૈદ અથવા ડોક્ટરની પાસે જ્યારે રોગી જાય છે અને એ ઔષધિ વડે એની ચિકિત્સા કરે છે. અને રોગીને સ્વાસ્થ્ય લાભ મળતો જુએ છે ત્યારે એના-ડોક્ટરના મનને એક જાતનો આનંદ મળે છે એક આચાર્યનો શિષ્ય જ્યારે વિદ્યામા પારગત બને છે ત્યારે એ આચાર્યનું મન પ્રકુલિત બને છે પાણીમા કુખતાને બચાવી લઈને તરવૈયો પોતાને ધન્ય માને છે આ આનંદ બહાર શોધ્યો જડશે નહીં કારણ કે કર્તવ્યની પરિનિષ્ઠામા જ એ રહેલો છે જીવનની સફળતા ફરજ બજાવવામા જ રહેલી છે એક કવિએ કહ્યું પણ છે કે -

सफल उन्हीं का जीवन है, जो निज कर्तव्य निभाते हैं ।

पैसे तो पशु-सम जीकर के, लाखों नर मर जाते हैं ॥

જીવનની સુરભિ-સુગંધ કર્તવ્ય-પાલનમા છે કર્તવ્ય-વિહીન જિન્દગી તો પશુ-જિન્દગી છે, કે જેની ચારેય બાજુ મડદાલ નિરાશા છવાઈ રહે છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ પુરુષ મહેકતા ગુલાબ કાટાયી ભરેલી ડાળ પર પણ મલકતો હોય છે કર્તવ્ય-નિષ્ઠ માનવી કષ્ટમય કાટામાં પણ પોતાની મલક છોડતો નથી ગુલાબ ખીલે છે નિર્જન વનમા એ મહેકે છે અને એવી અપેક્ષા

નથી હોતી કે એની સુખ-પ્રસન્નતા આનંદ કોઈ સર્વ સ્થિતિ કે નહીં
 મેઈ એની સ્થિતિનાં ખીતો સખી સ્થિતિ કે નહીં કે તેમ કર્તવ્ય-નિષ્ઠા
 સાથે એનાંતમાં પણ પોતાના કર્તવ્ય પાલન તેવી જ દૃઢતા ને મજબૂતી
 કરતી હોય છે તેવી કે દુનિયાં માનવીઓ વચ્ચે એ કરતી હોય છે એ
 એની જિત્તા નથી કે સ્તુતિ-પ્રશંસાની કુપમાળા એના મને પોતે નિહા
 કરવા પૂરવા એને કિતારવા પડે.

જે દેશની દરેક દરેક વ્યક્તિ પોતા-પોતાના કર્તવ્યનું જાન રાખે કે
 જાને એવું સાચું જ પરિપક્વન કરે છે તો એ દેશ દરેકે કાળજીથી કે
 એની વડે કલ્યાણ પણ નથી કરી શકે તમે કોઈ પણ સ્થાને રહે તે
 હોદ્દા-પદ પર રહે તમે ઓફિસર મનો જાગવા ચિન્તિતર-પ્રધાન નહીં
 કીચામાં કીચી પુરણીએ તમે એસો પણ તમે પોતાને તો ન જ રહે
 તમારી કર્તવ્ય-નિષ્ઠા કુત-તાનાની જેમ તમારો પવનિર્દેશ કરતી રહે.

નાગરિકને પોતાના નાગરિકતાનાં કર્તવ્યોને જરાબર ભણી લે અને
 પોતાની ખર્ચાનું જાન મેળવી લે તો જ માન્ય હું કે નગરની કલ્યાણ
 મરી અસુવિધોએ એક દિવસમાં જ સમાપ્ત થઈ શકે છે એક વેપારી કે
 તો એણે વેપારમાં પોતાના કર્તવ્યને માત્ર રાખવું નોંધીને માત્ર પ્રત્યેક
 ઉપાધારીને ખોલી યુગ્મસ્વી ન નોંધીને નાણાના વલોળમાં અડકવું જોઈ
 ન કરવું નોંધીને, એવું જો તેઓ જરૂર આસ્વાદે પણ એના મૂલ્યો લે
 ન જ ઉમેરે વેપારીએ એ ખ્યાલમાં રાખવું નોંધીને કે માત્રના વિચારો
 એના પ્રત્યેના વિશ્વાસ ભરી ન જાય સાચું જ એ વિશ્વાસને કોપી વેપારીએ
 એના અનુચિત જગોળ સાલ પણ ન લેવા નોંધીને.

વસ્તુના ઉચિત-યોગ્ય વિનિમય (ભેદ-દેવ) ની જાળમાંથી દેશી
 -વર્ગ ઉપર છે સાચું જ એના પર પ્રાપ્ત સ્વાસ્થ્ય આરોગ્યની જાળમાંથી
 પણ આવી જાય છે વસ્તુના વિનિમય વખતે વેપારીના મજામાં ને વસ્તુ
 પ્રત્યેની જાય જાને ખાસ પદ્ધતિમાં અનુચિત નિમજી-નિમજી કરે છે અને
 જાણવું વસ્તુઓને ચારી-સુદર લેખસો સજાવી લેવે છે તો સમજવું નોંધીને
 કે એણે પોતાને વ્યાપારિક કર્તવ્ય નિભાવવું નથી જાને પરિશ્રમ એ જાણે
 કે જાણેથી વસ્તુ જાળનાં પેરમાં જશે જાને સ્વાસ્થ્ય-ખન નષ્ટ થશે. જા એ
 જુ મારી દિશા છે જાદિસાનાં ઉપાસો જા દિશા કલ્પી પણ કોઈ દેશ
 દેશી ખરા.

એક વ્યક્તિ ઝોકટરના પદે છે ગગી પ્રત્યે ઈમાનદાર રહેવું એ એનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે કાના ચક્કરમા-લોભમા ને એ રોગને લખાવે છે તો સમજવું નેઈએ કે, એ ગગી સાથે અન્યાય કરી રતો છે કાઈ વકીલ હોય તો એનાં પણ કર્તવ્યો છે અસત્યના પલની પુષ્ટિ ન કરે, કાયદાની ગૂચ-વણોમા એ ન્યાયને અટપટાવે નહો ન્યાયના ગદાણની જવાબદારી વકીલો ઉપર છે પરંતુ ચાદીના ચમકારામાં એના હાથે ન્યાયની હત્યા જ વધુ થતી હોય છે પણ એણે એની જવાબદારીમાંથી દૂર નાસી જવું ન નેઈએ

એક મત્રી અને નેતા પ્રજા-હિતને દષ્ટિમા રાખી દેશની પ્રગતિ સાથે કારણ કે પ્રજાએ દેશનું લાભ-ઘડતર એમના હાથેમા મોખ્યુ છે નેતા ને પાછો પડે છે તો સારોય દેશ પાછો પડે માટે એના ઉપર ઘણી જવાબદારીઓ છે સાવધાની સાથે એને નલાવીને ચાલવું પડે એણે ધર ભરવાની નીતિથી દૂર રહેવું નેઈએ પોતાના હિતને કાટિ-કાટિ પ્રજાના હિતમાં મેળવીને જ અગ્રગામી બનવું પડે અને ત્યારે જ એ પોતાના કર્તવ્યનું કીક-કીક પાલન કરી શકશે

કાઈ ને માલિક હોય તો એણે પોતાના આશર હેઠળ રહેનારાઓના હિતની પૂરેપૂરી સલાખ અને સરદાણુ રાખવું નેઈએ વિનિમયના ક્ષેત્રમા ઈમાનદારીની નીતિ અપનાવશે તો જ એ પોતાની ફરજ બજાવી શકશે

હવે આપણે પારિવારિક કર્તવ્ય અંગે વિચાર કરીએ એક પરિવારમા માતા હોય છે, પિતા પણ હોય છે અને પુત્ર પણ હોય છે ન્યારે પુત્રના લગ્ન થાય છે ત્યારે પત્ની રૂપે એક નારી ધરમા પ્રવેશ કરે છે અને ત્યારે માતા સાસુ બને છે

પરિવારના પ્રત્યેક સભ્ય પાછળ કઈક કર્તવ્યો રહેલા છે પરિવારને દરેક સદસ્ય ને પોતપોતાના કર્તવ્યનું બરાબર પાલન કરે તો એ પરિવારમા કદી અશાંતિની ચિનગારી ફૂટતી નથી એ ધરમા કદી કલહ પ્રવેશ નહીં કરી શકે પ્રત્યેક કર્તવ્યનિષ્ઠ પરિવારમા પ્રેમની ગંગા વહે છે

હવે આપણે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યના શા શા કર્તવ્યો છે તે અંગે વિસ્તારથી વિચારીએ એક પરિવારના સદસ્યોમા પહેલું સ્થાન આવે છે માતાનું “ એક શિક્ષિત માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે ” કારણ કે બળક સૌથી વધુ અનુકરણ માતાના જીવનનું કરે છે માતાના જીવનમા જો ઉદારતા હશે તો એ સરકાર પુત્રના જીવનમા પણ જરૂર જિતરશે જ માતામા

ને કૃપણતા કરી તે બાળક પણ વિશેષરૂપે લેખી જ નીકળે. માતાને કતબ છે કે બાળકને વીર બનાવે. એનામાં ઉદારતાના સસ્કારો સંચે. પુત્રને કાચર બનાવનાર માતા પોતાના બાળકનું સૌથી મોડું અદ્વિત કરે છે.

માતાનું કતબ શીખવું હોય તે મહાલક્ષ્મીને લખાયેલો છે કે જે પુત્રોમાં વૈરભવના એ સસ્કારો સીધા કે મોટા થતા હોયે પુત્ર વિદ્ય તત્ત્વવેદના સત બન્યા આજની માતાઓ પોતાના પુત્રને સત ન બનાવે ત તેની કશી ચિંતા નથી પણ બોલમાં બોલુ એને વિદ્યાબ્રહ્મની મુક્તિ તે જરૂર બનાવે.

પરિવારમાં પિતાનું સ્થાન પણ સર્વોપરિ છે એ પરિવારને તથા મુખી છે. પુત્રની કેળવણીનો કાર ને જુવાનગારી એના પર જ છે. કેવળ અભ્યાસવાના વિચારથી ને એ પુત્રને કેળવણીથી વચિત રાખે છે તે એ કતબ-પાઠક કહી શકાય નહીં. પિતાનું એ કતબ છે કે પોતાના પુત્રને વિદ્યોત્તેજી પહેલી કોરોળમાં બેસવા લાગે બનાવે. પિતાનું કતબ શીખું હોય તે બેસીને લખાયેલો છે કે જે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે કેટલું વાત્સલ્ય રહે પોતાના નાના પુત્રના અમુકનું ઝેર ઘૂસી ઘૂસી નાખ્યું માતા-પિતા પોતાના બાળકને મનોરંજનનું સાધન ન માને. મને સ્વારે જુદું જુદું થયે છે કે જ્યારે માતા-પિતા મનોરંજન બાદ પોતાના અમુક નાના બાળકને લખેલી વાત પૂછ્યાં કરે છે બાળક જ્યારે પોતાની તોલથી કાપમાં કંઈ બોલી નાખે છે ત્યારે મા ને બાપ બન્ને હસી પડે છે. પરંતુ આ બે કંઈની દૃષ્ટી બાળકના અભ્યાસના પાયાને ધક્કો નહોતો બનાવી દે છે.

પરિવારના સભ્યોમાં પતિ અને પત્નીનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે એમાં પણ કંઈક કતબો છે. પત્ની હજી ધરમાં રાટલા થયાં છતાં જ બાળી નથી. એ ધરની સ્વામિની છે. ધરની બાબત રાખવી એના હાથમાં છે. ધરને સ્વચ્છતામાં રાખવી એ પણ એના હાથમાં છે. તેમ સ્વચ્છ ધરને નરકાગાર બનાવવાનું પણ એના જ હાથમાં છે. પણ પત્ની બનવી નારી એતે જ કહીયે કે વમે ને બનાવી રહ્યાં તો ધરને સ્વચ્છ બનાવી, પ્રેમની એવી ગયા વધારે કે જેમાં અધો દેવ, ઉર્ધ્વો અને કસક-કાકાસ પિત્રાઈ નહ.

ધરની સુખવચ્ચા સિવાય કશી મટે બીજી પણ કતબો છે ને એ કાઈ વધારાની સ્ત્રી હોય તો તેણે એ નેવું નેઈ એ કે એનો પતિ ક્યાં જુદા પ્રેમ તથા સન્ન નથી ને! કોના સોમે ક્યાં જાયું તો જૂન કસે નથી ને! ચાંદીના હાથગામીમાં કાઈ બન્યું તો સુખવચ્ચા-સુધીવચ્ચા

મૂકાતો તો નથીને ? મારી નાઈલોનની સાડી બદલ પેલી બાણુ તો કાઈ મારી જ બહેન ઉઘાડી થતી નથી ને ?

કાઈ બહેન જો કાઈ વેપારીની પત્ની હોય તો એણે જોવું જોઈએ કે એનો શાહુકાર પતિ હજારો ખેડૂતોને લુટી જોડે એના માટે સોનાનો નેકલેસ લાવે તો એણે એ પહેરવો ન જોઈએ ગરીબોના મોઝેથી કાળીઓ મૂટ વીને જો આપણા રસોડે પકવાનો પકાવાય છે તો એ આપણા માટે વિષવત્ લેખાવું જોઈએ મારી માતાઓ બરફીનો કકડો મુખમા મૂકતા પહેલા શું કદી તમે આમ વિચાર્યું હતું ખરું ? સારોયે દા'ડો સખત પાછળ રહેવું એ તમને શોભતું નથી બ્રાહ્મી, સુદરી, સીતા અને સાવિત્રીને તમારે તમારા આદર્શ તરીકે ગણવા જોઈએ તમારી વિચારશક્તિમા અભિવૃદ્ધિ થવી જોઈએ ધરતી ચાર દીવાલોમા કેદ રહી જીવન વિતાવવું એ બ્રાહ્મી અને સુદરીનાં સતાન માટે શોભાયમાન નથી

તો તમે પૈસાને નહીં પણ પૈસાના આગમનદ્વાર લાણી જુઓ આવતી લક્ષ્મી, પૈસો, પ્રમાણિકતા-પૂર્વક તમારા ઘેર આવે છે કે અપ્રામાણિકતા-પૂર્વક ? પ્રામાણિકતાની સાથે આવતા પૈસાનો તમે જરૂર સદુપયોગ કરો, પણ જો એ પૈસા અયોગ્ય રીતે તમારા ઘરમા પ્રવેશતા હોય તો એને માટે તમે તમારા દ્વાર બંધ કરી દો.

વેપારીઓની પત્નીઓની સાથે-સાથે મીલ-માલિકાની પત્નીઓને પણ હું કંઈક કહીશ તમે વિચારો-તમારે ઘેર ચમકતી-દમકતી મોટરો આવે છે પણ તમે જરા જુઓ કે આ મોટરો મજૂરોનું શોષણ કરીને તો આવતી નથી ને ? ગરીબોનો કાળી મહેનતની કમાણીમાથી મૂટાઈને ઘરમા લક્ષ્મીના ઢગ થાય છે તો તમે એનો વિરોધ કરો તમે સાફ કહી દો કે મોટરો નહીં હશે તો અમે પગ ચાલીશું-ચાલી શકીએ છીએ અમારા આરાધ્ય દેવ અરિ-હત પણ પગપાળા ચાલતા હતા અને અમારા ગુરુ પણ પગપાળા જ ચોલે છે એટલે અમને પગ ચાલતા શરમ આવતી નથી-આવશે નહીં, પણ અમારી ગરીબ બહેનોનું થતું શોષણ અમે સહન કરી શકતી નથી બહેનોની જાગૃત વિચાર-શક્તિ દેશમા ચાલતા અન્યાય અને શોષણને રોકી શકે છે. આથી ઘરમા ક્રાંતિ આવશે

સાથે જ સ્ત્રીઓને ઘર ચલાવવાની કળા પણ આવડતી જોઈએ પતિની આવડને અનુરૂપ જ ખર્ચ થવું જોઈએ નહીંતર બિચારો પતિ મહિને રૂ. ૧૫૦ કમાતો હોય અને પત્ની રૂ. ૭૫ની સાડી માટે લડે તો એ ઘરમા

અર્થાતિ જ સ્થાન લેશે. ધરની ધણી-ખરી જાવક કીઓને ફેરવેનલ પ્રસ-
ધનો જુટવવા પાછળ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

મીનના ધણા મુવઘે અવિવાહિત રહેવા લાગ્યા ત્યારે એક બકિએ
એમને એનું કારણ પૂછ્યું. એક મુવઘે બોલ્યો કે જામારી ખસે એટલે પૈસા
નથી કે ખસે પત્ની માટે એની ઈચ્છિત ફેરવેનલ સાધનો જુટતી રહીએ
આ ફેરવનની બચાથી તમ બાવીને અમે વિવાહ કરવાનો વિચાર જ નથી
વાળો. અને એમ કરીને અમે ધરમાં રાજગરોજ બતાવેલો છું.

તો નારી જ્યારે ફેરવનની ગુલામી બને છે ત્યારે ખુબ માટે એ
એક પ્રમથ્થ બની જાય છે. ભારતીય નારીએ તો સાદાઈને સત્કાર જાપ
નાવવો જોઈએ. સિવનાથ શક્તી એક જાડું મોટા પક્ષિ થઈ જાય. સરસવતી
એમના ઉપર પ્રસન્ન બની હતી, પરન્તુ લક્ષ્મી કદ કદી જીવનની જરૂરિ-
યાતનાં સાધનો પસુ તેઓ સરજતાપૂર્વક જુટતી રહતી નહોતા. નજીકના
જાલાને ખરીદ્યા જેવી નાની-થી વસ્તુ પસુ તેઓ વસ્યવી રહ્યા નહોતા.
એક દિવસ એમની પત્ની વળ જોળવા બેઠી ત્યારે પસુ બરેલી રહી
શમેલી હતી. એમાં પ્રતિબિંબ પામતું હતું અને એના વડે એ વળ એવી
રહી હતી. સાક્ષીએ જોયું તો વિદુષી પત્નીની સાદાઈ-પ્રિયતા ઉપર રસ
થઈ જાય. શું ખરી માતાઓ આ વાતથી કાંઈ સીખશે? જ્યાં સાદાઈ છે
ત્યાં સુખ છે. ફેરવનાં ખર્ચાં સાધનોને તથા તમે સાદાઈ જાપવાનો કે
ધર મજબૂત બની રહેશે.

પત્નીના કર્તવ્યનું વિ કોણ કરતાં કું મણુ કહી શકે. પત્નીનાં કર્તવ્યો
છે તેમ ખતિ માટે પસુ કર્તવ્યો છે. કર્તવ્યોની મધી જ જવાબદારી એમની
(કીઓની) નથી. એમાં મોડે જાત તમારો. પસુ છે ખતિએ રિવાજ
જોઈએ કે ખરી શક્તિ-બાલનાથી પત્નીને જાણમાં સારવાનો વખત કે જાણતો
નથી ને? એવું માથા સારુ પેતાના પિતાનું ધર હોય છે. માતાનો મનગલ
જોડો હોય છે. સ્વર્ગનો પવિત્ર પ્રેમ આપા જાતર હોય છે. માટે માથા
જીવનથી એના દિતને કેસ પદોમતી ન જોઈએ.

ભારતીય નારી ત્યાજ ને સેવાની મર્તિ છે. જીવિત શરીર પ્રતે પ્રેમ
રાખનારી સ્ત્રીઓ તા સર્વજ્ઞ બની પસુ મૃત્યુ પછી પસુ પ્રેમની જોડાત
જીવની રાખનાર સ્ત્રીઓ દુનિયાના બીજા કોઈપણ ભાગમાં તમને જોઈ
નથી મને. ભારતને ઈતિહાસ બનાવે છે કે હ તમે સ્ત્રીઓ ખતિયા તમે
સતી થઈ થઈ

પણ એક વાત પૃષ્ઠ ? પતિ પાછળ મરનાર સ્ત્રીઓનાં નામ ઇતિહાસમાં તો આજે પણ મળે છે પરંતુ પત્ની પાછળ મરનાર પતિ કેટલા છે ? કહેવું પડશે કે સ્ત્રીઓએ પ્રાણાર્પણ કરી પ્રેમને ટકાવ્યો છે જ્યારે પુરુષોએ તો સ્ત્રીઓ સાથે કપટ જ કર્યું છે

પતિનું કર્તવ્ય શીખવું છે તો પવનજ્યને અનુસરવો પડશે. દુર્ભાગ્યે પવનજ્યને અજનાના શીલ પ્રત્યે ઝોટી શકા થઈ આવી હતી અને એ ખાર વર્ષ સુધી અજના સાથે બોલ્યો નહીં પણ યાદ કરે કે પવનકુમાર એક રાજકુમાર હતો એ ઇચ્છે તો દસ રાજકુમારીઓ સાથે વિવાહ કરી શકત, પણ એને ખીજી લગ્ન સ્વીકાર્યું નહોતું આ છે પતિનું કર્તવ્ય

અને જુઓ જૈન કથા-સાહિત્યમાં ચમકતી દપતી વિજયકુમાર ને વિજયાકુમારીને ઇતિહાસના કોઈ પાને આવી જોડી શોધ્યે નહીં જડે પ્રથમ પરિચય વખતની એ પહેલી ઘડી કેટલી પવિત્ર છે કે જ્યારે વિજયકુમાર કહે છે ‘મારે શુકલપક્ષનું બ્રહ્મચર્ય-વ્રત છે,’ અને ત્યારે જ વિજયાકુમારી પણ બોલી ‘મારે વદ (કૃષ્ણ) પક્ષનું વ્રત છે’ આ સાંભળી વિજયકુમાર કહે છે ‘આ તો વધુ પ્રસન્નતાની વાત છે શું ભાઈ-બહેનના પ્રેમમાં ઓછી મધુરતા છે ?’ વિજયા બોલી ‘દેવ, કુળપર પરા કેમ ચાલશે ? તમે ખીજી લગ્ન કરી લો’ આ સાંભળી વિજયકુમારે જે જવાબ આપ્યો તે હજારો વર્ષ વીત્યા છતાં ભૂલાયો નથી એણે જવાબ આપ્યો ‘તો પુત્રપર પરાના આધારે કાણ અમર થઈ શક્યું છે, દેવી ? અને જો એક સ્ત્રી બ્રહ્મચારિણી બનીને રહી શકે છે તો શું પુરુષ આટલું પણ ન નિભારી શકે ?’ આ છે આદર્શ દાપત્યજીવન !

આ સિવાય પારિવારિક જીવનના અન્ય સભ્યો, ભાઈ, બહેન, પિતા, પુત્ર, સાસુ, વહુ એમનાં પણ કર્તવ્યો છે પણ ધડિયાળ હવે વધુ બોલવા સ્વીકૃતી આપતી નથી તેથી પછી ક્યારેક અવસર મળ્યે આપણે આ વિષય પર વિચાર કરીશું.

પરિવારનો પ્રત્યેક સભ્ય જો પોતાના કર્તવ્ય-ફરજ પ્રત્યે સચેત-સાવધાન રહે તો તમારા ઘરમાં પ્રેમભગ્ગા જ પદાર્પણ કરશે દેશનો પ્રત્યેક નેતા અને નાગરિક પોતપોતાના કર્તવ્યને જાણી સાચી દિશાએ કાર્ય કરે તો હું માનું છું કે શાંતિ દૂર નહીં હોય-સમીપ જ હશે

॥ ૐ શાન્તિ ॥

દિનાંક

તા. ૨૪-૮-૧૯૫૮.

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ મુબઈ-૧.

પશુપત્યુના પાવન સ્વિસો સદેશ્ય આપી રહ્યા છે કે આપણે એવને
નોઈએ. જ્યારેની કુનિષાને જાતે વાર આપણે નોઈ છે પરંતુ હવે આપણે
આપણને પોતાને નોતા થઈએ બીજાની આશોચના આપણે, જાતેવાર કઈ
છે પણ હવે આપણે આપણી પોતાની આશોચના કરીએ અને એવને
પૂછીએ કે આપણે કઈ બાજુ નોઈ રહ્યા છીએ ? આપણી દેશિક ચલિચલિ
શું છે ? આપણે નોઈએ કે આપણે કરવા લાગ્યું, કાંઈ દેશીક કાંઈ છે,
જાતે ન કરવા લાગ્યું દેશીક કાંઈ છે મનુષ્ય કરવા લાગ્યું કામ કરે એ
તો આજુ ન છે નહીંવર તે ન કરવા લાગ્યું થયુંજી, કરી જાત છે તે
એક કવિ કહે છે

રાત્રે રોજ વિચારો, કામ કરવા શું જઈ રે
કરવાનાં શું શું કાંઈ કીધાં જણાવવાનાં શું તણ દૂધાં ?
પુણ પાપમાં પધેલ બાજુ છે કઈ રે ॥ રાત્રે..

કવિએ દેશુ સુદર કહ્યું છે । તમે દરરોજ સંખ્યાટાણે દિશાન કરવું
એવો છે । આ ? દિવસભરમાં દેશુ કરવા જાતે દેશુ, શ્રમાજી ? એક
ચંદ્રીના ઉદયએના દિશાન તમે રાખો છે । જાતે એવો દિશાન રાખવું
માટે દેશુએના પગારથી તમે મહેતાજી પણ રાખો છે । પરંતુ તમે જાતે
દિશાન પણ કઈ રાખો છે ? રાત્રે તમે વિચારજાતે । જાતેની આ કામ
દેશીક લાગે એવો છે જાતે દેશુ ગુણજાતે ।

જો દેશીક વેખર સાથે આવતો નથી તો તે જાતે માટે પૂન વિચાર
કરે છે કે કુશન આવતો કેમ નથી ? કુશન ચંદ્રીમાં પડે છે એટલે જાતે
સારે દેશુ દેશ તો સારી આવે । માથે આંધોને જાતે લેવો નથી, જાતે

જે માલ માગે છે તે મારી પામે નથી સો સો જાતના વિચાર તમે એને વિશે કરો છો, પરંતુ જીવનની આ દુકાન કઈ રીતે ચાલી રહી છે, એમાં કેમણી કેમ થતી નથી, એ અંગે તમે કદી વિચાર્યું છે ? આ પર્યુષણપર્વ એ જ બધું કરવા માટે પ્રેરણા આપી રહ્યા છે વિશ્વશાંતિના પથદર્શક ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું “સાધક, તું તારો રસ્તો શોધી લે. તારે કઈ આજુ જવું છે” આગમવાણીમા કહ્યું તો—

“અકર્ણં પરિયાણામિ કર્ણં ઉવસંપવજ્જામિ ।”

સાધક પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે, હું અકર્ણ અર્થાત્ અનાચરણી તત્વનો પરિલાગ કરું છું અને કર્ણ—આચરણીય વસ્તુનો સ્વીકાર કરું છું આપણે વિચારવું છે કે, મુનિનો કર્ણ શું છે અને ભગવાન મહાવીરે કહ્યું હતું : શ્રાવકનો કર્ણ શું છે ? મુનિ પચમહાવ્રતધારી છે સાવધ અને સદૃષ વસ્તુ એને, કર્ણપતી નથી. જે વસ્તુ મનને ચચળ બનાવે અને જે સાધકને સયમપથ પરથી વિચલિત કરે તેવી કોઈ પણ વસ્તુ એને કર્ણપતી નથી. મુનિ પોતાના વ્રત અને પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યે વફાદાર રહે, જે વસ્તુ એના વ્રતનો ભંગ કરે અને એના આત્માના વિકાસને અવરોધે, તેનો તે દંઢતાપૂર્વક ઈન્કાર કરી દે પરંતુ સાથે જ હું એ પણ કહીશ કે અનાચરણીય વસ્તુ માટેનો એનો આ ઈન્કાર લોકોને દેખાડવા ખાતર ન રહે, સુયોગ્ય અને આગમના જાણકાર શ્રાવકની સામે તે અમુક વસ્તુ માટે ઈન્કાર કરી દે અને અન્ય, જોના ભક્તોની ભવુક્તાને, જોઈ પ્રતિજ્ઞાને ભૂલી જાય, તેવો સાધક પોતાના પ્રત્યે વફાદાર રહેતો નથી જ્યાં સુધી સાધક સત્યભક્ત બની આવતો નથી ત્યાં સુધી એના સાધનાના વૃક્ષને ફળ આવતા નથી.

એક વ્યક્તિ આખો રોપે છે બાર વર્ષ સુધી એમા ખાતર અને પાણી પૂર્ણ કરે છે, એના મૂળીયાને એણે પાણીથી નહીં પણ જાણે શ્રમ, બિંદુઓ વડે સીચ્યો છે, પરંતુ બાર વર્ષના કઠોર શ્રમ પછી પણ જો એના પર ફળ આવે નહીં, તો એને અવશ્ય ચિંતા થશે, કારણ કે, શ્રમ અને સમયને વ્યર્થ જતો જોઈને કોને દુઃખ નહીં થાય ? તો મુનિ અને શ્રાવક પણ વર્ષો સુધી સાધના કરે છે, શ્રમબિંદુઓ વહાવે છે પરંતુ જોવાનું તો એ છે કે, સાધનાના એના વૃક્ષ પર ફળ લાગ્યાં છે કે નહીં ? તે સાધનાનું ફળ કયું છે ? અનુયાયીઓની વિશાળ ગિરદી જામે છે, કરોડાધિપતિઓથી હમેશા ચારે બાજુથી ઘેરાયેલો રહે છે અને સર્વત્ર પ્રશંસાના એ પુષ્પો વરસતો રહે છે ! આ સર્વ શું આ સાધનાનું ફળ છે ?

એ એણે વિચારવાનું છે કે તો કહીશ આ સાધનાનું ફળ નથી. જાને તમે
ને સાધનાનું ફળ માનશો તો કે કહીશ કે તમે અતિમાં ઊંડા અનુભવીઓની
ગિરદી જાને પ્રશ્નનાં યુગ્મો એક રાજનૈતિક નેતાને પણ મળે છે કે કહીશ
કે તમારે જો જાવું જ નોઈતું હોય તો તમે છેવટની પસંદગીમાં જુદા
જાણી છે તમને સ્વયં કરતાં રાજનીતિમાં ધણું જ સરળતાપૂર્વક જાણી પણ
વધુ અનુભવીઓ મળી શકશે અને પ્રશ્નનાં ફોર્મો પણ તમે વધુ વીણી શકો.

વસ્તુતઃ તો આ સાધનાનું ફળ નથી. સાધનાનું ફળ તે છે ક્યાનું
મહત્ત્વ અંતર અને બાહ્યની એકતા, જીવનની પવિત્રતા સાથા અર્થનું
આ જ સાધનાનાં અર્થ ફળ છે સાધના રૂપી વૃક્ષની આ વાત જાણી છે
ત્યારે અને મારા પાવન ગુરુજી મી કિશનસાહજી સાની વાત જાણે છે.
સાધનાનાં ફળ તો તેમની પાસે દેખાતાં હતાં. શું એમની સરળતા હતી,
અને શું એમની સમતા હતી? એ મારા સર્ગગુરુએ પોતાની નિહાળીને
હતી છતાંપણ જાણ્યું નથી. એકને કંઈ કહેવું અને બીજાને કંઈ એ જાણ
અને કંઈની વૃત્તિ એમને સ્પર્શતી પણ શકે નહોતી. પ્રપન્ન શું છે એ તેમણે
જાણ્યું સુધાં નહોતું કે જાણ્યું છું ત્યાં સુધી એમણે પોતાના સખ
જીવનમાં એક કાંઈ પણ જાણ્યું નથી. અંતર અને બાહ્યની આવી એકતા
બીજે દેશણે શોધવા છતાં પણ અવિચલ જ નેત્ર મળશે.

ક્યાનની મહત્ત્વ સરળતા અને અંતર-બાહ્યની એકતા જ્યાં સુધી
આપણામાં આવતી નથી ત્યાં સુધી સાધનાના આપણા રક્ષ પર ફળ જાણતાં
નથી. પણ કહેને મેઘાં વરસો પડેથી ન હોય કે બાજુ કિયાઓ પ્રશ્ન મે કરી
ન હોય. હાં તો કે મુનિના કાળની વાત કરી શકો હતા. મુનિ પોતાના
જાતની અર્થધર્મ સિંચ રહે મહાવતોની એણે જે પ્રવિતા લીધી છે એને
દલ્તાપૂર્વક નજારે. એક બીજી વાત પણ જાણી કરી દેવા કમિયું છું મુનિને
કાળ ઉત્તર અને મૂળ ગુણને કારણે જ સુરક્ષિત રહે છે ઉત્તર ગ્રહ પણ
મૂળ ગુણને પોષક છે અને જ્યારે ત્યાં ગરમી થાય છે ત્યારે મૂળને પણ
આપાત પડેલો છે અને તમે નહોં છો કે નાની એવી ખાલી પણ વિચળ
કાળ થતો જાણતો કે છે મારે સાધી ઉત્તર ગુણે પ્રત્યે પણ સ્વયં રહેવું
નોઈએ અને ને દલ્તાપૂર્વક ઉત્તર ગુણને સપૂર્ણપણે નિશ્ચયી ન શો તો
સરળતાપૂર્વક પોતાની દુગ્ધજન્યતા સ્વીકાર કરી દે. એની આ દુગ્ધજન્ય
શબ્દને ધન જાણી શો છે પરંતુ મૂળમાંની જુદા તો કરી શક્ય કંઈ શો
નહિ. મહાવતોના જાતની ઉપેક્ષા કરતી નોઈએ નહિ. આ જીવનની વૈભવ

અને ખોટો બચાવ સાધકના આત્માને અને સધને વિકૃત બનાવે છે આંતર-શુદ્ધિના માર્ગમાં શિષ્યમોહ અથવા સપ્રદાયમોહને કદી પણ બાધક બનવા દેવા જોઈએ નહિ

અકલ્પનો પરિત્યાગ કરી કલ્પમાં સ્થિત રહેવાની વાત ચાલી રહી છે. મુનિના કલ્પ સખ ઘે તો હું થોડુંક કહી ગયો છું. મુનિના કલ્પને તમે પણ સારી રીતે જાણો છો મુનિને શું કલ્પે છે અને શું નહિ એનું તમને સારું જ્ઞાન છે એક નાનું બાળક પણ જાણે છે કે સાધ્વીજી તેમને સ્પર્શી શકતા નથી એટલે જ્યારે પણ કોઈ સાધ્વીજી ધરમાં પ્રવેશ કરે છે અને તે દરવાજો જોભો હશે તો તે ત્યાંથી દૂર ચાલ્યો જાય છે એવી જ વાત છોકરીની છે. એ જ્યારે મુનિને જોશે કે તે પણ દૂર જઈ જશે તમારા છોકરા-છોકરીઓને પણ મુનિના આચારનું પરિજ્ઞાન છે પરંતુ તમને તમારા આચારની જાણકારી છે કે નહિ ? શ્રાવક શું કલ્પે છે અને શું નહિ ? તમે કહેશો, અમે તો ગૃહસ્થ છીએ અને ગૃહસ્થ સ્વતંત્ર હોય છે ચાહે તે કરી શકે છે પણ એમ માનવું તે ભૂલ છે શ્રાવક માટે પણ તેના આચાર છે, તેને માટે પણ તેની મર્યાદા છે ગૃહસ્થ થવાનો એ અર્થ નથી કે તે ચાહે તે કરી શકે શ્રાવકનો કલ્પ છે કે તે નિર્ઝન્યોના પ્રવચનો પ્રત્યે આસ્થાવાન બને શ્રમણ નિર્ઝન્ય કે મુનિઓને જુએ કે એના હૃદયમાં પ્રેમસ્ત્રોત વહી જાઉં-ખીજી બાજુ તે મહારાજનો પરિત્યાગ કરે, એની આજીવિકા અલ્પારભથી ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાની અલ્પ એવી જિંદગી સારું મહારાજ કરવો તે શ્રાવકને કલ્પે નહિ ખીજી બાજુ શ્રાવકે દુર્વ્યસનોના પરિત્યાગી બનવું જોઈએ. આજે તો જે વ્યસનોમાં ગળા સુધી ડૂબેલા છે, રાત્રે બાર વાગે પણ જોઈએ ખીડી અને સિગારેટ જોઈએ છે, તેવો માણસ પણ પોતે આનંદજી, કામદેવજી, સમો શ્રાવક હોવાનો દાવો કરતો હોય છે

શ્રાવક અલ્પારભથી જીવવાની કળા શીખે એ એનું કલ્પ છે તમે શ્રાવક છો તમે ધણુ ખરું જાણ્યું છે શીખ્યા છો, શાસ્ત્ર જાણ્યા છો, થોડકા-બધ વિષયો શીખ્યા છો ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિત શીખ્યા વ્યાકરણ અને કાવ્યશાસ્ત્ર પણ શીખ્યા હવે એક ચીજ ખીજી જાણી લો, શીખી લો, તે કોઈ લાભપહોળું શાસ્ત્ર નથી કારણ હું જાણુ છું કે લાખો શાસ્ત્રો શીખવા માટે તમારી પાસે અવકાશ નથી એક નાનકડો શબ્દ છે બહુ મોટો. નહિ, ફક્ત એક જ અક્ષરનો તે છે ‘ના’ તમે ‘ના’ કહેતા શીખી જાઓ

જેણે આ નાનકડું સૂત્ર શીખી લીધું છે, એણે જીવનની ઘણી મોટી

અમરના ઉપર વિજય મેળવી લીધા છે વ્યસ્તારમાં પણ એમ જ કહેવાય છે કે ના પાડી દેતી તે સારુ છે પહેલેથી ના પાડી દેતી એ સારી સિવાય કે પહેલાં હા પાડવી અને પછી ના પાડવી એક વિચાર કે તો અહીં સુધી કશું છે કે અગ્રીહ સીખવા કરતાં તમે ના કહેતાં સીખી શો એક માણસ કોટમાં બેસે છે જજ એને પૂછે છે તે આ અપરાધ કમો છે ? ને તે હા કહે છે તો જજ એને સજા આપે છે પણ ને તે ઈશ્વર કરે તો જજ સજા ઈશ્વરે નથી ફાઈ તમને કહે કે ચોપડામાં તમારા નામે હજાર રૂપિયા લખી સજા અને તમે હા પાડી દેશો તો તમારે હજાર રૂપિયા ભરવા પડશે અને ના પાડી દેશો તો એ યુદ્ધીનતમાંથી બચી જશો ને ! આ તો હું તમારા કામની વાત કરી રહ્યો છું અને હું મનુ છું કે જાણી વાત તમારે ગમે બહુ જલદી કિતરી જાય છે (સહારમાં બળભગાટ)

પરંતુ નાનો મત્ર જ્યાં જ્યાંએ કામમાં ન લેવાય, મુશ્કેલીમાં ના નાજનું કામ કરી જાય છે મારે ત્યાં તે મુશ્કેલી નથી, પરંતુ અનુભવ અને પાપનાં કામોમાં નાનો મત્ર અવશ્ય લાગુ પડે જ નોંધવું આવશે સજા પૂર પડે ના કહી દેવો નોંધવું, આ એક ના તમને સેંકડો મુશ્કેલીમાંથી બચાવી મેળે, કેમકે એને મજરાની સજાકે લેવા મારે ના કહી દીધી હોત તો એનો મત્ર વિષમાં કામ મારે રહી જત નથી, રાવણના મનમાં સતી-સાધવી સીતાને પસંદગીમાંથી ઉપાડી લાવવાને પાપકર્મો વિચાર આવ્યો અને તે જ કસ્ટે એણે એ મારે ને ના કહી દીધી હોત તો એને ફાંસી પડત ન થાત, આને હજારો વર્ષો વીતી જવા છતાં પણ એનો એ અપરાધ ધિવાઈ શક્યો નથી, અને જે સમયે રાવણે પોતાના પાપમાં સજાકે જનના મારે મારીતીને બેસાડ્યો ત્યારે તેણે તે જ સમયે રાવણને ને દુર્યાપૂરક એક જ સજા ના કહી દીધી હોત તો એનો ઉલ્લંઘન મત્ર પણ દુનિયામાં કામ મારે રહી જત.

આ વાર્તા તો તમે અનેક વાર સાંભળી ચૂક્યા હશે, ભારતમાં અનેકા રાવણની આ વાર્તા કાણ જાણે કેવી રીતે સંભવિત બની એના પ્રશ્ને પણ અને વિસ્તારનું વાતાવરણ એટલા મારે બહુ થયું કે એણે નાનો મત્ર જણ્યો નહોતો.

નાનો મત્ર તો જાણે કોનો સતી સીતાએ રાવણ દ્વારા હજારો પ્રયત્નો અને વિપત્તિઓની વીજળીઓ વરસી છતાં એ નાના મત્ર પર અડધ રહી, નાનો મત્ર જાણે કોનો સતી રાત્રીઓ, રાત્રીઓનું અપ્રતિમ

સૌંદર્ય જોઈને ગિરનારની ગુફામાં ધ્યાનસ્થ બેઠેલો યોગી રથનેમિ સાધના પથેથી ચલિત થયો અને તે સતી રાજમતીની પાસે જઈ બોલ્યો ‘હે રાજમતી, સાધનાના કાંકરિયા પથ પર ચાલવા માટે તમારા કામળ કદમે નથી મારી વાત માનો અને ભોગોની દુનિયામાં થોડાંક દિવસો વિતાવો. પછી આપણે પાછા ત્યાગપથ પર ચાલી નીકળશું’ સતી સાધ્વીએ દંઢ-સ્વરમાં એક જ શબ્દ કહી દીધો “નહી” તે સાધ્વી પથબ્રષ્ટ થયેલા સાધકને ફિટકારતા કહે છે

**વિરત્યુ તે, ડજસો કામી, જોતં જીવિયુ કારણા
વન્ત ઇચ્છસિ આવેઝ સેયં તે મરણં ભવે ॥**

હે સાધક, તને ધિક્કાર છે, આ વિષભર્યા વિષયો માટે તુ તારા ઉજ્જવળ યશને માટીના મૂલે વેચી રહ્યો છે ઓકી-કાઢેલી વગતુ માટે ફરી હાથ પસારતા તને શરમ નથી આવતી? એથી સારુ તો એ છે કે તુ મૃત્યુને જ ભેટી લે

નારીને આ ફિટકાર લપસી પડેલા સાધકને પુનઃ સાચે રસ્તે લઈ આવ્યો. સૂતેલુ વીરત્વ જગી જાડ્યુ નારીને નાગણુ બનાવનારાઓ આ જવલત દષ્ટાંતથી કંઈક શીખશે શું આ સાંભળ્યા પછી પણ તમે નારીને નરકની ખાણુ માનશો?

હા, તો આ “ના” એ એ સાધકને સાધના-પથ પર પુનઃ સ્થિર કર્યાં નહીં તો તેમને લપસી પડવામાં વાર જ ક્યા હતી?

કેટલાક લોકો કહે છે કે ચંદ્રબિંદુયુક્ત ‘હા’ શબ્દ ઘણો જ રમણીય છે તમારો સામે કોઈ ગ્રાહક આવીને બેસે રહે છે તમે ‘પૂછો છો કે શું માલ ખરીદવો છે? રોકડા પૈસા લાગ્યા છે’ને? ત્યારે ‘એના જવાબમાં જ્યારે એના મોઝેથી ‘હા’ શબ્દ નીકળે છે ત્યારે તમને કેટલો આનંદ થાય છે? એક હજારનો માલ ખરીદવો છે અને તે પણ રોકડા નાણાં દઈને, ત્યારે તમારા આનંદમાં કોઈ ખામી રહે ખરી? “હા” શબ્દ તમને મીઠો તો લાગે છે, પણ ક્યારેક એ પણ મુશ્કેલીમાં મૂકી દે છે માની લો કે ધર્મસ્થાનકના ભવન-નિર્માણના ખરડામાં એક માણસે દસ હજાર આપવાની “હા” ભણી દીધી અને એના ભરોસે કામ પણ શરૂ થઈ ગયું, પણ જ્યારે તમે એની પાસે રૂપિયા લેવા ગયા ત્યારે એણે ઈન્કાર કરી દીધો આવે વખતે મુશીબત બની થઈ કે નહિ? તમે કહેશો કે તેણે પહેલેથી જ “ના” કહી દીધી હોત તો સારુ થાત

તમારે મોડેથી જો પહેલેથી જ “ના નીકળી જશે તો તમે એને સત્ક્ર-
તાપૂરક હા”માં મદદાવી રહો છો. પરંતુ હા કહ્યા બાદ ના કહેશો
તો દુસ્મનતાવટ વધી જશે. એક બાઈ તમારી ખાસે કાંઈ સેવા આવે અને
તમારો તેને તે દેવાની ઈચ્છા ન હોય તો તમારે એ માટે વરત જ ઈન્કાર
કરી દેવો જોઈએ જોથી તે પોતા માટે ખીલુ બંધ રાખી દે. પરંતુ
પહેલાં તમે ખોટી હા” પાડી એ વખતે તે ચાલુ ખસુ થઈ જશે ખસુ
જ્યારે પ્રસન્ન આવે તમે ના પાડી દો તો તે તમારો યત્ન મન્યા વગર
રહેશે અરે ! હા કહ્યા પછી ના કહેવામાં હજાર મદદનાં શોધનાં પગ
ઉપરાંત જ્ઞાતિ અને કપડીની ઉપાધિ પુરસ્કારમાં મળે તે જુદી જો કરવામાં
તમે અસમર્થ છો તે માટે તમે ના જો પાડી દો તમે કાંઈ જિંમ્મો વસ્તુ
અરીવા માગો એ ખસુ પૈસા નથી તે પહેલેથી ના પાડી દો કાંઈ
નિમત્તલ ઉપર તમે જો સમક્ષર પહેલી રોકા તેમ ન હો તે એને રાષ્ટ્ર
રૂપે ના જ સમી દો આ નાનકડો એવો રાષ્ટ્ર ના તમને જાતે
ઉપાધિઓથી ઉચારી લેશે

હું ખસુ તમને એ જ કહી રહ્યો છું કે તમે પાપ માટે ના કહેવું
સીખી શો. કારણ પાપનો પ્રારંભ પ્રાતઃકાળની જોમ અમકાર દોષ છે પરંતુ
એનો અંત રાત્રીની જોમ અધિકારપૂર્વક દોષ છે સીમાનાં રૂઢોમાં મીઠી
દોરમ આવે છે ખસુ એને આખરો તો તે કહ્યાં બાજી. જસ એવું જ ખસુ
ખસુ છે એના રૂઢોમાં સોરભ છે પરંતુ જ્યારે એવું આસ્વાદન લેવામાં
આવે છે ત્યારે મોં કમ્બુ થવા વિના રહેતું નથી.

કુશલર બાકી વડે માકને ફરવે છે અને પછી પેલી લાકડીની જુદી
કાડી લે છે પરંતુ પેશું ચક્ર તો વેચને સધને ફરતું જ રહે છે. તેવી જ
રીતે આપણા પાપકર્મ કરે છે અને એના વેચને સધને ચતુર્વિધ સંસારમાં
પરિજામલુ કરતો રહે છે ખાખી પરિણતિ આત્માના સ્વભાવને વિશ્વાસ ભણી
લઈ તપ છે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્જાવિતિ કરવાનો છે આગમ કહે છે

હર્ષ મતિ ધર્માણો ભીલા ॥

ત્યારે પ્રમ એ માન છે કે આત્માનો સ્વભાવ મતિ કરવાનો છે તે તરફ
તો અપોધાકમાં છે ત્યારે પેશો ઉર્જાવિતિ જન્યાર આત્મા અધોમતિ કેવી રીતે
કરે છે એના જન્યામાં નીતરા જેવું અજ્ઞાન મદદવીર ચાલુ પમકાચ
મુચ્ચ એક મુંદર રૂપક દેનાં ફરમાવે છે

જદ મિડલેવા લિતં ગરુયં તુમ્વં અહો વયદ્ પવં ।

આસવ કાયં કમ્મ ગુઠ જીવા વચ્ચન્તિ અદરગદ્ ॥

—જ્ઞાતા ધર્મકથા અ. ૬

અર્થાત્ જેમ તૂળગાનો ચ્વલ વ પાણીમા તરવાનો છે પરંતુ એ તૂળગાને જે માટીનો લેપ લગાવી દેવામા આવે તો આ ડૂબી જશે તેવી જ રીતે આત્માનો સ્વભાવ ઉર્ધ્વગતિ કરવાનો છે, પરંતુ પાપ પરિણુતિ વડે આત્માને અધોગતિ કરવી પડે છે.

પાપ કર્મ દ્વારા આત્મા ભારી બને છે શ્રીમદ્ ભગવત્ સૂત્રમા આત્માના ભારે થવા અગે એક ગેયક પ્રશ્નોત્તરી આવે છે

પ્રશ્ન—સમણ ભગવં મહાવીર વન્દિત્તા નમંસિત્તા પવં વયાસી
કહ્વણ મન્તે ! જીવા ગરુયત્ત હવ્વ માગચ્છન્તિ ?

ઉત્તર—જયન્તિ ! પાણાદ્વાદ્ વાપણં જાવ મિચ્છા દસણ સલ્લેણં
પવં ચલ્લુ જીવા ગુરુયત્તે હવ્વ માગચ્છન્તિ ।—

જ્ય તી શ્રમણોપાસિકા ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરી રહી છે. નારી જાતિ માટે આ ગૌરવ લેવા જેવી વાત છે કે એક નારી આવા મહાપુરુષ જેમની સામે સ્વર્ગનો ઇંદ્ર પણ એક સસલાની જેમ નમ્ર બની એસે છે, અને જેમના તેજ સામે ઇન્દ્રો અને ચક્રવર્તીઓનું તેજ પણ ફીકકું બની જાય છે, એવા તારક ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પ્રશ્ન કરી શકે છે. આ વીર નારી સુશ્રાવિકા જ્ય તીએ જે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે તે જ બતાવી આપે છે કે એ યુગની નારી પણ કેવી લણેલી-ગણેલી હતી. આજની આપણી માતાઓ પણ જ્ઞાનના ક્ષેત્રે આગળ વધશે ખરી ?

હા, તો જ્ય તી શ્રાવિકા પ્રભુને વદના કરી પૂછી રહી છે “પ્રભો, આ આત્મા ભારે કઈ રીતે બને છે ?” આ કેટલો માર્મિક પ્રશ્ન છે ! પ્રશ્નનો જવાબ આપતા વીતરાગદેવ કહે છે ‘હે જ્ય તી, પ્રાણાતિપાત અને મિથ્યાદર્શનના શલ્યરૂપ અઢાર પાપો દ્વારા આત્મા ભારે થાય છે”

પાપની પરિણુતિ આત્માને ભારે કરે છે અશુભ પરિણુતિ વડે એના ઉપર અનંત-અનંત કર્મના પરમાણુ આવીને ચોટી જાય છે અને તમે જાણો છો કે ભારે વસ્તુ હમેશા નીચે જ જાય છે કર્મના ભારથી આત્મા પણ અધોગતિ કરે છે જેમ માત્ર એક સાપના ડસવાથી માણસ મૃત્યુ પામે છે; મારવા માટે એકથી વધુ સર્પોની જરૂર રહેતી નથી તેવી રીતે મનુષ્યને

નરકમાં પહોંચ્યાજ્યા માટે ક્યારેક ક્યારેક તે એક પાપ જ પામી પાતે ને છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રસ આવે છે તે વધુ પ્રમાણે બાધા કરે છે. નામથીએ તે એક જ પાપ હતું હતું એણે એક સતને ક્યા વનમ્મુ શોક વહેતાવડ્યું હતું એ પાપે એને કંટાળી વાર નરકના અગ્નિમાં ધોત્યું પામ્યું હતું.

દુનિયામાં પેલા મતાં તેમાંમિ દુઃખ ન્યારે કામાં હોય છે ત્યારે ખાલી હોય છે પણ ન્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપના એક એવું ફળ છે કે ન્યાં સુધી એ કામ્ય રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં ક્યાસ આવે છે એની ક્યાસ ફેરી છે તમે જાણો છો? ખાવા મળતું નથી અને મળે છે તે પચતું નથી એક ખાસી તોય ઝડપ દાલી મળે છે અને જૂખારૂઝી ચકાતું નથી જીવનની જ તે ફેરી વિગળવા છે? પણ તમેજ અને જતાવો કે આ વિગળવા ક્યે પેલા ફેરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એકમા માટે હુ કહુ છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈમાર કરી દો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર ભાગ છે પહેલો કે કમેલ થાય તેવું બોલવું નહીં એક કાંકરો સો પ્રકારે ફોડી શકે છે તેમ એક વ્યક્તિના ચન્દ્રથી સમાજની સેકેડ વ્યક્તિઓની સાંતિને ભય થઈ જાય છે. સમાજમાં સેકેડ માણસો દાગર છે એક વખત બોલવા કોનો થાય છે સારીય સમા દસી-દસીને ભોલ-પોલ થઈ જાય છે બીજો માણસ કોનો થાય છે ક્યાપણની સરખાતમાં જ એ એક એવો ચન્દ્ર જીવ્યારે છે કે સમાજમાં અસાંતિ જગમગ જાય છે આરેવ માણુ તોફાન સર થાય છે બધાંય અસાંતિ જાય છે આ શું થયું? સાંતિની સહેરમાં આ અસાંતિ ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કાગળ એ જ કે બોલતાં આવડ્યું નહીં જપ્ત શીખ્યા પણ બોલતાં શીખ્યા નહીં.

હાં તે પટેલુ સત છે કમેલ થાય તેવું બોલના નહીં બીજુ છે શોય થાય તેવું બોલના નહીં ~ બોલના સ્વાસ્થ્ય માટે છે પરંતુ બોલના એવું ફેરુ છે કે ત્યાં પાતી તરત જ પપારીમાં જાતુ પડે. મલોધાર પપારીને તેવું મન દાખમાં રડી ચકાતું ના. પેની સીમાનું અનિશ્ચય કહું અને તર કરના વપારે આવુ તો સમજ મેતુ કે આપણે બોલના આવુ નથી પરંતુ બોલના આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મસ ક્યા તમનમદમથી

મોહમાં આપણે તણાવુ ન જોઈએ સ્વાદના પ્રવાહમાં સ્વાસ્થ્ય ખગડે નહીં, એ માટે સાવધાન રહેવું જોઈએ

જીવનનિર્માણનું ત્રીજું સૂત્ર છે “કરજ થાય તેટલું ખર્ચ કરો નહીં.”
“ઋણં કૃત્વા ધૃતં પિચેત્” વાળી કહેવત આપણે ચરિતાર્થ કરવી નથી. તમારા દૈનિક અનાવસ્યક ખર્ચ તમારે ઓછા કરવા જોઈએ સિનેમા, ચહા, અને ખીડી-સિગારેટનો શોખ તમારા માથે કરજનો ભાર વધારે છે

ગરીબાઈમાં વ્યસન તે કાઢમાં દરાજ સમાન છે સગપણ લગ્નના ઉમંગે જરૂર કરતા વધુ ખર્ચ કરવો એ ઠીક નથી લગ્નનો ઉમંગ એ એક પ્રકારનો નશા છે. તે વખતે ખબર પડતી નથી એ સમયે કાઈ જો કહે કે, વધુ ખર્ચ કરશો નહીં. ત્યારે ઉમંગધેડો મનુષ્ય બોલી ઊઠશે ‘અરે સાહેબ, પૈસો તો હાથનો મેલ છે’ પણ તો પછી ન્યારે કાઈ સ્વધર્મને કંઈક આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ જોશ શા માટે ઠડો પડી જાય છે? એનો અર્થ એ થયો કે મનુષ્યને રાગમાં એટલો રસ આવી ગયો છે કે ત્યાગની વાત એને દુચ્છતી નથી હા, તો મતલબ એ છે કે વ્યવહારમાં માણસ એટલો અનુરકત બની જાય છે કે બધું જ ભૂલી જાય છે, પરંતુ માનવીએ દરેક સમયે વિવેક રાખવો જોઈએ, કારણ કે અતિ ખર્ચ કરી કરજનો ભાર વધારવો અનુચિત છે.

જીવનનિર્માણનું ચોથું સૂત્ર છે “પાપ થાય તેવું કાર્ય કરવું નહીં”
કરુણાશીલ મહાત્મા છુદ્દે પોતાના પ્રવચનમાં કહ્યું હતું

वणिजो ममयं मग्ग अप्सत्थो द्विद्धनो ।

विस जीवितु कामो पापानि परिवज्जय ॥

—ધર્મપદ

બહુ ધન ધરાવતો ધનિક ન્યારે ધન કમાઈને સ્વદેશ તરફ પાછો ફરે છે ત્યારે તે ભયભર્યા માર્ગને છોડી દે છે કારણ કે, ત્યાં એને લૂટાઈ જવાનો ભય છે અને જીવવાની ઈચ્છા રાખનાર જેમ વિપને તજી દે છે તેવી જ રીતે વિચારશીલ પુરુષ પાપને છોડી દે છે

પરંતુ આજનો માણસ તો પાપને છોડવાનો નહીં ઊત્કુષ્ટ એને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરતો ફરે છે એક ચોર ચોરી કરતા ન્યારે પકડાઈ જાય છે ત્યારે એ વિચારતો નથી કે તેણે ચોરી કરી છે એટલે પકડાયો છે, પરંતુ એમ વિચારતો હોય છે કે તેણે ચોરી કરતા સાવધાની રાખી નહીં ગફલતના લીધે જ હું પકડાઈ ગયો છું ”

નરકમાં પહોંચ્યાના માટે ક્યારેક ક્યારેક તો એક પાપ જ પૂર્ણ થઈ જાય છે. જે પાપની પરિણતિમાં તીવ્ર રક્ષા આવે છે તે વધુ મુશ્કેલી બન્યા કરે છે. નાનકડીએ તે એક જ પાપ કહ્યું હતું એણે એક સતને કહ્યા વગર તો 'સાક વહોરવ્યું હતું એ પાપે એને કેટલી વાર નરકના અગ્નિમાં ધોતું પડ્યું હતું.

દુનિયામાં પેદા થતાં તમામ જોના જ્યારે 'કામાં હોય છે ત્યારે આટલો હોય છે પણ જ્યારે એ પાકે ત્યારે તેમાં મીઠાસ આવે છે પરંતુ પાપુ 'આ એક એવું જો છે કે ત્યાં સુધી એ કમ્યુ રહે છે ત્યાં સુધી એમાં મીઠાસ રહે છે પરંતુ પાકતાં એમાં કમ્યાસ આવે છે એની કમ્યાસ કેવી છે? તમે જાણો છો? આવા મળતુ નથી અને મળે છે તે પચતુ નથી. થોડું આશા તોય ઝડપ લાગી મળે છે અને સૂખારથી રાહતુ નથી જીવનની જાતે કેવી વિગળવા છે? પણ તમે જ મને જવાબો કે આ વિગળવા કેણે પેદા કરી છે? જવાબ એ જ હશે કે આ વિગળવા તે પાપની પરિણતિને કારણે જ.

એટલા માટે હું કહું છું કે તમારી પરિણતિ માટે તમે ઈન્કાર કરી દો. એક વિચારો કહ્યું છે કે જીવનનિર્માણના ચાર માત્ર છે પહેલો છે-કમેસ થાય તેવું મોસવું નહીં એક કંકરો સો ધમને ફોડી શકે છે તેમ એક અક્રિયા શબ્દથી સભા ની સેક્રેડ અક્રિયાઓની સાંતિને ભગ થઈ નય છે. સભામાં સેક્રેડ માણસો લાગે છે એક વક્ત્ર મોસવા બોલે થાય છે સારી સભા દસી-દસીને મોથ-પોથ થઈ નય છે બીજો માણસ બોલે થાય છે ભાવણની શરણાતર્થ જ એ એક એવો શબ્દ જ્યારે છે કે સભામાં અક્રિયા જાણ નય છે ચારેય માણસો તેમજ શર થાય છે અર્ધાંશ અર્ધાંશ નથી નય છે આ શું થયું? સાંતિની શહેરમાં આ અક્રિયા ક્યાંથી આવી ગઈ? એવું કારણ એ જ કે મોસવા આવડતુ નહીં નયુ શીખ્યા પણ મોસવા શીખ્યા નહીં.

હાં તો પહેલું સ્તર છે કમેસ થાય તેવું મોસવું નહીં " નીચું છે-રોથ થાય તેવું આજો નહીં મોજાન સ્વચ્છ માટે છે પરંતુ મોજાન એવું કેવું છે કે જાતના પછી તગત જ પથારીમાં પડતુ પડે. ચરકાદાર પથારીને તેનાં મન લાગમાં ગવી શકતુ નહીં પેટની સીમાનું અનિકમળ કહ્યું અને તર કરતા વધારે આપુ તો સમજા મેવું કે આપણે મોજાન આપું નહો પરંતુ મોજાન આપણને આઈ ગયું છે મર્યા-મર્યાદાના તમનમદમનો

એવને બાણે એવુ ન બને કે ઉપાદેયને તજી દે અને હેયને ગ્રહણ કરી લે. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરબૂચમા સોનુ છૂપાવી દીધુ અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા ને મનમા મલકાવા લાગ્યો. પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે રોશને ઊપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન બતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્ઘાસની સાથે આખો ટૂંક બતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજુ કશુ ય મળ્યુ નહીં હાથમા તરબૂચ હતુ એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઇસારો કર્યો સ કેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો રોશને પહોચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી. ડ્રબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યા બાળકે હક લીધી તરબૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડ્રબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યુ કે, તુ પહેલા ડ્રબ્બામા ચઢી જ પછી તરબૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાભળ્યુ નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતાપૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલુ તરબૂચ મૂક્યુ

તરબૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડ્રબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરબૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરબૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયુ અને પડતાની સાથે જ એના દુકડા થઈ ગયા પેલી સોનુ ભરેલી ડ્રબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યા જ ઊભા ઊભા નેઈ રહ્યા હતા સોનાની ડ્રબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કાંઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતુ જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એકપણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કાંઈ પડદો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્ષણથી અને એ વડે થનાર બદનામીથી જેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનુ છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનુ છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યુ છે કે, હું

મનુષ્ય પાપને છુટાવવાનો જોડસો પ્રયત્ન કરે છે તેટલો જો તેનાથી છુટાવો પ્રયત્ન કરે તો તેનું જીવન સ્વર્ગીય બની શકે છે પરંતુ પાપ તે છુટાવવા માટે છે અને આ કામમાં એની જુદી પક્ષ લીધે જની જાય છે.

ભારતનો એક માણસ પોંડિચેરી ગયો. આ તે સમયની વાત છે કે જ્યારે પોંડિચેરી ફ્રાંસના તાજામાં હતું તે સમયે ત્યાં સેનું પણ સત્ત મળતું હતું જે સેનું ભારતમાં સો રૂપિયે તોલો મળતું હતું તે પોંડિચેરીમાં ૩૫ થી ૪ રૂપિયે તોલો હતું ત્યાંની સરકાર ત્યાંથી સેનું બહાર લઈ જવા દેતી નહોતી. કિંતુ સેનું એક એવી ચીજ છે કે, જેને કારણે માનવીએ હજારો પાપ કર્યાં છે સેનું માનવી સામે પ્રેમ કરતું નથી પરંતુ મનુષ્ય સેનું પ્રેમ કરે છે અને એથી ૫ વ્યામળ કુ તો કહીશ કે મનુષ્ય મનુષ્યને જોડસો પ્રેમ કરતો નથી તેટલો સેનાને પ્રેમ કરે છે.

સેનાનો સસ્તો ભાવ જોઈ એનું મન પીચળી ગયું. એણે વિચાર્યું કે સખ્તા આવતું સેનું સર્ઈ જઈ ભારતમાં વેચી નાખીશ તો કેટલી કમાણી થશે? એણે હસેક લેશ સેનું ખરીદી લીધું પણ હવે સમસ્યા એ જાણી થઈ કે, નાકોદાની જાણેથી જાણી અને ભારતમાં કઈ રીતે લઈ જવું? મનુષ્યની પાસે જુદી એક એવી ચીજ છે જેનાથી તે સર્વ સમસ્યાઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે કુ કહીશ કે જાપાનમાં જેમ ધૂવળી જાણે સતેજ જની જાય છે અને એની તેજની શક્તિ સો ગણી વધી જાય છે તેમ પાપથીય મનુષ્યની જુદી પક્ષ પાપમાં તીવ્ર જની જાય છે પરંતુ આ જુદીને કુડખોજ છે તમે સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવા ચાહો છો?

સદ્યજુ વેચી સેનું ખરીદવાનો સોદો મેથિા પારો. પરંતુ પેસે એવો ભારતીય આ મેથિા સોદો ૮ પસદ કરી રહ્યો હતો. એની જુદીએ એક ઉજાન ખાળી કાઢ્યો. પક્ષ તે ઉજાન તમે શીખી લેતાં નહીં (સભામાં દક્ષવલ)

તે જાજરમાં ગયો એક મોટું તરજૂય લઈ આવ્યો. એની ડમ્પા પગી ચીયુ નાનાની ડમ્પા એમા મૂકી દીધી અને પગી એની ઉપર પેટી કાપેલી ગમી મૂકી દીધી. ખરે ૮ માનવીની જુદી કમાણ કરે છે પરંતુ કુ કરી ક્યા નહીં છુ કે તમ આ તરજૂય શીખી લેશો નહીં એક વજાન આ પ્રયત્ન આ ૮ જ્યારે તેમા પેય જાણીને ઉડાયા સાચક અને ગ્રેવ જાણીને તજુય સાચક અને ઉપદેશ એટલે પ્રદબ્ધ કરવા સાચક એ સરના ઉપરેક કરે ૮ મનુ આવા મ જુ કરવા સાચક લીધે તે મ જુ કરે, તેવને હાંકે અને

જેવને બાણે એવું ન બને કે ઉપાદેયને તણ દો અને હેયને ગ્રહણ કરી લો. નહીં તર મોટી વિટબણા પેદા થઈ જશે

હા, તો એણે તરખૂચમા સોનું છૂપાવી દીધું અને પોતાની કુશળતા ઉપર મનમા તે મનમા મલકાવા લાગ્યો પોતાના આઠ વરસના બાળકને લઈને તે સ્ટેશને ઊપડ્યો નાકેદારે એને રોક્યો સામાન ખતાવવા માટે કહ્યું, તો એણે ખૂબ ઉદ્દાસની સાથે આખો ટૂંક ખતાવી દીધો. કપડા સિવાય બીજું કશું ય મળ્યું નહીં હાથમા તરખૂચ હતું એટલે તેને નાકેદારે આગળ વધવા ઈસારો કર્યો સકેત મળતા જ એ તો ત્યાથી ચાલી નીકળ્યો સ્ટેશને પહોંચ્યો ત્યારે ગાડી આવી ગઈ હતી ડબ્બામા બેસવાની તે તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં બાળકે હડ લીધી તરખૂચ મારા હાથમા આપો તો જ હું ડબ્બામા ચઢીશ. પિતાએ ધણુ ધણુ સમજાવ્યું કે, તું પહેલાં ડબ્બામા ચઢી જ પછી તરખૂચ તને આપીશ પણ તેણે એ કંઈ સાંભળ્યું નહીં આ રકઝકમા એન્જને સીટી મારી આખરે વિવશતા પૂર્વક તેણે બાળકને હાથમા પેલું તરખૂચ મૂક્યું.

તરખૂચ લઈને જેવો એ બાળક ડબ્બામા પેસવા જાય છે કે, એના નાના હાથ તરખૂચના ભારને ખમી શક્યા નહીં અને તરખૂચ છૂટી પ્લેટ ફોર્મ ઉપર પડી ગયું અને પડતાની સાથે જ એના ટુકડા થઈ ગયા પેલી સોનું ભરેલી ડબ્બી એક બાજુ જઈ પડી આ બાજુ પોલીસના માણસો પણ ત્યાં જ ઊભા ઊભા જોઈ રહ્યા હતા સોનાની ડબ્બી જોતા જ તેમણે એને પકડી લીધો હિંદુસ્તાન આવવાને બદલે એ જેલની કાટડીમા પહોંચી ગયો. પાપને છૂપાવવા માટે એણે કોઈ ઊણપ રાખી નહોતી પરંતુ હું કહું છું કે, પાપને છૂપાવી શકાતું જ નથી વિશ્વમા હજારો વણકરોએ કપડા વણ્યા છે, જેનાથી શરીર ઢાકી શકાય છે પરંતુ આજ સુધી એવો એક પણ વણકર પાક્યો નથી કે જેણે એવો કોઈ પડો વણી આપ્યો હોય કે જેના વડે પાપને ઢાકી શકાય

મનુષ્ય પાપના પ્રતિક્રમથી અને એ વડે થતાર બદનામીથી નેટલો બચવા માગે છે તેટલો જો તે પાપથી બચવાનો પ્રયત્ન કરે તો આ દુનિયા સ્વર્ગ સમી બની જાય એક વિચારકે કહ્યું છે કે, એક સાઠની આગળ તમે ચાલતા હો ત્યારે તમારે સચિત રહેવાનું છે, અને એક ગધેડાની પાછળ ચાલી રહ્યા હો ત્યારે પણ સચિત રહેવાનું છે તેમ પાપમા જો આગળ વધી રહ્યા હો તો પણ ચિંતા કરવાની છે અને જો ધર્મ અને સવરના ક્ષેત્રે પાછળ રહ્યા હો તો પણ તે ચિંતાનો જ વિષય છે તમે ક્યારેય વિચાર્યું છે કે, હું

પાપમાં જાગળ વધી રહ્યો છું કે નિર્જનના દેવમાં ? માદરાજો નો પપ્પા દેવે જાગળ વધ્યા તો પાપ તમારા માર્ગમાં પથ્થર નથી બેસી શકે. માદી સાસતા ચાલતા થઈ જાય છે ત્યારે સમજવું કે માર્ગમાં મોટો પથ્થર આવી બેસો છે તેવી જ રીતે જીવનના સુખ અને શાંતિમાં વિધિ બારે છે અને જીવન-રથ યજમાને છે તો સમજવું નોઈએ કે પપ્પા કોણ થયો છે

હું કમળી વાન કરી રહ્યો હતો. તમે અકસ્માતે ડાહી કમળ તરફ જોઈ એમ તો આવજી કમળ વિસ્તૃત છે એની પૂરી વ્યાખ્યા આપવા શરૂ અને સમય નથી પરંતુ દુકામાં તમારો કમળ જતાવું તો તે. એટલે જ થશે કે, પાપ મારે તમારે ના પાડી દેવી ન્યાં પશુ અને ન્યારે પશુ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રભુ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવો. કાચુ કે દુધધને પાપ કરવું તે કામરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અમાનવતા છે. ખુશીના જાણનાં એક ખુશીથી થોડું કે લઈને આસો તો તે કમળ અને બીજા ખુશીથી આસો તો તે પશુ કમળ જ લાગશે અને વળી કમળથી લઈને એનો સ્વાદ ભેટો તોય તે કમળ જ લાગશે. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ ન્યારે અને ન્યાં પશુ કરામ મળે નામે, સમાજને નામે જગત રાખીને નામે જમે તે કારણે માત્ર તે તો સવત્ર જ અરાજક જ છે. હું તો કહીશ કે નરકમાં પડેલા નારકીઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-હા કરે છે ન્યારે પાપમાં લકેવ લિપ્ત રહેવા જીવે પશુ એની જ રીતે નરકમાં જવા માટે પ્રયાત્ન કરી કરે છે.

માવક કહી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ અને નરકમાં કારણનો માવક પરિણામ કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં દુસ્માઈ જવું તે માનવ-મિત છે. કાચુ જીવનમાં સ્વાદ અને લોભ એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં લિપ્ત રહેવું તે રીતાનનું કામ છે. મહેલા પાપ માટે દુન્ય પ્રયત્ન કરવું તે સત જીવ કામ છે. કાચુ સત તપ અને તાત્કાલી સુખ નામાં પાપને ધીર્ધ નાખવા માટે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય છે. પશુ તેને માટે તેના મનમાં પમાતાપ જ મુનિનું મુનિપણ પ્રયત્ન કરે છે. એટલે પાપને સવળા ડાહી રહું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની પરિસ્થિતિથી સર્વથા અજાણ રહી જાય છે તેજ સમયે તે સંપૂર્ણ કમળે

પાપમાં બાજળ વધી રહી છુ કે નિર્જાના ક્ષેત્રમાં ? થાક થયો નો પાપ ક્ષેત્રે બાજળ વધ્યા તો પાપ તમારા માથામાં પચ્ચર બંની બિનુ થઈ નથી બારી ચાલતા ચાલતા સમી નામ છે ત્યારે સમજવું કે મનમાં મોઢે પચ્ચર આવવી બિનુ છે તેવી જ રીતે જીવનના મુખ અને શાંતિમાં વિખા આવે છે અને જીવન-રમ કમમને છે તો સમજવું નોઈએ કે પાપનો જીવ થયો છે

હું કમ્પની વાન કરી રહી હતો. તમે અકસ્મતે ડોઝી કમ્પ તરફ પ્યો એમ તો આવકતુ કમ્પ વિસ્તૃત છે એની પૂરી બાબત બાપવા છાતુ અને સમય નથી પરંતુ દુઃખમાં તમારો કમ્પ જતલું તો તે એટલો જ થશે કે પાપ માટે તમારે ના વાધી દેવી. જ્યાં પણ અને જ્યારે પણ પાપની પ્રવૃત્તિનો પ્રમ આવે ત્યારે તમારે ઈન્કાર કરી દેવા. કારણ કે હુપાઈને પાપ કરવું તે કાચરતા છે તો ખુશી રીતે પાપ કરવું તે અભાવતા છે. અશીષના ગ્રાંથાને એક ખૂલેથી થોડું કે લઈને ખાસો તો તે કમ્પ અને બીજી ખૂલેથી ખાસો તો તે પણ કમ્પ જ સાચી અને વળી મુક્તિએથી લઈને એના સ્વાદ સેવે તો જ તે કમ્પ જ સાચી. તેવી જ રીતે પાપની પ્રવૃત્તિ જ્યારે અને જ્યાં પણ કરાય ધમનિ નામે સમાજને નામે અથવા રાષ્ટ્રને નામે થમે તે કારણે થાય, તે તો સત્ર જ અરામ જ છે. હું લે ક્લીક કે તરકમાં પડેલા નારકાઓ નરકમાંથી છૂટવા માટે હે-લા કરે છે જ્યારે પાપમાં સદૈવ સિપ્ત રહેવા જીવે પણ એવી જ રીતે નરકમાં જઈ માટે ડોલાકમ કર્યા કરે છે.

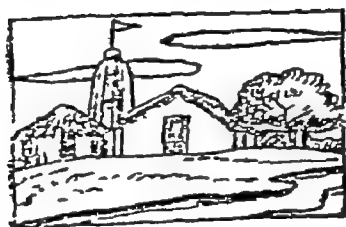
આવક કરી એવી પ્રવૃત્તિ ન કરે કે જે એને માટે નરકનું કારણ બને નરકમાં કારણેનો આવક પરિમાન કરે છે. મારો કહેવાનો આશય એટલો જ છે કે તમે પાપપ્રવૃત્તિઓથી અજાણ રહો. પાપમાં ફસાઈ જવું તે અનિવેચ્યિત છે કારણ જીવનમાં સ્વામ અને સેવા એને પાપ માટે પ્રેરિત કરે છે પરંતુ પાપમાં સિપ્ત રહેવું તે શીતાનું કામ છે. થયેલા પાપ માટે હું જ પ્રગટ કરવું તે સત જોવું કામ છે કારણ સત તપ અને તાત્પતી સાધનામાં પાપને ધોઈ નાખવા માગે છે તે પાપ કરતો નથી પરંતુ થઈ જાય છે પણ તેને માટે તેના મનમાં પમાતપ જ મુનિવ મુનિવવ પ્રગટ કરે છે. એટલે પાપને સર્વથા ડોઝી દેવું એ ઈશ્વરી શક્તિનું કામ છે જે પાપની પરિશુતિથી સર્વથા અજાણ રહી નામ છે તે જ કમને તે સંપૂર્ણ કમને

સમાપ્ત કરી દે છે, અને કર્મથી મુક્ત થવાની સાથે જ આત્મા અનતરંગીન અને અનતદર્શનની સાથે શુદ્ધ-શુદ્ધ બની જાય છે

હા, તો તમે શ્રાવક છો અને અમે મુનિપદે છીએ આપણા બન્નેનું લક્ષ્ય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને એ દશાને મેળવવા માટે આપણે પાપપ્રવૃત્તિઓથી પાછા કરવું પડશે ગાળુ કે, આ પ્રવૃત્તિઓ અશુભ છે અને અશુભને તત્તુ શુભ ભરી પ્રયાણ કરના આપણે શીખીએ શુભથી શુદ્ધમા પહોંચવું એ જ આપણું લક્ષ્ય છે એ ડરપમા આપણે સ્થિત બનીએ અને શુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીએ એ જ કામના છે

ભાદરવા વદ
અમાસ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાલ્યાણી મુખર્ષિ.

હલકું સાહિત્ય

૧ ખરાબ સાહિત્ય સમાન બીજે કાઈ લૂટાગે નથી.

૨ તમે તમારું જીવન સફલ અને તેજસ્વી બનાવવા ઈચ્છના છો, તો ગદ્ય પુસ્તકોને હાથ ન લગાડો ! નહિતર એ ગદ્ય સાહિત્ય તમારા જીવનને ધૂળધાણી બનાવી દેશે !

પુરુષાર્થ એ સફળતાનું પ્રથમ સોપાન છે. પુરુષાર્થ પરત્વે તમે સ્પર્ધાશુ છે. પણ અને લાગે છે કે પુરુષાર્થના વિષય કંઈ અપૂર્ણ છે તે કંઈ વધારે વિચાર માગે છે. એક પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક બેન્સે કહે છે કે સફળતાની પ્રાપ્તિ માટે ક્ષમતા આત્માપ્રેરણાની જરૂર છે. મનમાં વિચાર હોય, નવી રજૂરજા હોય, સમવાની કળા પણ હોય છતાં તમે કંઈ ન હોવાને તો વિચાર કમપનાસોઠામાંથી કિતરીને વાસ્તવિક સોઠામાં જાતી શકતા નથી.

પણ જરા વિચાર કરવો પડશે કે કયો પુરુષાર્થ છે કે જે આપણને સફળતાની નજીક પહોંચાડી શકે છે. જનત જનત મુગ જેવા વીની અથ જોમાં એક કંઈ પણ જેવી નથી. અર્થ કે બ્યારે આત્માએ પુરુષાર્થ ન કયો હોય. કારણ કે વીમોન્વરણનું ક્યારે પણ પૂરું આવરણ આવતું નથી. હમેશાં તેને કમોપશ્ચમ રહે છે જ. બાકે આત્મા અને તે ચોનિર્મા હોય અને તે અતિર્મા હોય. એકદિવ દિન્દિવ નરક અને નિર્ગોદ જામી ચોનિર્મા આત્માની પુરુષાર્થની ક્રિયા ચાલુ જ રહે છે.

જનત જનત કાળના અવિરત પ્રમત્ત પછી પણ આત્મા ચેતાનાં લક્ષ્યની નજીક નથી પહોંચ્યો, ત્યારે એ વિચારવું જરૂરી થઈ પડશે કે તેણે આ ૮ સુધી ને પુરુષાર્થ કયો તે અપુરુષાર્થ હતો કે અસપુરુષાર્થ ! એક દીકરી સવારમાં જીને આત્મા ધરમાંથી કમરો સાફ કરે છે. પછી તે એક જગ્યાએ બેઠો કરી રાખે છે. પછી તેની બહેન આવી તે પૂળને હાથમાં લઈ ધરમાં વેરે છે. આમ પુરુષાર્થ જનને બહેન કરે છે. કમરો સાફ કરવો એ એક કામ છે. તેમ કમરો વેરવો એ પણ એક કામ છે. પરંતુ એકબે પુરુષાર્થ સાથે છે. બીજાનો નિર્ધાર છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં ચાર પુરુષાર્થ બતાવેલા છે ધર્મ અર્થ, કામ અને મોક્ષ જેમાં બે સાધન છે કામ-પુરુષાર્થ માટે અર્થ એ સાધન છે અને મોક્ષ-પુરુષાર્થ માટે ધર્મ એ સાધન છે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ બે હેતુ (ત્યાગવા યોગ્ય) અને બે ઉપાદેય (ઉપાર્જન કરવા યોગ્ય) છે

અર્થ અને કામ એ બે કે પુરુષાર્થ કહેવાય છે અને વાસના-વિદૂષિત આત્મા, અનંત યુગેથી તેને વળગેલો છે, છતાં પણ તે અસત્પુરુષાર્થ છે તે આત્માને અવળે રસ્તે ચલાવે છે બે કે ચાલવાનું તો તે પણ શીખવે છે, પણ ખરે ઠેકાણે પહોંચાડવાનું તેનું કાર્ય નથી. તે તો પોતાના સ્થળે પહોંચાડે છે અને રસ્તમાં હજારો સડો આવવા છતાં એ બધાની સાથે સંત્રામ ખેડી, તેના અતિમ લક્ષ્ય તરફ લઈ જાય છે ત્યાં પહોંચતા યાત્રીને એમ લાગે છે કે તે ધારેલે ઠેકાણે આવી ગયો છે પણ આ ખરું અતલલક્ષ્ય નથી

જે મુસાફર સડો, કટકો, ભૂખ, તરસ બધું ભૂલી જઈ વીસ માઈલની મુસાફરી કરી એક ઠેકાણે આવી પહોંચે, હજી પગનો થાક પણ ઊતર્યો ન હોય, અને બીજી જ ક્ષણે તેને ખબર પડે કે તે ખોટે રસ્તે ચાલ્યો છે, તેને ન્યાં જવું હતું તે જગા તો વીસ માઈલ પાછળ રહી ગઈ છે અને હવે તેને વીસને બદલે ચલીસ માઈલ ચાલીને જવું પડશે અને તો જ તેને તેની ધારેલી જગા મળશે, તો એવે વખતે તેને કેટલું દુઃખ થશે !

જે તમારો પથદર્શક (Guide) આવી ભૂલ કરી બેઠો હોય તો તમે તેના ઉપર ચિડાયા પિના રહેશો નહિ મને પોતાને પણ આવો અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે આજથી લગભગ સત્તર વર્ષ પહેલાં અમે ઇંદોરથી કરી-કરઆ તરફ જઈ રહ્યા હતા એક બહેન દીકા લેવા ઇચ્છતી હતી હું મારા ગુરુદેવની સાથે હતો માર્ગદર્શક તરીકે એક ભાઈ અમારી સાથે હતા તેમણે કહ્યું કે સડક પરથી જવામાં બહુ ચકાવો ખાવો પડશે તેને બદલે આ ટેકરી ઉપરથી ઉતરી જઈએ તો સીધા ગામની નજીક પહોંચી જઈશું લગભગ છ માઈલ થશે ટૂંકા રસ્તાની આશાએ અમે સીધો રસ્તો પડતો મૂક્યો પહાડની ટેકરીને રસ્તે અમે ઊતર્યા ખૂબ ભય ડર પગ દડી પસાર કરી અમે નીચે આવ્યા ચાલતા ચાલતા અમને ચાર કલાક લાગ્યા પણ ગામનો પત્તો ન લાગ્યો તડકો ખૂબ ચઢી ગયો હતો તરસથી ગળું સુઝાઈ રહ્યું હતું પણ ગામનો પત્તો નહોતો અમે એ ભાઈને (માર્ગદર્શકને) કહ્યું-ભાઈ! સવાગથી અગિયાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યા છતાં હજી તો છ માઈલ પૂર્ણ નથી થયા ?

તેણે કહ્યું-મહારાજ ! હું જાતે રસ્તો ભૂલી ગયો છું

તેણે પહેલાં મોઢવું ભેંસી દેતું. મોંઘને પૂછતું હતું આ ત્યાં વરેલું તારામદા મદારાજ તો એટલા આકુળઆકુળ થઈ ગયા કે તેમણે મ્હી ઘેર કે મારાથી તો હવે એક જાણુ પણ આજળ બરામ તેમ નથી કુ તો હવે જાણી જ સવારો કરુ છુ જેને જીવ બચાવવો હોય તે આજળ ભ જાને તે તો એક માત્ર નીચે બેસી ગયા. હવે જાની કિ મત છે કે આજન વરે ! આ લમ કર મુસલિમતની પછા અને પસાર કરી રહ્યા હતા ત્યાં ને ખાલી જાત્યા તેઓ સવારથી જામને બોળી રહ્યા હતા તેમણે કમ્બુ-મદારાજાં બાપ જાલી કમી પહેલી ગયા ! મામ તો પણ પાછળ રહી ગયું જોડે, તેઓ જામને નજીકના એક મામમાં લઈ ગયા. જ્યાં જામને ધોવણ મઠ જ્યારે પાણીને પુરડે ગળે બેઠો ત્યારે જ જીવમાં જીવ આજો.

પૂરા જાણકાર ન હોય તેવા પચદશીની સાથે મુલાકાત કરીને પણ જોખમકારક છે કામ અને જામને જામને પુરુષાર્થ આદ્યતા પચદશી કે પણ તે બોલા રહે છે રસનાર છે જે સાથે માર્ગ નહિ પણ બેઠે રહે જાને બોલી જામને પહેલાં છે.

સુખની શોધમાં નીકળ્યા કામ જાને જામને બોલિયા જામને મુસલિમ તોના પછા બોળાને લક્ષ્મણને પહેલાં પણ પહેલાં જ તમને જામને કે તમે ખરી જામને પહેલાં નથી. રાવણે પણ કામને પોતાનો ભોલિયો જામને હતો જાને જાલી નીકળે હતો મદારાજને તે સીવાને મેજી સાથે, પણ તેને સાતિ ન મળી કારણ કે તેણે પોતાના ભોલિયા તરીકે બોલી જામનેની પસ દી કરી હતી. જાલી જ વાત પચાસ અને કામની છે.

જામને કામ પુરુષાર્થ જો કે જામને મોરારમ લાગે છે જ્યાં પણ જામને શોધે તેમની પાસે નથી જ્યારે શરીરના મોં કામ પર સોને જડે છે ત્યારે તે કામ પહેલાં નજરે કારાવદાર દેખાય છે પરંતુ જામને સમિતીન થઈ જાય છે જો જ પ્રમાણે જામને કામમાં જામને દેખવ પૂરતી જામને હોય છે જામને જામનેકારી છે જાને કામ નિકારી છે જામ આપણે જ નેજે સારી રીતે સમજી લઈએ.

જામને-પુરુષાર્થ

જે પેલા (જામને)ની પાછળ માનવી પચદશ અને છે તે પેલાને જામ પછી તો મો કે તુ હવેલા સાથે તો રહીશ ને ! જીવજોની શી સ્થિતિ છે ! પ્રવચન જામને કામને જેવા માવતીઓને પૂછે કે તમારાં વિશાળ સામ્રાજ્ય,

દિવ્ય ચૌદ રત્નો અને નવનિધાનો તમારી માથે આવવાના છે ? શો ઉત્તર આપશે એ ચક્રવર્તીઓ ? કહેવાય છે કે જગતશેડીની પામે એટલુ બધુ ધન હતુ કે તેની ઇચ્છા હોત તો તે ગંગા અને યમુના બંને નદીઓના કિનારે મોનાની ઇંટોથી આગ બધાવી ગરત પણ આજે તેમના જ વશવારસો, નોકર માટે દાક્ષ મારી ગયા છે તે વખતે તો સિદ્ધાઓ ચોરસ હતા ત્યારે આજના ચક્રવર્તીની માફક કરતા ગોળ, સફેદ રૂપિયાને રગડી જતા વાર કેટલી ? આમ તો તમે બહુ જલ્દી સમગ્ર જાઓ છો પછી આ તો તમારા લાલની વાત છે. (હસાહસ)

રૂપિયાને ગગડતા કદાચ થોડી વાર લાગે, પણ પેલા કાગળીયાને ભીડી જતાં કેટલીવાર લાગશે ? લખવાના કાગળોની આ વાત નથી આ તો પેલા લાલ અને લીલી રીઝવં બેન્ક નોટ ઇન્ડિયાની છાપવાળા કાગળની વાત કરુ છુ, જે તમે તમારી છાતી ઉપર અદરના ખિરસામા સાચવીને રાખો છો ! આ ગોળ પૈસા કેવો રગડે છે, કેવા ઢગે છે ! કોહીનુર હીરો-જાંબ્યો ભારતમા અને પહોંચ્યો સમુદ્રપાર-ઇંગ્લાંડમા.

કહેવાય છે કે કોહીનુર હીરો, કૃષ્ણા નદીને તીરે પડેલા એક ખેડૂતને મળ્યો હતો ખેડૂતના હાથમા એ તાકાત ક્યા હતી કે તેને પકડી રાખે ? તે હિંદુ રાજાઓની પાસે આવ્યો. ત્યાં પણ રહી ન શક્યો. સામ્રાજ્ય બદલાયાં તેની સાથે કોહીનુરના સ્વામીઓ પણ બદલાયા તે મોગલ સમ્રાટોના તાજને શોભાવતો હતો ત્યાં પણ તેને આરામ ક્યા હતો ? અંગ્રેજો આવ્યા અને મોગલ સમ્રાટોના પતનની સાથે તેમના તાજ પણ ડુલ થઈ ગયા એટલે કોહીનુર પણ ત્યાંથી નીકળી અંગ્રેજો સાથે સાગર પાર કરી લડન પહોંચ્યો. હવે તેને ક્યા ક્યા ફરવાનુ બાકી છે તે તો કોઈ જ્યોતિષી જ કહી શકે.

પૈસો ગોળ અને ઢળકણો છે તેની સાથે રહીને માનવીએ પણ એવી વૃત્તિ અપનાવી લીધી છે જ્યાં પૈસા હોય છે ત્યાં માનવી ઢળતો જાય છે. ન્યાયની ખુરશી પર બેઠી કાયદાની બારીકીઓ ખોળનારા અને ન્યાયની રક્ષાનો દલ કરનારા ન્યાયાધીશો પણ તેની સામે નમી પડ્યા, તેમજ ધર્મના સિદ્ધાસને બેસીને આત્મા અને પરમાત્માની શોધ કરનારા પણ તેની સામે ઢળી પડ્યા. તે પણ લક્ષ્મીપુત્રો તરફ દષ્ટિ રાખવામાં જ પોતાના સિદ્ધાસનની સ્થિરતા માનવા લાગી ગયા સત્યના ઉપદેશકો આજે સોનાના ઉપાસકો બની ગયા છે અપરિગ્રહના પ્રચારકો આજે પરિગ્રહના ઇશારે નાચી રહ્યા છે આ કેટલી અપરિગ્રહની હાર છે !

વધારો પણ તેની સામે શ્રી છે અને તે તો મહુ જ જમીની શ્રી છે જેના ખિરસામાં વળત વધારે તે જ પક્ષ સામે થવાનો પક્ષ અને તે મેઈન્ટ કરીને પણ કેમ નથી બધવતો ! ત્યારે વેપારીઓ પણ ક્યાં પાછા પડે તેના છે ! તે તો બાદે પહાર તેની પૂજામાં જ ગમે છે બહો ઉપાસના મેઈ હોય ત્યાં સુધી બંને અપરિમિતો ઉપરથી સંભળતા જાય અને છ" છ" કરવા જાય પણ દુકાન પર પહોંચતા જ પોતાના બ્યારાખ (પેસ્ટ) ની પૂજા અગ્નિમાં લીન થઈ જાયો. ત્યાં તે બહુ જ મૂલી જાયો. તે પૈસાની બ્યારાખ નાનકડા સમયમાં કેઈ કરોબ બનાવ પોતાની બાસુબરી કમળી કહેશે, વા તેને તે પોતાનો જવાબી મોટો વિદ્વાતક જમજાયો.

આ કળાજ્ઞાણ લોકો સપતિના સ્વામી નહિ, તેના ગુલામો છે સંપત્તિ સ્વામી હોવું તે એક વાત છે અને ગુલામ હોવું તે બીજી વાત છે. હો મેઈના ઉપર સ્વાર હો તો પાશ્વે સ્થળ પહોંચી સકા છે તે પોતાની જગ્યા તમારી પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ચિંતા નથી તે તમારા ઈશ્વાર પર હોઈએ પણ જો તમારી લગામ તેના હાથમાં પહોંચી અને તેના ઈશ્વાર તમે આશ્વ થઈ ગયા તો તે તમારો દેહી મોટી હાર થશે !

એકાંતના સમયમાં વિચાર કરજો કે સપતિ ઉપર તમારી આસિયો છે કે તમારા મન ઉપર સપતિનો અધિકાર છે ! સપતિની લગામ તમારા હાથમાં હશે તો તમે બોલે રસ્તે નહિ જઈ શકો. પૈસા તમને બોલે રસ્તે થઈ જવા આહ્વાનો તો પણ તમે ઈંકાર કરશો અને કહેશો કે નહિ, એવા પૈસા ગમે તરી નોંધવા જે મારી ઈમાનદારીને લૂટતા હોય. જો તે માત્ર જાય અને નીતિને ગમે મળતા હશે તો જ હું સ્વચ્છત કરીશ તે સિવાય તેને કોઈ મારાં ખરતાં બ્યારણાં માથે છે આપણે માન સહેલ જામૂત રહે સપતિ તમારી આનંદવાને કમળી ન નાખે. હમેશાં દરેક રીતે લક્ષ્મીની ઉપાસના ઉચિત હોતી નથી

એકવાર ગ્રીષ્મીએ અમેરિકા માટે સહેલો મોકલતાં કહ્યું હતું કે મને લાગે છે કે અમેરિકાનું અવિષ્ય ઉજળું છે પરંતુ જો તે ખતની જ પૂજા કરતા રહેશે તો તેનું અવિષ્ય અપમાનમય હશે."

ખત ખત સુધી કોઈની સામે રહુ નથી એ તો હમેશાં એવાં શેસ્ત જ સાબિત થયું છે પૈસાનું મહત્ત્વ સાધન તરીકે બંને હોય પરંતુ તેને સાખ ન જનાવશી ખરું પૂછો તો પૈસો જિંદગીની સાચી જરૂરિયાત

પણ નથી વગર પૈસે પણ કામ થાય છે પણ જરા પૈસા છોડીને તો જીવો-
ધણી વાર રાગનો આનંદ તો લીધો છે હવે એક વાર ત્યાગનો આનંદ તો
લઈ જીવો !

એક અગ્રેજ તત્ત્વવેત્તાએ કહ્યું છે કે ધન તો સોપારી જેવું છે સોપારી
કાતરતા સેકડો જાણીની આગળીઓ કપાઈ ગઈ હશે પણ સોપારીથી કોઈનું
પેટ ભરાયું નથી માનવી તો ધનથી પેટ ભરવાનો વિચાર કરી રહ્યો છે જો
કે તે જાણે છે કે પૈસો એ કોઈ ખાવાની ચીજ નથી છતાં તે ખાઈ જાય
છે, પચાવીયે જાય છે અને એવું પચાવે છે કે એક ઓડકાર આવતો નથી
કોઈ બિચારી ગરીબ ડોશી, વિશ્વાસ રાખીને કોઈને ત્યાં પોતાની જિંદગીની
મૂડી સાચવવા મૂકે પછી તે રૂપિયા હજમ થઈ જાય છે, કે નહિ ? હા કેમ
નહિ ? એ તો બહુ જલ્દી હજમ થઈ જાય છે કારણ કે તેની પાછળ લડનાર
કોણ છે ?

એકવાર એક ભાઈ ખીજીને કહી રહ્યા હતા -તું મારા રૂપિયા ખાઈ
ગયો ગરીબોના પૈસા ખાઈ જતા તને શરમ નથી આવતી ? પાસે એક ગાય
ઊભી હતી તેણે સાલજ્યુ અને વિચાર કર્યો-રૂપિયા તે કાઈ ખાવાની ચીજ
છે ? મેં ઘાસ ખાધું, કડખ ખાધી, રોટલી ખાધી અને ક્યારે એટલાડ પણ
ખાધો પણ રૂપિયા તો કદી પણ ખાધા નથી જો પ્રસંગ મળે તો રૂપિયા
પણ ખાવા જોઈએ

એક દિવસ શેક રૂપિયા ગણી રહ્યા હતા ઢગડો પડ્યો હતો ગાય
ચરીને આવી રહી હતી અદર જતા તેણે રૂપિયા જોયા તેનું મન રોડી
ન શકી અને તેણે રૂપિયાના ઢગલામા મોં ધાલ્યું, એક વખતમા લગભગ
પચીસેક રૂપિયા તે ગળી ગઈ હશે પણ એ મિનિટ પછી, તેના પેટમા ભય-
કર પીડા થવા લાગી તેણે કહ્યું રૂપિયા તો બહુ ભારે છે તેને ખાવામા
તો કાઈ સ્વાદ ન આવ્યો અને હવે તો પેટમા કુદાકુદ કરે છે હે ભગવાન !
એ તો માનવની જ શક્તિ છે કે જે રૂપિયા હજમ કરી શકે છે અમારાથી
તો એ હજમ થઈ રહ્યા.

આ પૈસાની પાછળ ઘેડી બનેલી દુનિયાએ પ્રમાણિકતા અને ઇમાન-
દારીનો તો નાશ જ કરી નાખી છે જે સોનાને તમે પકડ્યા ઇચ્છો છો તે
સોનું એવી તો ખરાબ વસ્તુ છે કે જ્યારે તે આવે છે, ત્યારે, માનવીની
બિધ હરામ થઈ જાય છે તેનો રંગ આખોમા આવે છે ત્યારે, આખું શરીર
મડદા જેવું થઈ જાય છે જ્યારે આખોમા તેનો વાસ થાય છે ત્યારે, ખરી

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્થ પુરુષાર્થ જ સમાવેતો છે તે સત્તને ક્યારે ઓળખી શકશે ? મોક્ષમીષ કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સમ્રા વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખાન પશુ નહીં જ હોય છે. પૈસાને સાગ્રપણાનો નાશદા માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે ? આને બધા કહે છે એવી જ આને બધાના મનમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અમપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

૬ ખેડેલાં કહી શક્યો છું કે અર્થ પોતે સાધ્ય નથી તે તે સાધન માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તે શું પણ નાનાં બાળકો પણ જાણે છે કે આ નાના કામજળા કટકાઓથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તે તે નોટ લેવાનું પસંદ કરે છે જે દિવસે પૈસાની કિંમત અધાસ ઘટી જશે અને જગતમાં તેના બદલામાં કાંઈ વસ્તુ નહિ મળે ત્યારે મને લાગે છે કે તમારી આ નોટો પડીકાં બાંધવામાં કામ લાગશે.

અમનું સાધ્ય કામ છે એટલા મારે અર્થ એકઠો કરવામાં આવે છે. અર્થપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા મારે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પસંદી પ્રત્યે મનમાં વાસના બની હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા મારેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અમનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાએને અતમ કરે. પસંદી તરફની આસક્તિનો નાશ કરે.

આ પસંદી ઉપરની વાસના, જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ મીઠી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુદર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાણે ત્યારે કદુતાનો અનુભવ થાય છે. આવતી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે ડાબો હાથ આગળ જાય છે તેમ ભોગની સાથે રાજ્ય પણ જાય છે. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલદલ ચકવર્તન પૂરે-ચાતસો વર્ષોના ભોગોએ તેને શું આપ્યું ? તેનીય સાચરોપમની નહીં જાય !

સ્વાસ્તી વાત છે કે. સ્વાદ તો કુપચમાં પણ હોય છે પરંતુ એ કષ્ટ કરતો સ્વાદ રાજને જમણા વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ કુપચની પરંપરાને જમણી નહિ પણ હનરજણી વધારી મૂકે છે વાસનાના એ

ખિન્દુને લીધે રાવણુ જેવો રોળાઈ ગયો. માટીમા મળી ગયો તો પછી ખીજ—
ઓની તો વાત જ શી કરવી ?

ભોગોની વિડખણાનો ચિતાર આપતા, વીતરાગ દેવ, ભગવાન મહા-
વીર કહે છે —

કામાણુ ગિદ્ધિષ્પભવ રવુ દુઃસ્વં,
સવ્વસ્સ લોગસ્સ સદેવગસ્સ ।
જે કાદયં માણસિયં ચ્ચ કિંચિ,
તસ્સંતગં ગચ્છઈ વીય રાગો ॥

ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, અધ્ય ૩૨, ગા ૧૮

દુનિયામા તમામ દુ ખોનુ જન્મસ્થાન વાસના છે આ દુ ખોની પર -
પરા માત્ર માનવ સુખી જ નહિ, પણ સ્વર્ગમા રહેનારા દેવતાઓ સહિત
સમગ્ર લોકમા વ્યાપેલી છે અહી દેવોના ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.
કારણ કે, નારકી અને તીર્થચના દુ ખો તો જલ્દી સમગ્ર શકાય છે, કેમકે
તે સ્પષ્ટ છે, જ્યારે, દેવતાઓના સબધમા માનવીની કલ્પના એવી છે કે
તે અત્યંત સુખમા છે આ પ્રાતિજનક કલ્પનાના નિવારણ માટે અહીં
દેવતાઓનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સ્વર્ગની દિવ્ય ભૂમિ ઉપર
વસનારા દેવતાઓ જે કે ભૂખ અને તૃષ્ણાના દુ ખથી મુક્ત છે, છતા વાસ-
નાની પીડા તો ત્યા પણ છે તેઓ પણ વાસનામા લપટાયેલા છે એથી
ત્યા કાયિક નહિ પણ માનસિક પીડા છે વાસના હમેશા અતૃપ્ત જ રહે-
નારી છે

વાસના હાયડામા, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણની આશા રાખવી એ
જેમ ખોટું છે, તેમ, વાસનાથી સુખની આશા રાખવી એ પણ ખોટું છે.
તેની પાસે પીડા છે—માત્ર પીડા જ છે ભલે તમે તેને મીઠી માનો એ જુદી
વાત છે આ કાયિક અને માનસિક પીડાથી કોઈ પણ બચી શક્યુ હોય તો
તે ફક્ત વીતરાગ વીતરાગ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી શરીરની જન્મવેદના
કદાચ હોઈ પણ શકે, છતા તે વેદના મનની નહિ હોય અને તે મનને
પીડી નહિ શકે

હા, તો બધુ પીળુ પીળુ હોય તે સોનુ ન સમજશો બહારની ચમક-
ઝમકથી ખુશી ન થશો, તેનો અંત પણ જુઓ માનવી ભોગોને માખણ
માનીને ગ્રહણ કરે છે સફેદાઈમા તો માખણુ જેવા લાગે છે પણ તેને ગ્રહણ

વસ્તુને ખરા સ્વરૂપે જોઈ શકાતી નથી. પછી જેની આંખોમાં માત્ર અર્ધ પુરુષાર્થ જ સમાયેલો છે તે સ્વતંત્રે ક્યારે જોઈ શકશે ? મોઝાર્ટની કહે છે કે-જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સંગ્રહ વધવાથી મનુષ્યો વૈભવશાળી બની જાય છે તે દેશનું ખતન પણ નકલી જ હોય છે. પૈસાને સાચાં પસંદ નાહતે માનવો એ બધાથી મોટી ભૂલ છે અને તે એવી ભૂલ છે કે જે આજે બધા કરે છે. એથી જ આજે બધાના મગજમાં પૈસા રમી રહ્યા છે અને બધા અમલપુરુષાર્થ તરફ જ દોડી રહ્યા છે.

કામ-પુરુષાર્થ

હું પહેલાં કહી ચૂક્યો છું કે અર્ધ પોતે સાધ્ય નથી. તે તો સાધ્ય માત્ર છે તેનું સાધ્ય છે કામ. પૈસાથી વસ્તુ મળે છે મારે જ પૈસાની કિંમત છે તમે તો શું પણ નાનાં જાણીશો પણ જાણે છે કે જ્યાં નાના કાર્યવાહક કટાક્ષોથી મોટી મોટી ચીજો મેળવી શકાય છે એટલે તો તે તોડ લેવાનું પસંદ કરે છે. જે દિવસે પૈસાની કિંમત ખલાસ થઈ જશે અને જમ્બરમાં તેના જલ્દયામાં કોઈ વસ્તુ નહિ મળે, ત્યારે અને લાગે છે કે તમારી જા નેણે પડીકાં આંખમાં કામ લાગશે.

અર્થનું સાધ્ય કામ છે એટલા મારે અર્ધ એકદમ કરવામાં આવે છે. અર્ધપુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવા મારે કામ પુરુષાર્થને સમાપ્ત કરવો જોઈએ. કેમકે પહેલી પ્રત્યે મનમાં વાસના બીજી હોય છે તો જ તેને પ્રાપ્ત કરવા મારેનાં આવશ્યક સાધન તરીકે અર્ધનું મહત્ત્વ રહે છે એટલે વાસનાઓને અત્યંત કરો. પહેલી તરફની આસક્તિનો નાશ કરો.

આ પહેલી ઉપરની વાસના જ્યાં સુધી તમે તેનું ખરું સ્વરૂપ નહિ જાણો ત્યાં સુધી તમારા મનને વિચલિત કરતી રહેશે. લીમડાની વાસ જોવી હોય છે પણ તેનો સ્વાદ કયો હોય છે એ પ્રમાણે વાસનાનો રસ સુર હોય છે તે મનને આકર્ષિત કરે છે પણ જ્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા જાઓ ત્યારે કડુવાને અનુભવ થાય છે. આશ્વત્થી વખતે જેમ જમણા પગની સાથે કામો લાય આજળ જાય છે તેમ ભોજની સાથે રોજ પણ જાગે છે. જે કદાચ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો અલ્લહ અલ્લહની જુએ. સાતસો વર્ષોના ભોજોએ તેને શું આપ્યું ? તેમજ સાચરોપમની નકલી આત્ર !

સ્વાદની વાત છે કે સ્વાદ તો કુખ્યમાં પણ હોય છે પરંતુ, એ કંઈ જરૂરનો સ્વાદ રોજતે જાણ્યો. વધારે છે એ પ્રમાણે વાસનાનો સ્વાદ ! એની ખરખરાને જાણ્યો નહિ પણ હાજરજણી વધારી શી છે વાસનાના એક

નખર જરૂર લગાડશે ભલે પછી ટીકીટ લેવા માટે અઢી કલાક તડકામાં કેમ નથી બેસા રહેવું પડતું । આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે. અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસહી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને રોકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જગૃત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે ભ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવનું મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે બીજા વિષયો તરફ મારું ધ્યાન જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમા પરોવાયેલતા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિપ્રભિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વાળવી એનું જ નામ ક્ષમ છે

ક્યાં પછી તે માખણનું નહિ, પણ ચુનાનું કામ કરે છે પણ થત એવી છે કે જેમ આંખો સામે આવેલી વસ્તુને જોઈ શકતો નથી, તેમ કાંઈ વ્યક્તિ સામે આવતાં કુખોને જોઈ શકતો નથી આંખો બંધ કરીને ન આવે વાસનાના જાદુને સમજે. તેનાં પરિણામોનો વિચાર કરે.

વાસનામય પદાર્થો સાથે જાને તમે અને તેટલાં વર્ષો વીતાવો, પણ એક દિવસ તે એવી રીતે છેડી જશે કે જેવી રીતે ફળ વિનાના પક્ષીને પક્ષીને છેડી તમ છે છેડવાનું તો જરૂર છે જ પણ જો તે તમને છેડી જશે તે તમારી આંખમાંથી આંસુ વહેશે, તેને જાહેર, જો તમે તેને છેડશો તે જાનવ આનંદ આવશે જેવી રીતે ફિલ્મ ચોરાઈ જતાં માનવી રક્ત એક છે પણ જાનમાં આંખી દેવાં આનંદ આવે છે સપતિ અને વૈભવ એમ તે એમ યાચી જશે તો દુનિયા કહેશે કે મિત્તરાનું બધું જાદુ રહ્યું કદાચ મરતી વખતે સુખ સાક્ષી અને સપતિ છેડી જવાની વસે ત્યારે દુનિયા કહેશે કે આજ મિત્તરાં બધું છેડીને યાચી ગયો પણ જો તમે તમારી જાતે જ બધું છેડી દેશો અને આસક્તિનો ત્યાગ કરશો તો દુનિયા કહેશે કે-તમે મહાં આદમી હો. પોતાની જાતે બધું ત્યાગીને નીકળ્યો હવે તમે જ નિર્લેપ કરી શકો કે તમારે શું જાનવું છે.

પરંતુ, આ ૭ વાસના છેડવાની થત જ ક્યાં છે ? ત્યારનો ઉપદેશ લે માંખણમાં મણાવ છે જાને તો ફરક વાતમાં વાસના છૂટી ગઈ છે જાને કોઈ પણ વસ્તુ કોઈકે સ્વીકાર્યા મિત્ર વિના વેચી શકાતી નથી, વાસનામયી આંખો બધામાં સો જઈ શકે છે જાને તો પ્રતિકા પણ એવાં જ વધુ વેચાય છે કે જેમાં પૂછા ઉપર કોઈ સીનેટારિકા (Actress)નું ચિત્ર હોય. ૭૮૬૫ ચિત્ર આંચીય હોય વેદલી જ તેની માગણી વધારે રહેશે. કપડાં પણ બહિનેત્રિઓના નામે જ આવે છે સાણની જાહેરાત અને વારી-ખીમાં (Calendar) માટે પણ તેમનાં ચિત્રોની જરૂર પડે છે.

આજનો પહેરવેશ પણ સીનેમાને જાદુરૂપ હોય છે ફિલ્મમાં નામિકા (Heroine) જેવી સારી પહેરે તેવી સાદી સ્વારા ધરતી સ્ત્રીઓને પણ જોઈ એ છે આપણે વિદ્યાર્થી ઉપાસક ગણાતો વિદ્યાર્થીવર પણ જાને સો જાને ઉપાસક બની ગયો છે.

સાક્ષીઓનાં જ્ઞાન કરવા જવા માટે તમને સમય નથી મળતો, કારણ કે જાણુનરંગો ભર નડે છે પણ બહિનેત્રિઓનાં દર્શન ત્યાં માટે તેને સમયનાં ક્યાં નથી. નથી ફિલ્મ શરૂ થતાં પહેલાં એક (Show)માં તેનો

નખર જરૂર લગાડશે ભને પછી ટીકીટ લેવા માટે અઠી કલાક તડકામાં કેમ નથી જિહા રહેવું પડતું । આ કામ પુરુષાર્થની કહાણી છે પણ તે જીવનના શાશ્વત સૌંદર્યનો નાશ કરી કૃત્રિમ સૌંદર્ય પાછળ પાગલ બનાવે છે અને એમ બનવું પણ નક્કી જ છે કે જ્યારે અસલી હીરા ઓછા થયા ત્યારે કૃત્રિમ (Imitation) હીરા બકાર આવ્યા.

આ માટે વાસનાના પ્રભાવને શકવો જોઈએ, નહિ તો એક દિવસ તે આપણને ક્યા તાણી જશે તે કહી શકાય નહિ એ પ્રવાહને રોકવા માટે મનને શુભ કાર્યોમા કામે લગાડવું જોઈએ કે જેથી મન વાસના પ્રત્યે જન્યુત ન થાય સ્વામી રામતીર્થે એક જગાએ કહ્યું છે કે કામની દવા કાર્ય છે મતલબ કે શ્રમજન્ય કાર્યોમા તન્મયતા સાધવાથી માનવતુ મન વિષયોથી દૂર વાળી શકાય છે

એક વખત વનસ્પતિશાસ્ત્રના મહાન તત્ત્વવેત્તા અક્ષયકુમાર દત્તને તેમના સાથીઓએ પૂછ્યું કે-“ તમે લગ્ન કેમ નથી કરતા ? ” તેમણે હસતાં હસતા કહ્યું કે-“ મારા લગ્નની તમને શી ઉતાવળ છે ? ખરી વાત એ છે કે આજ સુધી મને લગ્ન સબધી વિચાર કરવાની ફરસદ જ મળી નથી. હું મારા કામમા એટલો રોકાયેલો રહું છું કે ખીજા વિષયો તરફ મારું લક્ષ્ય જ જતું નથી ’

બગાળના એક લેફ્ટેનન્ટ જનરલ શ્રી દત્તની પાસે શીખવા માટે આ યા કરતા હતા પણ જ્યારે પણ તે આવતા, ત્યારે, તે શ્રી દત્તને તેમના કામમાં પરોવાયેલા જોતા અવાજથી તો તેમની એકાગ્રતાનો ભગ થઈ શકતો નહોતો ક્યારેક ક્યારેક તો લેફ્ટેનન્ટ સાહેબ તેમની પાસે જઈ પકડીને હલાવતા, ત્યારે જ તેમને ખબર પડતી કે કોઈ આવ્યું છે

હૃદયમાથી વાસનાને દૂર કરવા માટે વિષયોમા વિષમિશ્રિતતાનો અનુભવ થવો જોઈએ મનની ગતિને અસત્માથી સત્ય પ્રત્યે વળતી એવું જ નામ ધર્મ છે

ધર્મ-પુરુષાર્થ

આર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ ઉપર આપણે વિચાર વિનિમ્ન કરી શકા છીએ. તેમાં સમય અને શક્તિનો વ્યય તો થાય છે જ પણ તેના પરિણામની જે સુદર કસબા માનવીના મગજમાં રચાયેલી હોય છે તે કમારી નીવડે છે કેમકે તેની પાછળ નથી તો ભાવનારા શુદ્ધ નથી જાન-રણુ સારુ. જન્મે જશુભ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ પણ સારુ નથી હોતું એથી જ એ જન્મેથી નિરાશ થયેલો મનુષ્ય ધર્મનું ચરણ લે છે.

ધર્મ શું છે ? શુદ્ધભાવ સંહિત કર્મમાં આવતી શુદ્ધ ક્રિયા તેનું નામ ધર્મ છે. ભાવ અને ક્રિયા જન્મેને એટલા મારે સાથે મૂકવામાં આવેલા છે કે દેહીક વખત વ્યક્તિની ક્રિયાઓ સુદર હોય છે પણ તેમાં ભાજના પવિત્ર નથી હોતી. એ પણ ચાલ રાખે કે નિષ્કાંતી પવિત્રતા વિના, ક્રિયા પવિત્ર ક્યાંથી દેખારી ? માતા પોતાના બાળકને ગ્રહીત્વ કરીને હસાવે છે જ ત્રણમાં જ્યારે મનુષ્યને દ્વર્ષ વખત રીજવું મળી જાય છે તો તે પણ તેને પકડીને ગ્રહીત્વ કરે છે અને હસાવે છે.

હવે જરા બેચૂકથી વિચાર કરો કે જન્મેમાં દેહનું જાતર છે ! જેમાં જાતર અધિકાર અને પ્રકાશની વચમાં છે તેટલું જ જાતર એ બે વચ્ચે છે. આ બાળકને હસાવીને તેના મનને આનંદ પમાડે છે. ત્યારે રીજવું મનુષ્યને હસાવીને તેનો છવ લે છે.

વસ્તુ પોતે તો શુભ પણ નથી અને જશુભ પણ નથી. તેની પાછળ ગ્રહેલી ભાવના જ તેનામાં શુદ્ધતા કે અશુદ્ધતાનો પરિચય કરાવે છે. દેહીક વખત શુભ વસ્તુ અશુભ ભાવના વડે જન્મે છે તો ક્યારેક અશુભ વસ્તુનો શુભ ભાવનાથી ઘટો હોય છે.

ઉપાશ્રય જેવા ધાર્મિક સ્થળોના નિર્માણનું કાર્ય પણ કેટલીક વખત ભાવોની અપવિત્રતાથી અપવિત્ર બની જાય છે એક માણસ વિચાર કરે છે કે જો ઉપાશ્રય થશે તો લોકોની ધાર્મિક ભાવનાઓને ઉત્તેજન મળશે, ત્યાં સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ થશે-આમ વિચાર કરી તે ઉપાશ્રય બધાંવે છે બીજો માણસ એમ વિચાર કરે છે કે ઉપાશ્રય મારા ધરની નજીક હોવો જોઈએ ઉપાશ્રય માટે ફડ થતું હોય ત્યારે તે કહે છે કે અમુક જગ્યાએ થશે તો જ હું પૈસા આપીશ

આ ઉપાશ્રયને ધરની નજીક બનાવવાનો આશય શો છે ? શું એવો આશય છે કે ઉપાશ્રય નજીક હશે તો જવાબાવવામાં સગવડ પડશે ? ના. આમાં તો બીજું જ ભાવના કામ કરે છે જો ઉપાશ્રય ધરની નજીકમાં હશે તો સઘની વ્યવસ્થા મારા હાથમાં રહેશે, ઉપાશ્રયની ચાવી મારી પાસે રહેશે, આવતાજતા મહેમાનોને ત્યાં ઉતારવા કામ લાગશે, જ્યારે મારી દીકરીના લગ્ન વખતે જન આવશે તો ત્યાં ગિતારી પણ શકાશે, સભાઓ વગેરે માટે પણ સારું સ્થાન બનશે તો આ તે શું ઉપાશ્રય બનાવવાનો છે કે ધર્મશાળા ? ચાવી ભાવનાની અપવિત્રતા કાર્યની પવિત્રતાને સહીસલામત રાખતી નથી

ભાવ અને ક્રિયાનો સમન્વય હોવો જોઈએ એક માણસ સામાયિકના સ્વરૂપને સમજીને સામાયિક કરે છે અને બીજો પોતાના ધર્મીપણાનું પ્રદર્શન કરવા માટે સામાયિક કરે છે એ બેની વચમાં કાઈ અંતર ખરૂં કે નહિ ? એક માણસ જિજ્ઞાસાની પૂર્તિને માટે પ્રશ્ન કરે અને બીજો પોતાની પડિતાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે પ્રશ્ન કરે-આ બન્નેની વચમાં બહુ મોટો ફેર છે

એ મુનિઓ પ્રવચન કરે છે. બન્ને આચારશાસ્ત્ર ઉપર પ્રવચન કરે છે. એકનું લક્ષ્ય આચારશુદ્ધિ છે. શ્રાવકો પોતાના આચાર સમજે, મુનિવર્ગ તેમના આચારને ઝોળખે અને બન્ને દૃઢતાપૂર્વક પોતપોતાના આચારનું પાલન કરે, આ પહેલાં પ્રવચનકારનું લક્ષ્ય છે બીજા મુનિ પણ આચારશાસ્ત્ર ઉપર જ પ્રવચન કરે છે પણ તેમનું લક્ષ્ય જુદું છે તે એટલા માટે આચારશાસ્ત્રનું પ્રવચન કરે છે કે જેથી શ્રોતાઓ એમ માને કે તે મહાન આચારવાન છે અને તેમની સરખામણીમાં બીજાઓ શિથિલાચારી છે

પહેલામાં સર્વના કલ્યાણની ભાવના રહેલી છે, ત્યારે, બીજામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના ધૂપી રીતે કાર્ય કરી રહેલી છે હવે તમે સમજી ગયા હશે કે એક જ જાતની ક્રિયા ભાવનાના ભેદથી, પવિત્રતા અને અપવિત્રતાને ધારણ કરે છે.

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. જો કોઈની સાથે તમારો કોઈક પવિત્ર હોય તો તમારી ક્રિયાઓ ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય કોઈકની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. જો ધર્મનું શરણું પવિત્ર જનતા માટે જ હોય, ધર્મનું શરણું એટલા જો સેવામાં આવે છે કે જૂરા ધર્મનું કાળ આસોઈ ને પરસોઈમાં ન મળે.

જો જીવનની ગંજીને કબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરીએ તો તે ધર્મની સાથે અન્યાય થશે. જ્યાં તો કુસોના કમલાથી ગંજીને ઢાંકવા જેવું કાચ બની રહેશે. જ્યાં તેમ કરનાર, ગંજીને તો સૌરભયુક્ત નહિ બનાવી શકે. જ્યાં કુસ તો જરૂર ગંજી બની જાય જોવી જ રીતે સોજાએ ધર્મને બદલાય કર્યો છે તેઓ બદલારથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે પરંતુ અંતરનો સ્વાદ એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ ઉપર તો નથી ઉપાસ્યમાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક ક્રિયાઓના રસનું એક પણ મિડુ જીવનમાં ન જીવે. તો જીવન શું જ્યાં નિઃશ્વાસ બની જશે.

અંતરમાં ધર્મનો રસ જીતે તેની અસર જીવનના શોભારોમાં જીવદહારમાં પણ થશે. જોઈએ, ફરી જો પાછલી હેઠ તો તેની અસરને ફેરવી રાજ બદાર જીવનના વિના રહેતો નથી. અંતરમાં ધર્મરસ જીત્યો છે કે નહિ તેની પરિણામ તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. જેના દર્શનમાં ધર્મ હોય તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોય જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારણુ પછી કે આપણે જે કાંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કાંઈ જુદું જ છે.

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ઘેરા માટે મણા ભેગા એક દુકાને ગયો. રાતનો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા બંધે વધારે છે પણ મણા સારા આપજો. માનવનું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે પણ જ્યારે કાંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કહો છો કે સારું! બંધે પૈસા વધારે સાથે પણ માફ સારો આપજો પણ ફેટલાક વેપારીઓ એવી મનોવૈજ્ઞાન દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા સારા (વધારે) મેં છે છતાં, ખાસ સારા નથી આપતા. આ ફેટલી ખરાબ વાત છે.

સારી વસ્તુ બતાવીને ખરાબ વસ્તુ આપવી—એ આવકધર્મની વિષય છે. અજ્ઞાન મદ્યપીરે ખાવાં કાપીને જીવનના બદુ જ મોટા દોષ તરીકે ગણાયા છે. આવીને તેનાથી જમવા માટે ધૈર્યના જ નહિ નિહાસ પણ કર્યો છે.

તેમણે કહ્યું છે કે—આપણે તો તારા નૈતિક જીવનનો ખાસો મુદ્દા નહિ

રાખે તો તારા અધ્યાત્મનો મહેલ એક દિવસ તૂટી પડશે એ અતિચાર છે. જો તેનાથી નહિ બચે તો તારા વ્રતોને તે દુષિત કરી નાખશે

હા, હવે આપણે વાત આગળ ચલાવીએ તે મુસલમાનભાઈએ પૈસા વધારે આપીને વસ્તુ સારી માગી પણ શેઠે તો મેં ઉપર કહ્યું છે તેવું જ કર્યું તેણે પૈસા તો વધારે લીધા પણ ચણા ખરાબ આપી દીધા તે ચણા લઈને ઘેર આવ્યા અને ખોલીને જોયું તો તેમાં કેટલા જીવડા ખદબદી રહ્યા હતા તેવી જ રીતે તેનું મન પણ ખદબદી રહ્યું હતું. તેણે તે ચણા કપડાના કકડામાં બાધી દીધા. બીજે દિવસે તે ઉપાશ્રય તરફ આવ્યો તેણે જોયું કે પૂજ્યશ્રી ખુમચદણ મકારાજ પ્રવચન આપી રહ્યા હતા તે શેઠ મોઢે મુહપતી બાધીને આગળ બેઠા હતા, અને જીકારો દઈ રહ્યા હતા તે મુસલમાનભાઈ ઘેર પાછો ગયો અને ચણાની પોટલી લઈ આવ્યો અને વ્યાખ્યાન પૂરું થતા તેણે ચણાની પોટલી ખોલી અને બધાને બતાવ્યા, અને બોલ્યો—સારા માલનો ભાવ લઈ તમારા દયાધર્મી શેઠે કેવા ચણા આપ્યા છે તે જુઓ ! કેટલા જીવડા છે આમાં !

ધર્મ ન્યારે આવી વ્યક્તિઓના હાથમાં આવે છે, ત્યારે તે સ્વયં કલકિત થઈ જાય છે દૂધ મીઠું હોય છે પણ કેઈ તેને કડવા તુબડામાં ભરે તો તે ખગડશે જ ધર્મ એ શુદ્ધ દૂધ છે પણ ન્યાયે તેને સ્વાર્થી મન રૂપી કડવા તુબડામાં ભરવામાં આવે છે ત્યારે તેમાં કડવાશ આત્મા વિના રહેતી નથી

ધર્મ સ્વાર્થરહિત મનમાં જ ટકી શકે છે. જેના જીવનમાં ધર્મ પુરુષાર્થ કામ કરી રહ્યો છે, તેના સાક્ષી તો તેના શત્રુઓ પણ આપી શકશે એક વિચારકે કહ્યું છે કે—જો કદાચ તમારો મિત્ર તમને સારા માનતો હોય તો હું તમને સારા માનના અચક્રદરિા પણ જો તમારો દુશ્મન તમને સારા માનતો હશે તો હું અચકાયા વિના તમને સારા માની લઈશ. જેમના જીવનમાં ધર્મનો રસ ઊતર્યો હોય છે, તેમના શત્રુઓના મનમાં પણ તે સ્થાન પામે છે

ગૌશાલક ભગવાન મહાવીરના શત્રુરૂપે જ રહ્યો આખી જિંદગી, પ્રભુ પ્રત્યે દ્રેષ અને ઈર્ષ્યાની આગ વરસાવતો રહ્યો પણ જીવનના અત સમયે તે જ ગૌશાલક બદલાઈ ગયો અને તે પણ એટલો બદલાઈ ગયો કે કાળો ભમ્બર મટીને સફેદ આરસ જેવો બની ગયો તે વખતે તેણે જે શબ્દો કહ્યા છે તે ઉપરથી ભગવાન મહાવીરની મહાનતા બહુ શકાય છે. તેણે

પવિત્ર વિચારોની સાથેનો પવિત્ર આચાર એ જ ધર્મ છે. તે કિંમતી સાથે તમારો ઉદ્દેશ પવિત્ર હોય તો તમારી કિંમતો ધર્મમાં સમાય છે તે સિવાય, ઉદ્દેશની અપવિત્રતા ધર્મને પણ પાપમાં ફેરવી નાખી શકે છે. તમે ધર્મનું શરણ પવિત્ર મનના માટે જ લો. ધર્મનું શરણ એટલા માટે લેવામાં આવે છે કે જૂરા કામનું ફળ આલોકને ને પરલોકમાં ન મળે.

તે જીવનની ગદ્ગદીને દબાવવા માટે ધર્મનો ઉપયોગ કરી શકે તે ધર્મની સાથે જાન્યાય થયે. આ તો કુશળતા હવેથી ગદ્ગદીને દબાવ લેવું કામ જાની રહેશે. જાને તેમ કરનાર ગદ્ગદીને તો સૌરભ્યુક્ત નહિ જાણી શકે. પણ કૃષ્ણ તો જરૂર ગદ્ગદ થશે જ એવી જ રીતે સોફાએ ધર્મને જાન્યાય કર્યો છે તેઓ અધ્યારથી ધાર્મિક કિંમતો કરે છે પરંતુ અતરંગી રસને એક ક્ષણ પણ તેમનો સાથ છોડતો નથી. ઉપાસનામાં કરવામાં આવતી ધાર્મિક કિંમતોના રસનું એક પણ બિંદુ જીવનમાં ન જિતવું તો જીવન શુધ્ધ જાને નિષ્પ્રાણ જાની જશે.

અતરંગી ધર્મનો રસ જિતવે તેની બહાર જીવનના શાન્તરસના વ્યવહારમાં પણ ઘની જોઈએ. ફરી તે ખોટી દેખ તો તેની બહાર કોઈ રંગ બહાર જણાયા વિના રહેતો નથી. અતરંગી ધર્મરસ જિત્યો છે કે નહિ તેની પરીક્ષા તેના નૈતિક જીવનથી જ થઈ શકે છે. તેના હૃદયમાં ધર્મ દોષ તેનું જીવન નીતિયુક્ત હોવું જોઈએ. તે વિના તો એમ જ વિચારવું પડે કે આપણે ને કંઈ કરીએ છીએ તે ધર્મ છે કે કંઈ છુટું જ છે?

એક મુસલમાન એક વખત પોતાના ધોગા માટે ચણા લેવા એક દુકાને ગયો. ચાતતો વખત હતો. તેણે દુકાનદારને કહ્યું કે પૈસા ભણે વધારે મેં પણ ચણા ચારા આપ? માનવતું મન સારી વસ્તુનું માફક છે તમે પણ ત્યારે કંઈ ખરીદ કરવા જાઓ ત્યારે કદો છા કે બાઈ? જાતે પૈસા વધારે સાને પણ ખાસ સારો આપણે પણ કેટલાક વેપારીઓ એવી મનોરુચિ દોષ છે કે સારી વસ્તુના નામે પૈસા ચારા (વધારે) મેં છે છતાં, આવ સારો નથી આપના આ કેટલી ખરાબ વાત છે?

સારી વસ્તુ જાણીને ખરાબ વસ્તુ આપતી-એ આવધર્મની તિલક છે. અચાનક મધ્યથી આવ્યા કાપીને જીવનના મધુ જ મેટા દોષ તરીકે ગણાના છે. આવકાને લેવાથી અચાનક માટે પ્રેરણા જ નહિ નિદાસ પણ કર્યો છે.

તેમણે કહ્યું છે કે-આવકાં તુ તારા નૈતિકજીવનનો પાયો સુદ નથી

દાનવત તો અપરિગ્રહમાં વિશ્વાસ રાખે છે એક બાલુ પાપ કરીને પૈસા ભેગા કરવા અને પછી તેનાથી ધર્મ કરવો એ તો એવું થયું કે કાઈ કાદવમાં પગ નાખે અને પછી ધોવા બેસે ખરી વાત તો એ છે કે પૈસાનો સંગ્રહ એ જ અર્થ પુરુષાર્થનું લક્ષ્ય છે અને તે સંગ્રહ કામનાં પ્રસાદોને કરવા માટે જ કરવામાં આવે છે પૈસાના તોફાનમાં ધર્મનું પાદકુ તો ટકા શકતું જ નથી તે તો શાંતિના સમયમાં શાંત મનમાં જ ટકી શકે છે

કેટલાક લોકોને એમ કહેતા પણ સાલત્યા છે કે ધર્મ પુરુષાર્થ અર્થ અને કામને આપનાર છે આનો અર્થ તો એવો થયો કે જેને છોડીને આપણે ચાલવું છે તે જ સામે આવે છે પછી એ ત્યાગનો કાઈ અર્થ જ રહેતો નથી તેમની દલીલ એવી છે કે ધર્મ એ શુભ પરિણતિ છે અને પરિણતિથી પુણ્યનો સચ્ચ થાય છે તેના મીઠા ફળોને ભોગવવા માટે સ્વર્ગમાં જાઓ અને પુણ્યલય થાય એટલે પાછા અહીં આવો જે કામપુરુષાર્થનો તમે વિરોધ કર્યો તે સ્વર્ગમાં વિપુલ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે પછી એ ત્યાગનો કોઈ અર્થ નથી અર્થપુરુષાર્થને એટલા માટે ત્યાગ્ય બનાવ્યો હતો કે એ કામનો સહાયક છે પણ અહીં તો અર્થની અપેક્ષાએ ધર્મ જ કામનો અધિક સહાયક બન્યો !

હા, વાત ઠીક છે જો કોઈ સ્વર્ગને માટે ધર્મનો આશ્રય લે અને આ દુનિયાના ભોગોનો તેને માટે ત્યાગ કરે, કે સ્વર્ગમાં હનુરગણા વધારે પ્રમાણમાં તેનું ફળ મળે તો તો તમારી વાત બરાબર છે પણ એવા ધર્મનું અધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં કાઈ મૂલ્ય નથી જૈનદર્શન, એવા ધર્મનો ધર્મ તરીકે સ્વીકાર કરતું નથી તે તો કહે છે કે-સ્વર્ગમાં રમણતા એનું નામ જ ધર્મ છે મિલાવદશામાંથી સ્વભાવદશામાં આવવું, તે ધર્મ કહેવાય છે

પણ વાત અધૂરી છે સ્વર્ગને માટે કરવામાં આવતી ધર્મસાધનાનો જૈન ધર્મ ઉચ્ચ પ્રકારની સાધના નથી માનતો એટલું જ નહિ, તે તો તેને નિદાનકૃત કહે છે અને સાધુઓને તેનાથી બચવા કહ્યું છે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય છે એ વાતનો ઈન્કાર પણ કરી શકાતો નથી આગમમાં વર્ણન આવે છે કે શુભ પરિણતિથી શુભ કર્મોનો સચ્ચ થાય છે પણ એટલું ન ભૂલશો કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય થાય અને પુણ્યને માટે સાધના કરવી -એ બેમાં ધણો ફેર છે પહેલી વાતમાં પુણ્યની કામના નથી, એ આવી બધાં તે જુદી વાત છે તમે ચોખ્ખાની ગુણીઓ ખરીદ કરો છો, તે વખતે તમે ચોખ્ખા ખરીદ કરો છો, ગુણીઓ નહિ કેળા અને નારંગી ખરીદ કરી લાવો

પોતાના અનુભવીઓ સમક્ષ કહ્યું — સાચી વાત તો એ છે કે ભગવાન મહાવીર જ સાચા જિન છે. હું તો સ્વાધર્મનો કાપિ છું. મેં મારા જીવનકારની રૂબ માટે ભગવાન મહાવીરના ઉચ્ચગણ જીવન તરફ કાંતવ દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

આ ભગવાન મહાવીરની ધર્મસાધના હતી કે જેણે સત્યના મુખે તેમજ પ્રત્યે મહાજ્ઞાપિ દેવપ્રવી.

આજ વાત ધર્મરાજની છે તેમના જાનીદુરશન દુર્યોધનના મનમાં પણ તેમની સ્વયં પ્રત્યેની મહા ચમકી રહી હતી.

ધર્મ જ એવો કસાકાર છે કે જે સત્યતાક્ષમાં હલ્લમાં મિત્રતા સ્થપિત કરે છે.

હા તો શાક રાખજો કે ધર્મ એ મોક્ષસદાયક પુરુષાર્થ છે અને જર્ષ કામસદાયક પુરુષાર્થ છે. કેટલીક વખત એથી ઉશ્ચ્છે પણ જોયામાં જાને છે. ક્યારેક ધર્મ અર્થસલાયક પણ જાની નય છે. જેના જીવનમાં ધર્મનું તરત જાણેયું છે. જેણે પ્રામાણિકતાને પોતાના જીવનનું સાધન જાણી છે તે આર્થિક ક્ષેત્રમાં પણ આગળ વધી જાય છે. બીજા જાણુ એમ પણ કહેવાય છે કે અર્થ વડે ધર્મ પણ મળી શકે છે.

કોઈ જાનિત્વે સાધન રૂપિયામાંથી દસ દળાર રૂપિયા ઘનમાં જાણ્યા તો ધર્મ થયો કે નહિ? કેમકે ઘન પણ ધર્મનો એક પ્રકાર છે.

તેનો ઉત્તર એ પણ મળી શકે ધર્મ એટલે સરતો નથી કે તે દેશવ્ય ખરીદ કરી સમજા કરાવું. તે આત્માનો ગુણ છે તેને જરૂરી કોઈ ખરીદી સમજતો નથી. ધર્મ પૈસાથી નહિ, પિસાના ત્યાગથી મળી શકે છે. જેને જરૂર દાન ઘનમાં આપ્યું તેની તેરલા ઉપરથી આસક્તિ મળી મળી છે અને આસક્તિ મળી જતી એ જ ધર્મ છે.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મથી ધર્મ તરફ નથી જઈ સમગ્ર રીતે તે તમારું સમ્મ પણ નથી. પિસા કમાની વખતે તમારો અસુખ કોઈ બીજો જ દેવ છે તમે જ તરમાં શાક ખરીદવા જાઓ તો શાકની સાથે પાંદડું અને પાંદડું પણ આવશે. જ્યાં તમારું મુખ્ય પ્રયોજન તો શાક લેવાનું જ છે. પાંદડું અને પાંદડું નહિ. એ સાથે જાણે છે તે જુદી વાત છે. એવી જ રીતે જર્ષીણા જન સમને તમારું સમ્મ શું ઘન તરફ દેવ છે? નહિ. તે જમને તો નિ. ૧ તર જરૂરી ધર્મના જ કામ કરવી દેવ છે (ધર્મમાં દાનદાન).

કાલ્ય કોઈ અમ કાં કે હું ધર્મને મારે અમલો સમજા કરું છે. તે તે પણ અનુચિત છે. જનદાન તે વાતને ધર્મના કોઈ છે. કારણ કે

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કાઈ તમને તેનો પ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠંડી ઋતુમાં આપતું મન આઈઝીક્રીમ ઈચ્છતું નથી જો કદાચ કાઈ રકાણીમાં આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

ખરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કાઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહતી ઈચ્છા હોય ત્યારે પ્યાલો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે. ખીજું એ કે ત્યાં મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાટી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કાઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમાં રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમાં ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો પછી ભલેને ત્યાં જવા માટે મુખઈ જેની મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે. જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના. જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અતેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમાં બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમાં સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે.

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછા પકડી શકતું નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુંબઈની વાત જ ન પૂછો અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામાં મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કાઈ તેને કાઢી શકતું નથી, ખાલી કરાવી શકતું નથી.

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ—એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

હો ત્યારે તેની સાથે હોતરાં પણ આવે છે. છતાં કંઈ એવો વેલ કુદિવાયો નહિ નીકળે કે જે હોતરાને મારે જણાં કે નારખી ખરીદ કરે ! ધર્મની સાથે અર્થ અને કામ આવે કે નિર્જરાની સાથે પુણ્ય આવે તેને ખાસ મહત્ત્વ ન આપેશ.

બીજી વાત એ છે કે ધર્મની સાથે પુણ્યનો સમય દરમિયાં દેશ એવું કંઈ નથી કારણ કે ક્ષમા માફવ આદિ દસ વિધિ ધર્મ સવર છે સવર, શુભ કરતાં શુદ્ધની વધારે નજીક છે શુદ્ધ પરિણતિમાં પુણ્યનો પણ ક્ષમ સાથે છે અને ત્યારે જ મોક્ષ સંભવે છે તે સિવાય શુદ્ધની સાથે પુણ્ય સમય માન્યો તો મોક્ષનો સંભવ જ નહિ રહે. પુણ્ય, શુભ સુખી જ સંબંધિત રહે છે ત્યારે સવર શુદ્ધ સુખી પહોંચાડે છે.

મોક્ષ-પુરુષાર્થ

આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવતો પુરુષાર્થ એ જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે જેમાં આત્મા બધી વિભાવદશાને છોડીને સ્વભાવમાં આવે છે તે જ મુક્તવસ્થા છે. મોક્ષનો અર્થ ફક્ત સ્થાન વિસ્તાર ન કરેશ. સિદ્ધિધાને સુક્તિસિદ્ધા કહી છે પણ તે તો દ્રવ્ય મોક્ષ છે ત્યાં જ્યાં મનથી કામ નહિ આમે એમ તો આત્મા અનતવાર ત્યાં પહોંચી મરે છે. જુની કામના રૂપે ત્યાં ઉત્પન્ન પણ થયો છે અને ત્યાં મર્યા પણ છે પણ તે એકનિષાદિ જીવ મુક્ત નથી કહેવાતા. કારણ કે તે કમ યજમાથી જાણેલા છે કમની જ છોડેથી મુક્ત થવું એ જ સાચો મોક્ષાવસ્થા છે.

તમે પણ મુક્ત થવા માટે સાધના કરવા રહો. આ બધા જત, ઉપવસ, સામાયિક વગેરે મોક્ષની પ્રાપ્તિને મારે છે પણ ફક્ત જરા જુદી જાણ ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે તમે આટલા આતુર હો તમાં એવું શું છે ? ત્યાં આવતું નથી પીરાનું નથી સ્વાનું નથી સવારમાં જાતાં જે તમને દરમિયાં ચાલે આવે છે તે સિદ્ધનની આદ તમને ત્યાં મળવાની નથી ત્યાં બીડી નથી સિનમા નથી ફરવા માટે ચોપારી પણ નથી એવી સુની નગરીમાં જ્યાં મારે તમે કેમ તેવાર થઈ ગયા છો ? (દશાદશ)

તો જ્યાં જ્યાં પણ છે માની લીધું કે દુનિયાની આ બધી કંઈ જોવિષ વસ્તુઓ ત્યાં નથી. તો એ પણ છે કે ત્યાં તેની વસ્તુઓની કંઈ જરૂર પણ નથી જરૂર દાવ અને વસ્તુ ન મળે તો દુઃખ સાથે પણ જરૂર ન દેખ અને વસ્તુ મળે તો તે એક દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. ગરમીના દિવસમાં તમને

ગરમ લવિંગના ઉકાળાની જરૂર નથી હોતી છતાં કોઈ તમને તેનો ખ્યાલો આપે તો તે તમને દુ ખરૂંપ થઈ પડશે ઠડી ઝકતુમા આપતુ મન આર્થિકીમ ઈચ્છતુ નથી જો કદાચ કોઈ રકાળીમા આપે તો તમને મુશીબત થશે, કેમ કે તમારે તે વસ્તુઓની જરૂર નથી.

બરાબર એ જ પ્રમાણે સિદ્ધક્ષેત્રમાં દુનિયાની કોઈ વસ્તુની જરૂર પડતી નથી જ્યારે ભૂખ હોય ત્યારે ખાવાના પદાર્થની જરૂર પડે છે અને જ્યારે આહની ઈચ્છા હોય ત્યારે ખાસો યાદ આવે છે પણ ત્યાં તો અશાંતિના મૂળ જેવી ઈચ્છા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હોય છે બીજી એ કે સા મૃત્યુ પણ નથી સૌથી મોટું સુખ તો એ જ છે જે મૃત્યુ-મોતને નામે દુનિયા આખીને થથરાવી છૂટે છે તે મોતનો ત્યાં અભાવ છે કોઈ તમને એમ કહે કે હું એવી નગરીમા રહું છું, જ્યાં ભૂખ પણ નથી અને મૃત્યુ પણ નથી, તો તમે જશો એવી નગરીમા ?

જો કહેનાર ઉપર તમને વિશ્વાસ હશે તો તમે ત્યાં જવા માટે, વિના વિલંબે તૈયાર થઈ જશો પછી ભલેને ત્યાં જવા માટે મુખર્ષ જેવી મોહક નગરી પણ કેમ ન છોડવી પડે ! મોક્ષ તો એ નગરી છે, કે જ્યાં આ બધી (જન્મ, જરા, મૃત્યુ, ભૂખ-તૃષ્ણા આદિ) વસ્તુઓનો અભાવ છે જ્યાં જન્મ છે, ત્યાં મોત પણ છે જે જન્મે છે તે મરે છે અને જે મરે છે તે જન્મવાનો જ છે ? ના જૈનદર્શન કહે છે કે અહીં અનેકાન્ત છે જન્મ લેનાર તો મરશે જ એમા બે મત નથી પણ જે મર્યો તે જન્મશે જ તેમા સંદેહ છે જે મર્યો છે, પણ મોતને મારીને મર્યો છે તેને જન્મ નહિ લેવો પડે

સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચી ગયા પછી તે આત્માનો મોત પીછો પકડી શકતુ નથી કાળ પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી કારણ કે ત્યાં આત્માનું પોતાનું ઘર છે તમને તમારું પોતાનું ઘર પસંદ છે કે ભાડાનું ? કહેવાની જરૂર જ નથી કે દરેકને પોતાની માલિકીનું જ ઘર પસંદ હોય છે તેમાં ય મુખર્ષની વાત જ ન પૂછા અહીં તો જેની પાસે પોતાની માલિકીના મકાન છે તે તો લક્ષાધિપતિ છે પોતાની માલિકીના ઘરનું મોટામા મોટું સુખ તો એ છે કે, ત્યાંથી કોઈ તેને કાઢી શકતુ નથી, ખાલી કરાવી શકતુ નથી

હા, તો હવે કહો કે ચોરાશી લાખ જીવ્યોનિ-એ આત્માના પોતાના ઘર છે કે પારકા ? કહેવું પડશે કે એ બધા પારકા ઘર છે, ઘરના ઘર નથી. એટલા માટે તો ત્યાંથી નીકળવું પડે છે ભલે તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી કેમ

ન રહે પણ એક દિવસ કાળનો દર તેને તે ધર ખાલી કરવા વિવશ મનને
 છે પણ મોક્ષ એ આત્મ્યનુ પેતાનુ ધર છે કામની તામત નથી કે તેને
 ખાલી કરવાનુ કહી શકે

પણ ત્યાં પહેંચવા માટે પારકા ધરની નથી વસ્તુઓ છોડવી પડે ત્યારે
 જ તમે ત્યાં પહેંચી શકો. જન્મ લીધા પછી આજ સુધીમાં તમે જેથી
 વસ્તુઓ મેળવી કરી છે તે નથી સ્વની છે કે ધરની ? જો તમારી પોતાની
 હોય તો અહીંથી જતી વખતે તે નથી સાથે લઈ જવી એકાંતે જન્મ
 જન્મ બતાવે કે કઈ કઈ વસ્તુઓ સાથે લઈ જશો ? મોક્ષની વાત છે દર
 રહી પણ ધરનોકમાં પણ તમે અહીંની કાઈપણ વસ્તુ સાથે નહિ લઈજઈ
 સક્ષિ મુક્તિન્યા રાજ્યમાં પહેંચવા માટે તમારે માન્યતા રાજ્યની નથી જ વસ્તુઓ
 છોડવી પડે. આ ધમનિ પણ તમારે છોડવો પડે. કારણ કે તે પણ આ
 દુનિયાની જ વસ્તુ છે

તમને જરા આશ્ચર્ય થશે કે અત્યાર સુધી તો મહારાજ કહેતા હતા
 કે ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે અને હવે કહે છે કે તેને છોડવો પડે. એટલી
 વારમાં આટલું પરિવર્તન !

ધર્મ મોક્ષનો સહાયક છે એમ તો હું અત્યારે પણ કહું છું એ લે
 નક્કી જ વાત છે કે આત્માને મોક્ષમયરીમાંથી મોક્ષમયરીમાં પહેંચાવવા
 ધર્મ છે જે લક્ષ્ય સુધી પહેંચાવવામાં સહાયક હોય તેને લક્ષ્યસ્થાને પહેંચા
 પછી છોડવું જ પડે છે

મોડો તમને જગતમાંથી ધર સુધી પહોંચાડે છે ધરનાં ગારણું સુધી
 તે પહેંચાડી શકે છે પણ ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તમે તેની પીડ ઉપરથી
 નીચે કીતરી જાઓ એ એ જ પ્રમાણે જે સાધન અને મિત્રો મોક્ષની
 પ્રાપ્તિમાં મદદગારી હોય છે તેની આવશ્યકતા ત્યાં પહેંચનાં સુધી જ છે
 ત્યાં પહેંચ્યા પછી તો તેને છોડી જ દેવી પડે.

મી ન સન્દેશમાં કહું તો ધર્મ અને મોક્ષનો સન્ધિ થતા અને શેટલીને
 છે શેટલી જનાવગ મટે તવો જુઓ જળાણુ જણુ જરૂરનું છે એ નથી
 થીને વગર શેટલી થઈ શકતી નથી જતાં ખાવાના કામમાં તે તોર્મની
 એક પણ વસ્તુ આવી શકતી નથી તેમજ મોજન તમાર કરવા માટે અમિ
 આવશ્યક સાધન છે પણ મોજન તમાર થઈ ગયા પછી અમિ સજાવનાર
 પેટની જાતે / જુઝવી નામે છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિચાર

કરતો રહે, કે અગ્નિ ખુઝાવાતો જ છે, ભોજન તૈયાર થયા પછી તેને શાંત કરવાતો જ છે, એટલે પહેલેથી જ ચૂકામા લોટો ભરીને પાણી રેડી દે તો તો એકદશી જ કરવી પડે-ભૂખે જ મગ્નુ પડે

સાધનાના સમય દરમ્યાન, સાધનોને પકડી રાખવાં એ જોટલુ જરૂરી છે, એટલુ જ સિદ્ધિ મેળવ્યા પછી તેને છોડવુ જરૂરી છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે તમારે સ સારની સમસ્ત વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો પડશે. સ સારી અવસ્થાની નાની સરખી રેખા પણ છોડવી પડશે ચૌદમુ ગુણસ્થાન કે જે અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન છે, તેનો પણ સિદ્ધ થતીવખતે ત્યાગ કરવો પડશે ત્યારે જ આત્મા સ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે જ મોક્ષ-પુરુષાર્થ છે

તમે તમારા આત્માને અશુભમાંથી વાળીને શુભમા લાવો અને શુભ-માંથી શુદ્ધ તરફ અભિયાન કરો પણ તેને માટે પુરુષાર્થ તો અનિવાર્ય રીતે આવશ્યક છે શુદ્ધ સ્થિતિને પુરુષાર્થથી જ મેળવી શકાય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે પુરુષાર્થ અનાવશ્યક છે કેમકે કાળ પાકશે, ત્યારે જ આપણે સુકેત થઈ જઈશું પરંતુ આ સિદ્ધાંત ભગવાન મહાવીરનો નથી, ગોશાળાનો છે. ભગવાન મહાવીર પોતે કદર પુરુષાર્થવાદી હતા. તે જાણતા હતા કે-“ મારુ આયુષ્ય બોતેર વર્ષ તુ છે ત્યારપછી, હુ જરૂર મોક્ષે જવાનો છુ ” છતાં તેમણે શુ કરવા દીક્ષા લીધી અને કઠોર તપ-સાધના કરી તેનો અર્થ એ છે કે તે એકલા નિયતિવાદી નહોતા, પુરુષાર્થવાદી પણ હતા તે જાણતા હતા કે-“ હુ મોક્ષમા તો જઈશ, ” પણ તે એ પણ જાણતા હતા કે “ તે માટે આટલી સાધના પણ કરવી જ પડશે ”

નિયતિવાદ પૂર્ણ જ્ઞાનીઓને માટે છે ત્યાં મારી અને તમારી લાયકાત નથી આપણી પાસે તો પુરુષાર્થ છે તે મારફતે જ આપણે વિકાસના ખ્યેય સુધી પહોંચી શકીશુ પણ તે પુરુષાર્થ સમ્યક્ હોવો જોઈએ આપ સર્વના આત્મામા સમ્યક્ પુરુષાર્થ જાગૃત થાય અને તે આપના ચરમલક્ષ્ય સુધી પહોંચાડવામા સહાયક થાય, એ ઈચ્છા સ થે ત્રિરમુ છુ

તા ૧૮-૮-૫૯

જૈન ઉપાધ્યય, માહુંગા

મોહ અને પ્રેમને બાળની દુનિયામાં લગભગ સમાનર્થમાં વ્યવહાર છે. બંને બંધારે બા શીર્ષક રાખવામાં આવ્યું તો શરૂથી મનનકાર્થ થેથી જ કહેવા લાગ્યા કે બા બંને તો એક જ છે એ જાણુ. આ બંનેમાં પહેલે દેર છે એટલે દેર છે જેટલો કે ગામ અને આકમના દુધમાં દેર હેલ છે. નામ અને રંગની દૃષ્ટિએ બંને એક જેવા છે પણ શું રૂઝવણિમાં પણ એક જેવા છે ખરા નહીં. બંનેમાં દિવસ-રાતનો દેર છે. પહેલું (ગાયનું દુધ) ધણુઘણુ છે ત્યારે બીજું (આકમનું દુધ) ધણુકરક છે ગાયનું દુધ નાના બાળકથી લઈને સો વયના વઢને પણ હજી સમાય છે એટલા મોટા તો ગાયને માતા કહી છે પણ બોસનું દુધ આટલું સ્વાસ્થ્યક નથી બને. આકમનું દુધ તો પ્રાણુ-માતા છે પ્રેમ એ ગાયનું દુધ છે તો મોહ એ આકમનું દુધ છે.

બાળમમાં બાં આવાક-જીવન અંગેનું વચ્ચેનું આવે છે ત્યાં એકે પ્રેમાણુપાત્ર રજા વિશેષ બાપાનું છે સાથે જ સમ્પ્રાણુપાત્ર રજા” એ પાઠ પણ આવે છે. પણ મોહાદુરાજ સ્વા એવા પાઠ ક્યાંમ આવે ત્યાં કાણુ કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાશ છે તો મોહ અધાર છે પ્રેમ ક્રિયાનનો માર્ગ છે તો મોહ ખતનની પ્રેરણા છે તેથી જ મોહને કર્મ બંધનનું મૂળ કારણ ગણાયું છે.

શાન્તો ય યોસો વિચ કમ્મ કીય કમ્મંચ મોહ વ્પમસં થવંતિ ।
કમ્મચ મારમરજસસ મૂલ્લ મુવર્જંચ માર મરર્જવ્યાન્તિ ॥

(ઉત્તરા અ. ૩૨ મ. ૮)

રાગ અને દ્વેષ કર્મના બીજો છે અને કર્મ મોહનો પુત્ર છે મોહની ચિકાશ જ આત્મા ઉપર કર્મ ચોટવાનું પ્રમુખ કારણ બને છે આ કર્મ ભાવ-પરપરાના બીજો છે આના વડે જ આત્મા જન્મ અને મૃત્યુના ચક્રને ગતિ આપે છે. દુ ખ શું છે? જન્મ અને મૃત્યુનો પર્ણાંજલિ જ તો છે

દુ ખનું મૂળ-મોહ

આત્મા દુ ખથી બચવા ચાહે છે પણ દુ ખના કારણથી બચવા ઈચ્છતો નથી એ તાપથી બચવા માગે છે પણ સૂર્યના કિરણોના મોહને પણ છોડવા માગતો નથી પરંતુ એ પણ નિશ્ચિત છે કે જ્યાં સુધી કારણ હાજર છે ત્યાં સુધી કાર્ય-પરપરા ચાલુ રહેવાની જ કાર્યની સમાપ્તિ માટે પહેલા કારણને સમાપ્ત કરવું પડશે દુ ખને સમાપ્ત કરવા માટે તો આપણે આત્મા નીકળ્યા પણ એનો રસ્તો જ નોંધ્યો-જાણ્યો નહીં તો આપણા પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડશે. દુ ખથી મુક્તિ પામવાનો સાચો રાહ તો અઢી હજાર વર્ષ પહેલા પાવાપુરીના છેલ્લા પ્રવચનમાં વીતરાગ આત્મા ભગવાન મહાવીર બતાવી ગયા છે

दुःखं हयं जस्स न होई मोहो ॥

આ સોનેરી સૂત્રને તમે સૌ યાદ રાખો. વિશ્વના દુ ખોના ઉપરની છાલને તોડીને જોશો તો ત્યાં તમને મોહનું બીજ દેખાશે એક મિનિટ જરા ઊંડા ઊતરી જુઓ તો ખરા કે દુ ખ એ શું છે? અને તે ક્યા છે? તમે માનો છો કે વિયોગની ક્ષણો એ દુ ખની ક્ષણો છે એ ક્ષણો ક્યારેક એટલી કરુણ હોય છે કે કદી-કદી તો વિયોગનું દુ ખ આખોમા આસુ વહાવી દે છે. આ વિયોગ પછી સ પત્તિનો હોય કે સ બંધીનો હોય, પણ એ માનવ મનને દ્રવિત કરી દે છે અને આ બધા વિયોગોમાં પુત્ર-વિયોગની વાત સૌ કરતા વધુ કરુણ હોય છે, એ વિયોગનો સર્વાધિક પ્રહાર માતાના મમતાળુ હૃદય ઉપર પડે છે.

મુ બઈ તો વિરાટ નગરી છે લાખોની સખ્યામાં અહીં માણસો વસે છે. અહીં ઓછામાં ઓછા પચાસથી સો માણસો પ્રતિદિન મૃત્યુ પામતા હશે પણ શું એ બધાનું દુ ખ તમારા મનને પીડા પહોંચાડે છે? જવાબ આવશે, કે નહીં જો મૃત્યુ જ દુ ખનું એક માત્ર કારણ હોય તો દુનિયામાં પ્રતિક્ષણ મૃત્યુ પામતા હજારો માનવીઓ તમને શા સારું પીડા દેતા નથી? જો મૃત્યુ દુ ખ દેતું નથી તો કાઈની પ્રિય વ્યક્તિ જ્યારે સસાર-ચાત્રા સમાપ્ત કરી વિદાય લે છે ત્યારે શા માટે એ કલાકો સુધી આસુ વહાવ્યા કરે છે? દુ ખનું અસલી રૂપ તમે જાણવા માગશો તો દુ ખ કાઈના જીવવા અથવા મરવામાં નથી જો એમ જ હોત તો ઓછામાં ઓછું તો

મોહ અને પ્રેમને જાણતી દુનિયામાં લગભગ સમાનતામાં મહત્ત્વ છે અને બંન્ને જા સીર્ષક રાજવામાં આવ્યું તો સદાથી મનનશીલ હોયી જ રહેવા લાગ્યા કે જા જાને તો એક જ છે એ કહ્યું. જા જાનેમાં જણે ફર છે એટલે ફર છે તરણે કે જા જાને જાણતા દુષ્ટમાં ફર હોય કે નામ અને રમતી દષ્ટિએ જાને એક જોય છે પણ શું શુભ-દષ્ટિમાં પણ એક જોય છે ખરા? નહીં જાનેમાં વિચિત્ર-શુભનો ફર છે પહેલું (મનુ દુષ્ટ) પ્રણયમાં છે ત્યારે બીજું (જાણતું દુષ્ટ) પ્રણય રક છે જાણતું દુષ્ટ નાના જાણતી થઈને સો વપના થઈને પણ કઈ સમય છે એટલા મોડે જ તે જાણને માતા કહી છે પણ એટલું દુષ્ટ જાણતું સ્વાસ્થ્યમાં નથી જાને જાણતું દુષ્ટ તો પ્રણય-માત્ર છે પ્રેમ એ જાણતું દુષ્ટ છે તો એક જ જાણતું દુષ્ટ છે "

જાણતીમાં જા પ્રણય-જીવન જાણતું વધુન જાણે છે ત્યાં જોને પ્રેમાશુર્યામ રજા વિદ્યમાન જાણતું છે સાધે જ પ્રેમાશુર્યામ રજા " એ પણ જાણે છે પણ પ્રેમાશુર્યામ રજા એવું પણ કદાચ જાણતો નથી. પ્રણય કે પ્રેમ જીવનનો પ્રકાર છે તો પ્રેમ જાણતું છે પ્રેમ જાણતો મન છે તો પ્રેમ જાણતી પ્રેમણ છે તેથી જ પ્રેમને કમ જાણતું મૂળ પ્રણય જાણતું છે "

રાગો ચ કોસો વિષ કમ્મ પીય કમ્મંજ મોહવ્યવહં સર્વતિ ।
કમ્મંજ કારમરણસ સુક કુષ્કંજ કાર મરણવ્યાપ્તિ ॥

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયાં છે પશ્ચિમી-દેશોમા થયેલા એ-એ વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો ન્યા મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી ખીજી સમળીઓએ આ ન્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ-પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મો ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે ન્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા ન્યા સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા ન્યા સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળા એક એવી જગ્યાએ છે કે ન્યા અનેક સસ્કૃતિઓ ભેળી થાય છે દૂર દેશના-રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠ મેળામા માલ ખરીદો, સામાનને પેટીમા બંધ કરી ખીતીઓ લગાડવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ઘર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠ મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ઘરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ અને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના-શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ અને છે જો આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઝોછો કર્યા વગર આગળ વધવું તો સંભવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠ મજૂરોની આ વાત સાંભળી તો

પાડેલીના પુત્રના મૃત્યુથી તમને જરૂર દુઃખ થાત. વચાર્થમાં તો એવું નહીં નથી. દુઃખ તો આપણામાં વસે છે આપણુ પોતાનું કાઈ પ્રિયજન મરતું જ તો જ એનો વિચાર આપણને ખટકે છે પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો એવું દુઃખ નથી પરંતુ તે પોતાનો હતો અને તેથી જ તે આત્મની મમતા બાદથી દ્રવી જાય છે દુઃખ થાય છે પાડેલીમાં કાઈ મરી પડ્યું જાય તો એના મોં પર એક દુઃખની રેખા પણ દેખાતી નથી.

કદમના કરો એક આદમીએ પચાસ હજાર રૂપિયા રોકી એક નવશે માંખે. એના હૃદયમાં એ બજલા પ્રત્યે કટમે મોહ હતો. એમાં ક્યાં પણ શોક-પણ નુકસાન થાય તો એના હૃદયને ટેસ પહોંચે છે પરંતુ પરિસ્થિતિ વણ એને એ બજલો વેચી દેવો પડ્યો. એના એને સાઠ હજાર રૂપિયા કપડાં શોપ દિવસ બાદ એને સમાચાર મળે છે કે બજલાની પાસે જામ લાગી અને તમારા ભવ્ય બજલાના સ્થાને હવે ફક્ત અડધી-બજેલી દીવાલોના ખડેરાં લેવા છે શું આ સમાચારથી એ સજ્જનને કંઈ દુઃખ થશે? નહિ. પ્રથમ એ થય છે કે એવું શા માટે બને છે? પહેલાં તો બજલાને ઘનુ જરા સરખું નુકસાન એના હૃદયમાં આઘાત લગાવતું પડ્યું હવે બપોરે બજલો રાખનો બજે નથી મથો તેમ જીર્ણ તેને દુઃખ-અનુભૂતિ થતી નથી. એવું કારણ છે પહેલાં બજલો પોતાનો હતો માટે દુઃખ ઘનુ હતું હવે એ માનની અધિ હતો છે એના રૂપિયા એ ગણી ચૂક્યો છે તેથી એને એનાથી ઘણું ઓછી સાથે હવે કાંઈ સંબંધ રહ્યો નથી. આ પોતાપણુ ગુણ કે સાથે જ દુઃખ સ્વ ગર્વ પરંતુ મોહમયી આદમી આ તથ્યનો સ્વીકાર કરતો નથી. બજલાન મહાવીર આચાર્ય સૂત્રમાં દર્શાવે છે

‘इयं मेव नाव बुज्जति ये जप्ता मोह एउद्धा ॥’

આચાર્ય સૂત્ર

મોહાટ્ઠ આદમી સત્યનો પ્રકાશ મેળવી શકતો નથી મોહની ખાંધે બપોરે હૃદયમાં પ્રથમ રૂપે પ્રવેશે છે ત્યારે એનો પહેલો પ્રકાર વિવેકની હીન સિખા ઉપર પડે છે વિવેક પોતે જ પ્રકાશ છે પરંતુ મોહ બખતર દેવાય છે એ પોતાના ભાવિ જીવન પ્રત્યે સ્વપ્રધાન થતો નથી તેમ એના પરિણામ તરફ પણ એનું ધ્યાન જતું નથી. સીતા સોનાના મૂળ ઉપર મોહિત થઈ શામાયણકળમાં ચંદાર એ મહાયુદ્ધના મૂળમાં આ મોહન છુપાયેલો રહ્યો છે સુરજી મૂળનો મોહ પણ મુદ્દની એક ચિન્તારી બનીને રહ્યો છે એના પછી આવે છે ચંદ્રસુનો સીતા-મોહ. જામ પ્રત્યેક મુદ્દના મૂળમાં કોય ઉતરેલો

તો એમા મોહ જ દેખ શે પછી લડેને એ રૂપનો મોહ હોય કે પછી રૂપિયા-પૈસાનો સુદરી અને સપત્તિને લઈને જ મોટા મોટા યુદ્ધો રમાયા છે પશ્ચિમી દેશોમા થયેલા બે-બે વિશ્વયુદ્ધોની પાછળ જુઓ, ત્યાં પણ તમને મોહનો ઇતિહાસ જ મળશે

હા, તો જ્યાં મોહ છે ત્યાં મારા-પોતાપણુ છે અને આ પોતાપણુ જ તો બધી પીડાઓનું મૂળ છે એક સમળી માસનો દુકડો લઈ આકાશમા ઉડી રહી હતી બીજી સમળીઓએ આ જ્યારે જોયું તો એ એના ઉપર ઝપટી એ માસના દુકડા માટે સમળીઓ આપસ-આપસમા લડી પડી પરતુ પેલી સમળી જેવી બદલો વાળવા એના ઉપર વાર કરવા ગઈ કે લાગલો જ એના મોમાથી પેલો માસનો દુકડો છૂટી પડ્યો નીચે તળાવ હતું. માછલીઓ મોં ફાડી તૈયાર જ હતી માસના દુકડો ત્યાં પહોંચતા જ ત્યાં પણ સઘર્ષ શરૂ થઈ ગયો પણ સમળી હવે શાત હતી આ વાત સસારના બધા જ મોહવૃત્ત પ્રાણીઓની છે જ્યાં સુધી મોહ છે ત્યાં સુધી સઘર્ષોની પરપરા-સમાપ્ત થશે નહીં લોઢામા જ્યાં સુધી અગ્નિ રહે છે ત્યાં સુધી એણે ધણુ-પ્રહાર પણ સહેવા પડશે, તેવી જ રીતે આત્મામા જ્યાં સુધી મોહની જવાલા છે ત્યાં સુધી એ એને બાળતી જ રહેશે

એક વાત મને યાદ આવે છે એક વાર એક શેઠ મેળામા ગયા મેળો એક એવી જગ્યાએ છે કે જ્યાં અનેક સંસ્કૃતિઓ બેળી થાય છે દૂર દેશના રહેવાસીઓ એક-બીજા જોડે મળે છે શેઠે મેળામા માલ ખરીદ્યો, સામાનને પેટીમા બધ કરી ખીંચીઓ લગાડાવી દસ મજૂરો બોલાવ્યા. સાત-સાત પેટી પ્રત્યેક મજૂરના માથે મૂકી શેઠ ધર લાણી ચાલી નીકળ્યા. રસ્તો લાંબો, જેઠું મહિનાનો સૂર્ય તો ભર જીવાનીમા હતો સહસ્ર કિરણો વડે તે પૃથ્વીને તપાવી રહ્યો હતો આવા સમયમાં તો ખાલી હાથે પણ ધરની બહારે નીકળવું મુશ્કેલ બને છે ત્યારે આ મજૂરો તો સાત-સાત પેટીઓ માથે મૂકી ધોમ-ધખતા તડકે રસ્તો કાપી રહ્યા હતા ભાર અને ગરમીને કારણે મજૂરોના શરીરમાથી પરસેવાની ધારાઓ નીતરી રહી હતી

આખરે મજૂરોના ધૈર્યે જવાબ આપી દીધો તેઓ કહેવા લાગ્યા કે-હવે તો ચલાય તેમ નથી. ચાલવું અને ભાર લઈને ચાલવું એ બની શકે તેમ નથી હવે તો એક એક ડગલુ કષ્ટ-પ્રદ બને છે જે આવી જ સ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને ભાર ઓછો કર્યા વગર આગળ વધશું તો સલવ છે કે-આપણે અહીં જ ઢગલો થઈ જઈશું, શેઠે મજૂરોની આ વાત સાલળી તોડ

એમનું હૃદય દ્રવી શીઘ્ર મનુરોની મનઃસ્થિતિને એ સમજતો હતો. મરી
બાઈની પીઠા એણે ખનુશતી હતી. એટલે જ તે એ મનુરોના મૃતે સમજ
સક્યો. એક કવિએ કહ્યું છે કે —

જેને વીલી હોય તે જાણે કે ખનુશતી કાઈ ન જાણે કે
કાંઈ ખરે ખર બારડી કેરો દાઢ્યા વાળો હોય,
વાળા વિનાની વેળા કે જાણી શકે નહીં મૃત.

જે જેના ઉપર વીતે છે તે જ જાણી શકે છે હમેશાં મેદરોમાં ફરે
છે એને શું ખબર કે પસંદ આવે તે હોય છે જે હમેશાં સુખસુખી બને
છે અને વિશાળ ખાસ પથ્થરના મહેલોમાં વસે છે એને શું ખબર કે
મરીબાઈની જિંદગી કેવી હોય છે ફૂટપાથ ઉપર સૂતાગે કેવી વીતે છે।
નળ તળે બેસી નહાનાર શું જાણે કે ફૂવામાંથી પાણી એચીને નહાવું શું
હોય છે ? જે માણસ જે પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈ જાય છે તે પોતાના
જેવા કુખીઓના કુખને પિંજતી શકે છે

હા તો શકે મનુરોની મનઃસ્થિતિ જાણી લીધી અને કહ્યું કે ?
જેટલો જાર ઉપદ્રીને ખાસમાંથી ચાલી શકે તે તેટલો જ જાર ઉપદ્રી અને
બાઈનો જાણી જ હોય કે મને એનું કાઈ કુખ નહીં લાગે તમારું મૃત
તે માનુ મૃત છે કારણ કે તમારા સૌમાં કુખ માનુ જ જાતમાના પ્રતિનિધ
જેણે હું જા જડ દુઃખ કે તા તમારામાં અજ્ઞતા ચિત્તને પ્રવેશ માનુ
ખામાને વિશેષ પ્રેમ છે શુંનાં મધુર વચનોથી મનુરોને કંઈક ખામા-
સન મળ્યું એમણે તો ચાર ચાર પેટીઓ ઉતારી લીધી.

ફક્ત એક મનુરુ એવો હતો જેણે વિચાર્યું કે જા પ્રમ તો તે જ
સમયે જમારી જામે જાનો હતો જ્યારે જામે શુંને ઘેર જા પેટીઓ ખોલે
માનવાનું વચન જાણ્યું હતું હવે જામે જે પેટીઓ ફેરી શકે તો શુંને
ફેરવું નુકસાન થશે ? જા જાણુ જામે જમારાં વચનોથી પાછા ફરીને જામે
જામ વિચારી એ તો સાતેજ પેટીઓ માથે મૂકી આવતો સ્ત્રી. ઉપરે મનિષ
જાણી પહોંચી. હવે જામા મનુરુ જાર-વદનથી મુક્ત થઈ પોતાને ઘેર જા
ઉત્સુક હતો તેઓ જેવા પેટીઓ ઉતારવા લાગ્યા કે શું જામા જા
મૃત જા માટે ફેરો જા. જેની પાસે જેટલી પેટીઓ છે તે તે લઈને પોત-
પોતાને ઘેર જઈ શકે છે. જા જાણુ તમારે ખરેખર છે " જા સંજગતમાં
જા મનુરુએ ધર-પીડેનો જાણી જાણુ જામા વિચારવા લાગ્યા : જામે
જા ખબર હતી તદ્દીતર જા પેટીઓ જાણુ ઉપદ્રી લાગત. "

તે પેટીઓ ફેટીને મનુરોએ શાનિનો શ્વાસ લીધો હતો, હવે એ જ પેટીઓ માટે એમની આખોમા આશુ ચાલી નીકળ્યા કારણુ લારે તો પેટીઓ ગેડની હતી અને હવે એ પોતાની થઈ ગઈ, પહેલા એના પર પોતાની માલિકી-પોતાપાત્ર નહોતુ એટલે માત્ર લાગેની પેટીઓ કેકરામાં શાનિ માની હતી હવે એ પેટીઓ પર પોતાપાત્ર-માગપાત્ર આશુ એટલે ભાગ્યી હલકા હોવા છતાં પણ દુઃખની શિક્ષા એમની જાતી પર લદાઈ ગઈ છે. માટે જ ભગવાન મદાવીર બતાવે છે ન્યા માગપાત્ર છે, મમત્વ છે, ત્યા દુઃખ રહેશે જ.

મોહ અગે હુ ધણુ જોડી ગયો છુ. હવે આપણે પ્રેમ અને મોહ અને ઉપર તુલનાત્મક વિચાર કરીશું મોહ બદિરગ છે તો પ્રેમ અતરગ છે પ્રેમ અને મોહમા તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે હીરા અને કાચમા હોય છે. ચમક તો કાચને પણ છે અને કદી-કદી તો ભોળા માણસની આખને થાપ આપી એ હીરાના ભાવમા પણ વેચાઈ જતો હોય છે તો પણ કાચ અને હીરાના મુખમા ધગો મોટો ફેર છે, તેમ એમના ચકળાટમા પણ ફરક છે હા, તો તેની રીતે મોહ પણ કદી-કદી પ્રેમનો પોપાક પામી પ્રેમનુ મૂલ્ય મેળવી જાય છે, પરંતુ એના અસચીપણાને જોણે પીછાની લીધુ છે તે બનેને એક માનવાની ભૂલ કદી નહીં કરી શકે

પ્રેમ આત્મધર્મ છે તો મોહ દેહ-ધર્મ છે મોહ બીજને ઉગાડવા માગે છે તો પ્રેમ બીજ માટે સ્વયં જગ્યાદ થવામા આનંદ માને છે કારણુ કે મોહશીલ આત્મા પોતાના જ સુખને જુએ છે, ન્યારે પ્રેમશીલ માનવ મૌના મુખમા પોતાનુ સુખ જુએ છે પ્રેમની પુષ્ટિ વિયોગમા થાય છે અને મોહ સયોગમા પુષ્ટ બને છે પ્રેમ દિલમા વસે છે તો મોહ ફક્ત આખોમા વસે છે. મોહ વિકારશીલ છે ત્યારે પ્રેમ વિચારશીલ છે, માટે પ્રેમ ત્યાગ ચાહે છે ન્યારે મોહ રાગ અને ભોગનો લિખારી છે પ્રેમ નિલ છે તો મોહ અનિલ છે પ્રેમ અસલી છે તો મોહ નકલી છે પ્રેમને રૂપ અને વયની અપેલા રહેતી નથી ન્યારે મોહ તો રૂપનો તરસ્યો છે રૂપના ખસવાની સાથે જ મોહ પણ ત્યાથી ખસી જશે એટલા માટે જ પ્રેમ પ્રતિદિન વધે છે તો મોહ સમય જતા ઘટતો જાય છે પ્રેમ સદા યુવક રહે તો મોહ વૃદ્ધ થતો જાય છે

એ મોહની જ તો પ્રેરણા હતી ને કે સુરિકાતા પોતાના પતિને ઝેર દેવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ હતી ચુલ્લણી પોતાના પુત્ર બ્રહ્મદત્તને મારી નાખવા માટે તૈયાર થઈ ગઈ, ત્યાં પણ મોહની જ વાત હતી. આજે અધિકાંશ યુવકો સ્ત્રીનેમા-સસાંગ ગોખીન છે દિલ્લોમાં પ્રેમ-કહાણીઓ જુએ છે અને સગી-

તના નામે દિલ્થી ખીત એમની જીવન ઉપર ચરેલા રહે છે તે આજીવ પ્રેમ છે નથી આ પ્રેમના નામે મોહની કહાણી છે જે પ્રેમમાં વાસનાને રમ છે તે પ્રેમ નથી ત્યાં તે પ્રેમની બાધે મોહ મોલી રહે છે જે જીવનમાં વસતો પ્રેમ પણ મોહનું જ એક રૂપાંતર છે કારણ કે જે પ્રેમ શરીરાકાંક્ષી છે તે મુગ્ધ છે તે પોતાની ખજાણા દુષ્ટિની પરંપરા લઈ આવતો હોય છે પરંતુ આત્માકાંક્ષી પ્રેમમાં જેની વિમુક્તિનો ભૂતી સમી નથી માટે તે મુગ્ધ છે અને અપેક્ષામૂલ સ્થાયી પણ છે

સાથે-સાથે પ્રેમ સેવાસીલ છે કારણ તે બીજાના દુઃખમાં હમણીં ધરાવે છે ન્યારે મોહ તો પોતામાં જ આસક્ત રહે છે બીજાની જીતિ મિત્તા નથી પ્રેમ કહે છે

મૌરોં કે સુલકો સુલ સમઘુ સુલકા કરેં સપાય

મપના ડુલ ઠો સદ્દર્શ કિન્તુ પર-ડુલ દેખા ન જાય ।

દયામય દેલી મલિ હોજાય ।

કારણ કે પ્રેમ મીઠુનતીની જેમ સ્વયં બગાડે પણ બીજાને પ્રમદ આપવા માગે છે ન્યારે મોહ કંઈક બુદ્ધિ જ મિત્ર બતાવે છે

કિસ કિસ કી ફિક કીજિય, કિસ કિસકો રોહ્યે

માતમ વફી સીમ હિ મુંદ હક કે સોહ્યે ।

કારણ કે મોહ સ્વાર્થી અને પ્રેમ પરાર્થી છે એટલે જ મોહ શબ્દ પોતાના સાથ તથા દામન પિડ સુધી જ સીમિત રહે છે મોહમાં આત્મ અને અન્યાયનો પણ વિવેક રહેતો નથી ન્યારે પ્રેમ વડે તો વિવેક-દીપ અગમનતો રહે છે એક કિંદુ માત્રને સમાવેપયોગી પણ મનની જેની સેવા કરે છે એમાં પૂર્ણ ભાવ રાખી જેની ભક્તિ પણ કરે છે તે એટલે પ્રેમ છે પણ બે એ માત્ર કેઈ બીજા પેતરમાં જઈ કંઈ નુકસાન કરી આવેલે પણ એના માધિક જેની કરી દરકાર ન કરે તો એ મોહ જ સેવાસીલ કારણ કે મોહમાં બીજાને જીતી જીતી પ્રત્યે આંખો નમ કરી નહીં છે

માટે કે હરી ભારપૂર્વક કહીશ કે પ્રેમ એ તો આત્મિક સંપત્તિ છે ન્યારે મોહ શારીરિક છે ત્યાં આત્મિક મુશ્કે પ્રત્યે આકર્ષણ છે ત્યાં તબી પ્રેમનું આકર્ષણ છે ત્યાં શારીરિક સૌંદર્ય તરફ આપણું હલ વધે છે ત્યારે વિચારવું તેજ એ કે આ મોહનું આકર્ષણ છે જે આપણે એક પુખ્તને તેજ એ જીએ એના મધુર સૌંદર્ય પર મુગ્ધ થઈ જઈએ છીએ આ તો સૌંદર્ય પ્રેમ છે પણ એને બૂરી સેવા માટે ન્યારે આપણે હલ આગળ વધે છે અથવા એના પર અધિકાર જમાવી એની જઈએ અને

ખીજે લેવા માગે તો એની સાથે લડાઈ-ઝઘડો કરવા તૈયાર થઈ જઈએ તો સમજવું જોઈએ કે એ ફૂલ પ્રત્યેના આપણા મોહ છે

જેના પ્રત્યે આપણા પ્રેમ હોય છે તેના સારુ ત્યાગ, ઉત્કર્ષ તથા સેવાના વિચારો જનમૃત થાય છે પરંતુ મોહમા સેવા આપવાની નહીં લેવાની ભાવના રહે છે પ્રેમી પોતે કષ્ટ વેડી લેશે અને ખીજનું તનિક કષ્ટ પણ એના માટે ભારરૂપ બની જશે ત્યારે મોહશીલ વ્યક્તિ તો ‘હું’ અને ‘મારા’ને સદા બચાવવાની ચેષ્ટા કરતો ફરશે પોતાના કષ્ટોને એ ખીજ ઉપર જ લાદવાનો પ્રયાસ કરશે

એક માતાનો પુત્ર શાળાએ લાવવા ગયો માતાની એના પર અસીમ મમતા હતી તેથી એ પણ સાથે ગઈ શિક્ષકને પોતાના પુત્ર અંગે સૂચના આપતી કહેવા લાગી “માસ્તર સાહેબ, મારા દીકરાને તમે કંઈ ન કહેશો. કદાચિત જો એ તોફાન કરે અને તમારે એને ડરાવવો હોય તો તમે એની પાસે બેઠેલા છોકરાના ગાલ ઉપર જોરથી તમારો મારજો એ તમાચાથી એ ડરી જશે આ માતાનું હૃદય છે એની આખો પોતાના બાળકને સદા સુખી અને હસતું જોવા માગે છે આ એનો રનેહ છે પણ પોતાના બાળકને બચાવવા માટે જ્યારે એ ખીજ બાળકના ગાલ ઉપર તમારો મારવાની સૂચના કરે છે તો સમજી લેવું જોઈએ કે એ પ્રેમ નથી, પણ મોહ છે.

પ્રેમથી મોહ, મોહથી વાસના અને વાસનાથી પતન એ અઘોગામી પ્રેમ છે પ્રેમથી સેવા, સેવાથી ત્યાગ, ત્યાગથી આત્મશુદ્ધિ એ પ્રેમની ઉર્ધ્વ-મુખી ચેતના છે પહેલો પ્રેમ છે અને ખીજે મોહ છે આ મોહ જીવનને પતનના રસ્તે ધસડી બંધ છે તમે પ્રેમથી મોહ ભણી જઈરહ્યા છો કે સેવા ભણી ? એ તો તમારું આત્મ-નિરીક્ષણ જ બતાવશે

હા, તો તમે પ્રેમ અને મોહમા વિવેક રાખો જો કે ઉપરથી બંને એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ બંનેમાં તેટલો જ ફરક છે જેટલો કે ચાપલુસી (મસ્કા પોલીશ) અને વિનયમા ચાપલુસી વિનયમા જ ધૂમે-ફરે છે પરંતુ એ પિશાચિની છે, જ્યારે વિનય દેવતા છે તે તો આત્માનો પોતાકો ગુણ છે એક ચૂનો છે તો ખીજૂ માખણ સફેદી બંનેની એક જેવી છે પણ એક આસ્થિકારક છે તો ખીજે પ્રાણનાશક છે માટે તમે મોહ અને પ્રેમમા ઠીક ઠીક વિવેક રાખો અને પ્રેમના પ્રકાશમા આગળ વધો ઉર્ધ્વમુખી પ્રેમ તમારે આત્માને ઉર્ધ્વગામી બનાવશે.

॥ૐ॥ શાંતિ

દિનાંડ

૧૯-૧૦-૫૮

જૈન ઉપાધ્યય,
કોટ, મુબઈ

આલે સમે સૌ જીવનનાં બે રૂપો જોવા આવ્યા છે. પણ પ્રથમ એ છે કે જીવન એ છે શું ? મનુષ્યની આસ પાસે કરવાની ક્રિયા એ જીવન કહેવાય છે. પરંતુ ફક્ત આસક્તિ આત્મનાં જ જીવન તથા કારણ કે 'એમ તો આસ તો પેલી ધમણ પણ છે' પણ જેના જીવનમાં કંઈક નિઃશબ્દિ છે તે જ તો જીવિત છે એની નિઃશબ્દિ પોતા પૂરતી જ સંમિત રહે છે. બીજો કંઈક એથી આત્મજન થઈ છે. જેની દિવાલને પાર કરી જેણે બીજા જીવનમાં આત્મીયતાનો સંચાર કર્યો છે તે જીવન અનરમતીના જીવનમાં છે. અનરમતી પોતે જગતને આસપાસના વાતાવરણને મુલાકાત કરે છે એ તો આપણે જાણીએ જ છીએ.

એ પણ એક નિઃશબ્દિ છે જે બીજા અર્થે પોતાનાં કિલોનું નિશ્ચય આપે છે. જ્યારે એન્ડ્રિય અણુપ છે ત્રીજા વસ્તુના સ્પર્શ કરે ત્યારે એ સ્પર્શ છે પણ એના ઘરણે આવનારને એ શાંતિ અને શીતળતા પ્રદાન કરે છે. લીમડાના ઝાંચા તો જે બાંધેલ વધુ રહે છે તેનું શરીર સ્વસ્થ જ નથી પણ છે સુધામની પાસે કંઈ નથી તો એનું હૃદય પ્રસન્નતા વડે સ્વાસ્થ્ય છે પણ હું માનવ, તું તો પચેન્દ્રિય છે તારી પાસે આવનાર બીજો માનવી પ્રસન્નતા અનુભવે છે કે ચિંતા લઈને પાછો ફરે છે ? તમારી પાસેથી અનરમતી ચિંતા લઈને પાછો વળે છે તો સમજવું પાડે કે હજી સુધી આપણે પેલા એન્ડ્રિય નેટમાં પણ જીવનવિકાસ સાધી શક્યા નથી.

જીવન વિકાસ અર્થે જોઈ જવું જોઈએ છે. આ આત્મા આપણે ત્રિચેત્તી નીકળી પ્રત્યેકમાં આવે ત્યારે એણે થોડો થોડો વિકાસ કર્યો. એન્ડ્રિયમાંથી બે-ઈન્દ્રિય ત્રેઈન્દ્રિય ચતુર્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય થયું એ આત્માએ વિકાસ કર્યો છે. પચેન્દ્રિયમાં પણ અસહીષી સહીષી મેળવવું અને એમાં

મનુષ્યપણુ પ્રાપ્ત થયું એ જીવનનો દ્રવ્ય વિકાસ છે પણ ભાવવિકાસની વાત જુદી છે કપાય અને સ્વાર્થના ભારથી જેટલો હટકો બની આત્મા ઉપર બેઠે છે, આધ્યાત્મિક પરિભાષામાં એને ભાવ-વિકાસ કહે છે

દ્રવ્ય-વિકાસની અપેક્ષાએ મનુષ્યથી દેવો આગળ વધી જશે, કારણ ભૌતિક વૈભવ અને સુખની દૃષ્ટિએ દેવ માનવ કરતા મહાન છે, પણ અતુલ સપત્તિનો સ્વામી એ દેવ કપાય અને વાસનાનો પોટલો બાધીને ફરતો હોય છે સ્વર્ગની સુક્રામળ પુષ્પ-શય્યા ઉપર પણ એને શાંતિ નથી ત્યાં પણ ઈર્ષ્યાની જગાળા જતી રહી છે એ નીરખે છે કે મારા કરતા પણ આ લોકો પાસે મકાનો વધુ છે અપ્સરાઓ અને રત્નો માટે પણ ત્યાં સઘર્ષ થતા હોય છે માટે કહેવું જોઈએ કે દ્રવ્ય-વિકાસની દૃષ્ટિએ દેવ ધણો આગળ વધેલો હોવા છતાં ભાવ-ક્ષેત્રે એ પાછળ છે વિશાળ સ્વર્ણ સિંહાસન મળ્યું હોવા છતાં પણ એના મનનું દારિદ્ર મટ્યું નથી ભાવસપત્તિ દેવ કરતા એક એકેન્દ્રિયની પાસે વધુ હોઈ શકે છે જે હીરા માટે દેવો પણ સઘર્ષ કરે છે, એ એકેન્દ્રિય જ તો છે જેના સારું સઘર્ષ થાય છે તે સઘર્ષ કરનારાઓ કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવે જોઈએ છે બીજી બાજુ, એકેન્દ્રિય એક-ભરી હોઈ શકે છે દ્રવ્ય સપત્તિથી તેઓ હીન-રહિત છે પણ ભાવ સપત્તિ એટલી વિશાળ છે કે કેવળ એક ભવ પછી જ સીધું મોક્ષ જઈ શકાય છે

એકેન્દ્રિયના જીવન-વિકાસનું એક રહસ્ય એ પણ છે કે એનો દેહ અન્ય પ્રાણીઓના ઉપયોગમાં આવે છે જેનું જીવન જેટલું વધારે બીજાના ઉપયોગમાં આવે છે, એ તેટલો જ લોકપ્રિય બને છે એમ તો સામાન્ય કેવળી અને તીર્થ કરના જ્ઞાન અને દર્શનમાં કોઈ ફરક નથી જેટલું વિશિષ્ટપૂર્ણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શન તીર્થ કરના આત્મામાં છે તેટલું જ એક સામાન્ય કેવળીમાં પણ હોય છે છતાં પણ તીર્થ કરના પચકલ્યાણક ઉજવવામાં આવે છે એમના જન્મદીક્ષા વગેરે કલ્યાણકોમાં દેવ અને દેવેન્દ્ર હાજર થાય છે જ્યારે સામાન્ય કેવળીના કેવળજ્ઞાન મહોત્સવમાં પણ સદૈવ દેવો હાજર થતા નથી આ બેદનું કારણ શું છે ? આત્મિક ગુણોના વિકાસની પરિધિમાં બંને સમક્ષ હોવા છતાં પણ આ બેદનું રહસ્ય છે તીર્થ કર, નામકર્મ પણ એ વિચારવું જોઈએ કે તીર્થ કર નામકર્મના આત્મા કઈ રીતે ઉપાજન કરે છે ? આગમ સાક્ષી પૂરે છે કે જે આત્મા પ્રાણીમાત્રની સેવાનો વિરાટ સકલ્પ કરીને ચાલે છે, સાધના-રસમાં સેવાનો રસ ભેળવી દે છે, એ તીર્થ કર નામ

કમનુ ઉપજાન કરે છે ઉત્તરાર્ધન સૂત્રના ૨૬ મા અખાનમાં પ્રયોગરર્થ એનું સુદર નિરૂપણ થયેલ છે

૫૦ યેયાયજ્ઞજ્ઞે સમ્પ્તે ! જોજે કિં જપ્પયદ્ !

જન યેયાયજ્ઞજ્ઞે વિરથયરનામ ગૌતમ કમ્મ તિલ્લપ્પઈ ॥

મહામુનિ જીવન મહાકમળુ ભગવાન મહાવીર પાસે પ્રમ રજૂ કરે છે કે પ્રભો, આત્મા સેવા વડે કઈ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે ?

પ્રમુ જવાબ આપે છે યેયાયજ્ઞ અર્થાત્ સેવા વડે આત્મા તીર્થંકર પદને પ્રાપ્ત કરે છે નિષ્કામ સેવા અને જનસમુદ્ધવના મનમાં શાંતિ અને જ્ઞાન-ધારા વદાવવાની પવિત્ર વિચારપ્રેરણી જ એને તીર્થંકરપદના વિચાર પદ પર લઈ જાય છે

હૃદયના પવિત્ર સકલ્પો એક દિવસે સાકાર બને છે અને તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત મહાપુરુષ સ્વકમ્પાણુ પછી અનતાનવ પ્રણીએને કુખ અને અર્થ-તિના અધકારમાંથી ઉતારવા માટે વાણીનો મહાશ પાથરે છે તેથી સ્વામાન્ય કેવળી કરતાં જ્ઞાન અને દયનની ન્યોતિ સમાન હોવા છતાં પણ તીર્થંકર વધુ વદનીય બને છે એ જ કારણ છે કે જાજનો ચોર કસે કેવળી બની શકે છે પણ જાજનો એ ચોર કસે તીર્થંકર બની શકતો નથી કારણ કે તીર્થંકર સ્વા માટે પાછલા અનેક જ મોતી સાધનાની અપેક્ષા રહે છે.

એક મહત્વપૂર્ણ વાત એ પણ છે કે એ નિશ્ચિત છે કે તીર્થંકર નહીં કમનિ બધે સમ્યક્ત્વ દશામાં જ થાય છે પરંતુ એ નિશ્ચિત નથી કે બધા શામિક સમ્યક્ત્વીઓ તીર્થંકર જોતનુ ઉપજાન કરે જ છે બધા જ જોપ શમિક અથવા શામોપશમિક સમ્યક્ત્વી તીર્થંકર જોતનુ ઉપજાન કરે એમ પણ હોતુ નથી. પરંતુ ત્રણેયમાં પણ સમ્યક્ત્વથીય આત્મા ન્યારે વિશિષ્ટ સેવાતર સેવા-ભાવનો વિકાસ કરે છે સારે જ તેઓ તીર્થંકરપદ પ્રાપ્ત કરે છે આ જ સેવા-ભાવના માનવીને મહાનતા અપ્પી દોરી લઈ જાય છે

જીવન ભણે નાનુ-અમન હોય પણ એમાં ને સેવાની સુવાસ હશે તે એ જાગળ વધી શકશે. એક કેળના પાન ઉપર એક આજળ-મિડુ પડેલું હતું સૂરજનાં સોનેરી કિરણો પામી એ હીરાવત્ સજાઈ રહ્યું હતું એની જ પાસે એક હીરો ત્યુ સજાઈ રહ્યો હતો એક પખી હીરોને ત્યાં જાન્યુ સજાતા તુરાર-મિડુ તરફ ઈશારો કરતાં એ બોલ્યુ થુ આ તમાડુ સજામી છે ? એટલામાં હીરો કાંઈ ભરાઈ બોલ્યો થુ એક તુરાર-મિડુની સાથે મારી તુલના સભવ છે ? બસ તેજ વખતે એક અઢવી નાં જાવી અને તેણે પેલા હીરા ઉપર ચાંચ મારી પણ એને તો ફક્ત નિરાશ

જ સાપડી આ જોઈ પેલુ નાનકડુ તુપાર-ખિદુ જોલ્યુ ‘બહેન, મારી જિંદગી નાની-અલ્પ છે, પણ આ જીવન જે તમાગ ઉપયોગમાં આવે છે તો હું પોતાને ધન્ય માનીશ’

પ્રશ્ન એ નથી કે જીવન કેટલુ મોટુ છે ? સપત્તિ કેટલી વિશાળ છે ? પ્રશ્ન એટલો જ છે કે આ જીવનનો કેટલો અંશ પરહિતમાં ઉપયોગી બન્યો છે ? વિશાળ સપત્તિનો કેટલો અંશ પર-સેવામાં વપરાયો છે ? ઘણીવાર સપત્તિ વિશાળ હોવા છતાં માણસ કંઈ આપી શકતો નથી ન્યારે સાધારણ સ્થિતિવાળો ઘણુ બધુ કરી જાય છે લાભે જોવાય તો મધ્યમ સ્થિતિ વાળો વધુ ઉત્સર્ગ કરે છે જે કે એની આવડ સીમિત હોય છે છતાં એનું દિલ અમીર હોય છે એ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવા માટે પણ પોતાની સ્થિતિથી વધુ કરી જાય છે, ન્યારે જીવી સ્થિતિવાળા પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે એમને વધુ દરજર પણ હોતી નથી કારણ તેઓ જાણે છે કે બીજાનું સ્વાગત થશે તોય ઠીક છે અને ન થાય-કરાય તોય ઠીક છે સપત્તિની સુગંધ છે તો ભ્રમગેનો ગુજારવ પણ કાયમ રહેવાનો છે જ, પછી શા માટે નકામું ખર્ચ ગળે નખાય !

સાચુ પૂછો તો નાના-નાના પ્રાણીઓનું જ જીવન આપણા માટે વિશેષ ઉપયોગી બને છે સ્થાનાગ સૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરે એની પૂરી વિગતો આપી છે જીવન ઉપર કાનો કેટલો ઉપકાર છે, આગમ એનો સાક્ષી છે. મનુષ્ય ઉપર પટકાયિક જીવોનો અનંત ઉપકાર છે પવનને જ લ્યો, કેટલો ઉપકાર છે એનો આપણા ઉપર ! એના અભાવે આપણે એક દિવસ તો શું પણ એક કલાક પણ આપણે જીવી શકીએ નહીં શું આ ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે પણ તમે કદી વિચાર્યું છે ? લેલુદાર ભલે ન માગે પણ ઇમાન-દાર શાહુકારનું શું કર્તવ્ય છે ? અને વિચારો કે જે સમસ્ત સૃષ્ટિમાં એક પણ માનવ ન હોય તો પવનને શું ચિંતા થશે ? પાણીનું શું બગડશે ? પણ જે હવા અને પાણી ન રહે તો મનુષ્યને ચિંતા થશે કે નહીં ? અરે, ચિંતાની તો વાત જ ક્યા રહી, મનુષ્ય એના ચિંતા જીવી પણ નહીં શકે નળમાં પાણી થોડું મોડું આવે અથવા સમય કરતા વહેલા બધ થઈ જાય ત્યારે પણ માણસ કેટલો અધીર બની જાય છે ? ત્યારે એનો-પાણીનો પૂર્ણ અભાવ તો પ્રત્યનું જ દમ્ય ઉપગ્રિયત કરશે

હા, તો આ નાના જીવોનો કેટલો ઉપકાર છે ! પૃથ્વી આપણો આધાર છે કરોડો, અબજો મનુષ્ય એના વક્ષઘસ ઉપર ધૂમી રજા છે. છતાં એને

એનો તનિક ફક્ત રોષ નથી. તમારા શરીર ઉપર નાની-સી ઠાપી પૂજી રહે
તો એનું ધમધમ-દરવું તમને ગમશે નહીં. આટલું હોવા છતાં પૃથ્વી પિતાનું
કર્તવ્ય મૂકી દે તો ક્યાં જઈશું આપણે ? તમને માફ હશે કે કચ્છમાં પૃથ્વીએ
એ મિનિટ માટે ફક્ત પોતાની ફરજનું પાલન કરવામાં દીક્ષ કરી તો લાંબા
રહેવાસીઓની શી સ્થિતિ થઈ હતી ? ધરતીકંપના એ સેકન્ડના ધક્કામાં મનુષ્ય
-સૃષ્ટિ ઠપી જોડે છે.

પૃથ્વી આધાર છે અને પાણી પેશ છે. અગ્નિ મનુષ્યનો પ્રમુખ સહાયક
છે એના અભાવે કાચુ ધાન-અન્ન રચાસ્મને જમાડશે. અને પવન તો આપણું
જીવન છે એટલે જ તો એનું બીજું નામ પ્રાણ રાખવામાં આવ્યું છે.
વનસ્પતિ માનવીનો આશ્વાસ છે એ પૃથ્વીમાંથી રસ તરત લઈને આપણને
આપે છે એક નાનકડી વેશ પૃથ્વીમાંથી નીકળી જાય ઉપર ચડે છે જળ
અને પૃથ્વીના પરમાણુઓને ગ્રહણ કરે છે. ફક્ત એ લઈને ફક્ત પોતાની પાસે
એ સમર્થ કરતી નથી. એ જળ અને પૃથ્વીનાં અષ્ટતત્ત્વોને ફલ-ફળપૂરે
આપે છે એ સુખધમ્મ ફૂંસોતો જ્ઞાનદ ન એ વેશ લે છે તેમ નથી મેલું જ્યાં
ફક્ત જીવદુઃખ એ મધમાખીને આમત્રે છે. કહે છે ફૂંસોતો પરમલે અને મનુષ્ય
માટે મધ તું નિર્મોલુ કર. ફૂલો પછી એ રસતત્ત્વ વડે ફૂંસોતું નિર્મોલુ
કરે છે તે પોતે ફક્ત ફળ ન આપતાં તમને જ એ અપણું કરે છે.

આ સૌનો કેટલો ઉપકાર છે આપણા ઉપર ? એ અમે તમે કહી
વિચારું. ફલ ખરું ? ધાનના એક ગ્રાસની સાથે કેટલી અસ્તિઓનો જન્મ
આપણે એકી સાથે આપણા ગળામાં સિંધારી જઈએ છીએ ? ફરક ગ્રાસમાં
એતરના રૂપમાં પૃથ્વીનો ? આપણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એટલે પોતાના
અમ-નિદુઓ નીતામાં છે તેમા જળદોનો એમાં પુરુષાર્થ રહ્યો છે. સ્વાદ
થી તું જસિદાન એમાં રહ્યું છે અને પાણી તેમ જ મૂવનિ એમાં સ્પર્શ
રહ્યો છે. વનસ્પતિના ઉપકારોની આ કથની તો અસીમ છે. મનુષ્યસમાજ
ઓક્ષી ત્વ મદલું કરે છે અને એના જાણમાં કાર્મોસિક ગ્રેસ (વાયુ) દે છે
છે. ફક્ત તમને અખર છે કે એ કાર્મોસિક ગ્રેસ લગામાં જળીને સમસ્ત
સંચારમા દેશાઈ નવ તે સમસ્ત મનુષ્યસૃષ્ટિ એક દિવસે સમાપ્ત થઈ
જાય. ફક્ત વનસ્પતિ જ્યત કાળન વાયુને લઈ લે છે અને એ જાણમાં
ઓક્ષી ત્વ છો ? છે. મનુષ્ય પ્રાણવાયુ મંજુ કરે છે અને વિપવાયુ છોડે
છે. પરંતુ વનસ્પતિ જ્યત મનુષ્યને દુદા ચાખી વિપવાયુ ન મંજુ કરે છે
અને મંજુ વાયુ આપે છે.

સાચે જ જીવનના અભિદાનમાં જ જેણે જીવનનો આનંદ માન્યો છે તે જ જીવનનો સાચો, કળાકાર છે પરોપકાર માટે જે એક ડગલું પણ આગળ વધ્યો નથી, તે પગ હોવા છતાં પણ છે માનવ હોવા છતાં પણ જેણે સારીય જિંદગીમાં એક પણ માણસનું રક્ષણ કર્યું નથી, એના કરતાં તો પૈલા બાવળના કાટા શ્રેષ્ઠ છે કે જેના વડે ખેતરનું રક્ષણ તો કરી શકાય છે.

ખીખના રક્ષણ કાળે જે હાથ લાગાવે છે તે જ ખીખઓ માટે પ્રિય પણ થાય છે એક ગરીબ ડોમીમાં હતી. એ ડોસીમાં એક નાનું-સરખું ઘર હતું ગરીબોને તો ખૂબ પડ્યું પણ એ મહેલ છે. જ્યાં સાજની વેળાએ આશ્રમ-વિશ્રામ એમને પ્રાપ્ત થાય છે એક દા'ડો રસોઈ કરતા અગ્નિ જરા તેજ થયો અને એની ખૂંપડીને આગ લાગી ગઈ બિચારી ગરીબ વૃદ્ધા આગ ઠારવા માટે લોકોને વિનતી કરવા લાગી સેડડો માણસો એ રસ્તેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા એક વિદ્યાર્થી તો આગનો પ્રકાશ જોઈ ત્યાં જ પુસ્તક ખોલી વાચવા લાગી ગયો ખીખ સજ્જનો પણ ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા તેઓ સિગરેટના શોખીન હતા એમણે વિચાર્યું અહીં અગ્નિ છે ચાલોને, એકાદ સિગરેટ જ પેટાવી લઈએ એક-એ દિવાસળીની અચત થશે કોઈ વ્યક્તિ વળી આવી જે ચહાની શોખીન હતી એણે વિચાર્યું આગ તેજ છે વળી બળતણ પણ ધણું છે તેથી ચહા જલ્દી બની જશે એણે તો વૃદ્ધાના બળી રહેલા ઘરના દરવાજાને ચૂસી બનાવી ચહા બનાવવી શરૂ કરી પણ ચોથી વ્યક્તિ એક સજ્જન માણસ હતી. એના હૃદયમાં માનવતા છલોછલ ભરી હતી એણે પોતાના જોડીદારોને બોલાવ્યા અને આગની જ્વાલાઓને સહીતે પણ આગ શમાવવામાં મદદ કરી

ઉપરના ચારેય જાતની વ્યક્તિઓ તમારી સામે છે એકે પુખ્તક વાચ્યુ, ખીખએ સિગરેટ સળગાવી, ત્રીજાએ ચહા બનાવી અને ચોથાએ ગરીબ વૃદ્ધાની ખૂંપડી બચાવી હવે તમે પેલી વૃદ્ધાને પૂછશો કે તને એ ચારેયમાંથી કોણ પ્રિય છે ? તો એ શું કહેશે ? પહેલા ત્રણના હૃદયમાં સહૃદયતા તથા સ્નેહાલાવ છે તેઓ તો કક્ત પોતાના સ્વાર્થોમાં જ રાચતા રહ્યા-મીમિત રહ્યા પણ ચોથો તો દેહની દિવાલથી ઉપર ઊઠ્યો તેથી એ પ્રિય બન્યો

આ જીવનની ખુશબુ-સુગંધ-સૌરભ જ બાકી રહેશે મૃત્યુ તો સૌને એક ને એક દિવસે તો સમાપ્ત કરી જ દેશે કાળક્રમે સ્મૃતિ પણ ઘોવાઈ જાય છે પરંતુ દુનિયાના માનસ-પટલ પર તેમની જ સ્મૃતિ-રેખા ગ્રેપ રહી જાય છે જેઓ દુનિયાના હિતમાં કંઈક કરીને જાય છે દુનિયા પૈસાદારોને

યાદ કરતી નથી. તેમ નથી કરતી સત્તાધીશીને. ભારતના ઇતિહાસમાં મોટા-મોટા અગત્યોપતિઓ ઘણાં જ્યાં જેમનાં મહેસો અગત્યને સ્પર્શતા હતા, જેમના મહેસોમાં લક્ષ્મી નૃત્ય કરતી હતી એકરૂ નોકરો જેમના કુકમની પ્રતિષ્ઠા કરતાં બિલા રહેતા હતા પરંતુ જ્યાં શોધો તે ખરા કે દુનિયાના કયા અણુમાં એમનું અસ્તિત્વિદ્ધ છે? કાનઈ લઈને ફરી વળેલાં તેમ વખતે એમનું તામોનિશાન નહીં મળી શકે

સવાસપેન વ્યક્તિઓની જીવનચાત્રા પણ સાચરની માત્રા સમ્યક્ છે તેઓ આજગ વધતા જ્યાં પણ પાછળનાં એમનાં ચરણચિન્હો પણ ભૂલાતાં જ્યાં બધા પૃથ્વી ઉપર મોટા-મોટા ચક્રવર્તીઓ આવી જ્યાં જેઓ જર્વ કરતા કે મારુ એક જાણુ સાથે વ્યક્તિઓને મોતનાં ખોલે મુકામની શો છે અજવાન વામુદેવ આવ્યા જે પોતાના સારજ મનુ વડે પૃથ્વીને કાપવી દેતા મોટા-મોટા જગજાન મોટા અને સેનાપતિઓ એના નામથી એવી રીતે મુજી સ્થિતા જેમ પવનના ઝોકથી પીપળાના પાંદડાં કાપી જાય છે પરંતુ તેઓ પાન વેગે દુનિયાની સામે આવ્યા તેમ જ દુનિયા પણ એમના જગ અને સર્વની સામે બૂધી પણ મઈ પરંતુ એમની આંખો બધા ઘટાંની સાથે જ દુનિયાએ પણ એમનાં બહુથી આંખો મીચી લીધી.

ઇતિહાસકારો અને એમના ઇતિહાસની કડીઓ શોધતા ફરે પરંતુ જન સાધારણ એમને કહી યાદ કરતો નથી. જનતા તે એમને જ યાદ કરે છે જેઓએ એના મારે કંઈક ક્યું છે જ્યાં હ નર વાં પહેલાં પૂર્વ અગત્યમાં સમ્રાટ મેલિક પણ ઘણાં જ્યાં તેની પાસે આગમકારો કહે છે અગત્ય સામ્યજન હતું સેનાના નાવન ખુમરા હતા હજારો નર-નારીઓ એના ચરણની પૂજા સેવા બિલા રહેતાં જે જાણુથી એ નીકળતાં કે ખસાર થતાં ત્યાં જન-જનનાં સળોથી ચ ત્યાંનાં ભવનો ૧૭ બિંદા હતા.

બીજી જાણુ એ ૧ મગધ ભૂમિ પર અખાત્રમ જગતના સુખ અગવાન મહાવીર પણ આવ્યા એમણે રાજ-પરિવારમાં જન્મ લીધો હતો એમના પિતા પણ મહત્ત્વી રાજા હતા એમના મામા ચલુત્રના નાપક હતા. પણ શું આપણે એમને એટલા મારે યાદ કરીએ છીએ કે તેઓ એક રાજકુમાર હતા? ને જ્યાં મુધી જ એમનો વિકાસ સંસ્મિત રહે હોત તે જનતા પેશ હજારો રાજકુમારોની જન્મ ચાકુમાર વર્ષમાનને પણ બૂધી મઈ હોત. પણ ના એમણે મોતને નહીં ત્યાજ્યે રાહ લીધી હતો. તેઓ સ્વધના-પથે આજગ વધ્યા અને એ પથ પર ચાલતી વખતે એમણે જરીન ભારતની ને

આગળી લગોટી પણ ન લીધી પરંતુ યાદ રાખજો, એ અપરિગ્રહના ઉપાસકની ઉપાસના માટે મ્વર્ગનો ઈન્દ્ર પણ વિલાસ તથા ત્યા હાજર થતો હતો જ્યારે સમ્રાટ શ્રેણિક પાસે ઈન્દ્ર તો શુ સામાન્ય દેવ પણ હાજર થયો નહી હોય, જો કે એમના આધિપત્યમા સોનાના હુગરો હતા આજે અઢાં હજાર વર્ષ પછી પણ લગવાન મહાવીરને તમે યાદ કરો છો દર વર્ષે વીસ લાખ જૈનો એમની જ્યતિ જિજ્ઞવે છે પણ શુ કાઈએ સમ્રાટ શ્રેણિકની જ્યતિ જિજ્ઞવી છે ? અહિંસાના અવતાર લગવાન મહાવીરના મદિરે તમને મળશે પણ સમ્રાટ શ્રેણિકનુ મદિર બનાવો એમને કાઈએ પૂજ્યા હોય એવું સાલળવામા આવ્યું નથી

શુ તમે કદી વિચાર્યું હતું કે આનુ રહસ્ય શુ છે ? દુનિયા શા માટે સમ્રાટો અને ચક્રવર્તીઓને વિસરી જાય છે ? અને એક સતનુ નામ રહે છે અને એના પ્રત્યે શ્રદ્ધાના પુષ્પો ચઢાવે છે ? એવું રહસ્ય છે, જેણે પોતાનું સમગ્ર જીવન જનતાની સેવામા અર્પી દીધું, કરોડો માણસોને કિત અને કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો અને બદલામા શુ લીધું ? તાબાની એક પાઈ પણ દુનિયા પાસેથી ન લીધી જનતા એના જ ચરણોમા શ્રદ્ધાથી નત મસ્તકે રહેશે

જેની પરહિત-વૃત્તિમા સ્વાર્થના કાદવની એક પણ કાળી રેખા નથી, દુનિયા એને જ હૃદય સમર્પિત કરે છે. બીજો એક એવો છે જે થોડું લઈને સહસ્રગણુ પાછું આપી દે છે, એને પણ સ્વાર્થી કહી શકાશે નહી. વૃક્ષ પૃથ્વીથી રસ લે છે, હવા પ્રકાશ અને પાણી પણ લે છે તેમ છતાં કાઈએ એને સ્વાર્થી કહ્યું નથી, કારણુ એ જે લે છે, એના બદલા રૂપે સહસ્રગણુ ફળ અને ફૂલ પ્રદાન કરે છે મેઘને આજ સુધી કાઈએ સ્વાર્થી કહ્યો કે ગણ્યો નથી જો કે એ સાગરથી પાણી લે છે, તોપણ એ સ્વાર્થી નથી, કારણુ ખારુ જળ એ લે છે અને એને મધુર બનાવી જનતાને એ પાછું વાળે છે જે લઈને બદલામા પાછું વાળે છે એને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી સતો પણ તમારી (અહસ્થા) પાસેથી ચાર રોટલા લે છે, એના બદલે તેઓ સત્યનો રાહ બતાવે છે એટલે એમને સ્વાર્થી કહી શકાય નહી.

જે કેવળ લેવાનું જ જાણે છે અને બદલામા કશું જ વાળતો નથી, અથવા વાળવાનું એના સ્વભાવમા નથી તો એ સત નો નથી જ પણ માનવ પણ નથી દેવું અને બદલામા કંઈ પણ ન લેતા દેતા રહેવું એ દેવોની સપત્તિ છે અને લેવું અને બદલામા કંઈ પણ દીધા વિના લેતા જ રહેવું

એ રાક્ષસોની સપત્તિ છે માણસ તો લે અને જેની વચ્ચે છેલ્લે છે એ કંઈક દે છે તો કંઈક લે પણ છે પણ આજનો માણસ તો ફક્ત લેવાનું જ શીખ્યો છે દેવાની-આપવાની વાત આવે છે ત્યારે એ કહે છે અમારી પાસે છે ન શું ? અને શું આપી શકીએ એમ છીએ ? અર્થાં કાંઈ આવનાર આવે છે તો એ બાપો બે બાંસુ સાર છે ત્યારે દેવાર દળાર બાંસુ સારતો ફરે છે કમાણી ખસાસ થઈ ગઈ અર્થાં વધી ગયા ટેકસોનો સાર એટલો વધી ગયો છે કે અને તો માથુ પશુ કીચુ કરી શકતા નથી પણ જામ કહેવારા સજ્જનો સિનેમા જોવા નથી જતા શું ? કમાણી નો પટી ભજ અને ખર્ચો વધી ભજ તો સિનેમા તો પહેલાં બંધ કર્યા જોઈએ, પણ નથી દિલ્લ આવી કે એમને તો પહેલી દીકરી જોઈએ પછી એમને પાંચત્રી મળે કે દસત્રી મેટર ફર્નિચરનો ફા. ૨ તો આસિફ ખચ આપે ચકતો નથી પણ કાંઈ ગરીબને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય તો સારી દુનિયાકારના ખર્ચો અને ટેકસ માદ આવી ભજ છે

મુસાફરી કરવી કરી તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જઈએ અને બાક દિવસ અગાઉ સીટ રિજર્વ કરાવશો. શું કાંઈ થઈ ક્લાસમાં બેસાતું નથી ? અને રાખ પિત્તા બાપુ કમેસાં ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતા હતા શું એમની પાસે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં જવા-આવવા પૈસા નહોતા એકવાર કાંઈએ એમને પૂછ્યું 'આપુ, તમે થઈ ક્લાસમાં શા માટે મુસાફરી કરો છો ? ભારતનો બેતાજ બાદશાહ ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરે એ અમારા વાસ્તે શરમની વાત છે' આપુએ શી જવાબ વાળ્યો 'અમાર છે તમને ? તેઓએ કહ્યું 'હુ ત્રીજા વર્ગમાં એટલા માટે મુસાફરી કરું છું કે મોઢો વગ નથી ભારતની ગરીબ ભવતાને ત્રીજા વર્ગમાં પણ કીચ-કીચ જવું પડે છે હુ તો એમનો સેવક છું પણ ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસમાં કેમ બેસી શકું ?

હા તમે ગાંધીજીના બીસે આમવા ચાલતા હો તો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં ન બેસતાં થડ ક્લાસમાં મુસાફરી કરી શકો છો અને એમ કરવાથી જ્યેસો પૈસો ખર્ચ ગરીબને આપો તો કેવું સારું ! મારી બહેનને કહીશ કે તમે રેલમી અને ન્યેન્ટોની સાકીઓ પહેરો છો. શરીર તો સારાં કપડાંથી પણ ઢાંકી શકાય છે પછી રેલમ પહેરીને છત્ર-જ્વાનુ પાપ શા માટે ખરીદો છો ?

તમે સારાં કપડાં પહેરતાં શીખો તેથી ગરીબ ભારતના પ્રામોદીને શ્રીસાદન મળશે જામ કરવાથી તમે તમારી અનાથ અને મૃતિ બહેનેને શાળા અને રોડી મેળવવામાં સક્ષમ થઈ શકશો અને તેથી બચતો પૈસો

તમે ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવામા વાપરો તો તમને બમણો લાભ મળશે પહેલો લાભ એ થશે કે જીવનમા સાદાઈ અને અપરિશ્રદ આવશે અને બીજો એ કે તમે ગરીબ ભારતની મેવા કરી શકશો આ મેવાના ક્ષેત્રે તમે જેમ-જેમ આગળ વધરો તેમ તેમ તમને જીવનની સાચી મધુરતા મળતી જશે તમે આજ પર્યંત મગનો આનંદ લીધો છે પણ હવે ત્યાગનો પણ આનંદ લેતા શીખો

રસગુલ્લાનો આનંદ તમે ઘણી વખત લીધો છે હવે આવો આનંદ લ્યો કે તમે પોતે ભૂખ્યા છો અને તમારી સામે ભાણુ આવ્યું કે ખરાબર તે જ વખતે ત્રણ દિવસનો બૂખ્યો કાઈ હાથ ખસારો તમારો સામે આવીને બિંબો રહે તમારો આત્મા એના કુટુણ-સ્વરને પીંછાને અને ભણુ આખું તમે એ બૂખ્યાને આપી દો તો એમા પણ એક સાસ્ત્રિક આનંદ છે- ચોપાદીનો સ્વાદ માણનારા શુ એક દિવસ આ સ્વાદ પણ લેશે ખરા?

તમારા જીવનની સુવાસ અને સેવાથી કાઈ વ્યક્તિની આખોમા કૃતજ્ઞતાના આંસુ બહારાઈ આવે તો હું માનુ છું કે એની આખોના એ મોતી, પેલા મોતીઓ કરતા પણ વધુ કિંમતી હશે કે જે તમે પાચ કે દશ હજાર આપી ઝવેરી બજારમાથી ખરીદી લાવો છો અને તેનો હાર ગળે પહેરી ગૌરવમિશ્રિત આનંદનો અનુભવ કરો શકો છો

સ્વીડનની વાત છે ત્યાના સમ્રાટની બહેનનું નામ રાજકુમારી યુજિની હતું એના હૃદયમા એટલી બધી દયા હતી કે રોગીઓને જોઈ એના હૃદયમા કરુણા ઉભરાઈ આવતી આ કરુણાથી પ્રેરિત થઈ રાજકુમારી યુજિનીએ પોતાના હીરા અને મોતીના આભુપણો વેચી એક ઘણી મોટી હોસ્પિટલ બંધાવી હતી આ હોસ્પિટલમા સુશ્રુષાના સમન્ત સાધનો ઉપલબ્ધ હતા. આટલાથી રાજકુમારીને સતોષ ન થતા એ પોતે હોસ્પિટલ જતી અને પોતાના હાથે રોગીઓની સેવા કરતી બીજી નસો કહેતી, “તમે સ્વીડનના રાજકુમારી છો સેવાનું કામ તમારું નહીં, અમારું છે” રાજકુમારી જવાબ વાળતી “આ પરિચર્યામા મને સેવાનો એટલો આનંદ મળે છે કે તમે એ બાણી શકશો નહો સેવાનો આનંદ પૈસા આપીને મેળવી શકાતો નથી એ તો સ્વ-હાથે વડે કરીને જ લઈ-મેળવી શકાય છે.”

એક વાર એની હોસ્પિટલમા એક કોઠના રોગથી પીડાતો માણસ આવ્યો બધા એનાથી બચવા માગતા હતા રાજકુમારીને બખર પડી તો એ પોતે એ કાઠી માણસની પાસે પહોચી ગઈ અને બોલી “ભાઈ, કેટલા દિવસથી આ રોગથી તમે પીડાઓ છો?” એ દર્દથી પીડાતો બોલ્યો-

માતાજી ૭ વર્ષ ઘઈ ગયાં. આ બમ્બર બીમારીએ ધર માથુ છે. બમ્બરમાં પીઘ થાય છે લેલી અને પડુ કરે છે કાઈ પણ પાસે દરકવા મળતુ નથી. હવે તો જીવવાન બોધાવી લે તો જ સાડુ છે. રાજકુમારીની આંખોમાં આંસુ આવી ગયાં એવું કહ્યું. કાઈ ગજાય નહીં આ પવિત્ર કામ હું કરીશ. રાજકુમારીએ પાણી ચરમ કહ્યું અને પોતાના હાથે શેરોના માથે ધોવા દવા લગાવી નવા પાટા બાંધી દીધા. નોકરની ખસે ઘેલ ફળ મગાવ્યાં અને શેરીને ખવાવ્યાં સાત મહિના સુધી આ કામ ચાલ્યો. દરરોજ રાજકુમારી આવતી શેરીને નવજવતી, માથેને પોતાના હાથે ધોતી અને નવા પાટો બાંધી દેતી. એક એવો દિવસ આવ્યો કે રાજકુમારીની સેવા સફળ થઈ અને શેરી સ્વસ્થ-સાગે થઈ ગયો. જે નિસે એને જવાની ન આપી અને એ જવા સાગ્યો ત્યારે રાજકુમારીને કહ્યું

તમે મારી અપર માતા છે. એક માતા પણ બાળકની આંટલી સેવા નહીં કરે. નેટલી કે તમે રાજકુમારી લેવા છતાં મારી સેવા કરી છે તમારી સેવા અને મમતાએ જ રોજ મટાડ્યો છે તમારી પરિચ્છાને આ માનવું હવે જીવનની ઈચ્છી થઈઓમાં પણ સુધી નહીં રહે” અને એનો ચરણ સ્પર્શ કરતાં એની આંખોમાં આંસુનાં મોટા-મોટા બિંદુઓ નીતરી રહ્યાં.

આ જોઈ રાજકુમારી બોલી બાઈ આ હૃદયપ્રસન્ન નિર્મોલમાં મેં હીરા ને મોતીનાં આકૃષ્ટો આપ્યાં છે. આજે તે મોતી બિંદી નીકળ્યાં છે તમારા નખનોનાં મોતી પામી હું આ ? ધન્ય જીવી બઈ છું.”

આસુ પૂછે તો આજ જીવનની કળા છે આંસુઓનાં મોતીઓથી મણસને તેજાવ છે. જેનું મૂલ્ય દુનિયાને ખાતે જેનું નામ વિદ્યા પર આપતાં જ સંજ્ઞાપરની આંખો મોતીઓની બેટ ચલાવે એ જ જીવનનો સાચો કળાકાર છે. નહીંતર જેના મૂલ્ય પર લોભ કહેવા લાગે. સારું, આ ? સાચાં આમને શરૂ ગયો તો સમજવું જોઈએ કે એવું જીવન દિવંગીવા જેવું છે.

એક વખત એક રીકને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો. રીકનું ધર ને કુમારને જન્મ, અને તેમણે જાહાં એ નગરરીક રચા લોભ દૂર-દૂરથી વધામણી લેવા આવવા લાગ્યા. રીકને તો આ વધાવમ્બાનું સત્તાન હતું. એમનાં હાથમાં હરખ મા તો નહોતો. તેઓ પણ આગળ વધી-વધીને લોકોનું સ્વાગત કરી રહ્યા હતા. સૌના મોં પર મહાકાંટ હતો પણ પેનું નવજાત બાળક રહી રહ્યું હતું. એનાં રુદનનો અવાજ પડેલમાં રહેતા શેખસાહીજીનાં અને પડખો તેઓ પણ આવ્યા અને સીધા બાળકની પાસે જઈને બોલ્યા. આજે

તારે જન્મોત્સવ ઉજવવા દૂર-દૂરથી લોકો આવી રહ્યા છે સૌ હસે છે અને તુ રડી રહ્યો છે કાંઈ ચિંતાની વાત નથી પણ તુ તારી જિંદગી એવી ખનાવળે કે જ્યારે તુ સસારથી વિદાય લે ત્યારે તુ હસતો રહેજે અને દુનિયા રોતી રહે” ખસ, આજ તો જિંદગી છે.

હસવું એ જ તો જિંદગીની જિદ્દાદિદી, મદીનગી છે રડતા અને મઝાની જેમ જીવવું એ પણ શું કાંઈ જિંદગી છે ? પણ યાદ રાખજો, સુખના મહેલોમા રહેતા ચહેરાઓ પર મલકાટ રહે, એમા કશો ચમત્કાર નથી પણ વિપત્તિની ભયાનક ધડીઓમા જ્યારે દુખની અધારી રાતમા કંથોની વીજળીના કડકડાટ થઈ રહ્યા હોય ત્યારે-તેવા વખતે પણ તમારા મો પરનો મલકાટ જાય નહી-જવો જોઈએ નહી, એનું તમે સદૈવ ધ્યાન રાખજો વળી એક વાત એ પણ છે કે પોતાના સુખમા તો હરકોઈ હસી શકે છે પણ ખીજની સેવા કરતી વેળા મુસીબતો આવી પડે, વિપત્તિઓના તોફાનો આવે તો પણ તમારો મલકાટ-સ્મિત કાયમ રહેવો જોઈએ તમારે પેલા ગુલામની જેમ સદા ખીલ્યા રહેવું જોઈએ, જે પથ્થરની સાથે અથડાતાં પણ પોતાની સુગંધ આપતું રહે

એક વાર થોડા ગુલામ પીસાઈ-દળાઈ રહ્યા હતા ઇત્રવાળો એમને ખરણમા ખાડી રહ્યો હતો ફૂલની કળી તો શું પણ એનો અણુએ અણુ ખડતો જઈ રહ્યો હતો અને સાથે જ પોતાને મૃતપ્રાય કરનારને પણ એ સુગંધિત કરી રહ્યું હતું એ જ વખતે એક દાર્શનિક તે બાબુથી પસાર થયો એણે પૂછ્યું “રે મોહક પુષ્પ તારું જીવન તો સુવાસિત જીવન છે, પછી તારા થકી એવો તે શા અપરાધ થયો છે કે તુ નિર્દય શિલા તળે પીસાઈ રહ્યો છે ?” એમાના પૈકી થોડાક ફૂલો બોલ્યાં.

“અમારો તો શા અપરાધ, અમે તો દુનિયાને ખુશી આપવા આવ્યાં છીએ પણ અમારો અપરાધ હતો કે અમે હમી પડ્યા અને દુનિયા અમારી એ હસીને જોઈ ન શકી દુનિયા ખીજની આખોમા આસુ જોઈ શકે છે પણ ખીજના આખોની હસી એ જોઈ શકતી નથી દુનિયા દુખીઓને જોઈ એમના પ્રત્યે દયા લાવી શકે છે પણ સુખીને જોઈ એ ઈર્ષ્યા કરવા લાગે છે” એમાના વળી ખીજ ફૂલો બોલ્યાં ‘હે મનુ-પુત્ર, અહીં મળની પીડથી અમને તો કિચિત માત્ર પણ દરદનો અનુભવ થતો નથી કારણ અમે નાણીએ છીએ કે અમારું આ દુખ ખીજઓ માટે છે ખીજઓ માટે પોતાને મીઠાવી દેવામા અમને દુખ થશે નહીં અમારું જીવન સૌરભ-સુગંધ છુટાવવા માટે જ છે. રે માનવ, અમારી જિંદગીથી તો તમે કાંઈ

શીખ્યા નહીં પણ ને મોતથી કંઈ શીખશે તો આ મોત પશું વિનંતુ વરસન બનશે.” આ વિશાળ હાલની પરિત્ર પ્રેરણા છે પરંતુ તે પેલાને જિંદગી ને હસતા રહે છે મોતની છેલ્લી ધડી સુધી એમના મોં પર સ્મિત ફરકતુ રહે છે એ જ તો હાલની સુવાસ છે અને એ સુવાસ એમનાં સહુ પક્ષી પણ જનતાની હાલ-પટલ પર રહી એમની સ્મૃતિને સજીવ રાખે છે.

એક બીજી વાત છે 'બીજાને કરવામાં આવેલી જાણી પ્રકારાન્તરે સ્વ ઉપકાર છે આને ને આપણે બીજાને કામ બાવીશ કહે એ આપણા કામે આવેશે તમે કંઈક મેળવ્યું છે અને તમારી પાસે અરર અશ્વત્થી પીડાએશે કંઈક હાથ પસારે છે ત્યારે એના દુઃખમાં ને તમે સહયોગી બને છે તો કહે એ પણ તમારા સહયોગી બનશે. કારણ જીવન તો માલતી ફરતો જાય છે કમ-સિદ્ધાંત ઉપર વિશ્વાસ ધરાવનાર કહી પેલાને સદા માટે સંપત્તિનો સ્વામી માની શકતો નથી. ક્યારેક પાસે બ કાઈ રહે છે આજનો ધનકુબેર કાલે ગલીનો બિખારી બની શકે અને આજનો ગલીનો બિખારી, ઘેર-ઘેર રોટલાના બે કકમ માટે હાથ સર્વાવનારતુ પણ બાજુ જાય શકે છે અને તેઓ નમરના ધનવાનોની એળીમાં બાવી શકે છે આવા ધણા પ્રસંગો સાંભળ્યા છે એટલું જ નહીં નેજરે નેજામાં પણ આવ્યા છે કે એક વિશે તેઓ હસ રૂપિયામાં તોફારી કરતા હતા તેઓ લાભોના સેધ કરનારા બની ગયા.

હા તો બીજાની મુસીબતમાં તમે ને બાજુ પાડ્યો છે એમનાં આત્મ લગ્ન છે તો તમારી પરિસ્થિતિ બગડતાં અને તેમનામાં માનવતાનો દીવો પ્રગટેલો હશે તો તેઓ તમારા કામમાં પણ આવશે જ.

ખેતૂત પેાતે કંઈકો ચતુર છે એ આમણમાં વસે છે એનામાં કોઈવચ્ચી-સમ્યતા વળે જવાવ છે તેમ જતાં આમણવાળાઓએ સહેરા પાસેથી કંઈકે સીખવાનું છે તેમ સહેરીઓએ પણ આમણવાળાઓ પાસેથી કંઈકે સીખવાનું-લેવાનું છે સહેરની સહાઈ અને વ્યવસ્થા આમણએ સીખવાની છે તો સહેરીઓએ આમણની સેવા, સ્નેહવત્તા અને નિષ્કપટપણ સીખવાની જરૂર છે.

હું આમણમાં રહેતા ખેતૂતની કુલજાની વાત કરી રહ્યો હતો. એના ધરમાં હજારો પાંખનાજ આવે છે ભૂમિ-પુન જુમાવાની સેવા કરી જાણમાં માનવતા રમ્યા મેળવે છે પગ ને કંઈ મેળવે છે જલ્દી એ આઈ તો નથી. એનો ઘેરો બાજ પાડો પૃથ્વીને આપી દે છે પૃથ્વીના પેટાળ પર

વિખરેલા થોડાક દાણાના બદલામાં સહસ્રગણા થઈને એને મળે છે આ જ આપણી સેવા અને સમર્પણનું પ્રતિક્ષણ છે

તમે પુરુષોત્તમ પાર્શ્વનાથ પ્રભુના જીવનથી સારી રીતે પરિચિત છો. કમઃ એનો હરીફ હતો એ હમેશા એમનો વિરોધી બનીને જ સામે આવ્યો. વારાણસી એ દિવસોમાં કમઃ સમા તાપસોનું તપ-કેન્દ્ર હતું પણ એમની અજ્ઞાન સાધનામાં દેહદંડની પ્રધાનતા હતી હિંસા-જન્ય પ્રવૃત્તિઓની પણ તેટલી પ્રધાનતા હતી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ઉગ્ર કષ્ટ પ્રદર્શન દ્વારા જનતાને આકર્ષતા ભૂલેલા રાહદારોએને સત્ય પથ ભણી દોરવા નીકળી પડ્યા. વારાણસીની બહાર તપ કરતા કમઃની પાસે તેઓ ગયા એની સાધનાને આત્મ-લક્ષ્યથી વિપરીત દર્શાવતા તેઓ બોલ્યા “હે ભોળા સાધક, તમે જે તપ કરી રહ્યા છો તે તો અન્ય પ્રાણીઓ માટે ઉત્પીડનનું કારણ બની રહ્યું છે. તમારી આ ધૂણીની લપેટમાં સર્પ અને સર્પિણી શિકારી રહ્યાં છે”

ન્યારે બળતા કાળ-લાકડાને ચીરવામાં આવ્યું તો અર્ધ-દંધ-સર્પ-સર્પિણી બકાર નીકળ્યા પાર્શ્વકુમારે એમને નવકાર મત્ર સભળાવ્યા. સર્પ-સર્પિણી ત્યાંથી મરી ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતીના રૂપમાં રસર્ગભૂમિમાં જિપન્ન થાય છે, ક્ષુદ્ર જીવો ઉપર પ્રભુનો આ ઉપકાર હતો પણ આ ઉપકાર વૃત્તિ જ એક દિવસે એમના માટે પ્રત્યુપકારમાં બદલાઈ ગઈ પાર્શ્વનાથ ભગવાન આત્મા-સાધન માટે મુનીન્દ્ર બની વનમાં ન્યારે ધ્યાનગ્રંથ ઊભા હતા ત્યારે અસુર કમઠે પોતાના વૈરનો બદલો લેવા માટે પ્રભુને જલમગ્ન કરી દેવા સારુ પ્રલયકારી વૃષ્ટિ કરી હતી એ જલ-પ્રવાહ-પ્રભુના ગળાથી પણ ઉપર આવી ગયો હતો કે તે જ વખતે ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી સર્પ-સર્પિણી રૂપે આવી છત્ર બની એમનું રક્ષણ કર્યું પ્રભુએ એમનું રક્ષણ કર્યું તો તેઓ પણ નાગ રૂપે જ પ્રભુના રક્ષણ કાળે દેહી આવ્યા હતા

આ છે ઉપકાર અને પ્રત્યુપકારની કથની, આજનો ઉપકાર આપણા માટે જ પ્રત્યુપકાર રૂપે ક્યારે કઈ બાણે આપણું રક્ષણ કરવા આવી જશે એ કહી શકાતું નથી કાઈ પણ પ્રકારે તમે જીવનમાં પરોપકારને આશ્રય આપશો તો જીવનનો રાટલો મધુરો બની જશે તમે બાણો છો કે મીઠા વિના રાટલો મીઠો લાગતો નથી તેથી જ મધ્ય-ભારત વગેરે પ્રદેશોમાં રસોઈ કરતા પહેલાં લોટમાં મીઠું નાખવાની પ્રથા છે આપણી બહેનો આ કળામાં નિપૂણ છે ઘણા બધા લોટમાં થોડુંક મીઠું પડે છે તો રાટલાનો સ્વાદ વધી જાય છે, તેમ આપણા ઢગલાબધ સ્વાર્થના લોટ-આટામાં જો પરમાર્થનું ચપટીભર મીઠું પડે જાય તો સ્વાર્થનો રાટલો મીઠો બની જશે.

આજનો માણસ સેવા અને પરાપક્ષર શક્તિને બૂલી ગયો છે. જાણે કે એ વાત જ મની વાત હોય એને તો પોતાના મતલબની વાતો માફ છે પરંતુ કામને કામ નહીં પણ દરામ માને છે એ તો સ્વાર્થ જાણી જ દેખે એવા જાણે જઈ રહ્યો છે. પાકા ફળને જોઈ જોઈ પછી કોઈ છે તેવી જ રીતે માણસ પૈસા તરફ દોટ લેવાની રહ્યો છે. આ પૈસાની દોટ પાછળ એણે પોતાની માનવતા પણ બેચી દીધી છે. પોતાની પારિવારિક જવાબદારીઓને એણે પરિત્યાગ કર્યો છે એટલે આજે મનુષ્યને મનુષ્ય કરતાં પણ જરા પૈસો વધુ પ્રિય છે.

માફ રાખજો, પૈસાના પ્રેમ ભાઈને ભાઈનો શત્રુ જન્મ્યો. ખોર ગમે પોતાના સિવાય શાકજાતિને કારણદર્શી ધાર્યો. ભાઈઓની દયા કરી એને તમે ખુબી કે આવો જુલમ શા માટે રચ્યો ? શું તારી પાસે ખાવા-પીવાનું કંઈ આવડ્યું હતું ? એની પાસે આ માટે શા તો જવાબ નહીં હોય અને કદાચ એ કદી પણ કે તો દુનિયા એના કથનનો સ્વીકાર કરી શકી નહીં એ શાકજાતિ હતો. એને સમસ્ત રાજ્યની વૈભવો પ્રાપ્ત કર્યાં. ખાવા-પીવાની વાત તો શું આશાના શાકી મહેમો પણ એને સારું ખુશ્વા કરી, તેમ છતાં એની સ્વાચ્છતાને વિરામ ન લીધો અને પિત્તાને કારણે સ્ત્રીની ધાંધી દીધો. શુદ્ધ અને શરા જેવાં વીર વાઈઓને પણ-અવરોધક માની કોઈ છતિ એમને મરાવી નામે છે. સાચું છે કે સ્વાર્થ માણસ પોતાના સ્વાર્થ માટે કયો અત્યાચાર નથી કરતો ? એક દિવસ કવિએ કહ્યું છે.

હૈ સ્વાર્થ તેરી પૂછતામે શપુનન શબ્દ કિયે
ગુનગર્મ હૈ કે કોનસે જો ના કિયે તેરે કિયે ।

તેરી પરાયનતા ચરાચર વિશ્વ મેં છા રહી;

ઉપકાર કરના સ્વાર્થ વિન યહ બુદ્ધિ તો જાતો રહી ॥

કવિ કેટલું માર્મિક કહી ગયો છે । સ્વાર્થને ઉપાલભ દેતા કહે છે : સ્વાર્થે આપણા રનેહો-સખધીજનોમા વેર અને વિદ્રેપની ખાઈ ઊભી કરી દીધી છે. પહેલાં તો તેઓ એક બીજાને જોયા વિના જીવવું પણ અસંભવિત માનતા, હવે તેઓ સ્વાર્થમા ભગ પડના એક બીજાનું મો જોવામાં પણ પાપ માને છે આ સસારના સખધો અને સગપણો સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલા છે સ્વાર્થનો દોરો કાચા સૂતરના દોરા કરતા પણ વધુ કાચો હોય છે જ્યાં સુધી માણસના સ્વાર્થને પોપણ મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી એ બીજાની સેવા પણ કરતો રહેશે એને પોતાના આરાધ્ય માની પૂજા પણ કરશે પણ સ્વાર્થની સમાપ્તિની સાથે જ એક ક્ષણમા એટલા દૂર જઈ પડશે જાણે કે કોઈ જાતની આપસમા ઝોળખાણુ જ ન હોય તમે જાણો છો કે મકાનના થાભલા (લાકડાના થાભલા) જ્યાં સુધી ઉપરની મંજિલોનો ભાર સહન કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે, ત્યાં સુધી મકાનમાલિક એમની સુરક્ષા સારું ચિંતા રાખતો રહે છે સાફ-સફાઈ પણ કરે છે અને દિવાળીના તહેવારે તેલ ને વાર્નિશ પણ લગાડે છે પણ જે ક્ષણે એ સ્તંભ (થાભલો) ભાર સહન કરવાનો ઈન્કાર કરશે-અર્થાત્ જીવું બનશે ત્યારે એની શી ગિચિતિ થાય છે ? પછી એને કોણુ તેલ અને વાર્નિશ લગાડશે । તેલ ને વાર્નિશના દિવસો તો ગયા પણ હવે તો એના ટૂકડે ટૂકડા કરી ચૂલામા જ હોમશે પછી તો અગ્નિની જવાલામા એમનું અસ્તિત્વ જ બૂસાઈ જશે કારણુ કે એની પ્રીતિ પણ સ્વાર્થના દોરા વડે બધાયેલી હતી

સ્વાર્થ-પ્રેમ હમેશા સાથ આપે એવું પણ બનતું નથી આપણને શઠ-કપટી મનુષ્યો પસંદ નથી પણ કપટ પસંદ છે કારણુ બદમાશ આદમી તો ધન લઈ જાય છે જ્યારે લુચ્ચાઈ તો બીજાનું ધન અપહરણુ કરી લઈ આવે છે હા, તો સ્વાર્થી સદા 'સારા'થી પ્રેમ કરતો નથી, એ તો સ્વાર્થને જ પ્રેમ કરે છે સ્વાર્થની પ્રીતિ અદ્વ-આયુ લઈને આવે છે

એક વખત કુતરાઓની કોન્કરન્સ મળી કૂતરા-સમાજના વિકાસ અને ઉજ્જવલ ભાવિ માટે ચર્ચા-વિચારણા શરૂ થઈ એક સંજ્ઞન કૂતરાએ ઠરાવ રજૂ કર્યો “આપણો સમાજ પરસ્પર લડવા માટે બહુ બદનામ થયો છે. આપણે આપસમા લડીએ છીએ નાનાશા રોટલાના બટકા માટે આપણે ઝનૂની બની લડી પડીએ છીએ, આ કેટલી ખરાબ વાત છે ? આજે પ્રેમ અને ભ્રાતૃ-

જવનો મુખ છે માનવસમાજ વિશ્વ-પ્રેમ નજીક પહોંચી રહે છે. મન પાડી ગયો છે કે હવે આપણે આપણું કલક પાઈ નાખીએ. વિશ્વ-પ્રેમની વાત જલુ ફરતી છે પરંતુ આજનાં આજ ભવિ-પ્રેમને તો આપણીએ જ તેથી બંધે એથી ફરતે ફરીએ છીએ કે “કેવું પણ પ્રયોજના છામે કેમ ન આવે પણ આપણે કદી હારી નહીં” સૌએ એક સ્વરે ફરવો જન મોહન આપણું

જનમોહનનો સ્વર હજુ સુદાસનો કલે કે આકાશમાં હાલી જામીની આંખમાંથી છૂટીને હાલનાં કલે નીચે જાયે. હમણે જોતાં જ સો જો આ ઉપર કાંઈ પંખા અને પત્રો તો એને જ મેળવવા માટે જઈને પરજ કાપવા લાગ્યા. ફરવની મુજબ હજુ પૂરી થઈ નહોતી કે એનો મેલનો કંઈ વામી ગયો. એટલે સ્વાર્થના ક્ષેત્રમાં એક પણ ફરવ છવિત રેલી રાત્રે નથી ફરવની રાત્રી હજુ સુકાઈ નહીં હશે કે ફરવનિર્મીલ્ય હસારને કાંઈ જ એનું મેલું થઈ જશે.

એમ તે માનવી આઆતમી કીમી જવાં માટે છે પણ ન્યાં એક નાના-સા સ્વાર્થને કાનિ પહોંચી કે એ જળી જોડે છે પોતાના નાનકડાં સ્વાર્થના રક્ષણ માટે જીજ્ઞાસા મોટામાં મોટા કિતને ફરવી નાખવા એ તેજર થઈ જાય છે આ માનવનની મુદ્દ મુદ્દિ છે ને એને પોતાના દેહની દિવસેથી ઉપર જઈવા દેતી નથી પોતા માટે એ હમણે રૂપિયા ‘બચા’ ફરી તો છે પણ જીજ્ઞાસા એ રૂપિયા ‘બચા’ કરવા માટે એની દેહમુદ્દિ આપ્યા આપી નથી. પણ માદ રાખજો કે પોતાના સ્વાર્થ આતર બચા કરવામાં આવેલા હમણે રૂપિયા નષ્ટ થવા માટે છે આરે ગરીબનાં કિતાઈ ‘અચેલા’ એ રૂપિયા ખેતરમાં વીંધેલા-વાવેલા સંમાન છે ને એક દિવસે હમણેમલુ પ્રતિજ્ઞા થઈને આવશે.

એક મોટર ફાઈવર છે મોટરના રક્ષણની જવાબદારી એની છે. પણ એ કેવળ પોતાની મોટરની સુરક્ષાની જ ચિંતા કરે અને સડક પર જ પથર થનારાઓના પ્રયોજની ચિંતા ન કરે તો શું એની મોટર પણ સુરક્ષિત રહેશે ખરી? કેટલા આકસ્માતો થશે! કેટલાના પ્રયોજ આપ્યા જશે!

આપણે આપણી જીવનશૈલી મોટરની સુરક્ષા કરીએ એની જવાબદારી આપણા ઉપર છે જીવન મેળવ્યું છે તો એ નષ્ટ કરવા માટે નથી પણ સ્વાર્થ-સ્વાર્થ એ જોવાની જવાબદારી પણ આપણા ઉપર આવી પડે છે કે

કચ્છમાં ન જાય જેને ફક્ત પોતાના હિતોની જ ચિંતા છે, તે જઘન્ય સ્વાર્થી છે બીજા છે જે પોતાના હિતની સાથે-સાથે બીજાનાં હિતનો પણ કાષ્ટક ખ્યાલ રાખે છે તેને મધ્યમ પ્રકૃતિનો માણસ કહી શકાય પરંતુ બીજા માટે પોતાના હિતોનું અલિધાન કરે તે તો મહાપુરુષ જ છે.

અથવા એમ પણ કહી શકાય કે જેટલું લે છે તેટલું પાછું પણ વાળી દે છે, તે સાધારણ લઘુ પુરુષ છે જેટલું લે તેના કરતા વધુ વાળી આપે એ વિશિષ્ટ પુરુષ છે, પરંતુ જેણે પોતાની સમગ્ર જિંદગી પરાર્થ કાળે સમર્પી નદીધી છે તે અસાધારણ મહાપુરુષ છે તે તીર્થ કર દેવોનો મહાન આત્મા છે, જેનું સમગ્ર જીવન લોક-કલ્યાણ અર્થે છે અનતાનંત આત્માઓને અધારેથી પ્રકાશ લાણી દોરી લઈ જવા માટે જ એમનું જીવન છે પરંતુ આ ત્રણેયથી જુદો એક પ્રકાર બાકી રહી જાય છે ફક્ત લેવાનું જ નાણું છે પણ બદલાતો કઈ દેવા માગતો નથી લેવાની કાઈ સીમા માનીતે એ આલતો નથી.

માણસ મોટામાં મોટી હિસા સ્વાર્થથી પ્રેરાઈતો જ તો કરે છે. માનવીની સ્વાર્થબુદ્ધિ જ્યારે એનો વિવેક-દીપ ઓલવે છે ત્યારે જ તો એ હિસા માટે પ્રેરિત થાય છે ચીના લોકો કમોરેટ નામનું પક્ષી પાળે છે. આ પખી લગભગ બગલા જેવું હોય છે, એનો ઉપયોગ તેઓ માછલા પકડવા માટે કરે છે પરંતુ તે પોતે એક પણ માછલું ખાઈ ન જાય એ માટે એના ગળામાં એક ગોળી ફસાવી દે છે જુઓ, ફટલી સ્વાર્થીલી બુદ્ધિ છે માણસની ! તેની પાસેથી બીજા કાઈ કશું લઈ ન શકે તે માટે ફટલી સાવધાની રાખે છે !

ક્ષણિક સ્વાર્થ માટે માણસે હિસાની પ્રક્રિયાને કેવું વિશાળ રૂપ આપ્યું છે ? મોટા-મોટા કસાઈ-ખાનાઓ માનવીની સ્વાર્થવૃત્તિની વાતો કહી રહ્યા છે અલ્પ એવા સ્વાર્થ ખાતર એણે ચીખતા-ખરાડા પાડતા પશુઓની કબ્જે પોતાના પેટમાં નિર્માણ કરી છે.

ચિકાગોમાં કસાઈખાનું છે જ્યાં દરરોજ સવારથી લઈને સાંજ સુધી અવિરત પશુઓની કતલ થયા કરે છે એ પશુઓની કતલથી લોહીની નદીઓ વહી રહી છે એ એક જ કસાઈખાનામાં અઢારસો મજૂરો પ્રતિદિન કામ કરે છે આ તો થઈ વિદેશની વાત પણ ભારતની જ વાત હોય ભગવાન મહાવીર અને મહાત્મા મુન્દ જેવા અહિસાના પેગંબરો અહીં થઈ ગયા મહાત્મા ગાંધીજી અહિસાનો સંદેશ આપ્યો જે ભાગ્યનીય સરકાર વિશાળ મત્ય ઉપરથી અહિસાનો ઉદ્દેશ કરે છે તે જ ભારત સરકાર મુખ્ય

મદ્રાસ ક્ષત્રિય દિલ્હી જેવા ભારતનાં પ્રમુખ નગરોમાં કરોડો રૂપિયા ખર્ચે વિશાળ ક્ષાઈખાનાં નિર્માણ કરી રહી છે. શું આ પશુઓના આગમ માટે છે? ના. નહીં. વ્હેણામાં વ્હેણા વધુમાં વધુ સંખ્યામાં પશુઓની ક્ષત્રિય એ આ નિર્માણ પાળતો ઉદ્દેશ છે.

મદિસાની ભૂમિ ભારતમાં મત્સ્યોલોચને પ્રાપ્ત દન મળી રહ્યું છે. ક્ષાઈખાનાં વધી રહ્યાં છે. આપણી મદિસા ફેરી નુપચાપ આસુ વધતી રહી છે. એના આશુમાં કાણુ લગ્ન? ખાણ ઉપરાંત ફેરતેએણ વસ્તુએ માટે પણ ખર્ચી ચિતા થાય છે. આ ચીકણા ચમકતા આમણા પટા અને મદ્રાસમાં મદ્રા દિલ્હીની જ તૈયાર થયેલાં છે. એ નિશ્ચિત છે કે આમણની જે વસ્તુ નેટલી વધુ મુશ્કેલ અને ચમકીલી હશે. એના નિર્માણમાં એટલી જ જ વધુ દિસા થઈ હશે.

જ નમાં એકવાર એક વર્ષમાં ૭ લાખ પશુઓનું ચામડું વેચાયું હતું. એનો શું ઉપયોગ થયો હતો? ખરેખર છે તમને? એના વડે ચામડાની એના જુદો ચામડો વગેરે બનાવવામાં આવ્યાં હતાં. મનને જાનક પમજ નારી વસ્તુઓ માટે ૭ લાખ પશુઓની ચિકારો ફેટલી મમવેધી જતી હશે? પરંતુ સ્વાર્થી મનુષ્યો પાસે એ કડુણ ચિકારો સાંભળવા થત નથી. હલકા મતેર ત્ત માટે થઈને અનેક પશુઓના પ્રાણુ વીધી દેવામાં આવે છે. ક્યારેક એમની પૂછી કાપી નાખવામાં આવે છે. ફેટલાક આકાશીએને કાપેલી પૂછીવાળાં પણ પક્ષક દોષ છે. એટલા માટે તામ જામવા ફેટલાનું પૂછું કાપી નાખવામાં આવે છે. પૂછું કાપતાંની સાથે જ લોહીની ખરા વધી નીકળે છે. એમનો આત્મા ફેટલા તરફ તરે છે? પણ એ મૂક પશુના તરફાતને કાણુ જુએ છે? લોહીની ધારને જામ કરવા માટે લોહીને ચીપીએ. જરમ કરી એ સ્પર્શે ચોટાડી દેવામાં આવે છે. એક તો ધા અને ઉપરથી પાછો જરમ ચીપીએ. લોહી તો જામ થઈ ત્ત જલુ એને ફેટલી પીપા જાઈ હશે. એની કમ્પા પશુ કરી શકાતી નથી. પાછળથી કાપેલાં પૂછાવણાં પ્રાણીને મચ્છર પણ ખરેખર ત્રાસ આપે છે. કારણ કે પૂછાના જામવાને મચ્છરોને ઉત્તરવામાં પણ તેઓ અસમર્થ જતી જાય છે.

આ ધ નાઓ શુન મનોરથિની પ્રતિક છે. પીપ્પિત નેઈ મનમાં જાનક અનુભવે છે. તે સમયનું નેઈએ કે મનના મૂલ્યે ક્યાંક કુદતા નથી. એની ૭ પણ શુન શિવની વ્યક્તિ માટે એનો સ્વામ એ મોટી ચીજ છે. જીવનના પ્રાણેનું કાઈ મૂલ્ય નથી. જ્યારે સ્વાર્થી વ્યક્તિએ દેશના અને સમગ્રના

ગૌરવને નષ્ટ કરે છે જ્યારે મનુષ્યની દૃષ્ટિમા દેશની પ્રતિષ્ઠા, સમાજનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રગરિમા એ બધા ઉપર સ્વાર્થને સ્થાન મળે છે ત્યારે તે બધાને એક ક્ષણમા તબી શકે છે કોઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી કે આવી વ્યક્તિઓ જ્યાં રહેશે ત્યાંની ફૂલવાડી જલદી જ ઉજ્જડ બની જશે કારણ જ્યાં બધા જ માણસો સ્વાર્થ બની જશે ત્યાં વિધ્વસ સિવાય બીજું શું નિમાણું થઈ શકશે ?

એક વખત એક હસ-બુગલ ઉડતું ઉડતું એક એવા પ્રદેશમા પહોંચ્યું જે બિલકુલ ઉજ્જડ બની ગયું હતું કથાય સૌ દર્પ અને સ્વચ્છતાના દર્શન થતા નહોતા સમસ્ત પ્રદેશમા ભયનું વાતાવરણ સર્જાઈ રહ્યું હતું એટલે થાક્યા-પાક્યા ૫ બીઓએ એક વૃક્ષની સુષ્કો ડાળ પર આશ્રય લીધો પાસેની ડાળ પર બે ઘૂંઘડ બેઠા હતા એમને જોઈ હંસે હસણીને કહ્યું “એક દિવસે આ વનસ્થતી હરી-ભરી હતી પ્રકૃતિનું સૌ દર્પ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યું હતું પણ આજે આ કેવું ઉજ્જડ બની ગયું છે ? એ સૌ દર્પ અને સુષમા હવે કદપનાવતું બની ગયા છે એનું શું કારણ હોઈ શકે છે, તે તું જાણે છે !” હસણીએ ના પાડતા હંસે બીજી ડાળ ઉપર બેઠેલા ઘૂંઘડની તરફ ધિરાણ કરતા કહ્યું “આ અહીં આવી વસ્યા તેથી લીલીછમ આ વનસ્થતી ઉજ્જડ બની ગઈ આ પક્ષીઓ જ્યાં આવીને વસે છે ત્યાં ધ્વસ જ ધ્વસ થાય છે દેશને વેરાન થતા વાર લાગતી નથી ”

ઘૂંઘડે હંસની વાત સાંભળી તો હંસનું તીર એના કાળજમા વીધાયું. પણ એની પાસે એનો જવાબ પણ નહોતો કડવો ઘૂંટડો પી-ગયું અને બેસી રહ્યું રાત વીતી સવારે હસ-બુગલ બીડવા લાગ્યું તો ઘૂંઘડે હસણીને રોકી લીધી અને બોલ્યું “આને કયા લઈ જાય છે, આ તો મારી પત્ની છે ” હંસે કહ્યું “એ પણ કદી સંભવિત બને ખરું ? હસણી શું કદી ઘૂંઘડની પત્ની બની છે ખરી ?” ઘૂંઘડે કહ્યું “શા માટે નહીં, આજે તો બધું સંભવિત છે ” હંસ વિચારમા પડી ગયો હસણી ચીખવા લાગી ત્યારે ઘૂંઘડે કહ્યું કે, “તમે જે ચાહો તો આ દેશના પંચો પાસે એનો નિર્ણય કરાવી શકો છો એ પંચો જે ન્યાય આપે તે સૌએ મંજૂર કરવો પડશે ” એ પંચોની પાસે પહોંચ્યા બંને પક્ષોએ પોતપોતાની ફરિયાદ રજૂ કરી. પંચોએ વિચાર્યું હંસ તો પરદેશી છે આજે એ છે ને કાલે બીજી જશે. આપણો પાડોશો તો આ ઘૂંઘડ છે ને એને નારાજ કરીશું તો એ ઠીક નહીં થાય અને ઘૂંઘડનો પક્ષ લઈશું તો સત્યનું ખૂન થશે આખર સુધી પંચો કોઈ નિર્ણય ન આપી શક્યા

પચોતે મૌન બેઠેલા જોઈ પૂર-કાચ પ્રમુખ મોઢ્યા તમે સો અડુ
મતિ આપે તો વુ આ ફેરમાં હાથ નાખુ પચો તો ઇચ્છતા જ હતા કે
આ મલા ઢાઈ બી ના સિરે જાય તો સારુ એમણે તો સહારે સ્વીકૃતિ
આપી દીધી સ્વીકૃતિ મળતાં જ પ્રમુખે ન્યાયાસન સમાજસુ પરગુ ન્યા
દેવની એક કાણુ પહેલાં પચોતે ખાતગીમાં મત્રણા આટે ગુણ લઈ ગયા
મોઢ્યા આ તો જાણના અજવાળાની જેમ રખત છે કે હસણી હસી
ફતી છે પણ આ ઈન્સાફી દેશને પણ મોઢું નુકસાન થશે કારણકે આ
હસ પરદેશી છે અને ઈન્સાફ મળવાની સાથે જ હસણીને સાથે લઈને
બીડી જશે. ઢાઈ પણ ઉપામે જે હસણીને રોકી લેવામાં આપે તો જે પ્રદેશ
આજે ઘવડેથી ભર્યો છે તે એક વિષે હસોનો પ્રદેશ બની જશે. નધા
પચો ડરાવણી સહમત થઈ ગયા કારણ દેશનું ઢિન સર્વોપરી હતું

નધા જશ્વર આબા પ્રમુખ ન્યાયાસન પર બેઠા અને થોડી વાર પછી
એમણે ફેસનો આબો હસણી પૂવડની ફતી છે એ કીક છે કે એ
હસ જાતિની છે પણ આમના પ્રતિદીક્ષ મુખમાં આંતઃગતીય વિવાદ પણ
થાય છે ભારતીય વ્યક્તિ મુશાપીઅત નારી સાથે શુ લગ્ન નધા કરતો
આટે આંતઃગતીય લગ્ન કામદા પ્રમાણે હસણી પૂવડની ફતી લેવામાં ઢાઈ
જાવતો સસમ રહેતો નથી "

ફેસમે સાબળતાં જ હસના કાલ-હવાલ જૂન થઈ ગયા ત્યુ અપીલ
આટે બીજુ ઢાઈ ન્યાયાસન પણ નહોતું અને પચ પ્રમુખનો ન્યાય સર્વોપરી
લેખ છે આસુઈ સારી ખિન્ન મને હસ પોતાના દેશ બહી બીડી ચાલ્યો
હસણીની આંખોમાં આસુ નીવરી રહ્યાં હતાં હસ હુ થોડેક દુર ગયો હશે
કે પેલા પૂવડે એને ઘણા થો અને મોઢ્યો, હસણીને મૂકી તુ આં જઈ
રહો છે? હસણી શુ કહી પૂવડની ફતી થઈ છે? આર બે ઢિયોની લગ્ને
દિવાલ બનવુ નથી. હસનો મધકાટ ખાંભે મોં પર ફરી વળ્યો. એ મોઢ્યો

તો પછી આ નાટક કેમ રચ્યું? પૂવડે કહ્યું એ જુલુ એટલા
મરે જ કે તે જઈ કામે કશું હતું ને કે આ પૂવડેના વચવા ને લીધે સખમ
વનરમથી ઉત્તર બની ગઈ આર એ જ જાવાવવુ હતું કે વનરમથી પૂવડેના
કારણે ઉત્તર બની કે સખતા અને સ કૃતિના રક્ષક તમારા અગ્ર
સ્વાર્થોએને કારણે ?

ત્યાં આવવનું સામાન્ય છે ત્યાં સમયનું ગળું દબારી લાકાં છે ત્યારે
આદિ સ્થ વચેમાં જા કની ફરે છે વિવેક પોતાના બાજબ ઉપર આસુઈ સાર છે

હવે જીવનના બન્ને રૂપો તમારી સામે છે એકમા સેવા છે, સમર્પણ છે, તો બીજો કેવળ લેવાનું જ બાજુ છે એકમા બીજા માટે પોતાને કુરબાન કરવાની ભાવના છે તો બીજો પોતા માટે બીજાને કચડી નાખવા માગે છે એકનું નામ પરોપકાર છે, તો બીજાનું નામ સ્વાર્થ છે એક કટકનો રાહ છે બીજામા ફૂલ નજરે પડે છે પણ પહેલાનું પર્યવસાન ફૂલોની વાટિકામા છે સારે બીજો રાહ કટકાકીર્ણ પથ પર લઈ જાય છે હું આશા રાખું છું કે મુખર્ષના સુવિદા નાગરિકો પ્રશસ્ત માર્ગ અપનાવશે એ માર્ગ જ જીવનનો શાશ્વત અને સુરમ્ય માર્ગ છે

જૈન ઉપાશ્રય, કોટ,
બઝાર ગેટ, મુખર્ષ

કોઈ એક યુવક વિદ્યાર્થી એક સાધુ પાસે આવ્યો. સાધુએ તેને પૂછ્યું — “કેટલું ભણ્યા છો ?”

ઉત્તર આપતા એ વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “હું છ હજાર પુસ્તકો ભણ્યો છું !”

સાધુએ કહ્યું — “આટલું ભણ્યા છતાં તમારા જીવનમા કોઈ સુધારો થયો કે નહિ ?”

વિદ્યાર્થી બોલ્યો — “મહાગજ ! પુસ્તકોના અભ્યાસથી તો માગ જીવનમા અનેક દુર્ગુણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે ”

—અ.વુ ગદુ સાતિય જીવનને ઝેર મનાવી દે છે તેનાથી દૂર રહેજો

આજનું પ્રવચન દષ્ટિ અંગે ચો નમુ છે. સાધક જીવન્મુક્તમાં આજળ વધે છે ત્યારે એણે શુદ્ધ દષ્ટિ રાખીને જ વધવું જોઈએ. દષ્ટિમાં ફેરફાર થતા દષ્ટિમાં પણ પરિવર્તન આવે છે. પરમા એક સ્ત્રી છે. પતિ એને પૂતી રૂપે જણે છે. તે પુત્ર એને માતા રૂપે નિહાળે છે. સાસુ અને સસરા એને જીવવધુ ગણે છે. તેા દિવર અને નણદ એને સાળી કહે છે. સ્ત્રી તે એક જ છે પણ દષ્ટિમાં એક ઘણી એમાં રૂપ-રોડ પણ આવી ગયે છે. એટલા જ માટે ભારતીય કહેવત છે કે જેવી દષ્ટિ તેવી સુષ્ટિ. જે આજની જે દષ્ટિ સર્જીને આણે છે. વસ્તુ એને તેવા જ રૂપમાં દેખાત છે.

જેન દર્શન પ્રમાણે પ્રમેય પદ્યમાં જનત ત ધર્મોત્તમ છે. ડેટલાંક ખર્મ વ્યક્ત રૂપે રહે છે. તેા ડેટલાંક વળી અવ્યક્ત રૂપે, જે મુખ્ય જે દષ્ટિ બિંદુને ધ્યાને ખરી એના પર ચિત્ત કરે છે. તે જ ધર્મ એની અભિવ્યક્તિ થાય છે. જે વ્યક્તિઓ જગતમાં જન્મ છે. જગતમાં કાંઈની ઝળામાં યુધ્ધાન મહેતી રજા છે. એક કશું - યુધ્ધાન રૂપ મહેતી રજા છે. ની નએ કશું. મૂંઝવણી નીએ તેા કાંટા છે. આ જ દષ્ટિમાં એક છે.

એકની દષ્ટિ યુધ્ધાનની સુદરતા સળી છે. તેા બીજાની એની તજેના કાંટા સળી. અને તજની દષ્ટિમાં કાંટા પણ છે. તેમ રૂઢ પણ પરત કાંટાની દષ્ટિ સર્જીને-પરજને આસીથ તેા કાંટા જ દેખાશે અને રૂઢોની દષ્ટિ રાખીને આસીથ તેા રૂઢો જ દેખાશે. એકને માટે કાંટામાં પણ રૂઢ છે. તેા બીજા માટે રૂઢમાં પણ કાંટા છે.

આ જ વાત તમારી અને અમારી છે. કોઈ વ્યક્તિ પ્રતે આપણે યજુમાત પયરીએ ડીએ તેા આપણે તરત જ એના અને વિપરીત પાશ્વ આપી સર્જીએ ડીએ. પાતે આપણે એના સજામાં વિચારવા એસીએ તેા

આપણી દષ્ટિમાં પેલા કાટા જ આવી જાય છે ફક્ત બધા ઝોળલ થઈ જાય છે, કેમકે આપણી દષ્ટિ ફૂલો ઉપર નથી પણ કાટા તરફ છે તેવી જ રીતે એના પ્રત્યે આપણા મનમાં એક ને સદ્ભાવના છે અને આપણે એના તરફ રાગાત્મક દષ્ટિએ જોઈએ છીએ ત્યારે આપણને એક કાટાય દેખાશે નહીં કાગળ કે એના ફૂલો તરફ જ આપણી દષ્ટિ ટેકાશે અને એ જ તો દષ્ટિનો જાદુ છે, ન્યા કાટા પણ ફૂલ બની જાય છે અને ફૂલ કાટા.

એક હોલમાં થોડાક આદમીઓ ખુરશી પર બેઠેલા હતા. એમના માથે ઘેળી ટોપીઓ હતી અને હાથમાં દારૂની ખાટલીઓ દારૂ પીવાઈ રહ્યા હતા અને ગપશપ ચાલી રહી હતી ત જ સમયે સડક પરથી પસાર થતી થોડાક વ્યક્તિઓની નજર એમના પર પડી એકે કહ્યું “જોયું, હવે તો ખાદીધારી-ખાદી ટોપીવાળા જ દારૂ પીવા લાગ્યા છે જે કાગેસે દેશને આઝાદી અપાવી, જેના આગ્રિયગણ ઉપર સમસ્ત ભારતને વિશ્વાસ હતો, એક દિવસ એવો હતો કે ન્યાએ ગાંધી ટોપી સત્ય ને સદ્ગુણનું પ્રતિક હતી, પણ આજે એ જ ખાદીની ટોપી હેઠળ મદ્ય-પાન ચાલી રહ્યું છે” ત્યારે બીજાએ કહ્યું “વાત એવી નથી ખરું તો એ છે કે દારૂડિયા જ ગાંધી ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે ગાંધીજીની જીવન-સાધનાના જાદુનો એવો પ્રભાવ પડ્યો છે કે ભારતમાં ઘેર-ઘેર ખાદીનો પ્રચાર થઈ ગયો અને એટલે હવે દારૂડિયાઓ પણ ખાદીની ટોપી પહેરવા લાગી ગયા છે” દાવ બદલાઈ ગયો ને ? આ છે દષ્ટિનો જાદુ

એક વખત એક કાગડાએ એક ધૂવડને કહ્યું “કેટલી ભયાનક રાત છે ! ચારેય બાજુ અધકાર છવાઈ રહ્યો છે અને તો કાંઈ જ દેખાતું નથી.” ધૂવડ બોલ્યું. “કાગડારાણ્યા, જૂઠું ન બોલો કેટલો પ્રકાશ છે ? હજુ હમણા તો સૂર્યનો ઉદય થયો છે અને તમે બતાવો છો રાત” સાચું તો છે કે કાગડા માટે રાત છે, તો પેલા ધૂવડ માટે રાત પણ દિવસ છે કારણ એ રાત્રે જ જોઈ શકે છે સૂર્ય નીકળતા જ એની આંખો બંધ થઈ જાય છે અને પછી એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ અધકારપૂર્ણ બની જાય છે.

હા, તો દષ્ટિ બદલાતા સૃષ્ટિ પણ બદલાઈ જાય છે આપણે જે દષ્ટિને લઈને ચાલીએ છીએ, તે વસ્તુ આપણે મેળવી પણ શકીએ છીએ. એક અત્તર બનાવનારની નજર ફૂલો ઉપર રહે છે કારણ એ એમાંથી જ તો અત્તર બનાવવું છે, ન્યારે કાગડાની નજર ગદડી તરફ રહે છે એટલે

આપણે જે દષ્ટિ ધરીને ચાલીશુ તેવા જ રૂપમાં આપણે સૃષ્ટિને, પામી શકીશુ. આપણે જો હસની દષ્ટિથી દુનિયાને ચકાસીશુ તો ત્યાં મોતી મળશે-દેખાશે. કામચાની દષ્ટિએ જોઈશુ તો માંસ અને એવું જ જોવા મળશે. હસની દષ્ટિ મોતી પર જ રહે છે એ મોતીનો જ પ્રાકૃત જાહેર છે એટલે એ મોતી પણ મેળવે છે પણ પેશો કામચે તો ખલિત બીજો વરદ દષ્ટિ રાખતો હોય છે તેથી એ માંસ ને એવી જ ચકીમાં ચાંચ મારતો હોય છે.

દુનિયા તો એક જાતનું દર્પણ છે. દર્પણમાં તમે તમારું પ્રતિબિંબ જોઈ શકો છો. જેવી આકૃતિ બનાવીને તમે એમાં જોશો તેવી જ આકૃતિ તમને જોવા મળશે. તમે એ વખતે સૌમ્ય રૂપમાં દશો તો તમારું પ્રતિબિંબ પણ સૌમ્ય જ દેખાશે. તમે ક્રોધના આવેશમાં હો તમે ક્રોધના પાળમાં છે ત્યારે એ તમારા સૌમ્ય રૂપને સરખી જશે અને એથી મોં પર ભયક તા છવાઈ જશે. બાવી આકૃતિ લઈને તમે દર્પણ પાસે પહોંચશો તો એની પ્રતિકૃતિ પણ ભયકર જ દેખાશે.

મોં પરની ભયકરતા માટે તમે કપણને દોષિત ઠેરવી શકતા નથી. તમે જોને દોષિત બહુશો અને એના પર જ તમારો ક્રોધ દેશવાઈ જાય તો ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં તમે એના ડુકા કરી શકો છો પણ એ દર્પણ તમારી પ્રતિકૃતિને બદલી શકશે નહીં. તમારી પ્રતિકૃતિમાં તો ત્યારે જ પરિવર્તન આવશે કે જ્યારે તમારી આકૃતિ જ બદલે. હા તો તેવી જ રીતે દુનિયા પણ એક દર્પણ છે એમાં તેવું જ પ્રતિબિંબ પાડે, જેવા તમે દશો. સમગ્ર પ્રકૃતિ તમને એવા જ રૂપમાં દેખાશે. સૌપેન હોવર નામનો માદસ પાશ્વર્ય જાતનો એક ધણે મોરો વિચારક થઈ ગયો છે એવું સાહિત્ય જ્યારે પ્રગટ થયું ત્યારે એના આસોચોનાં જાણે એક પૂરજ આવી ગયું એ આસોચ-કેના બાધાક સામે એણે એક નાનો એવો જીવન આપ્યો. 'મારું પ્રગટ તો એક દર્પણ છે' એમાં અધિકાર્યે નેરાં એને દેવદૂત દશનમાં કેવી રીતે થઈ વારુ? અધિકાર્યે પોતાનું રૂપ લઈને ગયો છે ને કાઈ મનુષ્ય ત્યાં પહોંચ્યો હોત તો એને માનવીય-સૌન્દર્યનો જ આભાસ, જનુભવ થાત એટલે કે આપણે જે રૂપ લઈને તઈશુ તેવું તેવું પ્રતિબિંબ દશે.

એક દોષતા ધોગાનું ચિત્ર દત્ત ચિત્રકાર પોતાના એ ચિત્રને લઈને કાઈ એક સજ્જન પાસે પહોંચ્યો. પેમા દશક સજ્જનને એ ચિત્રને ઉમ્મ જોવાય તો એમાં ધોગાના પગ ઉપરની વરદ દેખાતા તેથી તેઓ બચી

બાક્યા “આ તે કેવું ચિત્ર છે ? એક ગધેડો ચાચે પગ ઉપર કરીને આબોટી રહ્યો છે ” ચિત્ર જ ન્યારે ઉલટું પકડી રાખ્યું છે તો ઘોડો ગધેડા રૂપે જ દેખાશે એટલે સર્વ પ્રથમ, દષ્ટિ જ ઠીક કરવાની જરૂર છે પછી જુઓ કે ઘોડો છે કે ગધેડો ? અને દોડી રહ્યો છે કે આબોટી રહ્યો છે ?

એક બહેન કાઈ એકના ઘેર રસોઈયણું કામ કરતી હતી પગાર કંઈ એને વધુ મળતો નહોતો રસોઈ કરવી અને ધરનું ખીજી નાનું-મોટું કામ કરવું અને એના બદલામાં એને ખાવાનું તથા કપડા મળતા હતા પેલું ઘર લક્ષ્મીસપત્ન હતું એક દા’ડો ત્યાં શીરો ખનાવવામાં આવ્યો ધરના બધાએ જમી લીધું પછી એ બહેન જમવા બેઠી શીરાનો કાળિયો મોમાં મૂક્યો પણ એ ગળે ઊતર્યો નહીં ઘેર એનો દસ વર્ષનો દીકરો જીવારનો સૂકો રોટલો ખાતો હતો એટલે માના ગળે શીરાનો કાળિયો શે ઊતરે ?

માની મમતા જાગી બીડી અને એણે થોડોક શીરો કાગળમાં બાધી લીધો ધરનું કામ જલ્દી-જલ્દી આટોપી એ પોતાના ઘર લાણી જવા નીકળી પડી, પણ હજી ધરના હંચરેથી પગ બહાર મૂક્યો નહીં કે પેલું પડીકું હાથમાંથી સરી પડ્યું એમાંથી ઘીના દીપા ચૂઈ રહ્યા હતા દ્વાર નજીક બિભેથી ત્રણ બહેનોની નજર એના પર પડી પહેલાં બહેન બોલી “ કેવી ચોર છે ? અહીં ખાધું અને હવે પોતાના ઘેરે પણ લઈ જાય છે પકડો એને ” બીજી બોલી “આ ગરીબાઈનું પાપ છે ”

ગરીબાઈ પોતે જ એક પાપ છે સાચું છે કે “ **बुभुक्षितं किं न करोति पापम्** ” ભૂખ્યો કયું પાપ નથી કરતો ? દરિદ્રતા જીવનના સમન્ત ગુણોને હરી લે છે એક ગરીબના મનની પીડા અમીર-ધનવાન જાણી શકતો નથી જેના ઘેર ચાર-ચાર મોટરો છે અને જે કદી એ ફર્લીંગ પણ ચાલ્યો નથી એ પગપાળા ચાલનારના કષ્ટનો શો અનુભવ કરશે ? તેવી જ રીતે જેને ત્યાં બદામ-પિસ્તાની ખરફીઓના દીક્રીનો લયો પડ્યા છે, જેને ખાધેલું પચાવવા સાર પાચન માટેની દીક્રીઓ લેવી પડે છે, એ ભૂખ્યાની પીડાને જાણી શકતા નથી કે સાધનોના અભાવે મનુષ્યને કેટકેટલી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે હા, તે બીજી બહેને કહ્યું કે ‘ દોષ એનો નથી, પણ ગરીબાઈનો છે ’

ત્રીજી બહેને કહ્યું “ તમે બંને એના રહસ્યને સમજી શક્યા નથી-

આ ચોર-વૃત્તિ નથી તેમ જરોબાઈનું પાપ પણ નથી. આ તે માતાની મમતા છે. અહીં શીશુ જન્મે, તે આ શીશુ આજે અને એના બાળક થી સુકી રેલથી આવે એ માતૃ મન હમ કરી સ્વીકાર કરે ? કળાશો એને મળે શો કનડે ? માતી મમતાનું પાપ આપણે કરી શકીએ નહીં. " જેની મમતા એક માતાને પોતાના બાળક પ્રત્યે હોય છે તેવી જ મમતા સિંધના સમસ્ત પ્રાણીઓ પ્રત્યે આપણા મનમાં ઉભયાર્થ આવે તો આપણે પરમાત્મા જની શકીએ હીએ. માતી મમતા મનુષ્ય અમર મેળવી લે તો એ અમાનવ જની જાય. માતા પોતાના બાળક પ્રત્યે નેટલી સ્નેહધાર વરસાવે છે તેટલી દુનિયાના તમામ બેગ-દોકરાઓ પ્રત્યે વરસાવી શકે તો એ કડુજાતી સાક્ષાત્ મૃતિ જની શકે છે. પ્રસવ-કાળમાં સામરનું વિશાળ પક્ષી-સમૂહ સૂકાઈ શકે પણ માતાની હૃદય-મમતા તો પ્રસવકાળમાં પણ સૂકાતી શકશે નહીં.

શીશુ બહેનું નાનું-એનું પપીકું છે ત્રણ બહેન છે અને એમની બુદ્ધિ-બુદ્ધિ પણ દરિયા છે પહેલાં એને ચોરની દરિયા જુએ છે બીજી દરિયા એ ચરોળ જી છે તો ત્રીજી આખોમાં એ એક માતા છે અને એના દિશમાં મમતાની ધારા છે. જ્યારે જ કહેવાય છે જેની દરિયા તેવી મૃતિ વિચારોએ દરિયા અનેક બેદ-પ્રકારો જતા થા છે આપણે એ વિશે અજ્ઞાનમાં પ્રવરણમાં વિચાર કરીશું.

આસન્ન સંકુચિત દરિયા

જેની દરિયા હૃદય નજીની વચ્ચે જ નેઈ શકે છે અને દરની દરિયા (દરદરિયા) નજી દોષ તેને આસન્ન. " કહેવાય છે આ ઘર્ષ જ વધારી આમાં સંકુચિત દરિયા બાળ્યા. પરંતુ આપણના હૃદયે સંકુચિત દરિયા (નિકટ દરિયા) બાળ્યા. બીજી જ છે જેણે હૃદય વર્તમાન અને વર્તમાનના મુખને જ તેમ છે વર્તમાનના બોલો ઉપર જ જેની નજર છે એના બીજા પાસને જેવા ? ઈકાર કરે છે તેને સંકુચિત (નિકટ) દરિયા કહેવાય છે. આ ? અધિકારિ માણસો સંકુચિત દરિયાના જ તેમ મને છે તેઓ વર્તમાનના બોલોને / જીવનનું ચરમ લક્ષ્ય માને છે અને બોલો પછળ આપ યીચીને રોક્યા નથી છે વળી આજે તો બોલોની આ રો મા ? જેણે આજળ વધી ગયા છે અને જીવનની રેલમાં એકો જ આજળ વધીયા માનવામાં આવે છે.

બાળકને રમકડા પ્રિય હોય છે જેટલાં બાળકો રમકડાં સારા રોનાં

અને ક્યવાતા હોય છે રમકડામા બાળકોને તેટલો જ આનંદ આવે છે જેટલો તમને નોટોની થપ્પીઓમા હા, તો બાળકની પાસે એક કિમતી હીરો છે અને તમારી પાસે એક રમકડું છે પેલું બાળક રમકડું લેવા માગે છે એને જો એ રમકડું પસંદ આવી જશે તો એ હીરાને બદલે પણ પેલું રમકડું ખરીદી લેશે ચાર પૈમાના રમકડા પાછળ પેયો હજારોની કિમતવાળો હીરો બાળક ગુમાવી શકે છે પણ તમે આવા સોદા માટે કદીયે તૈયાર નહીં થાવ પણ કોઈ 'પચ્ચીસ વર્ષ'નો નવજુવાન જો આવે મોદો કરી ખેસે તો તમે એને શુ કહેશો ? એને તમે બુદ્ધિમાન તો નહીં જ કહી શકો, તો જે વ્યક્તિ માનવજીવનને ભોગોના રમકડા બદલે વેચી નાખે છે એને શુ કહેવાશે ?

કોઈ માકડું (વાદરો) તમારો હાર લઈ જાય છે તમારે એની પાસેથી હાર પાછો મેળવવો છે પણ તમે એને જોડાવશો, ધમકાવશો તો સભવ છે કે એ હાર લઈને નાસી જાય અથવા હારને તોડી પણ નાખે એટલે તમારે હાર મેળવવો જ હોય તો તમે એને થોડાક ચણા ખતાવો એ ચણા લઈ લેશે અને હાર ફેંકી દેશે ચણાને બદલે કિમતી હારને ફેંકી દેવાનું કામ માકડું (વાદરો) કરી શકે છે, મનુષ્ય નહીં કરે પરંતુ જે માનવ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓના બદલામા બહુમૂલ્ય જીવનને ભૂટાવી દે છે, એને માટે તમારી પાસે કયો શબ્દ છે વારુ ? એ સકુચિત (નિડટ) દષ્ટિ છે કારણ એણે ફક્ત વર્તમાન સુખને જ જોયું છે

જેને પોતાના ભાવિ-ભવિષ્ય-ઉપર વિશ્વાસ નથી તેમ ભવિષ્યની પ્રગતિ સારું કાઈ સંકલ્પ કર્યા નથી એને આપણે એક દષ્ટિએ અસહી કહીશું. અસહીનો અર્થ આગમની ભાષામા કહીએ તો જેને ફક્ત વર્તમાનનું સુખ પ્રિય છે, જેની વિચારશક્તિ ફક્ત વર્તમાન પૂરતી જ સીમિત છે ભૂતને ભવિષ્ય અગે જેને વિચારવાની શક્તિ જ નથી, તેમ નથી કદી એની પાસે વિચારવા માટે એક મિનિટની કુરસદ, એ થાય

માખીને તમે ઉડાડશો તો પણ બીડીને પાછી શરખતના પ્યાલામા પડશે કેમકે શરખતની મીઠાશ એને પ્રિય છે આખો વડે એણે ફક્ત મીઠાગને જ નોઈ છે પણ એમા પડ્યા પછી શરખતની મીઠાશ માણવા એ જીવતી રહેને કે કેમ એ અગે એ વિચારી શકતી જ નથી એટલા માટે માખીને અસહી કહી છે તેવી જ રીતે જે મનુષ્યે ફક્ત ભોગને જ પોતાનું જીવન-લક્ષ્ય

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોઈ સ્તો છે હકત વર્તમાન સુખ
આદ્યનાર મારે અર્થે સ્થાપિત થયેલાં મધુરામ અદ્ય ત-અર્થે એક સુદર રાખ
આપે છે ૩ -

વાચ પરસ્વ કુર્ચતો હસતિ મોહ મોહિતો ।

મચ્છોગલે ગચંતો વા વિનિર્વાત ન પસ્સતિ ॥

ઈસિયા સિવાઈ સુખ અ. ૧૫ મા. ૧૧.

મોહ-નળનાં હસાયેલાં આદ્યા બી ન પર અત્યાચાર કરે છે પોતાના
કુદ સ્વાર્થ આતર બીજાનું શોષણ કરે છે બીજાને કુખ દરમાં અટપટો
નોઈ એનું હૃદય આનંદ-મગ્ન બની નામ છે મો પર મલકાટ હવામ છે
પણ એના આનંદ તો પેલી માહલી નેવો છે જે સોટની ચોળી નોઈ એને
સેવા દોરી નામ છે આછીમાર આપે નહીં માહલી પાડ્યા નામ છે
આપે એ કોટમાં સોટની ચોળી ખેરવી દે છે અને મજી કરી પાણીના મહે-
લમાં છોડી દે છે એ ચોળી માહલી સોટની ચોળીની લાકડે કાંટા પાસે આવે
છે અને એળાને આપ છે પણ એ પૂરી આઈ લે ત્યાર પહેલાં તો માહલીની
આપે-એપે-રહેલો કરી એના મળાને વીધી મામે છે એક કુચને આનંદ
એના જીવનને સરખી લે છે

આ છે નિકટ દષ્ટિ (સુકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના અવલોકનને
જ નુકસાન છે એની પાછળ છુપાયેલા કાંટાને નોવાની સુક્ષ્મ દષ્ટિ એની
પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું સુદર ચિત્ર એક
શ્લોકમાં આપ્યું છે મારા ગુરુજે બી કિચનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવ-
ચનો દરમ્યાન એને બહુ મર્મવાદે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ણે દર્શકો સિપતિ સરિઝા પાદ શોભે વિષયે

વીર્યવેગ પ્રવર કરિણા વાહયસ્યૈષ્ય મારમ્ ॥

ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કર્પણ વર્ણસોદ્ગમ્યનાર્થમ્,

યો કુદ્રાખ્યમિદં ગર્મષતિ સુખા મૈત્ર્યજન્ય પ્રમદા ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે પિતળની તો મુ માટીની ચોળી પણ એના
નસીબમાં નથી. સુશોભને મર્મ સમ્રાટ પ્રસન્ન થઈએને સેનાની ચોળી આપી
દે છે સિખારી પ્રસન્ન થઈ પેર પાડે કરે છે પેર આવે ને નીચું તો
પર આપુ પૂકના વરેલી કાચું પણ છે મહિનાઓ પાતી વધા કરી 'સામ-
જ કાચું' ખેલોતુ હવે એ કાચું હાથમાં લે છે અને કમરે બેસી કરે છે
વિચાર છે આ કમરે રહેલી છે તે કમરે કાચી રેકુડ તે જ સખતે એને

સત્રાટે આપેલી થાળી યાદ આવે છે સોનાની થાળી ઉપાડી, એમાં કચેરા ભર્યો અને બહાર ફેંકી આવ્યો તમે હવે એને બુદ્ધિમાન કહેશો ને ? કે બીજું કંઈ ?

વારુ ત્યારે, જુઓ, એક આદમીએ વર્ષો સુધી સાધના કરી તેથી એક દેવ એના પર પ્રસન્ન થયો અને એણે એને અમૃતનો એક ઘડો આપ્યો. દેવે લાગ્યશાળી છે એ ! જેને જીવનમાં પાશર દૂધેય મળ્યું નથી એને અમૃત ભર્યો એક ઘડો મળી ગયો જેનું એક રીપુ પણ શરીરમાં નવજીવન આપે છે એવા અમૃતને લઈ માણસ ઘેર આવે છે, નીચે બુઝે છે તો પગ ધૂળ-ધૂળથી ભરાઈ ગયા દેખાય છે એ વિચારે છે પાણી લેવા તો કાણુ જાય, આ અમૃતનો ઘડો તો ભર્યો છે જ, એનો જ પાણીને સ્થાને ઉપયોગ કરી લઉં અને એમ વિચારીને એ એ જ અમૃત વડે પગ ધોઈ નાખે છે. શુ તમે એને ચતુર કહેશો ? નહીં, તમારું મન એમ કહેવા સ્વીકૃતિ નહીં જ આપે તમારી પાસે તો એવા માટે બીજો જ શબ્દ છે

ત્રીજી વ્યક્તિ એક એવી છે જેને હાથી મળ્યો છે જેણે જીવનમાં કદી પૂર્ણરૂપે ધોડેસ્વારી કરી નથી અથવા તો જેને સાડા ત્રણ પગો ઘોડો પંજુ નસીબમાં નથી અને હાથી મળી જાય તો સમજવું જોઈએ કે એનું કિસ્મત તેજ છે પણ એ શ્રીમાન હાથી મળતા એમ વિચારે કે આને માટે એક મણતું રાતલા જોઈશે આનું ખર્ચ શે પૂરું થશે ? અને ખર્ચની ખૂર્શિ સારું એ જ ગલમાં જાય છે ત્યાંથી લાડડા કાપી, હાથી પર લાદી શહેરમાં વેચવા જાય છે વિચારે છે ચાલો સારો ગંધો મળી ગયો એકી સાથે ધણું બધું બળતણ આવી જાય છે અને પોતે પણ પહેલા બેની શ્રેણીમાં બેસશે.

ચોથા એક ભાઈ છે એમની વાત પણ સાલણી લ્યો વર્ષોની સાધના પછી કોઈ દેવની કૃપાથી ચિંતામણી રત્ન એમને મળ્યું એના પ્રભાવથી વિશાળ મહેલ અને સ્વર્ગીય વૈભવ એમને સાંપડ્યું એ વખતે જ એક કાગડો વૃક્ષની ડાળે બેસી કાવ કાવ કરી રહ્યો હતો અને પેલા ભાઈ સાહેબના આરામમાં બેલેલ પડી રહી હતી એને ઉઠાડવો પણ કાકરો-લાવવાનો પ્રયત્ન કાણુ કરે ? એમને વિચાર ખૂંચ્યો કે શા માટે આ ચિંતામણીનો જ ઉપયોગ ન કરી લેવાય ? એ તો તે જ ચિંતામણી વડે કાગડાને ઉઠાડે છે કાગડો તો બેસી ગયો સાથે જ પેલો સ્વર્ગીય વૈભવ પણ સમાપ્ત થઈ ગયો.

આને પણ તમે કુશળ અને બુદ્ધિમાન નહીં કહો આવી વ્યક્તિઓ માટે તમારી પાસે એક શબ્દ છે 'મૂર્ખ' બધા મૂર્ખની શ્રેણીમાં બેસે. હા.

માન્ય છે તે પણ વર્તમાન સુખને જ નોંધી રહ્યો છે. હજી વર્તમાન સુખ આકર્ષાર માટે જાનિ કરાવેલ સંજમાં મધુરપ બ્રહ્મ-ત-અધિ એક મુદ્દર રૂપ આપે છે કે -

પાદં વસ્સ કુર્વંતો હસતિ મોહ મોહિતો ।
મચ્છોગલે વસતો વા વિવિષાર્ત ન વસ્સતિ ॥

ઈન્દ્રિયા સિવાઈ સૂત્ર અ. ૧૫ આ ૧૧

મોહ-ભાગમાં સ્થાયેલો આત્મા બીજા પર અભ્યાસ કરે છે પોતાના કુદ સ્વામ આતર બીજાનું શોધણું કરે છે. બીજાને કુખ દરજ્યા અટપાતે નોંધી એનું હલ્લ જાનક-મત્ત જાની ભાવ છે. મોં પર મલકાટ જવાન છે પણ એનો જાનક તો પેલી માછલી જેવો છે જે લોટની ગાળી નોંધી એને લેવા લેડી ભાવ છે. માછલીનાર બધારે નદી-પે માછલી પકડવા ભાવ છે. સ્થાયે એ કાંટામાં લોટની ગાળી ભેરવી દે છે અને પછી કાટિ પાણીના-કહેલુંમાં છેડી દે છે. એ ગાળી માછલી લોટની ગાળીના લાલચે કાંટા પાસે જાય છે અને ગાળીને ખાય છે. પણ એ પૂરી ખાઈ લે ત્યાર પહેલાં તો ગાળીની બાદે-બાદે-રહેલો કાટિ એના બળાને વીધી નાખે છે. એક કણુને જાનક એના જીવનને સારખી લે છે.

આ છે નિકટ દષ્ટિ (અકુચિત દષ્ટિ) જે પદાર્થના જાલ સૌન્દર્યને જ જુએ છે. એની પાછળ ક્રુપાયેલા કાંટાને નોવાની મુદ્દમ દષ્ટિ એની પાસે નથી. એક પ્રાચીન કવિએ માનવની નિકટ દષ્ટિનું મુદ્દર ચિત્ર એક શ્લોકમાં આપ્યું છે. મારા મુદ્દલે શી કિલનલાલજી મહારાજ પોતાનાં પ્રવચનો દરમ્યાન એને બહુ ભરખાવે કહ્યા કરતા હતા.

સ્વર્ગે સ્વાકે સિર્પતિ સરિખ પાદ શોભે વિષલે
વીયુવેષ પ્રવર કરિણા લાહ્યવેષ્ય મારમ્ ॥
ચિન્તા રત્ન ચિંકરતિ કરાદ્ ચંપસોદ્દાયનાયમ્,
યો કુન્દ્રાપ્તમિદં ગર્મયતિ મુષા મર્ત્યમ્સ પ્રમલ ॥

એક દરિદ્ર વ્યક્તિ છે. પિત્તળની લેટી માટીની થાળી પણ એના નસીબમાં નથી. સદ્ગુણોએ ઘાઈ-સમ્રાટ પ્રસન્ન થઈએને સેલાની થાળી આપી દે છે. સિખારી પ્રસન્ન થઈ ઘેર જાયો. ફરે છે ઘેર આખો તે એનું તો પર આપુ પૂજના થઈથી ભરું પામુ છે. અદિનાઓ વાંકી બધા હશે. સાથ જ મુન્ નહેતુ હવે એ જુકુ હાથમાં લે છે અને કમરા ભેગા કરે છે. વિચારે છે આ કમરા રહેલો છે તે શામાં ભરી દેકા? તે જ વખતે એને

સાધના કરવાની છે પરંતુ મનુષ્ય તો આજે ઉલટું કાર્ય કરી રહ્યો છે એકવાર એક ધરમા કૂતરો આવ્યો માતાએ જોયો તો બાળકના હાથમાં લાકડી આપી અને કહ્યું કે, જા આ લાકડી વડે પેલા કૂતરાને કાઢી આવ પરંતુ એ બાળક લાકડી લઈ ને બહાર ગયો પણ કૂતરાને ન કાઢતા પોતાના નાના ભાઈને જ મારવા લાગ્યો માને આની ખબર પડતા બાળકના હાથ માંની લાકડીને એ લઈ લેશે અને પેલા બાળકને વઢશે ય ખરી આજે આમ થઈ રહ્યું દેખાય છે પ્રકૃતિ માતાએ આપણને આ શરીર એટલા માટે આપ્યું છે કે એના વડે આપણે આત્માના કપાય ને વાસનાને કૂતરાની જેમ બહાર કાઢીએ પણ આપણે તો ઉલટું જ કામ કર્યું છે કૂતરાને તો કાઢતા નથી પણ એ લાકડીનો ઉપયોગ પોતાના જ જીવનના સહગુણોને સમાપ્ત કરવામા કરી રવા છીએ ચંદ્રદાસ ખેડૂત-લવાર હજારો દુશ્મનોની વચ્ચે પણ આપણુ રક્ષણ કરી શકે છે પણ એ તલવારનો ઉપયોગ દુશ્મનોના માથા વાઢવા કરતા ધાસ કાપવામા-વાઢવામા કરવામા આવે તો એના માટે શું કહી શકાય, વારુ !

હા, તો આ નિકટ-સકુચિત-દૃષ્ટિ છે જે ફક્ત દેહ અને દેહ-સુખને જ જુએ છે પણ એના કડવા પરિણામોને જોતી જ નથી

રાગ અને દ્વેષ દૃષ્ટિ

એક રાગ દૃષ્ટિ છે, જેમા દોષ પણ ગુણ રૂપે દેખાય છે જેના પ્રત્યે રાગ હોય છે પછી એના દોષ દેખાતા જ નથી બીડીના શોખીનને એના દુર્ગુણ કદી નજરમા નહી આવે, લાડે ને તમે એને ચાહે તેટલું સમજાવે. બીડીથી લોહી મુગાય છે, હૃદયમા જલન થાય છે હોઠ કાળા થાય છે અને સાથે જ પેસાનો દુર્ગુણ થાય છે પરંતુ જેને બીડી પ્રત્યે અનુગમ છે તે આ મોટા-મોટા દુર્ગુણો પૈકી, એકેયને સ્વીકારવા તત્પર નહી બને તેથી જ તો ખામીથી-પીડાતા ક્ષત્રના ગરક કાઢવા છતાય લોકો એને (બીડીને) વળગી રહેતા હોય છે એમને જ્યારે બીડી છોડવાનું કહેવામા આવે છે તો, તેઓ બોલી બેઠે છે, ભાઈ એ તો હવે મર્યા પછી જ છૂટશે આવી જ રીતે અધીણ, અને મદ્યપાનના શોખીનો સામે તમે જો એ નશીલા પદાર્થોની ખુરાઈ-દુર્ગુણનું વર્ણન કરશો તો તેઓ પણ એ માનવા તૈયાર નહી થાય નશા કરનાર નશાની ખુરાઈને જો ખરેખર એક વખત સ્વીકારી લેશે તો હુ માનુ છું, જીવન પર્યાંત એનો તે સ્પર્શ પણ નહી કરે

એ રાગદૃષ્ટિ છે કે ચોરને અધારી રાત પ્રિય લાગે છે, આદતી અપ્રિય.

તે સેનાની યાજ્ઞીમાં કચેરા ભરીને ફેંકનાર મૂખ' છે જનમૃતથી પણ ધીનાર અકુશળ છે હાથી ઉપર જળતણુ વહેનાર ચતુર નથી અને ત્રિવામ્સી રત્નથી કામઝે ઉઠા નાર પણ મૂખ' જ છે તો માનવ-જીવનને ભોગે પાછળ ભુગવનાર કેવો છુદિમાન છે? વાસના ને ભોજ્ય જેના જીવનના હક્ક છે તેણે એની પાછળ આત્મ ચિત્તનેને ખેંચુ છે આત્મ-રાક્ષા સ્થાને પદાર્થ-રાક્ષ જેના જીવનમાં જ મ્યો છે એ નિકટ (સકુચિત) દષ્ટિવાળા મનુષ્ય છે

ભોજન જ નો હક્ક મનાયુ હોય તો એ દષ્ટિએ માનવ કરતાં પણ જીવન વધુ સુદર હશે કારણ કે માનવજીવન કરતાં પશુ-જીવનમાં ભોજ્ય સ્વચ્છ-સુસભ છે મનુષ્યે નો ભોજોના સાધનો એક જ કરવા હોય તો એણે નાણાં ખરચવાં પડશે. જ્યારે પશુઓને તો એક નવો પેસો. પણ ખરચો ખરચો નથી. એક માખીને નો મીઠાઈ ખાવી હશે તો એ જીંદગી સંપૂર્ણ કદાઈની દુકાને પહોંચી જશે. એને એક પેસો પણ દેવા નથી પડે પણ તમને મીઠાઈ ખાવાની ઈચ્છા થઈ જાતે તમે માખીની જેમ મીઠાઈની દુકાન ઉપર ધા નાખશો તો તમે માર જ ખાશો અને મીઠાઈનો એક કુકોળ તમારા હાથમાં નહીં આવે. એ મીઠાઈ માટે તો તમારે પૈસા ખરચવાં પડે.

આદે તેમો કોઈ માત્ર સુરક્ષિત હોય દરવાજા ઉપર સુસભ પોલીસ પહેરા ભરી રહી હોય પણ જમર (ભમરા)ને પુષ્પની સુવાસ ભેવી હશે તો વિના રોકરોક ત્યાં તે પહોંચી શકશે, એને નથી પોલીસનો ડર કે નથી જાગુતી પરવાહ અને તમારે નો એ સુરક્ષિત માત્રમાં પહોંચ્યુ હોય તો પણ (પરવાને) ભેગો પાડી વગર પરવાને જ દર પ્રવેશ કરવો જોખમભર્યું નજીકે મહેલોમાં રવચ્છદ રૂપે ફરતી ચક્રવીઓ અને કમૂતર જેવાં પંખીઓ રણીના રૂપને સ્વતંત્રપૂર્વક પ્રતિબિંબિત નોઈ શકે છે એમને કોઈ શેઠો શસ્ત્ર નથી પણ કોઈ મનુષ્ય નો આ હમે જેવાનો પ્રવલ કરશે તો એને તો સ્થાન જ પહેરવાનો વખત આવશે હા તો ભોજનને જ નો જીવનનો હક્ક મનાવી દીધો હોય તો તમે ભવની ચૂરણી કરવામાં મોટી ભૂલ કરી ચ્હા છે. ખાતે તમારે મનુષ્યમત નહીં પણ પશુ-જાત જ ચૂરવો જોઈએ. કમો ત્યાં સ્વતંત્રતા છે

વિચારવાની એ રીત જ ખોટી છે કે માનવજીવન વાસનાની પ્રતિભા જ નહીં, મનુષ્ય જ જીવનનું હક્ક છે આજે આખ્યતિમ્મ પ્રવિન સાધીને આત્મી ઉન્નતિ આજ ભવેમાં અસકય છે એની ઉન્નતિ કરવા માટે આજે

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાઈની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અંશે એ ઓછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહીંતર પદાર્થોમા તે વળી શું ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવું બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકડો કિરણો વડે જલ, થલ અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યાં તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના ખતો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું. -“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચશ્મા લગાવે તો પણ વાચી-ઊકેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજા સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ? ” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હસતા સુખડે સહન કરી લઈશું એમા કષ્ટો જેવું લાગશે જ નહીં કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ બીમાર હોય તો આપણે કલાકોના કલાકો એની સેવા સંસ્કૃષ્ટા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા ઊઘ નહી હોય તેમ

ચાલતી રીતના ચાલતી સ્વારસે પ્રાણીજનતાને આકર્ષિત કરે છે પરંતુ બહુ ઊંચાથી ચોરસ મન ખિન્ન બને છે કેમકે અધકાર એના સ્વાસ્થ્યને ખોળે છે સાથ આપે છે તેથી જ તે કાંત-સિનચ મધુરી ચાલતી એને અટકાવે છે આમ જ ચોરસો એક ક્ષણ ધૂવડ છે જેને પણ પ્રકાશ પ્રિય નથી સુખોદ્ધતી સાથે જ કમળ ખાલી જાડે છે પ્રથમ કિરણનો સ્પર્શ પામી એ પ્રકૃષ્ટિત બની જાય છે મહસીઓ મગજ આશન ગાઈએનું સ્વાગત કરે છે માનવસમાજ સૂના પ્રથમ કિરણથી જન્મીતો સડેલ મેળવે છે પરંતુ સૂના એ જ શુષ્ક કિરણો ધૂવડ મારે કષ્ટલથી બને છે કારણ કે સૂના ઉદ્ધતી સાથે જ તે પોતાની દષ્ટિની શક્તિ ગોઈ એસે છે એટલા માટે જ એ અધકાર પસંદ કરે છે

એના જીવનમાં મિથ્યાત્વનો પ્રબળ અધકાર જવાયેલો છે એને વીતરવ દેવની પવિત્રપાવન વણી પણ મળતી નથી જીવનજન્યતાનાં સુત્રોમાં-એકમાં -એને અપ પતનનો બાસ થાય છે આઆત્મિક વિકાસમાં વિનાશ લુચ્છે છે અને વિનાશમાં વિકાસ કારણ કે એને ભૌતિક પદાર્થો પ્રત્યે અનુરાગ છે અને એ રાગ જ એને તે પદાર્થોમાં જ્ઞાનનો અનુભવ કરાવે છે એટલા જ માટે અધુન પરિણામ ભોગવીને પણ સરાગ દષ્ટિ-આત્મા પદાર્થ-રાગમાં જ અનુરાગ -દસ્યવેસો રહે છે

અહીં મહેનો બેઠેલો છે કોઈ મહેનતુ બાળક પેટાળ કરી રહ્યો છે ખાસે બેઠેલો બીજા મહેન મોં મચોદ્યથી અને ભોલી ભાઈ કેરા બાથે છે આ અહીં જ પેટાળ કરી નાખ્યો પરંતુ ભીજે જ દાડે એ જ મહેનતુ બાળક એના બોલામાં પેટાળ કરી રહ્યો છે તે એ જ મોં મચોદ્યથી મહેન પોતાના બાળકને ખારથી ઉપાડે છે અને સાદ કરો લે છે લુચ્છે-પાડેલી મહેનના ઊંચાએ પેટાળ કર્યો તે મોં મચોદ્ય પણ આરે એના પોતાના જ બળકે એની કિમતી ચાલી ગઈ કરી નાખી ત્યારે એ કુચકારે છે કારણ કે માતાની પેતાના બાળક પ્રત્યે રાગ-દષ્ટિ છે

માતાની દષ્ટિએ એનું બાળક સર્વ કોઈ છે એની નજરમાં એકોઈ રાગક્રમારથી એકો નથી ભસેને એને અદેશ કોઈ માકલ (વાંદા) નેસે કાં ન દેખાં અરે સ્વયં માકલ પણ દપણમાં આરે પોતાનું પ્રતિબિંબ લુચ્છે છે ત્યારે એનું હૃદય પણ પ્રસન્નતાથી નાળી ઘટે છે આત્મી જ વાત કોઈ એક સામુત્રી છે એની આંખોમાં એના કુરૂપ જમાઈ પણ સ્વયં સુદર છે નર્તી સુધી દીકરીનાં જન્મ ન અર્થ જાય ત્યાં સુધી તે તમે દેહધામ દુરલીપ

શોધતા ફરતા રહેશે પણ જ્યારે કાષ્ઠની સાથે તમારી દીકરીનું વેવિશાળ થઈ જશે તો પછી ભલેને એ મુરતીયો દોઢ ટાગનો પણ કા ન હોય, તો પણ સાસુ ને સસરાની આંખોમા દેવકુમારથી કાઈ અશે એ ઝોછો નહી હોય.

જેની દૃષ્ટિમા પ્રેમ ભર્યો છે એને માટે સમસ્ત સૃષ્ટિ સૌન્દર્યપૂર્ણ છે સાચુ પૂછો તો સૌન્દર્ય પદાર્થોમા નહી પણ આપણી આંખોમા વસે છે, આપણે જ એમા સૌન્દર્યનો રંગ ભરતા હોઈએ છીએ નહી તર પદાર્થોમા તે વળી શુ ભર્યું છે ? વસ્તુમા જ જો સુદરતા ભરી પડી હોય તો એ સદૈવ સર્વને માટે સુદર હોવી જ જોઈએ, પણ એવુ બનતું નથી

હા, તો સુદરતા અને અસુદરતા બહાર નથી પણ મનુષ્યની આંખોમા છે એ જ એને સૌન્દર્યપ્રદાન કરે છે સૂર્ય પોતાના સેકંડો કિરણો વડે જલ, થન્ન અને નલ (આકાશ) ને પ્રકાશમાન કરે છે, કારણ કે પૃથ્વી પર્વત વગેરે બધા પોતાના સ્વરૂપમા પ્રકાશમાન નથી એમનો પ્રકાશ ઉપર સાપેક્ષ હોય છે તેવી જ રીતે પદાર્થ ન સુદર છે તેમ ન અસુદર, પરંતુ માનવમનનું સૌન્દર્ય જ પદાર્થોમા સુદરતાના રંગ ભરે છે બીજા શબ્દોમા કહું તો આજ દૃષ્ટિ તે રાગ દૃષ્ટિ છે. જ્યા વસ્તુમા ફક્ત ગુણ જ દેખા દે છે, પછી ભલેને એમા હજારો દુર્ગુણો હોય અને તે એના મનમા વસી ગયો છે ત્યા તે એના દોષો પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે.

કહેવાય છે કે નેપોલિયનના અક્ષરો અત્યંત ખરાબ હતા. જ્યારે એના પત્રો મિત્રો પાસે પહોંચતા ત્યારે બહુ હાસી-પાત્ર બનતા. એક વખત એના મિત્રે કહ્યું .-“ સમ્રાટ, અક્ષરો તો એવા છે કે સ્વયં સરસ્વતી પણ ચક્ષમા લગાવે તો પણ વાચી-ઊઠેલી શકે નહી ” નેપોલિયને જવાબ વાલ્યો “ મારા અક્ષર કેવા છે, એ મને નહી પણ જેસોફાઈનને જઈને પૂછો.” પેલો મિત્ર પત્ર લઈને જેસોફાઈન પાસે ગયો અને એને અક્ષરો અંગે પૂછતા એ બોલીઃ “ આનાથી વધીને વધીને બીજા સુદરતા શી હોઈ શકે ? કેવા મોતી જેવા ચળકી રહ્યા છે ?” આ જ તે રાગ દૃષ્ટિ છે જ્યા અસુદર પણ સુદર બની જાય છે

જેના પ્રત્યે મનમા રાગ છે એની પાછળ આવતા હજારો કષ્ટોને આપણે હંસતા મુખડે સહન કરી લઈશું. એમા કષ્ટો જેવુ લાગશે જ નહી કાઈ આપણી પ્રિય વ્યક્તિ ખીમાર હોય તો આપણે કલાકાના કલાકો એની સેવા સ્પ્રુષા કરીશું અડધી-અડધી રાત સુધી આંખોમા ઊંઘ નહી હોય તેમ

આ પશુ નહીં જણાય પણ ઠાઈ બીજી વ્યક્તિ કે જેના પ્રત્યે આપણને રાગ નથી પ્રેમ નથી તેની પાસે એક કલાક પણ વીતાવવો આપણને ભારી થઈ પડશે.

આ જ વાત એક માતાની છે એનું બાળક બીમાર હશે તો આખો જ રાત એને ઓળખામાં રાખી વીતાવી દેશે. એની પાછળ હમણે કરો સહને પણ એના મનમાં આનંદ બિખરાતો રહેશે પણ એની સાસુની સેવામાં જ મિનિટ પણ વીતાવવી પડે તો એનું માથું ચડી જશે કેમકે જાળકમાં તો એણે આત્માનો રાગ દાસ્યનો છે ત્યારે સાસુ પ્રત્યે એનો રાગ પ્રેમ નથી.

તમે સિનેમા જોવા જાઓ છો ત્યાં સ્થળભાવ છે રીઝીટ માટે તમે ત્રણ-ત્રણ કલાક બેસી રહેશો. છતાં તમારા પૈસા કુ ખર્ચ નહીં થાય નહીં બીજા સોમાં ચાલતો એક વાગી જશે તોય તમારી આંખો બંધ થી બેસી રહી સાક્ષી તમારી !! બીજી રાત વીતી જાય તોય તમે જાગતા રહે છો. કેવો પ્રમાદનો પતિયાજ છે ! ફિલ્મ ચાલુ છે એક પછી એક ચિત્રો આવે છે તે જાણ છે એટલે એક સમય માટે પણ તમારી આંખો મીચાશે નહીં.

સમયે શોયમ મા પમાયમ નો જનવાન મહાવીરનો ઉપદેશ તમે પૂરો અમલમાં મૂક્યો છે ને ? પણ મારે તો કહેવું જ પડશે કે આ રાજદંડિ છે કે જેના કારણે તમને સિનેમાનાં કરોળી અનુભૂતિ ન થતી નથી.

રાજદંડિવાળો આત્મા એ જોતો નથી કે આમાં ગુણ છે કે નહીં. મુશ્કેલી વાતને તો આ જુએ મૂઠા તે એ પણ જોતો નથી કે એમાં ચેતન્ય પણ છે કે નહીં ? એ તો બસ વળમી જ જગે સંબળાય છે કે વાંદરીઓ પોતાના મૃત બાળકને મહિનાઓ સુધી ખાતીથી ચોટામસા રાખે છ એવી જ રીતે રાજદંડિવાળો આત્મા પરપાને જળમેષો રહેશે. પછી-તે, એ નાં જુએ કે એમાં ચેતન છે કે નહીં ? એ તો ફક્ત પરપરાનો પુનઃરુ છે એ એક છે. કે સાચું એ જોવાની એની પાસે કુરસદ જ નથી. પટેલાંથી ચાલુ આવે છે અમારા બાપ-દાદા કરતાં આ આ છે બસ આવાં ૮ વાક્યો એની જીવન-ગાદીને ચાલવા માટેના મજબૂત પાટા છે જેના ઉપર તે આંખો મીચીને ફાટે છે તે એ વિચારતો નથી કે આગળ જતાં પાટા વહેંચા છે કે સાચા ?

પોતાના વિચારો પ્રત્યે પણ માનવને મમતા થઈ આવે છે તેથી એક વાર સ્વપ્ને નણી લોખાં છતાં પણ એને ઓળખા એ તૈયાર થઈ નથી કેમકે એ એના પોતાના વિચારો છે વિચારમોહ પણ એક રીતે રાજદંડિ જ છે જેને કારણે પોતાના બુદ્ધભરેલા વિચારોને પણ એ સાચા માનતો જાય છે અને બીજાના વચ્ચે દોવા છતાં એના પર ચોક્કસ દેરવી મારે છે એ

ખીજના ગુણોને સ્વીકારવા તૈયાર નહિ પણ પોતાના દુર્ગુણો પર સદગુણોનું લેખણ લગાડવાનો પ્રયત્ન કરશે

હિસાબનીશના હાથે શેઠના ખમીસ ઉપર શાહીનો ડાઘ પડી જશે તો શેઠ બોલશે. “ચશ્માના નખર વધી ગયા હોય તો ચશ્મા બદલી નાખો” પણ પોતે શેઠના દીકરાના પગના ઠેબાથી આખોય ખડિયો દોળાઈ જાય અને હિસાબનીશનું નવું-નકાર ખમીસ ખરાબ થઈ જાય તો શેઠ બોલશે “વાહ, આજે તો સારા શુકન થયા છે તેમને ધણો ફાયદો થવાનો લાગે છે, અને આમા બગડ્યું પણ શું છે ? આ ખમીસને આવાજ રગમા રગાવી લો બહુ સારું લાગશે રગારો તો પૈસા લેત પણ અમે તો મફતમા જ રગી દીધું તમે અમારા જ છો ને તો પછી તમારી પામેથી લેવું પણ શું ?” બસ આહી જ ફાયદો ને ફાયદો બધું યાદ આવી જશે કેમકે પોતના પુત્રના જ હાથે આ પરાક્રમ થયું છે એના હાથે થયેલું ખૂરું કામ પણ ભણુ છે અને હિસાબનીશના હાથે ને કઈક થયું હોય તો ભણુ પણ ખૂરું થઈ જાય છે આ જ સરાગ દૃષ્ટિ છે જ્યાં પોતાનું બધું સારું લેખાય છે દ્વેષપૂર્ણ દૃષ્ટિ

આ દૃષ્ટિ સગા-દૃષ્ટિથી બિનકુલ વિપરીત છે અહીં ગુણ પણ દ્વેષ છે રાગ તો કુટુબ-શત્રુ ગણાય છે, જ્યારે દ્વેષ અગ્નિ, રાગ પદાર્થો પ્રત્યે મનને ચચળ બનાવે છે મનોરમ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમા જે બાધક-રિધ્નરૂપ બને છે તેના પ્રત્યે દ્વેષ પ્રગટ થાય છે રાગ આત્માને સ્વગુણમાથી વિચલિત કરે છે અને દ્વેષ એને પર-ગુણમા વિચલિત કરાવે છે, જેટલા અશે રાગ સક્રિય હોય છે તેટલા જ અશે દ્વેષ વિચલિત બને છે અને જેટલા પ્રમાણમા રાગ વિદ્યમે છે તેટલા જ પ્રમાણમા દ્વેષ સક્રિય બને છે

શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રતા શબ્દોમા સસારરૂપી ગાડીના રાગ અને દ્વેષ બે બળદ છે. રાગ મીઠું ઝેર છે તો દ્વેષ કડવું ઝેર છે પણ બંનેનું કામ છે ગ્રાણુ હરવા વીજળીમા જેમ બે જાતની શક્તિ હોય છે, પહેલી શક્તિ બેચે છે અને બીજી શક્તિ ફેકે છે ઝાટકો મારે છે પણ બંને શક્તિઓ મનુષ્યના ગ્રાણુ હરણનું કામ કરે છે તેવી જ રીતે રાગ બેચે છે અને દ્વેષ ધક્કો મારે છે પણ બંને આત્માની સ્વભાવ-દશાને બદલે છે તેથી જ ભગવાન મહાવીરે કહ્યું છે

રાગો ય દોષો વિય કમ્મં વીય,
કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કમ્મ ચ જાદ મરણસ્ત મૂઠં
 કુપ્પલ ચ જાદ મરણ વયમ્મિ ॥

ઉત્તરાધ્યાયન ચ ૩૨ ચ ૮

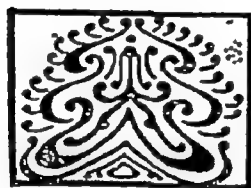
વીતરાગ પશ્ચાત્ત પ્રતીપ ભગવાન મહાવીર સાધકને સદૃશી આપે છે
 વીતરાગ પશ્ચ પર તો વીતરાગના બનીને જ આશી શકાય છે. આ સુધી
 રાગ ને દેવ હસ્તિમાં હશે ત્યાં સુધી આત્મા વીતરાગ બની શકતો નથી
 અને ભવ-પર-પરા પશ્ચ સમાપ્ત થઈ શકતી નથી. કારણ કે રાગ અને
 દેવ જ ભવ-પર-પરાના બીજો છે. બીજા સાનુજાળ સાધનો પામતાં વક્ષ્યે
 નર પશ્ચવિત અને છે રાગ અને દેવ કર્મબીજો છે અને કર્મ મોહ દ્વારા
 પેદા થાય છે જ મ અને મૃત્યુનું મૂળ કર્મમાં જ મળશે અને કુશળતા
 મૂળમાં ૮ મ અને મૃત્યુ છે કારણ કે જન્મ પોતે કુષ્ઠ છે અને મૃત્યુથી
 તો માનવના પ્રાણ કપે છે.

જ મની સાથે મૃત્યુ બોધાયેલું છે મૃત્યુને સમાપ્ત કરવું પાડે. એ
 નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે જે જ મ્યો છે તે નર મરશે જ પશ્ચ જે મરશે છે
 તે જ મ્યો જ એવું નિશ્ચિત કહી શકાશે નથી. કારણ કે જન્મ ખરેખર
 નાર મરે તો મૃત્યુ સુનિશ્ચિત છે જ પશ્ચ જેણે ભવ-પર-પરાનાં બીજાથી
 કર્મોના કુપ કરી દીધા છે તેણે વીતરાગી આત્મા જન્મ અને મૃત્યુની
 જાળમાંથી છૂટી જાય છે પરંતુ આ સુધી રાગ અને દેવ છે ત્યાં સુધી
 જન્મ અને મૃત્યુની સમાપ્તિ એ ફક્ત સ્વપ્ન જ ગણાશે.

દેવની પાછળ કૃષ્ણા મેસ્વા હેમ છે રીદ ખાન હેમ છે તેથી જ તો
 તેના હસ્થમાં દેવની જવાબા પ્રજ્વલે છે તે આત્મા પોતાના દેવ-પરનો
 સમાપ્ત કરીને જ આનંદ અનુભવશે. એ સત માનવ કે સામાન્ય માનવને
 પછી વિચાર જ નથી કરે એ દેવનું જ કારણ હતું કે પરમ પ્રજ્વલિત સ્વછ
 કષ્ણિત જ્યાં પુનિત સતને વિષ જીને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. દેવ
 શુદ્ધિ ધરાવતા મનુષ્યને સતને રચાને વ્યસત ગરવો છે. મનુષ્યાના અર્માં
 આપે દેવશુદ્ધિ આવે છે ત્યારે એ સત જેવા પુનિત આત્મને પશ્ચ અપ
 માનિત કરવાનું ચૂકતો નથી ગ્રાસાળાની પશ્ચ તે જ દેવદષ્ટિ હતી કે
 એણે ભગવાન મહાવીર જેવા વીતરાગ આત્મા પ્રત્યે પશ્ચ દેવમિ પ્રત્યે
 અને એમને ખરે જ વરમ કરી દેવા મરે તેને મેસ્વાની જવાબા ઊઠી હતી
 એમના સરળ, શાંત એ સિધ્ધાંતે એમની આંખો સામે જ વરમ કરી
 દીધું હતું.

સોમિલની પણ એવી જ દ્વેષદષ્ટિ હતી કે એણે ગજસુકુમાર જેવા સુદર અને સુકુમાર સતના માથા ઉપર બળતા અગારા નાખ્યા હતા શેા અપરાધ હતો ગજસુકુમારનો ? જેના કારણે એનો સુક્રામળ દેહને અગ્નિદાહ મળ્યો ? કહેવું જ પડશે કે સોમિલની દ્વેષદષ્ટિએ જ એવું જઘન્ય કૃત્ય કરવા પ્રેરણા આપી હશે.

દ્વેષદષ્ટિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદી-કદી પોતાના પ્રિયવરનું જ અહિત કરી ખેસે છે કારણ કે એની પ્રતિદ્વેષની ભાવના હિતમા પણ અહિતની કલ્પના કરી લે છે અને પછી એમને કષ્ટો આપવાની કૂર કામના એમના દિલમા ઊછાળા મારે છે એ દ્વેષની અગ્નિમા આત્મા પોતે પણ દાઝે છે શાંતિ પાળવા માટે સાધકે રાગ કે દ્વેષ બંને દષ્ટિઓથી મુક્તિ મેળવવી જોઈએ

સત્સાહિત્ય

૧ સાહિત્યનો પ્રેમ હૃદયેશ્વરને પકડવાનું વૉરન્ટ છે

૨ કેટલાક ગ્રન્થો 'પ્રેય' વસ્તુ તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે તો ગ્રન્થો 'શ્રેય' તરફ પ્રેરણા અને સચાલન કરે છે. 'પ્રેય'નો સાધક ભોગસામગ્રીનો સંગ્રહ કરવામા તત્પર બને છે, ત્યારે 'શ્રેય'નો સાધક આધ્યાત્મિક સામગ્રીનો સંગ્રહ કરે છે

૩ માનતાને પ્રેરણા આપનારું સત્સાહિત્ય છે

હોન્દષ્ટિ ધરાવતો મનુષ્ય ગુણોની અપેક્ષા કરી શકે તે રીતે રહે છે એવી નજર ગુણો ઉપર ચેતતી જ નથી જેમ જળ-મિદુ જેમ કમળ-દળ ઉપર ન રોકાતાં કાળા કાચકમાં જઈ પડે છે તેવી જ રીતે જેની દષ્ટિ દાંધ વેરાણ પાછળ જ રત રહે છે તેની દષ્ટિ ખીલના સદ્ગુણો તરફ જઈ જાય છે. મુજબ શરીરમાં માખી વાગેલા થાને જ શોધે છે. સુર અવશ્યેને છોડી એ ત્યાં જ એકસી કે ત્યાં થા વાગ્યો હશે અને પછે વહેતું દમ તેવી જ રીતે દુર્ગત વ્યક્તિ પણ ખીલતી તરફ જાયે ત્યાં આશ્ચર્યચક્રાચરેને છોડીને એ જ્યાં ત્યાં જાયે પછે સુચર્ષ હશે ત્યાં જ ત્યાં એ પોતાની આશ્રણી શીખરે. સજ્જન પ્રકૃતિનો મનુષ્ય દર્શકે પ્રત્યેક શોધાશી પછે એક ગુણ મદણ કરી લેશે. જ્યારે દુર્જન હશે ત્યાં સદ્ગુણોમાં એક દુર્ગુણ શોધી લેશે અને તેમ કરવા પાછળ જાય જ સદ્ગુણોને આ છોડી દેશે.

જેની દષ્ટિ હો મન ખની મૂકી છે તે સતની પસે રહીને પણ એમના સદ્ગુણોને પામી નહીં હો જ્યાં અને જ્યાં (એક જાનના ઘોડીના ચૂસના) કીડા) જે અશ્વત્થ તમે જાણો છો આ જાણો દિવસ-રાત જાનના જાન ગમ કે જ્યાં જ્યાં પાયા વહેતી રહે છે ત્યાં ચોરી રહે છે પણ તમે જ્યાં જ્યાં અશ્વત્થ ત્યાંથી એક રીપુષ પીતાં નથી પરંતુ જાનના સ્તનનુ પાલો ચૂસશે. આવી જ રીતે આશોચના-મિત્ર વ્યક્તિ સત વ્યક્તિની સમીપ ગમે તે પણ સદ્ગુણોની દૂષ-પ્રણામીથી એક રીપુષ લેશે નહીં પણ એમનાં રોગાનુ જા-જાન / કરમે

ના દાન / નેચની દષ્ટિ છે એના ખરે મુલ્ય પણ દેખાય જાવી

જાય છે આલોચના-ટીકા-પ્રિય વ્યક્તિને કાઠનીય સ્તુતિ કદી ભાવશે નહીં. છાણમા જીવતા જાતુને તમે ગુલાબમા છોડી આવશે તો એ ગુલાબની સુગંધથી એનું ગળું ઘૂટાવા લાગશે ગુલાબની સુગંધ એ જાતુ માટે કષ્ટ પ્રદ જ બનશે નિદા કરનારાની જીભથી તો પોતે પરમાત્મા પણ બચવા પામ્યો નથી એણે તો એ વીતગગની પણ ટોકા કરી છે તો પછી છદ્મ-સ્થમા તો ભૂલો થવાને સભવ છે અને તેથી ટીકા કરવાનો પ્રસંગ મળી જાય તો એમા આશ્ચર્ય જ શું છે ? શાહીચૂસ (બ્લોટીંગ પેપર)નું કામ છે, શાહી ચૂસનાનું ન્યા કયાય શાહીનું ટીપું હશે, ત્યા શાહીચૂસ લગાડવાથી એ શાહીને ચૂસી લેશે તેવીજ રીતે આલોચક ટીકાકાર વ્યક્તિ ન્યાં દુર્ગુણ બેશે, એને જ ગ્રહણ કરશે.

કાગડાની સામે સુદર ભોજનસામગ્રી મૂકશે પણ એ એને તજ કાઢી મરદાના શરીર પર જ ટોચ મારશે કેમકે એને સુદર ભોજનમા તેટલો આનંદ આવતો નથી જેટલો કે મૃત પશુના શરીર પર ટોચ મારીને એનું લોહી પીવામા દુર્જન પ્રકૃતિના માનવની આદત પણ કંઈક આના સાથે હોય -મળે છે તે સદગુણોના સુદર ભોજનને છોડી દે છે અને છુરાઈઓના ઘા ઉપર ટોચ મારીને એમનો સ્વાદ માણુમા જ આનંદ માને છે વાત જરા કડવી જરૂર લાગે તેવી છે પણ સાચે જ આજે આપણા સમાજમા આ જાતની ટીકા કરવાની ખીમારી બહુ ફેલાયેલી છે.

જેમ ભસના ફૂતરા માટે સજ્જન અને દુર્જન બંનેય સમાન છે; બંને તરફ એ સમાન રૂપે ભસે છે તેવીજ રીતે જેઓને આલોચના ટીકા કરવાની આદત પડી ગઈ છે એમના માટે તો સત અને દુર્જન બંનેય સમાન છે. અને મજાની વાત તો એ છે કે ખીજની રજ જેટલી ભૂલને તેઓ ગજ બનાવી મૂકશે એમની આખો પોતે જ એન્લાન્ડ (મેટી) થઈને એમની સામે આવી જાય છે પોતાની ભૂલ તો કદી એમની નજરે આવી શકતી નથી અને જો કોઈ એનું દિગ્દર્શન કરાવે છે, તો એનો સ્વીકાર કરવામાં પોતાનું અપમાન માની લે છે, વળી કોઈ જુદીજ માન્યતામા ભમી પોતાની ભૂલ માટે તેઓ ખીજને જવાબદાર ઠેરવવાની કળા આદરે છે.

એકવાર, કહેવાય છે કે રાવણના પાપો માટે શિક્ષા કરવા પોતે રામ લકાના મેદાનમા ઊતરી પડ્યા હતા આ બાબુ રાવણ પોતાના પાપ ઉપર પુણ્યની છાપ બેસાડવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો ન્યારે એને

સમન્વયવાની સક્રિય સમાપ્ત થઈ તો પછી સમ્મતી સક્રિય જનમન્વયવાની
જાણી રામ અને રાવણની સેનાઓ રણ મેદાનમાં પહોંચી ગઈ હતી તરફના
હજારો સૈનિકો રણ મેદાનમાં ખાંધી ગયા પછુ મુદ્દની જ્વાલા સમી નહીં
એક દિવસ પોતે મેધનાદ અને કુસાહરણ રણ મેદાનમાં આગળ આગળ
રાવણને પોતાના જાઈ કુસાહરણની સક્રિય પર અભિમાન હતું અને મેધનાદ
તો ઈન્દ્રને પછુ છૂટી રહ્યો હતો તેથી જ તો એણે મેધનાદનું બીજું નામ
ઈન્દ્રગિતિ રાખ્યું હતું અને વીરો સહજા સમ્મતી પૂર્ણ સક્રિય હોવા છતાં
જ સહચારની સક્રિય આ વીરો કને નહોતી કેમકે સહચારના વિશેષમાં
તેઓ અસહચાર વતી હજારો આપ્યા હતા તે! સાચુ પૂછે તો રાવણનું
ખાપ આ વીરોની સક્રિય પછુ નષ્ટ કરી ચૂક્યું હતું અને હક્ષમણના વીરણ
જાણેએ અને વીરોને સહા માટે ભૂમિ હાપર સુવર્ણની દીધા હતા.

જન્ને વીરોના મૃત્યુના ખજાર લકમાં ખૂબ વેગથી પ્રચરી ગયા રાવણે
અત્યંત દુઃખની સાથે આ સમાચાર સંભળ્યા મેધનાદના મૃત્યુની વાતથી તો
રાવણનું દિલ કંપી શક્યુ એના પગ તથેની ભૂમિ ખસવા લાગી કારણ કે
એની આંખી સક્રિય તો જાન્યે સમાપ્ત થઈ ચૂકી હતી

એણે (રાવણે) વિચાર્યું સીતાના ચરણ જ જનમજળ છે જ્યાં એના
પગલાં પડે છે ત્યાં સવનાશ થાય છે જનમના ઘેર જ મો ત્યારે મિચ્છારા
પિતાને વન-વનમાં બટકવુ પાડુ હજા આદ અરોધા આવી તો ત્યાં હસ-
રચના પ્રાણ લીધા અને પતિને મોદ વરસ સુધી જાગ્રોમાં બટકવુ પાડુ
હવે હક્ષમાં આવી છે અગરથી એનાં પગલાં આ હક્ષમાં પડ્યાં છે તે જ
દિવસથી હમેશાં અશુભ સમાચારો જ સંભળવા મળે છે કદી અરોધા
વાટિકા ઉજ્જડ બની ગઈ છે તે કદી અક્ષયકુમાર મર્યો છે આના લીધે જ
સીતાની લકા રાખતો હજો બની ગઈ છે આ? મારો વીર ભાઈ અને
લગ્નયો પુત્ર મેધનાદ જન્ને અસ્ત થઈ ગયા સાચે જ સીતાનાં જ્યાં પગલાં
ગયા ત્યાં સવનાશ સળગ્યો છે.

આ છે રાવણની વિચારણાની રીત. એ તે સની સાથની સીતાના ચર
ણને સવનાશ માની રજો છે પછુ આપણે વિચારવુ છે એ છે કે સીતાના
ચરણે સવનાશના કારણે જન્મા છે કે એની-રાવણની-દુરાચારમાં જન્મ
ગુમાવી મોટેલી ભુદિ કે એટલે સાચુ તો એ છે કે નિહાં બ્યક્તિ પોતાના
જાણે માટે પછુ બીજાને જ જનમજાર ઠરાવે છે આવી બ્યક્તિ બીજાના

દોષોનો નિર્ણય કરવા માટે ધણી જરૂરી તૈયાર થઈ જાય છે પણ એ સારું ન થાય કે એ વ્યક્તિ જરા પાછા વળીને પોતા ભણી પણ દૃષ્ટિ કે ક્વાની તસ્દી લે તો ? ચાળણી સોયનો નિર્ણય કરવા ચાલી, એણે કહ્યું . “ સોય, તું શા માટે અહીં કાર કરી રહી છે, તારા મો પર તો છિદ્ર છે ? ” સોયે જવાબ વાળતા કહ્યું “ બહેન, મારું નાનું-શુ છિદ્ર તને દેખાયું પણ જરા તું તારા પોતા ભણી નજર નાખી જો ને ! મારામા તો એક છિદ્ર છે પણ તારામા તો કેટલા છિદ્ર છે એની ગણતરી તો કરી જો ” એક કવિએ કહ્યું છે -

પગતર જરત ન જાનત મૂરખ

પરઘર જાઈ ચુઢાવે,

અવમ્મો દન લોગન કો આવે ।

ભારતના સત કવિ સુરદાસ કહે છે કવિ સુરદાસ આખે અધ હતા પણ એમને જીવનનું દર્શન સાપડ્યું હતું. તેથી જ પ્રજાચક્ષુએ આખ-વાળાઓને રાહ બતાવ્યો છે, તો કવિ કહે છે ! કે મનુષ્ય ખીજના ધરની આગ બુઝાવવા દોડી પડે છે, એ બૂમો પાડે છે ત્યા આગ લાગી, પણ તે પોતાના પગ તળે બળતા આગને દેખતો નથી. જે એની જ બૂપડીને જ બાળી રહી છે

આજનો યુગ ખીજના ધરની આગ બતાવવાનો છે વહુને પૂછશો તો એ સાસુનો દોષ બતાવશે એ કહેશે “ માનો ખોજો છોડીને આવી છું ત્યારથી એક દા’ડોય એન લઈ શકી નથી જીભ દિવસરાત કામ ને કામમાં લાગી રહું છું તોય સાસુની જીભ તો આખો દા’ડો કાતરની જેમ કંઈને કંઈ કાપ્યે જ જાય છે, એ કદી મારું દિલ કાપે છે, તો કદી મારી માતાનો, તો કદી મારા પિતાનો જ દોષ કાઢતી ફરે છે ”

તમે અગર સાસુને પૂછશો કે ધરમા શાંતિ કેમ નથી ? શા માટે રાતને દિ’ વઢાવઢ ચાલુ રહે છે ? શા માટે રોજ-પરોજ ખાવા-પીવાનું હરામ બને છે ? તો એ વહુના ગીત ગાવા બેસી જશે “ શુ કહું, અમારા લાગ્યે તો એવી વહુ મળી છે કે બસ આખોય દિ’ રેડિયા પાસે બેસી રહે છે ક્યારેક નાટક-ઉપન્યાસ વાચે છે પણ મારી પાસે આવવાની એને કુરસદ જ મળતી નથી મને દરદ છે કે કંઈ દુઃખ છે, એની એને કાંઈ જ ચિંતા નથી ”

નોકર શેઠનો દોષ કાઢે છે એમની ફરિયાદ હોય છે કે અમારી પામેથી વધુ કામ લેવામા આવે છે, પણ અમારી મહેનતની સામે એનું પૂરું પરિશ્રા-

મિત્ર (પ્રતિજ્ઞા) આપવામાં આવતું નથી. આમ શોષણનું આ સ્વરૂપ છે. આમે દિવસ રાત ભોલીનું પાણી કરીએ જોએ તેમ છતાં પણ અમારા આળસ લાખ્યાં સુમે છે ન એમને પૂરતી કૃતવણીની સમજણ છે કે નથી કાંઈ વ્યવસ્થા રાહને પૂછીશ તો તેઓ કહેશે ખમાર તો પૂરો અપામ છે પણ આઠ કલાકનું કામ આઠ દિવસમાં પણ પૂરું કરતાં નથી. હડવાઓને લીધે નાકમાં દમ આવી ગયો છે.

વિદ્યાર્થી શિક્ષકનો દોષ બતાવશે. પૂછવામાં આવશે તો કહેશે શું કદુ માસ્તર એવું મળ્યા છે કે પૂરું બજાવવાનું બજાવતા નથી સરકાર પાસેથી કરામતના પૈસા લે છે ત્યારે શિક્ષક ફરિયાદ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓમાં સ્વચ્છતા વધી ગઈ છે બ્લુશાસન સિસ્ટમના નામની શિક્ષકની એક પણ વાત વિદ્યાર્થીઓ માનવા ત્યાર નથી અને કદાચિત કદકિ કદી દેવામાં આવે તો એમનું મપ-સમૂદ-એ શિક્ષકની દેવી જ કરશે અથા બીજાના જ દોષે બન્યો છે પોતા તરફ કાંઈ જોવા માગતું નથી.

દેશમાં આજે અસાંતિ શા માટે છે? એનો જવાબ તમે સરકાર પાસેથી માગશો તો એ કહેશે જનતાનું નનિક ધોરણ ધવુ નીચું પડી ગયું છે વેપારીઓમાં પ્રમાણિકતા રહી નથી શા ન-મરજ પડતી હડતાલો દેશની પ્રજામાં મોટામાં મોટી આઘાત છે જ્યારે જનતા કહે છે શાસક વર્ગમાં અજ્ઞાન્ય વધી ગયો છે કર-વેરાનો ભાર એટલો સાદામાં આવ્યો છે કે માત્ર લઈ શકાતો નથી અને વેરા દ્વારા અમારી ખસેલાની કમાણીનો પૈસો એવીને મિનિ ટરો-પ્રધાન મેન્ટ હાથે છે.

હા તે આપણી આંખની ટીણી કાળા છે એટલે બીજાની કાળાસ-બિચુપને જલ્દી નીરખી લે છે બીજાની બિજાસને જોવામાં આપણને એ લી મુશિ પણ નથી થતી ટેલવી કે કાળાસ જોવામાં ધરાવીએ છીએ. એટલે ન તો પ્રતિદિન જનતા સૂરને કાંઈ જોવા જતું નથી પણ સૂરમિલકલુ થવાનું હોય-એટલે કે એમાં કાળાસ આવવાની હોય ત્યારે મનુષ્યો એને જોવા માટે ટેલવીઃ વખતે વિશ્વ-આસ-નૈયારીઓ પણ કરે છે કાચ ઉપર કાળા રંગ લગાવી એને જોવાની કે સિદ કરે છે બીજા કાંઈએ જોયું નથી પણ કાળાસ જોવા સૌ રોડી પડ્યા.

ઉત્તરીનના સમાદ બનુ કરીએ પિત્રજનાં પાપ પોતાની નજરે જોવાં એના મનમાં વચાચ કીમયાઈ આવ્યો. કે પિત્રજનાં જીવન ઉપર એને

પૂરે વિશ્વાસ હતો અને જેને સારુ એણે પોતાના ભાઈ વિક્રમને વનવાસ દીધો હતો, એ જ પિંગળાનું ચારિત્ર્ય આટલું પતિત બની શકે છે ! શ્રવૃંહરી એની કલ્પના પણ કરી શકતા નહોતા અન્ય કાઈએ કહ્યું હોત તો તેઓ એની વાત માનવા કદી તૈયાર ન થાત પણ બ્યારે પોતાની સગી આખોએ જ જોઈ લીધું તો એને ખોટું પણ કેમ માની લેવાય ? એક દિવસ જે પિંગળાના ચરણોમા સમગ્ર રાજ્ય ન્યેખાવર કરવા તૈયાર હતા, આજે એ જ પિંગળા માટે એમના મનમા ઘૂણા અને તિરસ્કાર છે પિંગળાના પ્રેમ પાછળ ઘેરો બનેલો શ્રવૃંહરી આજે તે જ પિંગળા તરફથી પીડા પામી રહ્યો છે વાત પણ યથાર્થ છે કે જે માનવીએ પોતાનું ચારિત્ર્ય ખોડ્યું તે બધું જ ખોઈ ચૂક્યો છે તેથી જ શ્રવૃંહરીના મનમા ઘૂણા પેદા થઈ, વૈરાગ્ય જન્મ્યો અને એમણે વનનો રાહ લીધો રાજવીય-વિભૂપાને સ્થાને એમના શરીર ઉપર ભગવા રગની કંકની કરકી રહી હતી

એક વખત એક વૃક્ષની નીચે પાદડાની શૈયા અને પથ્થરનો તકિયો બનાવી તેઓ સૂતા હતા એટલામા ત્યા થઈને થોડીક બહેનો પાણી ભરવા નીકળી એક બહેનની નજર ભગવા રગની કંકની પહેરેલા રાજા શ્રવૃંહરી ઉપર પડી તો એણે પોતાની સાહેલીઓને કહ્યું “ સામે સૂનેલા યોગીને તમે જાણો છો ? ” સાહેલીઓએ ના પાડી ત્યારે પેલી બહેને પરિચય આપતા કહ્યું “ આ ઉજ્જૈનના નરેશ શ્રવૃંહરી છે પિંગળાના પાપથી એમને સસારથી વૈરાગ્ય થયો છે પણ કેવો વૈરાગ્ય છે આ ? મખમલની ગાદીઓ પર સુનાર આ રાજા આજે પાદડાની શૈયા પર આબોરે છે, રેશમી તકિયા જેના માથા હેઠળ રહેતા હતા ત્યા આજે પથ્થરનું ઝોઠીકણ છે ”

ખીજ બહેન બોલી “ વાહ !, હવે રહેવા દે તું વધુ સ્તુતિ ના ગા રાજ્ય તો ઉપરથી છોડ્યું છે પણ દિલમા તો રાજવૈભવ જેમ ને તેમ ભર્યો પડ્યો છે રાજ્ય છોડ્યું પણ ગાદીનો મોહ ક્યા છૂટ્યો છે ? મખમલની ગાદીના સ્થાને પાદડાની ગાદી બનાવી છે તકિયાના સ્થાને રેશમી નહીં તો પથ્થરનો તકિયો લગાવી મૂક્યો છે ”

વાતો કરતી એ બહેનો આગળ વધી ગઈ એમના ગળદો યોગીના કાન સાથે અથડાયા એમણે વિચાર્યું “ અરે, હા, હું પણ કેવો છું ? પૂરું રાજ્ય છોડ્યું અને હવે આ પાદડાની ગાદીની પણ શી જરૂર છે ? અને આ પથ્થરનું ઝોઠીકણ પણ શા માટે ? બહેનો ઠીક જ કહી રહી હતી, ભૂમિ મારું બિહાનું છે અને નીલ ગગન મારી ચાદર ઝોઠાનું ” યોગી તો બ્રહ્મા -

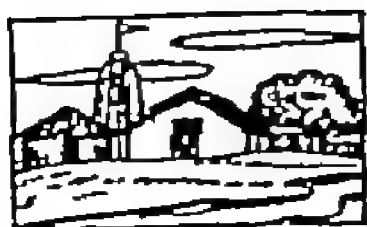
જાને પાંદડાં એક બાજુ ફેંટી દીધા. પથ્થર દૂર ફેંટાયો અને જમીન ઉપર જ દાખલુ ઝોળીકણુ કરી ચઢ્યો.

પેલી બહેનના પાણી ભરીને પાણી તે જ રસ્તેથી પથ્થર ચઢી પહેલી બહેને જોયું તે કહેવા લાગી કેવો મનસ્વી યોગી છે ! જમારી એક વાત સાંભળી તો પાંદડે-પાંદડું ફેંટી દીધું અને જુઓ હવે જમીન ઉપર જ લાગવી દીધું છે જાજ તો સાધના છે ને ! બુદ્ધરીએ એક જ વખત વાત સાંભળી અને એણે પોતાના જીવનમાં પરિવર્તન આણી દીધું ત્યારે તમે મારી કેટલી વાતો સાંભળી છે ! જાણે ત્રણ-ત્રણ મહિના વીત્યા કેટ-કેટલી વાતો તમારી સામે મૂકી બયો-કલી બયો ને વીતરાજ વાણીનું અમૃત તમારી સામે ઢોળ્યું પણ તમારા જીવને કેટલો વળાંક લીધો વાડુ ! (સત્યામાં રિખત હાસ્ય)

હા તો પહેલી બહેનની વાત સાંભળી તો બીજી સહેલાણી યોગી : રહેવા દે, બેન, શું ચોગની વાતને તું બાધી રહી છે યોગી જન્મા પણ હજુ દુનિયાના સબ્બે સજ્જન કરવાની કળા તો શીખી જ નથી. આપણે યોગી કહ્યું અને કોષિ બરાઈ પાંદડે-પાંદડું એક તરફ ફેંટી દીધું પથ્થર પેલી બાજુ ફેંટી દીધો. જાણે તે યોગી કહેવાય ! ”

જોની દષ્ટિ ફક્ત દેવો તરફ જ હતી, એને સર્વાંગ દેવો જ જોવા મળતો. પરંતુ માદ રાખજો, બાઈઓ, દેવો બધી જ જો દષ્ટિ રહેશે તો જીવનમાં દોષ જ આવશે અને સમુદ્ધે બધી તમારી દષ્ટિ રહેશે તો તમે પણ સદાચી જીવી શકશો.

જેન ઉપમા,
૩૯ મુંબઈ

ગુણ દષ્ટિ આપણને ગુણાનુરાગી બનાવે છે આપણી દષ્ટિ ને સદ્ગુણ લણી હોય તો પછી એવું કોઈ કારણ નથી કે આપણે સદ્ગુણી ન બની શકીએ ફક્ત આપણી દષ્ટિમા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવાની કળા આવી જવી નોઈએ ચિત્રકાર બુદ્ધી-બુદ્ધી આકૃતિઓ નોતો હોય છે પણ એ બધામાથી થોડી થોડી સુદરતા લઈને પોતાના રંગ અને કલમ વડે એ સુદર ચિત્ર ચીતરે છે ને કે એની દષ્ટિ તો સારા અને નરસા બન્ને જાતના ચિત્રો પર જાય છે પણ એ તો એ સૌમાથો સારુ જ ગ્રહણ કરે છે એમાથી ને એ કદરૂપ જ ગ્રહણ કરશે અને પોતાના ચિત્રમા તેવું જ કદરૂપ લાવશે તો એનું ચિત્ર કદરૂપુ જ બની જશે પછી તો એની કળાની તો કશી કિમત જ અકાશે નહિ તેવી જ રીતે દિવસ દરમ્યાન આપણી નજર સામે અનેક આવૃત્તિઓ પસાર થતી હોય છે એ પૈકી કેટલીક સારી અને કેટલીક નરસી પ્રકૃતિ ધરાવતી હોય છે. કેટલીક આપણા પરિચયમા પણ આવે છે. આવે વખતે ને આપણે કળાકાર હોઈએ, તેવી દષ્ટિ આપણામા હોય અને એમાથી આપણે અશ-અશ રૂપે પણ સારુ જ ગ્રહણ કરતા થઈશું તો આપણા જીવનનું સુદર ચિત્ર તૈયાર થઈ જશે

નિહાર ધૂળશોષક હોય છે એ માટીમાથી પણ સોનું ખોળે છે. મોનાની દષ્ટિ સામે રાખીને ચાલે છે તેથી એ ધૂળના ઢગલામાથી પણ સોનું મેળવે છે આપણી પાસે પણ એવી દષ્ટિ આવી જાય તો માટીમાથી સોનું શોધવા જઈએ તો આપણને મોનું જરૂર મળશે પણ આજે તો સોનામા પણ માટી લળેલી દેખાય છે જે દષ્ટિને લઈને ચાલશે તે જ વસ્તુ તમને મળશે સદ્ગુણ તરફ દષ્ટિ રહેશે તો તમે વિશ્વની પ્રત્યેક વસ્તુમાથી એ

મેળતી શકશે અને દુગુણુ મેવાની જ દષ્ટિ હશે તો સ્વચ્છ સિવાય પ્રવેશ વસ્તુમાં તમને દુગુણુ દેખાશે.

વ્યવહારમાં તમે સારુ સેવાના આદર્શ છો. તમારી દુકાને કાંઈ આદર્શ આવશે. તમે એને એની માંગેલી વસ્તુના ગુણુ જનાવશો. પણ દુગુણુ નહીં. કાંઈ અનાજનો વેપારી હોય અને આદર્શ જુવાર માટે એને પૂછશે તો એ જતાવતાં કહેશે. અજી જુઓ તો ખરા આ જુવાર નથી પણ મોલી છે મોલી. મોલી હોય તો પછી એને કાંઈ કવેરી પાસે લઈ જાઓ. અને-પાંચ પાંચ કમરમાં વેચી નાખો. મનઃકથા એ છે કે દુકાન ઉપર આવેલા મહેલને એની માંગેલી વસ્તુના ફક્ત ગુણુ જ જનાવશો. કાંઈ દુકાન ઉપર તમે જાતે જાય તો ત્યાં પણ તેવાં જ ગુણુ સંભળવા મળશે. મીઠાઈ સેવા તમે કદોષ્ટને ત્યાં જવા ત્યાં તમે એ કદોષ્ટનાં કપાં જોશો કે કેવાં જવાં કપાં છો? એને ત્યાંથી મીઠાઈ ખરીદવી ન તેઈએ અથવા તમે એની મીઠાઈ જોશો? તમારી નજર તો મીઠાઈ ઉપર જ જશે, કદોષ્ટનાં વસ્ત્રો પર નહીં હા તો તમે પણ બીજાના પરિચયમાં આવો ત્યારે ત્યાં સદગુણુ રૂપી મીઠાઈ તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ. વસ્ત્રોની પચાતમાં રહેશે તો મીઠાઈ જતી કરવી પડશે.

તમે તો સુઅર્ધના નામરિક છો પ્રતિદિન સે કહે. વ્યક્તિઓના પ્રિયમાં તમે આવતા હો છો. એ પૈકી કેટલીક વ્યક્તિઓ સત્ચારિત્ર હોય છે તો કેટલીક ચારિત્ર્યહીન, તમારા મજાજમાં જો ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિઓ જ જરાઈ જશે તો એમની ચારિત્ર્યહીનતાની વાતો જ તમારા કાતેમાં જૂનતી રહેશે અને મન પણ જો વારવાર એ વાતોમાં જ. દુઃખોમાં રહેશે તો આ રાખ તે કે એક દિવસ ચારિત્ર્યહીનતાની છુટકાઓ તમારામાં પણ પેસી જશે. પણ તમે તે ચારિત્ર્યથીય વ્યક્તિઓને જ તમારા મજાજમાં કેન્દ્રિત કરશો તો એ સુનિશ્ચિત છે કે એમના સુવાસિન જીવનની મુદ્દેક (મુજાબ) તમને પણ સાંડશે. તમે જેટલું વિચારશો તમારી સ્મૃતિમાં મિલજોશો મહાપુરુષ તેટલો જ વધુ વિચારશોની ખૂણ તમને દેતા રહેશે.

સુસામનાં ફૂલો કાટાળી યજ્ઞ ઉપર રિમત હાસ્ય વેરી રહ્યાં હતાં. વેદાની પવન કાઢી ઉપર જોએમાં ફૂલોના રિમત-હાસ્યને જોઈ ન શક્યાં. વાયુનો એક વેચીસો ઝડપો આવ્યો કે ફૂલો યજ્ઞ પરથી જમીન ઉપર પડી ગયાં. આમક આરી તમે દુનિયાં જ્યાં અને ધોગાંક આરી ઉપર જ દસી રહ્યાં હતાં રસ્તા પર પડેલા ફૂલો ચાલકારીઓના પગ તળે કચરાઈને પણ એમને મહેકાવી શકા. રાત વીતી ગઈ. પ્રભાત વેળાએ નગરનો આજ્ઞાક હસવા નીકળ્યો આવે

એ માટીથી હાથ ધોઈ રહ્યો હતો ત્યારે એમા એને ગુલાબની મુગધ આવી. એણે વિચાર્યું આ માટીમા ગુલાબની સોડમ કયાથી ? લાગણુ જ ગુલાબનું ફૂલ ખોલ્યું - રાત આખીય અમે માટીના ખોળે સૂતા હતા માટીને અમે અમારી સુવાસ આપી પણ માટીની સુવાસ અમે લીધી નથી

હા, તો માટી તળે દબાએલુ ગુલાબ કહી રહ્યું છે તમે જનતાના સપકમા આવો તો તમારા જીવનની સુવાસ જન-સમૂહમા પ્રવેશવી જોઈએ પણ એના જીવનની દુર્ગંધ તમારામા પ્રવેશવી જોઈએ નહીં. તમે ખરાબમા ખરાબ વાતાવરણમા પણ તમારી ખૂશબૂ આપવી છોડશો નહિ ત્યારે જ જીવનના ખરા કળાકાર બની શકો છો જુઓ તો, પેકી નાનકડી કીડીમા એટલી અક્કલ છે કે એ ધૂળના ઢગલામા પડેલા સાકરના દાણાને શોધી લે છે, તેમ તમેય ધૂળના નહીં પણ સાકરના દાણાના ગ્રહક બનજો અને ધૂળમાથી સાકરનો દાણો શોધવાનું શીખી લેજો

લોહચૂંચકની આસપાસ હજારો ચીજો પડેલી છે તેમા ધનના કણ હોય કે પથ્થરના ટુકડા હોય કે માટીના કાકરા હોય પણ એમાથી એક્યને પોતા તરફ આકર્ષિત નહિ કરે પરંતુ એ ઢગલામા લોહાની એક નાની પાતળા એવી સોય પણ હશે તો એને પોતા તરફ આકર્ષિત કરી લેશે તેવી જ રીતે સામા માણસમા કોધના કીટાણુ હોય, અહકાર ભર્યો હોય અથવા અવિચારના અણુ હોય પણ એમાથી એકેય આપણે ગ્રહણ ન કરવું જોઈએ પણ દુર્વિચારોના ઢગલાની વચ્ચે એક પણ સદ્વિચાર હોય તો એને જ આપણે ગ્રહણ કરવાનું શીખતા થઈએ, પણ એ માટે તો આપણે યુબક બનવું પડશે

આવું યુબકીય આકર્ષણ રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી ધરાવતા હતા આ યુબકીય શક્તિ વડે જ તો એમણે ભારતના છત્રીસ કરોડ હૃદયોને એકી સાથે પોતાના તરફ ખેંચી લીધા હતા એક વાર ગાંધીજી લડન જઈ રહ્યા હતા. છત્રીસ કરોડ ભારતવાસીઓના લાગ્યનો ફેસલો કરવા એક સ્ટીમરમા યાત્રા કરી રહ્યા હતા રસ્તામા એક અંગ્રેજ સાથે મહાત્મા ગાંધીજીનો પરિચય થઈ ગયો પણ પેલો અંગ્રેજ બાપુના હૃદયને પિઝાની શરૂઓ નહીં એની કંતે એવી આખો જ-દૃષ્ટિ જ નહોતી એણે તો એમને અંગ્રેજોના શત્રુરૂપે જ જોયા, પરંતુ બાપુની વૃદ્ધ કાયાની બીતર છુપાયેલા હૃદય અને એમા આણીમાત્ર માટે વહેતી કટુણા અને પ્રેમના અગ્નિલિત પ્રવાહને એ જોઈ શક્યો નહીં.

તથી જ એ બ્યારે ગાંધીજી મળે ત્યારે બધું-છડું એણે કાઢી દેતા બાપુ સંમિલનના અને હસી દેતા એક દિવસ એણે સાબી કવિતા લખી જે પછર પાનાંથી બરેલી હતી એ કવિતાની એક-એક લીટીમાં બાપુ પ્રત્યે પ્રેમ અને દેવ જેવો દેખાતો હતો. એ કવિતા બાપુએ જાણીને કાચમાં બાંધી બાપુએ બે લીટી વાંચી અને બધું સમજી ગયા એમણે તે કાચમાં લાગેલી પીન (ટાંચણી) સારાપે કાઢી સાધી અને પીનદાનીમાં ખેસરી દીધી અને પછે કચરાની ટોપણીને દવાને કોઈ પેલા બાગીચે કાઢ્યું. જરા આમળ વાંચો હસનાં દસતાં બાપુ બોલ્યા. સાર તો મેં લઈ લીધા છે.”

વિરોધીઓની વચ્ચે પણ બાપુ સાર કાઢી શકતા હતા બા જ દૃષ્ટિએ તો એમને નોકપ્રિય બનાવી દીધા હતા. હા તો આપણામાં પણ આ કળા બાવવી જોઈએ. ભુગર્ષીઓમાંથી પણ સા, જ મહત્વ કરતાં લીખીએ.

ગુણ દોષ દૃષ્ટિ

આવી દૃષ્ટિ વ્યક્તિમાં ફક્ત દોષ જ નહીં પણ ગુણ પણ જુએ છે. ગુણ અને દોષોની સાથે-સાથે જોવાની કળાનું નામ ગુણ દૃષ્ટિ છે. કેટલીક વ્યક્તિઓમાં એવી બાદત દોષ છે કે પહેલાં તો તેઓ બધું પ્રશંસા (સ્તુતિ) કરી લે છે અને તે પછી એટલી દહ મુખી કે એની કાઈ મર્યાદા જ રહેતી નથી. તેણે સ્તુતિ બાદ એક એવો દુર્ગુણ બતાવશે કે સ્તુતિનો મહેલ જમીન દોસ્ત લઈ જશે.

ત્યારે આઈમી કાઈની પ્રશંસાનાં ફક્ત બાંધવા બેસે છે ત્યારે એ ઇચ્છીક વખતે મર્યાદા બોળી જતો દોષ છે. બહુ સાદેમ એવું સૌ દેખે તેવું છે. ૧ જે પ્રકૃતિએ એને લગીને તો દાસ ધોઈ નાખ્યા છે બાંધો તે બાંધે દરજીની જ જોઈ શકે. પણ ગુણથી અને મોંઝે દસમુખે શામના બીજે તો દાંત છે પણ પગે જરા લમડા છે.

પ્રાચીને દેવે ૧ પહેલાં તો એને ખૂબ માથે ચડાવ્યો પણ પછળથી એક એવી વત હતી દીધી કે માથે ચડાવ્યા ઉપર પાણી જ ફરી ચડ્યું. કાઈની સ્વજન અને પ્રશંસા કરશે તો કહશે એવો તો સ્વચ્છ રહે છે કે એના કારણે તો નરે બચવાની પાંખે ૧ જોઈ શકે. એક પણ માખી એના ઉપર બસશે નહીં. ધૂળ-માટીની એક રેડેખાની નદી કળા શાખનું તે નામ નિશાન. ૫ નજ દાસ. રોજ એ વખત નામ છે અને બને વખત કપડાં બદલે ૭ નમુ બહારથી આવેલો સ્વચ્છ રહેવા જતાં પરમાં એ ત્રણ-ચાર

દિવસના વાસગ્રોય સાક્ર કર્મો-એ કરાવતો નવી ઘરમા મુશ્કેલથી અહવાડિગમા એક વખત આકુ કાઢતો દરો ” લ્યો, ભેઈ લ્યો, પ્રશસા કરનાર એને લઈ આવ્યો ને ધનનળ ઉપર પહેલા સાગ ગળદોમા ચરચનાની વાત પલગાવી અતે માર્યો ધણો તે સાગીયે પ્રશસા ધનમા લળી ગઈ

મને જાતઅનુભવ છે એક ભાઈ આવ્યા અને કોઈ એક ગેઠ અ ગે વાતચીત દરમ્યાન મોટા “ શુ ગેઠ છે, લક્ષની તો એમના ઉપર પર્ણરૂપે પ્રસન્ન થયા છે પેઢીએથી એણે આવી જ વામ કર્યો છે ચાર ચાર તો મોટા છે કલકતા, દિંદી, મુખઈ જેવા મહેંગાના મોટા દુકાનો ચાલે છે, પાચ પુત્રરત્નો છે અને એ બધાય હમાણીની ડળામા નિપૂણ છે ધરમા પ્રેમ પણ સાગ છે ભયુ ઘર છે અને ઘરમા કર્મી જ ખટખટ નથી બધા ભાઈઓ એક ખીજા માટે મગી છૂટે છે પેંગે ધણો પણ ઉદારતાનો અભાવ છે સમાજના કામ માટે કઈક લેવા જઈશું તો દશ તો ચક્કર-ધણા ખવડાવશે અને અ તે આશ ના મુણાવી દેશે પોતાના વિલાસ પાછળ તો હજારો રૂપી દેશે પણ ધાર્મિક કાર્ય માટે તો મો રૂપિયા પણ કાઢશે નહી ”

સપત્તિ અને સપત્તી પ્રશસા ગાઈને ગેઠ પ્રત્યે કેટલી પ્રીતિ જગવી હતી અને વ્યકિતત્વની છાપ પાડી હતી, પણ પાછળના વાક્યે એના ઉપર પાણી કેગવી નાખ્યુ જ્યારે કોઈ વિદ્વાનની મુતિ કહેશે “ અહા, કેટલા વિદ્વાન છે એ ! મોટા-મોટા પ્રોફેસરો પણ એમની સામે કોઈ ચીજ નથી; સંસ્કૃત તો એકધારુ બોલી શકે છે પ્રાકૃત ઉપર સારો કાબૂ છે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્યનો એકથ ખૂણો બાંધી રહ્યો નથી કે જ્યા એમણે સ્પર્શ ન કર્યો હોય દર્શન અને ફિલસૂફીમા ખૂબ ઊડા ભાતર્યા છે એમની પ્રતિભાને ભેઈ દગ થઈ જવુ પડે છે જાણે કે સાક્ષાત્ સરમ્વતીના પુત્ર જ ન હોય ” પણ છેલ્લે કહેશે “ વિદ્વાન તો પૂરા છે પણ વ્યવહારકુશળતાનો અભાવ છે ત્રણ પૈસાનુ કાડ લખશે તો એ પૈસા પણ હિસાબમા લખશે ” વિદ્વાનની પ્રશસા ડરી જે પ્રભાવ પાડ્યો હતો પણ છેલ્લા વાક્યે એ પ્રભાવને સમાપ્ત કરી દીધો આ છે ગુણ દોષ-દર્શિ, જેમા આદમી પહેલા ગુણો ગાય છે પણ આખરે એક એવો દોષ બતાવી દે છે કે જેથી સારાંયે ગુણનો પ્રભાવ સમાપ્ત કરી નાખે છે

આવી વ્યકિત જ્યારે કોઈ નેતાની વાત કરશે તો કહેશે “ અહા, શુ એમનો પ્રભાવ છે ? જ્યા ઊભા થાય છે, વગર બોલાવ્યે પચાસ-સો આદમીઓ આરી ઊભા થઈ જાય છે, સારાંયે સમાજ ઉપર એમનો પ્રભાવ

છે એક દિશારએ કમરો આઢમીએ જન દેવ તૈયાર થઈ જાય છે હાથે
એકઠો કરવો હોય તો એમને સાથે લઈ જાયો. જ્યાં કોઢીની આસા નહી
હોય ત્યાં ચેલીએ ભરી-ભરીને લઈ આવશે. એકવાર પૂરખરતો માટે સભ્ય
મોજવામાં આવી પૂરા જસ વકતા હતા. બધાએ એક-એકથી વધીને સાવણે
કપો પશુ કાઢ્યા. ખિસ્સામાંથી એક પૈસો નીકળ્યો નહીં. આખરે આ
મહાસભ્ય જિભા થયા કે રૂકત પાંચ જ મિનિટમાં ક નરો ફપિયા ખણખણતા
બહાર નીકળી આવ્યા. સ્ત્રીઓએ તો પોતાના કાળીના ઉતારી-ઉતારીને ફેલી
દીધા. સમાજ ઉપર તો એમને આવો કુદર પ્રભાવ છે પશુ ધરમાં ખિસ્સી
બની નય છે શ્રીમતીજી તો મધાના મળ્યા. આ એક કહેરો તો પેલી ચાર
બરખાજરમ સભાજીવશે. જસ ધોવાઈ મળોને બધા પ્રભાવ ! નેતામીરીના
રુઆમ જમાવ્યો અને એમની ધૂળ પશુ કાઢી નાખી.

આવા ગુણુ-દોષ દષ્ટિ ધરાવતા કોઈ આઢમીને તમે કોઈ તપસ્વી સત
અંગે પૂછો તો કહેશે. કેવા એ તપસ્વી છે અમારાથી તે એક ઉપવાસ
પશુ થતો નથી પશુ એ તો બાઈ વીસ ત્રીસ જેવો કાદે છે પાછી એમાં
કોઈ જાનની ઉણપ નહીં ત્રીસમા ઉપવાસને દિવસે એમને જોશો તો એમના
અહેરા ઉપર જસ પ્રસન્નતા જ દેખાશે. જાણે કે એમને એની ખમર જ
નહી હોય કે એમને આજે ત્રીસમો ઉપવાસ છે આવા તપસ્વી શોખ નહીં
જડે. આ તો થયો એનો જિજ્ઞેષા પશુ, હવે જોઈ શ્યો એનો બીજો ખસો.

આટલું તન તો કરે છે પશુ મન ઉપર પૂરો કાબૂ નથી. સરીર
તપમાં રહે છે પશુ મન તો આવામાં રહે છે તપની સાથે તેમને લેસ્ય પશુ
જોઈ નથી નાની એવી જૂસ થઈ કે જસ એ તો અમારા જ વિખેરશે.
આત્મા શુ આવા તપથી પવિત્ર થતો હશે ? તપ શુ છે એ રૂકત જૂખો
મરવાનું છે !

હા તો ગુણુ-દોષ દષ્ટિ જોએ ધરાવતા હોય છે તેવા આઢમીએ
પશુ જોખમી હોય છે એના થકી થતી પ્રસાધી પશુ સાવધાન રહેવું થટે
છે પહેલા તો પ્રસાધના પુખો પાથરશે અને પાછળથી એક / પ્રદાર એવો
કરશે કે એ પુખા ક્યાંય જશે નથી અને / આવેશે-જાહેશે પ્રમાત્ર એક જ
મિનિટમાં માટીમાં બળી જશે.

આત્મ-દષ્ટિ

આત્મ દષ્ટિનું બીજું નામ અદોષ-દર્શન, આ દષ્ટિ દ્વારા સાધક

પોતાને જુએ છે બહારનું જોતાં-જોતા તો સારું ય જીવન વીતી ગયું. પણ જરા અંદરની તરફ પણ જોઈ દેશે બીજાના ગુણ-દોષ તો ખોલ્યા પણ કદી પોતા ભણી જોયું કે મારામા કયા ગુણદોષ છે ? બીજાના ચોપડાઓ તો તપાસ્યા પણ પોતાનો ચોપડો ખોલીને કદી જોયું ? કુશળ વેપારી પ્રતિદિન પોતાનો ચોપડો તપાસી જાય છે, બીજાના ચોપડા જોનાર-તપાસનાર વેપારી આજ સુધીના ઈતિહાસમા કદી સફળ થયો હોય એવું દેખાયું નથી હા, તો બીજાના દોષો તરફ નહીં પણ પોતાના દોષો ભણી પણ આખોતે વાળી જુઓ તો ખરા બીજાના દોષો જોવા પાછળ તો મનુષ્યની આખો ગીધ જેવી તેજ બની જાય છે, પરંતુ પોતા ભણી જોવા માટે તો એની પાસે માખીની આખ પણ નથી

દર્પણમા જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણું એ લક્ષ્ય હોય છે કે એમા પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈ મોં પર લાગેલા કાળા ડાઘને ભૂમી નાખીએ-ભૂજી નાખીએ તેની જ રીતે આપણી દષ્ટિ અતર્કુષ્ણ બનવી જોઈએ આપણે આપણી ભૂલો તરફ દષ્ટિ દોડવતા થઈએ જ્યારે પણ કોઈની ટોકાના શબ્દો આપણા કાન સાથે અથડાય અને આપણું મન પણ એ દીકામા ભજે ત્યારે તે જ ક્ષણે તમારા મનના વેગને થભાવી દો, એને પોતા ભણી વાળી ત્યો પછી મનને ડહો કે બીજાનું નહીં, પોતાના દોષોનું ગીતા ગાઓ, પોતાની ભૂલોને જ જુઓ, એનું પરિમાર્જન કરો જ્યારે આવી અત્મ-દષ્ટિ તમને મળી જશે ત્યારે તમારું મન જાતે જ ડહી બેઠશે.

૨ ચેતન પોતે તૂ પાપી, પગના ઓર ચિતરે ૨
નિર્મળ હેય કરમ કર દમ, શુ નિજ ગુણ અણુ નિતારે ૨
જેમ તેમ કરવા શાલા આપણો, આ જગ માહે દિખાવે તૂ
પ્રગટ કહાવે ધર્મનો ઘોરી અતર ભર્યો વિકાર ૨ ॥

ભારતનો એક સત કેટલું આર્થિક ઉપરની સીટીઓમા કહી ગયો છે ! એક એક શબ્દમા આત્માની આલોચના ખોલી રહી છે હું કોઈતીય નિદા શા સારું કરવા બહિ ? મારો આત્મા પોતે જ દોષોના ભારથી દબાઈ ગયા છે. કવિનું મન પશ્ચાત્તાપનાં અશ્રુબિંદુઓથી ભીજઈ રહ્યું છે “અરે, ચેતન, તું પોતે જ પાપી છે, પછી શા માટે બીજાના દોષો જોવા દોડી જાય છે ? જો તું શુદ્ધ બનીને સાધના કરે છે તો પોતાના ગુણોના પાણીને સાફ કરી શકે છે અને જેમ તેમ કરીને પણ તું પોતાની સરસતાનું પ્રદર્શન કરવા

ચાહે છે બદારની આંખોમાં તુ સત જની રહ્યો છે પરંતુ અંદર તો વિકાર
જાને વાસનાઓ જરી પડી છે

આ છે સાધકની આત્મ-આસોયનાભરી આત્મદષ્ટિ જેના વડે
સાધક બીજાની નદી પણ પોતાની જ આસોયના કરવાનું શીખતો હોય તો
આસોયના કરે. જેન દેશન એ માટે ના પાતુ નથી પણ આસોયના
દેશની હોય પોતાની કે બીજાની? એ જ સ્વાસ્થ સામે આવે છે પર-આસોય
નાથી તો તમે જીવનના દુઃખોમાં વધારા કરો અને અવિચારનાથી
જીવનનું પશિમાજન કરી રહો. જેન દેશન તો સ્વઆસોયનામાં વિશ્વાસ
ધરાવે છે સિધ્ધ પ્રપ્ત કરે છે -

મન્ન—સાહોયણાવર્ણ મન્ને! બીલે કિં અવ્યય?

જવાબ—આસોયણાવર્ણ માયા ત્રિણાવ મિચ્છા વૃક્ષવૃક્ષસ્થાવૃક્ષ-મોક્ષ-
મગ્ગ-ચિન્તાવૃક્ષ વર્ણવ સસાર વ્યવહાર ઉદ્ધવર કરે.
વૃક્ષમાય જ જાણ્યે. વૃક્ષમાય વૃક્ષવૃક્ષે ય વં જીવે
અમાઈ દરબીજાવૃક્ષવૃક્ષે જ મ વર્ણે. પુષ્પવૃક્ષ જ વ
મિચ્છવૃક્ષે.

ઉત્તરાખ્યન આ. ૨૯ સુ. ૧૫

આસોયના જીવનનું કલ્પદ્રુ છે સિધ્ધ આસોયના જી પ્રપ્ત કરે છે
પ્રભો આસોયના દારા આ આત્મા કયા મોક્ષવર મુખને મેળવે છે?
સિધ્ધના મનની ત્રિણાવૃક્ષ સમાધાન કરતાં વીતરાગ હોય દરમિયાને છે આસો-
યના આત્મામાં દેશા આપા નિદાન અને મિથ્યા દેશન સ્થાન જરી દેડી
દે છે આ મોક્ષમાર્ગમાં મિચ્છા છે આપા નિદાન અને મિથ્યા દેશન
સ્થાનથી રતિ શુદ્ધ જાતે આત્મા જનત સદાચરનાં અખંડોમાંથી વિમુક્ત
વર્ણ ૧૫ છે

હા તો સ્વ-આસોયના એ મેક્ષનું પશ્ચિમ છે ત્યારે પર-આસોયના
નરકના આ. ૧૭ સુ. ૫૬મે છે આસોયના જેવી થતી નોંધે એ કે આપણે
આપણા જીવનની કાળાસને પ્રપ્ત કરી ધર્મ નહીએ. એક કવિની નીચેની
લીલીઆના આસોયનાનું આ જ ૧૫ દેખાય છે -

૧ મતિદીન દીન દ્રવ્યવિગી પાપી કુટિલ છવારો ।

દેરી મતિ મતિ દેહો નાથ, દુમ અપમો દિ ચિદદ ચિદારો ॥

શરણ મે કીમો દુમ ચરનારો ॥

આચાર્યશ્રી માધવમુનિજી મ કરમાવે છે આચાર્યશ્રીએ પ્રત્યેક શબ્દમાં પ્રભુ સમક્ષ પોતાનું હૃદય ખોલીને રજૂ કરી દીધું છે હું મતિહીન છું, વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાનો મારામાં અભાવ છે દૈત્ય-ભાવ મારામાં ભર્યો પડ્યો છે અને સાધકનો તો ફક્ત વેશ જ મારી પાસે છે, સાધનના નામે ફક્ત વેપ-પૂજનને મેં પ્રોત્સાહન આપ્યું છે મારામાં આધ્યાત્મિક પ્રકાશનો અભાવ છે હૃદય ગુફામાં પાળેલો અધકાર છવાઈ રહ્યો છે

તો આલોચના કરવામાં સ્વદોષના દર્શનની કામના હોવી જોઈએ પાપની આલોચના થવી જોઈએ અને પુણ્યને છુપાવવું જોઈએ પણ આજે તો ઉલટી ગયા વહે છે દાનના શિનાલેખો લખાય છે અને પાપને એ શિક્ષા તળે છુપાવાય છે

અષાઢી ગગનમાં જ્યારે મેઘભર્યા કાળા વાદળો ઉમરી આવે છે, ત્યારે એમની નેશીલી ગર્જના સાલળી મોર કળા કરવા નાચવા લાગે છે જ્યારે દુનિયાની આખો એની રગ-ઝેરગી ચિતરાયેલી પાખોને નીરખે છે ત્યારે મોરની આખો ક્યા હોય છે? એની આખો હોય છે પોતાના પગ તરફ જ એ પોતાની પાખોના રગભર્યા સૌન્દર્ય પર ગૌરવ કરતો નથી, પરંતુ પોતાના પગની કુરૂપતા ઉપર એનું મન રડી પડે છે તેમ દુનિયાની આખો તમારી તરફ હોય, હજારો મોઝે તમારી પ્રશંસા-સ્તુતિ ગવાઈ રહી હોય ત્યારે તમારી દષ્ટિ પોતાની ખુરાઈઓ તરફ જ રહેવી જોઈએ પોતાના દોષો તરફ જ દષ્ટિ રહેવી જોઈએ

એક વિચારકે કહ્યું છે કે મનુષ્યે દોષસ્ર બનવું જોઈએ દોષસ્ર એટલે પોતાના દોષોને જાણી લેવા તે ખીજની પીઠ જોવી તો સરળ છે પણ પોતાની પીઠ જોવી બહુ મુશ્કેલ કામ છે તેવી જ રીતે આપણે ખીજના દોષો તો ધણી ઝડપથી જોઈ લઈએ છીએ પણ પોતાની આખે પોતાના દોષ જોઈ શકતા નથી સ્વદોષ દર્શનથી આપણને મોટામાં મોટો લાભ છે કે આપણે આપણી નબળાઈનું માપ કાઢી શકીએ છીએ એના સારુ જરૂર છે આપણે આપણી દષ્ટિને અતમુખી બનાવતા થઈએ, પોતાને જ નિરખીએ અત-દષ્ટિ મેળવીએ આતર-સૌંદર્યને જ જોતા શીખીએ

એક વખતની વાત છે શ્રાવણની રમઝમ વર્ષાએ પ્રકૃતિને નવું જ સૌન્દર્ય સમર્પિત કર્યું હતું ચારેય બાજુ લીલુછમ દેખાતું હતું પૃથ્વી અને પર્વતોએ લીલી આદર ઓઢી હતી પર્વત-માળાઓમાંથી અડી-તહી

કલ-કલ નિવાહ કરતાં ઝરણાં વહી રહ્યાં હતાં. એવી પ્રકૃતિના ખોલે એક નાનકડી ઝૂપડીમાં અધ્યાત્મ-યોગી આનંદમનજી સાધનામાં લીન થઈને બેઠા હતા. એમને એક શિષ્ય બહાર બેઠો હતો. પ્રકૃતિનું મનોહર સૌન્દર્ય જોઈ મુગ્ધ બની ગયો. આનંદમાં તે આનંદમાં એ બેસી બિટો. મરુદેવ, જ્યારે પધારો જુઓ તો ખરા કે પ્રકૃતિનું કેવું મોહક સૌન્દર્ય છે આને ! સાધનારત આનંદમનજીના કાને આ સંજો અચ્ચાયા. એમણે કહ્યું વત્સ, અહીં આવો અને અહીંનું સૌન્દર્ય જુઓ. બહારનું સૌન્દર્ય તો અતેક વાર જોઈ ચૂક્યા છોએ પણ હવે જરા અહીં જુઓ ત્યારે ત્યાંનું સૌન્દર્ય જુઓ.

હા તો તમે પણ તેવી જ રીતે અહીંનું સૌન્દર્ય જોતાં થીઓ. તમે તમારી જાતને તપાસો અને પરખ કરો પણ આમોઝનાના આજ્ઞાજ સંજો વખારા ઉપર કાંઈ અસર કરી શકશે નહીં તમે જો દુનિયાના સંકેતો પ્રમાણે જ ચાલો છો અને તમારી પોતાની કાંઈ જ દૃષ્ટિ નથી તો તમે તમારી સંકેત ખોઈ બેસશો. આલોચનાના સંકેતો પ્રમાણે જ જો તમે ચાલતા રહેશો તો તમારી સ્થિતિ પેલા પ્રવિણના પેડા નેથી ઉપર નીચે જતી રહેશે. એટલે કે તમે તમારી મનની રિધરતાને ખોઈ બેસશો. અમેરિકાના જૂતપૂર્વ પ્રેસિડેન્ટ રવ. લિન્કને પોતાના વિરોધીઓને જવાબ વાળતાં કહ્યું હતું કે જો હું મારા અંગે લખાવેલી આમોઝના અને આશયોને વાચતો જ રહું તો આ કામોલ્લભમાં મારા માટે બીજું કાંઈ કામ જ નથી રહે સિવાય કે હું એ બધાનું જવાબ વાળતો રહું.

તો તમે અતર આત્મચાંતિ કામ રાખવા માગતા હો તો વિરોધીઓની આમોઝનાથી અલગ રહો નહીં યુગ્ગરો નહીં તમે આત્મરસ જનો અને પોતા જાણી જ પોતાની દિ ને વાળતા થીઓ તો આત્મ-ચાન્તિનો લહેરોતો સમર તમારી નજીક જ હશે.

જેન ઉપાધ્યક્ષ,
મીટ મુન્શ

માણસના મનમાં હમરો ઈન્દ્રિયો હોય છે મન તો એક વિરાટ સાગર છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ઈન્દ્રિયો રૂપી લહેરો આવતી જ જાય છે પણ એ ઈન્દ્રિયોની લહેરોને રોકતા શીખો, બ્રેક વગર તો જીવન જોખમમાં મૂકાશે કદપના કરો કે તમે ક્યાંક જઈ રહ્યા છો રસ્તામાં ટેકસી મળી, ટેકસીને જોતા જ તમારા પગ મદ્દ ગતિ બની જશે તેમાય મુબઈની તો વાત જ ન પૂછો અહીં તો ચાર ડગલા ચાલતુ હશે તોય ટેકસી, ટ્રામ કે બસની રાહ જોશો બસની પ્રતીક્ષામાં ભલેને પછી અડધો કલાક નીકળી જાય અને પગે ચાલીને જવામાં તો ફક્ત પદર જ મિનિટનો સમય લાગે તેમ છે, આજે માણસની પુરુષાર્થ પર શ્રદ્ધા જ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. શહેરોની વાત બાજુએ મૂકીએ તો પણ ગામડાના ખેડૂતો, જેઓ પહેલાં ૫-૭ ગાઉ તો હસતે મોઢે ચાલ્યા જતા હતા, તેઓ પણ હવે સાઈકલ રાખવા લાગ્યા છે

હા, તો ટેકસી ભાગી કે તમારા પગ અટક્યા સંકેત મળતા ડ્રાઈવરે ટેકસી થોભાની તમે બેસવા લાગ્યા ત્યાં જ પેલાએ કહ્યું કે ભાઈ, તમે ખુશીથી બેની શરૂા છો પણ મોટરને બ્રેક નથી હવે તમે જ કહો કે તમે મોટરમાં પગ મૂકશો કે પાછા ફરશો ? તમને જો એ મફતમાં લઈ જાય તો પણ શું તમે જના ઈન્દ્રિયો ? નહીં તમે એરી મોટરમાં બેસવાનો સ્વીકાર નહીં કરો, કારણ કે તમે જાણો છો કે બ્રેક વગરની મોટરમાં બેસવું જોખમ ભરેલું છે

આજના માણસોને ઈન્દ્રિયો ઉપર નિગ્રહ (બ્રેક) નથી એટલા માટે જ તો અકસ્માત (એક્સીડેન્ટ) થયા કરે છે સામાજિક અશાંતિનું મૂળ તપાસો તો જણાશે કે એની અદર માનવ-મનની અનિયંત્રિત ચાલનાઓ

જ કામ કરી રહી છે એટલા જ માટે તો એક બાજુ ધાનના સડારમાં ધાન સડે છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માનવીઓ છે જમને એ દેહ પૂરુ ખાવા પણ મળતુ નથી એક બાજુ થોડાક થોડા પાસે વસ્ત્રોના ટૂંકા ભાગ પાયા છે બહેનો પાસે એટલી બધી સાડીઓ છે કે તે વિચગતી રહે છે કે આ રમતી સાડી પહેરુ કે તે રમતી ત્યારે બીજી બાજુ ભરતમાં એવી પણ સ્ત્રીઓ છે જેની પાસે સજ્જન ટાંકવા માટે પણ પૂરતા વસ્ત્રો નથી અને એમની પાસે જ મરવા માટે બીજી સાડી કે વસ્ત્ર મુલાં નથી. આ વિષમતા કેમ આવી ત્યારે માનવીની વૃષ્ટિ અસીમ બને છે અને એક બાજુ વિપુલ સમૃદ્ધિઓ આવે છે તો સ્વભાવતઃ જ બીજી બાજુ તેટલી ખાડો પડાનો જ

હર ન જતાં આપણે મુશ્કેલીને જ લઈએ એક બાજુ વિશાળકાય —આકાશને સ્પર્શતા કિર્તિ-કિર્તિ સર્વોપની દારમણા બની છે જેમાં સદ્ગુણના પ્રિય પુત્રોનો આવાસ રહે છે તેમનાં ભરનો રેડિયોના સંગીતના અપૂર સ્વરો વડે જૂલ રણા છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા પણ માણસો છે જેમને મક્કા નવા નામે વૃદ્ધ પાસનું મૂંઝૂં પણ નથી ગામડાંઓમાં જમીનદારો પાસે એવી જમીન છે કે તેઓ એનો પૂરો ઉપયોગ પણ કરી શકતા નથી પણ હવે તો ભારત સરકાર જમીનદારી બને જમીનદારીને નામશેષ કરી રહી છે તેમ છતાં પણ એક બાજુમાં પાસે સેક્ટરે વીધા જમીન છે ત્યારે બીજી બાજુ એવા એક ખેત છે જેની પાસે ચાર પેઠા પાળવા સાર ચાર વીધા જમીન પણ નથી સાચુ કહેવામાં આવે તો ભારતનું આ સૌ વ નદી પણ ક્ષણ છે એક તરફ થોડા શેડી માટે તકથી રક્ષા છે ત્યારે બીજી તરફ સોનાની ઇંચે જમીનમાં ઘટી રણા છે

ત્યારે એક બાજુ ખાતિ સમૃદ્ધિ હોય છે અને બીજી તરફ ખાડો પડે છે ત્યારે નિમિત્ત રીતે જ કાનિની જ્વાલા સમૂહી કીડે છે સમાજ આખરે સમાજ છે બધા માણસોને એક જ ક્ષેત્રમાં મૂકી શકાય નહીં થોડી પશ્ચી વિષમતા તો કાયમ રહેવાની જ પણ એ વિષમતા અમુક મયાદમાં રહેવી જોઈએ. એમ તો વિષમતા આપણી આંતરણીઓમાં પણ છે કોઈ નાની છે તો કોઈ મોટી છે પણ જમતી વખતે બધી બેળી થઈ નય છે કોઈની સમાધ જમવામાં બાધક થતી નથી પણ કમન્યા કરો કે એક આંતરણી પણ જમતી થઈ નય તે સોજના ભારે થઈ પડશે સોજનામાં તો બધા ભારત

વાળીઓએ સમાન રહેવું જોઈએ ભારતનું એક બાળક પણ ભૂખ્યા મરવું જોઈએ નહીં

હા, તો તમે મનખાની દોડને સીમિત કરો અતિ સગ્રહતા પરિણામ પણ બહુ ગભીર આવે છે પેલો ફુગો હવાનો સગ્રહ કરીને જ ઉપર ઊડે છે પણ જે હવાએ એને ઉપર ઊડવામા મદદ કરી, મનોરમ આકાશમા ઉડ્યન કરવાનું બળ આપ્યું તે જ હવાનો સગ્રહ જો મર્યાદા કરતા વધુ થઈ જાય તો ઉડાડનારી હવા જ એ ફુગાની જીવન-લીલા સમાપ્ત કરી નાખે છે ખીજી તરફ લોટ (આટો) અને શાકમા મીઠું નાખવું જરૂરી છે એના વિના રોટલા ફિક્કા લાગશે અને શાકમા કાઈ મ્વાદ નહીં આવે, પણ એ જ મીઠું જો પ્રમાણથી વધુ નખાઈ જાય તો એનો મ્વાદ જ બગડી જાય છે, માટે અતિ સગ્રહ અશાંતિને જ નિમત્રે છે

તમે ટ્રેન અથવા ટ્રામમા મુસાફરી કરો છો પણ તમે જો યિમ્તરો ફેલાવી ચાર આદમીની જગ્યા રોડી દ્યો તો સઘર્ષ જરૂર થવાનો જ ચાર આદમીની જગ્યા રોડી પોતે એકલા જ બેસવું એ કાયદા વિરુદ્ધ છે, તેમ ચાર આદમીઓના રોટલા ઉપર પોતે એકલો જ અધિકાર જમાવી બેસે તો શું એ કાનૂનસમત ગણાશે ?

ધ્વજા પર માણસનો અધિકાર રહે છે ત્યાં સુધીતો કોઈ ચિંતા નથી પણ માણસ ઉપર જ્યારે ધ્વજાઓનો અધિકાર થઈ જાય છે ત્યારે સમજી દ્યો કે ગાડી પાટા બહાર છે ધવલ શેઠની તૃણા જ્યારે મર્યાદાથી બહાર ગઈ ત્યારે એણે શ્રીપાલને સગરની શીતળ આગમા ધકેલ્યો હતો એક દિવસ એવો પણ આવ્યો કે શ્રીપાલની હત્યા માટે એ જ્યારે આગળ વધ્યો, તો શ્રીપાલ તો બચી ગયો અને ખુદ ધવલ શેઠની જ જીવન-યાત્રા સમાપ્ત થઈ ગઈ ધવલ શેઠની હત્યા કોણે કરી ? કહેવું પડશે કે ધવલ શેઠની તૃણાએ જ એની ઇહલીલા સમાપ્ત કરી ધવલ શેઠની ઉમર ઘણી હતી એ જિંદગીના સાઠેક વર્ષ પાર કરી ચૂક્યા હતા, તો પાત્ર એની તૃણાનો પાર ન આવ્યો, જેમ જેમ મૃત્યુદાસે પહોંચ્યો ગયો તેમ-તેમ એની તૃણા વધતી જ ગઈ શરીર વૃદ્ધ થઈ જાય છે પણ ધ્વજાને વૃદ્ધાવસ્થા ઇદી આપતી નથી એટલા માટે ભારતના સત્ત્વરે સુરદાસ રહે છે

तृष्णा तू न गई सेरे मन से ।

पाके क्लेश जन्म के साथी ज्योति गह नैनन से,

પગ થાકે, કર કંપન સારો કાજ ગઈ છોકનસે
રી તુષ્ણા ! તું ન ગઈ મેરે મમ સે ॥

એક સત કવિ બોલે છે મારા શરી ની બધી શક્તિઓ એક પક્ષી
એક વિદ્યુત સર્પ રહી છે મળખસુના સ્વાધી બાધ સ્વ પાત્રી ગયા છે એક
દિવસ એવો હતો કે ત્યારે કાળી કેશવાળી કાળા કમરની પેટે સિરની
શાભમાં વૃદ્ધિ કરતી હતી આને માંદીની જેમ એ મ્હેત થઈ ગયા છે
આંખોની ન્યોતિ પણ વિદ્યુત સર્પ રહી છે ને આંખો વગર પહેલાં નાની
ચોખ પણ એક ન સંકુચમાં પોશવી શકતો હતો આને સમેય પુત્ર પણ પાસે
આવે છે ત્યારે પૂછ્યું પડે છે કે કાણ છે ? ને પણ વડે કાઢ્યામાં વીસ-વીસ
માઈલ ચાલી મેલો હતો આને ખરનો દરવાજો પણ એળખાતો નથી સોને
મગપણ આવે છે પણ રી તુષ્ણા તારો કેશ મળખનો છે શરીર જરાને
લીધે જગદે જાને છે ત્યારે તને છુત્તાની આવી રહી છે

માણસ પૈસા વડે તુષ્ણાને શાન્ત કરવા માગે છે પણ પૈસા વડે તુષ્ણા
સમજવાનો પ્રયત્ન તેવો જ છે જેવો કે પેટ્રોલ વડે આગ લુગાવવાનો. દુનિ-
યાના ઇતિહાસમાં આજ સુધી પેટ્રોલથી આગિ કદી છુટ્યો નથી તેમ પદાર્થો
દ્વારા માનવ-મનની તુષ્ણા સમાપ્ત થતી નથી. એક વિચારકે કહ્યું છે કે
તુષ્ણાથી માણસની આંખોને કાં તે સતેષ કરશે અથવા તે પક્ષી મચા
શુની મારી.

સૂખ પૈસા મગતું નથી કારણ કે પૈસામાં સૂખ હોત તે તીવ્ર
અને સ્થવર્તી એનો લાભ ન થતો આ તરફ તમે પૈસા વડે કંઈ પ્રયોગ
વગર મેળવી શકતા નથી પૈસા વડે ફાસ્ટન પેન ખરીદી શકાશે પણ
પૈસાથી લેખન-કળા નહીં ખરીદી શકા પૈસાથી તમે આશા ખરીદી શકો
પણ પૈસાથી આંખ નહીં મેળવી શકો. પૈસા વડે તમે પગચાણુ-નુટ ખરીદી
શકો છે પણ પૈસાથી પગ તે નહીં જ પૈસો તમને શેરસો આપશે પણ
એના વડે સૂખ કદી ખરીદી શકાશે નહીં તે પછી માનવ શા સારું હાથ
માઈને એની પાછળ પડ્યો છે ?

પૈસા વડે માનવ પોતાની આકનાને પૂરી કરવા માગે છે પણ તુષ્ણાની
પૂર્તિ પૈસો કરી જ શકતો નથી. હા સતેષ તુષ્ણાને જરૂર રાંવ કરી શકે
છે જેની તુષ્ણા વિશાળ છે એના માટે સંપત્તિ સદા અપ્ય જ રહેશે. એ
આઈ ગુરોપ ગયા હતા ત્યાં આનો અનુભવ સંજ્ઞાવર્તા કહ્યું કે એક અંગ્રેજ
સંપત્તિસંપન્ન હતો એ આઈ એને મળી આવ્યા ત્યાં જ દિવસે એમણે

છાપામા વાચ્યુ કે એ સમજને ગોળી ખાઈને આત્મહત્યા કરી રિપોર્ટમા લખ્યુ હતુ એના ટેબલ ઉપરથી એક ચિઢી મળી જેમા એણે પોતાની આત્મહત્યાનુ કારણ બતાવતા લખ્યુ હતુ કે મારી સમસ્ત સપત્તિ ખરબાદ થઈ ગઈ મારી પાસે કંક્ત બે કરોડ પૌડ સિવાય બીજુ કાંઈ બચ્યુ નહોતુ એટલે લાચાર થઈને હુ આત્મહત્યા કરવા તગ્દ પ્રેરાયો છુ

એના માટે બે કરોડ પણ ઓછા હતા ન્યારે ભારતીય સત માટે બે રૂપિયા પણ વધુ છે, એટલેજ તો એ એનો પણ ત્યાગ કરી અકિચનવૃત્તિ ધારણ કરે છે મહાત્મા ગાંધીએ એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ જેને આવશ્યકતા પ્રમાણે મળી ગયુ છે, છતાં એને સતોપ નથી તો સમજવુ જોઈએ કે એ આદતનો ગુલામ છે અને વૃત્તિની ગુલામીથી વધીને બીજુ કાંઈ ગુલામી નથી ” એક લિખારી છે, બે રોટી માટે ઘેર ઘેર ભટકે છે કચાયથી સૂકો રોટલો પણ એને મળી જાય તો તેથી એ સતોપ માને છે રાજી થઈસો-સો આશિર્વાદ દેતો જશે ન્યારે અમીર-ધનવાન મીઠાઈ અને મુરખો ખાવા છતાં પ્રસન્ન નહી થાય દિવસે એને ચેન નથી, રાત્રે એની આખોમા સુખની નિદ્ર નથી કારણુ એને સતોપ નથી

આજે ફકીરોમાં તમને સતોપ જેવી ચીજ જોવા મળશે, જેની પાસે પૂરી સાધન-સામગ્રી પણ નથી તો પણ એમના મો પર ચમક છે-પ્રસન્નતાની રેખા છે ત્યારે બીજુ બાબુએ લાખો મહી, કરોડોની સપત્તિ હોવા છતાં પણ મનમા એક પીડા છે-રોગ છે, મો પર આનંદનુ સ્મિત પણ નથી

એક ફકીર એક શહેરમા આટા મારી રહ્યો હતો શ્રીમતોના વિશાળ ગ્રાસાદો પાસેથી પસાર થયો ત્યારે એણે એક અવાજ કર્યો કે, “ ધની લોકો, જો તમારા હૃદયમા સતોપ હોત અને અમ લોકો (લિખારીઓ)મા આત્મગૌરવ હોત તો સસારમા સ્વર્ગ હોત બીજા માગવાની પ્રથા જ રહેત નહી. પણ સત્ય તો એ છે કે ધનવાનોમા તો સતોપવૃત્તિ નથી તેમ લિખારીઓમા આત્મગૌરવ જગ્યુ નથી માણસને કાલનો ભય સતોપ લેવા દેતો નથી. એના મનમા ભય છે, કે જો મારી પાસે નહી હોય તો કાલે હુ ખાઈશ શુ ? જેના મનમા દાન દેતી વખતે કાલની ચિંતા છે તો સમજવુ પડશે કે એને પોતાના અભિર્મિ ભાવિ ઉપર વિશ્વાસ નથી અને એણે પુણ્ય અને પાપની વ્યાખ્યા ઉપર ઠીક રીતે વિચાર જ કર્યો છે

જુઓ પેલો ઝેરી કણ્ઠીધર, જેને કાંઈપણ ન્યારે ખાવાનુ મળતુ નથી તો એ કંક્ત હવા ખાઈનેજ પડ્યો રહે છે તો પણ એના દેહમા દુર્ગંધ-

તાનુ નામ નથી. પેતો વિશાળ કાયા ધરાવતો ગજરાજ હતા સૂઝ પાસ જ આવ છે બહુમ અને સિવાના દસવા એને મળતા નથી પણ તમારા ધરમાં તો બહુમ-પિતાના દસવા બને છે ટોનિક પદાર્થોનું પણ તમે સેવન કરો છો શું તમારામાં શક્તિ વધારે છે કે પેલા સૂઝ પાસ ખાનાર દાથીમાં ? (સભામાં દસાદસ)

એ નિશ્ચિત છે કે દાથીની શક્તિ જોડે માનવ-શક્તિની તુલના કેમ કરી શકાય ? એની શક્તિનું એક માત્ર કારણ છે કે તે પેતાના ઓરાકની સાથે વિદ્યામીન પણ મે છે તમે વિચારો છો કે વિદ્યામીન તો અમારા આઘ પદાર્થોમાં વધુ છે પણ દાથીના ઓરાકમાં જે વિદ્યામીન છે તે એ બી. મી.ના નથી પણ સતોનું વિદ્યામીન છે તમે એ બી. વર્ગના વિદ્યામીન તો લીધા છે પણ સતોનું વિદ્યામીન તમારી પાસે નથી જે દાથીને તો જન્મમાં જ મળે છે માટે સપ્તિની આદ્ય એ જ તો તમને ચિતિત કરી શક્યા છે એટલે જ્યાં આદ્ય છે ત્યાં ચિત્ત આવરણ છે જ

ચિત્તથી જીવાનો ઉપાસ

હવે પ્રશ્ન એ છે કે સતોનું લાવવું કેવી રીતે ? પેતાની ઈચ્છાઓ ઉપર એક મુજબ મારે તમે તમારાથી નીચેનાઓ તરફ જુઓ તમે અવર આધિક રીતે પદ્મત છો અને પૂરા પ્રપ્ત કરવા છતાં તમને સફળતા સાંપ ની નથી અર્થાત્તવની ચિત્ત નિરાત તમારો ખીછો કરે છે તો તેની રિશ્તિમાં તમે તમારી નજર એ સારા બહુ સર્જનઓ કે જેમને મે રક પૂરતું પૂ. આવડતું પણ મળતું નથી સવારે સાંપડે છે તો સંખ્યા-દ્રશ્યની ચિત્ત છે અને સાંજે આવડતું મળતું છે તો આવતી કાલની રીતોનો પ્રશ્ન જેમની સામે છે

તમે જ્યાં રહો છો તે ૮ વાલવરણને જ્યાં મળીતાપૂર્વક જુઓ તો તમને અનેક વ્યક્તિઓ એવી મળશે કે જેમની આધિક ચિત્તિ તમારા કરતાં પણ વધુ નજીક છે તમે જેમને જોશો તો તમારું મન એક તબી રહત જામવડા રિવાજ વાદ્યનાં દરી / ૧ અને તમ પેતાને નિજામ સદય નેઈ શક્યા પણ તમે જો તમારી તુલના નિજામની સાથે કરવા બેસશો તો નિજામ જનની પુનર્માં તમે સુક છીને કદિ જતી નથી જો મળી તો તમારા હિતિ લાગત પણ બની નથી. મારે ચિત્તરૂપે વિશ્વાસનીયો મુજબ મારા મારે તમા તમા પો નીચે તરફ જુઓ.

એક વખતની વાત છે શેખ શાદી બહુ લીડલરી ગભીર ધડીઓ પસાર કરી રહ્યા હતા શેખ શાદી ડ્રાગ્સીના પણ મોટા શાયર હતા પણ તમે બહો છો કે સરસ્વતી અને લક્ષ્મીને તો અણખનાવ છે જ શેખ શાદી ઉપર સરસ્વતી તો પ્રસન્ન હતી, આજે પણ એમની શાયરી દિલને હલાવી દે છે પણ લક્ષ્મીએ એમના દ્વાર કદી ખટખટાવ્યા નહોતાં

એક વખત તો તેઓ એવી તગ સ્થિતિમાં આવી ગયા કે પગરખા ખરીદવા જેટલા પૈસા પણ એમની પાસે રહ્યા નહીં ઈફેનો દિવસ હતો. ગામના નાના-મોટા સૌ નવા પગરખા પહેરતા હતા. પણ શેખ શાદી ડ્રાગ્સીના તે શાયર, પોતાના ભાગ્ય ઉપર આસુ વહાવી રહ્યા હતા એ પણ એક નસીબ છે કે ગામનો માગણિયો પણ આજે નવા પગરખામાં હતો પણ તેઓ પગરખા ખરીદી શકતા નહોતા વિચારોની આ ઉથલ-પાથલમાં તેઓ નહાઈ રહ્યા હતા તેઓ જિન્દગીથી કટાળો ગયા એમનું હૃદય આવા જીવન કરતા મૃત્યુને પ્રીત કરવા લાગ્યું અને એને આશિર્વાન કરવા માટે તેઓ ચાલી નીકળ્યા પોતાના ભાગ્યને દોષ દેતા જેવા આગળ વધ્યા કે રસ્તે ચાલતા એક લૂના તરફ એમની નજર પડી એના બન્ને પગ ફીક નહોતા અને એ લગડાતો ઘણી મુશ્કેલીથી રગતો પસાર કરી રહ્યો હતો એને જોતા જ શેખ શાદીની વિચારધાગએ પટ્ટો ખાધો તેઓ ખુદાનો લાખ લાખવાર આભાર માનવા લાગ્યા એમની ચિતાઓના વાદળા વિખેરાઈ ગયા અને પ્રસન્નતાનો સૂર્ય પ્રકાશી ઊઠ્યો એમણે ગિયાયુ, લને પગરખા ન મળ્યા, પણ મારા બન્ને પગ તો સહીસલામત છે બ્યારે પેલા વિચારોને દોઢ જ દાગ છે

હા, તો બ્યારે-બ્યારે તમારા માનસમાં ચિતાની કાળી રેખાઓ ઘેરાઈ આવે અને દુખના વાદળ તૂટી પડે તો તમે નીચે જોજો નીચે જોવાના મતલબથી ભૂમિ જોવાતી નથી પણ તમારા ડગતા પણ વધુ નબળી સ્થિતિના લોકોને જોજો ગરીબી ગરીબના મનમાં એક પ્રકારનું હલકાપણ લાવે છે. કારણ કે સમાન દુખીઓ વચ્ચે પારસ્પરિક સહાનુભૂતિના તાર જણાઈ જાય છે. જોઈને બ્યારે એ દુખી જનો વચ્ચે ઈર્ષ્યાની હરીકાઈ જામરો દુખી અગર દુખીવાને જોરો તો એના મોઝેથી તો સહાનુભૂતિના સ્વર નીડળશે પણ સુખના પારણે ઝુઝતી એ વ્યક્તિઓ કદી એક બીજાને પ્રેમથી જોઈ શકતી નવા તેઓ અહંકાર અને ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જશે મૂંઝવે અગર મહેલ ભણી જોરો તો પીડા અને વ્યથામાં એ દુખી મરરો અને બીજા જ કાઈ મૂંઝવેને જોશે તો હમદર્દીના એ મધુગ મેળે કંઈશે

હા તો તમે આધિક અભ્યાસની ચિંતામાં હો તો ખજી નીચેનાઓને જુઓ. કેટલાક કુપુત્રની ચિંતામાં જળાઈ રહ્યાં હોય છે. બેઠે તો મળ્યો ખજી તે તમારી આશાનું ઠીક રીતે પાલન કરતો નથી એનાથી તમને તિરસ્કાર અને અપમાન મળે છે તમારું મન એના ત્રણે બુલ્લામી-તિરસ્કાર થી બચાઈ જાય છે અને એથી તમારું હૃદય બોલી ઊઠે છે કે આવા પુત્ર કરતાં પુત્ર ન મળ્યો હોત તો શું ખેડું હું ? આવી ચિંતાના ઘેરા અધારા વખતે તમને દશરથના ધરતું રમરણ થઈ આવે છે. રામ જેવા વિનયી પુત્રને ખમી દશરથ રા ન ધન્ય બની ગયો હતો. રામે પિતાની પ્રતિજ્ઞા સરુ અપામ્યાનું સિદ્ધાસન ખજી તજી દીધું. આરે તમારો પુત્ર તમારી આજ્ઞા છતાં બે પૈસા છોડ્યા ત્યારે નથી તો તમ ખી તઈ જાઓ છો. ખજી આવી તમે શૂંસ કરી રહ્યા છો. આવા સમયે તમે તમારી સ્મૃતિને દશરથના ધર પરથી ઉઠાવી સર્વ પુત્રપ્રાપ્તિ ધર ઉપર સર્વ જાઓ. કૌરવકુળના સદ્ધારક દુર્ગોધનને માદ કરો. જેની પાછળ અમ રાજા પુત્રા દ્રે સો વખત આશ્રુ વગાડ્યાં હતાં. આવા સમયે કસને માદ કરો, કૌશિક અને ઔરજાએના ઇતિહાસને સ્મૃતિ પદ પર લાવો. આ જ પુત્રને કારણે તેમના પિતાઓને કારામહત્તી અમારી ઘટ્ટાડીઓ મળી હતી.

આરે આ દુર્જનિયો ઇતિહાસ તમારી નજર સામે આવશે ત્યારે એ વિચારી ખજી સર્વ જાશે કે દુર્ગોધન કરતાં તો આરો પુત્ર સાખજલો આરો છે. બંને એ પૈસા ન આપે ખજી કૌશિક કસની જેમ જોલે અને કાશ-મુદમાં તે ખીસ્યો નથી. તમે જોશો કે આમ કરવાથી પુત્ર પ્રાપ્તિ તમારો રાવ એછો સર્વ તરી ખુલાખાવ પ્રેમભાવમાં બદલાઈ જશે. એમાં કોઈ અશ્વ નહીં રહે કે પ્રેમ તમારા ધરના ઉત્તરક વનને વળી પાછું લીધુંજામં કરી મૂકશે.

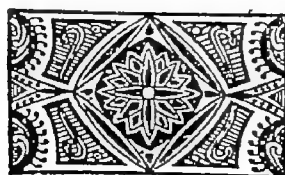
આવી જ રીતે તમે તમારી પત્નીથી હેરાન છો. એના કદે રસમનના લીપે રાજ કદાચ કાસ મળા કરે છે અને તમે વિચારો છો કે આના કરતાં તો દીક્ષા સર્વ સેરી આરી ખજી આમ ધેરથી નામી તઈ દીક્ષાને પ્રવિષ્ઠ આરી ખજી આખ્યાતિક આનંદ મેળવી શકો તો નથી અરિષ્ઠ તો વીરોત્તે પશ-મારક છે બામિડોનો નરો.

હા તો આવા વખતે તમારી નજર ઘડે છે રામાયણના અપોખ્યાતિ ઉપર. એમાં વનવાસ તા મળ્યો છે રામને, ખજી સતી સુક્રાચરી સીના ખજી

વનની બીજણ યાતનાઓ સહેતી-સહેતી પતિની જોડે-જોડે વને-વને ભટકી રહી છે કાટા અને કાકરાના કળેને પણ એ હસ્તે મોઢે ઝીલી લે છે. વનવાસ મળ્યો હતો રામને, સીતાને નહીં પરંતુ પતિ-સેવા માટે સીતાએ તો સ્વેચ્છાપૂર્વક વનનો રાહ લીધો હતો પછી સીતા સમી પત્ની પામીને રામને સારું જગલ પણ અયોધ્યા ખની જાય તો એમાં શુ આશ્ચર્ય ? હા, તો તમે વિચારો છો કે સીતા રામને સારું અયોધ્યાનું વૈભવભર્યું સુખ તથા શંકે છે વન-વગડાના અસીમ કળે સહન કરી શકે છે તો મારી આ સીતા (પત્ની) મારા સારું નહીં સહી શકે ? અને તમારી ખીજ તો વધતી જ જાય છે

પરંતુ આ ખીજનું કારણ છે તમે ભૂલ લેરી પાત્ર-વરણી કરી છે. રામાયણનો અયોધ્યાકાંડ લેલે તમારી સામે રાખો, પણ તમે જરા આગળ વધી ગયા એની પ્રથમ લીટીઓ વાંચો કે જ્યાં કૈકેયીના પુત્ર-મોહને લીધે પતિના પ્રાણ સકટમાં મૂકાયા છે, દશરથના સર્વ સ્વપ્ને ભાગી પડ્યા ક્યાં તો તેઓ રામના રાજ્યાભિષેકનું સોનેરી સ્વપ્ન નિહાળી રહ્યા હતા, રાજ-મહેલ જ નહીં, પણ સમસ્ત અયોધ્યા નગરી સુખના સ્વપ્નામાં હતી, પરંતુ પેદી એક સ્ત્રીએ સર્વના આનંદમાં એક ક્ષણમાં ભગ પાડી દીધો, દશરથના જીવન-મરણનો પ્રશ્ન પેદા કરનાર એ નારી હતી.

હા, તો આવી સ્થિતિમાં તમે તમારી પત્નીની તુલના સીતાથી નહીં અપિતુ કૈકેયી સાથે કરજો, જેણે પુત્રના મોહમાં અધ ખની પતિના પ્રાણની પણ ચિંતા ન રાખી આવી તુલના જ તમારા મનને શાંતિ પ્રદાન કરશે-અને અશાંત દૂર કરશે તમારું મન જ બોલી બેઠશે, આ લાખ રીતે બૂરી છે પણ કૈકેયી કરતા તો સારી છે આવા વિચારો તમારા ધરતી જે પ્રેમ મંગા સુકાર્ધ ગર્ભ છે, એને ફરી પ્રવાહિત કરી મૂકશે માટે ચિંતાની ક્ષણોમાં મનને તમે નીચેના મેદાનમાં દોડાવતા શીખો એના માટે તમારે તમારી મનોકામનાઓ ઉપર એક મૂકવી પડશે ચાહના ટળી તો ચિંતા પણ તે જ ક્ષણે ટળી જશે અને તમારા મનમાં શાંતિ-સરિતા ફરી વહેતી થશે

પવિત્રતાની પ્રેરણા પાતા પર્વોદિશજ પશુપક્ષુના દિવસો આવી રહ્યા છે પશુપક્ષ પર્વનો સંદેશ છે કે અતરનો દ્વીપ પ્રગટાવે બાળનો દિવસ કહે છે તમારા હૃદયને માંજે મનની વૃત્તિઓને સ્વચ્છ બનાવેલા આ નિષ્ઠા માટે જ્ઞાનની મહત્ત્વ જાગૃત્તી પડશે. કારણ એવા વિના જીવનની બાધારી રાત્રે તમે આજીવ વધી શકશો નહીં

જ્ઞાનન અધિકાર છે જ્યારે જ્ઞાન પ્રકાશ છે તે એવા પ્રકાશ છે કે જેને તેજની આવરણકા નથી તેમ નથી જરૂર વાઢની. જ્ઞાન સ્વત પ્રકાશમાન છે એને બીજા પ્રકાશની જરૂર પણ નથી. કુલે તે કહીશ કે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સૂર્યપ્રકાશ કરતાં પણ એક છે કારણ સૂર્ય તો ફક્ત દિવસના આગમાં જ બાપણ પડેને પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે જ્ઞાન દિવસ તેમ જ રાત્રી એક સરખા પણ બતાવે છે ક્યારેક તો વળી જ્ઞાન દિવસ કરતાં રાત્રે વધુ આજીવજી બાપે છે એમ પણ કહી શકાય. કારણ દિવસની વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સજાન મન-જ્ઞાનપ્રાપ્તિ બરૂંદી બોધ પ્રેરિત થાય છે જ્યારે રાત્રીના રાત્રિ વાતાવરણમાં મન જ્ઞાન-પ્રકાશની શોધ કરતું હોય છે તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે —

“વા મિશા સર્વ મૂતાનાં તસ્વાં જામતિ સંયમી”

હો પ્રાણીઓ માટે જે બાધારી રાત્રિ છે તે જ જ્ઞાનીઓ માટે પ્રકાશથી જગદગતી રાત્રિ છે બીજા બાજુ સૂર્યનો પ્રકાશ કેવળ આજીવજીઓને જ નહીં બાળ વજરતાને પણ પ્રકાશ બાપે છે

જ્ઞાનના અભાવે આ મા બનત-બનત કાળથી કમતો રતો છે કુ બની બાધારી રાત્રી દરો રતો છે એને સુખનાં જીવન થતાં નથી ત્યારે મહા પુણ્ય કાર્યવાન મહાધાર જીવનશાંતિનો સામો રસતો બતાવતાં કહે છે.

જાવન્તિ જવિજ્ઞાપુરિસા

સવ્વેતે દુક્ખ સમવા ।

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૬

આ સસારના પ્લેટફોર્મ પર જોટલી અજ્ઞાન વ્યક્તિઓ છે એ સૌના ભાગ્યમા સુખની રેખા નથી ઘોડા ભડે સવા લાખ રૂપિયાનો હોય પણ એના ઉપર ખેસનાર સવાર અધ હોય તો તે લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકતો નથી તેવી જ રીતે ક્રિયા ગ્રાહ્યે તેટલી સુદર હોય, તો પણ સાધકના હૃદયમાં જ્ઞાનનો પ્રદીપ પ્રગ્વલિત નથી તો તે સત્યનુ દર્શન કરી શકતો નથી. અધ્યાત્મ પથ પર એ ચાલી શકતો નથી એટલા માટે આગમમાં ક્રિયા પૂર્વે જ્ઞાનને આવશ્યક બતાવવા વીનરાગ દેવ ફરમાવે છે “પદ્મ નાણં તથો દયા” સાધનાના ક્ષેત્રે ક્રિયાની સાથે-સાથે જ્ઞાનનું પણ મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે.

આધ્યાત્મિક જ નહીં બહુકે વ્યાવહારિક ક્ષેત્રમાં પણ જ્ઞાનનું પહેલું મહત્વ છે વેપાર કરવા માટે પણ પહેલાં વેપારનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. કાપડના વેપારી પાસે ગજ અને કાતર છે પણ જો એને કાપડના ભાવની ખબર નથી તો તે વેપારમાં સફળ થઈ શકતો નથી તેલની પાસે ધાણીના બળદ, તલ અને મગફળી છે તેમ છતાં જો એને કાકરા અને મગફળીના ભેદની ખબર નથી તો એનો શ્રમ વ્યર્થ જશે તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયધર્મ તેમ જ આત્મધર્મનું જ્ઞાન નથી ત્યાં સુધી તે સાધનાનો રસ મેળવી શકતો નથી આ આત્માએ અનંત-અનંત જન્મ અજ્ઞાનમાં વિતાવ્યા છે, એવા એવા ભવો કર્યા છે જ્યાં ઉદ્દેશનું અથાણું બનાવી ખવાય છે. આજે પણ સેકડો એવી જાતિઓ છે જે કીડાઓનું રાયતું બનાવી ખાય છે.

અજ્ઞાન પાપને જન્મ આપે છે તમે જાણતા હશે અમેરિકાની રેડ ઇન્ડિયન જાતિમાં એવો રિવાજ છે કે, સ્ત્રી તેને જ પોતાનો પતિ બનાવે છે કે, જેની જૂ પડીમા વધુમાં વધુ માણસોનાં માથા લટકતા હોય સમાજમાં પણ તેવા લોકો વીર અને પ્રતિષ્ઠિત ગણાય છે આફ્રિકાની જંગલી જાતિ-ઓનો એવો વિશ્વાસ છે કે કોઈના મર્યા બાદ એની કબરમાં જે વસ્તુ રખાશે તે મરનારને પ્રાપ્ત થશે આ અજ્ઞાન અહીં સુધી વધી ગયું હતું કે કોઈ રાજા કે સરદારના મરણ બાદ એમની સ્ત્રીઓ, ગુલામો અને નોકરોને પણ મારીને કબરમાં દફનાવવામાં આવતા હતા જેથી રાજાને તે મળી શકે આ વિટબણાનું કારણ અજ્ઞાન જ જણાય છે

આ અજ્ઞાને કેટલા પાપકર્મ કરાવ્યા છે તમે સાલળશો તો કપી

જરો. ઝોમી જાતિમાં દર વર્ષે ધોડાક નોકરાને કેવળ એટલા મારે જ મારી નાખવામાં આવે છે કે મૃત બાદશાહને પરલોકમાં નવા-નવા મનુષ્યો મળ્યા રહે. આ લોકો મનુષ્યોની ખોપરીઓ વડે પોતાનું ધર યજમારે છે અને એની ચોરી થતાં યુદ્ધ સુદાં કરવા તૈયાર થઈ જતા હોય છે. મે તે જાદી સુધી સંભળ્યું છે કે ખ્યાદી મુસોમની માતાઓ દેવી અને દેવતાઓ ખસે પ્રથમ કરે છે એમની ખસેથી કંઈક માગતા કરે છે જેમ આપણી માતાઓ મરી-મરી અને જોગણીઓને મનાવે છે અને પ્રથમ કરે છે કે મારો દીકરો બી. એ. માં પાસ થઈ જાય, એને સારી નોકરી મળી જાય. પણ તમામ આપણા મનની નિર્જાનતા છે શું દેવી અને દેવતાઓમાં એ ત્યાગ છે કે તેઓ સારું જાણવા જૂરુ કરી શકે? જો એમનામાં ત્યાગ હોય તો સસારમાં કોઈ કુખી રહેત નથી પણ તે કર્મવાદ જેવી કોઈ વસ્તુ રહેત જ નહીં.

જેમ જ્ઞાનના કર્મસિદ્ધાંત ઉપર તમને પૂરા વિશ્વાસ નથી તેમ પોતાના પુરુષાર્થ પર ભરેલો નથી. એટલા જ મારે તે આત્મા મનમણી કર્યામાં આવે છે હાં તે કું કહી રહો હતો કે ખ્યાદી મુસોમની માતાઓ દેવી ખસે પ્રથમ કરતાં મામે છે કે મારો દીકરો પહેલાં નજરનો યદુ બને. આ તે કેવી પ્રાર્થના છે? મારો દીકરો સારો સત બને, સારો વિદ્વાન બને એવું ન મનતાં પ્રથમ નજરનો યદુ બનાવવાની માગણી કરવામાં આવે એ બધું જાણનારું જ કારણ છે.

સામાજિક જ્ઞાન કરતાં ધાર્મિક જ્ઞાન વળી વધુ ભાર હોય છે. તે જ્ઞાન એ-ચારની આતુતિ-એક મે છે ત્યારે ધાર્મિક જ્ઞાન દળરો લાખોનું ભક્ત્ય કરી મધુ છે પ્રાચીન મેક્સિકોના નરમેષનું સ્મરણ કરીને જોને શેખાંચ પેદા નહીં થાય? કહેવાય છે કે ત્યાં દેવતા નર-રક્તના તરસ્યા રહેતા હતા. ઇતિહાસકાર કહે છે કે ત્યાં પ્રતિવર્ષ વીસ દળર માખીમાનો સદાર થતો હતો. કેટલાક ઇતિહાસકારો તો આ સંખ્યાને પચાસ દળર સુધેની માને છે આ જાતિ તેમને મન એટલે. આવશ્યક હતો કે ત્યાંના નતિઓમાં એ મારે વિચિત્ર સપિઓ બની હતી એક રજૂએન પછાદ કંગાનું અને નિયત સમયે યુદ્ધ યુદ્ધ એમાં ૭ નતિ પ્રાચીન થતી એટલે ચંદ્રિકા. ૬ ફરી તરવા અને તરવાઓને દવાની સાથે બહિષા દોમરમાં આવવા દવા.

આ રામ રામ ઊભા કરી દેનારા પાપો માટે પ્રેરણા આપનાર કોણ હતું ? હું કહીશ કે, આ તમામ પાપો અજાનને લઈને થયા છે એટલા માટે જ અનંત જ્ઞાની વીતરાગ દેવોએ અજાનને સૌથી મોટું પાપ બતાવ્યું છે એમની દેશના જ અજાન-અધકારને દૂર કરાવવા માટે થાય છે આગમ વાણી કહે છે

જ્ઞાનસ્સ સત્ત્વસ્સ પમાસણામે ।

અન્નાણ મોહસ્સ વિચ્છજ્જણામે ॥

અજ્ઞાન અને મોહને દૂર કરવા માટે તેમ જ સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશ માટે આવી વીતરાગ દેવની દેશના પ્રકાશિત થઈ છે, અજ્ઞાન તે અધારી રાત છે જેમા હીરા અને કાકરા એક સમાન દેખાય છે અધકારમા હીરો પણ કાકરો દેખાય છે એનું મૂલ્ય ન જાણતા આપણે એને તજ દઈએ છીએ. અજ્ઞાન વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી મહુક વશાજન એક પ્રકારનું અજ્ઞન થાય છે જે એને આખોમા લગાવી લેવાય તો વાસ પણ સાપ દેખાય છે જેને સાપે ડર્યો છે એવી વ્યક્તિને પાણીમા એક વાળ નાખીને જોવાનું કહેવામા આવે તો એને તે વાળ પણ સાપ રૂપે દેખાય છે. તેવી જ રીતે અજ્ઞાનને લીધે અસત્ય વસ્તુ પણ સત્ય દેખાય છે જે આત્માના નિર્જગુણ છે, અજ્ઞાની વ્યક્તિ એમનામા પરાયાપણાનો અનુભવ કરે છે. સાચા અર્થમા જે વિકાસના સાધનો છે તેમા એ મિનાશનો પડછાયો જુએ છે.

અપથ્ય વસ્તુઓ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે પરંતુ એનું પરિણામ સારું આવતું નથી. કોઈને જે સગ્રહણની બિમારી છે ત્યારે ડોક્ટર એને દવા અથવા જાશ સિવાય અન્ય બધી ચીજો ખાવા માટે ઈન્કાર કરે છે પરંતુ રોગીને તો ડોક્ટરે ઈન્કાર કર્યો હોય તે જ વસ્તુઓ વધુ લાવે છે તેવી જ રીતે અજ્ઞાનમાં કુમેરો આત્મા તેવા જ પદાર્થોમા આનંદ માને છે જે એને નુકસાન પહોંચાડનારા હોય. અજ્ઞાનમા આત્મા હેયને ઉપાદેય અને ઉપાદેયને હેય સમજવા લાગે છે જેમ સર્પ અને અગ્નિ ભયકર લાગે છે અને સોનું અને આદી આકર્ષક અને ગ્રાહ્ય લાગે છે પરંતુ જેમ સર્પ અને અગ્નિથી તમને ભય લાગે છે, તેમ અસલથી કદી ડર લાગે છે ખરો ? અને ન્યાય અને સત્ય તમને સોના જેવા પ્રિય લાગે છે ખરો ?

જ્ઞાન પ્રકાશ છે અને અજ્ઞાન અધકાર છે. પ્રકાશ વડે કાટા, કાંકરા કે સર્પોદિના વિરિધ લગેથી આપણે મુક્ત બની નિર્ભય બની શકીએ છીએ. પરંતુ અધકારમા સોનાની સાકળ પણ સાપ સમી જ દેખાય છે.

જેન દશનમાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનની ચર્ચા આવે છે એ જગ સમજત સમવૈત જ્ઞાન સાથે સજય ધરાવે છે જે જ્ઞાન સાથે સમજત છે તે જ્ઞાન સમજ હોય છે સમજતવના અભાવે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવાય છે પછી કહેને તે અવધિજ્ઞાન પણ કેમ ન હોય. જે જ્ઞાન આત્માને વિકાસપથ કહી દોરી જાય છે અને આત્માને નિઃશુષ્કતા દશન કરાવે છે તે સમજ જ્ઞાન છે હુ કહ્યું છું કે અને મારું સ્વરૂપ શું છે? એ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થઈ શકે છે? આ સમસ્ત ગોષ્ઠ તે સમજત સમવૈત જ્ઞાન છે મારે એને જ્ઞાન કહ્યું છે એવું જ્ઞાન મળતાં આત્મા સ્વ અને પરનો ભેદ સમજ લે છે નિજ સ્વરૂપ જ્ઞાન થતાં જડ પુદ્ગલને પરથી આત્માની આસક્તિ છીડી જાય છે કિંતુ આત્મા ઉપર ન્યારે અજ્ઞાનનું આવરણ હોય છે ત્યારે તે તારક સાધનોને પ્રમથ્થ છતાં એમનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરે છે

બોદાચોકે એવું કે કહ્યું હતું કમવાન મદ્યવીર જેવા પરમધર્મિય સતને મુર રૂપે પામવા છતાં એણે ક્યાંયની પરિણતિમાં વધારો ક્યો દત્તે-આગમની બાધમાં કહુ તો એણે કમજનજીમાં વધારો કયો દત્તે.

જ્ઞાની બક્ષિ આશ્રયના સ્થાને સવરતુ ઉપ. ન ન કરી શકે છે ન્યારે અજ્ઞાની સવરના સ્થાને આશ્રય ઉપાનિત કરી લે છે તેથી કમવાન મદ્યવીર આચારાંજ મૂલમાં ફરમાવ્યું છે કે

જે આસપ્થા તે પરિસપ્થા
જે પરિસપ્થા તે આસપ્થા ॥

આવર્તી સમ્રાટ ભગત બરીસાકમનમાં ગયા દત્તા તે આશ્રય રથાન છે ખજુ ત્યાં એમણે જેવા સવર કયો? પર-પરિણતિઓથી દૂર રહી સ્વ તરફ વળ્યા. નર્ત દળર્થ પગસાથી તેઓ ન્યારે ધમી લા દત્તા ત્યારે જ અજ્ઞાનક તેમના દાસમાંથી મુક્તિ નીકળી પડી એમના દાસ એ લેવા મારે નીચે નમ્યા કે અને વળાંક લીધો. જેને મારે તું નથી સ્વા છે તે શું તારી પાતાની વસ્તુ છે? અને જેના પર તે મમાર કયો છે તે ખજુ શું તારું છે? આ સોનવ અને મામ્મ એ જમું તારું નથી. પર તું તું પુરુષ લાની સતતર પાછળ રાગી રતો છે તિમ્મોની આ મારા શુભમાંથી શુભતર થતી મર્મ ધે ગીક જ દાસમાં તે દાસા કેળી અને શુભ જ્ઞાન મેળવી મુદતમ જની તથા છે અને એવું પરિવર્તન જેવા જનમાં થાય છે એમનો આજ્ઞા જેવમનો અપાનિ વ જનમથી જો છે

ચક્રવર્તી સમ્રાટ ભરતે અગ્નિસાના ભવનમાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું પરંતુ તેવા જ ભવનમાં એક કૃતરીતે પૂરી દેશો તો એની શી દશા થશે? કેવળજ્ઞાન તો ફર રહ્યું, જે થોડું ઘણું જ્ઞાન તેને હતો તે પણ જતું રહેશે અને ભૂદી ભૂદીને તે હેરાન થઈ જશે, એક ભારતીય ડવિએ કહ્યું છે

जीवा ताकु समझ न आइ मूरग ते उमर गुमाई ।

राग द्वेप तू किन्से करत है गऊ ब्रह्म रह्यो छाइ ॥

जैसे दधान बाँच भुवन बीच, भुक्त भुक्त के मर जाइ ।

खबर अपनी नहीं पाई ॥

નવા સુધી આત્મા જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરતો નથી ત્યાં સુધી એની વિટબાણુઓ સંગાપ્ત થતી નથી

સાનાં અને અજ્ઞાનીમાં એટલો જ ફરક છે જેટલો સળગતી અને બૂઝાયેલી મીણબત્તી વચ્ચે છે સળગતા મીણબત્તી પોતાને પ્રકાશિત કરે છે અને પોતાના નિકટવર્તી પદાર્થોને પણ પ્રકાશિત કરે છે જ્યારે બૂઝાયેલી મીણબત્તી નથી પોતાને પ્રકાશિત કરતા કે નવાં કરતી બીજા પદાર્થોને જ્ઞાન એ અને પર બનેને બાણે છે હું કાણ છું ? મારો સ્વભાવ શું છે ? આત્માના નિજ ગુણો કયા છે ? જડનો ગુણધર્મ શું છે તે જ જુઓ છે કિંતુ જેનો જ્ઞાનદીપક બુઝાઈ ગયો છે તે પોતાને જોઈ શકતો નથી જૈન તર્ક ભાષા સૂત્રમાં કહેવાયું છે કે, “ સ્વ પર વ્યવસાયી જ્ઞાન પ્રમાણ ” સ્વ અને પરનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે જ્ઞાનની આ પરિભાષા બતાવે છે કે આપણે એ અને પરનો વિભેદ બાણુતા શીખીએ એકલવાયેલા હજારો દીવડા કરતા સળગતો એક દીપક શ્રેષ્ઠ છે એ જલતા દીપકે હજારો દીપકો પ્રગટાવી શકાય છે પરંતુ બૂઝાયેલો દીપક પોતે જ અધકારમાં પડ્યો છે તો એ બીજાને પ્રકાશનો રાહ બતાવી શકતો નથી એક વિદ્વાન હજારો અજ્ઞાનીઓને સત્યનો રાહ બતાવી શકે છે

અજ્ઞાની બધું કરી શકે છે પરંતુ બુદ્ધિની વાત માની શકતો નથી મૂરખ જેની બધી વાતોનો ડગલે ને પગલે વિરોધ કંઈ છે, સમજવું જોઈએ કે, તે વિદ્વાન છે, એની વાતોમાં તથ્ય છે તે વિચારક છે એણે દુનિયાને વિચારોનો પ્રકાશ આપ્યો છે પરંતુ અજ્ઞાની વ્યક્તિ પોતાની પૂરી તાકાતની સાથે એનો વિરોધ કરશે જેણે સત્યનો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તે કદી વિરોધાથી ગભરાતો નથી ઉલટો બમણા ઉત્સાહની સાથે અજ્ઞાન સામે લડાઈ ચાલુ રાખે છે

જેણે પોતાનો પ્રકાર મેળવ્યો છે તે અધવિશ્વાસના અન્યમરમાં રહી શકેલો નથી પરંતુ અમંની વ્યક્તિ પ્રમાણ પ્રમાણથી એવી તો ભણે જાણે મૂલ્ય પ્રકારથી ભાગી રહ્યું હોય તે પરપરાઓને વળગી રહે છે એક વસ્તુ અમુક સમય માટે યોગ્ય લાગતી હોય પરંતુ તે સદેવ તેમજ રૂપમાં આચરવા યોગ્ય ન એ રહે તે સમજવું જોઈએ પરંતુ અધવિશ્વાસ વ્યક્તિ માટે તે જાણવાકમ છે સદાને માટે ન જાણતો એવો મુલ્ય સિદ્ધાંત છે આજે આપણા સમાજમાં દેહલાભ શાંતિ-સ્થાને એવા છે જેને કારણે માણસને ધણું કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ જ્ઞાતી શતા કક્ષણતા પણ એ નિષ્પાણ રિવાજોના સમયે અને ઉપાધી માટે છે જેમ વાંદરી પોતાના મૂલ્ય અભ્યાસ સમયે જાતીએ વળગારી રાખે છે તેમ અધ વિશ્વાસ વ્યક્તિઓ મૂલ્ય રીતિ-રિવાજોને વળગી રહે છે

જ્યાં સુધી જાણકતા છેત્રો માત્ર પણ આપી હોય ત્યાં સુધી માતા એને પોતાની જાતીથી જુદું કરતી નથી પરંતુ જે ક્ષણે એમાંથી કૈતનની જ્યોતિ વિદાય થઈએ છે તે જ ક્ષણે પોતાના એ લારીઆ બેડાને તે આગવુંદેશના લાલમાં આપી દે છે જેને પોતાનું દુધ ખમુ છે જેને અનેક પ્રકારના લાલ ક્યાં છે જેનો જરા એવો રચાતો આવજા સંભળી તે નર્મ કામ ઊઠી શેણે જાને છે આપી રાતે પોતાની જીપ દરામ કરાને પણ એને દાહરડાં ગાઈ પારણે સુવ્યાખ્ય છે આપી આપી રાત સુધી એને જોજાઈ સર્થ મેસી રહી છે પોતે બીનામાં સ્ત્રી છે અને એને સુખમાં સુવ્યાખ્ય છે એવા જાણકને આજે તે સદાને માટે જુદું કરી દે છે નકારથી આર માણસે આવે છે અને માતા પિતાના હૃદયે તેમને પોતાનું જાણક સોંપી દે છે અને પારણામાં સુવ્યાખ્ય નહીં પરંતુ આજે ખેતી તેમાં સુવ્યાખ્ય સોંપી દે છે

જસ એવી જ રીતે જે રીત-રિવાજોમાં હવન છે જે સૌને માટે વર ધન્યું કામ કરી રત્નાં હોય એવી પરપરાઓના રક્ષણ કાળે જે હ નૌં કહી સહેવાના આવે તો પણ તે આપણે સહીએ અને એમનું રક્ષણ કરીએ પરંતુ જે સ્થાનેમાં હવન જ નથી સમાજ અને દેસ માટે જેમાં ફક્ત વરદાન નથી ઉઠકું એને જાહેરે તે અભિષાખ્ય કામ કરતા હોય છે તો તેમને વળગી રહેવું જોઈએ નહીં યોગ્ય રિવાજોના પરિપાકનમાં ડેરી પ્રસન્નતા માથ તેવી જ પ્રસન્નતા આપણને અયોગ્ય સ્થાને ઊઠવામાં પણ મરી જોઈએ

એક પરમાં બનતો પ્રસન્ન દતોલ વર-તપ્ત મોચીમાં મોર્ડ દર્શાવે

નોના મગળ ગીતોના લગ્ન-મડપ જ માત્ર નહી, આખો ય મહોલ્લો પડ્યા પાડતો હતો વાજિત્રો વાગી રહ્યા હતા વર-વધૂ ચોરીમાથી ઊડી ગુરુદર્શન માટે જવા તૈયારી કરી રહ્યા હતા-તે જ વેળા એક બિલાડી એ બાળુ આવી. વરના પિતાની દૃષ્ટિ એના પર હતી એણે વિચાર્યું, અપશુકન થઈ જશે. આ પણ આપણા એક મોટી બિમારી છે એક વ્યક્તિને બહાર જવું હોય અને કોઈ શરદીથી પિડાતી વ્યક્તિએ આવી છીક ખાધી તો બાળુ ધરતીકપ જ થઈ જશે એમ માણુસને લાગે છે એ વખતે બહાર જવાનો બધો ઉત્સાહ હડો પડી જશે આ માનવના મનની દુર્બળતા છે

એ જ દુર્બળતાથી પિડાતા વરના પિતાએ વર-વધૂની શુભ યાત્રાને આ અપશુકનથી બચાવવા માટે એક ઉપાય રચ્યો અને પાસે પડેલો ટોપલો એના ઉપર ઢાકી દીધો ઘૂઘટ તાણેલી ઢીગલી જેવી વહુએ આ બધું જોયું. અને વર-વધૂ ગુરુદર્શન કરવા ગયા

વાત આમ પતી ગઈ બને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યા એ વાતને પચ્ચીસ વર્ષ વીતી ગયા આજે એમના દીકરાના લગ્નનો પ્રસંગ આવ્યો છે મગલ ગીતો વડે ધર ગૂંજી રહ્યું છે વર-વધૂ ચોરીમા બેઠા છે અને ગુરુદર્શન જવાનો પ્રોત્સાહ થાય છે ત્યારે જ વરની માતાએ કહ્યું ‘ધરના રીત-રિવાજોનો તમને ખ્યાલ સુદ્ધા નથી’ પતિદેવ બોલ્યા “દેવી, હવે કયો રિવાજ બકા રહ્યો છે તે બોલી “ધરના રિવાજોને તમે પુરષો શું બાળો? જાવ, એક બિલાડી લાવો,” પતિદેવ બોલ્યા “બિલાડીને શું કરવી છે, અને આ શુભ પ્રસંગમાં બિલાડીની શી જરૂર પડી છે?” દેવી બોલી “તેથી જ તો કહું છું ધરના રિવાજોની તમને ખબર નથી મને યાદ છે કે ન્યારે આપણે સમગ્રથીથી જોડાતા હતા અને ગુરુદર્શન માટે જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે તમારા પિતાશ્રીએ એક બિલાડીને ટોપલા હેઠળ છૂપાવી હતી એ આ ધરનો ખાસ રિવાજ છે ભલે આપણે આજે એનો અર્થ ન સમજીએ પણ આપણા વડીલો-મોટરાઓ કરતા આવ્યા છે તે બધું કાઈ ખોટું થોડું જ હોઈ શકે છે? શું તેઓ સૌ મૂરખ હતા! જાઓ, એક બિલાડીને પકડી લઈ આવો ત્યારે જ વર-વધૂ અહીંથી ઊઠશે ”

પતિની પાસે એની શો જવાબ હોય! આખરે આસપાસના પાટો-શીઓ પામે ગયો અને પૂછ્યું, “બિલાડી છે?” લોકોએ સામો પ્રશ્ન કર્યો, “બિલાડીની શી જરૂર પડી વળી?” જે કોઈ આ સવાલ સાલળતું તે મશ્કરી કરતું આખરે કયાક લટકતી એક બિલાડી એને દેખાણી. એને

એ પક્ષમાં ગયો તો તે એના ઉપર કપટવા લાગી. (સભ્યમાં ખિસખિસાટ) મહામુસ્લીમને એ બિલાહીને મનારી રાક્યો. બિલાહી નહિ આવે તો દેવીજી બિલાશે. આખરે બિલાહી આવી અને એને એક રોપડા નીચે બાંધ કરી ત્યારે જ વર-વધૂ આગળ વધી રાક્યા હવે તમે જ કહેો. આ રીતિરિતિનોમા શું છે? આવા તો અનેક રીતિરિવાજ છે જેને નથી માધુ કે નથી ધડા આ આપણી માતાઓ આપણા લોકો દેવ-દેવતાઓને પૂજે છે એમનો ઇતિહાસ પણ તેઓ જાણતી નહિ હોય. આ દેવીઓ જટમાને પૂજે છે જટમા તે કઈ દેવી છે? એમનો ઇતિહાસ શું છે? તેવી જ રીતે શીતળામાને પણ એ પૂજે છે કૈવલ વધી સાતમના દિવસે સૂઘાને ઉપવાસ કરતી તેઓ પોતે દુઃખે છે અને સવારે સાળમાં કુકુમ અને અન્ય સામગ્રીઓ સળવી દેવીને પૂજવા જાય છે અને એમની પાંચેથી એક દીકરા માને છે અને જેને આપણા જન દીકરા-દીકરીઓ હોય તે પણ એક વધારે દીકરા માને છે આટલા દીકરા-દીકરીઓ મેળવોને શું ફોજ તમાર કવી છે? સત્તાનવદિ સામે પહેમેથી જ સરકાર જૂનો પાટી રહી છે નહેરજી કહે છે બધી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરા, પરંતુ સત્તાનવદિ ન કરે (સભ્યમાં હસારમ)

આ દેવીઓને જરા પૂછા તો ખરા કે તમારી શીતળા મા પાંચે દેવતા દીકરા-દીકરીઓ છે? અને શું તેઓ ખરેખર દીકરા-દીકરીઓ આવી રીતે તેમ છે ખરા? આ માતાઓ તે દેવીને ધૂપ દીધાદિ સામગ્રી મૂકાવે છે અને એમની સામે જ જાન એ બધું ચટ કરી જાય છે તો જે પોતાના માલ સામગ્રીને પણ જગ્યાથી રાકતો નથી તે તમને દીકરા-દીકરીઓ કઈ રીતે આપશે? એ તો વિચારો, અને આ શીતળામાને પૂજવાની માતાઓને પૂછો તો ખરા કે આ શીતળા તે કઈ દેવી છે? એનો ઇતિહાસ શું છે? તેઓ શું જાણ આપશે? (હસારમ)

આ બધું શું છે? આ બધી માત્ર અધરિયાસ છે અને જેનો આપણી માતાઓએ પોતા કયો છે અધરિયાસ તે અધરનનો પુત્ર છે જ્યાં અધરન છે ત્યાં જ આત્મી નિઃશ્રદ્ધા દિક્ષિઓ જાય છે આપણા સમ જ્યાં પ્રાર્થનાને નામે ~ રિવાજો ચાલી ત્યાં છે એમાં દેવસું જીવન રહ્યું છે તમે જો કઈએ વિચાર કર્યો છે?

એક કવિવરની જ વાત થયો એની ચિંતામાં પુરા બિલાશે મરી તો દોષ છે ની દીકરી મરી કઈ દોષ અને જેની આર્થિક ધિતિ નજાળા દયા તમના ની રિધતિના અધસ કરે એ ક્યાંને ની સાર્થ

એન, નથી બેસતા એન, તેમ છતા કાંઈનામા એવી હિંમત નથી કે આવી ગળા કાસા જેવી રૂઢિને દૂર કરવાની પહેલ કરે એ પરપરાઓમા કશું એ જીવન નથી હોતું, પણ આપણને ખોટી પ્રતિષ્ઠાનો મોહ આડો આવે છે, બ્યારે આવી રૂઢિઓને તોડવાની વાત ચર્ચાય છે ત્યારે સૌ એનો સિક્કાત તરીકે સ્વીકાર કરી લે છે, પણ બ્યારે એ જ બાબતને આચરણમા મૂકવાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે સૌ પાછા પડી જાય છે, ત્યારે તેઓ એમ વિચારે છે કે જો આપણે આ રિવાજને તોડી નાખીશું તો લોકો આપણે માટે શું કહેશે? સમાજમા આપણી બદનામી થશે આવી બદનામીનું ભૂત જ માણસને તરવનો સ્વીકાર કરવા દેતું નથી

આવી જ હકીકત રડવા-કુટવાના રિવાજની છે સો વરસનો ઘરડો ડાસો મરી જાય, તો એ બધા થે રડવું જોઈએ જેમ જમ્યા પછી હાથ ધોવા જરૂરી છે તેમ કાંઈના પણ મરણ બાદ રડવું જરૂરી છે, પછી ભલેને આસુ એક પણ ન આવે હું મારી જ વાત કહી દઉં બ્યારે હું નાનો હતો ત્યારે એક વાર અમે ગાડીમા બેસી ઉજ્જૈનથી રૂઢિગડા ગયા ગામની બહાર ઊતરી ગયા સૌએ વસ્ત્રો બદલ્યા ભાઈ આગળ થયા અને બહેનો પાછળ ચાલતી હતી ગામના દરવાજાની પાસે પહોંચ્યા કે પાછળથી એકી સાથે સૌ બહેનોના રડવાને અવાજ આવવા લાગ્યો હું ગભરાયો આટલી વારમા આ શું થઈ ગયું ? મેં પાછળ ફરીને જોયું તો ઊ ઊ ઊ . નો અવાજ તો લાખે હતો પણ આસુ તો એકેયની આખોમા નહોતા તે જ વખતે એક બહેન પાછળ રહી ગઈ અને પોતાના બાળકને પાસે બોલાવી કહેવા લાગી “જે, લાહુ લાહુ ખાજે, એકલી પૂરી ખાઈને પેટ ભરીશ નહિ” અને બાળકને આમ શીખવાડી એ પહેલી બહેનોના સમૂહમા ભળી ગઈ. અને પછી ઊ .. ઊ નું સંગીત ચાલુ કરી દીધું (સલામા હસાહસ)

તમે હસ્યા, અને વાત પણ હસવા જેવી છે આ બધું નાટક છે કારણ એમા કૃત્રિમતા રહેલી છે બાર-બાર મહિના સુધી ખૂણે બેસી રહેવું, અને બ્યારે પણ કોઈ બહારનું આવે કે ઊ ઊ નું સંગીત શરૂ કરી દેવું, દિવાળી-દશેરા જેવા કોઈ પણ પર્વ આવે ત્યારે પાલવ પાથરી લેવો, એ બધા ખોટા રિવાજો છે જૈનદૂળમા જન્મેલી વ્યક્તિને આનું નાટક શોભા આપતું નથી કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય, વીસ વર્ષનો યુવાન પુત્ર જેણે હજુ યુવાવસ્થામા પહેલું જ ડગલું ભર્યું હોય, અને તે બે દા'ડા બિમાર રહી મૃત્યુ પામે તો માતા-પિતાના તમામ સ્વપ્નના ચૂરેચૂર થઈ જાય છે યુવાન

પુત્રની લાલ જોઈને એમનું દિલ ફાટી પડે છે. કોડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને જાતરનો જ્વાળિ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ જાતે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય ખોઈ એમનું ન જોઈએ. શોકના કોડા જાધારમાં બેઠકતા મન માટે જ્ઞાનની મહાશ જાણતી રાખતાં થીમેલ દુઃખ અને શોકની અધકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો, જરા કોડા કિતરી વિચારો તમારો પુત્રન પુત્ર ગયો પરંતુ એનો નાનો લાકડો છે. હવે હવાલ છે કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના કરતાં તો તમારી લાડી લીસીકમ છે.

દુઃખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુઃખની આ ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા કોડાસુપૂરક વિચારવાની ટેવ પાડો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. જાણા દુઃખનાં વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગયો એ તે ખોટું યશુ પરંતુ સારું શુભ કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યાં નહોતાં, કેટલાંય માર્ગો આપતાં હતાં, સાથે થેલીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હવે અભ્યાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સજાપત્રની વાતને આપણે ટેલવા રહ્યા. એ સારું જ પણ નહીં તરત જો ભાવિતું વિધાન હોત તે મિથ્યા થાત નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેત, પણ પાછળ વધુ બિચારી વિધવા જાત, એની વૈધવ્ય હજી જોઈ જોઈને કેટલું દુઃખ થાત! જ્યારે જ્યારે શોકમગ્ન થવું પર આપણી નજર પડત ત્યારે-ત્યારે હાથને એવો આઘાત લાગત કે જાણે વીજળી પડી હોય. એવા દુઃખથી તો બાંધ જાયી ગયા.

તમે જો આ પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તો દુઃખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને ધેર જતાયો છે અને જેણે વીતરાજનો નેમ ભરવું કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતો નથી એ તે એમ જ વિચારશે કે મારો અને એનો સમય જ એટલો હતો. તે મારે ધેર જાઓ હવે પુત્રનું જાણુ લઈને જાઓ હવે તેથી તે અને આવકનું કૂળ મળેલું હતું પરંતુ તે જાણુન જોણુ લઈને જાઓ હવે. જો એનું જાણુન વધારે હોત તો જિલ-સાસનની પ્રજ્ઞાવન્ય કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું જામ વિચારો છો? ના તમારું મન તો એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાત તો પામધૂમથી એના લગ્ન ઉજવત. જાનમાં દોડશે માથુસો લઈ જાત વધુ જાવત અને સાથે પરચીસ હાજરની થેલી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વીસ ચોકટર કે એન્જિનિયર જાત જાણવા દુકાનમાં

ચારગણી પ્રગતિ સાધત અને હુ ધડપણુમા આરામથી બેઠા બેઠા ખાત આ-
બધા વિચારો જ્ઞાનગર્ભિત નથી, પરંતુ સ્વાર્થગર્ભિત છે

જેના હૃદયમા જ્ઞાનનો દીપક ઝગમગી રહ્યો છે તે સ્વાર્થના શુદ્ધ ઘેરા-
માથી ઉપર રહીને વિચારે છે, અને શોકના અધારમા પણ જ્ઞાનની દીપશિખા
પ્રજ્વલિત રાખી આગળ વધે છે આધળી પરપરાઓ અને મિથ્યા વિશ્વાસોની
સામે તે લડે છે અને જ્ઞાનની મશાલ હૃદયમા લઈને આગળ વધે છે તમે
અજ્ઞાનના ઘેરા અધારમા જ્ઞાનની જ્યોતિ લઈને આગળ વધો. આ પ્રકાશ
પથ સ્વ-પર બને માટે કલ્યાણકારી સિદ્ધ થશે

ભાદરવા સુદ
એકમ

જૈન ઉપાશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ

નાનો શો દીપક સાગ ચે ધગમા પ્રકાશ પાથરી
દે છે તેમ શરીર નાનું હોવા છતાં જો એમાં સદાચારની
નાની શી બત્તોનો પ્રકાશ આવી મળે તો સાગ સસારમા
તેની ખ્યાતિ ફેલાય છે

રૂપરંગબદ્ધતાની સાથે શીલસમાનતા પણ હોવી
જોઈએ.

શીલ વિનાનું જીવન એટલે ગંધાઈ ગયેલી છાશ -

પુત્રની લાલ જોઈને એમણે દિલ ફાટી પડે છે. બિડા શોક એમનાં દિલમાં વસી જાય છે અને અતરનો બાંધ આંધુ બની નીકળે છે. પરંતુ આવે વખતે પણ તમારે તમારા મનનું ધૈર્ય જોઈ બેસવું ન જોઈએ. શોકના બિડા બાંધારામાં ભટકતા મન માટે જ્ઞાનની મશાલ જાલવી રાખતાં સીએ. દુખ અને શોકની અધકારપૂર્ણ ક્ષણોમાં તમે તમારા મનને સમજાવો જરા થોડા બિતરી વિચારો. તમારો મુલાન પુત્ર ગમે. પરંતુ એનો નાતો જાઈ તે -હજુ હાથ છે. કેટલાક એવા પરિવારો પણ છે જેમને ત્યાં એક જ પુત્ર નથી. એના હરતાં તે તમારી વાડી લીસીજમ છે.

દુખમાંથી સુખ શોધવાની પણ એક કળા હોય છે. દુખની બા ક્ષણોમાં પણ તમે તમારા વિચારોને વળાંક આપો અને જરા બેચેનપૂર્વક વિચારવાની રેલ પાડો. તે દુખમાંથી પણ સુખ શોધી શકાશે. બાવા દુખના વખતે તમે એમ વિચારવા પ્રયત્ન કરો કે પુત્ર ગમે એ તે બેદુર અથવા પરંતુ સારું જ્યુ કે દીકરાનાં લગ્ન કર્યા નહોતાં, કેટલાંય માન્ય બાવતાં હતાં સાથે પૈસીઓ પણ મળતી હતી પણ પુત્ર હજુ બબ્બાસ કરી રહ્યો છે એમ કહી સ્વપ્નની વાતને આપણે ટેલવા રહ્યા. એ સારું જ અથવા નહીં તરત જો બાવિનું વિધાન હોય તે મિથ્યા થાય નહિ અને પુત્ર તો જતો રહેલ, પણ પાછળ વધુ મિચારી વિધવા બનત. એની વૈધવ્ય ક્યા જોઈ જોઈને કેટલું દુખ થાય! બ્યારે બ્યારે શોકમગ્ન વધુ પર આપણી નજર પાત ત્યારે-ત્યારે હૃદયને એવો આઘાત લાગત કે નવું વીજળી પડી હોય. એવા દુખથી તે બંધ જાય ગયા.

તમે જો બા પ્રમાણે તમારા વિચારોને બદલશો તે દુખમાંથી પણ સુખ મેળવી શકશો. જે આવકને મેર જાન્યો છે અને જેણે વીતરાજનો ધમ ભરણ કર્યો છે તે વધુ શોક કરી જ શકતા નથી. એ તે એમ જ વિચારી કે મારો અને એનો સંબંધ જ એટલો હતો. તે માટે ધેર બાબો હતો. પુત્રનું બાથુ લઈને બાબો હતો તેથી તે એને આવકનું કૃણ મળ્યું હતું. પરંતુ તે બાબુખ ઝોણું લઈ ને બાબો હતો. જે એનું બાબુખ વધારે હોય તે નિન-સાસનની પ્રભાવના કરત, સમાજની સેવા કરત.

તમે પણ શું બામ વિચારો છો? ના તમારું મન તે એમ જ કહે છે કે દીકરો મોટો થાય તો પાંચપૂમથી એના લગ્ન ઉજાવત. જાનમાં દોડસો માણસો લઈ જાત વધુ બાવત અને સાથે પચ્ચોસ હજારની પૈસી લાવત. દીકરો મોટો થઈને વહીવટી ડોક્ટર કે એન્જિનિયર બનત બાવા દુશનમાં

નથી જ્ઞાનાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈતન્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમા કહેવામા આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત અણન્તમો માનો ણિચ્છુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (પ્રદ્યોત) રહે છે.

અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યો છે. અને એવા પણ ભવ કર્યો છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સોનું અનંત કાળથી ખાણુમા રહે છે એના પર માટી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વરૂપમા આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ હ્રસ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિજગુણ છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમા ગણુધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હઠ મવિષ મન્તે ! નાણે ! પરમવિષ મન્તે ! નાણે તદુભય મવિષ નાણે ?” મોડમા ! હઠ મવિષ વિ નાણે પરમવિષ વિનાણે તદુભય મવિષ વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમા અર્ગનું ઉકુચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમા સાથે ગહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમા પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમા પણ, અને બંને ભવોમા પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિજગુણ જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની પાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

૩૭ આત્માનો ઝગમગતો દીપ-જ્ઞાન

પશુપત્તુ પર્વ પ્રકાશનું પર્વ છે દીપાવલીમાં તમે વીજળીઓ અને દીપમાળા વડે તમારા ઘરને સજવો છે પરંતુ આ પર્વ દરીરે નહીં આત્માને સજવવાનું પર્વ છે એમાં દ્વન્દ્વપ્રકાશ નહીં શાવ-પ્રકાશ અપેક્ષિત છે એને માટે દ્વન્દ્વ-દીપક નહીં શાવ-દીપની આવશ્યકતા છે અને તે આત્માનો ઝગમગતો દીપ છે-જ્ઞાન

જ્ઞાન આત્માનો સદ્ગુણ છે આગમની શ્રદ્ધામાં કહ્યું તો આત્માનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે આચાર્ય સૂત્રમાં જગજ્ઞાન બ્રહ્મવીર કહે છે

‘ સે કાયા સે વિણ્યાયા ।

આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે રાગ સ્વરૂપ નહીં કારણ જ્ઞાન સદા આત્મામાં જ રહે છે રાગની પ્રમાદ અવસ્થામાં પણ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી પછી અણેતે તે અસ્પર્શ રહે અથવા અશુદ્ધ રહે, પણ રહે છે અચળ નિત્યતામાં અજ્ઞાનનું મેરુ અંધારું છે તો પણ ત્યાં જ્ઞાનનો અનંતનો શાજ ખુલ્લો રહે છે જ્ઞાનાવરણ કમના અનંતા અનંત પરમાણુ પણ આત્માને આત્મકલિત કરી લે તો પણ તેઓ આત્માના સપૂર્ણ જ્ઞાનગુણને ઢાંકી શકતા નથી કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો નિઃશુણ્ય છે જેમ સૂર ઉપર ઢાંકરો વાળા આવી જાય એના પ્રકાશને ઢાંકવાની એણે કશું કરે તો પણ તેઓ સપૂર્ણ પ્રકાશને ઢાંકી શકતાં નથી એ આવરણ ન હોવા છતાં પણ એટલો પ્રકાશ તો જરૂર રહે છે જ કે જેથી દિવસ-રાતનો ભેદ કેળાઈ શકે

તેથી જ કમનું આવરણ પણ જ્ઞાનગુણને એટલું ઢાંકી શકતું નથી કે જેને કારણે એના ચૈતન્ય ગુણ જ વિમુક્ત થઈ ના જ નહીં ના સપૂર્ણ આત્મ જ આવી જ્યાં આત્મા જ્યાં બની જશે પરંતુ એવું કદી થઈ શકતું

નથી જ્ઞાતાવરણ કર્મના અનંત પ્રદેશો હોવા છતાં પણ જડ ચૈત્યનો ભેદ રહે જ છે એટલે નદી સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે

“અક્ષરસ્ત્વ અણન્તમો માનો નિચ્ચુઘાડિયો ।”

નદી સૂત્ર.

અક્ષર અથવા જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ સદૈવ અનાવૃત્ત (ખુલ્લો) રહે છે. અનંતાનંત કાળ વીત્યો આત્માએ અનંત જન્મ-મરણ કર્યા છે. અને એવા પણ ભવ કર્યા છે જ્યાં અજ્ઞાનનું પ્રગાઢ સામ્રાજ્ય રહ્યું છે તેમ છતાં જ્ઞાન સમાપ્ત થયું નથી પરંતુ એવો સમય જરૂર આવી શકે કે, જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ રાગદશાને સમાપ્ત કરી વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે સેતુ અનંત કાળથી ખાણુમાં રહે છે એના પર માદી ચઢેલી રહે છે પરંતુ એક દિવસ તે ખાણની બહાર આવે છે અને પ્રયોગો દ્વારા તે શુદ્ધ થઈ જાય છે તેની જ રીતે અનંત કાળથી સાથે લાગેલી રાગદશાને ખતમ કરી આત્મા પોતાના નિઃસ્વરૂપમાં આવી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે, રાગ ખતમ થઈ શકે છે કારણ તે પર છે પરંતુ જ્ઞાન સંપૂર્ણ લુપ્ત થઈ શકતું નથી કારણ તે આત્માનો નિઃશૂન્ય છે એટલા માટે જ તે સદૈવ આત્માની સાથે જ રહે છે ભગવતી સૂત્રમાં ગણધર ગૌતમ સ્વામી ભગવાન મહાવીરને એક માર્મિક પ્રશ્ન કરે છે.

“હહ ભવિષ્ય મન્તે ! નાણે ? પરમવિષ્ય મન્તે ! નાણે તદુભય ભવિષ્ય નાણે ?” ગોવર્મા ! હહ ભવિષ્ય વિ નાણે પરમવિષ્ય વિનાણે તદુભય ભવિષ્ય વિનાણે !”

—ભગવતી સૂત્ર-શતક-૧

પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી વીતરાગ દેવને માર્મિક પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે, એના પ્રશ્નમાં સ્વર્ગનું હિંચન નથી તેમ નરકને પણ મપાયું નથી આત્માથી નિકટ સંબંધ રાખતા તત્ત્વ અંગે તેઓ પ્રશ્ન કરી રહ્યા છે “પ્રભો ! આત્માની સાથે જ્ઞાન આ જ ભવ સુધી રહે છે અથવા પરભવે પણ સાથે જાય છે અથવા બંને ભવોમાં સાથે રહે છે ?” વીતરાગ દેવ આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા કહે છે “હે ગૌતમ ! જ્ઞાન આ ભવમાં પણ આત્માની સાથે રહે છે, તેમ પરભવમાં પણ, અને બંને ભવોમાં પણ, જ્ઞાન આત્માની સાથે સદૈવ રહે છે, કારણ આત્માનો નિઃશૂન્ય જ જ્ઞાન છે પરંતુ ચારિત્રની વાત જુદી છે એના અંગે પણ ત્યાં પ્રશ્ન પૂછાય છે

પ્રશ્ન— હા મરિય મરિયે ! જરિયે પરમરિય મરિયે ! જરિયે તુમર મરિય મરિયે ! જરિયે !

જ્ઞાત—“ગોપમા ! હા મરિય જરિયે જો પરમરિય જરિયે જો તુમર મરિય જરિયે !

—ભગવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્તવ

પ્રભુધરેવ મી મૌતમ સ્વામીએ ચરિત્ર સખધે ભગવાન મહાવીરને પ્રભુ પૂજ્યો પ્રભો ચરિત્ર આત્માની સાથે આ જ ભવમાં રહે છે ? પરભવ પણ સાથે જાન છે અથવા જાને ભવોમાં સાથે રહે છે ? એનું સમાધાન કરતાં વીતરાજ દેવ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ બોલ્યા હે મૌતમ ! ચરિત્ર આત્માની સાથે કેવળ એક જ ભવ માટે રહે છે અને તે પણ વર્તમાન ભવમાં જ

તેથી જ ચરિત્ર મહત્ત્વ કરતી વખતે અમારે પાંચ મહાવતોની પ્રતિષ્ઠા આપવામાં આવે છે ત્યારે એ વર્તમાન જીવન પશ્ચાત્તની જ અપમાન છે કારણ ચરિત્ર આત્મા જીવનમાં સાથે આવતું નથી પરંતુ એક પ્રભુ એ જોયો જાય છે ? જ્ઞાન આત્માનો શુભ છે તો શું ચરિત્ર આત્માનો શુભ નથી ? જો છે તો પછી તે જ્ઞાન સમાન આત્માની સાથે બીજા જન્મમાં શા માટે જન્મ નથી ? જોતો જવાન એ હશે ? ચરિત્ર પણ આત્માને નિજગુણ છે અને તે આત્માની સાથે જાન પણ છે આત્મા જીવનમાં તો શું સિદ્ધ સ્થિતિમાં પણ તે સાથે રહે છે ચરિત્ર મોક્ષના ક્ષમથી આત્મા ચરિત્રશુભ પ્રાપ્ત કરે છે અને તે પછી જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે સિદ્ધ સ્થિતિ મેળવતાં તે શુભ સમાપ્ત થતો નથી સમજવાન અને સમજાવવાની સાથે સમજ ચરિત્ર પણ આત્માનો નિજગુણ છે આ જ્ઞેન મોક્ષના માર્ગ છે-વાચક મુખ ઉપાસ્યતિ પણ વત્સાલ સૂત્રમાં કહે છે

સમ્યક્દર્શનજ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ।

—વત્સાલ સૂત્ર અ. ૧ સ. ૧-

તત્ત્વેષ્યમે અરમ વિશ્વાસ તે મોક્ષ છે માટે મુક્તિમાં પણ ચરિત્ર છે અને ચરિત્ર આત્માની સાથે પરભવમાં પણ જાન છે પરંતુ મીમાંસા ભગવતી સૂત્રમાં ચરિત્ર પરભવમાં સાથે જન્મ નથીની ને વાત કહેવામાં આવી છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્રના સખધે છે સિદ્ધ સ્થિતિમાં ને ચરિત્ર કહેવાય છે તે મતાચરણરૂપ ચરિત્ર નથી પરંતુ આત્મ સ્વરૂપમાં રમણરૂપ ચરિત્ર

છે આત્માનું નિજ ગુણોમા રમણ કરવું તે જ ચારિત્ર છે. એવું ચારિત્ર મોહના કાય દ્વારા મળે છે અને સિદ્ધ સ્થિતિમા પણ રહે છે. માટે ભગવતી સૂત્રમા પાંચ મહાવ્રત રૂપ અંગે પ્રશ્ન કરવામા આવ્યો છે અને તે ચારિત્ર પરલોકમા સાથે જતું નથી

વાસ્તવિક રીતે તો વિકાસના ચરમ લક્ષ્ય સુધી પહોચવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્ચારિત્ર એ ત્રણેય જરૂરી છે ત્રણેમાથી એકમને પણ ને છોડી દેવામા આવે તો મુક્તિનો સભવ નથી તમે તિપાઈને જાણો છો એના ઉપર પાણીનું માટલું રાખી શકાય છે એ તિપાઈને એક પગ પણ ખસી જાય કે નીચળી જાય તો શું હાલત થશે ? માટલાના દુકડે-દુકડા થઈ જશે અને પાણી પણ ઢોળાઈ જશે અધ્યાત્મ રસની માટલી મૂકવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની તિપાઈ હોવી જરૂરી છે એનો એક પણ પગ તૂટ્યો કે, “ “ હ્રુવાણં હાવિયાણં ” (હસાહસ)

અંજન, મંજન અને રંજન એ ત્રણેયને તમે જાણો છો અંજન આપે અંજાય છે મંજનથી દાંત ચમકે છે અને રંજન કહે છે આનંદને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને હું અંજન, મંજન અને રંજન કહીશ જ્ઞાન આત્માનું આજ્ઞણ છે જે આત્માને પ્રકાશ આપે છે દર્શન અર્થાત્ સમ્ય-દૃત્યથી આત્માની ઉપર ચમક આવે છે એના પરનો શ્રદ્ધાભાવ સશયાદિ દોષોથી રહિત હોય છે આત્માની ચચળ અને અસ્થિરાવસ્થા નાબૂદ થાય છે અને ચારિત્ર રૂપી રંજનથી આત્માને નિજગુણોમા રમણતા અને આનંદનો અનુભવ થાય છે જેમ અગ્નિના ત્રણ ગુણ છે-પ્રકાશ, દાહકપણું અને પાચકપણું, તેવી જ રીતે આત્માના પણ ત્રણ ગુણ છે, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર, જ્ઞાન પ્રકાશ સ્વરૂપ છે તો દર્શનમા ખોટી ધારણાઓ અને અધ વિશ્વાસોને ભસ્મ કરવાની ક્ષમતા છે ચારિત્ર પાચનનું કામ કરે છે જ્યાં સુધી ચારિત્ર આવતું નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાનનું પાચન થતું નથી અને વગર પચેલું જ્ઞાન હાનિકારક બને છે સુવર્ણભસ્મ લેવામા આવે કે બદામનો હલવો પણ ખાવામા આવે પરંતુ એનું પાચન થતું ન હોય તો તે શરીરને માટે હાનિકારક બને છે વગર પચેલું અન્ન શરીર માટે વિષ છે તેમ જ પચ્યા વગરનું જ્ઞાન પણ આત્મા માટે વિષનું કામ કરે છે માટે ચારિત્રથી જ્ઞાનનું પાચન આવશ્યક છે

મુસાફરોમા ત્રણ વસ્તુની જરૂર રહે છે ૧ પાથેય-ભાથુ ૨ પૈસો અને ૩ ખિસ્તરો ત્રણેમાથી એકની પણ ખામી હોય તો મુસાફરી શાંતિદાયક

જનની નથી તેવી જ રીતે શુદ્ધિ માટેની મુશ્કેલી માટે પણ સમજાવવાનું સમજાવવાનું અને સમજાવવાનું બાંધેલા રહે છે ને કે સમજાવવાનું પણ પરત્રેય મહત્વના છે પરંતુ આપણે અહીં જાનના જ વિચાર કરીશું પ્રકારના અભાવે શેષ કરનાર જાણ છે પાછી રાખના મૂળતુ સિમ્ન કરે છે પરંતુ સુપ્રકારના અભાવે એક વિભાસ કરી શકતો નથી તેવી જ રીતે જાનના અભાવે આત્મા પ્રતિ પદે વ્યાજળ વધી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતુ નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાની ઈચ્છા પણ પેદા થશે નહીં ને તમે હીરનું સ્વરૂપ જાણી લીધું હોય તે તમે એને તિબેરીમાં સુરક્ષિત રાખશો પરંતુ એવું ને તમને જ્ઞાન ન હોય તે એને કાંકરો માની ફેંકી દેશો.

બાળક હીરાની સાથે રમે છે અને તે શુભાવી પણ શકે છે તે બે જ્ઞાનના ડેંગળે મળે એ હજારનો હીરા પણ આપી દે છે પરંતુ જાણકામ બાળક જ કરી શકે મોટા નહીં બાળક એવું કરે તો એને અણસમજ હોઈ શક્ય કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ જાણી ગઈ હોવા છતાં પણ તે જિમ રમતો રહે તો એની તો મશકરી જ થશે. જ્ઞાની બૌદ્ધિક ડુકામ માટે આત્મચુલ્લેને વેચી દે તો તે શક્ય હોઈ શકે છે પરંતુ જાણક અને સમજાવવાના એવું કરે તો તે ઇપહાસને પાત્ર બનશે.

જ્યાં સુધી વસ્તુના સ્વરૂપ જાન થતુ નથી ત્યાં સુધી એને મેળવવાનું વિચાર થતો નથી. ધારે કે તમારે એક સ્નેહી છે પત્રોથી એ તમારો પરિચિત છે જન્મે વચ્ચે વચ્ચે વચ્ચે પત્ર-અવધાર જમા જ કરે છે પરંતુ તમે એને જોયા નથી અને એણે તમને જોયા નથી. પણ જ્યારે તે તમારા આમમાં આવે છે ત્યારે તમારે ધેર પણ એ આવે છે પરંતુ જ્યાં સુધી તમે એને જોણખી શકતા નથી ત્યાં સુધી તમારા મનમાં એના પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રયાસ જમારાઈ નહીં પરંતુ જે કહે તમને એ જ્ઞાત થઈ જશે કે જા તો તે સ્નેહી જ છે તો તે જ કહે તમારા હૃદયની કમીઓ ખાલી જશે. મનની પ્રસન્નતા હોઈ જાયશે આ રિમત દાસ્ય-ઈમળો ક્યાંથી આવે. / કહેવું પડશે કે એ પ્રસન્નતા ત્વંક જાનનું કારણ છે વ્યક્તિનો પરિચય વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે તો આત્માના સ્વરૂપ જાન અત્યા પ્રત્યે પ્રેમ વધારે છે જેને આત્માના સ્વરૂપ જાન નથી તે આત્મચુલ્લેની ઇપહાસના તરફ ફરી શકતો નથી. એટલા જ માટે જાનવાળ મહાશીર આજમમાં કહે છે—

“જો જિવે ધિ ન યાણદ્, યજીવે વિ ન યાણદ્ ।
જોવા જીવે અયાણન્તો કદ્ધ સો નાદિદ્ સંજ્ઞમ્” ॥

જે આત્માના સ્વરૂપને જાણતો નથી તેમ જડના સ્વરૂપને પણ જાણતો નથી, તે સયમપથે આગળ વધી શકતો નથી જ્ઞાન વડે આત્મા જાણે છે કે હું કાણ છું, મારું પોતાનું ધર કયું છે ? પરંતુ એને એવું જ્ઞાન નથી તેથી અનાદિ કાળથી પરધરમા ઘૂમી રહ્યો છે, આધ્યાત્મિક કવિ દૌલતરાયજી કરી રહ્યા છે

હમ તો કવહુ ન નિજ ઘર આયે,
પરઘર ફિરત વહુત દિન ઘીતે ।

નામ અનેક ઘરાયે ॥

પર પદ નિજ પદ માનિ મગન મયે
પરિણતિ સૌં લિપટાયે હમ તો ॥

કવિ કેટલું સુદર કહી રહ્યા છે — ‘અન ત અન ત કાળ વીત્યો, પરંતુ હે ચેતન, તું પરધરમા ફરી રહ્યો છે પરંતુ હજી સુધી મને સ્વધરની ખબર નથી’ તમને તમારું પોતાનું મકાન સારું લાગે છે કે ભાડાનું ? એ નિશ્ચિત છે કે ભાડાનું ધર પરાયું છે અને પોતાનું તે પોતાનું । અસ, તો તેવી જ રીતે ચોખ્ખીસીધા જીવ-ચેતનિઓ આત્મા માટે પરાયું ધર છે એટલા માટે જ આત્મા સ્વર્ગમાં તેત્રીસ સાગર સુધી રહી શકે છે પરંતુ એક દિવસ એવો આવે છે કે, જ્યારે એને તે ધર તજવું પડે છે કારણ તે પરાયું ધર છે, જ્યારે મોક્ષ આત્માનું સ્વધર છે, માટે ત્યાં ગયા બાદ કોઈની તાકાત નથી કે, એને કોઈ કાઢી શકે

પોતાના ચેતન્યને હવે કહો કે, તારા ધર તરફ પ્રયાણ કર એ અનાદિનો મૂલ્યો રહી, તને તારા ધર તરફ જવાનો વિચાર થતો નથી સાજ થતા મજૂર પણ પોતાને ઘેર પાછો ફરે છે, વિદેશ ગયેલી વ્યક્તિને પણ પોતાને ઘેર પાછા ફરવાની યાદ આવે છે પરંતુ હે પથિક, તું એક જ એવો પથિક છે કે તને તારા ધરનું પણ ભાન નથી ન્યા જાય છે ત્યાં એને પોતાનું ધર માની લે છે, અને પથારી પાથરી ત્યાં જ ધામો નાખી લે છે મોહ અને રાગની પરિણતિને તે તારો સ્વભાવ માની લીધો છે અને તેમા જ આનંદ અનુભવી રહ્યો છે

તમને રાગમા આનંદ આવે છે કે ત્યાગમા ? એક માણસ તમારા

દીકરાના સમયની વાત લઈને આવે છે તમે એનું સ્વાગત કરો છો એને સ્વરૂપે દેશરીય જાત અને છે ત્યારે બીજાને માણસ તમારા દીકરાની દીકરાની વાત લઈને આવે છે ત્યારે શું તમે એને દેશરીય જાત ખવડાવો છો ખરા ? ના બાપી વાત જ કરશો નહીં દીકરાની વાત કરવાગને એક મિનિટ પણ તમે તમારા ધરનાં જિભે રહેવા દેતા નથી બા રામની પૂન છે (સમાર્પક દસાવસ)

ત્યાં સુધી જાતમાને પોતાના નિજરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં સુધી તે ખરખરિયાતિમાં આસક્ત રહે છે જ્ઞાનનું મહત્ત્વ એટલા માટે જ છે કે તે બાપજીને નિજ ધર બતાવે છે

દમણા જ્ઞાન સમયે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો વિષયના વિચારોએ કશું છે કે જ્ઞાન નિકાસનો રેતુ છે અને તે સુખનું કારણ છે પણ કુ કહીશ કે જ્ઞાન કુખનું કારણ પણ છે તમે વિચારમાં પૂર્ણ થયા ખરું ? વાત અટપટી છે ખરી, પરંતુ જરા જીવન જીવનની વિચાર કરો તો વાતની સમજાઈ જાય જોઈ શકાશે અને સ્પષ્ટ થઈ જશે જોઈ શકાશે પ્રવચન એન્ડ્રિય બેન્ડ્રિય ત્રેઈઈઈ ય ચતુરેન્દ્રિય અને અસર પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જતાં નથી કારણ કે એમનામાં મતિ અને શ્રુતિ (જ્ઞાન કળી) બે જ જ્ઞાન છે ત્યારે સચો પચેન્દ્રિય મરીને નરકમાં જઈ શકે છે કારણ એમાં પૂર્વોક્ત જ્ઞાનનો વિકાસ વધુ હોય છે હવે તો તમે માનશો ને કે જ્ઞાન કુખનું કારણ છે

એક માણસ તમારો રહેતો છે તે વિદેશ ગયેલો છે ચાર વય પછી તે પાછો ફરી રહ્યો છે તમારી પાસે એનો ત્યાગી રવાના થવાનો તાર પણ બાપી ગયો છે તમે દર્શાવિત બની ગયા છો એને મળવા માટે ઉત્સુકતા પૂરક રાહ તેઈ જાય છે એક-એક પગ તમને જ્યારે લાગે છે તમારું દિલ આનંદ-આનંદથી ભર્યું છે તેથી જાણુ તે જ વિમાન જેમાં પેલા બાઈ સફર કરી રહ્યા હતા તે ઘોડે દૂર સુધી ઊડ્યા પછી એકાએક કુખંડના મસ્ત બની ભૂમિ પર પડી ગયો છે પૃથ્વીની સાથે ટકરાતાં ૮ તેમાં બાજુ શાળો છે અને તેમાં બેઠેલા માત્રીઓ અને પેલો તમારો મિત્ર સઘને માટે તમને હાની આપ્યા હતા છે પરંતુ તમને બા કુખંડનાની ખબર નથી તમે તો પગાલે દોડતા ૮ આનંદ જનુભરી રહ્યા છો પરંતુ ૭ સમયે એ- પોટલો ! (માતા બા કુખંડનાના સમાચાર બાપે છે ત્યારે તમારો સાથે આપણે ૮૧ મિનનવામાં બાઈજી જાય છે કુખંડનાની આમમાં જોડાવેલ જાયુ અને વિદાયની આજમાં તમારું હૃદય જમવા લાગે છે

પરતુ હું પૂછું છું કે, જ્યાં સુધી દુર્ધટનાની ખબર તમને થઈ નહોતી ત્યાં સુધી તો તમારું મોં મલકાઈ રહ્યું હતું પરતુ એની ખબર મળતા જ મલકાટ વિપ્રાદમા ફેરવાઈ જાય છે એનો અર્થ એ થયો કે, જાને તમને દુઃખ આપ્યું હવે તો તમે માનશો ને કે નાનર્થ દુઃખ થાય છે નહીં તો

વળી એક ખીજ વાત સામળાલા એક ગધેડુ કાંઈ ગવર્નરના અગલાની પાસે પેશાવ્ય કરી દે છે, તો એને કાંઈ પકડતું નથી, તેમ એને સગ પણ મળતી નથી કિંતુ કાંઈ વકીને જો આવી ભૂલ કરી તો તે તરત પકડાઈ જશે એનું કારણ એ છે કે, ગધેડામા જ્ઞાન નથી તેથી એ પકડાયો નહીં જ્યારે વકીજમા એના કરતા વધુ જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની જ શિક્ષા (દડ) છે કે, એને ગિરફતાર થવું પડ્યું

જ્ઞાનથી દુઃખ જ નહીં, લોભ અને લય પણ વધે છે માની લો કે તમારા હીકરાને તમે દસ સુધી ગણતરી શીખવાડી અને એને પૂછશો કે, બોલો, આણુ, તમને કેટલા પૈસા આપુ ? તો તે કહેશે કે, મને દસ પૈસા જોઈએ અને તમે એને જો સો સુધીની ગણતરી શીખવાડી હોય અને પૂછશો તો તે કહેશે મો રૂપિયા આપો બોલો ગણતરીનું જ્ઞાન વધ્યું તો બાળકનો લોભ પણ વધ્યો

આ તો થઈ લોભની વાત હવે જાણી લો લયની વાત તમે જો ભર-ની દરમા હો અને પામેથી વિષધર સાપ પસાર પણ થઈ જાય તો શું તમને એનો લય લાગશે ખરો ? નહીં, કારણ એ વખતે તમને સર્પનું જ્ઞાન હેતું નથી પરતુ અહીં હમણા જ જો કાંઈ એક નાગ લાગી છોડી દેવામા આવે તો સલામા ખળભળાટ મચી જશે સૌ આમનેમ નાસી જશે કારણ કે, તમને અત્યારે સર્પનું જ્ઞાન છે સાબળ્યું છે કે એક નાના અણુસમણ બાળકે નાગને પકડી લીધો એને પકડી એ એની સાથે રમવા લાગ્યો આ બાળુ બાળકની માતા દૂધ લઈને આવી અને બાળકને સર્પની પાથે રમતો જોયો તો તે લયને લીધે એના હાથમાની દૂધની વાણી પડી ગઈ તો માતાને લય લાગ્યો પણ બાળકને નહીં તે જ બાળક જ્યારે મોટું થઈ જાય ત્યારે શું તે સર્પની સાથે રમી શકશે ખરું ? જવાબ મળશે, ના નહીં કારણ હવે એને એનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે એટલે જ્ઞાન લયનું કારણ થયું કે નહીં ?

હવે તમે માની શકો છો કે, જ્ઞાન દુઃખ, લોભ અને લયનું કારણ છે. હવે તમને જ્ઞાન જોઈતું નથી ને ? અને ખરું પૂછો તો તમને જ્ઞાનની જરૂર

જ ક્યાં છે ? જાણે સમાજમાં જોડેથી બહાર સંપત્તિસંપન્નો મને છે તેથી જાનીઓને નહીં જાણતી બીજો ઉપર લખેલું લેખ છે કે વિદ્યાધન જ સૌથી મોટું ધન છે પરંતુ જ્યારે એ જ જાણતો દીક્ષાન્ત સમારોહ માથે છે ત્યારે એના માટે સજ્જાપતિ પ્રથમ બને છે કે વિદ્યાધનનો ધનવાન કે ચાંદીના ધનનો ધનવાન ? પ્રભુઅપ પર નજરનો સૌથી મોટો ધનવાન બિરાજે છે અને વિદ્યાધનનો ધનવાન તો એની સામે લાચ જોડી કમો રહે છે

હા તો હું કહી શો છું કે જ્ઞાન કુખ્યુ કારણ છે પરંતુ જરા એમો નહીં-જરાની કાંઈ નિર્ણય કરી મેંશા મા હમણાં-હમણાં જે કાંઈ કહેવાય છે તે ઠીક નથી, તમે સાંભળ્યું કે ઐન્દ્રિયાદિમાં જ્ઞાન અદ્ય છે તેથી તેઓ નરકમાં જતા નથી. માની લો કે એ નરકમાં જતા નથી પરંતુ તેઓ મોક્ષમાં પણ જઈ શકતા નથી સતી પચેન્નિ નરકમાં જાય છે પરંતુ એનું કારણ જ્ઞાન નથી, સમજ્યાનનો અભાવ છે જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સાથે મહેસા મહારજા અને મદા પચેન્નિ નરકમાં કારણ છે નિમ્મલ દષ્ટિએ તે જ્ઞાન નથી પરંતુ અજ્ઞાન છે પચેન્નિ ને સમજ્યાનની સાથે સમજ પુરુષાદ કરે તો તે માણે પણ જઈ શકે છે

રત્નદાને તોટી કુખટનાના જ્ઞાનથી તમને કુખ યુ પરંતુ જરા કોઈ કિતરીને જોશો તો કુખ કુખટનાને કારણે નહીં પરંતુ એના પ્રતેના માદને લઈને યુ નક્ષતર કુખટનાની અંતર તો તમારા પહેલાં સૂચના આપનારને મળી દલી પરંતુ એના મોં પર તો કુખ્યુ કાંઈ ચિહ્ન ન દેખાતું નથી. આ કુખ્યુ મોહના ધરથી આપ્યું છે જ્ઞાનના ધરથી નહીં

અધિગ અને વહીવટની વાત પણ લઈશો. માની લો કે જવનરના બન-લાની પાસે પેશાબ કરવાથી વહીવટ ચિરકાપર થાય છે અધિગે નહીં પરંતુ જાણતી પાસે વહીવટને જ પુરછી મળે છે અધિગને નહીં ચિરકાપરીનું કારણ વહીવટ જ્ઞાન નહીં અધિવેક છે

હવે તમે બાળકની વાત લઈશો. અણૂનીના જ્ઞાનની સાથે એનો મોહ વધે છે ઉરથી તપાસના આ વાત સાચી છે પરંતુ સાચું જોવાય તો લોભ અને અપનુ ચિહ્ન બાળકમાં રહેલું છે વાસનાની બીજાં વિચારણ વાંધે સમાવશા દાખ છે બીજાં વાંધે નહીં દેવ તો તે આવરી ક્યાંથી ? બાળકમાં નામ અને જાનના સરકાર રહેલા છે તેથી જ મોટા ધર્મા તે સમર્થિત બને છે

હવે તો તમારો મનનો સશય દૂર થયો કે નહીં ? જ્ઞાન આત્માનો પ્રકાશ છે તે પ્રકાશ તરફ તમે આગળ વધો એક વખત તમે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લો અને પછી એને આચરણમાં ન મૂકો અને તમે તેમાં દુર્બળતા અનુભવો તો પણ તે ખોટું નથી એવું કહેવાય છે કે, વસ્તુના સ્વરૂપને જાણ્યું અને એનો અમલ કર્યો નહીં તો તે જાણવું વ્યર્થ છે ક્રિયા નયની દૃષ્ટિએ ઠીક પણ છે પરંતુ જ્ઞાન નયની દૃષ્ટિએ આપણે વિચારીએ તો જાણશે કે, જાણકારી થવી એ પણ એક મોટી સફળતા છે એક ઝવેરીની પામે ઝવેરાત આવે છે ખરીદવા માટે એની પામે પેસા નથી પરંતુ એને ઝવેરાતની પરીક્ષાનું જ્ઞાન છે તેથી હોરાને બદલે કાચના ટુકડાને તે કદી ખરીદશે નહીં.

હું તમને પૂછવા માગું છું કે ધડિયાળ સારી છે કે ધડિયાળ બનાવવાની કલાનું જ્ઞાન સારું છે ? ધડિયાળની કિંમત મોટી હોવાની હોઈ શકે પરંતુ જેને ધડિયાળનું જ્ઞાન નથી એની કિંમત કેટલી હોઈ શકે ? અને તે કેટલામાં ખરીદશે ? ધડિયાળ બગડશે તો ચિંતા કરવા લાગશે પરંતુ ધડિયાળીને આવી ચિંતા થશે ખરી ? નહીં, કારણ તે જાણે છે કે, ધડિયાળ બગડી જશે તો તે ફરીથી દુરસ્ત કરાવી લેવાશે તેની જ રીતે આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી, તે શરીર રૂપી ધડિયાળના બગડી જવાથી રડવા બેસે છે પરંતુ જેને સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે, તે એમ રડવા બેસતો નથી તે તો વિચારે છે આવતા ભવમાં આ ફરી મેળવો લેવાશે ! તો પછી એને માટે રડવા શા માટે બેસવું ?

ખીજ બાળુ જે વસ્તુને જાણી લે છે, તેમ છતાં પરિસ્થિતિવશ ભૂલ કરી બેસે છે ત્યારે એના મનમાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે એક માણસ જાણે છે કે, હું અપરાધ કરી રહ્યો છું પરંતુ પરિસ્થિતિ એ માટે એને પ્રેરી રહી છે તે શુંનો કરે છે, સગા ભોગવી જેલમાંથી છૂટી પણ જાય છે પરંતુ જેને સાચા રસ્તાનું જ્ઞાન નથી, તેમ હું ભૂલ કરી રહ્યો છું એ જ્ઞાન પણ નથી તે ખરે જ પાગલ છે ગુનેગારને જેલમાંથી છૂટવા માટે કેઈ અવધિ હોય છે પરંતુ પાગલની મુક્તિ માટે શું અવધિ હોઈ શકે ? માટે જ્ઞાન દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વ ઉપયોગી છે.

નાનું બળક હજારો આધ્યાત્મીઓને રસ્તો બતાવી શકે છે તે બાળક છે જ્ઞાન, જે હજારોને પ્રકાશનો રાહ બતાવે છે, હાથમાં બેટરી હોય તો તમે નિર્ભય બની અધારામાં ચાલી શકો છો, જ્ઞાન બેટરી રૂપ છે જે આત્માને ચારિત્રનો મુખ્ય બતાવે છે જ્ઞાનના પ્રકાશમાં રહી તમે આચાર-માર્ગ ગંભીર બનો એ જ કામના છે.

પ્રિય સુભક્તો,

આજે રવિવાર નહીં શુક્રવાર છે પણ જનરાયેસે જનસમૂહ કહી રહ્યો છે કે આજે રવિવારથી પણ વધીતે કંઈક છે આજે અષાઢી પૂનમ છે બીજી પૂર્ણિમાઓ કરતાં આમાં એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિશેષતા પણ છે આજે આતુર્ભાસનો પ્રારંભ દિવસ છે આજના દિવસે સૌ વિચારવારા સત્તે નિશ્ચિત સ્થાન પર સ્થિર થઈ જશે. મુનિને વિદ્યાર પ્રિય દેશ છે અને વિદ્યારમાં એના સગમની સુરક્ષા પણ છે ત્યારે આવકા મુનિની સ્થિરતામાં આનંદ માતે છે.

મુનિ જો બિરાજતા હોય તો યાવક સ્વયં સત્કથન પ્રાપ્ત કરી શકે છે માંસિક સ્થિતિથી શકે છે પ્રવચન અને સ્વાધ્યાયનો લાભ લઈ શકે છે સાથે-સાથે તે બારમાં મતનો લાભ પણ મેળવી શકે છે. પરંતુ સતને તે વિચાર્યું ન હોય તો લાભ છે વહેલી સગિતા જેમ નિકટવર્તી જુદોને લાગતી હોય આગળ વધે છે તમે સત-ચરણ બ્યા-બ્યા વૂમે છે ત્યાં-ત્યાં ન્યમ-રિદ્યાના સદ્બુદ્ધોને તાત્પર્ય મળે છે તેમ છતાં મુનિને પ્રભુની આજ્ઞામાં વધુ આનંદ છે વર્ષાવાસમાં જીવોની વિશેષ ઉત્પત્તિ થતી હોવાને કારણે વીર પ્રભુએ નિમ્ન થોડાં અતુર્ભાસમાં એક જ સ્થળે સ્થિર થવાનો આદેશ આપ્યો છે.

તેમ આતુર્ભાસિક દારો છે. યીન આતુર્ભાસિક દાર ઉપર આતુર્ભાસિક દાર અને ત્રીજું છે વર્ષા આતુર્ભાસિક દાર. પરંતુ સર્વોચ્ચ મહત્ત્વપૂર્ણ દોષ તો તે છે વર્ષાવાસ ને વધુ ડગી ન પડે તો તેથી માનવને કંઈ તુલ્યાન થતું નથી તરી રીતે ચરમી પણ વધુ ન પડે તો એથી માનવને પ્રત્યક્ષરે

કોઈ નુકસાન થતુ નથી પરંતુ જે વરસાદ ન પડે તો માનવસમાજના શા રાલ થયો ? માનવ જ શા માટે, પશુ અને પખી, પૃથ્વી અને પર્વત સૌ કોઈ મુખમાર્ષિની બની જાયે

આમના વાદળે ને જોતાંની સાથે જ મોર એમની ગર્જના સાલળવા ઉન્નિત બની જાય છે તેવી રીતે ચાતુર્માસ સન્નિકટ આવતા જ શ્રદાળુ લોકો પ્રભુવાણી સાલળવા ઉત્સુક બની જાય છે વર્ષાને લઈને પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય હનરગણુ વધી જાય છે પૃથ્વી તો જાણે લીલી સાડી જ પહેરી લે છે સર્વત્ર સૌન્દર્ય મુખમા નાચી ઊડે છે. ચાતુર્માસના દિવસોમા પ્રવચન સાલળ્યા પાદ જીવન રમણીય બની જવુ જોઈએ—સર્વત્ર શાત સૌન્દર્ય વિખેરાઈ જવુ જોઈએ વરસાદના રીમ-ઝીમ ઝાપટા જેટની તપેલી ધરતીને શીતળ, શાત બનાવી દે છે વરસાદ થયો અને પૃથ્વી પણ શીતળ થઈ પરંતુ જોવાનુ એ છે કે શાત-મુધા ભગેલી વ્યાખ્યાનધારા સાલળીને પણ મનના ખૂણામા એક શાંતિનુ નાનકડુ વાદળુ ઊડ્યુ નહીં અને એક હલકો ઝાપટો પણ થયો નહીં અને કપાયની જ્યાળામા મનની ધરતી તપતી રહી તો કહેવુ પડે કે વરસાદની આ કાળી વાદળીઓથી તમે કઈ શીખ્યા નથી

વર્ષાની ધારાઓ સડકો ઉપર જામેલા ધૂળના ઢગલાઓને, ગદી ગટરોને ધોઈ સાફ કરી નાખે છે તેમ હે ઉપાસક, તુ પણ મનના દ્વાર ખોલી દે. વર્ષાની આ ધારાઓને અદર જવા દે જ્યા સ્વાર્થનો કચરો ભર્યો છે. વાસનાની ગટરોમા કીડા ખદખદી રચા છે તેમને આજે ધોઈ નાખો મનને શીતળ અને શાત બનાવી દો કડવો-મીઠો ઘૂટડો મજે તો પણ મન સમ-સ્થિતિમા રહે તેવી સાધના હોવી જોઈએ મેધ ગરજે છે ત્યારે એ ગર્જના સાલળીને ખેડૂતની આખો ઉપર ચઢે છે કે પેલી ગર્જનાની તર્જના કરતા મેધને પણ પ્યાર કરે છે ? નહીં, તે પ્યાર જ કરે છે તમે તમારા ઉપર ગર્જના કરનારથી પ્રેમ કરો છો કે એની ગર્જના સાલળી એના તરફ આખ કાદો છો ? અરે, મુખઈનિવાસીઓ, તમે પેલા ગ્રામીણ પાસેથી પણ થોડુક શીખી લેજો પોતા પર ગરજનારને પણ પ્યાર કરતા શીખો એ ગરજે ત્યારે તમારુ મનકુ મથૂર બની જાય મેધની ગર્જના સાલળી મોર પોતાની પાખો ફેલાવીને નાચવા લાગે છે તેમ જ્યારે કોઈ અકારણે જ તમ રા પર ગરજ-ઊડે ત્યારે તમે વિચારજો કે હમણા નહીં પણ થોડા દિવસો પાદ તે પોતાની ભૂલ સમજશે અને જો તમારી ભૂલ તમને દેખાતી હોય તો તમારુ

મન વિચારોની પાખો ફેલાવીને નામી બિલુ નોઈએ 'ખતે વિચારું નોઈએ
કે ખરે જ કુ ખખડારમાં હોયે મારી બૂધ મને સમજતી નહોતી.

વારુ ત્યારે જલ્દી બતાવો કે તમારી બૂધ બતાવનાર સ્વરો સામે છે કે
તમારી અસહા અને જાહેરાત કરનાર ? તરુ તો એ છે કે બાજનો માનવ
પોતાની જલ સ્વીકાર કરવાનું જાણતો જ નથી તેમ જ એને પોતાની બૂધ
બતાવનાર ન મને છે એક રસોમાન્ય દાણે એક વાર શાકમા મસાણે વધુ
પછી ગમે ખાતાન્ની જલ તત્તલ સામી અને બાંધે નીર ચાલવા સામી
એટલે મોઠે પૂછ્યું આટલો મસાણો કેમ કરતા પછી ગમે ? તો તે રસોમે
બોલ્યો બાળે મારવાડ જેવું શાક બનાવ્યું હતું વળી બીજા ઘોડાક દિસ્યો
પછી શાકમાં મસાણો ઓછો પડ્યો જમનારોએને બાળે બામ મેલ જેવું
લાગ્યું પૂછામાં આવતાં એણે કહ્યું બાળે મુંઝઈ જેવું શાક બનાવ્યું હતું
વધુ મસાણો પડ્યો તો કહ્યું મારવાડ જેવા અને ઓછો મસાણો પડ્યો તો
કહે મુંઝઈ જેવા એને પોતાની બૂધ તા દેખાતી જ નહોતી.

બાળે જ વાત ધર-ધ ની છે સમ પછી ત્રીજા જ મહિને વડુએ નવું
ધર વસાવી લીધું સાસુને પૂછ્યો કે વડુ તરુ જ મરિનામાં જુદી કેમ મઈ
મઈ ? તો કહેશે, વડુના નખરાઓ કુ હેડન મઈ મઈ અને વડુને પૂછ્યો તો
કે જુદા થવાની એવી તે મઈ આવશ્યકતા પછી મઈ ? તો તે જવાબ આપ્યો-
શુ કહ્યું મારા સાસુની જલ સ્વચ્છ મળતી છે (સબમાં દસાવસ) તે હમેશાં
મારા પરિવારને જ નહીં પૂરી સાત પેઢીએને આપતી હરે છે અને એક
બીજાને નિદે છે પોતાની બૂધ દેઈને દેખાતી નથી.

નવજાત મેરલાથી જમ શીખવું છે તેમ ચળકતા જૂનગુથી ખલુ કઈક
શીખો. અવલુની બધારી રાતે ખલુ જૂનગુ ચળકે છે તેમ તમે વિપત્તિની
કળી રાતે ચળકતાં દેખો. દ નરો-દ નરો વિપત્તિઓ ધેરામ પ્રકાશનું એક
કિન્નુ ખલુ ન દેખાય ત્યારે તમે સુદસન અને કામદેવનું રમરમ કરવો-
તેઓ તમારી બધાગ રાતે દેખતો દીવડો પ્રગટતી રશે.

આવક દુનમા જમતા બાળક કામદેવ અને સુદસનને મોઈ કામે
બૂધી રહે નહીં કામદેવ પોતે જીવનમાં બોલ છે એમની સામે બિમલસ
૨૫ દા બિમલ છે દા.બમા મળાતી તલવાર છે તે કહી રતો છે કામદેવ
અક ના ક દ ર તા ના ખમ બચવ છે તેમ ન કહેવાનો વિચાર
દરો તા બા મતા ત કા નો તલવાર અક ન પામે સરીરત્ય દૂક-દૂક

કરી નાખશે કામદેવે આનો જે જાણ આપ્યો તે અઢી હજાર વરસ પછી પણ આજે આગમમા મુગ્ધિત છે એમણે કહ્યું 'તમારી તલવાર શરીરને મારી શકે છે, આત્માને નહીં અને ગરીર તો અનત વાગ મર્યું છે. આવા પાર્થિવ શરીર માટે આત્માના શાશ્વત ધર્મને કામદેવ કદી પણ અસત્ય કહી શકે નહીં, ભલે માન આણુએ આણુ ભુદા રૂઠું બધ તેમ છતાં એમાથી એક જ ધ્વનિ આવશે -

નિર્ગ્રંથ પ્રવચન--ભ મહાવીરુ પ્રવચન સત્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે

ખીજી ખાજુ જ્યારે રાજગૃહ અર્જુન માળાના ભયાનક ઉપદ્રવથી ખીડા-યેલુ હતુ ત્યારના આ વાત છે અવસન્નાટ શ્રેણિક પાણુ મહેતોમા લપાઈને ખેસી ગયા હતા તે વખતે રાજગૃહમા સદેશા આબ્યો કે પ્રભુ મહાવીર રાજગૃહની બહાર પધાર્યા છે સાલગ્રયુ સૌએ પશુ વિચાર્યું કેન મુદરાર્તે "પ્રભુ ઉદ્યાન સુધી પધારે તેમ છતાં આખોની તગ્મ સાત ન થાય અને અર્જુન મને માગ પ્રભુથો મળયા ન દે એ કદી બની શકે નહીં અર્જુનનો આતક મારી ગળિને ચલાવો દે તો એ જીવનની ખડુ મોટી હાર ગણાશે અને આ કાયરતા વીરના ઉપાસકને શોભશે નહીં " આમ વિચારતાની સાથે જ એના કદમ ગુણુરીલ ચૈત્ય તરફ આગળ વધ્યા વચ્ચે અર્જુન કૂરતાનો પ્રતિમૂર્તિ બનીને આબ્યો પણ ધૈર્યના મહાશીલા સાથે ટકરાઈને એની કૂરતાના ભૂંડેભૂંડા બેસી ગયા

હુ ખની અધારી રાતે તમે ચળડતા રહેજો અને જો સુખના પારણે ખૂલતા હો તો પણ પોતાને ભૂલશો નહીં શ્રાવણના ખૂલા તો તમે જોયા હશે મુખર્ષમા પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય મળતુ નથી પણ આજે પણ ગામડાઓમા ચાલ્યા જશો તો પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય સર્વત્ર પથરાયેલુ જોવા મળશે શ્રાવણમા પૃથ્વી લીલી સાડી પહેરો લે છે, ચારે ય ખાજુ વનસ્પતિ ખીલી બેઠે છે બહેનો શ્રાવણના દિવસોમા પારણા-હી ચકા બાધી હી ચકે છે હી ચકાના ઉતારચઢાણુ પણ આનદદાયી હોય છે કદી અઢળક સપત્તિ વચ્ચે હો તો ફુલાવુ નહીં અને વિપત્તિમા હો તો રડવા બેસવુ નહીં

વર્ષાવાસનુ-અકૃત્રિમ સૌન્દર્ય બોલે છે કે હે માનવ, કૃત્રિમતાને છોડી સહજ સૌન્દર્ય તરફ આવ તમે કૃત્રિમ સૌન્દર્ય વધારો છો કે સહજ સૌન્દર્ય ? વીસમી સદી જેટલુ કૃત્રિમતાને પસંદ કરે છે તેટલુ વાસ્તવિકતાને નહીં

એણા જ માટે તો સૌ દર્શ અને વેશભૂષા અધારમાં મૂનિમ સૌન્દર્યને પસંદ કરાય છે વેશભૂષા તો શુ કરીજ પશુ તેની જ પસંદ મરી કે જે એક સિનેમા એક્ટ્રેસે પસંદ કરી હશે. વસ્ત્ર-ભૂષા પશુ તેની જ હશે કે જે સૌને કળાકારો પહેરે છે ખરી કાતેને હરીમાં કરતા રહેા અને ગરમીમાં નિશ્ચિતા રહેા. ડેહલાવને એવા નેવામાં આપ્યા છે કે ચાહે હી હેત કે ગરમી મોળા હમેશા એમના પગમાં હશે. ત્યાં જરૂરિયાતને પ્રમુખતા અપાતી નથી. પ્રમુખતા તો મળે છે ફક્ત ફેશનને.

આ ફેશન તો ગળત્ત કરી નાખ્યો છે. સ્વતંત્ર ભારતની રાજધાની દિલ્હી અને મહારાષ્ટ્રની રાજધાની મુંબઈ અંગ્રેજોના શાસન તરે આદેશી વ્યવસ્થાની નહી રહી હાલ જોઈએ કે આજે છે વેશભૂષા આશ-વસ્ત્ર, આભાર અને વ્યવહાર અધારમાં વેશની કારવતુ વિશ્વપતીકરણ થઈ રહ્યું છે મુખ પર ધવજર અને હાંડે રમ (સિપરિટક) એ બધું ફેશન આપ્યું છે પાંતુ જૈન શાસનમાં જ-એસ વ્યક્તિઓને એમના પાશ્વિન શરીરની આ પૂજા શોભા ફેની નથી. આ ફેશન પરસ્તિત્તિ આપરે સત્ત્વ શું છે ? બીજાની આંખે આપણા સાચા દેખાઈએ વાજ ત્યારે તમે જરા નક્કી બતાવો કે તમે ક્યાં છા માટે પહેરો છો ? બીજાની આંખે તમે કહા દેખાઓ એકસે કે શરીરને આરામ મળે એટલા માટે ? બીજાના દિલમાં મોહ લેવાન કરવા માટે મનુષ્ય કદી કપડાં પહેરી શકતો નથી.

છાએ આવક વેશપરિધાનમાં ગણુ બાળને મકલત આપે. ૧ તે આરામપ્રદ હોય ૨ સસ્તા હોય અને ૩ સ્વચ્છ હોય. પહેલી બાબત છે વસ્ત્રભૂષા આરામપ્રદ હોય. કારણ કે ફેશની સુરક્ષા માટે જ વસ્ત્રોને જાપોગ કરાય છે એવો પોપાક શા કામનો કે જેનાથી મળુ મીસાલ હોય અને સ્વતંત્રતા રૂબક કામ મેસી શકાતુ ન હોય. એક વાર એક કાઈ દેશનાઈ આપ્યા તે બેસણ ગામના હતા એમની આંખે કાઈ સીજ બોલ રહી હતી. મે પૂછ્યું-શુ જોઈ રહ્યા છો ? તેઓએ જવાબ આપેો શુ બધી કાઈ ખુરશી નથી ? હું સમજી ગયો કે એમણે પહેરેલું ખટકુન ખુરશી મ મી રહ્યું હતુ નીચે બેસણ તો એમાં કળા પડી જશે. આ પેન્ડ તમને આરામથી બેસણ દેતુ નથી.

બીજી બાબત છે કામગીરી કપડાંનાં વ્યવસ્થામાં બાન રાખવું જોઈએ કે તે સત્તા દેવ, સાધા વસ્ત્રો વડે ખજુ શરીર દર્શી શકાય છે તો પછી દોડ સો. આ ૧ મુખની સીમોની શી નર છે ? પૈસા ને નિનેદીમાં સમાતા ન

હોય તો ગરીબ સ્વધર્મી લાઈ-બહેનોને આપો તેમની સમસ્યાઓનો ઉકેલ. આવશે પાશ્ચાત્ય વિચારક વિલિયમ પેગે ખરુ જ કહ્યું છે કે ફેશન અને પ્રદર્શનના પ્રિય લોકોની સાજસજવટથી અનેક નગન વ્યક્તિઓને વસ્ત્રવાળી બનાવી શકાય છે મને ખબર છે, એક ફેશનપ્રેમી યુવક જ્યારે પણ કયાય-બહાર જતો ત્યારે પોતાની નેડે પદર-પદર નેડ કપડાની લઈ જતો જરૂર છે ચાર કપડાની અને સાથે રાખે છે ચોવીસ નેડ એટલે વધારાના કપડા ને બીજાને આપી દેવામા આવે તો કેટલાય અર્ધનગન વ્યક્તિઓના વસ્ત્રોની સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાશે

ત્રીજી બાબત છે કપડા સ્વચ્છ હોય જૈન ધર્મ ફેશનનો વિરોધી છે પરંતુ આવશ્યક સ્વચ્છતાને એણે આશ્રય જરૂર આપ્યો છે એટલા માટે જ આગમમા જ્યાંજ્યા શ્રાવકના બદિર્ગમનનુ વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા “**ઘ્ઘાપ કય વલિકમ્મે**” નુ વિધાન આવે છે માટે વસ્ત્રભૂષામા ફેશનને મહત્ત્વ ન આપવુ નેહએ શુ તમે એમ સમજો છો કે સાજસજવેલ પોષાકને લઈને લોકો તમારી નરફ વધુ આકર્ષીશે? સાજસજવટવાળો પોષાક તો દુર્યોધન, કસ અને ચૌરગઝેબ પાસે પણ હતો લોકોએ કેટલુ સન્માન કર્યું તેમનુ? એક વિચારકે સાચુ જ કહ્યું છે કે ‘કોઈ આદમી પોતાની સાજ-સજવેલ અને છેલછેમીલ પોષાકને કારણે મૂરખાઓ અને સ્ત્રીઓ અન્ય કોઈ દ્વારા સન્માનિત થઈ શકતા નથી માટે દેહને શા માટે સજવો છો? સજવવુ છે તો દિલને જ સજવો

દિલને સજવવાનો એ અર્થ નથી કે છાતી પાસે ગુલાબના ચાર ફૂલ લગાવી લો ગુલાબના હજાર હજાર ફૂલ ભેળા મળે તોય દિલને સજવી શકતા નથી ઉદારતા અને સેવાના ફૂલ જ દિલને શોભાવી શકે છે શુભના ઉદયને લઈને જે પ્રસાધનો મળ્યા છે, સ્વધર્મીઓની સેવામા તમે એમનો કેટલો ઉપયોગ કર્યો છે, વાર? દીકરીને ઓછુ અપાયુ છે, એ તો તમે જરૂર વિચાર્યું હશે પરંતુ શુ કદી એવુ પણ વિચાર્યું કે મારી સપત્તિનો કેટલો ભાગ સ્વધર્મીઓના કામમા આવ્યો? હા, તો મને જરા જલ્દી બતાવો કે તમને હાથ નેડી દેવુ સારુ લાગે છે કે હાથ નેડાવી દેવુ? દુર્લોચનો પીગાયેલો કોઈ ગરીબ લાઈ કઈ સહયોગનો આશા સાથે તમારી પામે આવે છે તે હાથ નેડીને માગે છે ત્યારે તમે શુ કરો છો? તિબ્બેરીમા હાથ નાખી જે કંઈ હાથમા આવે તે આપી દો છો ખરા? કે આખો કાઢી બોલ,

નાઓ છો કે બધા બિખારીઓ ખારી જ દુકાને ખાવે છે. પણ બનારે ઈકમરેકસ ઓફિસર દુકાન પર ખાવે છે ત્યારે પણ શું તમે બાંધો કામતાં તેવી જ તે રજૂ માઓ છો કે જેવા કે પેલા ગરીબ વાઈન્ટી સામે રજૂ થયા હતા ? નહીં એનો સામ તો એક સસલાની મારફત નમ નતી જશે. એને હાથ જોડી જોડીને આપશો. કહેશો સાહેબ બ્યારલું લઈ લો અને રમ બાપો. આજનો માનવ હાથ જોડીને દબાશે. આપો શહે છે પરંતુ જે હાથ જોડીને લેવા ખાવે છે એને બે પૈસા પણ નહીં ખાપે.

જુઓ પેટો મેદુસો (મિથ) જુઓ છે પૃથ્વીના પટ પર વહેતા સરિતા અને સરોવર સુકાઈ ગયા છે ત્યારે તે દિલ ખોલીને વરસે છે તમે જરા પેલા સ્મામલ મેદુલાથી પણ થોડુંક તો શીખો. જે સ્વધર્મી ભાઈઓના જીવન સરોવર સુકાઈ ગયા છે. હિંદીનાના બીજા તાપમાં જેમનું જીવન ગાઈ રહ્યું છે ત્યાં જઈને થોડુંક પણ વરસો. એમનાં દુખદરદમાં પણ કઈ કામચાં ખાવો. શક રાખને સંપત્તિનો જેટલો ભાગ બીજાના કામમાં પરત્વે વધાર્યો છે તે જ તમારો છે.

તમે ભાગ્યશાળી બનવા માહો છો તો ભાગ્યમાંથી ભાગ આપતાં શીખો, નહીં તો ખરા અર્થમાં તમે ભાગ્યશાળી બની શકતા નથી. તમારી સંપત્તિમાં સ્વધર્મીઓનો પણ ભાગ છે. વહેંચણીમાં જો તમને તમારો ભાગ નહીં મળે તો તમે મચેન જાડી જશો. પોતાના ભાગને લેવા છાત્રુ તમે એટલા બધા મચેન છો કે એ છાત્રુ તો તમે ઝાટના બારણાં ખખડાવવા તૈયાર થઈ જાઓ છો. ત્યારે સ્વધર્મીને ભાગ આપવા તમ તૈયાર હો કે નહીં ? તમે સ્વધર્મીને જો ભાગ ન આપ્યો તો એ માટે બાંધુના બે ટીપાં ખાડવા જોઈએ. કારણ તમારી આ ભૂલ કેટલાય ભાઈઓને ખોટો રસ્તો સ્વીકારવા વિવશ કરી મૂકશે.

ધાર સહેરની વાત છે. હાથમાંથી થોડાક આવકો પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા એકત્ર થયા. પ્રતિક્રમણ એ જીવનની કળનિતિ સરવૈયું છે. દરેક જ સખાદાણું તમે દિસાજ માર્યો છો. જીવનનો દિસાજ પણ કહી શકો ? આ ? કેટલું બાનું અને કેટલું ગુણ ? આ મા કામચાં કોષ તરફ કેટલો મથો ? નમનામાં બહાર તરફ કેટલો મથો ? સરળતાથી જીવન તરફ ક્યાં સુધી પહોંચ્યો ? સત્યો ભાગ્યશક્તિને પગમાં છે કે ભોંભે સત્યોને ? રાત્રી ત્યાં જતી મથો કે ત્યાંથી જ ભગ્ન બાનના વધ્યો ? પુરુષોના દુઃખઓનો દિસાજ રાખનાર શું આ ખાતાં શક્તિઓનો દિસાજ પણ રાખશે ખરા ?

આ રીતે પ્રતિદિન પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ જો પ્રતિદિન ન થઈ શકે તો પાલિક પ્રતિક્રમણને ચૂકવું જ ન જોઈએ

આશ્રવથી અળગા થઈ સવર તરફ આવવા માટે શ્રાવક પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા પરંતુ દુર્ભાગ્યથી પીડિત એક ગરીબ શ્રાવક કંઈક બીજું જ વિચારતો બેઠો હતો તે આત્માનુ નહીં, ધરતુ સરસૈયુ કરી રહ્યો હતો. દીકરી સોળ વર્ષ પસાર કરી ચૂકી છે, પણ એના હાથ પીળા કરવા માટે બીજી પીળી વસ્તુ પણ જોઈએ એ પીળી વસ્તુને તમે જાણી જ ગયા હશે. તમે સૌએ એવા રિવાજ બનાવી દીધા છે કે એ રિવાજની જાળમાં કદી-કદી તો તમે જ ફસાઈ જાઓ છો પેસો ગરીબ શ્રાવક વિચારે છે કે નાણાના અભાવે લગ્ન લેવાયા નથી તે જ વેળા એની દ્રષ્ટિ નગરશેઠના હાર પર પડી એને શેઠ સામાયિક કરતી વખતે ઉતારી બાજુએ મૂક્યો હતો વિચાર્યું કે આ લઈ લેવામાં આવે તો સમસ્યાનો ઉકેલ આવી જશે પરંતુ આત્મા ધિક્કારી ઉઠ્યો “તું સવરના (ધર્મના) સ્થાને બેઠો છે અને ચોરી સમાજધન્ય પાપ તરફ તારી વૃત્તિ જઈ રહી છે ત્યારે મન બોલ્યું લાખોનું ધન છે, હાર ચાલ્યો ગયો તો ય ચિતાની વાત નથી અને તારી બધી સમસ્યા ઉકેલાઈ જશે

હાથ આગળ વધ્યા અને હર લઈને સુરક્ષિત સ્થાને મૂકી દીધો વળી વિચાર્યું કે અત્યારે જ ચાલી નીકળવું તે ઠીક નથી શેઠને આ હાર ઉપર અત્યાધિક આસક્તિ હશે તો તેઓ એને ન પામતા બેચેન બની જશે જો એની મિત્રિતિ ભ્રમી થશે તો અન્ય શક્ય તેવા ઉપાયો વડે એ હાર પાછો આપી દેવો એ જ ઉચિત લેખાશે અને હાર ખોયાનું એમને દુઃખ નહીં થાય તો લઈ ચાલવામાં કાંઈ નુકસાન નહીં, માટે શેઠની સામાયિક પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પ્રતિજ્ઞા કરવી જ પડશે

સામાયિકનો સમય પૂરો થયો શેઠ જ્યાં વસ્ત્ર ઉતાર્યા હતા ત્યાં ગયા. કપડાં તો યથાવસ્થિત હતા પણ હાર ગૂંમ ! આસપાસ તપાસી જોયું વિચાર્યું કોઈ પરિસ્થિતિનો માર્ગો સ્વધર્મી લાઈ આ કામ માટે વિવશ બન્યો હશે. ચાલો, લઈની ચીજ લાઈને કામ લાગશે તમે પણ શું આમ વિચારો છો ખરા ? જો સડેલી છત્રી અને જૂના પૂરાણા પગગળા કોઈ લઈ જાય તો સો સો ગાળો વગસાવશે અને ઉપરથી પ્રતિજ્ઞા લેજો કે હવેથી ઉપાશ્રયે કદી જવું નહીં

જો કે ધર્મસ્થાનેમાં ચોરી કરતી તે જઘન્યમા જઘન્ય પાપ અપરાધ

છે આ એ વાતનો હોતક છે કે ભારતીય જનતાનું નૈતિક સ્તનનું ઢાંચું બંધ પતન થયું છે એવું ધાર્મિક રક્ષણ પશુ બૂટ અને છત્રી ચોરાથી સુરક્ષિત નથી તો એની સાથે આત્મે એ પશુ જેવું પાછો કે ચોર ચોરી કરવા શા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે ? જો તે આફતને સર્જીને પ્રવૃત્ત થાય તો તે કદી કૃત્તમ જાતી રહેતો નથી પરંતુ જો પરિસ્થિતિવશ એવું કરે છે તો તેની તેની પરિસ્થિતિને બદલવા શાનું સાધનસાધન વ્યક્તિઓએ બાળજી આપવું જોઈએ

પેલા નગરશૈલ વિચારે છે ખરી તો મારી બૂલ છે કે નગરપતિના રથાને છું તેમ જ્યાં મેં મારા કર્તવ્યને પીઠવ્યું નથી, પોતાના સાથીઓની મેં સારસલાહ પણ લીધી નથી તેઓ કઈ સ્થિતિ વચ્ચેથી પસાર થઈ રહ્યા છે ? એમના ધરમાં અનાજ છે કે નહીં ? એ બાડુ મારુ લોક જ ગયું નથી એટલા જ કારણે આ ? ઉપાધ્યક્ષમાં આ બીના જાતી છે અને ચોરી જેવા જનન્ય કૃત્ય માટે વિવરણ થયું પશુ હશે. અન્યથા મનુષ્ય પોતે એટલો અરાજક નથી

આ બાડુ કાર લઈ તો લાઈ ઘેર તો પહોંચ્યો પણ રખતે એવો આત્મા એને ખતો રહ્યો આ કુટુંબ માટે હાથ બાળજી કેમ વખ્યા ? મોતીઓથી પણ મોંઘી માનવતા કું વેચી આપ્યો અને જડ દુકાને વીણી લાગ્યો રાત આખી આઘાટતો રહ્યો અને એવી સ્થિતિમાં એણે રાત પસાર કરી સવાર થતાં જ કાર લઈ તે શેઠની દુકાને પહોંચ્યો પણ જીભ કેમ વ કરીને બેઠે નહીં કે કામે ઉપાધ્યક્ષે આપતો કાર કું લઈ આવ્યો છું મજાતો હાથ બાળજી પ્રસારતાં બેઠ્યો આ કાર રાખી લો ! નગરશૈલની આંખોને પોતાનો કાર ઓળખતાં વાર લાગી નથી પણ તેઓ અજાણ જાતી પૂછવા લાગ્યા લઈ આ કિમતી કાર શા માટે લાવ્યા છો ? આજ તો રાત્રીના જીવનને જવાબ આપ્યો, આ રાખી લો અને એના બદલે મોડું દાન આપી જેથી એક ગરબની સમસ્યાનો ઉકેલ આવે

આ તો ઘઈ શેઠની વાત. તમને પણ વાત પૂછી લઉં આવો જ તમારો કાર ખેતવાઈ ગયો હોય અને પાછો મળે તો લાવનારને તમે પોલીસને હવામે કરશો કે નહીં ? બી ? જ કાંઈ મુજબ સમાચારમાં ખબર ઉપાઈ જશે અને ધ ઘેર એની ૮ વાત કહેતા કરશો. બી પચા ૬ માંજી પચાવ્યું બહામતો હસવા પશુ પચાવ્યા પશુ હવે જરા વાત પણ પચાવતાં થીઓ જુઓ પેલા નગરશૈલના હિસની ઉદારતા-

તેઓ બોલ્યા, “ ભાઈ, તમે જૈન કૂળમાં જન્મ્યા છો, હું પણ એક શ્રાવક છું. આ મારો આત્મા કળૂલ કરતો નથી તમે ચાહો તો એમ જ રૂપિયા લઈ જઈ શકો છો. આગતુક ભાઈ હાર રાખી લેવાનો અતિ આગ્રહ કરવા લાગ્યો એટલે શેઠે એક ડબ્બીમાં હાર રાખી એના ઉપર કપડું સીવી પેલા ભાઈનું નામકામ લખી નાખ્યું અને કહ્યું: ‘આ તમારી જ વસ્તુ છે, જ્યારે ચાહો ત્યારે લઈ જઈ શકો છો હું તો નામનો એક રક્ષક માત્ર રહીશ, સાથે જ બે હજારની થેલી પેલા શ્રાવકના હાથમાં આપતા બોલ્યા, “આ મારી તુચ્છ ભેટ છે એ સ્વીકારો અને જરૂર પડે ત્યારે આ ભાઈને ફરિયાદ કરજો”

આવનાર ભાઈ નાણાં લઈ પાછો ફર્યો પરંતુ શેઠના સહવ્યવહારે એના આત્મા ઉપર અમિટ છાપ પાડી રહી રહીને એમની ઉદારતાના ચિત્ર એની સ્મૃતિમાં આવી રહ્યા હતા આ બાજુ શેઠ ધેર ગયા. પત્નીના હાથમાં પેલો ડબ્બી દેતા બોલ્યા, “ જિંદગીનો કશો ભરોસો નથી આને સલાળીને રાખજો આમાં એક ભાઈની જિંદગીની કમાણી છે જુઓ, આના ઉપર નામ લખ્યું છે, તે ભાઈ હાર આપી ગયા છે અને બદલામાં થોડાક રૂપિયા લઈ ગયા છે. મેં એને લાખવાર સમજાવ્યો કે હાર રાખો નહીં, એમ જ રૂપિયા લઈ જાઓ, પણ તે માન્યો નહીં હારની કિંમત ધણી છે પણ તે ધણું ઓછા પૈસા લઈ ગયો છે ”

શ્રાવિકા ડબ્બી હાથમાં લેતા કહેવા લાગી, “ આ તમને શોભતું નથી. તમે શ્રાવક છો એક શ્રાવકનો હાર ગીરવી રાખી પૈસા આપવા તે શ્રાવક માટે હિયત નથી એને એમ જ આપી દેત તો કાઈ કંમી થવાની નહોતી. ભયુર્ભાદ્યુ ધર છે બે કાઈના દુખ દરદમાં કામમાં નહીં આવીએ તો લક્ષ્મી શા કામની છે ?”

શેઠે જવાબ વાળ્યો, “ મેં એને ધણુ ધણુ સમજાવ્યો, પણ સમાજનો રિવાજ જ એવો છે કે એમ જ લેવામાં એને પણ શરમ આવતી હતી ”

આ છે વિશાળ હૃદયનું એક ચિત્ર મુખર્ષિના કુશળ નાગરિકો આનાથી કંઈ બોધપાઠ જરૂર લેશે લેશે નહીં, પણ શીખ્યા પણ છે મુખર્ષિવાળા વરસે છે, પરંતુ કદી કદી મુખર્ષિના મેધ સમુદ્રમાં જ વરસી પડે છે સાગરમાં વરસેલું શું કામ આવે? જ્યારે નાના નાના છોડ તો તરસ્યા જ રહી ગયા. માટે વરસો, શ્રાવણની જેમ વરસો ! અલાવની દુપહરીમાં સુકાઈ રહેલ છોડવા

માટે દિલ ખોલીને વરસે. મોંઘવારીની ચક્કીમાં પીસાઈ રહેલ સમાજની મમ્મમવર્ગી લાકડી અને આ માન્ય અસદ્ગત વિદ્યાર્થીઓ. જેઓ સુદિને કુલ્લ છે પરંતુ અમોક્ષાવે જેમની પ્રગતિ રૂપાઈ અઈ છે અને વચ્ચે જ રક્ષાઈ પાયા છે તે સૌ માટે તમારા સાખનો કામ આવે અને તમે તેવા સૌ મનગમદ બને એવી મનન કામના છે.

અધાદી પૂનમ,
સુવત ૨ ૧૭

જેન ઉપાધય કાંઈવાદી મુંઝ

સુદિમાનોનુ દુનિયા સન્માન કરે છે ચારિત્રવાનનુ
દુનિયા ખનુસરણુ કરે છે

અભાચારી જેવો અભાગી માણસ બીજને કોઈ તથી
કેમકે એની આપતિના સમયે એનો કોઈ મિત્ર જતુ નથી.

એક પાશ્વત્ય વિદ્વાને કહ્યું છે કે સત્ય અને વિશ્વાસ
સસારનુ મદિર છે

સત્ય અને તેસ સદા ઉપર જ રહે છે સત્ય જાટલીના
જૂસ સમાન છે

સુદિગળથી જણુ ચારિત્રજ્ઞાન ઉચ્ચ છે

કદાચરણને ભેલું એટલે સદાચાર. સારો સ્વભાવ
એટલે શીલ.

૩૯. કેળવણી છે જીવનની ચોંટ ચમક

(જૈન હાઈસ્કૂલ દિલ્હીમાં આપેલ એક પ્રત્યન)

પ્રિય વિદ્યાર્થી! બંધુઓ,

તમામાં બહુ જ મોટું આકર્ષણ છે આ ભગ્વતનો રાજધાની દિલ્હીમાં આવ્યાને મને લગભગ આ ત્રીજી અઠવાડિયુ ચાલી રહ્યું છે હંમેશા મહાવીર ભવન કે આદ્યા ચોકમાં પ્રવચન આપે છે પરંતુ તમારામાં બહુ મોટી ગતિ છે એ આકર્ષણ શક્તિ મને તમાગે પાસે ખેંચી લાવી છે ન્યારે હું મને વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આવો પડેતો જોઈ છું ત્યારે મને બહુ જ હર્ષ થાય છે હંમણા સાહિત્યગત્ત ગ્રી મનોહર મુનિશ્ચ કેળવણીના વિષય પર તમને મુન્દર રીતે સભાગાની ચૂક્યા છે ખરેખર કેળવણી એ એક બહુ જ મોટી વસ્તુ છે એ જીવનમાં એક નવી જ ચમક લાવે છે માણસની સુષુપ્ત શક્તિને જગાડનાર કેળવણી જ છે કેળવણીનું આખરો અને સાચું લક્ષ્ય તો માનવીને સાચો માનવ બનાવવાનું જ છે

ખેતરમાં પેદા થયેલો કપાસ સીધે નીધો આપણી મર્યાદા જાળવવાનું કામ નથી કરતો તેમ ઠીકથી પણ એ આપણને પૂરેપૂરી રીતે બચાવી નથી શકતો એને તો ન્યારે વણકર દોરા રૂપે ફેરવી કાપડનું રૂપ આપે છે ત્યારે જ તે આપણા કામમાં આવી શકે છે ત્યારે એ આપણે પહેલાં શકીએ છીએ, કે તમારા કોટ-પાટલુન એમાંથી બની શકે છે જો કોઈ માણસ પોતાના આખા શરીર પર મુન્દર લગાડી કપાસ ચીટકાડી દે ને બહાર નીકળે તો તમને કેવું લાગશે ? બીજા બધા આશ્ચર્યમાં પડી જશે, પણ દિલ્હીમાં તો તેની મજાક જ જશે તમે બધા એની બુદ્ધિમતી જોઈ હશે જો, તો આપણું જીવન તો પેલા ખેતરમાં પેદા થયેલા કપાસ જેવું છે, તદ્દન કપાસ જેવું.

એમાંથી આપણે કાપડ બનાવવું પડશે. શિક્ષણ એ કામ કરે છે એ જ આપણને સમાજને ઉપયોગી બનાવે છે એટલે જ હવનમાં કેળવણીનું મહત્ત્વ મોટું સ્થાન છે.

આજનું શિક્ષણ માણસને વધીસ ઝોકદર, શિક્ષક વગેરે મધુ બનાવે છે પણ કુખની વાત છે કે તે માણસને માણસ નથી બનાવતો. હા તમે ધારે નહીં એવો એક સવાસ એક પરીક્ષા પરીક્ષાથી વિદ્યાર્થીઓને એકવાર પૂછ્યો હતો. એક માણ પોતાનો અભ્યાસ પૂરો કરી શાળા છોડી શાઈને અથવા નીકળ્યો. નોકરીની મિલામાં તે એવેન કરતો હતો. આ વાત પણ ફરી છે કે એક અત્યુર શાળાના ૩ શિષ્યા કમાઈ લે છે જ્યારે આપણા માણસાદેએ નોકરી માટે આંટાફેરા ખાઈ કરશે.

જે શિક્ષણ માણસને એનો શાટમો પણ મેળવી નથી આપતું તે તે મીઠું શું આપવશે? પણ આનું કારણ એ છે કે આજનું શિક્ષણથી ખજા તે મધુ વધી જાય છે પણ હાથ નાના રહી જાય છે એક એવો વિદ્યાર્થી તમે જુઓ કે જેનું માથું ખૂબ મોટું હોય તે હાથ જીર જેવા નાના હોય તે તમને એ દસમ કેવું લાગશે? આજકાલ હાથ નાના રહી જાય છે તે ખજા વધી જાય છે એમાં કિન્દી વચ્ચિત ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી કેવું જાણે શું શું બધું છે પરંતુ હાથમાં કામ કરવાની તાકાત નથી રહી. કારણ શિક્ષણનો કામ જ બદલાઈ ગયો છે એનો પ્રારંભ જ ફત્તેહન મિશ્રા દ્વારા થાય છે પહેલાં ભારતીય શિક્ષણપદ્ધતિમાં સ્કૂલ પ્રથમ બાળકને શીખવાડે હતું (માલુસેવો મજા પિલુસેવો મજા) તેને સ્થાને આજે શિક્ષણની સ્વભાવ થાય છે Dog ડોગ એટલે ફત્તેહ અથવા Cat કેટ એટલે મિલ્કડીથી. આ ત્યાં તથુ વન પહેલાંની બાળપોથી જુઓ તે એમાં ૩ બહુપ્રતિભા હતા તે ૩ આજે અધીર થઈ ગયે.

પ્રાચીન શિક્ષણનો આપણા ઉપર એ પ્રભાવ પડ્યો કે ન આપણે પૂરું અંગ્રેજી થઈ શક્યા કે ન આપણે પૂરું ભારતીય રહી શક્યા. આપણું મન બની ગયું યુરોપિયન બને આત્મા રહ્યો ભારતીય બને શરીર પણ ભારતીય જ રહ્યું કારણ કે એને તમે યુરોપિયન જેવું બોલુ ન બનાવી શક્યા બને રંગ પાવરમાં પણ એવી તાકાત નથી કે જે તમારા શરીરને યુરોપિયન જેવું બનાવી દે. પણ હા તમારી વેસ્ક્યુલા તે યુરોપીય બની ચૂકી છે.

આજે આપણા હવનનું રમેશ જ બદલાઈ ગયું છે હવનમાં અર્થ સમતા સુશીલતા બને સાહચર્યની અવગણના છે ત્યાં માત્ર એકલી સામ-

રતા રહી છે. સાક્ષરતા જરૂરી છે, પણ સદાચાર વિનાની એકલી સાક્ષરતા એક વિઝમના છે જીવનમાં સહુ પ્રથમ સદાચારનું શિક્ષણ આવશ્યક છે. આજના નાના વિદ્યાર્થીની જીલ પર ફિલ્મી ગાયનોની તરબો રમતી હોય છે. તેઓ દેવાનદ કે ગોપના સ્વપ્ના જોતા હોય છે આવું આપણું ચારિત્રનું પતન આપણને ક્યા લઈ જશે? એણે નવા જગતા ફૂલ જેવા વિદ્યાર્થીના મોઢા પરનું ગુલાબી સૌંદર્ય ઝુટવી લીધું છે.

આથી જ હું તમને અનુરોધ કરું છું કે, તમારું ચારિત્ર્ય રામ-લક્ષ્મણ જેવું બનાવો, કારણ કે, તમે જ ભારતના ભવિષ્યના ધડવૈયા છો. સદાચારી જ્યાં જ્યાં જશે, જે સમાજમાં જશે ત્યાં ત્યાં તે નેતા બની જશે. જે દેશમાં તે જશે તે દેશના તે પ્રિયપાત્ર બની જશે એટલે જ કેળવણી સાથે વિનય, વિનમ્રતા, સદાચાર અને સહિષ્ણુતાનું સક્રિય શિક્ષણ મળે તો તમારું ભવિષ્ય નિશ્ચિંત ઉજ્જવલ છે, મ ગલમય છે.

હા, તો આપણી મૂળ વાત પર આવીએ શાળામાં એક પરીક્ષક પરીક્ષા જેવા આવ્યા પરીક્ષકને જોતા જ શાળામાં હલચલ મચી ગઈ કારણ કે, પરીક્ષાનું નામ જ એક જ ભૂત સમાન લયાનક છે વિદ્યાર્થીઓના વિભાગમાં પુસ્તકો ફેરવા લાગ્યા કોઈ ધારતું હતું ગણિતમાંથી પ્રશ્ન પૂછશે, કોઈ ઈતિહાસ ભૂગોળમાંથી ધારતું હતું આમ બધા જુદા જુદા ધારતા હતા ત્યાં પરીક્ષકે, પહેલા વિદ્યાર્થીને પ્રશ્ન પૂછ્યો, ‘તમારા ભણતરનું ધ્યેય શું છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે વિદ્યાર્થી ગભરાઈ ગયો એને થયું આ પ્રશ્ન નથી ઈતિહાસનો, નથી ભૂગોળનો કે નથી ગણિતનો ગભરાટમાં તે ઉત્તર ન આપી શક્યો નીચે બેસી ગયો કારણ કે ગભરાટ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એમાં વિદ્યાર્થી પોતાના વિષયને પણ ભૂલી જાય છે બીજા વિદ્યાર્થીને પણ પરીક્ષકે એ જ પ્રશ્ન કર્યો, ‘તમારા અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શો છે?’ પ્રશ્ન સાંભળી તે ગભરાયો નહી. તે હિંમતપૂર્વક બોલ્યો ‘આપ આપના અધિકાર બહાર જઈ રહ્યા છો કારણ કે આપનો પ્રશ્ન અમારા આખા અભ્યાસક્રમમાં ક્યાય આવતો નથી આવો પ્રશ્ન જે વિદ્યાર્થીના પાઠ્યપુસ્તક સાથે સંબંધ ધરાવતો હોય નહીં તે પૂછવાનો તમને કોઈ હક્ક નથી,’ કેવો લાગ્યો આ જવાબ તમને? તમે સહુ આ જવાબ સાંભળી હસી પડ્યા આ એનો ઉત્તર ઉદ્ધતાઈપૂર્વક આપવામાં આવ્યો હતો કારણ કે, આજકાલના વિદ્યાર્થીઓમાં ગેરશિસ્ત સારા પ્રમાણમાં વધી ગયું છે. સરકાર પણ એ બાબત ચિંતામાં પડી છે વિદ્યાર્થી તો વિનયી અને નમ્ર હોવા જોઈએ પણ આ વિદ્યાર્થી આવો શિસ્ત વગરનો હતો.

પછી પરીક્ષક આમળ વખાલ ત્રીજા વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું તેણે જવાબ આપ્યો, મારે ડોક્ટર બનવું છે. કાર્કએ વહીવટ બનવાની ક્ષમિલ પ્રગટ કરી કહ્યું બેરિસ્ટર કાર્કએ એન્જિનિયર એમ સફુએ પોતાના હૃદયની આવના બાજ કરી. લાઇખને છેડે એક વિદ્યાર્થી બેસ્યો હતો. એને પણ પરીક્ષકે પૂછ્યું તમારા ગાંધાસનું ખેડ શું છે? એણે કહ્યું 'મારે નથી ડોક્ટર બનવું કે નથી બનવું બેરિસ્ટર અને આ દર દર માં વિચાર નથી કે તો એટલા મારે શાળામાં આવ્યો છું કે હું મારા જીવનનું ખેડ સમજી શકું અને હું સાચો માનવી ઈ સાન બનું. આ જવાબથી પરીક્ષક એટલા પ્રસન્ન થયા કે ખીસામાં રાખેલો ગુવર્નમેન્ટ એ વિદ્યાર્થીના હાથમાંથી દીધા. હૃદય તમે પણ આ જવાબથી ખુશ થઈ મધ્ય દરોહ પરવું હું આ જવાબ ઉપર બેઠક ખુલ્લું છું કેળવણીનું સૌથી મોટું કાર્ક છે માનવને માનવતા શીખવવાનું. તે આ શીખી ગયા તો આપણે પણ પણ શીખી ગયા છીએ એમ સમજી.

પરંતુ આજનું શિક્ષણ ખુરશી હજી છે. સિસિન બહિન શારીરિક કમની વાતને ગાંધાનજીનું સમજે છે જીવનને ધાન્યસ કમની તેઓ મિત્ર બની ગયા છે અને તેથી આ ૨ એક ખેડનમાં જોડેલો આત્મવિશ્વાસ કે ૩ કમીનપણ જેવા મજે છે તેટલી એક સિસિનમાં જેવાં નથી મળતા.

તા. ૨-૧-૫૭

નેત્ર લાકરિયન દિગ્ધી

179-183

પ્રિય સન્નતો,

આજના પ્રવચનનો વિષય છે 'ધર્મ અને આજનો યુવક.' થોડી વાર આપણે ધર્મ અંગે વિચાર કરીએ યુવાનો, તમે ગભરાંશો મા, હું ધર્મ પર બોલી તમારા ખાન-પાન પર અવરોધ નાખવા ઈચ્છતો નથી.

બનરેથી આપ્યા લાવ્યા, એમા થોડુંક ખાવાનું છે અને થોડુંક ફેંકી દેવાનું છે. રસ ખાવા માટે છે તો ગોટલો ને છાલ ફેંકી દેવા માટે. દાડમનું પણ તેવું જ છે દાડમ લાવ્યા, એના બીજ તમે ખાઈ શકો પણ એની ઉપરની છાલને તો તમારે ફેંકી દેવી જ રહી પરંતુ નાની મોટી દ્રાક્ષ [અગૂર] મા કશું જ ફેંકવા જેવું હોતું નથી ધર્મ પણ દ્રાક્ષવત્ છે, જેમાંથી બધું જ લેવા જેવું છે, ફેંકી દેવા જેવું કશું જ નથી પાશેરનું નાનકડું તુબકુ ત્રણ મણના દેહને નદી પાર કરાવી દે છે તેમ અહીં અંક્ષરનો નાનો-શો ધર્મ શબ્દ પણ આત્માને કુબવાથી બચાવે છે એટલા સારુ ભગવાન મહાવીર કહે છે:

પચ્છાવિતે પયાયા, સ્તિષ્પ ગચ્છન્તિ અમર ભવણાઈ ।

જેસિ પિઓ તવો સંજમો અ, સંતી ચ લમચેરં સ ॥

(દશવૈકાલિક અ ૪ ગાથા ૨૫)

જીવનની સધ્યા ટાણે જેઓ સાધના-પથે અગ્રેસર થયા છે, તપ, સયમ અને બ્રહ્મચર્ય જેઓને પ્રિય છે, જેઓના જીવનની રંગરંગમા ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગૃત છે, તેઓ નરક ને તિર્થંચની અશુભ ગતિઓમાંના અમણથી બચી જઈ સ્વર્ગનાં દિવ્ય ભવનોને પામે છે

સમાજ એ પ્રકારનો છે પહેલો સમજત વૈજ્ઞાનિક સાધન-પ્રસાધને વડે જરૂર છે-ન્યાં પાંચ-પાંચ મિનિટ રહેશે રહે છે સમગ્ર ઉપર મોટો ફરતી હોય છે પેલીસનના હાથ જતાવવા માત્રથી એક જ મિનિટમાં મોટરની હાંપી હારમળા જાતી થઈ જાય છે વેપારીઓની કચેરીઓ (ઓફિસો) પર ટેલીફોનની થટ્ટી રજુદાન માત્ર જ કરતી હોય છે જેથી દ્વારા મધુર સંગીત-પ્રવનિ ગૂંજતો રહેતો હોય છે

જ્યારે બીજો સમાજ ગ્રામ્ય-સભ્યતામાં પળતો હોય છે ન્યાં નથી રેલમાટીઓ કે નથી ટેલીફોનનો તરફકારા કે નથી તાર કે નથી રેડિયો કદાચ એવું નમ પશુ સાંભળ્યું નહીં હોય. સમાજના જાને નકસા (ચિત્રો) તમારી સામે છે તમે ક્યો પસંદ કરશો ? તમારી જાન કાંઈ ન ઉપડે પશુ તમારું દિલ તો જરૂર બોલે જ છે કે તમે વૈજ્ઞાનિક સાધનસુકત સમાજમાં રહેવું વધુ પસંદ કરશા પરંતુ જો પહેલા સમાજમાં રચાય તિરસ્કાર ઈર્મિયો-ફળતુ સામાજિક હોય કારણ જાડુ બીજાને પછી કચરી પોતાના જ સ્વાર્થનો રાટલો રોકવાતો હોય હાથ-વારે ત્યાં લૂટ અને મારમૂંજા કમિ રચાતાં હોય ત્યાં તેવા સમાજમાં પશુ થી તમે રહેવું પસંદ કરશો ? નહીં જાવા સમાજમાં તમે એક દિવસ પશુ રહેવું પસંદ નહીં કરો. બીજા સમાજમાં કમ રેડિયોના સંગીતનો અભાવ હોય પરંતુ ત્યાં જ્યાંનાં સંગીત છે પ્રેમ અને આત્મીયતાની સેવા-ધ્યાન વડે છે તમ આત્મી માત્ર-સંબંધિત થવાવા સમાજમાં રહેવું પસંદ કરશો મુરોખીન સંબંધિત પ્રથમ સમાજની ગણનામાં આવે છે કેમકે ત્યાં વિજ્ઞાન ઉન્નતિની ચરમ કોટી સુધી પહોંચી ચૂક્યું છે અલ્ફ્રેડોની દોડ ચાલી રહી છે જ્યારે જ્યારે બીજા પ્રકારનો સમાજ છે કે ન્યાં ભૌતિક નહીં અપિતુ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનો વિભાસ મતે રતો છે ધમ કળાને પ્રચાર-પ્રસાર મતે રતો છે અને બધી જ કળાઓ ધમ-કળાના અભાવે નિષ્પ્રજુ છે “સત્યમ્ જયતે” ધમકલા કિષ્કાદ ।

શબ્દા ધેર 'ધમ કળા' જીવિત દતી એટલે એમને ત્યાં લેવાની નહીં પરંતુ લેવાની લક્ષ્મી દતી રામ કહેતા અપેક્ષાનો તાર યુક્ત દુ નાં લઈ જ્યારે આ જાડુ જાત કહેતો-દુ નહીં મઈ તમારા ધેર લક્ષ્મી લેવાની છે કે લેવાની ?

ધમ જલ્દમાં પમી ગમેલી ઘન્ટી-શ્ચિને દૂર દૂર છે અને માનવતાનું

યુજ્ય-પ્રતિષ્ઠાન કરે છે ખીજા શબ્દોમા કહ્યું તો ધર્મ દાનવને માનવ બનાવે છે ને માનવને દેવ

હવે જો વિચારીએ કે ધર્મનું અસલી રૂપ શું છે ? આજે ધર્મની સેકેડો પગલાપા થયેલી આપણા જોવામા આવે છે. એની પાછળ હજારો બાબત આડબાજે રહ્યા છે આજે ધર્મ એક ગીચ વન બની ગયો છે, બધા એનું અસલી રૂપ પામવું મુશ્કેલ છે એક વેળ્યા કહે છે કે ૩૫ વેળ્યા રૂપિયા કમાવવા એ અમારો ધર્મ છે સૈનિક શસ્ત્રોને હાન કરવામા પોતાનો ધર્મ સમજે છે ફારસીગર અપનાધીતે કામીના તખ્તે ચઢાવવામા ધર્મ માને છે એક મુસલમાન કુતબની જોયે કાદિંગેની કતલ કરવાને ધર્મ ગણે છે સતી પતિ પાછળ બળી મરવામા પોતાનો ધર્મ માને છે તો વિધવા પતિના નામે એક વર્ષ સુધી ખૂણે બેસી રડવામા ધર્મ માને છે પાદરી ચર્ચના નામે હુડી લખી આપવામા ધર્મ માને છે બ્રાહ્મણ દંધપાઠ-પુરીનો ઉપભોગ કરી સવા રૂપિયાની દાંલણ રવીકાવવામા ધર્મ માને છે, એક ભક્ત પોતાને માથે સાડા અગિયાર નબળો નિશાન લગાવી ભક્તિનું પાટિયું લગાવવામા ધર્મ માને છે આ બધું ધર્મ નહિ પણ ધર્મનો ઉપહાસ છે જે ક્રિયાઓમા ધર્મનો આત્મા બોલતો નથી તે ક્રિયાઓ નિષ્પ્રાણ છે, ત્યા ધર્મનો આત્મા વિદાય લઈ ચૂક્યો હોય છે મૃત શરીર પડ્યું છે, પોતે સડે છે અને સ્વસ્થ માનવાને પણ મુડાલ બનાવે છે

જીવિત ધર્મ તો તે જ છે કે જેની રોગરગમા અહિંસા, દયા અને પ્રેમની ધારાઓ સતત વહી રહી હોય પવિત્ર જીવન જીવવાની કળાનું નામ જ ધર્મ છે જે વિચાર અને આચાર આત્માની ચારિત્ર્યશક્તિને વિકસિત કરે, જીવનમા સદ્વિચાર અને સદાચારની જ્યોત જગવે એ જ ધર્મ છે જેના જીવનમા સદ્વિચારોની-ધર્મની જ્યોત ઝળમળે છે, એના જીવનની વિપત્તિઓ એટલી જ દૂર રહે છે જેટલી કે હઃભૂમિ સિંહના ભયથી દૂર રહે છે જેના ઘેર ધર્મનો પ્રકાશ હોય તેને ત્યા રોગ પગપેસારો કરી શકે નહીં, એના ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે આવશે નહીં

એક સમયની વાત છે આચાર્ય દિગ્વિજય પાસે બનારસના ધર્મપાલનો પુત્ર પણ અભ્યાસાર્થે આવ્યો પ્રાચીન યુગે આજના જેવી ખર્ચીલી કેળવણી નહોતી, ત્યારે ન તો ફી ફેવી પડતી હતી તેમ ન ચોપડીઓનો આજના જેવો ભાર તેમના પર હતો કુદરતના બોળે, નદી તટેના આશ્રમમા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા નાના મોટા દરેક વિદ્યાર્થીઓને આચાર્યશ્રી સમાનભાવે ભણાવતા;

પંજી' ભસેને એ વિદ્યાર્થી ઠાઈ રાજકુમાર હોય કે મેઘીપુત્ર હોય કે પંજી ઠાઈ ગરીબ જન્મીને પુત્ર હોય. આચાર્યશ્રી જાણ પ્રત્યે એકભાવ રાખતા. તેમ વિદ્યાર્થીઓ પણ આચાર્યશ્રી પ્રત્યે પ્રસાદ મદ્દા ધરાવતા.

ધર્મપાલનો પુત્ર પંજુ કુદરતના બોળે બેસી આચાર્યશ્રી પાસે બળ્યાસ કરતો. એક દિવસ આચાર્ય દિગ્વિજયનો બાદ વર્ષનો નાનો પુત્ર સંસ્કરણી વિદ્યાર્થી પામ્યો. પુત્ર-વિદ્યોજ સપિના મનને ઉદ્દેગ પમાડી રહ્યો હતો એનો રોડ આંખોમાં આંસુ ૧૫ ધારણ કરી નીતરી રહ્યો હતો. વિદ્યાર્થીવર્ગમાં પણ શોક-બગાડ વ્યાપી રહી હતી. ધર્મપાલના પુત્રે આચાર્યશ્રીની આંખે બંધુનેમાં આચાર્યશ્રીને કહ્યું - ભગવન મને આશ્ચર્ય એ થાય છે કે નાની વયમાં આપનો પુત્ર કેમ વિદ્યાર્થી પામ્યો? આચાર્ય કુળમાં તો જાણ-પણમાં કદી ઠાઈ મૃત્યુ પામતો જ નથી." આચાર્યશ્રીએ જવાબ વાળ્યો: કુદરતના એક વિચિત્ર છે એનું સ્વરૂપ કોણ પામી શકે છે ભાઈ! અને મૃત્યુ ક્યારે અને કઈ ક્ષણે આવશે તે કોણ કહી શકે તેમ છે?"

વિદ્યાર્થી બોલ્યો. મુરદેર ક્રમા કરશે આપ નહીં કહી શકો પણ એટલું તો હું જરૂર કહી શકું છું કે મારા ઘેર મૃત્યુ કદી અસમયે પ્રવેશ પામી શકતું નથી." એક આવાગિયુ પસાર થયું આચાર્ય દિગ્વિજય મનારસ બણી ચાલી નીકળ્યા. હાથમાં એક ઝોળી હતી જેમાં થોડી રાખ હતી. સીંધા જ ધર્મપાલને ઘેર પહોંચ્યા ધર્મપાલે આચાર્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું બોલ્યા કેમ પધારવું થયું? એ વાત પંજી પણ પહેલાં આપ બોજત કરો.

આચાર્યશ્રી બોલ્યા મને સૂખ નથી તમે પહેલાં જામી રહ્યો પંજી હું એનો સ દેશ આપીશ. એના સારુ જ હું બહી સુધી પગપાથ બાંધ્યો છું " ધર્મપાલે કહ્યું મારા આત્મામાં વિશ્વાસ છે મારા સારુ એવો ઠાઈ સ દેશ ઠાઈ શકે નહીં કે જે મારી સૂખ-તરસ ઉપાડી શકે. આચાર્યશ્રીએ ફરી એક વખત આમંત્રણ કર્યું પણ ધર્મપાલના ઈન્કાર પર બંધુકરી આંખોએ બોલ્યા " ધર્મપાલ જલ્દી ખરાબ સંદેશો સાંભળે છું અર્થ કશું જ તમારો પુત્ર અચાનક અવસાન પામ્યો છે આ જુઓ એની રાખ લઈને હું તમને આ સમાચાર પહોંચાડવા આવ્યો છું

આચાર્યશ્રીને ખાતરી હતી કે પુત્રના અવસાનના સમાચારથી ધર્મપાલનું સૂખ પડી શકે અને આંખોમાંથી આંસુમાં ઘળી પાસે. પરંતુ એમની આશાથી વિપરીત પ્રસન્ન મુખે ધર્મપાલ બોલ્યો. ભગવન, ક્રમા કરશે,

આપ સમા આચાર્યશ્રીના મુખેથી આટલું મોટું અસત્ય શોભા દેતું નથી મારો આત્મા મને કહે છે માગે પુત્ર હાલ મૃત્યુ પામી શકતો જ નથી.”

આચાર્યશ્રીએ પૂછ્યું “ તમારો આ વિશ્વાસ શેના આધારે છે ? ”

ધર્મપાલે કહ્યું

धर्मं चरामो न मुसं वयामो ।

पापानि कम्मानि विवर्जयामो ॥

अनारियं च परिवर्जयामो ।

तस्माद् वयं असमय न मरामो ॥

અમારા જીવનમા ધર્મનો આત્મા બોલે છે અમે મૃપાવાદ (જૂઠું) બોલતા નથી આયુના તાતાને તોડનાર દુષ્કર્મોથી અમારો સમગ્ર પરિવાર બચે છે, માટે જ અમોને શ્રદ્ધા છે કે મારા કુળનું એક પણ બાળક અસમયે મૃત્યુ પામી શકે નહીં ”

અત્યાર સુધી હું ધર્મ ઉપર બોલ્યો; ધણુ લાણુ બોલી ગયો હવે મારે જરા યુવકવર્ગને સંબોધીને વાત કરવી છે ધર્મતત્ત્વ જીવનનો પ્રકાશ-સ્તંભ છે ધર્મ આત્માનો પોતાનું સ્વરૂપ છે ભારતના બધા જ સતોએ, ઋષિ અને મહર્ષિઓએ ધર્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તો પછી એ જ માટી-માથી જન્મેલા ભારતીય યુવકો ધર્મ-ભાવનાથી શા માટે દૂર નાસી રહ્યા છે ? આજે ઉપાશ્રયોમા કે મદિરામા પ્રૌઢો અને વૃદ્ધો જ વધારે જોવામા આવે છે, પરંતુ કાળા વાળવાળા બહુ ઓછા-જૂનજૂન-જ દેખા દે છે આપ આવીને કહે છે ‘ મહારાજ, છોકરાને કહીએ છીએ કે, જા ઉપાશ્રયે, મહારાજશ્રીના દર્શન કરી આવ, માગલિક સાલળી આવ, બને તો સામાયિક કરી આવ, પણ એ તો કેરમ રમવા બેસી જશે ઉપાશ્રયે નહીં આવે ” આમ કેમ બને છે એ વસ્તુ પર જ આપણે જરા ઊંડાણથી વિચાર કરવાનો રહે છે અધ્યયનમા, સીનેમામા, ફિલ્મી સિતારોને જોવામા કે ફિલ્મ શુટીંગ જોવામા, પિક્નિક-પાર્ટીઓમા, હોટલો અને કલબોમા યુવકો હંમેશા આગળ પડતા રહેતા હોય છે, તો ધર્મક્ષેત્રે પાછળ શા માટે ? શું એના આ પછાત-પણામા આપ લોકો (પ્રૌઢ વર્ગ)ની તો કયાય ભૂલ છુપાયેલી તો નથી ને ? જરા એક મિનિટ પોતા ભણી પણ નજર નાખી જુઓ યુવકવર્ગને સુધારતા પહેલા તમારે સુધરવું પડશે તારણ કે બાળકોમા માતા-પિતાના જ સંસ્કારોનું સિંચન થાય છે કેટલીક વાર માતાઓ જ બાળકોમા એવા

સરકાર ના મતી દોષ છે કે ૭૫૦ બલિયમમાં એ (ખાળક) સતી કે સત
સ કૃતિ સમીપે જાય જ નહીં

મારો પોતાનો અજુગર છે એક વખત ગોચરી (બાદર) મારે કુ
થો મથો બાળક રમી રહ્યો હતો. માની પુમકારીઓ અને રમકડાં વ' એનું
મન છત્વાની પેરની નિહાળ જતી હતી અને આવતો જોઈ એ બોલી
બાબા રહીશ નહીં નવોતર જોઆ મરણજ સાહેબ આત્મા છે ને, એ
તન પકડીને સર્પ જશે. તો શુ અમે બાળક પકડનાર છીએ ? (સભામાં
હસાહસ) એક બાબુ તો માતાઓ નિકપુત્રોના પાંચી વણ્યા કરે છે તે
બીજી બાબુએ બાળકના કામળ લક્ષણમાં ઝેરી સ કારો રેખી દોષ છે જ્યારે
એ બોલે થાય છે તારે આવ્યા સરકારો ખુ વિશ્વાસ પાતે છે બાળક વિચારતો
થાય છે કે આ કોઈ પક નારા છે એટલે એમની પાસે જુવું ન જોઈએ પકી
માતા કહે કે જા બાપ્પાન સામળી આવ પશુ એ એને રમતે હેરમ રમવા
જેસે તો એમાં નવાઈ શી ? માતાઓ પાસે હસ્તિાદ સાવે પશુ માતાઓ
આ સરકારો તે તમે જ રેડો છો.

યુવકવર્ગમાં આ ૭૫૦ ખમના શુદ્ધ રૂપ ઉપર વિશ્વાસ છે અદિ સા
દ્યા કામને કોઈ સુ બુવક અરાજ નહીં કરાવે. હા રહિત વિશ્વાસિ
પર, અમુક પ્રકારના વિશેષ રીતિ-રસમે ઉપર એના મનમાં એટલી શક્તિ છે
એની પાછળ પશુ એક કારણ છે જાજનો આપણે વગીસવર્ગ ઉપાધ્યયમાં
ધર્મની કીચી કીચી વાતો કરે છે મદારજ સસાર અસાર છે સર્વ
મિથ્યા શ્રમ છે પાઈ પશુ સાર નહીં આવે. ધમની આવાં કીચી ઉજ્જનો
કારે છે અને જાણે એમ કાંઈ છે કે જાજના પુમના જ છુકમાર સાચિશ્વર
તે આ શેષે જ છે પરંતુ દુકાને પડેલિયા ચાંદીની અજુબજુટ થવા સામી
કે બધા જ વેરાજનો રમ કોણ નણે ક્યાં અદસ્ય સર્જનન છે ! પુણ્યભોતે
મિથ્યા માતાવનાર એક નવો પેસો પશુ છેલ્લા તૈયાર નહીં થાય. (સભામાં
હસાહસ) એનો અથ એ થયો કે ધર્મ કાળ ઉપાધ્યયમાં છે જાજની એને
કવા કામતાં ૮ એ છુમતર સર્જ નય છે જાજનો સુધિવાદી યુવક આ
મહુ પોતાની નારે નિહાળે છે અને જાણે છે કે ઉપાધ્યયમાં રમ એક છે
જ્યારે અનરમાં કઈ બીજો જ તમારા જીવનનું આ મહુરૂપીપશુ યુવકના
મનમાં ધમ ઉપર કેમ કરી વિશ્વાસ જામવા દે ?

બીજી બાબુ એક વૃદ્ધ માતા આમાયિક કરે છે પશુ અડન ગીસ
મિનિટની સમજાવનાની સાધનામાં એનું મન એમાં (સાધનામાં) ચોટવું

નથી એની આખો ફરતી કરે છે વહુ શુ કરી રહી છે, છોકરો શુ કરી રહ્યો છે ? સામાયિક પૂરી થતા જ એનો પ્રથમ ધા વહુ ઉપર થતો હોય છે. આમ કેમ ક્યુ, તેમ કેમ ક્યુ પાસે બિભેલો યુવક આ જુએ છે, માણ્યે એક કલાક ધર્મસાધના કરી કે ક્રિયાદોની હારમાળા બિબી કરી ?

આ જ કારણે છે કે આજનો યુવક રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાઓથી પીછેઠઠ કરી રહ્યો છે

ખીજ ખાજુ આજની કેળવણીમા પણ કેટલાક એવા તત્ત્વો છે જે યુવકોને ધર્મ-વૃત્તિથી પાછળ ધોકે છે આજની કેળવણીમા ભારતીય સંસ્કૃતિની છાયા નથી તે યુરોપથી આવી છે એમા પાશ્ચાત્ય સભ્યતાની બોલ-ભાલા છે ભારતીય સંસ્કૃતિમા કેળવણીનો પ્રારંભ ત્રણ વાક્યોથી થાય છે - “માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ અને ગાચાર્ય દેવો ભવ” આચાર્ય શિષ્યના માનસમા સરકારોના ખી રોપતો તારી માતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તારા પિતા તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે, તેમ જ તારા આચાર્ય પણ તારા માટે દેવ સ્વરૂપ છે આ ખીજ-અકુરો એવા છે જે પશ્ચિમી યુવાનો સાથે માતા, પિતા અને આચાર્ય પ્રત્યે બાળકના મનમા શ્રદ્ધા અને મિત્રતા પેદા કરે છે, પરંતુ પાશ્ચાત્ય કેળવણીનો પ્રારંભ થાય છે Dog ડોગ અને Cat કેટથી કૂતરા-બિલાડાથી પ્રારંભ થતી કેળવણીમા વડીલો પ્રત્યે સન્માન, ગુરુજનોનો આદર અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો અભાવ હશે જ ! (હસાહસ)

ખીજ તરફ આ કેળવણી આદર્શને ફક્ત પેટપૂર્તિ સુધી જ સીમિત બનાવી દે છે વધુમા વધુ પૈસા એકઠા કરવા અને પોતાના વૈભવવિલાસમા શ્રદ્ધા કરવી એ જ એક માત્ર જીવનનો ઉદ્દેશ્ય બની ગયો છે કેળવણીનો ધ્યેય પણ આજ બની ગયો છે વિદ્યાર્થી વિચારે છે કે તે જ કેળવણી ઉત્તમ છે જે સારામા સારી નોકરી અપાવે પૈસાનુ આકર્ષણ જ્ઞાનમા બિડા બિતરવાને શકે છે એટલે જ આજનો કેળવાયેલો વર્ગ થોડા પૈસા ભરે નેહી લે, પરંતુ જ્ઞાનનો પ્રકાશ એની પામે નહી હોય

વિદ્યાર્થીના મગજમા પૈસા પ્રત્યે આટલું આકર્ષણ પેદા કરનાર પણ તેમ જ બધા હો અજે સમાજમા સપ્તશાળીનું માન છે પૈસા માનવનું ઉપજીવન છે પણ એ જીવન બની શકે નહી એ સાધન ભરે હોય પણ એ સાધ્ય બની શકે નહો પૈસા હાથમા ગ્રહે છે ત્યાં સુધી એ પાપ નહી અને પગનું ન્યારે એ હૃદયમા પેમે છે ત્યારે એ પાપ બની જાય છે હાથમા

રહેલો પૈસો સમાજ અને રાષ્ટ્રના વિકાસમાં ઉપયોગી થયું જતી રહે છે પરંતુ હવનમાં પેટેલો પૈસો ભૂખથી બાકુલ માટે થયું કામમાં જાતી રહેતો નથી. પરંતુ જાણે તમે પૈસાવાળાઓને નેટલો બાહર આવે છે તેટલો એક ત્યાગી, કે તપસ્વી કે વિદ્વાનને આપતા નથી. તે પછી એ આશા કેમ રાખી રહેલ કે સમાજમાં ત્યાગી અને સેવાભાવી મુવંદ પેદા થાય ?

આ માણુ મીમલોનાં દુષ્કૃત્યો પૈસા વડે દાંડી દેવા છે પૈસાથી પાપ દહાય છે પણ પાપ ધોવાતાં નથી. એક ધનવાનને એક પત્ની હોવા જતાં ન બીજા વાર લગ્ન કરે છે એના હવન પ્રયે જ્ઞાનમુદ્રામાં તિરસ્કાર વહૂરી રહ્યો હોય તે પણ દોષ સરખાના ઉદ્ધાટનમાં દસ દબારની ચેલી બેટ કરે કે એ સમારોહનો પ્રમુખ બની જાય છે અને એ જ સમારોહમાં શેઠ સાહેબને સમાજના ગ્રાણુ જાતી એમની સ્તુતિ પાછળ કસાસ વિતાવી દેવા હોય છે દૈનિક પત્રોમાં એમના ફોટાઓ સાથે મોટા ટાઈપોમાં એમનો પરિચય હાથમ છે એ સમાજનો મોહકિલ બની, જાય છે પણ પેલી પ્રજા પત્ની ને એક ખૂલે બેસી સિસકારા મારી રહી છે એનાં જાંસુ ધણુ લગ્નો ?

પરંતુ આ પૈસાની કદાણી મુવંદા ઉપર જુદુ માડી જસર નાએ છે. એમનો હવનધ્યેય એક માત્ર પૈસો જ જતી જાય છે તે પછી ધનનો પત્ર પૈસાથી ત્યાગી ઉપડી નય તે તેમાં નવાઈ થયું થી ?

હા તે મુવંદ-વર્તન ને ધન કાણી બાકરિત કરવો હોય તે પોતાના ધાર્મિક હવનના બહુશીખવાને દૂર કરો કેળવણીમાં આમુખ પરિવર્તન આવે અને પૈસાના પ્રભુત્વને ઝાણુ કરો ત્યારે જ આપ બેઈ રહેલો કે ધાર્મિક કલ્પેત્રે મુવંદવર્ત વધારા કરતાં મોખરે / હરી

શિર્ષક

૬ જુલાઈ ૧૯૫૮

નેત ઉપાધ્યક્ષ

દોટ મુખર્ષી ૨

સત્યશ્રવણ એ વિકાસની પહેલી સીડી છે નદીના કિનારા ઉપરનાં વૃક્ષો લીલાછમ રહે છે, કારણ કે તેમને નદીના પાણીમાથી તાજગી મળે છે. તે આપણા જ્ઞાનને પુષ્ટ બનાવે છે હજાર વાતો જ્યાં કાન ઉપર પડે છે, ત્યારે સૌ વાતો યાદ રહે છે, અને મોમાથી દસ પણ જો આચરણના ક્ષેત્રમા પહોંચી તો જીવનમા નવી ચમક આવે છે

એટલા માટે પ્રાચીન ઋષિઓ પોતાના શિષ્યોને કહ્યા કરતા કે પહેલાં કાનને ભોજન આપો, પછી જીભને કાનને ભોજન આપવાનો અર્થ એ નથી કે જમણુને કાળીયો મોતે બદલે કાનમા નાખવો કાનને ભોજન આપવાની મતલબ કે સત્યનુ શ્રવણ કરવું

ભારતીય સંસ્કૃતિમા એ પરપરાઓ મહત્વપૂર્ણ રહી છે પહેલી સ્વાધ્યાય અને બીજી શ્રવણ પ્રાચીન ગૃહસ્થો સવારમા જાગીને શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય કરતા અથવા કોઈ ઋષિ કે સત પાસે જઈ તેમના મુખેથી એ શબ્દો સાંભળતા આજે તો યુગ પલટાઈ ગયો છે, સંસ્કૃતિ બદલાઈ ગઈ છે એ પરપરાઓને બદલે એ નવી પરપરાઓ દાખલ થઈ ગઈ છે પથારીમાથી ઉઠતાવેત જ પહેલું કાર્ય ચાહદેવીનું સ્વાગત કરવાનું અને બીજું વર્તમાનપત્ર (News paper) વાંચવાનું

પ્રાચીન યુગની સંસ્કૃતિની છાયા આગમોમા જોવા મળે છે તે જમાનાના રહેન-સહન, આચાર-વ્યવહારના રેખાસૂત્રો વિખરાયેલા મળી આવે છે. કથાનુયોગ જોઈએ તો તેમા જણાય છે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ શ્રવણને કેટલું મહત્વ આપતી હતી જ્યાં ત્યાં વર્ણન આવે છે કે અમુક શહેર કે નગરમા ભગવાન મહાવીર પધાર્યા કે અન્ય કોઈ સત પધાર્યા, તેમના આગમનની ખબર શહેર કે નગરમા હવાની માફક ફેલાઈ જતી ચારે તરફ રાજમાર્ગ

અને ઉપમાર્ગ જાણી જાણી એક પ્રકારની હલચલ મચી જતી. ધરધરમાં ચર્ચાઓ ચાલતી કે જાણ પ્રભુ પધાર્યા છે ત્યાંથી તેમનાં હાથન કરીએ. તેમની જીવનસ્પર્શની વાણીના એ રાગો કાન ઉપર પડે. અને મારે જાણ જનપ્રવાહ બિભરતો. આ તેમની સત્યભવજુની બિભરતી ભાવનાનો પરિચય કરાવે છે.

આજે પણ જનપ્રવાહ બિભરતો છે પણ ક્યાં? સત આપે ત્યારે? એ તો મુજ વીત્રો. તેમ તે વાત પણ વીતી ગઈ જાણ તે સહેર કે મામના મલમિતગુહ (Cinema)માં કોઈ નવું ચિત્ર (Film) આવે છે ત્યારે, નગરમાં એક જાતની હલચલ મચે છે પણ કાનને આત્મવિકાસની વાતો પ્રિય લાગે છે કે ફિલ્મો લગીત? એ ફિલ્મો ગીતો પ્રિય લાગે તો વિચારવું પડે કે મનમાં કેટલી વાસના થરી છે? જીવનની વાસના જ વાસનાઓ ગીતો પસંદ કરે છે પણ જો કદાચ મનને જીવનના વિકાસની વાતો પ્રિય લાગતી ન હોય તો સમજાવે કે હલ્લમાં વિકૃતિ આવી ગઈ છે શરીરમાં વિકૃતિ આવી હોય, તાવ આવ્યો હોય ત્યારે દુધાદાક ઠડવો લાગે છે અને પાણી મીઠું લાગે છે મદ્યને સાપ કરડવો હોય ત્યારે તેને લીંબાનાં કાંઠાં પાંદડાં વારીને પીવડાવવામાં આવે છે તે કાંઠાં પાંદડાં તેને મીઠાં લાગે છે કારણ કે તેના શરીરમાં ઝેર ફેલાયેલું છે એ ઝેરની વિકૃતિને લીધે જ દુઃખમાં બિહારનો અનુભવ થાય છે.

તમે કાનને મીઠું લાગે તેવું નહિ, પણ જો જીવનને મારે મીઠું હોય તેને સંતોષે. સત્યભવજુથી હલ વિવેકની જ્યોતને જાગે છે.

એ મારે વીતરાજ પરમાત્મા સત્યાન મહતીર હરમાને છે કે :

સોરખા સાખદ કસલાઈ સોરખા જાખદ પાવર્ગ ।

કમલ જાખદ સોરખા જ સેવ સં સમાવરે ॥

દશૈશ્વસિક સૂત્ર અ. ૮-૧૧

સત્યભવજુથી આત્મા ઝોળખી ટોકે છે કે કમ્પાસનો માત્ર કરો છે અને પાપનો માત્ર કરો છે ભવજુથી વિકાસનો રાહ અને વિનાશનો માત્ર તજી સકાય છે ભવજુ કામ માત્ર જતાવવાનું છે ક્યા રસ્તે જાણવું તની નસ હરી તો તમારે કરવાની છે એ તો માત્ર દષ્ટિ આવે છે અસવાઈ કામ તો ખતમ છે પણ એક વાત છે કે ભવજુ, ત્યાં પડી મથેલી યુગને પણ ૮ ખૂબીદારી બોલી આવે છે જ્યાં મોટા મોટા રાજનીવિજોતી મતિ

પણ મુઝાઈ જાય છે ત્યાં એક સામાન્ય માનવીની સાધારણ વાત પણ તેની ગુચ્છેલવામા સહાયભૂત નીવડે છે.

એક વખત સમ્રાટ ચદ્રગુપ્ત મૌર્ય અને ચાણક્ય ફરતા હતા મૌર્ય-યુગ એ ભારતનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. ચાણક્ય તો ભારતના ઇતિહાસના વહેણને નવો વળાંક આપનાર છે સાથે જ તે ઘણો મોટો કુશળ નીતિ-નિર્માતા પણ હોતો.

ખન્ને કોઈ મહત્વભરી યોજના લઈ ચાલી રહ્યા હતા ત્યાં સુધી હજી નદવશની જડ હાલી ન હતી ફરતા ફરતા એક ગામમા પહોંચ્યા અને એક વૃદ્ધના ઘર પર આવ્યા.

આમ્યજીવનમા પૈસાનો અભાવ હોય છે પણ તેની પાસે હૃદયની સપત્તિ વિશાળ હોય છે એટલા માટે તે અપરિચિત અતિથિનું પણ પ્રેમપૂર્વક સ્વાગત કરે છે આ વાત તો તમે અમને પૂછો કે આમ્યજીવન કેટલું સરળ હોય છે! કેટલીક વખત એની લાલુક વ્યક્તિઓ મળી આવે છે કે માત્ર એ જ મિનિટના પરિચયમા તે આપણું મન હરી લે છે તેની પાસે જે કાંઈ લુખીસુકી રોટલી હોય છે તે ખૂબ પ્રેમથી આપે છે પણ તેની લુખીસુકી રોટલી પર મ્હેનતની સ્તિગ્ધતા એટલી બધી હોય છે કે શુદ્ધ ઘીની ચિકાશ પણ તેની સામે કાંઈ વિસાતમા નથી.

આ વૃદ્ધ માતાનું મકાન તો નાનું સરખું હતું, પણ તેનું હૃદય ઘણું વિશાળ હતું એટલા માટે તેણે પ્રેમપૂર્વક એ ખન્ને જણાને પોતાના ઘરમા રહેવા દીધા તેને એ ખબર પણ ન હતી કે આ ખન્ને ભારતના લવિષ્યના ભાગ્યનિર્માતા છે તેણે તો માત્ર તેમને અતિથિરૂપે જોયા અને અતિથિસત્કારની ભાવનાથી જ તેમનો સત્કાર કર્યો સાંજના સમયે તે વૃદ્ધાને છોકરો ખેતરમા મહેનત મજૂરી કરી આવ્યો દિનભરના પરિશ્રમથી તેના પગ થાકેલા હતા.

આવતાની સાથે જ તેણે માને કહ્યું કે-ખૂબ ભૂખ લાગી છે ખાવાનું થવાની કેટલી વાર છે! ભૂખની સૌથી સારી દવા શ્રમ છે શહેરોમા શારીરિક શ્રમનો અભાવ છે એટલે ભૂખ લાગવા માટે ચૂર્ણો અને દવાઓ લેવા પડે છે છતાં પણ કહે છે કે ભૂખ લાગતી નથી.

વૃદ્ધ માતાએ વાત્સલ્યથી કહ્યું-એટા! કંઈ વાર નથી ખીચડી તૈયાર છે તું બેસી જા, હું પીરસી દઉં તે બેસી ગયો અને માતાએ તેના ભાણામા ખીચડી પીરસી.

હુષથી આકુલ પુત્રે જત્નીથી ખીચડી વચમાથી લઈ ખાવા માટે તેમા

હાથ નાખ્યો. બીજા જ ક્ષણે તે એકમ ચીસ પાડી ઊઠ્યો. કારણ કે તેને હાથ જમ ખીચીને આ તાં ઘડી ગયો. આજે કશું કે તુ પણ પેલા ચાણાક્ય અને ચદ્રગુપ્ત જેવો મૂખાં છે.

ચાણાક્યના કાને આ સ દે પડતાં તે ચમકી ઊઠ્યો. આશ્ચર્ય અને ઉત્સુકતાકારી ખાંખો તેણે ચદ્રગુપ્ત તરફ ફેરવી. ભારત નીતિનિર્માતાઓને એક પ્રામ્થવદ્દા મૂખ ડરાવી રહી હતી. ખાનુ કારણ શું છે તે જાણવા માટે જ ને જાણ્યા વદ્દ માતાની પાસે ગયા અને પૂછ્યું—માતાજી ! હમણાં તમે તમારા પુત્ર પાસે ચાણાક્ય અને ચદ્રગુપ્તને મૂખાં ડરાવી રહ્યાં હતાં તો એ બે જણે શી મૂખાંઈ કરી ? જામ તો જન્મે જણા મણા જુદામાન ગણાય છે.

વદ્દાએ કહ્યું—બેટા ! દરેક વસ્તુને મદણ કરવાની રીત હોય છે તેને તેની રીતે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. ચાણાક્ય અને ચદ્રગુપ્ત, નહિ સારાજીવ કન ? કરવા માટે છે પણ તેમણે મોટી બૂઝ કરી છે. આસપાસની સીમાઓને કન ? કર્યાં વિના તેમના કૈન્યને વચ્ચે ઊનાકુર અને પુન્દ્રીપુત્ર ઉપર આક્રમણ કયુ પરિણામ એ આજુ કે ચારે જાનુકી મેરાઈ ગયા. જાતી જ મૂખતા મારો ઢીકરો કરી રહ્યો હતો. આજુનાજુકી ખીચી લઈને તેણે આધી હોત તો હાથ ફાડત નહિ. ત્યુ તેણે તો એકદમ વચમાં જ હાથ નાખ્યો એટલે હાથે ઘડી ગયો.

ચાણાક્ય અને ચદ્રગુપ્તે એકબી નની સામે જોયુ એક ધરડી ગામડીજણે તેમને વિ ત્યુ સ્વરસ સમજાવી દીધું હતું.

હા તે તમે સાંભળો. સાંભળવામાંથી જ તમને આવી વાતો મળશે જે તમારી સુચવાઈ ગયેલી સમસ્યાઓને એક મિનિટમાં હાલ્લી બાપશે. મનુષ્યત્વના વિકાસમાં અવધુન જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું જ આખ્યાત્મિક જીવનમાં પણ છે. ત્રી વાગવતી સુત્રમાં સજવાન મહાવીર કહે છે કે —

‘ સવજે બાજે ય વિજ્ઞાણે વચ્ચજાણે ય સંજમે ’

અવજણવ તલો જોવ જોવાણે અકિરિયા સિચિ ॥

અવતી સુત્ર ચ. ૨-૭-૫

જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનની પહેલી બુમિદા અવધુ છે. સાંભળવા પછી જ આત્મા જ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં આવળ વધે છે. જ્ઞાનથી વિજ્ઞાનને માર્ગ વધે છે. વિજ્ઞાન એટલે આપ સાયન્સ (Science) ન સમજણ. વિનિમિતાત્મક જ્ઞાન

એ વિજ્ઞાન છે અથવા જે જ્ઞાન, તત્ત્વવિનિશ્ચયનો હેતુ હોય, તે વિજ્ઞાન છે. તત્ત્વનિશ્ચય પછી જ આત્મા ત્યાગાભિમુખ થાય છે કારણ કે જડ અને ચેતન એ બેના ભેદનું વિજ્ઞાન થયા પછી, જડ પ્રત્યે અનાસક્તદશા પ્રાપ્ત થવી અનિવાર્ય છે પ્રત્યાખ્યાન છે ત્યા સયમ છે સયમ અને તપ નિર્વાણનો હેતુ છે આ પ્રમાણે સાધનાની ભૂમિકામાં ભગવાન મહાવીરે શ્રવણને મહત્ત્વ આપ્યું છે

શ્રવણની સાથે મનન પણ ચાલવું જોઈએ તે વિના શ્રવણનો રસ નહિ અને સાભળવા છતાં પણ જો સમ્યગ્જ્ઞાન ન આવ્યું તો વિચાર કરવો પડશે રોટલા ખાધા અને પેટ જો ન ભરાયુ તો ખીજા પૂછશે કે તમે તે રોટલા ખાધા કે ખીજી કાઈ ખાધું ? રોટલા ખાઈએ તો પેટ ભરાયુ જ જોઈએ તેમ, શ્રવણની સાથે જ્ઞાન પણ મળવું જ જોઈએ

રોટલી ખાવા માત્રથી કામ ચાલતું નથી તેનું એકરસ થઈ શરીરમાં પાચન થવું પણ જરૂરી છે તેનો રસ અને અને શરીરના એકે એક અણુએ અણુ સુધી પહોંચે ત્યારે જ તે ઉપયોગી થાય છે એ જ રીતે શ્રવણની સાથે મનન કરો, ચિંતન કરો અને આચરણ કરો, ત્યારે જ તેનો રસ બની જીવનના અણુએ અણુમાં પહોંચશે અને ત્યારે જ તે શક્તિ આપશે

ધરમાંથી બકાર નીકળતા પહેલાં તમે વાળ ઓળીને દર્પણમાં જુઓ છો કે કોઈ ડાઘ તો નથી રહી ગયો તેરી રીતે, સત્યશ્રવણ એ જીવનનું દર્પણ છે તેમાં તમારા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમાં તમે જુઓ કે ખરાબી ક્યા છે ? જીવનમાં કોઈ કાળો ડાઘ તો નથી ? દર્પણનું કાર્મ તો માત્ર ડાઘ બતાવવાનું છે સફાઈ તો તમારે જાતે જ કરવાની છે દર્પણ કાઈ સફાઈ કરવા આવવાનું નથી જો દર્પણે તમને ડાઘ બતાવ્યો અને છતાં તમે તેને સાફ ન કર્યો, તો તેમાં દર્પણનું કાઈ બગડવાનું નથી પરંતુ દર્પણમાં જોવાનો કોઈ અર્થ સરશે નહિ આ જ વાત સત્ય શ્રવણની છે. સાભળ્યું છતાં જીવનમાં પરિવર્તન ન આવ્યું, અસલમાંથી સલ તરફ ન આવ્યા, સ્વાર્થ અને દ્વેષના કાળા ડાઘ જો સાફ ન કર્યો, તો શ્રવણ નિષ્ફળ જશે

સતોનું જીવન અરિસા જેવું છે તેમાં સમાજનું પ્રતિબિંબ પડે છે. પણ સતો જડ આયના જેવા નથી તેમાં ચૈતન્યની ન્યોતિ હોય છે એટલે જો તેમને ખરાબી નજરે ચડે છે, તો તેને દૂર કરવાના પ્રયત્નો પણ તે કરે છે પોતાની વાણીના જળથી સમાજમાં ધુમેલી વિદ્યુતિઓને સાફ કરવા

તેઓ પ્રમત્તો કરે છે વર્ગવિશેષમાં સ્વાર્થ રૂચિનાં છે. ઊંડે સુધી જડ પાત્તી બેઠેલાં મુળિયાને નાશ કરવાનું મોટું કામ સત્તા કરે છે સમાજનાની સંપત્તિની ઉપાસનાની રૂચિને દૂર કરી સુરક્ષિ અને સંયુક્તોની ઉપાસનાને પ્રેરણા આપવાનું કામ પણ તેમણે છે પણ ત્યારે સમાજના વિકાસે પ્રયે સત્તા અગ્રધીનિર્દેશ કરે છે ત્યારે સમાજને એક સાત્ર ખજાણી ઊંડે છે કેમકે તેમને તેમના સ્વાધની જામેલી જડ હાથની જલ્પા છે. સમાજની વિકૃતિઓ જતાવત્યાર સાધુ તેમને પ્રિય પણ સાગત નથી.

ત્યારે ખાદી અને ખાદીની લગ્ન યાદતી હતી મહાત્મા ગાંધી ધરધરમાં ખાદીની પ્રતિષ્ઠા કરવા ઈચ્છતા હતા ત્યારે એક જણે કહ્યું- બાપુ ! સરે ખાદી કરતાં કાળી ખાદી સારી હોય છે ત્યારે તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું-કેમ ? સરે ખાદીમાં એવો કમો જવડાણ છે !

ત્યારે પેલા બાઈએ જવાબ આપ્યો કે તેને મેલ જલ્પી થાય નથી અને સરે ખાદી જલ્પી મેલી થઈ જાય છે ત્યારે ગાંધીજીએ કહ્યું-ત્યારે કાળી ખાદીમાં કાંઈક ચમત્કાર છે ! ખરી વાત તો એ છે કે ખાદી કાળી હોય કે સરે મેલ બન્નેને હાથે છે પણ વસ્તુ એ છે કે કાળી ખાદી મેલને છુપાવે છે કેમકે તે જલ્પી છે ત્યારે સરે ખાદી મેલ જતાકે છે આ જ વાત સત્યજીવનની છે તેમજ જીવન સરે ખાદીનું છવન છે સત્યા અને સંપત્તિની કાસિમા તેમની પાસે નથી એટલે ખરાબીને મેલ તે જલ્પી જતાવે છે

સત્યજીવન પણ એક સ્વેત વસ્ત્રધારી સત છે જે જીવનની ખરાબીઓને જલ્પી જલ્પી દસવે છે પણ તેમજ કામ માત્ર જતાવવાનું છે તેને દૂર કરવાનું કામ તમારું પોતાનું છે પરંતુ અજ્ઞાના અમારા શ્રોતાઓ માત્ર શ્રોતાઓ છે આહા નથી. તમે અહીં સંભળવા જ આવો છો કે કાંઈ મેલ પણ !

અને તે હાથે છે કે તમે આવક છો અને આવક રાખીને અરિતાઈ કરી રહ્યા છો. પણ આવકનો અર્થ છે જવડું કરીને કરનાર.” માત્ર સાંભળતા રહે અને કાંઈ તે અનુસાર વતન ન કરે, તે કહેવાય છે કે આ તો કાંઈ સાંભળવા જ નથી આપ કહેતો રહે અને ઘીકરો કામ ન કરે તે આપ કહેતો કે હું કહું છું તે સાંભળો કે નહિ ! માને તે માનવ.” આપ સતની કેટલી વાતો માને છો ! તમે તે માત્ર સાંભળવા આવો છો, અને ત પણ મીઠી મીઠી વાતો કે જે કાનને પ્રિય હાથે, જીવનમાં જન્યુતિ

લાવે અને હૃદયના વિકારોને દૂર કરે એવી વાતો આપને પસંદ નથી. પણ યાદ રાખો એકદમ મીઠી અને ગળી દેખાતી વસ્તુઓ પરિણામે ઝેર જેવી હોય છે. તે શરીરના ખગાડને દૂર નથી કરી શકતી તેમા વૃદ્ધિ ભલે કરી શકે. પરંતુ, વિકારને દૂર કરવાની શક્તિ તો કડવી ચીજોમા હોય છે એટલા માટે તો જ્યારે તાવ ૧૦૫ અંશ (Degree) જેટલો ચઢ્યો હોય છે, ત્યારે તમે દૂધપાકને યાદ નથી કરતા કદાચ માતા પ્રેમની ઘેલછામાં દૂધ-પાકનો વાટકો લઈને આવે તો પણ પુત્ર કહેશે કે મારી નજર સામેથી દૂર હટાવો તેના તરફ જોવાથી પણ મને ઊલટી થવા જેવું થાય છે. પણ તે સમયે તમે કડવું ક્રિયાતુ કે ક્વીનાઈન (Quinine)ની ગોળીઓ સહેલાઈથી કંઠે ઉતારી જાઓ છો

જીભને માત્ર ગળી અને ગળપણવાળી ચીજો આપવી તે નુકસાનકારક છે તેવી રીતે જ્ઞાનને પણ માત્ર કર્ણપ્રિય મીઠી ચીજો આપવી તે પણ હાનિકર્તા છે

આમ તો હું તમારી શ્રવણ કરવાની જીજ્ઞાસાનુ સ્વાગત કરું છું. અને આપણો સમાજ સાલજવાનો શોખીન પણ છે આ સાલજવાનો શોખ પણ એટલી હદે પહોંચ્યો છે કે ગામમા સત આવે તો વ્યાખ્યાન જરૂર જુઓ જ નેઈએ જમ્યા પછી મો ઘોવુ જરૂરી છે તેમ ગામમા સાધુ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન થવુ પણ જરૂરનું છે કેટલીક વખત તો આ શ્રવણની પિપાસા કમાલ કરે છે

એક વખત લગલગ નવ માઈલ જેટલું ચાલીને અમે એક ગામમાં પહોંચ્યા ગરમીના દિવસો હતા, શરીર પરસેવાથી તરબોળ થઈ ગયું હતું. ધડિયાળમા સાડાનવ વાગ્યા હતા અમે ખમેથી સામાન નીચે મૂક્યો ત્યાં એક જિજ્ઞાસુ શ્રાવક આવ્યો અને બોલ્યો-આપ વ્યાખ્યાન કરમાવશો ? હજી વખત છે કહો તો લોકોને બોલાવી લાવું

ગજબની શ્રવણ-પિપાસા છે ! મને લાગે છે કે કોઈ સાધુનો અતકાળ નજીકમા હોય તો પણ લકતો કહેશે કે-જીઓ મહારાજ ! વ્યાખ્યાન આપીને પછી જજો (હસાહસ)

આ શ્રુતિપિપાસાને માટે તો ધન્યવાદ ઘટે છે પણ તેની સાથે આશ્રય-રણની પિપાસા પણ રાખતા રહો સાલજવાની સાથે બદલાવાનું પણ શીખો એક મ ક્રોડો હોય અને તે પથારી તરફ આવતો હોય, ત્યારે જરાક

દાષ દુપહારો કે તેના ધગદગ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય
જરાયી જૂથો પાડીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
સેકેડે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માથાના વણ બદલાઈ ગયા, તે તે કાળમાંથી
ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોશું છે કે હવે કેમ ઊભાજવન બન્યું ?
આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પગથી ઉપદ્રવનાં પગધિયાં ધસાઈ
ગયાં પણ ક્યાંયની વૃત્તિઓ ન ધસાઈ.

મે મિત્રો સામક્ષ ઉપર જઈ રહ્યા હતા. સામક્ષને જરા કાંઈ ધક્કો
લાગ્યો. ત્યારે પહોંચતી જ્યાં (Carrier) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—આવી
કેમ ઉભરી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે આમે હતા.
ત્યારે પહોંચ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી ?

એ ચેતન્યવાદી માનવી હોત તો પડતો અવાજ સાંભળી દૂર ખસી
જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક દેસ પણ
એકથી બીજા બાજુ ખસવા નહિ, તો પછી શું સમજવું ? હું એમ નથી
કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી. તમે બધા ચેતન્યની ભવિષ્ય મનિઓ છો.
પણ એમું જરૂર છે કે જ ના વધુ પાત્ર સહવાસથી કંઈક જરાવા આવી
થઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જરાવા કેમ ખસતી
નથી એ જોવું પડ્યો બને તેનું કારણ જોવાનું પડ્યો. જૂથ ક્યાં છે એ
શોધી શકું પડ્યો. એક મુજબાતી કવિએ કહ્યું છે.

જુનો ધમ દ્યો જાણી મારા સતો

જુનો ધમ દ્યો જાણી રે

નદી કિનારે કાઈ નર ઠામો તરખા નદિ સમાજી રે

હાં તો અજ જા અજમ્યુ એન્નુ

હાં તો સરિતા મુઠાણી રે

કપતર તમે કાઈ નર બેઠે કુધા ખૂન પીમણી રે

નદિ કપતર એ જાણીયો, કે જાણીયા જૂથણી રે.

નદીના તીરે કાઈ જમિન કોમી છે ત્યાંથી તેના દોઢ મુઠાઈ રત્ન છે
તેનાં ને કારણે દોઢ યો હાં તો તે જમિન એવી જાણમુ દોષ કે નદીમાં
પાંદા જળને ને પડ્યા પીયતી મદનન ન કરતી દોષ અવચ બીજું કારણ

એ પણ હોઈ શકે કે નદીમા પાણી સુકાઈ ગયું હોય ! કલ્પવૃક્ષની નીચે બેમીને કાઈ ભૂખ્યો ગહે તો સમજવું કે કા તો તે કલ્પવૃક્ષની નીચે નહિ પણ ખાવળીયા નીચે બેઠો છે, અને ભૂલથી તેને કલ્પવૃક્ષ માની બેઠો છે. અથવા ખીલું કારણ એ પણ હોય કે તેની લાગ્યરેખાઓ જ આવળી હોય.

આટલા પ્રવચનો પછી પણ જે સમાજ એક તરુ પણ આધોપાછો થવા તૈયાર ન બને, તો અમારે વિચાર કરવો પડશે કે ક્યા કઈ વિકૃતિ આવી છે કા તો સતતા જીવનની સયમસરિતા સુકાઈ ગઈ છે અને માત્ર શુષ્ક વિધિવિધાન અને દિયાકાડની રેતી જ રહી ગઈ છે, જે રેતીના સુકા કણો નથી તો નદીમા પાણી લાવી શકતા કે ન તે તેને તીરે આવનારની તૃષ્ણા થાત કરી શકતા.

ખીજે વિકલ્પ છે ગૃહસ્થજીવનનો પ્રમાદ અને રાગપ્રત્યેની આસક્તિ. આજનો યુગ ત્યાગનો યુગ નથી, ગગનો યુગ છે એથી તો તમને લોકોને રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે બે વરસ પહેલા કાઢને ત્યા જન્મવા માટે ગયા હો અને સ્વાગતમા દૂધપાક-પુરી થાળીમા આવ્યા હોય તો તેને તમારી યાદ-દાસ્ત ભૂલશે નહિ કદાચ લજિયામા મીઠું ઓછું હોય તો તે પણ તમે નહિ ભૂલો. બે વરસ પછી પણ લજિયાનો સ્વાદ તમને યાદ રહેશે.

અરે ! આ માતાઓની પણ અમણશક્તિ કાઈ કમજોર નથી કાઈ પડોસણ એક વાટકી ચણુનો લોટ બાંધીતો લઈ ગઈ અને એક મહિના સુધી પાંછો ન આપી ગઈ તો તે પણ ભૂલશે નહિ (હસાહસ) એક વાટકી લોટ છ મહિના સુધી ભૂલી શકતો નથી લગ્ન જેવા પ્રસંગે કાઈ સગા કે સગાઈ ન આવ્યા હોય તો ચાર વરસ પછી, તેમને ત્યા પ્રસંગ આવશે ત્યારે કહેશે કે અમારે ત્યાં ન આવ્યા તો અમે તેમના ઘેર શેના જઈએ ? ચાર વરસ થયા પણ વાત ભૂલાઈ નથી ગઈ પણ જે ગઈ ઢાલના વ્યાખ્યાનની વાત આજે પૂછો તો ભૂલાઈ ગઈ હશે ! સાચી વાત એ છે કે રાગદ્વેષની વાતો યાદ રહે છે પણ વીતરાગત્વની નથી રહેતી વીતરાગત્વની વાતો યાદ રાખવા માટે રાગદ્વેષની વાતો દૂર કરો.

એક ખીજ પણ વાત છે છીપ નદીમા પણ હોય છે અને સમુદ્રમાં પણ હોય છે પરંતુ તમે જાણો છો કે નદીની છીપમા મોતી પાકતાં નથી. મોતી તો સમુદ્રમાની છીપમા જ થાય છે આનું કારણ શું ? તમે બતાવી શકશો ? નદીની છીપને હમેશા મીઠું પાણી મળે છે પણ સમુદ્રમાં રહેતી

હાથ ઉપકારો કે તેના ધગદગ સાથે તે પોતાનો રસ્તો બદલે છે પણ મનુષ્ય !
 મરગી જૂઓ પડીને કહેવા છતાં પણ રસ્તો બદલવા તૈયાર થતો નથી.
 સે કહે પ્રવચનો સાંભળ્યાં, માધ્યાના વાળ બદલાઈ ગયા, તે તો કળામાંથી
 ધોળા થયા. પણ આપણે તો એ જોવું છે કે હાથ કેમ ઉજાળવળ બન્યું !
 આજે વાત એવી થઈ છે કે ધર્મોત્થાઓના પવણ ઉપાશયનાં પત્રિકાં મસાઈ
 ગયાં પણ કમવની વૃત્તિઓ ન મસાઈ

એ મિત્રો સાપકસ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાપકસને જરા કંઈ ધક્કો
 લાગ્યો ત્યારે પાછળની જગા (Cushion) પર બેઠેલા મિત્રે પૂછ્યું—ગાડી
 કેમ ઉલટી પડી ? ત્યારે આજળ બેઠેલાએ જવાબ આપ્યો કે ખાડો હતો.
 ત્યારે પાછળ બેઠેલાએ કહ્યું કે પટ્ટી કેમ ન વચાડી !

જો ચૈતન્યવાળો માનવી હોવ તો પડીને બાવાજ સાંભળી દૂર ખસી
 જાત. સાંભળવા છતાં પણ જીવનનો માર્ગ બદલાવ નહિ એક ઈશ પણ
 એકથી બીજા બાજુ ખસાય નહિ તો પછી શું સમજાવું ! હું એમ નથી
 કહેતો કે તમારામાં ચેતન નથી તમે અથા ચૈતન્યની અવધ વૃત્તિઓ છે.
 પણ એટલું જરૂર છે કે જગતના વધુ પડતા સફવાસથી કાઢકે જમતા આવી
 ગઈ છે આટલાં પ્રવચનો સાંભળ્યા પછી પણ જીવનમાંથી જમતા કેમ ખસતી
 તથી એ જોવું પડે. અને તેનું કારણ જોળવું પડે, જૂઠાં ક્યાં છે એ
 શોધી કાઢવું પડે. એક ઝુજરાતી કવિએ કહ્યું છે

જુનો ધર્મ ત્યો જાણી મારા મતે

જુનો ધર્મ ત્યો જાણી રે

નહી કિનારે કાઈ નર બોલો તરસ્યા નહિ સમાણી રે

હાં તો અમજ આગસુ એહનુ

હાં તો સરિતા સુમણી રે

કપતલુ તમે કાઈ નર બેઠો સુધા ખૂબ પીગણી રે

નહિ કપતલુ, એ બાવળીયો, કે બાગરેખા જુસણી રે.

હાલના તીરે કાઈ વ્યક્તિ બની છે તૃપાથી તેના હોય સુમર્ષ રહ્યા છે.
 તેનાં એ કારણે હોઈ શકે હાં તો તે વ્યક્તિ એવી બાવળસુ હોય કે નદીમાં
 વાંધ વળીતે એ ઘૂટા પીચાની મહેલત ન કરતી હોય. અથવા બીજું કારણ

દુનિયાના ત્રણ અખજ મનુષ્યોમાં એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝૂંખે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ ઇન્દ્ર હોય કે જાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યનુ ઉદ્ધારક કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુદસાયા દુઃખ પડિકૂલા ” ।

આચાર્ય ગ સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામાં અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમાં કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમાં રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણું ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં નવા નવા અકુરો કુરો જવાના અને એ અકુરોમાં વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ બિલુ થવાનું અને તેમાં પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કષાયો અશાંતિની જડ છે અનંત જ્ઞાનીઓ કહે છે કે

છીપ તે રૂઝા સ્વાતિ—નક્ષત્રનું જ પાણી સે છે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડતાં વર્ષોનાં નિફુઓ તેમાં મોટી નીપળાવે છે જ્યારે નદીની છીપને હજારો ટન મીઠું પાણી મળવા છતાં તેમાં મોટી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

મને લાગે છે કે જ્યારણ મોતાઓ પશુ નદીની છીપ જેવા છે તેમને દરોજ મીઠું પાણી મળે છે અનાવૃષ્ટિને કારણે દુકાળ પડે છે તો અતિષ્ઠિ પશુ પાકને જમાડે છે તો આ અતિષ્ઠિ તો નથી થતીને!

આખ્યાનને તમે ભોળા તરીકે નહિ પણ હવા તરીકે ગ્રહણ કરો. ભોળા તો પેટ ભરીને ખાવાનું હોય છે પરંતુ હવા પેટ ભરીને ખાવાની હોતી નથી. ઉપદેશ તમે હવા તરીકે તેની માત્રામાં—અમાણ્યમાં સે.

જાપાનની એક પ્રાચીન પરંપરા છે ત્યાં જ્યારે ઘેઘ જાણણ આપણા બિંદુ ઘાળે છે ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે કે તમે એક પત્રે બિંદુ રહીને મોસો. તેની મતલબ એ છે કે જેટલી વાર એક પત્ર ઉપર બિંદુ રહીને મોસો સક્ષમ એટલું જ મોસો—એટલો જ ઉપદેશ આપો. લાંબા મોડાં જાણણે કરનારને મારે આ જેટલી સરસ સમજ છે!

જીવણની સાથે આચરણનો શીખ રાખો. મનસુ પણ કંઈક છે જરૂર. પણ તે સર્વસ્વ નથી. અગ્નિ પર લખેલ નિમિષ વાંચવાથી હરી દૂર નથી થઈ શકતી. હમી તો અગ્નિના સાંનિધ્યથી દૂર થાય છે તેમ આશી જીવણ કે વાંચનાથી આત્મવિકાસ થતો નથી. આત્મવિકાસ મારે આચરણના અગ્નિનું સાંનિધ્ય નોઈએ ત્યારે જ જીવનમાં ચમક આવે. મનસુ આચરણમાં બિતરીને જ જીવનમાં રહસ્યોને સમજાવી શકશે.

દુનિયાના ત્રણ અબજ મનુષ્યોમા એક પણ મનુષ્ય એવો નહિ મળે કે જે શાંતિ ન ચાહતો હોય મનુષ્ય માત્ર જ નહિ, પણ દુનિયાના દરેક પ્રાણીઓ સુખ અને શાંતિને ઝામે છે. પછી ભલે તે સ્વર્ગનો અધિપતિ હરિ-હોય કે છાણુમાનો કીડો હોય દરેકનો આત્મા સુખની અભિલાષા રાખે છે. શાંતિના અમર દેવતા ભગવાન મહાવીર, જીવનના આ અમર સત્યતુ ઉદ્ધાટન કરતા કહે છે કે .

“ સર્વે સુહસાયા દુઃખ પઢિકૂલા ” ।

આચાર્ય સૂત્ર

આત્મા શાંતિનો ઇચ્છુક છે શાંતિ માટે તે પ્રયત્ન કરે છે એક જન્મથી નહિ, અનંત યુગોથી તે આ દિશામા અવિરત પ્રયત્ન કરતો આવ્યો છે પણ વિચારવાનું એ છે કે તેને આ પ્રયત્નોમા કયા સુધી સફળતા મળી છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જ્યારે આપણે આત્માના શાંતિ માટેના પ્રયાસોની લગભગ પરપરાને લક્ષ્યમા રાખી તેના પરિણામોની તુલના કરીએ છીએ ત્યારે આપણને માત્ર શૂન્ય જ દેખાય છે આનો અર્થ એ છે કે આપણે અત્યાર સુધી અશાંતિના વૃક્ષની ડાળીઓ-પાખડીઓ કાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ તેના મૂળ તરફ આપણે ધ્યાન ગયું નથી જ્યાં સુધી મૂળ નાશ પામતું નથી ત્યાં સુધી તેમા નવા નવા અકુરો ફૂટે જવાના અને એ અકુરોમા વળી પાછું એક દિવસ વિશાળ વૃક્ષ ઊભું થવાનું અને તેમા પાછી અનેક ડાળીઓ-પાખડીઓ ફાલવાની

અશાંતિના મૂળ છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ-આ ચાર કપાયો અશાંતિની જડ છે અનંત રાત્રીઓ કહે છે કે

વમે જ્ઞાતારિ લોલા રજ્જીઓ દિવ્ય મળ્યો ।

—કવિશ્રીકાવિ સુત્ર.

સોનાના અક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુરસું મન છે તમે તમારી નોટલુકમાં લખી મો કાઠની પાસે નોટલુક છે ? ખજા દુખની વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર આવા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઠની પાસે નાની સરખી નોટલુક પશુ નથી ।

જડ વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ હાથ લાંબા ચોપડાઓ અને આવાંઓ રાખે છે. તેને લખનાર મોટા પત્થરના મુનિમે રાખે છે. પરંતુ ચૈતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટલુક પશુ ચાખતા નથી ।

માતા મોહની હાલર । ગાઈ બાળકને સુવાડે છે એવી રીતે જન તથા જન સ્થાન સ્થાનથી વીતરાજ દેવો જાનનાં હાલરમાં ગાઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

વીતરાજદેવ જાનિનાં સ્વરૂપનું જ્ઞાન કયાવર્તા કહે છે કે —

એ જાતિના સામ્યત આર્થી । જે તારે આત્મસાતિ પ્રાપ્ત કરવી હેતુ તે આ ચારે દોષોનું નિવારણ કર. જ્યાં સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં બેસેલા હશે ત્યાં સુધી જાતિ મળવાની નથી. એક જીવનના પશુ વિષય જ્યાં વિના તેનું વચન કર.

મોસળીનો રસ પીધો અને પેટમાં ટકે નહિ અને જ્ઞાન મિનિટમાં ઉઘડી થઈ નય તે એકદર પાસે જાઓ છા. જે કાઈએ આલેશમાં આવી ઝેર પીધું હેતુ તે તને પશુ હેતિપદ્ધતિમાં લઈ જવામાં આવે છે એકદર રાગીને તપાસે છે પહેલાંને મોસળીનો રસ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન થાય તેનું જીવધ આપે છે જી નને ઉઘડી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવું જ્યાં આવે છે એકદર કહેશે કે નોટલી જલદી ઉઘડી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલદી ઘરડીને આરામ થશે.

આપને પાચનની જ્યાં નેઈએ છે કે વચનની ? આજે તે બંને પ્રવાહ આશી રહ્યો છે ઉપાધ્યયમાં આવી સમજાવની સાધનાના જાગૃતનાં પાન કરો છા અને ઘેર જઈ ઘડી નાખો છા. કપાલચિન્તનનો રસ પીધો અને આરિસમાં જઈ ઘડી નાખ્યો અને જે કપાલચિન્તને ઘડી નાખવનું કપાલમાં આવે છે તેને રક્ષકવાળે પ્રસ્થાન આપે છે । આ તે એવી વાન જઈ કે અમૃત પચતુ નથી અને ઝેર નીકળતુ નથી । પછી તદુરસ્તી થી રહે મજા ।

જ્યાં સુધી કપાય ઓછા ન થાય ત્યાં સુધી શાંતિના તમામ બહારના પ્રયત્નો નકામા નીવડવાના ચૂલા ઉપર દૂધ ગરમ કરવા મૂકવું હોય, નીચે દેવતા સળગતો હોય, દૂધ ગરમ થતા તેમાં ઊભરો આવે તો એકદમ ઊભરાઈ ન જાય તે માટે તેમાં બેચાર પાણીના ટીપા નાખો છો પાણીના ટીપાથી ઊભરો બેમી જાય છે પરંતુ કેટલીવાર ? વળી પાછો બે પાય મિનિટમાં ફરીથી ઊભરો આવે છે આમ કેટલી વાર એમ પાણીના છાટા નાખ્યા કરશો ? સાચો રસ્તો તો તેની નીચે રહેલ અગ્નિને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી નીચે અગ્નિ હશે ત્યાં સુધી તે ઊભરાયા જ કરશે

માણસ પણ અકળાય છે જરાજરામાં તે ઊકળી ઊઠે છે ઉપદેશના છાટા નાખી તેને શાંત કરવામાં આવે છે, પરંતુ ઘેર ગયા અને જરાક નિમિત્ત મળ્યું કે વળી ઊકળે છે ઉપદેશના છાટા નાખી નાખીને ક્યાં સુધી તેને શાંત રાખી શકાય ? જો ખરેખર અત્યંત ઊકળાટ દૂર કરવો હોય તો પહેલાં કપાયરૂપી અગ્નિના ધ્વજને જે અનંત યુગથી સળગી રહ્યા છે તેને દૂર કરવા જોઈએ તે સિવાય તો મનની સાથે તન પણ તપતું રહેશે અને કદિક એ આગ બહાર આવી સાગ ધરને, કદિક પૂરા પરિવારને અને અને કદિક વખત સારાચે સમાજ, દેશ કે રાષ્ટ્રને સળગાવી દેશે

પણ યાદ રાખજો કે ક્રોધની મશાલ લઈ જે કોઈ બીજાના સુખને સળગાવવાની કોશિષ કરે છે તેણે એ મશાલ મારફતે પોતાની માનવતાને સળગાવી દીધી છે ક્રોધ એક આગ છે જે જલાવે છે પણ તે એક એવી આગ છે કે જે પહેલાં તો બીજાને નહિ પરંતુ પોતાને જ જલાવે છે બીજાને સળગાવતા પહેલાં તો પોતાની જાતે જ સળગી જવું પડશે બીજા તો જો તેમાં સળગાવનારું તત્ત્વ ભર્યું હશે તો જ સળગશે ક્રોધથી ક્રોધ ટકરાય છે જો અભાણપણે કોઈને પગ અડકી જાય છે તો ક્રોધ નથી ચઢતો પણ જો કોઈ આવેશમાં આવી સભાનપણે ઠોકર મારે છે તો મગજનો પારો ઊંચે ચઢ્યા વિના રહેતો નથી

ક્રોધની આગથી બચવા માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે મનને શાંત બનાવીએ, કપાયોને મદ પાડીએ જ્યાં સુધી દોરાનો છેડો પાતળો અણીદાર થતો નથી ત્યાં સુધી તે સોયના નાકામાંથી પસાર થતો નથી એટલા માટે જ્યારે બહેનો સીવવા બેસે છે ત્યારે પહેલાં દોગને વળ દઈને પાતળો અણીદાર બનાવે છે અને સોય પરોવે છે એ નાનો દેખાતો દોરો અને સોય અનેક ગરીબ વિધવાઓને રોટલા અપાવે છે જેવી રીતે સોયના નાકામાંથી

મમે જસારિ હોલા રૂબરૂતો દિય મળ્યો ।

—સરકાસિક સૂત્ર.

સોનાના બક્ષરે લખી રાખવા જેવું આ સુવસ્તુ મળે છે તમે તમારી નોટબુકમાં લખી લો. કાઢી પાસે નોટબુક છે ? પણા દુખારી વાત છે કે જીવનને પ્રકાશમય બનાવનાર બાર્વા સોનેરી સૂત્રો લખવા માટે કાઢીની પાસે નાની સરખી નોટબુક પણ નથી !

જે વસ્તુઓના હિસાબને માટે દોઢ દોઢ લાચ લાંબા ચોપડાઓ અને ખાતાઓ રાખે છે તેને લખનાર મોટા ખ્યાલના મુનિઓ રાખે છે. પરંતુ ચેતન્યના વિકાસને માટે એક નાની સરખી નોટબુક પણ રાખતા નથી !

માતા મોહનાં લાકર ! આઈ બાળકને સુચાકે છે એવી રીતે અનવશ્યન હસનશીલ વીતરાગ દેવો જ્ઞાનનાં લાકરમાં આઈ આત્માને મોહની નિદ્રામાંથી જાગૃત કરે છે

શીતરામદેવ શાંતિનાં સ્વપ્નનું દર્શન કયાવર્તાં કહે છે કે—

ઓ શાંતિના શાશ્વત મર્મો ! જો તારે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આ આર લેવોનું નિવારણ કર. આ સુધી આ દોષો તારા હૃદયમાં જોરેલા હશે ત્યાં સુધી શાંતિ મળવાની નથી. એક કષ્ટનું પણ વિશ્લેષ કર વિન્ય તેનું વચન કર

મોસખીનો સ પીધો અને પેટમાં ટકી નહિ અને હસ મિત્રિમાં ઉમરી થઈ ત્યારે તે ડોક્ટર પાસે જતો છે. જો કાઢીએ આવેશમાં આવી ઝેર પાણી હોય તે તને પણ હોરિપ્રકારમાં લઈ જવામાં આવે છે. ડોક્ટર શરીરને તપાસે છે પહેલાંને મોસખીનો સ પેટમાં ટકી રહે અને પાચન કામ તેનું જીવધ આપે છે. બીજાને ઉમરી થઈ અને ઝેર બહાર નીકળી જાય તેવાં દવા આપે છે. ડોક્ટર કહેશે કે ૭૮ થી ૧૦૦ ઉમરી થઈ ઝેર બહાર નીકળી જશે તેટલો જલદી દરદીને આરામ થશે.

આપને પાચનની દવા તેઈએ છે કે વખતની ? આજે તો ઉભો પ્રસાદ માથો રહ્યો છે ઉપાધ્યક્ષમાં આવી સમજાવતી સ્વપ્નનાના અમૃતનાં પાન કરે છે અને ઘેર જઈ કાઢી નાખે છે. કયાવચિન્યનો સ પીધો અને આદિચ્યા નઈ કાઢી નાખ્યો અને ૭ કયાવમારને કાઢી નાખવનું કહેવામાં આવે છે તેને ટકાવવાને પ્રયત્ન આપે છે ! આ તો એવી વાત મર્મ કે અમૃત પચતું નથી અને ઝેર નીકળતું નથી ! ખરી તદુરસ્તી શી રીતે મળે !

આવેશની ક્ષણોમા તે ગુરુને ગુરૂપે જોતી નથી. રાજા અને દેવતાઓ સુદ્ધાનો તિરસ્કાર કરી એએ છે ક્રોધ એવા અધ બનાવે છે કે તે વખતે એ પણ વિચાર નથી આવતો કે વહુ દીકરીઓ બેઠી છે તેમની સામે આ શબ્દો બોલવા ઉચિત છે કે અનુચિત સમ્યક્તા અને શિષ્ટતાની મર્યાદા બોવાઈ જાય છે. કેટલીક વખત તો તે પોતાને માટે પણ એવા અનુચિત શબ્દો બોલે છે કે જો બીજાએ તેને માટે તેવા શબ્દો વાપર્યા હોય તો લડવા કે મરવા તૈયાર થઈ જાય.

મને એક અનુભવ છે એક માનવી આવેશમા બોલી રહ્યો હતો કે હું એવો નાગ છું કે જો ડખીશ તો પાણી પણ પીવા નહિ પામો મને થયું કે દેહ તો માનવનો મળ્યો છે પણ હજી અદર સર્પથોનિના સસ્કાર રહી ગયા છે. એક ભાઈ સાહેબ કહેતા હતા કે હું સો ગુડનો એક ગુડો છું. આખા શહેરમા મારા ગુડાપણાની ધાક છે કાઈની તાકાત નથી કે મારી સામે જુએ મારા મનમા થયું કે હું તો આ ભાઈને સંજ્ઞન વ્યક્તિ સમજતો હતો પણ મારી એ ભૂલ હતી કારણ એ પોતે જ પોતાના ગુડા પણાનો સ્વીકાર કરે છે !

ક્રોધનો આવેશ મનુષ્યને કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ કરે છે માતા પ્રત્યે ક્રોધ કરનાર પુત્ર, ખરેખર પુત્ર તરીકેનું કર્તવ્ય ચૂકે છે, જો તેને કર્તવ્યનું સતત ભાન હોય તો ક્રોધ તેને ખાગલ નથી બતાવી શકતો. પણ ક્રોધ પવનની આધીની માફક આવે છે જ્યારે તે આવે છે ત્યારે વિવેકનો દીવો તો બધા-યથી પહેલો છુઝાઈ જાય છે દીવો છુઝાયા પછી જેમ અધકાર વ્યાપે છે તેવી રીતે વિવેક થયા પછી અનિષ્ટો ફેલાય છે ક્રોધથી અધ વ્યક્તિને શુ વિતરશે તે તો ક્રોધનો નશા બિતર્યા પછી જ ખબર પડે છે

મુખઈ શહેરમા રસ્તા ઉપર એક બહેન ફૂટપાથ ઉપર જઈ રહ્યા હતા સાથે તેમની એક છએક વર્ષની દીકરી હતી થોડેક દૂર એક કુગ્ગા વેચનાર બિંબો હતો તેની પાસેના રગબેરગી કુગ્ગાઓ જોઈ છોકરી અટકી ગઈ. કુગ્ગાની કિંમત માત્ર બે પૈસા હતી પણ બે પૈસાની કિંમત આપના મનથી ભલે ખાસ ન હોય, પરંતુ ગરીબોને તો બે પૈસા પણ બે રૂપિયા જેવા થઈ પડે છે તમને પણ પૈસાની કિંમત તો છે જ કાઈ ગરીબ કે અનાથ સામે આવે અને હાથ લખાવે ત્યારે બે પૈસા પણ કાઢતા હાથ સક્રાંચ અનુભવે એ, છતાં એ જ માણસ પોતાનો ભોગવિલાસ માટે સેકડો રૂપિયા ખરબાદ

પચ્ચર કરવા માટે દોરાને પાતળો બનાવવો જરૂરી છે તેવી જ રીતે સપ્તાર સત્તરને પૂર કરવા માટે કપાસરૂપી દોરાને પાતળો પાડવો આવશ્યક છે. આ સુધી કપાસોની તીવ્રતા છે ત્યાં સુધી બલપર પરાની શક્તિ અડકી શકતી નથી.

ઉપરાંત આત્મા ભગવાન મદ્યારીર કહે છે—

કોહો ય માણો ય મજિગાદિયા

માયા ય હોમો ય પચકુમાળા ।

જલારિ પપ ય કસિણા કસાયા

સિચમ્મિ મૂઠાદ પુજમવન્સ ॥

—દસપૈકાલિક સૂત્ર

આ સુધી કૌંઠ અને માન અનિમ્બિત છે અને માત્ર તથા લોભ ઉપર આપણું નિશ્ચયનું નથી ત્યાં સુધી કપાસોની વિપલેશ વધતી જ રહેતી અને બલપર પરાની રૂઝા મટવાનાં નથી.

એટલે આપ હમેશાં નમ્ર રહો. એકાન્તની ક્ષણેમાં આરે એટલે હો તારે વિચાર કરો કે આપનો કૌંઠ પર અધિકાર છે કે કૌંઠનો આપના પર અધિકાર છે? આરે કૌંઠ આજલા દરવાળે પેસે છે તારે વિવેક પાછળ દરવાળેથી કાઢી જાય છે તે વખતે આપના ઉપર આપનું નહિ પણ સૈવાનનું શાસન રહે છે વિવેકનું શાસન મધુ એટલે પ્રકાશ થયો. પછી માથુસ એ પણ વિચાર નથી કરતો કે હું કોની સામે બોલું છું મારી સામે મારા આસ્થુષિય પૂજ્ય પિતા કિસા છે જ મદ્યારી માતા છે કે જેણે ક્યોં સુધી મને કામી ઉપાડી ફેરવ્યા કર્યો છે અવરાનું છે અથવા મારી સામે મારા મુઠ છે જેમણે હાલની આપરી ગુણમાં પ્રકાશ પુણ્યો છે જેના કામનું હસ્તરખર્ચથી મારા જીવનની મારી સોનું બની ગઈ છે એમને તિરસ્કાર કરવા તે તૈયાર થઈ જાય છે.

તારાણુ અદંતાપિ જીવનના આ સ્થાને એક ગાથામાં સ્ફૂટ કરે છે

કોવાવિદ્યાણ યાજ્ઞમ્મિ માતરં વિતરં શુભ ।

મયિવિલ્લયન્તિ સાધુ ય શયાણો વેદયાણિ ય ॥

અસિ કારિયાઈ સૂત્ર અ. ૩૬ ચા. ૧૪

અવિભાજિત મુત્રમાં તારાણુ અદંતાપિ કોવાવિદ્યા વ્યક્તિનું મિત્ર રહે છે. આજે સુગીના પ્રત્યેક બાળમાં કોપનું તાલિયન થાય છે તારે તેની આજ્ઞા નબંધ રહે જાય છે. પછી તે માતાપિતાને બોધ શકતી નથી.

પત્ની ગયુ હતું પોતાના હાથે જ પોતાની પુત્રીની હત્યા થએલી જોઈ માતા પગથી માથા સુધી કપી ગઈ એ પણ જોરથી આક્રંદ કરવા મડી તેના અવાજમા તેના હૃદયની વેદનાઓ વ્યક્ત થતી હતી

ત્રણ મિનિટમા બધું બની ગયું પણ ત્રણ મિનિટના આવેશે કેવો ગળ્ગળ કરી નાખ્યો હતો ! તો પછી જેના હૃદયમા હંમેશા ક્રોધની જવાળાઓ સળગતી રહે છે તેમની તો વાતજ શી કરવી ? ક્રોધનો કા તો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કે કા તો તેને એકદમ ઓછો કરી નાખવો જોઈ એ આખી જિંદગી ક્રોધની જવાળામા સળગતા રહેવું એ તો આપણા સદ્ગુણોની રાખ કરવા જેવું છે, જ્યાં સુધી ક્રોધની આગ હૃદયમા જલતી રહે છે ત્યાં સુધી આત્મા સત્યાસત્યનો વિવેક ગંભીર શકતો નથી સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરવાની તેનામા હિંમત જ રહેતી નથી તેની પાસે નથી હોતો પ્રેમનો પ્રવાહ કે શાંતિના શીતળ જળ તેની પાસે હોય છે માત્ર આગ જે જ્યાં પહોંચે ત્યાં સળગાવવાનું કાર્ય જ કરે છે જેણે જિંદગી સુધી સળગાવવાનું જ કાર્ય કર્યું છે તેને આપ માનો છો કે સ્વર્ગના પુખ્ત મળશે ? તેના નસીબમા તો નર્કની આગ જ લખાએલા છે

અનંત અનુભવ કરનારા ક્રોધને જૈન પરિણાપમા અનંતાનુભવી કહેવાય છે તે અનંત અનંત જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરામા વૃદ્ધિ કરે છે આત્માને સમ્યક્ત્વથી દૂર કરી નર્કની જવાળાઓ તરફ ધકેલે છે તમે તો વેપારી છો જે ધરાક આપની પાસેથી માલ લઈ બદલામા પૈસાને બદલે પત્થર આપે તેવા ધરાકને આપ કદિ પસંદ નહિ કરો અનંતાનુભવી ક્રોધ પણ એ ધરાક જેવો છે જે તમારી પાસેથી સમ્યક્ત્વ રૂપી માલ લઈ આપને નર્કના પત્થર આપે છે છતાં આપ એવા ધરાક સાથે કેમ સંબંધ રાખો છો ?

અનંતાનુભવી જાય તો ભવપરંપરાનું મૂળ ક્યાં જાય અને જેનું મૂળ ક્યાં ગયું, વિનાશ પામ્યું તે બ્રહ્મ ટેટલા દિવસ ટકી રહેવાનું ? જીવનમા જે સહવિવેકની જ્યોત જગાવવા હોય તો અનંતાનુભવીના અધઃકારને દૂર કરો ચાર પ્રવરના ગોળા છે એક માટીનો, બીજો લાકડાનો, ત્રીજો પથ્થરનો અને ચોથો લોખંડનો, ચારેની ઉપર સૂર્યના પ્રખર ફિરલો એક સાથે પડે છે ચારે ગરમ થાય છે પરંતુ સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ચારે ઠંડા થવા માંડે છે, ત્યારે માટીનો ગોળો સૌથી પહેલા ઠંડો થાય છે, લાકડાના, પથ્થરના અને લોખંડના ગોળાને ઠંડા થતાં અનુક્રમે બમણો વખત લાગે છે

ઠંડા થવામા જેને વધુ વખત લાગે છે તેનામા ગરમીના તત્ત્વો વધુ પ્રવેશેલા છે એ સમજજો, એવી જ રીતે બાહ્ય વાતાવરણ એક સંખ્ય હોવા

કરે છે બે પૈસા શુ ચાર કે બાઠ આના તે કુ કે ચૂ માં પૂરા કરે
 છે બે પૈસા શુ ચાર કે આના તે કુ કે ચૂ માં પૂરા થઈ જાય છે
 કુ અને શુ અને પાન ચાવીને ચૂકી નાખવું તે ચૂ બીડીએ તે
 ખમભાવ કરી નાખ્યું છે તેણે કેટલું ભોરી બાળ્યું છે કેટલા સુદર ગદેશ-
 ઓને સ્થામ મનાવ્યા છે તેનો તે કાણુ દિસાય ગયું છે ?

પ્રમખાન તે હસ્તુની માફક આખા ભારતવર્ષમાં ફેલાઈ ગયું છે. ચૂ-
 ઢીથી માંડીને મહેસો સુધી તેની ખતિ કાંઈ રોકી શક્યું નથી એક ખેડૂત
 ખેતર ઉપર જાય છે ત્યારે ચાર આનાના ચણા નહિ લઈ લઈ જાય ચાર
 આનાની તમાકુ અને ચલમ લઈ જવાનું જૂલતો નથી એવી જ રીતે સિક્કિત
 માણસો એકિસે જતી વખતે મધ્યમ કે પિસ્તા ખીસામાં નથી નાખતા પણ
 સ્નાયેટનું પાકીટ તે કમેલ સાથે જ રાખે છે

ગરીબો પણ આવાં દુલ્લસનોની પાછળ કેટલાં નાણાં જરવાઈ કરે છે !
 એક બાળુ ગરીબીની હસિયાર કરે છે અને બીજા બાળુ સીંદ્ય અને સંપત્તિનો
 નાશ કરનાર આવાં વ્યક્તો ગળે વળગાડીને ફરે છે !

હા તે ફટપણ ઉપર ચાલતી માતાની પાસે બે પૈસા નહોતા નહિ
 તે કઈ વ્યભાગ્યી મા હતો કે જે છતાં સાધને પોતાનાં નાનાં બાળકોના
 માલની સાચી ઝોલો ચલાવે તેની નાની બાળકીને શુ બાન દોષ કે તેની
 માની પાસે બે પૈસા પણ નથી ! તેની જગ વધતી થઈ તેણે કુએ સેવા
 માટે કુએ કરવા માંડ્યો. રસ્તા ઉપરથી જોરથી રડવા માંડી તેને કાંત
 કરવા માટે તેની માતાએ બધા ઉપાયો કર્યા પણ એકે કામ લાગ્યો નહિ-
 આ જોઈ બાળુબાળુના રાહદારીઓ બેચા ચલાવે અને તે માતાને કપાઈ આપવા
 લાગ્યા કે કેમ કુએ બાધવતી નથી ? બે પૈસામાં સી મેટી વિસાત છે !
 બાટલી કનુસ શુ કરવા શાય છે ?

રાહદારીઓની વાત તેના દિલને મોઠ લગાવી ગઈ હતી અને કુ ખરી
 તેની સમજવશિત નાશ પામી. મનની ક્ષાંતિને સ્થાને ધમધમાટ ચલા માંડ્યો-
 આ બાળુ બાળકીએ જોરથી બેઠગ તાણવા માંડ્યા આથી માતાએ આને
 લગાં આવી નહ જોરથી એક ધણો માર્યો અને ઊંઘરી રસ્તા ઉપર પડી
 ગઈ અને પાતાની સાથે ૪ સપ્તમાઈ કરતી એક મોટર ત્યાંથી પસાર થતી
 હતી તે તેની ઉપર ફરી વળા. ભોલીનું આભોમીનું ભરાઈ ગયું એક મીસની
 સાથે તે ઊંઘરી કમેલને માટે સુઈગઈ મા નીચે વળીને ડુબેલાં તે જણ

કહી રહ્યું છે તેણે કહ્યું 'શું કહી રહ્યા છો, વરુણ દેવ, કઈ સમજણમાં આવતું નથી।' પાણીએ જવાબ વાળ્યો, 'કહેવાના દા'ડા તો ગયા; હવે તો શેકાવાના દા'ડા છે તેમ છતાં તમે સાબળવા ઈચ્છો છો તો સાબળો. 'નીચે અગ્નિ તપી રહ્યો છે, પણ એની તે શી તાકાત છે કે તે મને બાળી શકે હું એક મિનિટમાં જ એને ડોકા કરી શકું છું પણ અદ્વિસોસ છે કે વચ્ચે આ વાસણ પડ્યું છે બસ, એના જ કારણે આજે મારે અણુએ અણુ તપી રહ્યો છે'

આ એક રૂપક છે પાણીની વાત તમે સાબળી તેવી જ છે આત્માની કથની તે અડતાળીશ મિનિટમાં અશાંતિના અગ્નિને સદા સારું ઓલવી શકે છે પરંતુ વચ્ચે પડેલું છે આવરણ, તે આવરણ જ તેને દેહાશક્તિના દાવાનલમાં તપાવી રહ્યું છે એ પુત્ર પરનો રાગ જ હતો કે જેને કારણે ઘૃતરાષ્ટ્રની આંધળી આંખોને સો વખત રડવું પડ્યું એ રાગ-દશા જ હતી કે, એક નટકન્યાની પાછળ ગાડા બનેલા ઇલાયચીકુમારે પોતાના વૃદ્ધ માતા-પિતાને તળ્યા

રાગ કેટલો કડોર હોય છે, એ પણ તમે જાણી લ્યો. અનેક સસરાઓએ પોતાના જમાઈના શિરે પાઘડી બધાવી હતી પરંતુ ઇતિહાસમાં એક જ સસરો એવું કડોર હૃદય લઈને આવ્યો હતો કે, જેણે પોતાના જમાઈને-માથે, ધગધગતા અગારા મૂક્યા હતા જૈન જગતનો ઉન્નવળ ત્યાગી ગજસુકુમાર તમારી સ્મૃતિમાં આવ્યો હશે સોમિલની સુંદરી કન્યા જોડે એનો વિવાહ નક્કો થયો અને ભોગમાં પડેલો રાજકુમાર ત્યાગના પથે વિચર્યો સવારનો ભોગી, સાજનો ભોગી બની મહાકાળ સ્મશાને પહોંચી જાય છે અને ત્યાં જ આવે છે તેમનો સસરો પણ તે પ્રેમ નહીં પરંતુ પ્રતિશોધ-બદલાની ભાવના લઈને આવે છે અને જુવાન ભોગીના માથે ધગધગતા અગારા મૂકતા એના હાથ જરા સરખાય કે પ્યા નહીં આ હતો પુત્રી પ્રત્યેનો રાગ જેણે આવું કડોર કર્મ બાધવા પિતાના હાથને પ્રેરિત કર્યો.'

છતાં આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આવા કડોર કર્મ કરનાર રાગને તમે છોડી શકતા નથી તેને જ તમે લાડ અને પ્યારથી પોષો છો વારુ, ત્યારે તમે જલ્દી બતાવો કે, તમે રાગને લાડ કરો છો કે ત્યાગને ? અરે, વર અને વહુને શણગાર્યા ત્યારે રાગને જ લાડ કર્યો હતા ને ? તમને રાગની વાતો ગમે છે કે, વિ રાગની ? એક વ્યક્તિ તમારા પુત્રના વેવિશાળ માટે આવે

પરંતુ રાજના રાખથી બચવા માટે કંઈ કરે છે ખરી ? જી નહિ, કશું જ નહિ. કારણ ? કારણ કે એનો રાખ તીક્ષ્ણ લાગતો નથી. પરંતુ માફ રાખને કે વેદનીય કમતિા રાખ એ વિછીતો રાખ છે જે ઘસરાવી મૂકે છે પણ ગ્રાણુ ભેટો નથી. તે આત્માના સદ્ગુણોને મારતો નથી ક્યારે રાગતો રાખ સપનો રાખ છે જે મનુષ્યને ઘસરાવતો નથી. પણ બેલાન કરી મૂકે છે માફ રાખને વીછી કરતાં સાપનો રાખ વાપ કરે છે એની મૃત્યુ સુધી પણ ખબર પડતી નથી માટે વેદનીય કમતિા બચવા માટે પણ પહેલાં રાગને સમાપ્ત કરવો પડે.

રાગ-દયા શુભને પણ અશુભમાં ફેરવી નાખે છે એ એક સિદ્ધિ છે કે શુભ ક્રિયાનું શુભ પ્રતિફળ હોય છે પરંતુ રાગ-ભાવને લઈને શુભ ક્રિયા કરેલો તો તે પણ અશુભ ફળદાયી બનશે ! ઘન એ શુભ ક્રિયા છે એમાં સક્રિયારે આદીશ્વર પ્રભુને ઈશ્વરસન્ન ઘન કશું અને ભવપરંપરાને સીમિત કરી લીધી. કુખમાં પડેલી રાજકુમારી અદ્યત્તજાએ પ્રભુ મહા-વીરને મુકાં આપના આકાંક્ષા ઘન કશું અને જીવનની સંજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરી પરંતુ ભગવાન મહાવીરની સામુએ એમને મોતીઓ વડે વધાના ખૂબ જ પ્રસન્નતાપૂર્વક એમને ઘન દીધું જ્યાં જામ કરવાથી એની તો ભવ-પરંપરામાં વધારો થયો. કારણ કે સની અદ્યત્તજાએ એમને દીધાં તાપ્તની મદાન સન જાણી ઘન દીધું હતું ક્યારે સામુએ પોતાનો જન-માતા માની ઘન દીધું હતું પહેલામાં ત્યાગની દ્રષ્ટિ હતી ત્યારે બીજામાં રાગ-પિ હતી આ રાગ-પિ જ જિવા-તત્ત્વન કારખી જાય છે એમાં ઉપર જસન મળિયાને કાતરી નાખે છે તેમ / રાગદષ્ટિ ધમ અને વૈરાગ્યની દ્રષ્ટિને આશીર્વાદ કરી નાખે છે

મોદ-ધરમાં મેલી મોદને મળવું જસ ભવ છે ! કારણ કે એ આત્માની દ્રષ્ટિને વિફળ કરી મૂકે છે એ એક જનમ્ આત્મરણ છે જેને લઈને નિકર નમ વળુને પણ જોઈ શકાતી નથી આવા જ આત્મરણમાં દમાઈ જનત સન્નિમાળા આત્મા પણ ફર અને ચક્ર રૂપે બદલતો ફરે છે આધિ-આધિ જન ઉપાધિના અપારદ અગ્નિમાં એ શીકાય છે.

એક વાસ્તવમાં પાણી કાઢતું હતું નીચે રહેલો તે / અગ્નિ પત્ર-નો પાણીને ગ્રમ કરી મળે દત્તે તે / રાજે પાણીમાં સન-સનનો અવાજ થવા સાચા પદે મેડેલી બદેને તે સંતોષ્યો તેને સાચું પાણી કંઈક

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ
અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નર્યો છે શકેન્દ્ર પામે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકેટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દીપ્ત થઈ છે. ચક્રવર્તીનું સપ્તર્ણુ રાજ એના રત્નને ખરીતી શકતું નથી તેવો બત્રીસ હજાર વિમાનોનો આમી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિગળે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર ત્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થકર દેવની સામે આવીને એમે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાલ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કયો લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમાં પણ કેટલો આનંદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેઠી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જયુ જેવો યુવક આહ-આહ પત્નીઓનો સહવાસ તથા એક દિવસમાં સુધર્મ ગણધર્મના ચેત્રો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે પન્નાના એક કિટકાને બત્રીસ-સુકુમારીઓને તથા ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમાં પણ એક આનંદ છે પણ એનો આગ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ ગયે છે સરોવરમાં કમળ ખીલ્યા છે, એમાં ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુગંધનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકો એ આનંદને શું બાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુક્તે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉંમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાલસા વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુક્તે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)માં આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમાં આવ્યા જ છો ને ? (સભામાં હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સુચક છે. જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસારથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાંથી કઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાંથી એક પાણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

છે તે પણ સાથે વજનદાર ઝેણી સર્જે ન જ આવે છે. વજનદાર ઝેણીનો ખર્ચ તમે સમજી ગયા હોશો. તમે તમારા સ્વામીની વાતને બહુ જાણી જ સમજી છો છો.

બીજી બાંધી તમારા પુત્રની દીકરાની વાત કરવા આવે છે જરા જાણી જતાં છે કે બાળકોમાં કયું કયું કામ આવી શકે. દીકરાની વાત કરનાર કે વેવિસાળની કરનાર કે પણ જાજાના મુખમાં ત્યાગની વાત કરનાર કાંઈને અમતો નથી.

તમને જાણે કે ન જાણે, જાણે તે બાઈ ત્યાગની / વાતો કહેવાનાં વિજ્ઞાનમાં ત્યાગ એ પહેલી યાત્રા છે. ત્યાં મુખી બીજા પોતાને માટેનાં એકરૂપ કરી લેતું નથી ત્યાં મુખી પૃથ્વીને બેઠેને ઉપર આવે સકતું નથી. જ્યારે બીજા પોતાનું વિચારનું કરી નાખે છે ત્યારે / એકને જાણે હજારનું વરણન સર્જી તે આગળ વધે છે.

આ જ વાત પેલા મહાપુરુષોની છે કે જો એક દિવસ તમારી જાને જામારી જેવા જ દેતા, પરંતુ જ્યારે તેમણે પોતાની ઇચ્છાઓ જાને જામાનોતું અસિદ્ધાન કયું બીજાના દિવસમાં પોતાને અગતી દીધા ત્યારે જ તેઓ મહાપુરુષોની હરણમાં આવી શક્યા. દુનિયાએ એમને જોયા જાને તે એમની પાસે નથી પડી. વધારાનું રૂબરૂમારે ત્રીસ વધની ભજતી ભર-જુવાનીમાં રાજ-પ્રાસાદોને ઠોકરે મારી બનતો રાક્ષસીધા ત્યારે તેઓ જાજવાન મહાવીરના સ્વરૂપમાં પૂજામાં લુહા અને ગાંધી જાના મહાપુરુષો ત્યાગના જાજ જ આગળ વધ્યા હતા.

દુનિયાએ જોયીઓનો દેખાવ જોયો છે પણ તે નથી છે તો ફક્ત ત્યાગીઓના ચરણોમાં જ ભારતની ભૂમિ પર જેમ ચક્રવર્તીઓ ચલા છે તેમ જાનેક ત્યાગીઓએ પણ અવી જામ પારણ કયો છે ત્યાગીઓના મંદિર તો તમે જા ? પણ માન્ય રહેવા જોઈ શકશો પરંતુ ચક્રવર્તીનું એક પણ મંદિર જાણ તમને દેખાશે નથી જા ત્યાગીની દેણ છે હજારો દેવો ચક્રવર્તીની સવામાં નહીં છે પરંતુ એક પણ દેવ તેમને નમસ્કાર કરતો નથી પણ જ્યારે તે આગ્નિ-ધમનિ સ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેઓ નમસ્કાર કરે છે બીજા જાદુ આગમાં વણન આવે છે કે ચક્રવર્તીને ચક્રવર્તી સ્વરૂપ મરણ પામે છે તો એને ખરે / નરકમાં જવું પડે છે ચક્રવર્તીનું સિદ્ધાસન તજી તે તે ત્યાગના સિદ્ધાસન પર બિરાજે છે તો તે સ્વર્ગ

અથવા મોક્ષને પામે છે આ છે ત્યાગનું મહત્ત્વ જે નરકથી ઉગારી અર્ગ્ય અથવા મોક્ષ અપાવે છે

હવે તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ સમજી શક્યા હશે ભોગ હમેશા ત્યાગની સામે નમ્યો છે શકેન્દ્ર પાસે કેટલો વૈભવ છે, એના મુકૂટ પર અમૃત્ય રત્નો જડેલા છે જેના તેજથી એનું મુખ દાંપી ગિઠે છે. ચક્રવર્તીનું સપૂર્ણ રાજ એના રત્નને ખરીદી શકતું નથી તેવો બીજો હજાર વિમાનોનો સ્વામી શકેન્દ્ર પોતાના સિંહાસન પર બિરાજે છે ત્યારે સિંહની જેમ ગર્જના કરે છે, પરંતુ તેજ ઈન્દ્ર જ્યારે ત્યાગના દેવ-તીર્થ કર દેવની સામે આવીને બેસે છે ત્યારે એક સસલાથી પણ વધુ નમ્ર બની જાય છે

હજુ સુધી તો તમે ત્યાગનું મહત્ત્વ જ સાબળ્યું છે પરંતુ ત્યાગનો આનંદ કરી લીધો છે કે નહીં ? રાગનો આનંદ તો તમે કેટલીય વાર લીધો છે, હવે જરા ત્યાગના આનંદને પણ માણી લ્યો, જુઓ, એમા પણ કેટલો આનંદ લયો છે ! પરંતુ ભોગના આસને બેસી ત્યાગનો આનંદ કદી લઈ શકાતો નથી, જ જુ જેવો યુવક આઠ-આઠ પત્નીઓનો સહવાસ તજી એક દિવસમા સુધર્મ ગણધરના ચેલો બની ગયો એ હતો ત્યાગનો આનંદ ત્યાગનો રસ માણ્યો તો શાલિભદ્રે ! જે ધન્નાના એક ફિટકારે બીજા સુકુમારીઓને તજી ત્યાગના પથે સચર્યો

ત્યાગમા પણ એક આનંદ છે પણ એનો આગ્વાદ તો જેણે ત્યાગનો પથ અપનાવ્યો હોય તે જ લઈ શકે છે સરોવરમા કમળ ખીલ્યા છે, એમા ભમરા છે તેમ દેડકા પણ પરંતુ કમળની સુવાસનો આનંદ ભમરો લઈ શકે છે, દેડકા એ આનંદને શું જાણે ? ત્યાગનો આનંદ અતિમુકતે લીધો હતો નવ વર્ષની ઉમરે, આ અવસ્થા તો છે રમવા અને ખાવા-પીવાની અને એક તૃણાભરો વ્યક્તિને જેટલું ધન ગમે છે એટલું જ બાળકને રમવા ગમે છે પરંતુ જ્યારે ત્યાગી સત ગૌતમ પ્રભુને અતિમુકતે જોયા ત્યારે તે રમતનું ધ્યાન છોડી ત્યાગની ભૂમિ (ઉપાશ્રય)મા આવી પહોંચ્યો તમે સૌ પણ વેપારની ભૂમિ છોડી ત્યાગની ભૂમિ-ઉપાશ્રયમા આવ્યા જ છો ને ? (સલામા હસાહસ)

જન્મ અને મૃત્યુ જ ત્યાગના સૂચક છે જન્મ્યા હતા ત્યારે પણ કંઈ સાથે લાવ્યા નહોતા અને સસારથી વિદાય લઈશું ત્યારે પણ સાથે શું લઈ જવાના ? તમે, લોહીનું પાણી કરીને જે વસ્તુઓ એકઠી કરી છે એમને જરા પૂછી લ્યો કે એમાથી કંઈ વસ્તુ તમારી સાથે આવવાની છે ! તે હજારો વસ્તુઓમાથી એક પણ સાથે આવશે ખરી ? તમારો આત્મા શો જવાળા

આપે છે ? જ્યાં દે જ્યાં ચીજો શું જ્યાં વાળો ? પરંતુ મૈત્ર્ય પરિ
બદલે જ પૂછી શ્યો તે તો જ્યાં આપો ને ? તેમનો જ્યાં સ્વીકાર-સંચાર
દશે કે નફાર સંચાર ? એ નિશ્ચિત છે કે જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે સર્વ
કંઈ બહી જ હોય તો આપ્યા જુ પછી દિશા એક કવિએ પણ કહ્યું છે કે

મેરા મેરા મો વુ કહતા હૈ વહ કુછ મી કામ ન માવગા
વુ બરી મુઝિઠ માયા હૈ મૌર જાહી હાયો માવગા ॥”

આપથી કાન આપુ છે ત્યારથી ઇશ્વાન એમો છે કે આ માડુ છે
તે માડુ છે આ કુ માડુ જ સર્વ સંપત્તિનાં મૂળ છે મમતાની
મહોર મારી જે કંઈ એકદુ કદુ છે તે તારા જીવનની છેલ્લી મરીઆમાં-
ખેરામાં પત્થની કાળી જવાથી તને ઉચારી બેચારાં જસમર્ષ છે તું આપો
ત્યારે મુઝી માંધીને આપો કહો તમે એવું કહો કે આપે જાણક આવતરે
છે ત્યારે એની મુઝી વાળેલી હોય છે આપે તું આપો મીઝી સમસત્યારે
આ મધુ પરમુ મર્ષ જશે તું તો આવી કાલે જ દુનિયામાંથી વિદાય થઈશ.

એમું તો નિશ્ચિત છે જ પણ એવાની પણ રીત હોય છે એક
માણસ એકીનું પાણી-પરસેના કરીને આપ્યા નિહાળી મુઝી પેશા બેસા જો
કરે છે આપો જ નથી ને અવગણતા જ નથી. પરંતુ મૈત્ર્ય એક જ અપારે
સર્વ કંઈ તજ આવી નીકળે છે ત્યારે એકા એમો છે આપે જાણ
છેલ્લીને આવી ગયો. ખીને માણસ પણ છે જે છુડિતને દળશે-લાખો
રૂપિયા કમાણો છે પણ તેમાંથી તેણે આપું અનેકાને અવગણ્ય છે પોતાના
ગરીબ કાઈ-કાઈએને મટે કાળશે રૂપિયા તેણે આપ્યા હોય છે આપે
આપો માણસ મૈત્ર્ય ચર્તા આવી નીકળે છે ત્યારે દુનિયા કહે છે મધુ
અકાદુર હતો જીવત જીવવાની કળા એટલે જાણી હતી તે મનને જીવિ
નહોતો હતો એવું કહીકરીને મરી જમારાઓમાંથી તે નહોતો તેણે
કમાઈ નવરુ તેમ વાપરી પણ જાણુ વાર ત્યારે કવે જાણી દેસલો
આપો કે તમારે નિચારો-આપે બનવું છે કે બકાદુર ? હું માનું
છું કે મર્ષપણ આપે બનવાનું પસંદ નહીં કરે કામ-લામ કરીને કમાવું
અને રોતા-રોતા છેલ્લીને આવી નીકળવું એ બકાદુરનું નહીં પણ કાવરોનું-
નિચારણીનું કામ છે

બકાદુર બનવું છે તો મનને વિચાર બનાવો. ખીલ માટે કંઈ ત્યાગ
કરતાં રીજો. મનને એવું તો સાધો કે આપે સંપત્તિના વિકાસનનો પ્રભ
આવે ત્યારે પણ તમે કહી કહો કે તમે શ્યો આર કંઈ નહીં જોઈએ.”

આ શબ્દોમા તમને વિશાળ હૃદય જોવા મળશે સકુચિત દિલનો માણસ-
આવી તદ્દન વિપરીત મનોવૃત્તિ ધરાવતો હોય છે તે કહેશે, “ હું જ લઈશ;
તને નહીં આપુ ” આ નીતિ પર ચાલીને કેટકીએ અયોધ્યાને નરક બનાવી
મૂંઝી હતી રામ તો વનમા સીધાવ્યા ભરતને અન્તસ્તાપ થયો દશરથનું
પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું અને અયોધ્યાનગરી સૂતી બની ગઈ

જીવનનો વિકાસ વિલાસમાં નહીં, ત્યાગમા છે નબળાઈને, દુર્બળતાને,
સંજ્ઞનતા માનવી એ ભૂલ છે અને કાયરતાને અહિંસા માનવી એ પણ
એવી જ એક ભૂલ છે અને એમ વિલાસમા વિકાસ માનવો એ તેથી પણ
ગભીર ભૂલ છે વિલાસી વ્યક્તિ કદી વિકાસ કરી શકતી નથી એક
કવિએ કહ્યું છે

ત્યાગ નહીં, જેને ગાદી ગમે,
જેના હૈયામા વાસ કર્યો કુર્મ્મે,
જેના રોમે રોમે સ્વાર્થ રમે,
મેલુડા માનવી તે જરીએ
જેને સ્થાનક માટે અવકાશ નથી
એવા પાપી વિલાસીના મદિરમા,
મારા દીન દયાળુ નો વાસ નથી ”

જેને ત્યાગથી વાત પ્રિય નથી, જેનો શ્રમ જોઈતો નથી, સેવા નહીં
પણ સત્તાની જેને ભૂખ છે, જેને સત્ય નહીં પણ સ્વાર્થ પ્રિય છે જેને
સીનેમા જોવા જવા સમય છે, પણ ધર્મગ્રાંથાનકે આવવાની ફરસદ નથી,
એવા વિલાસી કાદવમા ખૂપેલાના મન-મદિરમા આત્મા કદી સ્વસ્થ રહી
શકતો નથી તેને તો ત્યાગની મધુર ખૂશખોની જરૂર છે જ્યારે હૃદયમા
ત્યાગનો દેવ બિરાજેલો હોય છે ત્યારે મન બોલશે, ‘ હું એકલો ખાઈ
શકતો નથી તમે ખાશો આરે જ ખાઈશ ’ ઉપનિષદમા પણ કહેવાયું છે કે

“ તેન ત્યક્તેન મૂજિથા ।

મા ગૃહ્ણ કસ્યવિદ્ધનમ્ ॥

“ બીજને આપ્યા પછી જ આરોગો કોઈની સપત્તિ ઉપર મમત્વ
ન રાખો ”

જ્યારે મનમા અનાસક્તભાવ જાગે છે અને તે સમયે પદાર્થનો જે
ત્યાગ કરવામા આવે છે તે સાચા અર્થમા ત્યાગ છે આ આત્માએ મોહ-
દશામા રહી અનેકવાર ત્યાગ કર્યો છે તમે પણ અનેકવાર એવા ત્યાગ કર્યા

છે અચૂક વસ્તુ મળશે તો ખાટલા ઉપરાસ કરીશ છેકરો યેર ફરશે તો
ખાંચ ખાંચ બેસ કરીશ આમાં ત્યાજ તો છે પણ તે રાત્રિભિન્ન ત્યાજ છે
કોઈમા પણ ત્યાજ ક્યો છે ખાવેશમાં આવીને સાત મારી ચાલી નીકળ્યા
અને ત્રણ દિવસ મુઠી એક કણ પણ ખાધું નહીં તો શું એને આમ તપ
માની શકશે ખ ૧ વીતરાજ દેવ આત્રા તારને તપરૂપે સ્વીકારતા નથી.

સેબી મનની વ્યક્તિ પણ ત્યાજ કરે છે દુકાને ચીરદી જામી છે
ધેરથી જાળક બાંધ્યું અને કહેવા લાગ્યું આસો બાણુ હજુ મઈ રમ્યું
છે આ જાણુ માર વાગ્યું છે અને પેટમાં જૂખ લાગી છે તેમ જતા
આઠકોની ચીરદીને જોઈ જાણવું મન થતું નથી તે કહી દે છે કે “બા,
તું જામી લે? અને તારી બાને કહેજે કે તે પણ જામી લે. અને કમણું
જૂખ લાગી નથી! બો જનનો અદી” ત્યાજ ક્યો છે પણ તેમાં જાતન-દિ
નથી. ભૌતિક પદાર્થોના રાગમાં અનેકવાર આપણે ત્યાજ ક્યો છે કોઈમાં
કોઈ પ્રતિજ્ઞાઓ પણ કરી છે પરંતુ ૭ ત્યાજમાં પાનદણિ ન મળે તે ત્યા
જને સાચા અર્થમાં ત્યાજ કહી શકાય નહીં

વિજાનેરના મહારાજના સાઈનું નામ પૃથ્વીરાજ હતું તેમનાં લગ્ન
લાલદે નામની સુદર રાજકુવરી સાથે થયેલાં. એકવાર લાલદે બીમાર પડી
તેની અવસ્થાતા ખેઈ પૃથ્વીરાજ બેળાકાએ જઈ ગયા સ્વમિષ્ઠ ચિકિત્સકોના
ઉપચાર પણ કારગત ન નીવડ્યો સત્તી વાત તો એ હતી કે બાણુખનો
વાતણે એટલો નાજૂક છે કે જ્યારે તે વટે છે ત્યારે એને સાંધવાર મોઈ
મળતું નથી એક સાધરે ક્યું છે કે

હોંઓના હોંને કાનાવનારુ કોણુ છે ?

કોરી વટી આપુખની તો સાંધનારુ કોણુ છે ?

છવન-દીવડે જ્યારે બોધવામ છે ત્યારે દુનિયાની મોઈ તાકાત એવી
નથી કે એને ફરી પ્રતીપ્ત કરી શકે પૃથ્વીરાજના સર્વ પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયા
અને લાલદેએ એક દિવસ સહને માટે આંખો બીડી લીધી. જે દિવસે મિત્ર
નેરના રાત્રિમહાસથે લાલદેની અર્ધી મહાર નીકળી તે દિવસે પૃથ્વીરાજની
આંખોમાંથી અર્ધમારા વહી નીકળી અને એનો આ મા તો વળી હાલ-
હ નર પારાઓમાં રહી પડ્યો છેવટની વિદાય દેવા પૃથ્વીરાજ પણ સ્મરણ
ભૂમિ સુધી ગયો અદન-મિના ઉપર લાલદેના મૃતદેહેને મુકતમાં આજો
જાત-જોતામાં અગ્નિની જ્વાળાઓમાં ભૌતિક દેહ ભસ્મ થતા લાગ્યો.

એ દ્રવ્યને નિઃશબ્દ પૃથ્વીરાજનું દિવ જાણે છાતીમા ગોળી લાગવાથી મૃત્યુ અનુભવી રહેલું પખી પોતાની પાખો ફફડાવતું હોય એમ ફૂફડી બિંચું. વિયોગની વેદનામા બળતાં હૃદયે પૃથ્વીરાજ બોલ્યો.

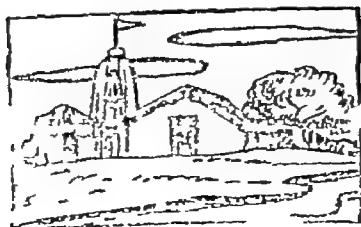
“તો રાંધ્યો નહીં खावशु रे वासदे निसड,
મો દેહત હી વાલિયો लाल दहदां दहड़ ॥

અરે ઓ નિર્લજ્જ અગ્નિ ! મારી આખો સામે જ મારી પ્રિય લાલ-દેના કોમળ દેહને બાળીને ભસ્મ કરી નાખ્યો આજથી હું તારા ઉપર પક-વેલી કોઈ વસ્તુ આધારિ નહીં.

કેટલો મોટો ત્યાગ છે ! અગ્નિ પર પકાવેલી વસ્તુ ના ખાવી એ બહુ મોટો ત્યાગ છે ! તેણે મીઠાઈથી માડી રોટલા સુધા ખાવાને છોડી દીધું. આટલો મોટો ત્યાગ છે પણ જરા થોભો, આપણે હજુ બિડા બિતરીને જોવાનું છે આ ત્યાગની પાછળ આત્મવિજ્ઞાન કહે છે કે એક નારી પરનો મોહ છે એ નિશ્ચિત છે કે અહીં આત્મ-જ્ઞાન બોલતું નથી પણ દેહ પરની મમતા બોલી રહી છે, એટલે વીતરાગના ધરમા આવા ત્યાગની કોઈ કિંમત નથી મનમા રાગને સ્થાપી ત્યાગ કરી લેવાનો કોઈ અર્થ નથી માટે પહેલા રાગને તજો અને પછી પદાર્થને તજો, આવો નાનો એવો ત્યાગ પણ આત્માને શાશ્વત શાંતિ તરફ લઈ જશે.

જૈન ઉપશ્રય,
કાદાવાડી, મુબઈ.

ભાદરવા સુદ ૩

“ સર્પૂર્ણ કુમ્મો ન કરોતિ શબ્દ ”

૪૪ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી

કથાસવિજ્ઞાનના સંબંધમાં આપણે વિચાર-વિનિમય ચાલી રહ્યો છે કામે મે માનવિત્વ સંબંધમાં વિચારે રજૂ કર્યા હતા આપણે વિચાર કરવો છે કે માન કેવી વ્યક્તિને થાય છે માન કહેતાં અધૂરને થાય છે બહેનો અનાજ દો છે તે તમે જોયું છે હવે તો ‘૭’ ના બદલે ‘હા’ કહેવું જોઈએ. કારણ કે હાથે જણવું એ તો જરીનાઈનું ચિહ્ન થઈ ગયું છે કાઈ પણ ન કરવું એ શ્રીમતાઈની નિશાની ગણાય છે ખજી અને એક જાળસુ જીવનથી ગમે તેટલી મિથાસીઓ ચાલી આવે ! ક્યારેક માથું બારે ચાલ છે ક્યારેક પેટ બારે ચાલ છે કાઈ વખત કમનિષ્ઠાત થાય છે તો વળી કાઈ વખત બેધ નથી આવતી શા / શાજ ડોક્ટરને ત્યાં દોડે અને ફી આપે, પેટમાં દવાઓ નાખે જાઓ અને ઈન્જેક્ટનો ભોંકાવે. બાતી શ્રીમતાઈ કે ? બે શાટલી પણ શાંતિથી આવ્યા ન દે. તેના કરતાં જરીનાઈ શું જોડી છે ? જરીનાઈ, બહે શાટલી સાથે લી ન આપે, જાતજાતનાં ચટણી-અંધારા ન આપે પણ તદુરસ્તી તો સારી રાખે છે રાજે શા ત્યાં ઈન્જેક્ટનોથી શરીરમાં કાણ તો નથી પાડ્યા પડતાં. બહે જરીબોની પાસે એવા વધારાના પૈસા પણ કર્યા છે ? ખરું પૂછે તો તેમની પાસે મિથાસીઓ વધુ જતી પણ નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે ત્યાં તેનું ઝાઝું સન્માન થવાનું નથી આ તો તમે સોંછો તેની સાથે શ્રીમતિ બાંધી રાખી છે મો સખીતો રસ તેને તમારે ત્યાં મળે છે ખજી જરીબોની કુપડીમાં તે શું કરવા નથી

બામમની બહેનો જાણે પણ હાથે પરીએ દો છે એટલે તેમને

ચોખ્ખો લોટ મળે છે અને તે પણ વીટામીનવાળો કારણ કે હાથધરી વીટા-
મીનને બાળી નાખતી નથી જ્યારે મશીનની ઘટી અનાજના સત્વનો નાશ
કરે છે, એથી તમારે વીટામીનની ગાળાઓ શોધવી પડે છે

જ્યારે બહેનો ઘટીમા દળે છે ત્યારે જો અનાજ પાણીમા પલળેલુ
હોય તો અવાજ થતો નથી પણ જો અનાજ સૂકુ હોય તો કડકડાટ
અવાજ થાય છે

તેવી રીતે જેનામા જ્ઞાનની ભીનાશ છે, તે અવાજ ઓછો કરે છે પણ
જો સૂકા છે તે વધુ અવાજ કરે છે એટલે, એટલું સત્ય સમજજો કે જેના
જીવનમા ગભીરતા છે, વિચારોમા પ્રૌઢતા છે, તે તેટલું જ ઓછું પ્રદર્શન
કરે છે

અગ્રેજ વિચારક માર્કટવેર્થન કહે છે કે-માત્ર બે ઈંડા મૂકનાર મુરઘી
એટલો કડકડાટ કરે છે કે જાણે તેણે કોઈ નક્ષત્રને જન્મ આપ્યો હોય
અધૂરો આદમી જ્યારે કપડા પહેરે છે, ત્યારે એમ જ સમજે છે કે તે કોઈ
દિવસ નગ્ન રહ્યો જ નહિ હોય જ્યારે તેની પાસે બે પૈસા ભેગા થાય છે
ત્યારે તે એમ સમજે છે કે જાણે તેણે કોઈ દિવસ ગરીબી જોઈ જ નથી
જ્યારે તે ચાર અક્ષર લખે છે ત્યારે તો તે બૃહસ્પતિ સાથે પણ ચર્ચા કરવા
તૈયાર થઈ જાય છે અહીંથી ભરેલો આદમી જ્યારે બે પાતાનો નિબધ
લખી નાખે છે, ત્યારે તે પોતાની જાતને એક મહાન સાહિત્યકાર માની લે છે.

એટલા મારે એક સમૃત કવિ કહે છે કે-

यदा किञ्चिज्જોऽहं द्विप इव मदान्ध समभवम्

तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदलिप्तं मम मन ।

यदा किञ्चित्किञ्चिद्वુधजन सकाशादवगतं ।

तदामूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगत ।

પિગળાની પાપકહાણીએ જેના અંતરને અજવાળ્યું, એવા ભર્તૃહરિ
કહે છે-જ્યારે હું કોઈ જાણતો હતો ત્યારે, મારું અહંગારી મન એમ
કહેતું કે હું બધું જ જાણુ છું આ અહંગારે મારો જાનહીનક ધુઝાવી
નાખ્યો હવે જ્યારે હું અધાગમા ડૂબીને શોધવા મડ્યો, ત્યારે જાનનો
પ્રકાશ મને મળ્યો પણ જ્યારે હું કેટલાક વિદ્વાનોના પરિચયમા આવ્યો,
તેમની જ્ઞાનધારાના થોડાક મિન્દુઓ પ્રાપ્ત કર્યા, ત્યારે મને સમજાયું કે
આજ સુધી હું જે કોઈ શીખ્યો, જે કોઈ વિચાર્યું અને જે કોઈ સમજ્યો

હતે તે જ્ઞાન નહિ પણ અજ્ઞાન હતું અને તેને જુ જ્ઞાન માની મોઠો દતો. તેથી મારા મનમાં અહકાર આપ્યો. આ ૮ જુ સમજી શક્યો છું કે જે દેવતા અધકારમાં છું । જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશનાં કિરણોનો ઉત્તરમો ભાગ પણ મેં મેળવ્યો નથી.

૭ કોટી નદીઓ દોષ છે તે યાત દોષ છે પણ હીરણ્ય નાળં એવો અવાજ કરે છે કે જાણે પાણીનો અખૂર સમુદ્ર દોષ. વર્ષાઋતુમાં તો ઘણી વખત તે એવો દેખાવ કરે છ કે રૂઝે જ નહિ. આશુભાશુભી નાની મૂંડડીઓ અને ઝાડોને પણ તે એવી ભાષ છે.

એ નદીનું જોશ પણ દિવસમાં કિતરી જતી. પણ તેણે જે વિનાશ સર્જ્યો હતો તે મનનીના મનમાંથી ત્રણ વાર પણ દૂર નહિ થાય. જ્યારે તે તેની નજીક જશે ત્યારે તેની કદાચી કહેશે કે અમુક વર્ષમાં આ નદીમાં એમણે મોટું પૂર આવ્યું હતું કે તેમાં અમારા ગામની તમામ સંપત્તિ તણાઈ ગઈ હતી કેટલાં દૂધ પીતાં બાળો મરી ગયાં કેટલા કુચાનો અને જહો તણાઈ ગયા. તેના આજ દિન સુધી પતો નથી કેટલી યશીન ધોવાઈ ગઈ વાવેતર સાથે મઈ ગયું હ નરો તણાઈ ગયા.

આવી ૮ રીતે સંપત્તિ અને વૈભવનાં પૂર પણ ત્રણ દિવસમાં કિતરી જતી. પણ એ પૂરમાં માનવીએ કરેલા કાળાં કામની માફ તો હમેશને મારે રી યા. કેટલા દસતાને રૂબરૂ બી નઓના રોટલા ઊંચી લીધા એવી કાળી કદાચીઓ માનવીના મનમાંથી વર્ષો સુધી જશે નહિ.

૧૨૭ આ કારી વ્યક્તિના પ્રયત્નો જ એવા આશય દોષ છે કે તે બીધને નીચે પાટી પોતે કોચા આવવા ઈચ્છે છે પણ અહકારી પોતે જ પાતાનું પતન સાથે છે અહકાર યું છે કે તે આ મનનો ભાર જે વળ કરીએ તો એક તોવાભાગ પણ નથી. પણ તેનો ભાર એટલો છે કે ત આ માત ઉચ્ચ કદાચે ત્યા નથી દેતો. તે આપણી જોયે કામચાની ગણાને કાપી નાખી પતનના મા. પૂરક છે જે ચોક્કસ જોઈતી દોષ તો પદેલા આ મનના ભા ને દૂ કરે. ખરું માનને કે મનમાંથી માનને ન ને ઉઠા. નાખ્યા સ્વે નમન એટલું હળવાપણુ સાચું કે નજે માયા ૮ થી પણ સાર ના. જકા આવડે નહો કાજ કજા કરતાં જુ છે ચીતન પ્રમુ ચીતવાન િતન આ વધ માનને પ્રમ કરે છે

પ્ર૦— 'માણ વિજયેષ મમ્મે ! જીવે કિં જન્યઈ !

૮૦—માણ વિજયેનં મદવં જ્ઞણઘ્ન । માણ દેયણિજ્ઞં કર્મ્મં ન
ધન્ધઘ્ન । પુન્ન વુદ્ધં ચ નિજ્ઞરેઘ્ન ।

ગૌતમ સ્વામી પૂજે છે—ભગવન્ત ! માનવિન્યયી આત્માને શો
લાલ થાય ?

કેટલો માર્મિક અને જીવનને સ્પર્શિતો આ પ્રશ્ન છે ! નથી તેમા સ્વર્ગની
બીચી બિગ્ન કે નથી તેમા નર્કની પાતાળયાત્રા

ધણા મુમુક્ષુઓ આવે છે પ્રશ્નો કરે છે પણ તેમના પ્રશ્નો આકાશમા
બિડતા હોય છે કે પાતાળને કોડતા હોય છે પણ આ પૃથ્વીની કોઈ વાત
નથી હોતી કે ન્યા આપણે રાતદિવસ રહીએ છીએ જાણે કે આ દુનિયાના
તમામ સચાસો બિડતી ગયા । ખૂબી લલેને કાગળની માફક ધરમા ડકળતા
હોય, ખાવાનામાં જરા જેટલુ મીઠુ વધારે પડતા, ધરમા મદાભારત જગાવતા
હોય અને આખા કુટુંબને ગેફી નાખતા હોય, પણ ઉપાશ્રયમા આનંદ
ત્યારે આસમાનની જ વાતો કરરો

ક્યા ઉપાય વડે મનની આગ ખુજે, ક્યાય મદ પડે, કોટુ બિંક જીવનમા
કેમ શાંતિ આવે, જીવનની નાનીમોટી સમસ્યાઓ કેવી રીતે શાંતિપૂર્વક ઉકલે,
ખીનની ભૂતોને પ્રેમપૂર્વક કેવી રીતે સુધારી શકાય, સ્વર્ગ આકાશમા નહિ
પણ જીવનમા કેવી ગતિ બિતરે, આ બધા પ્રશ્નો સાથે આજના તત્ત્વજ્ઞાનપ્રિય
પિપાસુઓને જાણે કે કોઈ લાગતુવળગતુ જ નથી તેમની સામે તો હમેશા
સ્વર્ગ અને નરકની તસ્વીરો જ નાચતી હોય છે

પણ મહાન સાધક પ્રભુ ગૌતમ જીવન અને જગતના રહસ્યના સાતા
ભગવાન મહાવીરને જીવનને સ્પર્શિતો પ્રશ્ન કરે છે

પ્રભુ ! આત્મા માનતો ભાર ઉતારીને ફેફા દે છે ત્યારે તેને શો લાલ
મળે છે ? આ લાલને તમે ચળકતા ચાદીના ટુકડાનો લાલ ન સમજશો

તમારે શુ જોઈએ ? ચમકતી ચાદીનો લાલ કે આત્માની ઉજ્જવળતાનો
લાલ ? આજનો માનવો ચાદીના ચળકાટમા એટલો લોભાઈ ગયો છે કે
આત્માની ઉજ્જવળતાનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો છે પણ અહી ભૌતિક
લાલનો પ્રશ્ન નથી, પણ આત્મિક સૌંદર્ય અને નિજગુણની પ્રાપ્તિનો પ્રશ્ન
છે આત્મિક સાધના દ્વારા, ભૌતિક લાલના ટુકડાની ભીખ માગવી એ
શુદ્ધિમત્તાથી દૂર છે

આ પ્રમના જ્યજ્ઞમાં વીતરામ પ્રભુ મગધીર દરબાવે છે કે- હે
મીતમ! મન પર વિજય મેળવનાર આત્મા મૃદુતાના માધુર્યને મેળવે છે

હવનની કામળતામાં ક્યે આનંદ છે તે તે આપ સતાને પૂઠા.

તોફાની નદી મોટાં મોટાં મકાને અને જડે તે ખેતી જાય છે ત્યારે
તે નાની સતાને તાણી જઈ સક્તી નથી નાની વેણે અને તેણ પ્રય-
ત્નના ના પુરમા પણ પેતાને સલામત રાખે છે કારણ કે તેમને કામળતાની
કળા તણી છે પાણીના પુરની સામે બહુ રીતે તે રહી શકે છે મોટાં મોટાં
જહોઝે તેમના મુજ જમીનમાં બેડે સુધી મોતાં દાણ છે તે બહુડી જાય
છે તેના યજ્ઞોર્ધ્વામાં બહુડી જાય છે પણ નાની વેણે આ એ તોફાનની
સામે રમતી દાણ છે કેમકે તેને મૂકનાં આવડે છે

તેને મૂકનાં આવડે છે તે તોફાન સાથે રમી શકે છે કમચાન મદ
લીરને મૂકનાં આવડુ હતુ મારે તો તે તોફાને સાથે ખેતી શક્યા અને
એવા ખેત્યા કે તેમનાં કણોની વાતો સામળનારનાં આ ? પણ રોમાંચ ખડાં
શર્ષ નય છે વિપત્તિઓની લીજળીઓના કચાકા મધ સકોના ખડા વડી
પડ્યા આ કણોના ખડા માત્ર અભેદ આનંદની તરફની જ નરોત્તમ આ વા
પણ આપ દેવદાસનાર મોહોએ પણ એ કણોની પરખાને વધારવામાં કાઈ
બાકી રાખી નથીતો છતાં એ મનન સાધક એ સપનાં દુખો વચ્ચે
મમતા રા નિરોધીઓના પ્રવેશની મખમાં રહેવા બનાં પેશની પ્રતિમા
સરખા મારાં ફેરિને હોડુ નદરુ તમે આમળ વધના જ રાજા વિશે
એ રિતે રાજા જાણી નાખવાની કળા નામ કામળતા છે

વિનયવત આત્મા માનના યોગ્યને ઉતારીને ફેંકી દે છે પછી માનને પરિણામે વેદવા પડતા કર્મોનો બધ તેને થતો નથી એનો અર્થ એવો છે કે તેના કાર્યો એટલા કામળ હશે કે ભવિષ્યના જન્મોમા પણ અહ કાર, તેની નજીક નહિ આવે કારણ કે તેનામા બહાર વિનય છે તેવો અદર પણ વિવેક છે એવી નિરભિમાન વ્યક્તિ પરાક્ષ રીતે પણ અહ કાર વ્યક્ત થતો હોય એવા પ્રયત્નોથી દૂર રહેશે તે મહાપુરુષોનું સ્વાગત કરશે પણ તેમના અપ-માનથી દૂર રહેશે.

એક માણસ ટાકીયોના બજારમાં ફરી રહ્યો હતો એકાએક તેની નજર તેના એક ફોટા તરફ ગઈ તે જરા અટકી ગયો કાષ્ટક વિચાર કર્યો અને ફોટો લટકાવેલો હતો તે સ્ટુડીયોમાં ગયો ત્યાં જોટલા ફોટા તેના હતા તે બધા તેણે ખરીદી લીધા અને ફોટોગ્રાફરની સામે જ તેમા દીવાસળી ચાપી દીધી ફોટોગ્રાફર તત્ખંધ થઈ ગયો આશ્ચર્યચકિત થઈ તેણે પૂછ્યું. “આ તમે શું કર્યું ?”

તેણે પૂછ્યું — “તમને ખબર છે આ કેનો ફોટો છે?”

ફોટોગ્રાફરે કહ્યું — ‘હા બરાબર ખબર છે, આ અમારા જાપાનના મુખ્ય સેનાપતિનો ફોટો છે, જેના ઉપર દેશની સ્વતંત્રતાની ખૂબ જ મોટી જવાબદારી રહેલી છે પણ તમે કહો કે તમે આટલા પૈસા ખર્ચ્યા અને તેના ફોટાઓને સળગાવી દીધા, તો શું તમે વિદેશી ”

“શું કહ્યું ? વિદેશી જાસુસ ? વિદેશી નહિ, પણ વિદેશીઓને માટે જરૂર જાસુસ છું ”

ફોટોગ્રાફર આગળ કાઈ પણ બોલે તે પહેલા પેલા આવનારે કહ્યું

“તમે મને ઝાળખી શક્યા નથી આ ફોટાઓ મારા જ છે હું જ તે જાપાનનો મુખ્ય સેનાધિપતિ છું જીવાનીના સમયમા હું લશ્કરમા જોડાયો હતો આજે તો હું ખૂબ બદલાઈ ગયો છું અને મેં ફોટા સળગાવી દીધા તેનું કારણ જાણવું હોય તો સાલજો જાપાનના લોકો પોતાના લાકડાનાં મકાનોને શણગારે છે, મારા ફોટો પણ તેમા લગાડશે પણ તેમા મારો એક-લાનો ફોટો નહિ હોય મારી સાથે અનેક મહાપુરુષોના હશે એ બધી અહિંસા અને વિશ્વપ્રેમી ભૂતિઓની સાથે મારો ફોટો કેટલો શરમાશે ! ક્યા કરુણા-મય સત અને મહાપુરુષો અને ક્યા બીજાઓના ખૂનથી ખેલનારો હું ! એમની વચ્ચેમા જેસતા ફટકી શરમ આવશે ! હું નથી ચાહતો કે સત અને

કૈનિક એક વાસન ઉપર બેસે. એકા માટેજ એ ફોટા સજાવી કે ગ્રી જનતાના મનમાં પવિત્ર સતોની સ્મૃતિ રહે. કલ્પક સેનાપતિની નવિ.

આ એક નિરાશિમાનીપણ અને નિઃશ્વસતનુ ચિત્ર છે જેના આત્માને અભિમાન અપાયું નથી તેના જીવનમાં આવી વાતો મળી શકે છે જેમ સુખમાં શીતળતા અસભ્ય છે, તેમ અદકારીના મોંમાંથી નમ્રતા-ભર્યા વાક્યો નીકળતાં અસભ્ય છે. અદકારીની પાસે તમે વારંવાર એક વાક્ય સાંભળશો અને એજાએ છે હુ કાલુ છું !

એક સાત વર્ષની બાલિકાને પૂછવામાં આવ્યું કે અભિમાન અને અદકારમાં શો ફેર છે તેણે કહ્યું—અભિમાન કહે છે કે તમે અને શું સમજો છો ? ત્યારે અદકાર કહે છે કે—હું તમને કાઈ કાઈ સમજાવતો નથી.

સાત વર્ષની બાલિકાએ અભિમાન અને અદકારની જુદી પરિસ્થિતિ આપી છે. અદકારમાં અદકાર પ્રવેશ કરે છે ત્યારે માનવી મોટામાં મોટી બે જાતો કરે. પહેલી તો તે રેતાળ સ્વપ્નમાં માને છે અને બીજી તે બીજાને તુચ્છ સમજે છે. આ સ્વપ્નને કારણે તમે બીજાને તુચ્છ માનશો તે બીજાની નજરમાંથી તમ કાનગી જશે.

આકાશમાં જો રંગેન ખમ્બ, આખી દુનિયાને નાની મનવો દર્શાવે રિઆ તો દર્શકે દુકાળે કાચો થઈ નવો છું ! આથી જેતાં દુનિયાનાં મોંમાં મોટાં કણ્ઠીઓ ફજ નાનાં નાનાં દેખાય છે ! અદકારભરી આંખોમાં તમે કાંઈ તો શું મનુષ્યો ફજ કોઈ જેવો દેખાય છે. ખજ એ ન જાય. કે દુનિયાને નાની રોનર ખજ અને એ ખજર નથી કે દુનિયાની આંખોમાં એ ફજ જો જ દેખાય છે.

પરંતુ અદકાર એટલું સ્થાન જ દર્શાવે છે ! સોયપોરની ખજ લીમાં રંગે. ખજની સ્વચ્છ દવાને અદકાર ત્યાં રેતી નથી અને અદકારના એમો ખજર નીકળતા રેતી નથી. એ દરીને અનવમનમાં રંગેલી અદકારની જે રેતી રંગેતર અદકારને અદકાર નીકળતા રેતી નથી અને અદકારના પ્રકાશને અદકાર ત્યાં રેતી નથી. આ અદકારના અદકારમાં રંગેતર છે તે અદકારના અદકાર નથી ફજ ઉરો રંગે છે.

અભિકાશ પાસે પાસે પાસે રંગેતર છે એ ખજો તમને તે અદકારના પાસે પાસે સ્વચ્છ રંગેતર ઉપર અદકારના અદકાર અદકાર

અધ થઈ જાય છે પછી પ્રશ્ન ન્યાયાન્યાયનો ન રહેતા વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો ખતી જાય છે વ્યક્તિગત માન પાછળ અધ બનેલો માનવી શું નથી કરતો ?

પણ અહ કાર જ તેના પતનનું કારણ બને છે તે બધી ભલાઈ-ઝોને દડો મારીને કાઢી મૂકે છે અહ કારીને કોઈની સાચી શિખામણ પણ સામળવામાં અપમાનનો આભાસ થાય છે પછી માનવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? પછી તેના જીવનમાં રહેલા સદ્ગુણો, પહોડ ઉપરના ઝરણાની માફક સમાપ્ત થઈ જાય છે, પાણીનો સ્વભાવ છે કે તે હમેશા ઉપરથી નીચેની તરફ વહે છે, એવી રીતે સદ્ગુણ પણ નીચે જતરતા જાય છે જેના જીવનને અહ કારનો સ્પર્શ થયો છે, તેનામાં સદ્ગુણનું પાણી ટકી શકતું નથી, એટલે મનમાથી અહ કારને કાઢી નાખી તેમાં સદ્ગુણોને ભરવાનો પ્રયત્ન કરે.

પરંતુ, માન જેટલી અનાવસ્યક વસ્તુ છે, તેટલું જ અવાહિમાન આવસ્યક છે તમે નમ્ર બનજો, પણ દીન ન બનશો સદ્ગુણોની સામે નમવામાં નમ્રતા છે, પણ સ્વાર્થ સામે નમવામાં દીનતા છે કોઈ સદ્ગુણી વ્યક્તિને તમે હામર વાર નમો તમારું ગૌરાવ વધશે પરંતુ સ્વાર્થના પ્રયોજન અને ભયની સામે એક વાર પણ મસ્તક નમાવશો નહિ ત્યાં નમવાનો અર્થ સ્વાર્થ અને અન્યાયને ઉત્તેજન આપવા જેવો થશે.

ભગવાન મહાવીર, પાવાપુરીની અતિમ દેશના-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સૌથી પહેલા અધ્યયનમાં, વિનય ગુણ ખીલવવાની પ્રેમણા આપે છે તે જ ભગવાન ખીન્ન અધ્યયનમાં પોતાના સાધુઓને દીનતાનો પન્તિયાગ કરવાનું પણ ફરમાવે છે ભગવાન કહે છે -

સાધુજીવનની લાખી યાત્રામાં તારે ભૂખ અને તૃપ્તાના સક્રોડ પણ સહન કરવા પડશે કારણ કે સાધુજીવનનો માર્ગ ફેલોથી નહિ પણ કાટાથી પથરાયેલો છે, પરંતુ એ માર્ગ પર ચાલતા તારા જીવનમાં દીનતાનો જરૂર સંખી છાટ પણ ન આવે, ભલે ભૂખ તારા શરીરને દુર્બળ બનાવે પણ તે મન ઉપર આક્રમણ ન કરે એ જોજો.

તનની દુર્બળતા મનમાં ન પેએ તે માટે વીતગગ પ્રભુ ચેતવણીરૂપે કહે છે-

“કાલી પવંગ સકાસે, કીસે પમણિ સતપ ।

માયન્ને અસળ-પાણસલ અદીળમણસો જરે ” ॥

જૂઝ ઝી તરસને કારણે તારો દંઠ કાઝમના પગ જેવા ફૂટ થઈ જાય છતાં તું મનમાં દીનતા ધારણ કરી વિના ચાલને શિક્ષા લાડુ ઉપ જીવન છે છતાં તેને માટે તું કોઈની પ્રશસ્ય ન કરીશ ધર્મ ક્યા પ્રાપ્ત થયું એક બાજ છે અને એ તપ પણ છે મુનિજીવનમાં સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ પૂર્ણ સ્થાન છે છતાં પણ સાધક તું શિક્ષા માટે સ્વાધ્યાય ન કરીશ નહિ તે સ્વાધ્યાય જનતા તેનો સીધો અર્થ એવો કરશે કે બાદશુ માયું બાદશો ઉપદેશ દીધો એ મધુ માત્ર એ શે લા માટે હતું આ વૃત્તિ તારા સ્વા શિમાની જીવન માટે શેખરપદ નથી તેમ જ જૈન શાસનને માટે લાંબાં રૂપ છે.

તમે નમ્ર જનો પણ દીન નહિ એવી જ રીતે સ્વાશિમાની બની પણ અશિમાની નહિ. અશિમાન અને સ્વાશિમાનમાં એટલું અંતર છે કે જેટલું વાવની જરમી અને સ્વાસ્થ્યસૂચક જરમીમાં છે.

તદુરસ્ત માનવીના શરીરમાં જરમી હોય છે જો જરમી ન હોય તો તે મોતનું વોર ટ જ આવે પણ જો જેપરેશર સાચવવામાં કરતાં ઉપર જાય તો તે મિત્તાનું કાચું બનશે તેને માટે ઉજોડકાન પણ લેવું પડે.

મરામત એવી જ રીતે સ્વાશિમાન શરીરની જરમી જરમી છે બક્ષિતને પોતાના રોગનું પોતાના ધર્મનું પોતાના સમજનું ગોરવ હોયુ જોઈએ જો કોઈ મનુષ્ય ઘોણક પૈસાની ખાતર રાખૂનાં કિતનો નાશ કરતા તપર થાય તો જાણુ કે અપ્રત્યક્ષ રાજને મોટું નુકસાન કરી રહ્યો છે.

તમારામાં આત્મગૌરવ હોવું જોઈએ ગાંધીજી એટલા વિનમ્ર હતા કે તેમની વિનમ્રતા એ બારતનો બાદશ છે પોતાની શૂલ જો જાણતી તો એક નાના બાળકને નમવામાં પણ તેમને શરમ નહોતી આવતી પણ બાહિ કાની મુશ્કારીમાં એક અગ્રિજો તેમને ગાડીમાંથી જળા ખાસી કરવા કહ્યું તો તેઓ જરાયે અસહ્ય પણ નહિ. જો કદાચ કોઈ જુધે તેમને કહ્યું હોત તો તેને તમા બાપવામાં એક કહ્યુંનો પણ વિશ જ ન કર્યો હોત. પરંતુ બધી પ્રશ્ન બુદ્ધિ હતો. જો તેમણે જળા ખાસી કરી હોત તો સમય બારતનું સ્વાશિમાન તુ રહેત. એટલા માટે તેઓ તે બાંધે ત્યાં ગાળે અને માર ખાઈને પણ જળા ઉપર બેસી રહ્યા. કારણ કે આ સ્વાશિમાનનો સ્વપ્ન હતો.

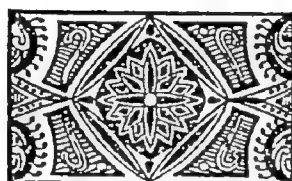
આત્મગૌરવ કોઈ નથી? મૂળ જેવી વસ્તુ પણ કોઈને તિસ્કાર સ્ખન કરી શકતી નથી. કોઈ આવામાં આવે છે તો તે કોઈ મારનારના માથે ચડીને બેસી તપ છે.

હા તો તમે સ્વાભિમાનની રક્ષા કરો પણ તેને માટે તમારે અહંકારને તો વિદાય આપવી જ પડશે અહંકાર થયા પછી ધ્યેયની પ્રાપ્તિમાં એક સેકન્ડની પણ વાર લાગવાની નથી સ્વામી વિવેકાનંદના શબ્દોમાં કહ્યું તો—

“જો તમારો અહંકાર ઓગળી ગયો તો કોઈ પણ ધર્મપુસ્તકની એક લીટી પણ વાંચ્યા સિવાય મદિરનું એક પણ પગથિયું ચઢ્યા સિવાય, જ્યાં ખેઠા હશો ત્યાંથી જ મોક્ષ મેળવી શકશો ”

તા. ૧૮-૭-૫૯

જૈન ઉપાશ્રય, માડુગા.

દેવી માનસ સદા ભયભીત રહે છે

પૃથ્વીની રક્ષા સમુદ્ર કરે છે, ધરની રક્ષા આર દિવાલો કરે છે, રાષ્ટ્રની રક્ષા શાસક કરે છે, તો મનુષ્યની રક્ષા ચરિત્ર કરે છે

જેમ મયૂરની રોલા એની પાખોથી અને પાખોની રોલા મયૂરની છે તેમ વ્યક્તિ અને સમાજની રોલા ખરખરના પ્રેમસળધથી છે

વેગથી વેર વધે છે, આપણા હૃદયનું વેગ શત્રુના વૈરાગ્યને માટે ઇંધનરૂપ છે જો આગમાં ઇંધણ ન પડે તો તે સુઝાઈ જાય છે

દરેક માનવીના મનમાં એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે કે તે મનન જતે તેના દરેક પ્રયત્નો મહાન જનવાની દિશામાં જ હોય છે. પણ તેમ જોય તે આજળ વધવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ તેના મનનો અંક કાર તેના મનમાં અટકાયત કરતો જાય રહે છે. સજ્જતાની સાથેસાથ માનવમનમાં અંક જન્મે છે તે અંક તેની પ્રતિભા રૂપે છે. મનના અટકાને એક અંગ્રેજ વિચારક ટાંક્સ્ટીની ઉપમા આપી છે. ટાંક્સ્ટી કાજળમાં પેસે છે પરંતુ તેનું માથું તેને આજળ જવા દેતું નથી, એ જ પ્રમાણે અંક કારમાં અવીન્નત જતેલ વ્યક્તિનું મસ્તક તેની પ્રતિભાને અટકાવે છે.

અંક કારી અક્ષિતની એક આ ન હોય છે કે તે પોતાના / કાશીને સવર્ણિ હોય છે. તેના મન હમેશાં પોતાની પ્રશસા સાંભળવા / ઉત્સુક હોય છે.

અંક કાર એ કલાવનું જન્મ રૂપ છે. જ્ઞાન કલાવનું સંબંધમાં સાંભળતા આત્મા હો. આ પહેલાં તમે મનની જ્ઞાણ કોષ કલાવનું સંબંધમાં સાંભળ્યું છે. આજે મન પર વિચાર કરીએ.

એક પ્રશ્ન થાય છે કે તે આવે છે શા મારે? એક માણસ શાંત અને સ્વસ્થ બેઠો છે તેની પાસે જાણ વાત થઈ કે તેના હૃદયમાં છૂટી આજ કમૂતી જોડે છે તે શાંતિયિત પસન્ન આત્મા એકદમ સાદાપીળા થઈ જાય છે. એ સમયે એવું શું કામ કરે છે કે નથી કમાવેલો કોષ જાણી નય છે. આપ જ્યાં બેઠાસુખી છુએ ક્યારે પણ એકાન્તમાં ચિંતને શાંત રાખી આ સંબંધમાં વિચાર કર્યો છે? મસ્તકે અને અન્ય નુકસાને નાશ કરવાની યોજનાઓ થાય છે. પ્રતિ શત્રુનાં જનુઓ ને શરીરમાં ઘૂસી અર્ધ

હોય તો તેનો નાશ કરવા તમે ફેટલા આતુર બનો છો ? તુગ્ત જ ડોક્ટર પાસે જઈ ઈન્જેક્શન લો છો.

હોગિયાર ડોક્ટર શરીરમાં પ્રવેશેલા રોગના જ તુઓનો નાશ કરતાં પહેલાં, તેની ઉત્પત્તિના કારણો શોધે છે તમે પણ કુશળ ડોક્ટર બનો અને જુઓ કે કોઈના ઝેરી જ તુઓ કેવું આક્રમણ કરે છે જરા બારીકાઈથી જુઓ તો જાણશે કે કોઈના જ તુઓ અહ કારમાં પેદા થાય છે કોઈનું મૂળ અહ કાર છે, ત્યારે માનવ મનના અહ કાર પર આધાત થાય છે, ત્યારે તે ઊછળે છે, આ ઊછળતા અહ કારનું નામ ક્રોધ છે.

ન્યારે કોઈ કાંઈ કડવી વાત કહે છે તો તે બોલી બેઠો છે-મને જાણો છો હું કોણ છું ? આ “હું” ઉપર ચોટ લાગી કે બિભરો ચડ્યો આ અહ કેટલીક વાર કુટુંબ પરિવાર સુધી વિસ્તરે છે, તો કેટલીક વાર પોતાની જાતિ કે વંશ પરના સુધી ફેલાય છે આથી કેટલીક વખત કોઈના મોઢે પોતાના કુટુંબ કે પરિવારને હલકા પાડે તેવી વાત સાલળી આખો લાલ થઈ જાય છે તેની વંશ પરના કોઈ નીચી કે હલકી કહે તો તે સહન કરી શકતો નથી. આ બધું શું છે ? અહ કારના જ આ બધા રૂપાંતર છે.

શરીર ઉપર ધા પડે તે માણસ હસતો સહન કરી શકે છે, પણ તેના અહ ઉપર ધા પડે ત્યારે તે ધ્રુધવાઈ બેઠો છે અહ પર થયેલ ધા તેના તન, મન અને પ્રાણને ધાયલ કરી નાખે છે અહ ઉપર થયેલો ધા એવો હતો કે જેને પરિણામે આખું ધૈર્યસૈન્ય નાશ પામ્યું દ્રૌપદીએ માત્ર એક જ વાક્ય ઉચ્ચાર્યું કે, “આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય” આ વાક્ય દુર્ગોધને સાલળ્યું અને તેનું અહ ધવાયું અને તે ધામાથી અદાર અક્ષૌહિણી સેનાના સ્થિર વજા યાદ રાખો કે માનવ મનવા સુપ્ત અહ કાર પર ચોટ લાગે છે, ત્યારે ક્રોધ બિભરાય છે.

તો એ પણ ન ભૂલજો કે ન્યા સુધી હૃદયમાં અહ કાર લયો છે ત્યાં સુધી તેના પર ચોટ લાગવાની જ એક વાગ કુટખોલને કોઈએ પૂછ્યું કે દુનિયા તને કેમ ઠોકર મારે છે ? તું ઠોકરો ખાવા છતાં પણ ઉપર ઊછળે છે માટે જગતે તારું સન્માન કરવું જોઈએ, તેના બદલે તારું તો ઠોકરો ખાવી પડે છે આ બાબુ આવે તો પણ લાત અને સામી પાટી પાસે જાય તો ત્યાં પણ લાત.

કુટખોલે કહ્યું-લાત તો સાચી છે અને પણ આ તિગ્ધાર પર રોપ ચડે છે ન્યા જાહે ત્યાં લાતે ચડે છે, પણ તેનું કારણ એ છે કે મારા

પેટમાં અકારની હવા બરેલી છે તે અને ઠોકરો ખવડાવે છે એ સુધી એ હવા રહેશે ત્યાં સુધી દુનિયાની ઠોકરો આવડાનુ ચાલુ રહેશે.

અ કા ના આવેશમાં અને માનવી પોતાને મહાન માને પણ દુનિયાની નજરમાં તે નીચે પડતો જાય છે એ નક્કી છે કે જો તમે બીજા એને નીચા માનશો તો તેઓ નિર્ધન હોય કે અભિમાની હોય તમારા અકાર સામે વિરોધનો ધર બંધ ન કરો પરંતુ તેને ઠોકરો નજર સામે છે ઘાડ રાખો કે અનતકાળ સુધી કામખે ખાદે કષ્ટ કષ્ટને બુધ્ધિ રાખી રાહ જુ નથી અનતકાળની વાત જવા દો પણ જો શુભકર્મના ઉદય અને તેના ફળ મળવા માટે તો યોગ્ય જ દિવસ તેનું કિસ્મત બદલાઈ જાય છે અને તેના આશ્વસનના કિસ્મત તેની આજીવન શિક્ષા પછી જાય છે તમે એ જોશુ કરો અને અનુભવ પણ ક્યો કરો કે જેમનાં કિસ્મત મંથા હોય સ્વની માફક ચમત્કારો હતાં જેમના મહેનોમાં થી કે તેમને બદલે અચરના દીકરાઓ જળતા હતા. તેમનાં કિસ્મત એવાં તો જગડી ગયાં કે તેમના ધરનાં વાસણો સુકાં વેચાઈ ગયાં અને તેમના ધરની વડુ અને દીકરીઓ કે જેમણે કાઈ દિવસ એક પાણીનો સોટો પણ બપો નહોતો કે તેમ કરવામાં પાપ માનતી તેમને પારકે ઘેર દાસીઓ બની વાસણ મંજીયાનાં કામ પણ કરવાં પડ્યાં.

બીજા બાલુ યુગમાં એવી એક નહિ અનેક વ્યક્તિઓ મળી આવશે કે જેમના જીવનનો ઇતિહાસ જુઓ તો આપને આશ્ચર્ય થશે. તેમના જીવનના ઇતિહાસનો ધાર જ ગરીબીથી થાય છે અને તે એના આજીવન વખતે છે કે આ ? મિથ્યાશિક્ષાની પદ્ધતિમાં એણે છે માનવીએ પોતાના કામનું અસિમાન ન કરવું જોઈએ વૈભવના અજારા મારતા તકતમાં બધા રહી કષ્ટના દુર્ભાગના જામણની મરકરી કરીશ નહિ. બીજા વાત માનવીની પાસે એવી કઈ વસ્તુ છે કે જેણે તે ગર્વ કરે ? ને કદાચ વૈભવનો ખવ મનમાં આવતો હોય તો જરા એ ચક્રવર્તી સમુદાયને ઘાડ કરો કે જેમની પાસે બારતબરનું વિશાળ સામાન્ય હતું અને જોઈ જ્યાં સાહિત્યમાં અમમતા રત્ન શાસિભદ્રની સંપત્તિને ઘાડ કરો અને તેમની સાથે તમારી સંપત્તિની સરખામણી કરી જુઓ.

સંપત્તિનો ખવ આવતો હોય તો નિરાશિતો તરફ નજર કરો. જેઓ કઈ કાલ સુધી વખતો મો રોમાં મહાસત્ય હતા અને આ ? કામ પરવારી જતા એકેક પૈસા માટે બી ન તરફ નજર કરો કે અમીરી એક ચત્તમાં ગરીબીમાં પથરાઈ ગઈ.

સપત્તિ સિવાય માનવીની પાને ગદિતનુ બળ પણ છે, કદી કદી તેને સત્તાનો અદકાર પણ આવી જાય છે એવો અદકાર મનમાં આવે તો નેપોલિયન, હિટલર કે મુસોલિની તરફ નજર કરો તેમના સત્તાશાળી જીવન તરફ જુઓ તેઓ એક દિવસ દુનિયાભરના સામ્રાજ્યના સ્વપ્ના જેતા હતા. સમ્રાટ નેપોલિયન તો જાની ફ્રાન્સે કહેતો કે મારી ડિક્ગનેરોમાં “અસ-ભવિત” જેવો કોઈ રાષ્ટ્ર જ નથી આવા આત્મવિશ્વાસ સાથે જે દિશામાં તે પગ ઉપાડતો તે દિશાના પૃથ્વી વચ્ચરી બેઠતી જનનાના પ્રાણુ ટપી જાકના તે ગર્વની સાથે કહેતો કે આખી દુનિયાને એક દિવસ મારી ઘુટણીએ પડવું પડશે પણ તેનું દ્વિસ્મત એવું બદલાયું કે તેને મરતા કદન પણ ન મળ્યું પૃથ્વીના પ્રાણુને ટપાવનાર ચોક્કો એક નાના સરખા ટાપુ ઉપર કેલીની હાલતમાં મર્યો હજારો વીરોનો લોહી વહાવી મેળવેલો વિજય તેની સામે જ પરાજયમાં પલટાઈ ગયો.

મદાધ મુસોલિની ઉપર ગદિમીવૃત્તિ એવી જોર કરતી હતી અને પોતાની વાયુસેના ઉપર તેને એટલો ગર્વ હતો કે તે અભિમાનભર્યા અવાજે કહેતો કે સુદ્ધ તો વિશ્વના અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે નાના સરખા એગિસિનિયાને તેણે કેટલા જ ગલીપોળાથી કચડી નાખ્યું હતું ! નાનાસરખા દેશના આધુનિક શસ્ત્રસમગ્રવટથી વિહીન નાગરિકો પર ઝેરી ગેસ છોડ્યો પણ યુદ્ધને અનિવાર્ય કહેનાર મુસોલિનીનું ગર્વોન્નત મસ્તક યુધ્ધે જ નીચું નમાવ્યું લશ્કરના પગમાં જ તેની જીવનલીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ.

અને હિટલર ! તેનું નામ જ આતકનું પ્રતિક બની ગયું હતું વિશ્વ વિજયની ધૂનમાં તેણે માનવતાને ગુલામ બનાવવાનો આતક ફેલાવ્યો હતો એક હાથમાં હાથકડી અને બીજા હાથમાં બોમ્બ લઈ દુનિયાને પડકારી રહ્યો હતો કા તો આપ ચુપચાપ હાથકડી પહેરી લો કા તો તમારા ઉપર બોમ્બ પડે તમારા મહેલો ઉપર બોમ્બ પડે અને તમારા અરમાનો ધુમાડો થઈ ઉડી જાય પણ એક દિવસ એવો આવ્યો કે હિટલરના પોતાના અરમાનોની રાખ થઈ ગઈ, માત્ર તેના અરમાનો જ નહિ, પણ તેનો પ્રિય દેશ જર્મની પણ ખ ડિયેરોમાં પલટાઈ ગયો વીજળીના ઝળકારા જેવો તે જગતની રંગ ભૂમિ પર આવ્યો અને તે જ રીતે નાશ પામ્યો અને તેના શબનો પણ પત્તો ન લાગ્યો.

જો સત્તા જ ટકવાની નથી તો એવી સત્તાનો મદ શી રીતે ટકશે ? આપની નજર સામે જોતજોતામાં ભારતના સાતસો રાજ્ય રજવાડાઓની -

સત્તા જિનવાઈ મઈ સહીઓથી ચાલી આવેથી પુરાણી રા નશાની પર રાને
ખતમ થતાં બે મહિના પછી ન સામ્યા

ક્યારેક ક્યારેક માનવીને પોતાના સીદાનું પણ અભિમાન પામે
છે પણ સૌ પનો કેદ દેતો વખત ટકવાનો છે? બાકિની ઉપાધિ તેની
પાછળ પડેલી જ છે એ મારી વાત ઉપર વિશ્વાસ ન આવતો હતા તો
મુબઈની હોસ્પિટલોમાં જઈને ખાતરી કરો ચાર દિવસ પહેલાંનું સુદર
સુકુમાર બાળક આટો મામલીના રોમથી એવું પીણું નેવામાં આવશે કે
તેના સાથે પણ તેવું તમેને નહિ ઝમે. હાથ બાકિથી બચશે તે સીદાના
દુસ્મન જેવી વૃદ્ધાવસ્થા તો આવશે / આ જ વાત બળતી છે એ સ્ક્રી
ટીઓ એક બાજુ વડે એક સાબ પેદાઓને મારી શકતા હતા તેઓ પણ
સહારો માટે સુઈ ગયા હોતાની બેડીઓને ઠાયા સુતરના તાનજાની માફક
તેની નાખવાની શક્તિ ધરાવનાર બદાહુરો ઠાયા સુતરથી એવા બધાઈ
ગયા કે પાસુ બદલવાનું પણ મુશ્કેલ બન્યું

એક સી / બીજી પણ છે કે ક્યારેક ક્યારેક માનવીને તેનું પણ
અભિમાન નમે તે છે તેની શાનશક્તિ ક્યારેક ટાઈ કુદ હાલવાળા મનુષ્યને
ચાર અક્ષર આવડે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સવરની ટાઈમાં / મૂકે
છે એ ચાર શ્લોક ગામથી કે તેમથી મોટે કપો પછે ક્યારેક ટાઈ સાધુ
સત પાસે ગયા ત્યારે તે શ્લોકો એવી રીતથી ઉચ્ચારે છે કે તમે કવિ
હાસિદાસ જ બેસી રહ્યા હોય અને જરાક પાછળ નેરો. કેમ જાણે એમ
બતાવતો હોય કે હું પણ એક વિદ્વાન છું

આગમ કે શેઠાગામથી બેમાર પ્રમો માફ કરી લીધા પછી જો ટાઈ
સાધુ કે સાધવી ગામમાં આવે તો તેમની સામે તે આ પ્રમો કરશે. જો ટાઈ
પ્રતાપત મુનિ જરાબર ઉત્તર આપશે તો કહેશે કે મારું ધારવું પણ એમ
જ છે હાલ ટાઈ એવો પ્રસંગ આવ્યો કે ટાઈ અસ્પર્ધિત સાધુ કે સાધવી
મળી ગયાં તો પછી તેના આકારની માત્રા એકદમ વધી જવાની વરખાપ
પ્રમ કરશે અને તેનો ઉત્તર નહિ મળે તો બોરવમરી રીતે ચરદન લેતી
કરશે હસતે માટે પ્રમનું સમાધાન કરશે અને આજુબાજુ બેઠેલાઓ તરફ
એવી રીતે નજર કરશે કે જાણે ટાઈ મોટો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોય. પણ
જો કદાચ ટાઈ પહેલિયા સાધુસત તેને એ શેઠાગામથી / વચ્ચેથી પ્રમ
પૂછે તો રમ બદલાઈ જશે અને તે સહેજ પહેમેથી જ ગણવા બેસી જશે

હા તો આ વાત કુદ હાલતી છે શાનશક્તિથી કમના ક્ષયોપશમથી

થોડું જાન પ્રાપ્ત થયું તો તેને આચરણુમા ઉતારો તેનું પ્રદર્શન કરી તમારા અહ કારને ન પોષો

તમને ખબર છે કે જે બિચી જાતના જીવો હોય છે તે પોતાના ફળોને ઢાકીને ગમે છે તેના ઉપર કંઈક કાંઈક હોય છે ગમગમ, નાળિયેર વગેરે બિચી જાતના ફળો છે તે બધા ઉપર કંઈક કાચલી હોય છે કારણ કે તેના વડે તે પોતાની મોટાઈ ઢાકી શકે, પણ હનકી જાતના ફળો પર આવું એક પણ આવડતું હોતું નથી જમરખ જુઓ તેના ઉપર કાંઈ હોતું નથી હા, તો સદ્ભાગ્યથી જાનનું ફળ પ્રાપ્ત થયું હોય તે ઢાકીને રાખો. ગૌરવને પ્રગટ કરવાથી તેનું સત્ત્વ નાશ પામે છે જે બી ઉપર મારી પડે છે તે જ બિચી ગંદ છે જે તેના ઉપરની મારી કાઢી નાખવામા આવે તો ગમે તેટલું સરસ બી હોય, ગમે તેવું ખાતર નાખ્યું હોય પણ તે બિચી શબ્દ નથી તેવી જ રીતે જાનના બીજને ખુલ્લું ન કરો તેની જાહેરાત ન કરો જાન જાહેરાતની વસ્તુ નહિ, પણ આચરણની વસ્તુ છે તેની જાહેરાત કરવી તે તેના ઉપર બળાકાર કરવા જેવું છે

જો કદાચ આપને આપના જાનનો અહ કાર જાગે તો આપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશીલ મહાપુરુષો કે ચૌદ પૂર્વધારીઓના જ્ઞાનનું સ્મરણ કરો અને વિચાર કરો એ અનતજ્ઞાનીઓના જ્ઞાન સાથે તમારા જ્ઞાનનો સરખામણી કરો અને જુઓ કે તેમની સરખામણીમા તમારું જ્ઞાન કયા સુધી પહોંચ્યું છે। હું માનું છું કે આ તુલના જ્ઞાન-અહ કાર રૂપી રાગને માટે પાવરફુલ મંજીરેકશનનું કામ આપરો

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજીનું નામ તમે સાંભળ્યું હશે જૈન સમાજના તેઓ એક ઘણા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા જૈનદર્શનની સાથેસાથ તેમણે અન્ય દર્શનોનો પણ બિડો અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યા હતા બાર વર્ષ સુધી કાશીમા રહી તેમણે અભ્યાસ કર્યું હતું તે વખતના વિદ્વાનો ઉપર તેમની વિદ્વતાની છાપ હતી કેટલીયે સભાઓમા તેમણે વાદવિવાદમા ભાગ લીધો હતો જે સભામા જતા તે સભામાંથી વિજય મેળવીને જ આવતા થયો થયોથી મળતા આ વિજયોની સાથે તેમને ન્યાયવિશારદની પદવી પણ મળી હતી

એક વાર એક વિદ્વત્સભા મળી હતી આ સભામા વિદ્વાનો કોઈ એક વિષય ઉપર શાસ્ત્રાર્થ કરતા અને એક નિર્ણાયક જય-પરાજયનો નિર્ણય કરતો. આવી સભાઓનો ઉદ્દેશ એ હતો કે વિદ્વાનો ભેગા મળી કોઈ તર્ક

કે સાચા પર તેમના મૌલિક વિચારો રૂ નૂ કરે નવી શોધ અને નવા વિચારો જનતા સમક્ષ સામૂહિક રૂપે રજૂ થાય સાચા પક્ષની ખોટી ખોટી ધારણાઓ દૂર સર્ધ તેમનામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ જ્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્ત્રી જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાય. પણ ત્યારે આ વાદ થાય ત્યારે તેમાંથી સ્ત્રી તો દૂર જ બાગી જતુ અને વ્યક્તિગત બહુ કામ કરવા મરી પણ જ્યારે વાદમાંથી સ્ત્રી જતુ રહે છે અને બહુભક્ષતાનો પૂર્વગ્રહ પ્રવેશે છે ત્યારે વાદ વાદ ન રહેતાં વિવાદ બની જાય છે. પછી સ્ત્રીની શોધ અને રક્ષાનો સવાલ ન રહેતાં વ્યક્તિગત જ્ઞાન અને પ્રતિષ્ઠાનો વિષય જનાવવામાં આવે છે જેનું ધ્યેય માત્ર બી તને પરા ત્વ આપી પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું સ્થાપન કરવાનું રહે છે જન-પરાજનની આ સ્પર્ધામાં સ્ત્રી ખોવાઈ જાય છે.

હા તો આ વિદ્વત્સભામાં સાચાત્વનું આયોજન થયું વિન્નિયતે સલાએ પાંચસો ધ નજો આપવાનું નહીં કહ્યું કે જે તેની વિજયની નિશાની બની રહે સાચાઈની શરૂઆત સર્ધ ઉપાખ્યાય યશોવિજયજીએ તેમાં કાચ લીધી. વિદ્વત્વ અને પ્રતિષ્ઠાના જોરે તેઓ વિજયી નીવડ્યા નિયમ મુજબ સભાએ તેમને પાંચસો ધનજોની ભેટ આપી જ્યારે તેઓ એક સ્થલેથી બી ન સ્થલે વિહાર કરતા ત્યારે આ પાંચસો ધનજો તેમની યશપતાકાઓ બની આગળ ચાલતી આ ધનજો જોઈને તેઓ ઔસ્વાન્વિત્ બનતા જ્યારે તેઓ વિચરતાં વિચરતાં ગુ ત્રાત તરફ જતા હતા ત્યારે રસ્તામાં આખ્યાત્મિક યોગી જ્ઞાનદધનજીને ભેટો થયો અને પૂરતો રતેલીઓ હતા.

યોગી જ્ઞાનદધનજીએ ધનજો જોઈ અને તે આચાર્યની મનોદશા જાણી મયા પોતાના સાથીના મનનો બહુકાર ગાળતા તેમણે પ્રશ્ન કર્યો-

આચાર્ય ! તમે સરખેજ જાતી કોને માનો છો ?

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું- મારી દષ્ટિએ કેવળ જાતી મહાપુરુષ સ્વર્ગીય જ્ઞાનના ધારક છે કે જેમનો આત્મા જનતા જ્ઞાનના તેજથી પ્રકાશમય છે.

જાતની દ્રષ્ટિમાં તેમનાથી જોઈ જ્ઞાનગણ ડાહ્ય છે ! યોગીરાજે બી ન પ્રશ્ન કર્યો.

તમનાથી બીજે ન જરૂર ચોદ પૂરકિરો આવે. નિનેશરની પછે તેમનો ન જરૂર આવે. આચાર્ય યશોવિજયજી બોલ્યા.

પ્રશ્ન પૂર્વધર પછી ?

ઉત્તર સિદ્ધસેન દિવાકર

પ્રશ્ન - તેમની પછી ?

ઉત્તર આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિ

આટલી ચર્ચા પછી આનંદધનજીએ આનંદ પામી ફરી પ્રશ્ન કર્યો.
“અચ્છા, હવે આપ બતાવો કે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીઓની પકિતમા આપનું જ્ઞાન
કયા સ્થાન પામે છે ?”

આચાર્ય યશોવિજયજીએ કહ્યું “તેમની સરખામણીમા તો મારું જ્ઞાન
ટકી જ શકે નહિ કયા તે વિશિષ્ટ જ્ઞાની અને કયા હું અદ્વૈત ?”

“તો પછી એ કહો કે એ અને ત જ્ઞાનીઓની આગળ કેટલી ધન્યતા
ફરકતી હતી ?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આચાર્ય મૌન હતા હવે તેમને તેમની ભૂલ જણાઈ
અને તે જ વખતે તેમણે તેમની ભૂલ સુધારી લીધી

આ તો આચાર્ય યશોવિજયજીની વાત છે હવે થોડી તમારી વાત કરુ ?
ખોદુ તો નહિ લાગે ને ?

તેમણે તો ભૂલ જોઈ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને સુધારી પણ લીધી.
પણ આજે જો ભૂલ બતાવવામા આવે તો તે ભૂલ બતાવનારની જ ટીકા
કરવાનું શરૂ થઈ જાય છે અચ્છા, હવે તમે એ બતાવો કે તમે અહીં
તમારો ભૂલો તપાસવા આવો છો કે તમારી પ્રશંસાના ગીત સાંભળવા આવો
છો ? “તમે ઉદાર હૃદયવાળા છો સમાજની તમે ઘણી સેવા કરી છે તમારા
જેવાઓ તો સઘનું ગૌરવ છે સઘની પ્રગતિ માટે ઘણી સેવાઓ આપી છે”
આપના જ્ઞાન આવી પ્રશંસા સાંભળવા આવુર છે કે ભૂલોને તપાસવા અને
સુધારવા ? તમે જે કંઈ છો તેના ગુણગાન સાંભળવા ઉપાશ્રયમા આવો છો
કે જે કરવાનું છે અને નથી કરતા તે કરવાની પ્રેરણા લેવા આવો છો ?

જો પ્રશંસાના પુષ્પ જ પ્રિય હોય તો યાદ રાખો કે પ્રગતિ રુધિરેલી જ
પડી છે આચાર્ય યશોવિજયજીએ ભૂલ જોઈ તો સહજ ભાવથી તેનો સ્વીકાર
કર્યો અને સુધારી લીધી તથા ભૂલ બતાવનાર તરફ જરા પણ ગેપ-દ્વેષ
તેમના મનમા પણ ન આવ્યો એ જ ક્ષણે તેમના મનમાથી જ્ઞાનનો અદ્વકાર
નાશ પામ્યો

મનનો દેનું વિકાસ છે. પણ તેનો અડકાર તે ઉત્થાનને બદલે પતન જ સાથે છે. ચત્ત કુટ્ટ વાણ છે પણ તેની આજ કડી નથી હોતી. આજનો શુદ્ધધર્મ ઉત્થાન છે એ મેં તે તો સમજાવવાનું જ કામ કર્યું. ખરેખર બમે તે આજ સાકાગની હોય કોષાસાની હોય કે ચકનની પણ તે દુઃખના વિના રહેશે નહિ.

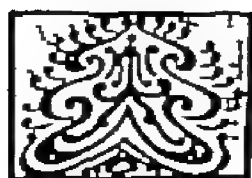
આજની માફક જ અડકારનો સ્વભાવ પણ દુઃખનાનો જ છે તે દુઃખેથી મનની શાંતિને સગમાન્ય કરે છે. વિનયના ગુણને નાશ કરે છે. ખરેખર તે અડકાર દેહનો હોય સપ્તિનો હોય, મગનો હોય જ્ઞાનનો હોય કે ક્રિયાનો હોય પણ તે અત્માના ગુણોને તો ખતમ કરી નાખશે.

પણ માણસોમાં પોતાની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કે ધર્મસ્થાનોનો અડકાર જાગે છે એ આટલી સામાયિક કરી આટલા ઉપવાસ ક્યાં આટલી બ્રહ્મ ધ્યાન કરી બીજા શું કાંઈ કરો શકો છો ? પણ અરે ! અરે બહા માણસ કીક છે તે વત ક્યાં સામાયિક કરી ઉપવાસ કરી દેહને દૂર ક્યો. પણ તારા મનનો અડકાર દૂર થયો કે નહિ ? તે સિવાય તારી આ બધી સાધનાઓ, મનનો છૂપો ચોર-અડકાર, ગળી જશે અને તું પાછો કોરા જ રહી જાશ.

મનનો અડકાર સાધનાના ધર્માંકર ભેળવે છે એવાળું દૂધ તદુરસ્તીનું રક્ષક નહિ, પણ બધું હોય છે એટલે જો તમે સાધનાના દૂધને અડકારનાંકરેથી મુક્ત રાખશો તો પછી સર્વત્ર બધાને મારે સુખક નીવડશે.

તા ૧૭-૭-૫૬

જેન ઉપાધ્યક્ષ, અમુવા

અમારની આમકિત વામના હોવાય છે અને પ્રભુની આમકિત, ભક્તિ કરવાય છે. ઈશ્વરના આપણો તરફ ખેંચાતો પ્રયત્ન, તે ભક્તિ છે. ભક્તિમા ભક્ત, પોતાના પતનના લગાનને મોઢે છે, બ્યારે આમા સસાગના પદાર્થોમા પોતાનો ગાતમક અજબ વંતડ છે ત્યારે તે ગગ આત્માને માટે પતનનું કારણ બને છે, કાનણ કે તેમા મોહ છે મોહ પોતે એક બધન છે બ્યા મુધી પદાર્થો પ્રત્યેની આસકિત મટી નથી જતી ત્યા મુધી ચીતગગતા તરફ મનનું આકર્ષણ નથી વતુ

મોહની સ્થિતિ મીતેર ઝેડઝેડી સાગગેપમની છે તેમાથી બ્યારે અગગોતેર ક્રેડક્રેડી લય થાય છે ત્યારે આત્માને 'નમો અગ્નિતાણુ' મોહવાની ભારના બગૃત યાય છે.

બ્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોનું આકર્ષણ મનને ખેંચતુ રહેરો ત્યા મુધી, તેમા ભક્તિના અકુરો ફટી જ નહિ શકે દેહાસકતને માટે દેહાતીતની ઉપાસના સભવિત નથી દેહાસકિત લધને કદાચ દેહાતીતની પાસે પહોચશે તો ત્યા પણ તેની મોહમય દષ્ટિ, ભૌતિક દ્રવ્યોને જ શોધશે પદાર્થો સાથેના આત્માનો ગગસબધ અનાદિ કાળનો છે માટે તેના ઉપરથી આસકિત દૂર કરવા માટે પુષ્કળ સાધનાની જરૂર છે એ રાગને ત્યાગવા માટે પ્રભુમા પ્રેમ જોડવો પડશે એટલા માટે જૈન દર્શનમા અપ્રશન્ત ગગને હાવવા માટે પહેલા પ્રશન્ત રાગનો આશરો લેવામા આવે છે પરતુ, તે પ્રશન્ત રાગ પણ છોડવા માટે જ છે તેને માટે એક આચાર્યે ઘણી સુદર ઉપમા આપી છે કંટકનેચ કંટકમ્-પગમા કાંટો વાગ્યો હોય તેને કાઢવા માટે તેના કરતા પણ વધુ અણોદાર કાંટો ભોકવામા આવે છે, પરતુ તેનું કાર્ય પૂરું થતા તેને પણ કાઢી નાખવામા આવે છે એવી જ રીતે અશુભની અનાદિ

કાળની વૃત્તિને ફેરવવા માટે શુભમાં ભાવની જરૂરી છે. નિર્ભયતા શુભેતુ વર્ણન આ મળ્યું છે. પેદા કરે છે. ક્યારેક એ શુભ ભાવ, શુભેતુ કાલ્ય જની શકે છે.

જેવી રીતે સાધારણ વસ્તુ નદીના ત્રણદમાં મળીને, સમુદ્ર સુધી પહોંચી શકે છે તેવી રીતે ભક્તિના પ્રયાણમાં તથ્યવાચકો આત્મા પ્રથમ જ નથી જાય છે. ચિત્તશુદ્ધિ માટે તપ જપ દાન જ્ઞાન વગેરે અનેક કર્મ છે તે જમાં સાધનોને સોમ સાથુ જરોરો ઈશ્વારની ઉપમા આપીએ તો ભક્તિને પાણીની ઉપમા આપવી પડે. સોમ સાથુ વગેરે સમાર્થ માટે વધારે કામ કરે છે. પણ જો પાણી ન હોય તો એ બધાનો ઠાઈ ઉતોજ નથી. જીનું જો સોમ સાથુ વગેરે ન હોય તો એકલા પાણીથી પણ કપાલ ઘોષ શકાય છે. આ જ વાત તપ-જપની સાથે પરમાત્મ-શુભેતુમાં ત મળવાની છે. સાચી ત મળતા આત્માના મેલને ધોઈ શકે છે.

પણ આ સ્તુતિસ્તવ જ્ય ત પ્રિરિત દોવો જોઈએ તેમાં જ્ય તરનો જ્ય જાજ દોવો જોઈએ. જેમાં આત્મા ન જોયતો દોષ એવી વસ્તુ માત્ર જ્યારતો જ્ય જાજ છે. જો દુકાનમાં માલનો સ્ટોક ન હોય તો માત્ર સો-પેસો વેપારમાં સ્થાયી થઈ શકતા નથી. માત્ર સૈનિકનાં કર્મ પહેરી લેવાથી ગ્રાહ સૈનિક જની શકતુ નથી. જેઓ હંમેશાં સુક્રમાર યેષા ઉપર ચતા રહે છે. મદ્દ કને જ્ય જાજ સાંભળીને જ્ય પામે છે. રજુમુખિયા નામથી જેમને મુળરી છૂટે છે. તથ્યવાર પડ્યાં જ્ય જેમને આવડતુ નથી એવા સૈનિકો કાંઈ ઈતિહાસના પાત્રે જ્યાર થઈ શકતા હશે? આવી જ વાત જ્ય જિયાની છે. જ્યુક પ્રકારની વિશેષ કિંવાઓ કરવી તે જ્યારનાં વસ્ત્રો જેવું સાધનું સાધન છે. પરંતુ સ્તુતિસ્તવની ત મળતા કાંઈક જુદી જ મીજ છે. તેને સમય જ્યારથી એટલો નથી. જેટલો જ્ય તરતથી છે. સૈનિકને સમય જેટલો વીરતાથી છે. એટલો તેના જ્યુવેશમાં નથી. વીરતા ન હોય તો જ્યુવેશની કિંમત જેટલી? સૈનિકનાં વસ્ત્રો તો એક માટીનાં પુતળાને પણ પહે રાવી શકાય છે.

હા તો સાધના જ્યને ભક્તિમાં વસ્ત્રો જ્યને માળાઓ. એટલી જ્યાર જ્યમ નથી. ક તો જે જેટલી જ્ય તરતની ત મળતા કરે છે. જ્ય તરતની ત મળતાના જ્ય જાવે સાધના નિ પ્રણુ જની જસી. તેમાં સમ્યક્ જ્યને સજ્જતાને જ્ય જાવ હશે. સમ્યક્ વિના કાંઈ પણ વસ્તુની કિંમત નથી. જે જ્ય વસ્તુ દોષ તો પ્રમાણમાં એટલી દોષા જ્યાં તેનું મૂલ્ય વિશેષ દોષ છે. સંભળવામાં

આવે છે કે રેડિયમ ધાતુ દુનિયાની સર્વ ધાતુઓમા અધિક કિમતી છે, તેની એક તોલાની કિમત લગભગ ચાર કરોડ રૂપિયા જેટલી થાય છે તેનો એક કણ પણ મહા કિમતી છે, પરંતુ શરત એ છે કે તે અસત્વી દોષી નેઈએ ભને એક કણ હોય, ને અસત્ત રેડિયમનો તો ને ચમકશે, પણ ને અસત્ત નહિ હોય તો એક તોલો ૭૫ દસ તોલા એકઠું કરશે તો પણ તેમા જરાય ચમક નહિ આવે આવી જ વાત સાધના અને પ્રાર્થનાની છે ને તેમાં હૃદયનો રસ ન હોય, સચ્ચાર્ધની ચમક ન હોય, તો પછી તેનું પ્રમાણ ગમે તેટલું હોય, તેની કિમત કાંઈ નથી તેવી સાધના વડે આત્મકલ્યાણની ઈચ્છા રાખવી એ એટલું જ નકામું છે, કે જેટલું લોભાની નાવમા એસી સાગર પાર કરવાની ઈચ્છા રાખવી તે તરશે નહિ પણ તળીયે જરૂર પહોંચાડશે

સુવર્ણભસ્મ તમે ખાઓ છે મહિના સુધી સેવન કરવામા આવે તો જરૂર તેની અસર થશે તમે નરી તાજગી અને ઝંકુર્તિનો અનુભવ કરશો, તમારા લોહીમા નવું બળ દેખાશે, પણ મહિનાઓ સુધી ભસ્મનું સેવન કર્યું શરીરમા તલમાત્ર ફેર નં પડ્યો, ઝંકુર્તિને બદલે જડતા આવી, શક્તિ જરા પણ ન આવી, તો પછી તમે એ ભસ્મ આપનાર વૈદ્યને પૂછશો કે “ વૈદ્ય રાજ, આ તો તમે સુવર્ણભસ્મ ખવડાવી કે બીજી કાંઈ ભસ્મ ? ” એવી જ રીતે વર્ષો સુધી જપ કર્યો, સાધનાની માળાઓ ફેરવી, છતાં મનમા પવિત્રતાનું એક કિરણ પણ ન આવ્યું, અરિહંતની ઉપાસના કરતા કરતા વર્ષો વીતી ગયા છતાં પણ કામ અને ક્રોધરૂપી દુશ્મનો ઉપર જંગ પણ વિજય ન મળ્યો, થોડા પણ કારણ ગળતા ક્રોધ તમારા આત્મા ઉપર સ્વાર ચઢી ગયો, વીતરાગને રટતા રટતા, એક ઇચ્છા જેટલો પણ રાગ ધટ્યો નહિ, તો પછી વિચારવું પડશે કે સુવર્ણભસ્મના રંગ જેવી કાંઈ બીજી ભસ્મ તો નથી લઈ લીધી ! અથવા તો તેનું બીજું કારણ એમ પણ હોય કે શરીરમા કાંઈ દૂષો વિકાર હોય કે જે સુવર્ણભસ્મની શક્તિને ખાઈ જતો હોય જ્યાં સુધી પેટમા વિકાર હોય ત્યાં સુધી સુવર્ણભસ્મની કાંઈ અસર થતી નથી તેમજ, મનમા વિકૃતિઓ છે ત્યાં સુધી, વીતરાગના કાંઈ અસર પેદા કરી શકતી નથી, કારણ કે સરાગ-દષ્ટિ તમને તેની તરફ ખેંચી રાખે છે

તમારે દવા નેઈતી હોય તો સારામા સારી લો, ભને તે ગમે તેટલી કિમતો કેમ ન હોય, છતાં ને પરેજી ન પાળો તો દવાથી લાભ નહિ થાય. તે જ પ્રમાણે તમે સાધનાના ઔષધનું સેવન કરો પણ તેની સાથે વિચાર

અને આચાર—શુદ્ધિની પરેશ નહિ જળવેા તેા બ્રહ્મશરણને મટાડવામાં તે ઓપધિ કામ નહિ ધારે. સ્વાદ તેા અપખ્ય વસ્તુઓમાં હોય છે સમ્રદ્ધીના રેશ્મીને મીઠાવાળી ચીજને શુ સ્વાદિષ્ટ નથી ધાતવી? સ્વાદ તેા મધુર હોય છે પણ તેનું પરિણામ સારુ નથી આવતું.

આધર્મ તેા એ ચામ છે કે પ્રાપ્તના આગ્રહે પણ તમે અપખ્ય વસ્તુ ઓની માનસી કરેા છો. રોમી વૈષ્ણવી પાસે જાય છે અને પોતાને બાવતી પણ અપખ્ય વસ્તુઓ ખાવાની છૂટ આપવાની વિનંતિ કરે છે પણ કુરુજ વૈવ જગ્ય પણ તેની વિનંતિને માન્ય રાખતો નથી.

શ્રીસતો તત્ત્વવેત્તા સોઢેટિશ્વ, ઇશ્વર પાસે હમેશાં ઝેરી પ્રાપ્તના કર્યા કરતો કે હે જીવ! કસે કુ માર્યુ કે ન માર્યુ પણ મને એવી વસ્તુ કહી પણ ન આપવો કે જે મને પ્રિય હોવા છતાં મારુ બકિત કરનારી હોય તથા મારી છુદ્ધિને અશુભ માર્ગે લઈ જનારી હોય. ” મતક્ષત કે મત્તવુ એ બકિતના શ્રેષ્ઠ બધારની વસ્તુ છે. બકિતમાં તેા સમર્પણ છે. આચખની સમ્રદ્ધ સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનો પવિત્ર ભાવ એ બકિત છે.

એક સતને એક જલે પ્રથમ કરો કે બકિતની પૂજા ત્યાં સી છે. તેમજે ક્યું કે તસ્મિતેત્યે નાશ થઈ જવા એ બકિતની પૂજા છે. બી ન સબ્દોમાં શુ નમુના ન મમ થઈ જાય અને પ્રભુ તારામાં સમાઈ જાય એ બકિતની ચરમ સીમા છે. હનુમાન બકાત હતી કેમકે તેમજે ચમતા ચરજે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું. તેઓ ચમત્કમ હતા. મીરાંની ત મવત્ય કુલુર્મ પોતાની ૧૧ને પણ બૂધારી હતી હતી આપણી તતને જુદીને જ આપજે તેને આપના જનારી સહીએ છીએ ત્યાં સુધી કુ પણ રહેશે ત્યાં સુધી દેહશુદ્ધિ ૨ મી અને આ દેહાખ્યાસ તેા સાધનમાં બધા છે. દેહાખ્યાસી બકિત મા. ૧ અને ૨ પ્રિય કરે છે તે મમે તેનું સમરણ કરે પણ તેની દૃષ્ટિ ૧ પ્રા. ૧ દોષ છે. તેના બધા પ્રપ્તો દેહાખ્યાસને મારેજ દોષ છે.

બકિતના ચાર પ્રકાર છે —

૧. માત્ર બકિત. કુ મથી શીઘ્રને જે બકિત કરવામાં આવે છે તે આ ૧ ન મા. ૧ કુ ખના સમવમાં બધી જાનુબી નિરાશ. માનવીને સરખાવે પ્રભુ મા. ૧.

૨. અધાધ બકિત. આ બી ન પ્રકારની બકિત છે. તેમાં બકાત ૧૧ને ૧ ના આચવી પ્રિયને ઉપસતા કરે છે. ઉપસનાનુ પોત અધ (૧૧ ૧ ૧૧) અધીધ બકિત કહેવાય છે.

૩ જિજ્ઞાસુભક્તિ આ પ્રકારની ભક્તિમાં, ભક્તના મનમાં નથી તો દુખના દાવાનળ, નથી કોઈ વસ્તુના અભાવે કષ્ટની પીડા કે નથી તેના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પ્રયોજન તેની ઉપાસનાનું એક માત્ર લક્ષ્ય હોય છે ઈશ્વરીય સ્વરૂપનું જ્ઞાન આત્મા અને પરમાત્માના ભેદનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જ તે ઉપાસના કરે છે.

૪ તન્મયભક્તિ આ ભક્તિમાં માનવી પ્રભુમય બનવા ઇચ્છે છે કોઈ પીડાની મુક્તિથી તેને સતોષ થતો નથી, આદીના દુઃખાઓથી તેના મનની ધ્યાસ યુક્તાતી નથી, ન તો તે માત્ર ઈશ્વરીય સ્વરૂપને જાણીને સતોષ પામે છે તે દહી, દૂધ કે છાશથી સતોષ પામનારો નથી તે તો માખણનો ચાહક છે તે આત્માને પરમાત્મામય બનાવવા ચાહે છે, એવો ભક્ત સોપાનિક ભક્તિમાં શ્રદ્ધા રાખતો નથી તે નિરૂપાધિક ભક્તિનો આહક હોય છે.

અધ્યાત્મયોગી આનંદધનજી તેમનો કવિતામાં સુદર વ્યાખ્યા આપે છે

પ્રીત સગાઈ જગમાં સૌ કરે, પ્રીત સગાઈ ન કાય,

પ્રીત સગાઈ નિરૂપાધિક કરી, સૌપાધિક ધન ખેપ.

અધ્યાત્મના પ્રખર કવિ કહે છે-પ્રીતિ તો દુનિયાના બધા પ્રાણી કરે છે પણ પ્રીતની રીત કાણે જાણી છે? પ્રીતના બે પ્રકાર છે એક સોપાનિક અને બીજો નિરૂપાધિક જે સ્વાર્થથી પ્રેરાયેલી અને જેની પાછળ મોહ રહેલો છે તે સોપાનિક છે તેમાં સ્થાયિત્વ (ટકવાપણું) ઓછું હોય છે. સ્વાર્થના તત્તુ વડે બધાયેલી પ્રીતિનું આકુષ્ઠ બહુ ઓછું હોય છે તે સામાનિક પ્રીતિ હોય છે અને સમાનની વૃદ્ધિને માટે હોય છે નિરૂપાધિક ભક્તિ આત્માથી પરમાત્મા સાથે હોય છે તેમાં સ્વાર્થનું શોષણ નહિ, પવિત્રતાનો પ્રકાશ હોય છે તેમાં બીજી નહીનો જીજ્ઞાસુ નહિ, પણ સાગરની ગભીરતા હોય છે ને દેહને નહિ, પણ દેહાતીતને ચાહે છે તે રૂપનો પ્રેમ નહિ, પણ રૂપાતીતના શરણતી સૌંદર્યનું પાન કરે છે એટલે તેમાં સ્થિરતા હોય છે. નિરૂપાધિક ભક્તિ, આપવા જ ચાહે છે સ્વાર્થ હશે તો પણ આપશે અને સ્વાર્થ નહિ હોય તો પણ આપશે સોપાનિક ભક્તિની દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થનું મહત્ત્વ છે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે આપશે પરંતુ સ્વાર્થમાં જરાપણ કાંઈ ખામી આવી કે તે દુઃખન બની જશે.

એક વાર ગાંધીજી સૂરત ગયા તેમની પ્રાર્થના સભામાં હિંદુ મુસ્લિમ -બધાય સાપ્રદાયિક ભેદો ભૂલીને ભેગા થતા હતા જે વિચારોને વ્યક્ત કરવામાં

નેટસો જીવ્ય છે તેટલો જ તે પુરુષ વિરાટ છે તેની સમક્ષ પ્રાણીઓ પેતાના જ મનત વેર પશુ શૂલી નામ છે વીતરાગ દેવ-અરિક તની સામે વાપ-નકરી સાથે બેસે છે ત્યાં વાપ પેતાની કૂરતા બૂલી નામ છે અને તેથી નકરીના હૃદયમાંથી ભય ભાગી નામ છે એવી રીતે વિરાટ પુરુષોની સમક્ષ હિન્દુ અને મુસ્લિમ પેતાના સ્વપ્રદાયિક બેટો શૂલી નામ તેમાં કાંઈ બાકશી નથી.

ગાંધીજીના પ્રાર્થના પ્રવચનોમાં હિન્દુ અને મુસ્લિમો વચ્ચેની દિવાલને તોડીને પ્રમત્ત થતો રહેતો. તેમાં તેમને ધણે જાણે સફળતા પશુ મળતી હતી જેમ સારુ અને સ્વચ્છ દિલ લઈને એક હિન્દુ તેમની પાસે આવ્યો તેવી જ હૃદયની પવિત્રતા લઈએક મુસ્લિમ વહેરા આવતા. વહેરાસમાનના હૃદયમાં પશુ તે ધૂમ જ ધર કરી ગયા હતા. એક વહેરાજી પ્રાર્થના-પ્રવચન પછી ગાંધીજી પાસે પહોંચ્યા તેમણે પચાસ રૂપિયા બેટ આપ્યા અને કહ્યું કે

તમે તો ખરેખર પત્રમંતર છો. જ્યારે મને તાવ આવ્યો ત્યારે આપણે સ્મરણ હૃદયમાં ઘસુ મે મનથી નક્કી કહ્યું કે ને તાવ કિતરી જશે તો આવતી કાસે પચાસ રૂપિયા ગાંધીજીને બેટ ધરીશ ખરેખર, આપના નામમાં નાનુ છે કાસે રાતના જ મારો તાવ કિતરી ગયો એટલે હું આપને બેટ આપવા આવ્યો છું.

ગાંધીજીએ કહ્યું- કાઈના આ રૂપિયા મારે ન જોઈએ. એ તો ઠીક છે કે તમે મને પાઠ ક્યો અને તાવ કિતરી ગયો એટલે રૂપિયા બેટ ધરી છે. પશુ ને કદાચ તાવ ન કિતર્યો હોત તો ગાંધીજીને ગાથા દેવા પશુ તેમજ ગયા હોત. એટલે આવી બેટ મારે જોઈતી નથી.

આ સોપાયિક ભક્તિ છે. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ સધાતો રહેશે ત્યાં સુધી તે રહેશે અને સ્વાય પૂર્ણ થતા તે પશુ અતમ કઈ જશે ભક્તિનું રણ છે તુષ્ટાનો નાશ, વાસનાનો ક્ષય અને ઈર્ષ્યઓની નિવૃત્તિ ને ત્યાં પશુ હૃદયમાં સાલસા હોય તો સમ જોડે કે હજુ સાચી ભક્તિએ આપના હૃદયમાં પ્રવેશ ક્યો નથી. ભક્તિ અને સાલસા જન્મે એક જગ્યાએ રહી શકતી નથી કેમકે એક દૂષ છે તો બીજી શુભ. શુભ અને દૂષ કાંઈ એક વાસણમાં રહી શકે?

આપણે માનીએ છીએ કે ભક્તિથી વાસના પૂરી થશે તુષ્ટા સત્યધારી અને તે જગ્યા સફળ થશે પરંતુ આ તો ભક્તિનું શીર્ષકન છે તમે કમ જ કિના મમત્વા છે ખરી રીત ભક્તિ સાલસા તુષ્ટા અને ઈર્ષ્યઓનો સ્વર્ણના નાગ કો છે અમકાર અને પ્રકાશ જ ને એક સાથે રહી શકતાં નથી એક અવ કે બીજા અવ તરી નુ પડે છે એવી રીતે આસક્તિ બંધન

ઈચ્છે છે, જ્યારે ભક્તિ ઈશ્વરને ઈચ્છે છે આસક્તિ પ્રભાવ ઈચ્છે છે, અને અનાસક્તિ પ્રભુને ઈચ્છે છે ઐશ્વર્ય મળ્યું તો શુ થયું ? ઈશ્વર મળવો જોઈએ. પ્રભાવ માટે યાચના નહિ પણ પ્રભુને માટે ઈચ્છા હોવી જોઈએ હનુમાનની ભક્તિમા સીતાના મુકતાહારને ધ્યાન ન હોય, તેને રામ જોઈએ હરિમ નહિ.

એકલી શક્તિથી માનવી શેતાન બને છે, તો એકલી ભક્તિથી હેવાન બને છે અને એકલું જ્ઞાન ઈન્સાન બનાવે છે પણ લગવાનમા શક્તિ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણે હોવાં જોઈએ એથી જ કહેવામા આવે છે કે તીર્થ કર-
દેવોની સ્તુતિથી સાધકને આધ્યાત્મિક બળ મળે છે, મરી ગયેલી શ્રદ્ધા સજીવન થાય છે અને ત્યાગ થતા વૈરાગ્યનો પ્રકાશમય આદર્શ આખો સામે તરે છે. પરંતુ સ્તુતિમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ તે સિવાય તો ખાલી હોકારા દેકારા છે કોઈ માણસ ચાર દિવસોનો ભૂખ્યો હોય, પેટમા બડબડીયા બોલતાં હોય, છતાં પોતાની શાન બતાવવા ખોટા ઓડકાર ખાય તો તેથી શુ તેની ભૂખ છુપાવી શકાય છે ? નહિ કદાપિ નહિ, કેમકે ભૂખ્યાના ઓડકાર અને ધરાયેલના ઓડકારના પ્રકાર જુદા હોય છે આવી જ વાત અસલી અને નક્લી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની છે સાચી ભક્તિની તદ્દલીનતા જુદી હોય છે અને નક્લી ભક્તિનો તન્મયતાનો દેખાવ જુદો હોય છે ભાવોનો પ્રવાહ અને આવ તેની પાસે કયાથી હોય ?

જો હૃદયની તન્મયતા હોય તો કોઈ પણ સ્થાન, સાધના માટે બાધક નથી થતું એકનાર પન્નબ કેસરી રણજીતસિંહજી અદર બેદા જપ કરી રહ્યા હતા તેમના એક મિત્ર અમુલ્લીન બહાર બેસી માળા ફેરવી રહ્યા હતા. ત્યારે રણજીતસિંહજીએ પોતાના સાથીને પૂછ્યું—“મિત્ર પ્રવાર ! એ તો કહો કે બહાર બેસીને માળા ફેરવી એ ઉત્તમ કે અદર બેમીને ?” અમુલ્લીને કહ્યું—“માળા ફેરવવાના બે ઉદ્દેશ હોય છે સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને છોડવા તમે અદર બેમી સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છો અને હું બહાર બેસી દુર્ગુણોને કાઢી રહ્યો છું

ભક્તિનો ઉદ્દેશ છે સદ્ગુણોનું ગ્રહણ એ માટે તો આપણે ઉપાસ્યનું માનસચિત્ર આપણા હૃદયમા રાખીએ છીએ

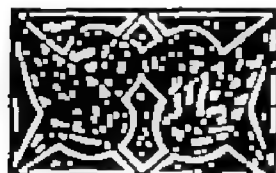
ભક્તિ અને જ્ઞાન

ભક્તિથી જ જ્ઞાનની કિમત છે ભક્તિશૂન્ય જ્ઞાનશૂન્ય જ છે કાગળ ઉપર સરકારની છાપ લાગી છે માટે જ તેનું માન છે અને નોટની કિમત છે તે સિવાય તો તે કોરો કાગળ જ છે કાગળની કિમત અને નોટની કિમતમા

ઢેલો મોટો ફેર છે તે તો તમે સારી રીતે જાણો છો. હા તો તેવી જ રીતે જ્ઞાન ઉપર ભક્તિની છાપ લાગે છે ત્યારે જ તેની કિંમત વધે છે. મધ વાસણમાં દૂધ અને ચખ્ખાંને તો તે અરાજક થઈ જાય. તેવી રીતે ભક્તિરહિત ચિત્તમાં જ્ઞાન પણ વિકૃત થઈ જાય. ભક્તિ વિનાનું જ્ઞાન પાંચળું છે. જમ સાસરામાં જતા પતિની બધી મિશ્કત ઉપર પત્નીનો ઠક થઈ જાય છે તેવી રીતે ભક્તિભાગ્યમાં પ્રવેશ કરતાં માનવની સમસ્ત આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ઉપર ભક્તનો અધિકાર થઈ જાય છે. સાથે સાથે જેમ સાસરા આવતાં વહુની પીપેરનાં નામો જોત વહેરે જતાં રહે છે તેમ ભક્તિયોગમાં પહોંચતાં સક્રિય બુદ્ધિ અને દુર્ભાવનાશરી વાસના પણ નાશ પામે છે. શેરડી બધે ઢળી હોય કે વાંકી પર તુ તેના રસ મીઠો જ હોય છે તેવી રીતે ભક્ત તમે તે જાતિ, વસ્ત્ર કે પરપરાનો હોય તે જાનતાને માટે તો અમનીષ રહેશે.

માદુમ્

તા. ૨૫-૭-૫૯

જીવનમાં સુદિમાનીની ચીજ હોય તો એકાગ્રતા છે. જો એમાં અરાજકી હોય તો આખી શક્તિને વિખેરી દે છે.

અસિદ્ધ નવશઙ્ખાકાર આત્મ ધિક્કાર કરે છે કે ખ્યાન એક ઉપયોગી નિરાપદ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય મુલ્ય છે.

જો ચિત્તમાં એકાગ્રતા હોય તો ૭ વર્ષનો શ્વ પણ ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કામ કરી જતાવરી.

જે કાર્યમાં તમને થઈ જાય છે એને કાર્યના મોજા લાગતો નથી અને ૭ કાર્યમાં પ્રેમ નથી એ જાતિ જાણ દાય જા ત્યારે મોટા તપ લાગે છે.

આપણે સ્વાધ્યાય સબધી વિચાર કરીશું સ્વાધ્યાય, એક અતરતુ-
તપ છે બાહ્ય તપના ક્ષેત્રમા આજનો આપણો સમાજ ખૂબ આગળ છે -
બાહ્ય તપની તરફ તે જોડેલો આગળ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમા અન્ય તર-
તપ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય તેટલું જ ઓછું ગયું છે

ઘણાઓને એ પણ ખબર નહિ હોય કે સ્વાધ્યાય પણ એક તપ છે
કેમકે અણુસણ, વ્રત, ઉપવાસ વગેરેના સબધમા તમે ઘણી વખત સાબળ્યું
છે જ્યારે પણ તપની વાત નીકળે છે ત્યારે આપણી નજર સામે ઉપવાસ
અને વ્રત આવે છે એટલે જ જૈન સમાજમા મોટા મોટા તપસ્વીઓ બેઠા
છે શ્રમણવર્ગમા મોટા તપસ્વીઓ છે તેવી જ રીતે શ્રાવકમા પણ એવા
તપસ્વીઓ પડ્યા છે, જે માત્ર ઉકાળેલા પાણીના આધારે પચાસ કે સાઠ
દિવસો સુધી રહી શકે છે, છતાં તેમના ચહેરા ઉપરથી પ્રસન્નતા જતી નથી
આજે તમારી સામે એક તપોનિષ્ઠ વ્યક્તિ આવે છે, જેમને આજે છત્રીસમો
ઉપવાસ છે

ગયે વર્ષે તેમણે પચાસ ઉપવાસ કર્યા હતા આ વર્ષે પણ તેમની
ધૃષ્ટિ બાવન ઉપવાસ સુધી પહોંચવાની છે તેમનું આત્મબળ અને તપો-
નિષ્ઠા ખરેખર વધાવવા લાયક છે

બહેનો પણ તપસાધનામા ખૂબ આગળ છે કેટલીકને છઠ્ઠ-છઠના
વર્ષાતપ ચાલે છે, તે કેટલીકને પાચમો ઉપવાસ છે, કેટલીકને સાતમો છે,
કેટલીકને સાતમો છે. જો કે પર્યુપણ હજી દૂર છે જૈન શાસનની તપસાધના
ખરેખર મહાન છે તેનું કારણ છે જૈન શાસનના અન્તિમ તીર્થંકર ભગ-
વાન મહાવીરની કઠોર તપસાધના અને એટલા માટે જ તેમને દીર્ઘ તપસ્વીના

નમો ઓળખવામાં આવે છે તપ અને ત્યાગની પ્રતિભૂતિ-સમજવાન મહા-વીરની ઉત્તમ તપસાધનાના પગમે પડતે જૈન સમાજ સહી રહ્યો છે તેમની તપસાધના સામેસામ વહનીય છે

સાધોસાધ એ પણ શૂંસવાનુ નથી કે સમજવાન મહાવીરે તપની મીઠાસા કરતાં તેના એ ભેદ બનાવ્યા છે એક છે બાહ્ય તપ અને બીજું અભ્યંતર-તપ તપની સાધના અભ્યંતર તપની પોષક અને ત્યાર જ તે સમાદાણીય બનશે.

તપનું લક્ષ્ય છે મનની સાધના. બાહ્ય તપ મનની નહિમૂંઝ વૃત્તિઓને નાજો છે તે અભ્યંતર તપ મનને અતમુંઝતાથી જોડે છે સ્વાખ્યાય પણ અવરતું તપ છે જે મનને આત્માની સાથે એકતાન કરે છે મનની એક મતા સ્વાખ્યાયથી તમે જોડથી સાધી શકો છો તેથી બીજા કેઈ પ્રવૃત્તિથી સાધી શકશો નહિ.

મનની એકમતા માટે માળાનો આશરો પણ સેવાય છે પણ માળા, ક્યાં સુધી મનને પકડી રાખી શકશે? માળાના મણકાની સાથે સાથે તમારા મનના મણકા પણ ફરતા રહે છે મનની એકમતાને માટે માળા ફરતાં સ્વાખ્યાય ઉત્તમ સાધન છે સ્વાખ્યાયથી એ લાભ છે

પહેલો લાભ છે મનની એકમતા ડાઠપણુ સહિત તમે વાંચતા હોય પણ ત્યાં સુધી તેમાં ત મગવા નહિ આવે ત્યાં સુધી તેને ખરા રસ આપ માણી નહિ શકો.

સ્વાખ્યાયનો બીજો લાભ છે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ. ત્યારે આપણે સ્વાખ્યાય કરીએ છીએ ત્યારે તે વિચારોમાં રમીએ છીએ હજારો વર્ષોમાં મહાપુરુષોએ જે ચિંતન અને મનન કર્યું છે જીવન અને જીવત સમયથી વિષયને જે વિચારસૂત્રો આપ્યા છે તેનાથી આપણે પરિચિત થઈએ છીએ સ્વાખ્યાય હજારો વર્ષોનાં મનનનુ માખણુ આપણને આપે છે જે આપણા જીવનનાં પ્રવાહને તરેા એક આપણમાં ઉપયોગી નીવડે છે

હું માળાને ખરાબ નથી માનતો. જપ્ત અભ્યાસ માટે વે પણ આવ સ્વક છે જે વહી અક્ષરશાનથી શૂન્ય છે તેમને માટે તો માળા એક માત્ર સાધન છે પણ જેઓ અક્ષરશાન સહિત છે તેમણે તો માળા કરતાં સ્વા ખ્યાય તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યું તેઈએ.

બાહ્યીય સરકૃતિમાં સ્વાખ્યાયનું મદત્વપણુ સ્થાન છે જ્ઞાન અને

વિજ્ઞાનનો જે પ્રકાશ આપણે પામ્યા છીએ, જેના બળ ઉપર આપણે ગૌરવ-અનુભવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે ' ભારતની પાસે વિશ્વ માટે સદેશો છે, ' તે જ્ઞાન સ્વાધ્યાય દ્વારા જ પ્રાપ્ત થયેલું છે જાનના દીપકને જલતો-રાખવા માટે તેમા સ્વાધ્યાયનું તેજ પૂરવું પડશે તો જ તે જ્યોતિ કાયમ-રહી શકશે

જેન આગમો આજે ઉપલબ્ધ છે હજારો વર્ષોનો કાળનો પ્રવાહ વહી ગયો ભારતના ઇતિહાસમા મોટા મોટા સામ્રાજ્યો આગ્યા, અને કાળના પ્રવાહમા તણાઈ ગયા પણ આગમો આજે પણ જીવિત છે તેને જીવિત રાખનારી કોઈ શક્તિ હોય તો તે સ્વાધ્યાય છે એટલા માટે ભગવાન મહા-વીરે સાધુઓને પોતાની દિનચર્યાનો અર્ધો સમય સ્વાધ્યાયમાં વીતાવવાનો નિર્દેશ કર્યો છે

પદમ પોરિસી સજ્ઞાયં વીય જ્ઞાણં સ્થિયાયદ્ ।

તદ્વ્યાપ મિક્ષાયરિયં પુણો વડત્થી સજ્ઞાયં ॥

ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૬ ગા ૧૨

સાધક પહેલા પહોરમા સ્વાધ્યાય કરે, બીજામા તેનું ધ્યાન કરે, ત્રીજા પહોરમાં ભિક્ષાચરી માટે જાય અને ચોથા પહોરે ફરીથી સ્વાધ્યાયમા પ્રવૃત્ત થઈ જાય જોકે કાળના પ્રવાહમા આ વિધાન, તેના મૂળ સ્વરૂપમા જળવાઈ રહ્યું નથી ભિક્ષાચરીનો સમય, આચર્ય શ્રી ભદ્રપાહુ સ્વામીના સમયમા જ બદલાઈ ગયો “ તદ્વ્યાપ મિક્ષાયરિયં ” ને આજે “ કાલે કાલં સમાચરે ” નું વિધાન આવી ગયું છતાં સ્વાધ્યાયની પર પરા ઓછેવત્તે અંશે આજ પણ ચાલુ છે

જે આગમો વિચિન્ન થઈ ગયા, તેનું જે મૂળકારણ જોઈએ તો ત્યાં પણ સ્વાધ્યાયનો અભાવ જ જણાશે ઇતિહાસ કહે છે કે બાર વર્ષના લાગટ દુકાળના વખતમા મુનિઓના આહાર-વિહાર અવ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરિણામે સ્વાધ્યાયમા ભગ પડતો ગયો અને આગમો સ્મૃતિ-મનૂષામાથી બહાર જતા રહ્યા

એટલા માટે ભારતીય ઋષિઓએ સ્વાધ્યાયને જીવનનું અમૃત માન્યું છે જ્યારે શિષ્ય ગુરુની પાસે વિદ્યા મેળવી ઘેર પાછો ફરે છે ત્યારે ગુરુદેવ-તેને છેલ્લા આશીર્વાદ વખતે જીવનનો મહામત્ર આપતા કહે છે કે-

સ્વાધ્યાયે મા પ્રમથ

અર્થાત્ હે વત્સ ! સ્વાધ્યાયમાં જરા પણ પ્રમાદ કરીશ નહિ. કારણ પ્રમાદ સ્વાધ્યાયનો સૌથી મોટો દુશ્મન છે.

સ્વાધ્યાય જીવનનું નિર્દેશન છે તેમાં વિચારો રૂપી કંઈક પુર્યો મળે છે આચારોનાં મધુર ફળો પણ તેમાં દેખાય છે. જેવી રીતે નિર્દેશનમાં જ્યાં દષ્ટિ જાય છે ત્યાં મનોરમ દ્રશ્યો ન દેખાય છે તેવી રીતે સ્વાધ્યાય માં એક પછી એક મનોરમ દ્રશ્યો દેખાય છે. કાંઈક જગ્યાએ મહાપુરુષોત્તી જીવનગાથાનાં રઝીન મિત્રો તો કાંઈક જગ્યાએ તેમના વિચારોની સૌરભ મળે છે.

અમવાન મહાવીર સ્વાધ્યાયના કદર સમજી શકતા. તેઓ ભોજન ત્યાગી શકતા હતા પણ સ્વાધ્યાય નહિ. એક બે દિવસ નહિ, પણ મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમણે ભોજનનો ત્યાગ કર્યો છે. પરંતુ સ્વાધ્યાયને એક દિવસ પણ છાડ્યો નથી એક વખત તેમના પ્રથમ શિષ્ય અશ્વધર ઓત્તે પ્રશ્ન કર્યો કે—

પ્ર० સમસાપ્ત મમ્મે કોયે કિં અણ્યથા ?

હ૦ 'સમસાપ્ત યાણા વરણિર્ગ્ગ કસ્મ જાગ્રેહ ।

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! સ્વાધ્યાયથી આત્માને કયો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે ? ત્યારે અમવાન તેનો ઉત્તર દેતાં કહે છે કે—સ્વાધ્યાયથી આત્મા યાનાવરણીય કમને અપાવે છે.

કારણ કે સ્વાધ્યાય યાનનાં અવરોધક વસ્તુઓ નાશ કરે છે દૂર થી કરવા જઈએ ? સ્વાધ્યાયનું રૂપ એટલું જલ્દી અને સહેલી રીતે મળે છે કે જેટલું શાસ્ત્રી આવાથી શાસ્ત્રી બાધી અને પેટ ભરાઈ મધુ એવું તો નથી. / થતું કે શાસ્ત્રી બા ? બાએ અને પેટ મહિના પછી ભરાય એવી / રીતે સ્વાધ્યાયનું ફળ પણ તુરંત / મળે છે. આપ સ્વાધ્યાય કરો અને બીજી / કંઈને આપને તેનું જ્ઞાન મળે છે.

બીજી રીતે સ્વાધ્યાય વાણીનું તત્ત્વ છે તે આત્માને મહાત્મા બને મા. માને પગલા ના સાથે નેખારી કથી છે એ જરાજર છે કે સ્વાધ્યાય વાણી સર્વ સમય / ખે છે. જ્યાં તેને માત્ર વાણી સુધી / સીમિત રાખ વની મૂલ ન ક. / મન પોપ ની માફક પાડે બોલી જતા કે તેનું બાધ દાન ન દેત ક નુ એ સ્વાધ્યાય નહીં એ તો સ્વાધ્યાયનું પદેનું પદમિત્ર

છે. પાઠ બોલ્યા પછી, તમે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. જ્યાં સુધી કાંઈ પણ વસ્તુનો અર્થ સમજવામાં નથી આવતો ત્યાં સુધી, તે રસદાયક બની શકતી નથી, તેમાં આપણું મન ચોટતું નથી તેમન ઉપર એક ભાર જેવી બની રહે છે. આજ આપણા સમાજમાં અર્થહીન મુખપાઠોને સ્વાધ્યાયના નામે મહેત્વ આપવામાં આવે છે તે સ્વાધ્યાય નથી પણ ફક્ત દિમાગની કસરત છે.

સ્વાધ્યાયનું અતઃચળ છે રવનું અધ્યયન અને ચિંતન અર્થાત્ જે કાંઈ આપણે શીખીએ તેમાં આપણા જીવનનું પ્રતિબિમ્બ જોતા જઈએ. કોઈપણ શાસ્ત્ર કે સાહિત્યનું વાચન કરો તે પહેલાં તેનું હાર્દ જાણવાનો પ્રયત્ન કરો તેની સાથે આપણા મનમાં આપણા જીવનનું ચિત્ર પણ દોરાતું જશે. આપણે આપણા મનનું માપ કાઢતા જઈએ કે તે સાહિત્યમાં બતાવેલ આદર્શ આપણામાં આવ્યા છે કે નહિ? જો ન આવ્યા હોય તો તેમાં વ્યાધક શક્તિઓ કઈ છે? આપણે તે આદર્શોની તુલનાએ કેટલા પાછળ છીએ અને ક્યા સુધી પહોંચવાનું છે? વાચનની સાથે સાથે આ પ્રક્રિયા પણ આપણા માનસમાં ચાલવી જોઈએ ચાલુ ચિંતન, એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

અગમમાં સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે —

- ૧ વાચના
- ૨ પૃછના
- ૩ પર્યટના
- ૪ અનુપ્રેક્ષા
- ૫ ધર્મકથા

૧ વાચના—વાચન તો સ્વાધ્યાયની પહેલી શરત છે વાચનની સાથે ચિંતન પણ હોવું જોઈએ.

૨ પૃછના—વાચનની દરેક લીટી, હેતુ અને પ્રશ્નની સાથે વાચો. વાચનની સાથે જેટલા વધુ પ્રશ્નો તમારા મનમાં ઊભા થશે તેટલા જ વધુ રહ્યોને તમે સમજી શકશો. પ્રશ્ન, ચિંતનની કમોટી છે પ્રશ્ન સમાધાન માગે છે એટલે સ્વાધ્યાય-સમયે એ પ્રશ્નો તમે નોંધી ગમે પછી, ટાઈ અનુભવી અને ઊંડા ઉત્તરોનાની પામે તેનું સમાધાન મેળવવાની કોશિશ કરો.

તમે પ્રમ કરો તેમાં વિચારણાથી દોષ, વિગ્નિયીયુ વૃત્તિ નહિ. બીજાને દરાવવાની જાવના જે કામ કરતી દોષ તો તમે સમાધાન નહિ મેળવી શકો. તમે પ્રમ કરો તો સાચી જિજ્ઞાસાથી કરો.

૩ પર્યાટન-પ્રમ અને ત્યુતરો દ્વારા જે જ્ઞાન તમે મેળવો તેને સ્થિર રાખવા માટે તેનું પર્યાટન ચામું રાખો. પર્યાટન (સ્વિક્ષણ)ના જાણવા તમારું જ્ઞાનધન વિશિષ્ટ થઈ જશે. પણી બુધ્ધિ અથવા જ્ઞાન માટે તમને એટલું કુખ મશે કે જેટલું હ નરો રૂપિયા મેળવ્યા પણી તેને ખોઈનાખનાં ચાવ છે. મતમન કે પરિત જ્ઞાનની આરતિ ખસુ નરૂરી છે.

૪ અનુપ્રેક્ષા-અનુપ્રેક્ષા એ વ્યાખ્યાનો પ્રાપ્ત છે અનુપ્રેક્ષાનો અર્થ છે તેના ઉપર ચિંતન અને મનન કરવું જે મર્ષ તમે વાચ્ય દોષ પ્રતો તરીકે જે જ્ઞાનનો વિસ્તાર વધારો દોષ તેના ઉપર ફરીથી વિચાર કરો. આદ્યા સંપત્તિ તમે જોઈશનનાં પુસ્તકો વાચ્યાં દોષ જોઈશનનાં વાંચ્યાં દોષ, તો તેમાં શું જ્ઞાન્યુ છે? જનનેમાં જેટલું સામ્ય છે? ક્યાં તેમાં મન-મેદ છે? મનમેદ દોષ તો જેટલું જશે છે? શા માટે છે? જનનેની ચિંતન કંઠીમાં ક્યાં વિમેદ છે? એ વિમેદની ખાજી શો હેતુ કામ કરે છે?

ઠાઈ ખસુ પુત્રક તમે વચ્ચો તેમાં તેના સેખકનુ દાદ તપાસો. પુત્રક ઉપર તે સમયના અન્ય સેખકોનો જેટલો પ્રભાવ પડ્યો છે? તત્કાલીન પરિસ્થિતિએ વખતને જેટલો પ્રભાવિત કર્યો છે? મુખ જાવનાઓને સાધારણ આપવામાં તે જેટલો સરજ મયો છે?

આ બધી વાતોનો વિચાર તે અનુપ્રેક્ષા છે.

૫ મર્મકથા-મર્મકથા વ્યાખ્યાનો પાંચમે ભેદ છે કથાપ્રેક્ષા જીવનના પ્રેક્ષા જાણે છે સાધનાના માર્ગ દરનાપૂરક આજ્ઞા વધનારા મદા પુગાના જીવનની કથાઓ આપજા જીવનના સમ્ય પ્રમે આજ્ઞા તપવામાં પ્રેક્ષાવાળા છે આપજા પણી તત્તવાનના ચિદમુખો કરે છે કે કથામાં શું છે? જન્યુ ન વાદ રાખા કે કથામાં આજ્ઞા ઈન્દિયસ જીવે પાયો છે. ત મર્મકથા કથાજન ઠાઈ નાખવામાં આવે તો ઈન્દિયસની કઠિઓ ત મર્મકથા ત મર્મકથા મદારીરેતો ઈન્દિયસ જન્યુ વાચ્ય છે જે એ આ વાતોનો કા. નાખાના તો આપવા ઈન્દિયસ રટી શું? જીવન્યુ એ આજ્ઞાનો માર્ગ જન્યુ કથાનુવચ મેળે છે તથા વિચાર કરો તીષ્ઠ કરો. જન્યુ કથા કદવા કેમ નામ? તથા જન્યુ તત્તમે તને રૂપક કે વાતોના રૂપમાં રૂટ કરીશો.

શ્રોતાઓ તેને બહુ જલ્દીથી સમજી શકશે દરેક વાર્તાનું એક ધ્યેય હોય છે કે કોઈ એક સત્યનો પરિચય આપવો. વાર્તા એ માધ્યમ છે, એટલે લક્ષ્ય પર ન પહોંચતા માત્ર વાર્તામાં જ આનંદ માનવો એ પણ બરાબર નથી.

આગમમાં વર્ણવેલા સ્વાધ્યાયના ભેદો ટૂંકમાં મે તમારી સામે મૂક્યા છે હવે સ્વાધ્યાય માટે જરૂરી વાતો તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચુ છું તે આ પ્રમાણે છે

૧ એકાગ્રતા—સ્વાધ્યાયના સમયે આપણું ધ્યાન શાસ્ત્રો કે ગ્રંથોના શબ્દો અને તેના અર્થો તરફ હોવું જોઈએ જે મનમાં અસ્થિરતા હશે તે આપણે માત્ર તેના શબ્દો બોલતા રહીશું, પણ તેના અર્થ આપણા સમજવામાં નહિ આવે એટલે સ્વાધ્યાય વખતે મનને ખીજી બધી બાબતોથી દૂર કરી, તેમાં જ પરોવવું જોઈએ, તે માટે મનને ચલિત કરે તેવા પ્રસાધનોથી બચવું જોઈએ સ્વાધ્યાય માટે સ્થાનની પસંદગી કરતી વખતે પણ એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ કે ત્યાં મનને ચચળ બનાવે તેવું વાતાવરણ કે ચિત્ર ન હોય

૨ નિયમિતતા—સ્વાધ્યાય માટે ખીજી જરૂરી વસ્તુ છે નિયમિતતા. ચાર દિવસ વાચ્યું અને બે દિવસ નહિ આ રીત સ્વાધ્યાયમાં વિક્ષેપ કરે છે ઘણા લોકો આરંભે શૂરા હોય છે મોટા ગ્રંથો લઈને બેસે છે ચાર પાના વાંચે અને પછી ચાર મહિના સુધી તેને અડે પણ નહિ ! પરિણામે, સ્વાધ્યાયનો રસ ઊડી જાય છે

૩. વિષયોપરતિ—સ્વાધ્યાયની ત્રીજી જરૂરિયાત છે વિષયોપરતિ. સ્વાધ્યાય માટે પુસ્તકોની પસંદગી કરતા બહુ જ સાવધાની રાખવી જરૂરી છે એવી રીતોથી બચવા માટે તમે જેટલા પ્રયત્નો કરો છો તેટલા જ મનની વાસનાને ઉત્તેજનારા કયારા સાહિત્યથી બચવા માટે પ્રયત્ન કરવા જરૂરી છે સાહિત્યને નામે અ જે એના પુસ્તકો બકાર પડે છે કે તેને સાહિત્ય કહેવું એ સાહિત્યનું અપમાન કરવા જેવું છે

સાહિત્યનો અર્થ છે—જેમાં સર્વનું હિત સમાયેલું હોય, પણ જેના વાચનથી તમારું અહિત થાય તેને ખીજી ગમે તે કહો, પણ સાહિત્ય તો ન જ કહેવાય

સાહિત્યનું લક્ષ્ય છે મનને વાસનામાંથી ઉપાસનામાં લઈ જવાનું, અસત્ય-માથો સત્ય તરફ દોરવાનું અને અધકારમાંથી પ્રકાશને શોધવાનું

વાસનાના ૨૭ે ૨૭ાં ગાયેલું સાહિત્ય આપણને સન્માર્ગે લઈ જઈ શકે

નરિ કારણ લેખકનું હૃદય વાસનાના રંગમાં રૂનેમું છે ત્યાં ઉત્પન્ન થી કદમા વાસનાને બાકાવે છે યેજ્ઞટોષ કહે છે—જડુ સાદિત એથી પણ વધારે ભય કર છે કેમકે એર સરીરને ખારે છે પણ જડુ સાદિત તો સદા તિને મારી નાખે છે

એની જ રીતે પુસ્તકની પચડીમાં ખુશ્બા અને કામ લેવું નોંધ્યે સાંપ્રત્તિક વૃત્તિઓ મનમાં રાખીને જો બીજાના સાદિતને નોંધ્યા તો તે બાપણને ખરાબીના પટારા જેવું લાગશે જમુક પુસ્તક સમ્યક છે કે જમુક મિથ્યા છે તેના એકદમ નિષ્કૃપ કરવો એ અવિવેક કહાવે છે વસ્તવમાં સમ્યક અને મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિમાં સમાવેશમાં છે આ દેવધિજનિ સમાધાનથી નહીં સૂત્રમાં આ સ્વને રજૂ કરતાં કહે છે—

સમ્યકવિદિદિસ્સ સમ્મ સુપાદ । મિચ્છાદિદિદિસ્સ મિચ્છા સુપાદ ।

સમ્યક દૃષ્ટિ રાખનારને મારે મિથ્યા શાસ્ત્રો પણ સમ્યક છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિ રાખનારને મારે સમ્યક શાસ્ત્ર પણ મિથ્યા અને છે મતક્ષમ કે જમુક સમગ્રથા સિવાયનું બીજું સાદિત મિથ્યા છે એવી વિમાશતી સહીશ્ય તા તમને મહાપુરુષોના તત્ત્વજિતનથી વચ્ચિત રાખશે.

ખુશ્બા અને અને સ્વસ્થ મિતે તમે સ્વાધ્યાયના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરો તેની સાથે તમારા જીવનની કિતાબ પણ વાંચો તો સ્વાધ્યાય તમારો દૃષ્ટિને નવો ખાત્ર કહાવશે અને જીવનમાં પ્રકાશની નવી રેખા મળશે.

આજના પ્રવચનનું મથાળુ એ કહે છે કે હું તમારી સામે પ્રાર્થના અગે કઈકે કહું પણ પ્રાર્થના અગે શું કહેવાય ? પ્રાર્થના પોતે જ આત્માનું સંગીત છે આત્માને પગમાત્માનો પ્રકાશ દેનાર પ્રાર્થના છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે પ્રાર્થનાનું જીવનમાં શું સ્થાન છે ? જેમ માછલી માટે પાણીનું મહત્વ છે તેટલું જ અને તેવું જ જીવનમાં પ્રાર્થનાનું સ્થાન છે. માછલીનું જીવન જ પાણી છે પાણીમાં જ એ જન્મ લે છે અને પાણીમાં જ એ મરે છે માછલીને એમ કહેવામાં આવે કે હું તને દૂધના તળાવમાં મૂકી આવું પાણીનું તો એની સામે મૂલ્ય જ શું છે ? શક્તિ અને ક્રિમત બન્ને દૃષ્ટિએ પાણી કરતા દૂધમાં વિશિષ્ટતા છે પણ તમારા આ પ્રતોલનભર્યા આકર્ષણમાં એ ફસાશે નહીં એ તો કહેશે કે તમારા દૂધના તળાવ કરના મારું પાણીનું તળાવ શ્રેષ્ઠ છે તેમ છતાં એના પર બળપ્રયોગ કરશો તો એ પાણીથી જુદા ચતાની સાથે જ પોતાના પ્રાણ અર્પી દેશે પાણીમાં શું આનંદ છે ? એ જાણવું હોય તો જઈને માછલીને પૂછો એનો આનંદ આપણે જાણી શકતા નથી.

બસ, તેવી જ રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ ભક્ત-હૃદય જ જાણી શકે છે માછલીના જીવનમાં પાણીનું જે સ્થાન છે, તેવું જ સ્થાન ભક્તના હૃદયમાં પ્રાર્થનાનું છે શરીર માટે કસરત જરૂરી છે કસરતથી શરીરને નવ-સ્ફુતિ (તાજગી) મળે છે એથી શરીરમાંના ખરાબ તત્ત્વો પરસેવારૂપે બહાર નીકળી જાય છે અને એમનું સ્થાન આરોગ્ય દેનાર તત્ત્વો લઈ લે છે તેમ પ્રાર્થના પણ એક આધ્યાત્મિક કસરત છે શારીરિક કસરત શરીરની ચરબી ઘટાડી સ્વસ્થ રહતો સચાર કરે છે, તો પ્રાર્થના આપણા જીવનમાંની ખુરાઈ એને દૂર કરી સ્વસ્થ સુદર વિચારોનો જીવનમાં સચાર કરે છે

શરીર માટે ભોજનનું જોરથાન છે. જ્યારે આ માટે પ્રાથનાનું તેનું જોરથાન છે. ભોજન-ખોરાક વિના આપણું શરીર ઝડપી દિવસ ટકી શકે નહીં. તે પછી પ્રાર્થના વિના ક્યાં સુધી ટકી શકીશ? ભોજનમાં એક ભત્રીજો છે એક તાકાત છે એક દિવસ. પણ જો જીવન ન મળે તો શુદ્ધાત્મની જેમ હસતું મોં પણ કંઈક જશે. તેમ પ્રાર્થના આત્માનો ખોરાક છે. શરીરને એનો ખોરાક નહીં મળે તો તે દુર્બળ બની જશે. તો જ્યારે પણ તેનો ખોરાક નહીં મળે તો શું એ નિબળ નભે બની જાય? જ્યારે માનવી શરીરને ખોરાક દેવા માટે બાક-બાક કસાક અવિરત કામ કરે છે. પણ આત્માનો ખોરાકને એ વિસરી ગયો છે.

પ્રાર્થના જાગે એક વખત ગંધીજીએ કહ્યું હતું કે મારા સાહેબાઓ કરતાં પ્રાર્થના કરેલ અણી ઉપયોગી છે. આવતું કામે છૂટી જાય પણ પ્રાર્થના છૂટવી ન જોઈએ અને પ્રાર્થના જો છૂટી જાય તો મનુષ્યને હલ્લમાં એવું કુખ થવું જોઈએ. પ્રાર્થના કરવી રહી જાય તો મહાત્માજીને કુખ થતું હતું પણ તમને પણ શું કુખ થાય છે? ઘેર ચઢા મોટી અને અને તમને ચઢા લીધા વગર ૪ આંદોસે જવું પડે તો કુખ થશે? હા કેમ ન થાય? જરૂર તમને ચઢા વિના આંદોસે જવું કુખપ્ર ભરશે અને એ નહીં જામતીજીને તો હસવાનો પણ સંભળવી પડશે. એક દિવસ ચઢા છૂટવાથી તમને જેટલું કુખ થાય છે. પ્રભુ પ્રાર્થના છૂટી જવાથી તેટલું કુખ શું થાય છે ખરું?

તમે પાન લેવા માટે ઘનવાળાની દુકાને ગયા અને તમે બે જાની આપી. એક જાતાનું પાન લીધું અને મોંમાં મૂકી ચાવી બચા. પણ એ પાનના સ્વાદમાં પેસો બાકી રહેતો એક જાતો લેવાનું ભૂલી ગયા. ઘેર આવતા જ તમને એક જાતો ચાક જા-યો અને તેથી તમને કુખ થશે? હા. તો જાતો ભૂલી જવાથી તમારા મનમાં કુખ થાય છે તેમ એક દિવસ પ્રભુ-પ્રાર્થના ભૂલી ગયા તો શું એવું કુખ થાય છે? ત્યાં તો તમારા હિમાજમાં પ્રભુ-પ્રાર્થના કરતાં પણ પેસા એક જાતાની કિમત વધી જાય છે. પરંતુ સતતા હલ્લમાં પ્રભુ ભિસજેલા છે તે એને કદી ભૂલી શકે ખરો? સત એક દિવસ આવતું છતી શકે છે. અરે એક દિવસ જ સા માટે તપસ્વી તો મરિના અને બે-બે મરિના સુધી ભોજનને ઊંચી દે છે. પણ તમારો ભજનને ઊંચો નહીં. શરીર કરતાં જ્યારે પ્રભુ વધારે છે તો એ

નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે બોજન કરતા લજનનું મૂલ્ય પણ વધુ છે, કારણ કે પહેલા લજન છે અને પછી બોજન છે

ગાંધીજીને પ્રાર્થના આગે એક બીજી મદસ્ત્રપૂર્ણ વાત કહી છે એમણે બતાવ્યું છે કે “હું સસાગમા વ્યભિચારી થતા બચ્યો છું તો તે રામનામનો જ પ્રતાપ છે વાનરમેનાએ રાવણને માર્યો, હનુમાને પર્વત ઊતારી લીધો, સીતાનું સતીત્વ રખોપાયું અને ભરત ચૌદ વર્ષ પર્વત પ્રાણુ ધાગણ કરી શક્યો એ બધાનું કારણ એ જ હતું કે એમના મુખેથી ‘રામ’ શબ્દ જ નીકળતો હતો મારો પામે પણ રામ શબ્દ ન હોત હું બીજાને બહેન કહેતા ચોગ્ય ન હોત જ્યારે-જ્યારે મુજ પર સકટો આવ્યા છે, મે રામનું નામ લીધું અને હું બચી ગયો છું તથા અનેક સડો વખતે તો રામ નામે જ મારું રક્ષણ કર્યું છે”

હા, તો ગાંધીજી પરમ આગ્રિક હતા એમના મનના ખૂણે ખૂણામાં હિંદુ સમૃદ્ધિ રમતી હતી તેથી જ પ્રત્યેક સમય એમની જીવ્હા ઉપર રામ ધિરાજતા હતા એટલા માટે જ પ્રભુ-પ્રાર્થનામાં એમને દૃઢ વિશ્વાસ હતો. પ્રતિદિન સંખ્યાટાણે પ્રાર્થના ચોખ્ખી હતી અને પછી તેઓ પ્રવચન કરતા હતા

પ્રાર્થના એ કાંઈ અધ વિશ્વાસ નથી નવા ચીજે દોડનારાઓ માટે પ્રાર્થના એક વહેમ અને ઢોંગ માત્ર બની ગઈ છે તેથી જ્યારે પણ નવી પેઢી સામે પ્રાર્થનાનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે તેઓ વહેમ બતાવી એની મશ્કરી કરે છે, પરંતુ જરા અદર ટીકીતે જુઓ, જેને અન્તર્દર્શન થયા છે, તેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ છે, પણ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ નથી, એને પરમાત્મા ઉપર શો વિશ્વાસ હશે વારુ ? એના માટે ધર્મ, કર્મ, આત્મા અને ધરમાત્મા બધું જ વહેમ માત્ર જ બની જશે પરંતુ જેને આત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે, એકાતની શાત ક્ષણોમાં જેણે આત્માનું સંગીત શ્રવણ કર્યું છે, એના માટે આત્માનું સંગીત-પ્રાર્થના-એટલી જ સત્ય છે જેટલું કે હરવું-કરવું, ખાવું અને પીવું

પ્રાર્થના તો સતજીવનનું અમૃત છે પ્રભુ-પ્રાર્થના એવી જ રીતે વગર દગાની વસ્તુ છે જેવું કે અમૃત સ્વપ્નમાં કાંઈ દેવે પ્રસન્ન થઈને તમને અમૃતનો ઘડો દીધો અને પેલા દેનાર પર તમને વિશ્વાસ છે, વળી અમૃત ઉપર પણ વિશ્વાસ છે તો તમે એને સપ્રસન્ન બની પીજશો અમૃત જે કે વગર દગાની વસ્તુ છે, પરંતુ દેનારની ખૂરી ભાવનાથી અથવા પીવાના

પરિભાષુની માહિતીના અભાવે એ પણ કદીક નુકસાન પહોંચાડી શકે છે પરંતુ અનુપ્રાસના તો એ અમૃત છે ન્યા-ન્યેમાં દગાબાજની સભ્યતા કદી દેખાશે જ નહીં

પ્રાર્થના કહેવાની નહીં કરવાની વસ્તુ છે એનો જ્ઞાનદ સંબોધમાં વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. જ્ઞાનદનો મધુર અનુભવ તો એ જ હવને સર્ષ શકે છે જે પ્રાર્થનાના સંગીતથી રચાયેલો છે

સંખ્યાવેળાએ જાણ પાસ ચરીને ધર બણી પાછી ફરે ત્યારે એનું વાહરડું માની રાહે ઇત્યુકતાપૂર્વક દાર બણી નગર નાખે છે પોતાની જાનનીતે જાંજણે આવતી જોઈએ મારેમ પડે જીલ્લી-જીલ્લાને નાચવા લાગે છે અને હાર-જ્ઞાનદ વ્યક્ત કરે છે પણ દોરણ વળે એ હજુ મધ્યસ્થ છે માથેલ જ્ઞાનદ એ દોરણના જાંજણમાંથી મુક્ત કરે છે ત્યારની એની પ્રેમ વિહવળતા તમે કહો જુઓ તો ખરા ! પૂરા વેગથી એ માતા તરફ દોડે અને જ્ઞાનદ એ સ્તન-પાન કરે છે તે વખતનો એનો દુઃખપાનનો પરમ જ્ઞાનદ શું પાસે જોએલો જોવાળ-બરવાડ માણી શકશે ખરો ! ના નહીં પેલા સ્તનને પણ વેટશે જ્ઞાનદ નહીં આવે કે જ્યાંથી પેલા વાહરડા માટે અમૃતધારા વહી રહી છે એ પરમ જ્ઞાનદ માટે તો પેલા વાહરડાના હવને જ પૂછે હા તો તેની જ રીતે પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ ન તો સંબોધમાં જાણ તેમ છે તેમ ન એ પ્રાર્થનાના ડોઈ પૂતકમાં છે કે ન એ એના સંગીતમાં જ છે એની અનુભૂતિ તો રક્ત ડોઈ બહત હવે જ કરી શકે છે

હા એક વાત પણ છે મીઠાઈ તો જ્ઞાનદ સ્વ ડોઈ સર્ષ શકે છે પરંતુ પુસ્તકનો જ્ઞાનદ રક્ત સિદ્ધિતો અને રસિદો જ સર્ષ શકે છે તેમ પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનદ પણ રક્ત પ્રાર્થના કરનારાઓ જ સર્ષ શકે છે બી ન તો માત્ર દર્શક જ રહી જાય છે જ્ઞાનદની સહેરો એમના હવને સ્પર્શી શકતી નથી તેમ ન સંબો દારા કહેવાયેલું વક્તવ્ય પણ એમને આ જ્ઞાનદની અનુભૂતિ કરાવી શકે છે

એટલા જ માટે વિશ્વના અલ્પેક ધર્મમાં પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ આપાયું છે જો કે સિદ્ધાન્તોમાં ધમ ધમ વચ્ચે ધણો મતભેદ પ્રવલ છે જ્યાંથી અનુ-પ્રાર્થના સંબધે તો સમજાય જ્યાં ધર્મોમાં એક મત રજો છે ત્રિદુ ધર્મ તો પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ દર્શાવતાં કહે છે “ રામ સે મથિક રામ કર નામા જાઓવ રામ કરતાં પણ રામ નામમાં વધુ શક્તિ છે મુસ્લિમ ધર્મ અને હિંદુ ધર્મ વચ્ચે ન કે કોરી ખીણુ જોરેલો તથાવલ છે જાને બિશ્વકુલ વિપરીત વિચારો

પથિક છે, તેમ છતાં પણ પ્રભુ-પ્રાર્થના અંગે એમનામાં એકમત જોવા મળશે.

એમની નમાજ પણ એક પ્રકારની પ્રાર્થના જ છે જો કે એમની ભાષા ફારસી છે, ઉપરાંત એના ઉપર મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ છે, તો પણ શબ્દ અને શૈલી-ભેદને એક બાબુ રાખી તમે એમાં ઊંડાં જિતરશો તો ત્યાં પણ તમને ઈશ્વર પ્રત્યે ઊભારાતો અનુરાગ જ દેખાશે.

ખ્રિસ્તી ધર્મ કે જેનો વધુ પડતો વિકાસ પશ્ચિમના દેશોમાં થયો છે, તેમાં પણ પ્રાર્થનાને સ્થાન અપાયું જ છે તમે જોતા હશો કે રવિવારના દિવસે ધ્રુવ ખ્રિસ્તને માનનાર બાળક દેવળમાં શાત-શબ્દહીન પ્રાર્થનામાં તલ્લીન ઊભેલું દેખાશે જૈન દર્શન જો કે આત્મામાં જ પરમાત્માની સત્તા સ્વીકારીને ચાલે છે, ઈશ્વરને સૃષ્ટિના નિર્માતા રૂપે એ સ્વીકાર કરતાં નથી છતાંય કર્તા નહીં પણ પ્રેરણા દેનારને રૂપે જૈન દર્શને ઈશ્વરની ઉપાસના કરી છે અને તેથી જ ચોવીસી સ્તવન અને સ્તવન-સ્તુતિ રૂપે અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રાર્થના માટે એ વિધાન કરે છે.

અત્યાર સુધી આપણે જીવન અને ધર્મના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પ્રાર્થનાના પ્રસાર વિષે વિચાર કર્યો હવે આપણે એ વિચારીશું કે પ્રાર્થના શું છે અને એ શા માટે કરવી જોઈએ ?

પ્રાર્થના શું છે ?

પ્રાર્થનાનું બીજું નામ છે અહંકારરહિત પ્રયત્ન અર્થાત્ અસત્યથી સત્ય ભણી જવા માટે નિરહંકારી પ્રયત્ન કરવો એ પ્રાર્થના છે પ્રાર્થના અન્તઃકરણનું પરિમાળન, સંસ્કૃતિ અને બળ છે પ્રાર્થનામાં પ્રયત્નવાદ અને દૈવવાદનો સમન્વય છે દૈવવાદમાં પુરુષાર્થને સ્થાન નથી એટલે તે પાગળ છે, જ્યારે બીજું બાજુ પ્રયત્નવાદમાં પુરુષાર્થનું તેજ છે છતાં નિરહંકાર વૃત્તિ રહેતી નથી એટલે ત્યાં ગર્વ આવી જાય છે એટલે બન્ને અહંભુ કરી શકાય નહીં પરંતુ બન્નેને છોડી પણ શકાય તેમ નથી, પુરુષાર્થના દૈવવાદ (ભાગ્યવાદ)ના અભાવે જીવો શકતો નથી તો પુરુષાર્થના અભાવમાં તે જડ બની જશે જીવનની ગાડી પ્રયત્નવાદ અને ભાગ્યવાદના પાટા ઉપર જ દોડશે મનુષ્ય દૈવવાદ ભાગ્યવાદમાં એક નમ્રતા છે જે આપણને વિનયશીલ બનાવે છે. પ્રયત્નવાદમાં પરાક્રમ છે જે આપણને ગર્વિત દે છે અને પ્રાર્થના બન્નેને નેડવાનો એક સેતુ-પૂલ છે.

પ્રાર્થનાથી થતા લાભ

હવે પ્રાર્થનાથી થતા લાભો વિશે વિચારીએ. પીપળ નાની હોય છે એનું મૂલ્ય પણ વધુ અમૂલ્ય છે. પરંતુ એ નાની પીપળને ખરેખરમાં ચોક્કસ પ્રથમ સ્થાને રાખીને તેના એવા ગુણ પણ જાણી જાય અને સ્થાને-સ્થાને એનું મૂલ્ય પણ વધી જાય. તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થનાનો સંબંધ એ આપણા આત્મામાં રમે છે પ્રાર્થનાના સુમધુર સંપ્રીતધ્વનિથી જેનું હૃદયમણિ ગુણ જીવ્ય છે તે સંબંધનું રહસ્ય આત્માની પરિવ્રજામાં અભિરૂપિત કરે છે જેવી રીતે ધમણી અગ્નિ પરની રાખને દૂર કરી એને વધુ પ્રચીપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે પ્રભુપ્રાર્થના હવનના અગ્નિ અને મોહની રાખને દૂર કરી એની અમકમાં સો ગણી વૃદ્ધિ કરે છે.

ધરમાં થતના અધારુ હોય ત્યારે જીવંતની રમઝટ ચાલુ થઈ જાય છે. સૂનારની જિંમ હરામ કરી નાખે છે તમે એનાથી મુક્તિ પામવા માટે છે. અને એક નાનો એવો દાવડો એતાવીને ધરમાં મૂકી દો છો. તે જાણી જીવંત જીવ્ય જાણે ક્યાં નાસી જાય. એવી જ રીતે જ્યાં સુધી મહાનો દાવડો હવનમાં પ્રકાશવત્ થતો નથી ત્યાં સુધી ક્યાંની દોટદોટ (રમઝટ) ચાલુ રહેશે અને તે તમારા મનની શાંતિને હરામ કરવા રહેશે. તેથી તમે મનના ખૂણામાં પણ પ્રભુના નામનો દાવડો એતાવી દો છો. તે ક્યાં જતે નાસ્યા રૂપી જીવંત નાસી જ જાય.

વડાના બીજાને કે રાઈની દાણા કરતાં પણ નાનું હોય છે પણ તે અમૂલ્ય બીજા ઉપર માટી એકઠી થઈ જાય છે અને એને પાણીનું સિંચન મળે છે તે એ જ નાનું બીજા એક દિવસ વિશાળ વડાનું રૂપ ધારણ કરી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રભુના નામનું બીજાને તમારી હૃદય-મુખિયાં વાળ્યું છે અને એના ઉપર નિરંકારરૂપી માટી નાખી પ્રભુરૂપી પાણીથી એનું સિંચન કરો છો. તે વડાના હવનમાં એક દિવસે ખરેખર ઉપસિંચતા પ્રગટશે. તમારા મનમાં રમ-રમમાં ઉપસિંચતાનો શાંત શુભ પ્રકાશ પ્રગટી જાય. તમે પોતે તમારામાં એક વિસિષ્ટ અપ્રાપ્તિનું ઘટન કરશો. રૂપની ભાષા છોડી સાદી ભાષામાં કહો. તે તમે પોતે ઉપસિંચત બની જશો. કુલ તે તમો સર્વેમાં ઉપસિંચત પગલોનો જોડો છો. તે કે જાણે બધે એ સદાચર હોય પરંતુ એનું અસ્તિત્વ તમારામાં જરૂર છે. હવે હવત જરૂર છે એને જાણન કરવાની.

તે જેવી રીતે અપર કાઈ ભાષાને તમે શીખો છો ત્યારે એના સંબંધો

ગોખા-ગોખાને પણ તમે એક દિવસ એ ભાષા ઉપર સારો એવો કાબૂ મેળવી લો છો તેવી જ રીતે પ્રભુસ્મરણ કરતા-કરતાં તમે તમારામાં છુપાયેલી એ ઈશ્વરીય જ્યોતિને જગવી શકશો એક કવિએ કહ્યું છે .

આતમ પરમાતમ પદ પાવે,

જો પરમાતમસે લયકો લગાવે, સુનકે શબ્દ કીટ મૃન્ગીકો,

નિજ તન મન કી સુઘ વિસરાવે ।

દેખહ પ્રગટ ધ્યાન કી મહિમા,

સો હી કીટ મૃન્ગી હુઈ જાવે ॥

આધ્યાત્મિક કવિ આનંદધનજી કહે છે એમને જૈન સંસારમાં યોગી આનંદધનજીના નામથી પણ ઓળખે છે એમણે સમાજ અને સંપ્રદાયની રૂઢી પર પરાઓને તોડી એકાન્ત વનમાં સાધના કરી હતી એમણે કેટલાય વર્ષો આત્મ-સાધના પાછળ વોતાવ્યા હતા તેથી જ એમના પદોમાં સાધનાનો રસ નીચોવાઈ આવે છે અને સાધક આત્માભિમુખ બની જાય છે તેઓ ફરમાવે છે કે સાધક અગર સાચી અને ખરી તન્મયતાપૂર્વક પરમાત્માની સાથે ભળી જાય છે તો એક દિવસ તે પોતે જ પરમાત્મ-દશા પ્રાપ્ત કરી લે છે કેટલાક દર્શનો એ તથ્ય માનવા ઈન્કાર કરે છે કે કોઈપણ આત્મા પરમાત્મા થવાની ક્ષમતા-સામર્થ્ય રાખતો નથી, ભલેને તે ચાહે તેટલા પ્રતો ઉપવાસાદિ અનુષ્ઠાન કરે જ્યારે જૈન દર્શન પ્રમાણે તો લકતમાં ભગવાન બનવાની ક્ષમતા છે. આત્મા જ પરમાત્મા છે એવો દિવ્ય સંદેશ એણે વિશ્વને આપ્યો છે

જૈન દર્શનની એ જ વાતમાં સૂર પૂરાવતા આધ્યાત્મિક કવિ આનંદ-ધનજી કહે છે

આતમ પરમાતમ પદ પાવે, જો પરમાતમસે લય કો લગાવે

‘અપ્પા સો પરમાપ્પા’ નો નાદ આ સ્વરોમાં સંભળાય છે કવિ એના માટે સુદર રૂપક આપે છે ભમરીના શરીરમાં જ્યારે ગરમી પેદા થાય છે ત્યારે એ ભીની માટીથી પોતાનું ઘર બનાવે છે અને સાથે જ એક કીટક-કીડો લાવી એની સામે ભૂ-નો શબ્દ ગૂંજાવે છે અને એ ભમરીના શબ્દથી પેડો પેટ ધસીને ચાલનાર કીડો ૧૭ દિવસમાં આકાશમાં ઊડતી ભમરી બની જાય છે આ શબ્દશક્તિનો પ્રભાવ છે

આ એક કવિએ પ્રસિદ્ધ કરેલી કહેવત છે પણ એમાં એક સૈદ્ધાંતિક ભેદ એ આવે છે કે એક એકન્દ્રિય જીવ ચતુરેન્દ્રિય કેવી રીતે બની શકે ?

સાચું તે એ છે કે જમરી ન્યારે છર્માં મૂકે છે ત્યારે છર્માંની સુરક્ષા મારે અને એમના ખોરાક મારે એ કોઈ સર્ધ આવે છે આમ સત્તર દિવસ મુખી છિનિ સેના માટે છક ફરી ન્યા છે એમાંથી જમરી નીકળે છે અને ભીડી ન્યા છે પણ ખટ્ટી કવિ મોખી જ્ઞાન લખનજીએ કઈ દષ્ટિએ આ રૂપક કહ્યું છે તે જાણે સમજી શકાય તેમ નથી તે પણ કવિજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય તે પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ બતાવવાનો છે કે પ્રાર્થના વડે આત્મા પરમાત્મા જની શો છે હકીના મમનથી તેમ આખણ મેળવાય છે તેમ પ્રજા નામના મમનથી આત્મા ઈશ્વરીય જ્યોતિ મેળવે છે

પ્રજા નામ તે મેષ છે જે પાપના પ્રખર તાપને શાંત કરે છે જે માણના પ્રખર તાપમાં ન્યારે ધરતી અને આકાશ તપવા લાગે છે સૂર્ય ન્યારે જ્ઞાનના મેળા વરસાવી રહ્યો હોય છે ત્યારે આરસ પાણરના મહેલો પણ તપી જાય છે ત્યારે માનવ હલક હલક માણતુ હોય છે અપાડી જમનમાં ન્યારે સ્થાનવણી વાળાં ભિતરાય છે અને રમજુમ વરસાદ પડે છે ત્યારે તાપ શમે છે પૃથ્વી પણ શાંત બને છે તેમ આકાશ પણ શાંત બને છે જમરી ને ઉઘાટી આપતા મહેલો પણ હવે તો જમવા લાગે છે. બસ, જાવી જ શક્તિ પ્રજાના નામમાં પડ્યું છે ન્યારે મનડમાં કપાળની જ્વાળા જલી રહી હોય છે વાસનાનાં તેજાન જળમાં હોય છે તે વેળાએ પ્રજાનું નામ મેષનું કામ કરે છે અને કપાળોની જ્વાળા શાંત બને છે વાસનાનાં તેજાન શમે ન્યા છે

સાચું જ પ્રજાનું નામ અશાંત મન માટે પ્રશાંત મેષ છે અશાંત સ્વપ્ન માટે વહાણુ પણ છે સકત માટે તે તેટલો જ ધિમ છે જેટલું કે કુનતા વહાણુમાંના માણસો માટે તાની એવી નીકા ન્યારે મારે જ નાણુ અસીમ જલ-રશ્મિ પાણી જ પાણી) દેખાય અને જિનારો શોધની આંખો લહેરોની સાથે અજાઈને પાછી ફરે અને જીવન-સાથી વહાણુ પણ હોય દેવ્ય લાગે છે તેણ સમયે જરૂર એક નાની એવી નીકા પણ મળી ન્યા તે એવી મનુષ્યને એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે જાણે કુનતા પ્રણે પાછા આનાં. તેવી જ રીતે સસારના અસીમ સાગરમાં કુચ અને અશાંતિની હડી અગ્નિમાં ન્યારે તમારો આત્મા મેષા ખાતો હોય ત્યારે તમે પ્રજા નામની નીકામાં સ્વાર થઈ જશો તો એ તમને જિનારે પહોંચાડશે-પર ઉતારશે.

શબ્દ-શક્તિ

પ્રાર્થનાના ભાણુમાં ભિતરશે તે ત્યાં તમને શબ્દ-શક્તિનું શાઈ

તત્ત્વ કામ કરતું દેખાશે શબ્દમાં પણ ઘણી મોટી શક્તિ છે—તાકાત છે. કેટલાક શબ્દો એવા છે જે સલાળતા જ તમારા મનમાં પ્રસન્નતા સર્જાવે તથા કેટલાક શબ્દો એવા છે જે હૃદયની પ્રસન્નતાને હરી લે છે તમે કોઈને ધેર ગયા. એણે ખૂબ મ્નેહની સાથે તમને દૂધ પાચુ દૂધ પણ જેવું—તેવું નહીં, સ્વાદિષ્ટ હતું બદામ કેસરવાળું હતું તમે ખૂબ આનંદથી એ પ્યાલા ગટગટાવી ગયા પણ દૂધ પીને જેવા તમે બહાર નીકળ્યા ત્યારે જ દોડતો—હાકતો તમારો મિત્ર આવી જાય છે કંઈ ગભરાતા અવાજે એ તમને કહે છે “ અરે, તમે જે દૂધ પીધું એમાં તો થોડુંક ઝેર ભળેલું હતું ” બસ, થઈ રહ્યું ઝેર શબ્દ કાન સાથે અથડાતા જ તમારા મનમાં ઉછળફટ મચી જાય છે કયા તમે દૂધનો સ્વાદ લઈ આનંદથી નીકળી રહ્યા હતા અને હવે તો તમારા મનની બધી પ્રસન્નતા ધૂમતર થઈ ગઈ આ શબ્દની જ તો શક્તિ છે

એક માતા અહીં બેઠી છે શાત મનથી એ પ્રભુ પ્રાર્થનામાં લીન છે. અચાનક કોઈએ આવી એને કહ્યું કે તમારું બાળક કૂવામાં પડી ગયું બસ આટલું સાલળતા જ એ માતાના દિલમાં તોફાન જાગી ઊઠશે સર્વ પ્રસન્નતા ગૂમ થઈ જશે પ્રભુ પ્રાર્થનાના શબ્દો હોઠો પર જ રહી જશે અને એ રડી પડશે “ અરે, મારો બેટો ક્યા ગયો ” એક શબ્દે જ એના મનની સારીયે શાંતિનો ભગ કરી દીધો ખીજી જ ક્ષણે ખીજી કોઈ આવી એને કહે છે કે કૂવામાં જે બાળક પડ્યું હતું એ તમારું નહિ પણ કોઈ હરિજનનું હતું આ સાલળતા જ એના મનની વ્યાકુળતા સમાપ્ત થઈ જશે એનું મન શાત બનશે એક શબ્દે એની શાંતિ હરી લીધી, જ્યારે ખીજા શબ્દે એને પાછી વાળી દીધી

રામ શબ્દ પદર કરોડ હિંદુઓ માટે પ્રિય છે શ્રીકૃષ્ણ અને જીવનું નામ લેતા જ ભારતવાસીઓના મનમાં શ્રદ્ધા જાગી ઊઠશે ભગવાન મહાવીરનું નામ લાખો જૈનેના હૃદયોને હલાવી દે છે પરંતુ મુસ્લિમ ધર્મમાં વિશ્વાસ ધરાવનાર માટે આ શબ્દોની કોઈ જ કિંમત નથી એમની સામે અલ્લાહ અથવા પેગમ્બર—મોહમ્મદને યદ કરો તો તેઓ શ્રદ્ધા સાથે નમી પડશે. તેવી જ રીતે ઈસુને માનનાર કરોડો ખ્રિસ્તીઓ ઈસુનું નામ સાલળતા જ તરંગિત બની જશે આ બધું શું છે ? કહેવું જ નોંધ્યે કે શબ્દની શક્તિ છે

સબ્બ કસ્યાવો પશુ સો છે અને રોવસરી પશુ સો છે ઠાઈએ તમારી સ્તુતિઓ એ સબ્બ કસ્યા તે તમારુ મોં ગુલાબના ફૂલની જેમ ખીલી જીરો પશુ ઠાઈ અપમાનકર્તા સબ્બ કહેશે કે જેમાં તમારા પ્રત્યે વિરમ્મર અને વૃણા બરી છે તે તેથી તમારી ગુણાકૃતિ ગમીર બની જશે.

રણ મેદાનમાં ભ્યારે યુદ્ધની બેરીઓ બૂજી જીંડે છે ત્યારે વીતના મનમાં વીરનાની ભાવના જાગી જીંડે છે બેરી વાંછતોમાં પશુ એક સબ્બ જ તે કામ કરી રહ્યો છે વાછતોમાં પશુ બેઠે હોય છે લમના પ્રસંગે પશુ સરસાઈ જીંડે વાછતો વગાડાય છે સે વગના વૃક્ષકાષ ઠાઈ રીડ ફાની ફુનિયાથી વિદાય મે છે ત્યારે પશુ વાછત મ? છે આ જ ને પ્રકારમાં ઠાઈ બિ બેઠે જાણ છે કે હા ધરો મોટો તદાવત ડેખાય છે પહેલા પ્રસંગે વગાડાય વાછતોને ધ્વનિ તમારા હૃદયમાં આનંદ બરી દેશે ભ્યારે ખીજ પશુ પ્રસંગે ધ્વનિ તમારામાં ગમખીની પ્રસરાવશે તમારા અિસ્સામાંથી બક રોકો ફિયો પડી જશે તે એનો ગજુકારો તમારા હૃદયમાં ગલી ત્વી લીધી કરશે, ભ્યારે વરસાદની પ્રચ રમઝ અને તેજાનમાં પાણીમાંથી ઠાઈ કામી ભીત ભૂમિ જત મશે અને ત્યારે જે સબ્બ તમને સજાગશે એમાં તમને મધુરતા નહીં થાતે જેટલી તમે પેલા ફિયાના ગજુકારમાં અનુભવી હતી

સંગીતમાં પશુ એક સબ્બ-સજિત રહેલી છે કુચળ સંગીતજ વીજાના વાર ઉપર ભ્યારે સુરીલા આવ ત્યાં તાન વહેતી મૂકે છે ત્યારે શોતાજાતેના હૃદયે ટોલી જીંડે છે સંગીતમાં હૃદયને આકર્ષિત કરવાની મણી મોટી તાકાત-સજિત છે તેથી જ એને જીવતો જાડુ કહેવાય છે મધ્યયુગનો સંગીતકાર ભ્યારે મેલ રાગનો આશાપ કરતો ત્યારે વાદ્યોમાંથી હાંટા વરસી જતા ભારતના પ્રસિદ્ધ સંગીતજ તાનસેનની વાન તે પ્રખ્યાત છે એવું કહેવાય છે કે તેમ અને વાદ્યો મુકત એભવાયેલા દીવ્યની દારમાળા સત્તરી ભ્યારે એ દીપક-રાગની વાન ઉગતો ત્યારે પેલા એભવાયેલા દીવ્ય જાગી જતા.

એમે સંગીત હૃદયની ખીમને દલકુ મનાવી દે છે પશુ એમાં આશ્વ જેવું કાઈ નથી સંગીત વડે ફર પશુઓની કિસક વૃષ્ટિમાં પશુ પરિવર્તન આણી રહાય છે તે માનવ હૃદય એથી કરોન્નિત બની જાય એમાં તે શુ આશ્વ છે વાર! અને પશ્ચિમના દેશોમાં તે સંગીત વડે જેટલા રોગો પશુ મટાડવામાં આવે છે

ઈટાલી દેશનો વાન છે તેમાં ધીમામાં ત્યાં એક વિચિત્ર રોગ ફેલાયો હતો એને નાચ-રોગ કહેતા હતા સરીર ઉપર ભ્યારે એ રોગનું આગમન

થતુ ત્યારે સૂતેલો આદમી પણ મધમાખીના ડખની પીડા અનુભવતો અને પછી તરત ઊડીને બહાર આવી નાચવા લાગતો. આવા કેટલાક રોગીઓને તો વસ્ત્રોનું પણ ભાન રહેતું નહોતું કેટલાક લોકો તો બહાર આવી વસ્ત્રો ફેંકી દેતા અને અશ્લીલ શબ્દો બકવા લાગતા અને જ્યારે વધુ પડતી બેચેની જણાય કે ગામડી કુકરની જેમ ગદા સ્થાનોમાં આળોટવા લાગતા પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ હતી કે ઇટાલીના ડોક્ટરો પાસે આ રોગ માટે કાર્થ દવા નહોતી-કાર્થ ઇટાલીન નહોતો. સૌ હેરાન હતા એમને રોગનું મૂળ જ સમજામાં આવતું નહીં તો પછી એનો ઉપચાર તો શે શોધી શકાય? ત્રીસ-વર્ષ સુધી આ રોગ ચાલતો રહ્યો એક વખત ડોક્ટર ફાર્ડિનાન્સ પાસે એક કેસ આવ્યો. તે વખતે તેઓ વીણા-વાદન કરી રહ્યા હતા સંગીતનો મધુર ધ્વનિ પેલા આવનાર રોગીના કાનોમાં પડ્યો એની આશ્ચર્યજનક અસર એના શરીર પર થઈ ધીમે ધીમે મધમાખીના ડખ જેવી પીડા ઓછી થવા લાગી અને એનો બેચેનીભર્યો નાચ પણ ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીક દિવસોમાં તો એ તદ્દન સ્વસ્થ બની ગયો. ત્યાર પછી તો ડોક્ટરે કેટલાય રોગીઓ ઉપર સંગીતનો પ્રયોગ કર્યો અને એમાં એમને સફળતા મળી એમની આ સફળતા સારાંચે ઇટાલીમાં સ્તુતિ-પાત્ર બની અન્ય ડોક્ટરોએ પણ સંગીતના પ્રયોગ કર્યા અને તેઓ પણ એમાં આશ્ચર્યજનક સફળ થયા. પછી તો સંગીત જ એ નાચરોગનો ઉપચાર-ઔષધ બની ગયું. આવી જ રીતે એ નાચ-રોગ ઉપર કાબૂ મેળવી શકાયો.

સંગીતની સ્વર-લહેરોથી હૃદય આનંદ અનુભવે છે, પ્રાર્થનામાં શબ્દ અને સર્ગાતનો જ સુમેળ છે પરંતુ પ્રાર્થનાની જન્મભૂમિ કંઈ નહીં, હૃદય છે કંઈ વડે ફક્ત સંગીતના સ્વરો ફૂટે છે પણ એમાં હૃદયને ડોલાવી દેનાર શક્તિ તો ત્યારે પેદા થાય છે કે જ્યારે એની સાથે હૃદય એકતાર-એકયોગ બની જાય. પ્રાર્થના પરથી હૃદય જ્યારે ઊડી જાય છે ત્યારે તે નિઃપ્રાણ બની જાય છે અને મનુષ્ય-શરીરમાંથી હૃદય જ નીકળી જાય તો પછી શું બાકી રહેશે? એની જીવન-યાત્રા બે ડગલાં પણ આગળ વધી શકશે નહીં.

પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં પગની આવશ્યકતા નથી કારણ કે કેટલાક લૂલા [પશુ] મનુષ્યો પણ આત્મા-કલ્યાણ સાધી ગયા છે. પ્રાર્થના માટે હાથ પણ કાર્થ જરૂરી નથી. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં જીરની પણ જરૂર નથી. મૂર્ગો માનવી પણ આત્મ-સાધનાના ક્ષેત્રમાં આગળ વધી શકે છે. પ્રાર્થનાના ક્ષેત્રમાં આંખોની પણ અનિવાર્યતા નથી ભારતના ભકત ડાકિ સુરદાસ પોતાની પાસે આંખોનો

પ્રકાસ ન હોવા છતાં પણ ભક્તિના ક્ષેત્રે અમર સર્જન થાય છે એ સેવકો
તેા રક્ત નાતુ એવું દિશ નોંધીને હૃદય અગર પ્રેમથી પરિપૂર્ણ છે અને
તમે એક સન્દ પસુ બોલશે તો તે પ્રકાસની રેખા જાની જશે.

સમયને સજીવ જનાવવા માટે તમે પ્રાર્થના જરૂર કરો સમય નષ્ટ
કરવા માટે નહીં ફેટાકી વખતે માણસ એવું વિચારે છે કે ચાલો અત્યારે
કુરસદ છે પ્રાર્થના કરી સર્જીએ એ સાચુ છે કે તમે કામચાળા છે પણ
પ્રાર્થના પણ કોઈ કામની વસ્તુ નથી શું ? તમે શું એના માટે નમ્રો સમય
વીતાવો છો ? કોઈ અતિથિને જેમ સડેસ ફળ આપી શકાતું નથી તેવી જ
રીતે પ્રાર્થનામાં કુરસદનો વખત પણ આપી શકાય નહીં તમારુ હૃદયમાં
પ્રાર્થના પ્રત્યે મધુરતા પેદા થવી જોઈએ પ્રાર્થનાના પ્રત્યેક સન્દથી હૃદયમાં
આનંદ કિશોરવો જોઈએ પ્રાર્થનાના પથમાં મનને જોડી દેવું જોઈએ.
એમાં જો મનને ન જોડયું તો એ પ્રાર્થના દ્રવ્ય-પ્રાર્થના ગણાયો જેવું
છવનમાં કોઈ મૂલ્ય નથી.

બોજન અને સજન મનને તો સજન જીવ સાથે છે કેમકે જો જાને
સ્વાદ જીવ જ સર્જી શકે છે અને સજનની મધુરતા પણ જીવથી જ મેળવી
શકાય છે પરંતુ રક્ત જીવ ન તો પૂરો બોજનનો આનંદ સર્જી શકે છે
તેમ ન સજનનો રસ જ્યાં સુધી એમાં મનનો સંયોગ નહીં થાય ત્યાં સુધી
આનંદ અનુભવાતો નથી કારણ કે એનો સજન જીવ અને મનની સાથે છે.
તેવી જ રીતે પ્રાર્થના પણ જીવ અને મનથી થવી જોઈએ એ જીવ અને
મનના ગુણ-ગુણ સર્જી જાય તો ગાદી નક્કી સ્થાને પહોંચી શકતી નથી તેવી
જ રીતે મન અને વચન બંને અગર ગુણ-ગુણ રહે છે તો પ્રાર્થના ફળ
દેનાર બની શકતી નથી. એની સફળતા તો મન અને વચન બંનેના સમન્વય
માં વસે છે.

રક્ત નામ સેવા અગ્રમી એક વ્યક્તિનો ભૂતપૂર્વ ઇતિહાસ જાણી શકો
તરી આવે છે માતાનુ નામ સેતા જ મમતા કરુણા અને સેવકુ મિત્ર
સામે આવી જાય છે કચ્છાઈનુ નામ સેતા જ છરી ચાકુ અને સોહાબીની
હાથનુ દસ મમતીનીહાથનુ દસ નજર સામે આવી બેસુ સર્જી જાય છે
તેવી જ રીતે સત્કુ નામ સેવામાં આવશે તો એની અહિંસા દયા કૃપાનુ
મિત્ર સાહાર બની આવશે અને વીતરાજ દેવાનુ નામ સેવાથી વીતરાગતા
આવી જાય છે વીતરાજ દેવની આધ્યાત્મિક સક્તિઓ એમની પ્રવિત્રતા
અનંત યાન વચેરે જાય જ આપણી સ્મૃતિમાં આવી જાય છે વીતરાજપણુ
મરાવતુ એક માનસ-મિત્ર જેવું બેચાઈ આવે છે.

ભગવાન મહાવીરનું નામ લેતા જ એમના જીવનનો સમગ્ર ઇતિહાસ ચમત્કારી બને છે એમની બાર બાર વર્ષ સુધીનો કઠોર સાધના ! અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ અને પરિપહેાની વચ્ચે પણ એમનું અડિગ વ્યક્તિત્વ નજર સમક્ષ આવી અદ્વાઈ જાય છે એ વિરાટ વ્યક્તિત્વ આપણા જીવનની દુર્બળતાઓને સમજાતામાં પલટાવે છે મુશ્કેલીઓથી ભરેલી ધડાઓમાં જ્યારે આપણે સાહસ અને ધૈર્ય હારી બેસીએ છીએ, ત્યારે ભવિષ્ય ફક્ત અધકાર-મય જ દેખાય છે જીવનનો એ અધારી રાતમાં એમનું પ્રકાશવત જીવન આપણી સામે પ્રકાશના કિરણો પાથરી જાય છે એ પ્રકાશપુજ્યથી આપણે પ્રેરણા મેળવતા રહીએ, વાવાઝોડા અને તોફાનો વચ્ચે દઢતાપૂર્વક પગલું ભરતા થઈએ એ જ પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ છે.

આજે પણ ઘણા લોકો પ્રાર્થના કરે છે પરંતુ તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી માળાના મણકા ગણતાં અને પ્રાર્થના કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ પ્રાર્થનાનો આનંદ મળ્યો નહીં પણ એનું ય કઈક કારણ હશે એ કહેવું ખોટું જ ઠરશે કે એનો આનંદ પર-લોકમાં મળશે એ તો એના જેવું થયું કે રોટલા અહીં ખાયા અને ભૂખ મટશે પરલોકમાં રોટલા ખાધા પણ ભૂખ શમી નહીં એમ કહેનાર માટે કહેવું પડશે કે તમે રોટલા ખાધા જ નથી અથવા તો ખાવાની રીત જાણી નથી તેવી રીતે પ્રાર્થનાનો આનંદ આવતો નથી તો સમજવું જોઈએ કે તમે કા તો પ્રાર્થના કરી નથી અથવા તો પ્રાર્થનાની રીત જ જાણી નથી.

પ્રાર્થનાનો ઉદ્દેશ્ય

એક વિચારકે કહ્યું છે કે પ્રાર્થના—મદિરમાં પરમાત્મભાવ સિવાય અન્ય કોઈ વસ્તુ માગવી એ ભૂલ છે ઇશ્વર પાસેથી તે ઐશ્વર્ય શું માગવું ? માગવું જ હોય તો ઇશ્વરત્વ માગો વીતરાગના આગણે પહોંચીને પણ મનમાં જો રાગની ઈચ્છા રહી ગઈ તો તમે વીતરાગ—મદિરમાં પ્રવેશ કરવાના સાચા અધિકારી જ નથી ફેટલાક લોકોએ પ્રાર્થનાને લાચર ફસ્વતનું રૂપ આપી દીધું છે તેઓ વિચારે છે જીવનમાં ચાહે તેટલા પાપ થાય પણ સાચ્યા વખતે પ્રભુ પાસે ક્ષમા માગી લ્યો એટલે બસ બધું માફ પ્રભુ તો અનંત કરુણાશીલ છે એના હૃદયમાં ભક્તો પ્રત્યે અસીમ સ્નેહ—સાગર વહે છે. એટલે તે તમને ક્ષમા કરી દેશે પાપ કરીને એના કળથી બચવાની પ્રાર્થના કરવી એના જેવું છે કે કલકતા મેલમાં બેસી પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે ભગવાન મને મદ્રાસ પહોંચાડી દે અરે ભાઈ, મદ્રાસ જવું

હવે તો કસકાપ મેલમાં બેઠાજ રા મટે! તેમ પાપના ફળથી બચવું હોય તે પાપથી બચે. એક ઉદાહરણ આપું છે કે યદિ રૂબાઈ કરના હોય તો માલતી લે યજો. ક્યોઈક માલતી બીર રૂબાઈ થોડો સાથ નહીં રાઈ સકતી. અર્થાત્ ઇચ્છાઈત કરવી હોય તે માલતી બચે. કારણ કે માલતી બને ઇચ્છાઈત બને સાથે રહી શકતાં નથી.

સ્વાર્થલુભિને લઈને કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના પ્રાથના કહેવાતી નથી. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં જામની લોખંડ દેવળમાં જઈ ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરતા કે "ઈશ્વારિ સમાપ્ત થઈ જાઓ." ત્યારે આ બાજુ ઇશ્વારમાં અશ્રિય દેવળમાં જઈ પ્રાર્થના કરતા કે "કમલન અમારા દુશ્મન જામનીને સમાપ્ત કરી દે. હવે તમેજ બતાવો ઇશ્વર કેવો પક્ષ લે? ખરેખર પ્રાથનાની આ રીત જ શુભકરેલી છે. હવે તો આવી રીત-રસમને લાંચ જ કહીશ. પ્રાર્થનામાં તમે તમારા પાપોની આશોચના કરો. આશોચનાપ્રધાન પ્રાથના સુદર કહી શકાય. એક કવિએ કહ્યું છે કે

પરનિદા મનલે સુણી મારુ હલ્લ હરખ્યો અપારો
કુણી જાનોના ગુણ નથી કીધાં કીધાં મેં આલ હળારો નાથ,
વીર પ્રભુ હવે તારો

નિજ સ્વાર્થે તન મન ધન દીધુ પરમારથ નથી અપારો
હુ ખી જાનોની કશા ન કીધી કીધાં મેં કષ્ટ અપારો નાથ
વીર પ્રભુ હવે તારો

જે પ્રાર્થનામાં પોતાના અંતર મનને ખોલીને મૂકી દેવામાં આવે તે જ ખરી પ્રાથના છે. સાથે જ પ્રાથના દરમ્યાન આપણી દષ્ટિ ભૌતિક દુઃખાઓ તરફ જતી નોંધીએ નહીં. તેમ જ આપણે આંતરિક લેણાં દુઃખાં માટે પ્રભુ સામે હાથ ટેકવા નોંધીએ. પરંતુ એમના જીવનનો ઉન્નતવળ ઇતિહાસ નોંધીએ. એમના જીવનનાં પ્રકાશકરણો મેળવતાં હોયવું નોંધીએ. એ જ પ્રાથનાનો સાચો ઉદ્દેશ્ય છે.

પ્રાર્થના કરવાની રીત

દરેક વસ્તુને પોતાની એક રીત હોય છે અને એ રીતે કરવાથી જ એમાં સુરતિ આવે છે. સામાન્યતઃ તે જ હોય છે. પરંતુ રીતની બિનતાને

લીધે વસ્તુમા ધણો મોટો ફેર આવી જાય છે લોટ [આટો] અને મેદો અને એક જ વસ્તુ છે અને એક જ વસ્તુના અને છે, પણ બનાવટની રીતમા ફેર પડવાથી એમાથી બનતી વસ્તુઓમા ધણો ફેર પડી જાય છે સવત્સરીના પારણા વખતે તમે શિરો અને રાખ પીધા હશે બન્નેમા એક જ જાતની સામગ્રી રહે છે પણ એ બનાવવાની રીતમા ભિન્નતા હોય છે એટલે બન્નેના સ્વાદમા અને સમ્માનમા પણ ભિન્નતા આવે છે

તમે લગ્ન, વિવાહાદિ પણ વિધિવત્ જ કરો છો એની પાછળ ફેટલા રીત-રિવાજો છે ! પણ જો કાંઈપણ જાતની વિધિ વિના શ્વસુર-ગૃહે (સાસરે) જઈ કન્યાને ઉપાડી લાવે તો તમે એને શું કહેશો ? જો કે લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય પણ આ જ છે, ખીજની કન્યાને વહુ બનાવી પોતાને ઘેર લઈ આવવી, પણ વગર વિધિએ આમ લઈ આવવી તે રાવણની રીત કહેવાય

પાણીનો સ્વભાવ તો હુબાડવાનો છે પણ જો તરવાની રીત આવડતી હોય તો તેમાથી પણ પાર પહોચી શકાય છે નદી-કિનારે ઊભેલો એક માનવી સામા કાંઈ જવા ઇચ્છતો હતો નદીનો પ્રવાહ વેગીલો હતો પાણી પણ ઊકુ હતું એણે પામે ઊભેલા એક ખીજ સજ્જન પાસે સામા કાંઈ જવા અગે સલાહ માગી પેલા સજ્જને કહ્યું ‘હવા વડે તમે પાર પહોચી શકો છો ’ પેલો માણસ વિચારવા લાગ્યો ‘હવા તો ધણી કુ કાઈ રહી છે મારા મો અને પેટમા પણ ધણી હવા ભરી છે એટલે સામે પાર પહોચતાં શી વાર લાગશે ? ’ આમ વિચારી એ તો એકદમ નદીમા ફેદી પડ્યો પણ સામે પાર પહોચવાને બદલે એ તો વચ્ચે જ ડૂબવા લાગ્યો કાંઈ ઊભેલા અન્ય લોકોએ એને ધણી મુસ્કેલીએ બહાર કાઢી ઉગારી લીધો સામે પાર પહોચવાની સલાહ દેનારા પેલા સજ્જન પણ ત્યાં આવી પહોચ્યા સામે કાંઈ જવા ઇચ્છતો માણસ એને જોઈને બળો ઊઠ્યો કહેવા લાગ્યો ‘ ડૂબી મરવાનો સારો ઉપાય તમે મને બતાવ્યો ! એ તો ઠીક થયું કે આ લોકોએ મને ઉગારી લીધો, નહીં તર તો હું અત્યારે સ્વર્ગધામ પહોચી ગયો હોત ’ પેલા સજ્જને જવાબ વાળ્યો ‘ ભાઈ, આટલા ઉડ્ડો નહીં મેં તો તમને સાચી રીત બતાવી હતી મશકમા હવા ભરી દો અને એના સહારે તમે સામે પાર તરી શકશો પણ તમે તો રીત જ બાણી નહીં ’

હા, તો તેવી જ રીતે પ્રાર્થના કરવાની પણ રીત હોય છે તમે એ રીતે જ કરશો તો જ તેમા મધુરતા આવશે અને જો ફક્ત દશ-પદર મિનિટ

પાઠ એમી ગયા તો એમ તમા, મન પશુ પરાવારે નહી તેમ એમાં
ત મમતા પશુ આવશે નહી તે પછી એવી પ્રાપ્તિ કરવાથી તમને શા
આનંદ મળશે વારુ ? એટલે તો સ્તુતિનું શરીર છે અને કાવ્ય એ એનો
આત્મા છે આત્મા-શૂન્ય દેહનું શું મૂલ્ય હોઈ શકે ? જે દેહમાંથી બ્રહ્મ
વિદ્યન સર્જ ચૂક્યો છે એ શરી ને તમે ચાહે તે ભો સમગ્રો આશૂપલોથી
સંહર્ષ જવા છતાં શું તેમાં તેજ આત્મા શો છે ? નહી તેની જ રીતે
પ્રાપ્તિનાના શબ્દ સ્વર અને ક્ષય એ બધાં એના દેહ છે પણ એમાં અચર
ભાવ નથી તે તે અર્થશૂન્ય છે એમાં ચેતન નહી આવે.

એટલે પ્રાર્થના પણ અયુક્ત પ્રકારે કરવી જોઈએ

પ્રાપ્તિ કરવાની રીત એક પ્રાચીન કવિએ કહી જ મનમોહીમાં
જતાવી છે કે -

જમ્બુ પનિહારી કુબ ન વિસરે નતી વૃત્ત નિધાન,
પદ્મક ન વિસરે પદ્મજી પિંછે સજી સહી ન વિસરે રેશન
ધરમ જિનેશ્વર મુજ હિમડે વસો પ્યારા પ્રાણ સમાન.

કવિ વિત્તલચંદ્ર કહે છે એમના આ કાવ્યમાં આધ્યાત્મિક રસ ભરેલો
છે લીલીએ-લીલીએ જતરને દવિત કરતો જાડુ બચો છે તેઓ પ્રાર્થના
કરવાની રીત જનાવે છે આ ? પણ નાના જાત્રાઓમાં આ રીત કામમ છે
માનાઓ દરેક જઈ પાછી ભરી આવે છે પરંતુ આપણા શહેરોની અને
આસપાસની મુજાઈની માતાઓ તે પુણ્યસ્થળી છે તેઓ તે આ જાત્રાઓ
દરેક જામગીમાં રહેતી માતાઓ આ ? પણ જમ્બુ ન કામ પેતે જ કરે
છે કદીએ જાણી દે છે એટલે એમને ધેર શોધતો જમ્બુ જોઈ પહોંચે
છે કા જુ કે એમના શરીરને કસરત મળે છે સ્વાસ્થ્ય પણ સાર રહે છે.

મુમર્ષી માતેની ન શહેરોમાં દર-દરથી પાણી લાવવાનું તે છુટું છે
પણ જાતી સાથે જ રોગોએ પણ પર પડ્યાં છે ગરીબો-ગરીબો શોધતો
જ કમના સર્જને જો છે અને જા દરેક એક નહી પણ દરેક રક્ષિત
તમા મમી નય છે તમે નારાજ ન થશો કુ કાંઈ શોધતોની રીત કરતો
તમા ન જુ ત્યાંથી પુણ્ય ઉપરથી વિશ્વાસ લેશો છે ત્યારથી જ શહેરોમાં
રોગોએ નવ ન્યા. ક્યાં છે

જા ના જામગીની માતાઓ સવારે જાણી ભરવા નય છે
ત્યારે એમના શિરે એક નહી જમ્બુ બે-બે થયા હેય છે સાથે-સાથે તેઓ

પોતાની સરેલીઓ સાથે હાસ્યવિનોદ પણ કરતી જતી હોય છે પણ એમનું ધ્યાન ક્યા હોય છે, એ તમને ખબર છે ? હાસ્ય-વિનોદમાં નહીં પણ શિરે રહેલા પેલા જળ-લગેલા ધગા તરફ અને પેલી નટ-કન્યા જેનું નૃત્ય જોવા હજારો માણસો એકઠા થયા છે તે બંને બાજુએ એ વાસ ખોડી વચ્ચે લોહ-તાર બાધી એના ઉપર ચાલે છે, નૃત્ય કરે છે લોકો તાળીઓ પાડે છે. હજારો માણસોની નજર એના તરફ હોય છે પણ એની દૃષ્ટિ ક્યા હોય છે, શું લોકો તરફ ? ના, એ તો ફક્ત જુએ છે પેલા તારને જેના ઉપર એને નૃત્ય કરવું છે એની તન્મયતા પેલા તારમાં જ પરોવાયેલી હોય છે જેમ પાણી લાવનાર માતાની તન્મયતા શિરે રહેલા ધગા તરફ હોય છે તેમ સાધકની તન્મયતા પ્રાર્થનાના સ્વરોમાં હોય છે

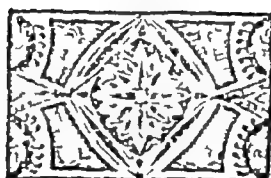
પ્રાર્થના કરતા-કરતા એવી તન્મયતા આવી જતી જોઈએ કે એમાં મન ને પ્રાણ બંને એકરૂપ બની જાય ફૂલની મુગધ સાગી હોય છે પણ ફૂલ જ્યારે એકદમ નજીક હોય તેમ એની ખૂશ્ખૂ ખાસ આનંદપ્રદ હોય છે. તેવી જ રીતે જીવ આત્માની નજીક હોય ત્યારે જ પ્રાર્થનામાં માધુર્ય આવી શકે છે હૃદયના સ્વર જેમ ગૂંજી જોડે તે જ સાચી પ્રાર્થના છે ફક્ત દાત અને હોઠ વચ્ચે થતી પ્રાર્થના એ નકલી પ્રાર્થના છે એમાં તન્મયતા આવતી નથી નકલી વસ્તુથી દુનિયાને રાજી કરી શકાય છે પણ આત્મા એનાથી કદી આનંદ પામી શકતો નથી નકલી હાર પહેરીને બજારે નીકળો, દુનિયા એ હારની ચમક-દમકથી અબળિ જાય અને એ અબળપામાં દુનિયા એને કદાચ કરોડપતિ પણ કહી એસે પણ એનો આત્મા શું કહેશે ? શું એ પણ પોતાને કરોડાધિપતિ માનવા તૈયાર થશે ?

હા, તો જે પ્રાર્થનામાં તન્મયતા નથી, એના વડે તમે આસપાસ ઊભેલાઓના દિલમાં છાપ કદાચ પાડી શકશો પણ એની છાપ આત્મા ઉપર તો પડશે જ નહીં જ્યાં સુધી તમે પોતાને એમાં ભૂલી ન જાઓ ત્યાં સુધી એનો લહાવો પણ લઈ શકશો નહીં

એક ફકીર એક શહેરમાં આઠા મારી રહ્યો હતો અચાનક એના પગમાં એક તીણી ખીની ભોકાઈ ગઈ આ પણ નાગરિકતાનું પાપ છે જ્યાં સુધી નગરવાસીઓમાં નાગરિકપણાએ સાચી રીતે પ્રવેશ કર્યો નથી ત્યાં આવી ખીનાઓ ગેજ બનતી જ રહેતી હશે કદી કોઈ કેળાની છાલથી લપસી પડે છે ત્યારે જા તો કોઈના પગનું હાડકું ભાગે છે અથવા તો કોઈને ડમરમાં

રીતે પ્રાર્થનાની ક્ષણોમા પણ આપણામા એટલી તન્મયતા આવી જાય કે આપણે પોતાને પણ વીસરી જઈએ

સાથે જ જપની સફળતા માટે તપ પણ જરૂરી છે જેમ મેલા વસ્ત્રોને ધોવા માટે પાણી જોઈએ તેમ સાશુ પણ જોઈએ, અને સારે જ વસ્ત્રો અવશ્ય થાય છે તેમ આત્મ-શુદ્ધિ માટે જપ અગર જળ છે તો તપ સાશુનું કામ કરે છે. તપથી જીવન પવિત્ર બને છે અને જપથી બળ આવે છે. માટે તન વડે તપ કરતા રહો અને મન વડે જપને ચાલુ રાખો

નિયમ જગમા જેમ આપણું પ્રતિબિંબ દેખાય છે તેમી મતે નિયમ મનમા ઈશ્વરીય તત્ત્વ દેખાય છે

આ યુગમા વિચારોનો ગદિમા એટલો બધો વધારો દેવાના આગ્રહો છે કે માધર્મ પણ વર્ષ નવાનુ આવે છે વિચારોની વૃદ્ધિને કારણે માનસમા એક મોટી વ્યવ છે

દિમા અણુનો નિર્માણ, અણુના ઇલેક્ટ્રોનનો નિર્માણ, દિન એ પાત્રનો, અદિત્ય એ અનામકનો કે અગ્નિ એ સપ્તર્ષિનો, અદિત્ય દેવો અપ્સરો

દેવ દેવો આનંદ મ. ગા. ને, એ અનુભવોનો ન નોનો આનંદ દિવસ

આજનું પ્રવચન મનોનિયંત્રકથી સંબંધ રાખે છે તમારી સાધના મનને વશ કરવા સારુ જ છે સદ્મીને વશ કરવાની રીત તમે જાણે છે. એકદેજની તિનેરી અને વળી એના પર મજબૂત તાણુ તમે મારો છો. છતાં કશું જેવું હોય—જનુભવાય તો નાંચે ઇસેક્ટ્રીક વાવર (તાર) લગાવી દે છે. હા તો તમે સદ્મીને વશ કરી ચૂક્યા છો પણ મનની વાત ત્યારી છે એ તમારા વશમાં નથી તમે એને વશ છો લોકો કહે છે મન ચપળ છે.

દુનિયામાં સૌ કર્તાં વધુ ચપળ પ્રણી વાનર છે પરંતુ ચત્રે તો એ પણ સર્વ નય છે પરંતુ ચળ મન રાત ન દિ અવિરામ ચતિથી હોયું રહે છે એક રત્ન પૂમ્મ જ ક્યો આ જાનુથી દોમ્મે અને બીજી બાજુથી હવા ખાવી તે તે જાનુ દો શે. જાત મન પણ એ ક્યા પૂમ્મ સમાન છે. વાસનાના કપાટા કાણી હોયું રહે છે મનની આ ચપળતા જાણે મહામુનિ કેહીકુમ્મર મહાશ્વરજી ચીતમ સામે એક પ્રશ્ન કરે છે આ જાનુ મીતામાં અર્જુન શીકૃષ્ણ પાસે પોતાની અતર—વચના રજૂ કરે છે.

અવલ્લ હિ મમ કૃષ્ણ! પ્રમાણિ વચ્ચવ્વહમ્ ।

તસ્યાહ નિમજ્જ મમ્યે વાણીરિય સુવુક્કમ્ ॥

મેલીન્દ કૃષ્ણ! મનની ચપળતા દુર્ગમ છે આ મનની મળવાન ચતિ માનવના વિચારોને મચનાર છે આપણા જેવા માટે એનો નિયંત્રક વાસુને સુધીમાં જાત કરવા જેમ છે.

હા તે આટલું મનની હરિષાદ લઈને શીકૃષ્ણ પાસે પડો ત્યારે કૃષ્ણ જ્યારે આપણી મુશ્કેલી જાણ્યો ત્યારે વચ્ચે આવતું દોષક ૧ એવું કમા.

ગયું હશે કે જ્યાં કોઈએ મારી સામે મન અગે ફરિયાદ ન કરી હોય અને મન છે પણ માખી જેવું માખી કદી પણ મીઠાઈ પર જઈ એસે છે તો કદી ગદકી પર આ મન પણ કદી તો સાહિત્યના સુંદર પુષ્પોનો રસ લે છે તો ક્યારેક વાસનાની ગદકી તરફ દોડી જાય છે

સિનેમાના દૃશ્યો સ્થિર હોતા નથી તમને તો એનો સારો અનુભવ છે એક દૃશ્ય આવ્યું અને એ સેકન્ડ પણ પૂરી નહીં થઈ હોય કે તરત બીજું દૃશ્ય આવી જાય છે મનની કિલ્મમા હમણાં એક દૃશ્ય ચાલે છે તો બીજું ક્ષણે કોઈ નવું જ દૃશ્ય આવી જશે મનને બદલતા દૃશ્યોની કિલ્મ મનુષ્યને એક ક્ષણમા કયાંયને કયાંય લઈ જાય છે

રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજગૃહની બહાર અડોલ ધ્યાનમા બિભા હતા સમ્રાટ શ્રેણિક આધ્યાત્મિક જીવનના કળાકાર ભગવાન મહાવીરના દર્શને આવે છે વચ્ચે રાજર્ષિ પર નજર જાય છે એમની નિશ્ચલ સાધના જોઈ એમનું મન શ્રદ્ધા સાથે ઋષિના ચરણોમા ઢળી પડે છે સમવસરણુમા પહોંચ્યા. શાંતિના અમરદેવ ભગવાન મહાવીરને વદણા કરે છે પરંતુ મન-પટલ પર રાજર્ષિની સાધનાના ચિત્રો અકાઈ ગયા હતા પૂછ્યું જો આ સમયે એમની આયુદ્ધેરી તૂટી જાય તો, ભગવાન, તેઓ કયા જાય ? પ્રભુ વર્ધમાન શાંત ચિત્તે બોલ્યા “સાતમા નરકમા”

“શું કહ્યું ભગવાન ? સાતમું નરક ?” કાનો પર વિશ્વાસ એસતો નથી “આવો સાધક જો સાતમા નરકે જશે તો અમ જેવા ભોગી કીટકા કયા ટકશે ?”

પણ સર્વજ્ઞની વાણી સદેહોથી પગ-હૂ-હોય છે વિચ્છેદને ત્યાં ન્યાન હોતું નથી પણ મનનું સમાધાન હલું બાંધી હતું થોડીક ક્ષણો થોભી શ્રેણિકે પોતાના પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

“પહેલું નરક” ભગવાન મહાવીરે સમ્રાટને જવાબ આપ્યો હલું મનનું પૂરું સમાધાન થયું ન હતું સદેહ-સાગરમા ડૂબના-કિતગતા સમ્રાટે ફરી પૂછ્યું, ‘ભગવાન, જો રાજર્ષિની આયુ-દેરી હમણાં તૂટે તો ?’

“હવે એ સ્વર્ગના પથિક છે પદલા સ્વર્ગમા” ભગવાને જવાબ વાળ્યો

શ્રેણિક હજી વિચારી જ રહ્યા હતા કે આગામી દેવદુ-દુભિનો ગડગડટ શરૂ થયો દેવોનું આગમન શરૂ થઈ ગયું, શ્રેણિકે ફરી પૂછ્યું “ભગવાન, આ અસામયિક ગડગડટ કેમ થઈ ગયો છે ?”

અમવાન બોલ્યા સમ્રાટ રાજર્ષિ પ્રસન્નમન્દ સવર જની ગયા છે દેવતાઓ એવા જયધાર કરી રહ્યાં છે અને એમના માટે જ આ દેવ-કુન્ડુ બિઓ ગાજી રહી છે હા આ તે જ રાજર્ષિ છે જેમની નિમિત્ત સાધના પર તમારુ મન મહાનુમત જની અમુ હતુ અને જેમના વિશે હમણાં-હમણાં તમે મને પ્રશ્નો પૂછના હતા.

સમ્રાટ બોલ્યા ખસુ અમવાન! હું કઈ સમજી શકતો નથી અમવાન! આ ક્રમચે છોકરી શક્યો નથી. થોડીક મિનિટો પહેલાં સાતમુ નરક હતુ અને હમણાં જ કેવળગાન! અમવાન, જરા સ્પષ્ટ કરી મને સમજાવશે ?

ખસુ બોલ્યા એલિઠ જે કણે રા ર્ષિને વદન કરી તમે અધી આવ્યા હતા તે કણે એમનુ તન તેા મુનિ-સાધનામાં હતુ ખસુ મન! તમે એની અતિને પકડી નહી શકો તે એ કણે બીરણ સદ્યાર કરી રહ્યુ હતુ પોતાના નાના પુત્ર પર રાજ-ભાર નાખી તેઓ પ્રસન્નમન્દ મુનિ બન્યા. આ બાલુ શત્રુઓએ દુષ્કળતાનો લાભ લઈ ચડાઈ કરી હતી મુદ્દ ખેલાઈ રહ્યુ હતુ રસ્તે પચાર મનાં કોઈ વ્યક્તિએ રા ર્ષિ તરફ ઈતારો કરતાં કહ્યુ ખિતા મુનિ બન્યા ખસુ પુત્રને માટે રાત્ર્ય વિપત્તિ લઈ આસુ શત્રુની વિશ્વળ સેના દ્વારા નવા સમ્રાટ ધેરાઈ ગયા છે

આ શબ્દો રા ર્ષિના કાને અચ્ચાયા અને એમનામાં વિદેવનો ખાસિ અમૂઝી બીએલ મન મુદ્દના મોરચે તઈ પહેળ્યુ અને બાલુએથી નીવણ પ્રકારે રઈ રહ્યુ હતા. કયામની જવાબમાં સળગતુ મન અમૂઝની તીવ્રતમ પરિણતિ દ્વારા સાતમા નરકના દેવો એક કરી રહ્યુ હતુ કે આ તે જ કણે લઈ રહ્યુ હતુ કે જ્યારે તમે પ્રભ કપો દતો અને મે મન સ્થિતિની પરીક્ષા કરતા તમને જવાબ વાળ્યો હતો બાલુ શરીર સાધનામાં હતુ ખસુ અન્તમન શત્રુઓના સિરો સાથે ક્રિયા કરી રહ્યુ હતુ

હા કયા હજુ બાધૂરી છે મુદ્દ પૂરનેશમાં હતુ દબારો વીરો કષ્ટઈ ચૂક્યા હતા શત્રુદલ ખસુ સમાપ્ત થવા આવ્યુ હતુ શસ્ત્ર-સામગ્રી ખસુ સમાપ્ત થવા આવી હતી કે અચાનક સમ્રાટ પ્રસન્નમન્દનો ક્રોધ ક્રોધ રાઈ આવ્યો અને એક સાસે શત્રુ-સમ્રાટની જીવનલીલા સમાપ્ત કરવા માટે એ શસ્ત્ર મોખરા લાગ્યા પણ બધાં શસ્ત્રો કામમાં આવી ચૂક્યા હતા સમ્રાટે વિચાર્યુ યામો મુકુટ ન ખરો એક જ પ્રચરે શત્રુ-સિર જમીન સાથે આળાસે અને જ્યાં લાલ લગ્ન? ઉ તેા મુદ્દન કરેલું સિર હતુ ક્યાં હતો મુકુટ!

બસ, તેજ ક્ષણે વિચારધારા બદલી અરે, હું તો મુનિ છું કેવો શત્રુ ને કેવું યુદ્ધ ? ક્યાથી ક્યા પહોચી ગયો અને હવે તો પશ્ચાત્તાપની પુનિત ગંગામાં પાપને ધોવા લાગ્યા અને તેજ વખતે તમારો પ્રશ્ન ફરી ન્યો હતો

થોડીક જ ક્ષણોમાં શુભ પરિણતિએ શુદ્ધિની ધાગમાં મળી રાગ અને દ્વેષ પરિણતિનો ક્ષય કરી નાખ્યો અને રાજર્ષિ કેવળ જ્યોતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યા

આ કથા જરા લાંબી જરૂર થઈ છે પણ જૈન દર્શનની આ લઘુ કથા એ સંકેત કરે છે કે મનનું વહેણ બે ઉપર ભરે છે, મનુષ્યને એ નિર્વાણ નજીક પહોચાડી દે છે અને નીચે વહે છે તો એ સાતમાં નરકની અધારી ગુફામાં ધોત્તી દે છે એટલે એક કવિએ કહ્યું છે કે —

“અજળ છે વેગ આ મનનો, ગજળ છે શક્તિ પણ ભારી,
ધણા જ્ઞાની અને ધ્યાની, ગયા મન શત્રુથી હારી”

મનનો વેગ (ગતિ) વિદ્યુત-વેગ કરતા પણ તીવ્ર છે એરોપ્લેન, રોકેટ અને તમારો નવો ઉપગ્રહ પણ એને પકડી નહી શકે

પરંતુ મનની આ ચપળતા સફળ થવામાં વિઘ્નરૂપ બને છે અસ્થિર મનવાળી વ્યક્તિ કોઈ એક કામમાં પોતાને લગાવી શકતી નથી તે તો પ્રતિદિન નવું કામ બદલશે અને પગિણામ સ્વરૂપે એક પણ કામ એ પૂરું નહી કરી શકે આવો આદમી સાહિત્યવાચન માટે બેસશે, તો એક દિવસમાં દસ પુસ્તકોને સ્પર્શશે પણ એકનેય પૂરું વાંચી શકશે નહી

જો એસ ડી કાલ્કેજ બર્ડ પ્રતિભાશાળી હતા એ પ્રમળ સાહિત્યકાર હતા એ હમેશા પોતાની સામે એક નવો નિશ્ચય, નવો વિચાર લાવતા. જ્યારે એ આ સસારથી વિદાય પામ્યા, ત્યારે એમની કાષ્ઠોત્તમાથી ૪૦ હજાર લેખો મળ્યા પણ દુર્ભાગ્યે બધા જ અધૂરા ડારણ કે મન શક્તિ પર એમનો કાબૂ નહોતો જ્યારે તેઓ લખવા બેસતા, થોડીક લીટીઓ લખી કે એમના મગ્નિષ્કમાં કોઈ નવી જ કલ્પના જાગતી એ એમાં પગવાઈ જતા. પહેલો લેખ અધૂરો જ રહેતો અને આ જ અગ્નિચરતામાં તેઓ ચાલીસ હજારમાંથી એક પણ લેખ પૂરો કરી શક્યા નહી

માનવીએ પોતાની શક્તિને કેન્દ્રિત કરી બેઠકે વિખરાયેલી શક્તિ વિખરાયેલા કિન્હો છે કિન્હોમાં બે તેજ લાવ્યું હશે તો એમને એકઠી

શક્તિ કરવી પડશે. આઈવિયાસના કાચમાંના કેન્દ્રિત કિરણોમાં તેજ પ્રગટ કરી શકાય છે. આ અનિતત્ત્વ ક્યાંય બહાર આવ્યું નથી, પણ એમાં જ સમાયેલું છે. સૂર્યનાં સહસ્રકિરણો એક ચિત્તચારીનું કામ કરી શકતાં નથી. પરંતુ એમને જ્યારે એક કાચમાં કેન્દ્રિત કરી લેવાય છે ત્યારે જ એમાંથી ચિત્તચારી ચેતાય છે.

શક્તિને વિખેરવી એ અસફળતાને ચોતરવા સમાન છે. એક ખેડૂતે ખેતરે ફૂલો ખોદવો શરૂ કર્યો. પચ્ચીસ દામ સુધી ખોદ્યો. પણ પછી ન નીકળ્યું. એવું મન લેવાસ ઘઈ ગયું. બીજા જગ્યાએ એણે નવો ખાંડો ખોદ્યો. પચ્ચીસ દામ સુધી ત્યાં પણ ખોદ્યું. પણ પાણીનું એક ટીપુંય ન નીકળ્યું. તેમ એણે વળી ત્રીજો ઠેકાણો પચ્ચીસ દામ સુધી ખોદ્યો. પછીયે ન નીકળવાથી ચોથો ઠેકાણો ખોદવું શરૂ કર્યું. ત્યાં પણ એણે પચ્ચીસ દામ લોકો ખોદ્યું. પણ ત્યાંય પાણીનું ટીપું નસીબમાં ન હતું. પચ્ચીસ-પચ્ચીસ દામના આર ફૂલો જુદા-જુદા ન ખોદતાં એક જ જગ્યાએ ચો દામ ખોદ્યું હોત તો એને પાણીનાં દશ ન જરૂર થાત. અચળ મન જ એવી અસફળતાનું મૂળ છે.

નીરનાં નાનાં ટીપાં પણ જો ધારા રૂપે એક જ વસ્તુ પર સતત પાતળી રહે તો પથ્થર જેવી કઠોર વસ્તુને પણ હેંલી શકે છે. પરંતુ તે જ અતિથી વહેતું પાણી અને તેનો પ્રવાહ ફક્ત અવાજ કરીને જ રહી જાય છે. એના અસ્તિત્વને જ્ઞાપનાર કોઈ ચિદ્ધ પણ બાકી રહેતું નથી.

પદ્માત્મ વિચારક ઈમસન નોંધે છે. જીવનમાં ધુદિમાની એકાગ્રતામાં છે અને જીવનની મોટામાં મોટી ભૂરાઈ પોતાની શક્તિઓને વિખેરવામાં રહેલી છે.

મનની એકાગ્રતામાં અમ્બાન શક્તિ છે. કિન્તુ પ્રમ એ છે કે એને કઈ રીતે મેળવી શકાય. કેટલાક લેખક કહે છે. મનોનિમગ્ન વડે મોટી-મોટી સિદ્ધિઓ મેળવી શકાય છે. પણ મનની સચળ ચતિને રોકવી એ તો મશ્કન ચોખીઓનું કામ છે. આપણા ડેરા લેખક મારે એ અસંભવ છે. મનની પ્રવૃત્તિ શક્તિને કેન્દ્રિત કરવી અશક્ય છે. આમ તે લેખક કહેવા લેખ છે કે જેઓ વાસનાના ગુલામ છે. આત્મ-દર્શી સાધકોને પૂછ્યો તો એ કહેશે- મન જેવું સરળ તત્ત્વ કુનિયામાં બીજું કોઈ નથી. કારણ કે એના પર આપણા વિવેકનું સહવિચારોનું શાસન છે. એ આપણે ગુલામ છે. આપણે એના નથી.

મનોનિગ્રહના ઉપાય

એક વાર સમ્રાટ સેન કરુણાવતાર લગવાન શુદ્ધ પામે ગયા અને મનની ચપળતાની વાત એમને કહેતા કહ્યું “લગવન, અમાગ જેવા પ્રાણી શું મનોનિગ્રહના ક્ષેત્રમા પ્રવેશ કરી શકે છે? અમે સાધના કરવા ઇચ્છીએ છીએ પણ એ માટે સમયનો અભાવ છે ચારેય બાબતુ વાતાવરણ પણ અમોને પ્રવૃત્તિમાર્ગ લણી ઘસડી જાય છે નિવૃત્તિમાર્ગ ગ્રહણ કરવો એ અમારા જેવા માટે અસંભવ નહીં તો અગત્ય તો જરૂર છે માટે એવી સાધના બતાવો કે જેમા અમે ગત્યની જવાબદારી પણ અદા કરી શકીએ અને મન પરની નિગ્રહતા પણ દૂર કરી શકીએ”

હા, તમે પણ એવી જ સાધના ચાહો છો કે ધર પણ છોડવું ન પડે ઓકિસ પણ ચાલતી રહે અને સાધના પણ ચાલતી રહે લગવાન શુદ્ધ જવાબ વાળ્યો “સમ્રાટ, હા, એવી પણ સાધના છે કે જેના વડે માનવી સંસારને છોડ્યા વગર પણ મનની સ્થિતિ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રતિદિન ત્રે એ ચાર વિચારોનું ચિંતન-મનન કરતો રહે તો એ પારિવારિક જવાબદારી નભાવવાની સાથે-સાથે મન પર સયમ રાખી શકે છે એ ચાર વિચારો આ પ્રમાણે છે

(૧) હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું

(૨) હું વિયોગ ધર્મી છું

(૩) હું રોગ ધર્મી છું

(૪) હું મરણ ધર્મી છું

જરા ધર્મી.

મનુષ્યના મગજમા એક ચિંતન ચલતુ રહેવું જોઈએ કે “હું જરા (વૃદ્ધત્વ) ધર્મી છું” મને એક દિવસ ઘડપણ આવવાનું છે એ જેમ મૂંઝામા પ્રવેશ કરે છે તેમ મહેલોમા પણ જાય છે ખુદ્દી તકવારો સાથે દરવાજો ઊભેલા ચોડીદારો પણ એને મહેલમા પ્રવેશતા રોકી રાક્તા નથી ચક્રવર્તીનું ચક્ર દુશ્મનોનો સહાર કરી શકે છે પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાનો સહાર કરવો એ એની શક્તિની બહાગની વાત છે

જૈન આગમોમા ચક્રવર્તીના ભોજનનું વિશદ વર્ણન આવે છે એમના ભોજન સારુ ત્રણ સો ને સાઠ આઠાણ માલમસાલા તૈયાર કરે છે એમની

ખીર એ શી શક્તિ ધરાવે છે કે એને ચક્રવર્તી ન પડ્યાની શકે જ્યારે એ જમીને બેઠે છે ત્યારે એમની ઘસી એમનું વધેલું એક ખાખ છે અને કહેવાય છે કે એથી એનામાં એટલી બધી શક્તિ પ્લાની જાય છે કે ચક્રવર્તી ત્યારે ઢિંગિજન માટે નીજા છે ત્યારે એ ઘસી હીરાને પોતાની ચપરીમા ચૂંચકરી એનો ચક્રવર્તીના કપાળ ચાંદો કરે છે તમે જ કસપના કરો કે જ્યારે એક ખાનાર ઘસીમાં આટલી-શક્તિ છે તો ક્ષીરબોજન કરનાર ચક્રવર્તીમાં કેવી શક્તિ રહે ?

તેમ છતાં ખાવા મળવાન ચક્રવર્તીને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે કે નહીં ? જવાબ મળશે જરૂર આવે છે શક્તિના અક્ષય ભગર સમા ચક્રવર્તી પણ વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણથી જાણી શકતા નથી તો ખીતની તો વાત જ શી કરવી ? આ પ્રશ્નનિર્ણય બહુ નિપમ છે એને કોઈ તાકાત બહુથી શકતી નથી.

વૃદ્ધાવસ્થાના આક્રમણ ખા શરીરની શી સ્થિતિ થશે વારુ ? જરા એક ક્ષણ માટે વિચારો તો ખરા શરીરની બધી શક્તિઓ જવાબ આપી દેશે મનુષ્ય પોતા પરથી નિમગ્ન થુભતી બેસશે આપણે એકલા ચાલીમાં કઈ અને જીવન જીવ્યારમે કોઈ બીજા જ સંદેહ આ ? આપણી શક્તિમાં તે જ છે આશમાં અછડપણ છે પણ જરા (વૃદ્ધતા) આક્રમણ પત્ર પર થશે તો કદમ મૂકવા જશે સીધા પણ પડશે અને વાંકાચૂકા પણ. ઉદ્ધેના એક શાપરે પણ કહ્યું છે કે

और बल फिर के जरा तब तब के प बकि जबी,
चार दिन के बाद तेरी देही कमर हो जायगी "

મડપણનું આક્રમણ થશે કે જાણી અછડ સમાપ્ત થઈ જશે કંવાની સાથે વાસ એક બીજા સાથે અમગાય છે તેમ મડપણમાં તમારા પત્ર પણ પરસ્પર અમગાશે વાણી રુદ્ધ બની જશે અને એવા સંદેહ નીજાશે જાણે કોઈના વાંકાને ખાવા ન દેશ તે સમયે પરિવાર પણ એ માનવને તિરસ્કાર કરવા લાગે છે તેમ વેશ કરમાઈ ગયેલાં હોતો પરિવાર કરે છે તેમ પરિવાર પણ વૃદ્ધ અક્તિને રોદે હાડે છે કારણ કે એ પરિવારને ઉપયોગી અક્તિ રહેતો નથી

હા આ જીવનનું ચિત્તન માનવીના સૌ કર્મો અદકાર સમાવી કે છે દરોજ રોને ને પાવડર હાંટનારાઓ એ વિચારે કે આખરે આ સૌન્દર્ય ક્યાં સુધી રહી રહેવાનું છે ? મનુષ્યને પોતાના સૌન્દર્યનો તરીકો દેખ છે

અને આ અહકારે જિન્દગી બરબાદ કરી છે આ રૂપાસકિતએ મનુષ્યને અસાચાર કરવા તરફ પ્રેરિત કર્યો છે આ રૂપની પાછળ પાગલ બનતા માણસોએ લઘુિક રૂપની આસકિત સારુ હજારોની જિન્દગીઓ લઈ લીધી છે.

પણ આ વૃદ્ધાવસ્થા રૂપ ને બળતા અહકારને એવેજ આપે છે એક દિવસ આ શરીરના સૌન્દર્યનો પ્રવાહ વહી જશે અને સૂકી રેત જ બાકી રહી જશે તો પછી અહકાર કાના પર કરવો ? વૃદ્ધાવસ્થાનુ ચિંતન માનવીને રૂપાસકિત બચાવે છે

ભગવાન બુદ્ધને સાધના માટે જે-જે વસ્તુઓથી પ્રેરણા મળી હતી એમાં જરા પણ એક હતી એક દા'ડો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ન્યારે શહેરથી બહાર જઈ રત્થા હતા ત્યારે વૃદ્ધત્વથી જર્જરીત શરીરવાળા કૃશકાય માણસને હાથે લાકડીનો સહારો લઈને ચાલતો જોયો પોતાના સારથિને પૂછ્યું . “ આ શું છે ? ” સારથિએ કહ્યું -જરા (વૃદ્ધત્વ) છે ” તો રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ પૂછે છે -“ શું આ જરા સુકુમાર સુદરી યશોધરાને પણ આવશે ? ” સારથિએ કહ્યું “ હા, રાજકુમાર, એ જરૂર આવશે ” “ અને શું મને પણ ? ” રાજકુમારે ફરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન કર્યું

સારથિએ સ્વીકૃતિ રૂપે કહ્યું -“ જરૂર ” રાજકુમારે વળતો પ્રશ્ન કર્યો ‘ તો શું એથી બચવાનો કઈ ઉપાય છે ? ’ જવાબ ન મળ્યો અને રાજકુમાર સિદ્ધાર્થનું હૃદય સૌન્દર્યમયી દુનિયાથી ઊડી ગયું

વિયોગ ધર્મી

અનાસકિતનું ખીજું રૂપ છે “ હું વિયોગ ધર્મી છું ” મનુષ્યે વિચારવું જોઈએ કે જેટલા સયોગો છે, તે એક દિવસે વિયોગમા બદલાઈ જવાના છે સયોગના સૂત્રો (દોરા) કાઢ્યા છે, ગમે તેટલી મજબૂતીથી બાંધો, એ એક દિવસે તૂટી જ જવાના છે એક આચાર્યે કહ્યું છે કે

“ સદોગાસ્તે વિયોગાન્તા ”

સયોગનો અત વિયોગમા જ થવાનો છે જ્યાં સયોગ છે ત્યાં વિયોગ અવસ્ય ભાવી છે મનુષ્ય સયોગો જોડવા પ્રયોગો પ્રયત્ન કરે છે અને એમા સફળતા મેળવતા એ પ્રસન્નતા અનુભવે છે અને વિયોગમા એ રાવા બેસે છે પણ એણે એ યાદ રાખવું જોઈએ કે સયોગ વિયોગ માટે જ છે.

સયોગ બે પ્રકારના છે પહેલો જડ સયોગ અને બીજો તે ચૈતન્ય-સયોગ. મહેશની પ્રાપ્તિ સંપત્તિનો લાભ એ જડ-સયોગ છે પત્ની પુત્ર-પરિવાર એ ચૈતન્ય સયોગ છે પરંતુ સંપત્તિ સામન નથી પુત્ર અને પરિવાર જામર નથી દુનિયાની જે-જે વસ્તુઓ સાથે તમે તમારો સંબંધ બાંધી રહ્યાં પૂછે પણ એ બધાપને છી તે જુઓ કે તમને એ છોડી તો નથી જાય. દૂર ન જાઓ શરીરના જાગે જ્યાંય જાન નાક વગેરેને જ પૂછી જુઓ તે કે એ તો સાથે જાયશે ને !

મનુષ્ય પોતાના મનને સમ નવે છે ધન સ્ત્રી પરિવાર પર મારુ સ્વામીત્વ છે કારણ કે એ મારી પાસે છે પરંતુ માત્ર પાસે હોવાને લીધે એના સ્વામી કંઈ તમે બની શકતા નથી. નિયોજનો પ્રસન્ન આવે ત્યારે મનુષ્ય જાણે વધારે છે રોવું એ શુભામીત્વ ચિહ્ન છે એક નોકરને આદિચર ન્યારે કાની મોં છે ત્યારે એ આંસુ એની શુભામી સિદ્ધ કરે છે માટે તમે વસ્તુના સ્વામી નથી પણ સેવક છો. પરંતુ મનુષ્ય પાસે ન્યારે કંઈ ચીજ આવે છે ત્યારે એ એના સ્વામી બની બેસે છે અને તે પક્ષુ જનત જનત કાળ સુધી તમે ન્યારે કંઈ મજાન ખરીદો છો અને એનું રજિસ્ટ્રેશન કરાવો છો ત્યારે એમાં લખાવો છો ત્યાં સુધી સુખ અને ચંદ્ર રહેશે ત્યાં સુધી આ જમિ ઉપર મારો અધિકાર રહેશે. પણ એ ભોળા માનવી ! આ રજિસ્ટ્રેશન કરાવતાં પહેલાં તું એ તો વિચારી લે કે સુખ અને ચંદ્ર ન્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી તું પણ રહીશ ને !

સાચે જ સંપત્તિ સ્વપ્નવત્ અને લક્ષ્મી પુષ્પ સમાન છે એક કવિએ કહ્યું છે .

जिमके महसूसों में हजारों रंग के फानूस थे

झाड़ उमको कम्य पर दि, और निशा कुछ भी नहीं ॥

દુનિયાના રમમય પર મોટા-મોટા સમયો અને બાંધાદો બાંધા ને આપ્યા તથા એમનો સાચો ઇતિહાસ કદેનાર આ ? કોઈ રહ્યું નથી. બાંધ્યા સાદા દાન અ એ કહેવાય છે કે એના જમાનામાં એના અંતમાં વૈભવ નૃત્ય કરતો હતો. આજનો ઇતિહાસકાર એની સંપત્તિનો જાંક કાઢી ચકાસી નહીં. હાલ અને ઇશિન ગાંધીની સમુક્ત સંપત્તિ કરતાં એની સંપત્તિ વધુ હતી. એક દિવસે શાળાપણે જાણ્યાને અમલો મૂક્યા મારે દિવાલો પડોળો કરાવ્યા કહ્યું કાલજુ કે સંપત્તિ મૂક્યા માટે એ ત્યાં દાવે નાની

પત્ની હતી માટે જે પ્રાણી જે નાદ નહોતો " તખ્તનાઉસ " બનાવ્યો, તેનું મન જે હવેના પદ કોઈ પણ હતું અને એના કિમતી હીંગ જવાહરો જડવાના નહોતા હતા જે તખ્તનાઉસના રંગ મળે એનું ઉપયોગમાં લેવાય હતું અને જડવાના રીંગ-જવાહરોના વચ્ચે હતું અને મનુ રાજ્યના કુળના કાગિરોએ સાત રૂપિયા એ તૈયાર કર્યું હતું.

આજે જન્મ મોરો તો ખરા જે નાદજવાન અને એના તખ્તનાઉસને આશનો કોનો એની ગ્લો-ગ્લો કર્યા બંધે મળ્યાં જે નાદજવાન સમાપ્ત થયા અને આજે જ એની સપત્તિ પણ સમાપ્ત થઈ.

માટે માનવીએ ચિત્તન કર્યું તેઈએ કે " હું વિયોગ ધર્મી છું " આ ચિત્તન એના મન પછી સપત્તિનો આદકાર દર કરે, કે જે સપત્તિ પાછળ માનવી આજે હાથ ધરે તે પછી છે.

સપત્તિના દુકા સાદુ ભઈને ન લેયો જે સપત્તિ માટે માનવીએ પોતાની માનવતા વેચી, ઈમાનદારી વેચી, પ્રમાણિકતાને વેચી થોડાક દુકા બેગા કર્યો એ બધા અર્થો જ ગ્લો જવાના છે માટે વિયોગ ધર્મનું ચિત્તન માનવીની પદાર્થ-જન્મ આમકિત દૂર કરે છે.

રોગ ધર્મી :

મનોનિશ્ચય માટે ત્રીજે વિચાર છે, " હું રોગ ધર્મી છું " આ ચિત્તન દેહ પ્રત્યેની અસંતિ દૂર કરે છે જે આ ચિત્તનનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મેળવવો હોય તો તમે ઈન્દ્રિયતાલમાં જાઓ ત્યાં કોઈના પગે ઓપરેશન થયું હશે અને એ ચીખી ગયો હશે, કોઈનો પગ કપાઈ ગયો છે, તો કોઈની આંખે પાટા બાધ્યા છે કોઈ દંડને લીધે મીસકારા મારી રહ્યો છે તો કોઈ ખૂંસો પાડી ગયો છે આ બધું જોયો તો દેહાલિમાન દૂર થશે નહતું મળિયાર પામે કરોડોની સપત્તિ હતી આગમોમા એની સપત્તિનું નિશ્ચય વર્ણન આવે છે પરંતુ ત્યારે એ એકી સાથે નાળા ગજગેગોયી ધેગયો અને એથી એના અણુ-અણુમાં જે વેદના થઈ ગઈ હતી, તે એનાથી ન સહેવાતાં એણે ઘોષણા કરાવી કે જે માગ મેગોનું શમન કરી દેશે એને મારી બધી સપત્તિ આપી દેવા હું તૈયાર છું.

અનાથી મુનિની વાત ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આવે છે સ્વયં ભગવાન મહાવીર પોતાના છેલ્લા પ્રવચનમાં એ વાર્તાનું નિરૂપણ કરે છે સમ્રાટ શ્રેણિકેને સાચું અનાથપણું ખતાવતા અનાથીમુનિ પોતાનો જીવન-ધૃતિદામ

એમની સામે રજૂ કરી દે છે અદ્યાપુનિ બોલ્યા. મારી આંખોમાં ન્યારે પીઘાં બેપડી ત્યારે મારા પિતાશ્રીએ ઘેલીઓનાં મોઢાં ખુસ્મા કરી દીધાં. કુશળમાં કુશળ વધે આત્મા દિવ્ય દર્શને મારી ચિહ્નિત્સા પજુ કરી પજુ સમાટ પિતાશ્રીની નજીર સંપત્તિ અને વૈદ્યની લાંબી ચિહ્નિત્સા પજુ અને રાજશી મુક્ત કરી ન શક્યાં એ જ વેદનાં અને મુક્તિનો રાહ બતાવે છે.”

રાજ પજુ માનવીનો એક મિત્ર છે પજુ તે એવો મિત્ર છે જે લેખ-દોષની નીનિતે પસંદ કરે છે જ્યાંય તે ભમૂતિ વ્યાપ્ત છે વિશ્વાસ-વૈભવના સાગરમાં પ્રવેશે માણસ પરિજનોની ઉપેક્ષા કરે છે સંપત્તિ હોય ત્યારે મિત્રો અને શોધતા આવે છે ન્યારે બીમારી વખતે એ મિત્રોને શોધતો કરે છે બીમારીમાં આત્મીયતાનો તાંતણે જરા સંભળ્યો છે અસ્વસ્થ દાહતર્મ ન્યારે ઠાઈ આપણી સેવા-સુખ્યા કરે છે ત્યારે એ આપણા મનમાં સહેજે વસી જાય છે આપણે એના પ્રમે કૃતજ્ઞ બનીએ છીએ કેટલીક વખતે એવું અને છે કે એક જ પરિવારની બે વ્યક્તિઓમાં મનબેદ દોષ અને એમાંથી એક જણ બીમાર પડે અને બીજો એની સેવામાં લાગી જાય છે ત્યારે ક્યોનો એ મનબેદ ધોવાઈ જાય છે અને એ વખતે બીમારી પજુ એક વરદાન બની જાય છે

કુ રાજ ધર્મી જુ એ ચિત્તન માનવીની સૌ ક્ષોંસક્રિતને ઓછી કરે છે એક સુદર ગુણક છે ન્યારે ઓરી-આજ્ઞા એના શરીર ફરે છે અને એના મોં પર તજુ-ચિહ્ન જવાઈ જાય છે ત્યારે એવું સૌન્દર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે મારે ન્યારે આપણને આપમાં જ રૂપનો વ્યવહાર થઈ આવે ત્યારે એ ચિત્તવુ જોઈએ કે અને રાજો પીઝિત કરી શકે છે અને આશિ-વ્યાધિ મારા સૌન્દર્ય તેમ જ સક્રિતને પજુ ભરખી શકે છે” આ ચિત્તન જે તમારામાં સદા આલતુ રહેશે તે તમે શરીરમોહથી ધાઈ દૂરથી અને આત્મા બચી જવાનો તર પ્રવાસ કરશો. સ્વિસ-રાત આલતી શરીર સેવામાં આત્મસેવાને ત્યારે જ સ્થાન મળશે.

મરણ ધર્મી

મનોનિધાનો એથી ઉપાય છે મૃત્યુનું ચિત્તન મૃત્યુ જીવનનો મોટામાં મોટો પરાજય છે કોઈની ધાસે જે પુણ્યસચ્ચ કરી તે રાજો એની ઘસે ફરકરી નહીં માતા મરુદેની જીવન એવું સર્વમેષ દર્શાવે છે જીવનની લાંબી યાત્રામાં માતા મરુદેની એક ઘણી પજુ માથું કુખવા આજુ નહોતું પરંતુ મૃત્યુના બખનમાંથી તે એ પજુ ગમી રહી નહીં

આ નિયમ-મધન સમાપ્તને માટે પણ તેટલો જ લાગુ થાય છે જેટલો કે સગક પા રજાળતા એક લિખાગીને આગમમા વર્ણન આવે છે, વાસુદેવ અર્ધ ચક્રવર્તી થાય છે, આઠ લક્ષ્મી દેવો એમની મેવામા રહે છે એમની પાસે સુદર્શન ચક્ર છે, જે શત્રુઓનો શિરચ્છેદ કરે છે અપ્રતિમ સારંગ ધનુષ છે કૌમુદી ગદા છે યુદ્ધના મેદાને એ દસ લક્ષ્મી વીરોને એકીસાથે રણભૂમિમા મુવગવી શકે છે પરંતુ એ વાસુદેવ પોતે પણ એક દિવસે તો સદાને માટે મૂર્છા જ લાય છે

નવ તરવો અગે આચાર્યોમાં મતભેદ છે પુણ્ય હોય છે કે ઉપાદેય એ અગે પણ મતભેદ છે કેળા ને એલચીના પ્રશ્ન પર પણ આચાર્યો એક મત ધરાવતા નથી સવત્સરીના પ્રશ્ન પરવે પણ સમાજમા એક મત પ્રવર્તતો નથી કોઈ ભાદરવા મહિનાના પક્ષને બળ આપે છે તો કોઈ શ્રાવણને જ વળગી રહ્યા છે બધા પ્રશ્નોમા મતભેદ છે પણ જરા એ આચાર્યોને પણ પૂછી તો લો કે મરવામા પણ કોઈને મતભેદ છે? મૃત્યુ સબધે તો કોઈના એ મત હોઈ શકે જ નહી

એક વિચારક કહે છે—“તને મિત્ર જોઈએ તો એ માટે ઈશ્વર (ધણે) પૂરો છે સાથી જોઈએ તો વિધાતા ધણા છે માન જોઈએ તો દુનિયા ધણી છે, શાન્તવના જોઈએ તો ધર્મ પુસ્તક ધણુ છે અને ઉપદેશ જોઈએ તો મૃત્યુ ધણુ છે મૃત્યુ લયની નહી પણ કેળવણીની વસ્તુ છે. મનુષ્ય માટે મૃત્યુ જ મોટામા મોટો એનો ઉપદેશક છે

જીવનથી એ કંઈ શોખી શકશે નહી, પણ મૃત્યુથી એ જરૂર શીખી શકશે જે લોકો પોતાના જીવન દરમ્યાન ઝળક્યા નથી તેઓ એવા મૃત્યુને પામ્યા છે કે ઇતિહાસના પૃષ્ઠોમા અમર થઈ ગયા છે મૃત્યુ જેવી કોઈ નિશ્ચિત વસ્તુ કોઈ બીજી નથી. પરંતુ માનવી જેવો ભૂલકણો પણ કોઈ નથી જાણે એને એ વિશ્વાસ જ નથી કે એ કદી મરવાનો પણ છે માનવીને જે પોતાના મૃત્યુ પર વિશ્વાસ હોત તો એ એને માટે તૈયાર જ રહેત, જેમ ટ્રેન-આવવા પહેલા યાત્રી તૈયાર રહેતો હોય છે તેમ મૃત્યુ માનવને પ્રતિજ્ઞા સચેત-સાવધાન-રાખે છે

મનુષ્ય જ્યારે પણ અન્યના રોપણમા પ્રવૃત્ત બને છે ત્યારે એ માની લે છે કે તે અમર રહેવા માટે આવ્યો છે અને અનત કાળ સુધી એ સપત્તિ પણ એકત્રિત કરવા ચાહે છે પરંતુ એને જો તે જ લણે એના મસ્તિષ્કમા મૃત્યુની સ્મૃતિ થઈ આવે કે મારે માટે પણ એ દિવસ નિશ્ચિત

જ છે જનત-જનત જુઝ સુધી જીવા સારુ કુ જાઓ નથી મારી
પસે જાવ અને સીમિત નિહાળી છે તે પછી આ જગત-સા જીવન
માટે પાપી આ વિશાળ ભારી સા માટે? કુ માનુ છું કે જગતમાર જલ્દી
આજળ વધતા હાથેને મૃત્યુની આ અમૃતિ આજળ વધતાં જટલાવશે, અને
તેમ મતાં માનવમાની માનવતા રસજીવ થશે.

મૃત્યુની શાહાસ્ત મનુષ્યને મૃત્યુના ભયથી નિભાવ જનાને છે જોયે
મૃત્યુને નિશ્ચિત માની લીધું છે તે હી એનાથી કરશે નહી જીવન-સેવકે મૃત્યુ
અસે ને પત્રને નૃત્ય કરતુ દેખાતુ છે દુગળ મનને મનુષ્ય મૃત્યુને સામે
જોઈ આજળ વધતાની દિ મત કરી શકેતા નથી પણ જોના રમૃતિ-પ્રાવ
પર મૃત્યુનુ ચિંતન છે એના પત્ર કહી પાછા પડી નહી

ચીનમાં મરણ પહેલાં જ પોતાને રાખવા માટે એક પેટી ખરીદી
સેવક છે અને એ પેટી પોતાના સાથીઓ પરિજનોને ભક્તી ભાવ સાથે
દેખાડતુ છે પુત્ર પોતાના માતા-પિતાને એ પેટી પ્રેમ સાથે ભેટ કરે છે
તરતુ આત્માને જમર માનનાર ભારતમાં મૃત્યુ નામથી દિલ ઘડવા લાગે છે

હા તે મૃત્યુનુ ચિંતન માનવને જગતમાર અને જગતમા જલ્દી જતાં
શકશે. સાથે જ એ મૃત્યુથી નિર્ભય જની જીવન-સેવકમાં આજળ વધી શકશે

આ ચારેય ચિંતન જીવનમાંની આસક્તિન દૂર કરે છે ત્યાં સુધી
આસક્તિ છે ત્યાં સુધી મનની ચમળાટ દૂર થઈ શકશે નહી ચમળાટના
મૂળ આસક્તિ પર પ્રકાર કરે અને મનની ચમળાટને દૂર કરવા માટે
જ્ઞાનનો અકુલ લગાવો

નારો શી અકુલ વિશાળકમ હાથેને પણ જશમાં રાખી શકે છે તે
જ્ઞાનનો અકુલ મન પર નિમગ્ન સા માટે નહીં કરી શકે? પરન્તુ હા
મનનો નિમગ્ન કાંઈ એક જ દિવસમાં થઈ જશે નહી એને માટે લીધે-
કાલીન સાધનાની આવશ્યકતા છે સાધના ચાલુ રાખેલા વાસના દૂર કરે
પછી મન તમારુ સ્વામી નહી પણ તમે મનના સ્વામી જાતો અને ત્યારે
સાજના પણ તમારી સાથે જ હશે.

સ્ત્રી: ૪

તા. ૧ - ૮ - ૧૯૫૮

જેન કુલકર,

૩૯૨ મુબમ્બઈ-૧

સ્વભાવનું વિભાવમા પન્વિર્નન કુનાર કોધ છે સ્વભાવદશમા આત્મા ન્યથ હોય છે, પરંતુ ન્યાયે આત્મા સ્વભાવમાથી વિભાવ તરફ જાય છે ત્યારે, તેમા વિહાર પેદા થાય છે આ વિહારોમાના કેટલાક રાગાનુપ્રેરિત હોય છે તો કેટલાક દ્વેષાનુપ્રેરિત હોય છે દ્વેષાનુપ્રેરિત વિહારોમા સર્વથી પ્રથમ ધ્યાન કોધનું છે સ્વભાવને વિભાવમા પસંદાવનાર કોધ છે કોધ પોતે જ પ્રકૃતિની વિકૃતિ છે અને તે પોતાની સાથે અનેક વિકૃતિઓને લાવે છે.

કોધ વિકૃતિનો જન્મદાતા છે અને કોધને કારણે મનુષ્યને ઘણી વાર નુકસાન વેઠવું પડે છે કોધને કાગળે, ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરેલ મુયોગ્ય વ્યક્તિઓએ ઘણા જાયા ધ્યાનો ગુમાવ્યા છે અને નીચી પાયરીએ જતરી ગયેલ છે કાઈને પૂછીએ કે-ભાઈ! પચોતેરના પગારમા કેમ પડ્યા છો? ત્યારે તે કહે છે કે-શુ કરીએ? પહેલા તો ઘણી સારી જગાએ હતો દોઢમો રૂપિયા મળતા હતા, પણ એક દિવસ મેનેજર સાથે બોલાચાલી થઈ એટલે બીજે દિવસે રાજીનામું આપ્યું પછી નવી નોકરીની શોધમા નીકળ્યો પરંતુ છ મહિના સુધો ઘણી ઘણી ઓફિસો અને પેઢીઓમા કર્યો, પરંતુ જ્યાં જાઉં ત્યાં એક જ ઉત્તર મળતો કે જગા નથી પછી એક જગાએ મેનેજરના ભાઈના સાળાની લાગવગ લગાડી ત્યારે જગા મળી પહેલા સાઠ મળતા અત્યારે પચોતેર થયા છે

જરા સરખી બોલચાલે જીવનમા કેટલી વિટબણા જિભી કરી આપ મુબઈના રહેનારા છો આપે આવી એક નહિ, અનેક વાતો સાલળી હશે એવી કેટલીયે વ્યક્તિઓના પરિચયમા પણ આવ્યા હશે કે જેમણે વર્ષો સુગી મહેનત કરી, કેટલી લાગવગ લગાડી, મોટા જવાબદારીઓ ધ્યાન મેળવ્યા હોય, જાઓ હોદ્દો અને આબરૂ જમાવી હોય, પણ એક દાણુના

કોઈની મિનગારીએ તેમની એ સર્વ વસ્તુઓને ખાકમાં મિલાવી દીધી હોય-
ને વસ્તુને પ્રાપ્ત કરતાં વીસ વર્ષ સાથે છે તેને ખોવામાં વીસ મિનિટ પણ
લાગતી નથી

એક માનવીને છ ઝાળખુ છુ તેના પર મોટા મોટા સ્તંભીશીની
કમેલાં કૃપા ઊતરતી રહી છે અને તેણે મજી મોરી જાઓ મેળવી છે
પરતુ દુર્ભાગ્ય કહો કે અમે તે કહો, પણ તે કાંઈ પણ જગ્યાએ નસુ મહિનાથી
વધારે ટકી શક્યો નથી કાર્યસક્તિ અને આવડતવાળા માણસ બદલતો રહે
એ શું એટલી સરમની વાત છે? પ્રતિભાશાળી અને શક્તિશાળી મક્તિઓને
આમ બદલતી જોઈ છુ ત્યારે મારા હૃદયમાં ચિંતા થાય છે વડુસ્ત અને
શક્તિવાળા માણસ પોતાના કુટુંબના પોષણ માટે પોતાના મિત્રો અને સગા
સબંધીઓની ગુલામી કરવો ફરે અગર ઘાતાઓ તરફ હાથ લગાવે એ શું
એટલી ચિંતાની વાત છે!

પણ આ બધા દુઃખનું મૂળ છે કોઈની જરા સરખી મિનગારી, જે
માનવીની બધી ઇચ્છાઓ અને અરમગીરીને અસ્મિતમૂત કરી નાખે છે એમ
ન માનશો કે કોઈની આગળ બીજાને સજાવાળે છે બીજા તો બધે જ છે
પરતુ કોઈ કરનારનું હૃદય પણ એ આજના ભ્રમમાં જળનું જ રહે છે એક
મિનિટના આવેશને કારણે માનવી પર જે વીતે છે તે તેને જીવનભર માફ
રહી જાય છે એટલા માટે એક તત્ત્વવેદી કહે છે કે કોઈની સરખાતમાં
મૂખ તો હોય છે અને અંતમાં પચાતાય.

શું તમે એમ માનો છો કે જેણે હોદ્દો ગુમાવ્યો છે તેને કાંઈ દુઃખ
નહિ થયું હોય? કોઈની પ્રાપ્તિથી જે પ્રસન્નતા હૃદયમાં દિપ્ત થાય છે
તે તો કાંઈ હોદ્દા પર બેઠેલ વ્યક્તિને મળે ત્યારે અગર પડે. એક વખત
પુરુષી મળ્યા પછી હ નરો વન સુધી તેના પર ઘીટકી રહેવાનાં તે વ્યક્તિ
સ્વર્ગાં સેવકી હોય છે પ્રપ્તિનૂતક સજાવાળ મેળવીને પ્રાપ્ત કરેલ પુરુષીને
તે મરતાં સુધી છેલ્લા તૈયાર નથી હોતી બસે તે તેને માટે ભાગ્ય હોય કે
ન હોય. પણ પુરુષી તો ત્યારે જ ઊઠારી કે ન્યારે જીવનની આશા છૂટી.

જે દિવસે હોદ્દા છૂટે કે જિંદગી સેવામાં આવે તે વખતે તે વ્યક્તિને
અહેરો મેળે. નજે કે તેના પરનું કાંઈ માનવી મરી પડવાનું હોય એવી
ભાવ તેના અહેરા ઉપર જોવા મળશે. જે ક્ષણિક આવેશમાં પોતાનું સર્વસ્વ
ગુમાવ્યું છે તેના મનમાં જીવનના કલિનસનું એક અધ્યયન ખુલ્લું થાય.

છે ભૂતકાળની જાહેરવાલી અને વૈભવોનું દસ્ય તેના દિલને એક ઘેરી ચોટ લગાવે છે પોતે કેટલો મહત્ત્વાકાંક્ષી અને કડોગ પરિશ્રમી છે, આગળ વધવા માટે તે મહેનત કરે છે તેનામા શક્તિ પણ છે પરંતુ હવે તે શક્તિને ઉપયોગ કરી પોતાના અવધાને સાકાર કરવાની તેનામા લાયકાત રહી નથી. પોતાની નિરાધાર અવસ્થાને લીધે તેને શરમ આવે છે તેને થાય છે કે પોતાના પ્રયત્નમા અડધે રસ્તે રહી જવાને બદલે તેણે ટોચ સુધી પહોંચવું હતું તેનાથી અડધી પણ કુશળતા ન હોય તેવાઓ લહેર કરતા હોય છે. ઔદિક રીતે જોઈએ તેનાથી ઘણા પાછળ છે, તેમની નેતાગીરી સ્વીકારવાને બદલે તેને પોતાને નેતા બનવું હતું, કારણ કે તેનામા નેતાગીરી માટે જોઈતી કુશળતા છે અને પોતાનાથી ઓછી શક્તિવાળાની આજ્ઞા હેઠળ રહેવું એ તો ભોતથીય વધારે લપાનક લાગે છે તેની દરેક આજ્ઞા, દરેક હુકમ, વીછીના ડખ જેવા લાગે છે પણ તેના સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી પોતે પોતાની જાતે જ બધું ગુમાવ્યું છે

આવી વ્યક્તિઓની મનોદશાની સરખામણી નશો બિતરી ગપેલા શરાબીની સ્થિતિ સાથે થઈ શકે તેમ છે દારૂની ખાટલી લઈ તેને ગટગટારી જવામા આનંદ આવે છે દારૂનો કેક ચઢે ત્યારે એમ લાગે છે કે તેનામા ખૂબ જ શક્તિ આવી ગઈ છે, પરંતુ જ્યારે કેક દૂર થાય છે ત્યારે શક્તિનું પૂરું પણ ઓસરી જાય છે આવી જ હાલત કોંધીની હોય છે કોંધની શરૂઆતમા અહકાર હોય છે આવેશ વખતે તે પોતાને પૂરો શક્તિશાળી માને છે અને બીજાને એકદમ કમજોર, પણ જ્યારે ક્રોધ બિતરી જાય છે ત્યારે તે એવો ઠંડો થઈ જાય છે કે જાણે ટાઈફોઇડમાથી બિચો હોય સસારમા કોંધપિણુ માણસ એવો નહિ હોય કે જે ક્રોધ કરીને પસ્તાયો ન હોય.

એટલા માટે જ કહેવામા આવ્યું છે કે ક્રોધમા ગેરસમજ છે, કમ-સમજ છે એટલે ક્રોધી બીજાનો નહિ પણ પોતાનો જ વિનાશ કરે છે. આપે જોયું હશે કે ક્રોધમા માણસ કાચનો પ્યાલો ફેંકે છે પણ તેને પ્રછો કે ભાઈ! પ્યાલો ફૂટ્યો તેમા નુકસાન કોનું થયું ? અને તમારી આત્મિક શાંતિની કેટલી ખરાબાઈ થઈ ?

એક કલાકાર વર્ષો સુધી મહેનત કરી હાથમા છીગી અને હથોડી સર્ધ આરસની મૂર્તિ બનાવે છે તેમા તે પોતાનાની વ્યવસ્થાને મૂર્તિ સ્વરૂપ આપે છે પરંતુ તેમા કોઈ જોનાર ભૂલ કાઢે છે જોનારનો તો ભૂલ કાઢવાનો

ધધા છે આ વસ્તુને તૈયાર કરવામાં કેટલી મહેનત પડી છે ? કેટલી જુદી વાપરવી પડી છે ? કેટલો સમય લાગ્યો છે ? આ બધી વાતનો વિચાર કરવાની તો વિવેચકને કુરસ દોતી નથી તે તો ફક્ત બૂધ ક્યાં છે તે જ જુએ છે. દબાર સારી વસ્તુઓની વચમાં એક જગ્યા ખામી હોય તો ટીકાકાર સારી વસ્તુઓ તરફ નજર ન કરતાં ખામી જ પહેલી જુએ છે. બ્યારે આમ ટીકાકાર ખામી બતાવે છે ત્યારે કસાકારનો મિતજ ખરમ થઈ જાય છે અને તે મુતિ પર હથોડી મારી તોડી નાખે છે. આમ જો વસ્તુ તૈયાર કરતાં ત્રણ વર્ષ લાગ્યા હોય તેને તોડી નાખતાં પૂરી ત્રણ મિનિટ ખસ લાગતી નથી.

મને પોતાને એક બહુશય થયો છે એક સાઈને એક સાઈની નકલ તૈયાર કરવા કશું સમજાય એક મહિનામાં તે સાઈ કામ પૂરું કરીને લાવ્યા તે જોઈને એક સાઈએ કશું કે બીજું તો ઠીક છે પણ લિપિ જગ્યા બગડી છે. જય આટલું કહેતાની સાથે જ પેલા સાઈનું ખજાજ ખરમ થઈ ગયું અને તે નક્કસના મારી નજર સામે જ દુકડે દુકડા કરી નાખ્યા.

ધણા માણસો નાનુક મિલનજના હોય છે પોતાની વિદ્ધ જગ્યા સંભળવા મટે તેમના કાન તૈયાર હોતા નથી. તેમના લેખની કે તેમના કામના જરા પણ ટીકા કરી તો ગાડી પાટા ઉપરથી જાય છે બાગા કુલ સ્વભાવજળી વ્યક્તિઓની સાથે વાત કરવામાં આપણે ખૂબ સાવધ રહેવું જોઈએ.

કોષનો ખોરાક

માનવી ખાધા વિના જીવી શકતો નથી તેમ કોષ પણ તેના ખોરાક વિના વધી શકતો નથી આપને થશે કે શું કોષ તે કાંઈ માનવી છે કે ખોરાક જોઈએ ? કોષ માનવી નથી અને તે માનવીને પણ માનવી રહેવા હોય નથી. છતાં જ તે ખાઈ છે જરૂર તે પોતાનો ખોરાક જરૂરથી લેતો નથી પણ તે ખોરાકનું અખરખ કરે છે. દરેક કુખાપનો વધુ વખત સરખામાં સરખા માંડતો નથી કોષનો ખોરાક છે પ્રોતિ વિનય અને વિવેક કોષ દમેશા માનવીના આ મળે મુળેને ખાઈ નય છે કોષી મનુષ્ય દમસાં કુખતો રહે છે કારણ કે કામમ તે અદરથી જાય કરે છે તેની વાતમા તે ન વસતુ નથી અને જાણ તો તેની ખાસે દેવ છે જ ક્યાં ? આવેશની રાજામા મનોજન નાસી નય છે.

માનવીના ત્રણ મુળે નાશ ખમયા છતાં તે કોષનો ત્યાગ કરતો નથી.

આપ આપના કાર્ય માટે દિવસમા સત્તર વાર ક્રોધ કરે છે. પણ ક્ષમાથી એક વાર પણ કામ લેતા નથી કારણ કે ક્ષમા પર વિશ્વાસ નથી હા, ક્ષમાની મૂર્તિઓને વદન જરૂર કરે છે, તેનું પૂજન કરે છે તેની માળાઓ પણ ફેરવે છે તેમના નામની જ્ય યોલાવો છે તેમના જન્મદિને મોટા મોટા સરઘસો કાઢે છે પણ જ્યારે જીવનમા ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર આવે છે ત્યારે તેને ધક્કો મારી બહાર ફેંકી દે છે અને ક્રોધને માટે આપના દ્વાર હમેશા ખુલ્લા હોય છે ક્રોધ આપના બારણે સ્વાગત પામે છે ત્યારે ક્ષમા બિચારો બહાર આગણામાં બેસી બેસી આસુ સારે છે.

- આગ' ઉપર ઠહુ પાણી પડવાથી આગ ખૂઝાઈ જાય છે તેમજ ગરમ પાણી પડવાથી પણ ખૂઝાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ છતાં દુનિયાની ત્રણ અમજની વ્યસતિમાંથી એક પણ એવો ભુધ્ધુ નહિ મળે કે જે આગ ધાગે ત્યારે ઓલવવા માટે પાણી ગરમ કરવા એસે ક્રોધની આગ લાગી છે તે ક્ષમાથી પણ શાંત થાય છે અને ક્યારેક ક્રોધથી પણ તે દબાઈ જાય છે પણ તે થોડા વખત પૂરતી જ કાયમની શાંતિ ક્રોધની પાસે ક્યા છે? છતાં જો કોઈ ક્રોધને દબાવવા પોતે જ ક્રોધનો આશ્રય લે તો તે આગ ખૂઝાવવા પાણી ગરમ કરવા જેવું છે ક્ષમા ઠહુ પાણી છે, તો ક્રોધ બકળતું પાણી છે.

આજ સુધી કોઈ એવો માણસ નથી મળ્યો કે જેણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો ન હોય, છતાં પ્રશ્ન એ છે કે કોણે તેને છોડ્યો છે? જે વીતરાગ પરમાત્મા-ઓએ-સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરી અકપાથી અવસ્થા-પ્રાપ્ત કરી છે તેમની વાત બાળુ પર રાખો તે તો મહામાનવ હતા, પરંતુ હું તો એમની વાત કરું છું કે જેઓ આપણી આખ સામે છે અને જેમણે ક્રોધને એક વાર નહિ અનેક વાર ધિક્કાર્યો છે જ્યારે જ્યારે ક્રોધ ઉપર વ્યભ્યાનો સાલબ્યા છે ત્યારે ત્યારે ધિક્કાર દર્શાવ્યો છે જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ મહાપુરુષની વાત તેમની સમક્ષ મૂકાઈ છે ત્યારે ત્યારે તેમણે ક્રોધને ધિક્કાર્યો છે પણ માત્ર ધિક્કાર શબ્દોમા વ્યક્ત કરવાથી વાત ચૂગે થતી નથી તેને છોડવો પડશે જો આપણે ખરા દિલથી ક્રોધને ખરાબ માનતા હોઈએ તો કોઈ પણ કારણ કે સંજોગોમા આપણને ક્રોધ આવવો ન જોઈએ ક્રોધને ધિક્કારતા પણ જઈએ અને તેનો ઉપયોગ પણ કરતા રહીએ તો તો માનવુ જ પડશે કે, આપણા હૃદયના કોઈક ખૂણામા ક્રોધ પ્રત્યે આદર રહેલો છે.

માનવીને જોડેથી વિશ્વાસ દેખ પર છે તેના એક ટોા પણ ક્ષમા પર નથી એથી જ તેને અરાજક દેવતા છતાં પણ તેને તે વળગી રહે છે

અસ્તિત્વે જ નહિ પણ સમાજનો ઇતિહાસ પણ કોષની આસપાસ ફરી રહ્યો છે ઇતિહાસ શું છે ? એક માનવીના દેષે ઇતિહાસના પાનાઓ રંગી નાખ્યા છે એક માનવી પોતાના કોષને સમાવી ન શક્યો તો તેણે કમરે માનવીઓની ઘાસો ફાળી ફીધી મોટા મોટા કુદો અને મહાકુદો એ માનવીના કોષની જ કથાઓ છે માનવીઓએ કોષને એટલું સમાન આપ્યું છે કે દેવતા બનાવી પૂજ્યો છે દાષમાં ત્રિશળ, વસ્ત્રાદિ, વિકાળ આંખો અને નિમલસ નિઃકામણી રૂપની મૂર્તિઓ બનાવી તેની સામે માનવી પોતાનું અસ્તક કુકાવે છે ! આ કોષની પૂજા નહિ તો બીજું શું છે ?

અનત કળ થયો આત્મા કોષને અપનાવતો આવ્યો છે સિદ્ધ અને િજ્ઞા સ્વર્ગમાં તેણે કોષને પોતાનું હથિયાર બનાવ્યો સાપ અને વિહીના સ્વર્ગમાં તેણે કોષ વડે કામ લીધું આ અનત જન્મોનો સંસાર આવ્યો આવે છે અને એથી જ અનુચ્છ કોષથી લપટાયેલા રહે છે તેને કોષ ઊડવાની વાત કરીએ તો પણ તે કોષે જાણ્યું છે તે સપત્તિને ડાંગી રાકે છે કરોડોના પૈસા-વિશ્વાસને ઠોકરે મારી રાકે છે વૈભવજારી આસિસાન ઇમારતો એક ક્ષણમાં ત્યાગી રાકે છે સમસ્ત કુટુંબ પરિવારને તે મૂકી રાકે છે રતેદમરી ખતી અને કુષમઘ બળોની મમતા છાંડી રાકે છે પણ કોષને ત્યાગી શક્યો નથી. જાને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રીઓમાં પણ કામની જવાબાઓ જલતી જ દોષ છે

પણ પાદ રાખો-કોષને ઉત્પન્ન કર્યો એ ઝેરમું સતેજુ છે તેના કરતાં તેને જમાવ્યો એ ધણુ વિકટ છે કોષના રતે માલમુ સહેજુ છે પણ રોઝારું મુરોષ છે આત્મ તો તમે ધણા મનુર છો મુજઈ જેવા સદરમાં રહેનારા છો જ્યાં ઇશ્વરમાં સમન્ને તેવા છો આત્મી મોટર ગાડી ૧૨ ગ્રડે જઈ રહી છે અને પોલીસ રોકવાનો ઇશ્વરો કરે છે તો બાપ એકદમ માડી પોખાતી દો છે. પોલીસ ચીકતો નથી બેસતો નથી, માત્ર દાષ જ ઊભો કરે છે અને આપ ગાડી પોખાતી દો છો ત્યારે કુ વારવાર ગળુ બેમી ના તેવા સ્ક્રા પટ્ટીને જમળવું મુ તો શું તમે સમજશો ? તમે સમજશો એમ માગ તાપ કબૂલ કરવું નથી અનત મનીઓ વારવાર કરે છે કે થોડો 'કામના પારે આત્મજ ન જોડા કરવું કે એ રતે સમાપન નથી. તો તમે થોડો મથા કે નહિ એ / વિચારવું છે

એક એકાદ પા એક એન્જિન ડામેલુ હતુ ગાડી આવી ગઈ હતી અને એન્જિન ફટી ગયુ હતુ ફાઈવર એન્જિનનો અચાજ અને ગરમીથી સાદત મેળવવા પેચકાર્ગ પા કાતનો ખુલ્લો દવામા કરી ગયો હતો એવામા તેનો એક ૭ વર્ષનો છોકરો એન્જિન ઉપર ચડી ગયો અને એક પછી એક આવીઓ કંચરા લાગ્યા થોડો વાગ્યા તેનો હાથ એન્જિન ચલુ કરવાની આવી ઉપર કર્યો અને એન્જિન પાટા ઉપર દોડવા લાગ્યુ ફાઈવરના કાન ઉપર એન્જિન ચાલુ થયાનો અસાજ આચો તેણે કરીને જોયુ તો તેનો પોતાનો જ છોકરો અદર ડામેલો હતો કાઈવર તેને ખૂમ પાડીને કહ્યુ કે એન્જિન ચેડ, નહિ તો મરી જઈશ છોકરાએ કહ્યુ કે ચેડવાની આવી કઈ છે તે મને ખમર નવા ત્યારે પિતાએ કહ્યુ કે નીચે ફટી પડ ત્યારે પુત્રે કહ્યુ કે-ફટી પડ્યાનુ ડિગર ચાલતુ નવા ચાલુ એન્જિનમાથી નીચે ફટી પડવા માટે પણ સાદમિડતાની જરૂર છે

હવે તમે જ બતાવો કે આત્રા છે કમના શી દર્યા થશે ? થોડેક દૂર જતા જ એન્જિન અથગયુ, એન્જિનના દુડડે દુડડા થઈ ગયા અને છોકરાના તો હાડકા પણ હાથ ન આવ્યા

તેઓ કપાયના પાટા ઉપર દોડવાનુ જ શીખ્યા છે અને રોકવાનુ નહિ, તેમની પણ આજ વાત છે કોધને ઉત્પન્ન કરવાનો, પ્રજ્વલિત કરવાનો અને ઉપશાત થયેલ કોધને ફરીથી જગવવાની ડળા જેઓ જાણે છે, પણ રોકવાની ડળા જાણતા નથા તેમની શી ગતિ થશે ?

કોધને પાગ આવવા કરતા તેને રોકવાની ડળા પહેલા શીખો, ચલાવતાં તો બધાને આવડે છે, જગત ગમ્મદ બકાત નીડળ્યો કે ચાલુ પણ તેના પરિણામોને સમજો, માત્ર વર્તમાન નહિ, પણ ભવિષ્ય તરફ દષ્ટિ કરો વૈર-માથી અવૈર તરફ જાઓ કોધમાથી હામા તરફ આગળ વધો એ જ સાચો શાંતિનો માર્ગ છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અર્થવા

૫૨ જીવનમાં પ્રતિક્રમણનું સ્થાન

આજનું પ્રવચન આવશ્યકની સાથે સંબંધ ધરાવે છે જીવનની એ ક્ષિત્રી જેના અભાવે આપણે આજળ વધી શકતા નથી એને આવશ્યક કહે છે જીવવા માટે અસર હોય. જરૂરી છે તેવી જ રીતે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે જીવનશુદ્ધિ માટે જે ક્ષિત્રી અનિવાર્યપણે જરૂરી છે એને આવશ્યકમાં આવ શકે તે સમગ્ર અપાર્થ છે આત્મશુદ્ધિ માટે અદ્યતન ક્ષિત્રી-કાર્ય એટલા જરૂરી નથી જેટલી કે આત્મઆલોચના આપણે પોતાનું નિરીક્ષણ કરીએ અને પરબીએ આપણી દષ્ટિ બી નતે જોવામાં નિષ્ણાત-પડુ છે પણ જ્યાં પોતાને જોવાનો પ્રભુ આવે છે ત્યાં આપણે જૂર થઈ જઈએ છીએ. આધ્યાત્મના ક્ષેત્રમાં બીજાને જોવાનું એટલું મહત્ત્વ નથી જેટલું કે પોતાને જોવું એટલા માટે આત્મ-નિરીક્ષણની પ્રક્રિયાને પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

પ્રતિક્રમણનો શબ્દ ક' અર્થ છે "પાછા વળીને આવવું" આત્માની જીવિતો જ અશુભ કાળી અર્થ છે એમને પાછી વળીને શુભ સ્થિતિમાં કરવાનો ભાર એ પ્રતિક્રમણ છે સાચક પોતાના દૈનિક જીવન જીર નજર ફેરવે છે વાસના અને કામની દુર્ભાવનાઓએ આત્મ-સ્થિતિમાં કેટલા વિશેષ નાખ્યો છે ? આત્માની શુદ્ધ સ્થિતિમાં અશુદ્ધતાએ ક્યાં સુધી પ્રવેશ કર્યો છે ? મનના આ મોરે ઉપર સાચકે સક્ષમદષ્ટિ રાખવી જોઈએ વેપારીના ઘરમાં ચોર વૃક્ષી આવે તે એને એની ખજાના પણ ન રહે તે જાણી મોડું નુકસાન એને સહેવું પડે ? વેપારીને જાણત હોય અને ચોર કદાચિત આવે પણ જ્યાં તે પણ જિલ્લા ઓગી છે કારણ કે ચોરને એની અજાણતાનું જ્ઞાન

થતા એ એમને નસાડી મૂકવામા સક્ષમ બનગે હા, તો એટલા માટે પ્રતિક્રમણમા પોતાના મનમા સતાયેલા ચોગે ઉપર સાધકે નજર રાખવી જોઈએ.

સધ્યા વેળાએ આપણે આપણી ભૂલોનું સ્મરણ કરીએ કારણ કે જીવનમા થયેલી ભૂલ ક્યાંકે લય કર શકે પણ બની ગય છે ભૂલને ભૂલરૂપે સ્વીકાર કરી લીધા પછી સાધક એનું પરિમાર્જન કરે છે પણ ભૂલને ભૂલ જ ન માનવી, એથી મોટી ભૂલ બીજી કઈ હોઈ શકે વારુ ?

એક ડોક્ટરને પૂછવામા આવ્યું કે સૌથી મોટો રોગ કયો છે ? એમણે કહ્યું ' રોગને રોગ ન માનવો એ સૌથી મોટો રોગ છે ' ક્ષય-કેન્સર વગેરેને રોગરોગ કહેવાય છે પણ રોગનું નિદાન થઈ જતા એની લય કરતા ઓગળી જાય છે જ્યાં સુધી રોગની પગલા થતી નથી ત્યાં સુધી એ કાયમ રહે છે રોગ ત્યારે વળી વધુ લય કર બને છે જ્યાંકે રોગી રોગના અસ્તિત્વનો જ સ્વીકાર ન કરે

હા, તો ભૂલોનું જ્ઞાન, ભૂલ સુધારવાની દિશામા પહેલું પગથિયું છે અને પ્રતિક્રમણ આપણને આપણી ભૂલોનું જ્ઞાન કરાવવાનો સુઅવસર પ્રદાન કરે છે એટલા માટે જ જૈન શાસનમા પ્રતિક્રમણનું બહુ મોટું સ્થાન છે સાધુ ને શ્રાવક માટે સાજો અને સવારે કર્મરૂપે કરવા માટે એ અનિવાર્ય ગણાય છે

હવે આપણે આવશ્યક-સૂત્રના અધ્યયનો ઉપર થોડા વિસ્તારથી વિચાર કરીશું આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે —

- (૧) સામાયિક
- (૨) ચતુર્વિંશતિગત
- (૩) વદણ
- (૪) પ્રતિક્રમણ
- (૫) કાચોત્સર્ગ
- (૬) પ્રત્યાખ્યાન

સામાયિક હવે આપણે સામાયિક આવશ્યક ઉપર વિચાર કરીશું. સમભાવનો સાધક દરેક પ્રત્યે સમતા, સમત્વ આચરતો હોય છે સુસ્વાદિષ્ટ પદાર્થો લાણી એના મનમા લોભ-લાવના જાગતી નથી તેમ અરુચિપ્રદ પદાર્થો

સામે આવતાં એ ધણા-ભાવ ઘાબવતો નથી કહ્યું પ્રસન્ન નગર સમક્ષ આવતાં એના નિઃશ્વા કોઈના પ્રત્યે કદી દુઃખીવતા જન્મતી નથી.

તેના સાધક જીવનમાં સમભાવની ધાર વહી રહી છે એને સાલ-નુકસાનમાં ખસુ સમભાવ જ હોય છે હઠાશે-સામેનો સાલ મથા છતાં એને અદકાર રખાઈ રાકતો નથી તેમ નુકસાન એની પ્રસન્નતાને છીનવી શક્યું નથી રાકભાજી વેચનારનો કારો કદી કસો કદી નીચો થતો હોય છે ખસુ ગ્રવેરનિય કારો સમ રહેતો હોય છે.

તમે રાક-ભાજી ખરીદવા બજારમાં ગયા વેચનાર બાઈએ રાક-ભાજી તોળ્યાં એ બાપડી થોડું વધારે જ તોળે છે તો ખસુ તમે એને થોડું વધુ નાખવા-તોળવા કહો છો એ બિચારી થોડું વળી વધુ નાખે છે તેમ છતાં તમે મોઝી જોડો છો બાટલી લોબી કેમ બની ગઈ છે? થોડી ભાજી દહાડા નાખ એ બિચારી રોડના ડરને લીધે ત્રાસમાં વળી થોડુંક ઉમેરે છે અને પછી તમારી થેલામાં ભરી દે છે અને તમે ઘેર પાછાં આવો જાઓ એ હવે એકઠા તમારા ધેન સમ પ્રસન્ન આવે છે ક્યાંતે આજ્ઞામાં આપના મારે તમને મોનતી નગર પાં છે કારણ કે આજ્ઞા વચર તો આજે સમ થવા જ બહુ મુશ્કેલ બની ગયાં છે પહેલાં દીકરીઓ વેચાતી હતી હવે દીકરાઓ વેચાવા લાગ્યા છે તમારા બા સામાજિક સભષો હવે પૈસાના વાંતણે બધવા લાગ્યા છે એમા પ્રેમની મીઠાસ નથી ખસુ પૈસાની પૂળ જ છે.

હા તો તમે સોનું ખરીદવા શરાફને-સોનીને ત્યાં જાઓ છો જ્ય તોશા સોનું ખરીદ્યું શરાફ એ સોનું કટિ ચલાવે છે ત્યારે તું તમે એમ જોશો છો ખરા કે થોડું સોનું કહ્યું ઉમેરો ના તથી ત્યાં તમે એક સમ્મ ખસુ મોસમી તો તમારી અવગણિત માપ નીકળી જરી અને તમે ડેઠ ગણાશો.

રાકભાજી વેચનાર બાઈ પાસે તમે થોડુંક ઉમેરવા કહો છો ખસુ શરાફની દુકાને તમે કઈ જ કહેતા નથી કારણ કે પેલી બાઈના ત્રાસ પડીકમાં નીચાં થઈ તમ છે બ્યારે શરાફનો કારો-ગાજવાં સમ રહે છે વાડુ તો હવે તમે બનાવો કે તમારે પેલી બાઈનાં ગાજવાં બનવું છે કે પેલા શરાફનાં? જુ માનુ છું પેલી બાઈના કીચા-નીચાં થતાં ગાજવાં જોમ બનવાનું તમે પસંદ નથી કરો તો સમસ્તિ ખરાવતો આત્મા સર્પિત અને વિપત્તિમાં સમ રહે છે એની સામે જીવનનું સોદામણ હમ્મ હોય અથવા મોતની કાળી બપા,

તેમ છતાં એ કદી પાછળ નહીં હટે પ્રગસાના પુષ્પો એને લલચાવી શકશે નહીં તેમ નિદાના કાટા એને પદ્મચ્છ નહીં કરી શકે સન્માનના મધુર ખાલા માટે જે પ્રસન્નતા સાથે એ હાથ લખાવશે, અપમાનના કડવા વૂટડાને એ જ પ્રસન્નતા સાથે એ ગળે બનારી લેશે

આપણે સમભાવની સાધના તો કરી, પણ કપાયનો પ્રસંગ આવતા આપણે જો એ સમભાવને વીસરી જઈએ છીએ તો એ જ વાત ચરિતાર્થ થઈ ગણાને કે શત્રુના આવવા સુધી તો આપણે શસ્ત્રોની તૈયારી રાખી પણ શત્રુને આવતો જોતા જ શસ્ત્રો ફેંકી નાખી છૂટ્યા આ કાયરતા ગણાય એ જ રીતે કોંઈનું નિમિત્ત આવતા આપણે જો સમભાવનું શસ્ત્ર ફેંકી દઈએ તો એ એક કાયરતા જ લેખાશે તો, સામાયિક સમભાવની એક શાળા— મૂલ છે, જ્યાં આપણે શાંતિ, સંદિગ્ધતા અને ક્ષમાનો પાઠ શીખવો છે. આ પાઠ તો શીખ્યા પણ ઘેર જતા જ ભૂલી ગયા આપણા બાળકો શાળામાં ગણિત શીખે છે પણ ઘેર આવતા જ એ ભૂલી જાય છે તો શું તમે એના એવા ભણતર પ્રત્યે રાજ થશો ? કદાપિ નહીં તેવી રીતે તમે ઉપાશ્રયે આવ્યા, એક કલાક સુધી સમભાવનો પાઠ શીખ્યા પણ ઘેર અથવા દુકાને સમભાવ— સાધનાની એક લીટી પણ તમે યાદ ન રાખી શક્યા તો એ અભ્યાસ કેવો ગણાશે ? જ્યાં સુધી ઉપાશ્રયમાં રહો છો, સમભાવની વાતો કરો છો પણ દુકાનની હવા લાગતા જ સમભાવ તો કાણુ જાણે કયા દૂર થઈ ગયો ?

યાદ રાખો, તમે પણ સમભાવના સાધક છો મુનિ—મર્યાદાથી એક ડગલુ તમે પાછળ છો મુનિ છદ્ધા ગુણુસ્થાને છે તો તમે પાત્રમાં ગુણુમ્થાને છો સાધુની સામાયિક સર્વ સામાયિક છે તો શ્રાવકોની સામાયિક દેશ સામાયિક છે શ્રાવક મુનિ—પથનો જ એક નાનકડો સાથી છે એનું લક્ષ્ય પણ એ જ છે કે જે પેલા વિરાટ—આત્મા સન્તનો છે પણ સન્તની સામાયિક જીવન માટે છે ત્યારે તમારી સામાયિક જે ઘડીની છે

હા, એક વાત એ છે કે તમે સામાયિક દરમ્યાન ભોજન કરતા નથી, સૂતા પણ નથી જ્યારે અમે તો સામાયિકમાં જન્મે ટાઈમિ જોયરી પણ કરીએ છીએ, સુષ્ટએ પણ છીએ અને વિહાર પણ કરીએ છીએ તોય શું અમારી સામાયિક તમારા કરતા બિન્ની થઈ ? ના, વાત એમ નથી. શાળામાં જે વિદ્યાર્થી છ કલાક ભણે છે, એને એક કલાક ખાવાપીવા આરામ માટે પણ મળે છે પણ જે વિદ્યાર્થી ફક્ત એક જ કલાક ભણે છે,

એને કેટલા સમયની રજા મળશે ? તો મુનિને કાલવ-જીવનની સામાયિક છે
મારે એને પણ ભોજન વગેરેની રજા છે ન

સાથે જ કલા (ગજણ) પૂર્વક જન્મવામાં સામાયિક દુનિત થતી નથી.
જ્યારે અમલ્લાની િષા થાય છે ત્યારે જ દોર લાગે છે મુનિનો આદાર
સવમમાં બાધા પહેાંચાનાર નહીં પણ સવમ-સદાચક હોય છે સવમની
સાંભી મજલમાં સમાધિપૂર્વક આમળ વધવા માટે આદાર જરૂરી છે જ્યારે
આવકની સામાયિકસાધનાની મર્યાદા બે ધરીની છે આટલા અસ્પ-કાળની
સાધનામાં ખાવા-પીવાની રજા દેવાનો કાઈ પ્રમ જ બેઠતો નથી.

હા તો સામાયિક એક ધરી મોટી આત્મ-સાધના છે સામાયિકની
સાધના સાધુ કરે છે તો એ આત્માની સમરસતા મેળવે છે અને આવક કરે
છે તો એને પણ સમરસતા મળે છે પછી બંનેને એ અસ્પ કાળ માટે જ
હેતુ ને ! સાકર-ખાંડનો એક કણ પણ તમે ચાખશો તો એ પણ ગળી જ
લાયશે પણ બંનેને એ એનો-ખાંડનો અસ્ જ હોય ને ! એ અસ્પ કણ
પણ બે તમને ગળાણ નહીં બાપે તો એ કદી સાકર-ખાંડ કહેવાયો
જ નહીં

સામાયિકની સાધના અંગે મહામુનિ મૌતમ પ્રભુ તારક-મહાપુરુષ
શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુ પાસે પ્રશ્ન કરે છે —

પ્ર० સામાદયેજ મમ્હે સ્ત્રીષ્ઠે કિં જણવહ !

હ૦ સમામિવણં સાવજ્જ ઓગ વિરહં જણવહ ॥

ઉત્તરખવન અ. ૨૬ સુ. ૮

કેટલો માયિક પ્રશ્નોત્તર છે ! જીવનને સ્પર્શતો આ પ્રશ્ન છે એમાં
સ્વર્ગમાં બિંદુ ઉમ્મન નથી તેમ તરકને પણ મજબુત નથી જીવનની સમભાવ
સાધના અંગેનો આ પ્રશ્ન છે જે આત્માએ સમતતની અમૃત-નિદુએનું પાન
ક્યું છે એ ક્યો આનંદ મેળવે છે ! પ્રશ્નમાં ગંભીરતા દેખાય છે તો જવાબ
એથી પણ વધુ ગંભીર છે

મૌતમ સામાયિક વડે આત્મા સાવધ-ચેતની પ્રવૃત્તિથી વિરહત
જાતે છે આત્માની વૃત્તિઓ દિવસ-રાત અશુભ તરફ દોરી રહી છે સામાયિક
એમને અશુભ તરફથી વાળી શકમાં જોડે છે અને શુભથી શુદ્ધિ તરફ દોરી
સર્વ નય છે પછી આ મા નિર્વાય જાતે છે જે પ્રકૃતિ ગુણોને ખામે
આધી દે છે પછી એમના ખસી જવાનો કાર રહેલો નથી તેથી જ રાતે

સમભાવનો સાધક અશુભ વૃત્તિઓને સામાયિક વડે બાધી દે છે, પણ વિકારો ભણી એમનો દોડી જવાનો ભય રહેતો નથી. બસ, આજ શારીરિક અને માનસિક સાવધ વૃત્તિઓને વિરક્તિ તરફ લઈ જવાનું સામાયિકનું લક્ષ્યમિત્ર છે. સામાયિકનો અર્થ ફક્ત શારીરિક ક્રિયાઓને જ રોકવી એ નથી, પરંતુ માનસિક ક્રિયાઓને પણ રોકવાનો છે.

સામાયિકની મુખ્ય આધાર-શ્રૂતિ મન જ છે. જ્યાં સુધી મનમાં સામાયિક આવતી નથી ત્યાં સુધી તનની સામાયિકનું કાઈ મહત્ત્વ નથી. રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્રનું શરીર તો સામાયિકમાં હતું પણ મન વિષમ-ભાવોમાં ગૂંથાયેલું હતું. તન સમભાવમાં હતું તો મન સહારમાં પ્રવૃત્તિ હતું પણ મનની આ અસ્થિરતાના ચોગે એમણે સાતમાં નરકનાં ગુણો એકત્ર કર્યા હતાં. પણ જ્યારે તનની સાથે મન પણ સમભાવમાં પ્રવૃત્તિ બન્યું ત્યારે તેઓ સકળ કર્મો ખપાવી મોક્ષ પણ મેળવી શક્યા.

સામાયિકનું બીજું રૂપ છે સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેવું. વિશ્વના પ્રત્યેક પ્રાણીમાં સ્વરક્ષણની ભાવના રહેલી જ છે એક નાનકડો ફીડી પણ આત્મ-રક્ષણ માટે સાવધાન-સચેત રહે છે. થોડાંક આઘાત પામતા જ એ પોતાનો મોતો બદલી નાખે છે તો આ સ્વરક્ષણની ભાવનાને સર્વ-રક્ષણમાં ફેરવી નાખવાનું નામ જ સામાયિક છે.

સર્વ-રક્ષણની ભાવના ત્યાં સુધી મનમાં જાગી શકતી નથી જ્યાં સુધી હેહાસક્રિયા તને પુદ્ગલાસક્રિયા ઓછી થતી નથી જેના માનસમાં સમતાની અન્તઃસ્ફુરણા જાગી છે, એના જીવનમાં પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ સમાપ્ત થઈ જશે ઇન્દ્રિયો એ માટે સ્વીકૃતિ આપે અથવા ન આપે તોપણ એનું મન તો સમતામાં લીન જ રહેશે.

એક વખતની વાત છે એક વૃદ્ધ મુનિ કંદથી પીડાતા હતા એટલે તેઓ ચકા લેતા હતા નાના મુનિજી ચકા લઈને આવ્યા વૃદ્ધ સંતે ચકા લીધી અને પાતરું સાકા કરી જ ચલા હતા ત્યાં એક બહેને દોડતી-દોડતી આવી એનો ચહેરો વ્યાકુળ હતો એણે કહ્યું "મહારાજ, ચકા હતું પીધા તો નથી ને?" નાના મુનિજીએ કહ્યું "શા માટે એમ પૂછો છો? એનો ઉપયોગ તો થઈ ચૂક્યો" એ બોલી "માફ કરજો, મહારાજ ભૂલ થઈ ગઈ ચહેરામાં સાકર-ખાડની જગ્યાએ મીઠું નખાઈ ગયું હતું." નાના મુનિજીને વિશ્વાસ ન ગયો. કાગળ દે મોટા મુનિજી જ્યારે ચકા લઈ ચલા.

હતા ત્યારે નાના મુનિજી પાસે જ હતા પણ એમના મોં પર એક પથ્થુ કરમથી પડેલી નેઈ નહોતી

હવે તે (નાના મુનિજી) પાઠ મોટા મહારાજાઓ પાસે ગયા એમને પૂછ્યું ગુરુદેવ, ચંદામાં મીઠું હતું કે ખાંડ ? ગુરુદેવ હસતા-હસતાં જવાબ વાળ્યો રાજ-રાજ ગણી ચંદા પીએ છીએ એક ઢાંચે ખારી પી ગયા તે એમાં શું નુકસાન થઈ ગયું વળી ? ગુરુદેવના જવાબથી સિમ ચક્રિન બની ગયો. આ છે સમભાવની સાધના જેના વડે સાધક કમ્પાસને પણ મીઠાશમાં ફેરવી નાખવાનો અર્થસ્ત બની જાય છે જીવનમાં કમ્પા-મીઠા ઘૂટડાં હસનાં-હસનાં ઘેવારી રોકે છે ત્યારે જ સમતાના દેશન પામી શકાય છે

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન

(ગોપીસ્તી-સ્તવન)

ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન એ આવશ્યકનું બીજું અભ્યસન છે પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં સામાયિક આવશ્યક છે બીજામાં વીતરાજની સ્તુતિનો કમ રાખવાગ્યે આવ્યો છે આતોચનાના ક્ષેત્રમાં પહેલ્યા પૂર્વ સાધકની ક્ષેત્ર-મુદિ સ્વી જરૂરી છે સાધક પહેલાં સમભાવમાં સ્થિત બને પછી ગુણાધિક પુરોગોની સ્તુતિ કરે મહાપુરોગનું ગુણ-કીર્તન એના જીવનને પ્રેરણાપાત્ર છે એટલા અરે જ ચતુર્વિંશતિ-સ્તવન રૂપે સાધક ભાગ્યસના પામી ચિત્તન કરે છે

માનવ-મનને જ્યાં સુધી પ્રભુ-પ્રાપ્તનાનો પ્રકાશ મળતો નથી ત્યાં સુધી અગ્નિ અધિકાર પ્રવર્તે છે અને જ્યાં અધારુ છે ત્યાં સ્વાર્થ વાસના અને મોહના વચેળ જ ઊડવા કરશે એમને તે દૂર કરવા દરી તે તમે માનવ-મંદિરમાં પ્રભુ પ્રાપ્તનાની જ્યોતિ જગવો એક કવિએ કહ્યું પણ હ -

પાપ પરાલ ક્ષા પુનઃ કર્મો મતિ મામદું મેરુ માકારો ।

તે મુમ નામ દુતાસન સેતી પ્રજન્ત સાગે મ યાગે ॥

વદમ પ્રમુ પાપમ નામ તિદારો ॥

કવિ વિનયમદ્રજી બોમે હ એમના સ ?-ચ ? અત્માની સ્વર વહેરીએ મૂઝવી હ એમ કહી સમીત જ નવી નયુ અખ્યાતમની સદરી હ અપાના કૃતમાં સજાનુ સમીત એ તુ મ તા મારાનુ નવી પત ત્યા તે તરવનુ સમીત તેમજ એ એક પૈદિક કવિના સંદર્ભમાં કહ્યું તે એ કે તેટલું જલ્ય બોમ હ તેમનું પરમાત્મા સામજે છે અને હાલ જે

મૌન-ચૂપ છે તો ત્યા પરમાત્મા પણ બહેરો બની જાય છે હા, તો કવિ પ્રાર્થનાનો આધ્યાત્મિક ચમત્કાર બતાવે છે ધાસના વિશાળ ઢગલામા જે એક નાનકડી ચિનગારી પહોંચી જાય તો એ સારોયે ઢગલો થોડાક જ કલાકોમા બળી ભસ્મ થઈ જશે, પણ એ ચિનગારી હોવી જોઈએ બળતી-અગ્નિમય, દરેલી ચિનગારી કંઈ કામમા આવશે નહીં દરેલા માણુ ટાયલા પણ એ કામ નહીં કરી શકે જે એક જલતી નાની-શી ચિનગારી કરી જશે તેવી જ રીતે પાપના વિશાળ ઢગલાને સમાપ્ત કરવા માટે પ્રાર્થનાની એક નાની-શી ચિનગારી બસ-પ્રયાપ્ત થશે પણ એમા આત્માની ચમક હોવી જોઈએ, હૃદયની ઉષ્મા હોવી જોઈએ, ત્યારે જ એ પાપ-પરાણ (ધાસ)ને ભસ્મ કરી શકશે નહીંતર દરેલી ચિનગારી પાપ-પરાણમા ભળી જઈ એના સમૂહને વધુ વધારશે જ પાપ-પરાણને ઘટાડવા માટે એની પાસે તેજ પણ નથી

પ્રાર્થનાના શબ્દોમા હૃદયનો અવાજ હોવો જોઈએ અને ત્યારે જ જીવંત શબ્દો કહેવાશે અને જીવિત જ કંઈક કામ કરી શકે છે, કારણ કે એમા તેજ રહેલું છે કરતુરીમા જ્યા સુધી સુગંધ-તેજ છે ત્યા સુધી જ એની કિંમત છે એક ભાઈ એમ કહે કે પારી પાસે માણુ કરતુરી છે હું એ સરતા ભાવે તમને આપી શકીશ પણ એમા તેજ-સુગંધ નથી, નકલી છે શું તમે એ ખરાદવા તૈયાર થશો ? નહીં કદી નહીં

બીજી બાબુ બીજો જથ્થો એમ કહે કે મારી પાસે ફક્ત પાચ તોલા કરતુરી છે એનું તેજ એટલું છે કે શીતના પ્રબળતમ રોગીને પણ જો એ આપવામા આવે તો એકવાર ગરમી પેદા કરી શકે છે પણ એ છે મોઘી-હવે તમે જ બતાવો કે તમે સમ્તા ભાવે ઝાઝી કરતુરી ખરીદવા તૈયાર થશો કે મોઘા ભાવે મળતી થોડી કરતુરી ? અરે, તમે તો કુશળ વેપારીઓ છો. લાખોની ઉથલ-પાથલ તમે કરી છે નિસ્તેજ કરતુરી માટીના મૂલેથી પણ ગઈ ગુજરી છે તમે તેજવાળી કરતુરીના સાહેકે છો, પછી ભલેને એનું મૂલ્ય વધારે કેમ ન હોય !

હા, તો અધ્યાત્મ-ક્ષેત્રમા તેજહીન પ્રાર્થનાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી-મૂલ્ય નથી જે પ્રાર્થનામા આત્માનું તેજ નથી, જે પ્રાર્થનામા અક્ષરોની લીટીઓ અને સ્વરલહેરોઓ સખ્યામા ચાહે તેટલી વધુ હોય, પણ છતાં ય એની કશીજ કિંમત અકાશે નહીં. એટલે જીવનમાં સપ્રાણ પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ છે આ અગે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે :

પ્ર० જઠરખીસરયણ માટે જીવે કિં જળવદ્,
જઠરખીસ યવર્ણ કસળ વિસીદો જળવદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન. અ. ૨૬ સ. ૬

મરુવિ સતિ-સ્તવનનું જીવનમાં શું સ્થાન છે જમવન ! જીવનમાં સ્તવન-સ્તુતિનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે આત્મા ક્યા આધ્યાત્મિક સુકૃત્યનને મેળવે છે ?

સિમ્બની જિજ્ઞાસાના જવાબમાં જમવાન કહેવાય છે પ્રાચીનનો પ્રાકૃત આદ્યમાન્ય દેશન યાનને વિશુદ્ધ બનાવે છે મિથ્યાત્વનો અધિકાર દેશન-સુષુની પ્રતિષ્ઠા ને નષ્ટ કરે છે ખલુ વીતરાગની સ્તુતિ આપલુંને મિથ્યાત્વથી સમ્યક્ત્વ સમ્પાદી થઈ જાય છે કારણ કે પ્રાચીન દ્વારા આપણે પ્રભુને મળીએ છીએ. એમના વીતરણ જીવનનો સાક્ષાત્કાર કરીએ છીએ અને ખજી એમના દ્વેષીપ્રમાણ જીવનને સામે ધરી આપણે આપણા જીવનની વાસ્તવ્ય તેમ જ અદક્ષિને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

એટલે પ્રાર્થના દ્વારા આત્મા વીતરાગના જીવન અને એમની વાણી પ્રત્યે અનુરક્ત બને છે મનમાં શ્રદ્ધા બને છે આક્રમ દેશન-વિશુદ્ધિ પ્રમે છે અને વીતરાગના સરણે જવાનો શુભ સંકલ્પ ખલુ કરે છે જીવનનું સાચત સરણુ ખલુ આખરે તે જ એ જ છે ને ! ત્યાં જ અકસ્મા અભય મની રહે છે ને સત્યએથી રક્ષણ કરી રહે તે જ સરણુ છે નહીં તો ખીજા સરણુ તે વિઠમણ માત્ર છે

એક વખતની વાત છે એક કુશાર મારી મોટા અયો. ને ખાણેથી મારી મોરી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક સાપનો રાક્ષસ હતો અને કુશારને કુશારની કુવાડી પાવડે પેલા સાપની પૂછડી સાથે અભયમો. કુશાર કરતો સાપ રાક્ષસમાંથી બહાર નીકળ્યો એની વિકરાળ કાયાને મેઈ કુશારના ઘાયોમાંથી પાવડે-કુવાડી છરી પડ્યાં અને પ્રાણ અભયવ્યએ નાસી દૂટ્યો. મરુ ગ્રાપથી દોડ્યો. દૂર જઈ પડ્યો એટલે એક રાણુ મારે અટક્યો. પાછળ નજર કરી તો મોન મો દાક્ષી પાછળ-પાછળ આવી રજુ હતું એ પ્રાણના મોદને અર્ધ દેશ્ય જતો જ હતો કે લાગ્યા જ એક અડે એને પાકાર કર્યો “સા મારે નાસી તઈ રહ્યો છે ? મારી પાસે આવી જા બંદી તારા સાગ નિર્ભય સ્થાન છે મોન તારો પીએ કરી રજુ છે અને તારા આ નાનકડા પત્ર ક્યા

સુધી દોડતા જશે ? ” પણ પેલા ભોળા માણસને ખાત્રી ન થઈ. એણે ગરૂની વાત માનવા ના પાડી

કુભારે દોટ મૂકી હતી થોડેક જ દૂર પહોંચ્યો હતો કે એના પગ જવાબ દેવા લાગ્યા પરંતુ પાછળ પડેલો લાલ આખવાળો સાપ પાછળ જ દોડ્યો-ચાલ્યો આવતો હતો થાકેલો માણસ-કુભાર-બિચારો હવે શરણ શોધવા લાગ્યો તે જ વખતે પાસેના ખાળોચિયામા એક દેડકા ફાઉ-ફાઉ કરતો દેખાયો. પેલો કુભાર એ દેડકા પાસે પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “દેડકારાણા, રક્ષણ કરો, તમારા શરણે આવ્યો છું સા જુઓ, કાળમુખુ મોત મો ફાડી ચાલ્યુ આવે છે” હવે તમે જ કહો,-પેલો દેડકા એનું શુ રક્ષણ કરશે ? એ આપડો પોતે જ પોતાનું રક્ષણ કરી શકતો નથી સા શરણે આવેલાનું એ શુ રક્ષણ કરી શકશે ?

એવી જ રીતે આજે માનવ સ્વરક્ષણ કાળે દોડી રહ્યો છે કાળ એની પાછળ મો ફાડી ચાલ્યો આવે છે વચ્ચે વીતરાગનો ધર્મ ગરૂડના રૂપે એને મળે છે, એ કહે છે મારું શરણ સ્વીકારો, આધિ, વ્યાધિ અને હિપાધિના સર્પો તને દશી શકશે નહીં, પણ ભોળા માણસને એમની વાતોમા વિશ્વાસ ખેસતો નથી એ જાણ છે ડૉક્ટરને શરણે, વકીલોને શરણે અને ધન તથા સત્તાને શરણે પણ યાદ રાખજો, એમનું શરણ સ્વીકારતા પહેલાં એ વિચારી લેજો કે શુ એ પોતાનું રક્ષણ કરવા સમર્થ છે ? કયાય તમે પણ દેડકાનું શરણ લેતા નથી ને ? હું કહીશ કે ભાઈઓ તમે ભૌતિક પદાર્થોમા શરણ ન શોધો તમે એ પરમ પિતા પરમાત્માનું શરણ શોધો. એમા પોતાનો શ્રદ્ધા-મૂર નેડો ચતુર્વિંશતિ સ્તવન આ જ કહે છે-શીખવે છે તમે પુત્ર, નારીનું શરણ તજી વીતરાગને શરણે આવો વર્તમાન ચોવીસીમા આધ્યાત્મિક જીવનના જે ચોવીસ કળાકારો થઈ ગયા છે એમનું શરણ લ્યો અને એમની અધ્યાત્મ-કળા શીખો એમના જેવું શાત વીતરાગ-જીવન, અપનાવો

૫ દહણા-આવશ્યક

૫ દહણા એ ત્રીજો આવશ્યક છે આલોચનાના ક્ષેત્રમા પ્રવેશતા પહેલાં નમ્રતા અને ગુરુદેવ પ્રતિ ભક્તિ હોવી આવશ્યક છે એટલા માટે જ સાધક તીર્થ કરની સ્તુતિ ખજી ગુરુદેવને વદન કરે છે કારણ કે એ એમની સામે પોતાના પાપોની આલોચનાની તૈયારી કરે છે જેમની સામે રહી પોતાનાં પાપોની આલોચના કરી જીવનને અણિશુદ્ધ બનાવવું છે એમના પ્રત્યે જીવનમા

મદદ તે જાતકવી જ રહી. એમ ન કરવાથી એમની સામે એ મનની ગમિને પૂરી ખોલી જ નહીં શકે. એટલા માટે સાધક વદન માટે પણ ગુરુની જાનુમતિ મેળવે છે. ઈશ્વરિયા અમાસમણે. આ જ વચ્ચેનું પ્રતિપાદન કરે છે સાધક પૂછે છે. હાથ અમણ, જો આપની સમાધિમાં આપના જ્ઞાન ને ચારિત્ર્ય-સાધનામાં વિશેષ ન પડતો હોય તે હું વચ્ચે કરવા માટે આપના અવકાશમાં પ્રવેશ કરવા માગુ છું-ઈશ્વર છું.

વચ્ચે એ કામળ-હૃદયની ડેણી છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી આ માયુ નમ્રતુ પણ નથી અને વચ્ચેમાં હૃદયની નમ્રતું જ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે. હાથ જો બીડાયેલા રહે પણ એમાં મન ન જાય તો હાથનું જોડાવાનું-બીડાવાનું શું મુશ્કેલ છે? એમ તો જોઈ પણ હાથ જ જોડે છે ને! એક ગુલામ પણ પોતાના મુલિક પ્રત્યે હાથ જોડે છે પણ એમાં નમ્રતા ટપકતી નથી. અતર-હૃદયની મદદ એમાં સાથ પૂરતી નથી.

વચ્ચેમાં મનનો અદકાર જળી જવો જોઈએ ગુણીજનો પ્રત્યે જદા જાવ પેદા થવો જોઈએ. ગુણીજન પાસે જતુ છે તે નમ્રતા અને વિનયને લઈને જ જશે. ત્યારે જ તમે કઈક એમની પાસેથી મેળવી શકશો. પ્રાર્થના પાણી ભરવું છે એટલે એને કૂવામાં નાખ્યો પણ જ્યાં સુધી એ નમ્રતા નથી ત્યાં સુધી એમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભરાશે નહીં. ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મેળવવું છે તો પહેલાં નમ્રતુ જ પડશે. એક પાશ્વત્ય વિદાને કહ્યું છે કે જો તમારે સ્વર્ગમાં જતુ હશે તો તમારે નમ્રતુ પડશે. મનુષ્ય કે સ્વર્ગનું અપરુ જિયું છે પણ એનું પ્રવેશ-દાર નાનું છે.

જ્યાં સુધી જીવનમાં નમ્રતા આવતી નથી ત્યાં સુધી જ્ઞાન કેવું? જ્ઞાન મેળવવાની આશાએ તમે ગુરુ-દાર પહોંચો છો તો વિનયને ઉપચાર-મેટ સાથે લઈ જવો શ્રદ્ધા નહીં. એમને પહેલાં વચ્ચેની મેટ ધરવાનું શ્રદ્ધા નહીં. જ્ઞાન પ્રદેશી જ્યારે મનુષ્યની ડેણીકુમાર સામે જાય છે અને વચ્ચે કંઈ વિના જ પ્રસાર કરી દે છે ત્યારે મનુષ્યની ડેણીકુમાર કહે છે - યજ્ઞનું કોઈ વેપારી વેપાર માટે માથા લઈને આવે છે પણ એ વેરો ભરતો નથી તો એની સામે તારો અવચાર કેવો રહેશે? પ્રદેશી બોલ્યો. હું એને દેશી અને એને વેપાર કરવાની પરવાનગી પણ નહીં મળે. કારણ કે એ માગે માર છે.

હા તો યજ્ઞનું વેળ તું પણ મારી ચોર છે કારણ કે મારી ખરે

જ્ઞાન મેળવવા આવ્યો છે પણ બદલામાં વિનય અને વદણાની ભેટ ધરવા ઇચ્છતો નથી” ગુરુના દ્વારે હાથ ખાલી હોય તો ચિંતા નહીં પણ મન ખાલી ન હોવું જોઈએ; એ તો વિનય, વિવેક અને નમ્રતાપૂર્ણ હોવું જોઈએ.

વદણાનાં પણ બે રૂપ છે. પહેલો તે સ્વાર્થ-સાધના માટે કરવામાં આવેલી વદણા અને બીજી તે ગુણપૂજની વદણા. પહેલા પ્રકારમાં વદણા માનવ-મનના લોભનું કામ કરે છે આવો માનવી સ્વાર્થ-સાધના માટે જ બીજાની સામે માથું નમાવે છે બીજી ગુણપૂજક વદણા છે જે ગુણાનુરાગને પ્રગટ કરે છે ગુરુ-ચરણોમાં એટલા માટે માથું નમાવવામાં આવે છે કે તેઓ ગુણોના ઉત્કર્ષમાં અમારા કરતા આગળ વધેલા છે અને એમના ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરવા છે આવી વદણામાં સર્વ સમર્પણ હોય છે. સાથે એ પણ જોવું જરૂરી છે કે વદણા પોતાના કરતા વધુ ગુણશીલ બ્યક્તિના ચરણોમાં જ થવો જોઈએ સ્વાર્થ અને લોભથી પ્રેરિત વદણા એ ક્ષુદ્ર જીવોની વદણા છે. વીર આવી વદણામાં કદી વિશ્વાસ રાખતો હોતો નથી.

સોળમી શતાબ્દનો ઇતિહાસ બતાવે છે અકબરે પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું, અને એ સમ્રાટ બન્યો પણ એના દિવસમાં રાણા પ્રતાપનું ગૌરવ ઘાટાની જેમ ભોકાતું હતું ભારતના લાખા-પહોળા ભૂખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધા છતાં પણ મેવાડના વિજયનું સ્વપ્ન અધૂરું જ રહ્યું હતું. ન્યા સુધી પ્રતાપની પાછડી નમે નહીં ત્યાં સુધી મેવાડનો વિજય કેવો ? અકબરે પ્રતાપને નમાવવા માટે સેકડો ઉપાયો કર્યા એણે પ્રતાપને સ દેશો પાઠવ્યો કે એ જો એને બાદશાહ તરીકે સ્વીકારી લે અને એકવાર નમસ્કાર કરી લે તો એ ફક્ત મેવાડ રાજ્ય જ નહીં પણ એની સાથે-સાથે એ એના રાજ્યનો છઠ્ઠો ભાગ પણ એને આપી દેશે

પણ રાણાનો જવાબ હતો. “ન્યા પગ મૂકવાભાર જગ્યા મળશે એ જ મારું રાજ્ય છે હું એક મોગલ-જેણે ભાગ્યની આઝાદીને છૂદી નાખી છે. મેવાડ-ભૂમિને રગદોળી છે, એની સામે કદી નમી શકતો નથી. બાદશાહને નમસ્કાર કરવાનો મતલબ છે ગુલામીને સ્વીકારવી પૃથ્વીના ટુકડા માટે આ મતલક કદી નમી શકે નહીં. ગુલામોની બેડીઓમાં જડાઈ સોનાના સિંહાસન ઉપર બેસવા કરતા આ પ્રતાપ વનવગડા ખૂદવાનું વધુ પસંદ કરે છે ગુલામીની મીઠાઈ કરતા આઝાદીના સૂકા ધાસના રોટલા મને વધુ આનંદ પમાડશે”

રાણાની સામે એક તરફ સામાન્ય હતું સોનાનું સિંહાસન હતું સુખ ને ચેતની જિન્દગી હતી ત્યારે બીજી બાજુ માત્ર થોડું માધુ નમાવવાનું હતું. પણ એમણે સામાન્યને ઠોકર મારી અને બહુમત સામે બહુમત રચ્યો, તો શું તમે રાણાને બદલતી માનશો ? નહીં વિનય અને નમ્રતા તો એમને ગળથૂંથીમાં જ મળ્યાં હતાં. પ્રતાપ ગુરુજનોની આજ્ઞા વચ્ચે કરવા હમેશાં આજ્ઞા રચ્યા હશે પણ અહીં તો પ્રભુ જ બીજો હતો. અહીં વહ્યુ નમચનો અર્થ હતો સ્વાર્થ અને સોભાને વશ જતી વૃદ્ધો રેક્યનો એટલા માટે જ રાણાએ વહ્યુની જગ્યાએ વનનું આલિંગન કર્યું.

જે વહ્યુ પેતાથી ગુણવિક ગુરુજન પ્રત્યે કરાય છે તે જ આત્માને વિકાસ કરી સર્વ જાણ છે. જુઓ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં વહ્યુ અને ધર્મેશ્વર શુદ્ધ પ્રભોદરનો ઉદ્દેશ્ય આવે છે.

પ્ર० ચન્દ્રવર્ણ મમ્હે લીલે કિં જાગયદ્ ।

સ० ચન્દ્રવર્ણ નીલ ગોષ કર્મ્મ જાગૈદ્ । સ્વચ્છ ગોષ કર્મ્મ નિષ્કર્મ્મૈ । સોહગ્ગ ચ પ જપદિહ્ય માળાફલે નિષ્કર્મ્મૈ વાહિણ માધ ચ પે જાગયદ્ ॥

ઉત્તરાખ્યન જા. ૨૬ સુ. ૧૦

નિષ્કર્મ પ્રથમ કરે છે. જાગવન, વહ્યુ દ્વારા આત્મા ક્યા આત્મિક રહેશે પ્રગટ કરે છે ? સિખના આ પ્રશ્નના જવાબમાં જાગવાનું કરાવે છે.

વહ્યુ દ્વારા આત્માના નીચ ગોષ રૂપે જાગતા વિવાદ કમ અપે છે અને ઉચ્ચ ગોષ જાગ્યા છે અને તે સૌભાગ્ય તથા અપ્રતિકૂળ આચાર્યના પ્રભે છે. અહીં એની વાણીમાં એટલું તેજ આવે છે કે દુનિયાનો કંઈ માનવી એના સંબંધને જાણતો સકતો નથી. નમ્રતા અને વિવેક સાથે અધરે માનવી સોહ-પ્રિયતા મેળવે છે અને એટલા માટે જ એની વાણી કદી નિષ્ફળ જતી નથી. સાથે-સાથે વહ્યુ તો આત્માના દક્ષિણાવાવ તથા આત્મને પ્રગટ કરે છે તે કહેવાનો આશય એ છે કે વિનયપૂર્ણ વહ્યુ આત્માને નીચ ગોષથી ઉચ્ચ ગોષ તરફ દોરી જાય છે.

એક વખત સમ્રાટ એલિઝબેથ જાગવાનું મહાત્માને વહ્યુ કરે છે એની સાથે સાથે હાજર રહેલા અન્ય મુનિ-દંતે પણ વહ્યુ કરે છે એ વહ્યુમાં આત્માનો તે શુભ કમ જાગ્યા છે જે મહાસત્યના ઝુલોને સ્પર્શે છે અને તે સાતમા નરકના એકાંત ધર્મેશ્વર કમીને ખાલી રહ્યા પ્રથમ નરકના

કર્મોમા પરિણતિ લાવી દે છે. ક્ષમક સમ્યક્ત્વ દ્વારા આ સમ્રાટ જ આગામી ચોવીસીમા પહેલા તીર્થ કર બનશે હા, તો નમસ્કાર-નમન વ્યક્તિત્વના અહંકારને ગાળે છે અને ગુણાનુરાગથી થતા પ્રમોદભાવને પ્રગટાવે છે ઉદ્દેશ્યની વિભિન્નતાને લીધે નમસ્કારના ચાર ભેદ બતાવવામા આવ્યા છે

(૧) અશુદ્ધ નમસ્કાર

આ ભૌતિક સુખોની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવે છે એમા મનમાં રહેલો સ્વાર્થ એલે છે આવી વ્યક્તિ જ્યા સ્વાર્થ હશે ત્યા નમી-નમીને વદણા કરતી રહેશે પણ જ્યા એને સ્વાર્થસાધનાની લેશમાત્ર આશા નહીં હોય ત્યા એ બિલકુલ નમશે નહી, પછી ભલેને કોઈ ગુણી સત પુરુષ જ એની સમક્ષ કેમ ન હોય

(૨) અશુભ નમસ્કાર

આ બીજાને રાજી કરવા માટે કરાય છે એમા પણ પ્રત્યક્ષ નહીં પણ પરોક્ષરૂપે સ્વાર્થ નિહિત-રહેલો છે એ બીજાને ખુશ કરી પોતાનું કામ કાઢી લે છે

(૩) શુભ નમસ્કાર

કર્તવ્ય-ભાવનાથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરાય છે એ શુભ નમસ્કાર છે એમા સ્વાર્થ-ભાવના નથી તો ગુણાનુભાવ પણ નથી નમસ્કાર કરવા ખાતર એ નમસ્કાર કરતો હોય છે

(૪) શુદ્ધ નમસ્કાર

પરમાત્મ-ભાવથી પ્રેરાઈને જે નમસ્કાર કરવામા આવે છે તે છે શુદ્ધ નમસ્કાર એમા ગુણી-જનો પ્રત્યે અનુગ્રાહ છે અને શ્રદ્ધા ને ભક્તિની ભાવના એમા અભિપ્રેત છે આવો જ નમસ્કાર જીવનને શુદ્ધ-દિશાએ પહોચાડે છે

પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક

વ્રતમા લાગેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુની આવશ્યકતા છે કોટાથી લગેલા માર્ગે ચાલતી વખતે કાટાથી બચવા જેટલી કાળજી રખાય છે તેટલી જ કાળજી-સાવધાની સાધકે અતિચારો પ્રત્યે રાખવી જોઈએ. અસાવધાનીને લીધે દુદાયિત કાંટો વાગી જાય તો તમે એની ઉપેક્ષા કરતા નથી કાંટો લાગતા જ તમે ત્યા જ બેગી જશો એને પગમાથી કાઢ્યા વિના તમે એક ડગલુ પણ આગળ નહી વધો એને કાઢવા માટે કાટાથી પણ વધુ

લીમ સોમથી તમે ખમમાં જોતરશો એથી તમને પીડા થશે કદાચિત કોઈ પશુ નીકળશે છતાં પશુ તમે એની ચિંતા નહીં કરો. ખમમાં વાગેલા કદાચિત કાઢવા માટે તમે જેટલા સાવધાન-સત્કર્ષ રહો છો શુ એટલી સાવધાની તમે જીવનના કદાચ કાઢવા માટે રાખો છો ખરા ?

આવક મૂકરજીવનમાં રહે છે છતાં એનું લક્ષ્ય ત્યાગમાં રહે છે. એ સંસારમાં રહે છે પશુ સંસારને લક્ષ્યમાં ધરતો નથી. અતુર બદેન શેટકી પડે છે એને અમારે-બાકે-શું છે કારણ કે બાકે શેકવા વગર એ પકડતી પશુ નથી બસ, બાકી જ રીતે આવક સંસારની બાજુ સાથે ખેંચે-રમે-છે જ્યાં સુધી મૂકરજીવનમાં છે ત્યાં સુધી બીજો માત્ર પશુ નથી. પશુ એ અમારા સાથે રમવા-ક્રીડા કરવા-છતાં જીવનમાં યથા લાગણી દેતો નથી તેમ જ્યાં અસાવધાનીને લીધે અતુર લક્ષ્ય લાગી શકે ત્યાં તે એને ધોવા માટે એ સદા તૈયાર રહે છે.

તમે કોટ પહેર્યો છે અને સબમાં જઈ રહ્યા છો ત્યારે કોટ પર લક્ષ્ય પશુ ઘોડી એવી કાળી રેખા બાંધવા કંઈક કમરે પડ્યો હોય તો પહેલાં એને સાફ કરો છો અને પછી જ ધર બહાર નીકળો. હા તો વસ્ત્ર પરના યથાની ચિંતા છે તેમ બાદમાં પરના યથાની પશુ ચિંતા છે ને ? ક્યાંક અને વાસનાએના કેટલા સપા લાગ્યા એ જાણે તમે કદી વિચાર્યું પશુ ખરું ? ખમમાં વાગેલા કદાચિત કાઢવા માટે તમે બાંધત છો તેમ બિચારાના કદાચિત કાઢવા માટે પશુ બાંધતી સાવધાની રાખો છો ને ? મતોમાં અતિમાત્રના કદાચ જગ્યા છે એ તરફ પશુ તમારું લક્ષ્ય મુકુ છે ખરું ?

બાંધારની વાતેમાં મનુષ્ય પશુ સાવધાની રાખે છે સાં ? તમે શેજ કિશોર કરો છો બાંધે કેમકે ક્યાંક ને કેટલું જોયું ? એ માટે તમે કાંઈના-પહેના જોપણ રાખો છો. સો-દોઢસોના ખમારે તમે સુનિઓ રાખો-રેડો-છે પશુ એમ જો પૂછાય કે જીવનનું સર્વેષુ કાઢવા માટે એક નાની-સી ડસ્ટી-રોજનીસી-પશુ રાખી છે ખરી ? તમે એનો શો જવાબ વાળો ? હું માનું છું-એનો જવાબ નકારમાં જ આવશે. પશુ બાંધારની-સાવધાની-વાત કંઈક બીજું જ છે જેમ વેપારી પ્રતિબિંદ સાં ? હીપકના પ્રકાશમાં આવક-જવનનું સર્વેષુ કાઢે છે એવી જ રીતે બાંધારનું પશુ પશુ સાં-સાંના ટાંકે-ચુડના માન-હીપકના પ્રકાશમાં પોતાના જીવનનું સર્વેષુ કાઢે છે.

બાંધે બાંધા મતથી અમતમાં કેટલો મનો ? બાંધે ક્યાંકની જવાબ

કેટલી વાર ઉદ્ધતી ? જો ગાત્રી તો શા માટે ? એની પાછળ ન્યાય હતો કે વ્યક્તિગત દુઃસ્વાર્થ ? અને તેમાય આ કપાય અનતાનુબંધી હતો કે, અપ્રત્યાખ્યાનનો હતો કે પ્રત્યાખ્યાનના વરણનો હતો કે પછી સંવલનનો ? એ કોષની જવાલામા ખીજના હિતને કેટલું નુકસાન થયું, એના હૃદયને કેટલી ઠેસ પહોંચી ? કોષના આવેગમા મે જે શબ્દો વાપર્યા હતા તે ઉચિત હતા કે અનુચિત ? એમા ભૂલ કોની હતી-મારી કે સામા પક્ષની વ્યક્તિની ? પ્રહેલ કોણે કરી ? આ બધાનું સરવૈયું ઝાઢવું એનું નામ જ તે પ્રતિક્રમણ છે

એક-એક નયા પૈસાનો હિસાબ ગણનાર શું કદી મનના અહકારનો પણ હિસાબ રાખે છે ? મારા અહકારની શિક્ષા ખીજની જીવનયાત્રામા પથાવરોધરૂપ તો બનતી નથી ને ? કપાય ખીજના જીવનની દુર્ગંધતાને આણી એને સદાગે-પીડાળળ દેવાને બદલે એની મરકરી તો નથી કરી ને ? સામાજિક પ્રગતિમા વ્યક્તિગત અહકારને પોખી સંઘર્ષનું ખીજરોપણ તો નથી કર્યું ને ? મનમા કેટલું કપટ ભર્યું છે, લોભ કેટલો જામેલો છે, ઈર્ષ્યાની કેટલી આગ જલી રહી છે, વાસનાના કેટલા તોફાનો છૂપાયેલા છે, વિકારોએ આત્માની સ્વભાવદશાને કેટલી વિકૃત કરી છે, દેષે કેટલીકવાર આક્રમણ કર્યું છે અને રાગે કેટલીવાર આત્માને હેડો પગડ્યો છે ?

સાધક આ રીતે પોતાની દિન-ચર્ચાને યાદ કરે એટલા માટે પ્રતિક્રમણના પ્રથમ આવશ્યકમા ધ્યાનનો ક્રમ મૂક્યો છે એના વડે સાધક એકાગ્ર બની પોતાના દૈનિક જીવન ઉપર દષ્ટિપાત કરે છે અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરે છે સાથે-સાથે એક-એક વ્રતનું પુનરાવર્તન કરી એમા લાગેલા અતિચારોનું સ્મરણ કરે છે પછી સાધક ગુરુદેવને વદણા કરો એમની સામે પાપોની આલોચના કરે છે આ આલોચના જ પ્રતિક્રમણનો પ્રાણ છે. ફક્ત પાઠોને ગોખી જવા-રટણ કરી લેવું-એ પ્રતિક્રમણ નથી એ તો એનું શરીર થયું જ્યાં સુધી એમા પાપો પ્રત્યે પશ્ચાત્તાપ વહેતો નથી ત્યાં સુધી એમા જીવન પણ આવડું નથી.

કેટલાક એમ વિચારતા હોય છે કે દિવસ દરમ્યાન જેટલા પાપો થશે, સાંજે “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરી લઈશું એટલે બધા પાપો ધોવાઈ જશે આપણામાના કેટલાકની એવી ધારણા હોય છે કે વર્ષમા જેટલા પાપ થાય, તેટલા ભલે થાય, સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ કરીશું અને “ મિચ્છામિ દુક્કડ ” કરીશું કે બધા પાપો આખમેજે ધોવાઈ જશે બહુ દૂરદર્શિતા વાપરી ? પણ

આવી વિચારધારા ધરાવનાર એ વાતનું સ્મરણ કરાવે છે કે જેઓ એવો વિશ્વાસ રાખે છે કે આખી જિન્દગી પાપમાં રમ્યા-પમ્યા રહેશે અને મનમાં એક દુનખી મારી લીધી કે બસ જ્યાં પાપો ધિવાઈ જશે.

પણ શ્રદ્ધ રાખીને બાઈઓ પાપનો રમ કાઢી એવો હશે-કાંઈ નથી કે એક વખતના મિત્તજમિ દુલ્હાની એ સાદુ ઘરે જાય તો જ મનમાં દુનખી મારી કે નહું ધિવાઈ જશે નહીંતર નો આ માનવતા સમી કરતી હોય તો તો જ મનમાં નિરતર તરતી રહેતી માછલીઓ અને મચ્છો તો ક્યારનાય મેક્ષમાં ચાલી ગયા હોત કારણ કે એમનું તો સમસ્ત જીવન જ મનમાં વીતે છે પણ આ નથી વાતો તો ડેશીમાની વાતોએ સહ્ય છે આવી વાતોથી ને ધડી મનોરંજન થાય છે પણ એમાં કાંઈ જ સત્ય નથી.

પાપની કાળજીને નહીનું સેકડે મણ પાણી ધોઈ શક્ય નથી પણ પ્રયત્નિત-પશ્ચાત્તાપના આશુનાં ને ટીપાં એને એ મિનિટમાં ધોઈ શકે છે. પશ્ચાત્તાપના અમુમિદુએ સદ્ગુણોને ઉજળા કરે છે. પશ્ચાત્તાપ એ પવિત્રતાનું ચિહ્ન છે પણ પશ્ચાત્તાપનો અર્થ છે ફરી-બીજી વખત એ પાપ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી. જે પ્રયત્નિતમાં આ જાતની પ્રતિજ્ઞા હોતી નથી એને જ્યાં એવો જ થશે કે પાપ કરવા જાઓ અને મિત્તજમિ દુલ્હા પણ કરતાં જાઓ. આ તો પેસા કુશરના મિત્તજમિ દુલ્હા જેવું છે એનું કાંઈ મુદ્દપ નથી.

પ્રતિજ્ઞામાં સાધક પોતાની ભૂમોનું સ્મરણ કરે છે અને એ જાને પશ્ચાત્તાપનાં આશુનાં સારે છે એક વિચારો કહ્યું છે જે જૂઠું કરે છે તે માનવ છે પણ ભૂમો પર અકાર કરવો એ રાક્ષસનું કામ છે જૂઠું જતી સ્વાભાવિક છે પણ એ ભૂમો ઉપર નીરવ અનુભવનું અને ભૂમોને ફક્ત માની બેસવું એ જ મોટામાં મોટી જૂઠું છે એ જ જીવનમાં અપ્રમજ શામ જતી ભામ છે.

કેટલાક લોકો એમ વિચારતા હોય છે કે નો ૬ મારી ભૂલનો એક વાર-સીકર કરી સહ્ય તો જ્યાં સામે આવું અપમાન થશે, પણ આમ વિચારવું એ જૂઠું છે કારણ કે ખૂબી ગટર કરતાં જામ ગટર વધુ દુનખમજ હોય છે પ્રગટ કરેલા પાપ કરતાં છપું રખાએકું પાપ વધુ અપમાન કરાવે છે ખૂબીને દબાવવાનો-હુપાવવાનો પ્રયત્ન જ પાપને વધારે છે કારણ કે એક ભૂલને સત્તાગ્યા સાડુ બીજી જૂઠું કરવી પડે છે એથી વળી બીજા દલ

પાપ આચરવા પડે છે માટે મનુષ્યે પોતાથી થયેલા પાપને છુપાવવું ન જોઈએ. પણ એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જે પાપ થઈ ગયું છે, હૃદયથી એ માટે પશ્ચાત્તાપ કરી લે આ પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એ પાપને ભસ્મ કરી નાખશે રસોઈ બનાવતી બહેનને રસોઈ બનાવતી વેળાએ કાચલાને પણ અડવું પડે છે હાથ પણ કાળા થાય છે પણ કામ આટોપાતા એ હાથ ધોઈ સાફ કરી નાખે છે એ જ રીતે સમ્યક્ત્વી આત્માને કદી પાપાચાર કરવો પડે છે, પરિસ્થિતિ એને વિવશ-લાચાર-બનાવી દે છે પણ સત્યશોધક સાધક કાર્ય પૂર્ણ થતા જ પશ્ચાત્તાપના જળબિંદુઓ વડે થયેલા પાપને ધોઈ નાખે છે

એક વખત બગદાદના ફકીર કઈક ઉદાસ મને બેઠા હતા એમની મુખ-મુદ્રા પર ખિન્નતા છવાયેલી હતી એમનું પૂછી ગયેલું મો જોઈ એમના એક ભકતે પૂછ્યું “ આજે આપ ઉદાસ કેમ છો ? સતનું જીવન તો મસ્તીનું જીવન હોય છે દુનિયાની ઉપાધિઓ તજી દીધી, તેમ જતા ફકીરમાં પાછી ફિકર બાકી રહી ગઈ ? ” સતે જવાબ વાળ્યો “ વત્સ, સાચું પૂછો તો સતના જીવનમાં આનંદ-સરિતા વહે છે ત્યાં તો રોજ દિવાળી હોય છે અને હમેશા વસંતનો આનંદ હોય છે પણ અત્યારે તો મારું મન પશ્ચાત્તાપના અગ્નિમાં શેકાઈ રહ્યું છે હું પ્રભુને ધન્યવાદ દેવાનો પશ્ચાત્તાપ કરી રહ્યો છું ”

ભકતે વિસ્મય બની ફરી પૂછ્યું “ ભગવન્, ધન્યવાદનો તે વળી પશ્ચાત્તાપ હોય ? અને તે પણ ઇશ્વરને અપાયેલો ધન્યવાદ ? એનું પણ શું કદી પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ શકે છે ? ” ફકીર બોલ્યા “ વત્સ, હા જ્યારે પ્રભુ-પ્રાર્થના વખતે પણ સ્વાર્થ આપણો પીછો છોડતું નથી, ત્યારે આપણે આત્માની નહીં પણ સ્વાર્થની વાત પ્રભુ પાસે કરતા હોઈએ છીએ તો એના માટે એનો વૃત્તિ માટે પણ પશ્ચાત્તાપ કરવો જ જોઈએ ”

એ ફકીર આગળ બોલ્યો “ એક વાર જ્યારે મેં ફકીરી અપનાવી નહોતી, ત્યારની એક દુઃખદ બીના વાત મને યાદ આવે છે બગદાદ શહેરમાં આગ લાગી હતી શહેરની બજારોમાંની દુકાનો આગમાં ભસ્મ થઈ રહી હતી; કેટલીયે દુકાનો બળીને રાખ થઈ ગઈ હજારો-લાખોનું નુકસાન થયું મારી પણ દુકાન ત્યાં જ હતી હું ચિતામગ્ન બેઠો હતો તે જ વખતે અચાનક કોઈએ આવી મને ખબર આપી કે તમારી દુકાન બચી ગઈ છે મેં ખુશ થઈ, ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને એને એનેક ધન્યવાદ આપી રહ્યો પણ આજે જ્યારે એ દશ્યનું ઝમરણું થઈ આવે છે ત્યારે મારું મન રોઈ પડે છે અતરાતમાં બોલી બીડે છે, કેટલી સ્વાર્થ-વૃત્તિ ભરી છે તારામાં ? જ્યારે

તારા જ બાઈઓની ડુકાનો બાજમાં બસીશ્રૂત થઈ રહી હતી એમનો રોટનો ખૂટવાઈ ગયો હતો એ બિમારા બાંસુ વદાવી રહ્યા હતા ત્યારે વાડુ મન તારી ડુકાન બચવાથી ખુશ થઈ રહ્યું હતું કેટલો સ્વાર્થ બંધો છે આ મનમાં ! બાઈઓની બાંબોમાં બાંસુ નીતરતા હતાં અને હું મળુને બચવાઈ રહ્યો હતો. બસ એ જ પાપ બાળે મારા મનને પીડિત કરી રહ્યું છે

હા તો જન્મદાન્ય સત ફરીની વાત તમારી સામે મૂકાઈ છે એના જીવનમાં હલકી પવિત્રતા બોલી રહી છે કારણ કે એના મને સ્વામીને ધક્કાપો છે એ પાપ ઉપર બાંસુમાં સાચાં છે

તેની જ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે છુપાવેલી સ્વામ-વૃત્તિને શોધવી છે બીજાની જામાંદી-વિનાશની વાતથી મન દર્પીન્વિત થાય છે તે સમજવું કે મનમાં હજુ દુષ્ટતા બાકી છે અને એ દુષ્ટતાને ધોવા જ પ્રતિક્રમણનો ક્રમ યોગ્ય છે

પ્રતિક્રમણ શું છે ? આત્માની સામે એનો શો સંબંધ છે ? ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં એના બંને વિષદ ચિત્તન રજૂ કરવામાં આવ્યું છે સિખ પ્રમ કરે છે

મક્ષ પશ્ચિમમણેણં મક્ષે ! કીમે દિં બખયદ્ !

મયાદ પશ્ચિમમણેણં વયછિદ્રાણિ વિદેદ્,

વિદિય વય-છિદ્રે પુષ-ગીમે મિદ્યાસયે

મસત્તક ચરિત્તે મદ્દસુ પવવપ્પમાવાસુ

દયકલ્તે મપુદ્ધલે સુપ્પખિદિય વિહરદ્ !

ઉત્તરાખ્યન બ. ૨૬ સ. ૧૧

પ્રમ ભગવન્ પ્રતિક્રમણ કરીને આત્મા ક્યા વિલિપ્ત બુધને જગાવે છે !

સિધ્ધતા મનની નિસાસાનુ સમાધાન કરતાં ભગવાન દરમાવે છે પ્રતિક્રમણ દ્વારા સાધક જતના હિંદોને દાંડે છે પ્રમાદવસ મતમાં જે સખલન થયું હોય, સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા એને દૂર કરે છે જોઈએ વચેરે મહાનમાં-પરમાં ક્યાય પશુ નાનું એક છિદ્ર કરે છે તો તમે ચિતા કલ્પ લાગે છે તમે એ બૂંદવા માટે પ્રયત્ન કરો છો પણ મતેમાં હિંદો પડી તથા છે ત્યારે તો તમે બસાવધ રહો છો તમે વિચારતા હો છો કે આ તા નાની એવી બૂંદ છે પણ માદ રાખ ને, બાઈઓ નાની એવી બૂંદ પણ જીવન-

નૈયાના છિદ્રવત્ છે નાવ-વહાણમાં છિદ્ર પડ્યું છે નાવિક એની ઉપેક્ષા કરે ને કહે અરે, આ તો નાનું શું છિદ્ર છે આવી આવીને તે વળી કેટલું પાણી આવશે ? પણ એ ઉપેક્ષિત છિદ્ર જ કદી આખા વહાણને લઈ ફૂટે છે એટલા માટે સાધકે તો મતોમાં પડતા છિદ્રો પ્રત્યે ખૂબ સવાધ રહેવું ધટે એને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કારણ કે આજે છિદ્રો દ્વારા આશ્રવને પ્રવેશવાની તક મળે છે મતોમાં પડતા છિદ્રો બધ થતા જ ડોર્મોનો આશ્રવ પણ થતો બધ થાય છે

પ્રતિક્રમણનો ખીન્ને લાલ છે ચારિત્રમાં રહેલી શયળતાને દૂર કરવી - શયળતા એટલે ચિત્ર-વિચિત્રતા જે ગાય ચિત્ર-વિચિત્ર હોય છે એને શયળાગો કહેવામાં આવે છે આ ચિત્ર-વિચિત્રતા જ્યારે જીવનમાં આવે છે ત્યારે એ બહુરૂપિયાપણું કહેવાય છે, કે જેના મનમાં કંઈક છે, વાણીમાં કંઈ ખીજું જ છે અને કર્મમાં પણ વળી કંઈ ત્રીજું જ છે જે આપને કંઈક કહે છે અને મારી પાસે કંઈ ખીજું જ વાત કરે છે, જન-સમૂહમાં એનું જીવન જુદું હોય છે ત્યારે એકાત-ક્ષણોમાં એના જીવનની ગતિ વળી એથી જુદી જ જોવા મળે છે આ બધું જ બહુરૂપીયા જેવું છે આવું જીવન સાધક-પથ પરથી અધ પતન કરાવે છે પ્રતિક્રમણ જીવનના આ બહુરૂપીપણાને દૂર કરે છે સાથે જ સાધક પ્રતિક્રમણ દ્વારા અષ્ટ પ્રવચનની આરાધનામાં વિશેષ પ્રયત્નશીલ બને છે

પાય સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ અષ્ટ પ્રવચન કહેવાય છે આ છે પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ હવે આપણે પાયમાં આવશ્યક અંગે વિચાર કરીશું

કાયોત્સર્ગ આવશ્યક

પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પછી કાયોત્સર્ગનું સ્થાન આવે છે. સાધક પાપોની આલોચના કરીને આતરિક ભૂલોથી શુદ્ધ બને છે કાયોત્સર્ગ એ અગિયારમું તપ છે એનો અર્થ છે દેહ પ્રત્યેની મમતાને દૂર કરવી જ્યાં સુધી દેહ પ્રત્યે મમત્વ-ભાવ છે ત્યાં સુધી સાધક જીવનના મેદાનમાં દંઢતાપૂર્વક આગળ વધી શકતો નથી

એક સૈનિક યુદ્ધ-મેદાને જાય છે એના મનમાં જો દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો મોતનો ભય એના મન ઉપર છવાયેલો રહેશે. રણ-મેદાને મોતને સામે જોતા જ એ નાસી છૂટશે સાધનાના ક્ષેત્રમાં પણ સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે મમતા છે તો ત્યાં પણ એને સફળતા મળતી નથી સાધક-જીવન

કૃષોનો નહીં પણ કટાક્ષીયું રાહ છે જ્યાં જાને ને પચમે હજારો કામે છે વિહાર—માત્રામાં મરગી—કીના સે કડો પરિપક્વો સહેવા પો છે એટલે બે સાધકના મનમાં દેહ પ્રત્યે આસક્તિ હશે તો એ સાધના કરી શકશે નહીં

દેહ પત્ની આસક્તિ સમાપ્ત ન થાય તો આધ્યાત્મિક જીવન સુદર જતી શક્ય નથી. પોતાના ધાર્મિક વિશ્વાસ પર મનુષ્ય ત્યારે જ સ્થિર થઈ શકે છે જ્યારે દેહ પ્રત્યેનો એનો આસક્તિ—ભાવ સમાપ્ત થઈ ગયો હોય છે કામદેવ આવકના મનબામાં બે દેહાસક્તિ હોત તો શું એ ભારે ક્યોને સહી શકત ખરા ? શરીરના દુઃખ દુઃખા કરવામાં આવે છે શરીરનો ખલુ—ખલુ વેદનાથી પીડા પામી રહ્યો છે પેમે પિશાચ આકૃતિમાં રહેશે દેવ બોલે છે કામદેવ શા સારુ પીડાઓ છે ? કહી દોને કે ભગવાન મહાવીરનો ધર્મસિદ્ધાન્ત મિથ્યા છે આ બે શ દે માત્ર દમણાં જ એક મિનિટમાં તમારી વેદનાનો ખત લાવી દેશે એક બાજુ અસીમ વેદના છે બીજા બાજુ દેહત બે સન્દે ઉચ્ચારવાના છે પણ કામદેવે તો વેદના—પીડા સહેવાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ ભગવાન મહાવીરના ધર્મને મિથ્યા ન કહ્યો કારણ કે કામદેવની દેહાસક્તિ એટલી ઘર્ષ ચૂકી હતી.

આવી જ વાત ગજસુકુમારની છે માથે અગ્નિ લગૂડી રહ્યો છે અગ્નિ જ્વાળામાં લેણી ને માંસ તપીત પીને જળી રહ્યાં છે પણ માથાની જ્વાળા મન સુધી પહોંચી શકી નહીં ત્યાં તો કામાને શાંતિનો સાગર સહેરાઈ રહ્યો છે કારણ એ જ કે એમની દેહાસક્તિ સમાપ્ત થઈ ચૂકી છે તેઓ જાણે છે કે જે બન્ને છે તે મારુ નથી જાને જે મારુ છે તે કદી ભરમ થઈ શકે નહીં પ્રથમકાળની—દાવાનળની જ્વાળા પણ ભરમીભૂત કરી શકતી નથી દેહ પરમે ભમત્વભાવ દૂર થયો ત્યારે જ તો ગજસુકુમારનો અક્રમા પ્રાણપાતક શત્રુને પણ કામા આપી શક્યો કાપોત્સર્ગ અંગે સિદ્ધ પ્રમ કરે છે

પ્રશ્ન : કાઠસગ્ગોળં ધનંતે કીંચે કિં જળયદ ?

તથાવ : કાઠસગ્ગોળં સીય પદ્મપ્પન્નં પાપમ્પિત્તલં વિસોદ્ધેદ, વિસુદ્ધ પાપમ્પિત્તલેવ કીંચે તિષ્ઠુયદિદંચ એદરિયમકપ્પમારયદે પસંસ જ્ઞાનોવગ્ગ સુદંસુદ્ધેર્ણં વિહરદ.

પ્રથમ ભગવન્, કાયોત્સર્ગ દ્વારા આ આત્મા કયા આધ્યાત્મિક આનંદનો અનુભવ કરે છે ? જવાબમાં ભગવાન કરમાવે છે “ કાયોત્સર્ગ દ્વારા આત્મા ભૂતકાળના અને વર્તમાન કાળના પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બને છે ભૂત અને વર્તમાનમાં જીવનની દુર્બળતાઓને લીધે થયેલાં પાપો માટે સાધકને જે પ્રાયશ્ચિત્તનો યોગ સાપડ્યો છે, એની વિશુદ્ધિ વિના આત્મા અતિચારોને દૂર કરી શકતો નથી અતિચારોથી શુદ્ધ થયા પછી સાધકના મનમાં એટલો જ આનંદનો અનુભવ થાય છે, જેટલો કે એક મજૂરને માથેથી ભાર ઊતરે છે ત્યારે જે આનંદ એને મળે છે

ભારે વજન ઊંચડી ચાલતા મજૂરની મનસ્થિતિને મોટરકારોમાં ધૂમતા શેડો-શાહુકારો જાણી શકતા નથી જેણે જીવનમાં કદી પાંચ શેર પણ વજન ઊંચક્યું નથી તે મધ્ય ભારથી હળવા થવાનો આનંદ જાણી શકતો નથી માથાનો ભાર તો હળવો હોય છે એના કપડાંને પણ આપણે સમજી શકીએ પરંતુ અતિચારોનો પણ એક ભાર હોય છે પ્રત્યેક વિલાસ દશા પોતે એક ભાર છે એ ભારનો તોલ-માપ કાઢી નહીં હોય પણ એ છૂપો ભાર છે, જેના વડે આત્મા ભાગ-મય બને છે આ ભાર જ આત્માને અધ પતન તરફ ખેંચી જાય છે અને દુર્ગતિદારે લાવી ઊભા કરી દે છે

હા, તો જે ક્ષણે આત્મા અતિચારોને હરી લે છે, પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા દેષોના ભારથી મુક્ત બને છે ત્યારે એને એક જાતનું હળવાપણું અનુભવાય છે એના મન પરનો ભાર ઓછો થાય છે અને ત્યારે જ એ પ્રશન્ત ધ્યાનનો યોગ મેળવી શકે છે ધર્મ અને શુક્લધ્યાન પ્રશસ્ત-ધ્યાયવા યોગ્ય છે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા મનની સ્થિતિ સકલ્પ-વિકલ્પમાં રાચે છે પણ જ્યારે દોષોનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાઈ જાય છે ત્યારે મનના વિકલ્પો-સમાપ્ત થાય છે અને પ્રશસ્ત ધ્યાન લાણી આગળ ધપે છે.

પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક :

અતીત (ભૂતકાળના)ના અતિચારોની આલોચના પછી સાધક પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાયોત્સર્ગ કરે છે અને અતીતના દોષોથી મુક્તિ પામે છે પરંતુ ભવિષ્યના દોષોને રોકવાનું કાર્ય પ્રત્યાખ્યાન કરે છે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનનું મહત્વનું સ્થાન છે ભાગ્યેય સમૃદ્ધિનું લક્ષ્ય ત્યાગ તરફ છે એ ભોગમાં નહીં, પણ ત્યાગમાં વિશ્વાસ ધરાવે છે એ ભોગીનું નહીં પણ ત્યાગીનું જ સન્માન કરવાનું શીખવે છે.

એવું કહેવું છે સદ્ગુણી કરતાં સરસ્વતીના પુત્રોનું સમાન કરો કારણ કે સદ્ગુણી કરતાં સરસ્વતીનું આનંદ ધીમુ છે સદ્ગુણી તો જાણે છે, કામે નથી જ્યારે સરસ્વતી તો જીવન ખર્ચત સાથે જ રહે છે અને જ્યાં જીવન સુધી જ નહીં પણ આગામી જીવનમાં પણ એ સાથે જાય છે-આપી શકે છે પણ મમલુ-સરકુતિ કહે છે જ્ઞાન કરતાં ત્યાગનું સ્થાન મહાન છે તીર્થ કર જ મની સાથે જ તથા જ્ઞાન ધરાવતા હોય છે પરંતુ જ્યાં સુધી તેઓ ગૃહસ્થ-દશામાં હોય છે ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદણા કરતાં નથી, જ્યાં જૈનગમનો સિદ્ધાન્ત છે મુનિમાં એ જ્ઞાન છે જ્યારે તીર્થંકર જ્ઞાનની શેણીમાં મુનિ કરતાં આગળ છે પણ જ્યાં સુધી તેઓ ચારિત્ર્ય-મંદલુ કરતાં નથી ત્યાં સુધી મુનિઓ એમને વદણા કરી શકતા નથી, અને બીજું તો ઠીક પણ જ્ઞાનક્ષેત્રે એક દેવ પણ મુનિ કરતાં આગળ છે પણ એનામાં પ્રત્યાખ્યાનનો અભાવ હોય છે એટલા માટે જ મતિ-જાને મુતિવાનના ધારક મુનિ વદનિય છે પરંતુ અવધિજ્ઞાનનો ધારક દેવ વદનિય નથી.

જૈનગમની એક બીજી વાત એવી છે કે જે જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનના આદ્યને પ્રસાદે છે એક જાણુ ચક્રવર્તી છે બીજી જાણુ ચક્રવર્તિની સેવક છે જે મેઠે હાથ જોડી ચક્રવર્તીના હુકમની રાદમાં બેસો છે પણ એ જ સેવક જે ચારિત્ર્ય-પ્રમ આગીકાર કરે છે અને એના બીજે જ દિવસે પોતે ચક્રવર્તિના મનમાં વૈરાગ્યની શયના નામે છે અને એ પણ વિશાળ સામ્રાજ્યને તજ મુનિ અને છે ચોવીસ જણાક પહેલાં એમના જ સેવકે દક્ષિણ મંદલુ કરી છે એટલે એક જાણુ સેવક છે અને બીજી જાણુ સમ્રાટ છે પણ ચક્રવર્તીની વાત તો એ છે કે સમ્રાટ સેવકના ચરણોમાં નમે છે કારણ કે આટલા દિવસો બેસેને એ બિખારી જની સમ્રાટના હારે બટકવો હશે પણ જાણે તો એ આત્માનો ચક્રવર્તી છે ત્યાં જ અને વૈરાગ્યનું વિશાળ સામ્રાજ્ય એની પાસે છે જ્યાં છે પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રભાવ વર્ષો સુધી જે ચરણોમાં ચૂકવો રહ્યો ગુલામીમાં આખી જીન્દગી વીતાવી પણ જાણે એ ચક્રવર્તી છે અને ચક્રવર્તી એને વાંદવા એના ચરણોમાં ચૂકે છે

જ્યાં સુધી ચારિત્ર્ય-મોહનો ક્ષયોપશમ થતો નથી ત્યાં સુધી એક નવકારસી જેવું પ્રત્યાખ્યાન પણ આપ્યા કરી શકતો નથી. જીવનમાં-જીવનમાં પ્રત્યાખ્યાનવસ્તુનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે જ મનમાં પ્રત્યાખ્યાન તરફ અધિરુચિ જાણે છે પ્રત્યાખ્યાન જાણે સિદ્ધ પ્રમ કરે છે -

પ્રશ્ન - પચ્ચક્ષણેણ મન્તે જીવે કિં જળયદ્ ?

જ૦ પચ્ચક્ષણેણ આસવ દારાદ્ નિરંમદ્,

પચ્ચક્ષણેણ દ્વન્દ્વા નિરોદ્ધં જળયદ્ ।

જ્ઞાન નિરોદ્ધં યજ્ઞ ણં જીવે સર્વદૃષ્ટિસુ વિણીય તન્દે-

સીદ્ધ મૂળ વિહરદ્ ॥

ઉત્તરાધ્યાયન સૂત્ર અ ૨૯ સૂ ૧૩

પ્રશ્ન — “ ભગવન્, પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા કયા આત્મગુણને પ્રગટ કરે છે ? ”

શિષ્યની જિજ્ઞાસાનુ સમાધાન કરતા ભગવાન ફરમાવે છે “ પ્રત્યાખ્યાન દ્વારા આત્મા આશ્રવદ્વારેને રોકે છે ન્યા સુધી આવતા આશ્રવોને રોકાતા નથી ત્યા સુધી કર્મોનો પ્રવાહ આત્મામા આવ્યા જ કરે છે ન્યા સુધી કોઈ વસ્તુ માટે પ્રત્યાખ્યાન કરવામા આવતો નથી, પરથી આસક્તિ દૂર થતી નથી ત્યા સુધી કર્મરજ આવતી જ રહેશે ”

પિતાએ કોઈ વસ્તુ વ્યાજ ઉપર લીધી છે તો પુત્રે પણ એનું વ્યાજ આપવું જ પડશે તેવી જ રીતે કોઈ યોનિમા રહે અથવા ન રહે પણ એ વસ્તુ દ્વારા કર્મોનો આશ્રવ તે ચાલુ જ રહેશે એમ તો આત્મા ન્યારે શરીરનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે ત્યાની હમ્મરો વસ્તુઓમાથી એકને પણ સાથે લઈ જતો નથી પણ હા, વસ્તુઓનો મોહ સાથે લઈ જાય છે પદાર્થો તન્યા છે પણ પદાર્થો પ્રત્યેની આસક્તિ દૂર થઈ નથી માટે ન્યા સુધી આસક્તિ સમાપ્ત થતી નથી ત્યા સુધી ક્રિયા થતી જ રહેશે

પણ અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે જે વસ્તુનો આપણે ઉપયોગ જ કરતા નથી શું એની ક્રિયા પણ લાગશે? હા, કારણ કે ન્યા સુધી પ્રત્યાખ્યાન થતું નથી ત્યા સુધી ક્રિયા જરૂર લાગશે જ માની લ્યો કે તમારી પાસે બે મોટરો ને ત્રણ સાઈકલો છે તમે ફક્ત એક મોટર અને બે સાઈકલોનો જ ઉપયોગ કરો છો પણ તમારે ટેકસ તો પાચેયનો ભરવો જ પડે છે તમે એમનો ઉપયોગ કરો છો અથવા નહીં એ સવાલ નથી, પણ સવાલ તો છે માલિકીનો ન્યા સુધી વસ્તુઓ પરથી તમે સ્વામીત્વ-માલિકીપણુ-દૂર કર્યું નથી ત્યા સુધી તમારે ટેકસ ભરવા જ પડશે બસ, આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમા પણ એ જ વાત છે.

એક વાત એમ જણુ છે તમે મુબઈમાં એક મહાન કાડે લીધું અને પછી દશમાં આસપાસ ત્યાં લાંબી બે વર્ષ પછી પાછા મુબઈ આવ્યા મહાન માધિક તમારી પાસેથી જાણુ આજરો તમે કહેશો સહા આકમી, હુ તો એક સ્વિચ જણુ આ મહાનમાં રહ્યો નથી તો એવું જાણુ મેવું ? એ કહેશે, તમે રહે જાયવા ન રહે એનો કોઈ પ્રશ્ન નથી એ વર્ષ મુબઈ તો તમે એના માધિક રહ્યા છો બુલ્લો તો ખરા કે આ તાજુ તમે મારેશું છે અને વાવ જણુ સાચી જ છે કે તમે તમારુ સ્વામીત્વ કાલ્પ-આવું રાખ્યુ છે તો તમારે એવું જાણુ જણુ આજણુ જ પામી જાવા સ્વામીત્વને-માધિકાપણને જ તો આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં જાવા આસક્તિ કહે છે અને આ આસક્તિનો જ્યાં મુબઈ પરિભ્રમ કર્યો નથી ત્યાં મુબઈ આશ્રય આપુ જ રહેશે પ્રત્યાખ્યાન જ એ આશ્રયદારને શાકી રહે છે

સાથે જ પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છિતો નિરોધ કરે છે કારણ કે ઈચ્છિતને અસંદિગ્ધ કરી વિના પ્રત્યાખ્યાન સહાયી રહેતુ નથી એટલે પ્રત્યાખ્યાનદાર જ આત્મા ઈચ્છિતો પર કટ્ટોલ કરી રહે છે પછી ૭ પદ્ધતિઓ એણે પરિભ્રમ કર્યો છે એ એના મનમાં કદી મોલ-નાશવ કે આસક્તિ પેદા કરી શકે નહીં એથી સૌથી મોટો સાધ એ જાય છે કે મનની વૃક્ષા-જન્ય સચળતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને સાધક આત્મ-સતોડી જતી રહે છે

ઉપસહાર

આ રીતે પ્રતિક્રમણમાં આપણે આપણી આશાજના કરીએ છીએ જીવીતના કોયેને સાવધાનીદૂર્વક દૂર કરીએ છીએ એવું પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ અને સવિખમાં એમના નિરોધ મારે તૈયાર થઈએ છીએ પ્રતિ કમલના છે આવસ્થિતો કમ જણુ પૈતાનિક દશે રાખવામાં આવ્યો છે પહેલે સામાનિક આવસ્થક જીવનમાં સમભાવની સાધના શીખવે છે સમ ભાવ જાળા વિના સદ્ગુણો પ્રત્યે પ્રેમ જનમૂલ થતો નથી તેમ દુગુણોથી વિરહિત જણુ થતી નથી સમભાવનો સાધક જ મુજાનુરામી જતી રહે છે એટલા મારે જ સામાનિક પહે એવીસી સ્તવનનો કમ આવે છે કલ્પ-પૂર્વક જાણ પછી જ માનની મુશ્કીની પૂજા કરે છે અને તારે જ મુરુ જતોના ચરણે નમે છે એટલા મારે નિલ-મુનિ પછી ગુરવસ્થાનો કમ ગાઓ છે

તેનાં મન, વચન ને કર્મમાં નમના છે તે જાન્યારોથી દૂર રહે છે

આવશ્યકની આવશ્યકતા

અને અતિચારે પ્રત્યે સન્નગ રહે છે પ્રમાદવશ પણુ જો એમા અખલત થઇ જાય છે અને પ્રતોમા દોષ લાગે છે તો એ દોષોને પશ્ચાત્તાપના વારિથી ધોવા માટે કૃતનિશ્ચયી બને છે અને એટલા માટે જ વદણા પછી પ્રતિક્રમણુનુ સ્થાન રાખવામાં આવ્યુ છે. ભૂલોના સ્મરણુ સારુ મન, વચન ને કાયામા સ્થિરતા થવી જરૂરી છે માટે જ પાયમો આવશ્યક કાર્યોત્સર્ગનો આવે છે એટલે કે દોષોની આલોચના પછી પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે કાર્યોત્સર્ગનો નિયમ છે અને સ્થિર યોગવાળી વ્યક્તિ જ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકે છે એટલા માટે કાર્યોત્સર્ગ પછી પ્રત્યાખ્યાન કરીને સાધક ભવિષ્યના દોષોની સંભવિતતાને રોકી દે છે અને આત્મામા પૂર્ણ લીન બનીને સ્વભાવ-દશામા પાછો આવે છે અને વિભાવ-સ્થિતિમાંથી સ્વભાવ-સ્થિતિમા પાછુ આવવુ એ જ પ્રતિક્રમણુ છે

દિનાક

તા ૧૪-૯-૧૯૫૮

જૈન ઉપાશ્રય,

કોટ, મુબઈ

અહિસા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનુ જીવનશૃત તત્ત્વ છે ભારતીયોના રોમે રોમમા એનુ તત્ત્વ ભરેલુ પહેલુ છે ભારતીય હવા એટલે અહિસાની હવા ! ભારતીય ઈતિહાસ એટલે અહિસાનો ઈતિહાસ

ધર્મનો નીચોડનુ બીજુ નામ છે અહિસા

આપના મનને એક માત્ર દ્યારૂપો ખૂળસરત આલુપ-

શુધી સન્ને

આપ્યાત્મ સરકૃતિના પ્રતીક સમા પવિત્ર દિવસોમાં તમે અખંડ સદૈશી બનવું કરી રહ્યા છો, તમે રૂઢિચો-સદૈશી સાંભળો છો અનેરિતિ અને નિપાતના સદૈશીઓ સાંભળવા તમારા ક્ષન જાતુર રહે છે મોટા-મોટા નેતાઓના સદૈશી તમે સાંભળ્યા છે પ્રધાનમંત્રીનો સદૈશી સાંભળવા માટે યોગ્યતા તરે લાગેલી સખ્યામાં તમે હોભેલા થાઓ છો અને ધણા પ્રેમથી એમનો સદૈશી ગ્રીષ્મો છે. પણ હું પૂછું છું કે આત્માનો સદૈશી તમે સાંભળ્યો છે કહી કે નહિ ? આત્માનો સદૈશી જેવું સાંભળી લીધો છે એને દુનિયાનો કાઈ સદૈશી સાંભળવાની જરૂર રહેતી નથી.

ધોડા જ સમય પહેલાં તમાસે સામે મજસુમારની પવિત્ર વાત આવી હતી. તે ત્યાજ અને નિસિદ્ધાનકારી વાત મારા સાથી મુનિશ્રી પાસેથી તમે સાંભળી ચૂક્યા છે. તે મહાન સાધક જૈનજગતનું અપોતિર્ધર નક્ષત્ર છે એ પણ એક હલ્લ હતું જેમાંથી પોતાના સુકુમાર તમાઈના માથે ધનધનતા અમારા મુઠ્ઠી રાક્ષસા. તો સામે પણ એવું એક અદ્ભુત હલ્લ હતું ? એ ધનધનતા અમારાને સમજાવપૂર્વક સહી સર્ઈ રહ્યું. એ જવાલામાં તને જાણી રહ્યું હતું રક્ત અને મસિ બેઠળી રહ્યાં હતાં પરંતુ એટલી બાજ મન સુધી પહોંચી રહી નહિ. તે મનને ત્યાજી રહી નહિ. કારણ તે સાધક સાધનાની એવી સ્થિતિએ પહોંચી ગયેલો કે જ્યાં તનને તપાવનાર આ જવાલાઓ પહોંચી શકે નહિ. અને આ મધુ એટલું જ કારણસર સંસ્કૃતિ મની રહ્યું કે એમણે આત્માનો સદૈશી સાંભળી લીધો હતો. સયમ અને આત્મની એવી સ્થિતિમાં તેઓ લીન થઈ ગયા હતા કે જ્યારે એમને એ

જ્ઞાન પણ રહ્યું નહોતું કે કોઈ એને બાળી રહ્યું છે તેથી કોણ બાળી રહ્યું છે એની એમને ખબર સુદા પડી નહિ.

આ સાધનાની ચરમ ગ્રંથિતિ છે આ સ્થિતિએ પહોંચવા માટે સયમનો પથ સ્વીકારવો પડશે મન અને ઇન્દ્રિયોને વશમાં લેવા પડશે સયમ શક્તિનો સ્રોત છે સ્ટીમ-વરાળ બ્યારે પાવર નળીમાં સયમિત બની જાય છે ત્યારે વિશાળ એન્જિનને ગતિ આપે છે અને એને કારણે હજારો-લાખો ટન ભાર એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જઈ શકાય છે આવી શક્તિ કયાથી આવી ? કહેવું પડશે કે એ સયમની જ શક્તિ છે એટલા માટે જ શાસ્ત્રકાગેએ ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ અને આત્મસયમ ઉપર ભાર આપ્યો છે મન ચારે બાજુ ફરતું રહે, ઇન્દ્રિયો વાસના તરફ દોડતી ફરે અને પછી આપણે ઇચ્છીએ કે સાધનામાં રસ આવે તો એ સંભવિત નથી તમને તો રસ પડે છે આફ્રિકામાં એસી રૂપિયા ભેળા કરવામાં જેવો રસ ત્યાં છે એવો આત્મસાધનામાં છે ખરો ? બ્યા સુધી ઇન્દ્રિયો વિપથગામિની છે ત્યાં સુધી અધ્યાત્મની વાતોમાં રસ આવી શકશે નહિ

ઇન્દ્રિયો શું છે ? ગુપ્તિઓએ આત્માને ઇન્દ્ર બનાવ્યો છે-“ **इन्द्रो वै आत्मा** ” આ ઇન્દ્ર૩પી આત્મા માટે જે સહાયક છે, તેમને ઇન્દ્રિય કહેવાય છે લખવા માટે પેન્સિલ અથવા પેન સાધન છે તેવી જ રીતે ઇન્દ્રિયો પણ આત્મા માટેના સાધન છે આત્મા ધારે તો ઇન્દ્રિયો વડે સસારશ્રમણને સીમિત કરી શકે છે, અને તે ધારે તો તે જ ઇન્દ્રિયો વડે લવશ્રમણમાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે

પેન્સિલની અણી કાઢવા માટે અપાયેલા ચાકુ વડે જો કોઈ બીજાની આગળીને છોલી નાખે તો તે ચાકુનો દુરુપયોગ જ થયો કહેવાશે સાધન સાધન છે, તેનો તમે સદુપયોગ પણ કરી શકો છો તેમ દુરુપયોગ પણ જે દર્પણને નિમિત્ત માની ભરત ચક્રવર્તીએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, તે જ દર્પણ વડે અલયકુમારે કૂકડાને લાડતા શીખવાડ્યું ચક્રવર્તી સમ્રાટે જે જે નિમિત્તને મેળવી અનત-અનત કર્મોનો ક્ષય કર્યો હતો, તે જ નિમિત્ત દ્વારા કૂકડા અને એના સ્વામીએ અનત-અનત નવા કર્મો બાધી લીધાં.

એમ તો તમે બહુ કુશળ છો દરેક ચીજનો પૂરેપૂરો સદુપયોગ કરવા માગો છો બે આનાની એક દિવાળીની પેટી આણી, દીવાબત્તી કરતી વેળા જો એક દીવાસળી પણ નીચે પડી ગઈ હશે તો તેને ગોઠવી ફરી પાછી તે

જીવીમાં મૂકી દે છે. એવી જ રીતે એક જ્ઞાની ૨૪ સોય લાવ્યા, એમાંથી એક પણ સોય ખેંચાઈ નથી છે તે તેને પણ શાધી કાઢે છે. પદ્મ મિનિટ એવી શાધ પાછળ મુમાવી દે છે પણ એને જતી કરવા નથી અને બીજું તે શુ મોપ્પા લખતી વખતે શાધી સુકવવા માટે જે રીતી અક્ષરો ઉપર નાખવામાં આવે છે તેની પણ તમારા કિશ્કરમાં કિંમત છે. જ્યારે કાઉન્ટપેનનો મુગ ખાવી ગયો છે પરંતુ આજની પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં દરેક કુકને કાળી ચાલીથી લખાતું હતું અને એને સુકવવા માટે રીતીનો ઉપયોગ કરતો. હવે અક્ષરો ઉપર રીતી નાખ્યા બાદ એ રીતીનું શુ થતું ? શુ એને ફેંકી દેતા હતા ? જ નહિ. ખૂબ જ સાવધાની સાથે એને ફરી તે જ જીવીમાં નાખી દેતા હતા. એ રીતીને પણ નકામી જવા દેતાં નહોતા. વારુ, તે જતાવે કે એની કિંમત શુ હતી ? બે-ચાર પૈસામાં તે પૂરી જીવી ભરાઈ નથી છે પરંતુ એનો પણ તમે સદુપયોગ કરો છો.

નાની નાની વસ્તુઓનો તમે પૂરો સદુપયોગ કરો છો. ફેરીની મોસમમાં તમે ફેરી લાવ્યા બે રૂપિયા બાપ્પા અને થેલી કરીને ઘેર આવ્યા. તમે ખ્યાલ રાખો છો કે થેલીમાંની ફેરીઓ જનરે નહિ-પિચ્ચા નહિ. એવા જગી જવા પહેલાં જ તમે એનો ઉપયોગ કરી શો છો. તમે એને કેવો ઉપયોગ કરો છો શુ તે પણ આરે મનાવવું પાડી ? તમે સારી રીતે એ જાણો છો અનેક વાર એનો રસ કાઢ્યો હતો, સોમી પહેલાં ફેરીને ધોઈ લેવામાં આવે છે ત્યાં થોડી લેવાય છે ઉપરનું રીરીડું કાઢી સાથે સ્વચ્છ કસાઈવિષ્ણ વાસણમાં રસ કાઢાય છે પૂરી તાકાતથી એનો રસ કાઢી લેવાય છે અને એનાં છેતરતો એક જાણુ રાખી લેવામાં આવે છે. પછી વારો આવે છે જોડાઓનો એમાંથી પણ ધસીધસીને રસ કાઢી લેવાય છે. પછી શુ એને ફેંકી દે છે ? ના કાઈ હજુ તે પણ જાણી છે બચાવી ફેરી કરીને છેતરતો અને જોડાને ધોવાય છે. જોડાથી વખતે એક વાર તે જોડાથી વખતે એક ત્રણ વખત પાણીમાં ધોવાય છે. ક્યાં દુખમાં પણ ધોવાતાં હોય છે પહેલાં પાણીને રસમાં ભેળવી દેવાય છે અને બીજા પાણીમાં ફેરોનો જનાવાય છે શા સારુ બીજાનો ફેરોનો કરો છો ? (જવાબમાં હસાહસ)

હવે તે કોઈ ખાસ વસ્તુ ન રસ એમાં રહેવા દીધો નથી. હવે તે ફેંકી દેશે ને ? ના કાઈ ના હજુ નહિ ફેંકાય કાઈક બચામાં જોવામાં આવ્યું છે કે પેલાં છેતરતું શાક જનાવી દિલ્લિમોદમાં નાખી દે છે દિલ્લિમોદનો જાત તે તમે સમજી જ ગયા છો ને ? હા-પેલાં હવે રહી

વાત ગોટવાની એને પણ ફેકી દેતા નથી તેને સૂકાવી નાખવામા આવે છે, પછી એને તોડી શિલસપ્તમીને દિવસે ગોટલીનું પણ શાક બનાવી લેવામાં આવે છે અને ઉપરની છાલની ઇંધનરૂપે વપરાશ થાય છે હવે તમે બતાવો કે આમાની કઈ વસ્તુ તમે નકામી જવા દીધી

એ આનાની કેરીનો તમે આટલી બધી રીતે સદુપયોગ કરી બાણો છો, પરંતુ મને બતાવો કે આ ઇંદ્રિયો તમને મળી છે, એમનો તમે કેટલો સદુપયોગ કરો છો ? હા, તો બતાવો એની શુ કિંમત હોય છે ? એક માણસ તમારે ઘેર આવી તમને કહી જાય કે હું એક લાખ રૂપિયા આપીશ, તમે તમારી એક આખ મને આપો, તો શુ તમે આવા સોદા માટે તૈયાર થઈ જશો ? નહિ કદી નહિ એનો અર્થ એ થયો કે તમારી એક આખ એક લાખથી પણ વધુ કિંમત ધરાવે છે, પરંતુ મને બતાવો કે તમે એનો સદુપયોગ કરો છો કે દુરુપયોગ ?

કાન વડે તમે આધ્યાત્મિક સંગીત પણ સાલળી શકો છો અને એ જ કાનો વડે દ્વિધ્વી સંગીત પણ પહેલું કામ મનની વાસનાને શાત કરે છે ત્યારે બીજુ કામ મનની સૂતેલી વાસનાને ઉત્તેજિત કરે છે વાસનાલયુક્ત સંગીત સાલળવું તે કાનનો દુરુપયોગ છે જ્યારે મનને વાસનાથી વાળી અધ્યાત્મ ભણી લઈ જતું ગીત સાલળવું તે કાનનો સદુપયોગ છે

કાન વડે તમે બીજાની નિંદા પણ સાલળી શકો છો, તેમ બીજાની સ્તુતિ પણ વારુ, ત્યારે સચુ બતાવો કે કોઈની નિંદા થતી હોય ત્યારે તેમા તમને વધુ રસ પડે છે કે કોઈ સદ્ગુણી મહાપુરુષનું ગુણુ-કિર્તન થતું હોય તેમા રસ પડે છે ? જ્યારે ગુણુજનોની સ્તુતિની વાત આવી ત્યારે કહી બોલો છો કે હા, દીડ છે પણ અદરથી કાને જોયો છે, વધુ થશે તો કહેશે મને સમય નથી પરંતુ કોઈની નિંદાની વાત કાને આવશે તો કહી બોલશે ભાઈ મને તો આજે જ ખબર પડી કે તે આવો છે હું તો એને ઘણો સારો સમજતો હતો પણ હા, એમ બની શકે છે કે તે બહારથી બજજો હોય પણ અદરથી મેલો નિંદાની વાત સોળ આના સાચી માની લો છો અને એમા એટલો રસ આવે છે કે જ્યાં વિચ્છા થઈ ગઈ હોય છે, ત્યાં માણસ એવો તો બેમી જાય છે કે બાણે ગુદ વડે ચોટી ગયો હોય કલાકો વીતી જાય પણ ત્યાંથી હજવાનું નામ નહિ લે

અગે, કેટલાય માણસોને ટેલિફોન (કાન) સદા નિંદાત્મક વાતો સારુ

તેમજ ન રહેતા હોય છે તેઓ ખાત શયે છે કે ક્યાં કઈ નવી વાત નવી અને બનારે પણ એમના હાથમાં કાઈ એવી વાત આવી જાય છે ત્યારે તે એક પૂછવું જ શું ? કાઈ પણ મળશે ત્યારે પણ મન તે જ વાત હતી મળતાંની સાથે જ પૂછશે કઈ નવી વાત સાંભળી કે ? આપણા સમાજમાં આ રીત એવો તો ફલાષો છે કે એવી કઈ સીમા રહી નથી. ધર્મસ્થાન પણ એથી બાળમાં રહ્યાં નથી કેવલાં હોય તો એટલા માટે જ આવે છે કે કઈ નવી વાત જાણવા મળી જાય. તેઓ આવશે, મુનિને હાથ નોમશે પણ એમની બાંધો ચારે બાજુ ફરતી રહેશે—એશે કે ક્યાં શું થઈ રહ્યું છે ? સામયિકમાં પણ સમભાવની સાધનાતા સ્થાને આવી જ સાધન થાય છે પેલાંને જ્યાં કમું અને ફલાષાએ તેમ કમું મુનિની જસે આવશે ત્યારે પણ એમની એ જ રીઝાઈ આશુ રહેશે.

એક વખતની વાત છે કે ઉપાધ્યયે રહ્યો હતો એક બાઈ મફાર જામથી આવ્યા. અને જોતાં જ થીલી એક વાજુ ફેફા દીધી અને વચ્ચે ફરી વડલા પૂરી કરી નહિ કે એ જોભા. મધરાજ એક નવી વાત આપે સાંભળી ? કે સમજી મયો હતો કે એ શું કહેવા માગે છે મેં કહ્યું કાઈ પણ બક્ષિ દેવસ્થાન બધરા ધર્મસ્થાન તરફ જાય છે ત્યારે મધરાજ માટે સુચવિત પદાર્થ કઈ જાય છે તમે ધર્મસ્થાનકે આવ્યા છે કાઈ સુચવકરી વાત લઈને આવ્યા હો. મધરાજ સદ્ગુણની સુવાસ કઈને આવ્યા હો તો અને સુભાગવો. ને કાંઈની બૂરછની વાત હેલ છે તેવી કુજાંધ મહેરમાની ફરી બહી ચલાવેલી નહી. આ સાંભળતાંની સાથે જ એણે ચરણ પાકી લીધાં અને જોડ્યો : મધરાજ આપે મારી બાંધો બોધી દીધી છે અરેમર, હવેથી કુ ધર્મસ્થાનમાં સુચવિત વાત લઈને જ આવીશ.

હા તો મારા કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમે આવક છો તમારી દષ્ટિમાં તમારી વાણીમાં અને તમારા કાનમાં સવત્ર પવિત્રતા દેવી નેત્રજી. ધર્મસ્થાનમાં આવો તે પવિત્ર દષ્ટિ લઈને આવો અને સદ્ગુણની સુચવે ભરી વાતો લઈને આવો અને તેવી જ સુચવિત વાતો લઈને જાઓ કાન વડે સદ્ગુણ મરણ કરવો તે એનો સદ્ગુણમાત્ર છે અને નિઘ સાંભળી તે કાનનો દુરપયોગ છે.

અનુ-સન્નિધ-મોજ પછી અશુ બંદિયનુ સ્થાન છે આંખ કેમરા કરતાં પણ મેષ છે કેરેશ સામે આવેલી વસ્તુનો દેશો મેં છે આંખ પણ એવું

જ કરે છે પરંતુ કેમેરામાં નવા નવા રોલ નાખવા પડે છે, ત્યારે આ આખના પડના પાછળ ફેટલાયે રોલો સમાયા હશે એની ખબર નથી એ કેમેરા વડે ફોટો લેવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે પરંતુ આખનો કેમેરા તો અત્ય પ્રકાશમાં પણ ફોટો લઈ લે છે પેલો કેમેરા તમને જસો અથવા થો હનરમાં મળી શકે છે, પરંતુ આખનો આ કેમેરા તમને ફેટલામાં મળ્યો, એની કોઈ દિ મત છે ખરી ? હનર-લાખોનો ખર્ચ કરવા છતાં તમે આખો મેળવી શકતા નથી પરંતુ તમે તેનો કેવો ઉપયોગ કરી રહ્યા છો ? કેમેરાએન ફોટો લેવામાં સાવધાની ગમે છે, ગુદર દશ્યોનો જ એ ફોટો ખેંચ છે, તમે તમારી આખોડપી કેમેરા વડે પણ સારા દશ્યોનો જ ફોટો ખેંચો

મેવાનની લક્ષ્મણની વાત તમે સાલળી હશે જ્યારે રાવણ મર્યાદા ઓળંગી પત્નવટીથી સીતાને ઉપાડી ગયો ત્યારે સતી પોતાને આત્મના-થીના પક્ષમાં જોઈ વ્યાકુળ બની ગઈ એણે છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ જ્યારે એમાં એને સફળતા ન મળી એટલે એ પોતાના આભૂષણો ઉતારી એક પછી એક રત્નામાં નાખતી ગઈ જેથી મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ એ રત્નાને જાણી શકે આ બાજુ શ્રી ગમ અને લક્ષ્મણ જ્યારે પત્નવટીએ માછા આવ્યા અને ત્યાં જૂપડી ખાલી જોઈ તો સીતાના વિરહમાં રામ ઉદ્વિગ્ન બની ગયા અને તેઓ પોતાના ભાઈ સાથે સીતાની શોધમાં નીકળી પડ્યા વૃલ અને પાદડે પાદડાને પૂછવા લાગ્યા, તમે સીતાને જોયા ? આ એક દામ્પત્યનો આદર્શ હતો જ્યારે રત્ને વિખરાયેલા આભૂષણો જોયા તો તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું “ભાઈ શોકની અધકારપૂર્ણ રજનીએ મારા મનને ઘેરી લીધું છે, એટલે હું જોઈ શકતો નથી કે આ આભૂષણો કોના છે ? હવે તું જ પરીક્ષા કરી લે કે આ આભૂષણ તારી ભાભીના જ છે કે બીજા કોઈના આ સાલળી શ્રી લક્ષ્મણે જે કહ્યું છે તે ધતિહાસનું અમર વાક્ય છે આખોનો સયમ જાળી જોવાનો છે મહર્ષિ વાલ્મીકિએ પોતાની લેખનીમાં એને અંકિત કરી લીધું છે તે આ છે

કેયૂરં નૈવ જાનામિ નૈવ જાનામિ કુણ્ડલમ્ ।

નુપૂરમેવ જાનામિ નિત્યં પદાભિવન્દનાત્ ॥

હે ભાઈ, હું કેયૂર જાણતો નથી; તેમ નથી જાણતો કુંડળને કારણે આજ સુધી આખ ઉઘાડીને મે ભાભીનું મો જોયું નથી હા નુપૂરને જરૂર જાણું છું અને એનું કારણ છે, હું જ્યારે ભાભીને દરરોજ વદન કરતો હતો ત્યારે મારી દૃષ્ટિ એમના નુપૂર પર જરૂર પડતી હતી

આખોના સમયનો પાઠ તમારે શીખવો છે તો તે તમે બહોં શીખી શકશો. પણ આજે નેત્ર-સમયની વાત માઈલો દૂર ચાલી ગઈ છે. આજે તો જેમ રસમુક્ષા ખાવા માટે જીભ સળવળે છે તેમ સૌંદર્ય નેત્રો માટે આખો ટળવળતી હેલ છે. ચાલશે સ્વચ્છ ઉપર અને આખો રહેશે સીનેમાના રંગીન પોસ્ટરો ઉપર. આખોના સમય ત્રણે એટલે ૧ લે મીતિમાની રાષ્ટ્રીય એકાદે નેત્રો માટે ચિરદી નામે છે. પણ આ માટે સૌંદર્ય પર પતંગિયુ મનનારા જ નહિ, પરંતુ સૌંદર્ય પ્રદર્શન કરનારા પણ આખ જવાનવાર નથી સિનેમાના પોસ્ટરો નેત્રો પાછળ દોહર ખાનાર ભૂલ કરી એવું છે, તેમ સિનેમાના ચર્ચા પોસ્ટરો સમાવનારાની પણ એક ભૂલ જ છે.

સૌંદર્ય પ્રત્યેની આસક્તિ આખની શાપક શક્તિને સીમિત કરી દે છે. રાવણ સીતાના સૌંદર્યમાં એટલો આસક્ત બન્યો કે તે એના સિવાય બીજું કશું જોઈ શકતો નહિ. એ સૌંદર્ય પ્રત્યેના રાગનું જ પરિણામ હતું કે ગુણાવલી વીરમતીની સાથે કનકબલ્લના લગ્ન નેત્રો માટે વિમલાપુરી ગઈ અને પરિણામે રાગ ચક્રને ફૂટે અને મનવુ પાડ્યું. પોતાના પતિ ચંદ્રાગને ફૂંકવાના રૂપમાં જોઈ ગુણાવલીનું હૃદય ફેટ્યું. રાણી ચંદ્રાગનો રાજ સામંતનારાઓ આ વાત સારી રીતે જાણતા હતાં. ભક્ત તુકારામ મદારાજીની પ્રસિદ્ધ સત ગઈ તથા છે એમણે એક વખત પ્રભુને પ્રાર્થના કરતાં કહ્યું હતું કે —

પાપાણી ઘાસના નાકો દેવ ઢોલા ।

ત્યાંતૂન માંધલા કરાણ મી ॥

હે પ્રભો! તારી મુજ પર કૃપા હેલ તો એટલું જ કરજો. મારી આંખોમાં પાપ વસે નહિ, એ જો ન થઈ શકે તો મારું આંખ કે હું આંખ બની નહિ. અસાદીનીતી આંખોમાં જો વિકાર ન આવત તો વિદો ની રાષ્ટ્રીઓને અગ્નિસ્નાન કરી પોતાના સૌંદર્યને આખ જનવવા વિવર મર્જ પાત નહિ.

શ્રીમતીજી જો જાનરમાં યો અને ત્યાં સુદર રંગીન સાડિયો જોશે તો પેતાની સાથે જ મન એમાં રસાઈ જશે. લેવા માટે દાવ તેમજ થઈ જશે. પણ પાસે એટલા પૈસા ન હોવાને લીધે દાવ થઈ જશે. સાંજે શેર આવશે કે નહિ સમી લેવા આદેશ આપઈ જશે. એમણે જો

જેમ બનાવી તો શ્રીમતીહનુ મોટું ચક્ર જગે અને પછી તો ધરતી શક્તિનો
પણ ભગ થઈ જગે ચાલુ સાચુ કાળુ આખો જ હતો

તમારી આખ એ એક અણુમોલ નિધિ છે, અને તે એવો નિધિ છે
કે તમામ વૈજ્ઞાનિક અવિષ્કાર પણ એની શક્તિને પ્રગલ્ભિત કરી શકતો નથી
અમેરિકન વૈજ્ઞાનિકોએ એક આપુવિદ્યાલુ યત્ર તૈયાર કર્યું છે, જે બમો
ધન્ય છે અને એને તૈયાર કરવામાં પૂર્ણ અગિયાર વર્ષ લાગ્યા, અને એના
નિર્માણ પાછળ જે કોઈ અને આઠ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા તે દસ લાખ
આખો નેટલો પ્રકાશ થતાં કહે છે એનો દર જોવાની શક્તિ એટલી
છે કે વીસ હજાર માઈલ અંતર પર ગ્રાએલી મીણુબત્તીને એની શક્તિ વડે
જોઈ શકાય છે આટલું બહુ હોવા છતાં પણ હું પ્રશ્ન છું કે જો તે દરખીન
કોઈ આધળાના હાથમાં મૂકવામાં આવે તો એનો શું અર્થ નીવડશે ? આખ
છે તો પેલી બે કરોડની દૂરબિનનું મહત્ત્વ છે સાથે જ હું એ પણ કહી
શકું છું કે વૈજ્ઞાનિકો વીસ હજાર માઈલના અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું
દરખીન બનાવી શકે છે, પરંતુ તમે એમને કહેશો કે બે કર્લાંગ સુધીના
અંતર પરનું જોઈ શકાય તેવું એક આખ તો બનાવી આપો, તો એ માટે
ઈન્કાર કરવા સિવાય બીજો કોઈ જવાબ તેમની પામેલી નહિ મળે એટલે
એનો અર્થ એ થયો કે તમારી આખ બે કરોડવાળા દૂરબિનથી પણ વધુ
કિમતી છે પણ મારો પ્રશ્ન તો એટલો જ છે કે તમે એનો ઉપયોગ કઈ
રીતે કરી શકો છો ? દુનિયાના ત્રણ અખજ આદમીઓમાં પણ એક એવો
નહિ હોય કે જે સૂર્યના પ્રકાશમાં વ્યર્થ જ વીજળીનો ઉપયોગ કરે સૂર્યના
પ્રકાશમાં વીજળી ચાલુ રાખવી તે દુરુપયોગ છે તો આખની શક્તિને
સિતેમાં વગેરે પાછળ ખર્ચ કરવી તે શું આખોનો દુરુપયોગ નથી ?

ચક્ષુ ઈન્દ્રિય પર સયમ રાખી તમે અનેક વિકારો ઉપર વિજય
મેળવી શકો છો, પરંતુ એની સાથે સાથે ધ્રાણેન્દ્રિય; ગ્સનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય
અને મનના સયમની પણ અપેક્ષા રહે છે ગુલાબની મધુરી સુવાસ માટે
તમારે ધ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સયમ રાખવો જોઈએ. હજારો ફૂલોનો સહાર આ
જ નાસિકા (નાક) માટે જ તો થાય છે એક ઔસ અત્તર તૈયાર કરવા
માટે આઠ હજાર સાતસો બાવન રતલ ગુલાબની જરૂર પડે છે અત્તરો
પાછળ થતું લાખો ફૂલોનું બલિદાન પણ ધ્રાણેન્દ્રિયના અસયમીઓ માટે જ
છે એક માણસ બગીચામાં ગયો, અને ત્યાં ડાળ પર બૂલતું એક સુદર-

ખંખડીઓવાળું યુવાનત્વ હવે જોયું અને તે ચૂરી લીધું અને સુખના લાખો. પરંતુ સુખતાની સાથે જ એણે જૂન પાટી કાઢી એ હવે એ કોયે પડેનો હતો તે હવે સુખતાની સાથે જ એ માણસના નાકમાં ધૂસી ગયો. તબાકુ-છી છી વગેરે વ્યસનાત્મક વસ્તુઓને સુખની એ ખજાણે વિવેક દુરુપયોગ છે જેને તે છાછતી નથી અને બળપૂર્વક એમાં ધૂંધાવતી તે ખજાણે એક ભૂલ છે.

જીમને વધુ મર્યાદાને ખજાણાની કંઈ ઓછું પાપ કરતો નથી હાલો ખજાણાની દલા જીમ માટે જ થાય છે અને તકાવ કંઈતું સેવન ખજાણે દલા માટે જ થતું હોય છે આખા જીવને ચાકુ વડે ચીરી એમાં મસાસો મરચુ ભરી સેવામાં આવે છે અને એવું શાક ખાધે જાળીમાં આવે છે ત્યારે જીમ બોલી જો છે વાહ હવે સરસ શાક થયું છે. આ રસના (રસ) ખાઈ અને બોલી એમ બંને બચે છે કંઈ માણસે પાંચ હવરનો ખર્ચ કરી પ્રીતિઓજન આપ્યું અને યુવાનજાણુ કોપરાપાક અને બરફી વા અને જાતની મીઠાઈ ખવડતી પણ જો રાજતામાં થોડું મીઠું ઓછું પડ્યું હશે તે હોવા મર્યાદા જશે. એના કમીકરવા પર તમે પાણી ફેરવશો. પરમાં દળમાં જો મીઠું ઓછું થશે તે કેટલાક એના ખજાણામાં મળશે કે થળી ફેરવીને ચાલના મર્યાદા જશે.

રસન-ઈન્ડિયન પર વિજય મેળવવા માટે આયોજિત વિધાન કરવામાં આવ્યું છે આયોજિતો ખર્ચ જ એ છે કે સાપ એના રાજ્યમાં સરી જાય છે તેમ રોટકાનો લુચો મેળિયો ખજાણા સીતો ગમે કિતરી જતો જોઈએ ખજાણાને તે આ જીમ આયોજિતમાં ખજાણા નામ કરતી નથી પહેલાં ખાખરા-કાપરાથી ચાલતું હતું ખજાણું હવે તે એકલી ચીને બનવા લાગી છે કે ખજાણાની કરવા બેમીએ તે આયોજિત કલાક થાય અને મીઠાના સ્થાને હવે પાકેલા મીઠાનો ઉપયોગ થવા લાગ્યો છે એટલું હોવા જતાં ખજાણા સાથે ખાઈ (જીમ)ને સત્તેજ થતો નથી અને તે બોલી પડે છે બરમાબરમ દોઢાં લાવો ને! (સામામાં દલા ન્ય)

જીમની લેણપણ એ થી બધી વધી ગઈ છે કે માણસ આ? ફરક ચીજમાં રસ ન જોઈ છે મર્યાદા-મસાલાનો વધુ ઉપયોગ આ જ રસના (જીમ) માટે ન થતો હોય છે પેટ ના પડે છે તે ખજાણાને સારું લાગે છે એટલે તે ખાતો ૧૫ છે આખો દુખની હોય અને વેર વધુ મર્યાદા-

મસાલા ખાવાની ના પાડી હોય તો પણ મસાલેદાર કચોરી ખાધા વગર રહી શકાતુ નથી ને રોગતુ નિદાન ગોઝ્ય થયુ હોય, ડોક્ટર કુશળ હોય, દવા પણ સારી હોય, અને દવા પણ સ્વાસ્થ્યવર્ધક હોય, છતાં પણ ને રોગ મટે નહિ તો સમજવુ કે જીલ વડામા નથી.

યાદ રાખો કે મોટાને જે સારુ લાગે છે, તે સર્વે પેટને પણ સારુ લાગતુ હોય, તેવુ નથી આજે બધી બાળનોમા રસ નોંધીએ છે વ્યાખ્યાનમા પણ રસ નોંધીએ વક્તા વિદ્વાન હોય, જીવનને બધે લઈ જાય તેવી વાત કહેતો હોય, તો પણ બ્રવાજુ કરનાર કેટલીક વાગ કહી બેસે છે કે મહારાજે વ્યાખ્યાન તો સારુ આપ્યુ પણ રસ આવ્યો નહિ એમા પણ રસ નોંધીએ. માણસ આજે કેટલો ચડોગે થઈ ગયો છે રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીએ એક વાર કહ્યુ હતુ કે ખાવા અને બોલવામા જેણે પોતાની જીલની ચપ્પતાને વરા કરી લીધી છે, એણે બધાયને પોતાને વશ કરી લીધા છે

અન્ય ધર્મિયોની જેમ રસના (જીલ) ઇન્દ્રિયનો પણ સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બંને થઈ શકે છે જ્યારે તમે જીલના ગુલામ થઈ જાઓ છો, ત્યારે તમે એનો દુરુપયોગ કરો છો અને જીલ જ્યારે તમારા કાબૂમા છે ત્યારે સમજવુ કે તમે એનો સદુપયોગ કરી રહ્યા છો ભોજનવેળા લક્ષ્ય-અલક્ષ્યનો વિવેક જાળવો છો, અદ્ધાર લ અને મહાર લનો વિચાર રાખો છો, સ્વાદ નહિ પણ સ્વાસ્થ્યનુ લક્ષ્ય રાખો છો ત્યારે તમે રસનેન્દ્રિયમા સયમ રાખો છો એમ કહી શકાય

સાથે જ જમતી વેળા બોલવામા પણ વિવેક રાખવો જોઈએ, એને કારણે તમે ગેતાને હસાવી શકો છો અને હસતાને રોવડાવી શકો છો મધુર શબ્દો વડે તમે ખીજાને લાગેલા ઘાને રુઝવવાનુ કામ કરો તે જીલનો સદુપયોગ છે અને જીલ દ્વારા વહુની સાત પેઢીઓને વખોડતા કરો, એના માતા-પિતાને દરિદ્રી કહી વહુનુ કાળજુ બાળવુ એ જીલનો દુરુપયોગ છે. જીલ વડે મહાપુરુષોના ગુણ-કિર્તન ડરાય છે, તે પણ એને સદુપયોગ છે, પરંતુ ખીજાની નિંદા અને આલોચના પાછળ તમારી જાન ચાલુ રહે તો સમજવુ કે તમે જીલનો દુરુપયોગ કરો છો

તેવી જ રીતે તમારે સ્પર્શેન્દ્રિયમા પણ સયમ કેળવવો જોઈએ શરીરને કામળ લાગતી વસ્તુઓ લગલગ વિશેષ હિંસા વડે તૈયાર થયેલી હોય છે. કેશમી સાડીઓનો સ્પર્શ શરીરને ગમે છે પણ હે માતાઓ, એ તમારી

રેશમી સાડીઓ પાછળ ફેટલા કીનો સહાર થયો છે એની તમને ખબર લાગતી નથી. આ રેશમમાં ત્રસ જીવેલી દિશા પણ છે આ બધું પણ શેના માટે છે ? જે રેશમનો ઉપયોગ કરે છે તે જ એ માપેના બાબીદાર બને છે તેથી જ એક યુગરાતી કવિ કહે છે -

સસે હજારો હાથી હણાય, પણ દાંતની ચૂંટી પહેસ્તાના
કીડા કરોડો સસે કપાય પણ, રેશમ વસ્ત્ર ધરનારા
આવક નામ ધરનારા, બરી લુગો ને તપાસી કામ તારા

યુગરાતી કવિ વસ્ત્રલક્ષ્ય આવકોને ફટકારતાં કહે છે કે આ આવક જરા તું તારી જાતને નો તું કઈ વસ્ત્ર જઈ રહ્યો છે ? તું આવક છે વીતરાજનો ઉપાસક છે તારું જીવન ફેટલું ઊંચું હોવું જોઈએ. અધારક પૂરક જીવન જીવવાની જગ્યા તારી પાસે હોવી જોઈએ. મહારાની ચમક હમક ઉપર તું શા માટે ભોભાઈ રહ્યો છે ? આ ચમક-હમક પાછળ ફેટલા પ્રાણી એનો સહાર થઈ રહ્યો છે એનો તે કદી વિચાર કયો છે ? દાંતની બચડીઓ માટે હજારો હાથીઓનો સહાર થાય છે રેશમી વસ્ત્રો માટે કરોડો કીડા મારવામાં આવે છે તેમ છતાં તું એવી ધીનને ઉપયોગ કરે છે અને પાછે પોતાને આવક પણ કહેવાય છે શું આ કુખ નાક વાત નથી !

આ તો માતાઓ માટે વાત થઈ અને એ સંભળી તમે મનમાં જ હરખાયા પણ તમારા શુદ્ધ-બુદ્ધમાં પણ કાંઈ ઓછું પાપ થતું નથી તમારે પણ રેશમી શુદ્ધ જોઈએ છે અને નરમ પડે અને સ્પર્શતા બૂદ જોઈએ છે પણ આ ચમક લાવવા માટે ફેટલા પશુઓનો વધ થાય છે એ કદી વિચાર્યું છે તમે ? બહી મુઘી સંભળવામાં આવ્યું છે કે વધુમાં વધુ નરમ અને ચમકદાર ચામડું મેળવવા માટે જર્જવતી આવને મારવામાં આવે છે અને એના જર્જરેશ શિશુ લાકડી વડે ટીચાય છે ત્યારે જ તે આમમાં વધુમાં વધુ નરમાઈ અને ચમક આવે છે

આ રોમાંચક વાત તમે જાણતા નહિ હો, પણ આ તમામ પાપ ચમકદાર બૂદ પહિરનારાઓ માટે થાય છે સ્પર્શન્દ્રિયના મુખ માટે પણ અનુભવ કઈ ઓછું પાપ કરતો નથી આ મવાનીપણ અને યુગનીતી એમાંથી જ જ આમાં છે એન માટે જઈને સતીઓનું સરોત લૂટાયું અને મુઠ્ઠીઓને મેળવવા માટે જે લાઓ વીરના મોહની નદીઓ વહાવવામાં આવી તે શું હતું ? આ તમામ ઉન્દ્રિયોનો જ રાગ હતો.

પેલો વનમા ઘૂમતો મદોન્ગત હાથી હાથણીના પુતળાને જોઈને જ ખાડામા પડે છે અને પછી સાત સાત દિવસ સુધી ભૂખ અને તરસનો માર્ગો તરફડતો રહે છે આ ઇન્દ્રિયોના દાસત્વનું જ પરિણામ છે એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે

દાસત્વમેતિ ચિત્તોત્તિ વિહીન-સેવામ્

ધર્મ ધિનોત્તિ વિદ્ધાતિ વિનિન્દ્યકર્મ ।

રેફરિવનોત્તિ કુરુતે વિરુપ વેશ

કિંવા દ્વષીક વશ સ્તતનુતે ન મર્ત્ય ॥

ઇન્દ્રિયોનો દાસ તે સારી દુનિયાનો દાસ હોય છે તે દાસત્વ સ્વીકાર કરે છે નીચ પુત્રોની સેવા કરે છે ધર્મથી વચિત રહે છે પાપદલનો સચ્ચ કરે છે અને વિરૂપ વેશ ધારણ કરે છે સાચુ છે કે જે ઇન્દ્રિયોના રાજમા રહેશે તે રાજના રાજમા, મરશે ઇન્દ્રિયોના વિપયોમા આસક્ત બનેલો માણસ મહાપુરુષની આજ્ઞાને વિસરી જાય છે. ત્રિપષ્ઠ વાસુદેવની વાત એ જ કહી જાય છે વાસુદેવ સમક્ષ મોટા મોટા સંગીતજ્ઞો સંગીતની ધૂન જમાવી રહ્યા હતા, અને નગરની શ્રેષ્ઠ નાયનારીઓ નૃત્ય કરી રહી હતી વાસુદેવે શૈયાપાલકને આદેશ આપ્યો કે મને ઊધ આવી જાય ત્યારે ગીત બંધ કરાવી દેજો. થોડીક જ વારમા સંગીતની મધુરતાએ વાસુદેવને મીઠી નિદ્રમા સ્વરૂપી દીધા, પરંતુ શૈયાપાલક એ મધુર ધ્વનિમા તન્મય બની ગયો એણે વિચાર્યું સ્વામી હજી હમણા જ સૂતા છે થોડી વાર પછી બંધ કરાવી દેશિ ને એમ હજી ફરી વાર કરતા-કરતા રાત્રિનો એથો પહોર પણ ખલાસ થતા આવ્યો અને ઉપાકાળ થતા વાસુદેવ જાગી ગયા જોયું તો હજી સંગીતનો કાર્યક્રમ તો ચાલુ જ છે

શૈયાપાલકની સામે વાસુદેવની આખો ફરી, એણે કહ્યું “ કામા કરો પ્રભુ ! ગીત મીઠું લાગી રહ્યું હતું, એટલે બંધ કરવાનો આદેશ આપી શક્યો નહિ ” વાસુદેવે કહ્યું “ હા, ઠીક તો તમને મારી આજ્ઞા કરતા પણ આ ગીતો વધુ મીઠા અને સારા લાગે છે, એનો દડ તમારે ભોગવવો પડશે ” તે જ વખતે એમણે બીજા અનુચરોને આદેશ આપ્યો કે એના બંને કાનમા ગરમ સીસુ દલવી દો હવે તમે જોઈ શકો છો કે શ્રવણેન્દ્રિયની આસક્તિએ કેટલા લય કર દુખને નિમત્રણ આપ્યું શ્રવણના રસને લીધો વાસુદેવની આજ્ઞા પળાઈ નહિ અને પગિણામે અસીમ દુખને નિમત્રણ મળ્યું એટલે

પાંચે ઇંદ્રિયોમાં વિવશ બનેલો માણસ વીતરાગદેવની આગ્રહુ ઠાક પત્ત કથી,
જનત-જનત દુઝોનાં દાર ખોલી દે તો એમાં આશ્વ શુ કરવું ?

એક કવિ કહે છે

જિયા લોહે સમઘાયો સો સો બાર ।

વિષય મુર્છા સો પુષ્પ પાયો પુનિ તિમ સો હિપટાયો ।

સ્વ પદ્ વિચાર રહ્યો પર પદ્માં મદરત કયો લોચાયો ॥

તન ધન સ્વજન મહી તેરે માહક મેહ ઢગાયો ।

કયો ન તજે કમ જાક સમામૃત કા નિજ મંત છુદાયો ॥

કવિ ટેટશું સુદર કહી રહ્યો છે તે પોતાના મનને કહે છે તને ટેટશી
વાર સમજાવ્યું કે તું વાસનામાં હસાઈશ નહીં પરંતુ તારી આંતર જ એરી
પડી જઈ છે કે જમે એકી વાર સમજાવું છું પણ તે બધું એણે જાણ છે
આ મનની આંતર મ કા । તેની કઈ જઈ છે મનમાં ? આજુ જતે
રોજામાં આવે છે તે જ આજુ તે જાણ છે તેવી જ રીતે મનને વાસના
તરફ ન જવા ટેટશીવાર સમજાવવામાં આવે છે, ટેટશી જ વાર તે એ જ
તરફ દોડી-દોડીને જાણ છે માતા બાળકને નવગાવી-ધાવડાવી સ્વ છે કપાઈ
પહેરાવે છે પણ બાળક જાણે જઈ પડ્યું માટીમાં રમવા લાગે છે તત્ત
તેવી જ રીતે તમે પણ પેલા બાળક જેવું કામ તો નથી કરતાને ।
ઉપાધ્યક્ષમાં મુનિ મહારાજ વીતરાગ-વાહીના જળ વડે નવગાવી-ધાવડાવી
સ્વચ્છ કરે છે અને તમે મનમાં જઈ પાછાં ફર્તા તેવાં ને તેવાં જ જાની
જાઓ છો (સંભારાં હસ્યદશ)

બીજાને ઘેર આતાં નેઈ જે સ્વધાન જાની જાણ છે તેને કુલજ
કહેવાય છે પરંતુ ઇંદ્રિયોની ગુલામીમાં જકડાયેલો બીજાને પડતો નેઈને
પણ સંજ્ઞાન થતો નથી પત્રિજી બીજા પત્રિજીને દીપકથી પ્રેમ કરતું
દુઝે છે અને એને અગ્નિમાં જળના પણ જુએ છે તો પણ તે દીપકની
જળની વાત સાથે પ્રેમ કરવાનું હોયતો નથી વીતરાગ દેવ અમવાન મહાપદ
પોતાની હેમથી દેશનામાં આ તથા સામે રાખી કરાવે છે

રુદ્રેષુ કો નિવિ મુચેઈ વિષ્ય અકાલિપ વાવહ સે વિનાઈ
સર્ગાઠરે સે મહવા વર્મણે આકોષ છોલે સમુદેહ મજ્જુ ॥

વીતરાગજન અ. ૩૨

જેમ દીપકની ઝળકતી વાટમા આતુર બનેલુ પતંગિયુ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ ડપના મોહમા તીવ્ર અનુશક્તિ રાખનાર પ્રાણી વિનાશના ખાણમા જઈ પડે છે, હિંદનો એક કવિ પણ કહે કે .

દુનિયા કી છૂટી પ્રીતિ કરો મત, પ્રીતિ કરી લો પ્રયા ફલ પાયે । મૌન મૃગા સહી મહા સર્વકર, પ્રીતિ સે લો મી પિટારે મે આયે । પ્રીતિ કે કારણ દેલો પતંગ દીપક સે પડ પ્રાણ ગમાયે ॥ દુનિયા .

હિંદનો આ કવિ દુનિયાની પ્રીતિને જૂઠી ઠેરવે છે પણ તમે તો એને સાચી માનો છો ને ! અરે, આ મનડાને કહો કે હે મન ! તુ કેટલુ હઠીલુ બની ગયુ છે ! અનત-અનત જ્ઞાનીઓએ જે સસારને અસત્ય અને અસાર કહ્યો છે, એને તુ સત્ય માની બેઠો છે માછલીએ લોટની ગોળી સાથે પ્રેમ કર્યો ને પોતાનુ ગળુ વીધાવી લીધુ મફારીની બમીના મધુરા તાન સાથે પ્રેમ કર્યો તો તે પણ પટારીમા દેદ થઈ ગયો ઈન્દ્રિયોના વિષયો તો કાચા સૂતરના પલ્લગ પર એસવા સમાન છે જે કાચા સૂતરના પલ્લગ પર એસશે તેના શા હાલ થશે એ તો તમે જાણો જ છો ખરે જ, ઈન્દ્રિયોના વિષયોએ ચારિત્ર્યના દુડગ કરી નાખ્યા છે

જીવનની સાચી શાન્તિને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પ્રાપ્ત કરતા શીખો પણ ઈન્દ્રિયો પર વિજ્ય પામવાનો એ અર્થ નથી કે તમે ઈન્દ્રિયોને નષ્ટ કરી નાખો ભાગ્યમા થોડાક એવા પણ સાધકો થઈ ગયા છે જેઓ મનને ધ્યાને ઈન્દ્રિયોને મારવામા રત રહ્યા બિલ્વ-મગળની વાર્તા આપે છે એમની આખો વિકાર તરફ ગઈ તો એમણે આખો ફેાડી નખી અનાધિગ્નના ફળો તરફ હાથ વધ્યા તો હાથ કાપી નાખ્યા પણ આ રીત ખોટી છે આ તો મનની શૈતાનિયતની શિક્ષા ઈન્દ્રિયોને કરવા જેલુ થયુ માટે ઈન્દ્રિયોને મારો નહી પણ એમને સાધો એને માટે પહેલા મન ઉપર વિજ્ય મેળવો એના પર વિજ્ય મળતા જ ઈન્દ્રિયો પરનો તમારો વિજ્ય નિશ્ચિત છે જ ગણધર દેવશ્રી ગૌતમ સ્વામી મહામુનિ દેશીકુમાર સામે આ રહ્યો બતાવતા રહે છે

પરો જિપ જિયા પંચ પંચજિપ જિયા દસ ।

દસદ્દા હ જિણિચાણં સવ્વ સત્તૂ જિણા મહે ॥

—ઉત્તરાધ્યયન અ ૨૩

એક મનને જીતી લેતા પાયે ઈન્દ્રિયો પર તમારો વિજ્ય થઈ જાય છે.

જાને પશ્ચિમ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી લીધા બાદ પાને પ્રમાણે જાને અવશે પર પશુ તમે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. આ રીતે તમે તમારો તસ્તી દુનિયાના તમામ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકો છો. ઇશને તમારે ઇજવળી નેઈએ. નયનને કહેજો, જ્યાં જ્યાં તારી દષ્ટિ ત્યાં ત્યાં તું છપ્પુ સ્વયં જોજાને જાનને કહેજો, ને ને તું સામયે છે એ જીવન માટે પ્રકાશનું કિરણ લેજો વાસ્તુને કહેજો, જ્યારે તું મોલ ત્યારે એમાં સાકરની મીઠાશ જોજાને કાપાને કહેજો તું જ્યાં જાય સેવાની સુખે દેસાવજો

તમે તમારી ઇન્દ્રિયોને જો આ રીતે ઇજવળો તો તમે નિઃશ્વ-સંયમ પર આગળ વધી શકશો. સાધક-જીવનનું લક્ષ્ય જ સંયમ છે. મરામત્કરું કહે છે. “આ દેહ દેહ તો સંયમને માટે છે.” તમે પશુ પવિત્ર-દિવસોમાં જાતી પ્રતિજ્ઞા લેજો.

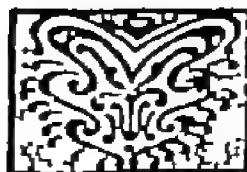
सर्वं जगत् परियाणामि सर्वं जगत् उपखण्डयामि ।’

હે પ્રભો ! તું આસંયમનો રાહ જોડી સંયમ તરફ આવું ! જીવનમાં સંયમ આવે છે ત્યારે શાંતિ પોતે જ સામે આવીને તમારી આવે છે એક વિચારો કહ્યું છે. પ્રેમ જો પવિત્ર છે તો વૈભવનું શું છે ? જીવન જો અમૂલ્ય છે તો પૈસાનું શું કામ છે ? મન જો શુદ્ધ છે મહાનીશી આવશ્યકતા છે ? જાને જીવનમાં જનસંયમ છે તો કાનૂન-કાયની આવશ્યકતા છે ? જીવનમાં જો સંયમ હોય તો કાયદા-કાનૂનની જરૂર નહીં પડે. હા તો આ પવિત્ર દિવસોમાં તમે અસંયમથી પાછા ફરો તમે જેટલા સંયમ તરફ વળશો તેટલી જીવનની સાચી શાંતિ તમારી આવતી જશે.

॥ ॐ શાંતિ શાંતિ ॥

આસ્ત્રા શુદ્ધ
ચોથ

જૈન ઉપાધ્યક્ષ
કાંધવાડી સુ બા

૫૩.

નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ દર્શન

પ્રિય સજ્જનો અને શ્રીમતી માતાઓ,

પર્યુપણુ પર્વના પાવન દિવસો ચાલી રહ્યા છે અધ્યાત્મ સાધનાનું આ પર્વ આપણને સદેશ આપી રહ્યું છે કે આપણે ભૌતિકતાથી પાછા ફરીએ અને આત્મ-સાધના તત્ક વળીએ દુનિયાની રાહ ચાલતા અને ત યુગો વીત્યા, હવે આપણે સાધના-પથ પર ચાલતા થઈએ અધ્યાત્મક જીવન વિતાવવાનો પવિત્ર સકલ્પ આપણી સામે છે આજની ભૌતિકતા-પ્રધાન દુનિયાને આપણે અધ્યાત્મનો સદેશ આપવો છે આપણે કહીએ છીએ કે આપણી પાસે દુનિયાને દેવા માટે ઘણો મોટો અધ્યાત્મસદેશ છે પરંતુ ન્યા સુધી તમે પોતે એ પ્રમાણે નહિ ચાલો ત્યા સુધી દુનિયા તમારા એ સદેશાઓને નહિ સાલજે

ભાષણ કરતા આચરણ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે તમે કહો તો હું એક કલાક સુધી વીતરાગ અવસ્થા અગે ભાષણ આપી શકું છું પરંતુ પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા મેળવતા કેટલો સમય લાગશે એ કાણ જાણે છે ? મોટા મોટા નેતાઓ સેવા અને સહયોગ ધર્મ ઉપર કલાકો સુધી લિજ્જતદાર ભાષણ આપી શકે છે, એમના ભાષણ ઉપર શ્રોતાજનો મુગ્ધ પણ બની જાય છે, તાળીઓના ગડગડાટ દ્વારા એમના ભાષણનું સ્વાગત પણ થાય છે પરંતુ એ ભાષણકર્તાને કહેશો કે તમારી માતા ઘેર ખાટલે પડી છે-ખીમાર છે, એમની પાસે આજે રાત આખી જગતા બેસી રહેવાનું છે, તો તરત એ જવાબ વાળશે કે એ મારાથી થઈ નહિ શકે તમે ખીજુ કામ અતાવો એમને કહેશો કે પાડોશીનું બાળક ખીમાર છે એને સારું દવા

લાગી છે તે કહેશો ખરી પાસે સમય નથી. મોઢાને મોકલી આપીશ. આપણાં ને સેવા જાડુ જતાવી રહી હતી તે બાચરણમાં આવતાં જ લમડી કેમ જતી ગઈ? વાત એ જ છે એક સામરના ચન્દોમા કહ્યું તે

હમેં કહના માતા દે કરના નહીં માતા,

હમેં પોહના માતા દે જહના નહીં માતા ॥

કહેવામાં વાર લાગતી નથી કે અનુભવ એક મિતિમાં દિમાસવને આપી શકે છે પણ તાકાત તે આલવામાં લાગે છે આલુ પર ચડતાં એક એક ઝલસે પરસેવાનાં ટીપાં પડવા લાગે છે ત્યારે દિમાસવની કદરવો પાર થાય છે આધ્યાત્મિક કદરવો પાર કરવી હોય તે આચાર્યને પ્રતિ કરવી પાશે ત્યારે જ આપણે જીવનના સદ્ય સુધી સ્થોતી રહીએ છીએ.

પ્રવન પુરુષ કમવાન મદ્યવીર ને આધ્યાત્મિક સદ્યો જતામાં છે તે જાણે તમે પ્રવચન સાંભળી રહ્યા છો. જાણું પ્રવચન તમે સાંભળી શૂંક્યા એ જાણે આપણે જીવનના ચોથા સદ્ય સંભવિ વિચાર-વિનિમય કરીશું ત્યારે મહાપુરુષે જીવનનું ચોથું સદ્ય એ જતાવ્યું છે કે -

“ અકિરિય પરિયાણામિ કિરિયં હવસંપયગ્ગામિ ।

જ્યાંતે અકિયા કે નિષ્ક્રિયતાને તણ આપણે સક્રિય જતીએ જાણે આપણું જીવનમાં નિષ્ક્રિયતા આવી ગઈ છે નિષ્ક્રિયતા એ પોતે જ જડ છે નૈનદ્ધન એ જડનો નદી પણ ક્રિતન્યનો ઉપસક છે મારે જીવનમાં પ્રવેશી જતાને ત્યાંથી સક્રિય જાણે. કારણ કે ક્રિતન્યનો ખુણુ છે સદ્ય ક્રિયાશીલ રહેવું આદે નિત્રોદતી અષકારપણુ દલા હોય, અથવા સિદ્ધતી સ્વરૂપસ્થિતિ હોય જતેમાં આત્મા સદ્ય સક્રિય રહે છે કારણ કે જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે અતરણ કર્મનો કદી પણ પૂણુ હોય થતો નથી તે સદ્ય ક્રિયોપભર્યે રહે છે જોડે નિત્રો માં પણ આત્મા ક્રિયાશીલ તે રહે જ છે પછી એ વાત ન્યારી છે કે એની ક્રિયા આત્માને તેના નિ / ગુણોથી દૂર ખેંચી લઈ નજીક સ્થિતિમાં અતરણ કર્મનો સર્વાંશ ક્ષય છે અને તેથી જ ત્યાં આત્મા નિજ મુખ્યામાં સેદ્ય પરિણનનશીલ રહે છે

એવું કહેવાય છે કે જૈનદ્ધન નિશ્ચિતપૂરક દ્ધન છે અને એના ઉપર એવો આલોપ મુદ્રા છે કે એણે તે સદા નિષ્ક્રિયતા જ શોખવી છે પરંતુ હું કહીશ કે જોમની જાણી ધારણા છે તેઓએ જૈનદ્ધનનું આતર-લક્ષને ધ્યાનમાં જ નથી જૈનદ્ધનને કદી પણ મોઈ એક બાબત પરતે

આગ્રહ સેવ્યો નથી, કારણ કે આગ્રહમાં એકાત્મી દુર્ગંધ છે જ્યારે જૈન-દર્શનનો આતર-પ્રાણ અનેકાત્મતા વમે છે એ સાચુ છે કે જૈનદર્શન નિવૃત્તિ-પૂરક છે તે ભૌતિક-પ્રગતિમાં વધુ વિશ્વાસ રાખતો નથી પરંતુ એનો અર્થ એ નથી કે તે નિષ્ક્રિયતાનો ઉપાસક છે નિવૃત્તિનો અર્થ થાય છે, પાછું ફરવું તો ગેનાથી પાછું ફરવું ? શુ પોતાના શુભ ભાવોથી પાછું ફરવું ? શુ આત્મિક સદ્ગુણો અને શુદ્ધ વૃત્તિઓથી પાછા ફરવું ? નહિ, પીછેહઠ કરવામાં પણ વિવેક જળવવો પડશે

પીછેહઠનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે આપણે વિકારોથી પાછા ફરીએ વાસનાઓ અને અશુભવૃત્તિઓથી પાછા ફરીએ એક આચાર્ય જૈનદર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવતા કહે છે કે

અસુદ્ધાદો વિણવત્તિ, સુદ્ધે પવિત્રિ જાણ ચરિત્તં,
વદસમિતિ ગુત્તિ રૂઝં વચહારણયાદુજિજ્ઞાસિયં ॥

દ્રવ્યસંગ્રહ-૪૫

દ્રવ્ય સંગ્રહના શ્લોકાર્ધમાં સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી આચાર્ય નેમચંદ્ર જૈન-દર્શનની નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિની વ્યાખ્યા બતાવી રહ્યા છે, અશુભથી નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ જ ચારિત્ર છે અશુભથી-આત્મવિકારોથી પાછા વળવું તે ચારિત્રનું એક અંગ છે તો શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે ચારિત્રનું બીજું અંગ છે જૈનદર્શનને કેવળ નિવૃત્તિવાદી કહેવો તે અર્ધસત્ય છે, અશુભથી નિવૃત્તિ લેવી જોટલી જરૂરી છે તેટલી જ શુભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જરૂરી છે.

આ જ નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનું અન્તર્દર્શન જ અક્રિયા અને ક્રિયાનું રહસ્ય છે અક્રિયાનો અર્થ અહીં અશુભ ક્રિયા છે. અને તેનાથી પાછા વળવાનું છે કારણ અક્રિયાનો અર્થ તદ્દન ક્રિયાશૂન્યતા નથી હમણા જ મેં ઉપર જણાવ્યું તેમ આત્મા કદી નિષ્ક્રિય રહેતો જ નથી અનંત કાળથી આત્મા ક્રિયા કરતો રહ્યો છે પરંતુ તે ક્રિયા તેને પોતાના લક્ષ્યથી દૂર હટાવી રહી છે કલ્પના કરો, એક બહેન સવારે વહેલી જાડી પોતાને હાથે ધરતો કચરો વાળે છે જો કે આજે આ કામને હલકું ગણવામાં આવે છે પરંતુ મુનિ માટે જોટલું પ્રતિલેખન અને પ્રમાર્જન જરૂરી છે તેટલું જ ગૃહસ્થો માટે આ કામ જરૂરી છે કચરો સાફ નહિ થાય તો જળા બાઝી પડશે અને તેમાં જીવોત્પત્તિ થયા બાદ એને દૂર કરવો એ સાચા જૈનનું સલાહુ નથી.

આ? તે બધાંય સંપન્ન થશેમાં તોફાર દ્વારા આ કામ થતું હોય છે પરંતુ તોફાર તે શી ખેલના રાખશે? તેને જીવેલી શું દવા હશે? જેમ દિશમાં અતુકપા નથી જેને તત્ત્વનો બોધ નથી એવા પાસે જમણા અને જ્ઞાની શી આશ્વા રાખી શકાય? હા તો એક બહેન કચરો વાળી એક ખૂણમાં એકઠો કરી દે છે એણે ખજુ કિયા તો કરી જ છે બીજી બહેન જ્ઞાની અને એણે પેસા કચરાને ઊપાડી બહાર ફેંકવાને બદલે ફરી ધરમાં વીંધેરી દીધા કિયા તો જાનેએ કરી છે પરંતુ પહેલા બહેનની કિયા તે સ્વાર્થક કિયા છે ત્યારે બીજી બહેનની કિયા તે નિષ્કળ કિયા છે તેથી જ રીતે મિશ્નાત્વ અને અમાન અવસ્થામાં આત્મા જે કંઈ કિયા કરે છે તે આ બીજી બહેને કરી હતી, તેથી કિયા છે તે કચરાને બહાર ફેંકી નથી અપિતુ વિષયને વાસનારૂપી કચરો પાછો ધરમાં ફેસાવે છે એટલા માટે એને અશુભ કિયા કહેવાય છે ત્યારે આપણે તો શુભ કિયા કરવો છે

તમે અશુભમાં શુભ બધી રમન કરો. તમારે વિચારવું જોઈએ કે તમારી કિયા શુભ તરફ જાય છે કે અશુભ તરફ? તમારા મનની પ્રવૃત્તિ, બાહ્યની પ્રવૃત્તિ તેમ સદીરની પ્રવૃત્તિ શુભમાં છે કે અશુભમાં? મન વડે તમે પ્રવૃત્તિ માટે કેટલું ચિંતન કરો છો? હા માત્ર ખું, અદિત ચિંતનમાં તમારું મન જતું નહિ હોય કાગળ તમે આવક છે ભગવાન મહાવીરની ઉપાસક છો. પરંતુ તમારા પાંચેશીની દુકાને ગિરદી જાય છે અને તમારી દુકાને એક ખજુ માલક આવતો નથી ત્યારે તમારું મન શું બેસે છે? કે ભગવાન, અમીની દુકાને ઉપર માલકો શા માટે જાય છે? એની દુકાને જમ થઈ જાય તો સારું આ અશુભ વિચારો છે એકબીજાને તોડી પાડવાની કિયા તે અશુભ કિયા છે. તમારા ઘડે કોઈનું બધું સાચ તો કર્યો ખજુ કોઈને તેથી જાણ તો નહિ જ પછી મુનિશાને જમીન સાથે દિશર કરે છે અને પ્રયત્ન દ્વારા એ મુનિશાને ઉપાડી દે છે એટલે દબે તમે વિચારી શો કે તમારે શું જનવું છે? દવા કે પછી?

હું તો તમને સમ્પાદ આપીશ કે દવા નહીં પણ પાણીનું કામ કર્યો બી નના ખજ મળ્યું કર્યો. પાણુ સંપુ છે પણ જમવાનું ખુરોશ છે આ જાનના નિર્મીત્તમાં એક વાત સાચુ દરી પણ એને તોડે પાગા માટે તે દક્ષ હો જ દિવસ ખર્ચાત થશે સ્વપ્નમાં જતું અજ્ઞા મર્ષ જતું મનવજમ તમારો સમજો વર્ષને બે વાની કેમિ. કરે તો તમને એને વાગ્યામાં મારક કર્યો અને પેલી આ આનંદાળી વાકી પણ સાચવામાં અને આજળ

વધવામા મદદ કરે છે, ત્યાં તમે તો વળી ચેતનામય છો, પચેન્દ્રિય છો અને મનુષ્ય છો, પછી ખીખતે આગળ વધવામા મદદ ન કરો એવું કદી સભવે ખરું ?

વારુ તો આજે તમે જ્યારે ઘેર જાઓ ત્યારે વિચાર કરજો કે હું અને મારી સપત્તિ ખીખના વિકાસમા કેટલા સહાયક થઈ રહ્યા છીએ ? યાદ રાખજો, પુણ્યના સુયોગે તમને જે સાધનો મળ્યા છે, એ વહેતી ગંગામા કોઈ હાથ ધોવા આવે તો ઈન્કાર કરશો નહિ આમ કરશો તો પુણ્યની ગંગા વહેતી જ રહેશે, પરંતુ જ્યારે સ્વધર્મીઓની સહાયતાથી હાથ સકોચારે ત્યારે પુણ્યની ગંગા પણ સકુચિત બનતી જશે

હું આપીશ તો ખાઈશ શું ? મારા બાળકો ભૂખ્યાં મરશે સહાય કરવાના ટાણે આ જાતના વિચારો જેના મનમાં આવે છે તેને પુણ્યના તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા જ નથી એમ હું તો કહું હસવાથી આનંદ ખૂટતો નથી-તેમ દેવાથી સપત્તિ ખૂટતી નથી હા, પણ ઈન્કાર કરવાથી જરૂર તે ઘટી જાય છે

એક શહેરની વાત છે એક સપત્તિસપ્ન બહેન એક સાધ્વીજીના દર્શન કરવા સારુ આવી લગભગ પચ્ચીસેક હજારની મોટરકારમાંથી તે નીચે ઊતરી એના હાથે અને માથે મોતી જડ્યા આભૂષણો હતા, તે ઉપર ગર્ભ અને સાધ્વીજીને વદના કરી સપત્તિસપ્નની વદના પણ જરા જોવા લાયક હોય છે તે વધુ નમી શક્તા નથી કારણ વધુ નમવા જતા જરા કપડાની ઈશ્તિ બગડી જવાનો ડર રહે છે અને એમા વળી થોડો પૈસાની ગરમી પણ વિનમ્રતા અને ક્રામળતાને ઓછી કરી દે છે

હા, તો શેઠાણીજીએ તેરી જ લટકેદાર વદના કરી, અને નીચે બેઠી ગર્ભ પાસે જ એક ગરીબ વિધવા બહેન બેઠી હતી એની આર્થિક સ્થિતિ કથબોલી હતી તે અઠમ-અઠમના પારણા ડરતી હતી સાધ્વીજીએ એના તરફ સંકેત કરતા કહ્યું આ ગરીબ બહેન છે, ધાર્મિક જીવન વ્યતિત કરે છે કંઈક મદદ કરા શકે તો સારુ પુણ્યપ્રકૃતિએ તમને દીધું છે, તો એનો આવા શુભ કામોમા ઉપયોગ થાય તો તે શુભ ફળ જ આપશે

મહાસતીજીની વાત સાલળીતે પેલી શેઠાણી બેઠી મહારાજ, ઊટની ગરદન લાખી છે તો તે શું કાપી નાખવા માટે છે ? વધુ પૈસા છે પણ તે વહેચી નાખવા માટે નથી અને એક પૈસો પણ તેના હાથમાથી સર્થો

નહિ ધોડી વાર તે ત્યાં બેઠી પછી તે મોટરમાં બેસી પોતાને મેર ચઢી મઈ આ બીના બન્યાને હજુ ૭ દિવસ પસુ વીત્યા નહિ હોય કે તે જન્મે નનો પુત્ર કાળા જન્મરને આજે પકડાઈ ગયો અને તે પસુ એવા સકળમાં કે છૂટવાની ડાઈ જગ્યા રહી નહિ. એના કેસ પ્રકણ રૂપિયા દસ હજાર છડી ગયા અને આખરુ પસુ માટીમાં મળી મઈ કોટની મરદન એક જ કપારે કપાઈ મઈ

આજે તમે વિચારો કે તમારી સપત્તિનો કેટલો ભાગ શુભ આવે વપરાય છે અને કેટલો અશુભ આવે ? પોતાના વૈભવ અને વિશ્વાસમાં સપત્તિની કમી નથી તમારે રેલમાગ્ય કરવી લશ્મી તો હન્ડ કલાસની ટિફિડ ભેટા સિનેમાખરમાં પાંચની ટિફિડ નહિ અજે તો હસની લેસો પસુ કેઈ મરીમે પોતાની સજ્જત બાબુએ મૂકી હાથ પસાચી તો તમામ ઈન્જિનએ, સેલ્ફોક્સ માદ બાવી જશે અને બ્યારે સમા તુ ડાઈ કામ આવશે તો હસી કાઢશે કે સાહેબ હજુ તો ૭ રોકીઓને વરાવવાની છે શુભ કાર્માં સો-સો જહાનાં માદ આવી ગયા છે શુભ કાર્ માટે બ્યારે દિલ સકુમિત અને છે તો સમજી ભેલુ ભોઈએ કે હજુ શુભ અને અશુભનો ભેદ સમજીને નથી ! નરતત્વમાં પૂરુષ અને પાપ તત્ત્વનુ રદલુ કરતાં-કરતાં મળુ સુષ્મ પરુ જીવનના મેદાને બ્યારે આ પ્રજા બાબ્યો ત્યારે નાસી જ ગયા !

નિર્દોષન હરમાવે છે કે તમે અશુભમાંથી શુભમાં પ્રવૃત્ત થઓ અને શુભમાંથી શુદ્ધતા કાઢી જાઓ પૂપ પરિણતિ તે અશુભ છે પૂરુષ શુભ છે તે નિર્દોશની પરિણતિ શુદ્ધ છે તે તો શક્યો રૂપિયો છે અશુભને સમાપ્ત કરવા માટે શુભ પરિણતિ અભ્યાવચમાં આવે છે કારણ કે કંઈ વડે કંઈ કાઢી શકાય છે સસારના રાજને તિવાર્ય માટે ત્યાજ્યે રાજ અન્યાય છે અને ત્યારે ત્યાજ્યો પસુ રાજ સમાપ્ત થાય છે ત્યારે વીતરાજ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે

તમારી અને મારી તમામ સ્થપના વતચજ દસા પ્રાપ્ત કરવા માટે છે એક ક્ષિએ પ્રાર્થના કરતાં ક્યું છે કે :

પ્રમુ વીઠરાગ સયામા યદ પ્રાપ્ત્ય દમારી
દમ મિજ સ્વરૂપ પાયે પાયે રજા શુદ્ધારી ॥

આખની પ્રથનનુ લક્ષ્ય છે નિત્યજ માર થા મેજરથી એની સ્થપના

માટે આપણે સાધના ક્ષેત્રમાં ઝપટાવવું પડશે તમે વિચાર્યું તો ધાણું છે, પણ હવે આચરવું પડશે એ ખરું છે કે લક્ષ્ય વિના નીકળી પડવું પણ ખોટું છે, પરંતુ કેવળ બાણી લેવા માત્રથી મઝીલ આવી જતી નથી એને સારું તો ચાલવું પડે છે સવાથી સોનાની પરીક્ષા થાય છે તો સોનાથી એરણની પરીક્ષા થાય છે જે એરણ એ બનાવી શકે કે આ સોનું છે કે પિત્તળ છે તે એરણ નથી, એ છે કાળો પથ્થર ! એવી જ રીતે જ્ઞાનથી ક્રિયાની બાણી થાય છે, અને ક્રિયાથી જ્ઞાનની વિવેકયુક્ત ક્રિયાને બોધ એ બોધ થાય છે કે એણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

ક્રિયા જ્ઞાનને વેગ આપે છે એના અભાવે જ્ઞાન પાગળ રહે છે આચાર્ય માધવ-મુનિજી મહારાજ પ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતાં ફરમાવે છે કે,

લંઘત વદત નાથ પ્રતિ ઝિન ચે

વસો વિપમ પહારો ।

ચરણ રૂપ લેલો ચરણ કૃપા કર,

તો નહીં લંઘત વારો

શરણ મૈં લીનો તુમ ચરણારો ।

આચાર્ય માધવ મુનિજી મહારાજ કે જેને માટે એ કહેવત રચાઈ છે કે, “સો સાધુ અને એક માધવ ” અને જેમની સિદ્ધગર્જનાની સામે વિરોધીઓના પ્રાણ કપતા હતા-તેઓ પ્રભુની સ્તુતિ કરતાં કહી રહ્યા છે. “આ સસાર એક પર્વત છે અને એ પર્વત એવો તો વિપમ છે કે એના પર જેમ જેમ હું ચઢતો જાઉં છું તેમ તેમ એ વધતો જ જાય છે પરંતુ હું પ્રભુ, ચારિત્રશી ચરણ (પગ) મળી જાય તો એને ચઢવામાં કશી વાર લાગશે નહિ ”

ચારિત્ર અર્થાત્ જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ભવ-બ્રમણને સમાપ્ત કરી છે સિદ્ધો એક બાબુથી ધસાયેલો હોય તો બખ્તરમાં તે ચાલતો નથી એવી જ રીતે જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયા પણ લક્ષ્ય સુધી પહોંચાડી શકતી નથી જ્ઞાનરહિત ક્રિયા આવળી ક્રિયા છે તો નિષ્ક્રિય જ્ઞાન પણ છે અને પોત-પોતામાં અધૂરા છે હજાર લૂટા એકઠા થઈ જાય તો પણ એક પૂર્ણ વ્યક્તિનું કામ કરી શકતા નથી જે જ્ઞાન આચરણમાં આવ્યું નથી તે કેવળ એક જાતનો ભાર જ બની રહે છે

આચાર્ય લદ્દખાહુ સ્વામી ક્રિયારહિત જ્ઞાનને ભારરૂપ બતાવતા કહે છે

માહિતી મેળવવી એ એક ચીજ છે અને વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે બીજી ચીજ છે એક હીરાની કિંમત બાણી લેવી તે સરળ છે, જિતુ હીરાને ખરીદી લેવો તે કઠિન છે. પાસે રૂપિયા હોય તો જ ખરીદી શકાય છે. ઇતિહાસ-લખવામાં વાર લાગતી નથી પરંતુ ઇતિહાસ બનતા વાર લાગે છે એક લેખક ભગવાન મહાવીરનો ઇતિહાસ એ દિવસમાં લખી શકે છે પરંતુ એ પતિત પાવન પુરુષોત્તમ ભગવાનનો ઇતિહાસ બનવામાં કેટલો સમય લાગ્યો? બાર-બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપશ્ચર્યા કરી એ લખાનક કષ્ટોને સહન કર્યા પછી જ તેઓ ભગવાન બની શક્યા એની વાત સાબળતાની સાથે જ કાયરોનું હૃદય થરથરી જાય છે. ત્યારે એ કથનીના નિર્માણમાં કેટલી સાધના અને સયમની જરૂર પડી હશે?

ચિત્તોડનો ઇતિહાસ લખવામાં શુ વાર લાગવાની છે? પરંતુ તેની રચનામાં કેટલા સાહસ અને વીરતાની આવશ્યકતા પડી હશે, એ કાણ નથી બાણતુ, વારુ? પેલી સુકુમાર રાણીઓ જેમના પગ તળે કૂચોની પાદડીઓ રહેતી હતી તેઓ સતીત્વના રક્ષણ કાળે ધગધગતી ચિતામાં ફેદી પડી કેટલું સાહસ હશે એમનામાં? હા, તો સાબળવા અને બાણવામાં વાર લાગતી નથી પણ વાર તો ત્યાં અને ત્યારે જ લાગે છે કે બ્યારે એ રસ્તે ચાલવાનો પ્રયત્ન આવે છે મુખર્ધનું નામ સાબળી લેવા માત્રથી કે તમે એનો રસ્તો બાણી લેવા માત્રથી હું કાઈ મુખર્ધ પહોંચી શક્યો નથી, એને સારું થઈને તો ચાલવું પડ્યું, ભય કરે ગરમી સહીને પણ ચાલવું પડ્યું રસ્તે પગેવાના રીપા ચાલી નીકળ્યા હતા ત્યાં જ તમારી મુખર્ધનગરોમાં હું પહોંચી શક્યો છું.

બાણી લેવાથી અડધી સમસ્યાનો ઉકેલ આવે છે, પરંતુ મઝીલ સુધી તો આપણે ચાલવા માડીએ તો જ પહોંચી શકીએ છીએ એટલે કહેવામાં આવ્યું છે કે

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ ॥

મોક્ષની મઝીલ સુધી પહોંચવા માટે જ્ઞાન બેઈએ કે દિયા? માની લો જ્ઞાન વિના ચત્રિત આવતું નથી, અને કૃત્ત જ્ઞાન વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી પરંતુ યથાખ્યાન ચાત્રિત વિના કેવળજ્ઞાન થઈ શકતું નથી. મોક્ષ માટે કેવળજ્ઞાન જરૂરી છે પરંતુ કેવળજ્ઞાન થયા પછી પણ વ્યા સુધી આત્મા સર્વ સવસ્થ સ્પર્શ ચાત્રિ અને નેત્રોની અવસ્થા પ્રાપ્ત નહોતો

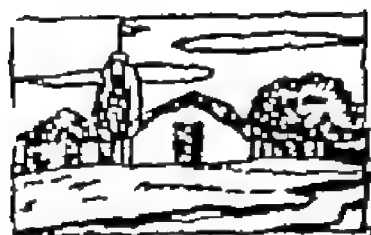
નથી ત્યાં સુધી આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. મોક્ષનું સૌથી નિકટ પ્રતીક કારણ તે આરિત્ર જ છે. આરિત્ર વિના આનંદ ખરું આવતો નથી. કમળા કરી એક માણસ પ્રીતિભાજનમાં જાયે. ભાણમાં પુરીએ આવી અને સાડા ખરું આત્મા તે સાડા આવડેને બદલે ખિસ્સામાં ભરવા દાખલ. હવે તમે જ બતાવો શું એને સાડા આવડેને આનંદ મળશે ખરો? સાડાને ખિસ્સામાં ભરવાથી નહિ. આવડી આનંદ આવે છે. તેવી જ રીતે મેળા વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણી લેવા માત્રથી નહિ પરંતુ એને જીવનમાં ઉતારવામાં આનંદ આવે છે.

તમે જે કંઈ સંબંધિત છે અને જે કંઈ જાણ્યું છે તેને તમે જીવનમાં ઉતારો. આરિત્ર તરફ ભરવા મીઠામાં ખજાણા જ તમને તમારા સંબંધિત સક્ષમ સુધી પહોંચાડી શકે.

જી શાંતિ શાંતિ

આવડું વડ નોંદો
રવિક્રમ સવત ૨ ૧૬

જે મર્મ સ્થાનક
કાંઠાવાળી મુઠ્ઠી

આલોક તે પરધેકના સુખ જ્ઞાતી દશા પર /
નિશર છે

પણને આરામી પેટ કચાઈ જવાના સમયનું જાન
દેવ છે જ્યારે મૂળ મનુષ્યને પેટના પતિંગામનુ જ્ઞાન હોવું
નથી

આજનું વ્યાખ્યાન દર્શનવિશુદ્ધિ નામથી જે દર્શન-વિશુદ્ધિને સમજવા, પહેલા આપને દર્શનને સમજવું પડે. દર્શનનો એક અર્થ છે જેવું, જે સામાન્ય ગતે પ્રચલિત છે. દર્શનનો એક અર્થ તાર્કિક ગિદાત પાણ છે. આમુક ખાસ પ્રકારની વિચારધારા પણ આપણે ત્યાં દર્શનના નામે ઓળખાય છે જેમ કે લૈનદર્શન, યૌદ્ધદર્શન, સામ્યદર્શન વગેરે. દર્શનનો એક બીજો પણ અર્થ છે, જે શ્રદ્ધાના અર્થમાં વપરાય છે. તત્ત્વનો નિયમ એ પણ દર્શનની એક પરિભાષા છે. આપણે અહીં છેલ્લા અર્થમાં દર્શનનો પ્રયોગ કરવાનો છે.

જ્યાં સુધી દર્શન પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યાં સુધી અત્યંત દર્શન નથી થઈ શકતું. વસ્તુને તેના સાચા સ્વરૂપમાં જોવી તે શુદ્ધ દર્શન છે. હૈય (ત્યાજ્ય) વસ્તુને હૈયરૂપે, જ્ઞેય (જાણવા યોગ્ય) ને જ્ઞેય અને ઉપાદેય (પ્રાપ્ત કરવા જેવી) ને ઉપાદેય તરીકે ઓળખવી તેનું નામ દર્શન છે.

સમ્યક્દર્શન એક ખીજ છે જે એક દિવસ ચાગ્રિના વિશાળ વડલામાં પહોંચી જઈ, સસારના અનંત અનંત પ્રાણીઓને માટે શાંતિ આપનાર બને છે. તે સાધનાના લય મહેલનો પાયો છે. પાયા વિના-મજબૂત પાયા વિના, રેતી ઉપર ચણાયેલો મહેલ કંટકો વખત ટકી શકે. અતરમાં જ્યાં સુધી સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત નથી થતો, ત્યાં સુધી, કેવળ ઉપરના ક્રિયા-કરો, આત્માને લવપર પરાના ચક્કરમાંથી મુક્ત કરી શકતા નથી. ભલે તેનાથી વ્યર્જના મહાન સુખો મળે પણ જન્મમરણના ફેરા જરા પણ ઘટતા નથી.

સમ્યક્દર્શનના અભાવે કરવામાં આવતી સાધનાની કિંમત, એકડા -

વિનાનાં મીઠાં જેટલી છે. જો પહેલાં એકઝે હોય અને પછી મીઠાં મધ્યવર્તી નાઓ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હસજણી વધતી નામ છે જેટલાં મીઠાં વધારતાં નાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસજણી વધતી જશે. પરંતુ જો એકઝે કાગી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ! એ જ રીતે સાધનાને માટે સમ્મત્ત્વ એકાગ્રતા કામ કરે છે.

સમ્મત્ત્વની આ વિશાળ અણુઆણી પાછળ એક સ્વસ્થ છે તે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જગતને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે. તમે તમારા મિત્રને ત્યાં ગયા અને તેના ઘરમાં એક સોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મનમાં પછે કાઈ બીજો માણસ આવ્યો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્નેએ પણ બન્નેના જોવામાં ફેર છે. એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુએ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ. તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર ભૂલી ગયો છે તેણે જૂથ કરી છે. સોનાની વસ્તુ ખામ રખાતી ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો કુ તને વાત કરુ. બીજા જે બાઈ આવેલા છે તે બીજો જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જરા ખસી જાય તો કુ વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્મત્ત્વનું સંસ્કારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસ્કારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્ર ત્રિ આપે છે. તેમાં પિકારી બાવનાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે. વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રવહ થાય છે. સાથે જ તેનામાં બનાસકિતિભાવ પણ પ્રગટે છે. જેથી તે સંસ્કારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થતા રહેતા નથી. વહાણ પાણીમાં ચામે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે તેનો અધિષ્ઠા બાજ પાણીની અંદર હોય છે તેની નિમ્ને અધાજ પાણી છે. છતાં તે ડૂબતું નથી. કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી. તેમ, સમ્મત્ત્વથી પણ સંસ્કારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાનો સાગર છે. ઈર્ષ્યા અને દ્વેષના મગરમગ્ગો ફરતા હોય છે. છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી. કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે. જોડે સુધી ડૂબકી આરે છે. કિનારે જોએ અખિતને ચિંતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવવી શકશે કે નહીં ? પણ ધીરો ૪ વારમાં તળાવો ઉપર આવવી જાય છે. સમ્મત્ત્વનવાળો અપ્રત્યા સંસ્કાર સમુદ્રના કિનારોમાં ડૂબકી આરે છે. છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસ્કારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આવી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની ભાવના દૂર થવી જોઈએ. ન્યા મુધી મોહની ભાવના છે ત્યા મુધી સસારની ભાવના મીઠી લાગશેજ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમા તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતાં લીખડાનો કડવો સ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે ન્યા મુધી આત્મામા મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યા મુધી ભૌતિક પદાર્થોમા મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિત્તે કાઝકોડીથી સાગરો પવની છે તેમાથી અગનોતર કાઝકોડીથો પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામા **જમો અરિહંતાળ** કહેવાની ભાવના જન્મી થાય છે.

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમા પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અકામ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રિશિને ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ રહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારેજ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે.

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમા થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે. ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩ અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિજય સળધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સળધમા, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે.

વિનાનાં મીઠાં જોઈ છે એ પહેલાં એકઠું હોય અને પછી મીઠાં મધવતી જાઓ, તો દરેક મીઠું તેની કિંમત હસમજી વધતી જાય છે જોઈતાં મીઠાં વધારતાં જાઓ તેટલા દરેક વખતે તેની કિંમત હસ હસમજી વધતી જાય. પરંતુ એ એકઠું કાળી નાખવામાં આવે, તો પછી તે મીઠાની થી કિંમત રહેશે ? એ જ રીતે સાધવાને માટે સમ્યક્ત્વ એકાગ્રતા કામ કરે છે.

સમ્યક્જ્ઞાનની આ વિશાળ સુસુગાયાની પાછળ એક રહસ્ય છે તે આપણને નથી દૃષ્ટિ આપે છે તેની પ્રાપ્તિ પછી જીવન અને જન્મનને જોવાની રીત બદલાઈ જાય છે તમે તમારા મિત્રને ત્યાં જ્યાં અને તેના ઘરમાં એક ચોનાની વીડી પડેલી જોઈ તમારા મધ્ય પછે માર્ગ બીજો માણસ જાયો અને તેણે પણ જોઈ જોઈ બન્યો પણ બન્યા જોવામાં ફેર છે એક મિત્રની દૃષ્ટિએ જુઓ છે અને બીજો ચોરની દૃષ્ટિએ તમે જોઈ તો તમને વિચાર થયો કે તમારો મિત્ર ભૂલી ગયો છે તેણે ભૂલ કરી છે ચોનાની વસ્તુ આમ રખાઈ ન રાખવી જોઈએ. એ આવે તો હું તેને વાત કરું બીજા જે ભાઈ આવેલા છે તે બીજે જ વિચાર કરે છે તે વિચારે છે કે જો આ જવા ખસી જાય તો હું વીડી હાથ કરી લઉં.

સમ્યક્જ્ઞાન સંસારને જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે તે સંસારના સર્વ જીવો પ્રત્યે મિત્રદૃષ્ટિ આપે છે તેમાં વિકારી સાધવાનો નાશ થઈ અધિકારની દૃષ્ટિ આવે છે વિશ્વના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે તેના હૃદયમાં સમભાવની ધારા પ્રગટ થાય છે સાથે જ તેનામાં અનાસક્તિભાવ પણ પ્રગટે છે જેથી તે સંસારની વાસનાઓનો હૃદયમાં પ્રવેશ થવા દેતો નથી. વહાણ પાણીમાં આવે છે તેની આરે તરફ પાણી હોય છે તેનો આઘો ભાગ પાણીની અંદર હોય છે તેની નીચે અભાગ પાણી છે છતાં તે ડૂબતું નથી કારણ કે તે પાણીને તેની અંદર પેસવા દેતું નથી તેમ, સમ્યક્ત્વની પણ સંસારની અંદર રહે છે તેની આરે તરફ વાસનાઓ સાગર છે છતાં અને દેવતા મજરમજો કરવા હોય છે છતાં તે તેમાં ડૂબતો નથી કેમકે તેને તરવાની કળા આવડે છે.

કુશળ તારો તળાવ અને સમુદ્રમાં તરે છે કોઈ સુધી ડૂબી મારે છે કિનારે ભીંસે અકિને પિતા થાય છે કે આ તો છેક નીચે ગયો. ઉપર આવી શકે છે નહીં પણ ધીરજ ન વારમાં તળાવો ઉપર આવી જાય છે સમ્યક્જ્ઞાનવાળો આત્મા સંસાર સમુદ્રનાં બેઠાણમાં ડૂબી મારે છે છતાં તે ડૂબતો નથી. કારણ કે સંસારની વાસનાને તે અંતરમાં પ્રવેશ કરવા દેતો નથી.

આની અનાસક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અતરમાથી મોહની લાવના દૂર થવી જોઈએ જ્યાં સુધી મોહની લાવના છે ત્યાં સુધી સસારની લાવના મીઠી લાગશે જ લીખડો કડવો હોય છે પરંતુ જેને સાપ કરડ્યો હોય અને જેના શરીરમાં તેનું ઝેર ફેલાયેલું હોય, તેને કડવા લીખડાના પાન પણ મીઠા લાગે છે પણ ઝેર ઊતરી જતા લીખડાનો કડવો ગ્વાદ જણાઈ આવે છે. એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનું ઝેર ફેલાયેલું હોય છે ત્યાં સુધી ભૌતિક પદાર્થોમાં મીઠાશનો અનુભવ થતો રહે છે અધ્યાત્મનું અમૃત પણ તેને અપ્રિય લાગે છે મોહનીય કર્મની સ્થિતિ સિતે કાઝકોડીથી સાગરો પાની છે તેમાથી અગનોતર કાઝકોડીથી પણ કાઈ વધુ ક્ષય થાય છે ત્યારે તો આત્મામાં જામો અરિહંતાજ કહેવાની લાવના જાગૃત થાય છે

સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો ક્રમ

હવે આપણે જરા સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના ક્રમ ઉપર વિચાર કરીએ જેવી રીતે નદીના પાણીમાં પડેલો પથ્થર, નદીના પાણી વડે અથડાઈ, ધસાઈને, સ્વાભાવિક રીતે, ગોળ બની જાય છે, તેવી રીતે આત્મા, સસારની ઠોકરો ખાઈને અક્રમ-નિર્જરા દ્વારા, કર્મબંધનથી હળવો બને છે, ત્યારે રાગ-દ્વેષની ત્રયિતે ભેદીને, સમ્યક્ત્વની અભિમુખ બને છે ત્યાર પછી, તેની આતર-ઉત્ક્રાંતિ ચાલુ ગહે છે પરિણામોની વિશુદ્ધિ દ્વારા દર્શન સંપત્તિનું ઉપશમન, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ કરે છે ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વના અસીમ પ્રકાશનો અનુભવ કરે છે

આ હું એકી સાથે કહી ગયો છું પણ તે વધારે વિવેચન માગે છે તમારા મનમાં થશે કે દર્શનસંપત્તિ શું છે, તેનું ઉપશમન કેવી રીતે કરી શકાય છે ક્ષય અને ઉપશમ શું છે ?

૧ અનંતાનુબંધી ક્રોધ	૨ અનંતાનુબંધી માન
૩ અનંતાનુબંધી માયા	૪ અનંતાનુબંધી લોભ
૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય	૬ મિશ્ર મોહનીય અને
૭ સમ્યક્ત્વ મોહનીય	

આ સાત દર્શન-સંપત્તિ કહેવાય છે અનંતાનુબંધી ચતુષ્ટય ઉપર તો તમે સાલળી ચૂક્યા છો કપાયવિનય સખધી બોલતી વખતે તેના ઉપર હું પૂરતું કહી ચૂક્યો છું મિથ્યાત્વના સખધમાં, આચાર્યોએ પૂરતું વિવેચન કર્યું છે

જીવનની એ અધાર્મિકી રાત્રિ જોમાં આપણે દિતો અને અધિકતો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા દેખાવી દેખ અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂન કરતા હોઈએ છીએ તેને આત્મની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે ત્યારે આપણે સ્વાથ અને સત્ય જાનને સમાન મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી આવૃત્ત દષ્ટિ મિથ્ય દષ્ટિ કહેવાય છે જો કે તેણે સત્યનુ દશન કયુ છે પણ સ્વાર્થ તેના પાછા છાડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગ્રીવ ગમ્મ છે અને જીવનની જોડાન પંજોમાં અસત્યની પૂળ કરે છે આ અસત્યનાં બે રીપાં સત્યનાં દૂધને ઝેરમય બનાવે છે

ત્રીજુ છે સમ્યક્ત્વ મોક્ષનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ જેવી છે કે ગર્ભ મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે જીવનપ્રમાણમાં સત્યની ભાષિમા દેખાઈ રહી છે આં દલુ મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. દલુ થોડોક અધારપટ બાકી છે આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ જાય છે પણ પ્રત્યોદય બાકી રહે છે

જ્યારે આત્મા દશન સ્પેતકનો પુર્ણપણે ક્ષય કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષાનિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની બાંધીને વસ નથી કરી શક્યો ત્યારે તે તેને દશાવી દે છે ગેરી રીતે ફટકરી પાછીમાં નાખવાથી પાછીગતિ કયરો છોડે પછી નીચે બેસી ત્વક અને પાછી ચેત્તુ થઈ જાય છે પણ તેમાં મેલ દૂર થયો નથી. જો કદાચ તેને ત્યાગવામાં આવે તો પાછો કયરો ઉપર પાછીમાં બારી નહીં શકે છે કયરો ક્ષાનિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા દશન સ્પેતકનો ફેટકે બગે ક્ષય અને કે તેક બાકી ઉપસમન કરે છે તેમાં પૂરો ક્ષય કે નહીં ઉપસમન નથી હેતુ એટલે તેમાં પાછાં બે (ક્ષાનિક અને ઉપસાન) ગેટલી રિશુદિ નથી.

આ અંતરની ઉદ્ધાનિ તેના જીવનમાં બધ મોટો ફેરફાર લાવે છે હવે તે સત્યનો દશ છે અને મુક્તિપ્રાપ્તિ બારી છે તેનું કારણ પણ બદલાઈ જાય છે સ્વપરિવૃત્તિમાં સ્થિત થયું એ જ તેનું પાપ અને છે કુનિવાન્ય જોનિક પદ્ધતિની વિષ્ણુ તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એવો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા આરિત રીધાર કરી લે છે પણ એ સમય તેને ચારિત્ર પ્રત્યે અનુસમ અવસ્થા પેદા થાય છે

સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એટલું પરિવર્તન જાર આપે છે કે તે જ અને પાછાં રક્ષણને સમજે છે આ રક્ષણ સમ ત્યાં

એ પણ ધગો મોટો લાલ છે કારણ કે તે સમન્થા પગી પરવત્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાન પામે છે તે છવનના દરેક ક્ષેત્રમા અનાસક્ત રહેશે માતપિતા, જે એકથી પુત્રનુ પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીકરીના માથાનુ દર્દ, માતાના માથાનુ દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહો શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આશુ નહિ જોઈ શકે, આટલુ વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીકરી પારકા ઘરની વત્તી છે એક ફિસ, તેને ખીજનના ઘેર જવાનુ છે આવી જ વાત સમ્યક્તવી છવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીજઓનુ ગદાણુ પણ કરે છે કેમકે તે જવાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધુ મારુ નથી

અરૂપના ભેદનુ વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક ગિથિતિનો અત લાવે છે કાગ્લુ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને માથી કાઈ પણ થતુ નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યુ છે તે મારુ નથી એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયુ છે તે મારુ નહોતુ એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારુ હતુ જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિપાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કાગ્લુ કે તે દુનિયાને એક રગમય (Stage) માને છે રાજમરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દશ્ય છે તેમા કાઈ વખત સારા તો કાઈ વખત નકારા દશ્યો જોવામા આવે છે

નાટકમા જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાથી આખી લગનુ સામ્રાજ્ય જતુ રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરતુ જો કદાચ તેના ખીસામાથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયુ ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનુ રાજ્ય, તે સાચુ રાજ્ય નહોતુ તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનુ થયેલુ નુકસાન પણ પોતાનુ હતુ

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દશ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જાવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે એ ધ્રુવીના રાજ્યને જૂઠું માન્યુ, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાઈ દુ ખ થતુ નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુ ખ થયુ કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુ ખનુ કારણ છે એ નાટકનુ રાજ્ય સાચુ

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચુ છે ? આ પણ ને પ્રેરતુ જ રાજ્ય છે. ખરોખર અને સાચો રાજ્યની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ ને પ્રેરતો એક જ છે.

પદાર્થોનું સાચુ સ્વરૂપ તમે ઓળખશો. પછી દુઃખ જેવી કંઈ વસ્તુ જ રહેશે નહિ. તત્ત્વનો વ્યાપક પરિચય એ જ સમ્મશ્ત છે તે પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે એ જાણવો કે તમે સસારને જેમ માનો છો કે મહલ ! તેમને, જેમ સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છૂટી શકે છે. કાઈ અનુયયીને ક્ષત્ર વર્ષની કેદની સજા થઈ હોય તો જેમ જેમ દિવસ વીતતા જાય અને તેનો મુક્તિનો દિવસ નજીક આવતો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે. પણ જેણે જેમને મહેલ જ માની લીધા તેનો છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે ?

સમ્મશ્તી બ્રહ્મા સસારને મહેલ તરીકે નહિ પણ જેમ તરીકે જ જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મહેલ છે ? કહે તેને મોહો મજશે તે જ કહે તે, એ જેમનાં મનમાં તેની નાખી નીકળી રહેશે. પણ તે એક સેકન્ડ પણ તેની પાસે કોનો નહિ રહે. સિદ્ધને જોઈશ તો પાંજરામાં પૂરવામાં આવે તો તે ચુપચાપ બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમજે છે કે હું વનને સ્વતંત્ર રાજા છું. હું કેદી બનવા સમર્થ નથી તેને જોઈ કે તો કસ્વામાં આવ્યો છે પણ જે મિનિટ લાગી જાય તો મોહા મજશે તે જ કહે તે ત્યાંથી નાસી જશે એક સેકન્ડ પણ કોનો નહિ રહે. બીજાવાર તે પાંજરાની સાથે પણ જોશે નહિ.

પરંતુ મેં જાને પોપટના સજામાં એવું નથી વધારે વખત પાંજરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની લે છે. પછી તે પાંજરા ઉપાડી રાખવા છતાં તે કોઈ જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉપાડી મુકવામાં આવે તો પણ તે કોઈને પાછાં સાં જાતી જશે કારણ કે તેમણે પાંજરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે. સમ્મશ્તિ બ્રહ્મા ક્ષત્ર સદાચર રાજાના જે પોતાનું ઘર માને છે. આવી જાતે તેને મટે પારકાં ઘર છે.

આથી સમ્મશ્તી, દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ કે રો, શેઠ બનીને નહિ બનવા જાય. (કેઈનાકાલ) જાણને રહે છે. કદા તમે જાણવો કે તમે શેઠ બનવા ઇચ્છો છો કે મેનેજર ? મેનેજરી માંથી આફિસની તમામ બંધનતા દેખ છે લાગે રહિયો, તેની પાસે અને

છે અને જાપ છે છતાં પણ તેને લાખોના ગાયવાથી દર્પ થતો નથી કે લાખોના જવાથી રોક થતો નથી કેમકે તેની દષ્ટિ દી છે જો કે શેઠ પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી ગણતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાજના હિચાળમા એક નવો પૈસો પણ ધર્યો તો રોડના મગજમા ચિતા ધાય છે, એટલા માટે હુ કહુ છું કે એની દષ્ટિ કેળવો

દષ્ટિભેદ

અમ્યક્તરી અને મિથ્યાતરી બન્ને ધરતે ધર અને પટતે પટ રૂપે માને છે. અમ્યક્તરી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડા કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાતરી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી ખજી બન્નેમા ફેર ગો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડે કે બહારથી બન્નેની દષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પરંતુ નથી તેની પાછળ જે દષ્ટિભેદ છે, એ જ અમ્યક્તરી અને મિથ્યાતરીની વચ્ચે ભેદ પાડે છે, એક સૌ હર્ષવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે. એકની આખોમા વિકાર ભર્યો હોય છે, તો બીજાની દષ્ટિ તેમા પર્વલવનના સચિત પુણ્યનુ ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે ઝવેરીની આખો પથાસ હજારની કિંમતનો હીરા જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ મિથ્યાતરી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન અવસ્થા જ જુએ છે જ્યારે અમ્યક્તરી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અંત ત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-સ્વ સાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-વશાઓને છોડીને સ્વભાવગ્રાસ્ત થઈ સુક્રિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે

વાદી અને પ્રતિવાદીના વક્ત્રીઓ કાયદાના એક જ પુસ્તકા વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છાડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

જીવનની એ અઘાતધેરી રાત્રિ, તેમાં આપણે દિતનો અને અહિતનો વિવેક જોઈ બેઠા હોઈએ. જ્યારે આપણને સત્યમાં અસત્યની બધા રૂપાળી હોશ અને અસત્યની આપણે સત્યરૂપે પૂજા કરના હોઈએ છીએ તેને આજમની ભાષામાં મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે આપણે સ્વામ અને સત્ય બન્નેને સમૂહ મહત્ત્વ આપીએ ત્યારે તે અસત્યથી અદૃશ્ય દૃષ્ટિ મિશ્ર દૃષ્ટિ કહેવાય છે. જો કે તેણે સત્યનું દેવન ઠકું છે. પણ સ્વામી તેનો પીછા છોડ્યો નથી. આવે વખતે તે સત્યનાં ગીત ગાય છે અને જીવનની એકાંત પળોમાં અસત્યની પૂજા કરે છે. આ અસત્યનાં એ ટીપાં સત્યનાં દૃષ્ટિ ઝેરમય બનાવે છે.

ત્રીજું છે સમ્યક્ત્વ મેલકનીય. તેમાં આત્માની સ્થિતિ એવી છે કે તેમાં મિથ્યાત્વની રાત્રિ વીતી ગઈ છે. જીવનપ્રભાતમાં સત્યની લાક્ષિણ્ય રૂપાળી રહી છે. છતાં હજી મિથ્યાત્વની રાત્રિ પૂરી વીતી ગઈ નથી. હજી સોઝાક અધિકારપટ બાકી છે. આ સ્થિતિમાં મિથ્યાત્વનો રસોદય સમાપ્ત થઈ ગયો છે. પણ પ્રદેશીય બાકી રહે છે.

જ્યારે આત્મા ફક્તન સપ્તકનો પુણ્યપણે કામ કરી નાખે છે ત્યારે તે ક્ષામિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. પણ જ્યારે મિથ્યાત્વની માટીને વસ નથી કરી શકે ત્યારે તે તેને દબાવી દે છે. જેની રીતે ફટકી પાણીમાં નાખવાથી પાણીમાંના કચરો છૂટા પડે નીચે બેસી નહીં જાય અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે. પણ તેમાં મેલ દૂર થયો નથી. જો કદાચ તેને દલાવવામાં આવે તો પાકા કચરો ઉપર પાણીમાં આવે. ૧૦ મી છે. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આત્મા જ્ઞાન સપ્તકનો ફેટતેક આગે કામ અને કે તેક અસી ઉપસમન કરે છે. તેમાં પૂરો કામ કે ૧૩ ઉપસમન નથી હોતું. એટલે તેમાં પહેલાં બે (કારિક અને ઉપસાન) ટેકડી વિશુદ્ધિ નથી.

આ અંતરની ઉદ્ધાતિ તેના જીવનમાં બહુ મોટો ફેરફાર લાવે છે. હવે તે સત્યનો છા છે અને મુક્તિમાર્ગનો ઘાની છે. તેનું લક્ષ્ય પણ મહાધર્મ જાય છે. સ્વચ્છિન્નિમાં સ્થિત થવું એ જ તેનું પ્રયેષ અને છે. દુનિવાના ભીતિક પદ્ધતીની વિપ્લવ તેના મનને બાધી રાખી શકતી નથી. એનો અર્થ એવો નથી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા ચારિત્ર સીધાર કરી શકે છે. ૧૩ એ સમયે તેને ચારિત્ર પ્રયેષ અનુચિત જવાસ્ય પેદા થાય છે.

સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પછી, આત્મામાં એકમુ પરિવર્તન જરૂર આવે છે કે તે સ્વ અને પરનાં રહસ્યને સમજે છે. આ રહસ્ય સમજનાં

એ પણ ધણો મોટો લાભ છે કારણ કે તે સમન્યા પછી પરવસ્તુ પ્રત્યેની આસક્તિ નાશ પામે છે તે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં અનાસક્ત રહેશે માતૃપિતાં, જે સ્નેહથી પુત્રનું પાલન કરે છે, તે જ સ્નેહ પુત્રને પણ મળે છે દીઝરીના માથાનું દર્દ, માતાના માથાનું દર્દ બની જાય છે તે પોતે ભૂખી રહી શકશે પણ પોતાની પુત્રીના આસુ નહિ જોઈ શકે, આટલું વાત્સલ્ય રાખવા છતાં પણ, તે જાણે છે કે દીઝરી પારકા ઘરની વસ્તી છે એક ફિવસ, તેને ખીખના થેર જવાનું છે આવી જ વાત સમ્યક્ત્વી જીવની છે તે સસારની બધી ક્રિયાઓ કરે છે ખીખઓનું રક્ષણ પણ કરે છે કેમકે તે જગાબદારી લઈને બેઠો છે છતાં તે જાણે છે કે આ બધું મારું નથી

અવગણના બેદનું વિજ્ઞાન, મનની સકલ્પ-વિકલ્પાત્મક સ્થિતિનો અત લાભ છે કારણ કે જ્યારે તે હૃદયથી એક વાર પણ વસ્તુને પરવસ્તુ તરીકે જાણે છે, ત્યારે, પછી તેના સંયોગ કે વિયોગથી, તેને હર્ષ કે શોક-બન્ને-માથી કાંઈ પણ થતું નથી તે જાણે છે કે જે આવ્યું છે તે મારું નથી. એટલે તેનો હર્ષ કેવો ? તેમ જ જે ગયું છે તે મારું નહોતું એટલે તેનો શોક પણ શા માટે ? એ મારું હતું જ ક્યારે ? દુનિયાના હર્ષ અને વિષાદ તેના હૃદય ઉપર અસર કરતા નથી કારણ કે તે દુનિયાને એક રંગમથ (Stage) માને છે રોજગરોજની ઘટનાઓ એ નાટકના દર્શ્ય છે તેમાં કાંઈ વખત સારા તો કાંઈ વખત નહારા દર્શ્યો જોવામાં આવે છે

નાટકમાં જય અને પરાજય બન્ને મળે છે પણ નાટકના પાત્રોને તેનો હર્ષ કે શોક હોતો નથી રાવણનો પાક કરનારના હાથમાંથી આખી લગાનું સામ્રાજ્ય જતું રહે છે, છતાં તેને લેશમાત્ર પણ શોક થતો નથી પરંતુ જે કદાચ તેના ખીસામાંથી દસ રૂપિયાની નોટ પડી જાય તો તે ચિતાતુર બની જશે સામ્રાજ્ય ગયું ત્યારે ન રોનાગ, દસ રૂપિયાની નોટ માટે કેમ રડે છે ? કારણ કે તે જાણે છે કે નાટકનું રાજ્ય, તે સાચું ગંભીર નહોતું તેનો મુગટ તો બે કલાક પછી ઊતરી જ જવાનો હતો પણ દસ રૂપિયાની નોટ તો સાચી હતી અને તેનું થયેલું નુકસાન પણ પોતાનું હતું.

તમે પણ આવી દષ્ટિ મેળવો દુનિયાને નાટકના દર્શ્યો માની લો અને તમે પ્રેક્ષક બની જવ પછી તે નાટક તમને વિચલિત નહિ કરી શકે નટે બે ઘડીના રાજ્યને જૂઠું માન્યું, એટલા માટે તેને તે જવાથી કાંઈ દુઃખ થતું નથી પણ દસ રૂપિયા જવાથી દુઃખ થયું કેમકે તે તેણે સાચા માન્યા હતા આ મિથ્યા જ્ઞાન જ દુઃખનું કારણ છે એ નાટકનું રાજ્ય સાચું

નથી તો આ રાજ્ય પણ કેટલું સાચું છે? આ પણ ન પડે ન રાજ્ય
 છે પશ્ચાત્તર અને સ્વચ્છતાની સરખામણીમાં આ જિન્દગી પણ ને પડે
 એવું જ છે

પદાર્થો સાચું સ્વરૂપ તમે જાણખરો પછી દુઃખ એવીઠેઈ
 વસ્તુ જ રહેશે નહિ તરતનો વધારા પરિચય એ જ સમ્પત્તિ છે તે
 પ્રાપ્ત થતાં દુનિયાના આ મહેસો તમને કેદખાનાં જેવા લાગશે. કદા તમે
 એ બતાવો કે તમે સંસારને જોશ માનો છો કે મહેસો? જોશને, જોશ
 સમજનારો એક દિવસ તેનાથી છુટી રહે છે કેઈ અસધીતે હજી વધુની
 કેટલી સુખ થઈ જાય તો જેમ જેમ દિવસ વીતવા નવ અને તેનો મુક્તિનો
 દિવસ નજીક આવવો જાય, તેમ તેમ તેના મનમાં પ્રસન્નતા વધતી જશે
 પણ જેવું જેમને મહેસો જ માની લીધો તેનો છૂટકારો ક્યે દિવસે થશે?

સમ્પત્તી આપ્યા સંસારને મહેસો તરીકે નહિ પણ જેવો વરીકે જ
 જુએ છે તે તેમાંથી બહાર નીકળવા મથે છે જે કંઈ તેને મોઠો મળશે
 તે જ કંઈ તે, એ જોશનાં બંધને તોડી નાખી નીકળી રહેશે. પણ તે એક
 સંકેત પણ તેની પાસે કોનો નહિ રહે સિદ્ધિને ને કદાચ પાંડરામાં પૂજ્યમાં
 આવે તો તે સુખપ્રાપ્ત બેસી નહિ રહે કેમકે તે સમગ્ર છે કે જે વનનો
 સ્વતંત્ર રાજા છું કે જે બનવા સર્જાયો નથી તેને જોશ કેદ તો કરવામાં
 આવ્યો છે પણ જે મિનિટિ બાધી જવાનો મોઠો મળશે તે જ કંઈ તે ત્યાંથી
 નાસી જશે એક સંકેત પણ કોનો નહિ રહે બીજાવાર તે પાંડરાની સાચું
 પણ જોશે નહિ.

પરંતુ, મેનના અને પોતાના સમયમાં એવું નથી વધારે વખત
 પાંડરામાં રહેવા પછી તે તેને પોતાનું ઘર માની સે છે પછી તે પાંડરા
 ઉપાડુ રાખવા છતાં તે કોમી જતાં નથી. કદાચ તેને બહાર કાઢી ઉઘડી
 મુકવામાં આવે તો પણ તે કોમીને પાઠાં લાં બાધી જશે કા જુ કે તેમણે
 પાંડરાને જ પોતાનું ઘર માન્યું છે સમ્પત્તિ આપ્યા કેટલો સ્વાત્મ
 રમણવાને જ પોતાનું ઘર માને છે બાધનાં બંધાં તેને મટે પાંડરાં ઘર છે

આથી સમ્પત્તી દુનિયામાં રહેવા છતાં દુનિયાદાર બનતો નથી. કારણ
 કે તે કદા બનીતે નહિ વ્યવસ્થા. (Manager) બનીતે રહે છે
 કદા તમે જાણવો કે તમે કદા બનવા છો છો કે મેનેજર? મેનેજરની
 અસે આદિશની વચ્ચે બંધવસ્યા હોય છે સાચો હિંમત તેની પાસે જુવે

છે અને જાય છે છતાં પણ તેને લાખોના આવવાથી હપ્ત થતો નથી કે લાખોના જવાથી શોક થતો નથી કેમકે તેની દૃષ્ટિ દી છે જો કે શોક પોતાની પાસે કાઈ પણ નથી રાખતા અને દસ રૂપિયા પણ જોઈએ તો મેનેજર પાસે માગવા પડે છે પરંતુ સાબના હિસાબમા એક નવો પૈસો પણ ઘટ્યો તો શેઠના મગજમા ચિંતા થાય છે એટલા માટે હું કહું છું કે એવી દૃષ્ટિ કેળવો.

દૃષ્ટિભેદ

સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બન્ને ઘટને ઘટ અને પડને પડ રૂપે માને છે સમ્યક્ત્વી, ગાય ને ગાય અને ઘોડાને ઘોડો કહે છે તો તે જ પ્રમાણે મિથ્યાત્વી પણ કહે છે તે કાઈ ગાયને ઘોડો કે ઘોડાને ગાય કહેતો નથી પછી બન્નેમા ફેર શો છે ? તેના જવાબમા કહેવું પડશે કે બહારથી બન્નેની દૃષ્ટિ એક છે પરંતુ માત્ર જોવું એજ પૂરતું નથી તેની પાછળ જે દૃષ્ટિભેદ છે, એ જ સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની વચ્ચે ભેદ ખાડે છે, એક સૌ દર્શવતી નારીને કામુકની આખો પણ જુએ છે અને સતની આખો પણ જુએ છે પણ તે બન્નેની દૃષ્ટિમા ઘણો મોટો ફરક છે એકની આખોમા વિકાર લાયો હોય છે, તો બીજાની દૃષ્ટિ તેમા પૂર્વજીવનના સચિત પુણ્યનું ફળ જુએ છે હીરાને એક ગામડીયો પણ જુએ છે અને એક ઝવેરી પણ જુએ છે. ઝવેરીની આખો પચાસ હજારની કિંમતનો હીરો જુએ છે, ત્યારે તેને જ, ગામડીયો એક ચળકતો પથ્થર સમજીને જુએ છે.

આટલી ભૂમિકા સમજ્યા પછી આપણે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. મિથ્યાત્વી ગાયને ગાય કહે છે ઘોડો નહિ તે માત્ર ગાયનું વર્તમાન સ્વરૂપ જ જુએ છે જ્યારે સમ્યક્ત્વી ગાયને જુએ છે તો તે કહે છે કે આ એક માત્ર આત્માનો પર્યાય છે એના અનંત જન્મો થઈ ચૂક્યા છે અને અનંત ભવિષ્યમા પણ તે કાયમ રહેશે ગાયરૂપ પર્યાય રહે કે ન રહે, પણ આત્મ-દ્રવ્ય શાશ્વત છે અને તે આ ગાયમા આત્મતત્ત્વનું દર્શન કરે છે આવો આત્મા, એક દિવસ આત્માની તમામ વિભાવ-દશાઓને છોડીને સ્વભાવચ્ચિત થઈ મુક્તિપદ મેળવી શકે છે આ છે સમ્યગ્દર્શનસપ્ત આત્માની દૃષ્ટિ જ્યારે મિથ્યાદર્શનશીલ વ્યક્તિ, ગાયને માત્ર એક પશુ તરીકે જ જુએ છે.

વાદી અને પ્રતિવાદીના વંકીલો કાયદાના એકજ પુત્રકો વાચે છે અને એ જ કાયદાના પુસ્તકોના આધારે એક આરોપીને છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરે

છે તે બીજો તેને દેશવવાનો મત્ત કરે છે એવી જ રીતે સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વી બંને સસારની વાસનાઓમાં જ આ દોષ છે અને એક સરખા વાતાવરણમાં રહે છે અને એક સરખા પુત્રીમાં પણ વાગે છે પણ એક જ વસ્તુ એકને માટે ભવપરપરાની હદિનું કારણ અને છે તે બીજાને માટે એ જ સાહિત્ય ભવપરપરાનો ઉચ્છેદ કરનારુ અને છે

સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ કોઈ પુસ્તકમાં બાંધી રાખેલાં નથી. એ તો વ્યક્તિની દૃષ્ટિમાં રહેલાં છે એ દૃષ્ટિ શુદ્ધ હોય અને મનમાં પવિત્રતા હોય તો મિથ્યામૃત પણ સમ્યક્ત્વરૂપ થાય છે અને દૃષ્ટિમાં દૂષ ભર્યો હોય મિથ્યાત્વનો રત્ન ધેરા હોય તો તેવાઓને માટે સમ્યક્મૃત પણ મિથ્યા નિવડે છે એટલા માટે નહીં સૂત્રમાં આચાર્ય દેવર્ષિત્રિશિ કામામનસુ સમ્યક્મત અને મિથ્યામૃતની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે કે —

સમ્મદિદિદિદસ સમ્મહુયારં
મિષ્ઠાદિદિદિદસ મિષ્ઠાહુયાર ।

નહીં સૂત્ર

ચોર અને શાહુદાર બન્નેના દીકરા સાથે જાય છે ત્યારે ચોરને દીકરો ચોરીની કળાનુ ગાન પ્રાપ્ત કરશે, બ્યારે શાહુદાર દીકરો તેમાં શાહુદારીનાં તત્ત્વો શીખશે વાતાવરણ અને એકસરખું દોષપુત્રના વિશેષ જોઈ કદાચ ઘટના વખતે જાણતી આત્મા ખાતર અને રોદ ખાન કરી ક્યાંકનું બધે પાછો સમ્યક્ત્વની સાં પણ કદાચ એવો પ્રસંગ આવશે તેને ત્યાં કોઈ બધાં ખમર રહેવાનાં છે એવું કોઈ નથી જતાં પણ એવા શોકની કદાચ થીઓ તેને માટે નિર્વચનો હેતુ અને છે તે વિચાર કરે છે કે સચેત, એક વિવેક વિશેષમાં પસંદાઈ જવાનો છે તેને અને મારો સખેય આટલાજ દિવસોનો હશે. પણ તેને માટે ખાંસુ થું કરવા પડતાં કે કુખ વખતે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળો આત્મા કસુપિત અને ખાંસુ સારવા બેસી, જોઈ બ્યારે સમ્યક્ત્વી તેને નવી જન્મલિનું સંદેશવાદક માનશે.

બે વ્યક્તિઓ દેહમાં છે

આ દૃષ્ટિએની પાઞ્ણ એક હેતુ છે એ વ્યક્તિઓ દેહમાં છે એક તોખાની પેટીમાં પુરાયેલી છે અને બીજી કાચની પેટીમાં બધન છે બન્નેને માટે છે પણ બન્નેનાં બધનોમાં ફેર છે પહેલી પેટાને જ ભેળું થોડે છે બીજાને નહિ તે બધામાં છે બ્યારે બીજું પ્રકાશને પામી રહે

છે આ જ વાત સમ્યક્ત્વી અને મિથ્યાત્વીની છે મુક્ત તો એક્ય નથી છતાં એક પ્રકાશના કિરણો મેળવે છે, તે સ્વ અને પરને બાંહે છે, જ્યારે બીજી અધકારમા અટવાય છે

સાકર અને ફટકડી બન્નેની પિછાન છે અરે ! એટલું જાન તો એક માખીને પણ હોય છે તે સાકર ઉપર જઈને બેસે છે, ફટકડી ઉપર નહિ. ઓછામાં ઓછો એટલો તો વિવેક ગણો માત્ર બાણ રંગ અને રૂપને સમ્યક્ત્વ અને સયમની પારાગીશી (Thermometer) ન બનાવો અમુક પ્રકારની ક્રિયા કરે કે અમુક પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરે તે જ સયમી છે, જે અમુક વાતને માને અને અમુક વાતને ન માને તે જ સમ્યક્ત્વી છે, એમ ન માનશો, તમે સમ્યગ્દર્શનનું થર્મોમિટર બનાવ્યું છે ? પણ સમ્યક્ત્વ કોઈ દેખાવની વસ્તુ નથી નથી તો ને આખી શકાતું નથી, તો તે દેખાડી શકાતું તે તો આપવાની અને દેખાડવાની ચીજોથી પર છે

આ તો આતરવિશુદ્ધિનું કાર્ય છે જેનું હૃદય જેટલે અંશે કપાયોનાં કાળા રંગથી દૂર છે, તે તેટલે અંશે સમ્યક્ત્વાભિમુખ છે

એક જૂની વાર્તા છે

એક શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા. ત્રણે આસાકિત હતા પિતાની પાસે એક કિમની રત્ન હતું રત્ન એક અને લેનારા ત્રણ આ તો કબજિયાતું મૂળ છે. વસ્તુ એક હોય અને લેનાર અનેક હોય, તો ઝંઘડો થયા વિના રહેતો નથી ગાય તો બહુ સીધું પ્રાણી કહેવાય છે પણ દસ ગાયો બાંધી હોય અને તેમની વચ્ચે માત્ર એ પૂજા ધાસના નાખવામા આવે તો તે લડચા વિના રહેશે નહિ આજે ભાગ્યની પણ આ જ સમસ્યા છે ખાનારાઓની લગાર રહેશે નય છે અને ઉત્પાદન ઓછું છે પછી રહે છે કે શાંતિ રાખો ! કેવી રીતે શાંતિ રહેશે ?

માણસોના જીવનમાથી સયમનું સ્થાન આજે ઘટતું જાય છે વાસનાને વધારનારા સાધનો આજે વધતા જાય છે આ પરિસ્થિતિમા, સયમ દ્વારા સતતનિયમનની વાત કરવી એ મઝા નહિ તો બીજું શું ગણાય ? પણ સમસ્યાઓને હલ કરવાનો સાચો ઉપાય સયમમા જ છે જીવનમાં સયમ હોય અને વિદારો ઉપર નિયમન હોય, તો ઉપભોક્તાઓની સખ્યા વધશે નહિ અને પછી અશાંતિનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે જ નહિ

હા, તો તે શેઠને ત્રણ પુત્રો હતા તેમને પણ આવો જ પ્રશ્ન હતો.

તેમજે ત્રણે પુત્રને મોલાવ્યા અને કહ્યું કે 'મારી પાસે એક રત્ન છે તમારા પ્રણેમાંથી જેણે જીવનમાં સર્વોત્તમ કામ કર્યું હશે તેને હું આપીશ તમે જાણ્યો પોતાના જીવનનાં સર્વોત્તમ કામથી ગણાવવા મગ્યા મોટા પુત્રે કહ્યું કે પિતાજી ! આજ મેં બધા કરતાં સારું કામ કર્યું છે કુંકાન ઉપર એક મરાઠા બાબો તેણે પાંચ શેર લીધાં આજ મેં પાંચ શેરો પૈસા લીધાં અને તેને સાંભળ્યાર શેર તો લીધો આજે હું કેટલો ઢોલિયાર છું !

તમે પણ એને ઢોલિયાર સમજો છોને ? પંચ શેરના બે મે ચાર શેર આપે જસ વાનના બહાસે નવ વાર આપે, સારા લીના પૈસા લે અને રોજિયા આપે, એવા બધાને તમે ઢોલિયાર માનો છો ! અને કુંકાન ઉપર આવી ઢોલિયારી માતાવી ઉપામવામાં આવી સામાયિક કરો છો કે જણે મહારાજ પછુ ખુશ થઈ જાય ! મહિમાં જાણીને એ રૂઝ અણવો જણે જમવાન પ્રસન્ન થઈ જાય ! જાણ્યો છે તમારી આ ઢોલિયારી ! એ જાણ તમારી ઢોલિયારીની વ્યાખ્યા હોય તો પછી જાણ અને કપાની વ્યાખ્યા કરો !

પછી જઈ શીકની કુળજ્ઞાની વ્યાખ્યા તમારી વ્યાખ્યા કરતાં કર્ષક જુદી હતી તેમજે મોટા હોકાને રત્ન આપવાનો ઈશ્કાર ક્યો ! બીજાને કહ્યું-આજે હું કુંકાન ઉપર બેઠો હતો તેવામાં એક ગરીબ કિખારી આવ્યો તેની હાલત ખરેખર લલમ હજમઆવી મોકે તેવી હતી. તે જણ કિવસોએ જણ્યો હતો. લોકો તેના તરફ નોંધીને આવ્યા મોકે કરી જતા રહેતા મને તેના મુખે જ્યાં આવી મેં તેને મેં રૂપિયા આપ્યા. મિત્રાણ મેં કિવસ કુખેથી આપી હવે કહેલું હું રત્ન મેળવવા સાચક છું કે નહિ !

પિતાજે કહ્યું-હજુ જરા રહે તારા નાના કાઈની વાત સાંભળવાની આશી છે

સૌથી નાના પુત્રે કહ્યું-પિતાજી ! મારો એક દુસ્ત્રમન હતો તે મારા તરફ તિરકારની નજરે જોતો હતો હું પણ તેનું મોં નવા માગતો નહોતો મને તેના ન તેની આખમાંથી રક્ત ઝરતું તે મારા મોઢીનો તરસો હતો મઈ કાલે સાંજના કું નહીંકિનારે કરવા ગયો હતો ત્યારે જ્યાંનાં મોઢીની ચીસ સંભળાઈ મોઈ દુન્ટુ માણસ મારા માટે પેઢાર પાઢી રહ્યું હતું હું નહીં ગયો અને તેનું તે જો જો માણસ હતો કે જેને મારે મારા મનમાં ખૂબ જ દુર્વાચના કરેલી હતી. પહેલાં તે મારા મનમાં થયું કે સારું થયું આજ નહીં સેવાતો મોઢો મળ્યો છે અને દુન્ટો પછુ બીજો

જ પળે, મારા અંતરમાંથી માનવતાનો પોકાર પડ્યો—તુ માણસ છે ? જો તારામાં માણસાર્થ હોય તો એક માણસ ડૂબતો હોય ત્યારે આમ બિભો બિભો હસ્યા કરે ? આ તો માનવતા નથી, દાનવતા છે થોડી જ વારમાં માનવતાએ દાનવતા ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો તેની રક્ષા માટે કુદી પડ્યો તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યાં સુધીમાં તો તે બેલાન થઈ ગયો હતો તેના શરીરને જરા ગરમી આપી તેણે આખો ખોલી અને મારી સામે જોયું તો સ્તબ્ધ થઈ ગયો તેણે કહ્યું—તમે મારો જીવ બચાવ્યો ! તેની આખોમાંથી આંસુ નીકળવા માડ્યાં એ આમુઓએ વેરની આગને હમેશને માટે ઝોલવી માખી આજે તે ગાઢ મિત્ર છે

ત્રણેની વાત પિતાએ સાલળી તમે પણ સાલળી છો. હવે તમે જ ન્યાય કરો કે પિતા, રત્ન ક્યા પુત્રને આપે ?

(સલામાંથી અવાજ આવે છે “સૌથી નાના પુત્રને”)

નાના પુત્રની વાતે, પિતાના હૃદયને હલાવી નાખ્યું તેણે તે હીરો પોતાના નાના પુત્રને આપી દીધો સમ્યક્ત્વને પણ આગમકારોએ ચળકતા રત્નની ઉપમા આપી છે તેને મેળવવા માટે તમે બધા ઉત્સુક છો. માત્ર કપડા બદલવાથી કે કોઈ ખાસ કુળમાં જન્મ લેવાથી, તે માત્ર મળી જવાનું નથી સમ્યક્ત્વ એ કોઈ એવા પડીકે બધાએલું નથી કે જે તમે તમારા મનપસંદ ભડતોને આપી શકો તેમ જ તે કોઈ અમુક પાકો ગોખી જવાથી આવી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી કે અમુક શબ્દો સાલળવાથી મળી જતું નથી તે તો અનતાનુબધી કષાય અને દર્શનત્રિડનો નાશ ઈચ્છે છે કાગળ કે તે પવિત્રહૃદયમાં જ જન્મે છે હૃદયની પવિત્રતા, એ જ તેની સર્વોત્તમ ભૂમિકા છે, જ્યાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

હૃદય પવિત્ર હશે તો જ દૃષ્ટિમાં સામ્ય આવશે દૃષ્ટિનું વિષમપણું એ અંતરની વિકૃતિનું સૂચક છે સમ્યક્દર્શન, આત્માની આ અનાદિકાળની વિકૃતિને મટાડે છે વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ દેખાય છે આપણી બંને આખો વાચતી વખતે કામ કરે છે પણ જો તેમાં વિષમતા આવે અને એક આખથી અક્ષરો નાના દેખાય અને બીજીથી મોટા દેખાય તો કેટલી મુસ્કેલી પડે ? એવી જ રીતે, નાની વસ્તુ મોટી જણાય અને મોટી વસ્તુ નાની દેખાય એ અનુચિત છે સાથે સાથે એક વસ્તુની ચાર દેખાય, એક થેલીની ચાર થેલીઓ દેખાય, તે પણ તમે પસંદ નહિ કરો

આ પક્ષ આંખોની બીમારી છે આરા મધ્યમ ગુરુજને પક્ષ એક વખત ધુળિયામાં બાવો આંખનો રોગ થયો હતો. તેમને એક વસ્તુ ચાર કે છ જણાતી હતી તે વિનોદમાં ગુરુજને કહ્યું—આખી પાસે એક બેંચ હતો તો બાપને એમ લાગતી કે આખી પાસે ચાર સિંચો બેંચ છે. આ સારુ છે! રોજને સર્ધને એકના ચાર દેખાવા એ ઠાઈ જ્ઞાનની વાત મધ્ય ધુળિયામાં ચિકિત્સા કરવામાં આવી અને ગુરુદેવની આંખ પહેલાંની આકૃષ્ટ જોઈ સકતી સર્ધ ત્યારે જ તેમને જ્ઞાનદ થયો.

જે વસ્તુ જોવી હોય તેવી જ દેખાય, ત્યારે જ હૃદયને જ્ઞાનદ થાય છે તમારી આંખો નબળી હોય તો તમે ડોક્ટર પાસે જઈ નબર કહાવો છો. ડોક્ટર એક કાચ તમારી આંખે સમાડે છે જે તમને તેનાથી અક્ષરો નાના દેખાશે તો તમે કહેશો કે—નાહિ, ડોક્ટર સાહેબ આ ન જોઈએ. તે બીજો કાચ સમાડ્યો. તેનાથી તમને અક્ષરો મોટા દેખાશે તો પક્ષ તમે ના કહેશો. અક્ષરો જેવા હોય તેવડ જ દેખાય તેવા જ કાચના ચરમા તમે લેશો.

સમજદારન, એ એવા ચરમા છે જે વસ્તુને ન તો એકતિ નિત્ય બતાવે છે કે ન એકાંતિક રીતે બતાવે. કારણ કે વસ્તુને માત્ર નિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે તો તેને માત્ર અનિત્ય રૂપમાં જોવી એ પક્ષ મિથ્યા છે અને ઇશનની આંખ છે કેમકે વસ્તુ તો નિત્યાનિત્યમય છે. તે દ્રવ્યરૂપે નિત્ય છે અને પરમાર્થે અનિત્ય છે. પદ્મશૈલે જન્મે સ્વરૂપે જોવા એજ સમદષ્ટિ છે સમજદારન એવી અનેકાન્ત દષ્ટિ બાપે છે ઠાઈ પક્ષ પદ્મવિગેષનો આશ્રય રાખવો અથવા તેને જ સત્ય માનવો એ એકાન્તવાદ છે. તેને વીતરાગદેવે મિથ્યા કહ્યો છે અનેકાન્ત દષ્ટિ વસ્તુનું મધ્યમ જ્ઞાન કલાવે છે અને વસ્તુના વધાર સ્વરૂપનું જ્ઞાન એ જ સમજદારન છે મિથ્યા જ્ઞાનદારન અશુદ્ધ જનાવે છે જ્યારે સમજદાર ઇશનની વિશુદ્ધિ છે તમે ઇશન—વિશુદ્ધિને સમજદાર્યે ઓળખો. અને તેને પ્રાપ્ત કરો ત્યારે જ સત્યનો આશ્રયાર સર્ધ સકરી.

સકળતા એક એવો શબ્દ છે, જેને વિશ્વનો પ્રત્યેક માનવ ચાહે છે. રિશ્વમા વસતા કરોડો માનવ પોતાના કાંઈ ધ્યેયને લઈને જ કાર્ય કરી રહ્યા છે એ બધાનું લક્ષ્ય છે પોતાના ધ્યેયમાં સકળ થવું મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે કાંઈ કાર્યની પાછળ પોતાની પૂર્ણ શક્તિ ભેડી દે છે, તથાપિ સકળતા સૌને વરતી હોતી નથી.

આખરે આપણે એ વિચારવું પડશે કે એ કયું તત્ત્વ છે કે જેના વડે માનવ સકળતા ઇચ્છતો હોવા છતાંય સકળ થઈ શકતો નથી વૈદિક દર્શન સમક્ષ તો આ પ્રશ્ન મૂકવામાં આવે તો એની પાસે એનો હાજર જવાબ તૈયાર જ છે ‘ઈશ્વરની એવી જ ઇચ્છા હતી’ કાંઈ ભગતી તરુણાવસ્થામાં વીસ વર્ષનો યુવક અવસાન પામે તો એનું (ઈશ્વરવાદીનું) દર્દભર્યું દિલ યોક્ષી બહુશે ‘ઈશ્વરને એ જ પસંદ હશે’ પરંતુ આ જવાબોમા ઇશ્વરની વીતરાગતાનું સન્માન નથી એમની અનંત ડરુણાનું અપમાન છે સાથે જ આ જવાબો વૈચારિક ત્રાજવામા તોળતા ઠીક ખેસતા પણ નથી જૈન દર્શન એનો યુક્તિપુરસ્ક જવાબ આપે છે કે બધી જ શક્તિ જુટાવી દેવા છતાંય શા માટે માનવ અસકળ થાય છે ? સર્વ જાતની યોજનાઓને પુરુષાર્થ હોવા છતાં પણ સકળતા માનવીના હાથથી શા માટે વણ્ટી જાય છે ? આ પ્રશ્ન પરત્વે જૈન દર્શને બહુ ચિંતન કર્યું છે એની પાછળ એની પોતાની દાર્શનિક દિલસૂઝી છે કાંઈ પણ કાર્યની સકળતા માટે પાત્ર હેતુઓનું હોવું જરૂરી છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે -કાળ, સ્વભાવ, કર્મ પુરુષાર્થ અને નિયતિવાદ.

હા એ શાદ રાખવું પડશે કે કાર્પસિદિન્યા આ પંચિષ્ઠ હેતુ સવુદ્ધ
(સમવેત) હોવા નેઈએ ને ત્યારે જ કાર્પમાં સ્ફળતા મળી શકે છે એટલે
એમને પચ્ચસમવાય પશુ કહેવાય જે કાઈ એકનો સ્વીકાર કરી બીજા માટે
ઈકાર કરવો એ અસ્ફળતાને નિગત્રણ હોવા સમાન છે

“ કાળવાદ ”

૧૨ દેહવાદ દષ્ટાંતિઠા કાળ કળવાદી હોય છે તેઓ માને છે કે બ્રહ્મ
કામની સ્ફળતા અને અસ્ફળતા કાળ પર જ અવલમ્બિત છે માનવીનું
હવન કાળચક્તી પૂસરી પર અમલ કરે છે એની પ્રત્યેક ક્રિયા પર કળ્પી
જુજા રહેલી છે સિદ્ધાંતમાં માનવીનું મન ગરમ પદાર્થ માટે છે જ્યારે
ઉનાળામાં એ ઠંડા પદાર્થોને માદ કરે છે એ કાળનો જ પ્રભાવ છે કમ કર
ગરમી માદ વર્ષામિદુઓ પૃથ્વી અને ગગનના વાયવરજુમાં એક સરળ
શીતળતા લાવી મૂકે છે શીતળ માદ હવા ધીમી ગતિએ વહેવા લાગે છે
એમાથા માદ પાછો સિદ્ધાંત આવે છે સુષ્ટિચક્તિ પરિવર્તનનું આ વલ
કેના સકેત પ્રભાવે ઘર્ષ રહ્યું છે જ્યાં મળશે, વિષનું પરિવર્તન ત્યાં
કાળની પૂસરી પર જુમી રહ્યું છે

કાળવાદીને વિશ્વાસ છે કે નિશ્ચયી પ્રત્યેક વસ્તુ સમય સાપેક્ષ હેતુ
છે હવા ગમે તેટલી શ્રેષ્ઠ હોય પરંતુ એટલા ટોડા ઉતારતાની સાથે જ
એ પોતાની બસર દેખાડી શકતી નથી સારામાં સારું ઈન્જેક્શન પણ
લેવામાં આવે તો પણ બીજા મિનિટ જ રોજ દૂર ચર્ષી શકતો નથી. સક્રિય
શાળી હવા પણ રોજ દૂર કરવા સારું થોડો સમય જરૂર પડે છે

લેટર-એક્સર્સા પત્ર નાખતાની સાથે જ એ વમાન મિત્ર પાસે પહેંચી
જતો નથી માવામાં એને પણ ઓછામાં ઓછા બે તથા ત્રણ સામી નજ
છે તાર અને રસિદોન બોલે પત્ર કરતાં સીધામાં છે તેપણ સમજી
જરૂરિયાત તે ત્યાં પશુ રહે જ છે એ જ પ્રભાવે એક માળી અગ્નિ રોપે
છે પરંતુ એટલીને મારીનાં કમ્પાર્ટાની સાથે જ કઈ બાંધા કમી જતા
નથી. માળા બને પાગ લારી લારીને પાણી પાવ, એને સીએ તો પણ
આમજ્જાને નવ-પચ્ચવિત થતાં સમય તો તરે લાગશે જ કાઈ પણ કંઈ
પોતાની પૂજ્યતા સારું સમય અવસ્ય માત્રી જ ને છે તમે પણ ને બનીશો
કષ્ટતા માદ મ્વાના થશો તે મેલ-ટૂનમાં મેલતાંની સાથે જ કઈ કષ્ટતા

નહી પહેાચી જવ તમે લેલો વિમાન મારફતે જાઓ તોપણ અદ્ય અશી સમય તો લાગશે જ એમાં અસત્યને સ્થાન હોઈ શકે નહીં

પ્રકૃતિમાં ફેરફાર લાવનાર જે શક્તિ છે તે કાળ છે વૈશાખ અને નવે માસમાં જ સૂર્ય શા માટે પ્રયત્ન બની જાય છે ? શા માટે એ પ્રયત્ન કિરણો વડે પૃથ્વીને તપાવવા લાગે છે ? એ જ સૂર્ય શિયાળામાં ચન્દ્રમા સમાન લાગે છે, એની એ અગ્નિ વરસાવતા કિરણો કયા અદૃશ્ય થઈ જાય છે વારુ ? વસતના આગમન સાથે જ શા માટે વન-ઉપવનમાં નવી બહાર આવી જાય છે ? વાતાવરણમાં સર્વત્ર પ્રકૃતિનું નવ-સૌન્દર્ય ખીલી ઊઠે છે. ફાયલની સગીત-માહુરી શા માટે આ જ વખતે ઊભરી આવે છે ? આ બધા પ્રશ્નોનો જવાબ એક શબ્દમાં એ આવે છે કે એ પ્રકૃતિ ઉપર છે કાળની છાયા

પ્રકૃતિ પર જ નહીં, પરંતુ આપણા દૈનિક જીવનના ઉપયોગમાં આવતી વસ્તુઓમાં પણ કેટલો ફેરફાર થતો જાય છે આજથી ૨૫ વર્ષ પહેલા જે એખા આપણે ખાતા હતા અને એનો જે સ્વાદ હતો, એમાં જે સોડમ હતી, તે સોડમ અને તે સ્વાદ આજે કયા મળે છે ? જે આખા દશ વર્ષ પહેલા ખાધા અને જે મધુરતા ત્યારે અનુભવી તે આજના આખામાં કયા છે વારુ ?

જહ પદાર્થો પર જ નહીં, માનવીના વિચારો ઉપર પણ સમયનો પ્રભાવ પડે છે દિવાળીના દિવસે અસભ્ય માનવી પણ સભ્ય બની જાય છે. ભૂલેચ્છુક પણ જો મોઝેચ્છો ગાળો બોલાય જાય છે તો એનો એને પશ્ચાત્તાપ થાય છે, કે આજની આ મગળ ધરીએ-દિવસે, આ અમગળ ગળદો કેમ કરી નીકળ્યા ? પરંતુ હોળી આવે છે ત્યારે ? તે દિવસની તો વાત જ ન પૂછો, સભ્ય મનાતો માનવી પણ સભ્યતાની સીમા ઓળંગી જાય છે ગામડામાં આજે પણ ચોરીક વ્યક્તિઓનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે હોળીના દાઉં બે-ચાર ગાળો કાન પર અથડાય અને સુખેથી બે-ચાર ગાળો દેવાય તો જ આખું વર્ષ આનંદની સાથે પસાર થાય આ છે માનવીના મન ઉપર સમયનો પ્રભાવ (સલામા હસાહસ) હજુ આગળ વિચારીએ આજે હું ગમે તેટલું ગળું ફાડીને પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દઉં તોપણ એટલા ઉત્સાહનો પ્રવાહ નહીં આવે જેટલો કે પર્યુપણ વખતે આવી ગઈ છે એ પણ એક પ્રવાહ જ છે કે જે બાળકો આજે જન્મવા માટે આતુરતા સેવતા હશે તે જ બાળકો પર્યુપણમાં ન જન્મવા માટે આગ્રહ ગાખતા હશે

એક વાત માલ જાણે છે તે એ જતાવે છે કે સમગ્રના વહેણ સાથે માનવીના વિચારોમાં પણ કેવું પરિવર્તન થાય છે. એક ધરડો માણી દરરોજ કોનોનો હાર મનાવી ઘેર મુવાન રાજાને બેઠ મોકલતો હતો. એક દિવસ એ મુવાન રાજાએ મલકાતા-મલકાતા એ વૃદ્ધ-માણીને પૂછ્યું. કાકા એ તો મનાવો કે તમારી હાર શું છે ? માણીના હરમાથેના મોં પર રિશ્ત હવાયું અને એણે કહ્યું. સમ્રાટ વસોની તો મેં બચુરી રાખી નથી પણ મેં જાપના પિતા અને પિતામહનું રાજ્ય પણ નેચું છે. સમ્રાટે બીજે પ્રશ્ન કર્યો. વાડુ, તારે એ મનાવો કે તારું યાસન સુદર છે કે મારા પિતામહનું કે પિતામહનું ? વૃદ્ધ માણીએ જવાબ વાળ્યો. સમ્રાટ આ પ્રશ્નને બહી જ થભાવી લો કારણ કે સત્તાધીશને એ જાન દેવા નથી કે એ નમ્ર સત્ત્વ સાંભળી શકે અને દવે તે આ વૃદ્ધ ક્ષમા 'પણ નમ્ર-સત્ત્વ કહેવા રજા આપતી નથી કારણ કે હું જેથી આવનાર પરિણામોથી ચારી રીતે મારિતમાર છું.

મુવાન રાજાએ કહ્યું. કાકા તમારી ઘેરપિય વાતથી હું નારાજ નહીં થાઉં તમતમારે ક્ષિત્તિ ખોલીને વાત કરો. તમારા પાંદેરા વાળ તમારી પરિષ્કવ છુદ્ધના સૂચક છે જનુભવની એરણ પર કસામેથી તમારી વાત તો મારા માટે સાલકાથી જ મનશે. માણીએ કહ્યું. ઠીક તો સાંભળો ! જાપણના આ નગર મહાર કાળી માતાનું મંદિર છે. દર વર્ષે ત્યાં મેળો ભરાય છે. આ મેળો સેકેડે વસોથી બરાબર ભરાતો ચાલે આખો છે.

એક મેળા વખતની વાત છે. આરે જાપના પિતામહનું રાજ હતું. મેળામાં હજારો લોકો ભરખા હતા. હું પણ ત્યાં પહોંચ્યો. સમ્રાટાણુ ઘેર મનુ હતું તેથી પાખા કરતાં મેં તેણે કે એક ચોદ વર્ષની છોકરી એક ખૂણે બેઠી રહી રહી છે મેં એને પૂછ્યું. બેઠી-છોકરી ત્યાં માટે રહે છે ? એણે જાણે દહીં જવાબ વાળ્યો. જામે ખદારમાથથી આવેલા મુસાફર બીજો મેળો જોવા આવ્યા હતા. પણ આ મેળાની ત્રિસદીમાં હું મારા પરિવારથી વિખૂટી પડે ઘેર છું. મેં એને સાન્તવના આપી અને આરે ઘેર લઈ આવ્યો. થાણે જઈને હું આની સૂચના પણ આપી આખો આ ? દિવસે એનો જાપ એને શાપના-શાપતાં મારે ઘેર આવી લા પે. છોકરી એના પિતાને નેહનિ માંડી બની અને દાગિને એના ઝાંઝી પડી. પિતાએ પોતાની પુત્રીને હેમખેમ પાછી મેળવી એના હપસક્ષમાં મારો

આભાર માનતા મને રૂા પાચસો આપવા લાગ્યો એ રૂપિયા પાછા વાળતા-
મે કહ્યું ‘આ પાચસો રૂપિયામા હુ મારી માનવતાને વેચી શકુ નહીં’.
એ તો માનવીની ફરજ છે કે સકટમા પડેલાનુ એ રક્ષણ કરે-એની એ
સહાયતા કરે, પરંતુ એના બદલે જો એ આદીના દુકડા એકઠા કરવા લાગે
તો એ એની માનવતા જ વેચે છે એમ જાણવુ ‘હુ આ માટે તૈયાર
નથી’ સાલળી એના હરખલખી મને એણે સે કડો આશિષ મારા પર વરસાવ્યા ”

“સમ્રાટ ! આ હતી આપના પિતામહના રાજવખતના મારા
વિચારોની પવિત્રતા જ્યારે આપના પિતાનુ રાજ આવ્યુ ત્યારે મારુ મન-
આ માનવીય કાર્ય અગે કઈક ઉદાસ બની ગયુ મનકુ કહે તે ભૂલ
કરી એનો (છોકરીનો) બાપ તને પાચસો રૂપિયા આપતો હતો ત્યારે લઈ
કેમ ન લીધા ? એમાં ખોટુ શું હતું ? કઈ તમારી માનવતા એથી છૂટાઈ
જતી હતી ? ”

યુવાન રાજાએ પૂછ્યુ “કાકા, મન હવે શુ કહે છે ?” વૃદ્ધ માળીએ
કહ્યું, “સાહેબ, હાલની વાત ન પૂછો હવે તો મન કહે છે મે કેટલી
મૂર્ખતા કરી ? થાણે જઈને ખબર આપવાની શી જરૂર હતી ? જો એ
છોકરી સાથે લગ્ન જ કરી લીધા હોત તો આજના આ ધડપણ ટાણે હાથે
રોટલો રાધવાની સમસ્યા જ રહેત નહી ”

હા, તો માનવીના મન અને એના વિચારો ઉપર પણ સમયનો
પ્રભાવ પડે જ છે

નિશ્ચય દષ્ટિમા કાળનુ ધણુ મોટુ મહત્ત્વ છે આત્માને સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્તિનુ મૂળ કારણ કાળ લબ્ધિની પરિપક્વતા બતાવી છે, અર્થાત્ ત્યારે
કાળલબ્ધિ પાડી જાય છે ચરમ પુદ્ગુલ પગવર્તનનો ધણુ સમય વીતી
જાય ત્યારે જ આત્મા સમ્યક્ત્વને અભિમુખ થાય છે આખાને પાકવાની
કાળલબ્ધિ પાડી ગઈ હોય છે ત્યારે માળી પણ આવી જશે અને એને ચૂટી
લઈ ઘાસમા નાખશે તો એ ઘાસ-સમૂહ પણ એને પડવશે પરંતુ સમય :
પહેલા જ માળી એને ચૂટી લે અને ઘાસમા નાખી દે તો એ આખો પાકશે
નહી, પણ બગડી જશે આખો પણ એ જ છે, માળી પણ એ જ છે અને
પેલુ ઘાસ પણ એજ છે તો પણ આખો એડ વખતે પાકે છે અને બીજી
વખતે બગડે છે એનુ એક માત્ર કારણુ એ છે કે કાળલબ્ધિ હજુ પાડી નથી .

બાદમાંની કાળઘન્ટિ પાકી નથી તો પાકી ચાહે તે મોટા સત સમીરે જાવ. ચાહે તેટલાં સાત્તોતુ અખમન કરી જાઓ, બધું વ્યર્થ જશે. એકાન્ત અને જમાલી પ્રકાશપુજ સમવાન મદ્યવીરની પાસે જઈને પણ ત્યાં મારે અપહારમાં કામ્યા ! જેન દર્શન એનો જવાબ આપશે. એ બાદમાંની કાળઘન્ટિ હજુ પૂરી પાકી નથી.

કાળથી બહારી સમાન્ય કાળનો અર્થ નથી. પરંતુ ક્રિયાસિદ્ધિ રૂપી કાળથી મનસુખ છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ પણ કહેવાય છે એને જ બહારી સેવામાં આપ્યો છે એક ક્રિયાને પૂર્ણ થવામાં નોટસો સમય લાગે છે એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે દાખલા તરીકે એક વસ્ત્રને વણવામાં થોડાક કાળની અપેક્ષા છે એક ઘડને બનાવવામાં પણ થોડો સમય લેઈએ છે જ એને ક્રિયાસિદ્ધિ કાળ કહ્યો છે એક કષ્ટ પણ પાકવામાં નોટસો સમય લાગે છે એને વસ્તુ પરિપાક કાળ કહે છે એક કર્મ જાપાઈ ગયા બાદ નોટસો સમય પછી એનો લાય ભાય છે એને વિપાક કાળ કહે છે

આ રીતે કાળવદી દર્શન પ્રત્યેક કાલની સફળતા અને અસફળતાનો એક માત્ર આધાર કાળને માને છે

કાલઃ સૃજતિ મૂલ્લાનિ કાલઃ સંહરતે પ્રજા ।

કાલઃ સુષ્ટેષુ જાગર્તિ, કાલો દિ પુરસીકમ ॥

વિષયની ઉત્પત્તિ અને વિસયનો મૂળ હેતુ કાળ છે. કાળ જ વિષયના પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન કરે છે અને કાળ જ એમનો સંહાર કરે છે. આરે સમસ્ત સૃષ્ટિ નિદ્રામીન હોય છે ત્યારે પણ કાળ અપ્રમત્તરે ગીતાતુ કાલ ચામુ ગમે છે. સાચે જ કાળની રીમા લાપિયી અસંભવ છે. આ છે કાળવાદ સ્વભાવ વાદ.

વસ્તુત્ત્વદ-દશન માને છે કે વિષયના બધાં જ પદ્ધતી અભાવ સિદ્ધ છે. આંખની મોટાંથી જ આંખિ પેદા થઈ શકે છે. લીંબોળીને ગમે તેટલું ખાતર મૂકે ગમે તેટલાં એની પાછળ પ્રયત્ન કરાય, પરંતુ એ લીંબોળીથી બાબા પદા નહીં જ થઈ શકે. કાળની પણ શક્તિ છે પરંતુ કાળની પૂરી શક્તિ પણ સ્વભાવથી ચિદ્દ વસ્તુનિર્માણ કમ્પામાં અસમ્ભવ છે. જુજાળે એક નાદ એ ની પશુદ નર-દ નર વગેરે મુખી બેનરમા રાખ વામા-રોપવામાં આવે ત્યારે કાળની એ શક્તિ નથી કે એ જુજાળીમાંથી એ જામણ પદા કરી દે.

કાળ, પુરુષાર્થ, કર્મ અને નિયતિ બધા મળીને પણ વિપતે અમૃતમાં અદ્વત્વામાં સમર્થ નથી શુભ કૃત્યોનું પ્રતિક્ષણ અશુભમાં અને અશુભનું શુભમાં પ્રતિક્ષણ લાવવા એ બધા અસમર્થ છે કારણ કે સ્વભાવ અપરિવર્તનીય હોય છે માછલી દિવસ-રાત પાણીમાં રહે છે કડકડતી ઠડીમાં પણ એ એમાં જ ફરતી ફરે છે પરંતુ એ જ પાણીમાં જો મનુષ્યને વધુ વાર રાખવામાં આવે તો એ ત્યાં જ ઠડો થઈ જશે આ છે સ્વભાવભેદ માછલી પાણીમાં જ રહેશે એને જો કહેવામાં આવે કે રે માછલી, પાણીની દુનિયામાં કશી કિમત નથી, ચાલ, હું તને દૂધમયી તળાવમાં મૂકી આવું, તો એ એનો ઇન્કાર કરશે એની સાથે જો જખગદ્ગતી કરાશે અને એને પાણીની બહાર જે ચી કાઢશો તો એ પ્રાણ તજી દેશે પણ પાણીને છોડશે નહીં માણસને માટે બે કલાક પણ પાણીમાં પ્રાણ રહેવું અશક્ય છે આ છે સ્વભાવવાદ

નાની એવી ચંદ્રી આકાશમાં જાયે-જાયે જીડી શકે છે, પણ વિશાળ પાખોવાળું શતુમૃગ એક ધિયે પણ આકાશમાં જીડી શકતું નથી પાખો તો એને પણ છે જ પરંતુ જીડવું એ એનો સ્વભાવ જ નથી સર્પ છાતીના બળે લીમોટા પાડીને જ ચાલશે જ્યારે નાનીશી કાડી પણ પગના બળે ચાલે છે ગાયનું બચ્ચું (વાછરકું) જન્મતાની સાથે જ ઉછળવા-ફૂદવા લાગે છે. જ્યારે મનુષ્યનું બાળક જન્મતાની સાથે રડવા લાગે છે પક્ષીઓનો જન્મ દિગ્ગાથો થાય છે અને મનુષ્યનો જન્મ ગર્ભ વડે થાય છે આ બધી જ વિચિત્રતાઓ સ્વભાવસિદ્ધ છે ક્ષુધાતૃપ્તિ માટે અન્નનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, પાણીનો નહીં, કારણ કે ક્ષુધાતૃપ્તિનો સ્વભાવ અન્નના દાણામાં જ રહેલો છે આ છે સ્વભાવસમવાય

પૃથ્વી પર જળ, આકાશ, વાયુ અને માટીના તત્ત્વો સર્વત્ર મળે છે. પરંતુ તોપણ શેરડી એમાંથી મીઠાશના તત્ત્વો એકઠા કરી આપણને ખાડ, સાંઢર અને મીઠાશ આપે છે લીણુ, નારંગી અને આમલી ખટાશના જ તત્ત્વો એકઠા કરે છે કારણ કે કડવા તત્ત્વોને એકઠા કરે છે તો મરચું તીખા તત્ત્વોને ભેગા કરે છે બધા તત્ત્વો એક સાથે ઉપસ્થિત હોવા છતાં ય બી નો જે સ્વભાવ હોય છે તે જ તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરે છે

સ્વભાવ ચાર પ્રકારનો છે - (૧) વસ્તુસ્વભાવ, (૨) દેશસ્વભાવ, (૩) જાતિસ્વભાવ અને (૪) કાળસ્વભાવ.

વસ્તુ સ્વભાવ જાણે આપણે ઉપર વિચાર કરી જ્યાં હોય

દેશ સ્વભાવ

દેશીક જાળનોમાં દેશસ્વભાવ કામ કરતો જોવા મળે છે. મુશળના રહેવાસીઓની આમણી ઝારી હોય છે ત્યારે આફ્રિકાના હાંસીઓનો વર્ણ કાળો હોય છે આ છે દેશના વાયુમંડળનો શરીર પાતો પ્રભાવ. એ દેશ સ્વભાવ છે કે દેશર રક્ત કાશ્મીરમાં જ પેદા થઈ શકે છે જન્યત્ર ક્યાંય નહીં.

ભારતની ધારીમાં આજા પેદા થઈ શકે છે વિદેશની માટીમાં આજા પેદા કરવાનો સ્વભાવ જ નથી. આ છે દેશસ્વભાવનો પ્રભાવ.

જાતિ સ્વભાવ

હૂકમના શિરે આમણી એ કાચી કાચા કળાકારે નિર્માણ કરી છે કે મથુરની પાંખે કાચા ચિત્રકારે ચિતરી છે? વૈદિક જ્ઞાનનો અનુમાણી એમ કહેશે કે આ વિષની વિચિત્રતા ઈશ્વરની ઈચ્છા ઉપર અવલમ્બિત છે પરંતુ જૈન ઈશ્વર માને છે કે આ જાતિસ્વભાવ છે. અત્યેક હૂકમના શિરે આ કાચી છે કાચુ કે એની બધી જાતિનો આ સ્વભાવ છે પોપટને તમે બણાવી શકો કાચુ કે કાઈ વસ્તુને છીપી લેવાની એનામાં યોગ્યતા છે પણ અવિદ્યને કાઈ એ બણા પો છે? નહીં કાચુ કે બણુ એ એને જાતિ સ્વભાવ જ નથી.

કાળ સ્વભાવ

કળમેદ થવાથી એના સ્વભાવમાં પણ ભેદ પડે છે એક વસા જે અદિને જ ફળ આપવા માને છે તે કાઈક અદિને જૈન ઈશ્વરમાં આરા આત્મ નિરૂપણ આવે છે પહેલા આરા વખતે પૃથ્વી જોડલી સરસ હતી તેટલી સરસ એ બીજા આરામાં નહોતી, ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેસો માનવી મેલ્લ જઈ શકે છે પાંચમાનો નદી આ કાળ સ્વભાવની વિચિત્રતા છે ને? પરિવતનનો કાળ સ્વભાવ છે જેના વડે અત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પરિવતન પામી શકી છે એ જ સક્રિય નામ કાળ છે અને પરિવર્તન એ એનો સ્વભાવ છે.

સ્વભાવવાદીનો તક છે કે અત્યેક વસ્તુ પોતાના સ્વભાવમાં સ્થિત છે કાળ ની સક્રિય પણ પોતાના સ્વભાવથી એક ઈચ્છા આ કે તે તરફ થઈ શકતી નથી. વીતતી ક્ષણને પાછી વાળી સકાચ નથી એની પાછળ થતો પુરુષાર્થ નકામો જરો કાચુ કે રંગમાં પાછા વળવાનો સ્વભાવ જ નથી.

કંઠકસ્ય તીક્ષ્ણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાશ્ચ તામ્રચુડાના રવભાવેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટાને અણીદાર બનાવનાર કોણ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કુકડાને કોણે શીખવ્યું છે કે તુ ચાર વાગતાની સાથે જ બોલી બીકને કાયલને કોણે શીખવ્યું કે વસત આવતાંની સાથે જ પાચેય સ્વરોમાં તુ સંગીત રેલાવજે આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે ધર્માન્તિકાય ગતિ સહાયક જ કેમ હોય છે, સ્થિતિ સહાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધોગતિ શા માટે નહીં, એને માટે શાસ્ત્રકાર પહેલા એક કારણ દર્શાવે છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનું સમાધાન થતું ન જુએ તો એક પછી બીજો તર્ક કરે છે “ તથાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુ હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બકી રહેતો નથી સ્વભાવમા કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ-સ્વભાવમા રહેલ છે,

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિનાશરૂપને વિકૃતિમા લાવનાર કર્મ છે જૈન દર્શનની દિગ્દશી કર્મવાદના પાયા પર બીજી છે આ વિશ્વની વિચિત્રતાનું મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૃપે જન્મનારા બે ભાઈઓમા જુદાપણ હોય છે એક બુદ્ધિમા કુશાગ્ર હોય છે બીજાને બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વાગમા સમજી લે છે બીજાને બીજાને એક વાતને દસવાર સમજાવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

રહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન ઘેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પાસે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બીજાને પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમાં કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારું બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

ફંટકસ્ય તીવ્રણત્વ મયુરસ્ય વિચિત્રતા ।

વર્ણાંશ્ચ તામ્રચુડાતા રવભાષેન ભવન્તિ હિ ॥

કાટારે આખી હાથ યનાગનાર પ્રાણ છે ? મયુર-પાખોને ચિતરનાર ચિત્ર-કાર કોણ છે ? કાટારે કાળે શીખવ્યું છે કે તુ આર વાગતાની માથે જ બોલી બાંને કાપવને કાળે શીખવ્યું કે વચત આવતાની સાથે જ પાચેય સ્વરોમા તુ સંગીત ગેસાવને આ સ્વભાવવાદ જ છે

દાર્શનિક દષ્ટિએ સ્વભાવવાદનું મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે દરેક પદાર્થ પોતાના સ્વભાવમા રહેલો છે ધર્માગ્નિકાય ગતિ સકાયક જ કેમ હોય છે, સિયનિ સપાયક શા માટે નહીં ? આનો જવાબ પણ સ્વભાવવાદમા જ છે અમૂર્ત મૂર્તરૂપે શા માટે પરિણમતો નથી ? કારણ કે એ એનો સ્વભાવ જ નથી આગમની રીતે કહ્યું તો મુક્ત આત્મા ઉર્ધ્વગતિ જ શા માટે કરે છે, અધે ગતિ શા માટે નહીં, એને માટે સાત્ત્વકાર પહેલા એક કાગળુ દર્નાવ છે પરંતુ એથી શિષ્યના મનનુ સમાધાન થતુ ન જુએ તો એક પત્તી ખીન્ને તર્ક કરે છે “ તથાગતિ પરિણામાચ્ચ ” ઉર્ધ્વગતિના પરિણામથી જ આત્મા ઉપર જાય છે કારણ કે આત્માનો એ સ્વભાવ છે એટલે એ ઉપર જાય છે સ્વભાવનો હેતુ સર્વ હેતુનો હોય છે એના પછી કોઈ તર્ક બની રહેતો નથી સ્વભાવમા કોઈ તર્ક ચાલતા નથી, સર્વભાવ-સ્વભાવમા રહેલ છે.

કર્મવાદ

સ્વભાવને વિભાવમા બદલાવનાર કર્મ સમવાય છે આત્મા શુદ્ધરૂપે અવિકાર છે પરંતુ એના અવિકારરૂપને વિકૃતિમા લાવનાર કર્મ છે જેન દર્શનની દ્રિષ્ટિક્ષે કર્મવાદના પાયા પર બિભી છે આ વિશ્વની નિચિત્રતાનુ મૂળ કારણ પણ કર્મ છે એક માતાની કૂખે જન્મનારા બે લાઈઓમા જુદાપણુ હોય છે એક બુદ્ધિમા કુશાગ્ર હોય છે બ્યારે બીજો બુદ્ધિમદ પણ હોઈ શકે છે પહેલો દસ વાતને એક જ વારમા સમજી લે છે બ્યારે બીજો એક વાતને દસવાર સમજીવે તો પણ સમજતો હોતો નથી

કહેવાય છે કે એક માણસ સપન્ન થેર જન્મ્યો છે એની કેળવણી માટેની પૂરી વ્યવસ્થા છે, એની પામે બુદ્ધિવિકાસના સમસ્ત સાધનો ઉપલબ્ધ છે બ્યારે બીજો પણ આટલી બુદ્ધિપ્રતિભા ધરાવે છે પણ એની પાસે અનુકૂળ સાધનોનો અભાવ છે એટલે એની પ્રતિભા ચમકી શકતી નથી પરંતુ એની સાથે જ બીજો પ્રશ્ન એ આવે છે કે બીજી વ્યક્તિ આમ દરિદ્ર ધરમા કેમ જન્મી હશે ? શા માટે એ સપન્ન ધરમા ન જન્મી ? કહેવું પડશે કે એને સાધનવિહીન ધરમા આવવા-જન્મવા સારુ બાધ્ય કરનાર તે કર્મો જ છે.

રાજ-સત્તાના નિયમોમાં ફેરફાર થઈ શકે છે તમે માટે તે એ કામદાર
એને ઠોકર મારી શકે છે પરંતુ કમ-સત્તાના કામદારને તમે માટે
જાવવા ન માટે તે પણ તમારે માનવા જ પાડે કહેવાનું છે કે આર્ય
શીશ નારીઓના શીશજમાં એટલી શક્તિ છે કે એ બાળને પણ નીરમાં
ફેરવી શકે છે બાળને પાણી બનાવી દેવાની શક્તિ એ સતી-સાધ્વીઓમાં
હતી પરંતુ કમને બહુ નાખવાની શક્તિ તે એમનામાં પણ નહોતી.

જન્મવાન મહાવીર બાળથી જાદી દુનિયા વર્ષ પહેલાં પેતાના એ
પ્રવચનમાં કશું હતું —

યુચિચ્છા કમ્મા સુચિચ્છા ફલ મહન્તિ ।

યુચિચ્છા કમ્મા યુચિચ્છા ફલા મહન્તિ ॥

શુભ કર્મોનું પ્રતિફળ બાળમાં શુભરૂપે જ મળી જતે અશુભ કર્મોનું
અશુભરૂપે. ઘરજી-કુજળી ખાઈને કાંઈ એકઠીની સુવાસ નહીં થઈ શકે
એ જ રીતે કોઈ આત્મા અશુભ કર્મ કરી એનું શુભ ફળ નહીં મેળવી શકે.
એવરમાં બાળની વચ્ચે બાદ એ તેટલી પ્રાર્થના-બ્રાહ્મણ કરે તે પણ
એનો ભાત કદી થઈ શકવાનો નથી. આ રીતે અશુભ કર્મોનું ઉપાર્જન કર્મ
બાદ બાદે તેટલા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તે પણ અશુભ ફળ જ મળવાનું.

કર્મ દિસ્યમ્મિનુ ત્યાન વ્થા બાદ વ્યક્તિને જીભ પર કોષ તથા શ્વેત
જાતન નહીં થાય. ઘરજી કે જ્યારે આપણને એ જ્ઞાન થઈ જાય છે કે આ
આપણને મેં જ નિમત્રી છે અને આજે એ ખારી છે તે પછી એનો
વિરસાર શા માટે ? મહામજ્જુ મોતમ જન્મવાન મહાવીર પાસે પ્રશ્ન કરે છે—

પ્રશ્ન.—

‘ સીલાર્થ મન્તે । મત્તકઠં પુક્કલં વેવન્તિ

પરકઠં પુક્કલં વેવન્તિ તત્તુમયકઠં પુક્કલં વેવન્તિ ।

જન્મવાન ! આ જીવ આત્મકૃત કુખને ભોજે છે કે પરકૃત કુખને
ભોજે છે અથવા તત્તુમયકૃત કુખને ભોજે છે ?

જવાબ —

નોયમા ! મત્તકઠં પુક્કલં વેવન્તિ સીલા મોપરકઠં

પુક્કલં વેવન્તિ મો તત્તુમયકઠં પુક્કલં વેવન્તિ ।

—મગવલી સુમ ।

જન્મવાન મોક્ષા મોતમ જીવ સ્વકૃત કર્મને જ ભોજે છે

દેહો મર્મભરો આ પ્રશ્ન છે સ્વજ ને તરફ લાગીતુ આ ઉત્તર
નથી જીવનને રક્ષતો પ્રશ્ન છે આત્મા સ્વકૃત કુખને અનુભવ કરે
છે ” એ સૂત્રમાં કર્મદિસ્યમ્મિ ભરી પડી છે અને આ વિચાર વિપ્લવિતી

ક્ષણેમા આપણને ઘણી મોટી સાન્તવના આપે છે જ્યારે મનુષ્ય પર આપત્તિ-
ઓનાં વાદળો ઢેગાય છે ત્યારે એ ખીજ પર રેષે ભરાય છે પરંતુ કર્મવાદ
કહે છે કે આના ખી તમે જ વાવ્યા હતા, આજે એ વિશાળ વૃક્ષ ખનીતે
આવ્યા છે તો પછી ખીજ પર રેષ કે દોષ શા માટે ? જ્યારે દ્વિત્વસુદી
માનવીના મનમા પૂર્ણરૂપે પેમી જાય છે, ત્યારે એ ઘણી મોટી માનસિક
અશાન્તિમાત્રો મુક્ત બની જાય છે, સાથે-સાથે પોતા પર આવેલા સકટ
સારુ પોતાને જ જવાબદાર ગણે છે ખીજને એ આરોપમાથી મુક્ત કરે છે.
આમ કરીને તે પરિવાર તેમજ સમાજને એક અશાન્તિથી મુક્ત બનાવે છે.
ખીજ બાળુ અશાન્તિની જગાળા જ્યારે એની ચારે બાળુ ભબૂકતી હશે તો
પણ એ હમતે મોઝે જ રહેવાને.

કર્મબંધના એ મુખ્ય પ્રકારો છે નિહિત અને નિકાચિત જ્યાં મુખી
આત્મા મદ પગિણામોથી કર્મોતુ બંધન કરે છે ત્યાં મુખી બંધન કષ્ટકે હલકા-
શિથિલ હોય છે એ ગિથિલ બંધન તપ ઇત્યાદિ દ્વારા છૂટી શકે છે જેમ
સોયોને એકટી કરાય છે અને જ્યારે ચાહો ત્યારે એમને જુદી-જુદી પણ
કરી શકાય છે તેમ

તીવ્ર પગિણામો વડે જે કર્મ બંધાય છે, તેને નિકાચિત કહે છે મન
યોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ એ ત્રણ અશુભ ક્રિયામા એકરસ બની જાય
છે ત્યારે પ્રગાઠ બંધન બની જાય છે જેમ સોયોને જથ્થો બનાવી એને
અગ્નિ વડે તપાવી હથોડા વતી ટીપ્યા બાદ એને ચાહો તોય જૂદી કરી શકાતી
નથી તેમ

આ જ નિકાચિત બંધન છે આત્મા એને ભોગવીને જ જુદું કરી
શકે છે તપ અને સાધના એ કર્મને જૂદું કરી શકતા નથી એમા કર્મોતુ
ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સક્રમણ વગેરે કાઈ પણ કારણ સંભવિત નથી

કર્મવાદીનો એ તર્ક છે કે જે કાઈ આપણે પૂર્વ જન્મમા કરીને
આવ્યા છીએ તે જ અહીં ઉદયમા આવે છે એને ભોગવવું જ પડશે.
આપણા કર્મની સકળતા અથવા અસકળતા, પૂર્વકૃત કર્મ પર જ આધાર
રાખે છે આપણો જે શુભ-ઉદય હશે તો આપણને કાર્ય કરવાની પ્રેરણા
મળશે કાળ પણ અનુકૂળ હશે તેમ વાતાવરણ પણ અનુકૂળ જ હશે શુભ
કર્મનો ઉદય હશે તો શરીર સ્વસ્થ રહેશે અને પછી પુરુષાર્થ પણ કરી
શકાશે માટે માનવની સકળતા શુભ કર્મમાં જ રહેલી છે

પુરુષાર્થવાદ

કાર્યસિદ્ધિ મૂળ પુરુષાર્થ છે બધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત છે પણ

મનુષ્ય નો કામ-પ્રમ ન હોવાને તેને અસાધ્યારોગ્ય શૂન્ય લાગી છે. બાઈ બેન્જન બનાવવાની જાણી મીત્રો મેળવે છે પણ શામેલ બાજાર જોઈને પરિશ્રમ ન કરે તે શૂન્ય સાંત થઈ શકતો નહિ. જો શાળામાં બેન્જન પીરસાયું છે અને પેટમાં સખત શૂન્ય લાગી છે પરંતુ તમે જો શાળામાંથી દાસે ડાળીઓ લઈ મોં સુધી પહોંચાડવાનું કષ્ટ નહિ કરે તો શું કરી પેટ ભરાઈ શકશે ? કદાપિ નહીં.

માનીએ કે જ્યાં માખણ છે પણ જો ઠાઈ એક આઠમી દહીં સુધે સાખાંજી પ્રલામ કરીને કસાક સુધી પ્રાર્થના કરે કે 'હો દેવ ! મેં માખણ આપ્યો !!' તો હું માનું છું કે જો કસાક તો શું એ જો હંજાર વધ સુધી પ્રાર્થના કરતો રહે તોય એને દહીંમાંથી માખણ એમ મળી શકતો નહીં. તમે સમુદાય રહો છો. સમુદાયે તો સ્વાધિકાર કહેવડ છે. સ્વ સમુદાયે જોઈ રહી પ્રાર્થના કરો કે રત્નાકર જે ચાર ચૈદ્ય મોતી આપે તો જનત કાળ લીની જાય તો જ સમુદાય તમારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર નહીં કરે પરંતુ માનવતા પ્રજ્ઞા પુરુષાર્થ જ સમુદાય આપ જીવણમાંથી મોતી લાવી શકે છે.

એક વિચાર કે કશું છે કે ભક્તિ પાસે હક છે જ્ઞાન પાસે અંજિ છે અને કર્મ (પુરુષાર્થ) પાસે પદ છે હવેથી આપણે ધર્મવત્ત પર વિશ્વાસ કરી શકીએ છીએ. આંખો વડે આપણે શક નિર્ધારી શકીએ છીએ પણ આશ્ચર્ય કામ તો પશુ છે મનિષ્યની દુરી રક્ત વિશ્વાસથી એકાંઈ થઈ શકતી નથી તેમ ન જોવા માત્રથી એ નજીક આવ છે પરંતુ આપણા પદ જ આપણને એ મનિષ્યની સમીપે પહોંચાડી શકે છે ભક્તિમાં તન્મ થતા છે જ્ઞાનમાં પ્રકાશ છે તો કર્મમાં સજીવતા-ચૈતન્ય છે.

એ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત છે કે સરીરમાં શુભો પુણ્યથી સાંપડે છે પરંતુ આત્માના શુભોને વિકસિત કરવા એ પુણ્યની સક્તિ જાદારની વાત છે આત્મિક શુભોને વિકાસ આત્માના પુરુષાર્થ પર જ નિર્ભર છે પણ તમે મુનર્થના નાજરિકા નહીં પુણ્યશાળી છો. વીસમી સદીના (સતાન્ધિ)ના વૈશાનિકો પે તાની જાણી નવી શોધો અને આવિષ્કારો તમારી સમવજ્ઞ સારુ કરી રહ્યા છે. ઉદાહરણ માટે છે તે જરા મદન દગ્ગવી લો કે પંખો એવો તો કરવા સરસો. જાણે મશ્વનામશ્વને ચીતળ મદ પવન તમારા ધરમાં જ આવી પહોંચ્યો છે. કમ્પ્યુટર ઉદાહરણ અને ગરમી દોષ બિના-બિના પવનથી તમે બેચેન થઈ રહ્યા હો અને કરતા પંખો પણ ગરમ લવા દેની સ્ત્રોતોય તો તમારા સારુ વાતાવરણિય (એરકોનિશનર) તૈયાર છે એ ગરમીમાં તમારા સારુ એવી તો હક પ્રધાન કરશે જાણે સીમલા / તમારે ઘેર આવી ગયું છે.

આજનાં શુભે પુણ્યશાળી એને જ માનવગત આવશે કે જેની પાસે

વધુ વાસના અને વિલાસના પ્રસાધનો છે. જેની પાસે ચાર-ચાર મોટરકારો છે, તમારી નજરમાં એનું પુણ્યશાળી છે, પરંતુ જેની પાસે નથી કાર કે નથી મહેલો, પણ જે સાદાઈથી શ્રમ કરી પોતાનું જીવન વીતાવે છે એ તમારી દૃષ્ટિએ પુણ્યશાળી નહીં હોય.

આજના યત્રયુગે માનવને પુરુષાર્થ હીન બનાવી દીધો છે એ પ્રત્યેક કાર્ય માટે યત્નનો દાસ બની ગયો છે નાના નાના ગામડાઓમાં વસતી માતાઓ આજે પણ દૂર-દૂરથી ફવાનું પાણી ભરી લાવે છે, હાથે ધટી ચલાવી અનાજ દળે છે, જ્યારે મુબઈની પુણ્યશાળી માતાઓ સાચે જ ભાગ્યશાળી છે એમને માટે વિજ્ઞાને બધી સગવડતાઓ પ્રદાન કરી છે નળને થોડો ફેરવો કે એવું લાગશે જાણે ગંગા ને જામના તો તમારા આગણે જ આવી પહોંચી પહેલાની માતાઓ લોટ હાથે દળતી હતી આજે એમને માટે ચક્રીઓ તૈયાર છે રોટલા બનાવવા માટે પહેલા લાકડા અને કાલસા વપરાતા હતા, તેમાં ધૂમાડાથી હેગનગતિ થતી આજે ગેસના ચૂલા તૈયાર છે, જેમાં ન ધૂમાડો છે તેમ ન એથી કાંઈ હેરાનગતિ સાલજીય છે કે ભોજન બનાવવાનું મશીન પણ આવી ગયેલ છે એક એવું ટીકીન આવે છે જેમાં તમે ભાત, દાળ-શાક યથાવત્ ભરીને મૂકો અને એને ચૂલા પર ધરો કે આપોઆપ (ઓટોમેટિક) બધું તૈયાર થઈ જશે હા-હવે એવું પણ યત્ર બનાવવું જોઈએ જે રોટલા પણ તમને ચાવી-ચાવીને ખવડાવ્યા કરે. પુરુષાર્થહીનતાની આ પરમ સીમા છે જ તો (સભામાં હસાહસ)

આને ભણે તમે પુણ્ય માનો, પરંતુ જૈનદર્શન આનો સ્વીકાર કરતો નથી એ પુરુષાર્થવાદી દર્શન છે એ આજમને પાપ બતાવનાર દર્શન છે તો પછી જે સાધનો મનુષ્યને પુરુષાર્થથી આળસ ભણી ખેતી જાય છે એને પુણ્ય શે મનાય? અને એક વાત એ પણ છે કે જે પોતાના શરીરને શ્રમથી બચાવે છે એના શરીરમાં ચગળી વધી જાય છે, અને શરીર ખેડોળ બની જાય છે મે પોતે જોયું છે કે એક બહેનનું શરીર એટલું બધું ફૂલી ગયું હતું કે એને ઉઠવા અને બેસવા સારું પણ ખીજાની મદદની જરૂર પડતી હતી હા, તો કહેવું પડશે કે શ્રમથી જીવ ચોરનારાને પુણ્યશાળી નહીં પણ પાપશાળી જ કહેવા પડશે ઉપનિષદ કહે છે કે જે માનવ સુએ છે એનું ભાગ્ય પણ સુએ છે, જે ખેડો છે, એનું ભાગ્ય પણ ખેડું છે, જે ચાલી શકે છે, એનું ભાગ્ય પણ એને ચારી આપે છે ગતિ જ જીવન છે પુરુષાર્થ વાદીનું કહેવું છે કે ભાગ્યવાદ આજસુઓનો અવાજ છે પુરુષાર્થવાદીને ભાગ્ય પણ સહાયક બને છે માટે સમસ્ત કાર્યોની સિદ્ધિ પુરુષાર્થમાં જ રહેલી છે કાળ અનુકૂળ હોય, સ્વભાવ પણ હોય, કર્મના (પુણ્ય) બળે સામગ્રી પણ ઉપલબ્ધ હોય પણ માનવી જે પુરુષાર્થ ન કરે તો એ સૂખ્યો જ રહેશે.

નિષ્ક્રિયા (સાવિજ્ઞાન)

નિષ્ક્રિયા વાદનો તર્ક છે વિશ્વની પ્રત્યેક વ્યવસ્થા નિષ્ક્રિય (નિષ્ક્રિય) છે. દિવસ પછી રાતનું આવવું નિષ્ક્રિય છે જ્યાં તે ચેતન્ય સમન્ત પદાર્થો નિષ્ક્રિયાની કૃપા પર ધૂમી રહ્યા છે.

મનુષ્ય પુરુષાર્થ કરે છે અને પુરુષાર્થ જ આપણા હાથની વસ્તુ છે. પરંતુ થયે એ જ કે જે નિષ્ક્રિયાની વ્યવસ્થામાં નિષ્ક્રિય (નિષ્ક્રિય) છે. કદી કદાઈ અકસ્માત બને છે ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે એ તરફ આપણે ન ગયા હોત તો આમ ન થાત પરંતુ આ તો આપણી કૃપા (અભ્ય) શુદ્ધિના નિષ્ક્રિયા છે. પૂર્ણતાનીની દૃષ્ટિમાં આ એમ થવાનું હતું જ એટલે એ તો નિષ્ક્રિય માત્ર હતું. પણ કયાઈમાં એ સમજે એમ થવાનું જ હતું.

વાયુદેવ શ્રીકૃષ્ણ જા. નેમિનાથ પાસે દારીદ્ર્ય વિષયક જાણે પ્રશ્ન છે. ભગવાને એમને જવાબ આપ્યો. દૈવાદન શુદ્ધિના કૃપાની જ્ઞાતામાં તારી દારીદ્ર્ય એક દારીદ્ર્ય ભરતું થઈ જશે. ભગવાન નેમિનાથના આ સંદેશને લઈને વાયુદેવના મનમાં થેરી ચિંતા પેડી ચિંતિત અને શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા. ભગવાન કદાઈ કદાઈ છે કે દારીદ્ર્ય જ્યાં રહે ભગવાન બોલ્યા. વાયુદેવ જા. આમ થવાનું જ છે તથાપિ એમણે કૃષ્ણના મનને સમજાવવા સારું કહ્યું. બતાવે. જ્યાં સુધી દારીદ્ર્યમાં જ્યાં જીવે થતાં રહેશે (ત્યાં સુધી) દૈવાદન દારીદ્ર્ય કદાઈ નહીં જાય. રહે. પરંતુ એ દિવસ પછી આજે જ્યાં દારીદ્ર્યના વાગ્ય રહેતું તે એ વિશાળ નજરી દારીદ્ર્યમાં જ્યાં જીવે કરનાર કદાઈ ન મળ્યું અને જેને તેના જ દારીદ્ર્યમાં જાણી-જાણીએ કાળ લાગી અને થોડાક જ કલાકમાં રવિ નજરી દારીદ્ર્ય ચાલે જની થઈ.

સાક્ષાત્કારના મનમાં કદાઈ એમ થયે કે એક વ્યક્તિને આવશ્યક કરી હોત તો દારીદ્ર્ય જ્યાં જાત પછી એ કેમ કરી જ્યાં રહે એ દારીદ્ર્ય એ સમાપ્ત થવાની જ હતી. દૈવાદન તો એક નિષ્ક્રિય હતો. પણ સ્વયં તો એ હતું કે દારીદ્ર્યના દિવસો વીતી ગયા હતા. વૈભવની નજરી મારીને એકદમ જઈ રહી હતી. દૈવાદને તો એક ચિંતારી જ રહેલી હતી.

સ્વર્ણ જાણો અધારના નિષ્ક્રિયને જ જુએ છે અને નિષ્ક્રિય પર એ શાપ અને દોષ રાખે છે પરંતુ તત્ત્વશાસ્ત્રના દૃષ્ટાંતોમાં એ ચીજ એ દિવસો થવાની હતી. તમારા જાણ પ્રવર્તે. નકામી જ્ઞાતાને સારું થવાનું છે તો તેના નિષ્ક્રિય પછી એમાં જાણી જાણી તમારો પુરુષાર્થ પણ એ જાણી જા. દેખી, તે અશુભ થવાનું છે તો જાણ જ પ્રવર્તે. પણ વ્યય કિંમી થયે. પાંચ પાંચ જેવા જાણનાની કાજરી હોવા છતાં જ કોપરની લા. લુટારી હતી. જાણની ગદા અને અશુભનું વાંદીર એક જાણી જા. જાણી રહી.

મયા તમે પૂછો શા માટે ? એનો જવાબ છે, એમ થવાનું જ હતું આજે એક વ્યક્તિ દીક્ષા લે છે અને કાલે એ છોડી પણ દે છે સર્વસં પોતાના જ્ઞાનચક્ષુ વડે જુએ છે કે આ વ્યક્તિ દીક્ષા નહીં પાળે શાસનનો સહારક શત્રુ બનશે તો પણ દીક્ષા દે છે કે નહીં ? જવાબ છે, જરૂર અપાય છે, આગમ સાક્ષી છે કે એવી વ્યક્તિઓને દીક્ષા અપાઈ છે ભગવાન મહાવીરે જમાલીને દીક્ષા આપી હતી અને એને પોતાનો ગિય્થ બનાવ્યો હતો પ્રશ્ન થશે એમ શા માટે ? કારણ કે તેઓ એ જાણતા હતા કે એ દીક્ષા લઈને છોડી દેશે, તેમ તેઓ એ પણ જાણતા હતા કે મારા હાથે આ થવાનું જ છે એને થભાવવાની તાકાત એમના હાથોમા પણ નહોતી

ભાવિભાવ એ તત્ત્વ છે કે જેને આધીન કાળ, સ્વભાવ, કર્મ અને પુરુષાર્થ એ બધા છે એક માળી આખો રોપે છે, વર્ષાઋતુ આવી, કાળ સમવાય પણ અનુકૂળ છે ગોટલીમાં ઉગવાનો સ્વભાવ પણ છે સચિત્ત કર્મના યોગે માળી પાસે આખાની ગોટલી પણ છે અને માળી એને જમીનમા રોપે છે એની રક્ષા કરે છે, અહીં પુરુષાર્થ પણ છે પરંતુ આ બધું હોવા છતાં એને એક કીટક લાગી ગયું, જેણે ગોટલીને ખોખલી કરી નાખી, એ ઊગી ન-શકી એ ગોટલીને આખાના વિશાળ વૃક્ષ પરિણત થવાનું હતું જ નહીં

એક વિદ્યાર્થી છે એનો એ ધ્યેય છે કે પરીક્ષામા પહેલા નંબરે પાસ થવું પરંતુ એના સારું સમયની પણ જરૂર રહેશે એક દિવસમા જ કાંઈ એ બધું વાચી શકશે નહિ માટે સમય ક્ષેપમા કાળ સમવાય જરૂરી છે એનો વાચવાનો સ્વભાવ પણ છે કારણ કે ચેતન વાચી શકે છે જડ નહીં એટલે સ્વભાવ સમવાય પણ અનુકૂળ છે જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી બુદ્ધિ પણ સાંપડી છે કર્મ પણ સહયોગી છે, વાચન સારું એ પરિશ્રમ પણ કરે છે, પુરુષાર્થી છે, પરંતુ દુર્ભાગ્ય કે પરીક્ષાનો દિવસ આવ્યો અને એ ૧૦૫ ઈંચી તાવમા સપડાઈ ગયો પરીક્ષામા એમી શક્યો નહીં, અને એમ એને સફળતા મળી નહીં અહીં બધું ઉપસ્થિત છે તો પણ એક વસ્તુનો અભાવ રહ્યો કહેવું પડશે કે નિયતિવાદ અનુકૂળ ન હતો એને જે પરીક્ષામા પાસ થવું જ હતું તો એ ખીમાર જ ન પડત

: થાડાક પ્રશ્નો :

પ્રથમ સમવાયના તત્ત્વ ઉપર ચર્ચા ચાલી રહી છે એક પ્રશ્ન એ થાય છે કે ભાવિભાવ અને કર્મ વચ્ચે શો ભેદ છે ? કારણ કે મનુષ્યને શુભ કર્મનો હિસ્સો હશે તો એ સફળ થશે જ અને અશુભનો હિસ્સો હશે તો એના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ સિદ્ધ થવાના, તો પછી ભાવિભાવને સ્વતંત્ર જુદું માનવાની શી જરૂર છે ?

વાયુકાયની સ્થિતિ, જપન્ન, અત્યુદ્ધર્ષની ઉત્પદ, ત્રણ હજાર વર્ષની
વનસ્પતિની સ્થિતિ, જપન્ન, અત્યુદ્ધર્ષની ઉત્પદ, કચ્છજનક વર્ષની.

૨૧ અશ્વ દ્વાર

તેમા, સમોદિષા તે એજની પેઠે જાશે

અસમોદિષા તે ઘીની પેઠે જાશે

૨૩ આગતિ દ્વાર તે ૨૪ અતિ દ્વાર

પૃથ્વીકાય, અપૃથ્વીકાય વનસ્પતિકાય, એ ત્રણ એકેદિષમા ત્રણ અતિનો
આવે, તે ૧ અનુષ્ઠ ૨ તિર્થંચ, ૩ દેવનો જપ એ અતિમાં, તે ૧ મહાન તે ૨
તિર્થંચમાં તેજસ્વ ને વાયુકાય એ એ એકેદિષમાં એ અતિને આવે, તે ૧
અનુષ્ઠનો, ૨ તિર્થંચનો જપ એક અતિમાં તે તિર્થંચમાં.

હતિ પાશ્વ એકેદિષના પાશ્વ ૬૬૬ સંપૂર્ણ

બે ઇન્દ્રિય, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઇન્દ્રિય તે તિર્થંચ સમૃદ્ધિમ
પચેદિષના ૬૬૬.

૧ શરીર

એકદિષ, ત્રિઇન્દ્રિય, ચૌઇન્દ્રિય તે તિર્થંચ સમૃદ્ધિમ પચેદિષમાં કરી
ત્રણ તે ૧ જોડારિક ૨ તેજસ્વ ૩ કામજ.

૨ અવગાહના

બે ઇન્દ્રિયની અવગાહના જપન્ન આગ્રહના અસંખ્યાતમા ભાગની
ઉત્પદ, જપર ને તા.

ત્રિઇન્દ્રિયની અવગાહના જપન્ન આગ્રહના અસંખ્યાતમા ભાગની
ઉત્પદ ૩ ભાગની

ચૌઇન્દ્રિયની અવગાહના જપન્ન આગ્રહના અસંખ્યાતમા ભાગની
ઉત્પદ ૨૦ ભાગના

તિર્થંચ સમૃદ્ધિમ પચેદિષની અવગાહના જપન્ન આગ્રહના
અસંખ્યાતમા ભાગની ઉત્પદ જુદી જુદી નીચે મુજબ.

ગાથા

જેયણ સહસ્સ, ગાઉચ પુહુત્ત તત્તો જેયણ પુહુત્ત;
દાણહ તુ ધણહ પુહુત્ત સમૂહીમે હોધ ઉચ્ચત્ત. ૧

૧ જલચરની, એક હજાર જોજનની

૨ સ્થળચરની, પૃથક્ ગાઉની છે, (ખેતી નવ ગાઉ સુધીની)

૩ ઉરપરિસર્પની, પૃથક્ ચોજનની છે, (ખેતી નવ ચોજન સુધીની)

૪ ભુજપરિસર્પની, પૃથક્ ધનુષ્યની છે (ખેતી નવ ધનુષ્યની)

૫ ખેચરની, પૃથક્ ધનુષ્યની છે (ખેતી નવ ધનુષ્ય સુધીની)

૩ સહનન દ્વાર.

ત્રણ વિન્ધદ્રિય (ખેઈદ્રિય, ત્રિધદ્રિય, ચૌધદ્રિય) ને તિર્યચ સમૂહિમ
પચેદ્રિયા, સહનન એક તે, એક સેવાત્ત

૪ સસ્થાન દ્વાર.

ત્રણ વિકલેદ્રિય ને તિર્યચ સમૂહિમ પચેદ્રિયામાં, સસ્થાન તે
એક, ૬૩

૫ કષાય દ્વાર. તેમાં કષાય ચાર

૬ સંજ્ઞા દ્વાર. તેમાં સંજ્ઞા ચાર

૭ લેશ્યા દ્વાર. તેમાં લેશ્યા ત્રણ. ૧ કૃણુ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત

૮ ઇદ્રિય દ્વાર.

ખેઈદ્રિયામાં ઇદ્રિય બે

ત્રિધદ્રિયામાં ઇદ્રિય ત્રણ

ચૌધદ્રિયામાં ઇદ્રિય ચાર

તિર્યચ અમૂહિમ પચેદ્રિયામાં ઇદ્રિય પાચ

૯ સમુદ્ધાત.

તેમાં સમુદ્ધાત ત્રણ તે, ૧ વેદનીય ૨ કષાય, ૩ મારણ્યાતિક

૧૦ સંજ્ઞી અસંજ્ઞી દ્વાર.

ત્રણ વિકલેદ્રિય તથા સમૂહિમ તિર્યચ પચેદ્રિય, અસંજ્ઞી

૧૧ વેદ દ્વાર

તેમાં વેદ એક તે નપુંસક

૧૨ પર્વાસિ દ્વાર

તેમાં પર્વાસિ પાંચ ૧ આહાર પર્વાસિ, ૨ સરીર પર્વાસિ, ૩ હૃદય પર્વાસિ, ૪ આત્મા પર્વાસિ, ૫ જ્ઞાન પર્વાસિ.

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર

એકદિશ, ત્રિદિશ, ચૌદદિશ ને તિર્યચ સંમૂર્ઠિમ ૫ એ દિશના અપર્યાપ્તિમા દષ્ટિ એ તે, ૧ સમક્ષિ દષ્ટિ, ૨ નિધાત્વ દષ્ટિ પર્વાપ્તિમા એક મિત્વાત્ન દષ્ટિ.

૧૪ ઈર્શન દ્વાર

એકદિશ, ત્રિદિશમાં ઈર્શન એક તે ૧ અચ્છુસ્તન ચૌદદિશ ને તિર્યચ સંમૂર્ઠિમ પચ્ચેદિશમાં ઈર્શન એ, ૧ અચ્છુસ્તન, ૨ અચ્છુસ્તન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર

અપર્યાપ્તિમા જ્ઞાન એ ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ મુતજ્ઞાન અજ્ઞાન એ, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ મુત અજ્ઞાન પર્વાપ્તિમા જ્ઞાન એ.

૧૬ યોગ દ્વાર

તેમાં યોગ ચાર ૧ બૌદ્ધિક સરીર કાવયોગ, ૨ બૌદ્ધિક મિત્ર સરીર કાવયોગ ૩ સર્વજ્ઞ સરીર કાવયોગ, ૪ અવહાર વચન યોગ.

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર

એકદિશ, ત્રિદિશના, અપર્યાપ્તિમા પાંચ ઉપયોગ, ૧ મતિજ્ઞાન ૨ મુતજ્ઞાન ૩ મતિઅજ્ઞાન ૪ મુતઅજ્ઞાન, ૫ અચ્છુસ્તન પર્વાપ્તિમા વધુ ઉપયોગ એ જ્ઞાન ને અચ્છુસ્તન એકદિશ ને તિર્યચ સંમૂર્ઠિમ પચ્ચેદિશમાં અપર્યાપ્તિમા ૭ ઉપયોગ ૧ મતિજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ મુતજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ મતિ અજ્ઞાન, ૪ મુતઅજ્ઞાન, ૫ અચ્છુસ્તન ૬ અચ્છુસ્તન પર્વાપ્તિમા ચાર ઉપયોગ એ જ્ઞાન, એ ઈર્શન.

૧૮ આહાર દ્વાર

આહાર ૭ વિધાનો એ, અન્ન પ્રકાર કરે તે, ૧ જોત્તસ ૨ શમ ૩ જ્વપ, તે ૧ સચિત, ૨ અચિત, ૩ મિથ.

૧૯ ઉપજવાના દ્વાર, ૨૨ અવવાના દ્વાર

એકદિશ, ત્રિદિશ, ચૌદદિશ એ અજ્ઞામાં ૧૮ બૌદ્ધિકિનો આત્મે તે પાંચ એકદિશ અન્ન વિષયેદિશ મનુષ્ય ને તિર્યચનો ને જાય તે ૧૮ દશર્થ.

તિર્થ ચ સમૂર્ધિમ પચેદ્રિયમાં દશ ઔદારિકનો આવે, તે ઉપર મુજબ દશ કલા તે, જાય બાવીશ દંડકમા તે જ્યોતિષી, ને ગૈમાનિક એ બે વિનાના બાવીશ દંડકમા જાય

૨૦ સ્થિતિ દ્વારે

બેધદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ બાર વર્ષની
ત્રિધદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ૪૯ દિવસની
ચોધદ્રિયની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ છ માસની
તિર્થ ચ સમૂર્ધિમ પચેદ્રિયની સ્થિતિ, જુદી જુદી નીચે મુજબ.

ગાથા

પુવ્વ ક્ષોડ ચઉરાશી, તેપન, બાયાલીસ, બહુતેર; સહસ્રાધ
વાસાધ, સમુછિમે આઉય હોધ.

જલચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વકોડ વર્ષની
સ્થળચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ચોરાશી હજાર વર્ષની.
ઉરપરિસર્પની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રેપન હજાર
વર્ષની.

સુજપરિસર્પની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, બેતાળીશ
હજાર વર્ષની

બેચરની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ બહોતેર હજાર વર્ષની

૨૧ મરણદ્વાર

સમોહિયા મરણ, તે એળની પેરે ચાલે,

અસમોહિયા મરણ, તે દડીની પેઠે ચાલે

૨૩ આગતિ દ્વાર, ૨૪ ગતિ દ્વાર

બેધદ્રિય, ત્રિધદ્રિય ચોધદ્રિયમાં બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્ય,
ને ૨ તિર્થચનો, જાય બે ગતિમા તે એક મનુષ્ય, ને ૨ તિર્થચમા

તિર્થ ચ સમૂર્ધિમ પચેદ્રિયમાં બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્યનો,
ને ૨ તિર્થચનો જાય ચાર ગતિમા તે, ૧ નાગ્કી, ૨ તિર્થચ, ૩ મનુષ્ય, ને
૪ દેવ એ ચારતા જાય

ધતિ ત્રણ વિકલે દ્રિય, (બેધદ્રિય, ત્રિધદ્રિય, ચોધદ્રિય) ને તિર્થ ચ
સમૂર્ધિમ પચેદ્રિય દંડક સપૂર્ણ.

તિર્થંચ ગર્ભજ પચેદ્રિયનો એક ૬૩૬

૧ શરીર

તિર્થંચ ગર્ભજ પચેદ્રિયમાં શરીર ચાર. ૧ બોધશિ ૨ વૈદિ,
૩ તેજસ ૪ કામંચ

૨ અવગાહના ગાથા,

બોધજ સહસ્ત્ર ૭ ગાઉ આર્ધ તતો બોધજ સહસ્ત્ર,
પુદુત સુલભે મણુહ પુદુત ચ પચીસુ
બસચરની, જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્પદ એક
હવર ગોળગની.

બસચરની જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્પદ ૭ મળી
ઉપરિસપની, જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્પદ એક
હવર ગોળગની.

સુબપરિસપની, જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્પદ
૫૫૨ મળી.

બેચરની જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની ઉત્પદ ૫૫૨ મળી
ઉપર બેચર હરે તે, જયન્ન આશ્રિયના અસખ્યાતમા ભાગની, ઉત્પદ ૬ ગોળગની

૩ સહનન દાર તિર્થંચ ગર્ભજ પચેદ્રિયમાં સહનન ૭

૪ સસ્થાન દાર. તેમાં સસ્થાન ૭

૫ કપાલ દાર તેમાં કપાલ ચાર

૬ સસા દાર. તેમાં સસા ચાર

૭ લેશ્યા દાર, તેમાં લેશ્યા ૭

૮ હદિષ દાર, તેમાં હદિષ પાંચ

સમુદ્રપાત દાર તેમાં સમુદ્રપાત પાંચ તે ૧ વેત્તીય, ૨ કપાલ, ૧
મારણાતિ ૪ વૈદિ, ૫ તેજસ.

૧૦ સહી દાર તે સહી.

૧૧ વેદ દાર તેમાં વેદ ત્રણ.

૧૨ પર્વાતિ દાર તેમાં પર્વાતિ ૭ તે અપર્વાતિ ૭.

૧૩ દષ્ટિ દાર તેમાં દષ્ટિ ત્રણ.

૧૪ દર્શન દ્વાર.

તેમા દર્શન ત્રણ તે, ૧ ચક્ષુ દર્શન, ૨ અચક્ષુ દર્શન, ૩ અવધિ દર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર.

તેમા જ્ઞાન ત્રણ તે, ૧ મતિ જ્ઞાન, ૨ શ્રુત જ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન અજ્ઞાન
પણ ત્રણ તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન, ૩ વિભગ જ્ઞાન.

૧૬ યોગ દ્વાર.

તેમા યોગ તેર તે, ૧ મત્ય મનયોગ, ૨ અસત્ય મનયોગ, ૩ મિશ્ર મનયોગ,
૪ વ્યવહાર મનયોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ, ૭ મિશ્ર વચનયોગ,
૮ વ્યવહાર વચનયોગ ૯ ઔદારિક શરીર કાયયોગ ૧૦ ઔદારિક મિશ્ર શરીર
કાયયોગ, ૧૧ વૈકલ્ય શરીર કાયયોગ, ૧૨ વૈકલ્ય મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૧૩
કાર્મણ્ય શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર

તિયથ ગણજમાં ઉપયોગ નવ તે, ૧ મતિ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત
જ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ અવધિ જ્ઞાન ઉપયોગ ૪ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૫ શ્રુત અજ્ઞાન
ઉપયોગ, ૬ વિભગ જ્ઞાન ઉપયોગ, ૭ ચક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૮ અચક્ષુ દર્શન
ઉપયોગ, ૯ અવધિ દર્શન ઉપયોગ

૧૮ આહાર દ્વાર. તેમા આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. તેમા ચોવીશ દંડનો આવે

૨૦ ચવવાનાં દ્વાર. જાય પણ ચોવીશ દંડકમા

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

જલચરની, જલન્ય, અતર્મુહર્તાની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ષની

સ્થલચરની, જલન્ય, અતર્મુહર્તાની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રણ પલ્લની

ઉરપરિસર્પની, જલન્ય, અતર્મુહર્તાની, ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ષની.

ભુજપરિસર્પની, જલન્ય અતર્મુહર્તાની; ઉત્કૃષ્ટ, પૂર્વ કોડ વર્ષની.

ખેચરની, જલન્ય, અતર્મુહર્તાની, ઉત્કૃષ્ટ, પલ્લના અસખ્યાતમા ભાગની

૨૧ મરણ દ્વાર

અમોહિયા મરણ તે એળની પેઠે ચાલે

અઅમોહિયા મરણ તે દડીની પેઠે ચાલે

૨૩ આમતિ દ્વારે તિર્યચ ગર્ભજ પચેદ્રિયમા આરવતિનો આરે
 ૨૪ અતિદ્વારે તે આર તિરિયાં નામ
 ઇતિ તિર્યચ ગર્ભજ પચેદ્રિયનો એક દૃઢ સંપૂર્ણ

મનુષ્ય ગર્ભજ પચેદ્રિયનો એક ૬૬૬

૧ રાત્રીર મનુષ્ય ગર્ભજમાં સરીગ પાંચ

૨ અવગાહના દ્વારે

અવસર્પિણી કાળમા

મનુષ્ય ગર્ભજની અવગાહના પહેલો આરો બેસતા ત્રણ ગાઉની
 ઉતરતે આરે બે ગાઉની

બીજો આરો બેસતા બે ગાઉની ઉતરતે આરે એક ગાઉની

ત્રીજો આરો બેસતા એક ગાઉની ઉતરતે આરે પાંચસે મનુષ્યની

ચોથો આરો બેસતા પાંચસે મનુષ્યની, ઉતરતે આરે સાત કાળની

પાંચમો આરો બેસતા સાત કાળની, ઉતરતે આરે એક કાળની

છઠો આરો બેસતા એક કાળની ઉતરતે આરે મૂઠા કાળની

ઉત્સર્પિણી કાળમા

પહેલો આરો બેસતા મૂઠા કાળની, ઉતરતે આરે એક કાળની

બીજો આરો બેસતા એક કાળની, ઉતરતે આરે સાત કાળની

ત્રીજો આરો બેસતા સાત કાળની, ઉતરતે આરે પાંચસે મનુષ્યની

ચોથો આરો બેસતા પાંચસે મનુષ્યની ઉતરતે આરે એક ગાઉની

પાંચમો આરો બેસતા એક ગાઉની ઉતરતે આરે બે ગાઉની

છઠો આરો બેસતા બે ગાઉની, ઉતરતે આરે ત્રણ ગાઉની

મનુષ્ય ગર્ભજ હર વેળા ગર્ભજ, અગ્રિયનો સપ્તમો જાત ઉત્પદ, કાળ
 ગાળન અધિક

૩ સહનન દ્વારે, તેમાં સહનન જ.

૪ સસ્થાન દ્વારે તેમાં સસ્થાન જ

૫ ક્યાપ દ્વારે તેમાં ક્યાપ આર.

- ૬ સંજ્ઞા દ્વાર. તેમા સંગ્રા ચાર
 ૭ લેશ્યા દ્વાર તેમા લેશ્યા ચા
 ૮ ધંદ્રિય દ્વાર તેમા ધંદ્રિય પાચ
 ૯ સમુદ્ધવાત દ્વાર. તેમા સમુદ્ધવ ત સાત
 ૧૦ સંજ્ઞી દ્વાર તેમા સંજ્ઞી
 ૧૧ વેદ દ્વાર તેમા વેદ ત્રણ
 ૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર તેમા પર્યાપ્તિ ૭ અપર્યાપ્તિ ૭
 ૧૩ દર્શિ દ્વાર તેમા દર્શિ ત્રણ
 ૧૪ દર્શન દ્વાર. દર્શન ચાર
 ૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. જ્ઞાન પાંચ, અજ્ઞાન ત્રણ
 ૧૬ યોગ દ્વાર. યોગ પંદર
 ૧૭ ઉપયોગ દ્વાર. તેમા આહાર ત્રણ પ્રકારનો
 ૧૮ આહાર દ્વાર. તેમા આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. અનુષ્ઠ ગર્ભજમા, ચોવીશદંડકનો આવે, તે તેજસ્કાય, ને વાયુકાયના બે દંડક વિનાના, બાકીના ચોવીશ દંડકનો આવે

૨૨ અવવાનાં દ્વાર. જામ ચોવીશ દંડકમા

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

અવસર્પિણી કાળમાં

પહેલો આરો બેસતાં, ત્રણ પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરે બે પથ્થની
 બીજો આરો બેસતાં, બે પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરે એક પથ્થની.
 ત્રીજો આરો બેસતાં એક પથ્થની સ્થિતિ, ઉતરતે આરે કોડ પૂર્વની
 ચોથો આરો બેસતાં. કોડ પૂર્વની સ્થિતિ, ઉતરતે આરે બેસો
 વર્ષમા બાણી

પાંચમો આરો બેસતાં. બેસો વર્ષમા બાણી સ્થિતિ, ઉતરતે આરે
 વીશ વર્ષની

છઠ્ઠો આરો બેસતાં વીશ વર્ષની, ઉતરતે આરે સોળ વર્ષની

ઉત્સર્પિણી કાળમાં

પહેલો આરો બેસતાં, સોળ વર્ષની, ઉતરતે આરે વીશ વર્ષની.

બીજો આરો બેસતા, વીઠ વર્ષની ઉતરતે આરે બસે વર્ષની
 ત્રીજો આરો બેસતા, નસો વર્ષની ઉતરતે આરે કોડ પૂર્વની.
 ચોથો આરો બેસતા, કોડ પૂર્વની, ઉતરતે આરે એક પક્ષની.
 પાંચમો આરો બેસતા, એક પક્ષની ઉતરતે આરે બે પક્ષની.
 છઠ્ઠો આરો બેસતા બે પક્ષની ઉતરતે આરે ત્રણ પક્ષની સ્થિતિ.
 ૨૧ મરણ દ્વાર. મરણ બે. ૧ સમોદિવા મરણ, ૨ અસમોદિવા મરણ.
 ૨૩ આગતિ દ્વાર. મનુષ્ય ત્રણ જગ્યા આર મતિનો આવે, તે ૧ નાસ્તી
 ૨ તિર્થ ૩ મનુષ્ય, ૪ દેવના.
 ૨૪ મતિ દ્વાર. મનુષ્ય ત્રણ જગ્યા પાંચ મતિમાં.
 મતિ મનુષ્ય ગર્ભજનો ૬૬૬૬૬૬૬૬

મનુષ્ય સંમૂર્ધિમનો ૬૬૬.

૧ શરીર

મનુષ્ય સંમૂર્ધિમના શરીર ત્રણ તે, ૧ બોદરિક ૨ તેજસ, ૩ ક્રમ વ.
 ૨ અવગાહના દ્વાર

તેની જવત્રાહના, જમન, આક્રમના જસખાતમા સામી ઉપર, પણ
 આક્રમના જસખાતમા સામી

૩ સહનન દ્વાર. તેમાં સહનન એક તે ૧ સેવાત

૪ સંસ્થાન દ્વાર. તેમાં સંસ્થાન એક તે, ૬૬

૫ કપાલ દ્વાર. તેમાં કપાલ આર.

૬ સસા દ્વાર. તેમાં સસા આર.

૭ લેશ્યા દ્વાર. તેમાં લેશ્યા ત્રણ તે, ૧ કૃષ્ણ, ૨ નીલ, ૩ કાપોત.

૮ હરિષ દ્વાર. તેમાં હરિષ પાંચ.

૯ સમુદયાવ દ્વાર. સમુદયાવ ત્રણ તે, ૧ વેદીય ૨ કથા ૩ મારણીતક.

૧૦ સમી દ્વાર. તેમાં જસતી.

૧૧ વેદ દ્વાર. તેમાં વેદ એક તે, તપસક વેદ.

૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર. તેમાં પર્યાપ્તિ આર. બે જપર્યાપ્તિ પાંચ.

૧૩ રુપિ દ્વાર. તેમાં રુપિ એક ૧ નિષ્વાદન રુપિ.

૧૪ દર્શન દ્વાર તેમા દર્શન બે, ૧ ચક્ષુદર્શન, ૨ અચક્ષુદર્શન.

૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. તેમા જ્ઞાન નથી અજ્ઞાન બે તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન.

૧૬ યોગ દ્વાર.

તેમા યોગ ત્રણ તે, ૧ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૨ ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૩ કાર્મણ શરીર કાયયોગ.

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

ઉપયોગ ચાર ૧ મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ ચક્ષુ દર્શન ઉપયોગ, ૪ અચક્ષુ દર્શન ઉપયોગ.

૧૮ આહાર દ્વાર.

આહાર બે પ્રકારનો, ૧ ઔજમ્, ૨ રામ, તે ૧ સચિત્ત, ૨ આચિત્ત, ૩ મિશ્ર

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર.

મનુષ્ય સંભૂર્તિમા આઠ દંડકનો આવે તે, ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપૂકાય, ૩ વનસ્પતિકાય, ૪ બેઘદ્રિય, ૫ ત્રિઘદ્રિય, ૬ ચોઘદ્રિય, ૭ મનુષ્ય, ૮ તિર્યચ ૫ એ દ્રિય એ આઠનો આવે

૨૦ અવવાનાં દ્વાર.

તે પાંચ એકે દ્રિય, ત્રણ વિકલે દ્રિય મનુષ્ય ને તિર્યચ એ દશ દંડકમા જાય

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર.

નેની સ્થિતિ જઘન્ય, અતર્કુહર્તની, ઉદ્દૃષ્ટ, અતર્કુહર્તની.

૨૧ મરણ દ્વાર. મરણ બે ૧ સામોહિયા મરણ, ૨ અસમોહિયા મરણ.

૨૩ આગતિ દ્વાર. તેમા બે ગતિનો આવે તે, ૧ મનુષ્ય, ૨ તિર્યચનો.

૨૪ ગતિ દ્વાર. જાય બે ગતિમા તે મનુષ્ય ને તિર્યચમા

ઇતિ મનુષ્ય સંભૂર્તિમા દંડક સંપૂર્ણ.

જુગલીયાનો દંડક,

૧ શરીર દ્વાર.

જુગલીયામાં શરીર ત્રણ તે, ૧ ઔદારિક ૨ તેજસ, ૩ કાર્મણ

૨ અવગાહના દ્વાર.

હેમવય, હિરણ્યવયમાં જન્મ્ય, આશ્રિયના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપદ્રે,
એક માલિકી

હસ્તિાસ, રમકવાસમાં જન્મ્ય, આશ્રિયના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપદ્રે,
એક માલિકી

દેવકુક ઉત્તરકુકમાં જન્મ્ય, આશ્રિયના અસંખ્યાતમા ભાગની ઉપદ્રે,
ત્રણ માલિકી

જાપન અતરદીપમાં આક્રમે ધનુષ્યની

સહનન દ્વાર

ભુવલીયામાં સહનન એક તે, ૧ વજ્રકવચનારથ સહનન.

૪ સંસ્થાન દ્વાર.

ભુવલીયામાં સંસ્થાન એક તે, ૧ સમસ્તરત્ન સસ્થાન.

૫ કપાલ દ્વાર ભુવલીયામાં કપાલ ચાર.

૬ સક્ષા દ્વાર ભુવલીયામાં સક્ષા ચાર.

૭ હેરયા દ્વાર ભુવલીયામાં હેરયા ત્રણ તે ૧ કુલ ૨ નીલ ૩ કાપેલ,

૪ તેજો.

૮ ઇન્દ્રિય દ્વાર ભુવલીયામાં ઇન્દ્રિય પાંચ.

૯ સમુદ્રચાત દ્વાર ભુવલીયામાં સમુદ્રચાત ત્રણ તે, ૧ વેદનીય ૨ કપાલ
૩ માધુર્યનિદ.

૧૦ સક્ષી દ્વાર ભુવલીયા સક્ષી. અતરદીપમાં સક્ષી, અસક્ષી

૧૧ વેદ દ્વાર તેમાં વેદ એક તે, ૧ અંતરેદ ૨ પ્રગવનદ.

૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર તેમાં પર્યાપ્તિ જ તે અપર્યાપ્તિ છ.

૧૩ દષ્ટિ દ્વાર

પાંચ દેવકુક પાંચ ઉત્તરકુકમાં દષ્ટિ એક તે, ૧ સમક્ષિ દષ્ટિ
૨ નિષ્પાત્વ દષ્ટિ

પાંચ હસ્તિાસ, પાંચ રમકવાસ, પાંચ હેમવય, પાંચ હિરણ્યવય
એ વીસ અકર્મજનિ, તે જાપન અતરદીપમાં દષ્ટિ એક તે ૧ નિષ્પાત્વ દષ્ટિ

*૩ અકર્મજનિમાં ૨ દષ્ટિ અને ૨ યાન તથા ૨ અયાન છે અને ૧૬
અતરદીપમાં ૧ નિષ્પાદષ્ટિ અને ૨ અયાન હોવાનું પણ ગેરવાક્ય પ્રમાણમાં છે

૧૪ દર્શન દ્વાર.

મર્વામાં દર્શન જે તે ૧ ચક્ષુદર્શન ૨ અચક્ષુદર્શન

૧૫ જ્ઞાનદ્વાર.

*પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં જે જ્ઞાન તે, ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન
પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં જે અજ્ઞાન તે, ૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨

શ્રુતઅજ્ઞાન

બાકી રહેલ વીસ અકર્મભૂમિ, ને છપ્પન અંતરદ્વીપમાં જે અજ્ઞાન,
૧ મતિ અજ્ઞાન, ૨ શ્રુતઅજ્ઞાન

૧૬ યોગ દ્વાર.

સર્વમાં યોગ અગિયાર તે, ૧ સત્ય મનયોગ, ૨ અસત્ય મનયોગ,
૩ મિશ્ર મનયોગ ૪ વ્યવહાર મનયોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ,
૭ મિશ્ર વચનયોગ, ૮ વ્યવહાર વચનયોગ, ૯ ઔદારિક શરીર કાયયોગ, ૧૦
ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગ, ૧૧ કાર્મણ્ય શરીર કાયયોગ

૧૭ ઉપયોગ દ્વાર.

*પાંચ દેવકુરૂ, પાંચ ઉત્તરકુરૂમાં ઉપયોગ છ તે, મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન,
૩ મતિઅજ્ઞાન, ૪ શ્રુતઅજ્ઞાન, ૫ ચક્ષુદર્શન, ૬ અચક્ષુદર્શન.

બાકીના વીસ અકર્મભૂમિ ને છપ્પન અંતરદ્વીપમાં ઉપયોગ ચાર, તે ૧
મતિ અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૨ શ્રુત અજ્ઞાન ઉપયોગ, ૩ ચક્ષુ દર્શન, ૪ અચક્ષુ દર્શન

૧૮ આહાર દ્વાર.

જુગલીયામાં આહાર ત્રણ પ્રકારનો

૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. ૨૨ ચવનનાં દ્વાર.

ત્રીંશ અકર્મભૂમિમાં જે દહકનો આવે, તે ૧ મનુષ્ય, ૨ તિર્થંચનો.

જાય તેર દહકમાં, તે દશ ભવનપતિના દશ દહક, ૧૦ એક વાણ્યતર,
૧૧. એક જ્યોતિષી, ૧૨ વૈમાનિક ૧૩, એ તેર દહકમાં

છપ્પન અંતરદ્વીપમાં જે દહકનો આવે, તે ૧ મનુષ્યનો તિર્થંચનો જન્મ
અગિયાર દહકમાં તે, દશ ભવનપતિ, એક વાણ્યતર એ અગિયારમાં જન્મ

*૩૦ અકર્મભૂમિમાં ૬ ઉપયોગ (૨ જ્ઞાન, ૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન) અને
૫૬ અંતરદ્વીપમાં ૪ ઉપયોગ (૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન) પણ અન્ય ત્રણમાં કહેલ છે

૨૦ સ્થિતિ દ્વાર

દેવવ્રત, દ્વિગ્ધવ્રતમાં જન્મ્ય એક પત્નમાં દેવ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ એક પત્નની
દસ્તાસ રમકલાસમાં જન્મ્ય એ પત્નમાં દેવ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ એ પત્નની.

દેવકૃષ્ણ ઉત્ત કુરમાં, જન્મ્ય ત્રણ પત્નમાં દેવ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પત્નની.

૭૧૫૧ જાતહીપમાં જન્મ્ય પત્નના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં દેવ ઉણી,
ઉત્કૃષ્ટ પત્નના અસંખ્યાતમાં ભાગની

૨૧ મરણ દ્વાર

મન્યુ બ ૧ સમોદિયા મરણ, ૨ અસમોદિયા મરણ

૨૩ આગતિ દ્વાર

વમાં આવે એ ગતિને ૧ મનુષ્ય ને ૨ તિર્થંકરો

૨૪ ગતિ દ્વાર

ભાગ એક ગતિમાં તે, ૧ દેવમાં

ધર્મે સુખસીધાનો ૬૬૬ સંપૂર્ણ

સિદ્ધિનો વિસ્તાર

૧ શરીર દ્વાર સિદ્ધિમાં શરીર નથી

૨ અવમાહુના દ્વાર પાંચે મનુષ્યના સિદ્ધ થયા હોય તેની ત્રણે
તેની મનુષ્ય ને જાતીત જાનુલની

સાત હાથના સિદ્ધ થયા હોય તેની ચાર હાથ ને સોળ જાનુલની

મે હાથના સિદ્ધ થયા હોય તેની એક હાથ ને આઠ જાનુલની

૩ સહનન દ્વાર સિદ્ધ અસંકલની (અસંખ્યની)

૪ સંસ્થાન દ્વાર સિદ્ધ અસંસ્થાની

૫ કથાય દ્વાર સિદ્ધ આજાની

૬ સમ્યા દ્વાર સિદ્ધને સમ્યા નથી

૭ સેશ્યા દ્વાર સિદ્ધને સેશ્યા નથી

૮ ઈન્દ્રિય દ્વાર સિદ્ધને ઈન્દ્રિયો નથી

૯ સમુદયાત દ્વાર સિદ્ધને સમુદયાત નથી

૧૦ સઙ્ગી દ્વાર સિદ્ધ સઙ્ગી નથી, અસઙ્ગી નથી

૧૧ વેદ દ્વાર સિદ્ધને વેદ નથી

- ૧૨ પર્યાપ્તિ દ્વાર. સિદ્ધને પર્યાપ્તિ નથી, અપર્યાપ્તિ નથી.
- ૧૩ દષ્ટિ દ્વાર. સિદ્ધમા સમક્ષિત દષ્ટિ.
- ૧૪ દર્શન દ્વાર. સિદ્ધમા કેવલદર્શન
- ૧૫ જ્ઞાન દ્વાર. સિદ્ધમા કેવલજ્ઞાન
- ૧૬ યોગ દ્વાર. સિદ્ધને યોગ નથી
- ૧૭ ઉપયોગ દ્વાર. સિદ્ધને ઉપયોગ ને, ૧ કેવલજ્ઞાન, ૨ કેવલદર્શન
- ૧૮ આહાર દ્વાર. સિદ્ધને આહાર નથી
- ૧૯ ઉપજવાનાં દ્વાર. સિદ્ધમા ઉપજવું છે.
- ૨૦ સ્થિતિ દ્વાર. સિદ્ધને આદિ છે પણ અંત (છેડો) નથી.
- ૨૧ મરણ દ્વાર. એકે મરણ નથી
- ૨૨ ચલણ દ્વાર. સિદ્ધને ચલણ નથી
- ૨૩ આગતિ દ્વાર. આગતિ, તે એક મનુષ્યનો આવે
૨૪. ગતિ દ્વાર સિદ્ધને ગતિ નથી

એવા સિદ્ધ ભગવંતજીને મારો ત્રણે કાલ નમસ્કાર હો

ધતિ શ્રી સિદ્ધ ભગવતનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ.

ધતિ ચૌવીશ દંડક સંપૂર્ણ

(૭) આઠ કર્મની પ્રકૃતિ.

પ્રથમ આઠ કર્મનાં નામ.

- ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુષ્ય,
- ૬ નામ, ૭ ગોત્ર ૮ અતરાય.

આઠ કર્મનાં લક્ષણ.

- ૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, સૂર્યને ઢાંકવા જેમ વાદળ તે સમાન છે
- ૨ દર્શનાવરણીય કર્મ, રાજા પાસે જતા જેમ દારપાળ તે સમાન છે
- ૩ વેદનીય કર્મ શાતાવેદનીય=મધ્યથી ખરડેલી તરવારની ધાર જેમ તે સમાન છે તે ચાટે તો ગળી લાગે, પણ જીભ કપાય

અસાધાવેશીય=અશીલ્ય ખરેખા ખ્યામ સમાન.

૪ મોહનીય ક્રમ દારૂનો જેમ કેદ, તે સમાન તથા એકિત સમાન છે
૫ આલુષ્ય ક્રમ તે રાગની જેમ દેડ (મીડી) તે સમાન છે, વખત પૂરો
થયા સિવાય છૂટે નહિ.

૬ કામકર્મ જેમ ચીનાચે તે સમાન વિવિધ પ્રકારના ૬૫ જાતને છે
૭ મોત્ર ક્રમ કુબાલુ એક જેમ પિંડને ફેરવે તેમ છવતે સસારમાં ફરે છે
૮ અતરાય ક્રમ સર્વ શકિતરૂપ સદમીને ગમે છે જેમ સૂ નનો ભાગરી
બહારને.

આઠ કર્મની પ્રકૃતિ, તથા આઠ ક્રમ કટલા પ્રકારે બાધે, તથા કટલા
પ્રકારે બોમવે, તથા આઠ કર્મની સ્થિતિ, એ સર્વ બેઠ.

૧ જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મના વિસ્તાર

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ. ૧ મતિ જ્ઞાનાવસ્થીય, ૨ જ્ઞાન
જાનતવસ્થીય, ૩ અસધિ જ્ઞાનતવસ્થીય ૪ અનર્થજ્ઞ જ્ઞાનાવસ્થીય ૫ નેત્ર
જ્ઞાનાવસ્થીય.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ ૭ પ્રકારે બાધે ૧ નાણુ પરિવૃત્તિયાએ તે
જાનના તથા જાનના અરણ્ય વાદ મોહ તે જ્ઞાનાવસ્થીય ક્રમ બાધે ૨ નાણુ
નિનુદવૃત્તિયાએ તે જાન ખમ્ભનારને ઝોળાયે તે જ્ઞાનાવસ્થીય ક્રમ બાધે
૩ નાણુ અતરાયેણુ તે જાનની અતરાય પાડે તે જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાધે
૪ નાણુ અસાધેણુ તે જાન કે જાતી ૭ ૨ દેખ કરે નો જ્ઞાનાવસ્થીય ક્રમ બાધે
૫ નાણુ આસાધણુ તે જાનની તથા જાનની આસાધના કરે તે જ્ઞાન
વસ્થીય કર્મ બાધે ૬ નાણુ વિસવાધણુ બેમણુ તે જાનની સાથે બેઠે વિવાદ
કરે તે જ્ઞાનાવસ્થીય ક્રમ બાધે એ ૭ પ્રકારે બાધે.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ ૬૧ પ્રકારે સોગવે.

૧ મોત્ર-જ્ઞાવસ્થુ, ૨ મોત્રવિદ્યાન જ્ઞાવસ્થુ, ૩ નેત્ર-જ્ઞાવસ્થુ, ૪ નેત્ર
વિદ્યાન જ્ઞાવસ્થુ ૫ પ્રાણ-જ્ઞાવસ્થુ ૬ પ્રાણવિદ્યાન-જ્ઞાવસ્થુ, ૭ રસ જ્ઞાવસ્થુ
૮ રસવિદ્યાન-જ્ઞાવસ્થુ, ૯ સ્પર્શ-જ્ઞાવસ્થુ ૧૦ સ્પર્શવિદ્યાન-જ્ઞાવસ્થુ.

જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મની સ્થિતિ, બધ-બ, અત્યુદ્ધારની ઉત્કૃષ્ટ મીઠ
કામકોટી બાગેવનની અમાધામજ રણ કુબર વર્તે.

મતિ જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મના વિસ્તાર સંપૂર્ણ

૨ દર્શનાવરણીય કર્મના વિસ્તાર.

દર્શનાવરણીય કર્મની પ્રકૃતિ નવ.

૧ નિદ્રા, તે મુખે ઉઘે, મુખે જાગે

૨ નિદ્રા નિદ્રા, તે કુખે ઉઘે, કુખે જાગે

૩ પ્રમલા તે બેઠા બેઠા ઉઘે.

૪ પ્રમલા પ્રમલા, તે બોલતા બોલતા, ખાતા ખાતા ઉઘે.

૫ થીલાદિ (સ્થાનર્થિ) નિદ્રા, તે ઉઘને વિષે અર્ધ વાસુદેવનું ખળ આવે, ત્યારે ઉઘમાં ને ઉઘમાં ઉઠે, ઉઠીને પટારો ઉઘાડે, ઉઘાડીને માથેથી ધરેણાનો ડાખલો લે, અને લૂગડાનો ખચકો બાધીને તે સઘને નદીએ જાય, તે ધરેણાનો ડાખલો હજાર મણની શિલા ઉઘી કરી તેની નાચે દારે ને લગડા ઘોઘને ઘેર આવે, સુવારે જાગે પણ ખખર ન પડે ધરેણાનો ડાખલો શોધે પણ ખખર ન પડે ધરેણાનો ડાખલો શોધે પણ જડે નહિ એવી નિદ્રા ફરીથી છ મહિને આવે ત્યારે ધરેણાનો ડાખલો દાર્યો હોય ત્યાંથી સઘને આવે, તે જ્યાં હોય ત્યાં મૂકે, ત્યારપછી કાળ કરે, એવી ઉઘવાળો હોય, તે મરીને નગ્ન જાય તેને થીલાદિ (સ્થાનર્થિ) નિદ્રા કહીયે.

૬ ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, ૭ અસ્યુ દર્શનાવરણીય ૮ અવધિ દર્શનાવરણીય, ૯ કેવળ દર્શનાવરણીય, એવ નવ

દર્શનાવરણીય કર્મ છ પ્રકારે બાંધે. .

૧ દંસણુ પડિણિયાએ, તે ચક્ષુ આદિ ૪ દર્શનના કે તે દર્શનોના ધારકના અવરુવાદ (વાકા) બોલે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૧.

૨ દંસણુ નિન્હવણિયાએ, તે દર્શન અને દર્શનીના ઉપકાર ઓળખે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૨

૩ દંસણુ અંતરાએણુ, તે દર્શન અને દર્શનના સાધનોના અંતરાય પાડે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૩

૪ દંસણુ પચ્ચાસેણુ તે દર્શન કે દર્શનીના ઉપર દ્વેશ કરે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૪

૫ દંસણુ આસાયણુએ, તે દર્શન અને દર્શનીની આશાતના કરે તો દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે ૫

૬ કંસજી વિસવાયજી જોમેજી, તે જીની સાથે જોડા જીવા વિખલ
કરે તે જીનાવસ્ત્રીય કર્મ નાધિ. ૬

દર્શનાવસ્ત્રીય કર્મ નવ પ્રકારે સોગવે.

નિદા ૨ નિદા નિદા ૩ પ્રવચા, ૪ પ્રવચા પ્રવચા ૫ વીજીદિ ૬
અમુદ્ધનાવસ્ત્રીય ૭ અમુદ્ધનાવસ્ત્રીય ૮ અવધિદર્શનાવસ્ત્રીય, ૯ કેવલદર્શના
વસ્ત્રીય, દર્શનાવસ્ત્રીય કર્મની સ્થિતિ, નવન્ય જાતમુદ્ધર્તાની જાણ, ત્રીસ
કોડા કોડી સાચરોપત્તી, જાણાવા કાજા જસુ કાજર વગેરે.

અતિ દર્શનાવસ્ત્રીય કર્મના વિસ્તાર સંપૂર્ણ

૩ વેદનીય કર્મના વિસ્તાર

વેદનીય કર્મના જે બ ૧ શાતા વેદનીય ૨ અશાતા વેદનીય

વેદનીય કર્મની જોળ પ્રકૃતિ, તેમા શાતા વેદનીયની આક્રંધ
પ્રકૃતિ, ન અશાતા વેદનીયની આક્રંધ પ્રકૃતિ

પ્રથમ શાતા વેદનીય કર્મની આક્રંધ પ્રકૃતિ

૧ મનોદા મુદ્ધ ૨ મનોદા રૂપ ૩ મનોદા રૂપ, ૪ મનોદા રૂપ ૫
મનોદા રૂપ ૬ મનોદા સૌખ્ય, ૭ રૂપા સાખ્ય ૮ કાચ સૌખ્ય

અશાતા વેદનીય કર્મની આક્રંધ પ્રકૃતિ.

૧ અમનોદા મુદ્ધ ૨ અમનોદા રૂપ, ૩ અમનોદા રૂપ ૪ અમનોદા રૂપ,
૫ અમનોદા રૂપ ૬ મનોદા મુદ્ધ, ૭ વમનોદા મુદ્ધ, ૮ કાચ મુદ્ધ કુલ સોગ પ્રકૃતિ

વેદનીય કર્મ ૨૨ પ્રકારે વ્યાધિ, તેમા શાતા વેદનીય દશ પ્રકાર
તે વ્યાધિ

૧ પાણી કાંચાએ ૨ જુવાણ કાંચાએ, ૩ જુવાણ કાંચાએ
૪ મતાણ કાંચાએ ૫ જુવાણ પાણી જુવાણ જુવાણ મતાણ જુવાણ
૬ અસોવજિવાએ ૭ અસોવજિવાએ ૮ અસોવજિવાએ ૯ અસોવજિવાએ, ૧
અસોવજિવાએ એ દસ પ્રકારે વ્યાધિ

મોખ્યને રજાને મુદ્ધિયા સજ્જા છે

૧ પાણી અનુદા ૨ જુવાણ અનુદા ૩ જુવાણ અનુદા, ૪ સત્ત્વ અનુદા
૫ જુવાણ અનુદા જુવાણ અનુદા જુવાણ અનુદા જુવાણ અનુદા
૬ જુવાણ અનુદા ૭ જુવાણ અનુદા ૮ જુવાણ અનુદા ૯ જુવાણ અનુદા, ૧
જુવાણ અનુદા ૨૨ પ્રકારે વ્યાધિ

અ.શાતા વેદનીય બાર પ્રકારે બાંધે તે.

૪૧ ૫૦ દુ ખણિયાએ, ૨ ૫૦મોચણિયાએ, ૩ ૫૦ઝુણિયાએ ૪ ૫૨ટીપ્પ-
ણિયાએ, ૫ ૫૨પીટ્ણિયાએ, ૬ ૫૦અગ્નિતાવણિયાએ, ૭ ૫૦હુણ પાણિયા બૂયાણ
જવાણ સત્તાણ દુ ખણિયાએ, ૮ સોચણિયાએ, ૯ ઝુરણિયાએ, ૧૦ ટીપ્પણિયાએ,
૧૧ ખીટાણિયાએ, ૧૨ પરિતાવણિયાએ, એવ બાઝ કુલ બાવીશ.

વેદનીય કર્મ સોળ પ્રકારે ભોગવે, તે સોળ પ્રકૃતિ કહી છે તે
પ્રમાણે.

વેદનિય કર્મની સ્થિતિ

શાતા વેદનીય સ્થિતિ, જ્ઞન્ય, બે સમયની ઉત્કૃષ્ટ ૫૨૨ કોડા કોડી
માગરોપમની અબાધાકાળ કરે તો જ્ઞન્ય અતમુદ્ધર્તનો ઉત્કૃષ્ટ, દોઢ હજાર વર્ષનો

અશાતા વેદનીય સ્થિતિ, જ્ઞન્ય એક સાગરના સાત ભાગ કરીએ
તે માહેના ત્રણ ભાગ ને એક પત્યને અસખ્યાતમે ભાગ ઉણી, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીશ કોડા
કોડી માગરોપમની એનો અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો

૪ મોહનીય કર્મનો વિસ્તાર.

મોહનીય કર્મના બે ભેદ, ૧ દર્શન મોહનીય, ૨ ચાગ્નિ
મોહનીય

૧ દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ, ૧ સમ્યક્ત્વ મોહનીય, ૨
મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૩ સર્મામિથ્યાત્વ મોહનીય

૨ ચાગ્નિ મોહનીયના બે ભેદ, ૧ કપાય ચાગ્નિ મોહનીય, ૨ નોકપાય
ચાગ્નિ મોહનીય

કપાય ચાગ્નિ મોહનીયની સોળ પ્રકૃતિ, નોકપાય ચાગ્નિ
મોહનીયની નવ પ્રકૃતિ, એવ કુલ અઠાવીશ.

કપાય ચાગ્નિ મોહનીયની સોળ પ્રકૃતિ.

૧ અનંતાનુબધી ક્રોધ, તે પર્વત ફાટયા સમાન,

૨ અનંતાનુબધી માન, તે પથ્થરના સ્થંભ સમાન,

૩ અનંતાનુબધી માયા, તે વાસના મૂળ સમાન,

૪૧ પરને (બીજાએને) દુ ખ આપવું ૨ પરને શોક કરાવવો, ૩ પરને
ઝુરણા કરાવવી, ૪ પરને આસ પડાવવા, ૫ પરને પીટાવવું, ૬ પરને પરિતાપના
આપવી, ૭ બહુ પ્રાણી ભૂત જીવ સત્ત્વોને દુ ખ આપવું, ૮ શોક કરવો, ૯ ઝુરણા
કરવી, ૧૦ ટપક ટપક આસ પાડવા, ૧૧ પીટવું, ૧૨ પરિતાપના કરવી

- ૪ અનતાનુબધી સોભા તે કારમજના રત સમાન,
 એ ચારેની ગતિ નરકની સ્થિતિ જાવ છવની, ધાત કરે સમક્ષિતી.
 ૫ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, તળાવની તિરહ સમાન.
 ૬ અપ્રત્યાખ્યાની માન, તે હાકકાના સ્થાન સમાન.
 ૭ અપ્રત્યાખ્યાની માયા, તે ઘેરાનાં શીઝાં સમાન.
 ૮ અપ્રત્યાખ્યાની સોભા, તે નગરની ગદરોના કર્મ સમાન
 એ ચારેની ગતિ તિથ બની સ્થિતિ એક વળની ધાત કરે દેહ મતની
 ૯ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ક્રોધ, તે વેળુ મખે લીટી સમાન.
 ૧૦ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય માન, તે સાકાના સ્થાન સમાન
 ૧૧ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય માયા, તે ગોમુખિકા સમાન
 ૧૨ પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય સોભા, તે ગાગના અજન કે અજન સમાન.
 એ ચારેની ગતિ અખ્યાની સ્થિતિ ચાર માસની ધાત કરે સાધુવળાની.
 ૧૩ સંસ્વસનનો ક્રોધ, તે તણી મખે લીટી સમાન
 ૧૪ સંસ્વસનનો માન, તે નેત્રના સ્થાન સમાન
 ૧૫ સંસ્વસનની માયા, તે વાંસની ઊર્ધ સમાન.
 ૧૬ સંસ્વસનનો સોભા, તે ખત્ર તથા હવસ્તા રત સમાન
 એ ચારે ગતિ ૭૨ દેવની, સ્થિતિ ૫૬ દિવસની ધાત કરે વધાખ્યાન
 આજિની એ ૧૧ કથાય ચારિત્ર મોહનીય

નોકરાય ચારિત્ર મોહનીયની નવ પ્રકૃતિ

૧ હાસ્ય ૨ મૃત ૩ અરતિ ૪ ભય ૫ શોક, ૬ કુમ્ભજા, ૭ સ્ત્રી
 વેદ ૮ પુરુષ વેદ, ૯ નપુસક વદ એવ નવ ધર્મને કુલ રત તે પ્રથમ દેવન
 મોહનીયની અખ પ્રકૃતિ કુલ અહીં રીત પ્રકૃતિ થઈ.

મોહનીય કર્મ ૭ પ્રકારે બાધે તે

૧ તીવ ક્રોધ ૨ તીવ માન ૩ તીવ માયા ૪ તીવ સોભા, ૫ તીવ
 અજન મોહનીય, ૬ તીવ ચારિત્ર મોહનીય.

મોહનીય કર્મ પાંચ પ્રકારે બોધવે તે.

૧ મમ્મકાવ મોહનીય ૨ મિષ્ણકાવ મોહનીય, ૩ સમ્બંધન મિષ્ણાત્વ
 મોહનીય, ૪ કપાય ચારિત્ર મોહનીય ૫ નોકપાય ચારિત્ર મોહનીય.

મોહનીય કર્મની સ્થિતિ, જન્મ્ય, અતર્મુદ્ધર્તની, ઉત્કૃષ્ટ સીતેર કોડા કોડી સાગરોપમની, અખાધાકાળ જન્મ્ય અતર્મુદ્ધર્તનો ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષનો.

૫ આયુષ્ય કર્મનો વિસ્તાર.

આયુષ્ય કર્મની ચાર પ્રકૃતિ, તે ૧ નારકીનું આયુષ્ય, ૨ તિર્યચનું આયુષ્ય, ૩ મનુષ્યનું આયુષ્ય, ૪ દેવનું આયુષ્ય

આયુષ્ય કર્મ સોળ પ્રકારે બાંધે, તેની વિગત. ૧ નારકીનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે, ૨ તિર્યચનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે, ૩ મનુષ્યનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે ૪ દેવનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે

નારકીનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ મહા ચારલ, ૨ મહા પાંગ્રહ, ૩ કુણ્મિ, આહાર, ૪ ૫ ચેદ્રિય વધ, એવ ચાર

તિર્યચનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ માયા સહિત અલિક, ૨ નિવડ માયા અલિક, ૩ અલિક વચન, ૪ ખોટા તોલ ખોટા માપ, એ ચાર કુલ આઠ

મનુષ્યનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ ભદ્ર પ્રકૃતિ, ૨ વિનયપ્રકૃતિ, ૩ સાનુકેશ, ૪ અમત્સર, એવ ચાર કુલ ૧૨

દેવનું આયુષ્ય ચાર પ્રકારે બાંધે તે. ૧ સરાગ સંધમ, ૨ સપમાન વમ, ૩ બાલતપોપકર્મ, ૪ અકામ નિર્જરા, એવ ચાર કુલ સોળ

આયુષ્ય કર્મ ચાર પ્રકારે ભોગવે.

૧ નારકી, નારકીનું ભોગવે, ૨ તિર્યચ, તિર્યચનું ભોગવે, ૩ મનુષ્ય, મનુષ્યનું ભોગવે

આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિ.

નારકી દેવની સ્થિતિ જન્મ્ય દશ હજાર વર્ષ તે અતર્મુદ્ધર્ત આધિક, ઉત્કૃષ્ટ તેજોશ સાગર તે પ્વકોડીનો ત્રણે ભાગ અધિક

૬ નામ કર્મનો વિસ્તાર.

નામ કર્મના બે ભેદ, ૧ શુભ નામ, ૨ અશુભ નામ

નામ કર્મની ૯૩ પ્રકૃતિ, તેના ૪૨ થોક.

૧ ગતિ નામ, ૨ જાતિ નામ, ૩ શરીર નામ, ૪ શરીર અગોપાગ નામ, ૫ શરીર બધન નામ, ૬ શરીર સવાતકરણ નામ ૭ સહનન (સધયણ) નામ, ૮ સસ્થાન નામ, ૯ વર્ણ નામ ૧૦ ગંધ નામ, ૧૧ રસ નામ, ૧૨ સ્પર્શ નામ, ૧૩ અગુરુલ્લુ નામ, ૧૪ ઉપધાત નામ, ૧૫ પરાધાત નામ, ૧૬ અનુપૂર્વી નામ,

૧૭ ઉચ્છૈસ નામ ૧૮ ઉચીત નામ ૧૯ આતાપ નામ, ૨ વિદ્યાવ્રતિ નામ
૨૧ મંથ નામ, ૨૨ સ્થાપર નામ, ૨૩ સુદમ નામ, ૨૪ આદર નામ, ૨૫ વધી
નામ ૨૬ અપવર્ગ નામ ૨૭ પ્રત્યેક નામ ૨૮ સાધારણ નામ ૨૯ શિષ્ય નામ
૩ અસ્થિર નામ ૩૧ શુભ નામ ૩૨ અશુભ નામ, ૩૩ સૌમાન્ય નામ
૩૪ કુમાર નામ ૩૫ સુસ્વર નામ, ૩૬ દુસ્વર નામ, ૩૭ આદેવ નામ, ૩૮
અનાદેવ નામ, ૩૯ વૈદ્યાર્થી નામ ૪ અવૈદ્યાર્થી નામ, ૪૧ તીર્થંકર નામ
૪૨ નિર્જીવ નામ, એ ૪૨ શ્લોક.

૪૨ પાઠની ૯૩ પ્રકૃતિ

પહેલી ગતિ નામના ચાર શ્લોક ૧ નરકની ગતિ ૨ તિર્થંકરની ગતિ
૩ મનુષ્યની ગતિ ૪ દેવની ગતિ, એવ ચાર.

બીજી ગતિ નામના પાંચ શ્લોક ૧ જોડિયની ગતિ ૨ બેઠડિયની
ગતિ ૩ ત્રિઠડિયની ગતિ ૪ ચોઠાડિયની ગતિ, ૫ પચોડિયની ગતિ, એવ નવ.

ત્રીજી શરીર નામના પાંચ શ્લોક ૧ જોડારિક શરીર ૨ વેદિક શરીર
૩ આકારક શરીર, ૪ તેજસ શરીર ૫ કામજ શરીર, એવ ચોદ.

ચોથી શરીર આંગિપાગના ત્રણ શ્લોક ૧ જોડારિક શરીર અગ્નિપાંચ
૨ વેદિક શરીર અગ્નિપાંચ ૩ આકારક શરીર અગ્નિપાંચ એવ ત્રણ કુલ સત્ત.

પાંચમી શરીર બધેન નામના પાંચ શ્લોક ૧ જોડારિક શરીર બધેન,
૨ વેદિક શરીર બધેન ૩ આકારક શરીર બધેન ૪ તેજસ શરીર બધેન ૫
કામજ શરીર બધેન એવ પાંચ કુલ સત્ત.

છઠી શરીર સંધાતકરણના પાંચ શ્લોક ૧ જોડારિક શરીર સંધાતકરણ,
૨ વેદિક શરીર સંધાતકરણ, ૩ આકારક શરીર સંધાતકરણ ૪ તેજસ શરીર
સંધાતકરણ, ૫ કામજ શરીર સંધાતકરણ, એવ પાંચ કુલ સત્ત.

સાતમી સંકલન નામના ૭ શ્લોક, ૧ વજ્રવધનારાય સંકલન, ૨
રથનારાય સંકલન, ૩ નાગનાય સંકલન, ૪ અપનારાય સંકલન ૫ હાલિકા
સંકલન, ૬ સેવાર્થ સંકલન એવ ૭ કુલ તેજસ.

આઠમી સંસ્થાન નામના ૭ શ્લોક ૧ સમસ્તુરસ સંસ્થાન, ૨ નવગ્રોમ
પરિમલ સંસ્થાન ૩ સાદિ સંસ્થાન, ૪ કુન્ન સંસ્થાન, ૫ વામન સંસ્થાન
૬ હૃડ સંસ્થાન એવ ૭ કુલ જોડાણીય.

નવમી વર્ણના પાંચ શ્લોક ૧ કાળો ૨ નીલો ૩ રાતો ૪ પીળો,
૫ શીતો, એવ પાંચ કુલ શુભાંગીય.

દશમે ગંધના બે ભેદ. ૧ સુરભિ ગંધ, ૨ દુરભિ ગંધ, એવ બે કુલ છે તાળીય.

અગ્નીઆરમે રસના પાંચ ભેદ. ૧ તીખો, ૨ કડવો. ૩ કસાયલો. ૪ ખાટો, ૫ મીઠો; એવં પાંચ, થઇ કુલ એકાવન.

ખારમે સ્પર્શના આઠ ભેદ. ૧ હળવો. ૨ ભારે, ૩ કર્કશ, ૪ સુંઠાળો. ૫ ટાઢો, ૬ ઉઢો, ૭ લુગો, ૮ ચોપડયો, એવ આઠ, થઇ કુલ ઓગણસાઠ

તેરમે અગુરુલધુ નામનો એક ભેદ. એવં સાઠ.

ચૈદમે ઉપઘાત નામનો એક ભેદ. એવં એકસઠ.

પત્તરમે પરાઘાત નામનો એક ભેદ એવ બાસઠ.

સોળમે અનુપૂર્વીના ચાર ભેદ. ૧ નારડીની અનુપૂર્વી, ૨ તિર્થચની અનુપૂર્વી, ૩ મનુષ્યની અનુપૂર્વી, ૪ દેવની અનુપૂર્વી, એવં ચાર, કુલ છાસઠ

સત્તરમે ઉચ્છવાસ નામનો એક ભેદ. એવ સડસઠ

અઠારમે ઉધોત નામનો એક ભેદ. એવ અડસઠ.

ઓગણીશમે આતાપ નામનો એક ભેદ. એવ ઓગણ્યોતેર

વીશમે વિહાયગતિ નામના બે ભેદ. ૧ પ્રશસ્ત વિહાયગતિ તે ગદ્ય હસ્તીની પેઠે શુભ ચાલવાની ગતિ, ૨ અપ્રશસ્ત વિહાયગતિ તે ઊંટની પેઠે અશુભ ચાલવાની ગતિ, એવ બે કુલ એકાતેર

બાકી જે બાવીશ બોલ રહ્યા તે દરેકના એક એક ભેદ છે. સવં થઇ ૯૩ ભેદ તે ૯૩ પ્રકૃતિ સંપૂર્ણ.

નામ કર્મ આઠ કારે બાંધે. તેમાં શુભ નામ કર્મ

ચાર પ્રકારે બાંધે તે.

૧ કાયાની સરલતા તે, કાયાના યોગ સારા પ્રવર્તાવે

૨ ભાષાની સરલતા તે વચનના યોગ સારા પ્રવર્તાવે

૩ ભાવની સરલતા તે, મનના યોગ સારા પ્રવર્તાવે.

૪ અકલેશકારી પ્રવર્તન, તે જોટા રાડ, જવડા વિવાદ ન કરે

અશુભ નામ કર્મ ચાર પ્રકારે બાંધે તે.

૧ કાયાની વક્રતા, ૨ ભાષાની વક્રતા, ૩ ભાવની વક્રતા, ૪ કલેશકારી પ્રવર્તન

નામ કર્મ ૨૮ પ્રકારે સોગવે તે

૧ શુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે, ૨ અશુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે

શુભ નામ કર્મ ચૌદ પ્રકારે સોગવે તે

૧ હ્રસ્વ સ્વર, ૨ હ્રસ્વ રૂપ, ૩ હ્રસ્વ મૂળ, ૪ હ્રસ્વ રસ, ૫ હ્રસ્વ રસ ૬ હ્રસ્વ રસિ ૭ હ્રસ્વ રસિતિ, ૮ હ્રસ્વ લાક્ષણ, ૯ હ્રસ્વ મૌહિતિ, ૧ હ્રસ્વ ઉત્થાન, ૨ કર્મ નક્ષત્રી પુરુષાકાર પરાક્રમ, ૧૧ હ્રસ્વ સ્વર, ૧૨ ક્રિત સ્વર, ૧૩ પ્રિત સ્વર, ૧૪ મનોહર સ્વર એ ચૌદ

અશુભ નામ ચૌદ પ્રકારે સોગવે

૧ અનિષ્ટ સ્વર, ૨ અનિષ્ટ રૂપ, ૩ અનિષ્ટ મૂળ, ૪ અનિષ્ટ રસ, ૫ અનિષ્ટ રસ ૬ અનિષ્ટ રસિ, ૭ અનિષ્ટ રસિતિ, ૮ અનિષ્ટ લાક્ષણ, ૯ અનિષ્ટ મૌહિતિ, ૧ અનિષ્ટ ઉત્થાન કર્મ નક્ષત્રી પુરુષાકાર પરાક્રમ, ૧૧ હ્રિત સ્વર, ૧૨ ક્રિત સ્વર, ૧૩ અનિષ્ટ સ્વર, ૧૪ અકાન્ત સ્વર, એ ચૌદ કુલ ૨૮

નામ કર્મની સ્થિતિ, અન્ય આહ મુદ્દાની જુદા નીચ સમાસી સામરોપમની અનાધિકાગ મે ફગર વર્ણન

૭ આત્ર કર્મનો વિસ્તાર

એત્ર કર્મના ન મેદ, ૧ ઉચ એત્ર, ૨ નીચ એત્ર

આત્ર કર્મની સોળ પ્રકૃતિ, તેમા ઉચ આત્રની

આહ પ્રકૃતિ, ને નીચ આત્રની આહ પ્રકૃતિ

ઉચ આત્રની આહ પ્રકૃતિ

૧ નાતિ વિસ્થિત, ૨ કુળ વિસ્થિત, ૩ નળ વિસ્થિત, ૪ રૂપ વિસ્થિત, ૫ તપ વિસ્થિત, ૬ મત્ર વિસ્થિત, ૭ લાભ વિસ્થિત, ૮ ઐશ્વર્ય વિસ્થિત

નીચ આત્રની આહ પ્રકૃતિ

૧ નાતિ વિસ્થિત, ૨ કુળ વિસ્થિત, ૩ નળ વિસ્થિત, ૪ રૂપ વિસ્થિત, ૫ તપ વિસ્થિત, ૬ મત્ર વિસ્થિત, ૭ લાભ વિસ્થિત, ૮ ઐશ્વર્ય વિસ્થિત

આત્ર કર્મ સોળ પ્રકારે વ્યાપે, તેમા ઉચ એત્ર આહ પ્રકારે વ્યાપે ને નીચ એત્ર આહ પ્રકારે વ્યાપે

ઉચ આત્ર આહ પ્રકારે વ્યાપે તે, ૧ નાતિ અમદ, ૨ કુળ અમદ, ૩ નળ અમદ, ૪ રૂપ અમદ, ૫ તપ અમદ, ૬ મત્ર અમદ, ૭ લાભ અમદ, ૮ ઐશ્વર્ય અમદ

નીચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે બાંધે તે. ૧ જાતિ મદ ૨ કુળ મદ, ૩ બળ મદ, ૪ રૂપ મદ, ૫ તપ મદ, ૬ સૂત્ર મદ, ૭ લાભ મદ, ૮ ઐશ્વર્ય મદ, એવ આઠ, કુળ સોળ

. ગોત્ર કર્મ સોળ પ્રકારે ભોગવે, તેમા ઉચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે, ને નીચ ગોત્ર આઠ પ્રકારે. તે જે પ્રમાણે ઉચ ગોત્ર તથા નીચ ગોત્રની આઠ આઠ પ્રકૃતિ છે તે જ આઠ આઠ પ્રમાણે ભોગવે.

ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ, જઘન્ય આઠ મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની અબાધા કાળ બે હજાર વર્ષનો

૮ અંતરાય કર્મનો વિસ્તાર.

અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ.

૧ દાનાતરાય, ૨ લાભાતરાય, ૩ ભોગાતરાય ૪ ઉપભોગાતરાય, ૫ વીર્યાતરાય, એ પાંચ,

અંતરાય કર્મ પાંચ પ્રકારે બાંધે, તે ઉપર પ્રમાણે.

અંતરાય કર્મની પાંચ પ્રકારે, ભોગવે, તે પણ તે પ્રમાણે.

અંતરાય કર્મની સ્થિતિ, જઘન્ય, અતર્ક્યમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ, ત્રીશ કોડા કોડી સાગરોપમની અબાધાકાળ ત્રણ હજાર વર્ષનો.

ઇતિ અંતરાય કર્મ સંપૂર્ણ.

ઇતિ આઠ કર્મનો વિસ્તાર સંપૂર્ણ

(૮) ગતાગતિ

ગાથા.

૧ આરસ, ૨ ચઉવીસાધ, ૩ સંતર, ૪ એગસમય, ૫ કર્તા, ૬ ય; ૬ ઉવટ્ટણ, ૭ પરભવ આઉયં, ૮ ચ અઠે ૯ વ આગરિસા. ૧. પહેલો આરસ દ્વાર.

નાગકી, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ એ ચાર ગતિમા ઉત્પન્ન થવાનું તથા ચવવાનું - અતર પડે તો જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ આર મુહૂર્તનું અતર પડે સિદ્ધગતિમાં અતર પડે તો જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનું ચવવાનું નથી

ઝીંબે ચઢવીરા કાર

૧ પહેલી નરકે, અતર પડે તે, જમન એક સમય ઉત્પન્ન ચોવીર
મુદ્દર્શન

૨ ઝીંબ નરકે, અતર પડે તે જમન, એક સમય ઉત્પન્ન, સાં
સ્વિસન

૩ ત્રીજી નરકે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન પણ સ્વિસન

૪ ચોથી નરકે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન એક માસન

૫ પાંચમી નરકે જમન એક સમય ઉત્પન્ન ને માસન

૬ છઠી નરકે, જમન એક સમય, ઉત્પન્ન, ચાર માસન

૭ સાતમી નરકે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન, ૭ માસન

બવનપતિ, વાલુબ્યતર જ્યોતિષી, પહેલા ઝીંબ રવસોઠ મુખી
અતર પડે તે જમન એક સમય ઉત્પન્ન, ચોવીર મુદ્દર્શન

ત્રીજે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન, ત્ર
સ્વિસ ને વીર મુદ્દર્શન

ચોથે રવસોઠે અતર પડે તે જમન એક સમય ઉત્પન્ન ચાર
સ્વિસ ને મા મુદ્દર્શન

પાંચમે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન સા
માવીર સ્વિસન

છઠ્ઠે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન, એક સમય, ઉત્પન્ન પીસ્તાળ
સ્વિસન

સાતમે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન એક સમય ઉત્પન્ન, એ
સ્વિસન

આઠમે રવસોઠે અતર પડે તે જમન એક સમય ઉત્પન્ન, ૮
સ્વિસન

નવમે-દશમે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન એક સમય, ઉત્પ
સખ્યાતા માસન

આગિવારમે-આરમે રવસોઠે અતર પડે તે, જમન એક સમય
ઉત્પન્ન સખ્યાતા વર્ષન

મેરેપકની પહેલી ત્રિકે અતર પડે તે, જમન એક સમય, ઉત્પ
સખ્યાતા બનર વર્ષન

ત્રેવેયકની ત્રીજી ત્રિકે અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ,
સંખ્યાતા લાખ વર્ષાનું,

ચાર અનુત્તર વિમાને અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક સમય ઉત્કૃષ્ટ,
પદ્યના અસંખ્યાતમા ભાગનું,

પાંચમા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક સમય
ઉત્કૃષ્ટ, પદ્યના સંખ્યાતમા ભાગનું,

પાંચ એકેદ્રિયમાં અંતર નથી;

ત્રણ વિલેદ્રિય ને તિર્થંચ સંમૂર્ઠિમમાં અંતર પડે તો, જ્યન્ય,
એક સમય ઉત્કૃષ્ટ, અતરસૂક્ષ્ણનું,

તિર્થંચ ગર્ભજ, મનુષ્ય ગર્ભજમાં અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક
સમય, ઉત્કૃષ્ટ, બાર સૂક્ષ્ણનું,

મનુષ્ય સંમૂર્ઠિમમાં અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ,
ચોવીસ સૂક્ષ્ણનું,

સિદ્ધમાં અંતર પડે તો, જ્યન્ય, એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ ૭ માસનું એમજ
સિદ્ધ વર્ણ ચવવાનું ઉત્તમ મિત્રહની પેરે જણવું

બીજે દ્વાર સંપૂર્ણ.

ત્રીજે સમ્યતર નિરતર દ્વાર.

સમ્યતર કહેતા અતર સહિત, નિરતર કહેતા અંતર રહિત ઉપજે તે
પાંચ એકેદ્રિયના પાંચ દંડક વર્ણને, બાકીના ઓગણીસ દંડક
તથા સિદ્ધમાં સમ્યતર તથા નિરતર ઉપજે

પાંચ એકેદ્રિયના પાંચ દંડકમાં નિરતર ઉપજે. એમજ ઉદ્વર્તાન
(ચવવાનું) પણ સિદ્ધને વર્ણ સર્વને જાણવું

ત્રીજે દ્વાર સંપૂર્ણ.

ચોથે એક સમયમાં જે બોલમાં જેટલા ઉપજે તથા ચવે તે દ્વાર.

સાત નારકી, ૭. દશ ભવનપતિ. ૧૭. વાણવ્યંતર, ૧૮. જયોતિષી,
૧૯ પહેલાથી આઠ દેવલોક, ૨૭. ત્રણ વિલેદ્રિય, ૩૦ તિર્થંચ સંમૂર્ઠિમ,
૩૩. એ તેત્રીશ બોલમાં એક સમયમાં જ્યન્ય, એક, બે, ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ
ઉપજે, તો સંખ્યાના તથા અસંખ્યાતા ઉપજે.

નવમુ-દશમુ-અગિયારમુ-બારમુ એ ચાર દેવલોક ૪, નવ
ત્રેવેયક ૧૩ પાંચ અનુત્તર વિમાન ૧૮, મનુષ્ય ગર્ભજ ૧૯, એ

ઝોગણીશ બોલમા, જમન, એક બે, તણ ઉત્તર સખાતા ઉપર પૂરવી,
પાણી, અમિ, વાણ, એ તાર એકદિશમાં, સમયે, સમયે, અસખાતા ઉપર
વનસ્પતિમા, સમયે સમયે સખાતા અસખાતા અને (પચાસ્થાને)
અનતા ઉપર

સિદ્ધમા એક સમયે જમન, એક બે, તણ ઉત્તર એકસેને અપ
કેવન થાય. એમજ ઉત્તરતેન પણ સિદ્ધ વર્ષ સર્વને જાણવું છતિ એક સમયે
ઉત્પન્ન થવાનો તથા યવવાનો યોધા દ્વાર સંપૂર્ણ

પાચમી કાર્ય (ક્યાથી આવે), છુટો ઉદવર્તન
(અવીને થાય) તે જાણે દ્વાર

૫૧૩ માટેના ને ને મોલનો જાણીને ઉત્પન્ન થાય તે અગતિ
[કરમાત (ક્યાથી) આવે], ને અવીને ૫૧૩ મહિના ને ને મોલના અવ તે
જાણે (ઉદવર્તન)

૧ પહેલી નરકે ૨૫ બોલની અગતિ, તે ૫૨ કર્મ જુમિ, પાંચ
સસી તિર્થ, પાંચ અસસી તિર્થ, પાંચ દિશ એ પચીસ પર્વાતની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે ૫૨ કર્મ જુમિ, પાંચ સસી તિર્થ, એ
વીસનાં પર્વાત, તથા અપર્વાત એમ આજાણી

૨ બીજી નરકે વીશ બોલની અગતિ, તે ૧૫ કર્મ જુમિ, પાંચ
સસી તિર્થ, એવ ૨ પર્વાતના

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૩ ત્રીજી નરકે, ઝોગણીશ બોલની અગતિ, તે બીજી નરકમાં ૭
વીસ મોલનો આવે છે, તેમાંથી એક જુનપરિસર્પ નાદ કરતાં જાણીના ઝોગણીશની
અતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૪ ચોથી નરકે અદાર બોલની અગતિ, તે બીજી નરકમાં ને વીસ મોલનો
અવિ છે તેમાંથી ૧ જુનપરિસર્પ ૨ એકર એ ને નાદ કરતાં જાણીના અદારની
અતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૫ પાચમી નરકે સત્તર બોલની અગતિ, તે બીજી નરકમાં ને વીસ
મોલનો આવે છે તેમાંથી ૧ જુનપરિસર્પ ૨ એકર ૩ રજગર એ તણ નાદ
કરતાં જાણીના સત્તર મોલની.

જાણી અને દેવતા કાળ કરીને મનુષ્ય કે તિથિ અર્થ જાણે છે તે અપરિ
અરેશમાં મળ્યા નથી. તે જાણેજો જોઈ માત્ર પર્વાતના જાણે છે

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે

૬ છઠ્ઠી નરકે સોળ બોલનો આગતિ, તે બીજી નરકમા જે વીશ બોલનો આવે ૬ તેમાથી ૧ ભુજપરિસર્પ, ૨ ખેયર, ૩ સ્થળચર, ૪ ઉરપરિસર્પ, એ ચાર માફ કરનાં બાગના મોળની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પહેલી નરક પ્રમાણે.

૭ સાતમી નરકે સોળ બોલની આગતિ, તે પંદર કર્મભૂમિ ને જળચર એ સોળની, તે મધ્યેની બી મરીને ન આવે, પુષ્પ તથા નપુંસક મરીને આવે

ગતિ દશ બોલની, તે પાંચ સગી તિર્યચના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તાની.

૮ પચીસ ભવનપતિ, છવીશ વાણવ્યંતર, એ એકાવન જાતિના દેવની આગતિ, ૧૧૧ બોલની, તે ૧૦૧ સંજી મનુષ્યના પર્યાપ્તા, પાંચ સગી તિર્યચ પચ્ચેદ્રિય ને પાંચ અમરી તિર્યચ, એવ ૧૧૧ ના પર્યાપ્તની.

ગતિ ૪૬ બોલની તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સગી તિર્યચ, એવ વીશ, બાદર પૃથ્વીકાય, ૨૧, બાદર અપકાય ૨૨, બાદર વનસ્પતિકાય ૨૩, એ ત્રેનીશના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની

૯ જ્યોતિષીને પહેલા દેવલોકે ૫૦ બોલની આગતિ, તે ૫૦ કર્મભૂમિ, ત્રાશ અકર્મભૂમિ, પાંચ સગી તિર્યચ, એવ પચાસ પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, તે ભવનપતિ પ્રમાણે

૧૦ બીજા દેવલોકે ચાળીશ બોલની આગતિ, તે પંદર દિવમ કર્મભૂમિ, પાંચ સગી તિર્યચ, એ વાશ ને ત્રીશ અકર્મભૂમિમાથી પાંચ હિરણ્યવય એ દશ બાદ કરતા, બાકીના વીશ, એવ ચાળીશ પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, તે ભવનપતિ પ્રમાણે

૧૧ પહેલા કિંદેવધીમાં ત્રીશ બોલની આગતિ, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સંજી તિર્યચ, પાંચ દેવકુર, પાંચ ઉતરકુર, એવ ત્રીશના પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૬ બોલની, તે ભવનપાત પ્રમાણે

૧૨ ત્રીજા દેવલોકથી આઠમા દેવલોક સુધીના, નવ લોકોંતકના, તે બીજા ને ત્રીજા કિંદેવધી, એ સત્તર જાતિના દેવની વીશ બોલની આગતિ, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સગી તિર્યચ, એ ત્રીશના પર્યાપ્તની

ગતિ ૪૦ બોલની, તે પદર કર્મભૂમિ, પાંચ સગી તિર્યચ, એ વીશના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની

૧૩ નવમા, દશમા, અગિયારમા, બારમા, એ ચાર દેવલોક, નવ ઐવેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન, એ અદાર જાતિના દેવની આગતિ, પદર કર્મભૂમિના પર્યાપ્તની

ગતિ ૩૦ બોલની, તે ૫૬૨ કર્મશુભિના પર્ણપા અને અપર્ણપાની
 ૧૪ પૂર્વી, પાશ્વી, વનસ્પતિ, એ ત્રણની આગતિ, જ્યાં તે
 વૈવર્ણ્ય બોલની તે એકસો ને એક મનુષ્ય સમર્થિતના અપર્ણપા, તે ૫૬૨
 કર્મશુભિના અપર્ણપા ને પર્ણપા એવ ત્રીસ કુલ એકસો એકત્રીસ ને અપર્ણપા
 ગતિના તિર્થંક એવ ૧૭૬ ને યોગ્ય બોલિના કેવ (૧૫૫૪ અવતરણ
 બીસ વાવ્યવતર ૫૧ ન ૬૪ બોલિની, ૬૧ પહેલા કિશિની ૬૨ પહેલ
 બીસ દેવેલ ૬૪ ના પર્ણપા, એવ જ્યાં ને વૈવર્ણ્ય બોલની.

અતિ ૧૭૬ બોલની તે, એકસો ને એક મનુષ્ય સમર્થિતના અપર્ણપા
 ને ૫૬૨ કર્મશુભિના અપર્ણપા ને પર્ણપા એવ ત્રીસ કુલ ૧૭૬ ને અપર્ણપા
 ગતિના તિર્થંક, એવ ૧૭૬ ની

૧૫ તેજસ વામુની આગતિ, ૧૭૬ બોલની તે હવર કમલ છે તે.

અતિ અસ્તાગિરા બોલની, તે ૪૮ ગતિના તિર્થંકની.

૧૬ ત્રણ ચિદ્દેવિયની આગતિ ૧૭૬ બોલની, તે ૧૭૬ બોલ કલ
 કલ છે તે.

અતિ ૧૭૬ બોલની હવર મુળ

૧૭ અસક્તી તિર્થંકની આગતિ ૧૭૬ બોલની તે એકસો ને એક
 મનુષ્ય સમર્થિતના અપર્ણપા અને ૫૬૨ કર્મશુભિના અપર્ણપા ને પર્ણપા એવ
 ત્રીસ કુલ ૧૭૬ ને અપર્ણપા ગતિના તિર્થંક, એવ ૧૭૬ ની.

અતિ ૨૬૫ બોલની તે, અપર્ણ અવસ્થા ને એકવત ગતિના તે
 ૧૭ પહેલી તરફ ૧૮ તે એકસોબાઈના અપર્ણપા ને પર્ણપા એવ ૨૬૫ ને
 ૧૭૬ હવર કલ છે તે કલ કલ ની.

૧૮ સક્તી તિર્થંકની આગતિ ૨૬૫ બોલની. તે ૮૧ ગતિના તે
 (નવાઈ ગતિના દેવતાઓ હવરના આર દેવેલ નવ દેવેલ પાંચ અનુક
 વિમાન એવ અઠાર બાઈ કરતાં બાઈના એકાદી), સર્વ નરના નારકીના ત્રીસ
 ૮૮ ને ૧૭૬ બોલ હવર કલ છે તે, એવ ૨૬૫

અતિ ૪૮ બોલની, તે ૫૬૨ કર્મશુભિ, પાંચ સગી તિર્થંક, એ ત્રીસ
 પર્ણપા અને અપર્ણપાના

પાંચની જુદી જુદી ગતિ.

૧ અપર્ણપાની ૫૬૨ બોલની તે, પાંચે ત્રીસ માટેથી નવના
 દેવેલોથી સર્વશક્ત મુખીના ૧૮ ગતિના દેવતા અપર્ણપા ને પર્ણપા એવ ૪૮
 બોલ બાઈ કરતાં બાઈના ૫૨૭ ની.

૨ ઉરપરિસર્પની પરંતુ બોલની તે, ઉપર પાચસે સત્તાવીશ કલા
તેમાથી, છટ્ટી ને સાતમી નરકના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ ચાર બાદ કરતા બાકીના
પરંતુ બોલની

૩ સ્થળચરની પરંતુ બોલની તે, ઉરપરિસર્પના પાચસે ત્રીશમાથી
પાંચમી નરકના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ બે બાદ કરતા બાકીના ૫૨૧ ની.

૪ ખેચરની ૫૧૯ બોલની તે, ૫૨૧ બોલમાથી ચોથી નરકના અપર્યાપ્ત
ને પર્યાપ્ત એ બે બાદ કરતા બાકીના ૫૧૯ બોલની.

૫ ભુજપરિસર્પની ૫૧૭ બોલની તે, ૫૧૬ બોલમાથી ત્રીજી નરકના
અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ બે બાદ કરતા બાકીના ૫૧૭ બોલની.

૧૯ અસંજી મનુષ્યની આગતિ ૧૭૧ બોલની તે, ઉપર ૧૭૬
બોલ કહેલ છે તેમાથી તેજસ, વાયુના આઠ બાદ કરતા બાકીના ૧૭૧ ની.

ગતિ ૧૭૬ બોલની તે ઉપર ૧૭૬ બોલ કહેલ છે તે

૨૦ પદર કર્મભૂમિના સંજી મનુષ્યની આગતિ, ૨૭૧ બોલની તે,
૧૭૬ બોલ કહેલ છે, તેમાથી તેજસ વાયુના આઠ બાદ કરતા બાકી ૧૭૧ બોલ
તે ને નવાણી જાતિના દેવ, એ ૨૭૦ ને પહેલેથી છ નરક સુધી, એવ ૨૭૧ ની

ગતિ ૫૬૩ ની,

૨૧ ત્રીશ અકર્મભૂમિના સંજી મનુષ્યની આગતિ, વીશ બોલની
તે, ૫૬૨ કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થ, એ વીશ પર્યાપ્તની

જુદી જુદી ગતિ નીચે મુજબ.

પાંચ દેવકુરુ, પાંચ ઉત્તરકુરુ, એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની ૧૨૮
બોલની, તે ચોસઠ જાતિ ॥ દેવના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ ૧૨૮ ની

પાંચ હરિવાસ, પાંચ રમકવાસ એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની
૧૨૬ બોલની, તે ઉપરના ૧૨૮ બોલમાથી પહેલા કિલાવપી ॥ અપર્યાપ્ત ને
પર્યાપ્ત, એ બે બાદ, એવ ૧૨૬ ની

પાંચ હેમવય, પાંચ હિરણ્યવય, એ દશ ક્ષેત્રના જુગલીયાની
૧૨૪ બોલની, તે ઉપરના ૧૨૬ બોલમાથી બીજા દેવજોકના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત
એ બાદ કરતા બાકીના ૧૨૪ ની

છરપન અતરદ્વીપના જુગલીયાની આગતિ પચીશ બોલની તે,
૫૬૨ કર્મભૂમિ, પાંચ સસી તિર્થ, પાંચ અસજી તિર્થ, એવ ૨૫ પર્યાપ્તની

ગતિ ૧૦૨ બોલની, તે પચીસ અવનવતિ, બીસ વાણઅતર એ ૧ ના અપર્ણામ ન પર્ણામ એવ ૧ ૨ બોલની

એ બાવીશ બોલ સુપૂર્ણ એ બાવીશ બોલમા બાવીશ દક્ષની ગતાગતિ કહી

નવ ઉત્તમ પદવીમાથી માસિક સખ બાદ કરતા આઠ પદવીધ તથા મિથ્યાત્વી તથા ત્રણ વેદ, એ

બાર બોલની ગતાગતિ

૧ તીર્થ કર્મની આગતિ ૩૮ બોલની, તે વેમાનિત્તા ૩૫ નો પદમેથી મલ નરક એ ૩૮ ની.

ગતિ મોક્ષની

૨ સ્વકર્મતીની આગતિ ૮૨ બોલની, તે નવજુ જાતિના દેવમાં ૫૨ પગમાધર્મી જુઝુ કિલ્લિથી એ જગદાર બાદ કરતાં બાકીના ૮૧ ને પદો નરક કુલ ૮૨ મોક્ષની

ગતિ ૧૪ બોલની, તે સાત નરકના અપર્ણામ ને પર્ણામ એ બોલ (એ તે દાક્ષ સં ત દેવની ૩ મોક્ષની).

૩ વાસુદેવની આગતિ ૩૨ બોલની, તે બાર દેવલોક નવ સોર્ગાતિ નવ પ્રવેશક ન પદેથી બીજી નરક કુલ ૩૨ મોક્ષની

ગતિ ૧૪ બોલની, તે સાત નરકના અપર્ણામ ને પર્ણામ એ બોલ

૪ બ્રહ્મદેવની આગતિ ૮૩ બોલની, તે સ્વકર્મતીના ૮૨ મોક્ષ ન નથા એક બીજી નરક કુલ ૮૩ મોક્ષની.

ગતિ ૭૦ બોલની, તે વેમાનિત્તા ૩૫ બલના અપર્ણામ ને પર્ણામ એવ ૭ ના તથા મોક્ષની

૫ દેવલીની આગતિ, ૧૦૮ બોલની, તે નવજુ જાતિના દેવમાં ૧૨૦ પગમાધર્મી ને જુઝુ કિલ્લિથી એ જગદાર બાદ કરતાં બાકીના ૮૧ ને ૧૧ કમબૂમિ પર્ણામ સસી તિવચ, ૫૨થી પાળી વનરવતિ એ ૧ ૪ ને પદમે મા નરક એવ ૧ ૮ પર્ણામની

ગતિ નહી મોક્ષની

૬ સાધુની આગતિ ૨૭૫ બોલની, તે ઉપર ૧૦૬ બોલ ૩૮૬ નમ પા નમમ વાણના બાદ બાદ કરતાં બાકીના ૧૦૧ ને ૬૬ વલતા દેવ,

ગતિ ૭૦ બોલની, તે બળદેવ પ્રમાણે

૭ શ્રાવકની આગતિ ૨૭૬ બોલની, તે સાધુની ૨૭૧ બોલની કહી છે તે, ને છઠ્ઠી નરકના પર્યાપ્તિ, એવ ૨૭૬ ની

ગતિ ૪૨ બોલની, તે આગ દેવલોક, નવ લોકાતિક, એ ૨૧ ના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્તિ એવ ૪૨ ની.

૮ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની આગતિ ૩૬૩ બોલની, તે નવાણ્ણુ જાતિના દેવના પર્યાપ્તિ, ને ૧૦૧ સસી મનુષ્યના પર્યાપ્તિ એવ ૨૦૦ ને ૧૦૧ મનુષ્ય સમૂહિમના અપર્યાપ્તિ એવ ૩૦૧ ને ૧૫ કર્મભૂમિના અપર્યાપ્તિ. ૩૧૬, સાત નરકના પર્યાપ્તિ, એવ ૩૨૩, ને તિર્યચના ૪૮ બેદમાથી, તેજસ વાયુના આઠ બાદ કરતાં બાકીના ચાળીશ એવ ૩૬૩ ની

*ગતિ ૨૫૮ ની તે, નવાણ્ણુ જાતિના દેવ, ૫૬૨ કર્મભૂમિ, પાચ સસી તિર્યચ, છ નરક એ ૧૨૫ ના અપર્યાપ્તિ ને પર્યાપ્તિ એવ ૨૫૦, ત્રણ વિકલે દ્રિયના અપર્યાપ્તિ એ ૨૫૩, ને પાચ અસસી તિર્યચના અપર્યાપ્તિ એવ ૨૫૮ ની

૯ મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિની આગતિ ૩૭૧ બોલની, તે નવાણ્ણુ જાતિના દેવતા ને ૧૭૯ બોલ આગળ કહેલ છે તે, એવ ૨૭૮, સાત નરકના પર્યાપ્તિ એવ ૨૮૫, ને ૮૬ જાતિના જુગલીયાના પર્યાપ્તિ એવ ૩૭૧ ની.

ગતિ ૫૫૩ ની તે ૫૬૩ બોલમાથી પાચ અનુત્તર વિમાનના અપર્યાપ્તિ ને પર્યાપ્તિ એ ૬૨ બાદ કરતાં બાકી ૫૫૩ ની

૧૦ સ્ત્રી વેદની આગતિ ૩૭૧ બોલની, મિથ્યાદૃષ્ટિ પ્રમાણે

ગતિ ૫૬૧ બોલની, તે સાતમી નરકના અપર્યાપ્તિ ને પર્યાપ્તિ એ બે બાદ કરતાં બાકીના ૫૬૧ ની

૧૧ પુરુષ દેવની આગતિ ૩૭૧ બોલની, તે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિની આગતિ પ્રમાણે

ગતિ ૫૬૩ ની

૧૨ નપુસક વેદની આગતિ ૨૮૫ બોલની, તે નવાણ્ણુ જાતિના દેવતા પર્યાપ્તિ ને આગળ ૧૭૯ બોલ કહ્યા છે તે, ને સાત નરકના પર્યાપ્તિ ને આગળ ૧૭૯ બોલ કહ્યા છે તે, ને સાત નરકના પર્યાપ્તિ એવ ૨૮૫

ગતિ ૫૬૩ ની

ઇતિ પાંચમો છઠ્ઠો દ્વાર સંપૂર્ણ.

*૨૨૨ ની પણ મનાય છે, તે ૧૫ પરમાધામી અને ૩ કિલ્લિપી એ ૧૮ ના પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ એમ ૩૬ વર્જને

સાતમી આયુષ્ય દ્વાર

આ સમયે આયુષ્યના ૭૮લામે જામે પરબનના આયુષ્યનો નવ પડે તે

દસ બૌદ્ધરિકના ૬૬ સોપકર્મી અને નાપકર્મી જાયવા.

નારકીના એક ૬૬ ને ૬૫ના ૧૩ એ ચૌદ ૬૬ નાપકર્મી જાયવા.

દસ બૌદ્ધરિકના ૬૬ છે તેમાં જેઓને અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય છે તેઓ નાપકર્મી છે. સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા છે તેમાં સોપકર્મી છે ને નાપકર્મી છે

નાપકર્મી તે નિશ્ચયે આયુષ્યન ત્રીજે જામે પરબન આયુષ્ય નાધે

સોપકર્મી તે આયુષ્યને ત્રીજે જામે, તેને ત્રીજે જામે, ઉપર અત્યુર્ધવ રહે ત્યારે પણ પરબન આયુષ્ય નાધે.

અસંખ્યાત વર્ષના મનુષ્ય, તિર્થંમ તથા નાતી કેવ નાપકર્મી છે. તેઓ નિશ્ચયે આયુષ્યના છે મામ કૃત છે ત્યારે પરબન આયુષ્ય નાધે. પરબન જતા જીવ છે બોલ સાથે આયુષ્ય નિવૃત્ત કરે છે

૧ જાતિ, ૨ ત્રિતિ, ૩ રિશતિ, ૪ અવગાહના, ૫ પ્રદેશ અને ૬ અનુભવ

ઇતિ સાતમી દ્વાર સંપૂર્ણ

આઠમી આયુષ્ય દ્વાર

આઠમીએ તથાતિથ પ્રવરને કરી કર્મ પુરુષનું મરુવુ-જેમવુ જેમ ગ્રામ પાણી પીતાં ભવથી પાણી જુએ વળી પીએ, તેમ જીવ જાતિ નિવૃત્તાદિ અયુષ્યને નવન્ય એક એ જગ વૈત્તુદ આઠ આઠમી કરી નાધે.

તે આઠમીનો અદ્ય-મરુત્વ

સુવધી ધેણા જીવ આઠ આઠમે કરી જાતિ નિવૃત્તાયુષ્યને નાધનાર, તેથી સાતે કરી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી જીવી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય તેથી પાંચથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી ચાલી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી ત્રણથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય, તેથી એથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય તેથી એથી નાધનાર સંખ્યાતયુષ્ય

ઇતિ આઠમી દ્વાર સંપૂર્ણ

ઇતિ અતાગતિ સંપૂર્ણ

(૯) છ આરાના ભાવ.

દશ કોડકોડી સાગરોપમના છ આરા જાણવા.

પહેલો આરો.

ચાર કોડકોડી સાગરોપમનો પહેલો આરો સુષમ સુષમ નામે એટલે અતિશય સુદર જાણવો એ આરાને વિષે ત્રણ ગાઉનું શરીર ને ગણ પલ્લોપમનું આયુષ્ય જાણવું, ઉતરતે આરે બે ગાઉનું શરીર ને બે પલ્લોપમનું આયુષ્ય જાણવું. એ આરાને વિષે શરીરમા ૨૫૬ પાસળીઓ જાણવી, ને ઉતરતે આરે ૧૨૮ પાસળીઓ જાણવી. એ આરાને વિષે, વજ્રકષણ નારાય સંહનન, ને સમચતુરસ સસ્થાન જાણવું એ આરાને વિષે સ્ત્રી પુરુષના ૩૫ ઘણાં શોભાયમાન દેખાય એ આનને વિષે અઠમભકતે (ત્રણ દિવસે) આહારની ઇચ્છા થાય, ત્યારે શરીર પ્રમાણે આહાર કરે જમીનની સરસાર્ધ (રસ) સાકર સરખી જાણવી એ આરાને વિષે કલ્પવૃક્ષ દશ પ્રકારના *મનવાંછિત સુખ આપે, તે દશ પ્રકારના મનવાંછિત સુખની—

ગાથા

મતગાય લિંગા, તુડીયંગા દીવ જોડ ચિતગા;
ચિતરસા મણુવેગા, ગિહગારા અનિયગણાઉ. ૧

અર્થ—૧ મતગા કહેતા મંદુર રસના ફળના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૨ લિંગા કહેતા રત્નજડાવ ભાજનનાં કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૩ તુડીયંગા કહેતા, ૪૬ ભતિના વાજિત્રના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૪ દીવ કહેતા રત્નજડાવ દીવાના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૫ જોડ કહેતા રત્નજડાવ સૂર્યની જ્યોતિના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૬ ચિતગા કહેતા, ચિત્રામણ સહિત ફૂલની માળાના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ચિતરસા કહેતા, ચિત્તને ગમે તેવા રસવતા ભોજનના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૮ મણુવેગા કહેતા રત્ન જડાવ આભંગણા કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૯ ગિહગારા કહેતા, ૪૨ ભોખીયા આવા-મનાં કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, ૧૦ અનિયગણાઉ કહેતા, નાકને વાયરે ઉડે એવા ગ્રીણા રત્નજડાવ વસ્ત્રના કલ્પવૃક્ષ થઈ આવે, એ દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ જુગલીઆને સુખ આપે એ આરાને વિષે જુગલીયાને આયુષ્યના છ માસ બાકી રહે, તે વખતે જુગલીયા પરભવનું આયુષ્ય બાધે, ત્યારે જુગલાણી એક જોડું પ્રસવે તે જોડાની પ્રાતપાલના (આસના-વાસના) ઓગણપચાસ દહાડાની કરે જુગલ જુગલાણીને

*એ દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ તેની પાસે જે ફળ છે તે જ આપે છે એટલે દશ કલ્પવૃક્ષ મળીને દશ વસ્તુ આપે છે પરંતુ જે મનમા ચિંતવે તે આપના સમર્થ નથી

કણ માત્રો વિશેષ ન પડે એકને હીઠ આવે તે એકને બચાવ આવે, મરિને દેવગતિમાં નથ, એના સરીરનો નિહારણ (મરણક્રિયા) દેવ કરે. જતિ એક દેવની એ આરાના વિષે ડેર નહિ, વેર નહિ હર્ષા નહિ, જરા (પડખણ) નહિ, રાગ નહિ, ક્રોધ નહિ, પશિષ્ટ અથવા ઉપાંચને વિષે સુખ ભોગવે, તે પૂર્વના ઘન, પુન્યના ફળ ભણવાં.

કતિ પહેલા આરાના સાવ સંપૂર્ણ

બીજે આરો.

પહેલો આરો ઉતરીને બીજે આરો બેસે, ત્યારે વર્ષા, ત્રય, રસ રસના પાવ જનન જનન જોજી થાય, એ આરો જણ કોઠાકોઠી સામરોપમના ભણવે એ આરો શુભ નામે જણવે એટલે સુદર જણવે. એ આરાને વિષે ને માણુ સરીરને એ પાપાપમ્મ આપુખ જણવુ ઉત્તરે આરે એક માણુ સરીર ને એક પાપાપમ્મ આપુખ જણવુ આરાને વિષે વચ્ચાપમનાસ સદનન સમ્યક્સરસ સરવાળ જણવું એ આરાના વિષે ૧૨૮ પાસણવે. ઉત્તરે આરે ૧૪ પાસણવે. જણવું એ આરાને વિષે હટખકતે (ને જિસે) આઠાલી હજી ઉપ? ત્યારે સગીર પ્રમાણે આહાર કરે. ભીનની સરસાઈ (સ) આઠ સરખી જણવું ઉત્તરે આરે જોજી સરખી જણવું એ આરાને વિષે ૬૪ પ્રકારનાં હજીજી ૬૪ પ્રકારનાં મનવર્જિત સુખ આવે તે ઉપર પહેલા આરામાં ૬૪ તે પ્રમાણે જણવું. એ આરાને વિષે જુગલીવાના આપુખના ૭ માસ બાકી રહે, ત્યારે જુગલીયા પરમવનુ આપુખ નાપિ, તે વખતે જુગલીયા એક જોડ પ્રસે, તે જોડની પ્રતિષ્ઠના એ ૬૪ દિવસ કરે જુગલ જુગલીયાને કણ માત્રો વિશેષ ન પડે એકને હીઠ ને એકને બચાવ આવે, તે મરિને દેવગતિમાં નથ એના સરીરનો નિહારણ દેવ કરે. જતિ એક દેવની જણવું એ આરાને વિષે ડેર નહિ વેર નહિ હર્ષા નહિ જરા (પડખણ) નહિ, રાગ નહિ ક્રોધ નહિ, પશિષ્ટ અથવા ઉપાંચને વિષે સુખ ભોગવે, તે પૂર્વના ઘન, પુન્યના ફળ જણવું.

કતિ બીજા આરાના સાવ સંપૂર્ણ

ત્રીજે આરો.

બીજે આરો ઉતરીને ત્રીજે આરો બેસે ત્યારે વર્ષા, ત્રય, રસ, રસના પાવ જનન દીજા થાય એ આરો ને કોઠાકોઠી સામરોપમના એ આરો શુભ શુભ નામે જણવે એટલે સુદરના જણી ને વિષમતા થી જણવું. એ આરાને વિષે માણુ સરીર ને એક પાપાપમ્મ આપુખ ઉત્તરે આરે પાંચમે પાપાપમ્મ સરીર ને એક પાપાપમ્મ એ આરાને વિષે વચ્ચાપમનાસ સદનન ને

સમયતુ સ સમ્યાન જાણવું એ આગને વિષે ૧૪ પાસળીયો, ઉતરતે આગે ૩૨ પાસળીયો જાણવી એ આગને વિષે ચતુષ્પદકતે (એક દિવસે) આહારની ઈચ્છા ઉપજે, ત્યારે શરીર પ્રમાણે આહાર કરે જમીનની સરસાઈ (ગ્સ) ગોળ સમ્પી જાણવી ઉતરતે આગે સારી જાણવી એ આરાને વિષે કલ્પવૃક્ષ ૫૨ પ્રકારના સુખ આપે એ આગને વિષે હેલા જુગલીયાના આયુષ્યમાં હેલા છ માસ બાકી રહે એ ત્યારે જુગલીયા પરલવનું આયુષ્ય બાધે, તે વારે જુગલાણી એક જોડુ પ્રસવે, તે જોડાની પ્રતપાલના ઓગણએ શી દિવસની કરે જુગલ જુગલાણીને કાણ માત્રને વિયોગ ન પડે એકને છીક ને એકને બગાડું આવે, તે મરીને દેવ ગતિમાં જાય એના શરીરને નિહારણુ (મન્દ્રક્રિયા) દેવ કરે એ ત્રણ આરા જુગલીયાના એકલો જુગલ ધર્મ જાણવો. એ ત્રીજા આરામાં જુગલીયા સુધી, ગતિ એક દેવની જાણવી એ આરાને વિષે જુગલીયા ધર્મ સુધી જે નહિ, વેર નહિ, ક્રોધ નહિ, જગ નહિ, ગેગ નહિ, ક્રુર નહિ, પરિપૂર્ણ અગ ઉપાગને વિષે સુખ ભોગવે તે પૂર્વના દાન પુન્યના કળ જાણવો

ઈતિ જુગલીયા ધર્મ સપૂર્ણ.

ત્રીજા આરાના જતાં શેષ ચોરાસી લાખ પૂર્વ ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના રહ્યા ત્યારે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ૩૩ સાગદોપમનુ આયુષ્ય ભોગીને, ત્યાથી ચંદ્રાને, વનિતા નગરીને વિષે, નાહિરાજને ઘેર મરદેવી ગણીની કુક્ષીમાં શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી ઉપન્યા પછી સવા તવ માસે જન્મ થયો. પ્રથમ ઋષભનુ સ્વમ દીકું માટે ઋષભદેવ નામ પાડ્યું તે ઋષભદેવ સ્વામીએ યુગલ ધર્મ નિવારી (કઢી નાળી) ને ૧ અસિ, ૨ મસિ, ૩ કૃષિ, કલ્યાદિક ખેડોતેર કળા પુરૂષને રીખવી, જ્ઞાન ચોસઠ કળા શિખરી અનુક્રમ વાસ્તે વીશ લાખ પૂર્વ તો કુવરપણીમાં રજા ત્રેસઠ લાખ પૂર્વનું રાજ્ય પાળ્યું પછી પોતાના પુત્ર ભગતને રાજ્ય સોંપી, પોતે આગ હજાર પુરૂષ સહિત સયમ લીધો સયમ લીધા પછી એક હજાર વર્ષ દેવનું જ્ઞાન ઉપન્યા, એમ જન્મરથપણ, તથા દેવળપણ મળીને પૂર એક લાખ પૂર્વના સયમ પાળીને, અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર, પદ્મ આસને બેસીને દશ હજાર સાંકુ સહિત, ભગવત મોક્ષ પદાર્થ તે સ્વામીજીના પાંચ વ્હાણીક, ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં થયા, તે ૧ પહેલે કલ્યાણીકે, ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચંદ્રાને મરદેવી ગણીની કુક્ષીમાં ઉપન્યા, ૨ બીજે કલ્યાણીકે ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં જન્મ થયો, ૩ ત્રીજે કલ્યાણીકે, ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં રાજ્યાસને ગિરાજના, ૪ ચોથે કલ્યાણીકે, ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં દીક્ષા લીધી, ૫ પાંચમે કલ્યાણીકે, ઉતરાષાઢા નક્ષત્રમાં દેવગણના પાંચા અને અભિજિત નક્ષત્રમાં પ્રજુજ મોક્ષ પદાર્થ એ જુગલીયા ધર્મ નિવાર્યા પછી ગતિ પાંચ જાણવી

ઈતિ ત્રીજા આરાના લાવ સપૂર્ણ.

થોથા આરો

ત્રીજો આરો ઉતરીને થોથા આરો બેઠો. ત્યારે વર્ણ મધ્ય, સ્ત્ર, સ્પર્શના પર્વ
 જનત જનત જોણ થયા એ આરો એક કોણેથી સાતરોપમા બેતાળીસ હજાર વર્ષ
 જોણો જાણ્યો. એ આરો દયમ મુખમ નામે જાણ્યો. એટલે જિવમતા પશુ ને મુક્ત
 થોડી જાણવી એ આરોને વિષે પાંચે પનુખનું કરીર ને કોઈ પૂતનું જાણુપ
 જાણુપ ઉતરે જારે સત્ હાથનું કરીર ને જાણે વર્ષા વિષ્ણુ જાણુપ જાણુ
 એ આરોને વિષે સહનન જ સસ્થાન જ એ જાણુને વિષે કર પોંસળીયો જાણુ.
 એ આરોને વિષે દિન દિન પ્રત્યે જાણુરની છત્તા થાય, તે વારે પુરવ કર કાળે,
 ને સી ૨૮ કવધનો જાણુર કરે. ખત્તીની સસ્થાઈ (સ્થ) સારી જાણુવી, ઉતરે
 જારે થોથા જોણી જાણુવી એ આરોને વિષે સૌ જાણુ છપ વરસ અને સાધજા
 મહિના જાણી રજા ત્યારે દશમ પ્રાણુત દેવસેધી વીસ સાતરોપમા જાણુપે જોણી
 મળીને મહાકુટ નગરીને વિષે જાણુમદત જાણુવના ધેર, દેવાન જાણુપેની કુશીમાં
 શ્રી મહાવીર સ્વામી જાણુવા, ત્યાં સ્વામી ૮૨ સંતો જા. ૮૩ શ્રી રાત્રી
 સંકેત જાણુન જાણુ ત્યારે સંકેતે જાણુવના મુળેને જોણુ તો શ્રી મહાવીર સ્વામી
 જિજ્ઞાસે કુજે જાણુ ૫ એમ જાણુપ તે જાણુતે કાળે જાણુવ જાણુ તે વારે સંકે
 હરિજાણુવી દેવને જોણુવીને જાણુ કે વળે જાણુ જાણુ શ્રી મહાવીર સ્વામીને
 જર્ણ જાણુકુટ નગરને વિષે સિદ્ધાથ રાજાને ધેર, જિજ્ઞાસેની રાણીની કુશીએ
 મુળે અને જિજ્ઞાસેની રાણીની કુશીએ પુત્રીજાણુ જર્ણ છે તે દેવાન જાણુપેની
 કુશીમાં મુળે એમ જાણુ ત્યારે તે જાણુવના મુળેને ત્યાં તરીતિ (કો) જા તે
 કરીત) એમ કરીને તે જાણુ વખતે તે જાણુવના જાણુ ન ત્યાં જાણુવને નગરકર
 કરીને જાણુ ને જે સ્વામી વળે સાર જાણુવી કુ તમાગે જર્ણ સાકર જ તે
 જાણુને દેવાન જાણુપેની જાણુવનાપિની નિદ્રા મુળેને જર્ણ સાકરો તે જર્ણ
 જાણુકુટ નગરને વિષે સિદ્ધાથ રાજાને ધેર જિજ્ઞાસેની રાણીની કુશીમાં મુળે,
 અને જિજ્ઞાસેની રાણીની કુશીમાં ને પુત્રીને જર્ણ કતો તે દેવાન જાણુપેની
 કુશીમાં મુળે પછી સજ જર્ણ સવાનવ માસે જાણુવ તો જાણુ જાણુ પછી કિલ્લે
 વિષે જાણુવા જાણુ જાણુકુટે જાણુવાવસ્થા પામ્યા ત્યારે જાણુવા નામે સી જાણુ
 મંસારિક મુખ જોણુવ ત્યાં એક પુત્રી જર્ણ તેનું નામ જિજ્ઞાસેના જાણુ ત્રીસ વર્ષ
 ન સારમાં રજા માતાપિતા મરણ પામ્યા પછી એકાએક જાણુ સવન લીધા જાણુ
 જાણુને સાધજાર વર્ષ ને એક જાણુવાલીય સગી સજ તપ તપ જાણુ કરીને
 જાણુવને જાણુવાને જાણુ ને મામ જોણુ પછી, તે જોણુવ સુદી દશમ તે જાણુ
 નામ વિષે, વિજય નામ મુળે જાણુ જાણુકુટ નગરને, મદમા મુખ જાણુ,
 જુર કિલ્લે ત્યાં જાણુને જાણુવા નામ જાણુવી પોસ્ટીએ જાણુવા નગરની જાણુ

ઝળુવાલિકા નદીને ઉત્તર દિશાને તટે સામાયિક ગાથાપતિ કૃષ્ણીના ક્ષેત્રને વિષે વૈયાવૃત્તી પક્ષના સ્થાનકના દર્શાન પ્રુણે, ત્યા શાલ્વક્ષની નજીક, ઉઝક અને ગોધુમ આસને તડકાની આતાપના લેતાં થકા, એવે શુભ પ્રકારે પાણી પીવા રહિત, ચઢવીઆરો ઇઠ્ઠલકા કરે, શ્રી મહાવીર ઉચા ઢીંચણ નીચું મરતક, એવી રીતે ધર્મધ્યાનમાહી પ્રવર્તતાં ધ્યાનરૂપ કોઠાને વિષે પહોચ્યા છતે, શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદ છે તેણે અતરાયે (વચ્ચે) વર્તતા થકા આઠ કર્મ મધ્યે, ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ મોહનીય, ૪ અતરાય, એ ચાર ધનધાતી કર્મ ચાર કહેતા શત્રુ સમાન, વૈરી સમાન, ઝેરિંગ સમાન તેને હણી, ક્ષય કરી, દૂર કરીને મહા પ્રકાશ કરે એવું કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કર્યું ઓગણત્રીશ વર્ષ ને સાડ પાચ મહિના સુધી, કેવળજ્ઞાનપણે વિચર્યા એવ સર્વ થકને બહોતેર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવીને, ચોથા આરાના શેષ જતાં ત્રણ વર્ષ ને સાડાઆઠ મહિના બાકી રહ્યા, ત્યારે કાર્તિક વદી અમાસને દિને, પાવાયુરી નગરને વિષે એકાએકપણે સ્વામી નિર્વાણ (મોક્ષ) પધાર્યા તે ભગવતના પાચ કલ્યાણીક ઉત્તર કાલ્યુની નક્ષત્રમા થયા, તે ૧ પહેલે કલ્યાણીકે ઉત્તર કાલ્યુની નક્ષત્રમા દશમા પ્રાણત દેવલોકથી ચવીને દેવાન દાની કુક્ષીએ ઉપન્યા, ૨ ખીજે કલ્યાણીકે, ગર્ભનું સાહરણ થયું, ૩ ત્રીજે કલ્યાણીકે, જન્મ થયો, ૪ ચોથે કલ્યાણીકે, દાક્ષા લીધી, ૫ પાચમે કલ્યાણીકે, કેવળજ્ઞાન પામ્યા સ્વાતિ નક્ષત્રમા ભગવત મોક્ષ પધાર્યા એ આરાને વિષે ગતિ પાચ બાણવી શ્રી મહાવીરદેવ નિર્વાણ પધાર્યા, તેજ વખતે શ્રી ગૌતમ સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્યુ તે ગૌતમ સ્વામી બાર વર્ષ કેવળ પ્રવચ્ચાર્યા પાળીને મોક્ષ પધાર્યા, તેજ વખતે શ્રી સુધર્મા સ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્યુ, તે સુધર્મા સ્વામા આઠ વર્ષ કેવળ પ્રવચ્ચાર્યા પાળી મોક્ષ પધાર્યા, તેજ વખતે શ્રી જંબૂસ્વામીને કેવળજ્ઞાન ઉપન્યુ, તે જંબૂસ્વામી ૪૪ વર્ષ લગી કેવળ પ્રવચ્ચાર્યા પાળીને મોક્ષ પધાર્યા, એવ સર્વ થકને શ્રી મહાવીર દેવને મોક્ષ પધાર્યા પછી ૬૪ વર્ષ લગી કેવળજ્ઞાન નહ્યું, પછી વિચ્છેદ ગયું (નષ્ટ થયું.) એ આગને વિષે જન્મેલ હોય, તે પાચમા આગમા મોક્ષ બાય, પરંતુ પાંચમા આગનો જન્મેલ હોય, તે પાચમા આરામા મોક્ષ બાય નહિ જંબૂસ્વામીજી મોક્ષ પધાર્યા પછી દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે આ પ્રમણે :- ૧ પરમ અવધિજ્ઞાન ૨ મનપર્યવજ્ઞાન, ૩ કેવળજ્ઞાન, ૪ પગિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ૫ સુદ્ધ સપગય ચારિત્ર, ૬ યથાખ્યાત ચારિત્ર, ૭ પુલાકલગ્ધિ ૮ ક્ષપક-ઉપશમ ઔણી, ૯ આહારક શરીર, ૧૦ જનકલ્પી સાધુ એ દશ બોલ વિચ્છેદ ગયા (નષ્ટ થયા.)

ધતિ ચોથા આરાના ભાવ સંપૂર્ણ.

પાંચમો આરો.

ચોથો આરો ઉતરતો પાંચમો આરો મોડો, ત્યારે વર્ણ મધ્ય, રસ, રસધર્મ
 ધર્મવ જનતા જનતા જોવા મળ્યા. એ આરો એકલીસ હજાર વર્ણો જણાવે. એ
 આરો કુળમ નામે જણાવે, એટલે એકલી ત્વન વિષયના જણાવે. એ આરોને ત્રિ
 સાત હાથનું સરીર અને જ્યોત્સ્ના વર્ણમાં બીજી આયુષ્ય જણાવે. ઉત્તરે આરો એક
 હાથનું સરીર તે વીર વર્ણનું આયુષ્ય જણાવે. એ આરોને વિષે સહનન જ
 સ્થાન ૭ ઉતરતે આરો સેનાર્ત સહનન, દ્વિ સરવાળા એ આરોને વિષે ૧૧
 પાંચળીયે, ઉતરતે આરો બાક પાંચળીયો જણાવે. એ આરોને ત્રિે દ્વિ દ્વિ ત્રણ
 આદ્યના જ્યોત્સ્ના ઉપર તે વાર પોતપોતાના સરીર પ્રમાણે આદ્યાર ૭૦ જ્યોત્સ્ના
 સરવાળા (૨૫) થોડી એટલે ૬૪૬ સારી જણાવે. ઉત્તરે આરો કુળાસ્તા ની બાધની
 જર સરખી જણાવે. એ આરોને ૧૧૧ જાતિ ચાર જણાવે. (પાંચમો મોડો ગાત્રો
 ન જાણ) પાંચમો આરોના બહુજનના ૩૨ બોધ નીચે પ્રમાણે -

- ૧ નર, તે ગામડાં સરખા થશે
- ૨ ગામડાં તે મસાણુ સરખા થશે
- ૩ બધા (જંયા) કુળના કોઈ તે ઘસ દાંતી સરખા (નીચા કુળના) થશે
- ૪ પ્રધાનો હાથગી થશે
- ૫ શાળાઓ ગમત સરખા થશે.
- ૬ સારા કુળની સ્ત્રી તે લગ્નસંકેત થશે
- ૭ સારા કુળની સ્ત્રી તે વેસ્ત્રા સરખી થશે.
- ૮ પુત્ર પોતાના જડે (મરણ મુજબ જાત) ચાલશે
- ૯ વિધવા પુરના જાત્રાદ બોલશે
- ૧૦ કુળન મેક સુખી થશે.
- ૧૧ સંજ્ઞન કોઈ કુળની થશે
- ૧૨ કુલિય કુલ મજા પાશે
- ૧૩ જીવ, સર્વાદિની દાદ મળી થશે
- ૧૪ ભાણવો જાતના મોજી થશે.
- ૧૫ હિસાએ ધર્મ પ્રજાવનાર મજા થશે.
- ૧૬ એક ધર્મના મજા એક થશે
- ૧૭ નિષ્કાલીની દેવ મજા થશે,

૧૮ મિથ્યાત્વની લોક ધણા થશે

૧૯ માણસને દેવદર્શન દુર્લભ થશે.

૨૦ વિદ્યાધરના વિદ્યાપ્રભાવ થોડા રહેશે

૨૧ ગોરસ (દૂધ, દહી, બી,) માં સરસાષ્ઠ થોડી રહેશે

૨૨ બળદ પ્રમુખના બળ, આમુખ થોડા રહેશે.

૨૩ સાધુ, સાધ્વીને માસ કલ્પ તથા ચોમાસુ કર્યાં જેવાં ક્ષેત્ર થોડા રહેશે

૨૪ ઋષાવકની અગિયાર પ્રતિમા તથા સાધુની બાર પ્રતિમા વિચ્છેદ જશે

૨૫ ગુરૂ શિષ્યને લણાવશે નહિ

૨૬ શિષ્ય અવિનીત, કલેશી ધણા થશે.

૨૭ અધર્મી, કલેશી, ઝગડાખોર, કુમાણસ ધણા થશે, ને સુમાણસ થોડા થશે

૨૮ આત્માયં પોતપોતાના ગન્ધની પરપરા, સમાચારી જુદી જુદી પ્રવર્તાવશે, તથા મૂઠ, મૂર્ખ માણસને મોઢ, મિથ્યાત્વના પાશમાં નાખશે, ઉત્સન્ન બાખશે, નિહનિક, કુખુદ્ધિક ધણા થશે, પોતપોતાની પરપરામાં રાચશે

૨૯ સરસ, ભદ્રિક, ન્યાયી, પ્રમાણિક પુરુષ થોડા ગહેશે

૩૦ મ્લેચ્છના રાજ્ય ધણા થશે

૩૧ હિંદુના રાજ્ય અદ્ય ઋદ્ધિવાળા ને થોડા ગહેશે

૩૨ મોટા કુળના રાજા તે નીચ કામ કરશે અન્યાય અધર્મ તથા કૃત્ય-સનમાં ધણા રાચશે એ ૩૨ બોલ સંપૂર્ણ.

એ આરાને વિષે ધન સર્વ વિચ્છેદ જશે. લોહાની ધાતુ ગહેશે આમકની મોહારો ચાલશે, તે ધનવત કહેવાશે એ આરાને વિષે એક ઉપવાસ તે માસ-ખમણ સરખો થશે [એ* આગતે વિષે જ્ઞાન સર્વ વિચ્છેદ જશે, દ્વંત દશગૈકાલિક મુત્રના પહેલા ૪ અધ્યયન રહેશે, કોષ્ઠ માને છે કે, દશગૈકાલિક, ૨ ઉત્તરાધ્યન, ૩ આચારાગ ૪ આવશ્યક એ ચાર સત્ર રહેશે તે ઉપર ચાર જીવ એકાવતારી થશે તે ચાગ જીવના નામ દુપસહ નામ આત્માયં, ૨ કાલ્યુની નામ સાધ્વી ૩ જનદાય નામે શ્રાવક, ૪ નાગશ્રી નામે શ્રાવિકા એ સર્વ થઇને ૨૦૦૪ પાંચમા આરાના છેડા સુધી શ્રી મહાવીરના યુગધર બાણવા]

× શ્રાવકની ૧૧ પ્રતિમાનો વિચ્છેદ કોઈ કોઈ નથી માનતા

* કાલિકા [] માં લખેલી વાત સિદ્ધાંતમાં નથી, થયતી છે અને ચર્ચાસ્પદ છે

અષાઢ સુદી ૧૫ ને દિન શરૂ થયું આસન મળશે, ત્યારે શરૂ કરવેલ મુકામે જોઈ તે આજે પાંચમો આરો ઉતરીને કાચે છોડી આરો બેસશે એમ જાણીને શરૂ કરવો જોઈએ. આવીને તે ચાર છવને કહેશે જે કાચે છોડી આરો બેસશે, માટે જાણી, પડિકાથી, નિદી નિઃશ્વસ થાએ, એમ શરૂ કરશે પછી તે ચાર છવ તે પ્રમાણે કરી, સર્વને ખમાવી, નિઃશ્વસ થઈ સમારો કરશે તે વખતે સવતક મહાસર્વક નામે વાકરો કરશે, તેણે કરી પઠાઈ, ખર્ત, મહા, બેદ, કુપા, વાત, સર્વ સ્થાનિક વિશ્વાસ (નાસ) કરી માત્ર ૧ વૈષ્ણવ જવત, ૨ ત્રયા નદી, ૩ સિંધુ નદી, ૪ જમણ ૫ હવણની આદી એ પાંચ સ્થાનક રહેશે બીજા સર્વ સ્થાનક વડી પડશે. તે ચાર છવ સમાધિ પાંચમો કાળ કરીને ખરેશ દેવોએ જોઈ ત્યારે ચાર ભોલ વિચ્છેદ જશે. ૧ પહેલે પ્રકરે જોન ધર્મ વિચ્છેદ જશે ૨ બીજા પ્રકરે મિત્રતાની કમ વિચ્છેદ જશે, ૩ ત્રીજા પ્રકરે રાજની રીતભાત વિચ્છેદ જશે ચોથા પ્રકરે નાદર અભિ વિચ્છેદ જશે.

એ પાંચમા આસના ઉપાધુથી ચાર મનિયાં છવ જવ, એક પાંચમો મોહાં ત્રિયાં ન જવ છતિ પાંચમા આસના ધ્યાન સંપૂર્ણ.

છઠ્ઠી આરો.

આરો પાંચમો આરો ઉતરીને છોડી આરો બેસશે તે વખતે વર્ષ ૧૫, રસ, સ્પષ્ટતા, વર્ષન જનત જનત જોઈ મળે. એ આરો એકવીસ કળર કરીને જાણીને એકથી એ આરો પછે ૧૫૬૨-૧૫૬૩ ગ્રહચક્ર જાણીને એ આરોને ત્રિ એક હાથનું ચરીર, ને ૨ વર્ષનું આયુષ્ય ઉતરતે આરો મૂકા હાથનું ચરીર, ને ૨ વર્ષનું આયુષ્ય, ઉતરતે આરો મૂકા હાથનું ચરીર ને ૧૧ વર્ષનું આયુષ્ય જણવું એ આરો સકલન એક સેવાત સરથાન એક દૃઢ જનતે આરો જવ એમજ જાણવું એ આરોને ૭ દિને આઠ પાંચમો ઉતરતે આરો ચાર ચંદ્ર જોઈ, એ આરોના વિશે ૭ વર્ષની સ્ત્રી મર્મ પરશે તે કાળા કુલ્લ પી રીસાજ, નાન ને દેશ પળા જેવાં ડોકરાં જણશે તે કુતરીની પોં પસિયાર સાથે ફેરવશે. ૫ આરોને ત્રિ ત્રયા નદી નિધુ નદીના બેતારવ જવવના મળે ૭૨ બીજા ડોકરી ન બીજામાં મનુષ્ય તથા ત્રિવેળ બીજામાં રહેશે ત્રયા સિંહનો સાદી નાસા જોઈતો ૫૮ છ તેના રજના ચીસા પ્રમાણે ખરેણી તથા ગાંધાની પરી ખરે એટલું પાણી રહેશે તેમાં મજા ૬ ૭ ધણ મળે તે જરતિ બીજામાં મનુષ્ય, મનુષ્યને પ્રમાણ સમયે, મજા ૬ ૭ કાળે વેણી કાણે, તે સ્ત્રીના તાણી તેમજ ઠાકરી સીકરોષ રહેશે તેને મનુષ્ય જાણે રહેશે. તેનાં હાથાં તથા માથાં ૧૫ થ માથીને મળે મળે ના માથાનાં બોજીમાં જણી જાણીને પોઈ એ રીત

એકવીસ હજાર વર્ષ પૂરા કરશે જે માણસ દાન ધુન્યગ્રહિત, તેમજ નમોઝ્કાર રહિત વ્રત પ્રત્યાખ્યાન રહિત સમક્તિ વિનાનો હશે, તે એવા આરાને વિષે આવીને ઉપશ્રાંશે એવું જાણી જે કોઈ મનુષ્ય જૈન ધર્મ પાળશે, અથવા જૈન ધર્મની આસ્થા રાખશે તે જીવ આ બવાજિવમાથી તરીને પરમ સુખ પામશે

ધર્મિ છૂઠા આરાના ભાવ સંપૂર્ણ.

ધર્મિ છ આરાના ભાવ સંપૂર્ણ.

૧૦ દશ દ્વારના જીવસ્થાનક.

ગાથા.

જીવકાણુ નામ, લખખાણુ ડિધ, કિરિયા, કર્મસત્તાઅ, અંધ, ઉદીરણુ, ઉદય, નિજજરા, છ ભાવ, દશુ દારાઅ ૧

અર્થ - દશ દ્વારના નામ, ૧ પહેલો અર્ધ જીવસ્થાનકના નામનો દાર ૨ બીજો લક્ષણ દાર, ૩ ત્રીજો સ્થિતિ દાર, ૪ ચોથો ક્રિયા દાર, ૫ પાંચમો કર્મસત્તા દાર, ૬ છઠ્ઠો કર્મ અંધ દાર, ૭ સાતમો કર્મ ઉદીરણુ દાર, ૮ આઠમો કર્મ ઉદય દાર, ૯ નવમો કર્મનિજરા દાર ૧૦ દશમો છ ભાવ દાર

દશ દ્વારનો વિસ્તાર.

પહેલો નામદાર, તે ચૌદ જીવસ્થાનકનાં નામ

૧ મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનક ૨ સાસ્વાદાન જીવસ્થાનક. ૩ સમમિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનક ૪ અવગી સમદષ્ટિ જીવસ્થાનક ૫ દેશવતી જીવસ્થાનક ૬ પ્રમત્તા સંવતિ જીવસ્થાનક ૭ અપ્રમત્તા સંવતિ જીવસ્થાનક, ૮ નિવર્તિ આદર જીવસ્થાનક, ૯ અનિવર્તિ માદર જીવસ્થાનક ૧૦ સદ્ગતિ સપગય જીવસ્થાનક ૧૧ ઉપશમ મોહનીય જીવસ્થાનક, ૧૨ ક્ષીણ મોહનીય જીવસ્થાનક. ૧૩ મયોગી કેવલી જીવસ્થાનક ૧૪ અમેયોગી કેવલી જીવસ્થાનક ધર્મિ નામ દાર સંપૂર્ણ.

બીજો લક્ષણ દાર.

૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મિથ્યાત્વના એ પ્રકાર

૧ ઉણુદરિત, ૨ તવાદરિત

૧ ઉણુદરિત તે એ છુ અધિક સદ્દે તથા પ્રરૂપે

૨ તવાદરિત તે વપરીત સદ્દે તથા પ્રરૂપે

મિથ્યાત્વના ચાર લેહ

૧ એક મૂળથીજ વીતરાગના વચન કરીને નહિ, અણસે એક પાવકીય, સાખ સુખપ્રાપ્તિની (સમ્પ્રતિષ્ઠાની)

૨ એક કાર્તિક કરીને કાર્તિક ન કરીને, જમાણી પ્રમુખ સાત ની હવણ સાખ સુત ઉત્તરવાદ તથા ધર્મજિના સાતમે કાણે.

૩ એક આધુ પાધુ ઝોધુ અધિ, કરીને, ઉદ્ધરેલાય પ્રવચન, સાખ સુત સુખપ્રાપ્તિ બીજા કુવચકેના સક્રિયા અધ્યયને.

૪ એક શાનાતરાદિક તેર મોહને વિષે શકા કર્યા વેદે તે. ૧ શાનાતર ૨ હર્ષનાતર, ૩ અવિનાતર, ૪ સિનાતર, ૫ પ્રવચનાતર, ૬ પ્રાવચનાતર ૭ કર્ણનાતર ૮ મર્જનાતર, ૯ મર્જનાતર, ૧૦ અર્જનાતર, ૧૧ નર્જનાતર ૧૨ નિષર્જનાતર ૧૩ પ્રમાર્જનાતર, તેની સાખ સુત જગતવી શતક પરમે, ઉદ્ધરી ત્રીજે ૧

૨ સાસ્ત્રવાદ્યન સમદષ્ટિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે સમક્ષિત વચકે ૪મતો ઉડે. પરાસ માત્ર રહે, એ જ દિગ્ગાહક ને અવગતિ વખતે હોય, પર્ણિત થયા પછી મ્હી નાચ, સસી ૫ એકાદિ ને પર્ણિત થયા પછી પશુ હોય, તેને સાસ્ત્રવાદ્યન સમદષ્ટિ જીવસ્થાનક કહિએ. સાખ સુત જીવસ્થાનક ૬૩૩ને અધિષ્ઠાર

૩ ત્રીણ સમમિથ્યાત્વદષ્ટિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મિથ્યાત્વમંથી નીકળ્યો પશુ સમક્ષિત પામ્યો નથી, એવે જાતસાથે અધ્યવસાયને સ્થે કરીને પ્રવચકે થોડા આધુપ્પ કમ નાધિ નહિ કાળ પશુ કરે નહિ, કાથી ને થોડા કાળ માટે, અનિશ્ચયપણ માટે ત્રીજેથી પછીને પહેમે આવે, અજ્ઞા ત્વાંથી એવા કાદિ જીવસ્થાનકે નાચ, ત્યારે આધુપ્પ નાધિ, કાળ પશુ કરે સાખ, સુત જગતવી, સાત નીસમે અવવા જાતિએ. ૩

૪ ચોથુ અપ્રતી સમદષ્ટિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે શકા કષ્ટિ રક્ષિતપણે રીતરાગના વચન શુદ્ધ કાવે કરીને, તથા પ્રતીત જાણી રાગને એવી પ્રમુખ વિશ્વ આચરણ આચરે નહિ. શા માટે ને શોક મધ્યે દિલ્લીક નિલ્લીક હોવાય માટે, સમજૂતીને અવકાશ ન પડેવિ, તેની સાખ સુત ઉત્તરાધ્યયન ૧૨૮ મા મોક્ષ માનના અધ્યયને ૪

૫ પેશપતી જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, ૭ પશાતર સમક્ષિત સદિત, વિચાર વિવેક મદિત, દેવચરી વત આદરે, તે ત્યજ્ય એક નમોદાયકી પ્રત્યાખ્યાન તથા એક જીવને અજ્ઞાતા પ્રત્યાખ્યાન, ઉપદેશ ૧૧ આવકની પ્રતિભા આદરે તેને દેવપતી જીવસ્થાનક કહિએ. સાખ સુત જગતવી શતક સત્તમે ઉદ્ધરી ત્રીજે ૭ ૫

૬-પ્રમત્તસંયતિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે સમક્તિ સહિત સર્વ પ્રત આદરે, પ્રમત્તનો અર્થ જે (અપ્રમત્ત જીવસ્થાનકે સંજ્વલનના ચાત્ર કપાય છે તે થકી) પ્ર કહેતા વિશેષે, મત્ત કહેતા માતો છે સંજ્વલનનો ક્રોધ, માન, માયા લોભ તેને પ્રમત્ત સયાત જીવસ્થાનક કહિયે, પણ પ્રમાદી ન કહિયે ૬

૭ સાતમા અપ્રમત્ત સંયમિ જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે અ કહેતા નથી, પ્ર કહેતા વિશેષે, મત્ત કહેતા માતા, સંજ્વલનનો ક્રોધ માન, માયા, લોભ એટલે છઠ્ઠાની કાર્ધક પાતળો છે, તેન અપ્રમત્ત સપતિ જીવસ્થાનક કહિયે ૭

૮ આઠમા નિવર્તિ બાદર જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે નિવર્તિ કહેતા નિવર્ત્યો છે, સંજ્વલનના ક્રોધ અને માનથકી તેને નિવર્તિ બાદર જીવસ્થાનક કહિયે ૮.

૯ નવમું અનિવર્તિ બાદર જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, અનિવર્તિ કહેતા નથી નિવર્ત્યો, સંજ્વલનના લોભ થકી તેને અનિવર્તિ બાદર જીવસ્થાનક કહિયે ૯

૧૦ દશમું સૂક્ષ્મ સંપરાય જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે થોડાક મંજ્વલનના લોભનો ઉદય છે, તેને સૂક્ષ્મસંપરાય જીવસ્થાનક કહિયે ૧૦

૧૧ અગિયારમું ઉપશાંત મોહનીય જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મોહનીય કર્મનાં ૨૮ પ્રકૃત ઉપશમાવી છે તેને ઉપશાંત મોહનીય જીવસ્થાનક કહિયે. ૧૧

૧૨ બારમું ક્ષીણ મોહનીય જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મોહનીય કર્મનાં ૨૮ પ્રકૃતિ ક્ષય કરી છે તેને ક્ષીણ મોહનીય જીવસ્થાનક કહિયે ૧૨

૧૩ સયોગી કેવળી જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે મન, વચન, કાયાના શુભ યોગ સહિત, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનપણે ચવર્તે, તેને સયોગી કેવળી જીવસ્થાનક કહિયે

૧૪ ચૌદમું અયોગી કેવળી જીવસ્થાનકનું લક્ષણ, જે શરીર મહિત મન, વચન, કાયાના યોગ રૂપીને કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનપણે પ્રવર્તે તેને અયોગી કેવળી જીવસ્થાનક કહિયે ૧૪

ધૃતિ બીજે લક્ષણ દ્વાર સંપૂર્ણ.

ત્રીજે સ્થિતિ દ્વાર

પહેલા મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનકની સ્થિતિ, ત્રણ પ્રકારની.

૧ અનાદિ અપર્યાવસિત તે મિથ્યાત્વની આદિ નથી અને અંત છેડા) પણ નથી, તે અભગ્ન જીવોનું મિથ્યાત્વ બાણુનું

૨ અનાદિ સપર્શવશિત, તે મિથ્યાત્વની આદિ પાંચ જુદા જુદા (કો) છે તે જાણ્યું જવું મિથ્યાત્વ જાણવું ૨.

૩ આદિ સપર્શવશિત, તે મિથ્યાત્વની આદિ છે અને અત્યંત જુદા અનાદિ ઘણાં જુદાં મિથ્યાત્વ છે, તે જાણ્યું જવું ઠીક વારે, સમક્ષિ પામે તેમથી સસાર પદ્ધતિથી મોક્ષ મળે તે વિશેષે કરી, સમક્ષિથી પામે તે મિથ્યાત્વ પામે. તે જાણ્યું જવું સમક્ષિ પાડવામાં આપા જાણવું તે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ, જમન્ય અત્યુદ્ધતની કુદૃષ્ટ આદિ પુદ્ગલ પરાવર્તનમાં દેશ પૂરું તે જાણ્યું, નિમ્નથી સમક્ષિ પામે મોક્ષ જમન્ય ૩

મિથ્યાત્વ જરૂરયાનની સ્થિતિ કથી તેની સાથે, સત્ત્વ જરૂરિયાત મળે અધિકાર

૨-૩ બીજા અને ત્રીજા કો બે અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય એક સમયની કુદૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની, ૨-૩

૪ ચોથા અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય અત્યુદ્ધતની, કુદૃષ્ટ જાણ્યું સામરોપ્ય મળે ૪

૫ પાંચમા અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય અત્યુદ્ધતની, કુદૃષ્ટ મોક્ષ પૂર્વમાં દેશ નહીં ૫.

૬ છઠ્ઠા અવસ્થાનકની સ્થિતિ પશ્ચિમ આદિ, જમન્ય એક સમય કુદૃષ્ટ મોક્ષ પૂર્વમાં દેશ નહીં પ્રવર્તન આદિ જમન્ય અત્યુદ્ધતની કુદૃષ્ટ મોક્ષ પૂર્વમાં દેશ નહીં તે ખર્ચે આદિ તેની સાથે સત્ત્વ જરૂરિયાત મળે તે જાણ્યું નહીં ૬

૭ સાતમા, ૮ આઠમા, ૯ નવમા, ૧૦ દશમા, તે ૧૧ અધિવાસ એ પાંચ અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય એક સમયની કુદૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની તેની સાથે, સત્ત્વ જરૂરિયાત મળે ૧૧

૧૨ બારમા અવસ્થાનકની સ્થિતિ જમન્ય અત્યુદ્ધતની કુદૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની ૧૨

૧૩ તેરમા અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય અત્યુદ્ધતની કુદૃષ્ટ મોક્ષ પૂર્વમાં દેશ પૂરું ૧૩

૧૪ ચૌદમા અવસ્થાનકની સ્થિતિ, જમન્ય અત્યુદ્ધતની કુદૃષ્ટ અત્યુદ્ધતની તે અત્યુદ્ધત મોક્ષ જુદા પાંચ જુદા (અ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯) જુદાં જુદાં વખતે ૭ ઘણાં, તે અત્યુદ્ધત જાણ્યું ૧૪

પતિ ત્રીજો સ્થિતિદાર સંપૂર્ણ

ચોથો ક્રિયાદ્વાર.

ક્રિયા પચીશ છે, તે ૧ કાષ્ટયા ક્રિયા ઇત્યાદિક પચીશ ક્રિયા પ્રથમ લખી છે, તેમાની ક્રિયા જે જે જીવસ્થાનકે જેટલી જે જે કારણે કરીને લાગે તેનો વિસ્તાર. કર્મ આઠ છે, તેમા એક ચોથુ મોહનીય કર્મ સરદાર છે. તે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે.

તે ૨૮ પ્રકૃતિનો વિસ્તાર કર્મ પ્રકૃતિના ચોકડા મધ્યે લખેલ છે તે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિની સત્તા, ઉદય, ક્ષયોપશમ, ક્ષયને લીધે જે જે ક્રિયા લાગે, અને જે જે ક્રિયા ન લાગે તે કહિયે છીએ

પહેલે મિથ્યાત્વ જીવસ્થાનકે, જે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ છે, તેમા ૧૧ અભવ્યને છવાશ પ્રકૃતિની સત્તા છે તે ૧ સમક્ષિત મોહનીય, ૨ સમ-મિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બે વર્જને. કેટલાએક લગ્ય જીવને ૨૮ પ્રકૃતિનો ઉદય છે, તેમા મિથ્યાત્વનુ બળ વિશેષ છે, તેમા બેનુ ખરુ, ને ત્રણનો વાદ બેનુ ખરુ તે, ૧ સમક્ષિત મોહનીય, ૨ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનુ ખરુ ત્રણનો વાદ તે, ૧ અક્રિયાવાદી, ૨ અજ્ઞાનવાદી, ૩ વિનયવાદી, એ ત્રણનો વાદ; તેણે કરીને ચોવીશ સપગય ક્રિયા લગે. ૧.

બીજી જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિમાની અઠાવીશનો ઉદય છે, તેમા સાસ્વાદનનુ બળ વિશેષ છે, તેમા બેનુ ખરુ ને બેનો વાદ બેનુ ખરુ તે ૧ મિથ્યાત્વ મોહનીય, ૨ સમમિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનુ ખરુ ને બેનો વાદ તે ૧. અક્રિયાવાદી, ૨ અજ્ઞાનવાદી એ બેનો વાદ, તેણે કરીને ચોવીશ સપગય ક્રિયા લાગે ૨

ત્રીજે સમમિથ્યાત્વ દષ્ટિ જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની ૨૮ નો ઉદય તેમા સમમિથ્યાત્વનુ બળ વિશેષ છે, તેમા બેનુ ખરુ, ને બેનો વાદ બેનુ ખરુ તે ૧ સમક્ષિત મોહનીય, ૨ મિથ્યાત્વ મોહનીય, એ બેનુ ખરુ, બેનો વાદ તે ૧ અજ્ઞાનવાદી, ૨ વિનયવાદી, એ બેનો વાદ, તેણે કરીને ૨૪ સપગય ક્રિયા લાગે ૩

ચોથે અપ્રતી સમદષ્ટિ જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની સાતનો ક્ષયોપશમ, એકીશનો ઉદય, સાતનો ક્ષયોપશમ, તે અનર્તનુયધી કોન, માન, મયા, લોભ, સમક્ષિત મોહનીય ૫, મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬, સમમિથ્યાત્વ મોહનીય ૭, એ સાતનો ક્ષયોપશમ ૨૧ નો ઉદય તે, ઉપર જે સાત બોલ દેવા તે વર્જ્યા, સાતના ક્ષયોપશમ માટે, એક મિથ્યાદર્શનવત્તિયા ક્રિયા ન લાગે, એકીશ ૧૧ ઉદય માટે, તેવીશ સપગય ક્રિયા લાગે ૪

પાંચમે દેગપ્રતી જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની ૧૧ નો ક્ષયોપશમ ૧૭ નો ઉદય આગામરનો ક્ષયોપશમ તે ૧ અનર્તાનુયધી

કોષ, ૨ માન, ૩ માથા, ૪ લોભ, ૫ સમક્ષિ મોહનીય, ૬ નિષ્વાત્ત મોહનીય, ૭ સમનિષ્વાત્ત મોહનીય, ૮ અપ્રત્યાખ્યાની કોષ, ૬ માન, ૧૦ માથા, ૧૧ લોભ, એ અનિષ્વારનો ધ્યોપથમ. સત્તરનો કોષ, તે, જે ઉપર અનિષ્વાર મોહ હતા તે વચ્ચે, કોષ સત્તરના કોષ, ૧૧ ના ધ્યોપથમ માટે નિષ્વાત્તવર્ણવત્તિયા કિયા, અપ્રત્યાખ્યાન કિયા, એ એ કિયા ન બાંધે સત્તરના કોષ માટે ૨૨ સપરાય કિયા બાંધે ૫.

છઠ્ઠે પ્રમત્ત સ્વપતિ છવસ્થાનકે મોહનીય કમની ૨૮ પ્રુતિ મહિની ૧૫ નો ધ્યોપથમ તેરનો કોષ, પત્તરનો ધ્યોપથમ તે ૧ અનતાનુમ્બી કોષ, ૨ માન ૩ માથા ૪ લોભ ૫ સમક્ષિ મોહનીય, ૬ નિષ્વાત્ત મોહનીય, ૭ સમનિષ્વાત્ત મોહનીય, ૮ અપ્રત્યાખ્યાની કોષ ૬ માન, ૧ માથા ૧૧ લોભ, ૧૨ પ્રત્યાખ્યાની કોષ ૧૩ માન, ૧૪ માથા ૧૫ લોભ, એ ૧૫ નો ધ્યોપથમ તેરનો કોષ તે ૨ કોષ તે ૧૫ વચ્ચે રીય ૧૩ નો કોષ ૧૫ ના ધ્યોપથમ માટે ૨૨ સપરાય કિયા ન બાંધે તેરના કોષે કરીને ૧ આરમિયા ૨ માથાવચ્ચ, એ એ કિયા બાંધે જો છવસ્થાનકે આરમ નહિ કરે પણ પુના કાળવચ્ચ.

સાતમે છવસ્થાનકે, મોહનીય કમની ૨૮ પ્રુતિ મહિની સોળમે ધ્યોપથમ ૧૨ નો કોષ. સાળનો ધ્યોપથમ તે ૧૫ ઉપર કર્યા તે અને ૧ સવચ્ચનો કોષ એવ સોળના ધ્યોપથમ આરનો કોષ તે ધ્યોપથમ ૧૧ ટાળ્યા કોષ આરનો કોષ સોળના ધ્યોપથમ માટે ૨૭ સપરાય કિયા ન બાંધે. પાસના કોષ માટે, એક માથાવત્તિયા કિયા બાંધે ૭.

આઠમે છવસ્થાનકે, મોહનીય કમની ૨૮ પ્રુતિ મહિની સત્તરનો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ ૧ નો ધ્યોપથમ, અનિષ્વારનો કોષ. સત્તરનો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ તે ૧ અનતા નથી કોષ, ૨ માન ૩ માથા ૪ લોભ ૫ સમક્ષિ મોહનીય, ૬ નિષ્વાત્ત મોહનીય, ૭ સમનિષ્વાત્ત મોહનીય એ સત્તરનો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ ૧ નો ધ્યોપથમ તે, અપ્રત્યાખ્યાની આર, પ્રત્યાખ્યાની આર એવ આઠ, ૬ સવચ્ચનો કોષ, ૧ માન, એ સત્તરનો ધ્યોપથમ. અનિષ્વારનો કોષ તે, તોડાખ્યાન ૧ સવચ્ચની માથા ૧૧ લોભ એ અનિષ્વારનો કોષ સત્તરનો ધ્યોપથમ માટે તેથી સપરાય કિયા ન બાંધે. અનિષ્વારના કોષ માટે એક માથાવત્તિયા કિયા બાંધે ૮.

નવમે છવસ્થાનકે, મોહનીય કમની ૨૮ પ્રુતિ મહિની ૧ નો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ ૧૧ નો ધ્યોપથમ ૭ નો કોષ. તેમાં સત્તરનો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ તે, અનતા નથી આર ૫ સમક્ષિ મોહનીય, ૬ નિષ્વાત્ત મોહનીય, ૭ સમનિષ્વાત્ત મોહનીય તે પણ તે એ ૧ નો ઉપથમ તથા ક્ષવિઃ અનિષ્વારનો ધ્યોપથમ તે અપ્રત્યાખ્યાની આર, પ્રત્યાખ્યાની આર ૮ ૬ સવચ્ચનો કોષ ૧.

માન, ૧૧ માયા એ અગિયારનો ક્ષયોપશમ-સાતનો ઉદય તે નોકપાય ૬ માથી વળુ વેદ વર્જને છે, અને સન્વલનનો લોભ, એ સાતનો ઉદય ૧૧ ના ક્ષયોપશમ માટે ૨૩ સપરાય ક્રિયા ન લાગે, સાતના ઉદય માટે એક માયાવત્તિયા ક્રિયા લાગે ૬

દશમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ માહેની ૨૭ નો ઉપશમ અથવા ક્ષાગિક, એક થોડા સન્વલનના લોભનો ઉદય, ૨૭ ના ઉપશમ અથવા ક્ષયિકે કરી ૨૩ સપરાય ક્રિયા ન લાગે, એક સન્વલનના લોભને ઉદયે કરી, એક માયાવત્તિયા ક્રિયા લાગે ૧૦

અગિયારમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ તે સર્વે ઉપશમાવા છે, તેણે કરીને ૨૪ સંપન્નય ક્રિયા ન લાગે, પણ સાત કર્મનો ઉદય છે, તેણે કરીને એક ધર્માપધિકા (ધર્યાવાહયા) ક્રિયા લાગે. ૧૧

બારમે જીવસ્થાનકે, મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ, છે, તે સર્વે અપાવી છે, માટે ૨૪ સપરાય ક્રિયા ન લાગે પણ સાત કર્મનો ઉદય છે, તેણે કરીને એક ધર્માપધિકા ક્રિયા લાગે ૧૨

તેરમે જીવસ્થાનકે, ચાર ધાતીયા કર્મ અપાવ્યા છે, તેણે કરીને ૨૪ સપરાય ક્રિયા ન લાગે, ચાર અધાતયા કર્મના ઉદયે કરીને એક ધર્માપધિકા ક્રિયા લાગે. ૧૩

ચૌદમે જીવસ્થાનકે, ચાર ધાતીયા કર્મ અપાવ્યા છે. ચારનો ઉદય તેમા, પણ વેદનીય કર્મનું બળ હવુ તે બાગ્યુ તે બણી ત્યાં એક પણ ક્રિયા ન લાગે

ધૃતિ ચોથા ક્રિયાદાર સંપૂર્ણ.

પાંચમા કર્મની સત્તાનો દ્વાર.

પહેલે માહીને નિરંતર ૧૧ મા જીવસ્થાનક પર્યંત આઠે કર્મની સત્તા, ૧૧મે જીવસ્થાનકે સાત કર્મની સત્તા, મોહનીય ન હોય તેરમે ને ચૌદમે જીવસ્થાનકે ચાર કર્મની સત્તા તે ૧ વેદનાય કર્મ, ૨ આયુષ્ય કર્મ, ૩ નામ કર્મ ૪ ગોત્ર કર્મ

ધૃતિ પાંચમા કર્મની સત્તાનો દ્વાર સંપૂર્ણ.

છઠ્ઠો કર્મના બંધનો દ્વાર.

પહેલે તથા બીજે જીવસ્થાનકે સાત આઠ કર્મ બાધે, સાત બાધે તે આયુષ્ય કર્મ વર્જને સાત કર્મ બાધે ચોથાથી સાતમા જીવસ્થાનક સુધી સાત, તથા આઠ કર્મ બાધે, તે આયુષ્ય કર્મ વર્જને ત્રીજા, આઠમા નવમા જીવસ્થાનકે સાત કર્મ બાધે, તે આયુષ્ય કર્મ વર્જને દશમે જીવસ્થાનકે છ કર્મ બાધે, તે આયુષ્ય ને મોહનીય એ બે કર્મ વર્જને અગિયારમે બારમે તેરમે જીવસ્થાનકે એકજ શાતાવેદનીય કર્મ બાધે ચૌદમે જીવસ્થાનકે એકે પણ કર્મ ન બાધે

ધૃતિ છઠ્ઠો કર્મના બંધનો દ્વાર સંપૂર્ણ.

સાતમી કર્મની ઉદીચ્છાનો દ્વાર

પહેલે અવસ્થાનકે સાત અથવા આઠ અથવા છ કર્મની ઉદીચ્છા કરે સાતની કરે તે વેદનીય વર્ણને છની કરે તે વેદનીય, આયુષ્ય એ ને વર્ણને ણીએ ત્રીએ, ચોથે, પાંચમે અવસ્થાનકે, સાત તથા આઠની ઉદીચ્છા કરે સાતની કરે તે આયુષ્ય વર્ણને.

છઠ્ઠે સાતમે, આઠમે, નવમે એ ચાર અવસ્થાનકે, છાત, આઠ કરી ઉદીચ્છા કરે સાતની કરે તે આયુષ્ય વર્ણને છની કરે તે આયુષ્ય ને વેદનીય વર્ણને દશમે અવસ્થાનકે, છ ને પાંચની ઉદીચ્છા કરે છની કરે તે આયુષ્ય ને વેદનીય એ ને વર્ણને, પાંચની કરે તે આયુષ્ય વેદનીય, મેઢનીય એ જણ વર્ણને આગિયારમે અવસ્થાનકે, પાંચ કર્મની ઉદીચ્છા કરે તે આયુષ્ય, વેદનીય મેઢનીય, એ જણ વર્ણને.

બારમે, તેરમે, અવસ્થાનકે એ કર્મની ઉદીચ્છા કરે તે ૧ નામ ને ૨ જોત્રની

ચૌદમે અવસ્થાનકે એ જણ કર્મની ઉદીચ્છા કરે નરિ.

હતિ સાતમી કર્મ ઉદીચ્છાનો દ્વાર સંપૂર્ણ

આઠમી કર્મના ઉદયનો દ્વાર ને નવમી કર્મની નિર્જરાનો દ્વાર

પદમથી મધ્યને નિરતર દશમા અવસ્થાનક સુધી આઠ કર્મનો ઉદય ને આઠ કર્મની નિર્જરા અવિચારમે. નાગમે અવસ્થા તે મેઢનીય વર્ણને સત્રમે ઉદય ને સાતની નિર્જરા. તેરમે, ચૌદમે અવસ્થા તે ચાર કર્મનો ઉદય ને આઠ કર્મની નિર્જરા તે ૧ વેદનીય, ૨ આયુષ્ય ૩ નામ ૪ જોત્ર એ ચાર.

હતિ ઉદય નિર્જરા દ્વાર સંપૂર્ણ

દશમી છ ભાવનો દ્વાર

છ ભાવના નામ. ૧ ઓર્થિક ૨ ઓર્થિક ૩ સ્વાર્થિક ૪ ક્ષયક સમિક ૫ પાંચામિક ૬ સાન્નિધાનિક

છ ભાવના યોગ

૧ ઓર્થિક ભાવના એ યોગ ૧ અર્થ ઓર્થિક ૨ અર્થ ઓર્થિક

૧ અર્થ ઓર્થિકના એ યોગ ૧ ઓર્થિક ૨ ઓર્થિક નિર્જરા ૧

૧ તેમા આઠ કર્મનો ઉદય એ તેને ઓર્થિક યોગે, અને ૨ આઠ કર્મના ઉદય થી ૭ ૭ પાંચ નીચળે તેને ઓર્થિક નિર્જરા કહિયે તે આઠ કર્મનો ઉદય થી થા થા પાંચ નીચળે તે માથા અર્થે કરીને જોત્રસ મોઢ નેમ છ તેમ કહિયે છામે

ગાથા

ગધ, કાય, કસાય, વેદ, લેસ્સ, મિચ્છદિઠિ, અવિરિંએ;
અસન્ની અનાણીઆહારે, છઉમથ સન્નેગી સંસારથઅસિદ્ધેય.

અર્થ - ગાત ચાર, ૪ કય છ, ૧૦ કપાય ચાર ૧૪ વેદ ત્રણ, ૧૭ લેશ્યા છ, ૨૩ મિથ્યાત્વદષ્ટિ એક ૨૪ અમતીપણુ એક, ૨૫ અસરીપણુ એક ૨૬. અજ્ઞાન એક, ૨૭ અહારકપણુ એક, ૨૮ છન્નરથપણુ, ૨૯ સન્નેગીપણુ, ૩૦ સસારને વધે રહેવાપણુ, ૩૧ આસદ્ધપણુ, ૩૨ એ પ્રમાણે ૩૨ બોલ જીવ ઔદયિકથી પામે એ જીવ ઔદયિકના ભેર કહ્યા ૧

૨ અજીવ ઔદયિકના ચૌદ ભેદ. ૧ ઔદારિક શરીર, ૨ ઔદારિક શરીર જે જે પુદ્ગલ પાગળ્યમે ૩ વર્કિય શરીર, ૪ વૈકિય શરીર જે જે પુદ્ગલ પગ્ણિયમે, ૫ આહારક શરીર, ૬ આહારક શરીર જે જે પુદ્ગલ પગ્ણિયમે ૭ તેજસ્ શરીર, ૮ તેજસ્ શરીર જે જે પુદ્ગલ પરિણ્યમે, ૯ કાર્મણુ શરીર, ૧૦ કાર્મણુ શરીર જે જે પુદ્ગલ પરિણ્યમે, ૧૧ વર્ણ, ૧૨ ગધ, ૧૩ ઝસ, ૧૪ સ્પર્શ એ અજીવ ઔદયિકના ભેદ સપૂર્ણ ૨

બીજે ઓપશમિક ભાવના બે ભેદ. ૧ ઓપશમિક તે ૨ ઓપશમિક નિષ્પન્ન ઓપશમિક તે મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિ ઉપશમાની છે તે ઓપશમિક નિષ્પન્ન તે મોહનીય કર્મના ઉપશમ થકી જે જે પદાર્થ નીપજે તેને ઓપશમિક નિષ્પન્ન કહ્યું

ઉપશમથી શા શા પદાર્થ ઉપજે તેની ગાથા તથા અર્થ

ગાથા.

કસાય પેજજદાસે, દસણુમોહણીજે ચરિત મોહણીજે;

સમ્મત ચરીત લલિ, છઉમથ વીયરાજે ય. ૧

અર્થ - કસાય ચાર, ૪ ગગ, ૫ દોષ ૬ દર્શન મોહનીય, ૭ ચારિત્ર મોહનીય, ૮ એ આદની ઉપશમતા સમાકત તથા ઉપશમ ચારિત્રની લાંબાની પ્રાપ્તિ, ૯ છન્નરથપણુ ૧૦. મથાખ્યાત ચારિત્રપણુ, ૧૧ એ અગિયાર બોલ ઉપશમથી પામે ૧ તેમજ એજ અગિયાર બોલ, ઉપશમ નિષ્પન્નથી પણુ પામે ૨ છ તઉપશમભા ૧ સપૂર્ણ

ત્રીજે ક્ષાયિક ભાવના બે ભેદ. ૧ ક્ષાયિક, ૨ ક્ષાયિક નિષ્પન્ન તેમાં ક્ષાયિક તે આઠ કર્મને અપાવે તે ૧ ક્ષાયિક નિષ્પન્ન તે આઠ કર્મ અપાવ્યા પછી જે જે પદાર્થ નીપજે તેને ક્ષાયિક નિષ્પન્ન કહ્યું ૨

ક્ષાયિક નિષ્પન્નના આઠ ભેદ.

૧ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અપાવે ત્યારે કેવળજ્ઞાન પામે, ૨ દર્શના વરણીય કર્મ અપાવે ત્યારે કેવળ દર્શન પામે, ૩ વેદનીય કર્મ અપાવે ત્યારે નિગખ્યાધપણુ પામે,

૪ મેઘનીય કમ' અપાવ ત્વારે ક્ષાયિક સમ્પત્તિ પામે, ૫ આપુષ્પ કમ' અપાવે ત્વારે અક્ષયજ્ઞ પામે, ૬ નામ કમ' અપાવે ત્વારે અશ્વીપુષ્પ પામે, ૭ એવ કમ' અપાવે ત્વારે અશ્વઘર્મુષ્પ પામે, ૮ અતર્કા કમ' અપાવે ત્વારે વીરપુષ્પ પામે.

ઈતિ ક્ષાયિક ભાવના સેઠ સંપૂર્ણ

શ્લોક ક્ષાયોપશમિક ભાવના સેઠ ૧ ક્ષયોપશમિક નિષ્પન્ન ક્ષયોપશમિક તે ઉત્પન્ન આપ્યા કમ'ને અપાવે, ને ઉત્પન્ન નથી આપ્યા તેને ઉપશમાને તેને ક્ષયોપશમિક કહિયે. ક્ષયોપશમિક નિષ્પન્ન તે ક્ષયોપશમકાંથી જે જે પદાર્થ નીકળે તેને ક્ષયોપશમિક નિષ્પન્ન કહિયે.

ક્ષયોપ શમિકયાં શા શા પદાર્થ નીકળે/તેની માથા તથા અર્થ

ગાથા

૨૨ા ઉવર્ગગ તિદિકિ, ચરિ ચરિત્ર, ચરિતાચારિત્રે ૫,

દાણુર્ધ પચ લલિ વીરિયત્તિ પચ ઈદ્યે. ૧

દુવાસમ, અગ ધરે નવ પુલ્વી ભવ ચરિત્રા પુલિએ,

ઉવસમ, ગણિ પદીમામ્, ઈર્ષ પર્ણસમ, નીલ્કુને ૨

અર્થ-૧ ઉપશામ કમ-મના ૧ ૩ ૬ ૯ ૧૩ ૪ ચરિત્ર પદાર્થ

૧૦ અવકાશ ૧૮ ઘનાદિક પચન્નમ્ ૨૩ ૩ નીર્મ ૨૬ ૫ ઉદિય, ૩૨

૧૨ અનુ પચ ૪૩ ૬ પૂર્વનુ કલ્પુ ચાત્ત ૧૪ પૂનુ અર્થ ૪૪ ઉપશમ

૪૫ આત્માવની પ્રતિમા ૪૬ એ ૪૬ મોલ ક્ષયોપશમિકાંથી નીકળે ક્ષયોપશમિક

નિષ્પન્નતાં જુ તે પ્રમાણે.

પાશ્વમે પારિજ્ઞામિક ભાવના એ સેઠ ૧ સદિ પારિજ્ઞામિક, ૨ અનાદિ પારિજ્ઞામિક તેના પ્રથમ અનાદિ પારિજ્ઞામિકતા દ્વારે સેઠ ૧ ધર્માસ્તિશાય, અપર્થ સ્તિશાય ૩ આકાશસ્તિશાય, ૪ જ્વાસ્તિશાય, ૫ પુરુષસ્તિશાય ૬ અદ્યાશય, ૭ અપ્પ ૮ અભય, ૯ સેઠ ૧ અસેઠ એ દસ સર્વશા એ સાદિ પારિજ્ઞામિકના પચ્ચ સેઠ છે તે માથા અર્થે કરીને કહિયે છાએ.

ગાથા

બુના મુર, બુના ગુપા, બુના ધિય, બુના તદુસ ધેવ,

અભય અભયક્રમા, સદ અપેવ્ય નમદા ૧

ઉદાવાએ તિસદાદે, મચ્છએ વિચ્છુએ વિચ્છાએ,

બુવચ અપ્પાસિતએ ધુમિતા મહીતા રમેવાએ ૨

મુશવરાગા, મુશવરાગા અરોપરિવેશા મુરોપરિવેશા

પરિદા પદિમુરા કદમ્બ ઉદમ મહા કવિ દસા આમિ ૩

ચામા વાસદત્થિય નામ ધર બુરા, ૪

પપ્પ પાપાત અપજ્ઞા અ નિરમ્ય પાસાએ ૪

પૃથ્વિસત્ત કપોળ્યાર, ગવિજ્ય અણુતર સિદ્ધિ;
પરમાણુ પોચાલદોષપએસી, જાવ અણુતપ્યએસી ખંધે પ

અર્થ—જુનો દારૂ, જુનો ગોળ, જુનું ફૂત (ધી), જુના ચોખા, વાદળાં, વાદળાની રેખા, સધ્યાનો વર્ણ ગંધર્વના ચિહ્ન, નગના ચિહ્ન (૧). ઉલ્કાપાત, ૨ દિશિમાહ, ૩ ગર્જના, ૪ વીજળી, ૫ નિર્ધત (કટકો), ૬ શુક્લપછનો ખોલો-ચદ્રમા, ૭ આકાશે જક્ષના ચિહ્ન, ૮ ધૂયર કાલી, ૯ ધૂયર હજળી, ૧૦ રૂનેવાત (૨). ચદ્રમાનુ ગ્રહણ, સૂર્યનું ગ્રહણ ચદ્રમા જળકુડે સૂર્ય જળકુડે, એકી લખતે જે ચદ્ર, જે સૂર્ય દેખાય, ઈંદ્ર ધનુષ્ય, પાણીન્યાં વાદળા મચ્છરના ચિહ્ન વાદરાના ચિહ્ન, શસના ચિહ્ન ગાણના ચિહ્ન (૩). ક્ષેત્ર, વર્ષધર, પર્વત, ગ્રામ, ધર, નગર, ગ્રાસાદ (મહેલ), પાતાલ કલશા, ભવનપતિના ભવન, નરકવાસા (૪) સાત પૃથ્વી, ૬૫ (દેવનોક) માગ, નવ યૌનક, અનુતર રિમાન -પાંચ, સિદ્ધશિક્ષા પરમાણુ ગુદગલ, જે પ્રદેશી રક્ધ, -યાવત્—અનંતપ્રદેશી—રક્ધ-(૫)—એ બેસલ કહ્યા તેમા ગુદગલ તપ તથા આવે, ગળે તથા મળે, તેને સાદિ પારિણામિક કાહ્યે

છકે સાન્નિપાતિક ભાવ, તેના ૨૬ ભાંગા છે, જે સયોગી દશ, ત્રણ સયોગી દશ, ચાર સંયાગી પાચ, પાચ સંયાગી અક, એમ છવીશ છે તે યત્રે કરીને કહીએ છીએ

જે સંયાગી દશ ભાંગ					
ભાંગા	ઔદયિક	ઔપશમિક	ક્ષાયિક	ક્ષયોપશમિક	પારિણામિક
	૧	૨	૩	૪	૬
૧	૧	૧	૦	૦	૦
૨	૧	૦	૧	૦	૦
૩	૧	૦	૦	૧	૦
૪	૧	૦	૦	૦	૧
૫	૦	૧	૧	૦	૦
૬	૦	૧	૦	૧	૦
૭	૦	૧	૦	૦	૧
૮	૦	૦	૧	૧	૦
૯	૦	૦	૧	૦	૧
૧૦	૦	૦	૦	૧	૧

ત્રણ સંધોગી દસ ભાગા.

ભાગ	ઓઘનિક	ઓપરનિક	કાનિક	કામેપરનિક	પાસ્થાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૧૧	૧	૧	૧		
૧૨	૧	૧		૧	
૧૩	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪	૧		૧	૧	
૧૫	૧		૧		૧
૧૬	૧			૧	૧
૧૭		૧	૧	૧	
૧૮		૧	૧		૧
૧૯		૧		૧	૧
૨૦		૦	૧	૧	૧

૫૬૨મો ભાગ તેરમે, ઓઘે જવસ્થાનકે લાગે. સોળમો ભાગ પંદરમા સત જવસ્થાનકે લાગે.

ચાર સંધોગી પાચ ભાગા.

ભાગ	ઓઘનિક	ઓપરનિક	કાનિક	કામેપરનિક	પાસ્થાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૧	૧	૧	૧	૧	
૨૨	૧	૧	૧		૧
૨૩	૧	૧		૧	૧
૨૪	૧		૧	૧	૧
૨૫		૧	૧	૧	૧

૨૩ મો ભાગ ઉપરમ મેણીના બાંધાથી ૧૧ મા જવસ્થાનક સુધી લાગે.
૨૪ મો ભાગ કાનિક મેણીના ૮ માંથી ૧૧ મા વજારમા જવસ્થાનક સુધી લાગે.

પાચ સંધોગી એક ભાગા.

ભાગ	ઓઘનિક	ઓપરનિક	કાનિક	કામેપરનિક	પાસ્થાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૬	૧	૧	૧	૧	૧

આ છઠ્ઠા સાન્નિપત્તિક ભાંગા યંત્રે કરી કલા. એ છતીશ ભાંગામા પાંચ ભાંગા પાગિણામિક છે બાકીના ૨૧ ભાંગા અપારિણામિક છે. એ છઠ્ઠા સાન્નિપાતિક ભાવના છતીશ ભાંગા સંપૂર્ણ

ધતિ છ દ્વારના ભાવ સંપૂર્ણ.

ધતિ શ્રી જીવસ્થાનક સંપૂર્ણ.

(૧૦ અ) શ્રી ગુણસ્થાનદ્વાર.

ગાથા.

નામ, લક્ષણ, ગુણ ક્રિય, કિરિયા, સત્તા, ખંધ, વેદ્ય,
ઉદ્ય, ઉદિરણા, ચેવ, નિજજરા, ભાવ, કારણા. ૧
પરિસહ, મગ્ગ, આયાય, જીવાય ભેદે, જોગ, ઉવવોગ,
લેસ્સા, અરણુ, સમમત્ત, અધ્યાખ્યહુચ્ચ, ગુણકાણુહિ. ૨

પહેલો નામદ્વાર.

પહેલુ મિથ્યાત્વ ગુણકાણુ બીજું સાસ્વાદન ગું, ત્રીજુ સમામિથ્યાત્વ ગું, ચોથું અવિરતિ સમ્યક્ત્વદષ્ટિ ગું, પાંચમુ દેશવિરતિ ગું, છઠ્ઠુ પ્રમત્તસંજતિ ગું સાતમુ અપ્રમત્તસંજતિ ગું આઠમુ નિયદ્દિમાદર ગું, નવમુ અનિયદ્દિમાદર ગું, દશમું સક્કમસપરાય ગું, અગિયારમું ઉપચાતમોહ ગું, બારમું ક્ષીણમોહ ગું, તેગમુ સજોગિ કેવલિ ગું, ચઉદમુ અજોગિ કેવલિ ગુણકાણુ. એ નામદ્વાર સમાપ્ત.

લક્ષણગુણ દ્વાર.

પહેલા મિથ્યાત્વ ગુણકાણુનાં લક્ષણુ:—શ્રી વીતરાગની વાણીથી ઓછું અધિક વિપરીત શ્રદ્ધહે પર્યે કરસે તેને મિથ્યાત્વ કહિયે ઓછી પરપણા તે કેને કહિયે ? જેમ કોઈ કહે જે જીવ અ ગુઠા માત્ર છે, તદુલ માત્ર છે, શામા માત્ર છે, દીપક માત્ર છે, તેને ઓછી પરપણા કહિયે ૧ અધિકી પરપણા તે કેને કહિયે ? એક જીવ સર્વ લોકા સ્વભાવ માત્રમા આપી રહ્યો છે તેને અધિકી પરપણા કહિયે ૨ વિપરીત પરપણા તે કેને કહિયે ? કોઈ કહે જે પચ ભૂત થકી આત્મા ઉપજો છે, અને એને વિનારી જીવ પણુ વિણુમે છે, તે જડ છે, તે થકી ચૈતન્ય ઉપજે વિણુમે. એમ કહે તેને વિપરીત પરપણા કહિયે ૩ એ મિથ્યાત્વ એમ નવ પદાર્થનુ વિપરીતપણુ શ્રદ્ધહે પર્યે કરસે તેને મિથ્યાત્વ કહિયે જોન માર્ગે આત્મા

(વજ્ર સંધ્યાગી દશ ભાગા.)					
ક્રમાંક	બીરવિક	બીરવનિક	કાનિક	કાસોપનિક	પાસિવાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૧૧	૧	૧	૧		
૧૨	૧	૧		૧	
૧૩	૧	૧	૧	૧	૧
૧૪	૧		૧	૧	
૧૫	૧		૧		૧
૧૬	૧			૧	૧
૧૭		૧	૧	૧	
૧૮		૧	૧		૧
૧૯		૧	૧	૧	૧
૨૦		૧	૧	૧	૧

૫૪૨મો ભાગી તેરમે, બીરવે છવરખાનકે બાને, સોળમો ભાગી પંદરમા સાત છવરખાનકે બાને.

આર સંધ્યાગી પાંચ ભાગા.					
ક્રમાંક	બીરવિક	બીરવનિક	કાનિક	કાસોપનિક	પાસિવાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૧	૧	૧	૧	૧	
૨૨	૧	૧	૧		૧
૨૩	૧	૧		૧	૧
૨૪	૧		૧	૧	૧
૨૫		૧	૧	૧	૧

૨૬ મો ભાગી ઉપરમ મેલ્લીના આઠમાંથી ૧૧ મા છવરખાનક સુધી લાગે.
૨ મો ભાગી હવક મેલ્લીના ૮ માંથી ૧૧ મા વજ્ર નારમા છવરખાનક સુધી લાગે.

પાંચ સંધ્યાગી એક ભાગી					
ક્રમાંક	બીરવિક	બીરવનિક	કાનિક	કાસોપનિક	પાસિવાનિક
૧	૨	૩	૪	૫	
૨૬	૧	૧	૧	૧	૧

તની મુર કહે છે, જે કાળા અડધ સરખો હતો તે છડિાળ સરખો થયો, કૃષ્ણપક્ષી
ટળાને શુકલપક્ષી થયો, અનાદિ કાળનો ઉલટો હતો તે સુલટો થયો, સમકિત
સન્નિપત્તિ થયો, પણ પગ ભરવા સમર્થ નહિ તે વારે ગૌતમ સ્વામી હાથ જોડી
માન મોડી વદણા નમસ્કાર કરીને શ્રીભગવતને પુજતા હતા, સ્વામિનાથ ! તે
જીવને શુ ગુણ નિપજ્યો ? તે વારે શ્રીભગવત કહે છે, તે જીવ ૪ ગતિ ૨૪ દંકમા
ભમીને પણ ઉત્કૃષ્ટો દેશે ઉગ્યો અર્ધ પુરુષ પ્રાવર્તનમા સંસારનો પાર પામશે ૩

ચોથું અવિરતિ સમ્યક્ત્વદષ્ટિ ગુણકાણુ—તેના શુ લક્ષણ ? ૭ પ્રકૃતિને
ક્ષયોપશમાવે, અનતાનુબધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિથ્યા-
ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય એ ૭ પ્રકૃતિને કાર્મિક ઉચ્ચ આવે તેને ક્ષય કરે અને
સત્તામા દલ છે તેને ઉપશમાવે તેને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ કહીયે તે સમ્યક્ત્વ
અસંખ્યાતી વાર આવે ૭ પ્રકૃતિના દલને સર્વથા ઉપશમાવે, ઢાંકે તેને ઉપશમ
સમ્યક્ત્વ કહીયે, તે સમકિત પાંચ વાર આવે ૭ પ્રકૃતિના દલનો ક્ષય કરે તે વારે
ક્ષાયક સમકિત કહીયે તે સમ્યક્ત્વ ૧ વાર આવે ચોથે ગુણકાણુ આવ્યો થકા
જીવાદિક પદાર્થ દ્રવ્યચક્રી, ક્ષેત્રચક્રી, કાલચક્રી, ભાવચક્રી, નોકારસી આદિ જમ સી
તપ જાણે સર્દહે પરે પણ ફરસી શકે નહિ તે વારે ગૌતમ-સ્વામી હાથ જોડી
માન મોડી શ્રીભગવતને પુજતા હતા સ્વામિનાથ ! તે જીવને શુ ગુણ નિપજ્યો ?
તે વારે શ્રીભગવત કહે, ગૌતમ ! તે જીવ સમકિત વ્યવહારપણે શુદ્ધ પ્રવર્તતા તે
જીવ જનન્ય ત્રીજે ભવે મોક્ષ જાય, ઉત્કૃષ્ટો પદર ભવે મોક્ષ જાય, વેદક સમકિત
એક વાર આવે, એક સમયની સ્થિતિ છે પૂર્વે જો આયુષનો ખંધ પડ્યો ન
હોય તો ૭ મોલમા ખંધ પાડે નહિ નરકનુ આયુષ, ભવનપતિનુ આયુષ,
તિથંચનુ આયુષ વાણુચ્યંતરનુ આયુષ, જ્યોતિષનુ આયુષ, અવેદ, નપુંસકવેદ
એ ૭ મોલમા આયુષનો ખંધ પાડે નહિ તે જીવ ૮ આચાર સમકિતના આરાધી
ચતુર્વિધ સર્વની વાછમડા પરમહર્ષભર ભક્તિ કરતો થકા જનન્ય પહેલે દેવલોકે
ઉપજે, ઉત્તમ બાએ દેવલોકે ઉપજે પન્નવણાની શાખે પૂર્વ કર્મને ઉદ્ધે કરીને
ત્રી પચ્ચઆણુ કરી ન શકે પણ અનેક વચ્ચની શ્રમણોપાસકની પ્રવચ્ચાનો પાલક
કાંહયે દશાશ્રુતકથે શ્રાવક કલ્યા છે તે માટે દશન શ્રાવકને અવિગત સમદષ્ટિ કહીયે ૪

પાંચમું દેશવિરતિ ગુણકાણુ :-તેના શુ લક્ષણ ? અગિયાર પ્રકૃતિને
ક્ષયોપશમાવે તે પૂર્વે કહી તે અન અપ્રત્યાખ્યાના ક્રોધ, માન, માયા, લોભ,
એવ ૧૧ પ્રકૃતિને ક્ષય કરે તો ક્ષાયક સમકિત કહીયે, અને ૧૧ પ્રકૃતિને ઢાંકે
ઉપશમાવે તો ઉપશમ સમકિત કહીયે અને ૧૧ પ્રકૃતિને કાર્મિક ઢાંકે કાર્મિક ક્ષય
કરે તેને ક્ષયોપશમ સમકિત કહીયે પાંચમે ગુણકાણુ આવ્યો થકા જીવાદિક પદાર્થ
દ્રવ્યચક્રી, ક્ષેત્રચક્રી, કાળચક્રી, ભાવચક્રી, નોકારસી આદિ દેહને જમસી તપ જાણે સર્દહે

અમૃતિમ જામડ અવિનાશી નિત્ય છે સરિર માત્ર વ્યાપક છે તે વારે મૌલમ
સ્વામી વદના કરીને મીલનવતને પૂજ્યા હવા સ્વામિનાથ । તે મિથ્યાત્વ છવને
શુ ગુણ નિષ્કળ્યો । તે વારે મીલનવતે કહ્યું, તે છવરપ કહીને કર્મરૂપ ગણિયે
કરી ૪ ગવિ, ૨૪ હાથ, ૮૪ લાખ છતાંનેનિમગ્નિ વારવાર પરિભ્રમણ કરે જ્ય
સસારનો પાર પાને નહિ. ૧

ત્રીજા ગુરુમહાશયના સંક્ષેપ - જેમ કોઈ પુરુષ ખીરખાંડનુ ભોજન
જમ્યો ત્યારપછી વસન કઢ્યું તે વારે કોઈક પુરુષ પુણ્યુ કાઠ કાંઈ સ્નાહ સ્નોઈ
ત્યારે કહે ને શોડો સ્નાહ સ્નોઈ, તે સમાન સમક્ષિત, અને વચ્ચે તે સમાન
મિથ્યાત્વ. ૧ ત્રીજુ દર્શન-જેનો પદ્યનો નાહ પહેલો ગરેર ગરોર, પછી સ્વપ્ન
સ્ત્રી ગમે ગરેર ગરોર સમાન સમક્ષિત ને સ્વપ્ન સ્ત્રી ગમે તે સમાન મિથ્યાત્વ.
૨ ત્રીજુ દર્શન-છવરપ આશિ ને પરિભ્રમણ કાળ સમક્ષિતરૂપ ફળ, તે મોહરૂપ
વામરે કરી પરિભ્રમણ કાળથી સમક્ષિતરૂપ ફળ તુરંતુ મિથ્યારૂપ ખસતીને આવી
પડ્યુ નથી, વચ્ચે છે ત્વંસુધી સાસ્વાદાન સમક્ષિત કહીયે, અને ક્યારે ખસતીને
આવી પડ્યુ ત્યારે મિથ્યાત્વ. ૩ જૌતમ સ્વામિ હાથ નેથી માન મોહી મીલન-
વતને પૂજ્યા હવા, સ્વામિનાથ । તે છવને શુ ગુણ નિષ્કળ્યો । ત્યારે શી ભક્તવત
કહે છે મુખપક્ષી હવો તે શુકલપક્ષી ગમે અર્ધ પુરુષ સસાર ભોજવવો સ્નેહ
જેમ કોઈ પુરુષને પાથે કામ ક્રેડનુ રેણુ હવો તે પરરેક જાને કમાઈ જાણ્યો,
રેણુ દેતાં એક અપેલીનુ રેણુ સ્ત્રી તેનુ વ્યાજ થયુ તેલ્લો સસાર ભોજવવો
ઓ સાસ્વાદાન સમક્ષિત પાંચવાર જાને ૨

ત્રીજા ગુરુમહાશયના સંક્ષેપ - ત્રીજુ મિથ્યુચ્ચારુ તે મે વસ્તુ મળાને
મિથ જામડના દર્શાવ જામડ જેમ ખારો ને મોઢા મોઢસ સમાન સમક્ષિત
ને ખટક સમાન મિથ્યાત્વ તે જિનમાત્ર પજ્ય રહે નહો, તથા જાન્ય માત્ર
પજ્ય રહે નહો. જેમ કોઈક નગર જકાર સાધુ મહાપુરુષ પદ્યાર્થો છે તેને માત્ર
વાંઘવા નય છે તવામા મિત્રદિવાળો મિત્ર જાણ્યો. તેણે પુણ્ય ને ક્યાં નહો
છા. તે વારે જાવક કહે ને સાધુ મહાપુરુષને વાંઘવા જાણ્યો છીએ તે વારે
મિત્રદિવાળો કહે એને વારે શુ જાણ તે વારે જાવક કહે ને મહાચાલ જાણ
તે વારે કહે ને શુ પજ્ય વાંઘવા જાણુ એમ કહીને મિત્રગુણ્યાવાળાએ વાંઘવાને
પમ ઉપાડ્યો તવામા જી ને મિથ્યાત્વો મિત્ર જાણ્યો. તેણે પુણ્ય કે ક્યાં જણી
નય જા. તે વારે મિત્રગુણ્યાવાળો કહે ને સાધુ મહાપુરુષને વાંઘવા જાણ્યો
છીએ તે વારે મહામિથ્યામર્તિ કહે ને એને વારે શુ જાણ એ તેા મેલા પેલા
છે એમ કહીને મેળવી નાખ્યો અને પાછો જાણ્યો તે વારે સાધુવાળીને જાણ્યો
પાલીને રણુ કે પામ. વાંઘવા પમ ઉપડ્યો તેને શુ ગુણ નિષ્કળ્યો । તે વારે

જીવ જીવાદિ પદાર્થ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી કાળથી, ભાવથી તથા નોકારસી આદિ દષ્ટને છમાસી તપ જ્ઞાન જીગતપણે જાણે સર્જે પડે કરસે, તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જાય, ઉત્કૃષ્ટો ત્રીજો ભવે મોક્ષ જાય ગતિ તો પ્રાપ્તે કલ્પાતીતની થાય, ધ્યાનને વિષે અપ્રમત્ત ઉદ્યત થકા ગહે છે, તથા શુભ લક્ષ્યાપણેજ કરીને, નથી પ્રમત્ત કષાય જેને તેને અપ્રમત્ત સર્જાત ગુણુકાણુ કહિયે

આઠમું નિયત્તિ આદર ગુણુકાણુ :-તેનું શું લક્ષણ? ૧૭ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાયે, ૧૬ પૂર્વે કહી તે અને સંજ્વલનનું માન એ ૧૭ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે વારે ગૌતમસ્વામી હાથ જોડી માન મોડી શ્રીભગવંતને પૂછતા હવા, સ્વામીનાથ ! તે જીવને શું ગુણુ નીપળ્યો ? તે વારે શ્રીભગવંતે કહ્યું, પરિણામધારા, અપૂર્વ કરણ જે કોઇ કાળે જીવને, કોઈ દિને આવ્યું નથી, તે શ્રેણિ જીગત જીવાદિક પદાર્થ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, નોકારસી આદિ દષ્ટ છમાસી તપ, જાણે, શ્રદ્ધે પ્રપ્તે કરસે, તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જાય ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજો ભવે મોક્ષ જાય અહીંથી શ્રેણિ ૨ કરે. ઉપશમશ્રેણિ, ને ક્ષપકશ્રેણિ ઉપશમ શ્રેણિવાળો જીવ ને મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિના દલને ઉપશમાવતો અગ્યારમા ગુણુકામા સુધી જાય, પડિવાઇ પણ થાય, હાયમાન પરિણામ પરિણામે, અને ક્ષપક શ્રેણીવાળો જીવ તે મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિ દલને અપાવતો શુદ્ધ મૂઢામથી નિર્જરા કરતો નવમે દશમે ગુણુકાણુ થઇને બારમે ગુણુકાણુ જાય અપડિવાઈજ હોય. વર્દમાન પરિણામ પરિણામે. નિયત્તિઆદરનો અર્થ તે નિવર્ત્યો છે, આદર કષાયથી, આદર સંપ્રસાય ક્રિયાથી, શ્રેણી કરવે અન્યતર પરિણામે, અધ્યવસાય સ્થિત કરવે, આદર અપલતાથી નિવર્ત્યો છે માટે નિર્યાત્તિઆદર ગુણુકાણુ કહિયે તથા બીજી નામ અપૂર્વકરણ ગુણુકાણુ પણ કહિયે જે કોઇ કાળે જીવે પૂર્વે એ શ્રેણિ કરી ન હતી અને એ ગુણુકાણુ પહેલું જ કરણ તે પડિતરીયનું આવરણ ક્ષયકરણરૂપ કરણપરિણામધારા, વર્દનરૂપ શ્રેણી કરે તેને અપૂર્વ કરણ ગુણુકાણુ કહિયે

નવમું અનિયત્તિઆદર ગુણુકાણુ :-તેનું શું લક્ષણ? એકત્રીસ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે ૧૭ પ્રકૃતિ પૂર્વે કહી તે અને સંજ્વલનની માયા, સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુ સકવેદ, એવ ૨૧ પ્રકૃતિને ક્ષયોપશમાવે તે વારે ગૌતમસ્વામી હાથ જોડી માન મોડી શ્રી ભગવંતને પૂછતા હતા સ્વામીનાથ ! તે જીવને શું ગુણુ નિપળ્યો ? તે વારે ભગવંતે કહ્યું તે જીવ જીવાદિક પદાર્થ તથા નોકારસી આદિ દષ્ટને છમાસી તપ દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી, નિર્નિજાગ અમાથી વિષયનિરવધાપણે જાણે, શ્રદ્ધે, પ્રપ્તે, કરસે તે જીવ જઘન્ય તેજ ભવે મોક્ષ જાય, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીજો ભવે મોક્ષ જાય અનિયત્તિઆદર તે સર્વથા ઘણા ગંભીર છે, તે અન્ય પચમ ગ્રહાદિક ત્રય તથા મિદ્ધાનથી સમજા

પર્યે, સક્રિય પ્રભાવે રહે, એક પચ્ચખાણથી મહિને ૧૨ વાર ૧૧ જાવળી
 પદિમા આદરે, નવવ સસેખણા મુખી બનવન કરી આરાધે. તે વારે જોતમસ્તાબી
 હાથ જોડી માન મોઢી શી બચવતને પૂજના હવા, તે જીવને શુ ગુણ નીપજ્જો ?
 તે વારે શી બચવતે જ્યુ, જી વીજે અને મોક્ષ જાવ, જે ૧૫ અને મોક્ષ જાવ
 જી પહેલે દેવસોઠે જીવજે, જે ૧૨ મે દેવસોઠે જીવજે તેને સણુના મળી
 અપેક્ષાએ દેવવિરતિ કહિયે, પણ પરિણામથી અમનતી કિયા જેતરી મજ જે
 અત્ય ધમ્મ અત્ય આરબ, અત્ય પતિની સુશાંભ સુમતી પતિપત્ય કર્મવિત્ત
 કલ્પકાવિહારી, મહાસુનેમવિકારી જાસી, મેરાઅવત એકાનન્દર્ સમજી
 સુસાધુ, સુપાત્ર જેતમ કિયાવારી, આસ્તિક્ય, આરાધક, જૈનમાયપ્રભાવક, જમ્મ
 હતાના સિખ વર્ણવ્યા છે મીનાય નચે છે સિદ્ધાંતની સાચ છે આવકાવક
 એક બચમા પ્રયેક હજાર વાર આવે ૫

જુ મમત્તસજ્જતિ ગુણગણ - એનુ શુ વચ્ચ ? ૧૫ પ્રકૃતિને ધરો
 પદમાવે, વ ૧૧ પ્રકૃતિ પૂર્વ કરી તે જાને પચ્ચખાણાવસ્તીય એપ, માન મ ૫
 જોતમ એવ ૧૫ પ્રકૃતિને ધર કરે તો ધારિક સમજિત કહિયે અને પ્રકૃતિને ધર
 ને કહ્યુ ધર કરે તો ધરોપવતમ સમજિત કહિયે તે વારે જોતમસ્તાબી હાથ જોડી
 માન મોઢી શી બચવતને પૂજના હવા, તે જીવને શુ ગુણ નીપજ્જો ? તે વારે
 શી બચવતે જ્યુ ને તે જીવ દ્રવ્યથી ધેરથી, કાળથી કાવથી જીવાઈક ન
 પાર્શ્વેક વળ નોહાસી આદિ જામસી તપ નચે મહાકે પર્યે રહે. સણુવ
 એક બચમા નવસેવાર જાવે. તે જીવ અત્ય વીજે અને મોક્ષ જાવ, જે ૧૫
 અને મોક્ષ જાવ આરાધક જીવ અત્ય પહેલે દેવસોઠે જીવજે જે અનુસર વિરત
 જીવજે ૧૭ મેરે સજમ નિમજ પામે, ૧૨ મેરે તપસ્યા કરે, જમ્મ એક અપમ કાવ
 અપમ વચન અપમ દરિઅપમવાના અવ છે તેજે કરીને વધવિ જેતમ અપમાદિ કા
 રે છે તે પચ પ્રમાદ રહ છે માટે પ્રમાદજે કરી તથા જુણાદિ કેસ્યા અપમ
 જોય કોઈક કાળે પ્રવૃતિ પ્રવૃત્ત છે માટે કવાય પ્રકૃતમત જાવ જાવ છે વ
 પ્રમત્તસજ્જતિ ગુણગણ કિયે.

સાતમુ અમત્તમ સજ્જતિ ગુણગણ - એનુ શુ વચ્ચ ? ૫૫ પ્રમા
 અરે તે વારે સાતમે ગુણગણે આવે. તે ૫ પ્રમાનાં નામ

ગાથા

મદ, વિસય, હસ્યાયા, નિદા, વિમદા, ૫ પચમા, ભજિયા,
 એએ ૫૫ પમાયા, જીવા પાર્શ્વ સંચારે

એ ૫ પ્રમા જાડે અને ૧૧ પ્રકૃતિને જીવમાવે ૧૫ પૂર્વ કરી તે જા
 જીવનનો કોષ એવ ૧૧ પ્રકૃતિને ધરોપવતમાવે, તેને શુ ગુણ નીપજ્જો ?

ક્ષાયક સમક્રિત, પાડતવીર્થ, શુકલધ્યાન, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન, એ ૧૦ બોલસહિત, જ્ઞાન-વ્યવસ્થા અતર્મુહર્ત, ઉત્તમ દેશેષી પૂર્વકોડી સુધી વિચરે થયા જીવને તારી પ્રતિબોધી નિહાલ કરીને બીજા ત્રીજા શુકલધ્યાનના પાયાને ધ્યાનને ચક્રિયે જાય સંજોગી તે શુભ મન વચન, કાયાના જોગસહિત છે બાહ્યના ચલોપકરણ છે. ગમનાગમનાદિક ચેષ્ટા શુભ સહિત છે કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન ઉપયોગ સમયાત્મ અવિચિન્નપણે શુદ્ધ પ્રમાણે, માટે સંજોગી કેવલી ગુણુદ્યાન કહિયે

ચક્રિયુ અજોગી કેવલી ગુણુદ્યાન :- નેનુ શું લક્ષણ? શુકલધ્યાનનો થોથો પાયો સમુચિતક્રિયા, અનંતર અપ્રતિપાતી, અનિવૃત્તિધ્યાતા મનજોગ રૂધી, વચનજોગ રૂધી, કાયાજોગ રૂધી, આન પ્રાણ નિરોધ કરી, રૂપાતીત પરમ શુકલ ધ્યાન ધ્યાતા, ૭ બોલસહિત વિચરે તેરમે ૧૦ બોલ કહ્યા તેમાથી સંજોગી સલેશી, શુકલ લેશી, એ ત્રણ વર્ણને શેષ ૭ બોલસહિત સકલ ગીરિનો રાજા મેરૂ તેની પરે અડોલ અચ્ચ મિથર અવસ્થાને પામે, શૈલેશીપણે રહી પંચલક્ષુ અક્ષર ઉચ્ચાર પ્રમાણ કાલ રહી, શેષ વેન્તીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર, એ ૪ કર્મ ક્ષીણ કરીને મુક્તિપદ પામે શરીર ઔદારિક, તેજસ, કાર્મણ સર્વથા છાડીને સમચેષ્ટી રૂણગતિ અન્ય આકાશ પ્રદેશને ન અવગાહનો, અણુફરસતો એક સમય માત્રમા ઉર્લગતિ અવિગ્રહગતિયે ત્યા જાય, એરડબીજ બધન મુક્તવત્ નિર્લેપ તુંબીવત્ કોઈડુકત બાણવત્, ધંધનવલ્લિમુક્ત ધુન્નવત્ જ્યા સિદ્ધક્ષેત્રે જઈ સાકારોપયોગે સિદ્ધ થાય, શુદ્ધ થાય, પરાંગત થાય, પરપગત થાય, સકલ કાર્ય અર્થ સાધી કૃતકૃતાર્થ નિષ્ણતાર્થ અપ્પલ સુખસાગર નિમમ્મ સાદિ અનંત ભાગે સિદ્ધ થાય, એ સિદ્ધ પદનો બાવમ્મરણ ચિત્ત મનન સદા કાળે મુજને હોશે? તે ઘટિ પલ ધન્ય સફળ હોશે અજોગી તે જોગસહિત કેવલસહિત વિચરે તેને અજોગી કેવલી ગુણુદ્યાન કહિયે.

ધૃતિ લક્ષણ ગુણુદ્વાર બીજો સંપૂર્ણ. ૨.

ત્રીજો સ્થિતિ દ્વાર.

પહેલા ગુણુદ્યાનની સ્થિતિ ૩ પ્રકારની છે અણુદ્યાન અપજ્ઞવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ નથી તે અત્ત પણ નથી તે અમળ્ય જીવના મિથ્યાત્વ આશ્રી ૧ અણુદ્યાન સપજ્ઞવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ નથી પણ અત્ત છે તે બન્ય જીવના મિથ્યાત્વ આશ્રી, ૨ સાદિયા સપજ્ઞવસિયા તે જે મિથ્યાત્વની આદિ પણ છે તે અત્ત પણ છે, પાડવાન મમદિપ્તિના મિથ્યાત્વ આશ્રી તેની સ્થિતિ જ્ઞાન્ય અતર્મુહર્ત, ઉત્તમ અર્ધપુદ્ગલ પગપર્તન દેશે ઉણી, પછી અવશ્ય સમક્રિત પામીને મોક્ષ જાય. ૩ બીજા ગુણુદ્યાનની સ્થિતિ જ્ઞાન ઉં અતર્મુહર્તની ચોથા ગુણુદ્યાનની સ્થિતિ જ્ઞાન અતર્મુહર્તની ઉં ૧૨ સાગરોપમ આરેરાતી, તે ૨૨ સાગરોપમની સ્થિતિએ ૩ વાગ બારમે દેવયોગે ઉપજે, ત્રણ પૂર્વકોડિ અધિત મનુષ્યના

ક્રાશુ સૂક્ષ્મ સપેરાશ ગુણમયુ -નેનુ શુ લક્ષણ? ૨૦ પ્રકૃતિને કૃપેપત્રમાને ૨૧ પ્રકૃતિ પૂર્વ કહી તે, અને કાશ્મ ૧ ચિત્, ૨ અચિત્, ૩ જા ૪, યૌક ૫ કુર્મજ ૬ જેવ ૨૦ પ્રકૃતિને કૃપેપત્રમાને તે વારે મૌતપત્રમાને કાશ જોડી માન જોડી મી જાગવતને પૂજતા હવા સ્વામિનાથ, તે જીવને શુ કુણ નિપજ્યો? તે વારે જાગવતે કુણુ, તે જીવ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી જાવથી જીવિ પદ્માશ તથા નોહસ્ટી જાદિ જીને જમાસી તથા, નિર્જાલના નિર્વજ, નિર્વજ વાપણે નિરામી, અમ્યામોદ, અવિમમલ, જાણે સદે પાપે દસે તે જીવ જગતે જો જાવે મોક્ષ જાગ, જીવ મીને જાવ મોક્ષ જાગ સૂક્ષ્મ મોક્ષ જમાને કાશીથી સપરાશ કિના સ્ત્રી છે તેને સૂક્ષ્મજપતન ગુણમયુ કહિયે.

અમ્યાશુ ઉપશાતમોદ ગુણમયુ -નેનુ શુ લક્ષણ? ૨૮ પ્રકૃતિને જીવમાને તે ૨૭ પ્રકૃતિ પૂર્વ કહી તે, અને સબજનનો કાશ ૧ જેવ ૨૮ મોક્ષનીવ કમ ની પ્રકૃતિને ઉપશમાને, સપશા દાઢે જસમ જારી પ્રજા અજિત, તે વારે મૌતપત્રમાને કાશ જોડી માન જોડી મી જાગવતને પૂજતા હવા સ્વામિનાથ, તે જીવને શુ કુણ નિપજ્યો? તે વારે મી જાગવતે કુણુ, તે જીવ જાગદિક પસમ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી જાવથી નોહસ્ટી જાદિ જીને જમાસી તથા વીતરાશ માને જાગજાગત માજિપણે જાણે સદે પાપે દસે, જેવામાં જો કાળ કરે તે જાગજી વિમાનમાં જાગ પછી મનુષ્ય જાગ મોક્ષ જાગ નો સૂક્ષ્મ સોમનો જાગ જાગ વ કાશ અજિત પ્રજા, પછી પડે કાશમાં પડે તે પડેલા ગુણમયુ સુધી જાગ જાગ અગારમેથી ચક્રુ તો નથી. જી જાગ જોડે મોક્ષ ઉપશમા છે મોક્ષ સપશા, જો ક્રી અજિત જોગ્યાની પરતકિ, પણ કાશ્યો. જે મારે ઉપશાતમોદ ગુણમયુ કહિયે.

આશુ કીજીમોદ ગુણમયુ -નેનુ શુ લક્ષણ? ૨૮ પ્રકૃતિને સપશા જાગે કૃપકેસી કાશકાગે કાશકનમજિત કાશક જાગજાગત જારિત કસુ અને જોય સૂક્ષ્મ જાગ જાગ, જાગથી જાગપાથી વીતરામી, જાગનિર્મલ સ પૂર્વ સુપુ સ પૂર્વ જાગિતમા મકાવજસી મકાસુથી જાગે, જા મરી મકામોની મકાજાની વર્ધનન પવિત્રથી જાગિતમા જાગ જાતમૂહત રહે એ ગુણમયુ કાગ કરે? નથી જનર્જવ જે નહિ કિયે સમયે પચ યોનાવરણી, નવ ક્યોનાવરણી, પચાવિષ જાગતામ કાગકલોદમ કરી તેમમા ગુણમયુને પડે સમયે જાગ કરે જાગ જોગિત પ્રજા, મારે કીજ તે જાગ મયો છે મોક્ષ સપશા ૭ ગુણમયુ એ કીજમોદ ગુણમયુ કાગે.

તેશુ સમેગી કેવલી ગુણમયુ -નેનુ શુ લક્ષણ? જા મોક્ષ મહિત તે મે ગુણમયુ નિષ? સમેગી સમેગી સમેગી મુકમયથી જાગજાગત જારિત

નવમો ઉદીરણા દ્વાર.

પહેલા ગુણકાણાથી માંડીને ૭ મા ગુણકાણા સુધી ૮ કર્મની ઉદીરણા તથા ૭ ની કરે તો આયુષ્ય વર્જિને આઠમે, નવમે ગુણકાણે ૭ કર્મની ઉદીરણા તે આયુષ્ય વર્જિને, તથા ૬ ની કરે તો આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિને દશમે ૬ ની ઉદીરણા કરે, આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિને અને ૫ ની કરે તો આયુષ્ય, મોહનીય વેદનીય, એ ૩ વર્જિને અગ્નારમે, ધોરમે ગુ. ૫ ની ઉદીરણા, આયુષ્ય, મોહનીય, વેદનીય એ ૩ વર્જિને, તથા ૨ ની કરે તો નામ, ગોત્ર એ ૨ ની ચઉદમે ગુણ ૦ ઉદીરણા કરે, નહિ

ધૃતિ ૯ મો ઉદીરણા દ્વાર સમાપ્ત ૯.

દશમો નિર્જરા દ્વાર.

પહેલાથી તે ૧૧ મા ગુણકાણા સુધી ૮ કર્મની નિર્જરા બારમે ૭ કર્મની નિર્જરા, મોહનીય વર્જિને તેગમે, ચઉદમે ૪ કર્મની નિર્જરા, વેદનીય આયુષ્ય નામ, ગોત્ર, એ ૪

ધૃતિ ૧૦ મો નિર્જરા દ્વાર સમાપ્ત ૧૦.

અગ્યારમો ભાવ દ્વાર.

ઉત્પન્નભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પારિણામિકભાવ, સાત્ત્વકભાવ પહેલે ને ત્રીજે ગુણકાણે ૩ ભાવ, ઉદય, ક્ષયોપશમ, પારિણામિક બીજે, ચોથે, પાચમે, છઠે, સાતમે ને આઠમેથી તે અગ્યારમા ગુણકાણા સુધી ઉપશમ શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદય ઉપશમ, ક્ષયોપશમ ને પારિણામિક તથા કોષ્ઠક ઉપશમને ઠેકાણે ક્ષાયક પણ કહે છે અને ૮ માથી માંડીને બારમા સુધી ક્ષયક શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદય, ક્ષયોપશમ ક્ષાયક પારિણામિક તેરમે ચઉદમે ગુ. ૩ ભાવ ઉદય, ક્ષાયક, પારિણામિક સિદ્ધમા ૨ ભાવ, ક્ષાયક, પારિણામિક

ધૃતિ ૧૧ મો ભાવ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૧.

બારમો કારણ દ્વાર.

કારણ ૫ કર્મબધતા, મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, જોગ પહેલે ત્રીજે ગુ. ૫ કારણ લાભે બીજે ચોથે ૪ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ વર્જિને પાચમે છઠે ગુ. ૩ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ એ ૨ વર્જિને સાતમેથી દશમા ગુણકાણા સુધી ૨ કારણ લાભે, કપાય અને જોગ એ ૧ લાભે. અગ્યારમે બારમે, તેરમે ૧ કારણ લાભે તે ૧ જોગ ચઉદમે કોષ્ઠ કારણ નથી.

ધૃતિ ૧૨ મો કારણ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૨.

જવ આથી ગણવી તથા બે વાર અનુતર વિખનામાં ૩૩ સામરોપમની સ્થિતિને
ઉપર ૩૩ કુ ઇસક સામરોપમ, ને ૩ પૂર્વેકિ અધિક મનુષ્યન જવ આઈ
ગણવી પાંચમા ખા તેમા ગુણાણની સ્થિતિ ૪ અત ૬૦ દેસ ઉપર તે
સામ આઠ વર્ષ ઉપર પૂર કીડની સાતમથી તે અગારમ ૩ સુધી ૪૦ ૧
સમય ૬૦ અત આરમા ગુ સ્થિતિ ૪૦ ૬ અત ૦ મહિમા ગુણાણની
સ્થિતિ પાંચ દ્વર અક્ષર (અ. ઇ. ઇ. યા. કુ.) નોલવા પ્રમાણે ગણવી

હતિ ત્રીજી સ્થિતિ દ્વાર સમાપ્ત ૩

ચોથા ક્રિયા દ્વાર

પહેલે ને ત્રીજી ગુણાણ ૨૪ ક્રિયા લાગે, હતિપદ્ધતિ ક્રિયા વર્તિત
નીતે એકે ગુ ૨૩ ક્રિયા લાગે મિશ્રાત્વ, અવિરત, હરિનારદ્ધતિ એ ૩
વર્તિતે, છઠ્ઠી ગુણાણ ૨ ક્રિયા આ રચિયા માયાવતિયા એ ૨ લાગે સ્વરે
ગુણાણથી તે ૧૬મા ગુણાણ સુધી ૧ માયાવતિયા ક્રિયા લાગે અગારમે, નારમે,
તેરમે ગુણાણ ૧ હરિનારદ્ધતિ ક્રિયા લાગે અક્ષરમે ગુણાણ ૬૪ ક્રિયા લાગે નમિ

હતિ ચોથા ક્રિયા દ્વાર સમાપ્ત ૪

પાંચમી સત્તા દ્વાર

પહેલા ગુણાણથી તે અગારમાં ગુણાણ સુધી આઠ કર્મની સત્તા
અગરમે ૭ કર્મની સત્તા, ૧ મોહનીય કર્મ વર્તિતે, તેરમે, અક્ષરમે ગુણ ૪ કર્મની
સત્તા, વેદનીય, આયુષ્ય, નામ યોગ

અતિ ૫ મી સત્તા દ્વાર સમાપ્ત ૫

છઠ્ઠી અષ્ટ દ્વાર

પહેલા ગુણાણથી તે સાતમા ગુણાણ સુધી મીશ્ર ગુણાણ વર્તિતે ૬ કર્મ
નામ અને નો ૭ નામિ તે આયુષ્ય વર્તિતે, ત્રીજી આઠમે નવમે ગુ ૭ કર્મ નામિ,
આયુષ્ય વર્તિતે, આઠ ગુણ ૬ કર્મ નામિ, આયુષ્ય, ને મોહનીય એ ૨ વર્તિતે
અગારમે, નારમે, તેરમે ગુણ ૧ સાત વેદનીય નામિ અક્ષરમે ગુણ ૧૬

૬ મી અષ્ટ દ્વાર સમાપ્ત ૬

સાતમી વેદ દ્વાર ને આઠમી ઉદય દ્વાર

પહેલા ગુણાણથી તે સાતમા ગુણાણ સુધી ૮ કર્મ વેદ ને ૮ નો હર
અગારમે, નારમે, ૭ કર્મ વેદ ને ૭ નો હર, મોહનીય ના ને તેરમે અક્ષરમે
૮ કર્મ વેદ ને ૪ નો હર વેદનીય આયુષ્ય, નામ યોગ

હતિ ૭ મી વેદ દ્વાર ને ૮ મી ઉદય દ્વાર સમાપ્ત ૭-૮

નવમો ઉદીરણ દ્વાર.

પહેલા ગુણકાણાથી માંડીને ૭ મા ગુણકાણા સુધી ૮ કર્મની ઉદીરણ તથા ૭ ની કરે તો આયુષ્ય વર્જિતે આઠમે, નવમે ગુણકાણે ૭ કર્મની ઉદીરણ તે આયુષ્ય વર્જિતે, તથા ૬ ની કરે તો આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિતે દશમે ૬ ની ઉદીરણ કરે, આયુષ્ય, વેદનીય, એ ૨ વર્જિતે અને ૫ ની કરે તો આયુષ્ય, મોહનીય વેદનીય, એ ૩ વર્જિતે અગ્યારમે, બારમે ગુ. ૫ ની ઉદીરણ, આયુષ્ય, મોહનીય, વેદનીય એ ૩ વર્જિતે, તથા ૨ ની કરે તો નામ, જોત્ર એ ૨ ની ચઉદમે ગુ. ૦ ઉદીરણ કરે નહિ

ધતિ ૯ મો ઉદીરણ દ્વાર સમાપ્ત ૯.

દશમો નિર્જરા દ્વાર.

પહેલાથી તે ૧૧ મા ગુણકાણા સુધી ૮ કર્મની નિર્જગ બારમે ૭ કર્મની નિર્જગ, મોહનીય વર્જિતે તેગમે, ચઉદમે ૪ કર્મની નિર્જરા, વેદનીય, આયુષ્ય, નામ, જોત્ર, એ ૪

ધતિ ૧૦ મો નિર્જરા દ્વાર સમાપ્ત ૧૦.

અગ્યારમો ભાવ દ્વાર.

ઉદ્યભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પારિણામિકભાવ, સાનવાર્ધભાવ પહેલે ને ત્રીજે ગુણકાણે ૩ ભાવ, ઉદ્ય, ક્ષયોપશમ, પારિણામિક બીજે, ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે, સાતમે ને આઠમેથી તે અગ્યારમા ગુણકાણા સુધી ઉપશમ શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદ્ય ઉપશમ, ક્ષયોપશમ ને પરિણામિક તથા કોષ્ઠક ઉપશમને ઠેકાણે ક્ષાયક પણ કહે છે અને ૮ માથી માંડીને બારમા સુધી ક્ષાયક શ્રેણિવાળાને ૪ ભાવ, ઉદ્ય, ક્ષયોપશમ ક્ષાયક પારિણામિક તેરમે ચઉદમે ગુ. ૩ ભાવ ઉદ્ય, ક્ષાયક, પારિણામિક સિદ્ધર્મા ૨ ભાવ, ક્ષાયક, પારિણામિક

ધતિ ૧૧ મો ભાવ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૧.

બારમો કારણ દ્વાર.

કારણ ૫ કર્મબધના, મિથ્યાત્વ અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, જોગ પહેલે ત્રીજે ગુ. ૫ કારણ લાભે બીજે ચોથે ૪ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ વર્જિતે પાંચમે છઠ્ઠે ગુ. ૦ ૩ કારણ લાભે, મિથ્યાત્વ. અવિરતિ એ ૨ વર્જિતે સાતમેથી દશમા ગુણકાણા સુધી ૨ કારણ લાભે, કપાય અને જોગ એ ૧ લાભે. અગ્યારમે બારમે, તેરમે ૧ કારણ લાભે તે ૧ જોગ ચઉદમે કોષ્ઠ કારણ નથી.

ધતિ ૧૨ મો કારણ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૨.

તેરમા પરિસહ દ્વાર

પહેલાથી તે એવા કુણાણુ સુધી યથા પરિસહ રર થાને, જુ તે ૬ ખણ ૭, નિર્ગરણ પ્રકારે નહિ પાંચમાથી તે ૬ મા કુણાણુ સુધી રર પરિસહ થાને એક સમયે ર૦ વેદ યાદનો ત્યાં તાપનો નહિ, તાપનો ત્યાં યાદનો નહિ આલવાનો ત્યાં વેલવાનો નહિ, વેલવાનો ત્યાં આલવાનો નહિ. છત્રમે જગત્રમે પારમે ૧૪ પરિસહ થાને આઠ ને મોહનીય ક્રમને છત્રમે હતા તે વચ્ચી તે એકે જામેલનો, અરખિનો, જાને, વેલવાનો, આલવાનો, પામવાનો, સરકાર કુસકસને એ ૭ અરિય મોહનીય ક્રમને છત્રમે હતા તે, ને ૮ મો હસજુ પરિસહ ક્રમને મોહનીયને જીવ હતો તે, એ ૮ બજિને સેન ૧૪ સ્કાલ તે મહિયા એક સમયે ૧૨ વેદ યાદનો ત્યાં તાપનો નહિ તાપનો ત્યાં યાદનો નહિ આલવાનો ત્યાં સ્થાનકનો નહિ સ્થાનકનો ત્યાં આલવાનો નહિ, તેરમે અઢસમે કુણાણુ ૧૧ પરિસહ થાને પૂર્વે ૧૪ કલા તેમથી પ્રકારે અપ્રકારને એ એ ચાનાનસ્થીય ક્રમને જીવે હતા તે જાને ૧ અવાસનો અતરણ ક્રમને છત્રમે હતો તે એ ૩ બજિને સેન ૧૧ સ્કાલ તે મહિયા એક સમયે ૬ વેદ યાદનો ત્યાં તાપનો નહિ તાપનો ત્યાં યાદનો નહિ આલવાનો ત્યાં સ્થાનકનો નહિ સ્થાનકનો ત્યાં આલવાનો નહિ

ક્રિતિ ૧૩ મા પરિસહ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૩

ચૌદમા આર્જણા દ્વાર

પહેલે કુણાણુ માર્જણા ૪, બીઠે ચોથે, પચમે, સાતમે જગત્રમે જગત્ર માર્જણા ૧ પડે તે પહેલે જાને જગત્ર માર્જણા નથી ત્રીજે માર્જણા ૪ પડે તે પહેલે જાને જાને ચડે તે ચોથે પચમે જાને સાતમે જગત્ર ચોથે માર્જણા ૫ પડે તે પહેલે જાને જાને ચડે તે પચમે સાતમે જગત્ર પચમે માર્જણા ૫, પડે તે પહેલે જાને જાને ચડે તે સાતમે જગત્ર જો માર્જણા ૬ પડે તે પહેલે જાને, ત્રીજે ચોથે, પચમે જાને જાને ચડે તે સાતમે જગત્ર સાતમે માર્જણા ૭ પડે તે જો ચોથે જાને જાને ચડે તે જાને જગત્ર જાને માર્જણા ૭ પડે તે સાતમે ચોથે જાને જાને ચડે તે જગત્ર જગત્ર માર્જણા ૭ પડે તે જાને ચોથે જાને જાને ચડે તે છત્રમે જગત્ર જાને માર્જણા ૮ પડે તે જગત્ર ચોથે જાને, જાને ચડે તે અજારમે જાને જગત્ર માર્જણા ૨ કાગ હરે તે અનુનર વિમાને જગત્ર પડે તે જગત્ર પડે સુધી જાને જગત્ર નથી જાને માર્જણા ૧ તેરમે જગત્ર જગત્ર નથી તેમે માર્જણા ૧ ચોથે જગત્ર જગત્ર જગત્ર માર્જણા એકે નથી એક જગત્ર

ક્રિતિ ૧૪ મા આર્જણા દ્વાર સમાપ્ત, ૧૪

પંદરમો આત્મા દ્વાર.

આત્મા ૮, દ્રવ્યઆત્મા, કષાયઆત્મા, યોગઆત્મા, ઉપયોગઆત્મા, જ્ઞાન-આત્મા, દર્શનઆત્મા, ચારિત્રઆત્મા, વીર્યઆત્મા એવં ૮ પહેલે, ત્રીજો ગુણ ૦ ૬ આત્મા, જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ ૨ વર્જિતે. બીજો ચોથો ગુણ ૦ ૭ આત્મા, ચારિત્ર વર્જિતે. પાંચમે ગુણકાણે પરા ૭ આત્મા, દેશથી ચારિત્ર છે છોથી દશમા ગુણકાણા સુધી ૮ આત્મા. અગ્યારમે, બારમે, તેરમે ગુ ૦ ૭ આત્મા, કષાય વર્જિતે ચઉદમે ગુ ૦ ૬ આત્મા, કષાય ને જોગ વર્જિતે સિદ્ધમા ૪ આત્મા જ્ઞાનઆત્મા, દર્શન-આત્મા, દ્રવ્યઆત્મા, ઉપયોગઆત્મા,

ધતિ ૧૫ મો આત્મ દ્વાર સમાપ્ત, ૧૫.

સોળમો જીવ ભેદ દ્વાર.

પહેલે ગુણકાણે ૧૪ ભેદ લાભે. બીજો ગુણ ૦ ૬ ભેદ લાભે, એ ધાત્ર્ય, તે ધ દ્રવ્ય, ચતુર્વિદ્ય, અસત્તી તિર્યચ પચેદ્રિય, એ ૪ ના અપર્યાપ્ત ને સંસી પચેદ્રિયમા અપર્યાપ્તો ને પર્યાપ્તો એ ૬ ત્રીજો ગુણ ૦ ૧ સંસી પચેદ્રિયનો પર્યાપ્તો લાભે ચોથો ગુણકાણે ૨ ભેદ લાભે. સત્તી પચેદ્રિયનો અપર્યાપ્તો ને પર્યાપ્તો લાભે

ધતિ ૧૬ મો જીવભેદ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૬.

સત્તરમો જોગ દ્વાર.

પહેલે બીજો ને ચોથો ગુણકાણે જોગ ૧૩ લાભે, એ આહારકના વર્જિતે, ત્રીજો ગુણ ૦ ૧૦ જોગ લાભે તે ૪ મનના, ૪ વચનના, ૧ ઉદારિકનો, ૧ વૈક્રિયનો એવ ૧૦ લાભે. પાંચમે ગુણકાણે ૧૨ જોગ, આહારકના ૨ ને એક કાર્મણનો એ ૩ વર્જિતે ૧૨ લાભે છો ગુ ૦ ૧૪ જોગ લાભે, ૧ કાર્મણનો વર્જિતે સાતમે ગુ ૦ ૧૧ જોગ તે ૪ મનના, ૪ વચનના, ૧ ઔદારિકનો, ૧ વૈક્રિયનો, ૧ આહારકનો એવ ૧૧ આઠમાથી માડીને ૧૨ મા ગુણકાણા સુધી જોગ ૯ લાભે તે ૪ મનના ૪ વચનના ને ૧ ઔદારિકનો એ ૯ તેજમે ગુણકાણે જોગ ૭ લાભે, ૨ મનના ૨ વચનના, એ ૪ ને ઉદારિકનો, ઉદારિકનો મિશ્ર કાર્મણ કાયજોગ, એવ ૭ ચો.મે ગુણ ૦ જોગ નથી

ધતિ ૧૭ મો જોગ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૭

અઠારમો ઉપયોગ દ્વાર.

પહેલે ને ત્રીજો ગુણકાણે ૬ ઉપયોગ લાભે, ૩ અજ્ઞાન ને ૩ દર્શન એવ ૬ બીજો, ચોથો, પાંચમે ગુણ ૦ ૬ ઉપયોગ લાભે, ૩ જ્ઞાન, ૩ દર્શન, એવં ૬, છઠ્ઠાથી તે બારમા ગુણકાણા સુધી ઉપયોગ ૭ લાભે ને ૪ જ્ઞાન ને ૩ દર્શન એવ ૭ તેરમે, ચોદમે ગુણકાણે તથા સિદ્ધમા ૨ ઉપયોગ કેવલજ્ઞાન, ને કેવલદર્શન

ધતિ ૧૮ મો ઉપયોગ દ્વાર સમાપ્ત. ૧૮.

એકવીસમા સેરા દ્વાર

પહેલાથી તે જાણુ અણુદાણુ સુધી ૬ સેરા લાભે. સાતમે અણુ ઉપથી ૩ સેરા લાભે. આઠમેથી માંડીને બારમા અણુદાણુ સુધી ૧ શુદ્ધ સેરા લાભે. તેરમે અણુદાણુ ૧ પરમ શુદ્ધસેરા લાભે ચૌદમે ૩ સેરા નથી.

ક્રતિ ૧૯ માં સેરા દ્વાર સમાપ્ત. ૧૯

વીસમા આરિત્ર દ્વાર.

પહેલાથી તે ચોથા અણુદાણુ સુધી ૧૭ આરિત્ર નથી. પાંચમે અણુદાણુ સુધી સામાન્ય આરિત્ર છે. છઠ્ઠે સાતમે અણુદાણુ ૩ આરિત્ર લાભે. સામાન્ય આરિત્ર ઉદાપરજાપનીય આરિત્ર, પરિકારનિશુદ્ધ આરિત્ર એ ૩ લાભે. આઠમે, નવમે અણુદાણુ ૨ આરિત્ર લાભે, સામાન્ય ને ઉદાપરજાપનીય. દસમે અણુ ૧ સુદમસપરાય આરિત્ર લાભે અગ્રારોચી તે ચૌદમા અણુદાણુ સુધી ૧ જાપાખાત આરિત્ર લાભે.

ક્રતિ ૨૦ માં આરિત્ર દ્વાર સમાપ્ત. ૨૦

એકવીસમા સમક્ષિત દ્વાર

પહેલે તે ત્રીજે અણુદાણુ સમાક્ષિત નથી. બીજે અણુ ૧ સ્વસ્વાજન સમક્ષિત લાભે ચોથે પાંચમે ને છઠ્ઠે અણુ ઉપરતન અને દુધોપરતન તથા સાતમે કૃષ્ણ ઉપરતન કૃષ્ણોપરતન બન વેદક આઠમે, નવમે અણુદાણુ ૩ સમાક્ષિત લાભે ઉપરતન કૃષ્ણોપરતન, ક્ષાપક દસમે અગ્રારમે અણુદાણુ ૨ સમાક્ષિત લાભે, ઉપરતન ને ક્ષાપક બારમે તેરમે ચૌદમે અણુદાણુ તથા સિદ્ધમાં ૧ ક્ષાપક સમાક્ષિત લાભે.

ક્રતિ ૨૧ માં સમાક્ષિત દ્વાર સમાપ્ત. ૨૧

બાવીસમા અસખ્યાતકુલ્ય દ્વાર

સર્વથા યોગ્ય અગ્રારમા અણુદાણુવાળા એક સમયે ઉપરતનઅણુવાળા ૫ અણુ લાભે મારે. ૧ તેથી બારમા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય એક સમયે કૃષ્ણ યોગ્યવાળા એકસો ને વ્યાઠ અણુ લાભે મારે. ૨ તેથી આઠમા નવમા દસમ અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ નસો ઉત્તર નવસો લાભે મારે. ૩ તેથી ત્રણમા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ ને કોડી ઉત્તર નવ કોડી લાભે મારે. ૪ તેથી સત્રના અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ નસો કોડી ઉત્તર નવમ કોડી લાભે મારે. ૫ તેથી છઠ્ઠા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ ને બન્ધર કોડી ઉત્તર નવ બન્ધર કોડી લાભે મારે. ૬ તેથી પાંચમા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ ને જાવક અગ્રાર મારે. ૭ તેથી બીજા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય અપચ્ચ ને મારે. ૮ તેથી ત્રીજા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય ૪ ક્રતિ (૩૫ ૫ મારે. ૬ તથા ચોથા અણુદાણુવાળા અસખ્યાતકુલ્ય ધણી રિધત.

માટે ૧૦. તેથી ચોદમા ગુણદાણાવાળા ને સિદ્ધ ભગવતજી અનંતગુણા. ૧૧ તેથી મહેલા ગુણદાણાવાળા અનંતગુણા, એકેદ્રિય પ્રમુખ સર્વ મિથ્યાદષ્ટિ છે માટે ૧૨.

ધૃતિ ૨૨ માં અદ્યપખલુત્વ દ્વાર સમાપ્ત. ૨૨

ધૃતિ ગુણદાણાના ૨૨ દ્વાર સંપૂર્ણ.

ભાવ ૬.

ઉદયભાવ, ઉપશમભાવ, ક્ષાયકભાવ, ક્ષયોપશમભાવ, પારિણામિકભાવ ને સન્નિવાસ ભાવ

ઉદય ભાવના ૨ ભેદ જીવ ઉદય નિષ્પન્ન ને અજીવ ઉદય નિષ્પન્ન જીવ ઉદય નિષ્પન્નમાં ૩૩ બોલ પામે, ૪ ગતિ ૬ કાય, ૬ લેખ્યા ૪ કપાય ૩ વેદ એવ ૨૩ ને મિથ્યાત્વ ૧, અગ્નિ ૨, અપિગતિ ૩, અસંસીપણુ ૪, આહાન્કણુ ૫, હ્રસ્વરથપણુ ૬, સત્તેજીપણુ ૭, સંસાર પરિગ્રહણા ૮, અસિદ્ધ ૯, અકેવલી ૧૦, એવ ૩૩ અજીવ ઉદય નિષ્પન્નતા ૩૦ બોલ પામે, ૫ વર્ણ, ૨ ગધ, ૫ ગ્મ ૮ સ્પર્શ, ૫ શરીર, ૫ શરીરના વ્યાપાર એવ ૩૦ એવ ઉભય મળીને ૩૩ ને ૩૦ ત્રેસઠ ભેદ ઉદય ભાવના કહ્યા ૧.

ઉપશમ ભાવે ૧૧ બોલ છે ચાલ કપાયનો ઉપશમ ૪, રાગનો ઉપશમ ૫ દેષનો ઉપશમ ૬, દર્શનમોહનીયનો ઉપશમ ૭, ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ, એવ ૮ મોહનીયની પ્રકૃતિ અને ઉવસમિયા દર્શણલક્ષિ તે સમક્ષિત ૯ ઉવસમિયા ચરિતલક્ષિ ૧૦, ઉવસમિયા અકપાય હ્રિમય વીતરાગલક્ષિ એવ ૧૧. ૨

ક્ષાયક ભાવે ૩૭ બોલ છે ૫ જ્ઞાનાવરણીય ૬ દર્શનાવરણીય ૨ વેદનીયની, ૧ રાગની, ૧ દેષની, ૪ કપાયની, ૧ દર્શનમોહનીયની ૧ ચારિત્રમોહનીયની ૪ આયુષ્યની, ૨ નામની, ૨ ગોત્રની, ૫ અતગયની, એવ ૩૭ પ્રકૃતિને ક્ષય કરે તેને ક્ષાયક ભાવ કહ્યો તે ૬ બોલ પામે ક્ષાયક સમક્ષિત, ક્ષાયક જથ્થાખ્યાત ચાગ્રિ, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન અને ક્ષાયક દાનાદિ પાત્ર લખિધ, એવ ૬ બોલ. ૩

ક્ષયોપશમ ભાવે ૩૦ બોલ છે. ૪ જ્ઞાન પ્રથમતા, ૩ અગ્નિ, ૩ દર્શન, ૩ દષ્ટિ, ૪ ચાગ્ર પ્રથમતા, ૧ ચરિતાચરિત તે શ્રાવકપણુ પામે, ૧ આચાર્યગણુની પદવી, ૧ ચોદ પૂર્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ૫ ઇન્દ્રિયની લખિધ, ૫ દાનાદિ લખિધ એવ સર્વ મળી ૩૦ બોલ ૪

પારિણામિક ભાવના ૨ ભેદ, સાદિપારિણામિક, અનાદિપારિણામિક સાદિ વિષુસે, અનાદિ વિષુસે નહિ, સાદિ પારિણામિકના અનેક ભેદ છે જીવની મુરાર, મંદિરા, જીવો ગોળ, તદુલ એ આદિ ૭૩ બોલ, ભગવતિની શાખે છે અનાદિ પારિણામિક ભાવના ૧૦ જોત્ર ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાન્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, જ્વાલાસ્તિકાય કાળ, લોક, અલોક, ભગ્ય, અભગ્ય, એવ ૧૦ ૫

સતિવાર્ધ સાધના ૨૬ જાગા ૧ દિવસ જોગીના ૧ ત્રિશ્વલેખ
૫ યોગસંજોગીના ૧ ૫ યસંજોગીના એવ ૨૬ જાગા એનો વિચાર શી અનુષ્ઠ
હાર સિદ્ધાંતથી જાણવો.

૧૪ શુભકાળા ઉપર ૧૦ દોષક દ્વાર

પ્રથમ દેવ દ્વાર કર્મકથના મૂળ દેવ ૧ મિથ્યાત્વ ૨ અવિરતિ, ૩
અને ૪ નોત્ર એ ચાર છે ઉપર દેવ ૫૭ ૭ તે ૫ મિથ્યાત્વ, ૧૮ અવિ
(૬ કામ, ૫ હિમ, ૧ મન) ૨૫ કામ અને ૧૫ નોત્ર એવ ૫૭ દેવ
શુભકાળાને ૫૫ દેવ તે જાણવાના ૨ વર્ણને બી ૭ શુ ૫૦ દેવ તે ૫૫ મૂળ
મિથ્યાત્વ કર્તા ત્રીજે શુ ૪૩ દેવ તે ૧૨ અવિરતિ, ૨૧ કામ, (અર્થાત્મનું
૪ વિન) અને ૧ નોત્ર (૪ મનના ૪ વચનના ૧ જોશારક અને ૧ એ
એવ ૪૩ યોગે શુ ૪૧ દેવ તે ૧૨ અવિરતિ, ૨૧ કામ અને ૧૩
પાંચમે છે ૪ દેવ તે ૧૧ અવિરતિ, (અસકામ વર્ણને) ૧૭ કામ, (૪
અને ૪ પ્રત્યાખ્યાની એ ૮ સિવાય) અને ૧૨ નોત્ર છે શુ ૨૭ દેવ તે
કામ (સંવચનનો યોગ અને ૬ નોશાય) અને ૧૪ નોત્ર સાતમે શુ
દેવ તે ૧૩ કામ અને ૧૧ નોત્ર અઠમે શુ ૨૨ દેવ તે ૧૩ કામ અને
નોત્ર (૪ મનના ૪ વચનના અને ૧ જોશારક) નવમે શુ ૧૬ દેવ તે ૭
(સંવચનના ૪ અને ૩ વેદ) અને ૬ નોત્ર દશમે શુ ૧ દેવ તે ૧
(સંવચનનો મોહ) અને ૬ નોત્ર અગિયારમે તથા બારમે શુ ૬ એ
નવ નોત્ર તેરમે શુ ૭ દેવ તે સાત નોત્ર તેરમે શુ ૭ દેવ તે સાત
અને ચૌદમે શુભકાળાને દેવ નથી. છતિ પદનો દેવ હાર સમાપ્ત.

બીજો દ્વાર પહેલે શુ ૨૪ દેવ બી ૭ શુ ૧૬ દેવ
ચાવના વર્ણના ત્રી ૭ યોગે શુ ૧૬ દેવ તે ૩ વિકસદિન વર્ણના ૫
શુ ૨ દેવ સસીમનુષ્ઠ, સસીનિર્વચ એ ૨ જાણી તે ચૌદમા શુ
૧ મનુષ્યનો દેવ છતિ બી ૭ દેવ દ્વાર સમાપ્ત.

ત્રીજો જીવાર્થાન દ્વાર પહેલે શુ ૮૪ જામ જીવાર્થાન
શુ ૩૨ જામ તે એક દિવસના વર્ણને ત્રી ૭ યોગે શુ ૨૧ જામ જીવાર્થ
પાંચમે શુ ૧૮ જામ જીવાર્થાન પદ્માથી તે ૧૪ મા શુભકાળા સપી ૧૪
જીવાર્થાન છતિ ત્રીજે યોગ દ્વાર સમાપ્ત.

ચોથો આત્મ દ્વાર પહેલે શુ ૪૫ અતર્કુર્ત ઉપર ૧૬ સ
જામનુ અમના ૧૩૨ સાતર અમેસનુ તે ૧૬ સાતર યોગે શુ ૨૦
૧ શુ ૬ પાઠો આધે શુ ૧૧ સાતર હી મિથ્યાત્વે અને બી

માહીને અગ્યારમા ગુણકાણા સુધી ૪૦ અંતઃ અથવા પદ્યનો અસંખ્યાતમો ભાગ તે એટલા કાળ વિના ઉપશમ શ્રેણી કરીને પડે નહીં. ઉતઃ અર્ધપ્રદલ દેશે ઉણુ બારમે તેરમે ને ચૌદમે ગુણુ આતરૂં નથી, એ એક છવ્ઝાધી. ઇતિ ૪ અંતર દ્વાર સમાપ્ત.

પાંચમો ધ્યાન દ્વાર. પહેલે, બીજે, ત્રીજે ગુણુ ૨ ખ્યાન પહેલા. ચોથે, પાંચમે ગુણુ ૩ ધ્યાન પહેલા છઠે ગુણુ ૨ ખ્યાન આર્તી, ને ધર્મ ધ્યાન. સાતમે ગુણુ ૧ ધર્મધ્યાન આઠમેથી માહીને ચૌદમા ગુણુ ૧ શુકલધ્યાન. ઇતિ ૫ મો ધ્યાન દ્વાર સમાપ્ત.

છઠ્ઠો ફરસનાદ્વાર. પહેલું ગુણકાણું ૧૪ રાજલોક સ્પર્શે. બીજું ગુણુ ૬૬ પંડવનથી તે છઠ્ઠિ નરક લગે ફરસે. તથા ઊંચુ અધોગામની વિજયથી તે ૬ ઐવેયક સુધી ફરસે. ત્રીજું ગુણુ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે. ચોથું ગુણુ અધોગામની વિજયથી ૧૨ મા દેવલોક સુધી ફરસે અથવા પ્રંડગવનથી છઠ્ઠી નરક સુધી ફરસે પાંચમું ગુણુ ૫૫ એમજ અધોગામની વિજયથી ૧૨ મા દેવલોક સુધી ફરસે છઠ્ઠાથી તે અગ્યારમા ગુણકાણાવાળા અધોગામની વિજયથી ૫ અનુતરવિમાન સુધી ફરસે બારમું ગુણુ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે તેરમું ગુણુ સર્વલોક ફરસે ચૌદમું ગુણુ લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ ફરસે ઇતિ ૬ ફો ફરસનો દ્વાર સમાપ્ત.

સાતમો દ્વાર. તીર્થંકર ગોત્ર ૪ ગુણકાણે બાધે ચોથે, પાંચમે, છઠે ને સાતમે, એ ૪ ગુણકાણે બાધે શેષ ગુણકાણે ન બાધે તીર્થંકર દેવ ૬ ગુણકાણા ફરસે તે ૪, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૨, ૧૩, ૧૪, એ ૯ ફરસે. ઇતિ ૭ મો દ્વાર સમાપ્ત.

આઠમો દ્વાર. ગુણકાણા ૧૪ મા ૧, ૪, ૫, ૬, ૧૩, એ ૫ શાશ્વતા, શેષ ૯ ગુણુ અશાશ્વતા ઇતિ આઠમો દ્વાર સમાપ્ત.

નવમો દ્વાર. ગુણકાણા ૧૪ મા ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, એ ૭ ગુણુ ૬ સધયણુ, આઠમાથી તે ૧૪ મા ગુણકાણા સુધી એક વજ્રઅપક નારય સધયણુ ઇતિ ૯ મો દ્વાર સમાપ્ત.

દશમો દ્વાર. આર્યાણ, અવેદી પરિહારવિશુદ્ધ્યાસ્તિવત પુલાક લબ્ધિવત, અપ્રમાદી સાધુ, ૧૪ પૂર્ણ સાધુ અને આહારક શરીર એ ૭ તુ કાષ્ટ દેવતા સાહારણુ કરી શકે નહિ ઇતિ ૧૦ મો દ્વાર સમાપ્ત.

દ્વેષક દ્વાર સમાપ્ત ઇતિ ગુણકાણાદ્વાર સમાપ્ત.

(११) तेत्रीश षोडश

१ षोडश प्रकारे व्यसयम - चर्च आसस्थी नहि निर्वर्तु ते.

द्वे प्रकारे व्यस - १ शयनस्य, २ श्रमस्य.

॥ १ ॥

त्रय प्रकारे इह - १ मन इह, २ वचन इह, ३ कर्म इह. त्रय प्रकारे शुभित १ भा, २ अति २ वचन शुभित ३ शरीर शुभित. त्रय प्रकारे शस्त्र १ भाषा शस्त्र, २ निदान शस्त्र, ३ निष्कार्थन शस्त्र. त्रय प्रकारे अर्थ १ कर्मिणः, २ स्वयम् ३ सातानम्. त्रय प्रकारे विराधना, १ शान विराधन २ स्तन विराधना ३ शक्ति विराधना.

चार प्रकारे कथाय - १ केष कथाय, २ मान कथाय, ३ भाषा कथाय ४ लोक कथाय. चार प्रकारे सङ्ग, १ आहार सङ्ग, २ अयसङ्ग ३ वीर्य सङ्ग ४ परिग्रह सङ्ग. चार प्रकारे कथा, १ भी कथा २ कष्ट कथा, ३ कथा ४ राज कथा. चार प्रकारे ध्यान, १ आर्त ध्यान २ भू ध्यान ३ धर्म ध्यान ४ शुद्ध ध्यान.

पाच प्रकारे क्रिया - १ कामिणी क्रिया, २ आधिकारिणी क्रिया, ३ भू क्रिया ४ पास्तिपनिनी क्रिया ५ प्राप्तिनिपातिनी क्रिया. पाच प्रकारे काम १ स्व २ स्व ३ स्व ४ स्व ५ स्व. पाच प्रकारे भक्ष्य, १ स्व प्राप्तिनिपातनी निराम, २ स्व भवावासी निराम, ३ स्व अद्वय निराम ४ स्व भूयुनिपात निराम, ५ स्व पन्थिकनी निराम. पाच प्रकारे सभिति, १ सभिति, २ कथा सभिति ३ अक्षय सभिति ४ आद्यन कामात्र निराम सभिति, ५ कृष्ण-प्रभव-प्रभव. प्रभेद वजरेने प्रविष्टवानी सभिति. पाच प्रकारे भ्रम, १ भ्रम २ विषय, ३ कथा ४ निद्रा ५ विषय.

छ प्रकारे लवनिहाय - १ इन्द्राण, १ अपराण, ३ तेजस्य, वायुकाय ५ वनस्पतिकाय ६ मसकाय. छ प्रकारे तैरवा, १ भूभवेत्या नीलसेवा ३ कापोतसेवा ४ तेजसेवा ५ परमेत्या ६ शुद्धसेवा.

सात प्रकारे लव - १ लोको लव अनुभवे अनुभवी लव लव २ लोको लव देवनि लवी लव लव ते. ३ आद्यन लव धनी लव लव ४ अक्षमात लव जागृते लवी लव लव ते. ५ वेदना लव इन्द्राणी लव लव ६ मस्तिष्का लव लव ते ७ अपराण-अपरातिणी लव लव ते.

आठ प्रकारे भद्र - १ जति भद्र, २ शुभ भद्र, ३ लव भद्र ४ स्व ५ लव भद्र ६ भद्र भद्र ७ लव भद्र ८ लोको भद्र.

નવ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય ગુપ્તિ :-૧ સ્ત્રી પશુ પક્ક રહિત આલય (સ્થાનક) મા રહેવું, ઉંદર બીલાડીના દષ્ટાતે ૨ મનને આનંદ આપે તેવી ને કામ-ગગને વૃદ્ધિ કરે તેવી સ્ત્રી સાથે કથા-વાર્તા ન કરવી, લીજુ રસના (જીભ) ને દષ્ટાતે. ૩ સ્ત્રીના આસને તેમ સ્ત્રી સાથે સહવાસ કરવો નહિ, કેળાની ગધે કસ્ટીકનો વઠ બળ તે દષ્ટાતે ૪ સ્ત્રીના અંગ અવયવ તેમ તેની સુરચના ને તેવું બોલવું, નરીક્ષણ વગેરેને, ત્રિપય રાગદર્શિથી જોવું નહિ, સર્પ ચક્ષુના દષ્ટાતે ૫ સ્ત્રી સખધી કુન્નિત, રૂદન, ગીત. હાસ્ય, આક્રંદ વગેરે સભળાય તે બીંત કે દિવાલના અતરે નિવાસ નહિ કરવો, લાખ અગ્નિના દષ્ટાતે. ૬ પૂર્વગત સ્ત્રી સખધી કીડા, હાસ્ય, રતિ, દર્પ, સ્નાન, સાથે જમવું વગેરે યાદ કરવું નહિ, સર્પના ઝેરના દષ્ટાતે ૭ સ્વાદિષ્ટ તેમ મજબૂત પ્રશ્નિત આહાર કરવો નહિ, ત્રિદોષીને ઘૃતના દષ્ટાતે ૮ મર્યાદા કાળે ધર્મયાત્રા નિમિત્તે જોષ્ઠએ તેથી વધારે આહાર કરવો નહિ, કાગળની કાથળામા નાખીને દષ્ટાતે ૯ શરીર સુદર ને વિભૂષિત લાગે તેવી શગા-શોભા કરવી નહિ, ગરીબના રત્નને દષ્ટાતે

દશ પ્રકારે શ્રમભુધર્મ-૧ ક્ષમા, સહન કરતા શીખવું ૨ સુકિત, નિર્લોભતા રાખવી ૩ આર્જવ નિખાલસ-સ્વચ્છ હૃદય રાખવું ૪ માર્દવ, કોમલ-વનય બુદ્ધિ રાખવી, અહ કાર-મદ નહિ કરવો ૫ લાઘવ, અદ્ય-થોડા ઉપકરણ-સાધન રાખવા. ૬ સત્ય, સત્યતાથી-પ્રામાણિકતાથી વર્તવું ૭ સયમ. શરીર-ઈંદ્રિયો વગેરે નિયમમા રાખવા ૮ તપ, શરીર દુર્બલ થાય તેમ ઉપવાસાદિ તપ કરવો. ૯ ઐત્યદાન, બીજાઓને ઉપકાર બુદ્ધિથી નહિ આપવું ૧૦ બ્રહ્મચર્ય, શુદ્ધ આચાર, નિર્મલ પવિત્ર વૃત્તિમા રહવું

દશ પ્રકારે સમાચારી :-૧ આવશ્યક. સ્થાનકથી બહાર જવું હોય ત્યારે ગુરુ કે ઉપરીને કહેવું કે અવશ્ય મારે જવું છે ૨ નિષેધક. સ્થાનકમા આવવું હોય ત્યારે કહેવું કે નિશ્ચય કાર્ય કરીને હું આવ્યો છું ૩ આપૂચ્છના પોતાનું કાર્ય હોય તો ગુરુને પૂછવું ૪ પ્રતિપૂચ્છના. બીજા સાધુઓનું કાર્ય હોય ત્યારે વારવાર ગુરુને પૂછવું ૫ છંદના. ગુરુ કે વડાને પોતાની પાસેની વસ્તુ આમંત્રણ કરવી ૬ ઇચ્છાકાર ગુરુ કે વડાને કહેવું “હે પૂજ્ય! આપની ઇચ્છા છે-સત્રાર્થ જ્ઞાન આપશો?” ૭ મિથ્યાકાર. પાપ લાગ્યું હોય તે ગુરુ પાસે મિથ્યા કહી માફ કહેવું. ૮ તથ્યકાર. ગુરુ કથન પ્રતિ કહે કે આપ કહો છો તેમ કરીશ ૯ અવ્યુત્થાન. ગુરુ કે વડા આવતા સાત આઠ ડગલા સામા જવું, તેમ જતા સાત આઠ ડગલા સુધી મૂકવા જવું ૧૦ ઉપસંપદા ગુર્વાંતિ પાસે સત્રાર્થ લક્ષ્મી પામવા હમેશા ઝહેવું

અગ્રીયાર પ્રકારે આધિકપ્રતિમા—૧ પહેલી પ્રતિમા એક માસની. તેમાં શુદ્ધ સત્ય ધર્મ કૃતિ હોય, પણ નાના પ્રા ઉપાસકોને અવગણ્ય કરવાને તે અવગણ્ય નિયમ ન હોય તે દર્શન આવક પ્રતિમા ૨ બીજી પ્રતિમા બે માસની. તેમાં સત્ય ધર્મના સુધિ સાથે નાના શીશવત-ગુણવત અનાપ્તિય પોષે પવત્યાદિ કરે પણ સામાનિક દિવાલકસિક પ્રત કરવાને નિયમ ન હોય. તે ઉપાસક પ્રતિમા ૩ ત્રીજી પ્રતિમા ત્રણ માસની તેમાં ઉપર પ્રત બે ઉપરતિ સામાનિકાદિ કરે પણ અસમી મુદ્દાદી અનાપતિયા પુણ માસી વગેરે પર્વમાં પોષેપવત્યાદિ અવગણ્ય નિયમ ન હોય ૪ ચોથી પ્રતિમા ચાર માસની, તેમાં પ્રતિપૂર્ણ પોષેપવત્યાદિ અવગણ્ય સર્વ પર્વમાં કરે ૫ પાંચમી પ્રતિમા પાંચ માસની. તેમાં પૂર્વોક્ત સર્વ સામ્યે પૂર્વે એક સમિતિ હાથેત્સર કરે, ને તે પાંચ મોઢા સુધયે ૧ સ્નાન ન કરે ૨ રાત્રિ મોઢા ન કરે, ૩ કાષ્ઠી ન વાળે, ૪ કિવસ સ્વચ્છતા સાચવે, ૫ સમિતિ પરિભાવ કરે ૬ છઠી પ્રતિમા છ માસની તેમાં પૂર્વોક્ત ઉપર ત સર્વ વખતે અવગણ્ય સાચવે છ સાતમી પ્રતિમા નવન્ય એક કિવસથી ઉત્તર આઠ માસની તેમાં આરંભ કરે નહિ. ૭ નવમી પ્રતિમા તેમજ ઉત્તર નવ માસની તેમાં આરંભ કરવા સાથે કરાવવાના પણ નિયમ કરે ૧ દશમી પ્રતિમા ઉત્તર દસ માસની, તેમાં પૂર્વોક્ત સાથે આરંભ કરીને આપે તે પણ લેવાના નિયમ કરે ઉપરતિ કુચ્છુડન કરાવે અથવા સિમા ખે મોઢાને એક નાર પૂજ્યા થકા તથા વારવાર પૂજ્યા થકા ને કાલ્ય ભોજની મળે ત્યે તે કા પામી કર્યે, ને ન જ્યે તે ના પામી કર્યે. ૧૧ અગ્રીયારમી પ્રતિમા ઉત્તર અગ્રિયાર માસની, તેમાં કુચ્છુડન કરાવ, ૨ દેસ લેખ કર્યે, સાથ-મનક સમાન ઉપકરણ પાત્ર ત્નેકરણ વગેરે ધરે, સ્વચ્છાતિમાં મોઢી નહીં મળે કરે કરે કે પ્રતિમાધારી કુ આવક પુ જિજ્ઞા આપરી ૧ સાધુ મોઢા ઉપરતિ આપે સાધુ પાંચ વર્ષ ૧૧ પ્રતિમામાં જાણ છે

આરંભિકાની પ્રતિમા (આભાવક ૩૫)—૧ પહેલી પ્રતિમા એક માસની તે કરિ ઉપર મમતા રોઢાવ ન રાખે, સરીર સુમુખ ન કરે, ભોજન મનુષ્ય સ્વ નિર્ભરનો પ્રતિષ્ઠ ઉપવસ માત્ર તે સમ રતિયાને સ્થળ કરે ૧

૨ એકદાનિ આકા ની એકદાનિ પાણીની લેવી કર્યે તે આકાર શુદ્ધ નિર્દોષ મોઢા મમલ આભવ્ય અતિથિ કૃપણ, કિ મ્લુખ દિપદ તથા મ્લુખને અતસાવ ન કરે તેમ બી એક સાલુષ જમતો હોય તથા એકને અથે રોંગ હોય તે આકાર લે, ને ૧ મવામશી આપે તે ન લે પણ ચાર પાંચ દિવસ ૧ મવા એક હોય તેમાંથી આપે તે ન લે, જમવતી ખરે નિયમનો હોય તે ન લે તથા નમમશિતો આકાર ન લે, તથા માળકને દુધ પાત્ર હોય તેના કાલને ન લે વળી એક પદ ઉપવસમાં ને એક પદ ઉપસા અકાર એક પદ પમી વદનગત નો મ નહિ તે ન લે

૩ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ કાળ ગૌચરીના કલા છે, આદિમ, મધ્યમ, ચરિમ એટલે એક દિવસના ત્રણ ભાગ કરે, પહેલામા ગૌચરી જાય તો બીજા એ ભાગમા ન જાય, એમ ત્રણેમા-સમજવું.

૪ પ્રતિમાધારી સાધુને છ પ્રકારે ગૌચરી કચી રહી છે ૧ પેટીને આકારે (ચોખ્ખી) ૨ અર્ધ પેટીને આકારે (એ પકિત) ૩ બળદના મૂત્રને આકારે. ૪ પતંગ ટીડ હોડે તે માફક અતરે અતરે કરે ૫ શખના આવર્તનની પેરે ગૌચરી કરે ૬ જાતા તથા વળતાં ગૌચરી કરે એ છ પ્રકાર.

૫ પ્રતિમાધારી સાધુ જે ગામમાં જાય ત્યાં જાણે કે આ પ્રતિમાધારી સાધુ છે તો એક રાત્રિ રહે ને ન જાણે તો એ રાત્રિ રહે, તે ઉપરાંત રહી તો છેદ તથા પરિહાર તપ જેટલી રાત્રિ રહે તેટલા દિનતુ પ્રાયશ્ચિત પામે

૬ પ્રતિમાધારી ચાર પ્રકારે બોલે ૧ યાચના કરે ત્યારે. ૨ પદ્ય પ્રસુખ પૂછના ૩ આજ્ઞા માગતા. ૪ પ્રશ્નાદિકનો ઉત્તર આપતાં

૭ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ પ્રકારના સ્થાનક જેવા પ્રતિલેખવા કહેયે ૧ આરામરૂપ ઘર, ૨ છત્રીના આકારે, ૩ ઝાડતળે.

૮ પ્રતિમાધારી સાધુ એ ત્રણ સ્થાનકને યાચે-માગે

૯ એ ત્રણ પ્રકારના સ્થાનકને વિષે રહેવું કરે

૧૦ પ્રતિમાધારી સાધુને ત્રણ પ્રકારની શય્યા જેવી કહેયે ૧ પૃથ્વીરૂપ, ૨ શિલારૂપ, ૩ કાષ્ટરૂપ

૧૧ એ ત્રણ પ્રકારની શય્યા યાચના કરવી કહેયે

૧૨ એ ત્રણ પ્રકારની શય્યા ભોગવવી કહેયે.

૧૩ પ્રતિમાધારી સાધુ જે સ્થાનકમા રહ્યા હોય ત્યાં કોઈ જી પ્રસુખ આવે તો તે જી પ્રસુખના બચે કરી બહાર નાસરે નહીં, તથા બહાર હોય ઝાલી કાઢે તો ઈર્ષાસંમિતિ શોધતા નીકળે

૧૪. પ્રતિમાધારી સાધુ જે ઘરમા રહ્યા હોય ત્યાં કોઈ અગ્નિ લગાડે તો તેના બચે કરી બહાર નીકળે નહિ. કોઈ બળાતકારે કાઢે તો ઈર્ષાસંમિતિ શોધતા નીકળે

૧૫. પ્રતિમાધારી સાધુને પગને વિષે કાટો પ્રસુખ વાગે તો તેને કાઢવો ન કહેયે

૧૬ પ્રતિમાધારી સાધુને આખમાં નાના જીવ તથા નાના બીજ તથા રજ પ્રસુખ પેસે તો કાઢવા ન કહેયે, ઈર્ષાએ ચાલવું કહેયે.

૧૭ પ્રતિભાધારી સાધુને, જ્યાં સુધી આવશે ત્યાંથી એક પણ માત્ર પણ પછી ચાલવું ન હશે. એટલે પ્રતિભેજનની વેળા સુધી વિહાર કરે.

૧૮ પ્રતિભાધારી સાધુને સ્થિત પૂજી ઉપર સવું બેસવું, ઘોડી ત્રિ પગ કરી ન કરે ને પૂરે જોએલાં સ્થાનને ઉચ્ચાર પ્રમુખ પરિવરવું કરે.

૧૯ સ્થિત રહે કરી પણ પ્રમુખ અગ્રાએસા હોય તેવા કરીરે સ્થિત થયે મોઝરી જવું ન કરે.

૨ પ્રતિભાધારી સાધુને પ્રાચીન સીતળ તથા ઉચ્ચ પાણીએ કરી હાથ ખા દાન નાક જાંઘ પ્રમુખ એક વાર ધોતું, વારવાર ધોવું ન હશે, જાણીને કોય લાગ્યો હોય તે તથા મોજાળથી અગ્રાએસા હોય તેવું ધોવું કરે.

૨૧ પ્રતિભાધારી સાધુ, ઘોડા દાઢી, જાગડ, પાડો વરાલ (સુન્દર) સ્થન વામ કર્ણાદિક દુષ્ટ છવ સામા આવતાં હોય તે તેના કામે કરી પણ મગ પછે મે નકે પણ સુવાળો છવ કામે આવતાં હોય તે તેની કપાને કાસે જતા ચા પાછા એસે.

૨૨ પ્રતિભાધારી સાધુ વિહાર કરતાં તાકીથી છવિ ન જાય, જમીની વાં ન જાય. ટાક તાપ સમપરિણામે સ્થિત કરે.

બીજી પ્રતિભા એક માસની તેમાં બે દાતિ આહાર અને બે દાં પાણીની ભવિ હશે.

ત્રીજી પ્રતિભા એક માસની તેમાં ત્રણ દાતિ આહાર અને ત્રણ દાં પાણીની ભવિ હશે.

ચોથી પ્રતિભા એક માસની તેમાં ચાર દાતિ આહાર અને ચાર દાં પાણીની ભવિ હશે.

પાંચમી પ્રતિભા એક માસની તેમાં પાંચ દાતિ આહાર અને પાંચ દાં પાણી.

છઠ્ઠી પ્રતિભા એક માસની તેમાં છ દાતિ આહાર અને છ દાં પાણી.

સાતમી પ્રતિભા એક માસની તેમાં સાત દાતિ આહાર અને સાત દાં પાણી.

આઠમી પ્રતિભા સાત રાત્રિ દિવસની તેમાં પાણી વિના એકાંતર જમવા કરે. માખ નમર સજ્જાની વર્જેની જઠાર સ્થાનકે કરે ત્રણ આસને વાળે ચલા સુવે પાસ વાળા સુવે અને પછાડી વાળા સુવે. ઝાડ પક્ષ પરિવરથી કરે નકે.

નવમી પ્રતિભા સાત રાત્રિ દિવસની ઉપર પ્રમાણે. દિવસ પ્રમુખ એક આસન કરે. દાં આસન, જમન આસન અને ઉત્તમ આસન.

દશમી પ્રતિમા સાત રાત્રિ દિવસની ઉપર પ્રમાણે વિશેષ ત્રણમાર્થી એક આસન કરે, ગોદાસન, વીરાસન ને અમ્બુખુજ આસન

અગિયારમી પ્રતિમા એક અહોગત્રિની પાણી વિના છટ્ ભક્ત કરે, ગામ બહાર ખે પગ સંકેતી હન્ટ લાગા કરી કાયોત્સર્ગ કરે

બારમી પ્રતિમા ૧ રાત્રિની પાણી વિના અઠમ ભક્ત કરે, ગામ, નગર બહાર શરીર ત્યજને અણ્ણમિલા લોચને એક પુદ્ગળ ઉપર સ્થિર દષ્ટિ કરી તમામ ધર્મિયો ગુપ્ત કરી બન્ને પગ એકત્ર કરી, ખે હુરત લખાવી દદાસને રહે તેવા વખતે દેવ, મનુષ્ય કે તિર્થ ચ સબંધી ઉપસર્ગ થાય તે સહે સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન થાય તો, અર્વાધિ જ્ઞાન મન પર્યાવ જ્ઞાન કે કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય જો અહિત થાય તો, ઉન્માદ પામે, દીર્ઘ કાલિક ગેગ થાય ને કેવળી પ્રજાત ધર્મથી બ્રજ થાય. એ પ્રતિમામા આઠ માસ થાય છે.

તેર પ્રકારે કિંચાસ્થાનક.

- (૧) અર્થ દડ—પોતાના માટે હિંસા કરે
- (૨) અનર્થ દડ—પરને માટે હિંસા કરે
- (૩) હિંસા દડ—તે મને હણે છે, હણ્યો હતો કે હણશે એમ સકલપી હણે
- (૪) અઠ્ઠમાત્ દડ—એકને મારવા જતા વચમાં જતા બીજાની હિંસા થાય
- (૫) દષ્ટિવિપર્યાસ દડ—કુસ્મન ધારીને મિત્રને હણે
- (૬) મૃધાવાદ દડ—અસત્ય બોલી દંડાય
- (૭) અદત્તાદાન દડ—અભિમાન કરે
- (૮) અબ્યરથ દડ—મનમા દુષ્ટ, અનિષ્ટ કલ્પનાઓ કરે.
- (૯) માન દડ—અભિમાન કરે
- (૧૦) મિત્રદોષ દડ—માતા, પિતા મિત્રવર્ગને નજીવા અપરાધે બારે દડ કરે
- (૧૧) માયા દડ—કપટ કરે
- (૧૨) લોભ દડ—લાલચ તૃષ્ણા કરે
- (૧૩) ધર્માપચિક દડ—માર્ગમા ચાલતા હિંસા થાય તે.

ચૌદ પ્રકારે જીવ—(૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૨) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૩) બાહર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૪) બાહર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૫) બેઘન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૬) બેઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૭) ત્રિઘન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૮) ત્રિઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૯) ચૌઘન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૦) ચૌઘન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૧૧) અસ સ્ત્રી પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૨) અસ સ્ત્રી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (૧૩) સ સ્ત્રી પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૪) સ સ્ત્રી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત

૫૬૨ પ્રકારે પરમાર્થર્થિ દેવ—(૧) જ્ઞાન, (૨) જ્ઞાનમય, (૩) સ્વ, (૪) સ્વમય, (૫) દ્વ, (૬) રીડ, (૭) કાલ, (૮) મહાકાલ, (૯) અભિનય, (૧૦) મનુષ્ય, (૧૧) કુલ, (૧૨) વાસુક, (૧૩) ગેતસ્ફી, (૧૪) અસ્તર, (૧૫) મહાવેલ

સોળમે સૂત્રરૂપના પ્રથમ મુતસ્કંધના સોળ અધ્યયન—(૧) સ્તવન, પસમન (૨) વેદારિક (૩) ઉપસર્ગજ્ઞા (૪) આપ્રતા (૫) નરક વિશાલ, (૬) વીર સ્વતી, (૭) કુચીલ પરિભાષા (૮) વીરપ્રવચન, (૯) ધર્મધ્યાન, (૧૦) સમગ્રી, (૧૧) મોક્ષમાર્ગ (૧૨) સમવસન્ન, (૧૩) અધ્યાત્મ (૧૪) મયો, (૧૫) વર્તમાન, (૧૬) ગાય

સત્તર પ્રકારે સુવચન—૧ પુષ્પીકાવ સુવચન, ૨ અપૂર્ણ સુવચન, ૩ લેખકાવ સુવચન, ૪ વાયુકાવ સુવચન, ૫ વનસ્પતિકાવ સુવચન, ૬ ભૌતિકાવ સુવચન, ૭ ત્રિલોકિકાવ સુવચન, ૮ ચૌદલોકિકાવ સુવચન, ૯ પચોદલોકિકાવ સુવચન, ૧૦ અષ્ટલોકિકાવ સુવચન, ૧૧ પ્રેક્ષા સુવચન, ૧૨ ઉપ્રેક્ષા સુવચન, ૧૩ અપદ્મ સુવચન, ૧૪ પ્રમાણના સુવચન, ૧૫ મન સુવચન, ૧૬ વચન સુવચન, ૧૭ સરીર સુવચન

અઠાર પ્રકારે શ્રદ્ધાશ્રવણ—ગૌરિક સરીર સનધી ભોગ ૧ મનથી, ૨ વચનથી, ૩ સરીરથી સેવે નહિ ૪ સેવનથી નહિ ૫ સેવવા પ્રતિ અનુભવ આપે નહિ ૬ એમ ગૌરિક સરીર સનધી ૬ પ્રકારે ત્યજે

ઓગણીસ પ્રકારે સાત્તા સૂત્રના અધ્યયન—૧ કલિદાસ-મેધાવર્ણ, ૨ કલ્પ સાધવાદ ને વિવિધ ચોક્ષુ, ૩ મધુર ઈશ્વર ૪ કુર્મ (કાચના) ૫ પરીક્ષ સંભવિત ૬ ઇન્દ્રાણુ ૭ પન્થ સાધવાદ ને બાર વસ્તુ ૮ ખડી જલવર્ણ ૯ જિનવાલ જિનરશ્મિનું ૧૦ અદ્વતી કલ્પ ૧૧ સવાનકલ્પ ૧૨ વિતલકલ્પ ને સુષુપ્તિ પ્રમાણ ૧૩ નરમણિવારુ ૧૪ તેલકલ્પ પ્રમાણ ને પદ્મીલા-સોદર કુર્મી ૧૫ નહિ કલ્પ ૧૬ અવરકલ્પ ૧૭ સ્વેદ અલ્પ ૧૮ કુર્મીલા શરિણુ ૧૯ પુષ્પીક કમ્પીકલ્પ

વીસ પ્રકારે અસમાધિક સ્થાનક—(૧) ઉવાચુ ઉવાચુ માસે તે (૨) પૂજ્ય લના માસે તે (૩) કુષ્ઠ રીતે પૂજે તે—(૪) પાદ પાદશય, કમ્પ વચેરે વચેરે રાખે તે (૫) સ્નાપિક (૫૫) સામુ ભોમે તે (૬) સ્થવિર, ૧૬ કુ, આઝ્ઞાકલ્પે ઉપધાન (નાક) કરે તે (૭) એન્દ્રિયાલિ કલ્પને સાત્તા, સ્વ, વિદ્યુત વિમિતે કલ્પે તે (૮) કલ્પ કલ્પ પ્રતિ કાપ કરે તે (૯) મેધમાન્દમેસા પ્રદાસ સ્કે તે (૧૦) કુષ્ઠમલ્પ આપ તે [અન્વયા પાળનાથી અર્ધ (નિત્ય) ભોગે તે] (૧૧) નિશ્વનથી ભાષા એથે તે (૧૨) નયા કલ્પે ઉત્પન્ન કરે તે (૧૩) ક્ષ્મા કલ્પે કરીસી જલુત કરે તે (૧૪) અઘાળે સ્નામ્યાય કરે તે (૧૫) સચિત કુર્મીથી કલ્પ ૫૨ અરકલ્પે હોય ને અપદ્મરશ્મિ લેવા જાય તે (૧૬) શાન્તિ વચ્ચે ૩ પ્રકાર

રાત્રિ ગયા પછીની ગાઢ અવાજ કરે તે (૧૭) ગચ્છમા ભેદ ઉત્પન્ન કરે તે. (૧૮) ગચ્છમા કલેશ ઉત્પન્ન કરી માહોમાંહે દુ ખ ઉત્પન્ન કરે તે (૧૯) સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી અશનાદિ ભોજન લીધા જ કરે તે (૨૦) અનેષણિક, અપ્રાશુક આહાર લે તે

એકવીસ પ્રકારે શબ્દ કર્મ—(૧) હસ્તકર્મ કરે તે (૨) મૈથુન સેવે તે. (૩) રાત્રિભોજન જમે તે (૪) આધાકર્મી ભોગવે તે (૫) રાજપિડ જમે તે. (૬) પાચ બોલ સેવે તે ૧ વેચાતું આપે ને લે તે, ૨ ઉછીતું આપે ને લે તે. ૩ ખેળાકારે આપે ને લે તે, સહીઆરીની આગા વિના આપે ને લે તે, ૫ સ્થાનકમા સાસુ આણી આપીને લે તે, (૭) વારવાર પ્રત્યાખ્યાન કરીને ભોગવે તે (૮) મહીનાની અદર ત્રણ ઉઠક લેપ કરે તે (૯) છ માસમા એક ગણથી ખીજગણુમાં જાય તે, (૧૦) એક માસની અદર ત્રણ માયાના ઝ્યાન ભોગવે તે (૧૧) શય્યાતગ્ને આહાર જમે તે (૧૨) ધરાદા પૂર્વક હિંસા કરે તે (૧૩) ધરાદા પૂર્વક અસત્ય બોલે તે (૧૪) ધરાદા પૂર્વક ચોરી કરે તે (૧૫) ધરાદા પૂર્વક સચિત પૃથ્વી ઉપર સ્થાગક, શય્યા, ને બેઠક કરે તે (૧૬) ધરાદા પૂર્વક સચિત મિશ્ર પૃથ્વી ઉપર શય્યાદિક કરે તે, (૧૭) સચિત શિલા, પથ્થર, ઝીણા જીવો રહે લેવા કાષ્ટ તથા જીવસહિત અડ, ગ્રાણી, ખીજ, હરિત વિગેરે જીવવાળા સ્થાનક ઉપર, આશ્રય, બેઠક, પથારી કરે તે (૧૮) ધરાદાપૂર્વક (૧) મૂળ, (૨) કંદ (૩) સ્કંધ, (૪) ત્વચા, (૫) શાખા, (૬) પ્રશાખા, (૭) પત્ર, (૮) પુષ્પ, (૯) ફળ, (૧૦) ખીજ, એ દશ સચિતનો આહાર જમે તે, (૧૯) એક વર્ષની અંદર દશ ઉઠક લેપ કરે તે (૨૦) એક વર્ષની અદર દશ માયાના ઝ્યાનક સેવે તે (૨૧) જાગથી ખીના હસ્ત, પાત્ર, ભાજન વગેરે કરીને અશનાદિ આપે તે લઈને ધરાદાપૂર્વક ભોગવે તે

આવીશ પ્રકારે પરિપહ—(૧) ક્ષુધા (૨) તૃષ્ણા (૩) શીત, (૪) તાપ, (૫) ડાસ-મત્સ્ય, (૬) અચેષ (નહિ વસ) (૭) અગતિ (૮) સ્ત્રી, (૯) ચાલવું તે, (૧૦) એક આસને ગ્રિથ રહેવું તે (૧૧) ઉપાક્રેય (૧૨) આક્રોશ (૧૩) વધ, (૧૪) યાચના (૧૫) અલાભ (૧૬) રોગ (૧૭) તૃણ્યપર્ગ, (૧૮) જળ (મેલ), (૧૯) સત્કાર, પુરસ્કાર (૨૦) પ્રદા (૨૧) અચાન, (૨૨) દર્શન,

ત્રેવીશ પ્રકારે સૂત્રકૃત સૂત્રનાં અધ્યયન—સોળમા બોલમા સોળ અધ્યયન કહ્યા છે તે, ને સાત નીચે સુજન.

(૧) પુડગીક ક્રમજ, (૨) દ્વિપાસ્થાનક (૩) આહારપ્રતિજ્ઞા, (૪) પ્રત્યાખ્યાન દ્વિપા (૫) અજાગા સુત (૬) આદ્યક્રમાર (૭) ઉક (પેદાશ પુત્ર)

ઘોષીશ પ્રકારના દેવ - (૧) દસ ભવનપતિ. (૨) આઠ વલ્લભજી
(૩) પાંચ જ્યોતિષી. (૪) એક વૈનાનિક

ચવીસ પ્રકારે પાંચ મહા મતની ભાવના.

૧ છા મહામતની પાંચ ભાવના—(૧) છા સમિતિ ભાવના (૨)
મન.સામિતિ ભાવના (૩) વચ્ચન સામિતિ ભાવના (૪) એકલા સમિતિ ભાવના
(૫) આશન-સમ-માત્ર નિષેધના સમિતિ ભાવના.

૨ છા મહામતની પાંચ ભાવના—(૧) વિચારી વિના બોલવું નહિ
(૨) મેધથી બોલવું નહિ, (૩) લોકથી બોલવું નહિ. (૪) ભયથી બોલવું નહિ.
[૫] હાસ્યથી બોલવું નહિ.

૩ છા મહામતની પાંચ ભાવના—(૧) નિર્દોષ સ્થાનક યત્ની લેવું
(૨) તલ પ્રયત્ન યત્ની લેવું (૩) સ્થાનકાર્થ સુધાસુ નાહ (૪) સ્વધર્મીય જાત
લેવું નહિ (૫) સ્વધર્મીની ગેરવાચ્ય કરવી.

૪ છા મહામતની પાંચ ભાવના—(૧) જી પશુ, પક્ષનાથ સ્થાનક
લેવું નહિ. (૨) જી સાથે વિવેક સમજી છા વાર્તા કરવી નહિ. (૩) વિવેક
રાજદેવીની આત્મા અત્ર, અવશ્ય નીરજવા નહિ. [૪] પૂર્વજન મુખ કીડા સમાર્થ
નહિ. [૫] સ્વાક્રિય, મજબુત આશ્ચર્ય અમરો નહિ.

૫ છા મહામતની પાંચ ભાવના—(૧) સારા સજ્જ ઉપર જાવે
મહા સજ્જો ઉપર દેવ કરવો નહિ. (૨) સારા રૂપ ઉપર રાત્ર ને સાધુ રૂ
ઉપર દુષ્ટ કરવો નહિ. (૩) સારા ગ્રંથ ઉપર રાત્ર ને માતા ગ્રંથ ઉપર દેવ કરવો
નહી, (૪) સાક્ષી તથા ઉપર ગ્રંથ ને માતા અથવા ઉપર દેવ કરવો નહિ (૫) સાક્ષ
પદ ઉપર રાત્ર ને સાધુ સજ્જ ઉપર દુષ્ટ કરવો નહિ.

છવીસ પ્રકારે દસામૃતસ્કંધ, પુણ્યકથન ને વ્યવહારના અધ્યયન—
(૧) દસ દસામૃત કથના. (૨) છ પુણ્યકથના, (૩) દસ વ્યવહારના અધ્યયન છે.

સત્તાવીસ પ્રકારે અવ્યભાસના ગુણ—(૧) સર્વ પ્રાણતિવાત્સી વિગ્રહ
(૨) સર્વ દુષ્ટવાદી વિગ્રહ (૩) સર્વ આદરવાનતી વિગ્રહ (૪) સર્વ મૃદુલી
વિગ્રહ (૫) સર્વ પત્રિવધી વિગ્રહ (૬) શ્રોત્રેન્દ્રિય વિગ્રહ. (૭) મધુર્જિવન વિગ્રહ.
(૮) પ્રાણેન્દ્રિય વિગ્રહ (૯) સ્પેન્દ્રિય વિગ્રહ. (૧૦) સ્પર્શેન્દ્રિય વિગ્રહ. (૧૧) શ્રોત્ર
વિગ્રહ (૧૨) માનવિગ્રહ. (૧૩) આપવિગ્રહ. (૧૪) માત્રવિગ્રહ. (૧૫) ભાવવિગ્રહ.
(૧૬) કર્મવિગ્રહ. (૧૭) બોધવિગ્રહ. (૧૮) ક્રમા. (૧૯) વેગવિગ્રહ. (૨૦) અનુભાવવિગ્રહ.
(૨૧) વચનવિગ્રહ. (૨૨) કાવચવિગ્રહ. (૨૩) યાત્રા. (૨૪) દસ
(૨૫) આત્મિક. (૨૬) વેદના સહિષ્ણુ. (૨૭) મરણ સહિષ્ણુ.

અઠાવીશ પ્રકારે આચારકલ્પ—(૧) માસ પ્રાયશ્ચિત (૨) માસ ને પાચ દિવસ (૩) માસ ને દશ દિવસ (૪) માસ ને પંદર દિવસ (૫) માસ ને વીશ દિવસ (૬) માસ ને પચિસ દિવસ (૭) બે માસ. (૮) બે માસ ને પાચ દિવસ (૯) બે માસ ને દશ દિવસ (૧૦) બે માસ ને પંદર દિવસ (૧૧) બે માસ ને વીશ દિવસ (૧૨) બે માસ ને પચિમ દિવસ (૧૩) ત્રણ માસ (૧૪) ત્રણ માસ ને પાંચ દિવસ (૧૫) ત્રણ માસ ને દશ દિવસ (૧૬) ત્રણ માસ ને પંદર દિવસ (૧૭) ત્રણ માસ ને વીશ દિવસ (૧૮) ત્રણ માસ ને પચિસ દિવસ (૧૯) ચાર માસ (૨૦) ચાર માસ ને પાંચ દિવસ (૨૧) ચાર માસ ને દશ દિવસ (૨૨) ચાર માસ ને પંદર દિવસ (૨૩) ચાર માસ ને વીશ દિવસ. (૨૪) ચાર માસ ને પચિસ દિવસ (૨૫) પાચ માસ એ પચિસ ઉપધાતિક છે (૨૬) અનુધાતિકારોપણ (૨૭) કૃત્સ્ન (સંપૂર્ણ) (૨૮) અકૃત્સ્ન (અસંપૂર્ણ)

ઓગણત્રીશ પ્રકારે પાપ સૂત્ર—(૧) ભૂમિકપ શાસ્ત્ર (૨) ઉત્પાત શાસ્ત્ર (૩) સ્વપ્ન શાસ્ત્ર (૪) આતરીક્ષ શાસ્ત્ર (૫) અગ્રવકાના શાસ્ત્ર (૬) સ્વપ્ન શાસ્ત્ર (૭) વ્યજ્ઞન શાસ્ત્ર (મસા, તલ વગેરે સમાય છે) (૮) લક્ષણ શાસ્ત્ર એ આઠ સૂત્રી, આઠ વૃત્તિથી તે આઠ વાર્તિકથી કુલ ચોવીશ (૨૫) વિકથા અનુયોગ (૨૬) વિદ્યા અનુયોગ (૨૭) મંત્ર અનુયોગ. (૨૮) યોગ અનુયોગ (૨૯) અન્ય તીર્થિક પ્રવૃત્ત અનુયોગ

ત્રીશ પ્રકારે મોહનીયનાં સ્થાનક—(૧) ઝી, પુરુષ, નપુસકને અથવા કાર્ત્તવ્ય પ્રાણીને જળમા પેસારીને જળરૂપ શાસ્ત્રે કરીને મારે તે મહામોહનીય કર્મ બાધે.

૨ હાથે કરી પ્રાણીના મુખ પ્રમુખ બાધી, શ્વાસ રૂધી જીવને મારે તે મહામોહનીય

૩ અગ્નિ પ્રજ્વળા, વાડાદિકમા પ્રાણી રોકી ધૂમાડે કરી, આકુળબાકુળ કરી મારે તે મહામોહનીય

૪ ઉત્તમાગ જે મગ્ગક તેને ખડગાદિકે કરી બેદે-છેદે-ફાડે તે મહામોહનીય

૫ ચામડા પ્રમુખની વાધરીએ કરી મસ્તકાદિ શરીરને તાણી બાધી વારંવાર અશુભ પરિણામે કરી કલ્પના કરે તે મહામોહનીય

૬ વિશ્વાસકાદી વેષે કરી-માર્ગ પ્રમુખને નિષે જીવને હણે-તે લોકમા ઉપહાન્ય થાય તેવી રીતે તથા પોતે કર્તવ્ય કરી આત્મ માને તે મહામોહનીય

૭ કપડે કરી પોતાનો દુષ્ટ આચાર ગોપવે તથા પોતાની માયાએ કરી અન્યને પણ પાશગા નાખે તથા શુદ્ધ સ્વાર્થ ગોપવે તે મહામોહનીય

૮ પોતે અનેક મોટી આજ્ઞાઓ (અન્ધાર) પ્રમુખ કર્મ કામો દેવ, તે દેવ નિર્દોષી પુરુષ ઉપર નાખે, તથા વસસ્ત્રીના વશ થઈ જાતે મારે જાણતા જાણ જાણે તે મહામોહનીય.

૯ જાને રૂઝ મનાવવા માટે ૬૪ આચારી ગ્રંથ (કર્મક) વધારવા માટે જાણતા થઈ મહા મધ્યે સત્ત્વ મુખ (મીઠા) આપા મોમે તે મહામોહનીય.

૧૦ રાજાનો અધિકારી પ્રમુખ તે રાજા પ્રધાન તથા સમસ્ત ગ્રામ પુરુષો સ્વર્ગી પ્રમુખ દેવતા અને તથા તેની સ્ત્રી વિજયસાહે તથા તેના રાજી પુરુષો મન ફેરવે તથા રાજાને રાજ્ય કાળજી મળે કરે તે મહામોહનીય.

૧૧ સ્ત્રીઓને વિશે શુદ્ધ થઈ પડ્યા જાતે કુમારપદ્માનુ (કુ કુવારો છ) વિજય ધગવે તે મહામોહનીય.

૧૨ ગ્રામોની મધ્યે ગ્રંથ માફક આના વિવિધ વિશે શુદ્ધ થઈ જાતે જાતે અધિકાર કરનાર માણસો મોમે, અધિકારી જાતે અધિકારીનું નિર્દેશ કરે તે મહામોહનીય. (સીકમાં પ્રવર્તે આચાર્ય માણસ મધ્યે ઉપર પ્રાપ્ત ન થઈ તે મોમે)

૧૩ જેની નિમિત્તે આજ્ઞાઓ કરે છે તેની સ્વર્ગીને વિશે શુદ્ધ થઈ તે સ્વર્ગી જાતે તથા પર પાસે જાતે તે મહામોહનીય. મિથાસી મોસ્ત.

૧૪ જેણે દ્વિવિધ (નિર્ધનજીવ) મટાડી, માપદાર (દેશદાર) કરે તે અધિકારી માણસ પછી જાતે દેવ કરી, કમુક્તિ મિત્ત કરી, તે ઉપકારી પ્રાપ્ત નિર્ધન આપે તથા મન પ્રમુખ આજ્ઞાની જાતે પાડે તે મોહનીય.

૧૫ પોતાનું અસ્વપોષણ કરનાર રાજા, પ્રધાન પ્રમુખ તથા જન પ્રમુખ અન્ધાર કરાવનાર ગુર્જાઓને હવે તે મહામોહનીય. સર્વજ્ઞ જેમ ઇમાને હવે તે

૧૬ દેશના રાજા તથા વાણીજાના રાજા પ્રવર્તવક (વ્યવહારીઓ) જાતે નય શુદ્ધ આ જાણ થઈ જાતે તેને હવે તે મહામોહનીય.

૧૭ જે મજા જાતે આપાગણ (સ્વર્ગમાં દેવ સમાન) છે તેને હવે તે મહામોહનીય.

૧૮ સર્વ સર્વ સાવધાન થઈ છે તેને તથા સર્વ લાભી છે તે મધ્યે જાતે કરે તે મહામોહનીય.

૧૯ જાતે જાતે તથા જાતે જાતે જોવા લીધે કર દેવતા અવધવા માટે તે મહામોહનીય.

૨૦ લીધે કર દેવતા પ્રાપ્ત ન્યાય માણસો દ્વિવિધ અવધવા માટે તેને શુદ્ધ માણસો લીધે જાતે જાતે તે મહામોહનીય.

૨૧ આચાર્ય ઉપાધ્યાય જે સૂત્ર પ્રમુખ વિનયને શિષ્યવે છે-લાગાવે છે તેવા પુરૂષને હીને, નિ દે, ખી સે તો મહામોહનીય.

૨૨ આચાર્ય ઉપાધ્યાયને સામે મને આગધે નહિ, તથા આહંકારી થકો ભક્તિ ન કરે તો મહામોહનીય

૨૩ અમહુશ્રુત (અદષસૂત્રી) થકો શાસ્ત્રે કરી પોતાની શ્લાઘા કરે તથા સ્વાધ્યાયનો વાદ કરે તો મહામોહનીય

૨૪. અતપસ્વી થકો તપસ્વીનુ બિરદ ધગવે તો (ચોકોને છેતરવા માટે) મહામોહનીય

૨૫ ઉપકારને અર્થે ચુર્નાદિનો તથા સ્થવિર જ્ઞાન પ્રમુખનો છતી શક્તિએ વિનય વૈયાવચ્ચ ન કરે (કહે જે મારી સેવા એણે પૂર્વે કરી નહોતી એમ તે ધૂત્ત માયાવી મિલન ચિત્તનો ધણી પોતાના બોધ બીજનો નાશ કરનાર અનુ-કપારહિત હોય) તો મહામોહનીય

૨૬ ચાગ તીર્થનો બેદ કરે એવી કથા વાર્તા પ્રમુખ (કલેશકૃપ શસ્ત્રાદિક)નો પ્રયોગ કરે તો મહામોહનીય

૨૭ પોતાની શ્લાઘા વધારવા તથા બીજ સાથે મિત્રતા કરવા અધર્મ-યોગ એવા વશીકરણ નિમિત્ત મત્ર પ્રમુખ પ્રયોગે તો મહામોહનીય

૨૮ જે કોષ્ટ મનુષ્ય સંબંધી ભોગ તથા દેવ સંબંધી ભોગને અતૃપ્તપણે ગાદ પરિણામથી આસક્ત થઈ આસ્વાદન કરે તો મહામોહનીય

૨૯ મહર્દિક મહાજ્યોતિવાન મહાપશસ્ત્રી દેવોના બળ વીર્ય પ્રમુખનો અવર્ણવાદ બોલે તો મહામોહનીય

૩૦ અજ્ઞાતી થકો લોકમા પૂજા (શ્લાઘા) નો અર્થે વૈમાનિક વ્યતર પ્રમુખ દેવને નહિ દેખતો થકો કહે જે હુ દેખુ છું, તેણે કહે તો મહામોહનીય

એકાત્રિશ પ્રકારે સિદ્ધના આદિગુણ—આહ કર્મની એકત્રિશ પ્રકૃતિને વિજય તે એકત્રિશ ગુણ તે એકત્રિશ પ્રકૃતિ નીચે મુજબ—

(૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પ્રાંચ પ્રકૃતિ—(૧) મતિ જ્ઞાનાવરણીય
(૨) શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય (૩) અવધિ જ્ઞાનાવરણીય (૪) મન યર્થ જ્ઞાનાવરણીય
(૫) કેવળ જ્ઞાનાવરણીય

(૨) દર્શનાવરણીય કર્મની નવ પ્રકૃતિ—(૧) નિદ્રા (૨) નિદ્રાનિદ્રા
(૩) પ્રયલા (૪) પ્રયલા પ્રયલા. (૫) થીણહી સ્તિયાનદિ] (૬) ચક્ષુ દર્શનાવરણીય.
(૭) અચક્ષુ દર્શનાવરણીય (૮) અવધિ દર્શનાવરણીયાં (૯) કેવળ દર્શનાવરણીય

(૩) વેદનીય કર્મની બે પ્રકૃતિ—(૧) સામા વેદનીય (૨) અર વેદનીય

(૪) શ્રાદ્ધનીય કર્મની બે પ્રકૃતિ—(૧) દર્શન શ્રાદ્ધનીય (૨) આ શ્રાદ્ધનીય

(૫) આયુષ્ય કર્મની આર પ્રકૃતિ—(૧) નરક આયુષ્ય (૨) તિ આયુષ્ય (૩) મનુષ્ય આયુષ્ય (૪) દેવ આયુષ્ય

(૬) નામ કર્મની બે પ્રકૃતિ—(૧) શુભ નામ (૨) અશુભ નામ

(૭) યાત્ર કર્મની બે પ્રકૃતિ—(૧) ઉચ્ચ યાત્ર (૨) નીચ યાત્ર

(૮) અતરાય કર્મની પાંચ પ્રકૃતિ—(૧) દાતાતરાય (૨) લાભાતરાય (૩) ભોજાતરાય (૪) ઉપજાતરાય (૫) વીનાતરાય

અત્રિશ પ્રકારે યોગસમૂહ—(૧) ને કર્મ પાપ વાચ્છ હોય તેનું પ્રાપ્ત સેવાનો સમૂહ કરવેલ (૨) ને કોઈ પ્રાપ્તિને મે તેને બીજો નહિ કહેવાનો સ કરવેલ (૩) વિષયિ બાંધે મમ વિષે દડ હોવા સમૂહ કરવેલ (૪) શિખરિત કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૫) સુતાર્થ મહાન કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૬) શુભ્રુત દાન સમૂહ કરવેલ (૭) અશ્વાત્થકુળના જોતરી કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૮) નિર્ધારીત સમૂહ કરવેલ (૯) ભાવીશ પરિણત સહવાના સમૂહ કરવેલ (૧૦) સુરસ નિજ અભાવ રાખવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૧) સત્ય સત્ય રાખવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૨) સમ્પૂર્ણ નિમળ નખવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૩) સમાધિથી સ્થે સમૂહ કરવેલ (૧૪) પત્ન આત્માર પાળવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૫) વિનય કર સમૂહ કરવેલ (૧૬) વૃત્તિ પાળવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૭) બેરાજ રાખ સમૂહ કરવેલ (૧૮) સર્વિને સ્થિર રાખવાનો સમૂહ કરવેલ (૧૯) સુવિધિ-અનુષ્ઠાનનો સમૂહ કરવેલ (૨૦) આમત્વ પાળવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૧) આત્મ દેવ દાનવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૨) સ્વ વિષયથી વિમુક્ત હોવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૩) પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૪) કમથી ઉપાધિ ત્યાગ ભા અર્પાદિનો ત્યાગ કરવેલ (૨૫) અપ્રમાદી થવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૬) કાષ્ટ ક્રિયા કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૨૭) મમખ્યાનનો સમૂહ કરવેલ (૨૮) વ યોગનો સમૂહ કરવેલ (૨૯) મરણ અવકાશ (૩૦) ઉપલબ્ધે મનને હોલ ન કર સમૂહ કરવેલ (૩૧) સ્વજન્મચિન્તનો ત્યાગ કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૩૨) પ્રમ લીધું હોય તે કરવાનો સમૂહ કરવેલ (૩૩) આરાધક પડિતનું પત્નુ માત આરાધના કરવાનો સમૂહ કરવેલ

તેત્રિશ પ્રકારે અશાતના—(૧) સિખ, રત્નાધિ (વદા) ની અ અનિનયજ્ઞે માથે તે અશાતના (૨) સિખ વડ ની અરત્નર માથે તે અશા

(૩) શિષ્ય વડાની પાછળ અવિનયપણે ચાલે તે અશાતના (૪) (૫) (૬) એ પ્રમાણે વડાની આખળ, બરાબર ને પાછળ અવિનયપણે બિભો રહે તે અશાતના (૭) (૮) (૯) એ પ્રમાણે વડાની આગળ, બરાબર ને પાછળ અવિનયપણે બેમે તે અશાતના (૧૦) શિષ્ય વડાની સાથે બહિ બૂમિ જાય ને વડા પહેલા શુચિ થઈ આગળ આવે તે (૧૧) વડા સાથે વિહાર-ભૂમિ જઈ આવી ધોગ્યાપચિકા પહેલા પ્રતિક્રમે તે (૧૨) કોઈ યુવક આવે તે વડાને બોલાવવા યોગ્ય છે તેવું જાણીને પહેલા પોતે બોલાવે ને પછી વડા બોલાવે તે (૧૩) રાત્રિએ વડા બોલાવે કે અહો આર્ય! કોણ નિદ્રામાં છે ને કોણ જાગૃત છે? તેવું બોલતા સાંભળીને ઉત્તર ન આપે તે (૧૪) અશનાદિ વહોરી લાવીને પ્રથમ અન્ય શિષ્યાદિની આગળ કહે પછી વડા આગળ કહે તે (૧૫) અશનાદિ લાવીને પ્રથમ અન્ય શિષ્યાદિને બતાવે પછી વડાને બતાવે તે (૧૬) અશનાદિ વહોરી લાવીને પ્રથમ અન્ય શિષ્યને આમત્રણ કહે પછી વડાને આમત્રણ કરે તે (૧૭) વડા સાથે તથા અન્ય સાધુ સાથે અન્નાદિ વહોરી લાવી વડાને કે વૃદ્ધ સાધુને પૂજાપાવિના પોતાનો જોના ઉપર પ્રેમ છે તેઓને થોડું થોડું વહેચી આપે તે. (૧૮) વડા સાથે જમતા ત્યાં સારૂ પત્ર, શાક, અસહિત, મનોરુ, ઉતાવળથી જમે તો અક્ષાતના. (૧૯) વડાના બોલાવ્યા છતાં સાંભળીને ગોન રહે તે (૨૦) વડાના બોલાવ્યા છતાં પોતાના આસને રહી હા કહે, પગલું કામ બતલાવશે તેવા ભયથી વડા પામે જાય નહિ તે (૨૧) વડાના બોલાવ્યાથી આવે ને કહે કે શુ કહો છો? એવું મોટા સાદે અવિનયથી કહે તે (૨૨) વડા કહે કે આ કાર્ય તમે કરો, તમને લાભ થશે તે (૨૩) શિષ્ય વડા પ્રત્યે કઠોર, કર્કશ ભાષા વાપરે તે (૨૪) શિષ્ય વડાને, જેમ વડા શબ્દ વાપરે તેવા શબ્દો તેવીજ રીતે વાપરે તે (૨૫) વડા ધર્મ વ્યાખ્યા આપતા હોય ત્યારે સભામાં જઈ બોલે કે તમો કહો છો તે કયાં છે? એમ કહે તે. (૨૬) વડા ધર્મ વ્યાખ્યા કહેતા શિષ્ય કહે કે તમો તદન બૂલી ગયા છો, તે (૨૭) વડા ધર્મ વ્યાખ્યા આપતા શિષ્ય પોતે સારૂ ન જાણી ખુશી ન રહે તે (૨૮) વડા ધર્મ વ્યાખ્યા આપતા સભામાં બેઠ થાય તેમ અવાજ કરી બોલી ઉઠે કે વખત થઈ ગયો છે, આહાગદિ ક્ષેવા જવાનું છે વિગેરે, કહી ભંગ કરે તે (૨૯) વડા ધર્મ વ્યાખ્યા આપતા શ્રીતાઓના મનને નાખુશી ઉત્પન્ન કરે તે (૩૦) વડાનું ધર્મ વ્યાખ્યાન બધ થયું ન હોય તેટલામાં શિષ્ય પોતે વ્યાખ્યાન શરૂ કરે તે (૩૧) વડાની શબ્દા-પથારીને પગે કરી ધસે, હાથે કરી આરુદ્ધાલન કરે તે (૩૨) વડાની શબ્દા, પથારી ઉપર બિભો ગ્રહે, બેસે, સૂવે, તે. (૩૩) વડાથી કિંચિત્ અસને કે બરાબર આસને બેસવું, બાબા રહેયું. સવું વગેરે કરે તે

(૧૨) નહિ સુત્રમાથી પાચ જ્ઞાનનું વિવેચન

૧ જ્ઞેય ૨ જ્ઞાન ૩ જ્ઞાની, તેમાં અર્થ

૧ જ્ઞેય, નિષ્કલ્યાણનું તે સામ્ય પદારથ ૨ જ્ઞાન, તે જ્ઞાતી જ્ઞાતેય
જ્ઞાન જ્ઞાતી જ્ઞાતેય એવું નિષ્કલ્યાણનું તે ૩ જ્ઞાની તે જ્ઞેય તે જ્ઞાતી
જ્ઞાન-જ્ઞાતી-જ્ઞાતેય પ્રત્યેક જ્ઞાનમા

જ્ઞાન શબ્દનો વિશેષ અર્થ

૧ જ્ઞેય હરી વસ્તુને તત્ત્વને તે જ્ઞાન

૨ જ્ઞેય હરી વસ્તુને જ્ઞાતીને તે જ્ઞાન

૩ જ્ઞેય જ્ઞેય વસ્તુને જ્ઞાતીને તે જ્ઞાન

૪ જ્ઞાતી તે જ્ઞાન

એ જ્ઞાન અર્થ જ્ઞાન

જ્ઞાનના કોડ

જ્ઞાનના પાંચ કોડ છે ૧ મનિ જ્ઞાન ૨ મુત જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન જ્ઞાન ૪
મન પર્વ જ્ઞાન કેવળ ૫

મનિ જ્ઞાનના બે કોડ

૧ મામાન્ય ૨ નિમિત્ત

૧ સામાન્ય પ્રકારે તે મનિ જ્ઞાન

૨ નિમિત્ત પ્રકારે તે મનિ જ્ઞાન તથા મનિ અજ્ઞાન જ્ઞાન

સમ્યક્દર્શિન મનિ તે મનિજ્ઞાન

મિથ્યાદર્શિન મનિ તે મનિ અજ્ઞાન

મુત જ્ઞાનના બે કોડ

૧ મામાન્ય ૨ નિમિત્ત

૧ સામાન્ય પ્રકારે તે મુત જ્ઞાન

૨ નિમિત્ત પ્રકારે તે મુત અજ્ઞાન તથા મુત જ્ઞાન જ્ઞાન સમ્યક્દર્શિન

૫૧ તે મુત જ્ઞાન

મિથ્યાદર્શિન ૫૧ તે મુત અજ્ઞાન

૧ મતિ જ્ઞાન ૨ શ્રુતજ્ઞાન એ જે જ્ઞાન અન્યોઅન્ય પરસ્પર માહોમાહ ક્ષીરનીરની પેરે મળ્યા એ છે, છવ અને અભ્યંતર શરીરની પેરે છે જ્યારે જે જ્ઞાન સાથે હોય સાથે પણ પહેલાં મતિ પછી શ્રુત હોય છે અહીં બે જ્ઞાનને વિષે આચાર્ય ત્રિશેષે કુઠી મમજાવે છે

છવ મતિએ કુઠી બાણે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતે કુઠી બાણે તે શ્રુતજ્ઞાન

મતિ જ્ઞાનધું વર્ણન.

મતિ જ્ઞાનના બે ભેદ.

૧ શ્રુત નિશ્ચિત—તે સાબળ્યા વચનને અનુસારે મતિ વિસ્તરે

૨ અશ્રુત નિશ્ચિત તે નહિ માબળ્યું, નહિ જોયુ તોપણ તેમા મતિ વિસ્તરે

અશ્રુત નિશ્ચિતના ચાર ભેદ

૧ ઔત્પાતિકા, ૨ વૈનયિકા, ૩ કાર્મિકા, ૪ પારિણામિકા

૧. ઔત્પાતિકા બુદ્ધિ—તે પૂર્વે નાહ જોયુ, નહિ સાંભળ્યુ તમા અકસ્મ વિશુદ્ધ અર્થગ્રાહી બુદ્ધિ ઉપજે, તે તે બુદ્ધિ કળાને ઉત્પન્ન કરે તેને ઔત્પાતિકા બુદ્ધિ કહિએ

૨. વૈનયિકા બુદ્ધિ—તે ગુરુ-વડાને વિનય ભક્તિ કન્વાયી બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય, શાસ્ત્રના અર્થ-ગહસ્ય સમજે તેને વૈનયિકા બુદ્ધિ કહીએ

૩. કાર્મિકા (કામીયા) બુદ્ધિ—તે જોતા લખતા, ચિતરતા, ભણતા, દેખતા વણતા, ગંધતા, શીવતા એ આદિ અનેક શિલ્પકળા વિગેરેનો અભ્યાસ કરતા તેમા કુશળ થાય તે કાર્મિકા કામીયા બુદ્ધિ કહિએ

૪ પારિણામિકા બુદ્ધિ—તે જેમ જેમ વય પરિણમે તેમ બુદ્ધિ પરિણમે તથા બહુસન્ને, મધવિગ પ્રત્યેક બુદ્ધિ પ્રસુખને આસોચન કરતા બુદ્ધિમા વૃદ્ધિ થઇ, જાતિ મંગ્ગાદિ જ્ઞાન થાય તેને પારિણામિકા બુદ્ધિ કહીએ

શ્રુત નિશ્ચિત મતિ જ્ઞાનના ચાર ભેદ.

૧ અવગ્રહ, ૨ ઇહા, ૩ અવાય, ૪ ધાગ્ણા

અવગ્રહના બે ભેદ.

૧ શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યજનાવગ્રહ, ૨ દ્રાણેન્દ્રિય વ્યજનાવગ્રહ, ૩ રસેન્દ્રિય વ્યજનાવગ્રહ ૪ સ્પર્શેન્દ્રિય વ્યજનાવગ્રહ

વ્યજનાવગ્રહ—તે જે પુદ્ગલો ઇન્દ્રિયોને વિષે સામા આવી પડે, તે ઇન્દ્રિયો તે પુદ્ગલને ગ્રહે મરાવવાને દૃષ્ટાને, તેને વ્યજનાવગ્રહ કહિએ

અમુર્ધન્દ્રિય ને મન રૂપાદિ પુરુષજની સામા જન્મને તેમને મરે છે. આ અમુર્ધિય ને મન એ એને બજનાવમરૂ નથી ને કૈવ્ય તાર ખંડિયો નજનાવમરૂ છે

એન્ને દ્રિય બજનાવમરૂ ને - કાને કરી સખના પુરુષજને મરે
માણે દ્રિય નજનાવમરૂ ને - નાસિકાથી મરેના પુરુષજને મરે
આંધ્રિય નજનાવમરૂ ને - જીભાએ કરી નજના પુરુષજને મરે
સ્પર્શ દ્રિય બજનાવમરૂ ને - સરીરે કરી રૂપના પુરુષજને મરે
બજનાવમરૂને સમજવાને -

૧ પરિબોધગાદિકતેષુ, ૨ મહસગાદિકતેષુ, આ એ દર્શત આરે જે
પરિબોધગાદિકતેષુ - પ્રતિબોધક (જનાવવાનું) દર્શત જેમ મરૂ કુ
સુનો છે તેને બીજા મરૂ પુરુષે મોહાઓ છે તેવડત ત્યારે તેણે સાંભળીને બરી
હું જીવ આપો ત્યારે દિબ સમજવાને સકારી પૂછે છે કે સ્વામિના
પુરુષે કુંકારો આપો તે શુ તણે એક સમજના કે એ સમજના કે તણ સમજ
કે ત્યાર સમજના કે તાવત્ સખ્યાત સમજના કે અસખ્યાત સમજના પ્રવેશા જ
પુરુષજને મરૂ.

મરૂ કહે છે - એક સમજના નહિ મે-તણ-ત્યાર તાવત્ સખ્યાત તણ
નહિ પણ અસખ્યાત સમજના પ્રવેશા સખ પુરુષજને મરૂ.

એમ તરના કહેવાછ પણ દિબને સમજ પડી નહિ ત્યારે બીજી કહે
(શરાવણ) શુ દખ્યાત કહે છે -

જેમ કુશાસ્ત્ર નીજાસમાથી વતવુ સાવેસુ કોઈ સરાવસુ હેલ ને તે
એક જળમિદુ મરૂ પણ તે જળમિદુ ત્યાર નહિ એમ મે, તણ અરૂ જ
નહ પણ તે સરાવસુ મેરામન બીજામ નહિ પણ કણા જળમિદુથી બી ત્યા જ
જળમિદુ જળમિદુ એક દરે ને એમ કસાં વધર્તા વધર્તા પા સરાવસુ જ
પડી અર્થ ને કણા વધને પૂણ અરામ પછી તે સરાવસુ જીરામ તેમ કમ
એક સમજના પ્રવેશા (પેદા) પુરુષજને મરી છો નહિ. અમરિ પડી છો સ
છો તેમ અસખ્યાત સમજ નેજાએ ને તે અસખ્યાત સમજના પ્રવેશા પ્ર
ત્યારે કાનમાં સરાવ અને જીરામ જાણ ત્યારે હું એમ કહી છો પણ ત
નહિ ને એ કોતા સખ એ બજનાવમરૂ

અર્થાવમરૂના ૭ લેક.

૧ મોરે દ્રિય અર્થાવમરૂ ૨ અમુર્ધાંદ્રિય અર્થાવમરૂ, ૩ માણે દ્રિય અર્થાવ
૪ આંધ્રિય અર્થાવમરૂ ૫ સ્પર્શ દ્રિય અર્થાવમરૂ ૬ નોષ દ્રિય (મન) અર્થાવમરૂ

એ અવગ્રહના નામ ગાત્ર છે તેના અર્થ સમજાવે છે,
 શ્રોત્રેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે કણે કરી શબ્દના અર્થને ગ્રહે
 ચક્ષુષ્ઠ દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે ચક્ષુએ કરી રૂપના અર્થને ગ્રહે.
 શ્રાવેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે નાસિકાએ કરી ગંધના અર્થને ગ્રહે.
 રસેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે જીહ્વાએ કરી સ્પર્શના અર્થને ગ્રહે
 સ્પર્શેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે શરીરે કરી સ્પર્શના અર્થને ગ્રહે.
 નોષ્ઠેન્દ્રિય અર્થાવગ્રહ-તે મનોદ્વારા દરેક પદાર્થના અર્થને ગ્રહે

વ્યંજનાવગ્રહના ચાર ભેદ અને અર્થાવગ્રહના છ ભેદ મળી અવગ્રહના એ દશ ભેદ છે. અવગ્રહણે કરી સામાન્ય પ્રકારે અર્થને ગ્રહે, પણ જાણે નહીં, જે એ જોતો શબ્દ વા ગંધ પ્રમુખ છે પછી ત્યાંથી ઇલા મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરે ઇલા તે વિચારે, જે અમુકનો શબ્દ વા ગંધ પ્રમુખ છે, પણ નિશ્ચય થાય નહીં પછી અનાય મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરે અવાય તે નિશ્ચય કરવો જે એ અમુકનો જ શબ્દ વા ગંધ પ્રમુખ છે પછી ધારણા મતિજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરે ધારણા તે ધારી ગણે, જે અમુક શબ્દ વા ગંધ પ્રમુખ આ પ્રકારે હોતો

એમ ઇલાના છ ભેદ શ્રોત્રેન્દ્રિય ઇલા યાવત્ નોષ્ઠેન્દ્રિય ઇલા એમ અવાયના છ ભેદ શ્રોત્રેન્દ્રિય અવાય, યાવત્ નોષ્ઠેન્દ્રિય અવાય એમ ધારણાના છ ભેદ શ્રોત્રેન્દ્રિય ધારણા, યાવત્ નોષ્ઠેન્દ્રિય ધારણા

તેમનો કાલ કહે છે અવગ્રહણનો કાલ, એક સમયે તે અસંખ્યાત સમયથી પ્રવેશ્યા પુદ્ગલને છેલ્લા સમયે જાણે, જે મને કોઈક બોલાવે છે

ઇલાનો કાલ અતર્મુહર્ત, તે વિચાર ચાલ્યા કરે, કે જે મને બોલાવે છે તે આ હશે કે એ ?

અવાયનો કાલ અતર્મુહર્ત-નિશ્ચય કરવાનો, જે મને અમુકે જ બોલાવ્યો છે શબ્દ ઉપર નિશ્ચય કરે

ધારણાનો કાલ સંખ્યાતા વર્ષ અથવા અસંખ્યાતા વર્ષ સુધી ધારી ગણે જે અમુક વેળાએ અમુકનો શબ્દ સાંભળ્યો હતો તે આ પ્રકારે હતો એ અવગ્રહના દશ ભેદ, ઇલાના છ ભેદ, અવાયના છ ભેદ, ધારણાના છ ભેદ, સર્વ મળી શ્રુત નિશ્ચિત મતિજ્ઞાનના ૨૮ ભેદ

મતિજ્ઞાન સમુચ્ચય ચાર પ્રકારે.—૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાલથી, ૪ ભાવથી, ૫ દ્રવ્યથી મતિજ્ઞાની સામાન્યથી ઉપદેશ કરી સર્વ દ્રવ્ય જાણે પણ ન હોયે ૨ ક્ષેત્રથી મતિજ્ઞાની સામાન્યથી ઉપદેશ કરી સર્વ ક્ષેત્રની વાત જાણે

પણ ન દેખે ૩ માસથી મતિયાની સામાન્યથી ઉપદેશ કરી સર્વ માત્રની વાત
નહોં પણ ન દેખે ૪ સાવધી સામાન્યથી ઉપદેશ કરી સર્વ માત્રની વાત નહોં
પણ ન દેખે તથા દેખવાનું કામનું મતિયાનને જ્ઞાન નથી.

અતઃકી સુત્રમાં પાસપ પાઠ છે તે પણ મહા નિષ્ઠા છે પણ એણે તેમ
નથી કરતી મતિજ્ઞાન સંપૂર્ણ

સૂત્ર (મૂલ) જ્ઞાનનું વર્ણન

મૂલજ્ઞાનના ૧૪ ભેદ ૧ અક્ષર મૂલ ૨ અનક્ષર મૂલ ૩ સચી મૂલ
૪ અસચી મૂલ ૫ સમ્યક્ મૂલ ૬ મિથ્યા મૂલ ૭ સાદિક મૂલ ૮ અસાદિક મૂલ
૯ સપરવર્તિત મૂલ ૧૦ અપરિવર્તિત મૂલ ૧૧ ચમિકમૂલ ૧૨ અચમિક મૂલ
૧૩ અચમિકમૂલ ૧૪ અનચમિકમૂલ (અચનાહિર)

૧ અક્ષર મૂલ તેના ત્રણ ભેદ ૧ સચા અક્ષર ૨ અઅસચર
૩ લઘિ અક્ષર

૧ સચા અક્ષર મૂલ તે અક્ષરના આકારના જ્ઞાન જેમણે કે અ, બ, વ
પ્રમુખ સર્વ અક્ષરની સચાનું જ્ઞાન કે અક્ષરનો આકાર જાણી કહે જેને અ તીકા,
તીકા જેમ સર્વ અક્ષરની નાકીને કહે કે જે તેા કે જ કે જેમ સ જ્ઞાન પ્રમુખ તરીકે
જ્ઞાતી, કાવિદી, ક્રિદી એ આદિ અનેક પ્રકારની લિપિનાં અનેક પ્રકારના અક્ષરના
આકાર છે તેનું જે જ્ઞાન તે સચા અક્ષર મૂલ જ્ઞાન.

૨ અઅસચ અક્ષર મૂલ તે ક્ષત્વ, હિર્મ, કાતે, માત્રા અક્ષરના
પ્રમુખની સચોળતાએ કરી જેમણે તે અઅસચર મૂલ.

૩ લઘિ અક્ષર મૂલ તે હરિવાર્જના નવસરજાની લઘિથી અક્ષરના
જ્ઞાન થાય તે તેના છે ભેદ.

૧ ઓતદિષ લઘિ અક્ષર મૂલ તે જાને ભેરી પ્રમુખનો દબ્બ સંજ્ઞા
કહે ? જે ભેરી પ્રમુખને સંજ્ઞા છે તેા ભેરી પ્રમુખ અક્ષરનું જ્ઞાન ઓતદિ
લઘિથી થયું તે મારે ઓતદિષ લઘિ અક્ષરમૂલ કહીએ.

૨ અક્ષર હરિષ લઘિ અક્ષર મૂલ તે જાણે જાણા પ્રમુખના ૧
દેખાને કહે જે જે જાણા પ્રમુખના ૧૫ છે તે જાણા પ્રમુખ અક્ષરના ૧
મમુ હરિષ લઘિથી થયું તે મારે અક્ષર હરિષ લઘિ અક્ષર મૂલ કહીએ.

૩ માત્રદિષ લઘિ અક્ષર મૂલ તે નાસિકાએ કેતકી પ્રમુખની ૫
લક્ષને જોઈ જે જે કેતકી પ્રમુખની ૫ છે તે માત્રદિષ લઘિથી કેતકી પ્રમુખ
અક્ષરનું જ્ઞાન થયું મારે માત્રદિષ લઘિ અક્ષરમૂલ કહીએ.

૪ સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત તે જ્ઞાપ્યે કરી સાકર પ્રમુખનો
સ્વાદ જાણીને એ સાકર પ્રમુખનો સ્વાદ છે એ અક્ષરનું જ્ઞાન રમે દ્રિયથી થયું ત
માટે સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત કહીએ

૫ સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત તે શીત, ઉષ્ણ, આદિ સ્પર્શ
થવાથી જાણે જે એ શીત વા ઉષ્ણ છે, માટે તે અક્ષરનું જ્ઞાન સ્પર્શેન્દ્રિયથી થયું
માટે સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત કહીએ

૬ નોષ્ટ્રેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત તે મને કરીને ચિતવતા વિચારતા
સ્મરણુ થયું જે મેં અમુક ચિંતય્યું વા વિચાર્યું તો તે સ્મરણના અક્ષરનું
જ્ઞાન મનથી-નોષ્ટ્ર દ્રિયથી થયું, માટે નોષ્ટ્રેન્દ્રિય લબ્ધિ અક્ષર શ્રુત કહીએ એ
લબ્ધિ અક્ષર શ્રુતના છ ભેદ સંપૂર્ણ. ઇતિ અક્ષર શ્રુતના ભેદ.

૨ અનક્ષર શ્રુત-તે અનેક પ્રકારે છે તે અક્ષરના ઉચ્ચાર કર્યા વિના
ચળદ છીક ઉધરસ ઉધ્ધાસ, નિશ્વાસ, ખગાસા, નાક નિષીકલુ તથા નગારા પ્રમુખનો
ગળા અનક્ષર વાણી માટે, એને અનક્ષર શ્રુત કહીએ

૩ સંજી શ્રુત-નેના ત્રણ ભેદ ૧ મંજી કાલિકોપદેશ, ૨ સંજી હેતુપદેશ
૩ મંજી દષ્ટિવાદોપદેશ

૧ સંજી કાલિકોપદેશ-તે શ્રુત સાબળીને વિચારે તે ૧ વિચારવું, ૨ નિશ્ચય
કરવું, ૩ સમુચ્ચય અર્થનું ગવેષવું, ૪ વિશેષ અર્થનું ગવેષવું, ૫ ચિતવવું, ૬ નિશ્ચય
કરી વળી વિચારવું, એ છ બોલ સંજી જીવને હોય તે મંજી કાલિકોપદેશ શ્રુત

૨ સંજી હેતુપદેશ-તે સંજી ધારી રાખે

૩ સંજી દષ્ટિવાદોપદેશ-ને ક્ષયોપશમ બાવે સાબળે એટલે કે સંજી
શ્રુત ને શાસ્ત્રને હેતુ સહિત, દ્રવ્ય અર્થ સહિત, કારણ યુક્તિ સહિત, ઉપયોગ સહિત,
પૂર્વાપર વિચાર સહિત, જાણે, જાણાવે, સાબળે તે માટે સંજી શ્રુત કહીએ

૪ અસંજી શ્રુતના ત્રણ ભેદ ૧ અસંજી કાલિકોપદેશ, ૨ અસંજી હેતુપદેશ,
૩ અસંજી દષ્ટિવાદોપદેશ

૧ અસંજી કાલિકોપદેશ શ્રુત-ને સાબળે પણ વિચારે નહિ સંજીને
છ બોલ છે, તે અસંજીને નથી

૨ અસંજી હેતુપદેશ શ્રુત-તે સાબળી ધારી રાખે નહિ

૩ અસંજી દષ્ટિવાદોપદેશ શ્રુત-ને ક્ષયોપશમ બાવે ન સાબળે તે ત્રણ
બોલ અસંજી આશ્રી કહ્યા એટલે કે અસંજી શ્રુત, તે બાવાર્થ રહિત, વિચાર
તથા ઉપયોગ શૂન્ય, પૂર્વાપર આલોચ્ય રહિત, નિર્ણય રહિત, ઓધ સંગ્રામે જાણે
તથા, જાણાવે વા સાબળે તે માટે અસંજી શ્રુત કહીએ

૫ સમ્યક્ મુત—તે અગ્નિત, તીર્થ કરૂં જેવળ માની જેવળની હાથ
 ઝાલે કરી સંકિત, અહાં દોષ સંકિત, યોગીય અતિશય પ્રભુજી અનત મુક્તી પામ
 તેમના પાપેશ્વર માર અમ અર્થરૂપ જ્ઞાનમ તથા ગણધર પુરવેએ—મુતરૂપ
 (મુતરૂપ) જ્ઞાન જ્ઞાનમ મુશ્કા તે તથા યોગ પૂર્ણિએ, તેર પૂર્ણિએ જ્ઞાન પૂર્ણિએ
 જ્ઞાનીયાર પૂર્ણિએ તથા દસ પૂર્ણિએ, જે મુત તથા અર્થરૂપ વાણી પ્રાપ્તી તે
 સમ્યક્ મુત દસ પૂર્ણિએ ન્યૂત જેને જ્ઞાન દોષ વર્મના પ્રકારેશ્વર સમ્યક્ દોષ ન
 મિથ્યામુત દોષ.

૬ મિથ્યામુત—તે જે પૂર્વોક્ત અપરધિન, રામજીસંકિત પ્રાપ્તિએ પેનાથી
 મતિ કરવાનાએ કરી મિથ્યાત્વ દિદિએ કરી, જે સાચા રમ્યા જેવાં કે જાત
 રામાયણ વૈષ્ણવ જ્યોતિષ તથા રહ નતિના પાપશાળ પ્રભુજી મથ તે મિથ્યામુત
 તે મિથ્યામુત તે મિથ્યાત્વ દિદિએ મિથ્યામુતપણે પરિણમે (સાચા કરી ભલે કરી)
 પણ ન સમ્યક્ મુતની સાથે મળનાં જુદાં નથી ત્યારે તે સમ્યક્મુતપણે પરિણમે
 તેજ મિથ્યામુત સમ્યક્મુતવાન પ્રાપ્તિ સમ્યક્ મુતિએ કરી નામત સમ્યક્મુતના રમે
 કરી પરિણમે તે સુદિને પ્રમાણ નજીવો વળી જ્ઞાનાર્થાદિક સમ્યક્ જ્ઞાન વળી
 સમ્યક્મુતના પ્રાપ્તિ સમ્યક્ મુત પરિણમે ન મિથ્યાત્વ દિદિવાન પ્રાપ્તિ તેજ જ્ઞાન
 મિથ્યાત્વપણે પરિણમે એ રહસ્ય છે.

૭ સાદિક મુત, ૮ અનાદિક મુત, ૯ સપર્થવસિત મુત, ૧ અપર્થ
 વસિત મુત, એ ચાર પ્રકારના મુતનો જાણાય સાથે છે. જાર જાન વ્યવસ્થા
 થયાં જામી આદિક અત સંકિત અને અવચ્છેદ ન થયાં જામી આદિક અત મિત
 તે સમ્યક્મુત માર પ્રકાર છે તે. દ્વિયથી એક પ્રકાર જગ્યા માંડુ તેને સાદિક
 સપર્થવસિત કહીએ, તે થયા પ્રકાર જગ્યા જામી અનાદિક અપર્થવસિત
 કહીએ દ્વિયથી ૫ જાત, ૫ દરજા, દસ જેવ જામી આદિક સપર્થવસિત
 ૫ અનાદિક જામી અનાદિક અપર્થવસિત કાલથી ઉત્તરપાણ અતસપનિ
 જામી સાદિક સપર્થવસિત નોક માંડુ નોક અતસપનિ જામી અનાદિક
 અપર્થવસિત, બાવથી તીર્થરોએ જાત પ્રકારનાં જામી સાદિક સપર્થવસિત
 શરોણસમાન જામી અનાદિક અપર્થવસિત અજાત અવ્યય મુત તે જામી
 અતસંકિત, અતસપન મુત તે જામી અતસંકિત તે જગ્યા દિદિએ છે સત જામી દસ
 અનત પ્રકાર છે તે જોઈ જાણાય પ્રકારમાં અનત પર્ણ છે તે સત પર્ણથી અનત
 જુન અર્થિએ એક અવ્યય પર્ણ અપર થાય. અપર તે શર નદી અર્થિએ
 પ્રાણ, જાન, દશન અનુષ્ઠ તે અસર જેવળ સપૂજ જાન અનુષ્ઠનેથી સત
 જગ્યા સત પ્રકાર અનુષ્ઠ અનતમાં જામે જામી સતસાગ જગ્યા રહે છે
 દિવ પૂર્ણ છે દ સામિતી તે તેજ અવ્યય દશન નોક થાય ત્યારે જો
 ૧૨ ૧૨ ન તેજ નવત્ર દશન તે જગ્યા પ્રકારે અપર થાય, એ

ચૈતન્ય મટીને જડપણું થાય, માટે તે શિષ્ય । જીવના સર્વ પ્રદેશે અસંગતા અનતમા ભાગે જ્ઞાન સદા ઉધાકું છે જેમ વર્ષાકાળે દરેક ચંદ્ર તથા સર્વ દાક્યા યકા પણ સર્વથા ચંદ્ર તથા સૂર્યની પ્રભા દાકી વતી નથી, તેમ અનત જ્ઞાનાવસ્થાના સર્વના આવરણનો ઉદય થયા છતાં પણ ચૈતન્યપણું સર્વથા આવગણું, (દાકાવું) નથી. નિર્ગોદના જીવને પણ અક્ષરના અનતમા ભાગે સદા જ્ઞાન ઉધાકું રહે છે.

૧૧ ગમિક શુત્ર તે બાગ્યુ અગ દ્રષ્ટિવાદ ધણીવાર સરખા પાક આવ તે માટે

૧૨ આગમિક શુત્ર તે કામિક શ્રુત ૧૧ અગ આચાર્યગ પ્રમુખ

૧૩ *અંગપ્રવિષ્ટ-માર અંગ (આચાર્યગાદિથી દ્રષ્ટિવાદ સુધી) સૂત્રમા તેનો વિસ્તાર ધણો છે. ત્યાંથી નેવું

૧૪ અનગપ્રવિષ્ટ-મમુચ્ચય બે પ્રકારે ૧ આવશ્યક, ૨ આવશ્યક વ્યતિરિક્ત. ૧ આવશ્યકનાં છ અધ્યયન, સામાયિક પ્રમુખ ૨ આવશ્યક વ્યતિરિક્તના બે ભેદ-૧ કાલિક શ્રુત, ૨ ઉત્કાલિક શ્રુત.

૧ કાલિક શ્રુત-નેના અનેક પ્રકાર છે તે ઉત્તગધ્યયન, દશા શ્રુતક વ, જહુતકદ્ય, વ્યતહાર પ્રમુખ ચોક્કીશ સૂત્ર કાલિકના નામ નક્ષિત્ર મધ્યે આપ્યા છે, તથા જે જે તિર્થ કરના જેગલા શિષ્ય (જેઓને ચાગ બુદ્ધિ હોય) તેટલા પધંત્રા સિદ્ધાંત જાણવા. જેમ ઋષભદેવના ૮૪૦૦૦ પધંત્રા તથા મધ્ય ૨૨ તિર્થ કરના મખ્યાતા હગ્ગ પધંત્રા તથા મહાવીર સ્વામીના ૧૪ હગ્ગર પધંત્રા તથા સર્વ જગદ્ગના કર્યા, તથા પ્રત્યેક બુદ્ધના કર્યા પધંત્રા તે સર્વ કાલિક જાણવા, એ કાલિક શ્રુત.

૨ ઉત્કાલિક શ્રુત+ તે અનેક પ્રકારના છે તે દહુવૈકાલિક પ્રમુખ ૨૬ પ્રકારના શાસ્ત્રનાં નામ નક્ષિત્રમાં આપ્યા છે તે આદિ દહને અનેક પ્રકારના શાસ્ત્ર છે, પણ વર્તમાનમા ઘણા બચ્છેદ છે

દાદશાગ સિદ્ધાંત આચાર્યની પેટી સમાન, અતિત કાલે અનત જીવો આગ્રાએ આગધીને સસાગ દુખથી મુક્ત થયા વર્તમાનમાં મખ્યાતા જીવો દુખથી મુક્ત

*અથવા સમુચ્ચય બે પ્રકારે શ્રુત કહ્યા છે, તે અગપ્રવિષ્ટ (અગ પ્રવિષ્ટ) તથા અગપ્રાહિર [અનગ પ્રવિષ્ટ] ગમિક તથા અગમિકના ભેદમા સમાવેશ સૂત્રકારે કર્યો છે. મૂળમા જુદાં પણ નામ આપ્યા છે

૪૫કેલે પહોર તથા ચોથે પહોર સ્વાધ્યાય થાય તેને કાલિક શ્રુત કહીયે +અસ્વાધ્યાયનો વખત વર્ણ ચારે પહોરે સ્વાધ્યાય થાય માટે ઉત્કાલિક કહીયે

માય છે. અનાજન કામે જાણાએ આરાધી અનત જીવો કુળથી મુક્ત કરી
એમ સત્ત્વ વિધીને ત્રણે કાળ આથી સલામતી ગણવા વિશે જાણવું સુત્રજ્ઞાન
[દ્રવ્યસામર્ય] સદાકાળ બેઠા આથી છે.

સુત્રજ્ઞાન—સમુચ્ચય ચાર પ્રકારે છે. દ્રવ્યથી, કાળથી, કારણથી.

દ્રવ્યથી—મુદ્ધાની ઉપયોગે કરી સર્વ દ્રવ્ય જાણે દેખે, તે મદ્યને મી
તથા સ્વરૂપ આલેખને કરી

કેવલથી—મુદ્ધાની ઉપયોગે કરી, સત્ત્વ ક્ષેત્રની વાત જાણે, દેખે, પૂર્વજ્ઞ

કાલથી—મુદ્ધાની ઉપયોગે કરી સત્ત્વ કાલની વાત જાણે, દેખે.

કારણથી—મુદ્ધાની ઉપયોગે કરી, સર્વ કારણ જાણે દેખે.

પ્રતિ સુત્રજ્ઞાનનું વર્ણન

અવધિ જ્ઞાનનું વર્ણન

૧ અવધિ જ્ઞાનના મુખ્ય બે ભેદ—ભવમત્સ્યધિક, ક્ષાયોપશમિક

૧ ભવમત્સ્યધિકના બે ભેદ છે, ૧ નાશીતે, ૨ દેવ (ચાર પ્રકારના)

૧ કોય તે ભવ સમધી જ્ઞાત્યી ઉત્પન્ન થાય તે કાળના અત સુધી કોય

૨ ક્ષાયોપશમિકના બે ભેદ છે ૧ સચી મનુષ્યને, ૨ સચી વિર્જન

૫ એ દિવસે ક્ષયોપશમ કાવધી ઉત્પન્ન થાય તે અથવા ધર્માધિક મુલે કરી સર્વજ્ઞ
અવધારને ઉત્પન્ન થાય.

અવધિજ્ઞાનના છ પ્રકાર સંલેખથી જ્ઞાત છે તેના નામ ૧ અનુગામિક
૨ અનાતુગામિક. ૩ વર્ણમાનક ૪ કોયમાનક. ૫ પ્રતિપાત્રિ. ૬ અગ્નિપાત્રિ.

૧ અનુગામિક જ્ઞાત જાણ ત્યાં તે સામે આવે તે બે પ્રકારનું છે-૧
અતઃપ્રત ૨ અમ્બત.

૧ અતઃપ્રત અવધિજ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર.

૧ પુસ્ત અતઃપ્રત (પુસ્તો અતઃપ્રત) તે ધરીતના આગળ કાચક
કેવળમાં જાણે દેખે.

૨ નાર્તન અતઃપ્રત (મચ્છકો અતઃપ્રત) તે ધરીતના પૃષ્ઠ કાચક
કેવળમાં જાણે દેખે.

૩ પાશત અતઃપ્રત (પાસકો અતઃપ્રત) તે ધરીતના બે પાર્શ્વ કાચક
કેવળમાં જાણે દેખે.

અતઃપ્રત અવધિ ઉપર દર્શાવે છે. એમ ત્રણ પ્રકાર કરીને દેખે મુખ્ય
અગ્નિ આજ્ઞા તથા મહિમ્નુજ દ્વારનાં કરને આગળ કરી આવશે જાણે તે

આગળ દેખે જો પુઠે રાખે તો પુઠે દેખે તેમ જો પડખે ગળી ચાલે તો જો
પડખે દેખે જે પામે રાખે તે તરફ દેખે. બીજી બીજી બાજુ ન દેખે, એ ગહરય
છે વળી જે બાજુ તરફ જાણે દેખે તે બાજુ તરફ સંખ્યાતા, અમ ખ્યાતા યોજન
લગી જાણે દેખે

૨ મધ્યગત—તે સર્વ દિશી તથા વિદિશી તરફ (ચૌતરફ) સંખ્યાતા
યોજન લગી જાણે દેખે પૂર્વોક્ત દીપ પ્રમુખ ભાજન માથે મૂકીને ચાલે તો તે
ચૌતરફ દેખે તેમ

અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાન—તે જે સ્થાનમાં અવધિ જ્ઞાન ઉપજ્ય
હોય તે સ્થાને રહીને જાણે દેખે અન્યત્ર તે પૂ.પ જાય તો ન જાણે દેખે તે ચારે
દિશાએ સંખ્યાતા અસંખ્યાતા યોજન સંલગ્ન તથા અસંલગ્નપણે જાણે દેખે
જેમ કોઇ પુરૂષે દીપ પ્રમુખ અગ્નિનું ભાજન તથા મણિ પ્રમુખ કોઇ પણ સ્થાન
પ્રતિ મુક્યુ હોય તે તે ધ્યાન પ્રતિ ચૌતરક દેખે પણ અન્યત્ર ન દેખે તેમ
અનાનુગામિક અવધિ જ્ઞાન જાણવું

૩ વર્ધમાનક અવધિજ્ઞાન—તે પ્રશન્ત લેશ્યાના અધ્યવસાયે કરી, તથા
વિશુદ્ધ ચારિત્રના પરિણામે કરી, સર્વ પ્રકારે અવધિ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય તેને
વર્ધમાનક અવધિ જ્ઞાન કહિયે તે જઘન્યથી, સૂક્ષ્મ નિગોઠિઆ જીવે ત્રણ સમય
ઉત્પન્ન થયામાં શરીરની જે અવગાહના બાધી હોય એટલું ક્ષેત્ર જાણે, ઉત્કૃષ્ટથી
સર્વ અગ્નિના જીવ, સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્વાત, અપર્વાત એ ચાર જાતિના તે પણ
જે સમયે ઉત્કૃષ્ટ હોય તે અગ્નિના જીવ, અદેક આકાશ પ્રદેશે અતર રહત
મુકતા જેટલા અલોકમાં લોક જેવડા અસંખ્યાતા ખડ (ભાગ વિકલ્પ) ભરાય
તેટલું ક્ષેત્ર સર્વ દિશી વિદેશીએ દેખે અવધિ જ્ઞાન રૂપી પદાર્થ દેખે એ ગહરય
છે મધ્યમ અનેક જોડે છે તે કહે છે વૃદ્ધિ ચાગ પ્રકારે થાય ૧ દ્રવ્યથી ૨
ક્ષેત્રથી ૩ કાલથી ૪ ભાવથી તે આ પ્રમાણે,

૧ કાલથી જાણપણું વધે ત્યારે શેષ ત્રણ જોડાતું જાણપણું વધે.

૨ ક્ષેત્રથી જાણપણું વધે ત્યારે કાલની ભજના તથા દ્રવ્ય, ભાવના
જાણપણની વૃદ્ધિ થાય

દ્રવ્યથી જાણપણું વધે ત્યારે, કાલની તથા ક્ષેત્રની ભજના ભાવની વૃદ્ધિ

૪ ભાવથી જાણપણું વધે શેષ ત્રણ જોડાતી ભજના.

તે વિસ્તારથી સમજાવે છે, -સર્વ વસ્તુમાં કાલનું જાણપણું સૂક્ષ્મ છે, જેમ
કોઈ ચોથા આરાનો જન્મ્યો, નિરોગી બલિષ્ઠ શરીર, તે વજ્રમુખનારાય સહન-
નવાજો ઝોગણપચાસ પાનની બીડી લઇને તે ઉપર સારા લોહની સૂધ હોય તેણે

કરીને વિષે એ વિષય એક પાનથી બીજા પાનમાં સુષ્પ પદ્ધતિમાં અસંખ્ય
સમય થઈ ગયો છે એવો કાલ સૂક્ષ્મ છે. ૧ તેથી જેનું અસંખ્ય વાત બધું સૂક્ષ્મ છે
જેમ એક આયુષ્ય પ્રમાણે ક્ષેત્રમાં અસંખ્યથી મેલુ છે. બીજી મેલુમાં અસંખ્ય
આકાશ પ્રદેશ છે. સમય સમય પ્રતિ બીજા આકાશ પ્રદેશને અપહરણ તે વેલમાં
અસંખ્યતા કાલચક્ર વધી ગયું, તો એક મેલુ પૂરી થાય નહીં એવું ક્ષેત્ર સૂક્ષ્મ
છે. ૨ તેથી દ્રવ્ય અનતકુલ સૂક્ષ્મ છે એક આયુષ્ય પ્રમાણે ક્ષેત્રમાં અસંખ્ય
મેલુ બધું. આયુષ્ય પ્રમાણે લાંબી ને એક પ્રદેશ પ્રમાણે પહોળા તેમાં અસંખ્ય
આકાશ પ્રદેશ છે એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર અનત પરમાણુઓ તથા દિગ્દેશી
નિપ્રદેશી અનત પ્રદેશી, વાત્ ૨૪૦ પ્રમાણ દ્રવ્યો છે. તે દ્રવ્યમાંથી સમય સમય
પ્રતિ બીજા દ્રવ્ય અપહરણ અનત કાલચક્ર થાય તો પણ ખૂટે નહીં એવું દ્રવ્ય
ક્ષેત્રી સૂક્ષ્મ છે. ૩ દ્રવ્યથી આવ અનતકુલ સૂક્ષ્મ છે પૂર્વે કાલ મેલુમાં જે દ્રવ્ય
હતાં છે તે દ્રવ્યોમાં બીજા દ્રવ્યમાં અનત પર્યાય (ભાવ) છે. તે જેમ એક પરમાણુમાં
એક વર્ણ એક ગ્રંથ, એક રસ એ સ્પર્શ છે તેમાં એક વર્ણમાં અનત પર્યાય છે.
તે એક કુલ કાલ, દિગ્દેશ કાલ, ત્રિગુણ કાલો વાત્ અનતકુલ કાલો છે એમ
પાંચે ભાગમાં અનત પર્યાય છે એમ પાંચે વર્ણમાં એ ગ્રંથમાં પાંચ રસમાં ને
આઠ સ્પર્શમાં અનત પર્યાય છે. દિગ્દેશી રસમાં ૨ વર્ણ, ૨ ગ્રંથ, ૨ રસ, ૪
સ્પર્શ છે એ દ્રવ્ય ભેદમાં પણ પૂર્વે કાલ રીતિએ અનત પર્યાય છે એમ સર્વ દ્રવ્ય
પર્યાયની ભાવના કરવી એમ સર્વ દ્રવ્યના પર્યાય એકા કરીને પછી સમય સમય
પ્રતિ બીજા પર્યાયને અપહરણ અનત કાલચક્ર (ઉત્તરિણી-અવસરિણી) અ-
તારે પરમાણુ દ્રવ્યના પર્યાય કુલ થાય એમ દિગ્દેશી રસમાંના પર્યાય, ત્રિગુણી
રસમાંના પર્યાય, વાત્ અનત પ્રદેશી રસમાંના પણ અપહરણ અનત અનત
કાલચક્ર તથા તે પણ પૂર્ણ થાય નહીં (ખૂટે નહીં) એવો દ્રવ્યથી આવ સૂક્ષ્મ છે.
૪ ૧ કાલને ભણાવી ઉપમાં ૨ ક્ષેત્રને ભણાવી ઉપમાં ૩ દ્રવ્યને ભણાવી ઉપમાં
૪ ભાવને અસંખ્યભણાવી ઉપમાં સમજવાને આપી છે.

પૂર્વે જાર પ્રકારની પ્રક્રિયા રીત કરી તેમાં ક્ષેત્રથી અને કાલથી ઓ રીતે
પર્યાયન જ્ઞાન થાય તે કહે છે.

૧ ક્ષેત્રથી આયુષ્યનો અસંખ્યતાનો કાલ ગણે છે. તે કાલથી આવધિગત
અસંખ્યતાના ભણાવી પણ અતીત અનાગત બધું છે.

૨ ક્ષેત્રથી આયુષ્યનો અસંખ્યતાનો કાલ ગણે છે. તે કાલથી આવધિગત
અસંખ્યતાના ભણાવી વાત અતીત અનાગત બધું છે.

૩ ક્ષેત્રથી એક આયુષ્ય માત્ર ક્ષેત્ર ગણે છે, તે કાલથી આવધિગતમાં કાલ નહીં
ગણે છે.

- ૪ ક્ષેત્રથી પૃથક્ (એ થી નવ સુધી) આચુલની વાત જાણે દેખે તે કાલથી આવલિટા સંપૂર્ણ કાલની વાત અતીત અનાગત જાણે દેખે
- ૫ ક્ષેત્રથી એક હાથ પ્રમાણે ક્ષેત્ર જાણે દેખે, તે કાલથી અંતર્મુહૂર્ત (મુહૂર્તમાં ન્યૂન) કાલની વાત અતીત અનાગત જાણે દેખે.
- ૬ ક્ષેત્રથી ધનુષ્ય પ્રમાણ ક્ષેત્ર જાણે દેખે, તે કાલથી પ્રત્યેક મુહૂર્તની વાત જાણે દેખે
- ૭ ક્ષેત્રથી ગાઉ પ્રમાણ ક્ષેત્ર જાણે દેખે, તે કાલથી એક દિવસમા કાર્ધક ન્યૂન વાત જાણે દેખે
- ૮ ક્ષેત્રથી એક યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર જાણે દેખે, તે કાલથી પ્રત્યેક દિવસની વાત જાણે દેખે
- ૯ ક્ષેત્રથી પચીશ યોજના ક્ષેત્રના ભાવ જાણે દેખે; તે કાલથી પક્ષમા ન્યૂનની વાત જાણે દેખે
- ૧૦ ક્ષેત્રથી ભરત ક્ષેત્ર પ્રમાણે ક્ષેત્રના ભાવ જાણે દેખે, તે કાલથી પક્ષ (અર્ધ માસ) પૂર્ણની વાત જાણે દેખે
- ૧૧ ક્ષેત્રથી જમ્બુદ્વીપ પ્રમાણ ક્ષેત્રની વાત જાણે દેખે, તે કાલથી માસ એક ઝાઝગની વાત જાણે દેખે,
- ૧૨ ક્ષેત્રથી અઢી દ્વીપની વાત જાણે દેખે, તે કાલથી એક વર્ષની વાત જાણે દેખે
- ૧૩ ક્ષેત્રથી પંદરમા ઇચ્છ ક્ષેત્ર સુધી જાણે દેખે, તે કાલથી પૃથક્ વર્ષની વાત જાણે દેખે
- ૧૪ ક્ષેત્રથી સપ્તમા દ્વીપ સમુદ્રની વાત જાણે દેખે, તે કાલથી અપ્તમા કાલની વાત જાણે દેખે
- ૧૫ ક્ષેત્રથી સપ્તમા તથા અપ્તમા દ્વીપ સમુદ્રની વાત જાણે દેખે, તે કાલથી અપ્તમા કાલની વાત જાણે દેખે, એ પ્રમાણે ઉર્ધ્વલોક, અધ લોક, તિર્થકલોક એ ત્રણે લોકમાં વધતા વર્ધમાન પરિણામે અલોકમા અસપ્તમા લોક પ્રમાણે ખડો જાણવાની શક્તિ પ્રકટ થાય. એ વર્ધમાન અવધિ જ્ઞાન.

૪ હાથમાન અવધિ જ્ઞાન, તે અપ્રસૂત સ્ત્રીમાના પશ્ચિમે કરી જ્ઞાન કરી અવિશુદ્ધ ચાસ્તિના પશ્ચિમાધી (ચાસ્તિના મલિનપણાથી) વધારે અવધિ જ્ઞાનની હાનિ થાત છે. તેથી મન-તેને હાથમાનક અવધિ ઝડપી એ હાથમાન અવધિ જ્ઞાન

૫ પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન-એ પ્રાપ્ત થયું તે એક વખતે જ નાશ પડે જન્ય ૧ આંત્રુષનો અસંખ્યાતમો જ્ઞાન. ૨ આંત્રુષનો સંખ્યાતમો જ્ઞાન. વાલામ ૪ પૃથક્ વાલામ ૫ વિષ્ણુ, ૬ પૃથક્ વિષ્ણુ ૭ શુક્રા (નૃ) ૮ ૧ નૃ ૬ જન્ય ૧ પૃથક્ જન્ય. ૧૧ આંત્રુષ. ૧૨ પૃથક્ આંત્રુષ. ૧૩ ૫મ. પૃથક્ ૫મ. ૧૫ વહેત. ૧૬ પૃથક્ વહેત. ૧૭ હાથ. ૧૮ પૃથક્ હાથ. ૧૯ ૩ (મિ હાથ). ૨ પૃથક્ કૃષ્ણ. ૨૧ ધનુષ્ય. ૨૨ પૃથક્ ધનુષ્ય. ૨૩ ગાદી. ૨૪ ૫ ગાદી. ૨૫ ચોળન. ૨૬ પૃથક્ ચોળન. ૨૭ સો ચોળન. ૨૮ પૃથક્ સો ચોળ ૨૯ સદસ ચોળન ૩ પૃથક્ સદસ ચોળન. ૩૧ જસ ચોળન. ૩૨ પૃથક્ ચોળન. ૩૩ કોઠ ચોળન ૩૪ પૃથક્ કોઠ ચોળન. ૩૫ કોઠાકોઠ ચોળન. ૩૬ ૫ કોઠાકોઠ ચોળન એ પ્રમાણે ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનથી જુએ પછી નાશ પામે છે એક પ્રમાણે ક્ષેત્ર જુએ, પછી નાશ પામે દોષો જેમ પવનને યોગે કરી દોષ ન થાય તેમ. એ પ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન

૬ અપ્રતિપાતિ અવધિજ્ઞાન અવધિ જ્ઞાન-તે જાણુ જન્ય નહિ તે સજ્જ મોઢ રાજ્યોક જાણે દેખે, ન જાણેકમાં એક જાણેક પ્રદેશ માત્ર ક્ષેત્રની વાત જ દેખે તો પણ પડે નહિ. એમ એ પ્રદેશ તથા જલ પ્રદેશ ચાલત મોઢ પ્રય અસંખ્યાત અઠ નસુવાની સજ્જિ થાય તેને અપ્રતિપાતિ અવધિ જ્ઞાન ક્ષેત્ર જાણેકમાં ૨૦ પદાર્થ નથી. એ ત્યાં ૧૫ પદાર્થ હોત તો દેખત એટલે એ જાણવાની સજ્જિ છે એ જ્ઞાન તીર્થ પર પ્રયુજને જાણવાથી જ દોષ. એવળ ૩ પામ્યા પછી એ ઉપયોગ ન દોષ. એ છે એક અવધિજ્ઞાનના કક્ષા છે

સમુચ્ચય અવધિ જ્ઞાનના ચાર પ્રકાર છે. ૧ ક્ષમથી અવધિ ૨ જન્ય અનત ૩ પી ક્ષમ જાણે દેખે. ઉપર સર્વ ૩ પી ક્ષમ જાણે દેખે. ૪ ક્ષેત્ર અવધિ જ્ઞાનની જન્ય આંત્રુષનો અસંખ્યાતમો જ્ઞાન ક્ષેત્ર જાણે દેખે. ઉપર ૬ જેવાં અસંખ્યાત અઠો અમોઢમાં દેખે. ૭ ક્ષમથી અવધિ જ્ઞાનની જન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતમાં જાણની વાત જાણે દેખે. ઉપર અસંખ્યાત ઉચ્ચારિણી, અવધિજ્ઞાન અતીત અવધિજ્ઞાન કાણની વાત જાણે દેખે. ૮ જાણથી જન્ય અનત જાણને જાણે દેખે. ૯ જાણના અનતમાં જાણને જાણે દેખે (વર્ણાશિષ પર્વાવતે)

અવધિ જ્ઞાનનો વિષય (દેખવાની શક્તિ.)

વિષય	૧ રત્નપ્રભા	૨ શક્ટપ્રભા	૩ વાલિકપ્રભા	૪ પદ્મપ્રભા	૫ ધૃત્રપ્રભા	૬ તમ-પ્રભા	૭ તમ-તમ-પ્રભા
જ્યેષ્ઠ સેત્ર દેખે તે	૩૫ ગાઠિ	૩ ગાઠિ	૨૫ ગાઠિ	૨ ગાઠિ	૧૫ ગાઠિ	૧ ગાઠિ	૧૫ ગાઠિ
ઉત્તર સેત્ર દેખે તે	૪ ગાઠિ	૩૫ ગાઠિ	૩ ગાઠિ	૨૫ ગાઠિ	૨ ગાઠિ	૧૫ ગાઠિ	૧ ગાઠિ

વિષય	અસર કેમાર	૬ નિકાલ્યંતર	તિર્યંચ પદ્મોદ્રિય સંયો	સંયો મનુષ્ય	ઓતિષી	દેવલોક ૧-૨	દેવલોક ૧-૨
જ્યેષ્ઠ દેખે	૨૫ ચોજન	૨૫ ચોજન	અગ્નિમનો અસ પ્યાતા ભાગ	અગ્નિમનો અસ પ્યાતા ભાગ	સ પ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	અગ્નિમનો અસ પ્યાતા ભાગ	અગ્નિમનો સ પ્યાતા ભાગ
ઉત્તર દેખે	અસ પ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	સ પ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	અસ પ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	અસ પ્યાતા અગ્નિમનો અસ પ્યાતા અગ્નિમનો	"	અગ્નિમનો અસ પ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર	અગ્નિમનો શક્ટપ્રભાનો સેત્રના ચરમાત

વિષય	દેવસોક ૫-૬	દેવસોક ૭-૮	દેવસોક ૯-૧૧-૧૨	પરોક્ષી છત્રી મેવેયક	૧૭-૮-૯ મેવેયક	૫ અનુસાર વિભાગ
નવમ દેવે	આગ્રહનો અસખ્યાત ભાગ	આગ્રહનો અસખ્યાત ભાગ	આગ્રહનો અસખ્યાત ભાગ	આગ્રહનો અસખ્યાત ભાગ	આગ્રહનો અસખ્યાત ભાગ	અહિંદ રાજ્યોમાં કાલિદાસો દેવે
અષ્ટમ દેવે	ત્રીજી નરકનો દેવે અસખ્યાત	ત્રીજી નરકનો દેવે અસખ્યાત	પ્રથમી નરકનો દેવે અસખ્યાત	છત્રી નરકનો દેવે અસખ્યાત	ચાતમી નરકનો દેવે અસખ્યાત	

વૈભાવિક હોયો પોતપોતાના વિભાગની પ્વજ સુધી દેવે ત્રિજા ભોગમાં અસખ્યાત દાણ સમૂહ દેવે ચત્રમા
અધિસોક આથી રહ્યું છે.

હતિ વિષયદ્વાર સંપૂર્ણ

૧ અસવિધાન નરકની- દેવોને તિર્થેચમાં મનુષ્યમાં	આત્મનર વાલો વાલો	મુલ વાલો વાલો
--	------------------------	---------------------

૨ અસવિધાન નાગની દે તા તિર્થેચ મનુષ્ય	દેવવા વાલો વાલો	સર્વથી વાલો
---	-----------------------	----------------

- ૧ અસવિધાન આત્મનર માલ દાણ વચ્ચે અસવે
- ૨ અસવિધાન દેવવા અસવા વચ્ચે અસવે

સ સ્થાન અવધિજ્ઞાનનો દેખવાનો આકાર, ૧ નારડી અવધિ ત્રાપાને આકારે છે ૨ ભવનપતિને પાલાને આકારે છે ૩ તિર્થચ તથા મનુષ્યને અનેક પ્રકારે છે ૪ વ્યતરને પટહુ-વાણત્રને આકારે છે ૫ જ્યોતિષીને આલરને આકારે છે ૬ બાર દેવલોકના દેવને ઉર્ધ્વ મૂળને આકારે છે ૭ નવ મેવેયકને કુલની ચ ગેરીને આકારે છે ૮ પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવને અવધિ કુલુકીને આકારે છે

નારડી દેવને—અવધિજ્ઞાન—૧ અનુભામિક, ૨ અનાનુભામિક, ૩ અવ-વસ્થિત, એ ત્રણ પ્રકારનું છે

મનુષ્ય ને તિર્થચને અવધિજ્ઞાન—૧ અનુભામિક, ૨ અનાનુભામિક, ૩ વર્ધ-માનક, ૪ હાથમાનક, ૫ પ્રતિપાતિ, ૬ અપ્રતિપાતિ, ૭ અવસ્થિત, ૮ અનવસ્થિ છે

એ વિષય દ્વાર પ્રમુખ પ્રજાપના સુત્રના ૩૪ મા પદથી લખ્યો છે નંદિસૂત્ર મધ્યે સંક્ષેપમા

ઇતિ અવધિ જ્ઞાનનું વર્ણન સંપૂર્ણ.

મનઃપર્યવ જ્ઞાનનો વિસ્તાર

આત્ર મન ના ચાર પકાર જાણવા

૧ લબ્ધિમન તે અનુત્તરવાસી દેવાને હોય.

૨ સસામન તે સસી મનુષ્ય ને સસી તિર્થચને હોય

૩ વર્ગજ્ઞામન તે નારડી ને અનુત્તર વિમાનવાસી વિના બીજા દેવાને હોય

૪ પર્યાયમન : તે મન પર્યવ જ્ઞાનીને હોય.

મનઃપર્યવ જ્ઞાન કોને ઉત્પન્ન થાય તે.

૧ મનુષ્યને ઉત્પન્ન થાય, અમનુષ્યને ન થાય

૨ સસી મનુષ્યને ઉત્પન્ન થાય, અસસી મનુષ્યને ન થાય

૩ કર્મભૂમિ સસી મનુષ્યને ઉત્પન્ન થાય, અકર્મભૂમિ સસી મનુષ્યને ન થાય

૪ કર્મભૂમિમાં સખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળાને ઉત્પન્ન થાય, પણ અસખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળાને ઉત્પન્ન ન થાય

૫ સખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યમાં પર્યાસિને ઉત્પન્ન થાય અપર્યાસિને ન થાય.

૬ પર્યાસિમાં પણ સમદષ્ટિને ઉત્પન્ન થાય મિથ્યાદષ્ટિ ને સમમિથ્યાદષ્ટિને ન થાય

૭ સમદષ્ટિમાં પણ સચિત્તને ઉત્પન્ન થાય પણ અપ્રતિ સમદષ્ટિ ને દેશવતિ-વાળાને ઉત્પન્ન થાય.

૮ સચિત્તમાં પણ અપ્રમત સચિત્તને ઉત્પન્ન થાય, પ્રમત સચિત્તને ન થાય

૬ અમત સમતિમાં પણ સન્ધિવાનને કૃત્ય ન થાય અસન્ધિવામાને ન જ
મનપર્યવ જ્ઞાન થી પ્રકારે છે — ૧ અશુભતિ મનપર્યવ જ્ઞાન,
વિપુલમતિ મનપર્યવ જ્ઞાન અશુભતિ તે સામાન્યજ્ઞે જ્ઞે વિપુલમતિ
વિશેષજ્ઞે જ્ઞે

મનપર્યવ જ્ઞાન સમુપજ્ઞ આર પ્રકારે છે — ૧ કાળથી, ૨ દેવ
૩ કાળથી ૪ કાળથી

૧ કાળથી, અશુભતિ જ્ઞાન જ્ઞાન પ્રકારે રહેલી રહે જ્ઞે દેવે તે સામાન્ય
વિપુલમતિ તેથી અધિક સ્પષ્ટજ્ઞે નિર્ણય સહિત જ્ઞે દેવે

૨ દેવજ્ઞ અશુભતિ જ્ઞાન અશુભનો અસપ્ષાતમા કાળ કૃત્ય
અમતમાના પ્રથમ કાળનો કાળનો નાનો પ્રકારે તેના કાળ તમા કાળ, જ્ઞે સમ
પૃથ્વીથી ૧ મોજન નાચે દેવે કૃત્યજ્ઞાતિથીના કાળના તમા કાળ
જ્ઞે સમમતિથી ૬ મોજન કૃત્ય દેવે વિષ્ણુ દેવે તે મનુષ્ય દેવે
દીપ તમા ૭ સમુદ્રને વિષે સતી ૪ ચેદિના મનોજ્ઞ કાળ જ્ઞે
વિપુલમતિ તે (અશુભતિ)થી જ્ઞાતિ અશુભ આ વિશેષ સ્પષ્ટ નિર્ણય જ્ઞે
જ્ઞે દેવે

૩ કાળથી, અશુભતિ જ્ઞાન પશ્ચાત્તમા અસપ્ષાતમા કાળથી
જ્ઞે દેવે કૃત્ય પશ્ચાત્તમા અસપ્ષાતમા કાળથી જ્ઞાતિ જ્ઞાન
જ્ઞે દેવે વિપુલમતિ તે (અશુભતિ)થી વિશેષ સ્પષ્ટ નિર્ણય સહિત નિ
જ્ઞે દેવે

૪ કાળથી, અશુભતિ તે જ્ઞાન જ્ઞાન કૃત્યના કાળ (અશુભતિ)થી
જ્ઞે દેવે, કૃત્ય સર્વ કાળોના જ્ઞાતિ કાળે જ્ઞે દેવે વિપુલમતિ તેથી
નિર્ણય સહિત વિશેષ અધિક જ્ઞે દેવે

મનપર્યવ જ્ઞાની જ્ઞાતિ દીપમાં રહેલા સતી ૪ ચેદિના મનોજ્ઞ કાળ
જ્ઞે ૭ અમતમાથી જ્ઞે મુખારો દેવે જ્ઞાતિના નિર્ણય કાળ તેમ જ્ઞે
કાળથી દેવે ૭

કૃતિ મનપર્યવ જ્ઞાન સ પૂર્ણ

કેવળ શાનતુ વર્ણન.

કેવળ શાનતુમાં કોઈ ૧ અવસ્થા કેવળ શાન ૨ સિદ્ધ કેવળ
અવસ્થા કેવળ શાનના મે જ્ઞે ૧ સયોગી અવસ્થા કેવળ શાન વિશેષ તેને સિ
સતી જ્ઞાતિના સિદ્ધ કેવળ શાનના મે જ્ઞે ૧ જ્ઞાનતર સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન
અવસ્થા સિદ્ધ કેવળશાન તેને વિસ્તાર સતી જ્ઞાતિના તે કેવળ શાન સુધી
આર પ્રકારે છે ૧ કાળથી ૨ દેવથી, ૩ કાળથી ૪ કાળથી

૧ દ્રવ્યથી કેવળજ્ઞાની સર્વ રૂપી અરૂપી દ્રવ્ય જાણે દેખે.

૨ ક્ષેત્રથી કેવળજ્ઞાની સર્વ ક્ષેત્ર (સોકાલોક)ની વાત જાણે દેખે

૩ કાળથી કેવળજ્ઞાની સર્વ કાળની ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન એ ત્રણ કાળની વાત જાણે દેખે.

૪ ભાવથી કેવળજ્ઞાની સર્વ રૂપી અરૂપી દ્રવ્યના ભાવને અનંત ભાવે સર્વ પ્રકારે જાણે દેખે

કેવળજ્ઞાન આવરણરૂઢિત વિશુદ્ધ લોકાલોક પ્રકાશક એક જ પ્રકારે સર્વ કેવળજ્ઞાને હોય.

ઇતિ કેવળ જ્ઞાન સંપૂર્ણ.

ઇતિ પાંચ જ્ઞાનનું વિવેચન સંપૂર્ણ

(૧૩) ત્રેવિશ પદવી.

નવ ઉત્તમ પદવી, સાત એકેન્દ્રિય રત્નની પદવી, સાત પાંચેન્દ્રિય રત્નની પદવી
પ્રથમ નવ ઉત્તમ પદવીનાં નામ.

૧ તીર્થાંકની પદવી, ૨ ચક્રવર્તીની પદવી, ૩ વાસુદેવની પદવી, ૪ બલદેવની પદવી, ૫ માહલિકની પદવી, ૬ કેવળીની પદવી, ૭ સાધુની પદવી, ૮ શ્રાવકની પદવી, ૯ સમક્ષિતની પદવી

સાત એકેન્દ્રિય રત્નનાં નામ.

૧ ચક્ર રત્ન, ૨ છત્ર રત્ન, ૩ ચમર રત્ન, ૪ દુડ રત્ન, ૫ ખડગ રત્ન, ૬ મણિ રત્ન, ૭ કાકણ રત્ન

સાત પાંચેન્દ્રિય રત્નનાં નામ.

૧ સેનાપતિ રત્ન, ૨ ગાયાપતિ રત્ન, ૩ વાધિક રત્ન, ૪ પુરોહિત રત્ન, ૫ સ્ત્રી રત્ન, ૬ ગજ રત્ન, ૭ અશ્વ રત્ન એ ચૌદ રત્ન ચક્રવર્તીને હોય

એ ચૌદ રત્ન, ચક્રવર્તીનું જે જે કાર્ય કરે છે તે

સબંધી વિવેચન.

પ્રથમ સાત એકેન્દ્રિય રત્ન

૧ ચક્ર રત્ન—છ ખંડ સાધવાનો માર્ગ દેખાડે, ૨ છત્ર રત્ન—અડતાલિશ ગાઉ સુધી છાયા કરે, ૩ ચમર રત્ન—નદી વગેરે જળાશય ઉપર નાવ માફક કામ

કરે. ૪ દૈવ રત્ન-ગુણના સ્તવાનુ ઉપાદે, ૫ અદ્ય રત્ન-સ્તુતિ દેવે, ૬ મહિ રત્ન-હસ્તિ રત્નના કપાલપર નાધિવાસી પ્રકાશ બાપે, ૭ કાલ્પ રત્ન-ગુણ બોજન બોજનને અતરે વસુલાકારે પસવાસી સમ્મલન સમાન પ્રકાશ બાપે.

સાત પચ્ચેદિય રત્ન.

૧ સેનાપતિ રત્ન, દેશ ઉપર વિજય મેળવે ૨ ગ્રામાપતિ રત્ન એવીશ જ્ઞાતિનાં ધાન્ય નિપજાવે ૩ વાર્ષિક રત્ન, મેતાલીશ સુમિત્રા બાવાસ, પૂજ વગેરે જનાવે, ૪ પુરોહિત રત્ન, વાળા બા કુચે, વિષ ટાલે, શાન્તિ કમ કરે, પર્વતના સબળાવે, ૫ સ્ત્રી રત્ન, વિષમના ઉપબોજમાં બાવે, ૬-૭ મજ રત્ન તે અથ રત્ન, એ બે મેસવાને કામ બાવે.

ચૌદ રત્ન કયા જન્મ હે છે તે.

૧ મજ રત્ન, ૨ જ્ઞ રત્ન ૩ દૈવ રત્ન, ૪ અદ્ય રત્ન એ ચાર રત્ન ચક્રવર્તીનાં આશુવલ્લભમાં ઉત્પન્ન થાય.

૧ મર્મ જન, ૨ મહિ રત્ન, ૩ કાલ્પ રત્ન, એ ત્રણ ચક્રવર્તીનાં અગરમાં ઉત્પન્ન થાય.

૧ સેનાપતિ રત્ન, ૨ ગ્રામાપતિ રત્ન, ૩ વાર્ષિક રત્ન, ૪ પુરોહિત રત્ન, એ ચાર રત્ન ચક્રવર્તીનાં નગરમાં ઉત્પન્ન થાય.

૧ સ્ત્રી રત્ન વિદ્યાધરની શિષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય.

૧ મજ રત્ન તે ૨ જ્ઞ રત્ન એ બે મેતાલર્થ પર્વતના સૂળમાં ઉત્પન્ન થાય.

ચૌદ રત્નની આવગાહનાનું પ્રમાણ.

૧ મજ રત્ન, ૨ જ્ઞ રત્ન, ૩ દૈવ રત્ન એ ત્રણ રત્ન એક ખનુખ પ્રભે હોય. ચમ રત્ન બે હાથનું હોય. અદ્ય રત્ન પચાસ આશુલ હાથુ, સેવ જાણુ પહેળું જર્મ આશુલ બાક હોય તે ચાર આશુલની મુદિ હોય. મહિ રત્ન આ આશુલ હાથુ બે આશુલ પહેળું તે તેને ત્રણ ખૂણા હોય, કાલ્પ રત્ન ચાર આશુલ હાથુ, ચાર આશુલ પહેળું ચાર આશુલ હાથુ તેને ૭ તમ, બાક ખૂણા, નર હાસ્યે, સેનીની એસ્કને બાકારે હોય.

સાત પચ્ચેદિય રત્નનું પ્રમાણ.

૧ સેનાપતિ, ૨ ગ્રામાપતિ ૩ વાર્ષિક ૪ પુરોહિત, એ ચાર રત્ન ચક્રવર્તીની અવગાહના પ્રમાણે હોય. આ રત્ન, ચક્રવર્તીની ચાર આશુલ ત્રણ હોય. મજ રત્ન ચક્રવર્તીની નમણે. ઉચે હોય. જ્ઞ રત્ન કમળી પૂજા હોય એ સે બાક આશુલ હાથુ હોય, તેને ત્રણ આશુલની પરિધિ (પેરાવો) છે ૨

જમીનથી એંશી આગુલ ઉચો, સોળ આગુલની જઘા, વીશ આગુલની શુભ, ચાગ આગુલના ઢીંચણ, ચાગ આગુલની ખરી, ચાર આગુલના કાન, અગીસ આગુલનુ મુખ છે

એ ત્રેવિશ પદવીના નામ તથા ચક્રવર્તીના ચૌદ રતનનું વિવેચન કહ્યું નરકાદિક ચાર ગતિમાંથી નીકળી જવો ત્રેવીશ પદવીમાં કેટલી ને કઈ પદવી પામે તેના પંદર બોલ.

- ૧ પહેલી નરકથી નીકળી જવ ત્રેવીશ પદવી માહેની સોળ પદવી પામે તેમા સાત એકેદ્રિય રતન નહિ
- ૨ બીજી નરકથી નીકળી જવ પદ્મ પદવી પામે તે સાત એકેદ્રિય ને ચક્રવર્તી એ આઠ નહિ
- ૩ ત્રીજી નરકથી નીકળી જવ તેગ પદવી પામે તે સાત એકેદ્રિય ને ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ એ દશ નહિ
- ૪ ચોથી નરકથી નીકળી જવ બાગ પદવી પામે, તે ઉપગની દશ ને તીર્થ કર એ અગીઆગ નહિ
- ૫ પાચમી નરકથી નીકળી જવ અગીઆગ પદવી પામે તે ઉપગની અગીઆગ ને દેવળી એ બાર નહિ
- ૬ છઠી નરકથી નીકળી જવ દશ પદવી પામે, તે ઉપરની બાર ને સાધુ એ તેર નહિ,
- ૭ સાતમી નરકથી નીકળી જવ ત્રણ પદવી પામે તે ૧ ગજ, ૨ અશ્વ ૩ સમકિત, એ ત્રણ પામે સમકિત પામે તો તીર્થ અમા, મનુષ્ય તો થાયજ નહિ
- ૮ ભવનપતિ, વાણવ્યતર જ્યોતિષી નીકળી જવ એકવીશ પદવી પામે, તે તીર્થ કર, વાસુદેવ એ બે નહિ
- ૯ પહેલા, બીજા દેવલોકથી નીકળી જવ ત્રેવીશ પદવી પામે
- ૧૦ ત્રીજાથી આઠમા સુધીના દેવલોકથી નીકળી જવ સોળ પદવી પામે, તેમા સાત એકેદ્રિય રતન નહિ
- ૧૧ નવમા દેવલોકથી તે નવમી અવેચક સુધીથી નીકળી જવ ચૌદ પદવી પામે, તે સાત એકેદ્રિય રતન, ગજ ને અશ્વ એ નવ નહિ
- ૧૨ પાચ અતુતર વિમાનથી નીકળી જવ આઠ પદવી પામે, તે સાત એકેદ્રિય રતન, સાત-પ એદ્રિય રતન ને વાસુદેવ એ પદ્મ નહિ
- ૧૩ પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ, મનુષ્ય, તીર્થ ચ-પ એદ્રિયથી નીકળી જવ આગણીશ પદવી પામે, તે તીર્થ કર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ બળદેવ એ ચાર નહિ

૧૪ તેજસ, વાયુથી નીકળી છવ નવ પદવી પામે, તે સાત એકેદ્રિય, ત્રણ અને અથ એ નવ પામે

૧૫ ત્રણ વિશ્વેદ્રિયથી નીકળી છવ બહાર પદવી પામે, તે તીર્થંકર, ચક્રવર્તી વાસુદેવ, ભયદેવ, કેવળ એ પાંચ નહિ.

એ નરકાદિક અતિથી આવ્યો છવ જેટલી પદવી પામે તે કમ્પ

કમ્પ કમ્પ પદવીવાળો છવ નરકાદિક બાર ગતિમા બાપ તે

૧ પહેલી બીજી ત્રીજી ચોથી એ ચાર નરકમાં અમીચાર પદવીનો બાપ તે ૭ પચોદશ રાજા ૮ અર્ચવત્ ૬ વાસુદેવ, ૧ સમક્ષિત દશિ, ૧૧ મોક્ષિ રા ૧ એ અમીચાર.

૨ પાંચમી, છઠી નરકમાં નવ પદવીનો બાપ તે સાત ૫ એદ્રિય સ્ત્રીમાંથી અ ને અથ એ બે વિના શૈવ ૫, ૬ ચક્રવર્તી ૭ વાસુદેવ, ૮ સમક્ષિત, ૬ મોક્ષિ રાજા એ નવ.

૩ સાતમી નરકમાં સાત પદવીનો બાપ તે સાત ૫ એદ્રિય સ્ત્રીમાંથી અથ અથ અંત્રી એ ત્રણ વિના શૈવ ૪ ૫ ચક્રવર્તી ૬ વાસુદેવ, ૭ મોક્ષિ રાજા એ સાત.

૪ બવનવતિ વાસુદેવ તર અંત્રીથી ને પહેલાથી બાપમા દેવસેકમાં છ રાજાનો નથ, તે સાત ૫ એદ્રિય રાજામાંથી આ વિના શૈવ ૬ ૭ સાધુ, ૮ અર્ચ ૬ સમક્ષિત ૧ મોક્ષિ રાજા એ છ.

૫ નવમાથી બારમા દેવસેક સુધીમાં બાપ પદવીનો બાપ, તે સાત ૫ એદ્રિય સ્ત્રીમાંથી અ અથ, અથ એ ત્રણ વિના શૈવ ૪ ૫ સાધુ ૬ મોક્ષ ૭ સમક્ષિત, ૮ મોક્ષિ રાજા એ બાપ.

૬ નવ દેવેશકમાં સાત પદવીનો બાપ તે બાર અર્ચ પદવી કહી તેમાંથી અથ વિના સાત બાપ.

૭ પાંચ અનુત્તર વિમાનમાં બે રાજાનો બાપ તે સાધુ ને સમક્ષિત એ બે.

૮ પાંચ સ્થાવરમાં ચૌદ પદવીનો બાપ તે સાત એકેદ્રિય સ્ત્રી ને સાત ૫ એદ્રિય રાજામાંથી અ વિના શૈવ ૧ એ ૧૩ ને મોક્ષિ રાજા એ ચૌદ.

૯ ત્રણ વિશ્વેદ્રિય, તીર્થંકર, ચક્રવર્તી એટલામાં પદર પદવીનો બાપ, તે જેટલી ચૌદ ને ૧ સમક્ષિત એ પદર.

સહી, અસહી તીર્થંકર, ચક્રવર્તી વચ્ચેમાં ત્રેવીશ પદવી

મોક્ષની જે જે પદવી સામે તેના ૫૫ બાપ

૧ સત્રીમાં ૧૫ પદવી બાપે તે ૧૦૦ નરકાદિક - ૧૦૦ નરકાદિક એ બાપ નહિ

- ૨ અસંસીમા ૮ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય ગત્ત ને સમક્રિત એ આદ
- ૩ તીર્થ કર્મા ૬ પદવી લાભે, તે ૧ તીર્થ કર્મ, ૨ ચક્રવર્તિ, ૩ કેવળી, ૪ સાધુ, ૫ સમક્રિત, ૬ માડલિક એ ૭ લાભે
- ૪ ચક્રવર્તીમા ૬ પદવી લાભે, તે તીર્થ કર્મની કહી તે પ્રમાણે.
- ૫ વાસુદેવ ૩ પદવી લાભે, તે ૧ વાસુદેવ, ૨ માડલિક, ૩ સમક્રિત, એ ત્રણ
- ૬ બળદેવમા ૫ પદવી લાભે તે ૧ બળદેવ, ૨ કેવળી ૩ માધુ, ૪ સમક્રિત, ૫ માડલિક એ પાત્ર
- ૭ માડલિકમા ૯ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવી
- ૮ મનુષ્યમા ૧૩ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવી ને સાત પંચેદ્રિય ગત્તમાથી ગત્ત, અશ્વ સ્ત્રી એ ત્રણ વિના શેષ ૪, એ ૧૩
- ૯ મનુષ્યાણીમા ૫ પદવી લાભે, ને ૧ સ્ત્રીગત્ત ૨ શ્રાવક ૩ સમક્રિત ૪ માધવી, ૫ કેવળી એ પાત્ર
- ૧૦ તિર્થંચમા ૧૧ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય ગત્ત. ૮ ગત્ત ૯ અશ્વ, ૧૦ શ્રાવક, ૧૧ સમક્રિત, એ અગીયા
- ૧૧ તિર્થંચાણીમા ૨ પદવી લાભે, ૧ સમક્રિત, ૨ શ્રાવક એ એ
- ૧૨ સવેદીમા ૨૨ પદવી લાભે, તે કેવળી નહિ
- ૧૩ સ્ત્રી વેદમા ચાર પદવી લાભે, તે ૧ સ્ત્રીગત્ત, ૨ શ્રાવિકા, ૩ સમક્રિત ૪ માધવી એ આ
- ૧૪ પુરુષ વેદમા ૧૪ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય ગત્ત, કેવળી ને સ્ત્રીગત્ત એ નવ નહિ
- ૧૫ અવેદીમા ૪ પદવી લાભે, તે ૧ તીર્થ કર્મ ૨ કેવળી, ૩ સાધુ, ૪ સમક્રિત એ આ
- ૧૬ નરક ગતિમા એક પદવી લાભે તે સમક્રિતની
- ૧૭ તિર્થંચ ગતિમા ૧૧ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય ગત્ત ને ૮ ગત્ત, ૯ અશ્વ, ૧૦ શ્રાવક, ૧૧ સમક્રિત એ અગીયા
- ૧૮ મનુષ્ય ગતિમા ૧૪ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવી ને સાત પંચેદ્રિય ગત્તમાથી ગત્ત, અશ્વ એ એ વિના ચૈદ

- ૧૬ દેવગતિમાં એક પદ્યો લાભે, તે સમકિતની.
- ૨૦ બાહ્ય ક્રમ વેદમાં ૨૧ પદ્યો લાભે, તે તીર્થંકર ને કેવળી એ મે નહિ.
- ૨૧ સાત ક્રમ વેદમાં ૨ પદ્યો લાભે, તે સાધુ સમકિત એ એ.
- ૨૨ ચાર ક્રમવેદમાં ચાર પદ્યો લાભે, તે ૧ તીર્થંકર ૨ કેવળી, ૩ સાધુ ૪ સમકિત એ ચાર.
- ૨૩ અધ્યયન અવગ્રહનામાં એક પદ્યો લાભે તે સમકિત.
- ૨૪ મધ્યમ અવગ્રહનામાં ૧૪ પદ્યો લાભે તે ત્રણ કિતમ પદ્યો સાત ૧ એકિતિ રત્નમણી ત્રણ અધ્ય એ એ વિના રોષ ૫ એ મોદ.
- ૨૫ કુદૃષ્ટ અવગ્રહનામાં એક પદ્યો લાભે, તે સમકિત.
- ૨૬ બહી દીપમાં જેવીક પદ્યો લાભે.
- ૨૭ બહી દીપ નકાર લાભે તે ૧ કેવળી ૨ સાધુ, ૩ આવક ૪ સમકિત એ ચાર.
- ૨૮ અભ્યક્ષેત્રમાં મધ્યમ પદ્યો લાભે તે સાત એકિતિ રત્ન સાત પદ્યકિતિ રત્ન ને અધ્યર્તી એ ૧૫ નહિ.
- ૨૯ કલ્પ ક્ષેત્રમાં કુદૃષ્ટ ૩૧ પદ્યો લાભે, તે વાસ્તુદેવ, નસદેવ એ મે નહિ.
- ૩૦ ઉપ્પ સોદમાં ૫ પદ્યો લાભે, તે ૧ કેવળી, ૨ સાધુ ૩ આવક ૪ સમકિત ૫ મોદિષ એ પાંચ.
- ૩૧ અધ્યક્ષેત્ર તથા ત્રાજી સોદમાં ૨૩ પદ્યો લાભે.
- ૩૨ સ્વપદ્ધિતમાં ૪ પદ્યો લાભે, તે ૧ તીર્થંકર, ૨ કેવળી ૩ સાધુ ૪ સમકિત એ ચાર.
- ૩૩ અન્યનિતમાં ૪ પદ્યો લાભે તે ૧ કેવળી ૨ સાધુ ૩ આવક ૪ સમકિત એ ચાર.
- ૩૪ મુદરધર્મિત અનુષ્ઠામાં ૧૪ પદ્યો લાભે તે ત્રણ કિતમ પદ્યો સાત ૧ એકિતિ રત્નમણી ત્રણ ને અધ્ય એ એ વિના મોદ.
- ૩૫ સમકિતમાં ૮ પદ્યો લાભે, તે સ્વતઃ એકિતિ રત્ન ને સમકિત એ ત્રણ.
- ૩૬ અન્યનમાં ૧૬ પદ્યો લાભે તેમાં સાત એકિતિ રત્ન નહિ.
- ૩૭ અન્યનમાં ૮ પદ્યો લાભે તે સાત એકિતિ રત્ન ને સમકિત એ ચાર.
- ૩૮ એકિતિમાં ૭ પદ્યો લાભે, તે સ્વતઃ એકિતિ રત્ન.

- ૩૯ વિકલેદ્રિયમા ૧ પદવી લાભે તે સમકિત
- ૪૦ પંચેદ્રિયમા ૧૫ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય રત્ન ને કેવળી એ આપ વિના
- ૪૧ અનિંદ્રિયમા ૪ પદવી લાભે, તે ૧ તીર્થ કર, ૨ કેવળી, ૩ સાધુ ૪ સમકિત એ ચાર
- ૪૨ સયતિમા ૪ પદવી લાભે, તે અનિંદ્રિય પ્રમાણે
- ૪૩ અસંયતિમા ૨૦ પદવી લાભે, તે ૧ કેવળી, ૨ સાધુ, ૩ શ્રાવક, એ ત્રણ વિના
- ૪૪ સયતામંયતિમા ૧૦ પદવી લાભે, તે સાત પચેદ્રિય રત્નમાથી સ્ત્રી વગર ૬
૭ બળદેવ, ૮ શ્રાવક, ૯ સમકિત, ૧૦ માર્ગલિક એ પંચ
- ૪૫ સમકિત દહિટમા ૧૫ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય રત્ન ને સ્ત્રી વિના
- ૪૬ મિથ્યા દાષ્ટમા ૧૭ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય રત્ન એ ૧૪, ૧૫ ચક્રવર્તી
૧૬ વાસુદેવ, ૧૭ માર્ગલિક એ સત્તર
- ૪૭ મતિ શ્રુત, ને અવધિ જ્ઞાનમા ૧૪ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવીમાથી કેવળી
વિના ૮ સાત પચેદ્રિય રત્નમાથી સ્ત્રી વિના ૬, એ ચૌદ
- ૪૮ મન પર્યાવ જ્ઞાનમા ૩ પદવી લાભે, તે ૧ તીર્થ કર, ૨ સાધુ ૩ સમકિત એ ત્રણ
- ૪૯ કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શનમા ૪ પદવી લાભે, તે ૧ તીર્થ કર, ૨ કેવળી, ૩
સાધુ, ૪ સમકિત એ ચાર
- ૫૦ મતિ શ્રુત અગ્નાનમા ૧૭ પદવી લાભે, તે સાત એકેદ્રિય રત્ન, સાત પચેદ્રિય
રત્ન એ ૧૪, ૧૫ ચક્રવર્તી, ૧૬ વાસુદેવ, ૧૭ માર્ગલિક, એ સત્તર
- ૫૧ વિભંગ જ્ઞાનમા ૬ પદવી લાભે તે સાત પચેદ્રિય રત્નમાથી સ્ત્રી વિના ૬,
૭ ચક્રવર્તી, ૮ વાસુદેવ ૯ માર્ગલિક એ નવ
- ૫૨ અક્ષુદ્ધર્શનમા ૧૫ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવીમાથી કેવળી વિના ૮ ને ૭
પંચેદ્રિય રત્ન એ પદ્મ
- ૫૩ અચક્ષુદ્ધર્શનમા ૨૨ પદવી લાભે તેમા કેવળી નહિ
- ૫૪ અવધિ દર્શનમા ૧૪ પદવી લાભે, તે નવ ઉત્તમ પદવીમાથી કેવળી વિના ૮
ને ૭ પચેદ્રિય રત્નમાથી સ્ત્રી વિના ૬, એ ચૌદ
- ૫૫ નપુસક લિંગમાં ૫ પદવી લાભે, તે ૧ કેવળી, ૨ સાધુ, ૩ શ્રાવક, ૪ સમકિત,
૫ માર્ગલિક એ પાંચ

ધતિ ત્રેવિશ પદવી સંપૂર્ણ.

પાંચ શરીર

શ્રી મહાપદ્મ સૂત્રના ૨૧ માં પદમાં પાંચ શરીરોનો અધિકાર છે

સોળા દ્વાર

૧ પ્રાણ દ્વાર, ૨ અર્થ દ્વાર, ૩ સંસ્થાન દ્વાર, ૪ સ્વામી દ્વાર, ૫ અવચાલના દ્વાર, ૬ પુરુષ સ્વપ્ન દ્વાર, ૭ સંયોજન દ્વાર, ૮ દ્વિતીય દ્વાર, ૯ પ્રત્યક્ષ દ્વાર, ૧૦ દ્વિતીય પ્રત્યક્ષ દ્વાર, ૧૧ સંકલ્પ દ્વાર, ૧૨ અવચાલના અવચાલના દ્વાર, ૧૩ પ્રયોજન દ્વાર, ૧૪ વિષય દ્વાર, ૧૫ સ્થિતિ દ્વાર, ૧૬ અતર દ્વાર.

૧ નામ શરીર

૧ બોધાત્મિક શરીર, ૨ વૈકલ્પિક શરીર, ૩ આકારક શરીર, ૪ તેજસ શરીર, ૫ કાર્મણ શરીર.

૨ અર્થ દ્વાર

૧ ઉદાર તે સ્વ શરીરની પ્રાણ તથા કર, મરુપર આદિ પ્રાણને સુક્ષ્મપદ મેળવવામાં સક્ષમ કરે છે. ને ઉદાર કરતાં સકલ ચોક્ષ્યમાન શરીર તેથી તેને બોધાત્મિક શરીર કહેજે.

૨ વૈકલ્પિક તે રૂપ પરાવ ન કલ્યાણી સ્થિતિ, વથા જોઈ જાતે નના મોટા ખેતર સુધર રક્ષા અલક્ષ્ય આદિ વિવિધ રૂપ, વિવિધ ક્રિયાથી જનાને તેને વૈકલ્પિક શરીર કહેજે. તે વૈકલ્પિક શરીર ને પ્રકાર છે.

૧ સ્વપ્ન પ્રત્યક્ષ—તે, દેવ, નારાયણે સ્વાભાવિક જ હોય.

૨ સ્વપ્ન પ્રત્યક્ષિક—તે, મનુષ્ય તિર્થંચને પ્રજ્ઞાથી હોય.

૩ આકારક—તે ચોઈ પૂર્વધર મહાત્માને વપર્યર્થિક યોગે કરી સ્થિતિ જપ્તો તે તથા કર દેવાધિદેવીની સ્થિતિ દેખવા વા મનની આદર જપ્તો સ્વપ્ન સ્વપ્ને રાજ્યા, ઉત્તમ પુત્રવતો આકાર લખને લખ્ય પોતા કામનું કામનું ૧ કામનું સ્વીકાર સમાન સ્થિતિ જોઈ ન દેખે તેનું શરીર જનાને, તેથી તે આકારક શરીર કહેજે.

૪ તેજસ—તે તેજના પુરુષથી અલક્ષ્ય સૂક્ષ્મ આકારને પમાવે વથા અભિવ્યવહાર તેને સ્થિતિ મૂકે તેને તેજસ શરીર કહેજે.

૫ કાર્મણ—તે કાર્મણ પુરુષથી નીચળું તેના ઉપરથી છત્ર પ્રકાર મહીને તે કાર્મણ રૂપને પરિણમ્યાને વથા આકારને ખેંચે તેથી તેને કાર્મણ શરીર કહેજે.

૩ સંસ્થાન દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરમાં સંસ્થાન ૬-૧ સમયતુરસ્ત સંસ્થાન, ૨ ન્યગ્રોષ રિમડલ સંસ્થાન, ૩ સાદિ સંસ્થાન, ૪ વામન સંસ્થાન ૫ કુળ્લ - સંસ્થાન, ૬ સંસ્થાન

વૈક્રિયમાં ભવ પ્રત્યયિકમાં દેવને સમયતુરસ્ત સંસ્થાન ને નારકીને કુડ સંસ્થાન લખિધ પ્રત્યયિકમાં મનુષ્ય તિર્યચમાં સમયતુરસ્ત સંસ્થાન ને નાના મકારતુ વાયુમાં કુડ સંસ્થાન

૩ આહારકમાં એક સમયતુરસ્ત સંસ્થાન

૪-૫ તેજસૂ ને કાર્મણુમાં ૭ સંસ્થાન

૪ સ્વામી દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરના સ્વામી મનુષ્ય ને તિર્યચ છે

૨ વૈક્રિય શરીરના સ્વામી ચારે ગતિના જીવ છે

આહારક શરીરના સ્વામી ચૌદ પૂર્વધારી સાધુ છે

૪-૫ તેજસ-કાર્મણુ શરીરના સર્વ સસારી જીવ છે

૫ અવગાહના દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરની અવગાહના જઘન્ય આગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ હજાર યોજન જાઝેરી

૨ વૈક્રિય શરીરની અવગાહના જઘન્ય આગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્ય ઉત્તર વૈક્રિય ત્રે તે જઘન્ય આગુલનો સખ્યાતમો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ લાખ યોજન અધિક

આહારક શરીરની અવગાહના જઘન્ય હાથ ન્યૂન, ઉત્કૃષ્ટ એક હાથ

૪-૫ તેજસ-કાર્મણુ શરીરની અવગાહના જઘન્ય આગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ રાજલોક પ્રમાણે.

પુદ્ગલચયન (આહાર કેટલી દિશાનો લે) દ્વાર

ઔદારિક, તેજસૂ ને કાર્મણુ શરીરવાળા ત્રણ ચાર પાંચ અને ૭ દિશાનો આહાર લે

વૈક્રિય ને આહારક શરીરવાળા ૭ દિશાનો લે

સંયોજન દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરમાં આહારક વૈક્રિયની બળના (હાથ કે ન હાથ) તેજસ, કાર્મણુની નિયમાં (હાથન)

૨ વૈકિંચ સરીરમાં જોડારિકની સજ્જા આહારક ન હોય તેમજ કાર્મણની નિવૃત્તિ

૩ આહારક સરીરમાં વૈકિંચ ન હોય. જોડારિક તેમજ કાર્મણ હોય

૪ તેજસ્વીમાં જોડારિક વૈકિંચ, આહારકની સજ્જા કાર્મણની નિવૃત્તિ

૫ કાર્મણમાં જોડારિક વૈકિંચ આહારકની સજ્જા તેજસ્વી નિવૃત્તિ

૮ દ્રવ્યાર્થક દ્વાર

૧ સર્વથી થોડા આહારકના દ્રવ્ય તે જન્મ-૧-૨-૩ કૃત્યુષ્ સ્થ ૬ નર તેથી, ૨ વૈકિંચના દ્રવ્ય અસંખ્યાત ગુણ. તેથી ૩ જોડારિકના દ્રવ્ય અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૪ ૫ તેજસ્વી-કાર્મણના દ્રવ્ય એ બે પર પર સરખા ૨ જોડારિકની જનન ગુણ અધિક

૯ પ્રદેશાર્થક દ્વાર

૧ સર્વથી થોડા આહારકના પ્રદેશ તેથી ૨ વૈકિંચના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૩ જોડારિકના અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૪ તેજસ્વીના જનન ગુણ તેથી ૫ કાર્મણના જનન ગુણ

૧૦ દ્રવ્યાર્થક ને પ્રદેશાર્થક દ્વાર

૧ સર્વથી થોડા આહારકના દ્રવ્ય તેથી ૨ વૈકિંચના દ્રવ્ય અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૩ જોડારિકના દ્રવ્ય અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૪ આહારકના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૫ વૈકિંચના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૬ આહારકના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૭-૮ તેજસ્વી-કાર્મણ એ બેના દ્રવ્ય પર પર સરખા ને જણસી જનન ગુણ અધિક તેથી ૯ તેજસ્વી પ્રદેશ જનન ગુણ અધિક તેથી ૧-કાર્મણના પ્રદેશ જનન ગુણ અધિક

૧૧ ગુદમ દ્વાર

૧ સર્વથી સ્પૃશ્ય (નમ) જોડારિક સરીરના પ્રગમ તેથી ૨ વૈકિંચ સરીરના પ્રગમ સ્પૃશ્ય તેથી ૩ આહારક સરીરના પ્રગમ સ્પૃશ્ય તેથી ૪ તેજસ્વી સરીરના પ્રગમ સ્પૃશ્ય તેથી ૫ કાર્મણ સરીરના પ્રગમ સ્પૃશ્ય

૧૨ અવગણનાનો અસંખ્યગુણ દ્વાર

૧ સર્વથી જન્મ-૧ જોડારિક સરીરની જન્મ-૧ અવગણના તેથી ૨-૩ તેજસ્વી કાર્મણની જન્મ-૧ અવગણના અગિમદિ સરખી ને જણસી રીતે ૪-૫ વૈકિંચની જન્મ-૧ અવગણના અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૬ આહારકની જન્મ-૧ અવગણના અસંખ્યાત ગુણ તેથી ૭ આહારકની કૃત્યુષ્ અવગણના રીતે

તેથી ૭ ઔદારિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સખ્યાત ગુણી. તેથી વૈક્રિયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના માહામાહે સરખી ને ઉપગ્રી અસખ્યાત ગુણી

૧૩ પ્રયોજન દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરનું પ્રયોજન મોક્ષને સાધ્ય કરવાનું, ૨ વૈક્રિય શરીરનું પ્રયોજન વિવિધ રૂપ કરવાનું, ૩ આહારક શરીરનું પ્રયોજન સંશય દાળવાનું ૪ તેજસ શરીરનું પ્રયોજન પુદ્ગલને પાચન, કરવાનું ૫ કાર્મણ શરીરનું પ્રયોજન આહાર અને કર્મને આરંભવાનું

૧૪ વિષય (શક્તિ)

૧ ઔદારિક શરીરનો વિષય પદ્મમા રચક દ્વીપ સુધી જવાનો ૨ વૈક્રિય શરીરનો વિષય અસખ્ય દ્વીપ સમુદ્ર સુધી જવાનો ૩ આહારક શરીરનો વિષય અદીદ્વીપ સમુદ્ર સુધી જવાનો. ૪ તેજસ કાર્મણનો વિષય સર્વ લોકમા જવાનો

૧૫ સ્થિતિ દ્વાર

૧ ઔદારિક શરીરની સ્થિતિ જન્ય અતર્મુહર્ત ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પદ્યની ૨ વૈક્રિય શરીરની સ્થિતિ જન્ય અતર્મુહર્ત ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરની ૩ આહારક શરીરની સ્થિતિ અંતર્મુહર્તની, ૪-૫ તેજસ કાર્મણ શરીરની સ્થિતિ બે પ્રકારે છે તે ૧ અભવ્ય આશ્રયી, આદિ નથી ને અત પળ નથી, ૨ મુક્તગાની આશ્રયી આદિ નથી, પણ અત છે

૧૬ અતર દ્વાર

ઔદારિક શરીરને મૂકી કૃત્રી ઔદારિક શરીર લેતા અતર પડે (વખત નય) તો જન્ય અતર્મુહર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગર. ૨ વૈક્રિય શરીર મુકી વૈક્રિય શરીર લેતાં અતર પડે તો જન્ય અતર્મુહર્ત ઉત્કૃષ્ટ અનત કાળ ૩ આહારક શરીરને અતર પડે તો જન્ય અતર્મુહર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તનથી કાર્મણે ૪-૫ તેજસ-કાર્મણ શરીરને અંતર નથી, અંતરદ્વારનો ખીન્ને અર્ધ આહારક શરીર વળને ચાર શરીર લોકમાં, સદા લાભે આહારક શરીર હોય ને ન હોય-ન હોય તો ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી અતર પડે ,

ઈતિ પાંચ શરીર સંપૂર્ણ

(૧૫) પાંચ ઈદ્રિય

શી પ્રજાના સૂત્રના પદરમાં પાંચ પ્રકારના ઈદ્રિયો પાંચ ઈદ્રિયો વિસ્તાર
જાતીયાર દ્વારથી છે

અતીયાર દ્વાર ગાથા.

૧ સમય, ૨ આકૃષ્ટ, ૩ પાદુત ૪ કષ્ટએસ, ૫ ઉપારે;
૬ અપ્પભક્ત ૭ પુષ્ટ, ૮ પવિત્ર, ૯ વિસય, ૧૦ અપ્પમાર, ૧૧ અપારે

પાંચ ઈદ્રિય

૧ મોચેદ્રિય ૨ અપ્પમદ્રિય ૩ માણેદ્રિય ૪ સ્પેદ્રિય ૫ સ્પેદ્રિય.

૧ સસ્થાન દ્વાર

૧ મોચેદ્રિયનો સસ્થાન (આકાર) કષ્ટ રૂપનાં પુષ્ટ સરખો. ૨ અપ્પમદ્રિયનો
સસ્થાન મધુરતા કષ્ટ સરખો. માણેદ્રિયનો સસ્થાન મધુર સરખો. ૪ સ્પેદ્રિયનો
સસ્થાન જીરખાતી પાર સરખો. ૫ સ્પેદ્રિયનો સસ્થાન નાના પ્રકારનો

આકૃષ્ટ (અપ્પભક્ત) દ્વાર

પાંચ ઈદ્રિયના આકૃષ્ટ જન્મ-કૃષ્ટ જાત્રિયા અસપ્પાતમા ભાવ્ય

૩ પુષ્ટ (સામપણ) દ્વાર

મોચ, ૨ અપ્પ, ને ૩ માણ, એ અપ્પ ૫ દ્રિયના લાગપણ જન્મ-કૃષ્ટ
જાત્રિયા અસપ્પાતમા ભાવ્ય ૪ સ્પેદ્રિયના લાગપણ જન્મ-કૃષ્ટ જાત્રિયા
અસપ્પાતમા ભાવ્ય કૃષ્ટ પુષ્ટ (૨ થી ૬) આકૃષ્ટના ૫ સ્પેદ્રિયના લાગપણ
જન્મ-કૃષ્ટ જાત્રિયા અસપ્પાતમા ભાવ્ય કૃષ્ટ લગ્નર મોજાતી કાષ્ટ વિષય

૪ પ્રદેશ દ્વાર

પાંચ ઈદ્રિયા અનત પ્રદેશ છે

અવગ્યાહ દ્વાર

પાંચ ઈદ્રિય છે તેમાં દરેક ઈદ્રિયે આકાર પ્રદેશ (આકાર પ્રદેશના અન-
માદુર તે) સપ્પાત અવગ્યાહ છે

દરેક ઈદ્રિયા અનત અનત કષ્ટ અને ભારે સ્પષ્ટ છે તેમ અનત
અનત લગ્નર ને મધુ સ્પષ્ટ છે

૧ અવગ્યાહ અકૃષ્ટ.

પ્રદેશનો અવગ્યાહ અકૃષ્ટ દ્વાર.

૧ અવગ્યાહ મોચ અપ્પમદ્રિયાના પ્રદેશ તેથી ૨ મોચેદ્રિયાના પ્રદેશ અપ્પાત
અપ્પ, તેથી ૩ માણેદ્રિયાના પ્રદેશ અપ્પાત અપ્પ તેથી ૪ સ્પેદ્રિયાના પ્રદેશ અસપ્પાત
અપ્પ તેથી ૫ સ્પેદ્રિયાના પ્રદેશ અસપ્પાત અપ્પ

આકાશ પ્રદેશ અવગાહનો અલ્પ બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા ચક્ષુષદ્રિયના અવગાહા આકાશ પ્રદેશ તેથી ૨ શ્રોત્રે દ્રિયના અવગાહા આકાશ પ્રદેશ સંખ્યાત ગુણ, તેથી ૩ ધ્રાણે દ્રિયના અવગાહા આકાશ પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ, તેથી ૪ સ્પર્શે દ્રિયના અવગાહા આકાશ પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ, તેથી ૫ સ્પર્શે દ્રિયના અવગાહા આકાશ પ્રદેશ સંખ્યાત ગુણ.

પ્રદેશ ને અવગાહ એ બેનો સાથે અલ્પ બહુત્વ.

સર્વથી થોડા ૧ ચક્ષુષદ્રિયના અવગાહ આકાશ પ્રદેશ તેથી ૨ શ્રોત્રે દ્રિયના અવગાહ સંખ્યાત ગુણ, તેથી, ૩ ધ્રાણે દ્રિયના અવગાહ સંખ્યાત ગુણ, તેથી ૪ રસે દ્રિયના અવગાહ અસંખ્યાત ગુણ, તેથી ૫ સ્પર્શે દ્રિયના અવગાહ સંખ્યાત ગુણ, તેથી ૬ ચક્ષુષદ્રિયના પ્રદેશ અનંત ગુણ, તેથી ૭ શ્રોત્રે દ્રિયના પ્રદેશ સંખ્યાત ગુણ, તેથી ૮ ધ્રાણે દ્રિયના પ્રદેશ સંખ્યાત ગુણ, તેથી ૯ રસે દ્રિયના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ, તેથી ૧૦ સ્પર્શે દ્રિયના પ્રદેશ સંખ્યાત ગુણ.

કર્કશ અને ભારે સ્પર્શનો અલ્પ બહુત્વ.

સર્વથી થોડા ૧ ચક્ષુષદ્રિયના કર્કશ ભારે સ્પર્શ, તેથી ૨ શ્રોત્રે દ્રિયના અનંત ગુણ તેથી ૩ ધ્રાણે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૪ ગ્રે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૫ સ્પર્શે દ્રિયના અનંત ગુણ.

હલકા ને મૃદુ (મુવાળા) સ્પર્શનો અલ્પ બહુત્વ.

સર્વથી થોડા ૧ સ્પર્શે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ, તેથી ૨ રસે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૩ ધ્રાણે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૪ શ્રોત્રે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૫ ચક્ષુષદ્રિયના અનંત ગુણ.

કર્કશ ભારે ને લઘુ (હલકા) મૃદુ સ્પર્શનો સાથે અલ્પ બહુત્વ.

સર્વથી થોડા ૧ ચક્ષુષદ્રિયના કર્કશ ભારે સ્પર્શ, તેથી ૨ શ્રોત્રે દ્રિયના કર્કશ ભારે સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૩ ધ્રાણે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૪ રસે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૫ સ્પર્શે દ્રિયના અનંત ગુણ, તેથી ૬ સ્પર્શે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૭ રસે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૮ ધ્રાણે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૯ શ્રોત્રે દ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ, તેથી ૧૦ ચક્ષુષદ્રિયના હલકા મૃદુ સ્પર્શ અનંત ગુણ.

૭ સ્પૃષ્ઠ દ્વાર.

ઇન્દ્રિયોને જે પુદ્ગલો આવી સ્પર્શે તે પુદ્ગલોને ઇન્દ્રિયો ગ્રહે તે

પાંચ ઇન્દ્રિયના ચક્ષુષદ્રિય વિના ચાર ઇન્દ્રિયોને પુદ્ગલો આવી સ્પર્શે છે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયને આવી સ્પર્શતા નથી.

૮ પ્રવિષ્ટ દ્વાર

જે ઇંદ્રિયોને વિષે અક્રિયુષ્ય (સામા) પુરુષો આવીને પ્રવેશ કરે એ પ્રવિષ્ટ કહેવું.

પાંચ ઇંદ્રિયાં અક્ષુ ઇંદ્રિય વિના આર ઇંદ્રિય પ્રવિષ્ટ છે તે અક્ષુ ઇંદ્રિય અપ્રવિષ્ટ છે.

૯ વિશાય શક્તિ દ્વાર

દરેક જાતિની દરેક ઇંદ્રિયનો વિષય ન બન્યે આક્રમ્યનો અસ્તિત્વનો નાક ઉત્કૃષ્ટ થત મુજબ.

જાતિ પાંચ	માત્રેદ્રિય	અક્ષુઇદ્રિય	પ્રાણેદ્રિય	સ્પેદ્રિય	સ્પર્શેદ્રિય
ઓષ્ઠેદ્રિય...					૪ મુજબ
ભેદેદ્રિય				૬૪ મુજબ	૮૦ મુજબ
ચિદ્રિય			૧૦ મુજ	૧૨૮ મુજ	૧૬૦ મુજબ
ઓષ્ઠેદ્રિય...		૨૬૫૪ મો.	૨ મુજ	૨૫૬ મુજ	૩૨ મુજબ
અસહી ૫					
મે દ્રવ.	૧ મોજાત.	૫૬ ૮ મો.	૪ મુજ	૫૧૨ મુજ	૬૪ મુજબ
સહી ૫					
મેદ્રિય...	૧૨ મોજાત.	૧ લાખ મો અન્યકોટી	૬ મોજાત.	૬ મોજાત.	૬ મોજાત.

૧૦ અનાકાર (ઉપયોગ) દ્વાર

જ્યન્ય ઉપયોગે કાળનો અરૂપ બદુલ્ય

સર્વથી મોટો ૧ અક્ષુઇદ્રિયનો જ્યન્ય ઉપયોગ કાળ તેથી ૨ માત્રેદ્રિયનો જ્યન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૩ પ્રાણેદ્રિયનો જ્યન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ તેથી ૪ સ્પેદ્રિયનો જ્યન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ તેથી ૫ સ્પર્શેદ્રિયનો જ્યન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ.

ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળનો અરૂપ બદુલ્ય

સર્વથી મોટો ૧ અક્ષુઇદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ તેથી ૨ માત્રેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૩ પ્રાણેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૪ સ્પેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૫ સ્પર્શેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ.

ઉપયોગ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ બેના એકઠો અદ્ય અહુત્ય.

સર્વથી થોડો ૧ ચક્ષુષદ્રિયનો જઘન્ય ઉપયોગ કાળ, તેથી ૨ શ્રોત્રેદ્રિયનો જઘન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૩ ઘાણે દ્રિયનો જઘન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૪ રસેદ્રિયનો જઘન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૫ સ્પર્શેદ્રિયનો જઘન્ય ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૬ ચક્ષુષદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ તેથી ૭ શ્રોત્રેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૮ ઘાણેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૯ રસેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ, તેથી ૧૦ સ્પર્શેદ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપયોગ કાળ વિશેષ

૧૧ મો આહાર દ્વાર સૂત્ર શ્રી પ્રજાપતિભાંધી જાણવો
ધતિ પાંચ ધદ્રિય સ પૂર્ણ.

(૧૬) ૩પી અરૂપીના બોલ

ગાથા.

કમ્ભઠ પાવકાણા ય, મણુ વયજેગા ય કમ-દેહિ;

સુહુમ મ્પએસિ અધે. એ સન્વે અઉ ફાસા. ૧

અર્થ:—કમ્ભ (૧ સ્નાનાવસ્થીય, ૨ દર્શનાવસ્થીય, ૩ વેદનીય, ૪ મોહનીય, ૫ આયુષ્ય, ૬ નામ, ૭ ગોત્ર, ૮ અતરાય) આઠ ૮, પાપસ્થાનક (૧ પ્રાણાતિપાત, ૨ મૃષાવાદ, ૩ અદત્તાદાન, ૪ મૈથુન, ૫ પત્નિગ્રહ, ૬ ક્રોધ, ૭ માન, ૮ માયા, ૯ લોભ, ૧૦ રાગ ૧૧ દ્વેષ, ૧૨ ક્લેશ, ૧૩ અભ્યાખ્યાન, ૧૪ પિશુન, ૧૫ પરપરિવાદ, ૧૬ રતિ અરતિ, ૧૭ માયા મૃષા, ૧૮ મિથ્યાદર્શનશબ્દ) અઠાર ૧૮, ૨૬, ૨૭ મન યોગ, ૨૮ વચન યોગ, ૨૯ કાર્મણ શરીર, તે ૩૦ સ્ક્રમ પ્રદેશી સ્ક્રમ એ અર્વે ત્રીસ બોલ ૩૧ અઉસ્પર્શી છે તેમાં સોળ સોળ બોલ લાભે તે પાંચ વર્ણ, (૧ કાળો ૨ નાલો, ૩ રાતો, ૪ ખીજો, ૫ ઘેજો), એ ગંધ, (તે ૬ સુરભી ગંધ, ૭ દુરભી ગંધ), પાંચ રસ, (તે ૮ તીખો, ૯ કડવો, ૧૦ કસાયસો, ૧૧ ખાટો, ૧૨ મીઠો), આર સ્પર્શ, (તે ૧૩ શીત, ૧૪ ઉષ્ણ, ૧૫ હુષ્ણ તે ૧૬ સ્નિગ્ધ) (૧)

ગાથા.

ઘણુ તણુ વાય. ઘનોદહિ, પુઠવિસતેવ સતનિરીયાણુ;

અસ બેજ દિવ, સમુદા, કાર્પા, ગેવીજા અણુત્તરા સિદ્ધિ. ૨

અર્થ — ૧ ધનવાત, ૨ તનુવાત, ૩ ધનોત્થિ, ૪મી આત-૧ ૧૧
અસખ્યાત કીપ, ૧૨ અસખ્યાત સમુદ્ધાર દેવમોહ-૨૪, તપ દેવમોહ-૩૩
પાંચ અનુચર વિમાન-૩૮ સિદ્ધિસીમા-૩૯ (૨)

આથા.

ઉત્તરીયા ચક્રદેહા, પાગસ કાય, ૭ ઇવ્વ લેસ્સા ૫,
તહેવ કાય એગેજુ એ સવ્વેજુ અહુ કાસા ૩

અર્થ — ૪ જોડશિ સરીર, ૪૧ દેશિ સરીર, ૪૨ આકાશ કીપ
ને ૪૩ તૈજસ સરીર અ ચાર દેહ. ૪૪ પુરુષસ્થિતિહાસનો આશર ૨૪૫, ૭ જ
લેરયા (૧ મૂણ ૨ નીધ, ૩ કાપોત, ૪ તેને, ૫ પદ્ય, ૬ શુદ્ધ) ૫, ૧૧ કાપ
ચોત્ર એ સપગા ૧૧ કાપ ચોત્ર, એ સપગા ૫૧ બોધ ૧૫૧ આક ૨૫૨ છે તેવો
વીસ વીસ બોધ લાભે, તે પાંચ વલ્લ-૫-એ ત્ર્યંબ-૭, પાંચ રસ-૧૨ આક ૨૫૨-ને
૧૩ સીત ૧૪ કીણુ, ૧૫ મુખો, ૧૬ શિર્ય, ૧૭ કારે, ૧૮ કળવો ૧૯
જાખરો, ને ૨ સુવાલો (૩)

આથા

પાવ કાણુ વિસ્ફ, અઈ અઈ જુદિ ઉગાહે,

સન્ના ધમ્મથી પન ઉઘણુ પાવ લેસ્સાતિ દિહીય ૪

અર્થ—આદરે પાપસ્થાનકની વિવૃતિ (પાપસ્થાનકથી નિવર્તવું) ૨૮ મ
જુદિ તે ૧૯ જોડશિતિહા ૧ કામીયા ૨૧ રિતયા, ને ૨૨ પરિણામીયા ૧૧
મતિ તે ૨૩ અવમક ૨૪ કાકા, ૨૫ અચાપ ને ૨૬ પારણા, ચાર સમ ૨
૨૭ આકાર સમ ૨૮ કાપ સમ ૨૯ યોગીન સમ ને ૩ પરિણામ સમ
૩૧ ધમ્મસ્થાન ૩૨ અધર્મસ્થાન ૩૩ આકાશસ્થાન, ૩૪ કાવ ને ૩૫
જુદાસ્થાન, પાંચ લાણુ-તે ૩૬ ઉત્થાન, ૩૭ કમ ૩૮ વીપ ૩૯ નલ, ને
૪૦ પુરુષાકાર પરાકમ ૭ કાવ લેસ્સા-૪૧ ને તણુ હિ ને ૪૭ સમસ્થિતિહા
૪૮ સિમ્મા હિટિ, ને ૪૯ મિત્ર હિટિ (૪)

આથા

કસણુ નાણુ સાયાસ, અણુઆણુ અદિવીસે કમ્મા છવ્વ
એ સવ્વે અવન્ના અરૂવી અણુસગા એવ ૫

અર્થ—ઈર્ષન ચાર તે ૫ અણુઈર્ષન, ૧૧ અણુઈર્ષન ૧૧ અણુઈર્ષન,
ને ૫૩ દેવજાન ન યાન પાંચ તે ૫૪ મતિયાન, ૫૫ મુત્યાન. ૫૬ અણુઆણુ
૫૭ મન પર્વત જાન ને ૫૮ દેવજાન ૫૯ જાનનો ઉપસેવ તે સાકાર ઉપસેવ
૧ ઈર્ષનનો ઉપસેવ તે અણુઆણુ ઉપસેવ, ૧૧ અણુઈર્ષન કમ્મા છવ્વ

એ સઘળા ૬૧ બોલમા વર્ણ, ગંધ રસ, સ્પર્શ કાષ્ઠ ન લાભે કારણ કે
સર્વ બોલ અરૂપીના છે.

ધતિ રૂપી અરૂપીના બોલ સંપૂર્ણ

(૧૭) મોટો બાસઠીયો

ગાથા

૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦
, ગાઠ, ઈન્દ્રિય, કાય, જોગ, વેદ્ય, કસાય, લેસ્સા, સમ્મત, નાણ.

૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪
જુ, સંજય, ઉવચોગ આહારે. ૧

૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
પગ, પરિત, પળજત, મુહુમ, સેન્ની. ભવશ્ચિય, ચરિમ તેસિ
ણ, બાસઠીયા હોય નાયવા. ૨.

એ એકવિશ દારની બે ગાથા, તેના ૧૬સ્તાર.

૧ મુચ્ચય જીવ દારનો એક લેદ.

૨ ગતિ દારના આઠ લેદ

૧ નરકની ગતિ ૨ તિર્થચત્રી ગતિ, ૩ તિર્થચાણીની ગતિ, ૪ મનુષ્યની
૫ મનુષ્યાણીની ગતિ, ૬ દેવની ગતિ ૭ દેવાંગનાની ગતિ ૮ સિદ્ધની ગતિ

૩ ઈન્દ્રિય દારના સાત બોલ

૧ સર્વદ્રિય, ૨ એકેન્દ્રિય, ૩ બેદ્રિય, ૪ ત્રિદ્રિય, ૫ ચૌદ્રિય ૬
પેદ્રિય, ૭ અનિદ્રિય

કાય દારના આઠ બોલ

૧ સકાય, ૨ પૃથ્વીકાય, ૩ અપકાય, ૪ તેજકાય, ૫ વાયુકાય ૬
સ્પતિકાય, ૭ ત્રસકાય ૮ અકાય

૫ યોગ દારના પાંચ બોલ

૧ સ્થોગ ૨ મનો યોગ, ૩ નયન યોગ, ૪ કાય યોગ, ૫ અયોગ

૬ વેદ દારના પાંચ બોલ

૧ સવેદ, ૨ સ્ત્રી વેદ ૩ પુરુષ વેદ, ૪ નપુંસક વેદ. ૫ અવેદ

૭ કથાય દ્વારના ક બોલ.

૧ સ્વપાય ૨ કોણ કથાય, ૩ માન કથાય, ૪ મારા કથાય ૫ શા
કથાય, ૬ અકથાય.

૮ સેરયા દ્વારના-આઠ બોલ

૧ સેરયા ૨ કૃષ્ણ સેરયા, ૩ નીલ સેરયા ૪ કપોત સેરયા, ૫ કં
સેરયા ૬ પદ સેરયા, ૭ શુભ સેરયા, ૮ અસેરયા

૯ સમક્ષિત દ્વારના ત્રણ બોલ

૧ સમક્ષિત ૨ મિથ્યાત્વ ૩ સમમિથ્યાત્વ

૧૦ ગ્યાન દ્વારના દશ બોલ

૧ સમુચ્ચય ગ્યાન, ૨ મતિ ગ્યાન, ૩ શ્રુત ગ્યાન, ૪ અવધિ ગ્યાન ૫ ૨
પર ગ્યાન, ૬ કેવળ ગ્યાન, ૭ સમુચ્ચય અગ્યાન ૮ મતિ, અગ્યાન ૯ અગ્યાન
૧ વિભાગ ગ્યાન.

૧૧ કર્મ દ્વારના ચાર બોલ

૧ કર્મ, ૨ અકર્મ, ૩ અવધિ, ૪ કેવળકર્મ

૧૨ સંવત્સિ દ્વારના નવ બોલ

૧ સમુચ્ચય સંવત્સિ ૨ સામાનિક ચાત્રિ, ૩ ઉદોપરચાત્રિક ચાત્રિ,
૪ પરિહારવિશુદ્ધ ચાત્રિ ૫ સદ્ગુણકાચ ચાત્રિ, ૬ વસ્તુચ્ચય ચાત્રિ, ૭ સં
સંચાત્રિ ૮ અસંચાત્રિ, ૯ નો સંચાત્રિ-નો અસંચાત્રિ-નો સંચાત્રિ

૧૩ ઉપયોગ દ્વારના બે બોલ

૧ સાધાર ઉપયોગ (સાધાર-ગુણેષયોગ), ૨ અસાધાર ઉપયોગ (અ
સાધાર-ગુણેષયોગ).

૧૪ આદાર દ્વારના બે બોલ

૧ આદાર ૨ અઆદાર.

૧૫ ભાષક દ્વારના બે બોલ

૧ ભાષક ૨ અભાષક.

૧૬ પરિત દ્વારના ત્રણ બોલ

૧ પરિત, અપરિત ૨ નોપરિત નોઅપરિત.

૧૭ પદોપિ દ્વારના ત્રણ બોલ

૧ પદોપિ, અપદોપિ ૨ નોપદોપિ નોઅપદોપિ.

૧૮ સૂક્ષ્મ દ્વારના ત્રણ ખોલ

૧ સૂક્ષ્મ, ૨ ખાઠ, ૩ નોસક્ષમ નોખાઠ.

૧૯ સંસી દ્વારના ત્રણ ખોલ

૧ મસી, ૨ અસસી, ૩ નોસંસી, નોઅમસી

૨૦ ભવ્ય દ્વારના ત્રણ ખોલ.

૧ ભવ્ય, ૨ અભવ્ય ૩ નોભવ્ય નોઅભવ્ય

૨૧ અરિમ દ્વારના બે ખોલ

૧ અરમ, ૨ અઅરમ

એ એકવીશ દ્વારના ખોલ પર ખાસક ખોલ ઉતારે છે તે ખાસક ખોલની વિગત જીવના ૧૪ ભેદ, ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨, લેક્ષ્યા ૬, એ મવ મળી એકસક તથા અસ્પષ્ટહવ એ ખાસક ખોલ

સમુચ્ચ જીવનો દ્વાર

૧ સમુચ્ચ જીવમાં -જીવના ભેદ ૧૪, ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫ ઉપયોગ, ૧૨ લેક્ષ્યા ૬

૨ ગતિ દ્વાર

૧ નરક ગતિમાં-જીવના ભેદ ૩, સસીના અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત, અસંસી પચે દ્વિયનો અપર્યાપ્ત ગુણસ્થાનક ૪ પ્રથમના ભેગ ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૧ વૈક્રિય ૧ વૈક્રિયમિશ્ર, ૧ કાર્મણકાય એ ૧૧, ઉપયોગ ૬ તે ૩ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, ૩ દર્શન, લેક્ષ્યા ૩ પ્રથમ

૨ તિર્યચ ગતિમાં-જીવના ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૫ પ્રથમ, યોગ ૧૩ તે આહારકના બે વર્જને, ઉપયોગ ૬ તે ૩ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, ૩ દર્શન લેક્ષ્યા ૬

૩ તિર્યચાણીમાં-જીવના ભેદ એ સસીના ગુણસ્થાનક ૫ પ્રથમ યોગ ૧૩, આહારકના વર્જને બે ઉપયોગ ૬, તે ૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન, ૩ દર્શન ૬ લેક્ષ્યા છે

૪ મનુષ્યની ગતિમાં-જીવના ભેદ ૩ સસીના બે ને અસંસી પચે દ્વિયનો અપર્યાપ્ત એ ૩ ગુણસ્થાનક ૧૪ યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨ લેક્ષ્યા ૬

૫ મનુષ્યાણીમાં-જીવના ભેદ ૨ તે એ સસીના, ગુણસ્થાનક ૧૪ યોગ, ૧૩ આહારકના બે વર્જને, ઉપયોગ ૧૨ લેક્ષ્યા ૬

૬ દેવ ગતિમાં-જીવના ભેદ ૩ એ સસીના ને અમસી પચે દ્વિયનો અપર્યાપ્ત એ ૩ ગુણસ્થાનક ૪ પ્રથમ, ભેગ ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૨ વૈક્રિયના ને ૧ કાર્મણકાય એ ૧૧, ઉપયોગ ૬ તે ૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન એ ૬, લેક્ષ્યા ૬

૭ દેવાગનામા—જવના ભેદ ૨ તે બે સદીના અવસ્થાનક ૪ પ્રથમ
 ચોત્ર ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૨ વૈકિન્ના ૧ કાર્મણકાવ, ઉપચોત્ર ૬ તે
 ચાન ૩ અટાન ૩ હસન, લેશ્યા ૪ પ્રથમ ।

સિદ્ધ ગતિમા જવ ભેદ નથી અવસ્થાનક નથી ચોત્ર નથી ઉપચોત્ર ૨
 અવસ્થાનક અવસ્થાનક લેશ્યા નથી ।

નરક ગતિ પ્રમુખ આઠ વોસમા સ્થેસા જીવોનો અલપ બહુલ

૧ સર્વથી વાઢી મનુષ્યાણી ૨ તથી મનુષ્ય અસંખ્યાત કુલ (સર્વજીવ
 જળ્યા માટે), ૩ તેથી નારણી અસંખ્યાત કુલ, ૪ તેથી તિર્થંચાણી અસંખ્યાત
 કુલ, ૫ તેથી દેવ અસંખ્યાત કુલ, ૬ તેથી દેવાચરણી અસંખ્યાત કુલ ૭ તેથી
 સિદ્ધ જાત કુલ તેથી તિર્થંચ જાત કુલ

૩ ઇન્દ્રિય વાર

૧ સર્વંદ્રિયમા—જવના ભેદ ૧૪ અવસ્થાનક ૧૨ પ્રથમ ચોત્ર ૧૧
 ઉપચોત્ર ૧ યેવળના બે જાતે લેશ્યા ૬

બીજેન્દ્રિયમા જવના ભેદ ૪ પ્રથમ અવસ્થાનક ૧ પ્રથમ ચોત્ર ૧૦
 ઓઠારિકના ૨ વૈકિન્ના ૧ કાર્મણકાવ ઉપચોત્ર ૩ તે ૨ અટાનના તથા
 અવસ્થાનક લેશ્યા ૪ પ્રથમ

૫ બીજાં દ્રવ્ય ત્રિધંદ્રિય ચૌરિન્દ્રિય—જે વસ્તુમાં જવના ભેદ ને તે
 ચેતપોતાના અવસ્થાને પદાર્થ અવસ્થાનક ૨ પ્રથમ ચોત્ર ૪ તે ૨ ઓઠારિક
 ૧ કાર્મણકાવ ૧ અવસ્થાનક વચન ઉપચોત્ર બીજેન્દ્રિય ત્રિધંદ્રિયમાં પાંચ જાતે
 તે ૨ ચાન ૨ અટાન ૧ અવસ્થાનક ચૌરિન્દ્રિય ૬ ઉપચોત્ર તે ૨ ચાન ૨ અવસ્થા
 ૨ હસન તે ચાન ને અવસ્થાનક લેશ્યા ૩

પાંચેન્દ્રિયમા—જવના ભેદ ૪ સદી ૫ ચૌરિન્દ્રિય ને અસદી ૫ ચૌરિન્દ્રિય
 ભેદ અવસ્થાને પદાર્થ અવસ્થાનક ૧૨ પ્રથમ ચોત્ર ૧૫, ઉપચોત્ર ૧૦ તે
 બે જાતે લેશ્યા ૬

અનિન્દ્રિયમા—જવનો ભેદ ૧ સદીનો પ્રવાસ અવસ્થા ૬૨ તે ૧૩ ૧
 ચોત્ર ૭ તે અવસ્થાનક અવસ્થાનક અવસ્થાનક અવસ્થાનક ઓઠારિક બીજે
 નિય, કાર્મણકાવ ઉપચોત્ર ૨ તે યેવળ ચાન ને યેવળ હસન લેશ્યા ૧ પ્રથમ

સર્વંદ્રિયમા પ્રમુખ આઠ વોસમા સ્થેસા જીવોનો અલપ બહુલ

૧ સર્વથી વાઢી ૫ ચૌરિન્દ્રિય ૨ તેથી ચૌરિન્દ્રિય નિર્જાણિક ૩ તેથી નિર્જાણિક
 નિર્જાણિક ૪ તેથી ચૌરિન્દ્રિય નિર્જાણિક ૫ તેથી અનિન્દ્રિય જાત કુલ ૬

બળ્યા ભાટે) ૬ તેથી એકદ્રિય અનંતગુણ (વનસ્પતિકાય બળ્યા ભાટે) ૭ તેથી
અષ્ટદ્રિય વિશેષાધિક

૪ કાય દ્વાર.

૧ સકાયમાં—જીવના ભેદ ૧૪. ગુણુસ્થાનક ૧૪ યોગ ૧૫ ઉપયોગ
૧૨. લેખ્યા ૬.

૪ પૃથ્વીકાય, અપકાય, વનસ્પતિકાય—એ ત્રણમાં જીવના ભેદ ૪
સદ્ગુણ એકદ્રિય ને બાહ્ય એકાંચેય અપર્યાપ્ત ને પર્યાપ્ત એ ૪ ગુણુસ્થાનક ૧ પ્રથમ
યોગ ૩ તે બે ઔદારિકના, ૧ કાર્મણકાય ઉપયોગ ૩ તે ૨ અજ્ઞાન ને ૧ અચક્ષુ-
દ્દશન, લેખ્યા ૪ પ્રથમ.

૫-૬ તૈજસ્યકાય, વાયુકાય—મા જીવના ભેદ ૪ પૃથ્વીવત્ ગુણુસ્થાનક ૧
પ્રથમ યોગ તૈજસ્યમાં ૩ ત્રણ પૃથ્વીવત્ વાયુમાં ૫ બે ઔદારિકના બે વૈક્રિયના
એક કાર્મણ ઉપયોગ ૩ પૃથ્વીવત્ લેખ્યા ૩ પ્રથમ.

૭ ત્રસકાયમાં—જીવના ભેદ ૧૦ તે એકદ્રિયના ૪ વર્જીતે, ગુણુસ્થાનક
૧૪, યોગ ૧૫, ઉપયોગ, ૧૨, લેખ્યા ૬

૮ અકાયમાં—જીવનો ભેદ નથી, ગુણુસ્થાનક નથી યોગ નથી ઉપયોગ ૨
ને કેવળના, લેખ્યા નથી

સકાય પ્રમુખ આઠ ખોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય ખહુત્વ

૧ સર્વથી થોડા ત્રસકાય, ૨ તેથી તૈજસકાય અસંખ્યાત ગુણુ ૩ તેથી પૃથ્વીકાય
વિશેષાધિક ૪ તેથી અપકાય વિશેષાધિક ૫ તેથી વાયુકાય વિશેષાધિક, ૬ તેથી
અકાય અનંત ગુણુ ૭ તેથી વનસ્પતિકાય અનંત ગુણુ, ૮ તેથી ત્રસકાય વિશેષાધિક

૫ યોગ દ્વાર

૧ સયોગમાં—જીવના ભેદ ૧૪ ગુણુસ્થાનક ૧૪ પ્રથમ, યોગ ૧૫,
ઉપયોગ ૧૨ લેખ્યા ૬

૨ મનોયોગમાં—જીવનો ભેદ ૧ તે સરીનો પર્યાપ્ત, ગુણુસ્થાનક ૧૪,
યોગ ૧૪, કાર્મણનો વર્જીતે ઉપયોગ ૧૨ લેખ્યા ૬.

૩ વચનયોગમાં—જીવના ભેદ ૫ તે બેષદ્રિય, ત્રિષદ્રિય, ચૌરિદ્રિય,
અસરી ૫ એદ્રિય, સરી ૫ એદ્રિય એ પાંચના પર્યાપ્ત ગુણુસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૪
કાર્મણનો વર્જીતે ઉપયોગ ૧૨ લેખ્યા ૬

૪ કાયયોગમાં—જીવના ભેદ ૧૪, ગુણુસ્થાનક ૧૪ યોગ ૧૫, ઉપયોગ
૧૨, લેખ્યા ૬.

૧ અધ્યાયમા ઇવનો ભેદ ૧ સહીતો પર્ણિત ગુણસ્થાનક ૧ તે જોય
યોગ નથી, ઉપચાર ૨ કેવળના ભેદના નથી.

સુધોગ પ્રમુખ પાથ બોલમા રહેલા ઇવનોના અર્થ જાણવું

૧ સર્વથી થોડા મનોયોગી ૨ તેથી વચરયોગી અસખ્યાત ગુણ ૩ તેથી
અયોગી અનત ગુણ ૪ તેથી કામયોગી અનતગુણ ૫ તેથી સમોગી વિશિષ્ટ

૬, વેદ કાર

૧ સર્વેદમા ઇવનો ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૬ પ્રથમ યોગ ૧૫, ઉત્તરે ૧૬
તે કેવળના બે વચ્ચે ભેદના ૬

૨ સર્વે વેદમા-ઇવનો ભેદ ૨ સહીત, ગુણસ્થાનક ૬ પ્રથમ, યોગ ૧૭
તે આકારના બે વચ્ચે ઉપચાર ૧ કેવળના બે વચ્ચે ભેદના ૬

૩ પુરુષવેદમા-ઇવનો ભેદ ૨ સહીત, ગુણસ્થાનક ૬ પ્રથમ યોગ ૧૭
ઉપચાર ૧ કેવળના બે વચ્ચે ભેદના ૬

૪ નપુસક વેદમા-ઇવનો ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૬ પ્રથમ, યોગ ૧૯
ઉપચાર ૧ કેવળના બે વચ્ચે ભેદના ૬

૫ અવેદમા-ઇવનો ભેદ ૧ તે સહીતો પર્ણિત ગુણસ્થાનક ૬ તત્ત્વ
બોધ ગુણી યોગ ૧૧ તે ચાર મનના ૪ વચ્ચેના ૨ જોવાશિના ૧ માર્ગ
ઉપચાર ૬ તે પાંચ જાતના તે ચાર ઇવનોના, ભેદના ૧ ગુણ.

સર્વેદ પ્રમુખ પાથ બોલમા રહેલા ઇવનોના અર્થ જાણવું

૧ સર્વથી થોડા પુણ્યવેદી ૨ તેથી જો વેદી સખ્યાત ગુણ ૩ તેથી
અવેદી અનત ગુણ ૪ તેથી નપુસકવેદી અનત ગુણ ૫ તેથી સર્વેદી વિશિષ્ટ

૭ કથાપ કાર

૧ સર્વકથાપમા-ઇવનો ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૧ પ્રથમ યોગ ૧૭
ઉપચાર ૧ કેવળના બે વચ્ચે ભેદના ૬

૨-૩-૪ કોષ, માન, ને માયા કથાપમા-ઇવનો ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક
૬ પ્રથમ, યોગ ૧૫ ઉપચાર ૧૦, ભેદના ૬

૫ સૌભ કથાપમા-ઇવનો ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક, ૧ યોગ ૧૫ ઉત્તરે
૧ ભેદના ૬

૬ અધ્યાયમા ઇવનો ભેદ ૧ સહીતો પર્ણિત, ગુણસ્થાનક ૪ ઉત્તરે
યોગ ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચ્ચેના ૨ જોવાશિના ૧ કામ જુનો ઉપચાર ૬ તે
પાંચ જાતના - - -

સકપાય પ્રમુખ છ બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ

૧ સર્વથી થોડા અકપાયી ૨ તેથી માનકપાયી અનતગુણ ૩ તેથી ક્રોધ-
કપાયી વિશેષાધિક, ૪ માયા કરાચી વિશેષાધિક, ૫ લોભ કપાયી વિશેષાધિક
૬ સકપાયી વિશેષાધિક

૮ લેશ્યા દ્વાર

સલેશ્યામાં-જીવના ભેદ ૧૪, ગુણુચ્ચાનક ૧૩ પ્રથમના, યોગ ૧૫
ઉપયોગ ૧૨ લેશ્યા ૬

૨-૩-૪ કૃષ્ણ નીલ કાપોત લેશ્યામાં-જીવના ભેદ ૧૪ ગુણુચ્ચાનક
૬ પ્રથમના, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૦ કેવળના એ વર્ણને લેશ્યા ૧ પોતપોતાની.

૫ તેજો લેશ્યામાં-જીવના ભેદ ૩ તે સંસીના એ ને ૧ બાદર એકેદ્રિય
નો અપર્યાપ્ત, ગુણુચ્ચાનક ૭ પ્રથમ યોગ ૧૫ ઉપયોગ ૧૦. લેશ્યા ૧ પોતાની

૬ પદ્મ લેશ્યામાં-જીવના ભેદ ૨ સસીના, ગુણુચ્ચાનક ૭ પ્રથમ, યોગ
૧૫, ઉપયોગ ૧૦, લેશ્યા ૧ પોતાની

૭ શુક્લ લેશ્યામાં-જીવના ભેદ ૨ સસીના ગુણુચ્ચાનક ૧૩ પ્રથમના
યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨, લેશ્યા ૧ પોતાની

૮ અલેશ્યામાં-જીવનો ભેદ ૧, ગુણુચ્ચાનક ૧ ચૌત્સુ, યોગ નથી,
ઉપયોગ ૨ કેવળના, લેશ્યા નથી

સલેશ્યા પ્રમુખ આઠ બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ

સર્વથી થોડા શુક્લ લેશ્યા ૨ તેથી પદ્મલેશ્યા સખ્યાત ગુણુ ૪ તેથી
તેજો લેશ્યા સખ્યાત ગુણુ ૪ તેથી અલેશ્યા અનત ગુણુ ૫ તેથી કાપોતલેશ્યા
અનતગુણુ ૬ તેથી નીલલેશ્યા વિશેષાધિક. ૭ તેથી કૃષ્ણલેશ્યા વિશેષાધિક ૮
તેથી સલેશ્યા વિશેષાધિક

૯ સમકિત દ્વાર

૧ સમ્યકદષ્ટિમાં જીવના ભેદ ૬-એકદ્રિય ત્રિષદ્રિય, ચૌરિદ્રિય, અસસી
૫ ચેદ્રિય, એ ૪ના અપર્યાપ્ત ને સસી ૫ ચેદ્રિયના અપર્યાપ્ત પર્યાપ્ત એ ૬
ગુણુચ્ચાનક ૧૨ તે પહેલું, બીજું એ એ વર્ણને યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૯ તે પાંચ
જ્ઞાન, ચાર દર્શન લેશ્યા ૬

૨ મિથ્યાદષ્ટિમાં જીવના ભેદ ૬૪, ગુણુચ્ચાનક ૧ યોગ ૧૩ આહારકના
૨ વર્ણને, ઉપયોગ ૬ તે અજ્ઞાનના ૩ ને દર્શનના ૩ એ ૬, લેશ્યા ૬.

३ सभभिषयाद्विष्णुः श्वतो ब्रह्म १ सतीता ५५५५ ५५५५ ५५५५ १
ते श्रीशु, योय १ ते ४ मन्ता ४ वन्ता १ ज्योतिष्मिन् १ गीष्मिन् ५
१, ५५५५ १ ते ३ ज्योतिष्मिन् ३ श्वन्ता ५५५५ १

सम्प्रदायि प्रभुभा वीरभा सुवेला लोचनो अदप लङ्कत
१ सर्वधी वीरभा सभजिम्मा ददि. २. तथा सम्प्रदायि जनत मुख. ३ तं
मिम्पददि जनत मुख.

1. 4.

10 ମିନିଟ୍

१ समुद्रमय ज्ञानमा-ल्लवना भेद । समुद्र दृष्टिस्तु उपलब्धताम् ॥
 यान् १५ उपलब्धताम् । समुद्र दृष्टिस्तु,

તેમ અતિ ગાન, કુત સાનના-જ્ઞાના ભેદ ૧ સમ્યક દર્શન અ-
ભ્યાસ ૧ તે પહેલું ત્રીજું તેમજ ચોથું બે ચાર વર્ષનું, એવા ૧૫ વર્ષના
ક તે ચાર ગાન ને સ્વ્ય સ્વર્ગ લેવા ૧

४ अथर्वि स्थानभा-लपना नेह २ सहीना गुणु-भानः १ अतिवर्ग
 पद अलु-भानः १ भनियानीवत् योत्र १५, कथयेत् ६ भन्या १

५ भन्. पर्ववसानभा-अत्रो ले. १ सहीनो भर्त्ता उपस्थाना ७
जुष्टी नारभा सुधी. नोच १४ ते मन्त्रसुतो वरुने उपस्थान ७ सेस्ता ।

१ देवता मानमा-छाने मेह र सखी पर्वति, मुकुटानक र म
 योस्य योत्र छ ते सत्य भन, सत्य कवन व्यक्तार भन, व्यक्तार कवन मे
 योहोहोहोहो मेह अर्थ मे छ छाने मे मेवता मेहोहोहोहो

૭૮-૬ સ્વસ્ત્ય ચક્ર જ્ઞાપાન, મનિ જ્ઞાપાન. સુવ જ્ઞાપાન-એ સ્વસ્ત્ય
જ્ઞાપાન. એ ૧૮ સ્વસ્ત્યચક્ર ૨ તે પદ્મને ને ત્રીજું, એ ૧૮ તે જ્ઞાપાનના ને
પદ્મિ, હૃદયના ૬ તે જ્ઞાપાનના નવું જ્ઞાપાન કરવા.

१. विषय-मान्यता-अना-नेह २. सहीना-कुरखाना ३. जोषी-पेठ ४. जोषी-पेठ ५. जोषी-पेठ

સરસ્વતીજીનાં જ્ઞાન પ્રસૂત થતાં બાલકોને જોઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું હતું.

૧ સર્વજ્ઞો જ્ઞાતા મનુષ્યર્થે ચાલતી ૨ તેથી જીવજિજ્ઞાસાની અસમ્ભવતા
૩ તેથી મનિજ્ઞાતી ને ૪ અવજ્ઞાતી પરસ્પર વૃત્તિ (સરખા) ને નિર્લેખવિધિ ૫ તેથી
સ્તિત્ત્વગણતી અજ્ઞાત વૃત્તિ ૬ તેથી જિજ્ઞાસાની અનવશ્યતા ૭ તેથી સમુદાયગણતી
નિર્લેખવિધિ ૮ તેથી મનિજ્ઞાતી ને ૯ અવજ્ઞાતી પરસ્પર વૃત્તિ ને અનવશ્યતા

૧૧ દર્શન દ્વાર.

૧ ચક્ષુદર્શનમાં-જીવનો ભેદ ૬ તે ચૌરિદ્રિય, અલગી ૫ ચેદ્રિય, સગી ૫ ચેદ્રિય, સગી ૫ ચેદ્રિય એ ત્રણના અપર્યાપ્તિ ને પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૧૨ પ્રથમ, યોગ ૧૪ તે કાર્મણનો વર્ણને, ઉપયોગ ૧૦ કેવળના બે વર્ણને લેશ્યા ૬

૨ અચક્ષુદર્શનમાં-જીવનો ભેદ ૧૪, ગુણસ્થાનક ૧૨, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૦, લેશ્યા ૬

૩ અવધિદર્શનમાં-જીવનો ભેદ ૨ તે સગીના ગુણસ્થાનક ૧૨, યોગ ૧૫ લેશ્યા ૬

૪ કેવળદર્શનમાં-જીવનો ભેદ ૧ સગી પર્યાપ્તિ ગુણસ્થાનક ૨ ઉપરના, યોગ ૭ તે કેવળજ્ઞાનવત્, ઉપયોગ ૨ તે કેવળના, લેશ્યા ૧ શુક્લ,

ચક્ષુદર્શન પ્રમુખ ચાર બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા અવધિદર્શની, ૨ તેથી ચક્ષુદર્શની અસખ્યાત ગુણ ૩ તેથી કેવળદર્શન અનતગુણ, ૪ તેથી અચક્ષુદર્શની અનતગુણ

૧૨ સયત દ્વાર

૧ સયત (સમુચ્ચય સયમ) માં-જીવનો ભેદ ૧ સગીનો પર્યાપ્તિ ગુણ ૫ થા કે ૬ તે છઠ્ઠી ચોદ સુધી, યોગ ૨૫, ઉપયોગ ૬ ત્રણ અજ્ઞાન વર્ણને, લેશ્યા ૬.

૨-૩ સામાયિક ને છેદોપસ્થાપનિકમાં-જીવનો ભેદ ૧ સગીનો પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૪ તે છઠ્ઠી નવમા સુધી, યોગ ૧૪ કાર્મણનો વર્ણને, ઉપયોગ ૭ તે ચાર જ્ઞાનના ને ત્રણ દર્શનના લેશ્યા ૬

૪ પરિહાર વશુદ્રમાં-જીવનો ભેદ ૨ સગીનો પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૨ તે છઠ્ઠે ને સાતમું, યોગ ૬ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૧ આહારિકનો, ઉપયોગ ૭ તે ૪ જ્ઞાનના ને ત્રણ દર્શનના, લેશ્યા ૬

૫ સૂક્ષ્મ સંપરાયમાં-જીવનો ભેદ ૧ સગીનો પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૧ તે દશમું. યોગ ૬, ઉપયોગ ૭, લેશ્યા ૧ શુક્લ

૬ યથાખ્યાતમાં-જીવનો ભેદ ૧ સગીનો પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૪ તે ઉપરના, યોગ ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૨ આહારિકના ને ૧ કાર્મણનો ઉપયોગ, ૬ તે ત્રણ અજ્ઞાનના વર્ણને, લેશ્યા ૬ શુક્લ.

૭ સયતાસયતમાં-જીવનો ભેદ ૧ સગીનો પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૧ પાચમું, યોગ ૧૨ તે ૨ આહારિક ને ૧ કાર્મણ એ ત્રણ વર્ણને, ઉપયોગ ૬ તે ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ દર્શન લેશ્યા ૬

૮ અસંયતમા-છવના બેઠ ૧૪ અવસ્થાનાં ૪ તે પ્રથમના ચોર ૧૩ તે આકારના બે વર્ણને ઉપચોર ૬ તે ૩ જ્ઞાનના ૩ જ્ઞાનના ૩ દશ ન્ના લેતા ।

૬ નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયતમા-છવનો બેઠ ૧૪ અવસ્થાનાં નથી ચોર નથી ઉપચોર ૨ તે ડેવળના સેવા નથી.

સંયત પ્રમુખ નવ બોલમા રહેલા છવનો અદ્ય બદ્ધત

૧ સર્વથી થોડા સ્ક્રમ સપરામ ચારિત્રી, ૨ તેથી પશ્ચિમ વિદિશ ચારિત્રી સંખ્યાત અવ ૩ તેથી મધ્યખ્યાત ચારિત્રી સંખ્યાત અવ. ૪ તેથી ઉત્તરખ્યાત ચારિત્રી સંખ્યાત અવ. ૫ તેથી સામાનિક ચારિત્રી સંખ્યાત અવ. ૬ તેથી સમતિ વિરોધિ ૭ તેથી સમતાસમતિ અસંખ્યાત અવ. ૮ તેથી નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયતિ અનતઅવ ૬ તેથી અસંયતિ અનતઅવ

૧૩ ઉપચોગ દ્વાર

૧ સાક્ષર ઉપચોગમા-છવના બેઠ ૧૪ અવસ્થાનાં ૧૪ ચોર ૧૧ ઉપચોર ૧૨, લેવા ૧

૨ અનાક્ષર ઉપચોગમા-છવના બેઠ ૧૪ અવસ્થાનાં ૧૩ ૧૦૯ વર્ણને, ચોર ૧૫, ઉપચોર ૨ સેવા ૧

સાક્ષર ઉપચોગ પ્રમુખ બે બોલમા રહેલા છવનો અદ્ય બદ્ધત

૧ સર્વથી થોડા અનાક્ષર ઉપચોગી ૨ તેથી સાક્ષર ઉપચોગી સંખ્યાત અવ

૧૪ આદાર દ્વાર

૧ આદારકમા-છવના બેઠ ૧૪ અવસ્થાનાં ૧૩ પ્રથમના ચોર ૧૧ પ્રથમનો વર્ણને, ઉપચોર ૧૨ લેવા ૧

૨ અનાદારકમા-છવના બેઠ ૮ તે સાત અપર્માત્ર ને સહીતે ૧૩ અવસ્થાનાં ૫ તે ૧-૨-૪-૧૩-૧૪ ચોર ૧ કાર્યવૃત્તો ઊપચોર ૧ તે પ્રથમ જ્ઞાન ને અમુલ્ય ન બે ૩ વર્ણને, લેવા ૧

આદારક પ્રમુખ બે બોલમા રહેલા છવનો અદ્ય બદ્ધત

૧ સર્વથી થોડા અનાદારક તેથી ૨ આદારક અસંખ્યાત અવ

૧૫ આપક દ્વાર

૧ આપકમા-છવના બેઠ ૫ બેઠવિધ, ત્રિધવિધ ચોરિ વિધ અસહીત ૫ ચેદિવ બે પતિના ૫ત્રિ, અવસ્થાનાં ૧૩ પ્રથમના ચોર ૧૪ તે પ્રથમનો વર્ણને ઉપચોર ૧૨ લેવા ૧

૨ અભાષકમાં-જીવના ભેદ ૧૦, તે ઝેરિ દ્રવ્ય, ત્રિષ્ઠ દ્રવ્ય, ચૌરિ દ્રવ્ય, અસંગી પચે દ્રવ્ય, એ ચાગ પચાસ વર્જીને, ગુણસ્થાનક ૫ તે ૧-૨-૪-૧૩-૧૪; યોગ ૫ તે ૨ ઔદારિકના, ૨ વૈક્રિયના ૧ કાર્મણનો ઉપયોગ ૧૧ તે મનપર્યવજ્ઞાનનો વર્જીને, લેશ્યા ૬

ભાષક પ્રમુખ એ બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા ભાષક, ૨ તેથી અભાષક અનંતગુણ

૧૬ પરિત દ્વાર.

૧ પરિતમાં જીવના ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫ ઉપયોગ ૧૨, લેશ્યા ૬

૨ અપરિતમાં-જીવના ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૧ પહેલું, યોગ ૧૩ આહારિકના એ વર્જીને, ઉપયોગ ૬ તે ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન, લેશ્યા ૬

૩ નોપરિત નોઅપરિતમાં-જીવનો ભેદ નથી, ગુણસ્થાનક નથી, યોગ નથી ઉપયોગ ૨ કેવલના, લેશ્યા નથી

પરિત પ્રમુખ ત્રણ બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા પરિત, ૨ તેથી નોપરિત, નોઅપરિત, અનંતગુણ ૩ તેથી અપરિત અનંતગુણ

૧૭ પર્યાપ્તિ દ્વાર.

પર્યાપ્તિમાં-જીવના ભેદ ૭ ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫, ઉપયોગ, ૧૨, લેશ્યા ૬

૨ અપર્યાપ્તિમાં-જીવના ભેદ ૭ ગુણસ્થાનક ૩ તે ૧-૨-૪, યોગ ૫ તે ૨ ઔદારિકના ૨ વૈક્રિયના ૧ કાર્મણનો, ઉપયોગ ૬ તે ૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન, લેશ્યા ૬,

૩ નોપર્યાપ્તિ, નોઅપર્યાપ્તિમાં-જીવના ભેદ નથી, ગુણસ્થાનક નથી, યોગ નથી, ઉપયોગ કેવલના, લેશ્યા નથી

પર્યાપ્તિ પ્રમુખ ત્રણ બોલમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા નોપર્યાપ્તિ, નોઅપર્યાપ્તિ, ૨ તેથી અપર્યાપ્તિ અનંતગુણ, ૩ તેથી પર્યાપ્તિ, સંખ્યાતગુણ

૧૮ સૂક્ષ્મ દ્વાર

૧ સૂક્ષ્મમાં- જીવના ભેદ ૨ સૂક્ષ્મ એકેદ્રિયનો અપર્યાપ્તિ ને પર્યાપ્તિ, ગુણસ્થાનક ૧ તે પહેલું યોગ ૩ તે ૨ ઔદારિક તથા ૧ કાર્મણ, ને ઉપયોગ ૩ તે ૨ અજ્ઞાન ને ૧ અચક્ષુદર્શન લેશ્યા ૩ પહેલી.

૨ બાહરમા-છવના ભેદ ૧૨ તે સ્થમના ૨ વછતે કુલસ્થાનક ૧૪
 યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨ સેસ્યા ૬

૩ નોસુદ્ધમા. નોબાહરમા-છવના ભેદ નથી કુલસ્થાનક નથી, યોગ નથી,
 ઉપયોગ ૨ કેવળના સેસ્યા નથી.

સુદ્ધમા પ્રમુખ ત્રણ બોલમા રહેલા છવોનો અર્થ બહાવ.

૧ સર્વથી થોડા નોસુદ્ધમા, નોબાહર, ૨ તેથી બાહર બનતીયુ, ૩ તેથી
 સુદ્ધમા અસખ્યાતયુ.

૧૯ સગી દાર

૧ સગીમા-છવના ભેદ ૨, કુલસ્થાનક ૧૨ પહેલા યોગ ૧૫, ઉપયોગ
 ૧૩ તે કેવળના બે વછતે સેસ્યા ૬

૨ અસગીમા-છવના ભેદ ૧૨ તે સગીના બે વછતે, કુલસ્થાનક ૨
 પ્રથમના યોગ ૬ તે ૨ બોહરિઆ ૨ વૈદિમા ૧ કામચુનો ૧ અવહારસ્થ
 ઉપયોગ ૬ તે ૨ જ્ઞાનના, ૨ અજ્ઞાનના, ૨ દર્શનના, સેસ્યા ૪ પ્રથમની

નોસગી નોઅસગીમા-છવનો ભેદ ૧ તે સગીનો પર્ણાપ્ત, કુલસ્થાનક
 ૨-તે ૧૩-૧૪ સુ યોગ છતે કેવળ જ્ઞાનવત્ ઉપયોગ ૨ કેવળના, સેસ્યા ૧ મુક

સગી પ્રમુખ ત્રણ બોલમા રહેલા છવોનો અર્થ બહાવ

૧ સર્વથી થોડા સગી ૨ વધી નોસગી-નોઅસગી બનતીયુ ૩ તે
 અસગી અનતયુ.

૨૦ ભવ્ય દાર

૧ ભવ્યમા-છવના ભેદ ૧૪ કુલસ્થાનક ૧૪ યોગ ૧૫ ઉપયોગ ૧૨
 સેસ્યા ૬

૨ અભવ્યમા-છવના ભેદ ૧૪ કુલસ્થાનક ૧ પ્રથમ, યોગ ૧૩ તે
 બાહારના બે વછતે ઉપયોગ ૬ તે ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન સેસ્યા ૬

૩ નોભવ્ય નોઅભવ્યમા-છવનો ભેદ નથી, કુલસ્થાનક નથી યોગ
 નથી ઉપયોગ ૨ સંસ્થા નથી

ભવ્ય પ્રમુખ ત્રણ બોલમા રહેલા છવોનો અર્થ બહાવ

૧ સર્વથી થોડા અભવ્ય ૨ તેથી નોભવ્ય-નોઅભવ્ય બનતીયુ તેથી
 ભવ્ય અનતયુ.

૨૧ ચરમ દાર

૧ ચરમમા-છવના ભેદ ૧૪ કુલસ્થાનક ૧૪ યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨
 સેસ્યા ૬

૨ અચરમમાં-જીવના ભેદ ૧૪, ગુણસ્થાનક ૧ પહેલું, યોગ ૧૩ તે આહારકના બે વર્જને, ઉપયોગ ૬ તે ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન, લેશ્યા ૬

ચરમ પ્રમુખ બે બોલમાં રહેલા જીવોનો અલ્પ બહુત્વ

૧ સર્વથી થોડા અચરમ, ૨ તેથી ચરમ અનતગુણ

બે એકવીશ દ્વારની બે ગાથાના બોલ ઉપર બાસડ બોલ કહ્યા. તે ઉપરાંત બીજા વીતરાગ પ્રમુખ પાંચ બોલ. ચૌદ ગુણસ્થાનક, ને પાંચ શરીર ઉપર બાસડ બોલ છે,

૧ વીતરાગમાં-જીવનો ભેદ ૧ સંગ્રીનો પર્યાપ્ત, ગુણસ્થાનક ૪ તે ઉપરના, યોગ ૧૧ તે ૨ આહારક તથા ૨ વૈક્રિયા વર્જને, ઉપયોગ ૬ તે ૫ જ્ઞાન ૪ દર્શન, લેશ્યા ૧ શુક્લ

૨ સમુચ્ચય કેવલીમાં-જીવના ભેદ ૨ તે બે સગ્રીના, ગુણસ્થાનક ૧૧ ઉપરના, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૬ તે પાંચ જ્ઞાન ૪ દર્શન લેશ્યા

૩ યુગલમાં-જીવના ભેદ ૨ તે બે સગ્રીના, ગુણસ્થાનક ૨ હે ૧-૪, યોગ ૧૧ તે ૪ મનના ૪ વચનના ૨ ઔદારિકના, ૧ કાર્મણનો ઉપયોગ ૬ તે ૨ જ્ઞાનના ૨ અજ્ઞાનના ૨ દર્શનના લેશ્યા ૪ પ્રથમની,

૪ અસંજી તિર્યચ પચ્ચેદ્રિયમાં-જીવના ભેદ ૨ તે-૧૧-૧૨ ગુણ-સ્થાનક ૨ તે ૧-૨, યોગ ૪ તે ૨ ઔદારિકના ૧ વ્યવહારવચન ૧ કાર્મણનો ઉપયોગ ૬ તે ૨ જ્ઞાન ૨ અજ્ઞાન ૨ દર્શન, લેશ્યા ૩ પ્રથમ.

૫ અસંજી મનુષ્યમાં-જીવનો ભેદ ૧ તે ૧૧ મો, ગુણસ્થાનક ૧ તે પહેલું, યોગ ૩ તે ૨ ઔદારિકના ૧ કાર્મણનો, ઉપયોગ ૩ તે ૨ અજ્ઞાનના ૧ અચક્ષુર્દર્શન લેશ્યા ૩ પ્રથમની

પ્રત્યેક રાગ પ્રમુખ પાંચ બોલમાં રહેલા જીવોનો અલ્પ બહુત્વ

૧ સર્વથી થોડા યુગલ ૨ તેથી અસંજી મનુષ્ય અસંખ્યાત ગુણ ૩ તેથી અસંજી તિર્યચ પચ્ચેદ્રિય અસંખ્યાતગુણ, ૪ તેથી વીતરાગી અનતગુણ, ૫ તેથી સમુચ્ચય કેવલી ત્રિશેષાધિક

ગુણસ્થાનક દ્વાર

૧ મિથ્યાત્વમાં-જીવના ભેદ ૧૪ ગુણસ્થાનક ૧ તે પહેલું, યોગ ૧૩ આહારકના બે વર્જને ઉપયોગ ૬ તે ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન લેશ્યા ૬.

૨ સાસ્વાદાન સમ્યક્દૃષ્ટિમાં-જીવના ભેદ ૬ સમ્યક્દૃષ્ટિવત ગુણસ્થાનક ૧ તે બીજું, યોગ ૧૩ તે બે આહારકના વર્જને ઉપયોગ ૬ તે ૩ જ્ઞાન, ૩ દર્શન, લેશ્યા ૬,

३ सप्तमया इष्टिमा-छवतो भेद १ सप्तमीया पर्वाया उपस्थाना १
नीलु योत्र १ ते ४ मन्ता ४ वयनना, १ औदारिकतो १ भोक्षना उपय
१ ते ३ ज्ञान ३ इष्टन सेसा १

४ व्यपत्ती सम्पदष्टिमा-छवना भेद २ ते सप्तमीया उपस्थान
१ योत्र योत्र १३ ते आदारिकना मे वष्टने उपयोत्र १ ते ३ ज्ञान ३ इष्टन
सेसा १

५ देशवर्ती (शयितासयति)मा-छवतो भेद १ ते १४भो उपस्थान
१ ते पात्रमु योत्र १२ ते २ आदारिक १ कामजु जे मजु वष्टने उपयोत्र १
ते ३ ज्ञान ३ इष्टन सेसा १

६ प्रभत्त सयतिमा-छवतो भेद १ उपस्थान १ योत्र १४ धर्म
वष्टने, उपयोत्र ७ ते ४ ज्ञान ३ इष्टन सेसा १

७ अभ्रभत्त सयतिमा-छवतो भेद १ उपस्थान १ योत्र ११ ते
४ मन्ता ४ वयनना १ औदारिक १ भोक्ष १ आदारिक जे ११ उपयोत्र १
ते ४ ज्ञान ३ इष्टन सेसा ३ उपरती

८ नी० व्या० ६ अनी० व्या० १ सूक्ष्म स० ११ उप० ३०
१२ क्षीयु भि०-जे पात्रमा छवतो भेद १ सप्तमीया पर्वाया उपस्थान
येनयेतायु योत्र ६ ते ४ मन्ता ४ वयनना १ औदारिकने उपयोत्र ७ ते
४ ज्ञान ३ इष्टन सेसा १ शुद्ध

१३ सप्तमीया देवसीमा-छवतो जे १, उपस्थान १, योत्र १२
७ ते २ मन्ता २ वयनना २ औदारिकना १ धर्मजु उपयोत्र २ ते ३ ज्ञान
सेसा १ शुद्ध

१४ अष्टमीया देवसीमा-छवतो भेद १ उपस्थान ६ १ योत्र नदी
उपयोत्र २ योत्रना ससा नयी,

श्री ८ उपस्थानकमा शब्देता छवो अष्टम पदुत्प

१ अष्टमीया भि० उपस्थान भि०-नीयवाणा २ वेदी क्षीयु भि०-नीयवाणा
सम्पानजुष, ३ तेषी अष्टमा नवमा दशमा उपस्थानकमाणा १२२२२ उपस्थान
सम्पानजुष ४ तेषी सप्तमीया उपस्थानजुष, ५ तेषी अष्टमया सप्तमया
मानकमाणा सम्पानजुष, ६ तेषी प्रभत्त सप्तम उपस्थानकमाणा सम्पानजुष ७ तेषी
देशवर्ती असम्पानजुष ८ तेषी आर्यजन सम्पदष्टि असम्पानजुष ९ तेषी
सम्पानजुषा दष्टि असम्पानजुष १ तेषी अष्टमी सम्पदष्टि असम्पानजुष ११
तेषी अष्टमी उपस्थान सिद्ध सन्निध अष्टमया १२ तेषी अष्टमया दष्टि अनतय

શરિર દ્વાર

૧ ઔદારિકમાં જીવના ભેદ ૧૪, ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨, લેક્ષ્યા ૬.

૨ વૈક્રિયમાં જીવના ભેદ ૪, તે બે સજીના, એક અસજી ૫ એ દિવનો અપર્યાપ્ત, તે ગાદ એ દિવનો પર્યાપ્ત ગુણસ્થાનક ૭ તે પ્રથમના, યોગ ૧૨ તે આહારકના ૧ કાર્મણનો વર્ણને, ઉપયોગ ૧૦ તે જ્યેષ્ઠના બે વર્ણને લેક્ષ્યા ૬

૩ આહારકમાં-જીવનો ભેદ ૧ સજીનો પર્યાપ્ત, ગુણસ્થાનક ૨ તે ૬-૭, યોગ ૧૨ તે ૨ વૈક્રિય ૧ કાર્મણનો વર્ણને, ઉપયોગ ૭ તે ૪ જ્ઞાત ૩ દર્શનના લેક્ષ્યા ૬

૪ તૈજસ્ય ૫ કાર્મણમાં-જીવના ભેદ ૧૪, ગુણસ્થાનક ૧૪, યોગ ૧૫, ઉપયોગ ૧૨, લેક્ષ્યા

ઔદારિક પ્રમુખ પાંચ શરીરમાં રહેલા જીવોનો અદ્ય બહુત્વ.

૧ સર્વથી થોડા આહારક શરીરી, ૨ તેથી વૈક્રિય શરીરી અસખ્યાતગુણ, ૩ તેથી ઔદારિક શરીરી અસખ્યાતગુણ, ૪ તેથી તૈજસ્ય શરીરી ને કાર્મણ શરીરી પ્રસ્પન્ન તુલ્ય ને અતતગુણ

ઋતિ મોટા બાસકીયો સંપૂર્ણ.

(૧૮) બાવન બોલ.

પહેલો દ્વાર-સમુચ્ચય જીવનો.

૧ સમુચ્ચય જીવમાં-ભાવ ૫, ઉદય, ઉપશમ, ક્ષાયક, ક્ષયોપશમ, પારિશ્રામિક આત્મા ૮ લઘિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૦ બન્ધ ૨ દડક ૨૪ પક્ષ ૨

બીજા ગતિદ્વારના ૮ ભેદ.

૧ નારકીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૭ ચારેન વર્ણને, લઘિ ૫, વીર્ય ૧ બાસવીર્ય, દષ્ટિ ૩ બન્ધ ૨, દડક ૧ નારકીનો, પક્ષ ૨

૨ તીર્થ ચમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૭ (ચાત્રિ વર્ણને લઘિ ૫, વીર્ય ૨, બાસવીર્ય ને બાલપડિત વીર્ય દષ્ટિ ૩, બન્ધ અબન્ધ ૨, દડક ૯-પાંચ યાવર, ત્રણ વિગલે દ્રિય, એક તીર્થ ચ ૫ એ દ્રિય પક્ષ ૨

૩ તીર્થ ચાણીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૭ ઉપર મુજબ, લઘિ ૫ વીર્ય ૦, દષ્ટિ ૩, બન્ધ અબન્ધ ૨ દડક ૧, પક્ષ ૨

- ૪ મનુષ્યમા—ભાવ ૫ આત્મા ૮ સન્નિધિ ૫ વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩ જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧, ૫૫ ૨
- ૫ મનુષ્યાણીમા—ભાવ ૫ આત્મા ૮ સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૩ દષ્ટિ ૩ જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧ ૫૫ ૨
- ૬ દેવતામા—ભાવ ૫ આત્મા ૭ આસ્તિ વચ્ચેને, સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૧ નાભીય, દષ્ટિ ૩ જાત્ય જાત્ય ૨ ૬૬૬ ૧૩ દેવતાના ૫૫ ૨
- ૭ દેવાગનામા—જાત્ય ૫, આત્મા ૭ સન્નિધિ ૫ વીર્ય ૧, નાભીય' દષ્ટિ ૩ જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧૩ દેવતાના, ૫૫ ૨.
- ૮ સિદ્ધમતિમા—ભાવ ૨ ક્ષાયક પારિશ્રામિક આત્મા ૪ ક્રમ, માન, દર્શન, ઉપદેશ સન્નિધિ નથી, વીર્ય નથી, દષ્ટિ ૧ સમક્ષિત દષ્ટિ, જાત્ય જાત્ય નથી ૬૬૬ નથી ૫૫ નથી.

ત્રીજા ધર્મિય દ્વારના ભેદ ૭

- ૧ સંકેદિયમા—ભાવ ૫, આત્મા ૮ સન્નિધિ ૫ વીર્ય ૩ દષ્ટિ ૩, જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૨૪ ૫૫ ૨.
- ૨ એકેદિયમા—ભાવ ૩—કેવલ ક્ષયોપશમ પરિશ્રામિક આત્મા ૬ (માન ને આસ્તિ વચ્ચેને), સન્નિધિ ૫ વીર્ય ૧, નાભીય, દષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિ, જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૫, ૫૫ ૨
- ૩ બેકેદિયમા—ભાવ ૩ ઉપર મુજબ, આત્મા ૭ આસ્તિ વચ્ચેને સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૧ ઉપર પ્રમાણે, દષ્ટિ ૨ સમક્ષિત દષ્ટિ ને મિથ્યાત્વ દષ્ટિ, જાત્ય જાત્ય ૨ ૬૬ ૧ પોતપોતાનો, ૫૫ ૨
- ૪ ત્રિકેદિયમા—ભાવ ૩ આત્મા ૭ સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૧, દષ્ટિ ૨ જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧ પોતપોતાનો ૫૫ ૨
- ૫ ચૌરિદ્રિયમા—ભાવ ૩ આત્મા ૭ સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૧ દષ્ટિ ૨, જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧ પોતપોતાનો ૫૫ ૨.
- ૬ પચ્ચેદિયમા—ભાવ ૫, આત્મા ૮ સન્નિધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, જાત્ય જાત્ય ૨, ૬૬૬ ૧૬, (૧૩ દેવતાના ૧, નારાયણો ૧, મનુષ્યનો ૧, વીર્યને એવ ૧) ૫૫ ૨.
- ૭ અનિદ્રિયમા—ભાવ ૨—કેવલ ક્ષાયક પારિશ્રામિક આત્મા ૭ (કપાલ વચ્ચેને), સન્નિધિ ૫ વીર્ય—પ્રાકૃતીય દષ્ટિ ૧ સમક્ષિત દષ્ટિ, જાત્ય ૧ ૬૬૬ ૧ મનુષ્યનો, ૫૫ ૧ શુદ્ધ.

સન્નિધિ ૫.—(૧) ક્ષયોપશમ (૨) વિશુદ્ધ (૩) દેવતા (૪) પ્રાકૃત્ય (૫) પ્રયોગ

ચોથો દ્વાર-સકાયના ભેદ ૮.

- ૧ સકાયમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૨૪, પક્ષ ૨
- ૨ પૃથ્વીકાયમાં, ૩ અપકાયમાં, ૪ તેડિકાયમાં, ૫ વાઉકાયમાં તથા ૬ વનસ્પતિકાયમાં-ભાવ ૩-ઉચ્ચ, ક્ષયોપશમ, પારિણામિક, આત્મા ૬ (જ્ઞાન ને ચારિત્ર વર્ણને), લબ્ધિ ૬, વીર્ય ૧, દષ્ટિ ૧, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૧ પોતપોતાનો, પક્ષ ૨
- ૭ ત્રસકાયમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૧૬ (પાય એકેદ્રિયના વર્ણને), પક્ષ ૨
- ૮ અકાયમાં-ભાવ ૨, આત્મા ૪, લબ્ધિ નથી, દષ્ટિ ૧, નોભવી નોઅભવી, ૬૩૬ નથી, પક્ષ નથી

પાંચમો સળેગી દ્વાર ભેદ ૫

- ૧ સળેગીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૨૪ પક્ષ ૨
- ૨ મનળેગીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮ લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૧૬ (પાય સ્થાવર ને ત્રણ વિગલે દ્રિય વર્ણને) પક્ષ ૨
- ૩ બનળેગીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૧૬ (પાય સ્થાવર જીને). પક્ષ ૨
- ૪ કાયળેગીમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨, ૬૩૬ ૨૪, પક્ષ ૨
- ૫ અળેગીમાં ભાવ ૩, ઉચ્ચ, ક્ષાયક, પારિણામિક, આત્મા ૬ (કપાય ન્લેગ વર્ણને) લબ્ધિ ૫ વીર્ય ૧ પડિત વીર્ય, દષ્ટિ ૧ સમકિત દષ્ટિ, ભવ્ય ૧ ૬૩૬ ૧ મનુષ્યનો, પક્ષ ૧ શુક્લ

છઠો દ્વાર સવેદના ૫ ભેદ

- ૧ સવેદમાં ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩ દષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨ ૬૩૬ ૨૪ પક્ષ ૨,
- ૨ સ્ત્રીવેદમાં ભાવ ૫, આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨ ૬૩૬ ૧૫, પક્ષ ૨,
- ૩ પુરુષવેદમાં ભાવ ૫ આત્મા ૮, લબ્ધિ ૫, વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨ ૬૩૬ ૧૫, ૧૫ પક્ષ ૨

૪ નપુ પક વેદમા ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, સખ્ય જનન
૨ ૬૩૩ ૧૧ (દેવતાના ૧૩ વચ્ચે), પૃષ્ઠ ૨.

૫ અવેદમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૧, સ્ત્રી ૧
૬૩૩ ૧ મનુષ્યનો ક્ષે ૧ શુકલ.

સાતમા દ્વાર કથાયના લેક.

૧ સુકથાયમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય જનન
૨ ૬૩૩ ૨૪ પૃષ્ઠ ૨.

૨ ક્રીષ્કથાયમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૩ ૬૩૩ ૨૪, પૃષ્ઠ ૨.

૩ મનકથાયમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨, ૬૩૩ ૨૪ પૃષ્ઠ ૨.

૪ આચાકથાયમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨ ૬૩૩ ૨૪ પૃષ્ઠ ૨.

૫ લોલ વાયમા ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨, ૬૩૩ ૨૪ પૃષ્ઠ ૨.

૬ અકથાયમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૧ સમીપ,
સખ્ય ૧ ૬૩૩ ૧ મનુષ્ય, પૃષ્ઠ ૧ શુકલ.

આઠમા દ્વાર-સસેરીના લેક ૮

૧ સસેરીમા ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય જનન
૨ ૬૩૩ ૨૪ પૃષ્ઠ ૨.

૨ કુષ્મુસેરમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય જનન
૨ ૬૩૩ ૨૨ (લગ્નિની ૧૦મી વચ્ચે), પૃષ્ઠ ૨.

૩ નીલસેરમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨ ૬૩૩ ૨૨ ઉપર પ્રમાણે પૃષ્ઠ ૨.

૪ હપીતસેરમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨, ૬૩૩ ૨૨ ઉપર પ્રમાણે પૃષ્ઠ ૨.

૫ તેમેસેરમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય
જનન ૨ ૬૩૩ ૧૮-૧૩ દેવતા ૧ મનુષ્યનો ૧ તીર્થ ૧ ચમેદિવનો ૩
૧મી ખણી વનસ્પતિ એવ ૧૮

૬ પરસેરમા ભાવ ૫, આત્મા ૮, લગ્નિ ૫, વીર ૩, દષ્ટિ ૩, સખ્ય

૭ શુકલલેશ્યામાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિંધ ૫ વીર્ય ૩, દષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દડક ૩ ઉપર પ્રમાણે પક્ષ ૨

૮ અલેશીમાં-ભાવ ૩, આત્મા ૧, લખિંધ ૫, વીર્ય ૧ પડિત વીર્ય દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત, ભવ્ય ૧, દડક ૧ મનુષ્યનો, પક્ષ ૧ શુકલ

નવમો દ્વાર-સમકિતના ભેદ ૭

૧ સમદ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિંધ ૫ વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત, ભવ્ય ૧, દડક ૧૬, (પાંચ એકેદ્રિયના દડક વર્જીને), પક્ષ ૧ શુકલ,

૨ સાસ્વાદાન સમદ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૩ (ઉચ્ચ ક્ષયોપશમ પાગ્નિશામિક), આત્મા ૭ લખિંધ ૫, વીર્ય ૧ બાલવીર્ય દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત, ભવ્ય ૧, દડક ૧૬ (પાંચ ધ્યાવર વર્જીને), પક્ષ ૧ શુકલ

૩ ઉપશમ સમદ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૪ (ક્ષાયક વર્જીને) આત્મા ૮, લખિંધ ૫, વીર્ય ૩ દ્રષ્ટિ ૧, ભવ્ય ૧ દડક ૧૬ (પાંચ સ્થાવર, ત્રણ વિગલેદ્રિય વર્જીને), પક્ષ ૧ શુકલ

૪ દૈદક સમદ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૩ આત્મા ૮, લખિંધ ૫, વીર્ય ૩ દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત, ભવ્ય ૧ દડક ૧૬ ઉપર પ્રમાણે પક્ષ ૧ શુકલ

૫ ક્ષાયક સમદ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૪ ઉપશમ વર્જીને, આત્મા ૮ લખિંધ ૫ વીર્ય ૩ દ્રષ્ટિ ૧, ભવ્ય ૧ દડક ૧૬, પક્ષ ૧ શુકલ

૬ મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૩ આત્મા ૬, લખિંધ ૫, વીર્ય ૧, દ્રષ્ટિ ૧ ભવ્ય અભવ્ય, દડક ૨૪ પક્ષ ૨

૭ સમમિથ્યા વ દ્રષ્ટિમાં-ભાવ ૩, આત્મા ૬, લખિંધ ૫, વીર્ય ૧ બાલવીર્ય દ્રષ્ટિ ૧, ભવ્ય ૧, દડક ૧૬, પક્ષ ૧ શુકલ.

દશમો દ્વાર સમુચ્ચય જ્ઞાન દ્વારના ભેદ ૧૦

૧ સમુચ્ચયજ્ઞાનમાં-ભાવ ૫ આત્મા ૮ લખિંધ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૧, ભવ્ય ૧, દડક ૧૬ પક્ષ ૧ શુકલ

૨ મતિ જ્ઞાનમાં, ૩ શ્રુતજ્ઞાનમાં-ભાવ ૫ આત્મા ૮, લખિંધ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૧ ભવ્ય ૧ દડક ૧૬, પક્ષ ૧ શુકલ

૪ અવધિ જ્ઞાનમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિંધ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૧ ભવ્ય ૧, દડક ૧૬, પક્ષ ૧ શુકલ

૫ મન.પર્યાય જ્ઞાનમાં-ભાવ ૫ આત્મા ૮, લખિંધ ૫, વીર્ય ૧ દ્રષ્ટિ ૧ ભવ્ય ૧ દડક ૧ મનુષ્યનો, પક્ષ ૧ શુકલ

- ૧ કેવલ જ્ઞાનમા-ભાવ ૩ ઉચ્ચ, ધ્યાનક પાસ્તિમિક આત્મા ૭ (કપાલ વચ્ચે) સન્ધિ ૫, વીર ૧ દ્રષ્ટિ ૧ કલ્પ ૧ કક્ક ૧ પદ્મ ૧
- ૭ સુસુખ્યમા-જ્ઞાન, ૮ અતિ જ્ઞાન, ૬ મુનિ જ્ઞાન એ ત્રણમા-ભાવ ૩ આત્મા ૧ સન્ધિ ૫ વીર ૧ નાનવીર કક્ક ૧ નિષ્પાત્વ દ્રષ્ટિ કલ્પ અભવ્ય ૨, કક્ક ૨૪ પદ્મ ૨
- ૧ વિભાજ જ્ઞાનમા-ભાવ ૩ ઉચ્ચ, ધ્યેયપદ્મ પાસ્તિમિક આત્મા ૧ (કપાલ આરિત્ર વચ્ચે) સન્ધિ ૫, વીર ૧ નાનવીર કક્ક ૧ નિષ્પાત્વ, કલ્પ અભવ્ય ૨ કક્ક ૧૧ પાંચ સ્થાવર ને ત્રણ વિચરેદિય વચ્ચે. પદ્મ ૨

અભ્યાર્થમા દાર-દર્શન દારના કોઠ ૪

- ૧ અધ્યુદ્દર્શનમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮ સન્ધિ ૫ વીર ૩, દ્રષ્ટિ ૩, કલ્પ અભવ્ય ૨, કક્ક ૧૭ પદ્મ ૨
- ૨ અધ્યુદ્દર્શનમા-ભાવ ૫ આત્મા ૮, સન્ધિ ૫, વીર ૩, દ્રષ્ટિ ૩, કલ્પ અભવ્ય ૨ કક્ક ૨૪ પદ્મ ૨
- ૩ અવધિદર્શનમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮ સન્ધિ ૫, વીર ૩, દ્રષ્ટિ ૩, કલ્પ અભવ્ય ૨, કક્ક ૧૧ પદ્મ ૨
- ૪ કેવલદર્શનમા-ભાવ ૩, આત્મા ૭, (કપાલ વચ્ચે), સન્ધિ ૫, વીર ૧ પદ્મિ, દ્રષ્ટિ ૧, સમકિત, કલ્પ ૧, કક્ક ૧ મનુષ્યનો પદ્મ ૧ શુભ

આરમા દાર-સુસુખ્ય સમતિના કોઠ ૬

- ૧ સુપ્રતિમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮, સન્ધિ ૫, વીર ૧ પદ્મિ દ્રષ્ટિ ૧, સમકિત કલ્પ ૧ કક્ક ૧ પદ્મ ૧ શુભ
- ૨ સામાયિક આરિત્રમા જ્ઞે ૩ ઉદ્દેશપરચાપનિકમા-ભાવ ૫, આત્મા ૮ સન્ધિ ૫ વીર ૧ પદ્મિ, દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત કલ્પ ૧ કક્ક ૧ પદ્મ ૧ શુભ
- ૪ પરિદાર વિશુદ્ધ આરિત્રમા-ભાવ ૫ આત્મા ૮ સન્ધિ ૫, વીર ૧ પદ્મિ દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત કલ્પ ૧ કક્ક ૧ પદ્મ ૧ શુભ
- ૫ સુદૃઢ સપ્રકાશ આરિત્રમા-મધ્ય ઉત્તર પ્રમાણે
- ૬ વચાખ્યાત આરિત્રમા-ભાવ ૫, આત્મા ૭ (કપાલ વચ્ચે) સન્ધિ ૫, વીર ૧ દ્રષ્ટિ ૧ કલ્પ ૧ કક્ક ૧ પદ્મ ૧
- ૭ અસુપ્રતિમા-ભાવ ૫, આત્મા ૭ (આરિત્ર વચ્ચે), સન્ધિ ૫, વીર ૧ નાનવીર દ્રષ્ટિ ૩ કલ્પ અભવ્ય ૨ કક્ક ૨૪ પદ્મ ૧

- ૮ સયતાસંયતિમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૭ (ચારેત્ર વર્ણનો), લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૧ બાળપણ, દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત, ભવ્ય ૧, દંડક ૨, પક્ષ ૧ કુદ્ધ
- ૯ નાસયતિ નોઅપયતિ નાસંયતાસંયતિમાં-ભાવ ૨, કાયક પાગિભિક્ષ, આત્મા ૪, લક્ષ્મિ નથી, વીર્ય નથી, દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત, નોભવ્ય નોઅભવ્ય, દંડક નથી પક્ષ નથી

તેરમો દ્વાર-ઉપયોગ દારના ભેદ,

- ૧ સાકાર ઉપયોગમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૩ દંડક ૨૪ પક્ષ ૩,
- ૨ અનાકાર ઉપયોગમાં- ભાવ ૫ આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨ દંડક ૨૪ પક્ષ ૨

ચૌદમો દ્વાર-આહારિકના ર ભેદ.

- ૧ આહારિકમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩ ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૨૪, પક્ષ ૨
- ૨ અનાહારિકમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૨ બાળ ને પડિત, દ્રષ્ટિ ૨, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૨૪, પક્ષ ૨

પંદરમો દ્વાર-લાપકદારના દ્વાર ભેદ.

- ૧ લાપકમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૧૬, પક્ષ ૨
- ૨ અલાપકમાં-ભાવ ૫ આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૨૪, પક્ષ ૨

સોળમો દ્વાર-પરિતદારના ભેદ ૩.

- ૧ પરિતમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩ દ્રષ્ટિ ૨, ભવ્ય ૧, દંડક ૨૪, પક્ષ ૧ શુભ
- ૨ અપરિતમાં-ભાવ ૩, આત્મા ૬ (જ્ઞાન ચારિત્ર વર્ણનો), લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૧, દ્રષ્ટિ ૧, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૨૪ પક્ષ ૧ કુદ્ધ
- ૩ નોપરિત નોઅપરિતમાં-ભાવ ૨, આત્મા ૪ લક્ષ્મિ નથી, વીર્ય નથી, દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત નોભવ્ય નોઅભવ્ય, દંડક નથી, પક્ષ નથી

સત્તરમો દ્વાર-પર્યાપ્તાદારના ભેદ ૩.

- ૧ પર્યાપ્તમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લક્ષ્મિ ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩, ભવ્ય અભવ્ય ૨, દંડક ૨૮, પક્ષ ૨

- ૨ અપયપ્તિમા-આવ ૫ આત્મા ૭ (આસ્તિ વદ્યને), સળિષ ૫ વીવ ૧ નાજીવી દ્રષ્ટિ ૨ અભ્ય અભ્ય ૨, ૬૬૬ ૨૪ પક્ષ ૨
- ૩ નાપયપ્તિ નોઅપયપ્તિમા-આવ ૨ ક્ષાયક ને પારિજામિતિ અદ્ય ૮ સળિષ નથી, વીવ નથી દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત દ્રષ્ટિ નોઅભ્ય નોઅવ્ય, ૬૬૬ નથી પક્ષ નથી

આદરમા દાર-સૂક્ષ્મદારના બેઠ ૩

- ૧ સૂક્ષ્મમા-આવ ૩ આત્મા ૧, સળિષ ૫ વીવ ૧ નાજીવી દ્રષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વ અભ્ય અભ્ય ૨ ૬૬૬ ૫ (પાંચ સ્થાવર) પક્ષ ૨
- ૨ આદરમા-આવ ૫ આત્મા ૮ સળિષ ૫, વીવ ૩ દ્રષ્ટિ ૩ અભ્ય અભ્ય ૨ ૬૬૬ ૨૪ પક્ષ ૨
- ૩ નોસૂક્ષ્મ નોઆદરમા-આવ ૨ આત્મા ૪ સળિષ નથી વીવ નથી ૬૬૫ ૧ નોઅ ૫ નોઅભ્ય ૫ ૬૬૬ નથી પક્ષ નથી

ઓગળીશમિ દાર-સક્ષી દારના બેઠ ૩

- ૧ સક્ષીમા-આવ ૫ આદરમા ૮ સળિષ ૫ વીવ ૩ દ્રષ્ટિ ૩, અભ્ય અભ્ય ૨ ૬૬૬ ૧૬ (પાંચ સ્થાવર અથવા વિષયોદિત વળને) પક્ષ ૨
- ૨ અસક્ષીમા-આવ ૩ આત્મા ૭ (આસ્તિ વદ્યને), સળિષ ૫, વીવ ૧ નાજીવી, દ્રષ્ટિ ૨, અભ્ય અભ્ય ૨ ૬૬૬ ૨૨ પક્ષ ૨
- ૩ નોસક્ષી નોઅસક્ષીમા-આવ ૩ આત્મા ૭ સળિષ ૫, વીવ ૧ પોત દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત દ્રષ્ટિ ૧ ૬૬૬ ૧ પક્ષ ૧ યુગ્મ

વીસમો દાર અભ્ય દારના બેઠ ૩

- ૧ અભ્યમા-આવ ૫ આત્મા ૮ સળિષ ૫ વીવ ૩ દ્રષ્ટિ ૩ અ ૧ ૧ ૬૬૬ ૨૪ પક્ષ ૨
- ૨ અઅભ્યમા-આવ ૩ આદરમા ૧ સળિષ ૫ વીવ ૧ નાજીવી દ્રષ્ટિ ૧ મિથ્યાત્વ અભ્ય ૧ ૬૬૬ ૨૪ પક્ષ ૧ મુખ
- ૩ નોઅભ્ય નોઅઅભ્ય આવ ૨ ક્ષાયક ને પારિજામિતિ, આત્મા ૪ અભ્ય નથી વીવ નથી દ્રષ્ટિ ૧ સમક્ષિત અભ્ય અભ્ય નથી ૬૬૬ નથી પક્ષ નથી

એકવીસમો દાર-અદ્ય દારના બેઠ ૨

- ૧ અદ્યમા-આવ ૫ આત્મા ૮ અભ્ય ૫, વીવ ૩ દ્રષ્ટિ ૩ અ ૧ ૧ ૬૬૬ ૨૪ પક્ષ ૨

૨ અચરમમાં-ભાવ ૪, (ઉપશમ વર્ણ), આત્મા ૭ (ચારિત્ર વર્ણને) લખિય ૫ વીર્ય ૧, બાલવીર્ય, દ્રષ્ટિ ૨ સમકિત દ્રષ્ટિ ને મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ બળ્ય ૧ દડક ૨૪, પક્ષ ૧ કૃષ્ણ

શરીર દ્વારના ૫ ભેદ

૧ ઔદારિકમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિય ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩, બળ્ય અબળ્ય ૨, દડક ૧૦ પક્ષ ૨

૨ વૈકિયમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮ લખિય ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩ બળ્ય અબળ્ય ૨, દડક ૧૭ (૧૩ દેવતા ૧ નારકીનો, ૧ મનુષ્યનો, ૧ તીર્થંચનો, ૧ વાગરાનો, એવ ૧૭), પક્ષ ૨

૩ આહારકમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિય ૫, વીર્ય ૧ પડિત વીર્ય દ્રષ્ટિ ૧ સમકિત દ્રષ્ટિ બળ્ય ૧, દડક ૧, પક્ષ ૧ શુકલ

૪ તૈજસ, ૫ કામંજુમાં-ભાવ ૫, આત્મા ૮, લખિય ૫, વીર્ય ૩, દ્રષ્ટિ ૩, બળ્ય અબળ્ય ૨, દડક ૨૪, પક્ષ ૨,

ગુણસ્થાનક દ્વાર

૧ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકમાં-ભાવ ત્રણ ઉદય, ક્ષયોપશમ, પારિણામિક, આત્મા ૭-જ્ઞાન અને ચારિત્ર વર્ણને, લખિય પાંચ, વીર્ય એક તે જાળવીર્ય, દ્રષ્ટિ એક તે મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ, બળ્ય અબળ્ય બે, દડક ચોવીસ પક્ષ બે

૨ સાસ્વાદાન સમદષ્ટિ ગુણસ્થાનકમાં-ભાવ ત્રણ ઉદય, ક્ષયોપશમ ને પારિણામિક, આત્મા સાત તે ચારિત્ર વર્ણને, લખિય પાંચ, વીર્ય એક તે જાળવીર્ય, દ્રષ્ટિ એક તે સમકિત દ્રષ્ટિ, બળ્ય એક, દડક ઓગણીસ-પાંચ એકે દ્રિયના વર્ણને, પક્ષ એકતે શુકલ પક્ષ

૩ મિશ્ર ગુણસ્થાનકમાં-ભાવ ત્રણ ઉદય, ક્ષયોપશમ ને પારિણામિક, આત્મા ૭ જ્ઞાન ને ચારિત્ર વર્ણને, લખિય પાંચ વીર્ય એક તે જાળવીર્ય, દ્રષ્ટિ એક તે મમમિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ, બળ્ય એક, દડક સોળ તે પાંચ એકદ્રિય તથા ત્રણ વિકલે દ્રિય વર્ણને પક્ષ એક તે શુકલ પક્ષ

૪ અવ્રતિ સમ્યક્ત્વદર્શકમાં-ભાવ પાંચ, આત્મા સાત તે ચારિત્ર વર્ણને લખિય પાંચ, વીર્ય એક તે જાળવીર્ય દ્રષ્ટિ એક તે સમકિત દ્રષ્ટિ, બળ્ય એક, દડક સોળ તે ઉપર મુગ્ધ પક્ષ એક તે શુકલ પક્ષ.

૫ દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકમાં-ભાવ પાંચ, આત્મા સાત દેશગી ચારિત્ર છે સર્વથી નથી. લખિય પાંચ, વીર્ય એક તે જાળવીર્ય પડિત વીર્ય, દ્રષ્ટિ એક તે સમકિત દ્રષ્ટિ, બળ્ય એક દડક બે મનુષ્ય ને તીર્થંચ પક્ષ એક તે શુકલ પક્ષ

- ૧ મેમતસ બળિ ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ, આત્મા આદિ, સર્વિય પામિ, વીર
એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ, બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે
મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૭ અમ્ર મતસ બળિ ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ આત્મા આદિ સર્વિય પામિ
વીર એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ બન્ધ એક ૬૪૬ એક
તે મનુષ્યનો પક્ષ ૧ તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૮ નિયક્ષિયાદર ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર
એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે
મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૯ અનિયક્ષિયાદર ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર
એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે
મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૧૦ સુક્ષમસંપદામ ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર
એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ, બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે
મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૧૧ ઉપશાત મિહનિય ગુણસ્થાનકમા-ભાવ પામિ આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર
એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ, બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે
મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૧૨ હીન્દુ મિહનિય ગુણસ્થાનકમા-ભાવ આર તે ઉપશાત વળિ આત્મા
આદિ સર્વિય પામિ વીર એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ,
બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૧૩ સંજોગી દેવસી ગુણસ્થાનકમા-ભાવ મનુષ્ય-કાવ સંજોગ તે પદિત વીર
આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ
એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.
- ૧૪ અસંજોગી દેવસી ગુણસ્થાનકમા-ભાવ મનુષ્ય-કાવ સંજોગ તે પદિત વીર
આત્મા આદિ સર્વિય પામિ વીર એક તે પદિત વીર દ્રષ્ટિ
એક તે સમક્ષિત દ્રષ્ટિ, બન્ધ એક ૬૪૬ એક તે મનુષ્યનો પક્ષ એક તે શુદ્ધ પક્ષ.

(૧૯) શ્રોતા અધિકાર

શ્રોતા અધિકાર શ્રી નંદિસૂત્રમા છે તે નીચે મુજબ —

ત્રાયા

^૧ સેલ ^૨ ઘણુ, ^૩ કુડગ, ^૪ આલણી, ^૫ પરિપુણગ, ^૬ હંસ, ^૭ મહિસ, મેસે ય;

^૮ મસગ, ^૯ જલુગ, ^{૧૦} બિરાલી, ^{૧૧} જાહુગ, ^{૧૨} ગા, ^{૧૩} ભોર, ^{૧૪} આળીરી સા. ૧

ચોદ પ્રકારના શ્રોતા છે તેમા પ્રથમ સેલ ઘણુ તે પથર ઉપર જેમ મેઘ વરસે પણ પથર પાળીયા બીજાનય નહિ. તેમ અકક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિક સાબળે પણ સમ્યક્ જ્ઞાન પામે નહિ, શુદ્ધ થાય નહિ.

દ્રષ્ટાન્ત—કુશિષ્ય રૂપી પથર, સદ્ગુરુ રૂપી મેઘ, અને બોધ રૂપી પાણી મુગશેલીઆ તથા પુષ્કરાવર્ત મેઘનુ દ્રષ્ટાન્ત જેમ પુષ્કરાવર્ત મેઘથી મુગશેલીઆ પલખ્યો નહિ તેમ એકેક કુશિષ્ય મહાન્ સવેગાદિક ગુણયુક્ત આચાર્યના પ્રતબોધ્યા પણ સમજે નહિ, વૈરાગ્ય રગ પામે નહિ, માટે તે શ્રોતા છાંડવાયોગ્ય છે, એ અવિનિતનો દ્રષ્ટાન્ત જણાવો.

જેમ કાળી ભૂમિને વિષે મેઘ વરસે તો તે ઘણી બીજે તથા પાણી પણ રાખે, તથા ગોધુમાદિક (ઘઉં પ્રમુખ)ની ઘણી નિષ્પત્તિ કરે તેમ વિનિત કુશિષ્ય પણ ગુરુની ઉપદેશરૂપ પાણી સાંભળી હૃદયમા ધારી રાખે, વૈરાગ્યે ફરી બીજાનય, અને અનેક બીજા ભવ્ય જીવને વિનય ધર્મ વિષે પ્રવર્તાવે માટે તે શ્રોતા આદરવા યોગ્ય છે ૧

૨ કુડગ—કુબનો દ્રષ્ટાન્ત, તે કુબના આઠ ભેદ છે, તેમા પ્રથમ ઘડો સપૂર્ણ ઘડાના ગુણે કરી વ્યાપ્ત છે તેના ત્રણ ગુણ ૧ તે મધ્યે પાણી ભર્યા થકા કિચિત્ બહાર જાય નહિ ૨ પોતે શીતળ છે માટે બીજાની પણ તૃષા ઉપશમાવે—શીતળ કરે, ૩ પરની મલિનતા પણ પાણીથી દુર કરે તેમ અકક શ્રોતા વનયાદિ ગુણે કરી સપૂર્ણ ભર્યા છે તે ત્રણ ગુણ કરે, ૧ ગુર્વાદિકનો ઉપદેશ સર્વ ધારી રાખે—કિચિત્ વિસારે નહિ ૨ પોતે જ્ઞાન પામી શીતલ દશા પામ્યા છે અને ભવ્ય જીવને ત્રિવિધ તાપ શમાવી શીતળ કરે. ભવ્ય જીવની સંદેહરૂપી મલિનતા ટાળે એ શ્રોતા આદરવાયોગ્ય છે

૩ એક ઘડો પડખે કાણો છે તેમા પાણી ભરે તો અડધું પાણી રહે ને અડધું વહી જાય તેમ અકક શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિક સાબળે તો અડધુ ધારી રાખે અડધુ વિસરી જાય

૩ એક ધરો હોઠે કહ્યો છે તેમાં પાણી ભરે તો સર્વ પાણી વહી જાય તથા રહે નહિ તેમ એક શ્રોતા આખ્યાનાદિ સાંભળે તો સર્વ વિચાર ત્યાં પાર નહિ.

૪ એક ધરો નવો છે તેમાં પાણી ભરે તો થોડે થોડે ઝમીને ખાલી થાય તેમ એક શ્રોતા યાનાદિ અભ્યાસ કરે ત્યજ થોડે થોડે યાન વિસારે.

૫ એક ધરો દુર્ગમ વાસિત છે તેમાં પાણી ભરે તો પાણીના કુણે બગાડે તેમ એક શ્રોતા મિથ્યાવાદિ દુર્ગમ કરી વાસિત છે તેમને સ્વાધિક્ષિ અજ્ઞાવતા યાનના કુણેને વિક્ષુણ્ણે.

૬ એક ધરો સુગંધે કરી વાસિત છે તેમાં પાણી ભરે તો પાણીના કુણે વધારે તેમ એક શ્રોતા સમજિતવાદિ સુગંધે કરી વાસિત છે તેમને સ્વાધિક્ષિ અજ્ઞાવતા યાનના કુણેને દીપાવે.

૭ એક ધરો કાચો છે તેમાં પાણી ભરે તો તે ધરો જીંજીળે નિવેલે જાય, તેમ એક શ્રોતા અજ્ઞ સુદિવાળાને સ્વાધિક્ષિ યાન અજ્ઞતાં તે જીંજીળે નહિ તજવાથી તે યાનથી તથા માનથી અજ્ઞ થાય.

૮ એક ધરો ખાલી છે તે ઉપર છત્તરે રાંધી વર્ષોહાલે નેવાં હોઠે જણી ઝીલવા મુકાય ત્યજ પાણી જાય જાય નહિ ને તથા પાણી થકુ થવાથી જરૂર લી ને વાપરાઈ કરી જીવ પ્રયુએ અમ્મકાને કુદી જાય તેમ એક શ્રોતા સ્વકોને સ્વાધિક્ષિ આખ્યાન સાંભળવા એસે ત્યજ કંઈ પ્રયુજના મોજે કરી યાનરૂપ ત્યજે કાચમાં આવે નહિ ને થકુ કાચના પ્રમાણે કરી એકા યોગરૂપ રૂપે જી અમ્મકા છે તો સલામી અપમાન પ્રયુજ પામે તથા, કાચમાં પાણીથી વેત્તવ રીરેને ગુરુદાન થાય.

કવિ આઠ અધ્યાય દ્રશ્યતરૂપ ઈન્દ્રિય પ્રસારના મોતાનુ રવરૂપ

૧ આસણી-એક શ્રોતા આસણી સમાન છે, આસણીના મે પ્રાચર એક પ્રકારે એવો છે કે આસણી પાણીમાં કોઈ ત્યારે પાણીથી સંપૂર્ણ કરી દેખાય અને કપાડી વધે ત્યારે ખાલી દેખાય તેમ એક શ્રોતા આખ્યાનાદિ સમર્થ સાંભળવા એસે ત્યારે વેગવાદિ જાનનાએ કરી સંપૂર્ણ થઈ દેખાય અને સમર્થ થી જી નહાર જાય ત્યારે વેગવાદ પાણી કિંમિત ત્યજ દેખાય નહિ એ મોલ કલિવાયોમ છે.

કવિએ પ્રકાર-પાસણીએ થકુ પ્રયુજતો ખારો (મોલ) યાગણ મોલે ત્યારે ખારો નીકળે જાય ને કાંઈ પ્રયુજ કયારે મહી રાખે તેમ એક શ્રોતા આખ્યાનાદિ સાંભળવા કોરેલક તથા સરના કાળ કુણુ ત્યાં છે અને રમરૂપ પ્રયુજ અવગુણ કયારે મહી રાખે ખારે તે કલિવાયોમ છે.

૪ પરિપુણ્ણ-તે સુધરી પક્ષીના માળાનો દ્રઢાત સુધરી પક્ષીના માળાથી ઘૂત (ધી) ગાળતા ઘૂત ઘૂત નીકળી જાય અને કીટી પ્રમુખ કચરો ગ્રહી રાખે તેમ એકેક શ્રોતા આચાર્ય પ્રમુખના ગુણ ત્યાગ કરી અવગુણ ગ્રહણ કરે એ શ્રોતા છાંડવા યોગ્ય છે

૫ હંસ-હસને દુર્ધ પાણી એકઠા કરી પીવા માટે આપ્યા હોય તો તે પોતાની આયમા ખટાશના ગુણે કરી દુધ પીએ ને પાણી ન પીએ, તેમ વિનિત શ્રોતા ગુર્વાદિકના ગુણ ગ્રહે ને અવગુણ ન લે એ આદરણીય છે

૬ મહિષ-મેસો જેમ પાણી પીવા માટે જળાશયમા જાય પાણી પીવા જલમા પ્રથમ પ્રવેશ કરે પછી મસ્તકે પ્રમુખે કરી પાણી ડોહળે ને મલમુત્ર કરી પછી પોતે પીવે, પણ ગુદ જમ પોતે ન પીએ, અન્ય યુથને પણ પીવા ન દે તેમ કુશિષ્ય શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિકમા કચેશરૂપ પ્રજ્ઞાદિક કરી વ્યાખ્યાન ડોહળે, પોતે શાંતપણે સાંભળે નહિ ને અન્ય સભાજનોને શાંત રસથી સાંભળવા ન દે એ છાંડવા યોગ્ય છે

૭ મેષ-મરો જેમ પાણી પીવા જલસ્થાનકે નદી પ્રમુખમાં જાય, ત્યારે કાંઈ સ્ત્રી પગ નીચા નમાવી પાણી પીએ, ડોહળે નહિ, ને અન્ય યુથને પણ નિર્મલુ પીવા દે, તેમ વિનિત શિષ્ય શ્રોતા વ્યાખ્યાનાદિક નમ્રતા તથા શાંત રસથી માંભળે, અન્ય સભાજનોને સાંભળવા દે, એ આદરણીય છે

૮ મસગ-તેના જે પ્રકાર પ્રથમ મમગ તે ચામડાની ફાયલી તેમા વધારો ભરાય ત્યારે અત્યંત ડુલેલી દેખાય પણ તૃષા સમાવે નહિ, પણ વાયરો નીકળી જાય ત્યારે ખાલી થય તેમ એકેક શ્રોતા અભિમાનરૂપ વાયરે કરી શુષ્ક જ્ઞાનીવત તહાશ મારે પણ પોતાના તથા અન્ય આત્માને શાંત રસ પમાડે નહિ એ છાંડવા યોગ્ય છે

બીજો પ્રકાર-મસગ તે મચ્છર નામે જલુ અન્યને ચટકા મારી પરિ-તાપ ઉપજાવે પણ ગુણ ન કરે અને ખણજ ઉત્પન્ન કરે તેમ એકેક કુશ્રોતા ગુર્વાદિકને, જ્ઞાન-અભ્યાસ કરાવતા ઘણો પરિશ્રમ આપે તથા કુવચનરૂપ ચટકા મારે પણ ગુણ તે વચાવચ્ય પ્રમુખ કાર્પ પણ ન કરે અને ચિત્તમા અમમાધિ ઉપજાવે, એ છાંડવા યોગ્ય છે

૯ જલુગ તેના જે પ્રકાર-પ્રથમ પ્રકાર જલો નામે જલુ, ગાય પ્રમુખના સ્તનમા વળજે ત્યારે લોહી પીએ પણ દુધ ન પીએ, તેમ એકેક અવિ-નિત કુશિષ્ય શ્રોતા આચાર્યાદિકના સાથે રહ્યા થકા તેમના છિદ્રો ગવેષે પણ સમાધીક ગુણ ન ગ્રહણ કરે, માટે છાંડવા યોગ્ય છે

બીજો પ્રકાર—જ્યો નામે જગુ ક્રમણ હવર મુખીએ તારે ચોથા મારે ને કુખ ઉપજાવે અને મુકાશ (જગદેશુ) કોઈ પીએ ને પછી સાવિ હરે તેમ જોઈક વીનીત યાત્રા મોતા આચાર્યશ્રીક સાથે રજા થકા પ્રથમ વનવપ ચરોઃ કારે-કામે આકામે જનુ અજ્ઞાસ કરતાં મહેનત કરાવે-પછી સરકારી નિયામ કાઢી મુર્તિકાને સાવિ ઉપજાવે-પરદેશી રત્નવત એ અસ્ત્રા યોગ છે.

૧ વિશુદ્ધી-મિત્રાદી કુખનુ સાગળ સીકાથી ભોંયપર નીચું નાંખી રત્નવત સહિત કુખ પીએ, તેમ જોઈક મોતા આચાર્યશ્રીક પાસેથી મુર્તિકા અજ્ઞાસ કરતાં અવિનય જનુ કરે તથા જર પાસે પ્રસ પૂજારી સ્વર્ગ મારે જનુ પોતે વિનય કરી મારે નહિ, મારે તે મેલા યાત્રાચોગ છે.

૧૧ અલુગ-સંકલે તે તિર્થચત્રી નાત વિચીવ-તે પ્રથમ પેતાની મહાત્મ્ય દેવ થોડે થોડે પીએ તે પાચન થવા પછી વળી થોડુ પીએ, એમ થોડે થોડે ફરથી પોતાના સરીને પુષ્ટ કરે, પછી મોટા મુજબતા માન મર્દન કરે તેમ જોઈક મેલા આચાર્યશ્રીક પાસેથી પોતાની મુદ્ધિ પ્રમાણે કાતે કાથે થોડે થોડે મુર્તિકા અજ્ઞાસ કરે અજ્ઞાસ કરતા મુર્તિકાને અત્યંત મતોષ ઉપજાવે ઈયે આપેસો પાઠ બરાબર અરખિત કરે ને તે ક્યાં પછી વળી બીજા વાર અને ત્રીજા વાર એમ થોડે થોડે થે ને પછી જલ્દિનુ થકા નિષ્પાતી કોરોનાં માન મર્દન કરે, એ આદરચોગ છે.

૧૨ ગો-મેા તે જામ ના બે પ્રકાર પ્રથમ પ્રકાર-એમ ફરકી ગામે થોડાં જોઈક થોડાં, પાંચેશને ત્યાં આપી મામ જાવ, જલુ તે પાંચેશી પાસ જનુ પ્રમુખ જગજર ગામને નહિ આપવાથી ગામ જૂએ તૂપાએ પીપાત થકા ફરમાં મહાત્મ્ય ને કુખી મામ તેમ જોઈક અનિનિત મેલા એ મુર્તિકાને આદાર પાથી વૈજાન્ય નાંદ કમ્પથી તેમનો દેહ ગમાનિ પામે ને મુર્તિકામાં બકાડો જાવ ને અવસ પામે.

બીજો પ્રકાર-જોઈક થોડાં થોડાંને ફરજી મામ સોંપી મામ મથે પાંચેશી એ ધમ પાણી પ્રમુખ હરે પ્રકારે આપવાથી ફરમાં વધારો થયો ને તે કલિને પામ્યો, તેમ જોઈક કિનેન મેલા (લિખ) મુર્તિકાના આદાર પાથી પ્રમુખ વૈજાન્ય રાત્રી વિધિએ કરી મુર્તિકાને સાતા ઉપજાવે તો તેમને યાત્રામાં વધારો થકા ને તે કલિને પામે એ મોતા આદરચોગ છે.

૧૩ બેરી-મેા ને પ્રકાર પ્રથમ પ્રકાર એ છે જે બેરિના વચાતાર પુત્ર શા નના ફરમ પ્રમાણે બેરી વગરે લો સળ ખુશી થકા તેને પુજાન ફર આપે તેમ વિનિત લિખ તીર્થ કર તથા મુર્તિકાની આજા પ્રમુખે મુર્તિકાની

સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાન પ્રમુખ અગીયાર કરે તો કર્મરૂપ રોગ મટે અને સિદ્ધ ગતિમાં અનન લક્ષ્મી પામે એ આદ્યવા યોગ્ય છે.

બીજો પ્રકાર-જેમ ભેરીનો વગાડનાર પુરૂષ રાગના હુકમ પ્રમાણે ભેરી વગાડે નહિ તો રાગ કોપાયમાન થઈ દ્રવ્ય આપે નહિ તેમ અવિનિત શિષ્ય તીર્થ કરતી તથા ગુર્વાદિકતી આજ્ઞા પ્રમાણે સ્વાદિકતી સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરે નહિ તો તેમનો કર્મરૂપ રોગ મટે નહિ અને સિદ્ધ ગતિનું સુખ પામે નહિ એ છાંડવા યોગ્ય છે.

૧૪ આલીરી-પ્રથમ પ્રકાર-આલીરી સ્ત્રી-પુરૂષ એક આમથી પાસેના શહેરમાં ગાડવામાં ઘૂત ભરી વેચવા ગયા. ત્યાં બજારમાં ઉતારતા ઘૂત ભાજન-વાસણ પુરી ગયું, ઘૂત ઢળી ગયું પુરૂષે જીને ઘણા કપડાવળાં કુવચનો કહ્યા ત્યારે સ્ત્રીએ પણ તે બતાવે સામા કુવચનો કહ્યા. આખરે ઘૂત બધું ઢોળાઈ ગયું ને બન્ને બહુ ગોક કરવા લાગ્યાં, જમીન પરનું ઘૂત પાછળથી લુછી વીધું અને વેચ્યું, કીંમત મળી તે લઈ સાજો ગામ જતા ચોરોએ લુછી લીધી બહુ નિરાશ થયાં લોકોએ પૂછવાથી સર્વ વૃત્તાન્ત કહી લોકોએ કપડો દીધો, તેમ ગુરુએ વ્યાખ્યાન ઉપદેશમાં આપેલ સાર-ઘૂતને લાડાઈ ઝગડો કરી ઢોળી નાંખે ને છેવટે કસેશ કરી દુર્ગ તિને પામે, આ શ્રોતા છાંડવાયોગ્ય છે

બીજો પ્રકાર-ઘૂત ભરી શહેરમાં જતા બજારમાં ઉતારતાં વાસણ પુટ્યું કે તરતજ એકદમ મળી ભેગા થઈ તે ઘૂત ભરી લીધું પણ બહુ તુકશાન થવા દીધું નહિ. તે ઘૂતને વેચી પૈસા મેળવી સારા સઘાત સાથે ગામમાં સુખે સુખે જેમ અન્ય સુજ પુરૂષો પહેાંચે, તેમ વિનિત શિષ્ય શ્રોતા ગુરુ પાસેથી વાણી સાબળી શુદ્ધ જ્ઞાનપૂર્વક તે અર્થ સ્વત્રને ધારી રાખે, સાચવે અખલિત કરે, વિરમીત થાય તો ગુરૂ પાસે ફરી ફરી આશી માગી ધારે, પૂછે પણ કકળાટ ઝગડો કરે નહિ, જે ઉપર ગુરુ પ્રસન્ન થાય, સયમ-જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય, પરિણામે સદ્ગતિ મળે, આવા શ્રોતા આદ્યશ્રીય છે.

અતિ શ્રોતા અધિકાર સંપૂર્ણ.

(૨૦) અઠાણ બોલનો અલ્પ બહુત્વ

સૂત્ર મી પન્નવણાણ પઠ ત્રીણ -

ક્રમ	અઠાણ બોલનો અલ્પ બહુત્વ મહા ઉચ્ચ	૧૪ દેવના ઉચ્ચ	૧૪ મુણ્ણનાથ	૧૪ યોગ	૧૨ દેવનાથ	૧૨ યોગ
૧ મહાજ મુણ્ણ સર્વજ્ઞા બેઠા	૨	૧૪	૧૪	૧૨	૧	૧
૨. મુણ્ણાણી સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૧૪	૧૩	૧૨	૧	૧
૩ નાસ તેજસ્કામ પર્માત્મા અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૧	૧	૧	૩	૩	૩
૪ પર્માત્મા અમુત્તર વિમાનના દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૧	૧૧	૧	૧	૧
૫ સર્વજ્ઞાત ત્રીજા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૨/૩	૧૧	૬	૧	૧
૬ મધ્ય ત્રીજા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૨/૩	૧૧	૬	૧	૧
૭ નીચેની ત્રીજા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૧	૨/૩	૧૧	૬	૧	૧
૮ અર્ધા દેવસોજ્ઞા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૯ અર્ધાદર્શ દેવસોજ્ઞા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૦ દસમા દેવસોજ્ઞા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૧ નવમા દેવસોજ્ઞા દેવ સર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૨. સાતમા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૩ છમા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૪ આઠમા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૧	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૫ સાતમા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૨
૧૬ પાંચમા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૭ છમા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૮ ચોથા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૧૯ ત્રીજા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૨
૨૦ ત્રીજા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૨૧ ચોથા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૨૨ ત્રીજા દેવસોજ્ઞા દેવ અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧
૨૩ ત્રીજા નરજ્ઞા નારજી અસર્વજ્ઞાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૬	૧	૧

૨૪ સંમૂર્ષિમ મનુષ્ય-અશાશ્વત, અસખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૪	૩
૨૫ બીજા દેવલોકના દેવ અસખ્યાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૯	૧
૨૬ બીજા દેવલોકની દેવી સખ્યાત ગુણ	૨	૪	૧૧	૯	૧
૨૭ પહેલા દેવલોકના દેવ સખ્યાત ગુણ	૨	૪	૧૧	૯	૧
૨૮ પહેલા દેવલોકની દેવી સખ્યાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૯	૧
૨૯ ભવનપતિના દેવ અસખ્યાત ગુણ.	૩	૪	૧૧	૯	૪
૩૦. ભવનપતિની દેવી સખ્યાત ગુણ.	૨	૪	૧૧	૯	૪
૩૧ પહેલી નરકના નારકી અસખ્યાત ગુણ.	૩	૪	૧૧	૯	૧
૩૨ ખેચર પુરૂષ તિય ચ યોનિ અસખ્યાત ગુણ	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૩ ખેચરની સ્ત્રી સખ્યાત ગુણ	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૪ સ્થલચર પુરૂષ સખ્યાત ગુણ	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૫ સ્થલચરની સ્ત્રી સખ્યાત ગુણ	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૬ જલચર પુરૂષ સખ્યાત ગુણ	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૭ જલચરની સ્ત્રી સખ્યાત ગુણ.	૨	૫	૧૩	૯	૬
૩૮, વાણુચરના દેવસખ્યાત ગુણ	૩	૪	૧૧	૯	૪
૩૯ વાણુચરની દેવી સખ્યાત ગુણ	૨	૪	૧૧	૯	૪
૪૦. જ્યોતિષીના દેવ સખ્યાત ગુણ	૨	૪	૧૧	૯	૧
૪૧. જ્યોતિષીની દેવી સખ્યાત ગુણ	૨	૪	૧૧	૯	૧
૪૨, ખેચર નપુસક તિય ચ યોની સખ્યાત ગુણ	૨/૪	૫	૧૩	૯	૬
૪૩ સ્થલચર નપુસક સખ્યાત ગુણ,	૨/૪	૫	૧૩	૯	૬
૪૪ જલચર નપુસક સખ્યાત ગુણ	૨/૪	૫	૧૩	૯	૬
૪૫. ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત સખ્યાત ગુણ	૧	૧	૨	૪	૩
૪૬ પચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત વિશેષાધિક	૧	૧૨	૧૪	૧૦	૬
૪૭ બેષદ્રિય પર્યાપ્ત વિશેષાધિક	૧	૧	૨	૩	૩
૪૮. ત્રિષદ્રિય પર્યાપ્ત વિશેષાધિક.	૧	૧	૨	૩	૩
૪૯ પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત અસખ્યાત ગુણ	૨	૩	૫	૮-૬	૬
૫૦ ચૌરિન્દ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક	૧	૨	૩	૬	૩
૫૧ ત્રિષદ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક.	૧	૨	૩	૫	૩
૫૨ બેષદ્રિય અપર્યાપ્ત વિશેષાધિક.	૧	૨	૩	૫	૩
૫૩ પ્રત્યેક શરીરી બાહર વનસ્પતિકાય પર્યાપ્ત અસખ્યાત ગુણ	૧	૬	૧	૩	૩
૫૪ બાહર નિગોદ પર્યાપ્તના શરીક અસખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩

૫૫. બાદર પૃષ્ઠીકાય પર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩
૫૬. બાદર અપકાય પર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩
૫૭. બાદર વાલુકાય પર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૪	૩	૩
૫૮. બાદર તેજસ્કાય અર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૫૯. ક્રમેક શરીરી બાદર વનસ્પતિકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૪
૬. બાદર નિષેદ અપર્ણાંશ શરીર અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૬૧. બાદર પૃષ્ઠીકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૬૨. બાદર અપકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૬૩. બાદર વાલુકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૬૪. ક્ષેત્ર તેજસ્કાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૬૫. ક્ષેત્ર પૃષ્ઠીકાય અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૩	૩	૩
૬૬. ક્ષેત્ર અપકાય અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૩	૩	૩
૬૭. ક્ષેત્ર વાલુકાય અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૩	૩	૩
૬૮. તેજસ્કાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩
૬૯. ક્ષેત્ર પૃષ્ઠીકાય અર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૧	૩	૩
૭. ક્ષેત્ર અપકાય પર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૧	૩	૩
૭૧. ક્ષેત્ર વાલુકાય અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૧	૩	૩
૭૨. ક્ષેત્ર નિષેદ અપર્ણાંશ શરીર અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૭૩. ક્ષેત્ર નિષેદ પર્ણાંશ શરીર અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩
૭૪. અક્ષય ક્ષેત્ર અનંત ગુણ	૧૪	૧	૧૩	૧	૧
૭૫. સમ્યક્ દષ્ટિ પ્રતિષ્ઠાતી અનંત ગુણ	૧૪	૧૪	૧૪	૧૨	૧
૭૬. સિદ્ધ અનંત ગુણ	૦			૨	
૭૭. બાદર વનસ્પતિકાય પર્ણાંશ અનંત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩
૭૮. બાદર ક્ષેત્ર પર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧૪	૧૪	૧૨	૧
૭૯. બાદર વનસ્પતિકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૪
૮. બાદર ક્ષેત્ર અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૩	૩	૪	૬	૧
૮૧. સમ્યક્ બાદર ક્ષેત્ર વિરેણાધિક	૧૨	૧૪	૧૪	૧૨	૧
૮૨. ક્ષેત્ર વનસ્પતિકાય અપર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૩	૩	૩
૮૩. ક્ષેત્ર ક્ષેત્ર અપર્ણાંશ વિરેણાધિક	૧	૧	૩	૩	૩
૮૪. ક્ષેત્ર વનસ્પતિકાય પર્ણાંશ અસંખ્યાત ગુણ	૧	૧	૧	૩	૩

૮૫. સુક્ષ્મ જીવ પર્યાંત વિશેષાધિક.	૧	૧	૧	૩	૩
૮૬. સમુચ્ચય સુક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક	૨	૧	૩	૩	૩
૮૭. લઘ્ય સિદ્ધ જીવ વિશેષાધિક.	૧૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬
૮૮. નિગોદના જીવ વિશેષાધિક,	૪	૧	૩	૩	૩
૮૯. સમુચ્ચય વનસ્પતકાય જીવ વિશેષાધિક	૪	૧	૩	૩	૪
૯૦. એકેદ્રિય જીવ વિશેષાધિક.	૪	૧	૫	૩	૪
૯૧. તિર્થંચ યેતિના જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૫	૧૩	૯	૬
૯૨. મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૧	૧૩	૯	૬
૯૩. અવિરત જીવ વિશેષાધિક,	૧૪	૪	૧૩	૯	૬
૯૪. સકપાત્રી જીવ વિશેષાધિક.	૧૪	૧૦	૧૫	૧૦	૬
૯૫. છદ્મચ જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૧૨	૧૫	૧૦	૬
૯૬. સયોગી જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૧૩	૧૫	૧૨	-
૯૭. સંસારસ્થ જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬
૯૮. સર્વ જીવ વિશેષાધિક	૧૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬

ઈતિ અઠાણું બોલનો અલ્પ બહુત્વ સ પૂર્ણ

(૨૧) પુદ્ગલ પરાવર્ત

—૦—

ભગવતી સૂત્રના ૧૨મા શતકના ૪થા ઉદ્દેશમાં પુદ્ગલ પરાવર્તનો વિચાર છે, તે નીચે મુજબ -

૧ નામ, ૨ ગુણ, ૩ ત્તિ સખ્ખં, ૪ ત્તિ ઠાણુ, ૫ કાલ, ૬ કાલોવમં ચ;
૭ કાલઅપખણ્ડ, ૮ પુગ્ગલ મઝ પુગ્ગલં, ૯ પુગ્ગલકરણ અપખણ્ડ, ૧૦ પુદ્ગલ પરાવર્ત એ વિષય સમજવાને ૬ દ્વારે કરી સ્પષ્ટીકરણ કરી કહે છે

૧ નામ દ્વાર-૧ ઔદરિક પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૨ વૈક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૩ તેજશ પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૪ કાર્મણ પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૫ મનો પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૬ વચન પુદ્ગલ પરાવર્ત, ૭ શ્વાસોચ્છવાસ પુદ્ગલ પરાવર્ત

[illegible]

પ્રત્યક્ષ
પ્રાકૃતિક પાલનના બે ભેદ:- ૧ જાડર ને ૨ સુદમ તે ૧ દ્વિતીય
દ્વિતીય ૩ ત્રીજી ૪ ચાવતી

१. द्रव्यही व्याहर पुद्गल परावर्तने नभस्माना सर्व द्रव्य
 ओगारिकपक्षे, नैमित्तिकपक्षे, जेव आते प्रकारे पुद्गलपक्षे पुद्गल हरे पक्षे नभस्माना नभ
 जेवसे ते ओगारिकपक्षे पद्गलपक्षे पुद्गल ह्या पक्षे नैमित्तिकपक्षे से. २. तेव्हापस
 से जे ते पुद्गल परावर्तपक्षे वचनाना सर्व पक्षा ओगारिकपक्षाना हीथ पुद्गल
 पुद्गल हरे जेव आते प्रकारे नभस्माना सगळ्या नभस्माना सर्व द्रव्यपक्षे ते पुद्गल
 तेव्हा व्याहर पुद्गल परावर्त, इत्यादी

તેને જાદર પ્રગલ્ભ પરાવર્તી પડીએ
 ર દ્રવ્યથી સૂક્ષ્મ પ્રદગ્ધ પરાવર્ત—તે જ્યતિમાના સર્વ પ્રગલ્ભ
 જોદારપણે પ્રગ કરે પછી નેત્રિપણે, પછી લેખપણે, જોય જો પડીએ
 જાદરને પછી સાતે પ્રદગ્ધ પરાવર્તિપણે પ્રગ કરે તેને સૂક્ષ્મ પ્રગલ્ભ પરાવર્ત
 પડીએ.

४. हीनवर्गीय आदि पुद्गल पशवन्तः—ते चैव शान्तोन्मा श्रेष्ठ
आकाश प्रेत ॥ ते सर्व आकाश प्रेतान् इदं प्रेतं मरी मरीने अनुसृत निज
यमे तेम हरी पुनः इदं

૪ સીતલી મૂલમ પુલ્લાસ પરાવત-તે ઓઃ રાજસોહમ માલમ
પ્રદેશને, આક્રમે એઃ પછી એઃ -૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦ એઃ રીઃ
પ્રદેશમાં મરીને પૂર્ણ હર, તેમાં જેલ્યા પ્રદેશ મરીને ત્રીજા પ્રદેશ ખરે
પમા દશ્ય જમે તે પ્રદેશ ખરે તે પુલ્લાસ પરાવત કરવામાં ન સ્વાય, જ્યાં
દરેક પ્રદેશ મરી લખવત મોઃ જ્યાં હર

૫ કાલથી બાહર પુદ્ગલ પરાવર્ત-તે એક કાલચક્ર (જેમા ઉત્સર્પિણી તે અવસર્પિણી સમાય) તેના પ્રથમ સમયે મરે પછી બીજા કાલચક્રના બીજા સમયે મરે કે ગમે તે ત્રીજા સમયે મરે એમ ત્રીજા કાલચક્રના ગમે તે સમયે મરે એટલે કે એક કાલચક્રના જેટલા સમય થાય, તેટલા કાલચક્રના એક એક સમયે મરી એક કાલચક્ર પૂર્ણ કરે

૬ કાલથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત-તે કાલચક્રના પ્રથમ સમયે મરે, તેમ બીજા કાલચક્રના બીજા સમયે મરે, ત્રીજા કાલચક્રના ત્રીજા સમયે મરે, ચોથા કાલચક્રના ચોથા સમયે મરે, વચમા નિયમ વિના ગમે તે સમયે મરે તે હિસાબમા ન ગણાય, એમ એક કાલચક્રના જેટલા સમય તેટલા કાલચક્રના અનુક્રમે નિયમિત સમયે મરે

૭ ભાવથી બાહર પુગલ પરાવર્ત-તે જીવના અસખ્યાત પગિણામ છે તે પ્રથમ પરિણામે મરે, પછી ગમે તે ૩-૨-૫-૪-૭-૬ એમ અનુક્રમે વિના દરેક ૫ રજામે મરી અસખ્યાત પરિણામ પૂર્ણ કરે

૮ ભાવથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરાવર્ત-જીવના અસખ્યાત પગિણામ છે, તે પ્રથમ પરિણામે મરે પછી વચમા ગમે તેટલો વખત ગયા પછી, ૨ જા પગિણામે એમ અનુક્રમે ૩જા પરિણામે, ૪થા પગિણામે એમ અસખ્યાત પરિણામ મરી મરી મુર્ણ કરે

મતિ ગુણુદ્વાર

ઉન્ને-ત્રિસખ્યા દ્વાર

૧ પુદ્ગલ પરાવર્ત-સર્વ જીવે કેટલા કર્યા ૨ એક વચને-એક જીવે ૨૪ દડકમા કેટલા પુદ્ગલ પરાવર્ત કર્યા, ૩ બહુ વચને સર્વ જીવે-૨૪ દડકે કેટલા પુદ્ગલ પરાવર્ત કર્યા

૧ સર્વ જીવે-ઔદાગિક પુદ્ગલ પરાવર્ત, ગૈદ્યિક પુદ્ગલ પરાવર્ત, તેજસ પુદ્ગલ પરાવર્ત એ સાતે પુદ્ગલ પરાવર્ત અનત અનત વાર કર્યા, ૭

૨ એક વચને-તે એક જીવે- એક નાગક જીવે ઔદાગિક પુદ્ગલ પરાવર્ત ગૈદ્યિક પુદ્ગલ પરાવર્ત એ સાતે પુદ્ગલ પરાવર્ત અતિત (ગયા) કાલે અનત અનત વાર કર્યા, ભાવખ્ય કાલે કોઈ પુદ્ગલ પરાવર્ત કર્યો નહિ, (મોક્ષ જશે તે) કાંઈ કર્યો જે કરશે તે જાન્ય ૧-૨-૩ પુદ્ગલ પરાવર્ત કરશે, ઉત્કૃષ્ટ અનત કર્યો એમ ભવનપતિ વગેરે ૨૪ દડકના એક એક જીવે સાત પુદ્ગલ પરાવર્ત ગયા

કાલે જનત કર્યા જેટલાકો કવિષ્ણ કરી કરશે નહિ, એક જગતે મરે ને કરશે તે ૧-૨-૩ ક્રિષ્ણ જનત કરશે સાત પુણ્ય પરાવર્ત ૨૪ દહા માં મળ્યા ૧૬૮ (પ્રમ) થાય.

૩ બહુવચને-તે સવ છવે-સવ નારક છવે પૂર્વ કાલે જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત એ સાતે પુણ્ય પરાવર્ત જનત જનત કર્યા કવિષ્ણકાલે પશુએ જનત કરશે એમજ ૨૪ દહાના બહુ છવેએ જનત પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા ને કવિષ્ણકાલે કરશે તેના પણ ૧૬૮ (પ્રમ) થાય છે

૫-૧૬૮+૧૬૮=૩૩૬ (પ્રમ) થાય છે

૪ યા ત્રિસ્થાનકે દ્વાર

૧ એક છવે કર્યા કર્યા સ્થાને કર્યા કર્યા પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા કર્યા જ પુણ્ય પરાવર્ત કરશે ૨ બહુ છવે કર્યા કર્યા સ્થાને પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા કરશે ૩ સર્વ છવે કર્યા કર્યા દહામાં કર્યા કર્યા પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા

૧ એક વચને-તે એક છવે નારકાએ જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા નથી કરશે નહિ જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા છે કરશે ને કરશે તે જન ૧-૨-૩ ક્રિષ્ણ જનત કરશે એમ તેજસ પુણ્ય પરાવર્ત, કામજ પુણ્ય પરાવર્ત માત્ર આસોએજવાસ પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા ને કરે પણ કરશે ૨ ઘણ પ્રમાણે એમ અસુર કુમારપણે, પૂરવીપણે માત્ર વૈમાનિકપણે પૂર્વ જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત માત્ર અવાસોએજવાસ પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા તે કરી (તે સમજવાનું એ છે કે ને દહામાં ને ને પુણ્ય પરાવર્ત દોષ તે કરી દોષ તે ન કરી) એક નૈરાધિક છવે ૨૪ દહામાં રહી સાત સાત (સિંચ તે બ નહિ તે ના) પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા તે ૨૪-૧૬૮ થયા તે એમ ૨૪ દહા છવે ૨૪ દહામાં રહી સાત સાત પુણ્ય પરાવર્ત કરે ને ૧૬૮+૨૪=૧૯૨ (પ્રમ) થાય છે

૨ બહુવચને-તે સવ છવે નૈરાધિકાએ જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત નથી કર્યા નહિ કરશે જોતારિક પુણ્ય પરાવર્ત માત્ર આસોએજવાસ પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા કરશે એમજ અસુરમારણે પૂરવીપણે માત્ર વૈમાનિકપણે, ૭ ને કરે તે ને પુણ્ય પરાવર્ત કર્યા ને કરશે, એમ ૨૪ દહામાં બહુ છવે પુણ્ય પરાવર્ત માત્ર જન કર્યા કર્યા કર્યા પૂર્વ પ્રમાણે જાને પણ ૪ કર પ્રમ થાય છે

૩ કયા કયા દંડકમાં પુદ્ગલ પરાવર્ત કર્યા—તે સર્વ શ્રવે પાચ એકદ્રિય ત્રણ વિકલેદ્રિય, તિર્થ ચ પચેદ્રિય ને મનુષ્ય, એ દશ દંડકમાં ઔદાત્મિક પુદ્ગલ પરાવર્ત અનત અનત વાર કર્યા ૧ નૈ-યિક, ૧૦ ભવનપતિ, ૧૨ વાયુ કાય ૧૩, સસી તિર્થ ચ પચેદ્રિય પર્યાપ્ત ૧૪ સસી મનુષ્ય પર્યાપ્ત ૧૫ વાયુવ્યત ૧૬ જ્યોતિષી, ૧૭ ગૈમાનિક એ ૧૭ દંડકમાં સર્વ શ્રવે ગૌક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્ત અનત અનત વાર કર્યા ૨૪ દંડકમાં તેજસ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત કાર્મણ્ય પુદ્ગલ પરાવર્તને આસોચ્છ્રાસ પુદ્ગલ પરાવર્ત સર્વ શ્રવે અનત અનત વાર કર્યા ૧૪ નૈરયિક દેવતા દંડક, ૧૫ સસી તિર્થ ચ પચેદ્રિય, ૧૬ સસી મનુષ્ય એ ૧૬ દંડકમાં સર્વ શ્રવે મન પુદ્ગલ પરાવર્ત અનત અનત વાર કર્યા

પાચ એકદ્રિય વિના ૧૯ દંડકમાં સર્વ શ્રવે વચન પુદ્ગલ પરાવર્ત કર્યા એ ૧૩૪ પ્રશ્ન થાય છે ત્રણે સ્થાનકના આઠ હજાર એકમો ને અઠાણુ પ્રશ્ન થાય છે ઇતિ ત્રિસ્થાનક દ્વાર

૫ કાલદ્વાર—અનત ઉત્સર્પિણી અનત અવસર્પિણી જન્ય ત્યારે એક ઔદાત્મિક પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય એમ ગૌક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્ત એટલો કાલ જતા થાય છે, સાતે પુદ્ગલ પરાવર્તમાં અનત અનત કાલચક્ર વહી જાય છે ઇતિ કાલદ્વાર.

૬ કાલની ઉપમા—કાલ (વખત) સમજવાને દષ્ટાંત આપે છે, તેમાં પ્રથમ પરમાણુ થી રૂર કરે છે પગમાણુ ને ઝીણામાં ઝીણો રજ કણ, જે રજ કણ રજ કણ અતીદ્રિય (અદ્રિયને અગમ્ય) છે, જેનો ભાગ, ખડકે કટકા કાઢી પણ શક્ય થી કે કાઢી પણ રીતે થઈ શકે નહિ ધણોજ ઝીણો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ એવો જે ભાગ તે પરમાણુ એ ૧ અનત સૂક્ષ્મ પરમાણુ એ એક વ્યવહાર પરમાણુ થાય ૨ અનત વ્યવહાર પરમાણુ એ એક ઉણુ સિંગવ પગમાણુ થાય, ૩ અનત ઉણુ સિંગવ પરમાણુ એ એક શીત સિંગવ પરમાણુ થાય, ૪ આઠ સિંગવ પરમાણુ એ એક ઉર્ધ્વરેણુ થાય, ૫ આઠ ઉર્ધ્વરેણુ એ એક મસરેણુ થાય, ૬ આઠ મસરેણુ એ એક રથરેણુ થાય, ૭ આઠ રથરેણુ એ દેવ-ઉત્તર કરે મનુષ્યનો એક વાલાઝ થાય, ૮ તે આઠ વાલાઝ એ હરિ-રમકવર્ષના મનુષ્યનો એક વાલાઝ થાય, ૯ તે આઠ વાલાઝે હેમવય હિરણ્યવય મનુષ્યનો એક વાલાઝ થાય, ૧૦ તે આઠ વાલાઝે પૂર્વ વિદેહ, પશ્ચિમ વિદેહ મનુષ્યનો એક વાલાઝ થાય, ૧૧ તે આઠ વાલાઝે ભરત ઐરવત મનુષ્યનો એક વાલાઝ થાય ૧૨ તે આઠ વાલાઝે એક લીખ ૧૩ આઠ લીખે એક જૂ ૧૪ આઠ જૂએ એક અર્ધજવ, ૧૫ આઠ અર્ધજવે

એક ઉત્તેજ અગ્રમ, ૧૬ ઉત્તેજ અગ્રમે એક પચતુ પદોળપણ, ૧૭ એ પા
પદોળપણે એક વેત ૧૮ એ વેત એક હાથ. એ કાચે થીક કુક્ષિ. ૧૬ એ મુઠ્ઠાએ
એક મનુષ્ય, ૨ એ હાથે મનુષ્યે એક માછ ૨૧ તે ચાર પાછાએ એક ચોખ્ખા
તે એક ચોખ્ખાને કૂવો, સળિા પદોળા મે કડો. જાણે કે હોય તેમ કશીએ, ન
તેમાં દેવ-ઉત્તરકર મનુષ્યના વાળ-એક એક વાળના અસખ્ય ખડ કરીએ તે
અસખ્ય ખડવાળા શાળેથી વળાથી તે ઉપર સુધી સખ્ય-ખાંડ કાઢીને તે કૂવો
ભર્યો હોય કે જેના પરથી અત્યંતિનુ ભરકર માથુ જાય, પણ એક વાળ તરે
નાંક નહીનો પ્રવાહ સાધમાર ચાલે જાય, પણ અજ પાણી છતરી સો નહી
કાચ અગ્નિ પણ તે ઉપર લાગે પણ અર જા સો નાંક તેવા કુવામાંથી સો
સો વધે કાંઈ એક વાળ ખડ કાઢો ને સો સો વધે એક એક ખડ અપર્ય
ભારે તે કૂવો ખાલી થાય, તેટલામાં નેટીઓ વખત નવ તેને ચામેકાર એક પલ
કહે છે, ને તેના જો કાંઈ થયે પશ્ચે એક સાતર ચામ જ, વીસ થયે એ
સાતર સમાન તેટલા વખતે એક કાચમકે ચામ છે

કૃતિ કાલઉપમા દ્વારે

૭ કાલ અદ્ય બહુત્વ દ્વારે-૧ જ્ઞાત કાલમકે નવ તારે એ
કામણ પુરુષ પરાવર્ત થાય, ૨ જ્ઞાત કાલણ પુરુષ પરાવર્ત થાય તો
તેજસ પુરુષ પરાવર્ત થાય. ૩ જ્ઞાત તેજસ પુરુષ પરાવર્ત જાય તો
ઓદરિક પુરુષ પરાવર્ત થાય. ૪ તે જ્ઞાત જાય તો એક આસાદૈક
પુરુષ પરાવર્ત થાય. ૫ તે જ્ઞાત જાય તો એક મન પુરુષ પરાવર્ત થાય
૬ તે જ્ઞાત જાય તો એક વચન પુરુષ પરાવર્ત થાય. ૭ તે જ્ઞાત જાય
તો એક વૈદિક પુરુષ પરાવર્ત થાય.

કૃતિ કાલ અદ્ય બહુત્વ દ્વારે

૮ પુરુષોત્તમ મધ્ય પુરુષોત્તમ પરાવર્ત જાય તે-૧ એક કામણ પુરુષ
પરાવર્તમાં જ્ઞાત કાલમકે નવ ૨ એક તેજસ પુરુષ પરાવર્તમાં જ્ઞાત
કામણ પુરુષ પરાવર્ત નવ ૩ એક ઓદરિક પુરુષ પરાવર્તમાં જ્ઞાત તેજસ
પુરુષ પરાવર્ત નવ ૪ એક આસાદૈક પુરુષ પરાવર્તમાં જ્ઞાત વૈદિક

અસખ્ય મન્યે એક આવશિકા સખ્યાત આવશિકાએ એક ઉપર
સખ્યાત આવશિકાએ એક વિશાસ ને મળી એક પ્રાણ સાત પ્રાણે એ સો
(૧૨૧ થોડા વખત) માત્ર સ્તોત્ર-એક જવ (ને કાપ્યાનુ નાપે) ૭૭ હવે એ
મદા નાંક મદર્થે કાંઈ મિ, ૧૫ અરોચનિએ એક પલ, ૨૫ માંક મા
મ મે અંક ૫

પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત જ્ઞય, ૫ એક મનઃ પુદ્ગલ પરાવર્ત્તમા અનત શ્વાસોઽઘાસ
પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત જ્ઞય, ૬ એક વચન પુદ્ગલ પરાવર્ત્તમા અનત મન પુદ્ગલ
પરાવર્ત્ત જ્ઞય ૭ એક વૈક્રિય પુદ્ગલ પરાવર્ત્તમા અનત વચન પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત જ્ઞય

ઇતિ પુદ્ગલ મધ્ય પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત દ્વાર

૯ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કર્યા. તેનો અલ્પ બાહુત્વ-૧ સર્વ જીવે, સર્વથી
થોડા ઔકિય પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત કર્યા ૨ તેથી વચન પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત અનતગુણ
અધિક કર્યા, ૩ તેથી મનઃ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત અનત ગુણ અધિક કર્યા ૪ તેથી
શ્વાસોઽઘાસ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત અનત ગુણ અધિક કર્યા. ૫ તેથી ઔદાગિક પુદ્ગલ
પરાવર્ત્ત અનત ગુણ અધિક કર્યા ૭ તેથી કાર્મણ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત અનતગુણ
અધિક કર્યા

ઇતિ પુદ્ગલ કરણ અલ્પ બાહુત્વ

ઇતિ પુદ્ગલ પરાવર્ત્ત સંપૂર્ણ

(૨૨) જીવોની માર્ગણાના પદ૩ પ્રશ્ન

અનુક્રમ	ક્યાં ક્યાં સ્થાન પર મળે છે તેની માર્ગણાના પ્રશ્નો	નરકના ૧૪ ભેદ	તિર્યંચના ૪૮ ભેદ	મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદ	દેવતાના ૧૬૮ ભેદ
૧	અધોલોકમા કેવલીમા જીવના બેઠ કેટલા	૦	૦	૧	૦
૨	નિશ્ચય એકાવતારીમા	૦	૦	૦	૨
૩	તેજોયેશી અકેદ્રિયમા	૦	૩	૦	૦
૪	પૃથ્વી કાયમા	૦	૪	૦	૦
૫	મિશ્ર દ્રષ્ટિ તિર્યંચમા	૦	૫	૦	૦
૬	ઉર્ધ્વલોક દેવીમા	૦	૦	૦	૬
૭	નરકના પર્યાપ્તમા	૭	૦	૦	૦
૮	ખે યોગવાલા તિર્યંચમા	૦	૮	૦	૦
૯	ઉર્ધ્વલોક નોગર્ભજ તેજોયેશ્યામા	૦	૩	૦	૬
૧૦	એકાત સમ્યક્ દ્રષ્ટિમા	૦	૦	૦	૧૦
૧૧	વચનયોગી ચક્ષુર્ધ્રિય તિર્યંચમા	૦	૧૧	૦	૦

૧૨ અધોભોક્તા તર્જનમાં	૧૦	૨	
૧૩ વચનયોગી તિર્જનમાં	૧૩		
૧૪ અધોભોક્ત વચનયોગી ઔદરિક શરીરમાં	૧૩	૧	
૧૫ કેવલીમાં		૧૧	
૧૬ હૃદયસોઠ પચોદ્રવ તેજોભેદમાં	૧		
૧૭ સમ્યક્દ્રષ્ટિ પ્રાણેદ્રિય તિર્જનમાં	૧૦		
૧૮ સમ્યક્ દ્રષ્ટિ તિર્જનમાં	૧૮		
૧૯ હૃદયસોઠમાં તેજોભેદમાં	૧૩		
૨૦ મિત્રદ્રષ્ટિ ત્રણ જગમાં	૫	૧૫	
૨૧ ઔદરિક શરીરમાં વૈદ્યિન કરવાવાલામાં	૧	૧૫	
૨૨ એકોદ્રવ છવોમાં	૨૨		
૨૩ અધોભોક્ત મિત્ર દ્રષ્ટિમાં	૭	૫	૧ ૧
૨૪ પ્રાણેદ્રિય તિર્જનમાં	૨૪		૧૧
૨૫ અધોભોક્તમાં વચનયોગી દેવોમાં			
૨૬ ત્રણ તિર્જનમાં	૨૬		
૨૭ શુદ્ધસંસ્થા મિત્ર દ્રષ્ટિમાં	૫	૧૫	૦
૨૮ નાસ્ત તિર્જન એક સંકલનવાલામાં	૨૮		
૨૯ અધોભોક્ત ત્રણ ઔદરિકમાં	૨૬	૩	
૩૦ એકાંત મિત્રાત્મી તિર્જનમાં	૩૦		
૩૧ અધોભોક્ત પુરુષવેદ કાવચમાં	૫	૧૫	૨૧
૩૨ પદ્યમેસી મિત્રદ્રષ્ટિમાં	૫	૧૫	૧૨
૩૩ પદ્યમેસી વચનયોગીમાં	૫	૧૫	૧૩
૩૪ હૃદયસોઠમાં એકાંત મિત્રાત્મીમાં	૨૮		
૩૫ અવધિહસન ઔદરિક શરીરમાં	૫	૩	
૩૬ હૃદયસોઠ એકાંત નડ સત્તમાં	૩૬		
૩૭ અધોભોક્ત પચોદ્રવ નડસત્તમાં	૧૪	૨	૩
૩૮ અધોભોક્ત મનયોગીમાં	૭	૫	૧ ૨૧
૩૯ અધોભોક્ત એકાંત અસહીમાં	૩૮	૧	
૪૦ અધોભોક્ત એકાંત અસહીમાં	૧	૩	
૪૧ ઔદરિક શુદ્ધસંસ્થામાં	૫	૧૫	૨૧
૪૨ શુદ્ધ સંગી સમ્યક્ દ્રષ્ટિ અમાત્યમાં	૫	૧૫	૨૨
૪૩ શુદ્ધ સેથી વચનયોગીમાં	૫		૨૮
શુદ્ધસંસ્થામાં મનયોગીમાં			

૪૪ શુદ્ધ લેશી દેવતાઓના	૦	૦	૦	૪૪
૪૫ કુર્મભૂમિ મનુષ્યોમા	૦	૦	૧૫	૦
૪૬ અધોલોકના વચનયોગીમા	૭	૧૩	૧	૨૫
૪૭ શુદ્ધ લેશી ઉર્ધ્વલોકમા				
અવધિજાની	૦	૫	૦	૪૨
૪૮ અધોલોકમા ત્રસ અભાષક	૭	૧૩	૩	૨૫
૪૯ ઉર્ધ્વલોક શુદ્ધ લેશી અવધિ દર્શની	૦	૫	૦	૪૪
૫૦ ન્યોતિધીની આગતિમા	૦	૫	૪૫	૦
૫૧ અધોલોકમા ઔદારિક શરીરીમા	૦	૪૮	૩	૦
૫૨ ઉર્ધ્વલોક શુદ્ધ લેશી સમ્યક્				
દ્રષ્ટિમા	૦	૧૦	૦	૪૨
૫૩ અધોલોકમા એકાત નપુસકવેદમા	૧૪	૩૮	૧	૦
૫૪ ઉર્ધ્વ લોક શુદ્ધ લેશીમા	૦	૧૦	૦	૪૨
૫૫ અધોલોક બાહર નપુસકમા	૧૪	૩૮	૩	૦
૫૬ તિર્થ લોક મિશ્ર દ્રષ્ટિમા	૦	૫	૧૫	૩૬
૫૭ અધોલોક પર્યાપ્તમા	૭	૨૪	૧	૨૫
૫૮ અધોલોક અપર્યાપ્તમા	૭	૨૪	૨	૨૫
૫૯ કૃષ્ણ લેશી મિશ્ર દ્રષ્ટિમા	૩	૫	૧૫	૩૬
૬૦ અકર્મ ભૂમિ સજી મનુષ્યમા	૦	૦	૬૦	૦
૬૧ ઉર્ધ્વ લોક અણાહારકમા	૦	૨૩	૦	૩૮
૬૨ અધોલોક એકાત મિથ્યાત્વીમા	૧	૩૦	૧	૩૦
૬૩ ઉર્ધ્વલોક તથા અધોલોક દેવો				
ગગવાવાલામા	૦	૦	૦	૬૩
૬૪ પદ્મલેશી સમ્યક્ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૦	૩૦	૨૪
૬૫ અધોલોક તેજ્જલેશીમા	૦	૧૩	૨	૫૦
૬૬ પદ્મલેશીમા	૦	૧૦	૩૦	૨૬
૬૭ મિશ્ર દ્રષ્ટિ દેવતામા	૦	૦	૦	૬૭
૬૮ તેજ્જલેશી મિશ્ર દ્રષ્ટિમા	૦	૫	૧૫	૪૮
૬૯ ઉર્ધ્વલોક બાહર શાશ્વતમા	૦	૩૧	૦	૩૮
૭૦ અધોલોકમાં અભાષકમા	૭	૩૫	૩	૨૫
૭૧ અધોલોકમા અવધિદર્શનમા	૧૪	૫	૨	૫૦
૭૨ તીર્થલોકમા દેવતામાં	૦	૦	૦	૨૫
૭૩ અધોલોકમા બાહર નરવાવાલામાં	૭	૨૮	૩	૨૫

૭૪ મિથ દ્રષ્ટિ નોતર્જનમાં	૭			૧૭
૭૫ ઉર્જા સોકમાં અવધિ જાતમાં		૫		૭
૭૬ ઉર્જા સોકમાં દેવતાઓમાં				૭૧
૭૭ અધિસોકમાં અસુહૃદિય નોતર્જનમાં	૧૪	૧૭	૧	૫
૭૮ ઉર્જા સોકમાં નોતર્જન સમય દ્રષ્ટિમાં		૮		૭
૭૯ ઉર્જા સોકમાં સાક્ષતમાં		૮૧		૨૮
૮૦ પાતળી ખ માં ત્રસમાં		૨૬	૫૪	
૮૧ સમ્યક દ્રષ્ટિદેવતાઓના પર્વોત્થમાં				૮૧
૮૨ શુદ્ધ લેથી સમ્યક દ્રષ્ટિમાં		૧	૩	૪૨
૮૩ અધિસોકમાં મરવાવાદમાં	૭	૪૮	૩	૨૫
૮૪ શુદ્ધ લેથી હવોમાં		૧	૩	૪૪
૮૫ અધિ મુખ્યમંત્રી ત્રસમાં	૬	૨૬	૩	૫
૮૬ ઉર્જા સોકમાં પુણ્ય વેદમાં		૧		૭૬
૮૭ ઉર્જા સોકમાં અસુહૃદિય સમ્યક દ્રષ્ટિમાં		૧૭		૭૭
૮૮ ઉર્જા સોકમાં સમ્યક દ્રષ્ટિમાં		૧૮		૭
૮૯ અધિસોક અસુહૃદિયમાં	૧૪	૨૧	૩	૫
૯૦ નવુખ સમ્યક દ્રષ્ટિમાં			૬	
૯૧ અધિસોકમાં પ્રોત્સાહિયમાં	૧૪	૨૪	૩	૫
૯૨ ઉર્જા સોકમાં ત્રસ મિથ્યાત્વમાં		૨૬		૧૧
૯૩ અધિસોકમાં વસમાં	૧૪	૨૬	૩	૫
૯૪ દેવતા મિથ્યાત્વી પર્વાસમાં				૭૪
૫ નોતર્જન અભાષક સમ્યક દ્રષ્ટિમાં	૬	૮		૮૧
૯૬ ઉર્જા સોકમાં પચેન્દ્રિયમાં		૨		૭૬
૯૭ અધિસોકમાં અસુતેથી નાસમાં	૬	૩૮	૩	૫
૯૮ પાતળી ખડમાં પ્રયેક સરીરીમાં		૮૪	૫૪	
૯૯ વચનયોગી દેવતાઓમાં				૬૫
૧૦ ઉર્જા સોક પ્રયેક સરીરી નાસ મિથ્યાત્વીમાં		૩૮		૧૧
૧૧ વચનયોગી મનુષ્યમાં			૧ ૧	
૧૨ ઉર્જા સોકમાં ત્રસમાં		૨૬		૭૧
૧૩ અધિસોકમાં નોતર્જન ત્રસમાં	૧૪	૩૮	૧	૫
૧૪ યોગીત મિથ્યાત્વ સાક્ષતમાં		૩	૫૧	૫૮
૧૫ અધિસોકમાં નાસમાં	૧૪	૩૮	૩	૫

૧૦૬ મનયોગી ગર્ભજમા	૦	૫	૧૦૧	૦
૧૦૭ અધોલોકમા કૃષ્ણ લેશીમા	૬	૪૮	૩	૫૦
૧૦૮ ઔદારિક શરીર સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૮	૬૦	૦
૧૦૯ કૃષ્ણલેશી વૈક્રિય શરીર નોગર્ભજમા	૬	૧	૦	૧૦૨
૧૧૦ ઉર્ધ્વલોક બાહર પ્રત્યેક શરીરમા	૦	૩૪	૦	૭૬
૧૧૧ અધોલોકમા પ્રત્યેક શરીરમા	૧૪	૪૪	૩	૫૦
૧૧૨ ઉર્ધ્વ લોકમા મિથ્યાત્વીમા	૦	૪૬	૦	૬૬
૧૧૩ વચનયોગી ધાણેન્દ્રિય ઔદારિકમા	૦	૧૨	૧૦૧	૦
૧૧૪ ઔદારિક વચનયોગીમા	૦	૧૩	૧૦૧	૦
૧૧૫ અધોલોકમા	૧૪	૪૮	૩	૫૦
૧૧૬ મનુષ્ય અપર્યાપ્તા મરવાવાલામા	૦	૦	૧૧૬	૦
૧૧૭ ક્રિયાવાદી સ્મરોસગ્ધુ અમરમા	૬	૦	૩૦	૮૧
૧૧૮ ઉર્ધ્વલોક પ્રત્યેક શરીરમા	૦	૪૨	૦	૭૬
૧૧૯ ધાણેન્દ્રિય મિત્ર યોગ શાશ્વતમા	૭	૧૨	૧૫	૮૫
૧૨૦ એકાત અસંસી અપર્યાપ્તમા	૦	૧૬	૧૦૧	૦
૧૨૧ ત્રિભંગ જ્ઞાન મરવાવાલામા	૭	૫	૧૫	૬૪
૧૨૨ કૃષ્ણલેશી વૈક્રિય શરીર સ્ત્રીવેદમા	૦	૫	૧૫	૧૦૨
૧૨૩ ત્રણ શરીર ઔદારિક શાશ્વતમા	૦	૩૭	૮૬	૦
૧૨૪ લવણસમુદ્રમા ધાણેન્દ્રિય અપર્યાપ્તમા	૦	૧૨	૧૧૨	૦
૧૨૫ લવણ સમુદ્રમા તેજોલેશીમા	૦	૧૩	૧૧૨	૦
૧૨૬ મરવાલા ગર્ભજ જીવોમા	૦	૧૦	૧૧૬	૦
૧૨૭ વૈક્રિય શરીર મરવાવાલામા	૭	૬	૧૫	૬૯
૧૨૮ દેવીમા	૦	૦	૦	૧૨૮
૧૨૯ એકાત અસંસી બાહરમા	૦	૨૮	૧૦૧	૦
૧૩૦ લવણસમુદ્ર ત્રણ મિત્ર યોગીમા	૦	૧૮	૧૧૨	૦
૧૩૧ મનુષ્ય નપુ સક પદમા	૦	૦	૧૩૧	૦
૧૩૨ શાશ્વતા મિત્રયોગીમા	૭	૨૫	૧૫	૮૫
૧૩૩ મનયોગી સમ્યગ દષ્ટ અસંખ્યાત લવવાલામા	૭	૫	૪૫	૭૬
૧૩૪ બાહર ઔદારિક શાશ્વતમા	૦	૩૩	૧૦૧	૦
૧૩૫ પ્રત્યેક શરીર એકાત અસંજીમા	૦	૩૪	૧૦૧	૦
૧૩૬ ત્રણ લેશી ઔદારિક શરીરમા	૦	૩૫	૧૦૧	૦
૧૩૭ ક્રિયાવાદી અશાશ્વતમા	૬	૫	૪૫	૮૧

૧૩૮ મનપોષી સમ્મજ દ્રષ્ટિમાં	૭	૫	૪૫	૮૧
૧૩૯ ભૌતિક સરીર નોતર્જામાં		૩૮	૧ ૧	
૧૪૦ હૃદયપોષીમાં	૩		૮૬	૫૧
૧૪૧ જીવનિ દર્શન મરવાવાચમાં	૭	૫	૩	૬૬
૧૪૨ પચેદિન સમ્મજ દ્રષ્ટિ મરવાવાચમાં	૧	૧	૪૫	૮૧
૧૪૩ એકાંત નપુસક બાદમાં	૧૪	૨૮	૧ ૧	
૧૪૪ નોતર્જા જ સામ્યતામાં	૭	૩૮		૬૬
૧૪૫ જીવનિ સમ્મજ દ્રષ્ટિમાં	૬	૧૩	૪૫	૮૧
૧૪૬ ત્રસ નોતર્જા એકાંત મિથ્યાત્વીમાં	૧	૮	૧ ૧	૩૬
૧૪૭ જીવનસમુદાયા જીવનપદમાં		૩૫	૧૧૨	
૧૪૮ ભીવેદ વેદિન સરીરમાં		૫	૧૫	૧૨૮
૧૪૯ સરી એકાંત મિથ્યાત્વીમાં	૧		૧૧૨	૩૬
૧૫૦ તિર્જયોગમાં જીવનપોષીમાં		૧૩	૧ ૧	૩૬
૧૫૧ તિર્જયોગ પચેદિન નપુસકમાં		૨	૧૩૨	
૧૫૨ તિર્જયોગ પચેદિન સામ્યતામાં		૧૫	૧ ૧	૩૬
૧૫૩ એકાંત નપુસક વેદમાં	૧૪	૩૮	૧ ૧	
૧૫૪ તેજોવેદી વચનપોષી સમ્મજ દ્રષ્ટિમાં		૫	૧ ૧	૪૮
૧૫૫ તિર્જયોગમાં પ્રયેક સરીરી બાદ પર્વાપ્તમાં		૧૮	૧ ૧	૩૬
૧૫૬ તિર્જયોગ બાદ પર્વાપ્તમાં		૧૬	૧ ૧	૩૬
૧૫૭ મનુષ્ય એકાંત મિથ્યાત્વી જીવનપાપમાં			૧૫૭	
૧૫૮ નોતર્જા એકાંત મિથ્યાત્વી બાદમાં	૧	૨	૧ ૧	૩૬
૧૫૯ તિર્જયોગ પ્રયેક સરીરી પર્વાપ્તમાં		૨૨	૧ ૧	૩૬
૧૬૦ તિર્જયોગ હૃદયપોષી સમ્મજ દ્રષ્ટિમાં		૧૮	૬	૫૨
૧૬૧ તિર્જયોગ પર્વાપ્તમાં		૨૪	૧ ૧	૩૬
૧૬૨ દેવતા સમ્મજ દ્રષ્ટિમાં				૧૧૬
૧૬૩ ભીવેદ જીવનિ દર્શનમાં		૫	૩૦	૧૨૮
૧૬૪ પ્રયેક સરીરી નોતર્જા એકાંત મિથ્યાત્વી દ્રષ્ટિમાં	૧	૨૬	૧ ૧	૩૬
૧૬૫ પચેદિન નપુસક વેદમાં	૧૪	૨	૧૩૧	
૧૬૬ જીવનિ મરવાવાચમાં		૩૫	૧૩૧	
૧૬૭ હૃદયપોષી ભાવેન્દ્રિય વચનપોષીમાં	૩	૧૨	૧ ૧	૫૧
૧૬૮ હૃદયપોષી વચનપોષીમાં		૧૩	૧ ૧	૫૧
૧૬૯ તિર્જયોગમાં નોતર્જા હૃદયપોષી પ્રયમાં		૧૬	૧ ૧	૫૨

૧૭૦ તેજોવેશી વચનયોગીમા	૦	૫	૧૦૧	૬૪
૧૭૧ નોગર્ભજ કૃષ્ણવેશી ત્રસ મરવાવાલામા	૩	૧૬	૧૦૧	૫૧
૧૭૨ કૃષ્ણવેશી આંવેદ સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૦	૬૦	૭૨
૧૭૩ તેજોવેશી અભાષકમા	૦	૮	૧૦૧	૬૪
૧૭૪ નોગર્ભજ કૃષ્ણવેશી અપર્યાપ્તમા	૩	૧૮	૧૦૧	૫૧
૧૭૫ ઔદારિક શરીર ચાર લેશીમા	૦	૩	૧૭૨	૦
૧૭૬ લવણસમુદ્ર ત્રસ એકાત મિથ્યાત્વીમા	૦	૮	૧૬૮	૦
૧૭૭ તીર્થલોકમા પંચેન્દ્રિયમા સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૫	૬૦	૭૨
૧૭૮ તીર્થલોક ચક્ષુષ્ઠિન્દ્રિય સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૬	૬૦	૭૨
૧૭૯ તીર્થલોકમા સમુચ્ચ નપુ સદ વેદમા	૦	૪૮	૧૩૧	૦
૧૮૦ તીર્થલોક સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૮	૬૦	૭૨
૧૮૧ નોગર્ભજ ચક્ષુષ્ઠિન્દ્રિય સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૧૩	૬	૦	૧૬૨
૧૮૨ નોગર્ભજ ધ્રાણુન્દ્રિય સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૧૩	૭	૦	૧૬૨
૧૮૩ નોગર્ભજ સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૧૩	૮	૦	૧૬૨
૧૮૪ મિત્રયોગી દેવતા ઐક્ય શરીરમા	૦	૦	૦	૧૮૧
૧૮૫ કૃષ્ણવેશી સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૫	૧૮	૬૦	૭૨
૧૮૬ નીલવેશી સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૬	૧૮	૬૦	૭૨
૧૮૭ અભાષક મનુષ્ય એક સમ્યાનીમા	૦	૦	૧૮૩	૦
૧૮૮ વિભગજ્ઞાની દેવતાઓથા	૦	૦	૦	૧૮૮
૧૮૯ તીર્થલોક નોગર્ભજ ત્રસમા	૦	૧૬	૧૦૧	૭૨
૧૯૦ લવણસમુદ્રમા ચક્ષુષ્ઠિન્દ્રિયમા	૦	૨૨	૧૬૮	૦
૧૯૧ તીર્થલોક કૃષ્ણવેશી નોગર્ભજમા	૦	૩૮	૧૦૧	૫૨
૧૯૨ લવણ સમુદ્રમા ધ્રાણુન્દ્રિયમા	૦	૨૪	૧૬૮	૦
૧૯૩ સમુચ્ચ નપુ સદ વેદમા	૧૪	૪૮	૧૩૧	૦
૧૯૪ લવણસમુદ્ર ત્રસ જીવોમાં	૦	૨૬	૧૬૮	૦
૧૯૫ સમ્યગ દ્રષ્ટિ ઐક્ય શરીરમા	૧૩	૫	૧૫	૧૬૨
૧૯૬ તેજોવેશી સમ્યગ દ્રષ્ટિમા	૦	૧૦	૬૦	૬૬
૧૯૭ એકવેદી ચક્ષુષ્ઠિન્દ્રિયમા	૧૪	૧૨	૧૦૧	૭૦
૧૯૮ એકાત મિથ્યાત્વી અભાષકમા	૧	૨૨	૧૫૭	૧૮
૧૯૯ નોગર્ભજ ઐક્ય મિત્રયોગીમા	૧૪	૧	૦	૧૮૪
૨૦૦ વચનયોગી ત્રણ શરીરોમાં	૭	૭	૮૬	૬૯
૨૦૧ એકવેદી ત્રસમા	૧૪	૧૬	૧૦૧	૭૦
૨૦૨ નોગર્ભજ વિભગજ્ઞાનીમા	૧૪	૦	૦	૧૮૮

૨ ૨ નોતબાજ વૈદ્ય સરીરી મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૧	૧૮૮
૨ ૪ એકાંત મિથ્યાત્વકષ્ટિ ત્વ સરીરી મત્સ્યાવાસમાં		૨૬	૧૫૭ ૧૮
૨ ૫ એકાંત મિથ્યાત્વકષ્ટિ મત્સ્યાવાસમાં		૩	૧૫૭ ૧૮
૨ ૬ જવણ સમુદમાં બાદમાં		૩૮	૧૬૮
૨ ૭ મનયોગી મિથ્યાત્વીમાં	૭	૫	૧ ૧ ૬૪
૨ ૮ પક્ષા સત્તાવા અવધિતાનમાં	૧૩	૫	૩ ૧૧
૨ ૯ સમુદ્રમય સંપ્રાપ્ત કાલના તસ મત્સ્યાવાસમાં	૧	૨૬	૧૩૧ ૫૧
૨૧ અવધી યાનીમાં	૧૩	૫	૩ ૧૬૨
૨૧૧ તીર્થ લોકમાં નોતબાજમાં		૩૮	૧ ૧ ૭૨
૨૧૨ મનયોગી છયોમાં	૭	૫	૧ ૧ ૬૬
૨૧૩ એકાંત મિથ્યાત્વી મનુષ્યમાં			૨૧૩
૨૧૪ મિથ્યાત્વી વૈદ્ય મિથ્યોગીમાં	૧૪	૬	૧૫ ૧૭૬
૨૧૫ જૌહારિક તેન્નેસેશમાં		૧૩	૨ ૨
૨૧૬ જવણ સમુદમાં		૪૮	૧૬૮
૨૧૭ વચનયોગી પચેન્દ્રિયમાં	૭	૧	૧ ૧ ૬૬
૨૧૮ તસ વૈદ્ય મિથ્યમાં	૧૪	૫	૧૫ ૧૮૪
૨૧ વૈદ્ય મિથ્યમાં	૧૪	૬	૧૬ ૧૮૪
૨૨ વચનયોગીમાં	૭	૧૩	૧ ૧ ૬૬
૨૨૧ અચરમ બાદ પચાંતમાં	૭	૧૬	૧ ૧ ૬૪
૨૨૨ પચેન્દ્રિય સામ્યતામાં	૭	૧૫	૧ ૧ ૬૬
૨૨૩ વૈદ્ય મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૬	૧૫ ૧૮૮
૨૨૪ અસુખન્દ્રિય સામ્યતામાં	૭	૧૭	૧ ૧ ૬૬
૨૨૫ પ્રયેક સરીર બાદર પચાંતમાં	૭	૧૮	૧ ૧ ૬૬
૨૨૬ જૌહારિક સરીરી અપચાંતમાં		૨૪	૨ ૨
૨૨૭ નોતબાજ બાદર અભાષકમાં	૭	૨	૧ ૧ ૬૬
૨૨૮ તસ સામ્યતામાં	૭	૨૧	૧ ૧ ૬૬
૨૨૯ પ્રયેક સરીરી પચાંતમાં	૭	૨૨	૧ ૧ ૬૬
૨૩ તસ જૌહારિક સરીરી અભાષકમાં		૧૩	૨૧૭
૨૩૧ પચાંત છયોમાં	૭	૨૪	૧ ૧ ૬૬
૨૩૨ પચેન્દ્રિય જૌહારિક મિથ્યોગીમાં		૧૫	૨૧૭
૨૩૩ વૈદ્ય સરીરમાં	૧૪	૬	૧૫ ૧૬૮
૨૩૪ જૌહારિક મિથ્યોગી પ્રચેન્દ્રિયમાં		૧૭	૨૧૭

૨૩૫ ઔદારિક મિશ્રયોગી ત્રસમાં	૦	૧૮	૨૧૭	૦
૨૩૬ મનુષ્યની આગતિ નોગભંજમા	૬	૩૦	૧૦૧	૯૯
૨૩૭ ઔદારિક શરીરી પચેન્દ્રિય મરવાવાલામા	૦	૨૦	૨૧૭	૦
૨૩૮ પ્ર૦ શરીરી બાદર શાશ્વતમા	૭	૩૧	૧૦૧	૯૯
૨૩૯ સમદ્રષ્ટિ મિશ્રયોગીમા	૧૩	૧૮	૬૦	૧૪૮
૨૪૦ શાશ્વત બાદરમા	૭	૩૩	૧૦૧	૯૯
૨૪૧ પ્ર૦ શરીરી નોગભંજ મરનારામા	૭	૩૪	૧૦૧	૯૯
૨૪૨ બાદર ઔદારિક મિશ્રયોગીમા	૦	૨૫	૨૧૭	૦
૨૪૩ ઔદારિક એકાન્ત મિથ્યાત્વીમા	૦	૧૦	૨૧૩	૦
૨૪૪ ત્રણ શરીરી નોગભંજ મરનારામા	૭	૩૭	૧૦૧	૯૯
૨૪૫ સમુ૦ અસહી ત્રસમાં	૧	૨૧	૧૭૨	૫૧
૨૪૬ પ્ર૦ શરીરી સાશ્વતમા	૭	૩૯	૧૦૧	૯૯
૨૪૭ અર્વાચિ દર્શનમા	૧૪	૫	૩૦	૧૯૮
૨૪૮ તિર્થકૃ૦ પચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તમા	૫	૧૦	૨૦૨	૩૬
૨૪૯ તિર્થકૃ૦ ચક્ષુષ્યન્દ્રિય અપર્યાપ્તમા	૦	૧૧	૨૦૨	૩૬
૨૫૦ જ્યોતિર્દિ શાશ્વતમાં	૭	૪૩	૧૦૧	૯૯
૨૫૧ તિર્થકૃ૦ ત્રસ અપર્યાપ્તમા	૦	૧૩	૨૦૨	૩૬
૨૫૨ ઔદારિક૦ અભાષકમા	૦	૩૫	૨૧૭	૦
૨૫૩ મિશ્રયોગી મરનારામા	૭	૩૦	૧૩૧	૮૫
૨૫૪ સ્ત્રીવેદ મિશ્રયોગીમા	૦	૧૦	૧૧૬	૧૨૮
૨૫૫ પચેન્દ્રિય એકાત મિથ્યાત્વીમા	૧	૫	૨૨૩	૩૬
૨૫૬ ચક્ષુષ્યન્દ્રિય એકાત મિથ્યાત્વીમા	૧	૬	૨૧૩	૩૬
૨૫૭ શ્રોત્રીન્દ્રિય એકાત મિથ્યાત્વીમા	૧	૭	૨૧૩	૩૬
૨૫૮ ત્રસ એકાત મિથ્યાત્વીમાં	૧	૮	૨૧૩	૩૬
૨૫૯ ધર્મદેવની આગતિના શ્રોત્રીન્દ્રિયમા	૫	૨૪	૧૩૧	૯૯
૨૬૦ પચેન્દ્રિય ત્રણ શરીરી સમ્યક્ દ્રષ્ટિમાં	૧૩	૧૦	૭૫	૧૬૨
૨૬૧ કૃષ્ણલેશી અશાશ્વતમાં	૩	૫	૨૦૨	૫૧
૨૬૨ પુરુષવેદી સમ્યક્દ્રષ્ટિમા	૦	૧૦	૯૦	૧૬૨
૨૬૩ પ્ર૦ શરીરી સમુચ્ચય અમંહીમા	૧	૩૯	૧૭૨	૫૧
૨૬૪ તિર્થકૃ૦ કૃષ્ણલેશી સ્ત્રીવેદમા	૦	૧૦	૨૦૨	૫૨
૨૬૫ ઔદારિક શરીરી મરનારામાં	૦	૪૮	૨૧૭	૦
૨૬૬ પચેન્દ્રિય કૃષ્ણ૦ અનાહારીમા	૩	૧૦	૨૦૨	૫૧
૨૬૭ ચક્ષુષ્યન્દ્રિય કૃષ્ણ૦	૩	૧૧	૨૦૨	૫૧

૨૬૮ એક દષ્ટિ વૃક્ષરોમાં	૧	૮	૨૧૩	૪૧
૨૬૯ નિર્ધાર કુખ્ય મસ મરનારામાં		૨૬	૨૧૭	૨૬
૨૭૦ નાસ્ત એકાંત નિર્ધારનીમાં	૧	૨	૨૧૩	૧૧
૨૭૧ મનુષ્યની આશ્વિનિતિ નિર્ધારનીમાં	૬	૩	૧૩૧	૬૪
૨૭૨ પ્ર સંગ્રહમાં	૬	૩૬	૧૩૧	૬૬
૨૭૩ નીચેથી એકાંત નિર્ધારનીમાં		૩	૨૧૩	૩
૨૭૪ કુખ્યમેથી	૧	૩	૨૧૩	૩
૨૭૫ દિવાળી સમોસરમાં	૧૩	૧	૬	૧૬૨
૨૭૬ મનુષ્યની આશ્વિનિમાં	૬	૪	૧૩૧	૬૬
૨૭૭ આર સેવણમાં		૩	૧૭૨	૧ ૨
૨૭૮ તિવડ નાસ્ત અમાલમાં		૨૫	૨૧૭	૩૬
૨૭૯ અમુક સમય પત્તા મરનામાં	૧૩	૧૬	૬	૧૧૦
૨૮૦ પમેદિ સમય દિશામાં	૧૩	૧૫	૬	૧૬૨
૨૮૧ અમુકાંત	૧૩	૧૬	૬	૧૬૨
૨૮૨ કાળેદિ	૧૩	૧૭	૬	૧૬૨
૨૮૩ મસમ	૧૩	૧૮	૬	૧૬૨
૨૮૪ તિવડેલાના પ્ર સેવણમાં		૧	૨ ૨	૭૨
૨૮૫ અમુક એક સરવાળ આદિમાં		૧૨	૨૭૭	
૨૮૬ કાળ ૬		૧૩	૨૭૩	૦
૨૮૭ તિવડ તેમણેથીમાં		૧૩	૨ ૨	૫૨
૨૮૮ મસ સંગ્રહી મનુષ્યમાં			૨૮૮	
૨૮૯ મસ એક સરવાળ કોશિકમાં		૧૬	૨૭૩	૦
૨૯૦ એક દષ્ટિવાળા છવોમાં	૧	૩	૨૧૩	૪૬
૨૯૧ તિવડ કુખ્યમેથી મરનામાં		૮૮	૨૧૧	૨૧
૨૯૨ / અ ૭ ૨ માં ૧ કાળ મરનામાં	૩	૩૮	૧૬૦	૧૫
૨૯૩ અમુક કુખ્યમેથી મરનામાં	૩	૨૨	૨૧૭	૫૧
૨૯૪ મેલમળની આશ્વિનિ કુખ્ય. મમાં		૨૬	૨૧૭	૫૧
૨૯૫ કાળ ૫ કુખ્યમેથી મરનામાં	૩	૨૫	૨૧૭	૫૧
૨૯૬ એકાંત મતીમાં	૧૩	૫	૧૩૧	૧૭૭
૨૯૭ ૫૫ કુખ્યમેથી મરનામાં	૩	૨૧	૨૧૭	૫૧
૨૯૮ પમેદિ આદિમાં એક સરવાળમાં	૫	૫	૧૮૦	૬૬
૨૯૯ અમુકાંત	૧૭	૬	૧૮૦	૬૬
૩૦૦ કોવે આ સરવાળાની			૧૭૨	૧૨૮

૩૦૧ એક સંસ્થાની ઔદારિક બાદરમા	૦	૨૮	૨૭૩	૦
૩૦૨ ધાણે, એક સંસ્થાની અચરમ મરનારમા	૭	૧૪	૧૮૭	૬૪
૩૦૩ મનુષ્યમા	૦	૦	૩૦૩	૦
૩૦૪ નોગર્ભજ પચેન્દ્રિય મિશ્રયોગીમા	૧૪	૫	૧૦૧	૧૮૪
૩૦૫ સમ્યગ્-આગતિ કૃષ્ણં બાદરમા	૩	૩૪	૨૧૭	૫૧
૩૦૬ તિર્થક ધાણેન્દ્રિય મિશ્રયોગીમા	૦	૧૭	૨૧૭	૭૨
૩૦૭ „ ત્રસ ,	૦	૧૮	૨૧૭	૭૨
૩૦૮ અશાશ્વતા મિથ્યાત્વીમા	૭	૫	૨૦૨	૬૪
૩૦૯ સમ્યં આગતિ એક સંસ્થાની ત્રસમા	૭	૧૬	૧૮૭	૬૬
૩૧૦ ઔદારિક ત્રણ શરીરી એક સંસ્થાનીમા	૦	૩૭	૨૭૩	૦
૩૧૧ ઔદારિક એક સંસ્થાનીમા	૦	૩૮	૨૭૩	૦
૩૧૨ નોગર્ભજની આગતિ કૃષ્ણં પ્રત્યેક શરીરી	૦	૪૪	૨૧૭	૫૧
૩૧૩ અશાશ્વતામા	૭	૫	૨૦૨	૬૬
૩૧૪ કૃષ્ણલેશી સ્ત્રીવેદમા	૦	૧૦	૨૦૨	૧૦૨
૩૧૫ પ્રં ત્રણ શરીરી કૃષ્ણ મરનારામા	૩	૪૪	૨૧૭	૫૧
૩૧૬ ત્રસ અનાહારી અચરમમા	૭	૧૩	૨૦૨	૬૪
૩૧૭ નોગર્ભજ ધાણેદ્રિ મિથ્યાત્વીમા	૧૪	૧૪	૧૦૧	૧૮૮
૩૧૮ ઔત્રેન્દ્રિય અપર્યાપ્તમા	૭	૧૦	૨૦૨	૬૬
૩૧૯ કૃષ્ણલેશી મરનારામા	૩	૪૮	૨૧૭	૫૧
૩૨૦ ત્રણ શરીરી સ્ત્રી વેદમા	૦	૫	૧૮૭	૧૨૮
૩૨૧ ત્રસ અપર્યાપ્તમા	૭	૧૩	૨૦૨	૬૬
૩૨૨ બાદર અનાહારી અચરમમા	૭	૧૬	૨૦૨	૬૮
૩૨૩ નોગર્ભજ પચેન્દ્રિયમા	૧૪	૧૦	૧૦૧	૧૬૮
૩૨૪ ત્રણ શરીરી ત્રસ મિથ્યાં મરનારામા	૭	૨૧	૨૦૨	૬૪
૩૨૫ ઔદારિક ચક્ષુષ્ટદ્રિયમા	૦	૨૨	૩૦૩	૦
૩૨૬ મિથ્યાત્વી એક સંસ્થાની મરનારામા	૭	૩૮	૧૮૭	૬૪
૩૨૭ નોગર્ભજ ધાણેદ્રિયમા	૧૪	૧૪	૧૦૧	૧૬૮
૩૨૮ બાદર અભાષક અચરમમા	૭	૨૫	૨૦૨	૬૪
૩૨૯ ઔદારિક ત્રસમા	૦	૨૬	૩૦૩	૦
૩૩૦ ઔદારિક એકાત ભવધાન્વી દેહમા	૦	૪૨	૨૮૮	૦
૩૩૧ નોગર્ભજ બાદર મિથ્યાંગમા	૧૪	૨૮	૧૦૧	૧૮૮
૩૩૨ ત્રસ એકાત સંખ્યાં કાલતી સ્થિતિવાળામા	૭	૨૪	૨૦૨	૬૬
૩૩૩ ચક્ષુષ્ટં	૭	૨૦	૨૦૭	૬૬

૩૩૪ તિર્થે નિષાલેખી સ્ત્રીના	૭	૧	૨ ૨	૧૨૨
૩૩૫ માણુ ઇ એકાંત સંખ્યાતાલગની				
સ્થિતિવાળાના	૭	૨૨	૩ ૭	૬૬
૩૩૬ કામણુ એક વસ્ત્રમાં	૭	૧૩	૨ ૭	૬૬
૩૩૭ નોતર્જન પ્ર કરીરી નચરમમાં	૧૪	૩૪	૧ ૧	૧૮૮
૩૩૮ નાણાપદ નચરમમાં	૭	૩૫	૨ ૨	૬૪
૩૩૯ ઉપવ તિર્થે ના મસ્તારામાં		૪૮	૨૧૭	૭૪
૩૪ નોતર્જન બાદર વજુ કરીરીમાં	૧૪	૨૭	૧ ૧	૧૬૮
૩૪૧ જોદારિક બાદરમાં		૩૮	૩ ૩	
૩૪૨ માણેન્દ્રિય મિથ્યા મસ્તારામાં	૭	૨૪	૨૧૭	૬૪
૩૪૩ તેને લેસ્થાના છવોમાં		૧૩	૨ ૨	૧૨
૩૪૪ વસુ મિથ્યા મસ્તારામાં	૭	૨૬	૨૧૭	૬૪
૩૪૫ વજુ કરીરી મિ	૭	૪૨	૨ ૨	૬૪
૩૪૬ પ્રથે કરીરી ન ન ૭ ૧૧ સાચર				
સ્થિતિના મસ્તારામાં	૫	૪૪	૨૧૭	૮૦
૩૪૭ જ્ઞાનાકારક છવોમાં	૭	૨૪	૨૧૭	૬૬
૩૪૮ બાદર નજીવમાં	૭	૨૫	૨૧૭	૬૬
૩૪૯ વસ મસ્તારામાં	૭	૨૬	૨૧૭	૬૬
૩૫ નોતર્જન વજુ કરીરીમાં	૧૪	૩૭	૧ ૧	૧૬૮
૩૫૧ જોદારિક કરીરીમાં		૪૮	૩ ૩	
૩૫૨ ન ન ૭ ૧૭ સાચરની સંધિનિના				
મસ્તારામાં	૬	૪૮	૨૧૭	૮૧
૩૫૩ નોતર્જનની મસ્તિના વસ વજુ કરીરીમાં	૨	૨૧	૨૨૮	૧ ૨
૩૫૪ મિથ્યા એકાંત સંખ્યા સ્થિતિમાં	૭	૪૬	૨ ૭	૬૪
૩૫૫ તિર્થે લોક ૫ યોદ્ય એક સરથાનીમાં		૧	૨૭૩	૭૨
૩૫૬ બાદર મિથ્યા મસ્તારામાં	૭	૩૮	૨૧૭	૬૪
૩૫૭ સમ્ય આચરિતા નાણમાં	૭	૩૪	૨૧૭	૬૬
૩૫૮ જ્ઞાનાપદ છવોમાં	૭	૩૫	૨૧૭	૬૬
૩૫૯ તિર્થે માણેન્દ્રિય એક સરથાનીમાં	૧	૧૪	૨૭૩	૭૧
૩૬ ઉપવેશિક તિર્થે કુપવેશમાં		૧	૨ ૨	૧૪૮
૩૬૧ તિર્થે વસ એક સરથાનીમાં		૧૬	૨૭૩	૭૨
૩૬૨ પ્ર કરીરી મિથ્યા મસ્તારામાં	૭	૪૪	૨૧૭	૬૪
૩૬૩ સમ્ય આચરિતામાં	૭	૪	૨૧૭	૬૬

૩૬૪ નોગભંજની ગતિના બાદર ત્રણ શરીરીમા	૨	૩૨	૨૦૮	૧૦૨
૩૬૫ જ અં ૭ ૨૬ સાગગની મિથિત્રે				
મરનારમા	૭	૪૮	૨૧૭	૯૩
૩૬૬ મિથ્યાં મરનારમા	૭	૪૮	૨૧૭	૯૪
૩૬૭ પ્ર, શરીરી મરનારમા	૭	૪૪	૨૧૭	૯૬
૩૬૮ પુરૂષ એક સંસ્થાં ઘણા ભવવાળામા	૦	૦	૧૭૨	૧૯૬
૩૬૯ અધોં તિર્થં ચક્ષું મિત્રયોગીમા	૧૪	૧૬	૨૧૭	૧૨૨
૩૭૦ કૃષ્ણયેશી સંખ્યાં મિત્રિતવાળામા	૩	૪૮	૨૧૭	૧૦૨
૩૭૧ સમુચ્ચય મરનારમા	૭	૪૮	૨૧૭	૯૬
૩૭૨ તિર્થં કૃષ્ણં ત્રણ શરીરી બાદરમા	૦	૩૨	૨૮૮	૫૨
૩૭૩ તિર્થં બાદર એક સંસ્થાનીમા	૦	૨૮	૨૭૩	૭૨
૩૭૪ અં તિં બાદર કૃષ્ણં એકાંતભવ ધાગળી				
દેહ	૩	૩૨	૨૮૮	૫૧
૩૭૫ તિર્થં ૫ ચેન્દ્રિય કૃષ્ણયેશીમા	૦	૨૦	૩૦૩	૫૨
૩૭૬ એક સંસ્થાની મિત્રયોગી ૫ ચેન્દ્રિય અનેરિયામા	૦	૫	૧૮૭	૧૮૪
૩૭૭ તિર્થં ચક્ષું કૃષ્ણયેશીમા	૦	૨૨	૩૦૩	૫૨
૩૭૮ જીવપરની ગતિના ૫ એં સંસીમા	૪	૧૦	૨૦૨	૧૬૨
૩૭૯ તિર્થં દ્વાણેન્દ્રિય કૃષ્ણયેશીમા	૦	૨૪	૩૦૩	૫૨
૩૮૦ પુરૂષ ત્રણ શરીરી અચરમમાં	૩	૫	૧૮૭	૧૮૮
૩૮૧ તિર્થં ત્રણ કૃષ્ણયેશીમા	૦	૨૬	૩૦૩	૫૨
૩૮૨ „ ત્રણ શરીરી કૃષ્ણયેશીમા	૦	૪૨	૨૮૮	૫૨
૩૮૩ તિર્થં એ સંસ્થાનીમા	૦	૩૮	૨૭૩	૭૨
૩૮૪ સસી „	૧૪	૦	૧૭૨	૧૬૮
૩૮૫ નોગભંજની ગતિના બાદરમા	૨	૩૮	૨૪૩	૧૦૨
૩૮૬ ઉર્ધ્વં તિર્થં એકાંત ભવધારણી				
દેહ પાંચે અચરમમા	૦	૨૦	૨૮૮	૭૮
૩૮૭ ઉર્ધ્વં તિર્થં ત્રસ મિથ્યા એકાંત				
ભવધારણી દેહમા	૦	૨૧	૨૮૮	૭૮
૩૮૮ અધોં તિર્થં એકાંત ભવધારણી દેહ				
બાદરમા	૭	૩૨	૨૮૮	૬૧
૩૮૯ સસી અભવ્ય ત્રણ શરીરી અતિર્થંચમા	૧૪	૦	૧૮૭	૧૮૮
૩૯૦ પુરૂષવેદ ત્રણ શરીરીમા	૦	૫	૧૮૭	૧૬૮
૩૯૧ ૫ ચેન્દ્રિય કૃષ્ણં એક સંસ્થાનીમા	૬	૧૦	૨૭૩	૧૦૨

૩૬૨ તિથિ નાદર વચ્ચે સરીરીમાં		૩૨	૧૮૮	૭૨
૩૬૩ તિથિ " કુચ્ચમેથીમાં		૩૮	૩ ૩	૫૨
૩૬૪ સરી સમવ્ય વચ્ચે સરીરીમાં	૧૪	૫	૧૮૭	૧ ૮
૩૬૫ તિથિ ૫ એકદિવમાં		૨	૩ ૩	૭૨
૩૬૬ પુરુષવેદી મિથ્યાદિ જ જ જી				
૨૬ સાવત્રી સ્થિતિમાં		૧	૨ ૨	૧૮૪
૩૬૭ તિથિ વચ્ચે હિન્દ્રમાં		૨૨	૩ ૩	૭૨
૩૬૮ જામે નિ એકાંત ભવધારણી દેવમાં	૭	૪૨	૨ ૮	૬૧
૩૬૯ તિથિ માણ હિન્દ્રમાં		૨૪	૩	૭૨
૪ જામવ્ય પુરુષ વેદમાં		૧	૨ ૨	૧૮૮
૪ ૧ તિથિ વસ હવેમાં		૨૬	૩ ૩	૭૨
૪ ૨ વચ્ચે સરીરીમાં		૪૨	૨૮૮	૭૨
૪ ૩ કુચ્ચમેથીમાં		૪૮	૩ ૩	૫૨
૪ ૪ સ્વે સરી જસ ભવધારણા				
જાતકમાં	૧૪		૨ ૨	૧૮૮
૪૦૫ સવત્રી ચતિના વચ્ચે મિથ્યોગીમાં	૧	૧૬	૨૧૭	૧૬૨
૪ ૬ " માણ " "	૧	૧૭	૨૧૭	૧૬૨
૪ ૭ નાદર પ્ર કુચ્ચ એક સસ્થાનીમાં	૬	૨૬	૨૭૩	૧ ૨
૪ ૮ તિથિ એકાંત હવેમાં		૪૮	૨૮૮	૭૨
૪ ૯ નાદર કુચ્ચ એક સસ્થાનીમાં	૬	૨૮	૨૭૩	૧ ૨
૪૧ પુરુષવેદમાં		૧	૨ ૨	૧૮૮
૪૧૧ તિથિ પ્ર સરીરી નાદરમાં		૩૬	૩ ૩	૭૨
૪૧૨ જીની ગતિ ૧ સરી મિથ્યા માં	૧૨	૧	૨ ૨	૧૮૮
૪૧૩ પ્રવસત સેસ્થામાં		૧૩	૨ ૨	૧૮૮
૪૧૪ સરી મિથ્યાતીમાં	૧૪	૧	૨ ૨	૧૮૮
૪૧૫ પ્ર સરીરી કુચ્ચ એક સસ્થાનીમાં	૬	૩૪	૨૭૩	૧ ૨
૪૧૬ જામવસત મેથી વચ્ચે સરીરી ના એક				
સસ્થાનીમાં	૧૪	૨૭	૨૭૩	૧ ૨
૪૧૭ મ ની ગતિ કુચ્ચ એક સસ્થાનીમાં	૪	૩૮	૨૭૩	૧ ૨
૪૧૮ પ્ર નાદર એક સસ્થા એકાંત ભવ-				
ધારણી દેવમાં	૭	૨૫	૨૭૩	૧૧૩
૪૧૯ કુચ્ચ મેસ્થા એક સસ્થાનીમાં	૬	૩૮	૨૭૩	૧ ૨
૪૨ મિથ્યોગી નાદર એકાંત જામવસમાં	૧૪	૨	૨ ૨	૧૮૪

૪૨૧ જાતી ગતિ અપ્રશસ્ત લેશી પ્ર૦

શરીર એક મસ્થાનીમા	૧૨	૩૪	૨૭૩	૧૦૨
૪૨૨ સ્ત્રીની ગતિના, સગ્રીમા	૧૨	૧૦	૨૦૨	૧૬૮
૪૨૩ પ્ર૦ શરીરી મિશ્રયોગી એકાત અસયમમા	૧૮	૨૩	૨૦૨	૧૮૪
૪૨૪ સમુચ્ચય સંગ્રીમા	૧૪	૧૦	૨૦૨	૧૬૮
૪૨૫ મિશ્રયોગી એકાત અપચ્ચકખાણીમા	૧૪	૨૫	૨૦૨	૧૮૪
૪૨૬ કૃષ્ણલેશી બાંપ્ર૦ ત્રણ શરીરીમા	૬	૩૦	૨૮૮	૧૦૨
૪૨૭ અપ્રશસ્ત લેશી એક મસ્થાનીમા	૧૪	૩૮	૨૭૩	૧૦૨
૪૨૮ કૃષ્ણ બાદર ત્રણ શરીરીમા	૬	૩૨	૨૮૮	૧૦૨
૪૨૯ ,, ,, એકાત અસયમમા	૬	૩૩	૨૮૮	૧૦૨
૪૩૦ સ્ત્રીં ગતિના, ત્રમ મિશ્રં ઘણા ભવવાળા	૧૨	૧૮	૨૧૭	૧૮૩
૪૩૧ સ્ત્રીં ગતિના, ત્રસ મિશ્રં	૧૨	૧૮	૨૧૭	૧૮૪
૪૩૨ ત્રમ મિશ્રયોગી સખ્યાં ભવવાળા	૧૪	૧૮	૨૧૭	૧૮૩
૪૩૩ ,, ,,	૧૪	૧૮	૨૧૭	૧૮૪
૪૩૪ કૃં પ્ર૦ ત્રણ શરીરીમા	૬	૩૮	૨૮૮	૧૦૨
૪૩૫ મિશ્રયોગી બાં મિથ્યા	૧૪	૨૫	૨૧૭	૧૭૬
૪૩૬ બાં ત્રણ શરીરી અપ્રશસ્ત લેશીમા	૧૪	૩૩	૨૮૮	૧૦૨
૪૩૭ બાં એકાત અપચ્ચ ૧૦ અપ્રશસ્ત લેશીમા	૧૪	૩૩	૨૮૮	૧૦૨
૪૩૮ કૃષ્ણાં ત્રણ શરીરીમા	૬	૪૨	૨૮૮	૧૦૨
૪૩૯ ,, એકાત અપચ્ચ ૧૦	૬	૪૩	૨૮૮	૧૦૨
૪૪૦ મિશ્રયોગ બાદરમા	૧૪	૨૫	૨૧૭	૧૮૪
૪૪૧ અધોં તિંના ચક્ષું ત્રણ શં	૧૪	૧૭	૨૮૮	૧૨૨
૪૪૨ પ્ર૦ ત્રણ શં અપ્રશસ્ત લેશીમા	૧૪	૩૮	૨૮૮	૧૦૨
૪૪૩ પ્ર૦ મિશ્રયોગીમા	૧૪	૨૮	૨૧૭	૧૮૪
૪૪૪ પ્ર૦ એકાત ભવવાં દેહ ઘણા ભવવાળા	૭	૩૮	૨૮૮	૧૧૧
૪૪૫ અધોં તિં ત્રણ શરીરી ત્રસમા	૧૪	૨૧	૨૮૮	૧૨૨
૪૪૬ અપ્ર૦ લેસ્યા ત્રણ શરીરી	૧૪	૪૨	૨૮૮	૧૩૨
૪૪૭ એકાત અસયમ અપ્રશસ્ત લેશી	૧૪	૪૩	૨૮૮	૧૦૨
૪૪૮ ,, ભવવાં દેહ ઘણા ભવવાળા	૭	૪૨	૨૮૮	૧૧૧
૪૪૯ આગતિના એકાત ભવં દેહ	૬	૪૨	૨૮૮	૧૧૩
૪૫૦ ભવસિદ્ધિ એકાત ,, ,,	૭	૪૨	૨૮૮	૧૧૩
૪૫૧ હિપ્પરની ગતિ કૃં પ્રત્યેક શરીરી	૨	૪૪	૩૦૩	૧૦૨
૪૫૨ હિપ્પર ,, અધોં તિં પ્ર૦ ત્રણ શરીરી	૪	૩૮	૨૮૮	૧૦૨

૪૫૩ સ્ત્રી ગતિ ૬ પ્ર સરીરી	૪	૪૪	૩ ૩	૧
૪૫૪ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત ધ્વ ૫ ધણુ ભવમા		૨	૨૮૮	૧૪૬
૪૫૫ કૃષ્ણ પ્ર સરીરી	૬	૪૪	૩ ૩	૧૭૦
૪૫૬ જ્ઞાપા તિ ક્ષુ સરીરી બાહર	૧૪	૩૨	૨૮૮	૧૨૦
૪૫૭ અમરસ્ત સેશી બાહર	૧૪	૩૮	૩ ૩	૧ ૨
૪૫૮ ઉર્ધ્વ તિ ના એકાંત ધ્વસ્થ ગ્ધુ		૨૨	૨૮૮	૧૪૮
૪૫૯ ઉર્ધ્વ વિ ના એક સ્થાનીમા		૩૮	૨૭૩	૧૪૮
૪૬ એકાંત ધ્વસ્થ પ્રાણુ		૨૪	૨૮૮	૧૪૮
૪૬૧ જ્ઞાપા નિ ના ગ્ધુ	૧૪	૨૨	૩ ૩	૧૨૨
૪૬૨ " બાહર એકાંત અમરસ્થમા	૧૪	૩૮	૨૮૮	૧૨૨
૪૬૩ પ્રાણુ	૧૪	૨૪	૩ ૩	૧૨૨
૪૬૪ સ્ત્રી ગતિના જ્ઞાપા તિ ક્ષુ સરીરી	૧૨	૪૨	૨૮૮	૧૨૨
૪૬૫ જ્ઞાપા તિ ના ગ્ધુ	૧૪	૨૬	૩ ૩	૧૨૨
૪૬૬ જ્ઞાપા તિ ક્ષુ સરીરી	૧૪	૪૨	૨૮૮	૧૧૨
૪૬૭ અમરસ્ત સેશમા	૧૪	૪૮	૩ ૩	૧ ૨
૪૬૮ ઉર્ધ્વ તિ ક્ષુ સરીરી બાહર		૩૨	૨૮૮	૧૪૮
૪૬૯ " એકાંત અમરસ્થ બાહર		૩૩	૨૮૮	૧૪૮
૪૭ જ્ઞાપા " અમરસ્થ સ્ત્રી મનિમા	૧૨	૪૮	૨૮૮	૧૨૨
૪૭૧ ઉર્ધ્વ " ૫ એકાંતમા		૨	૩ ૩	૧૪૮
૪૭૨ જ્ઞાપા તિર્ધ્વ એકાંત અમરસ્થ	૧૪	૪૮	૨૮૮	૧૨૨
૪૭૩ ઉર્ધ્વ તિ ના ગ્ધુસિન્દિમા		૨૬	૩ ૩	૧૪૮
૪૭૪ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત અમરસ્થ બાહર		૩૮	૨૮૮	૧૪૮
૪૭૫ ઉર્ધ્વ તિ પ્રાણુન્દિમા		૨૪	૩ ૩	૧૪૮
૪૭૬ ઉર્ધ્વ તિ ક્ષુ સરીરી ધણુ ભવમા		૪૦	૨૮૮	૧૪૬
૪૭૭ ઉર્ધ્વ તિ મસમા		૨૬	૩ ૩	૧૪૮
૪૭૮ ઉર્ધ્વ તિ ક્ષુ સરીરી		૪૨	૨૮૮	૧૪૮
૪૭૯ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત અમરસ્થમા		૪૩	૨૮૮	૧૪૮
૪૮ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત અમરસ્થ પ્રવેશ સરીરી		૪૪	૨૮૮	૧૪૮
૪૮૧ સ્ત્રી ગતિના જ્ઞાપા નિ પ્રવેશ સરીરી	૧૨	૪૪	૩ ૩	૧૧૦
૪૮૨ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત અમરસ્થ ધણુ ભવમા		૪૮	૨૮૮	૧૪૬
૪૮૩ જ્ઞાપા તિ પ્રવેશ સરીરીમા	૧૪	૪૪	૩ ૩	૧૨૦
૪૮૪ ઉર્ધ્વ તિ એકાંત અમરસ્થમા		૪૮	૨૮૮	૧૪૮
૪૮૫ સ્ત્રી ગતિના જ્ઞાપા નિ પ્રવેશ	૧૨	૪૮	૩ ૩	૧૨૨

૪૮૬ સુખપરની ગતિના ત્રણ શરીરી બાદર	૪	૩૨	૨૮૮	૧૬૨
૪૮૭ અધો ૦ તિ ૦ લોકમા	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૨૨
૪૮૮ ખેચરની ગતિના ત્રણ શરીરી બાદર	૬	૩૨	૨૮૮	૧૬૨
૪૮૯ ઉર્ધ્વ તિ ૦ બાદરમા	૦	૩૮	૩૦૩	૧૪૮
૪૯૦ સ્થળચરની ગતિના ત્રણ શરીરી બાદર	૮	૩૨	૨૮૮	૩૬૨
૪૯૧ ખેચરની ગતિના પંચેન્દ્રિયમા	૬	૨૦	૩૦૩	૧૬૨
૪૯૨ ઉરપરની ગતિના ત્રણ શરીરી બાદર	૧૦	૩૨	૨૮૮	૧૬૨
૪૯૩ ઉર્ધ્વ તિ ૦ પ્રત્યેક શરીરી ધણા ભવવાળામા	૦	૪૪	૩૦૩	૧૪૬
૪૯૪ ખેચરની ગતિના પ્રત્યેક ત્રણ શરીરીમા	૬	૩૮	૨૮૮	૧૬૨
૪૯૫ ઉર્ધ્વ નિ ૦ પ્રત્યેક શરીરીમા	૦	૪૪	૩૦૬	૧૪૮
૪૯૬ સુખપરની ગતિના ત્રણ શરીરીમા	૪	૪૨	૨૮૮	૧૬૨
૪૯૭ ખેચરની ગતિના ત્રસમા	૬	૨૬	૩૦૩	૧૬૨
૪૯૮ ખેચરની ગતિના ત્રણ શરીરીમા	૬	૪૨	૨૮૮	૧૬૨
૪૯૯ ઉર્ધ્વ તિ ૦ લોકમા	૦	૪૮	૩૦૩	૧૪૮
૫૦૦ સ્થલચરની ત્રણ શરીરીમા	૮	૪૨	૨૮૮	૧૬૨
૫૦૧ ત્રસ એક સ્થાનીમા	૧૪	૧૬	૨૭૩	૧૯૮
૫૦૨ ઉરપરની ગતિના ત્રણ શરીરીમા	૧૦	૪૨	૨૮૮	૧૬૨
૫૦૩ સજી તિર્થચની ગતિના ઘણેન્દ્રિયમા	૧૪	૨૪	૩૦૩	૧૬૨
૫૦૪ ખેચરની ગતિના એકાત હ્રદમસ્થમા	૬	૪૮	૨૮૮	૧૬૨
૫૦૫ સજી તિર્થચની ગતિના ત્રસમા	૧૪	૨૬	૩૦૩	૧૬૨
૫૦૬ સજી તિર્થચની ગતિના ત્રણ શરીરીમા	૧૪	૪૨	૨૮૮	૧૬૨
૫૦૭ અતરદ્રીપનાં પર્યાપ્તના અલબ્ધિયામા	૧૪	૪૮	૨૪૭	૧૯૮
૫૦૮ ઉરપર તિર્થચ ગતિના એકાત સકષાર્યામા	૧૦	૪૮	૨૮૮	૧૬૨
૫૦૯ સ્થલચર તિ ૦ ગતિના પ્રત્યેક શરીરી બાદરમા	૮	૩૬	૩૦૩	૧૬૨
૫૧૦ તિર્થચણીની ગતિના એકાત સયોગીમા	૧૨	૪૮	૨૮૮	૧૬૨
૫૧૧ એક સ્થાન પ્રત્યેક શરીરી બાદરમા	૧૪	૨૬	૨૭૩	૧૯૮
૫૧૨ તિર્થચ ગતિના એકાત સયોગીમા	૧૪	૪૮	૨૮૮	૧૬૨
૫૧૩ એક સ્થાન મિથ્યાત્વીમા	૧૪	૪૮	૨૭૩	૧૮૮
૫૧૪ મધ્ય જીવોને સ્પર્શનારા એકાત હ્રદમસ્થ ચક્ષુષ્ઠન્દ્રિયમા	૧૪	૨૨	૨૮૮	૧૯૦
૫૧૫ તિર્થચણીની ગતિના બાદરમા	૧૨	૩૮	૩૦૩	૧૬૨
૫૧૬ મધ્ય જીવોના સ્પર્શનારા એકાત હ્રદમસ્થ ઘ્રાણેન્દ્રિયમા	૧૪	૨૪	૨૮૮	૧૯૦

૫૧૭ એક સસ્થાન સ્ત્રીની મતિના પ્રશ્નો				
સરીરીમાં	૧૨	૩૪	૨૭૩	૧૬૮
૫૧૮ ૫ થોડાં દિવસોમાં એકાંત જીવનમાં થયેલા ભવવાળાં	૧૪	૨	૨૮૮	૧૬૧
૫૧૯ માણે દિવસોમાં એકાંત જીવનમાં અસુખમાં	૧૪	૬૬	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૦ ૫ થોડાં દિવસોમાં એકાંત જીવનમાં	૧૪	૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૧ એક સસ્થાની થયેલા ભવવાળાંમાં	૧૪	૩૮	૨૭૩	૧૬૧
૫૨૨ એકાંત સહવાસ થયેલ	૧૪	૨૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૩ એક સસ્થાનીમાં	૧૪	૩૮	૨૭૩	૧૬૮
૫૨૪ એકાંત સહવાસ માણે દિવસોમાં	૧૪	૨૪	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૫ ૫ થોડાં દિવસોમાં મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૨	૩ ૩	૧૮૮
૫૨૬ એકાંત સહવાસ ગ્રસ્તમાં	૧૪	૨૧	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૭ તિથિની મતિમાં	૧૪	૪૮	૩ ૩	૧૬૨
૫૨૮ એકાંત જીવનમાં બાહ્ય મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૩૮	૨૮૮	૧૮૮
૫૨૯ સ્ત્રી મતિના ગ્રસ્ત મિથ્યાત્વીમાં	૧૨	૨૬	૩ ૩	૧૮૮
૫૩૦ સ્ત્રીમતિના ગ્રસ્ત સરીરી ના એકાંત સહવાસમાં	૧૨	૩૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૧ સ્ત્રીની મતિના ૫ થોડાં દિવસોમાં સહવાસમાં				
૫૩૨ ગ્રસ્ત સરીરી ભાગમાં	૧૪	૩૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૩ એકાંત અસુખમાં ગ્રસ્તમાં	૧૪	૩૩	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૪ એકાંત જીવનમાં અસુખમાં પ્રશ્નો સરીરીમાં	૧૪	૪૪	૨૮૮	૧૮૮
૫૩૫ ૫ થોડાં દિવસોમાં જીવોમાં	૧૪	૨	૩ ૩	૧૬૮
૫૩૬ સ્ત્રીની મતિના ના એકાંત સહવાસમાં	૧૨	૩૮	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૭ સ્ત્રીની મતિના માણે દિવસોમાં	૧૨	૨૪	૩ ૩	૧૬૮
૫૩૮ એકાંત જીવનમાં બાહ્યમાં	૧૪	૪૮	૨ ૮	૧૬૮
૫૩૯ માણે દિવસોમાં	૧૪	૨૪	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૦ સ્ત્રીની મતિના ગ્રસ્ત સરીરીમાં	૧૨	૪૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૧ ગ્રસ્ત જીવોમાં	૧૪	૨૧	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૨ ગ્રસ્ત સરીરી એકાંત પામ	૧૪	૪૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૩ એકાંત અસુખમાં	૧૪	૪૩	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૪ ૫ થોડાં દિવસોમાં એકાંત જીવનમાં	૧૪	૪૪	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૫ સમય તિથિ અસુખમાં	૧૪	૩	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૬ એકાંત જીવનમાં થયેલા ભવવાળાંમાં	૧૪	૪૮	૨૮૮	૧૬૧
૫૪૭ સ્ત્રી મતિના ૫ થોડાં દિવસોમાં	૧૨	૪	૩ ૩	૧૮૮

૫૪૮ એકાંત છદ્મસ્થમા	૧૪	૪૮	૨૮૮	૧૯૮
૫૪૯ મિથ્યાં પ્રં શરીરીમા	૧૪	૪૪	૩૦૩	૧૮૮
૫૫૦ સમ્યં નારકીના અલક્ષિયા	૧	૪૮	૩૦૩	૧૯૮
૫૫૧ સ્ત્રી ગતિ મિથ્યાં	૧૨	૪૮	૩૦૩	૧૮૮
૫૫૨ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તના અલક્ષિયા	૧૪	૩૭	૩૦૩	૧૯૮
૫૫૩ મિથ્યાત્વી	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૮૮
૫૫૪ નવ એવેયકતા પર્યાપ્તના અલક્ષિયા	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૮૯
૫૫૫ જીવોના મધ્યભેદ સ્પર્શનારા	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૯૦
૫૫૬ નરક પર્યાપ્તાના અલક્ષિયા	૭	૪૮	૩૦૩	૧૯૮
૫૫૭ સ્ત્રી ગતિના પ્રં શરીરીમા	૧૨	૪૪	૩૦૩	૧૯૮
૫૫૮ તિર્યં પં ગૈકિયના અલક્ષિયા	૧૪	૪૩	૩૦૩	૧૯૮
૫૫૯ પ્રત્યેક શરીરીમા	૧૪	૪૪	૩૦૩	૧૯૮
૫૬૦ તેજ્જેદેશી એકેન્દ્રિયના અલક્ષિયા	૧૪	૪૫	૩૦૩	૧૯૮
૫૬૧ ધણા ભવવાળા જીવોમા	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૯૮
૫૬૨ એકેન્દ્રિય ગૈકિય શં અલક્ષિયામા	૧૪	૪૭	૩૦૩	૧૯૮
૫૬૩ સર્વ સસારી જીવોમા	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૯૮

ઇતિ જીવોની માર્ગણાના ૫૬૩ પ્રશ્નો સંપૂર્ણ

(૨૩) ચાર કપાય.

શ્રી પન્નવણાજી સુવ પદ ચૌદમે કપાયનો થોડડો ચાલ્યો તેમાં શ્રી ગૌતમ સ્વામી વીર ભગવાનને પૂછતા હવા કે, હે ભગવન્ ! કપાય કેટલા પ્રકારે કહ્યા છે ? ભગવન્ કહે, હે ગૌતમ ! કપાય ૧૬ પ્રકારે કહ્યા છે ૧-પોતાને માટે ૨-પરને માટે, ૩-તરુકયા કહેતા બંને માટે, ૪-ખેત કહેતા ઉઘાડી જમીનને માટે ૫-વસ્તુ કહેતા ઠાકી જમીનને માટે, ૬-શરીર માટે, ૭-ઉપાધિને માટે, ૮-નિરર્થક ૯-અણુતા, ૧૦-અજાણતા, ૧૧ ઉપશાંતપણે ૧૨-અણુપશાતપણે, ૧૩-અનતાનુ બધી ક્રોધ, ૧૪ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, ૧૫-પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, ૧૬-સજ્વલનનો ક્રોધ, એવં ૧૬ તે ૧૬ સમુચ્ચય જીવ આશ્રી અને ચોવીસ દંડક આશ્રી એમ ૨૫ ને ૧૬ થી ગુણતા ૪૦૦ થાય હવે કપાયના ઘણીયા કહે છે ચણીઆ, ઉપ-ચણીઆ, બાપ્યા, વેઘા, ઉઠીરીયા, મિર્ઝ્યા એવં ૬. તે ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ

૫૧૭ એક સસ્થાન સ્ત્રીની સ્ત્રીના પ્રશ્નેક				
સરીરીમાં	૧૨	૩૪	૨૭૩	૧૬૮
૫૧૮ ૫ મે દિવસ એકાંત જીવનમાં મળ્યા બવવાળા	૧૪	૨	૨૮૮	૧૬૬
૫૧૯ પ્રશ્ન દિવસ એકાંત જીવનમાં અસખ્યમાં	૧૪	૬૬	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૦ ૫ મે દિવસ એકાંત જીવનમાં	૧૪	૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૧ એક સસ્થાની મળ્યા બવવાળામાં	૧૪	૩૮	૨૭૩	૧૬૬
૫૨૨ એકાંત સહવાસ સ્થુ	૧૪	૨૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૩ એક સસ્થાનીમાં	૧૪	૩૮	૨૭૩	૧૬૮
૫૨૪ એકાંત સહવાસ પ્રશ્ન દિવસમાં	૧૪	૨૪	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૫ ૫ મે દિવસ મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૨	૩ ૩	૧૮૮
૫૨૬ એકાંત સહવાસ પ્રશ્નમાં	૧૪	૨૬	૨૮૮	૧૬૮
૫૨૭ તિર્થસ્ત્રી બલિમાં	૧૪	૪૮	૩ ૩	૧૬૨
૫૨૮ એકાંત જીવનમાં બાહ્ય મિથ્યાત્વીમાં	૧૪	૩૮	૨૮૮	૧૮૮
૫૨૯ સ્ત્રી સ્ત્રીના પ્રશ્ન મિથ્યાત્વીમાં	૧૨	૨૬	૩ ૩	૧૮૮
૫૩૦ સ્ત્રી સ્ત્રીના પ્રશ્ન સરીરી ના એકાંત સહવાસમાં	૧૨	૩૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૧ સ્ત્રી સ્ત્રીના ૫ મે દિવસ સહવાસમાં				
૫૩૨ સ્ત્રી સરીરી નાસમાં	૧૪	૩૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૩ એકાંત અસખ્ય બાહ્યમાં	૧૪	૩૩	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૪ એકાંત જીવનમાં અસખ્ય પ્રશ્નેક સરીરીમાં	૧૪	૪૪	૨૮૮	૧૮૮
૫૩૫ ૫ મે દિવસ સ્ત્રીમાં	૧૪	૨	૩ ૩	૧૬૮
૫૩૬ સ્ત્રી સ્ત્રીના ના એકાંત સહવાસમાં	૧૨	૩૮	૨૮૮	૧૬૮
૫૩૭ સ્ત્રી સ્ત્રીના પ્રશ્ન દિવસમાં	૧૨	૨૪	૩ ૩	૧૬૮
૫૩૮ એકાંત જીવનમાં બાહ્યમાં	૧૪	૩૮	૨ ૮	૧૬૮
૫૩૯ પ્રશ્ન દિવસમાં	૧૪	૨૪	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૦ સ્ત્રી સ્ત્રીના પ્રશ્ન સરીરીમાં	૧૨	૪૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૧ પ્રશ્ન સ્ત્રીમાં	૧૪	૨૬	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૨ સ્ત્રી સરીરી એકાંત પ્રશ્ન	૧૪	૪૨	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૩ એકાંત અસખ્યમાં	૧૪	૪૩	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૪ પ્રશ્ન એકાંત જીવન	૧૪	૪૪	૨૮૮	૧૬૮
૫૪૫ પ્રશ્ન તિર્થસ્ત્રીમાં	૧૪	૩	૩ ૩	૧૬૮
૫૪૬ એકાંત જીવનમાં પ્રશ્ન બવવાળામાં	૧૪	૪૮	૨૮૮	૧૬૬
૫૪૭ સ્ત્રી સ્ત્રીના પ્રશ્ન મિથ્યા	૧૨	૪	૩ ૩	૧૮૮

(૨૫) અસર્જોયો

આકાશની દશ અસર્જોય.

૧ તારો આકાશે ખરે તો અસર્જોય ૨ ચારે દિશા રાતી થાય તો અસર્જોય. ૩ અકાળે ગાળે તો અસર્જોય ૪ અકાળે વીજળી થાય તો અસર્જોય ૫ અકાળે કાઢકો થાય તો અસર્જોય. ૬ ખીજના ચંદ્રની અસર્જોય. ૭ જક્ષના ચિન્હ થાય તો અસર્જોય ૮ કરા પડે તો અસર્જોય ૯ ઘૂપડ ખરે તો અસર્જોય. ૧૦ રજુ વરસે તો અસર્જોય

ઔદારિક શરીરની દશ અસર્જોય

૧ તત્કાળના લીલા હાકકા પડ્યા હોય તો અસર્જોય ૨ માંસ પડ્યું હોય તો અસર્જોય. ૩ લોહી પડ્યું હોય તો અસર્જોય ૪ વિષ્ટા, ઉસ્ટી પડી હોય તો અસર્જોય ૫ મુડકું બળતું હોય તો અસર્જોય ૬ ચંદ્રગ્રહણ થાય તો અસર્જોય ૭ સૂર્યગ્રહણ થાય તો અસર્જોય. ૮ મોટો રાજા મરે તો અસર્જોય ૯ સંગ્રામ થાય તો અસર્જોય ૧૦ ૫ ચૈત્રવતું કલેવર પડ્યું હોય તો અસર્જોય

વખત (કાળ) ની અસર્જોય.

૧ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૫ ની અસર્જોય. ૨ ચૈત્ર વદી એકમની અસર્જોય ૩ અશાઠ શુદ્ધ પૂનમની અસર્જોય ૪ અશાઠ વદી એકમની અસર્જોય ૫ ભાદરવા શુદ્ધ પૂનમની અસર્જોય ૬ ભાદરવા વદી એકમની અસર્જોય ૭ કાર્તિક શુદ્ધ પૂનમની અસર્જોય ૮ કાર્તિક વદી એકમની અસર્જોય. ૯ પ્રભાતની અસર્જોય. ૧૦ મધ્યાહ્નની અસર્જોય. ૧૧ શંખ્યાની અસર્જોય ૧૨ મધ્ય રાત્રિની અસર્જોય, ૧૩ હૃતાશની પ્રગટે તે વખતે અસર્જોય. ૧૪ ધૂળેટીના દિવસની અસર્જોય

ધર્મિ અસર્જોય સંપૂર્ણ

(૨૬) બત્રીસ સૂત્રોનાં નામ

૧૧ અંગનાં નામ-૧ આચારાંગ, ૨ સ્વરૂતાંગ, ૩ સ્થાનાંગ, ૪ સમાવાયાંગ ૫ ભગવતી (વિવાહ પ્રસન્નિ), ૬ શાંતા (ધર્મકથા), ૭ ઉપાસકદર્શાંગ, ૮ અન્તકૃતાંગ, ૯ અનુત્તરોપપાતિક, ૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ દર્શાંગ, ૧૧ વિપાક

૧૨ ઉપાંગનાં નામ-૧ ઉપપાતિક, ૨ રાજપ્રશ્નોપ, ૩ જીવાભિગમ ૪ યજ્ઞપ્રશ્ના, ૫ જલુકોપ પ્રશ્નિત, ૬ ચંદ્ર પ્રશ્નિત, ૭ સૂર્ય પ્રશ્નિત ૮ નિરયાવલિકા, ૯ કલ્પવતસિકા, ૧૦ પુષ્પિકા ૧૧ પુષ્પચૂલિકા, ૧૨ દશા

અને અવિષ્કાળ આથી એમ ૧ ને ૩ થી મુક્તિ ૧૮ થાય. તે ૧૮ એક જીવ
આથી અને ૧૮ જુદા જીવ આથી એવ ૩૬ થાય તે સમુદ્યમ જીવ આથી અને
ચોવીસ ૬૩૬ આથી એમ ૩૬ ને ૨૫ થી મુક્તિ ૬ થાય અને ૪ ૬૫૨
જ્યાં તે જાણી કુલ ૧૩ કોપના, ૧૩૦ માનના ૧૩ ૩ માનના અને
૧૩ કોપના એવ ૫૨ થાય

હતિ આર ઋષા સ પૂર્ણ

(૨૪) આસોઋષવાસ

શ્રી પદ્મવજ્રાજ સત્ર પદ સાતમે આસોઋષનો શાકડો આપ્યો તેમાં મૌતમ
ચામી વીર પ્રશ્નને પૂછ્યા હતા કે હે ભગવદા નારદી અને કેતા કેવી રીતે
આસોઋષવાસ મે છે ૧ વીર પ્રશ્નને કહ્યું કે હે મૌતમ ! નારદીના જીવ નિરતર
મમલની પેર આસો ઋષવાસ મે છે અસુરમાતા દેવતા જન્મ સાત શોક,
કન્યા એક પદ્ય ઝાઝેર આસોઋષવાસ મે છે વાલ્મીકીયર ને નવ રિકાયાના કેવલ
જન્મ સાત શોક કન્યા પ્રત્યેક મુદ્દને જ્યોતિષી જ અને ૭૦ પ્રત્યેક મુદ્દને
પદ્યે દેવસેક જ પ્રત્યેક મુદ્દને અને ૭ ને પદ્યે બીજે દેવસેક જ પ્રત્યેક
મુદ્દને ઝાઝેર ૭ ને પદ્ય ઝાઝેર ત્રીજે દેવસેક જ ને પદ્યે અને ૭ સાત
પદ્યે ચોથે દેવસેક જ ને પદ્યે ઝાઝેર અને ૭ સાત પદ્યે ઝાઝેર પાંચમે દેવ
સેકે ૧ સાત પદ્યે અને ૭ દસ પદ્યે છઠે દેવસેકે જ દસ પદ્યે ૭ ચૌદ
પદ્યે સાતમે દેવસેકે જ ચૌદ પદ્યે ૭ સત્તર પદ્યે આઠમે દેવસેકે જ સત્તર
પદ્યે ૭ અઠાર પદ્યે, નવમે દેવસેકે જ અઠાર પદ્યે ૭ એકાદશ પદ્યે,
દસમે દેવસેકે જ એકાદશ પદ્યે, ૭ વીસ પદ્યે અગ્રીયારમ દેવસેકે જ વીસ
પદ્યે ૭ એકવીસ પદ્યે, બારમે દેવસેકે જ એકવીસ પદ્યે ૭ બાવીસ પદ્યે
પરેલી ત્રિશમાં ૧ બાવીસ પદ્યે ૭ જપ્તીસ પદ્યે બીજી ત્રિશમાં જ ૩ જપ્તીસ
પદ્યે ૭ અઠારીસ પદ્યે ૭ એકમીસ પદ્યે આર અનુન્તર વિમાનમાં જ એકવીસ
પદ્યે ૭ ત્રીસ પદ્યે, સ્વાર્ણસિદ્ધમાં જ અને ૭ તેવીસ પદ્યે, એમ એવીસ
પદ્યવાદીને આસ ૭ ચો સે અને ત્રીસ પદ્યવાદીને આસ ત્રીચો પદ્યે.

હતિ આસોઋષવાસ સ પૂર્ણ

રસનો એવો ગુણ છે કે તેના રજકણો એકલા થવાથી સાત ધાતુરૂપે સ્થૂળ શરીરને આકૃતિ બને છે, અને મૂળ ધાતુઓ જીન્દગી સુધી સ્થૂળ શરીરને ટકાવી રાખે છે એના શરીર રૂપ કુવમા વામનાની રીતે જીવ ગ્રહી શકે છે તે બીજી શરીર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે તેવી આકૃતિ બધાતા એક અંતર્મુહૂર્ત લાગે છે (૨) તે શરીરની મજબૂતી થતાજ, તેમા ઇન્દ્રિયાના અવયવ પ્રગટ થાય છે તેમ થતા અંતર્મુહૂર્તનો વખત લાગે છે તે ત્રીજી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય છે (૩) ઉપર મુજબ શરીર તથા ઇન્દ્રિય મજબૂત થયા પછી સૂક્ષ્મ રીતે એક અંતર્મુહૂર્તમા પવનની ધમણ શરૂ થાય છે, ત્યાંથી તે જીવતુ આયુષ્ય ગણવાની શરૂઆત થાય છે. તે એવી શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે (૪) તે પછી એક અંતર્મુહૂર્તમા નાદ પેદા થાય છે તેનું નામ પાચમી બાપા પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. (૫) ઉપરની પાચ પર્યાપ્તિના વખત સુધીમા મન ચક્રની મજબૂતીમા થાય છે તેમાથી મન સ્ફુરણ થઈ વાસનારૂપે બહાર આવે છે તેમાથી શરીરની ચિયતિના પ્રમાણમા સૂક્ષ્મ રીતે અમુક પદાર્થના રજકણોનું આકર્ષણ કરવા યોગ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે છઠી મન પર્યાપ્તિ કહેવાય છે (૬) ઉપરની રીતે છ અંતર્મુહૂર્તમા છ પર્યાપ્તિ બધાય છે આ શબ્દ અવણ કરતા જ શબ્દ શકા કરે છે કે સાતકારો છ પર્યાપ્તિ બાધવાના વખતના એક અંતર્મુહૂર્ત કહે છે, તેનું કેમ ?

ગુરુ-હે વત્સ ! મુહૂર્ત પુરી બે ઘડીને કહે છે તેનો એકજ ભેદ છે, પણ અંતર્મુહૂર્તમા જઘન્ય મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ ભેદ છે તેમા બે સમાથી લઈને નવ સમા સુધીની જઘન્ય કહેવાય છે (૧) તે પછીની અંતર્મુહૂર્ત દશ સમાની, અગીઆર સમાની,, એમ એકેક સમા ગણતા મધ્યમ અંતર્મુહૂર્તના અસખ્યાતા ભેદ થાય છે (૨) અને બે ઘડીમા એક સમા બાકી રહે તે ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત કહેવાય છે (૩) છ પર્યાપ્તિ બાધતા છ અંતર્મુહૂર્ત કહેવામા આવે છે તે જઘન્ય તથા મધ્યમ ગણવી અને છેવટ છ પર્યાપ્તિ એક અંતર્મુહૂર્ત કહેવામા આવી છે, તે ઉત્કૃષ્ટ સમજવી ઉપરની છ પર્યાપ્તિમાથી એકેન્દ્રિયને પહેલી ચાર હોય છે, બે ઇન્દ્રિય ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને અમલી મનુષ્ય તથા તિર્થંચ પંચેન્દ્રિયને પાચ, અને સંસી પચેન્દ્રિયને છ પૂરી હોય છે એ પર્યાપ્તિનો અર્થ કહ્યો

હવે અપર્યાપ્તિનો અર્થ કહે છે.

અપર્યાપ્તિના બે ભેદ છે તેમા પહેલો કરણ અપર્યાપ્તો, અને બીજો ક્રિય અપર્યાપ્તો એ બેમાથી પહેલા કરણ અપર્યાપ્તિના બે ભેદ છે તે એમ કે ત્રીજી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ બાધી ન ગ્રહે ત્યાંસુધી કરણ અપર્યાપ્તો અને તે બધાજ રહે ત્યારે કરણ પર્યાપ્તો કહેવાય છે હવે ક્રિય અપર્યાપ્તિના બે ભેદ છે તે એમ કે એકેન્દ્રિય વિગેરે પચેન્દ્રિય સુધીમા, જેને જેટલી પર્યાપ્તિ કહી છે, તેને તેટલીમાથી

માર મૂળ સૂત્ર-૧ સ્ત્રીક્રાંતિક ૨ ઉત્તરાધ્યયન ૩ નદિ, ૪ અનુચોદ દ્વાર
માર છે સૂત્ર-૧ વૃદ્ધવસ્ત્ર, ૨ જ્વહાર ૩ નિશીય ૪ સ્તામુવસ્ત્ર
બત્રીસમુ સૂત્ર-આવસ્થા સૂત્ર.

કિંતિ સૂત્રના નામ સંપૂર્ણ

(૨૭) અપર્યાપ્તા તથા પર્યાપ્તા દ્વાર

શિષ્ય-(વિનયપૂર્વક નમન કરી પૂછે છે) હે ગુરુ ! છવ તત્ત્વનો ભોધ
આપની વખતે આપે કશું કદુ કે છવ ઉપજતી વખતે અપર્યાપ્તો તથા પર્યાપ્તો
કહેવાય છે તે તે શી રીતે કહેવાય છે, તે કૃપા કરી કહો.

ગુરુ-હે શિષ્ય ! છવ એ પિતા છે આદ્યાર, સરીર, હૃદય, આસાન્ધીસ,
ભાષા અને મન એ છ તેની પ્રજા છે અને તે મારે મલેના છવોને બાકુ કે
વર્ષી, પાંચસે ને ત્રેસઃ બેઠે કશી કશાં છે તેમાં પહેલી આદ્યાર પર્યાપ્તિ બાકુ
બાકુ છે તે એવી રીતે કે જે છવનુ આપુણ પૂરે સાથ ત્યારે તે સરીર છાદીને
નવી જલિની ચોનમાં ઉપજ્યા જાય છે તેમાં અવિમલ્લ જલિ અટમે સંધી ને સત્ત્વ
ભાષી આવેસો દોષ તે છવ જે સમયે આવેસો દોષ તેજ સમયમાં આવી ઉપજે
છ તે છવને આદ્યાર આત્મ પદ્મ નથી તેવા નિષ્પત્ત્યોગે છવ “સરીરો
અદ્યારીએ” એટલે સદા આદ્યારિક કહેવાય છે એનો અવસ્થાનિક નામ છે કહે
બીને પ્રકાર વિમલ્લ જલિનો નામ ભાષી આવનાગ છવોનો કહેવાય છે તેમાં અજ
પ્રકાર છે તેમાં કેટલાક છવો સરીર છાદના પછી એક સમયને આત્મ કેટલાક
ને સમયને આત્મ અને કેટલાક અજ સમયને આત્મ એટલે એક સમયને ઉપજવા
પામે છે એમ મારે રીતે સમારી છવો ઉપજી શકે છે આ બીજી વિમલ્લ એટલે
વિગમ જલિ કરી ઉપજ્યા બનાવ છવોને એક એ, અજ સમય ઉપજ્યા આત્મ
પદે છે તેનું શાસ્ત્ર મધ્યારો આકાસ પ્રેક્ષની મેળીના વિભાગો તરુ એમાં
જવાનુ કહે છે તેનો પ્રુપ્ત બેઠે ગીનાર્થ ગુરુમય છે તેવા છવ જેમો સમય
વારે રીકાણ, વેટનો સમય આદ્યાર વચરના અજઆદ્યારિક કહેવાય છે તે છવ
ભાષીની ચોનિચાનમાં પ્રેક્ષ કરી ઉપજે (વાચ કરે), તેજ સમયે તે ચોનિચાન
૭ પુસ્તકના નાધરજીવી નાધારા દોષ, તેજ પુસ્તકોનો આદ્યાર તાવપ્રમાં
નાધારા વચની રીતે કરે છે તેનું નામ આજ આદ્યાર કોર્પો કહેવાય, અને તે
છવનીમાં એજ વા કરે છે ત્યો આદ્યાર એટલી પાંચમાવર્તી એક અત્યુપુર્વનો
વચન સામે છે તે જેટલી આદ્યાર પર્યાપ્તિ કહેવાય છે (૧) તે પરમમેશા આદ્યારના

પહેલું નામ દ્વાર ૨. ખીજું ગુણ દ્વાર ૨, ત્રીજું ઉવવાય દ્વાર ૩
ચોથું સ્થિતિ દ્વાર ૪, પાંચમું શક્તિ તથા વિઠ્ઠલજી દ્વાર ૫, છઠ્ઠું ચવણ દ્વાર ૬,
સાતમું સચિદજી દ્વાર ૭, આઠમું અંતર દ્વાર ૮ નવમું અદ્ય બહુત્વ દ્વાર ૯,
એ નવ દ્વાર, પાંચ દેવ ઉપર ઉતારે છે ભવિષ્ય દ્રવ્યદેવ ૧, નરદેવ ૨, ધર્મદેવ
૩, દેવાધિદેવ ૪, ભાવદેવ ૫, ઈતિ પહેલું નામ દ્વાર ૧

ખીજું ગુણ દ્વાર-મનુષ્ય તથા તિર્થંચ પચોદ્રિય જેને દેવતામાં ઉપજવું
છે તેને ભવિષ્ય દ્રવ્યદેવ કહીએ, ૧. નરદેવ કયે ગુણે કહીએ? ચક્રવર્તીની શિક્ષિ
બોગવે તે ગુણે નરદેવ કહીએ ચક્રવર્તીની શિક્ષિ વર્ણવીએ છીએ, નવનિધાન
ચૌદ રતન, ચોરાશી લાખ હાથી ચોરાશી લાખ ઘોડા, ચોરાશી લાખ રથ છન્ટુ
કોડી પાયદલ, બત્રીસ હજાર મુકુટબધી રાજા, બત્રીસ હજાર સામાનિક રાજા
સોળ હજાર દેવતા ચાકરી કરે, ચોસઠ હજાર સ્ત્રી, ત્રણસેને સાઠ રસોઈયા. વીસ
હજાર સોનાના આગાર વગેરે ૨ ધર્મદેવ કયે ગુણે કહીએ? આઠ પ્રવચન માતાના
સેવનાર. નવવાડ વિશુદ્ધ અભયગર્ભના પાલણીદાર દશવિધ જાતિધર્મના પાલણીદાર
ભારે બેઠે તપસ્યાના કરનાર, સત્તર બેઠે સજ્જનના પાળનાર, બાવીસ પરિસહના
સહનાર, સત્તાવીસ ગુણે કરી સતિત, તેત્રીસ આશાતનાના રાળનાર, છન્ટુ દોષ-
રહિત આહારપાણીના લેનાર, એવે ગુણે ધર્મદેવ કહીએ ૩ દેવાધિદેવ કયે ગુણે કહીએ?
ચોત્રીસ અતિશયે કરી ગિરાજમાન, પાંત્રીસ વચન વાણીના ગુણે કરી સહિત,
ચોસઠ ધ્વજના પૂજનીક એક હજાર ને અષ્ટ ઉત્તમ લક્ષણના ધણી, અઢાર દોષ-
રહિત અને બાર ગુણે કરી સહિત હોય, અઢાર દોષરહિત તે અજ્ઞાન ૧ ક્રોધ
૨, મદ ૩, માન ૪, માયા ૫, લોભ ૬, રતિ ૭, અરતિ ૮, નિદ્રા ૯, શોક
૧૦, અસત્ય ૧૧, ચોરી ૧૨, મત્સર ૧૩, ભય ૧૪ પ્રાણીવધ, ૧૫, પ્રેમ ૧૬
ક્રોડ પ્રસંગ ૧૭, હાર્ય ૧૮ એ ૧૮ દોષ રહિત બર ગુણે કરી સહિત તે ૧૨
ગુણ કહે છે-જ્યા જ્યા ભગવત ઊભા રહે, બેસે, સમોસરે, ત્યા ત્યા દશ બોલ
સહિત તે ભગવતથી બારગુણો ઉચો તતકાળ અશોક વૃક્ષ થઈ આવે ને સ્વામીને
છાપડો કરે ૧ ભગવત જ્યા જ્યા સમોસરે ત્યા ત્યા પાંચવર્ણ અચેત કુલની
વૃષ્ટિ થાય ને દ્વિચક્ષુ પ્રમાણે દગલા થાય ૨ ભગવતની જોજન પ્રમાણે વાણી
વિસ્તરે ને સહુના મનનો સશય હરે, ૩ ભગવતને ચેતવીસ જોડ આમર વિંજાય
૪ સ્ફટિક રતનમય પાદપીઠ સહિત સિંહાસન સ્વામીની આગળ થાય ૫
ભામડળ અબોડાને ઠેકાણે તેજમડળ ગિરાજે, દિશોદિશના અધકાર રાખે, ૬,
આકાશે સાડાભાર કાંડ ગેખી વાળાં વાગે. ૭ ભગવંતની ઉપર ત્રણ છત્ર ઉપરા-
ઉપરી ગિરાજે ૮ અનંત જ્ઞાન અતિશય ૯ અનંત અર્થ અતિશય-પરમ પૂજ્ય-
પણુ ૧૦, અનંત વચન અતિશય, ૧૧ અનંત અપાયાપગમ અતિશય, તે સર્વ

એકી સુરી રહે, ત્રાસુધી લખિ અપર્ણા કહેવાય છે અને પેતાની નમિની
હઠ સુધી પૂરી અર્ધા રહે ત્યારે તેને લખિ પર્ણા કહે છે એ કસ્ય તથા
લખિ અપર્ણામાં આરુદ્ધ કલા.

શિષ્ય—હે ગુરુ ! જે છત્ર મરણ પામે છે તે અપર્ણામાં કે
પર્ણામાં ?

ગુરુ—હે શિષ્ય ! ત્યારે ત્રીજી ઇદિય પર્ણા બાંધીને છત્ર કસ્ય પર્ણા
ધાય છે ત્યારે મરણ નીપજી રહે છે એ ત્યારથી પર્ણા કર્મ મરણ પામે છે
જસ્ય કસ્ય અપર્ણાપણે કર્મ જન્મ મરણ પામે નહિ. તેમ જ બીજી રીતે અર્ણા
પણુ મરણ કહેવામાં આવે છે. તે લખિ અપર્ણાપણુ મરણ સમજવું તે એમ
કે ચાલુ સો ત્રીજી પંક્તિસો ત્રીજી, ચોથી. અને છત્રસો ત્રીજી, ચોથી ને પાંચની
પર્ણા પૂરી બાંધવા પછી મરણ પામે છે હવે બીજી રીતે અપર્ણા તથા પર્ણા
એને કહેવાય છે કે જેને જેટલી પર્ણા કર્મ અર્ણા અર્ધા સ્ત્રી હોય તેને
જેટલીનો પર્ણા કહેવાય છે અને હવે જળી બાંધવાની છે તેને અપર્ણા
એટલે તેની પાંચની પ્રાપ્તિ થઈ રહી નથી એમ જસ્ય કહેવાય છે

ઉપરના અભિપ્રાય અપર્ણા તથા પર્ણાના એ નો અર્થ સમજી મર્મ
નેમર્મ / અને એકદિય વચ્ચે અમલી પર્ણાદિવાળા છત્રને તે એક લાગુ કર
વાથી, છત્ર તત્ત્વના પાંચને તે ત્રેસઠ એક જવદ્વાર નયથી ગણાય છે અને તે
સર્વ કર્મવિપાકના ફળ છે તેમાં છત્રની ચોરાસી સાત પેનિનો સમાવેશ થાય છે
તેથી પેનિમાં ફરી ફરીને ઉપજવું જ મળુ અને મળુને આધીન થવું તેના જન્મ
મરણને સહાર સમુદ્ધ કહેવાય છે અને તે સર્વ સમુદ્ધોથી અનત ગુણો મોયો છે
તેને કિનારો પામવા મળે ખમ રહી નોમ છે તે નોમના અધારનાર જાતી ક્ષર
છે તેનું કસ્ય કર્મ આગા મુજ્જ વિચારી. પ્રવર્તન કરનારે કાવિષ જલ્મ
સધામની માથે પ્રાપ્ત થયેલી છત્રની સાધક હાસિય ફરી રહે છે તેમજ સવ
કર્મ એ કસ્ય તે યેગ છે

હતિ અપર્ણા તથા પર્ણા દ્વાર સંપૂર્ણ

(૨૮) પાંચ હેવ

(ભગવતિસૂત્ર, શાનક ૧૨ ઉદેશ ૬ ધા)

ગાથા

નામ ગુણ ઉવાચે, હી વાયુ ચત્વર્ય સચ્ચિજ્ઞઃ

અતર આપ્યા બદુષ ચ નવ સેએ દેવ શશ્વતે ૧

આઠમું અંતર દ્વાર-ભવિષ્ય દ્રવ્યદેવનું આતર પડે તો જાન શુભર વર્ષ અને અતર્મુહુર્ત અધિક ઉત્તર અનતાકાળનું ૧ નરદેવનું જાન એક સાગર ઝાઝેર, ઉત્તર અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન દેશે ઉચ્ચ ૨, ધર્મદેવનું જાન બે પદ્ય ઝાઝેર, ઉત્તર અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન દેશે ઉચ્ચ ૩ દેવાધિદેવનું આતર નથી. ૪ ભાવદેવનું જાન અતર્મુહુર્તનું, ઉત્તર અનતા કાળનું ૫. ઇતિ આઠમું અંતરદ્વાર

નવમું અદ્ય બહુત્વ દ્વાર-સર્વથી થોડા નરદેવ ૧ તેથી દેવાધિદેવ સંખ્યાત ગુણા ૨ તેથી ધર્મદેવ સંખ્યાત ગુણા ૩, તેથી ભવિષ્ય દ્રવ્યદેવ અસંખ્યાત ગુણા ૪ તેથી ભાવદેવ અસંખ્યાત ગુણા ૫ ઇતિ નવમું અદ્ય બહુત્વદ્વાર ઇતિ પાંચ દેવના થોડો સંપૂર્ણ

(૨૬) આરાધક-વિરાધક.

(શ્રી ભગવતિશ્ચ સૂત્ર. શતક પહેલે. ઉદ્દેશે બીજે)

- ૧ અસંજતિ ભવ્ય દ્રવ્યદેવ જધન્ય ભવનપતિ
ઉત્કૃષ્ટા નવ ગ્રંથેક સુધી જાય
- ૨ આરાધક સાધુ જાન પહેલા દેવલોક સુધી,
ઉં સર્વાર્થસિધ્ધિ વિમાન સુધી જાય.
- ૩ વિરાધક સાધુ જાન ભવનપતિ,
ઉં પહેલા દેવલોક સુધી જાય
- ૪ આરાધક શ્રાવક જાન પહેલા દેવલોક સુધી,
ઉં ખારમા દેવલોક સુધી જાય.
- ૫ વિરાધક શ્રાવક જાન ભવનપતિ,
ઉં જ્યોતિષી સુધી જાય.
- ૬ અસરી તિર્થ ચ જાન ભવનપતિ,
ઉં વાણ્યવતર સુધી જાય.
- ૭ તાપસના મતવાળા જાન ભવનપતિ,
ઉં જ્યોતિષી સુધી જાય
- ૮ કદર્પિયા સાધુ જાન ભવનપતિ,
ઉં પહેલા દેવલોક સુધી જાય
- ૯ અખડ સંન્યાસીના મતવાળા જાન ભવનપતિ,
ઉં પાત્રમા દેવલોક સુધી જાય

દેવ રક્ષિતપણ ૧૨ એ આર મુલ્યે કરી સહિત દોષ_તેને દેવાધિદેવ કરીએ
 ૪ સામ્યે તે જાનપતિ ૧ વાણજીતર, ૨ અપેતિથી ૩ બેમાનિક ૪ એ આર
 જાતિના દેવતાને જાણે પ્રવર્તે છે તેને જાણ દેવ કરીએ. ૫ ઇતિ ગોત્ર મુલ્ય દાર

ત્રીજી ઉવવાય દાર—અવિષ દ્રવ્યદેવતા મનુષ્ય તિર્થંજ ૧ ગુમતીયા
 ૨, અને સર્વાથ સિંધ ૩ એ જગુ ઠામ વજીને જાણી સર્વ ઠામના આવી ઉપજે
 ૧ નરદેવતા આર નતિના દેવતા જાન પરેલી ૧૨ક એ પાંચ ઠામના આવી
 ઉપજે ૨. ધર્મદેવતા છત્રી સજાથી નરક તેજ વાણ મનુષ્ય, તિય ૨. સુપ્રથીયા
 એ ૭ ઠામ વજીને સેવ સર્વ ઠામના આવી ઉપજે ૩ દેવાધિદેવતા પરેલી ગોત્ર
 ને જાણ નરક અને કિશ્વતી વજીને બેમાનિક દેવતા આવી ઉપજે ૪ જ્યારેદેવતા
 તિર્થંજ પમેદિય અને સયા મનુષ્ય એ બે ઠામના આવી ઉપજે ૫ ઇતિ ત્રીજી
 જાણ દાર

ચોથી સ્થિતિ દાર—અવિષ દ્રવ્યદેવતા સ્થિતિ જમન્ય જાત્યુદ્ધર્વની
 અને ઉત્તર જગુ પક્ષી ૧ નરદેવની જમ સાતસે વર્ણની ઉત્તર મોરમી જાળ
 પૂર્વની ૨ ધર્મદેવની જમ જાત્યુદ્ધર્વની ઉત્તર દેશ જગુ પુવ ગોત્રી ૩
 દેવાધિદેવની જમ ૭૨ વર્ણની ઉત્તર ૮૪ જાળ-પૂર્વની ૪ જાણદેવની જમ
 ૬૪ હજાર વર્ણની ઉત્તર ૩૩ સામસ્તી ૫ ઇતિ ચોથી સ્થિતિ દાર.

પાશ્વ મુ રૂદિ તથા વિદુવણ દાર—અવિષ દ્રવ્યદેવતા જેને બૈદિય જાળિ
 ઉપરની દોષ તેને, નરદેવને તો દોષ જ, ધર્મદેવતા જેને દોષ તેને, અને જાણ
 દેવને તો દોષજ એ ૪ બૈદિય ૧૫ કરે તો જમન્ય ૧ ૨ ૩ ઉપજે સમ્પાતા
 ૧૫ કરે રક્ષિત તો જાણપાતા ૧૫ કરતાની છે પજુ કરે નહિ, દેવાધિદેવની
 રક્ષિત મણી છે જગુ કરે નહિ ઇતિ પાંચમું રૂદિ તથા વિદુવણ દાર

છઠું અવણ દાર અવિષ દ્રવ્યદેવ જગી દેવતા જાળ ૧ નરદેવ જગી નરક
 જાળ ૨ ધર્મદેવ જગી વિમાનિકમાં તથા મોક્ષમાં જાળ ૩ દેવાધિદેવ તો મુક્તિ
 જાળ ૪ જાણદેવ જગીને પૂર્વ, પાણી, વનસ્પતિ જાણમાં, અને મહા જ મનુષ્ય
 તિર્થંજમાં જાળ ૫ ઇતિ છઠું અવણ દાર.

સાતમું સચિદ્રણ દાર—સચિદ્રણ તે શુ ૧ દેવનો દેવજે સહે તો
 દેવો કાળ સહે તે કહે છે અવિષ દ્રવ્યદેવની સચિદ્રણ જ જાત્યુદ્ધર્વની, ઉત્તર
 ૩ પ્રમેયપમ્તી ૧ નરદેવની જ સાતસે વર્ણની, ઉત્તર ૮૪ જાળ પૂર્વની ૨
 ધર્મદેવની પરિણામ જાણી એક સમય પ્રકાન જાળી જ જાત્યુદ્ધર્વની ઉત્તર
 દેશ જગુ પૂર્વ ગોત્રી ૩ દેવાધિદેવની જ ૭૨ વર્ણની ઉત્તર ૮૪ જાળની પૂર્વની
 ૪ જાણદેવની જ ૬૪ હજારની, ઉ ૩૩ સામરોપમ્તી ૫ ઇતિ સાતમું
 સચિદ્રણ દાર.

ચારિત્રાચારના ૮ ભેદ-૧ ધર્મા સમિતિ, ૨ ભાષા સમિતિ, ૩ એવણા સમિતિ, ૪ આચાર્યમંડલતનિએવણા સમિતિ ૫ ઉચારપાસવણુ ખેલ, જળ, સંધાણ પઠિઠાવણીઆ સમિતિ, ૬ મન ગુપ્તિ, ૭ વચન ગુપ્તિ, ૮ કાપ ગુપ્તિ

તપાચારના બાર ભેદ:-૭ બાહ્ય અને ૭ અંધ્યતર, એ બાર, ૭ બાહ્ય તપના નામ-૧ અણુસણુ ૨ ઉણોદરી ૩ વૃત્તિસંલેપ, ૪ ગ્સપરિત્યાય, ૫ કાયકલેશ ૬ ઇદ્રિયપ્રતિસલીનતા, આંધ્યતર તપના ૭ ભેદ-૧ પ્રાયશ્ચિત્ત ૨ વિનય, ૩ વૈયાવચ્ચ, ૪ સંજ્ઞાય, ૫ ધ્યાન, ૬ કાર્યોત્સર્ગ, એમ કુલ બાર ભેદ તપાચારના જણવા, તેમા ઇહલોક પરલોકના સુખની વાહારહિત તપ કરે, અથવા આજીવિકા રહિત તપ કરે એ તપના બાર આચાર જણવા

વીર્યાચારના ત્રણ ભેદ-૧ બળ, વીર્ય, ધર્મ, કામમા ગોપવે નહિ ૨ પૂર્વોક્ત ૩૬ બોલમા ઉદ્ધમ કરે, શક્તિ અનુસાર કામ કરે અર્વા ૩૯ ભેદ આચાર ધર્મના કલ્યા,

હવે બીજો ક્રિયાધર્મ-તેના સીતે ભેદના નામ-ચાર પ્રકારે પિંડ વિશુદ્ધિ ૪ પાત્ર સમિતિ, ૫ બાર પ્રકારની ભાવના ૧૨, સાધુની બાર પડિમા, ૧૨, પાત્ર ઇદ્રિયનો નિરોધ, ૫, પચીસ પ્રકારની પડિલેહણા ૨૫, ત્રણ ગુપ્તિ ૩ ચાર અભિચંદ, ૪, એવ ૭૦.

હવે ત્રીજો દયા ધર્મ-તેના આઠ ભેદના નામ કહે છે. ૧ પ્રથમ સ્વદયા તે પોતાના આત્માને પાપથીબચાવે તે, ૨ પરદયા તે બીજા જીવની રક્ષા કરવી તે, ૩ દ્રવ્ય દયા, તે દેખાદેખી દયા પાળે તે અથવા શરમથી જીવની રક્ષા કરવી તે અથવા કુળ આચાર દયા પાળે તે. ૪ ભાવદયા, તે જ્ઞાનના જોયે કરીને જીવને જીવાત્મા જાણીને, તે ઉપર અનુકંપા લાવી તેનો જીવ બચાવવો તે ૫ વહેવાર દયા તે જેવી શ્રાવકને દયા પાળવાની કહી છે તે સાચવે તે, ધરના અનેક કામ-કાજ કરતાં જતના રાખી તે. ૬ નિશ્ચય દયા, તે આપણા આત્માને કર્મબંધથી છોડાવવો તેનો ખુલાસો એ છે કે પુદ્ગલ પવસ્તુ છે તેના ઉપરથી મમતા ઉતારીને, તેનો પરિચય છાડીને, આપણા આત્માના ગુણમા રમણ કરવું, જીવનું કર્મરહિત શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું તે નિશ્ચય દયા ચૈત્ત્વમા ગુણુસ્થાનકને અંતે સંપૂર્ણ લાભે, ૭ સ્વરૂપદયા, તે કોઈ જીવને મારવાને ભાવે પહેલા તે જીવને સારી રીતે ખવડાવે અને શરીરે માતો કરે, સાર સંભાળ લે એ દયા ઉપરથી દેખાવ માત્ર છે પરંતુ પાછળથી તે જીવને મારવાના પગિણામ છે, તે હિતરાધ્યયન સૂત્રમા સાતમા અધ્યયને બોકડાના અધિકારથી સમજવું, ૮ અનુયય દયા, તે જીવને ત્રાસ પમાડે પણ અત્યંતી તેને શાતા દેવાનો ડામી છે તે, જેમકે માતા પુત્રને

- ૧ જામાલીના મતવાળા જ ભવનપતિ,
 ૬ જા દેવસોઠ સુધી જવ
 ૧૧ સરી વિર્જિય જ ભવનપતિ,
 ૬ જામા દેવસોઠ સુધી જવ
 ૧૨ ઝાઝાળાના મતવાળા જ ભવનપતિ,
 ૬ જામા દેવસોઠ સુધી જવ
 ૧૩ હાન વિરાધક સ્વધિઓ સાથે જ ભવનપતિ,
 ૬ નવ પ્રેવેય સુધી જવ
 ૧૪ આદ્યવિકામતિ જ ભવનપતિ,
 ૬ જામા દેવસોઠ સુધી જવ
 મતિ આશયક વિરાધકનો ઘાઠો સંપૂર્ણ

(૩૦) ગ્રંથ ભાગરિકા

શી વીર ભગવાતને ચોતમ પામી પુછ્યા હતા, કે હે ભગવાન ! ભાગરિકા
 કેવા પ્રકારે હતી છે ?

ભગવાન કહે—હે ચોતમ ! ભાગરિકા જ્યારે પ્રકાશની હતી ૭ તે સાંભળ-
 ૧ ધમ ભાગરિકા ૨ અર્ધધમ ભાગરિકા, ૩ સુદધમ ભાગરિકા તેમાં પ્રથમ ધમ
 ભાગરિકાના આર બેઠે—૧ આચાર ધમ ૨ કિંવા ધર્મ, ૩ હયા ધમ ૪ સ્વભાવ
 ધર્મ

તેમાં પ્રથમ આચાર ધર્મની પાંચ બેઠે—૧ યાનાચાર, ૨ હાનાચાર,
 ૩ આસ્થિચાર, ૪ તપાચાર, ૫ વીર્જાચાર, તેમાં યાનાચારના ૮ બેઠે, હાનાચારના
 ૮ બેઠે, આસ્થિચારના ૮ બેઠે, તપાચારના ૧૨ બેઠે, વીર્જાચારના ૩ બેઠે એ
 રીતે ૩૬ થયા.

સાનાચારના ૮ બેઠે—૧ યાન ભગવાન વળે યાન ભગવાન ૨ યાન
 લેતાં જિવન કરે, ૩ યાનનું ભગવાન કરવું ૪ યાન ભગવાન થયા યાનિત તપ
 કરવો, ૫ જ્યારે તપ કરીને પ્રાપ્તતા નહિ, ૬ જ્યારે મુક ૭ જ્યારે મુક ૮
 જ્યારે જ્યારે મુક બધે

હાનાચારના ૮ બેઠે—૧ હાન ધર્મમાં સમર્થિતવળ, ૨ પાપક
 ધર્મની પાંચરૂઠિવળ, ૩ સ્ત્રીના ફળનું સમર્થિતવળ ૪ પાપકીય આચાર
 તેથી પ્રાપ્ત નહિ, ૫ સ્વધર્મ પ્રાપ્ત કરે ૬ ધર્મથી પ્રાપ્તને રિત કરે ૭
 સ્વધર્મની અધિક કરે ૮ હાન ધર્મને જ્યારે રીતે હીજાને, ૬૫ મેનિહની વેર

ચારિત્રાચારના ૮ ભેદ-૧ ધર્મા સમિતિ, ૨ ભાષા સમિતિ, ૩ એષણા સમિતિ, ૪ આયાણામંડમતનિખેવણા સમિતિ ૫ ઉચારપાસવણ ખેલ, જળ, સધાણ પઠિાવણીઆ સમિતિ, ૬ મન ગુપ્તિ, ૭ વચન ગુપ્તિ, ૮ કાય ગુપ્તિ

તપાચારના બાર ભેદ:-૭ બાહ્ય અને ૭ અંત્ય તર, એ બાર, ૭ બાહ્ય તપના નામ-૧ અણુસણ ૨ ઉણાદરી ૩ વૃત્તિમ ક્ષેપ, ૪ ગ્સપગિત્યાય, ૫ કાયકલેશ ૬ ઇદ્રિયપ્રતિસંલીનતા, આલ્ય તર તપના ૭ ભેદ-૧ પ્રાયશ્ચિત ૨ વિનય, ૩ વૈયાવચ્ચ, ૪ સઙ્ગાય, ૫ ધ્યાન, ૬ કાર્યોત્સર્ગ, એમ કુલ બાર ભેદ તપાચારના જાણવા, તેમા ઈહલોક પરલોકના સુખની વાછારહિત તપ કરે, અથવા આજીવિકા રહિત તપ કરે એ તપના બાર આચાર જાણવા

વીર્યાચારના ત્રણ ભેદ-૧ જળ, વીર્ય, ધર્મ, કામમા ગોપવે નહિ ૨ પૂર્વોક્ત ૩ ઓલમા ઉદ્ધમ કરે, શક્તિ અનુસાર કામ ક્રમે અવં ૩૯ ભેદ આચાર ધર્મના કલા,

હવે બીજો ક્રિયાધર્મ-તેના સીતેર ભેદના નામ-ચાર પ્રકાર પિંડ વિશુદ્ધિ ૪ પાંચ સમિતિ, ૫ બાર પ્રકારની ભાવના ૧૨, સાધુની બાર પડિમા, ૧૨, પાંચ ઇદ્રિયનો નિરોધ, ૫, પચીસ પ્રકારની પડિલેહણા ૨૫, ત્રણ ગુપ્તિ ૩ ચાર અભિમંહ, ૪, એવ ૭૦.

હવે ત્રીજો દયા ધર્મ-તેના આઠ ભેદના નામ કહે છે. ૧ પ્રથમ સ્વદયા તે પોતાના આત્માને પાપથીજાવે તે, ૨ પરદયા તે બીજા જીવની રક્ષા કરવી તે, ૩ દ્રવ્ય દયા, તે દેખાદેખી દયા પાળે તે અથવા શરમથી જીવની રક્ષા કરવી. તે અથવા કુળ જ્ઞાચારે દયા પાળે તે. ૪ ભાવદયા, તે જ્ઞાનના જ્ઞેયે કરીને જીવને જીવાત્મા જાણીને, તે ઉપર અનુકંપા લાવી તેનો જીવ જાચાવવો તે ૫ વહેવાર દયા તે જેવી શ્રાવકને દયા પાળવાની કહી છે તે સાચવે તે, ધરના અનેક કામ-કાજ કરતા જતના રાખી તે, ૬ નિશ્ચય દયા, તે આપણા આત્માને કર્મબંધથી છોડાવવો તેનો ખુલાસો એ છે કે પુદ્ગલ પરવસ્તુ પૂછે તેના ઉપરથી મમતા ઉતારીને, તેનો પરિચય જાંડીને, આપણા આત્માના ગુણમા રમણ કરવું, જીવનું કર્મરહિત શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું તે નિશ્ચય દયા ચોદમા ગુણસ્થાનકને અંતે સંપૂર્ણ લાભે, ૭ સ્વરૂપદયા, તે કોઈ જીવને મારવાને ભાવે પહેલા તે જીવને સારી રીતે ખવરાવે અને શરીરે માતો કરે, સાર સંભાળ લે એ દયા ઉપરથી દેખાવ માત્ર છે પરંતુ પાછળથી તે જીવને મારવાના પરિણામ છે, તે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા સાતમા અધ્યયને ઝોકડાના અધિકારથી સમજવું, ૮ અનુબંધ દયા, તે જીવને ત્રાસ પમાડે પણ અતરથી તેને શાતા દેવાનો કામી છે તે, જેમકે માતા પુત્રને

રામ મરાઠવાને ખર્ચ કર્યું જોઈએ પામ પણ અતરથી તેનું કામુ ચાહે છે તથા જેમ પિતા પુત્રને ભણી શિખામણ આપવા માટે ઉપરથી તબક્કા કરે માટે પણ અતરથી તેના મુલ્ય વધારવા માટે બહુ ચકાવે છે.

ચોથો સ્વભાવ ધર્મ—તે જે વસ્તુ છવ અથવા અછવ તેની જે પ્રતિ ઉ તેના એ બેદ—તેમાં એક શુદ્ધ સ્વભાવથી અને બીજો કમના સંભોજી અશુદ્ધ પ્રતિ છે તે છવને વિષય કાપવાનાં સંભોજી વિભાવના કાપ છે હવે છવ અને પુત્રવને વિભાવ છે તેને દૂર કરીને છવ આપણા ચાનાઈકે મુશ્કેલી રમણ કરે, તે સ્વભાવ ધર્મ અને પુત્રવને એક વર્ણ એક પ્રથમ, એક રસ એ દરસમાં રમણ કાપ તે પુત્રવને શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મ અશુદ્ધ એ સિવાય બીજા ચાર દ્રવ્યમાં સ્વભાવ ધર્મ છે પણ વિભાવ ધર્મ નથી, એ અશુદ્ધ અશુ, સ્થિર અશુ અવકાશ અશુ, વતના અશુ, તે પોતપોતાના સ્વભાવને ઓઠતા નથી તે માટે શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મ છે એ ચાર પ્રકારની ધર્મ ભગવિદ્યા બી.

બીજી અધર્મ ભગવિદ્યા—તે સસારમાં ધન કુટુંબ પરિવારનો સંભોજ મેળવે, તેને માટે આરભાઈ કરવા તેની રક્ષા કરવી તેના ઉપર દ્રષ્ટિ રાખવી તે અધર્મ ભગવિદ્યા ભણવી.

ત્રીજી અધર્મ ભગવિદ્યા—તે સુ કહેનાં ભણી, દુષ્ટ કહેનાં અવુસધવાળા ભગવિદ્યા એ ભગવિદ્યા આવકને ઢોલ છે કેમકે સમગ્ર જ્ઞાન ધર્મ સહિત ધન કુટુંબાઈક તથા વિષય કાપવાને બોલ્યા ભણે છે તેથી નિવૃત્તિ છે સ્વભાવથી જ્ઞાતીભણે છે તથા મનોરથ મિતને છે તે અધર્મ ભગવિદ્યા ભણવી.

ઈતિ પ્રજ્ઞ ભગવિદ્યા અધર્મ

(૩૧) છ કાવના ભવ

બી મોતમ સ્વામી વીર અવવાને વસ્તુ નમસ્કારે કરી પૂજા કરવા કે હે અશુદ્ધ છ કાવના છવ અવર્ધુદ્ધર્મમાં હેલવા ભવ કરે.

વીર અવવાને કહ્યું હે મોતમ! પૃથ્વી પાણી, જામિ, વાયુ, એ નમન એક ભવ કરે, અશુદ્ધ ચાર હ નર આઈએ એવીસ ભવ એક અવર્ધુદ્ધર્મમાં કરે,

અને વનરૂપિનીના બે ભેદ. તે પ્રત્યેક અને સાધારણ હુવે પ્રત્યેક, જ્ઞાન્ય એક ભવ ઉત્કૃષ્ટા બાવીસ હજાર ભવ કરે અને સાધારણ જ્ઞાન્ય એક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા પાંસઠ હજાર પાચમે છત્રીસ ભવ કરે, બેઘ્ર દ્રિય, જ્ઞાન્ય એક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા એમી ભવ કરે ત્રિધ્રિય, જ્ઞાન્ય એક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા સાઠ ભવ કરે, ચૌરે-દ્રિય, જ્ઞાન્ય એક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા ચાલીસ ભવ કરે. અસરી તિર્થંચ, જ્ઞાન્ય એક ભવ અને ઉત્કૃષ્ટા ચોવીસ ભવ કરે, સરી તિર્થંચ અને સંસી મનુષ્ય, જ્ઞાન્ય અને ઉત્કૃષ્ટા એક ભવ કરે

ઈતિ છ કાયના ભવ સંપૂર્ણ

(૩૨) અવધિ પદ.

શ્રી પન્નમણ્ણ સૂત્ર પદ તેત્રીસમે અવધિ પદનો થોકડો આલ્યો તેમા પ્રથમ દ્વાર છે, તેના નામ કહે છે - ભેદ દ્વાર ૧ વિષય દ્વાર ૨, સંદાણુ દ્વાર ૩ આબ્યતર અને બાહ્ય દ્વાર ૪, દેશ થકી અને અવ' થકી ૫, અણુગામી ૬, હાયમાન અને વક્ષ'માન ૭, અવદ્વીયા ૮, પડવાઈ ૯, અપડવાઈ ૧

૧-પહેલો ભેદ દ્વાર-તેમા નારકી અને દેવતા ભવ પ્રત્યે દેખે એટલે ઉપજતી વખતે સાથે અવધિજ્ઞાન હોય છે તિર્થંગ અને મનુષ્ય ક્ષયોપશમ પ્રમાણે દેખે

૨-બીજો વિષય દ્વાર-એટલે પહેલી નરકના નારકી જ્ઞાન્ય સાંકાત્રણ ગાઉ દેખે, ઉત્કૃષ્ટા ચાર ગાઉ દેખે, બીજી નરકના નારકી જ્ઞાન્ય ત્રણ ગાઉ, ઉત્કૃષ્ટા સાંકાત્રણ ગાઉ દેખે, ત્રીજી નરકના નારકી જ્ઞાન્ય અઢી ગાઉ, ઉં ત્રણ ગાઉ દેખે ચોથી નરકના નારકી જ્ઞાન્ય બે ગાઉ, ઉં અઢી ગાઉ દેખે પાચમીના જ્ઞાન્ય દોઢ ગાઉ, ઉં બે ગાઉ દેખે છઠ્ઠીના જ્ઞાન્ય એક ગાઉ, ઉં દોઢ ગાઉ દેખે. સાતમીના જ્ઞાન્ય અર્ધ ગાઉ, ઉં એક ગાઉ દેખે ભવનપતિ જ્ઞાન્ય પચીસ જોજન સુધી દેખે ઉં ત્રણ પ્રકારનુ દેખે ઊંચુ પહેલા બીજા દેવલોક સુધી, નીચુ ત્રીજી નરકના તળા સુધી, અને ત્રીજું પલના આઉંબાવાળા સંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે, અને સાગરના આઉંબાવાળા અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્ર દેખે વાણવ્યંતર અને નવ નિકાષના દેવતા જ્ઞાન્ય પચીસ જોજન, ઉં ત્રણ પ્રકારનુ દેખે ઊંચુ પહેલા દેવલોક સુધી, નીચુ પાતાળ કળસા સુધી, અને ત્રીજું સંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર દેખે જ્યોતિષી અને પહેલા બીજા દેવલોકના દેવતા જ્ઞાન્ય આગ્રહનો અસંખ્યાતમો ભાગ

૭ ત્ર્ય પ્રકારુ દેવે હિયુ પોતાના વિમાનની ધળ સુધી નીચુ પહેલી નરકના તળા સુધી, અને ત્રીજી પક્ષના અસખ્યાવાળા સખ્યાતા દીપ સમુદ્ર દેવે અને સાગરના અસખ્યાવાળા અસખ્યાતા દીપ સમુદ્ર દેવે. ત્રીજા દેવસોહ્યથી પાવવ સર્વર્થસિદ્ધિ વિમાનના દેવતા હિયુ પોતપોતાના વિમાનની ધળ સુધી દેવે, ત્રીજી અસખ્યાતા દીપ સમુદ્ર દેવે, નીચુ ત્રીજા ચોથાવાળા ત્રીજી નરકના તળા સુધી, પશ્ચિમા છઠ્ઠાવાળા ત્રીજી નરકના તળા સુધી, ૭-૮ દેવસોહ્યવાળા ચોથી નરકના તળા સુધી, નવચાચી નારમ્મ સુધીના પશ્ચિમી નરકના તળા સુધી નવ અવેશકના છઠી નરકના તળા સુધી, આર અનુત્તર વિમાનના સાતમી નરકના તળા સુધી, અને સર્વર્થસિદ્ધિના દેવતા દેશે ઉપ્પી સોહ્યનાલીકા સુધી દેવે. તિર્થંચ ન અભિચરે અસખ્યાતમે સાથ ૭ સખ્યાતા દીપ સમુદ્ર દેવે. મનુષ્ય ન અભિચરે અસખ્યાતમે સાથ ૭ આખા સોહ અને અસોહના સોહ ગેવના અસખ્યાતા ખાવા દેવે.

૭ ત્રીજો સહસ્ર દ્વાર-નારકી ત્રાપાને આકારે દેવે અનન્યનિ, પાશ્વને આકારે દેવે. વાલ્મીકીય તર અકારને આકારે દેવે અસોતિથી પશ્ચાતે આકારે દેવે, આર દેવસોહ્યના દેવતા, મુદ્રાને આકારે દેવે. નવ અવેશકના દેવતા મુદ્રાની ચચીરીના આકારે દેવે, અનુત્તર વિમાનનો દેવતા કુવારી કન્યાના કમવાને આકારે દેવે.

૮-ચોથો અપ્પાચતર અને ત્રીજો દ્વાર-નારકી દેવતા અપ્પાચતર દેવે, તિર્થંચ નાથ દેવે, મનુષ્ય અપ્પાચતર અને નાથ દેવે, કારણ કે તિર્થંકર દેવને અવધિયાન સાથે ન હોય ૭

૫-પાશ્વમી દેશ અને સવ થકી દ્વાર-નારકી તિર્થંચ અને દેવતા દેશ થકી અને મનુષ્ય સવ થકી દેવે.

૧-છઠો અણુઆમી અને અણુણુગામી દ્વાર-નારકી દેવતાને અણુ ગામી કહેતા સાથે અનાર અવધિયાન હોય. મનુષ્ય અને તિર્થંચને અણુગામી અને અણુણુગામી બન્ને હોય.

૭-૮ સાતમી હાવમાન-વર્ધમાન અને આઠમી અવધીયા દ્વાર-નારકી દેવતાને અવધીયા કહેતા હોય તેમજ અવધિયાન રહે મનુષ્ય અને તિર્થંચને હાવમાન વદ માન અને અવધીયા એ અને પ્રકારનુ હોય.

૯-૧૦ નવમી પદીવાઇ અને દશમી અપદીવાઈ દ્વાર-નારકી અને દેવતાને અપદીવાઇ અવધિ યાન હોય. મનુષ્ય અને તિર્થંચને પદીવાઇ અને અપદીવાઇ બન્ને નહીં.

(૩૩) ધર્મધ્યાન

ઉવવાધ સૂત્રપાઠ.

સે કિં તં ધર્મજાણુ ? ચક્રિવિહે, ચક્રિપડયારે પન્નતે તંજહા; આણાવિજએ ૧ અવાચાવિજએ ૨ વિચાગવિજએ ૩ સંઠાણવિજએ ૪ ધર્મસ્સણું આણુસ્સ ચત્તારિ લખણા પન્નતા તંજહા. આણુરૂઢ ૧ ૧ નિસગ્ગરૂઢ ૨ સુત્તરૂઢ ૩ ઉવએસરૂઢ ૪; ધર્મસ્સણું આણુસ્સ ચત્તારિ આલખણા પન્નતા તંજહા, વાચણા ૧ પુચ્છણા ૨ પરિચદ્ધણા ૩ ધર્મકહા ૪; ધર્મસ્સણું આણુસ્સ ચત્તારિ આણુપેહા પન્નતા તંજહા, એગચ્ચાણુપેહા ૧ અણિચ્ચાણુપેહા ૨ અસરણાણુપેહા ૩ સસારાણુપેહા ૪.

એ સૂત્ર પાઠ કહ્યો હવે સૂત્રનો અર્થ કહે છે ધર્મ ધ્યાનના ચાર ભેદ. તે માટે પહેલા ભેદનો અર્થ કહે છે આણાવિજએ કહેતા વીતગગની આગનો વિચાર ચીતવવો તે વીતરાગની આત્મા જે સમકિત સહિત બાર વ્રત શ્રાવકની અગ્યા પડિમા, પંચ મહાવ્રત, ભિખુની બાર પડિમા, શુભધ્યાન, શુભયોગ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, છકાયની રક્ષા એ વીતરાગની આગ આરાધવી, તેમાં સમય માત્રનો પ્રમાદ ન કરવો ચતુર્વિધ તીર્થના પુણ કીર્તન કરવા એ ધર્મ ધ્યાનનો પહેલો ભેદ કહ્યો.

હવે ધર્મ ધ્યાનનો બીજો ભેદ કહે છે અવાચવિજએ કહેતા સસાર માટે જીવ જે ચક્રી દુઃખ પામે છે તેનો વિચાર ચીતવવો. તેને એ વિચાર, મિથ્યાત્વ અત્ત પ્રમાદ, કષાય, અશુભયોગ તથા અઢાર પાપસ્થાનક, છકાયની હિંસા, એ દુઃખના કારણ જાણી એવો આશ્રવમાર્ગ છાડીને સવર માર્ગ આદરવો, જેથી જીવ દુઃખ ન પામે એ ધર્મધ્યાનનો બીજો ભેદ કહ્યો.

હવે ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કહે છે વિચાગવિજએ કહેતા જીવ જે સુખ દુઃખ ભોગવે છે, તે શા ચક્રી તેનો વિચાર ચીતવવો તેનો એ વિચાર, જીવે જેવે રસે કરી પૂર્વે જેવા શુભાશુભ જ્ઞાનાવસ્થાયાદિક કર્મ ઉપાન્ત્યા છે તે શુભાશુભ કર્મના ઉદયથા જીવ તેવા સુખ દુઃખ અનુભવે છે તે અનુભવતા ચક્રી ક્રોધ ઉપર રાગ દ્વેષ ન આણીયે, સમતાભાવ આણીએ. મન, વચન, કાયાના શુભયોગ સહિત શ્રી જૈનધર્મને વિષે પ્રતિયે, જેથી નિરાખાધ પરમ સુખ પામીએ એ ધર્મધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કહ્યો.

હવે ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ હશે કે સદાશુભિચારને કહેતાં જ્યુ સોહના આશ્રમ સ્વરૂપ ત્રિતીએ તેનું એ સ્વરૂપ, આ ચોથું મુખ્યક્રિયને આધાર કે છત્ર કાળને સંપૂર્ણ કાપે છે. અસંખ્યાતા જ્યોત્સ્નાની કોઠાકોટી પ્રમાણે ત્રાહી સોફ છે તેમાં અસંખ્યાતા દીપ સમુદ્ર છે તથા અસંખ્યાતા વાણનતરના નગર છે તથા અસંખ્યાતા જ્યોતિષીનાં વિમાન છે તથા અસંખ્યાતા જ્યોતિષીની રાજધાની છે તેમાં બહી દીપ મહિ તીર્થ દર જનન્ય ૨ ઉત્કૃષ્ટ એકસો સિક્કે ઢોલ તથા દેવળી જનન્ય એ કોડિ ઉત્કૃષ્ટ નવ કોડિ તથા સાત જનન્ય એ હજાર કોડિ ઉત્કૃષ્ટ નવ હજાર કોડિ તેને વર્ષામ નમસામિ સદાશરમિ, સમાચ્છેમિ ઇન્દ્રાય મનસ દેવસ એવંચ પશુવાસામિ તિષ્ઠ સોકમહિ અસંખ્યાતા આવક શાવિદા છે તેજ મુણમામ કરીએ. તે મિત્રા સોહ્યદી અસંખ્યાત મુળો અધિકા ઉપસિદા છે તેમાં બાર દેવસોફ નવ ત્રેવેક પાંચ અનુસર વિમાન સર્વ જાને ચોતસી લાખ સત્તાજી હજાર ત્રેસિસ વિમાન ૧૭૭૭ તે હજાર મિલસીયા છે ત્યાં સિધ્ધ બનવત નિરાળે છે તેમને વર્ષામ જન પશુવાસામિ. વ સિધ્ધ લાકડી નીએ અધીલોફ છે તેમાં ચોતસી લાખ નરભવાસા છે સાત કોઠા જ્યોતિર લાખ જનન પતિના ભવન છે એવા જ્યુ સોહના સર્વ સ્થાનક સમાજિત સ્થિત કરણી વિતા સર્વ જાને અનતી વાર જનન પ્રચ્છે કરી ફરસી મુળા છે એમ જ્યુ સમાજિત સ્થિત મુન અને ચારિત્ર ધમની આરંભના કરીએ જેથી અનુરામર ૫૪ પ્રમીએ એ ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ હશે

હવે ધર્મધ્યાનના બાર લક્ષણ તેમાં ધર્મ ધ્યાનનું પહેલું લક્ષણ હશે કે. આશ્વાશુદ્ધ કહેતાં વીતરાગની અવગ્રા અચીકાર કરવાની રચિ ઉપજે તેને આશ્વાશુદ્ધ કહિએ. એ ધર્મધ્યાનનું બીજું લક્ષણ હશે

હવે ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ હશે કે નિસર્ગશુદ્ધ કહેતાં છવને સ્વભાવેન તથા જાતિસ્મરણાદિક ચાને કરી અતસંજિત ચાસ્તિ ધમ કરવાની રચિ ઉપજે નિસર્ગરચિ કહેવે એ ધર્મધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ હશે

હવે ધર્મધ્યાનનું પાંચમું લક્ષણ હશે કે મુક્તશુદ્ધ કહેતાં સમાજિત ભેદ અચર્યાદિ અને અચર્યાદિર, અચર્યાદિ તે આચારશાસ્ત્રિ ૧૨ અચ તેમાં ૧૨ પ્રશિક અને જ મુ અચ દષ્ટિનક તે છે. સિદ્ધિ અચ જાદિઅચ એ ભેદ અચસ્થ અને આવસ્થા અતિરિક્ત, અવસ્થા તે સામાયિકાદિક કે અચસ્થન તે ઉપક્રમિક તથા ઉત્તરાઅચનાદિક કાલિકસચ તથા ઉત્તરાઈ પ્રમુખ, ઉત્કલિકમુખ સાંપળવા તથા અચુવની રચિ ઉપજે તેને સુરચિ કહીએ. એ ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું લક્ષણ હશે

હવે ધર્મધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ ઉપએસર્ગ હશે કે ઉપએસર્ગ કહેતાં અચાને કરી ઉપાચનો કમ તે ચાને કરી અપાચી ચાને કરી નવાં કમ ન

બાધીએ, મિથ્યાએ કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે સમકિત કરી ખપાવીએ, સમકિત કરી નવા કર્મ ન બાધીએ, અપ્રતે કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે પ્રતે કરી ખપાવીએ પ્રતે કરી નવા કર્મ ન બાધીએ, પ્રમાદે કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે અપ્રમાદે કરી ખપાવીએ, પ્રમાદે કરી નવા કર્મ ન બાધીએ, કષાય કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે કષાયને અણુ-કરવે કરીને નવા કર્મ ન બાધીએ અશુભ યોગે કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે શુભ યોગે કરી ખપાવીએ, શુભ યોગે કરી નવા કર્મ ન બાધીએ, પાપ ઇન્દ્રિયના મ્વાદરૂપ આત્મવે કરી ઉપાન્ત્યા કર્મ તે તપરૂપ સવરે કરી ખપાવીએ, તપરૂપ સવરે કરી નવા કર્મ ન બાધીએ, માટે અજ્ઞાનાદિક આત્મવ માર્ગ છાડીને જ્ઞાનાદિક સવર માર્ગ આપરવો એવો તીર્થ કરનો ઉપદેશ સાબળવાની રૂચિ ઉપજે, તેને ઉદ્દેશ રૂચિ કહીએ, તથા ઉગાઢ રૂચિ પણ કહીએ, એ ધર્મધ્યાનનું ચોથું લક્ષણ કહ્યું.

હવે ધર્મધ્યાનના ચાર આલંબન કહે છે વાયણા, પૂછણા, પરિચક્ષણા, ધર્મકથા હવે ધર્મધ્યાનનું પહેલું આલંબન વાયણા કહે છે વાયણા તે કેને કહીએ ? વિનય સહિત જ્ઞાન તથા નિર્જરાને અર્થે સૂત્રના, અર્થના જાણુ ગુર્વાદિક સમીપે સૂત્ર તથા અર્થની વાયણી લેવી, તેને વાયણા કહીએ એ ધર્મધ્યાનનું પહેલું આલંબન કહ્યું

હવે ધર્મધ્યાનનું બીજું આલંબન પૂછણા કહે છે, પૂછણા તે કેને કહીએ? અપૂર્વ જ્ઞાન પામવાને અર્થે તથા જ્ઞેનમત દીપાવવાને અર્થે તથા સદેહ નિવારવા અર્થે તથા પરતી પરીક્ષા લેવાને અર્થે યથાયોગ્ય વિનય સહિત ગુર્વાદિકને પ્રશ્ન પૂછીએ તેને પૂછણા કહીએ એ ધર્મધ્યાનનું બીજું આલંબન કહ્યું

હવે ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું આલંબન પરિચક્ષણા કહે છે પરિચક્ષણા તે કેને કહીએ? પૂર્વે જે જિનભાષિત સૂત્ર અર્થ ભણ્યા છે, તે અખણિત કરવાને અર્થે તથા નિર્જરાને અર્થે શુદ્ધ ઉપયોગ સહિત શુદ્ધ સૂત્ર અર્થની વારંવાર સંભાવ કરે તેને પરિચક્ષણા કહીએ એ ધર્મધ્યાનનું ત્રીજું આલંબન કહ્યું.

હવે ધર્મધ્યાનનું ચોથું આલંબન ધર્મકથા કહે છે, ધર્મ કથા તે કેને કહીએ? વીતરાગે જે ભાવ જેવા પ્રરૂપ્યા છે, તે ભાવ પોતે ગ્રહીને વિશેષે નિશ્ચય કરીને શકા કષ્ટા વિતિગિષ્ઠા રહિતપણે પોતાની નિર્જરાને અર્થે પરના ઉપકારને અર્થે સભા મધ્યે તે ભાવ તેવાજ પ્રરૂપીએ તેને ધર્મકથા કહીએ એવી ધર્મકથા કહેતા થકા અને સાબળીને સર્વહતા થકા તે બન્ને વીતરાગની આજ્ઞાના આરાધક હોય તે ધર્મકથા-સવરરૂપી વૃક્ષ સેવીએ, તેથી મનવહિત સુખ પામીએ તે સવરરૂપી વૃક્ષ વખાણીએ છીએ તે સવરરૂપી વૃક્ષ કેવું છે? જેનું વિશુદ્ધ સમ-કિતરૂપ મૂલ છે, ધૈર્યરૂપ કદ છે, વિનયરૂપ વેદિકા છે તીર્થ કર તથા ચાર તીર્થના ગુણ કીર્તનરૂપ સ્કંધ છે, પાપ મહાપ્રતપ મોટી શાખા છે, યચીસ ભાવનારૂપ

તમા છે શુભધ્યાન ને શુભધ્યાનરૂપ પ્રધાન પદ્મવ પત્ર છે સુવરૂપ રૂપ છે શીર
લરૂપ સુમધ્ય છે, જ્ઞાનરૂપ સ્વ છે મોક્ષરૂપ પ્રધાન રૂપ છે મેર ત્રિસિના સિખર
ઉપર જેમ ક્ષત્રિકા વિરાટે છે તેમ સમસ્તીના હૃદયમાં સવરરૂપ ક્ષત્ર વિરાટે
છે એવી સવરરૂપી શીતલ જ્ઞાના જેન પરિણમે તેના ભવોભવના પાપ ટળે ને
તે પરમ જ્ઞાન સુખ પામે ઈશ્વારિક આર પ્રકારની કથા વિશેષણી અસેવણી
સવેતણી, નિન્વેતણી એ ચાર કથા વિસ્તારણે કહે તેને ધર્મકથા કહીએ એ
ધર્મધ્યાનનું ચોથું આશયન કહ્યું અસેવણી પ્રસુખ ૪ કથાનો વિસ્તાર એકે કાલે
બીજે ઉદ્દેશ સ્વ ૫૮ મધ્યે છે

કહે ધર્મધ્યાનની ચાર અભ્યાસે કહે છે અભ્યાસે તે કેને કહીએ!
જ્યજ્ઞ અને અજ્યજ્ઞ તેના સ્વભાવ સ્વરૂપ જાણવાને અર્થે સત્તા અથ
વિસ્તાર ચિત્તીએ તેને અભ્યાસે કહીએ.

કહે ધર્મધ્યાનની પદેલી અભ્યાસે કહે છે એકઅભ્યાસે કહે તે કેને
કહીએ! જ્ય અસ ખ્યાત પ્રદેશી, આશી, યજ્ઞ સવિયોગી તે ચીત્ત-સ્વરૂપ એવા
એકે મારો આદ્યમા નિશ્ચયને છે તેમ સર્વ આત્મા નિશ્ચયને એવાજ છે અને
અવકાશને આત્મા અનાદિકાલનો અતીત્ય બદ વર્ણાદિ ૨ રૂપ સર્વિત જ્ઞાનનો
સંયોગીયો ત્રસ ને સ્થાવરરૂપ લઈને અનેક વૃત્તકાર નડવાની પેરે અનેક રૂપે
અનેક કહે પ્રવર્તે છે તે ત્રસનો ત્રસરૂપે પ્રવર્તે તે જ્ઞાન્ય અતર્ક્યુદ્ધત કહ્યો
એ હજાર કાલર કાલેસ સુધી રહે અને સ્થાવરનો સ્થાવરરૂપે પ્રવર્તે તે જ્ઞાન્ય
અતર્ક્યુદ્ધત કહ્યો અને તે ઉત્સર્પિણી કાલથી ક્ષેત્રથી જ્ઞાનતા સેક પ્રમાણ
અસેવણા આકાશ પ્રદેશ થાય તેટલા કાલ્યક ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જાણવી
તેના અસ ખ્યાતા પુદ્ગલ પરત્વર્તન થાય આશ્રિયને અસ ખ્યાતને કાજે આકાશ
પ્રદેશ આવે તેટલા અસ ખ્યાતા પુદ્ગલ જ્ઞાવર્તન થાય સ્થાવર મધ્યે પુદ્ગલ લઈ
એકે એ અવકાશ નમથી જ્ય જાણીએ જગી ત્રસ સ્થાવર મધ્યે રહો થોડો
ઓપુરૂષ નહુસક વેડે પુદ્ગલને સયોએ એકો પ્રવર્તે, અનેક રૂપો ધાતુ કર્મો તે
કહે છે ઈર્ષક પ્રસ્તરે દેવીજ્યે ભવન જ્ઞાતિકી ઇશાન દેવમોક સુધી ઈશની
ઈશણી સુરપવતી અપસરા થઈ જ્ઞાન્ય ૧ હકતર વળ કહ્યું ૫૫ પશ્યોપમ,
દેવજનાને રૂપે અનાતેવાર જ્ય એકો, દેવતાપણે ભવનજ્ઞાતિકીથી અપ નવ
એવેયક સુધી મહાધિક દેવણું મહાક્રિતવય ઈર્ષાદિક સેકયાળ પ્રસુખણે રૂપવત
દેહીધ્યાન વાજિન્મોગ સયોજણે પ્રવર્તે જ્ઞાન્ય ૧ હજાર વર્ષ કહ્યું ૩૧
સાતરોપમ એમ અનતીવાર મોગી થયો, ઇશ મહારાજે એકે ભવમાદિક ૭ પશ્યો-
પમની દેવી જાવીસ કોઠાકોઠા ૫ જાસી લાખ કોઠ, એકાદેર હજાર કોઠ આરસે
અઠાવીસ કોઠ, સપ્તવન લાખ ચૌદ હ તર નસે ને અઠાવીસ ઉપર પાંચ પશ્યતી
૮ એકથી દેવી ભગવા તે પણ તુષિ ન પામ્યો મનુષ્ય મધ્યે બી પુરુષણે થયો.

દેવગુરુ ઉત્તરકુરુ મધ્યે યુગલયુગલાણી થયો, ત્યાં મહામનોહરરૂપ મનવંછન સુખ ભોગવ્યા દશ પ્રકારના કૃત્તવૃક્ષથી મનવંછન સુખ 'ભોગવ્યા, આ પુરુષને ક્ષણ માત્રનો વિયોગ ન પડે ૩ પલ્લેયપમ, સુધી નિરતર સુખ વિવરણા, હરિવાસ અમકવાસ મધ્યે ૨ પલ્લેયપમ, હેમવયક્ષેત્ર, હિંગુલવયક્ષેત્ર મધ્યે ૧ પલ્લેયસુધી, છપન અતન્દ્રીયો મધ્યે પલ્લેયપમનો અસખ્યાતમો ભોગ, યુગલ યુગલાણીપણે અનંતી-વાર, સ્ત્રી પુરુષના ૩૫ લઈ ખેટ્યો પણ આત્મા તૃપ્તિ ન પામ્યો વળી અમ્બતી'ને થેગ સ્ત્રીરતનપણે લક્ષ્મી સગિખા ૩૫ અનંતીવાર જીવ લઈ ખેટ્યો પણ તૃપ્તિ ન પામ્યો વાસુદેવ, મહાલીક ગળ, પ્રધાન વ્યવહારીયાને ધરત્રીપણે મનોન સુખોમા પૂર્વકોડાફિકના આઉખાપણે પ્રવર્ત્યો વળી તેજ જીવ મનુષ્ય મધ્યે કુરુપવાસ, દુર્ભાંગી, નીચ ફૂલ દન્દ્રે ભત્તારની રત્રીપણે. અલ્પછરૂપ દુર્ભાંગીણીપણે, નટવાપણે પ્રવર્ત્યો, છતાં મનુષ્યપણે રત્રી પુરુષના અવતાર પૂગ ન થયા વળી તિર્યચ પચ્ચે-દ્રિય જલચગદ્ધિ મધ્યે રત્રી વેદે રૂઝ વેદે પ્રવર્ત્યો, વળી તે જીવ સાત નરકમા એકે દ્રિયમા, ત્રણ ત્રિન્દ્રે દ્રિય તથા અનસી તિર્યચ મનુષ્ય મધ્યે નિયમા નપુસક વેદે અને સસી તિર્યચ મનુષ્ય મધ્યે પણ નપુસક હોય તે સર્વે નપુસકવેદે જીવ પ્રવર્ત્યો પગમાથે લાગઈ રત્રી વેદે પ્રવર્ત્યો તે ઉત્કૃષ્ટા એકસો દશ પલ્લય અને પ્રથમ પૂર્વ કોડ સુધી રત્રીવેદે ખેટ્યો જઘન્ય, આઉખા ભોગવ્યા આશ્રી અતમુહૂર્ત. પુરુષવેદે ઉત્કૃષ્ટે પ્રથમ સો સાગર ઝાઝેરા સુધી પુરુષવેદ મધ્યે ખેટ્યો જઘન્ય આઉખા ભોગવ્યા આશ્રી અતમુહૂર્ત, નપુસકવેદે ઉત્કૃષ્ટા અનંતા કાલચક્ર અસખ્યાતા પુદ્ગલ પગવર્તન સુધી નપુસકવેદે ખેટ્યો જ્યાં ગયો ત્યાં એકસો પુદ્ગલને અયોગ અનેક રૂપ પરાવર્તન કીધા એ સર્વ વ્યવહાર નય જીવને વિષે જાણવો એવા પરિશ્રમણનો મિટાવણુદાર શ્રી જૈનધર્મને વિષે શુદ્ધ સદ્લક્ષણા સહિત શુદ્ધ ઉદ્ધમ પરાક્રમનું ફોડવવું થાય ત્યારેજ આત્માનું સાધન થાય, તે વારે સિદ્ધપણુ પામે, તેમા એડોનો નિશ્ચય નય આત્મા જાણવો જ્યારે શુદ્ધ વ્યવહારે પ્રવર્તે ને અશુદ્ધ વ્યવહાર મટાડે તે વારે સિદ્ધ હોય એવો મારો એક આત્મા છે જે ભણી અપર પરિવાર તે સ્વાર્થરૂપી છે અને પડિગસા, મીમસા વીસસા પુદ્ગલ તે પર્યંતે કરી જેવે સ્વભાવે છે, તેવે સ્વભાવે ન રહે તે પણ અશાશ્વતા છે- તે માટે એક મારો પોતાનો આત્મા પોતાના કાર્યનો સાધક શાશ્વતો જાણીને પોતાના આત્મા સાધન કરીએ એ ધર્મધ્યાનની પહેલી આણુપેહા કહી.

હવે ધર્મધ્યાનની બીજી આણુપેહા કહે છે : આણીઆણુપેહા તે કેને કહીએ ? રૂપી પુદ્ગલની અનેક પ્રકારે યતના કરીએ તે પણ અનિત્ય છે, નિત્ય એક શ્રી જૈનધર્મ પરમ સુખદાયક છે, પોતાના આત્માને નિત્ય જાણીને સમક્રિતાદિક સર્વે કરી પુષ્ટ કરીએ એ ધર્મધ્યાનની બીજી આણુપેહા કહી.

હવે ધર્મધ્યાનની ત્રીજી અણુપેદા કરે છે. અસરણ્યણુપેદા તે તેને કાઢવા માટે જાતન વિશે અને પરસ્પર પદ્ધતિમાં જરૂરે એક સમક્ષિતપૂર્વક જૈનધર્મ વિના જન્મ જરા મરણના કુખ નિવારણ બીજો કોઈ સરણ સમય નથી, એમ જણી શી જૈનધર્મનું સરણ કરીએ, જેથી પરમ સુખ થાય તે એ ધર્મધ્યાનની ત્રીજી અણુપેદા કરી.

હવે ધર્મધ્યાનની ચોથી અણુપેદા કરે છે. સંસારાણુપેદા તે તેને કાઢવા માટે સ્વાચરણ સંસાર સંયુક્ત માર્ગે જન્મ જરા મરણ સંયોગ વિયોગ ચારીરિક માનસિક કુખ કષાય મિથ્યાત્વ, તૃષ્ણારૂપ ધણી જલ કલોષાદિહીની કહેર કરી માર મનિ ચોળીસ હડકને વિશે પર્ત્તભયણ કરતાં જન્મત જીવન મી જૈન ધર્મરૂપ દ્વિવાનો આધાર છે તમા સંનમરૂપ નાવાનો શુદ્ધ સમક્ષિતરૂપ નિર્ગમક નાવનો એજણકાર છે એવી નાવાએ કરી જીવ સિંધારૂપ મ્હા નગરને વિશે પદ્ધતિ ત્યાં જન્મત જીવન વિમલ સિંધારૂપ શુભ જીવ પામે એ ધર્મધ્યાનની ચોથી અણુપેદા કરી એવા ધર્મધ્યાનના ગુણ જાણીને સદ્ય ધર્મધ્યાન ધ્યાનમે જેથી પરમ સુખ થાય.

ઈતિ ધર્મધ્યાન સંપૂર્ણ

(૩૪) છ લેશ્યા

મી ઉત્તર ધ્યાનન સ્વરૂપ અધ્યાન એક સમે છ ભેદાનો શોધ્યો આશ્યો છે. એ તેમાં પ્રથમ ભેદાના અગ્રીયાર દાર કરે છે—નામ વર્ણ રસ, ગંધ, રૂપરંગ પરિણામ, લક્ષણ, સ્થાનક સ્થિતિ, ગતિ અને જીવન એ અગ્રીયાર નામ રહ્યા. હવે તેનો વિસ્તાર કરે છે.

પ્રથમ નામદ્વાર કરે છે. જુવ ભેદા, નીલ ભેદા કાપુત ભેદા, વેણુ ભેદા પદ્મ ભેદા અને શુદ્ધ ભેદા.

બીજો વર્ણનો દ્વાર કરે છે—જુવ ભેદાનો વર્ણ—જેવો પાણી સહિત મેપ કાણો જેવો મહાના શીશ્યા કાળા, જેવો અરીકાના બીજ જેવો કમળા જન્મ આખની કીકા એ કરતાં જનન્ત ઝુલો કરે.

નીલ ભેદાનો વર્ણ—જેવો અરીકા વધી નીલો, જેવી ચાલકાની પાંખ જેવો બેરુઈસન એવી જનન્ત ઝુલો નીલ ભેદાનો નીલો વણ છે.

કાપુત ભેદાનો વર્ણ—જેવો જાળાની પાંખ, જેવી કોમળની પાંખ જેવી ખરેખરી યેક કાપક મની કાપક કાળી એ કરતાં જનન્તઝુલો અધિક કાપુત ભેદાનો વણ જણવો.

તેણુ લેશ્યાનો વર્ણ-જેવો ઉગતો સૂર્ય રાતો, જેવી મુઠાની ચાચ, જેવી દીવાની શીખા, એ કરતા અનન્તગુણે અધિક ગતો.

પદ્મ લેશ્યાનો વર્ણ-જેવી હુતાળા, જેવી હુણદર, જેવા શણુના ફૂલ, એ કરતા અનન્ત ગુણે અધિક પીળો.

શુકલ લેશ્યાનો વર્ણ-જેવો શાખ જેવું અકરતન જેવું મોગરાનું પુલ જેવું ગાંજીનું દુધ જેવો રૂપાનો હાર. એ કરતા અનન્ત ગુણે અધિક શ્વેત.

ત્રીજો લેશ્યાના રસનો દ્વાર કહે છે-કૃષ્ણ લેશ્યાનો રસ-જેવું કડવું તુથડું, જેવો કડવો લીળડાનો રસ, જેવો રેડીણી નામે વનસ્પતિનો રસ, એથી અનન્ત ગુણે અધિક કડવો રસ ૧ તીલ લેશ્યાનો રસ જેવો સુંઠનો તીમો રસ જેવો પીપર મરીનો રસ, એથી આત ગુણે અધિક તીમો રસ ૨ કાપુત લેશ્યાનો રસ-જેવો કુણી કાચી કેરીનો રસ જેવો કાચા કેઠાનો રસ, એથી અનન્ત ગુણે અધિક ખાટો રસ ૩ તેણુ લેશ્યાનો રસ-જેવો પાકા આળાનો રસ જેવો પાકા કેઠાનો રસ, એથી અનન્ત ગુણે કાર્ષ્ક ખાટો તે કાર્ષ્ક મીઠો રસ ૪ પદ્મ લેશ્યાનો રસ જેવો વાણીનો રસ, જેવો આશપ (સરકા) નો રસ, જેવો મધુનો રસ એથી અનન્ત ગુણે મધુરો રસ, ૫ શુકલ લેશ્યાનો રસ જેવો ખજુરનો રસ જેવો દ્રાક્ષનો રસ, જેવો દુધનો રસ, જેવો સાગનો રસ એથી આત ગુણે અધિક મીઠો રસ ૬

ચોથા લેશ્યાના ગંધનો દ્વાર કહે છે-જેવો ગાયના મડાનો, કુતંગના મડાનો, સર્પના મડાનો એથી અનન્ત ગુણે અધિક અપ્રશસ્ત, પ્રથમ ત્રણ મીઠી લેશ્યાનો ગંધ જાણવો, જેવો કપૂર, કેયડો, પ્રસુખ સુગંધી પદાર્થ વાટતા (ધુટતા) જેવી સુગંધ નીકળે તે કરતા અનન્ત ગુણે પ્રશસ્ત ત્રણ સારી લેશ્યાનો ગંધ જાણવો.

પાંચમો લેશ્યાના સ્પર્શનો દ્વાર કહે છે-જેવી કરવતની ધાર, જેવી ગાયની જીભ, જેવું સુઝવું તથા વાસવું પાન, તે કરતા અનન્ત ગુણે મીઠી અપ્રશસ્ત લેશ્યાનો સ્પર્શ જાણવો, જેથી ખુર નામે વનસ્પતિ, જેવું માખણ, જેવા સરસવના પુલ જેવું મખમલ એ કરતા અનન્ત ગુણે અધિક પ્રશસ્ત લેશ્યાનો સ્પર્શ સૂવાળો જાણવો.

છઠ્ઠો લેશ્યાના પરિણામનો દ્વાર કહે છે-લેશ્યા ત્રણ પ્રકારે પરિણામે જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ તથા નવ પ્રકારે પરિણામે તે ઉપર ત્રણ કહી તેના અકેકના ત્રણ ભેદ થાય જેમકે જઘન્યનો જઘન્ય, જઘન્યનો મધ્યમ, જઘન્યનો ઉત્કૃષ્ટ એ રીતે દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદ કરતાં નવ ભેદ થાય એમ નવના સત્તાવીશ ભેદ થાય એમ સત્તાવીશના એકાશી ભેદ થાય, એમ એકાશીના બસે ને તેતાલીસ ભેદ થાય, એટલે ભેદ લેશ્યા પરિણામે

આત્મીય સેરવાનાં લક્ષણોનો દ્વાર-તેમાં પ્રથમ કૃષ્ણ સેરવાની વ્યવસ્થા હશે કે-પરિણામી સેરવાર, અર્થ અનુભવિત આપ જવનો હિ સહ આરભનો તીમ પરિણામી તથા દેખી પાપ કરવામાં સાદસિક નિહાર પરિણામી, જીવિકા સુચ સહિત કરનાર અનુભવિત એના બેને કરી સહિત હોય તેને કૃષ્ણ સેરવાનું વ્યવસ્થા નક્કુ નીચ સેરવાનાં વ્યવસ્થા હશે કે-અભાવત, અપ્રત્યક્ષ તપ સહિત, માયાની પાપ કરતાં લાભ નહિ, મધી પુનરા પ્રમાદી રસનો મોહુથી, માયાનો મને, આરભનો અભાગી પાપને વિશે સાદસિક, એ નીચ સેરવાનાં વ્યવસ્થા નક્કુનાં કાપુત સેરવાનાં વ્યવસ્થા હશે કે વાંકા મોહો વાંકા કામ કરનાર, માયા કરીને કરઆમ, સરળપણ સહિત, મોદે જુદો અને પુદે જુદો મિથ્યા જોડા વચનો મોહનાર, મોરી મત્સરનો કરનાર એ કાપુત સેરવાનાં વ્યવસ્થા નક્કુનાં તેજ સેરવાનાં વ્યવસ્થા હશે કે-અર્થાદાવત માયા સહિત, અપ્રત્યક્ષ સહિત કુલુકા સહિત, વિનમ્રત કમોતેદી શુભ નોતવત ઉપમાન તપ સહિત, હૃદ મધી મિત્ર મળી પાસથી મીઠો એ તેજ સેરવાનાં વ્યવસ્થા નક્કુનાં પદ્મસેરવા વ્યવસ્થા હશે કે-મોદ, મત્સર, માયા લોક પાતળ કરી કે પ્રકાત મિત્ર અત્માનો કમલકાર, મોત ઉપમાન સહિત હોય, મોહનોમો કરતાં છત્રી એ જમ સેરવા વ્યવસ્થા નક્કુનાં શુદ્ધ સેરવાનાં વ્યવસ્થા હશે કે-આત્માન રોધ જાનથી સર્વજ્ઞ સહિત, પદ્મમાન શુદ્ધમાન સહિત, હૃદ પ્રકારની મિત્ર સમાધિને કરી સહિત, આત્માનો કમલકાર, કમલકાર શુદ્ધ સેરવાનાં વ્યવસ્થા નક્કુનાં

આક્રમી સેરવાના રચનાકનો દ્વાર હશે કે-અસખ્યતી ઉત્સર્ગથી અસખ્યતીના નેત્રા સમય માન તથા અસખ્યતા સોકના નેત્રા આક્રમ પ્રકેશ માય, એકાં સેરવાનાં રચનાક નક્કુનાં

નવમી સેરવાની સ્થિતિનો દ્વાર હશે કે-કૃષ્ણ સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટી ગત સામરોપમ ને અત્યુદ્ધત અધિક નીચ સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટી હૃદ સામરોપમ ને પદ્મનો અસખ્યતો ભાગ અધિક કાપુત સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટી ગત સામરોપમ ને પદ્મનો અસખ્યતો ભાગ અધિક તેજ સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની, ઉત્કૃષ્ટી એ સામર ને પદ્મનો અસખ્યતો ભાગ અધિક પદ્મ સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટી હૃદ સામરોપમ ને અત્યુદ્ધત અધિક શુદ્ધ સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય અત્યુદ્ધતની ઉત્કૃષ્ટી ગત સામરોપમ ને અત્યુદ્ધત અધિક એ સમુચ્ચ સેરવાની સ્થિતિ હૃદ હૃદ આર મનિનો સેરવાની સ્થિતિ હશે કે પ્રથમ નારજીવી સેરવાની સ્થિતિ હૃદ કે-કાપુત સેરવાની સ્થિતિ ન્યન્ય હૃદ હૃદ જીવન, ઉત્કૃષ્ટી ગત સામરોપમ ને પદ્મનો અસખ્યતો ભાગ

નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય ત્રણ સાગર ને પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી દશ સાગર ને પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગ કૃષ્ણ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ સાગર ને પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટી તેનીસ સાગર ને અતર્મુહૂર્ત અધિક એ નારકીની લેશ્યા કહી હવે મનુષ્ય-તિર્થંચની લેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે- પહેલી પાંચ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટી અતર્મુહૂર્તની શુક્લ લેશ્યાની સ્થિતિ કેવળા આશ્રી જઘન્ય અતર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટી નવ વર્ષ ઉણી પૂર્વ કોડની હવે દેવતાની લેશ્યાની સ્થિતિ કહે છે-ભવનપતિ, વાણુવ્યતર એ બેમાં કૃષ્ણ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટી પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગની, નીલ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય કૃષ્ણ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિથી એક સમય અધિક ને ઉત્કૃષ્ટી પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગ કાપુત લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટી પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગની તેણુલેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની, ભવનપતિ, વાણુવ્યતરની ઉત્કૃષ્ટી બે સાગર ને પહોંચે અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક વૈમાનિક દેવની પદ્મ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય તેણુલેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિથી એક સમય અધિક ઉત્કૃષ્ટી દશ સાગર ને અતર્મુહૂર્ત અધિક વૈમાનિકની શુક્લ લેશ્યાની સ્થિતિ જઘન્ય પદ્મ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિથી એક સમય અધિક, ઉત્કૃષ્ટી તેનીસ સાગર ઉપર અતર્મુહૂર્ત અધિક

દશમો લેશ્યાની ગતિનો દ્વાર કહે છે- કૃષ્ણ, નીલ, કાપુત એ ત્રણ અપ્રશસ્ત અધમ લેશ્યા તેણે કરી જીવ દુર્ગતિએ જાય તેજુ, પદ્મ શુક્લ એ ત્રણ ધર્મ લેશ્યા, તેણે કરીને જીવ સુગતિએ જાય

અગ્નીઆરમો લેશ્યાના ચવનનો દ્વાર કહે છે- સઘળી લેશ્યા પ્રથમ પરિણમતી વખતે કોઈ જીવને ઉવજીવુ કે ચવવું નથી તથા લેશ્યાના છેલ્લા સમયે કોઈ જીવને ઉવજીવુ કે ચવવું નથી. પરબતને વિષે કેમ ચવે તે કહે છે-લેશ્યા પરબતની આવી થઈ અતર્મુહૂર્ત ગયા પછી શેષ અતર્મુહૂર્ત આઉખા આડા રહે થકે જીવ પરબોકને વિષે જાય

ઈતિ શ્રી લેશ્યાનો થાકો સ પૂર્ણ.

(૩૫) આઠ આત્માનો વિચાર

સિધ્ધ પુછે છે કે હે ભગવત! સમજાવજો મને આત્મા એકજ સ્વરૂપી હોવામાં આવ્યો છે તેમ છતાં ખીજો મને તે આત્માના બિન્ન બિન્ન પ્રકાર હોવાય છે તે શું આત્માના શુદ્ધ ગુણ છે? જે હોય તે તે જણાવ!

શુદ્ધ જ્ઞાનમાં કહે છે કે સિધ્ધ! ભગવતીજનો અભિપ્રાય નોતાં આત્મા તે તે આત્મા જ છે તે આત્મા સ્વસ્થિતિએ કરીને એકજ રીતે એકજ સ્વરૂપી છે સમાન પ્રદેશી અને સમાન ગુણી છે તેથી નિશ્ચયે એકજ એક હોવાય છે પણ અવકાશ નયથી અપેક્ષા એકે દેહમાં કારણેને લાગે આઠ આત્મા હોવાય છે તે જોવા કે પ્રદેશો દ્વય આત્મા ૧ ક્ષાય આત્મા ૨ ભોજ આત્મા ૩ શયનોત્થ આત્મા ૪ શાન આત્મા ૫ દર્શન આત્મા ૬ ચારિત્ર આત્મા ૭ અને વીર્ય આત્મા ૮ એ આઠ ગુણે કરી આઠ નામ હોવાય છે અને તે એક બીજા સાથે મળી જવાથી તેના અનેક વિહાર એ કાય છે તે નયથી જણાશે.

ઉપરના વચમાં સમજાવેલા અર્થ હોય અથવા ન હોય તેને હોવાય છે નીચનાનો અર્થ નિશ્ચયે હોય તેને હોવાય છે

હવે તેનો અર્થ મહત્વ દાર કહે છે સર્વથી ચેદ્ય આત્મિક આત્મા તથા શાન આત્મા અનતગુણ તેથી ક્ષાય આત્મા અનત ગુણ તેથી ભોજ આત્મા વિશ્વજાલિયા તેથી દ્રવ્ય આત્મા તથા શયનોત્થ આત્મા તથા દશન આત્મા મહિ મહિ ગુણ તે તેથી રિષેષાદિયા એ સામાન્ય વિચાર કહો હવે આઠ આત્માનો વિશેષ વિચાર કહે છે

સિધ્ધ પુછે છે, કપાળુ શુદ્ધ આત્મ દ્વય એકજ કલિતવાદો અને અલ્પ જ્ઞાન પ્રદેશી સ્વ મિત્ર ને જ્ઞાન દ્વય હોવામાં આવ્યો છે એવો નિશ્ચય નયનો અભિપ્રાય છે પણ અવકાશ નયને અને કયાં કારણેને લાગે આઠ નામ હોવામાં આવ્યા હશે? વળી તે આત્માને કયા કયા સંજોગો સાથે નોંધાયેલા મતાર્થત કહે છે? તે જણાવ કરીને કહેલ.

હવે એ સવાલના ત્વાજમાં કહે છે:-કે સિધ્ધ! કાલ્પ માત્ર એક છે કે શુદ્ધ આત્મ દ્વયમાં પાંચ શાન, એ દશન તથા પાંચ આત્મનો સમાવેશ થાય છે, તે સર્વ આત્મશુદ્ધિના કારણે અર્જાત સાધન છે તેમાં આત્મજ્ઞને આત્મચીર દોષવશથી કમ મુક્ત થવાય છે ને બીજા પક્ષમાં એટલે તેમાં નિશ્ચ સામા પક્ષમાં અશુદ્ધ આત્મદ્વયમાં પચીસ ક્ષાય, પદર ભોજ, ત્રણ જ્ઞાન અને ને દર્શનનો સમાવેશ થાય છે તે સર્વ આત્મ અશુદ્ધિનાના કારણે અર્જાત સાધન છે તેમાં જલચીર દોષવશથી શરૂ ત્રિજોમાં ને જ્ઞાન કરવાનું અને છે તેને લીધે સમારી છવો જનામતિ કર છે તેમ થવા વળે દરેક આત્મા શુદ્ધ તથા સંજોગ માટે તેજાય છે ને નીચેના વચથી જણી શકાશે.

[illegible]

આક્રમણનો બીજો પગ	છત્તા ચઢી લેવાનો	ચઢી ઊભા માર્ગ	પર નેત્ર માર્ગ	બાર ઉપયોગ માર્ગ	૭ સેસામાંથી સમુદાય ૭ સેસા
૧ ૬મ આક્રમણ	સમુદાય ૧૪ લેવા	સમુદાય ૧૪ ઊભા લેવા	સમુદાય ૧૪ નેત્ર લેવા	સમુદાય ૧૪ ઉપયોગ	૧ સેસા
૨ ૭મ આક્રમણ	૧૪ લેવા	પહેલા ૧ ઊભા લેવા	૧૪ લેવા	૧૨ લેવા	૧ સેસા
૩ નેત્ર આક્રમણ	૧૪ લેવા	પહેલા ૧૨ ઊભા લેવા	૧૪ નેત્ર લેવા	૧૨ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા
૪ ઉપયોગ આક્રમણ	૧૪ લેવા	૧૪ ઊભા	૧૪ લેવા	૧૪ જ્ઞાન વાંછ નવ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા
૫ યાન આક્રમણ	૩ વિષેસેદર જ્ઞાન ચીના જાપાની ને સચીના ને ૩	પહેલા ૧૨ જ્ઞાન વસ્તુ માટે ૧૨ ઊભા લેવા	૧૪ લેવા	૧૨ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા
૬ ૬મ આક્રમણ	૧૪ લેવા	૧૪ લેવા	૧૪ લેવા	૧૨ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા
૭ ચાલિ આક્રમણ	૧ સચીના પર્ણ લેવા	પહેલા પર્ણ વસ્તુ ને ૫ જ્ઞાન નવ જ્ઞાન લેવા	૧૪ લેવા	૩ જ્ઞાન વાંછ નવ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા
૮ વીર આક્રમણ	૧૪ લેવા	૧૪ લેવા	૧૪ લેવા	૧૨ ઉપયોગ લેવા	૧ સેસા

(૩૬) વ્યવહાર સમકિતના ૬૭ બોલ.

આ સહસ્રક બોલોના પ્રથમ બાર દ્વાર કહે છે. (૧) સદ્ગુણા ચાર (૨) લીંગ ત્રણ (૩) વિનયના દસ પ્રકાર. (૪) શુદ્ધતાના ૩ ભેદ (૫) ભૂષણ પાંચ (૬) ભૂષણ પાંચ. (૭) દૂષણના પાંચ ભેદ (૮) પ્રભાવના ૮ (૯) આગાર ૭. (૧૦) જયણા ૭ (૧૧) સ્થાનક ૭ (૧૨) ભાવના ૭ હવે તે દ્વાર વિસ્તારથી કહે છે

(૧) સદ્ગુણા ચાર પ્રકારની — (૧) પરતીર્થિનો અધિક પરિચય ન કરે (૨) અધર્મ પાપ ડાયોની પ્રશસા ન કરે (૩) પોતાના મતના પાસતથા, ઉસત્તા અને દુર્લભ ગી આત્મિકની સોખત ન કરે એ ત્રણેયનો પરિચય કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થ શકે નહિ પરમાર્થના જાણવાના સવિદ્ય ગીનાર્થની ઉપામના કરવાથી શુદ્ધ શ્રદ્ધાને ધારણ કરે

(૨) લિંગના ત્રણ ભેદ — (૧) જેમ જીવાન પુરુષ રગરાગ ઉપર રાગે લેમ ભગ્યાત્મા શ્રી જૈનશાસન પર રાગે (૨) જેમ ક્ષુધાવાન પુરુષ ખીરખાડના ભોજનને પ્રેમસંહત આદર કરે તેમ વીતરાગની વાણીનો આદર કરે, (૩) જેમ વ્યાવહારિક ગ્રામ શીખવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય, તે શીખણવાનાર મળે ત્યારે શીખીને આ લોકમાં સુખી થાય તેમ વીતરાગના કહેલા સત્રોનું હુમેશાં સુક્રમાર્થ ન્યાયવાળું ગ્રામ શીખીને આ લોક તે પરલોકમાં મનોવાંછીત સુખને પ્રાપ્ત કરે.

(૩) વિનયના દશ ભેદ — (૧) અરિહંતનો વિનય કરે (૨) સિંધનો વિનય કરે, (૩) આચાર્યનો વિનય કરે (૪) ઉપાધ્યાયનો વિનય કરે. (૫) સ્થવિરનો વિનય કરે (૬) ગણ (ધણ) આચાર્યનો સમૂહનો વિનય કરે (૭) ફલ (ખલ) આચાર્યનો શિષ્યનો સમૂહનો વિનય કરે (૮) રત્નધર્મીનો વિનય કરે (૯) સધનો વિનય કરે (૧૦) સમોગીનો વિનય કરે એ દશનો ખલુ માનપૂર્વક વિનય કરે. જૈનશાસનમાં વિનયમૂલ ધર્મ કહેવાય છે વિનય કરવાથી અનેક સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૪) શુદ્ધતાના ત્રણ ભેદ — (૧) મન શુદ્ધતા — મનથી અલિંત દેવ કે જે ૩૪ અતિશય, ૩૫ વાણી, મહા પ્રતિહાર્ય સહિત, ૧૮ દુષણ સહિત, ૧૨ ગુણ સહિત, એવા જે દેવ તેજ અમર દેવ છે, તેજ સાચા દેવ છે એના સિવાય ખીજાં હજારો કષ્ટ પડે તોપણ સંગી દેવોને મનથી પણ સ્મરણ ન કરે

(૨) વચન દુરુદતા-વચનથી સુલુકીર્તન અસ્થિતતા કરે એ સિવાય બીજા સસગી રહેના ન કરે. (૩) કાયા શુદ્ધતા કાયાથી અસ્થિત સિવાય બીજા સસગી રહેને ન મરહમ ન કરે.

(૫) સફલતા પામ્યો કે- (૧) સમ સત્ત્વ મિત્ર ઉપર સમ કાવ્ય સમયે (૨) સવેશ-વૈરાગ્ય કાવ્ય રાખવો; જેને સસાર અસાર છે, વિવશ અને અપ્રમશ્યી અનતાકાલ સત્ત્વ અપ્રમશ્ય કરે છે તે અપ્રમશ્ય સારી સાતમી મલી છે, તે કર્મને નાશકરો. ૧૮૫૬ વિચાર કરવો. (૩) નિર્વચ સરીર અવશ્ય સસાના અભિભવવાનું ચિત્તવન કરવું અને તે સુધી આ મેહમ્મ જતતથી અમર સ્થેર અમર ન તારક જનરાજની દીક્ષા કર્મ કરમ સત્ત્વને દીવીને સિદ્ધ પદને પ્રાપ્ત કરવાની હમેશાં અભિધાન [કાવના] રાખવી. (૪) અનુકાપાવનાની તમા પરના આદમની અનુકાપ કરવી અમર દુખી દીવીને સુધી કરવા. (૫) અમર ત્રિશોક પૂજનીકે મી વીતરાજ દેવનાં વચનો ઉપર ૬૬ રૂકા રાખવી ન ક્રિતાક્ષિતનો વિચાર કરવો અમર અસ્થિત્વ કાવના રમણના કરવી એજ વ્યવહાર સમક્ષિતનું અમર છે તે ને વાતની અમર રાજ દેવ તેને પુરી કરવી.

(૬) સુધલતા પામ્યો કે- (૧) નૈમિત્તિકસનનાં વૈવચત દેવ ને સાસનની દરેક કાવો વૈવચતથી કરે [૨] નૈમ સાસનનો અસ્થિતવાન દેવ [૩] સાસનની કિનાવાન દેવ [૪] સાસનમાં ચણ દેવ સાસનનાં દરેક કામ જેવી ચણથી (સુધિગતથી) કરે કે જેથી નિર્વચનાથી પાર પડી અમ [] સાસનમાં ચણવિધ સમની અસ્થિ તથા કુમાન કરવાવાળો દેવ આ પતિ અમરથી સાસનની સાસા છે ૦

(૭) દુધલતા પામ્યો કે- [૧] સકા-જનવચ માં સકા કરે [૨] કમ્મ બીજા મરના આગર દેખી તેની નામ્મી કરે [૩] વિત્તિવિચ્છ-પમ કરવીથી રાજમાં સદેહ કરે કે આતુ રૂક દરેક કે નક્કિ અમરે વર્તમાન તે કામ દેખાવ થી એવો સદેહ કરે [૪] પત્યામરનો હમેશાં પરિચ્છ કરે [૫] પરચામ્મ જોવી પ્રચા કરવી એ પાત્ર સમક્ષિતના દુધ્ય કરેવાનું તે જરૂર રાખનાં નોંધવું.

(૮) પ્રભાવના આક્રમકાર- [૧] જે કાવનાં નોંધ્યા સુધિ દેવ એન સુધમમાં નવે એ સાસનનો પ્રભાવક જન ૦ [૨] મેટા આક્રમકથી પમ કમ્મ આખ્યાન કરીને સાસનના ચાનની પ્રભાવના કરે [૩] મકાન વિદ્ય તમ્મથી કરીને સાસનની પ્રભાવના કરે [૪] અમ્મ કાલ અમરના અમ્મ મતનો નમ્મનાર દેવ [૫] નક વિદ્ય કમ્મ, વાદ સુધિત્વ આપ તથા વિદ્યાર્થિ અમર વાદોનો આધારથી પ્રાપ્ત કરીને સાસનની પ્રભાવના કરે [૬] પ્રભાવવાળો પ્રમ દીક્ષ

લખને શાસનની પ્રભાવના કરે [૭] કવિતા કવ્વાની શક્તિ હોય તો કવિતા કરીને શાસનની પ્રભાવના કરે [૮] અલ્પચર્ય આદિ કોઇ મોટા વન જે તો પ્રગટ રીતે ઘણા માણસોની વચમાં લે, કારણકે એથી લોકોને શામન પર શ્રદ્ધા અથવા પ્રતાદિ લેવાની રૂચી વધે છે અથવા દુર્બળ સ્વધર્મી ભાઈઓને સહાયતા કરવી એ પણ પ્રભાવના છે, પરંતુ આજકાલ ચોમાસામાં અભક્ષ વસ્તુની તથા લાડવા આદિની પ્રભાવના કરે છે, તો દીર્ઘદ્રષ્ટિથી વિચાર કરવો જામએ કે પ્રભાવનાથી શાસનની કઈ પ્રભાવના થઈ કહેવાય ? અથવા એથી કેટલો લાભ ? એનો શુદ્ધિવાન પોતાથી વિચાર કરી શકે છે અને પ્રભાવનાનો આપણો સાચો પ્રેમ હોય તો નાની નાની તત્ત્વજ્ઞાનમય ચોપડીઓની પ્રભાવના કરો કે જેથી આપણા ભાઈઓને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય

(૯) આગારના છ ભેદ—સમક્રિતની અદર છ પ્રકારના આગાર છે—(૧) રાજાનો આગાર (૨) દેવતાનો (૩) ન્યાતાનો (૪) માતાપિતા ને ગુરુનો (૫) બલાતકારનો (૬) દુષ્કાર્ણમાં સુખથી આજીવિકા ન ચાહે તે એ છ પ્રકારના આગારોથી સમક્રિતમાં કોઈ અતુચિત કાય' કંવુ પડે તો સમક્રિત દૂષિત થતું નથી

(૧૦) જ્યાજ્ઞાના છ પ્રકાર—(૧) આલાપ-સ્વધર્મી ભાઈઓની સાથે એકવાર બોલે (૨) સલાપ-સ્વધર્મી ભાઈઓની સાથ વારંવાર બોલે (૩) મુનિને દાન દેવું અથવા સ્વધર્મી ભાઈઓની વાતશીલ્પતા કરી (૪) એવું વારંવાર પ્રતિજ્ઞા કરે (૫) ગુણીજનોના ગુણ પ્રગટ કરે (૬) તથા વદન નમસ્કાર બહુમાન

(૧૧) સ્થાનના છ પ્રકાર—[૧] ધર્મરૂપી નગર તથા સમક્રિતરૂપી દરવાજો [૨] ધર્મરૂપી દક્ષ તથા સમ્યક્ત્વરૂપી થડ [૩] ધર્મરૂપી પ્રાસાદ તથા સમક્રિતરૂપી નીચ [પાયો] [૪] ધર્મરૂપી ભોજન તથા સમક્રિતરૂપી થાલ [૫] ધર્મરૂપી માલ તથા સમક્રિતરૂપી કુકાન [૬] ધર્મરૂપી રત્ન તથા સમક્રિતરૂપી તેજુરી. એ છ ભેદ

(૧૨) ભાવનાના છ પ્રકાર—[૧] જીવ ચૈતન્ય લક્ષણ યુક્ત અસખ્યાત પ્રેર્યા નિષ્કલક અમૂર્ત છે [૨] અનાદિ કાલથી જીવ અને કર્મોનો સંયોગ છે જેમ દુધમાં ઘૂન તથા તલમાં તેલ, ધૂળમાં ધાતુ, ફૂલમાં સુગંધ, ચંદ્રની કાંતિમાં અમૃત એ પ્રમાણે અનાદિ સંયોગ છે. [૩] જીવ સુખદુઃખનો કર્તા છે અને ભોક્તા છે, નિશ્ચય નયથી કર્મનો કર્તા કર્મ છે અને વ્યવહારગ્રાનયથી જીવ છે [૪] જીવ, દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય, પ્રાણ અને ગુણસ્થાનક સહિત છે ભવ્ય જીવનો ભોક્ષ થાય છે [૬] રાગ, દ્વેષ અને યાત્રિ એ મોશનો ઉપાય છે એ છ ભેદ

આ મોકલ્યાને ૬ મ્હુર મહે કરીને વિચાર કરો કે આ ૧૭ મોલ વ્યવહાર સમક્રિતના છે એમથી મારામાં જેલ્યા છે અને પછી જ્યુગ હોમ તેના આવશ્ય વધવાની મહીલ કરો અને પુરુષાર્થ દારા એને પ્રાપ્ત કરો.

ક્રિતિ વ્યવહાર સમક્રિતના ૧૩ બાલ સંપૂર્ણ

(૩૭) કાય-સ્થિતિ

સમજણ — સ્થિતિ ૨ પ્રકારની છે કલ્પસ્થિતિ અને કાયસ્થિતિ એક બન્યાં નેટ્યો કાળ રહે તે કલ્પસ્થિતિ એમકે-પૂર્ણમનની કલ્પસ્થિતિ જ ન જ ૨૨ કે ૧૨ વર્ષની

કાયસ્થિતિવૃદ્ધીકાય આદિ એકજ કાય ૥ છવું તેજ કાયમાં વારવધ જન્મ મજ્જુ કરતાં રહે અને બીજી કાય-અપ તેજ, વજ આદિના ઉત્તરે ત્યાં સુધીની સ્થિતિ તે.

ફરી મળવળથી અસ કૃતિ અવસ કાળ છેવટી અસખ્યાત થોડ કાળથી અસખ્યાત કાળ અવરી આવળને અસ માનના આકાસ પ્રેક્ષ નેટ્યા થોડ.

અસખ્યાત કાળવજ્જ, છેવટ કાળથી ઉપરવટ : કાલ્યથી આવલિભા અસખ્યાતમા માનના સમય નેટ્યા થોડ.

અર્થ પુણ્ય પાવર્તન કાળવ જન્મથી જનતો કૃતિ અવસ, છેવટી જનતા થોડ કાળથી જનતો કાળ અને આવથી અપ પુણ્ય પુણ્યન.

વનસ્પતિમજ્જાવળથી જનત કૃતિ અવસ છેવટી જનતા છેક કાળથી જનતો ૧૫ જાનથી અસ પુણ્ય પરાવન.

અ સાંખ્યાદિ સાંત

સા સા સ્પદિ સાંત

આથા

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
ક્રિતિ ગર્ભિય કાય સોગ વેદ કસાય છેદાય

૬ ૧ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪

મમલ જાળ જમળ સપમ સવમોગ આદારે । ૧ ।

૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨

માસગર્ભ પરિણ પછલ મુદ્ધમ સમ્પી મપડરિય પરિમેય
વનેસિલ વજ્જાન કાયર્કિ દોદ આવળ્યા । ૨ ।

ક્રમ	માર્ગાણી	જઘંકાયસ્થિતિ	ઉત્કૃષ્ટ કાયસ્થિતિ
૧	સમુચ્ચય જીવની	સાશ્વતા	સાશ્વતા
૨	નારકીની	૧૦ હજારવર્ષ	૩૩ સાગરોપમ
૩	દેવતાની	"	"
૪	દેવીની	"	૫ ચાવન પલની
૫	તિર્થ ચની	અતમુહૂર્ત	અનંતકાળ [વન]
૬	તિર્થ ચાણીની	"	૩ પદ્યને પ્રત્યેક કોડ પૂર્વ
૭	મનુષ્યની	,	" "
૮	મનુષ્યાણીની	,	" "
૯	સિદ્ધ ભગવાનની	સાશ્વતા	સાશ્વતા
૧૦	અપર્યાપ્ત નારકીની	અતમુહૂર્ત	અંતમુહૂર્ત
૧૧	" દેવતાની	"	"
૧૨	" દેવીની	"	"
૧૩	" તિર્થ ચની	,	"
૧૪	" તિર્થ ચાણીની	"	"
૧૫	" મનુષ્યની	"	"
૧૬	" મનુષ્યાણીની	,	"
૧૭	પર્યાપ્ત નારકી	૧૦ હજાર વર્ષમાં અ મુ	ઉચ્ચી ૩૩ સાગરમાં અ મુ. ઉચ્ચી
૧૮	પર્યાપ્ત દેવતા	"	ભવસ્થિતિમા "
૧૯	" દેવી	"	૫૫ પદ્યમા "
૨૦	" તિર્થ ચ	અંતમુહૂર્ત	૩ પદ્યમા , "
૨૧	" તિર્થ ચાણી	"	" "
૨૨	" મનુષ્ય	"	" "
૨૩	" મનુષ્યાણી	"	" "
૨૪	સર્ષન્દ્રિય	૦	અનાદિ અનંત અના. સાં
૨૫	એકેન્દ્રિય	અતમુહૂર્ત	અનંતકાળ (વન)
૨૬	બેઝન્દ્રિય	"	સંખ્યાતા વર્ષ
૨૭	તેષન્દ્રિય	"	"
૨૮	ચતુરિન્દ્રિય	"	"
૨૯	પંચેન્દ્રિય	"	૧૦૦૦ સાગર સાધિક
૩૦	અનિન્દ્રિય	૦	સાદિ અનંત
૩૧	સકાયી	૦	અ અન , અં સાં
૩૨	પૃથ્વીકાય	અતમુહૂર્ત	અસંખ્યાતો કોડ

૩૩ આપ		
૩૪ લેઉ		
૩૫ વાંકી		
૩૬ વનસ્પતિદાય	અતમુદ્દત	અનતકાળી [ન]
૩૭ ત્રસકાય		૨ ૦ સાગર ને સ વાં
૩૮ આકાશ	સાદિ અનત	માદિ અનત
૩૯ જમ ૩૧ થી ૩૭ ન અપવાપના	અતમુદ્દત	અતમુદ્દત
૪૦ થી ૫ ૩૨ થી ૩૬ ન પર્વાપ્ત		સખ્યાવા વર્ષ
૫૧ સકાન		પ્રયેક સો સાગર
૫૨ ત્રસકાય પર્વાપ્ત	અતમુદ્દત	પ્રયેક સો સાગર
૫૩ સમુચ્ચય નાદર		અસ કાળ અસ નેટલા
૫૪ નાદર વનસ્પતિ		સેકાકાસ પ્રદેસ હોપ
૫૫ સમુચ્ચય નિત્રોહ		અનતકાળી
૫૬ નાદર ત્રસકાય		૨ સાગર પ્રગેરી
૫૭ થી ૬૨ નાદર ૫ અ તે વાંકી પ્ર વ આ નિત્રોહ		૭ કીકાકોડ સાગર
૬૩ થી ૬૬ સમુચ્ચય સ્થિત ૬ અ તે વા વન નિત્રોહ		અસ ખ્યાલો કાળ
૭ થી ૮૬ ન ૫૩ થી ૬૬ ના અપર્વાપ્ત		અતમુદ્દત
૮૭ થી ૯૩ સમુચ્ચય સક્રમ ૫ અ તે વા વ અને નિ પર્વાપ્ત		
૯૪ થી ૯૭ નાદર ૫ અ વા અને પ્ર અ વન ના પર્વાપ્ત		સ હ નરો વર્ષ
૯૮ નાદર લેઉના પર્વાપ્ત		સખ્યાવા અદ્યેરાનિ
૯૯ સમુચ્ચય નાદર		પ્ર સો સાગ સાધિક અત ય
૧ સમુચ્ચય નિત્રોહ પર્વાપ્ત અતમુદ્દત		અતમુદ્દત
૧ ૧ નાદર		
૧ ૨ સપોત્રી		અ અન અ સતિ
૧ ૩ મન પોત્રી	૧ સમય	અતમુદ્દત
૧ ૪ વચ્ચા,		
૧ ૫ કાચ	અતમુદ્દત	અનતકાળી (વન)

૧૦૬ અગ્રેગી	૦	સાદિ અનત
૧૦૭ સવેદી	૦	અ અ, અ સા, સા, સા,
૧૦૮ સ્ત્રી વેદ	૧ સમય	૧૧૦ પદ્ય૦પ્ર. કોડપૂર્વ અધિક
૧૦૯ પુરુષ વેદ	અતર્મુહર્ત	પ્રત્યેક સો સાગર
૧૧૦ નપુસક વેદ	૧ સમય	અનતકાળ (વન૦)
૧૧૧ અવેદી	સાદિ અનત	સા સા જ ૧સ ઉ અ મુ,
૧૧૨ સકષાયી સાદિ સાત	અ અ, અ સા સાદિ સાત	દેશ ઉચ્ચા અર્ધ પુ૦
૧૧૩ ક્રોધ કષાયી	અતર્મુહર્ત	અતર્મુહર્ત
૧૧૪ માન "	"	"
૧૧૫ માયા "	"	"
૧૧૬ લોભ "	૧ સમય	"
૧૧૭ અકષાયી	સા અ, સા સા	જ ૧ સમય, ઉ. અ. મુ
૧૧૮ સલેશી	૦	અ અ, અ સા
૧૧૯ કૃષ્ણ લેશી	અતર્મુહર્ત	૧૭ સાગર અ મુ અધિક
૧૨૦ નીલ "	"	૧૦ " પદ્ય અસ ભાગ અધિક
૧૨૧ કપોત "	"	૩ " "
૧૨૨ તેજો "	"	૨ " "
૧૨૩ પદ્મ "	"	૧૦, " અ. મુ અધિક
૧૨૪ શુકલ "	"	૩૩ " "
૧૨૫ અલેશી	"	સાદિ અનત
૧૨૬ સમ્યક્ત્વ દષ્ટિ	"	સા અ, સા સા, ૬૬ સા. સા.
૧૨૭ મિથ્યા "	અ અ, અ સા,	અનન્તકાળ
૧૨૮ મિથ્યા દષ્ટિ સાદિ સાત	અ મુ	સા સા, (અર્ધ પુ)
૧૨૯ મિત્ર દષ્ટિ	"	અ મુ.
૧૩૦ ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ	"	સાદિ અનત
૧૩૧ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ	અ મુ.	૬૬ સાગર સાધિક
૧૩૨ સામ્યાદાન "	૧ સમય	૬ આવલિકા
૧૩૩ ઉપશમ "	"	અ મુ
૧૩૪ વેદક "	"	"
૧૩૫ સનાણી	અ મુ,	સા. અ સા સા, ૬૬ સાગર
૧૩૬ મતિ જ્ઞાની	"	૬૬ સાગર સાધિક
૧૩૭ શ્રુત "	"	"

૧૩૮ અર્વાચ ,	૧ સમય	
૧૩૯ અર્વાચ ,		દેશ ભૂમિ પૂર્વ દેશ
૧૪ દેશ ,		સાદિ અનત
૧૪૧ અગ્નિ	અ. જ. અ. સા, સા. સા. વ.	
૧૪૨ મનિ અગ્નિ	{ સા. સા. ની ઠી અર્ધ પુ	
૧૪૩ મન	{ અ. જ. મુ	
૧૪૪ વિકાસ ગતી	૧ સમય	૩૩ સાગર અધિક
૧૪૫ અમુ દર્શની	અ. મુ	અનેક દર્શન સાગર
૧૪૬ અમુ		અ. જ., અ. સા
૧૪૭ અમિ	૧ સમય	૧૩૨ સાગર સાધિક
૧૪૮ અવ		સાદિ અનત
૧૪૯ અગ્નિ	૧ સમય	દેશભૂમિ પૂર્વદેશ
૧૫ અસગ્નિ	અ. મુ	અ. જ. અ. સા. સા. સા.
૧૫૧ સાદિ સા. વ.	"	અનતકાળ [અર્ધ પુ]
૧૫૨ અનતસમત		દેશભૂમિ પૂર્વદેશ
૧૫૩ નોસમત નોઅસમત		સાદિ અનત
૧૫૪ સામાનિક આરિ	૧ સમય	દેશભૂમિ પૂર્વદેશ
૧૫૫ હેદાપરજાપનીય ,	અ. મુ	"
૧૫૬ પસ્તિર વિદ્યુત	૧૮ માસ	
૧૫૭ સુક્ષ્મ સપરાય આરિ	૧ સમય	અ. મુ
૧૫૮ અગ્નિમાત ,	"	દેશભૂમિ પૂર્વ દેશ
૧૫૯ સાગર ઉપયોગ	અ. મુ	અ. મુ
૧૬ અનાકાર		"
૧૬૧ અદારક અસર	૨ સમય	પૂર્વ અસખ્યોતો કાળ
૧૬૨ અગ્નિ	અ. મુ	દેશભૂમિ પૂર્વ દેશ
૧૬૩ અગ્નિદારી અસર	૧ સમય	૨ સમય
૧૬૪ અગ્નિ સપોથી ૩ ,	"	૩
૧૬૫ , અગ્નિ ૫ કાળ અસર ઉપમાત્મક કાળ		
૧૬૬ મિષ્ટ		આદિ અનત
૧૬૭ અત્ય	૧ સમય	અ. મુ
૧૬૮ અત્ય સિદ્ધ		આદિ અનત
૧૬૯ , સહારી	અનતમુક્ત	અનતકાળ
૧૭ કાવ્ય પદ્ય		અસ કાળ (પૂર્વકાળ)

૧૭૧ સ સાર પરત	,,	અર્ધ પુ૦
૧૭૨ કાય અપરત	અંતર્મુદ્ધર્ત	અનંતકાળ [વન કાળ]
૧૭૩ સંસાર ,,	૦	અ. અ., અ સા
૧૭૪ નોપરતાપરત	૦	સાદિ અનંત
૧૭૫ પર્યાપ્તા	અંતર્મુદ્ધર્ત	પ્રત્યેક સો સાગર સાધિક
૧૭૬ અપર્યાપ્તા	,,	અંતર્મુદ્ધર્ત
૧૭૭ નોપર્યાપ્તાપર્યાપ્તા	૦	સાદિ અનંત
૧૭૮ સૂક્ષ્મ	અંતર્મુદ્ધર્ત	અસં. કાળ પુઠ૦]
૧૭૯ બાહર	,,	,, [લોકાકાશ]
૧૮૦ નોસૂક્ષ્મ-બાહર	૦	સાદિ અનંત
૧૮૧ સ રી	અંતર્મુદ્ધર્ત	પ્ર૦ સો સાગર સાધિક
૧૮૨ અસ રી	,,	અનંતકાળ [વન૦]
૧૮૩ નોસ રી-અસ રી	૦	સાદિ અનંત
૧૮૪ ભવ સિદ્ધિયા	૦	અનાદિ સાત
૧૮૫ અભવ સિદ્ધિયા	૦	,, અનંત
૧૮૬ નોભવ સિદ્ધિયા-અભ૦સિ૦	૦	સાદિ ,,
૧૮૭થી ૧૯૧ પાચ અસ્તિકાય સ્થિત ૦		અનાદિ અનંત
૧૯૨ ચરમ	૦	અનાદિ સાત
૧૯૩ અચરમ	૦	અ અ., સા. અ૦.

ધતિ કાયસ્થિતિ સંપૂર્ણ.

(૩૮) યોગોનો અદ્ય બહુત્વ.

શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૨૫ ઉદેસા ૧ લામાં ચાલતો અધિકાર.

જીવના અત્માપ્રદેશોમાં અધ્યવસાય ઉપજે છે અધ્યવસાયથી જીવ શુભાશુભ કર્મ (પુદ્ગલો)ને અદ્ધે છે તે પરિણામ એ સૂક્ષ્મ છે. પરિણામોના પ્રેરણાથી લેક્ષ્યા થાય છે, અને લેક્ષ્યાની પ્રેરણાથી મન, વચન, કાયાના યોગ થાય છે

યોગ બે પ્રકારના છે ૧ જઘન્ય યોગ=૧૪ જીવોના બેદમાં સામાન્ય યોગ સચાર ૨ ઉત્કૃષ્ટ યોગ, તરતમતા મુજબ. તેનો અદ્યબહુત્વ નીચે મુજબ:-

[૧] સોપા	સૂક્ષ્મ ઓન્દ્રિયના	અપર્ણાનો	જન્ય	યોગ	તેથી-
[૨] જાહર	ઓન્દ્રિયના	અપર્ણાનો	જન્ય	યોગ	અસ યુગ્મ
[૩] બેન્દ્રિયના					"
[૪] તે					"
[૫] ઓન્દ્રિયના					"
[૬] અસરી પન્દ્રિયના					"
[૭] સરી					"
[૮] સૂક્ષ્મ ઓન્દ્રિયના	પર્ણાના			યોગ	યુગ્મ, તેથી
[૯] જાહર	"				"
[૧૦] સૂક્ષ્મ	અપર્ણા			યોગ	
[૧૧] જાહર					
[૧૨] સૂક્ષ્મ	"	પર્ણાના			"
[૧૩] જાહર					"
[૧૪] બેન્દ્રિયના	પર્ણાના				"
[૧૫] તે					"
[૧૬] ઓન્દ્રિયના					"
[૧૭] અસરી પન્દ્રિયના					"
[૧૮] સરી					"
[૧૯] બેન્દ્રિયના	અપર્ણાના			યોગ	"
[૨૦] તે					"
[૨૧] ઓન્દ્રિયના					"
[૨૨] અસરી પન્દ્રિયના					"
[૨૩] સરી					"
[૨૪] બેન્દ્રિયના	પર્ણાના				"
[૨૫] તે					"
[૨૬] ઓન્દ્રિયના					"
[૨૭] અસરી પન્દ્રિયના					"
[૨૮] સરી					"

હતિ યોગાનો અધ્યયન પદ્ધતિ સંપૂર્ણ

(૩૯) આકાશ શ્રેણી

શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક રપ ઉ૦ ૩ નો અધિકાર

આકાશ પ્રદેશની પકિતને શ્રેણી કહે છે સમુચ્ચય આકાશ પ્રદેશની દ્રવ્યા-
પેક્ષા શ્રેણી અનતી છે પૂર્વાદિ ૭ દિશાની અને અલોકાકાશની શ્રેણી પણ
અનતી છે.

દ્રવ્યાપેક્ષા લોકાકાશની તથા ૭યે દિશાની શ્રેણી અસખ્યાતી છે.

પ્રદેશાપેક્ષા સમુચ્ચય આકાશ પ્રદેશની તથા ૭યે દિશાની શ્રેણી અનતી છે

, લોકાકાશ , , , , અસખ્યાતી છે
, અલોકાકાશ , શ્રેણી સખ્યાની અસખ્યાતી અનતી છે, પૂર્વાદિ
૪ દિશામાં અનતી છે, અને ઉચી નીચી દિશામાં તથેવ પ્રકાર

સમુચ્ચય શ્રેણી તથા ૭યે દિશાની શ્રેણી અનાદિ અનત છે લોકાકાશની
શ્રેણી તથા ૭યે દિશાની શ્રેણી સાદિમાન્ત છે અલોકાકાશની શ્રેણી સ્વાત સાદિ
સાન્ત છે સ્વાત સાદિ અનત છે સ્વાત અનાદિ સાત છે અને સ્વાત અનાદિ
અનત છે

[૧] સાદિ સાત-લોકના વ્યાધાતમા

[૨] સાદિ અનત-લોકના અતમાં અલોકની આદિ છે પણ અત નથી

[૩] અનાદિ સાત-અલોક અનાદિ છે પણ લોક પાસે અત છે

[૪] અનાદિ અનત-જમા લોકનો વ્યાધાત ન પડે ત્યા

ચાર દિશામાં સાદિસાત સિવાયના ૩ ભાગા ઉચી, નીચી દિશામાં ૪ ભાગા.

દ્રવ્યાપેક્ષા શ્રેણી કુડ્યુમ્મા છે ૭ દિશામાં અને દ્રવ્યાપેક્ષા લોકાકાશની
શ્રેણી ૭ દિશાની શ્રેણી અને અલોકાકાશની શ્રેણી પણ એજ પ્રદેશાપેક્ષા આકાશ
શ્રેણી તથા ૭ દિશામાં શ્રેણી કુડ્યુમ્મા છે પ્રદેશાપેક્ષા લોકાકાશની શ્રેણી સ્વાત
કુડ્યુમ્મા છે સ્વાત દાવત્યુમ્મા છે પૂર્વાદિ ૪ દિશા અને ઓચી નીચી દિશાપેક્ષા
કુડ્યુમ્મા છે

પ્રદેશાપેક્ષા અલોકાકાશની શ્રેણી સ્વાત કુડ્યુમ્મા જવ સ્વાત કલયુગા છે.
એવં ૪ દિશાની શ્રેણી, પરંતુ ઓચી નીચી દિશામાં કલયુગા મિત્રાયની તથા
શ્રેણી છે

ત્રેણી ૭ પ્રકારે પણ છે — કુડ, Δ એડવકા, M દાવકા, L એડ
ખૂણાવાળી, † જે ખૂણાવાળી, — ચક્રવલ, O અર્ધચક્રવાલ.

છત્ર એવુમે સી (અમ) પ્રતિ કરે નિમોહીપ્રતિ ન કરે. પુષ્પમે વળ
અમોહી પ્રતિ કરે વિમોહીપ્રતિ ન કરે

હતિ આકાસ એવી સંપૂર્ણ

(૪૦) બળનો અલ્પબહુત્વ

પૂર્વાચાર્યોની પ્રાચીન પ્રતના આધારે

(૧) સૌથી ઓછું સ્થૂળ નિરોહના અપર્માતાનું બળ, તેથી-			
(૨) માફર નિરોહના અપર્માતાનું બળ અસપ્ષાતગણ			તેથી-
(૩) સ્થૂળ પર્માતાનું	,		"
(૪) માફર "		"	"
(૫) સક્ષ્મ પૃથ્વીકામના અપર્મા			"
(૬) " પર્મા			"
(૭) માફર અપર્મા			"
(૮) " પર્મા			"
(૯) " વસ્તુપ્રતના અપર્મા			"
(૧૦) " પર્મા			"
(૧૧) તત્ત્વવાયુ	"	"	"
(૧૨) ધતોદધિ	"	"	"
(૧૩) ધત્તાપુત્ર			"
(૧૪) કુમ્ભવાયુ	"		"
(૧૫) લી ખડ		પતિસજ્જ	"
(૧૬) જાડ	"	કસ	"
(૧૭) કાઠી મારોહ	,	વીર	"
(૧૮) માખી	"	પાંચ	"
(૧૯) ધાંસનચ્છેલ		કસ "	"
(૨૦) અમરણ	"	વીર	"
(૨૧) તીક્ષ્ણ	"	પ્રમાસ,	"
(૨૨) અહીન		કુહ,	"
(૨૩) પાંચેલ		પદ	"
(૨૪) કાચકા		સો "	"

(૨૫) કુક-ાતુ	ગળ	સો ગણુ	"
(૨૬) સાપતુ	"	હજાર,,	"
(૨૭) મોરતુ	"	પાયસો,	"
(૨૮) વાદરાતુ	"	હજાર,,	"
(૨૯) ઘેટાતુ	"	સો "	"
(૩૦) મેઢાતુ	"	હજાર,,	"
(૩૧) પુરૂષ (મનુષ્ય)તુ	"	મો "	"
(૩૨) વૃષભતુ	"	બાર,,	"
(૩૩) અશ્વતુ	"	દશ "	"
(૩૪) પાડાતુ	"	બાર,,	"
(૩૫) હાથીતુ	બળ	પાયસો ગણુ તેથી—	"
(૩૬) સિ હતુ	"	"	"
(૩૭) અષ્ટાપદતુ	"	બેહજાર,,	"
(૩૮) ગળદેવતુ	"	દશહજાર,,	"
(૩૯) વાસુદેવતુ	"	બે "	"
(૪૦) ચક્રવર્તીતુ	"	બે "	"
(૪૧) વ્યતરદેવતુ	"	કોડતુ "	"
(૪૨) નાગાદિ ભવનપતિતુ	બળ	અસખ્ય "	"
(૪૩) અસુર કુમાર દેવોનો	બળ	અસખ્ય	ગણુ તેથી—
(૪૪) તારા	"	"	" "
(૪૫) નક્ષત્ર	"	"	" "
(૪૬) ગ્રહ	"	"	" "
(૪૭) વ્યતર ઇન્દ્રતુ	"	"	" "
(૪૮) નાગાદિ દેવોના ઇન્દ્રોતુ	"	"	" "
(૪૯) અસુર	"	"	" "
(૫૦) જ્યોતિષી	"	"	" "
(૫૧) ગૈમાનિક દેવોતુ	"	"	" "
(૫૨) ,, દેવોના ઇન્દ્રોતુ	બળ	"	" "
(૫૩) ત્રણે કાળના ઇન્દ્રોથી પશુ તીર્થંકરની	કનિષ્ઠ (ટચલી)	આંગળીતુ	બળ

અનતગણુ છે (તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય)

ધૃતિ બળનો અલ્પબહુત્વ સ પૂર્ણ.

(૪૧) સમઠિતના ૧૧ દ્વાર

[૧] નામ [૨] ક્ષયણ [૩] જાવણ [૪] પાવણ [૫] પરિણામ [૬] ઉચ્ચ
[૭] રિશ્તિ [૮] અતર [૯] નિરતર [૧૦] આગરેય [૧૧] સ્વેચ્છાના અને
[૧૨] અસંખ્યકૃત્ય

૧ નામદ્વાર—સમઠિતના ૪ પ્રકારધામક ઉપચય, ધર્મોપચય અને વેદક સ

૨ સક્ષણદ્વાર—૭ પ્રકૃતિ (અનતાનુમધી કોષ માન, મણિ, લોભ અને ૩ ઈર્ષ્ય મોહનીય) નો મૂળથી ક્ષય કરવાથી ધામક સમ્ય, ધામ ૬ પ્રકૃતિ ઉપચયમાને અને સમ્ય મોહનીય વેદ તે વેદક સમ્ય અનતા મોહનીય ક્ષય કર અને ત્યુ ઈર્ષ્ય મોહને ઉપચયમાને તેને ધર્મોપચય સમ્યકૃત્ય કહે છે

૩ જાવણદ્વાર—ક્રમિક સમ્ય માત્ર મનુષ્યજાતમાં આવેલો ત્યુ સમ્ય ચાર પ્રતિભા આવે

૪ પાવણદ્વાર—આરેય સમ્ય ચારેય પ્રતિભા પામે [દ્વિવ].

૫ પરિણામદ્વાર—ક્રમિક સમ્ય અનતા [સિદ્ધ આશી] રીત ત્યુ સમ્ય પામી અસંખ્યકૃત્ય કૃત્ય

૬ ઉચ્ચદ્વાર—ધામક સમ્ય નો ઉચ્ચદર્શન ધામ રીત ત્યુની અનતા

૭ રિશ્તિદ્વાર—ધામક સમ્ય ધારિ અનતા ઉપચય સમ્ય જ ક્રમ મુ ધર્મોપ અને વેદની રિશ્તિ જ જ સુ છે ૧૧ સાગર ઓરેરી

૮ અતરદ્વાર—ધામક સમ્ય નો અતરેય ન પડે રીત ૩ નો અતરેય પડે તે જ જ ૭૦ અનતાકાળે વાતવું દેશ કૃષ્ણ અને પુદ્ગલ પરાવત ન

૯ નિરતરદ્વાર—ધામક સમ્ય નિરતર આકે સમ્ય મુખી નિરતર આવે રીત ૩ સમ્ય જાવણિકાના અસ વાતમે જાવણેલો સમ્ય નિરતર આવે

૧૦ આગરેયદ્વાર—ક્રમિક સમ્ય એક વારજ આવે ઉપચય સમ્ય એક સમ્યા જ ૧ વાર છે ૨ વાર આવે અને કૃષ્ણ કલ આશી જ ૨ વાર છે ૫ વાર આવે રીત ૨ સમ્ય એક કલ આશી જ વાર છે અસંખ્યકૃત્ય અને કૃષ્ણ કલ આશી જ ૨ વાર છે અસંખ્યકૃત્ય આવે

૧૧ ક્રીત સ્વરશના દ્વાર—ક્રમિક સમ્ય જાવણ લોક સ્વરશ ક્રિયા સમ્ય આશી રીત ૩ સમ્ય કૃષ્ણ કલ કાલ ગણધર્મ સ્વરશ

૧૨. અદ્યપગહુત્વ દ્વાર—સૌથી થોડા ઉપશમ સમ્યંવાળા, તેથી વેદક સમ્યં વાળા સખ્યાતગુણા, તેથી ક્ષયોપં સમ્યં વાળા અસખ્યાતગુણા, તેથી ક્ષાયક સમ્યં વાસા અનતગુણા (સિદ્ધાપેક્ષા).

ધૃતિ સમક્રિતનાં ૧૧ દ્વાર સ પૂર્ણ

(૪૨) ખંડા જોયણ.

સૂત્રથી જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞાપિતો અધિકાર.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
ખંડા જોયણ વાસા પવ્વય દૂડા તિત્થ સેદીઓ

૮ ૯ ૧૦
વિજય દહ સલિલાઓ, પિડએ હોધ સગહણી ૧૧

એક લાખ યોજન લાખા પહોળા જંબુદ્વીપમા (જેમાં આપણે રહીએ છીએ તે) ૧ ખંડ ૨ યોજન, ૩ વાસ, ૪ પર્વત, ૫ કૂટ, (પર્વત ઉપરના), ૭ શ્રેણી, ૮ વિજય, ૯ દ્રહ અને ૧૦ નદીઓ ફેટલી છે ૧ એ ખતાવશે

જંબુદ્વીપ ધટીના પડ જેવા ગોળ છે તેની પરીધિ ૩૧૬૨૨૭ યોજન, ૩ ગાઉ ૧૨૮ ધનુષ્ય, ૧૩૩ આંગળ એક જવ, ૧ બુ, ૧ લીખ, ૬ વાલમ્ અને ૧ વ્યવં પરમાણુ જેટલી છે તેને ફરતો ક્રોટ (જગતિ) છે. ૧ પદ્મવર વેદિકા, ૧ વનખંડ અને ૪ દરવાજાથી સુશોભિત છે

(૧) ખંડ દ્વાર—દક્ષિણ ઉત્તર ભરત જેવડા ખંડ કરીએ તો જંબુદ્વીપના ૧૬૦ ખંડ થઈ શકે

નં.	ક્ષેત્ર નામ	ખંડ	જોજન-કળા
૧	ભરતક્ષેત્ર	૧	૫૨૬-૬
૨	ચુલહેમવત પર્વત	૨	૧૦૫૨-૧૨
૩	હેમવાય ક્ષેત્ર	૪	૨૧૦૫-૫
૪	મહાહેમવત પર્વત	૮	૪૨૧૦-૧૦
૫	હરિવાસ ક્ષેત્ર	૧૬	૮૪૨૧-૧
૬	નિષિધ પર્વત	૩૨	૧૬૮૪૨-૨
૭	મહાવિદેહ ક્ષેત્ર	૬૪	૩૩૬૮૪-૪
૮	નિલવત પર્વત	૩૨	૧૬૮૪૨-૨

૬ રમકૂવાસ ક્ષેત્ર	૧૧	૮૪૨૧--૧
૧ રપી ખર્ત	૮	૪૨૧-૧૦
૧૧ કિસ્કવામ ક્ષેત્ર	૪	૨૧ ૫--૫
૧૨ સીખરી ખર્ત	૨	૧ ૫૨-૧૨
૧૩ ચૈરવત ક્ષેત્ર	૧	૫૨૧--૬
	<hr/>	<hr/>
	૧૬૭	૧ -

૧૬ કળાનો ૧ યોજન સમજવો

પૂર્વ-પશ્ચિમના ૧ લાખ યોજનનું માપ

૧ ક્ષેત્રનાં નામ	યોજન
૧ મોપવતની પહોળાઈ	૧
૨ પૂર્વ અક્ષર્યાળ વા	૨૨
૩ " આડ વિજ્ય	૧ ૭૦૨
૪ ચાર વરખાર ખર્ત	૨
૫ " ત્રણ ખતર નહી	૩૭૫
૬ સીતામુખ વા	૨૬૨૩
૭ પશ્ચિમ અક્ષર્યાળ વા	૨૨
૮ આડ વિજ્ય	૧૭૭ ૨
૯ " ચાર વરખાર ખર્ત	૨
૧૦ " ત્રણ ખતર નહી	૩૭૫
૧૧ " સીતામુખ વા	૨૬૨૩

કુલ ૧

(૨) યોજનદ્વાર—૧ લાખ જોજનના લાંબા પહોળા જલદિપના એક એક યોજનના ૧ જમજા ખડ ખઈ શકે એ ૧ યોજન સમયોરસ જોજના ખડ કરે તો ૭૬ ૫૬૪૧૫ ખડ થઈ ૩૫૧૫ મનુખ બને ૧ આજના ક્ષેત્ર વધે

(૩) વાસુદ્વાર—મનુખને રહેવાના વાસ ૭ તથા ૧ ૭ કર્મભૂમિના મનુખોના ૩ ક્ષેત્ર-ઘસ્ટ ચૈરવત અને મહાવિરેહ આકર્ષભૂમિના મનુખોના ૪ ક્ષેત્ર હેમવાપ કિસ્કવામ, હસ્તિયા, રમકૂવાસ એ સાત, ૧ મજાવા ક્ષેત્ર તો મહાવિરેહ ક્ષેત્રના ૪ લાખ ઘસ્ટા (૧) પૂર્વ મહાવિરેહ (૨) પશ્ચિમ મહાવિરેહ (૩) રેવકુર અને (૪) હિતારકુર એમ ૧ માપ ૭

જગતિ [ક્રાંત] ૮ જોજન ઉચો છે અને પહોળો મૂળમા ૧૨, મધ્યમા આઠ અને ઉપર ૪ યોજનનો પહોળો છે. બધો વજ્ર સ્તંભ છે જગતિની એક ખાલુ ઝરખાની લાઈન છે તે ૦૧ યોજન ઊંચી, ૫૦૦ ધનુષ્ય પહોળી છે કાપીશા અને કાગગ સ્તંભ છે.

જગતિ ઉપર મધ્યમા પદ્મવર વેદિકા છે તે ૦૧ યોજન ઊંચી ૫૦૦ ધનુષ્ય પહોળી છે જન્ને ખાલુ નીલા પત્રાના સ્તંભ અને તે ઉપર સુંદર પુતળીઓ અને મોતીની માળાઓ છે મધ્ય ભાગમાં પદ્મ વગ વેદિકાઓને લીધે બે વિભાગ થયેલ છે [૧] અફરના વિભાગમા અનેક જાતના વૃક્ષવાળુ વનખડ છે તેમાં ૫ વર્ણનુ સ્તંભ તૃણ છે વાયુના સચારે તેમા ૬ રાગ ને ૩૬ રાગણી નીકળે છે તેમા ખીજ વાવો અને પર્વતો છે અનેક આસનો છે ત્યાં અંતર દેવદેવીઓ ક્રિડા કરે છે [૨] ગહારના વિભાગમા તૃણ નથી. ખાકીની રચના અદ્વના વિભાગ જેવી છે

મેરૂ પર્વતથી ચારે દિશામા ૪૫-૪૫ હજાર યોજન પર ચાર દરવાજા છે પૂર્વે, વિજય, દક્ષિણે વિજયત, પશ્ચિમે જયત અને ઉત્તરે અપગંજિત નામે છે. દરેક દરવાજો ૮ યોજન ઉચો, ૪ યોજન પહોળો છે દરવાજા ઉપર નવભૂમિ અને સફેદ ધુમટ છત્ર, ચામર, ધ્વજા અને ૮-૮ મંગળીક છે દરવાજાની બે તરફ બળમે ચોતરા છે. તેની ઉપર પ્રાસાદ, તોરણ, ચંદનકળશ, ઝારી, થાળ, ઘૂપકડછા અને મનોહર પુતળીઓથી શોભે છે

ક્ષેત્રોના વિસ્તાર.

(૧) ભરત ક્ષેત્ર—મેરૂની દક્ષિણે અર્ધચંદ્રાકારે છે મધ્યમા વૈતાલ્ય પર્વત આવવાથી ભારતના બે ભાગ થયા છે, ઉત્તર ભરત અને દક્ષિણ ભરત ભારતની મર્યાદા કરનાર ચૂવહેમવત પર્વત પર પદ્મદ્રહ છે તેમાંથી ગંગા અને સિંધુ નદી નીકળીને તમસ્સયુક્ષ અને ખડપ્રભા યુક્ષાની નીચે વૈતાલ્ય પર્વતને બેદીને લવણ સમુદ્રને મળે છે આથી ભરતના છ ખડ થાય છે.

દક્ષિણ ભરત ૨૩૮ જોજન ૩ કલાનુ છે તેમાં ૩ ખડ છે મધ્ય ખડમાં ૧૪ હજાર દેશ છે મધ્ય ભાગમાં કોશલ દેશ, વનિતા (અયોધ્યા) નગરી છે તે ૧૨ ચો. લાખી, ૯ ચો. પહોળી છે પૂર્વમા ૧ હજાર અને પશ્ચિમમાં ૧ હજાર દેશ છે કુલ દક્ષિણ ભરતમાં ૧૬ હજાર દેશ છે એવાજ ૧૬૦૦૦ દેશ ઉત્તર ભરતમા છે આ ભરતમા કાળચક્રનો પ્રભાવ છે (છ આગ વત)

(૨) ઐરવત ક્ષેત્ર— મેરૂની છેક ઉત્તરે શીખરી પર્વતથી આગળ ભગવત છે

(૩) મહાવિરેલ ક્ષેત્ર—નિષિષ અને નીચવત પવતની વચ્ચે છે જમને સમજે છે ૩૨ વિજય છે મખમાં ૧ હજાર થોળના વિસ્તાર વળો મેર છે પૂર્વ પશ્ચિમ જાને તરફ ૨૨-૨૭ હજાર થો ભદ્રાચલ વન છે જાને તથા ૧૬-૧૬ વિજય છે

મેરની ઉત્તરે જાને દક્ષિણ ૨૫-૨૫ થો ભદ્રાચલ વન છે દક્ષિણમાં નિષિષ મુખી દેવકુર અને ઉત્તરમાં નીચવત મુખી ઉત્તરકુર છે એ જાને કાચે જાળે મળતે કરીને અર્ધચક્રાર છે જા કોચો ગુરુજ મનુખ ૩ ગાંધી અવધેશ ઉત્તમ આગુસ્તુ જાને ૩ પશ્ચિમના આયુવાળા વચ્ચે છે દેવકુરમાં કુસામલી વ્યુચિત્રવિમિત્ર પવત ૧ કચનગિરિ પવત જાને ૫ ફલ છે એમજ ઉત્તરકુરમાં પથ છે પથ તે ૧૬ મુદસન ૫૫ છે

નિષિષ અને મહાકેમવત પર્વતો વચ્ચે હરિવાસ ક્ષેત્ર છે તથા નીચવત જાને રૂપી પર્વતો વચ્ચે રમ્પદવાસ ક્ષેત્ર છે એ ૧ ને કુચોમાં ૨ ગાંધી અવધેશ જાને ૨ પશ્ચિમી રિતિવાળા ગુરુજ મનુખો રહ છે

મહા કેમવત જાને મુશ કેમવત પવતની વચ્ચે કેમવાસ ક્ષેત્ર જાને રૂપી તથા શીખરી પર્વતની વચ્ચે કિસ્કુવાસ ક્ષેત્ર છે એ જાને કુચોમાં ૧ ગાંધી અવધેશ જાને ૧ પશ્ચિમના આયુવાળા ગુરુજ મનુખો છે

ક્ષેત્ર	દક્ષિણ-ઉત્તર પહોળાઈ	માફ થો ફળ	જવા થો ફળ	મનુખ પીઠ થો ફળ
દક્ષિણ ભગત	૨૩૮ થો ૩ ફળ	૧	૬૭૪૮-૧૨	૬૭૪૧-૧
ઉત્તર "	"	૧૮૬૨ જા	૧૪૪૭૧-૬	૧૪૫૨૮-૧૧
કેમવાસ ક્ષેત્ર	૨૧ ૫-૫	૧૭૫૫-૩	૩૭૬૭૪-૧૬	૩૮૭૪-૧
હરિવાસ	૮૪૨૧ ૧	૧૩૩૧૧-૬	૭૩૬ ૧-૧૭	૮૪૦૧૧-૪
મહાવિરેલ "	૩૩૬૮૪-૪	૩૩૭૧૭-૭	૧ ૦	૧૧૮૧૧૩ ૧૬
દેવકુર	૧૧૮૪૨-૨		૫૩	૧ ૪૧૮-૧૨
ઉત્તરકુર "	૧૧૮૪૨-૨		૫૩ ૦	૧ ૪૧૮-૧૧
રમ્પદવાસ	૮૪૨૧-૧	૧૩૩૬૧-૬	૭૩૬ ૧-૧૭	૮૪ ૧૬-૬
કિસ્કુવાસ	૨૧ ૫-૫	૧૭૫૫-૩	૩૭૬૭૪-૧૬	૩૮૭૪૦-૧
દક્ષિણ કેમવત	૨૮૩-૩	૧૮૬૨-૭૧	૧૪૪૭૧-૬	૧૪૫૨૮-૧૧
ઉત્તર "	૨૩૮-૩		૬૭૪૮-૧૨	૬૭૪૧-૧

(૪) ૫ વચ (પર્વત) ૪૧૨-૨૬૬ પર્વત સાખના છે દેવકુરમાં ૫ ફલ છે તેના જાને તથા ૫૨ થો ફલ કચનગિરિસર ગુરુજ મનુખ છે ૬૭ વલ ૫૨ ૧

પર્વત છે એવાજ ૧૦૦ કચનગિરિ ઉત્તરકુર્માં છે તથા ૩૪ દીર્ઘ વૈતાલ્ય ૧૬ વસ્પાર પર્વત, ૬ વર્ષધર પર્વત ૪ ગજદતા પર્વત, ૪ વૃતલવૈતાલ્ય, ૪ ચિત-વિચિતાદિ અને ૧ મેરૂ પર્વત એમ ૨૬૯ છે

૩૪ દીર્ઘવૈતાલ્ય-૩૨ વિજય દેહ ૧ ભગત ૧ ઐશ્વતના મધ્યભાગમાં છે ૧૬ વસ્પાર -૧૬-૧૬ વિજયમાં સીતા, સીતાદા નદીથી ૮-૮ વિજયના ૪ ભાગ થયા છે તેના ૭ અંતર છે તેમાં ૪ વસ્પાર પર્વત અને ૩ અંતર નદી છે. અંક એક વિભાગમાં ૪ વસ્પાર પર્વત એમ ૪ વિભાગમાં ૧૬ વસ્પાર છે તેના નામ-ચિત્ર, વિચિત્ર, નિલન, એકશૈલ, ત્રિકુટ, વૈશ્રમણ, અજન, મયાજન, અકાવાઈ, પવમાવાઈ, આશીવિપ, સુહાવહ, ચદ્ર, સૂર્ય, નાગ, દેવ

૬ વર્ષધર-૭ મતુષ્ય ક્ષેત્રોની વચ્ચે વચ્ચે ૬ વર્ષધર (ચુલ હેમવત, મહાહેમવત, નિષિધ, નીલવત, રૂપી અને શીખરી) પર્વત છે

૪ ગજદતા પર્વત-દેવકુરૂ, ઉત્તરકુરૂ અને વિજય વચ્ચે આવેલ છે. નામ-ગધમદન, માલવત, વિધુત્રભા અને સુમાનસ.

૪ વૃતલ વૈતાલ્ય-હેમવાય, હિરણવાય, હરિવાસ રમ્યકુવાસની વચ્ચે છે નામ-સદાવાઈ વયડાવાઈ, ગન્ધાવાઈ, માલવતા

૪ ચિતવિચિતાદી-નિષિધ પર્વત પાસે સીતા નદીના બે તટપર ચિત અને વિચિત પર્વત છે તથા નીલવત પાસે સીતાદાના બે તટ પર જમગ અને સમગ બે પર્વતો છે

૧ જ સુદ્રિપની યરાખર મધ્યમાં મેરૂ પર્વત છે.

પર્વતનાં નામ	ઉંડાઈ	ઊંચાઈ	વિસ્તાર
૨૦૦ કચનગિરિ પર્વતો	૨૫ થો	૧૦૦ થો	૧૦૦ થો
૩૪ દીર્ઘ વૈતાલ્ય	૨૫ ગાઉ	૨૫ થો	૫૦ થો.
૧૬ વસ્પાર	૫૦૦ ગાઉ	૫૦૦ થો.	૫૦૦ થો.
			થો. કળા
સુલહેમવત અને શીખરી	૨૫ થો	૧૦૦ થો	૧૦૫૦-૧૨
મહા હેમવન્ત અને રૂપી	૫૦ થો	૨૦૦ થો	૪૨૧૦-૧૦
નિષિધ અને નીલવત	૧૦૦ થો	૪૦૦ થો	૧૬૮૪૨-૨
૪ ગજદતા પર્વતો	૧૨૫ થો	૫૦૦ થો	૮૦૨૦૬-૬
૪ વૃતલ વૈતાલ્ય	૨૫૦ થો	૧૦૦૦ થો.	૧૦૦૦-૦
ચિત, વિચિત, જમગ સુમગ	૨૫૦ થો	૧૦૦૦ થો.	૧૦૦૦-૦
મેરૂ પર્વત	૧૦૦૦ થો	૯૬૦૦૦ થો	૧૦૦૬૦ થો

મેરૂ પર ૪ વન છે ભદ્રશાલ, નદન, સુગાનસ અને પડકવન.

(૩) મહાવિદેહ ક્ષેત્ર—નિષિધ અને નીચવત પર્વતની વચ્ચે છે. રક્ષતને સહાય છે. ૩૨ વિજય છે. મધ્યમાં ૧ હમ્મર મો ના વિસ્તાર વાસો મો છે. પૂર્વ પશ્ચિમ બંને તરફ ૨૨-૨૨ હમ્મર મો બાકશાલ વન છે. બંને તરફ ૧૬-૧૬ વિજય છે.

મેરની ઉત્તરે અને દક્ષિણ ૨૫-૨૫ મો બાકશાલ વન છે. દક્ષિણમાં નિષિધ મુખી દેવકુર અને ઉત્તરમાં નીચવત મુખી ઉત્તરકુર છે. એ બંને ક્ષેત્રો જળને મળદતે કરીને અર્ધમહાર છે. આ ક્ષેત્રો ગુરુમ મનુષ્ય ૩ માંથી અર્ધકુર ક્ષેત્રે આગુચ્છ અને ૩ પશ્ચિમ આગુવાળા વચ્ચે છે. દેવકુરમાં કુશામલી મધ્ય, મિત્રવિચિત્ર પવત ૧, કમનગિરિ પવત અને પદ્મ છે. એમના ઉત્તરમાં પશુ છે. પશુ તે જ જુલુ સુદનન જાય છે.

નિષિધ અને મહાકેમવન્ત પર્વતો વચ્ચે હરિવાસ ક્ષેત્ર છે. તથા નીચવત અને રૂપી પર્વતો વચ્ચે રમકુવાસ ક્ષેત્ર છે. એ બંને ક્ષેત્રોમાં ૨ માંથી અર્ધ-૧ અને ૨ પશ્ચિમી સ્થિતિવાળા ગુરુમ મનુષ્યો રહે છે.

મહા કેમવત અને સુલ કેમવત પવતની વચ્ચે કેમવાસ ક્ષેત્ર અને રૂપી તથા શીખરી પર્વતની વચ્ચે દિગ્ગુવાસ ક્ષેત્ર છે. એ બંને ક્ષેત્રોમાં ૧ માંથી અર્ધ-૧ અને ૧ પશ્ચિમ આગુવાળા ગુરુમ મનુષ્યો છે.

ક્ષેત્ર	દક્ષિણ-ઉત્તર પદાંગાધ	માઠ મો હજી	કુવા મો હજી	મનુષ્ય પદ મો હજી
દક્ષિણ ભસ્ત	૨૩૮ મો ૩ હજી	૧	૬૭૪૮-૧૨	૫૭૧૧-૧
ઉત્તર	"	૧૮૬૨ હજી	૧૪૪૭૧-૧	૧૪૫૨૮-૧૧
કેમવાસ ક્ષેત્ર	૨૧ ૫-૫	૧૭૫૫-૩	૩૭૧૭૪-૧૬	૩૮૭૪ ૧
હાં વાસ	૮૪૨૧ ૧	૧૩૩૧૧-૬	૭૩૬ ૧-૧૭	૮૪૦૧૬-૪
મહાવિદેહ	૩૩૬૮૪-૪	૩૩૭૧૭-૭	૧ ૦	૧૫૮૧૧૩ ૧૬
દેવકુર	૧૧૮૪૨-૨		૫૩	૧ ૪૧૮-૧૨
ઉત્તરકુર	૧૧૮૪૨-૨		૫૩ ૦	૧ ૪૧૮-૧૧
રમકુવાસ	૮૪૨૧-૧	૧૩૩૧૧-૬	૭૩૬ ૧-૧૭	૮૪ ૧૬-૮
દિગ્ગુવાસ	૨૧ ૫-૫	૧૭૫૫-૩	૩૭૧૭૪-૧૬	૩૮૭૪૦-૧
દક્ષિણ ભસ્ત	૨૮૩-૩	૧૮૬૨-હજી	૧૪૪૭૧-૧	૧૪૫૨૮-૧૧
ઉત્તર	૨૩૮-૩		૬૭૪૮-૧૨	૬૭૧૧-૧

(૪) પગ્ગવ (પર્વત) ક્ષેત્ર—૨૬૬ પવત સાથેના છે. દેવકુરમાં પદ્મ છે. તેના બંને તરફ ૫૨ દક્ષ ૬૬ કમનગિરિ સર્વ ગુરુમ મનુષ્ય છે. દક્ષ તરફ ૫૨ ૧

પડક વાની ૪ દિશામાં ૪ સિલાઓ છે ૫૬, ૫૬૫લ, રક્ત, અને રત્તકંબજ દરેક શિલા ૫૦૦ થોં લાખી, ૨૫૦ થોંજન થોં પહોળી, ૪ થોં જાડી, અર્ચઅન્નકારે છે પૂર્વ-પશ્ચિમ શિલાઓ પર જળમે સિહાશન છે ત્યા મહાવિદ્યેશ્વરના તીર્થ કરોનો જન્માભિષેક, ભવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવો કરે છે ઉત્તર-દક્ષિણે એકેક સિહાસન છે ત્યા ભગત, ઐરવતના તીર્થ કરોનો અભિષેક ૪ નિઠાયના દેવો કરે છે

મેરૂ પર્વતના ૩ કુડ છે હેકલો ૧૦૦૦ થોં ધરતીમા, મધ્યનો ૬૩૦૦૦ થોં ધરતી પર અને ઉપલો ૩૬૦૦૦ થોંનો, કુલ ૧ લાખ થોંજનનો શાશ્વતો મેરૂ છે

(૫) કુટ દ્વાર—૪૬૭ કુટ પર્વતો પર અને ૫૮ ક્ષેત્રોમા છે

		ઊંચા થોં,	મૂળ વિં,	ઊંચો વિં
ચુમ હેમવત પર	૧૧	૫૦૦	૫૦૦	૨૫૦
મહા હેમવંત,,	૮	,,	,,	,,
નિધિધ,,	૯	૫૦૦	૫૦૦	૨૫૦
નીલવત,,	૯	,,	,,	,,
રૂપી,,	૮	,,	,,	,,
શીજરી,,	૧૧	,,	,,	,,
વૈતાલ્ય ૩૪×૯=	૩૦૬	૨૫ ગાઉ	૨૫ ગાઉ	૧૨૧ ગાઉ
વસ્ખાર ૧૬×૪=	૬૪	૫૦૦	૫૦૦	૨૫૦
વિદ્યુતપ્રભા ગજદત પર ૯		,,	,,	,,
માલવંતા,,	૯	,,	,,	,,
સુમાનસ,,	૭	,,	,,	,,
ગધમાલ,,	૭	,,	,,	,,
મેરૂના નદન વનમાં ૯/૪૬૭		,	,	,,
ભદ્રશાલ વનમા	૮	,,	,,	,,
દેવકુરૂનાં	૮	૮ થોં	૮ થોં	૪ થોં
ઉત્તરકુરૂમા	૮	,,	,,	,,
ચક્રવર્તીના વિજયમાં ૩૪/૫૨૫		,,	,,	,,

ગજદતાના ૨ અને નદનવનના ૧ કુટને ૧૦૦૦ થોં ઊંચા ૧૦૦૦ થોં મૂળમાં અને ઊંચે ૫૦૦ થોંજનનો વિસ્તાર સમજવો

૭૬ કુટો (૧૬ વસ્ખાર, ૮ દેવકુરૂ, ૮ ઉત્તરકુરૂ, ૩૪ વૈતાલ્ય) પર જિન ગૃહો છે

(૧) ભદ્રશાસન—પૂર્વ-પશ્ચિમ ૨૨ ૦ યો ઉત્તર-દક્ષિણ ૨ ૦ યો વિસ્તાર છે એટલા ૫ યો ફર માટે જિલ્લામાં ૪ સિદ્ધાનત છે તેમ જિન પ્રામાણ છે એટલા ઇલાતમાં ૪ પ્રકારથી (વાર) ૦ ૫ યો ૭૫થી ૨૫ યો પહેળી ૧ યો જમીન છે વેદિકા, વનખડ વોલ્ફાઈ મુક્ત છે આ વાતની મધ્યે ઇલાતનેનો મહેલ છે ૫ યો કીચો, ૨૫૦ યો વિસ્તાર વધે છે એવી ૮ રીતની સ્થાનાવાળી—

આમિ શેલમાં ૪ વાવ છે ઉત્પન્ના કુ મા નિલના ઉત્પન્ના મધ્યે ટેન્ડનો મહેલ છે ૫૨ ૦ ૪ સિદ્ધા સિદ્ધાનત આ ના અજનપ્રમા મધ્યે ટેન્ડનો

નદન ૪ ૫ મીકન્તા મીચકા મીપકીના મીનકીના, મધ્યે ઇલાતને ૫૫૫૫ સિદ્ધાનત છે

આઠ વિદિકામાં ૮ હસ્તિપૂટ પતિ છે કુતાર નીમવન મુકરિ અનનમિરિ કુકર, પોષાસ નિદિકા અને રાવજીમાર તે દરેક ૧૨૫ યો ૫૫૫ ૫ યો કીચ, મુકામાં ૫ યો મધ્યે ૭૭૫ ૫૫ અને ઉત્તર ૨૫ યો વિસ્તારવાળા છે અનેક વધુ કુતાર મુકા વધી વધુમાં થોમે છે વિદિકામાં ૫ દેવાનું કિપસ્થાન છે

(૨) નદન વન—ભદ્રશાસની ૫ યો કીચે મેર પર વનખાકાર છે ૫ યો વિસ્તાર છે વેદિકા વનખડ ૪ સિદ્ધાનત, ૧૧ વાવ ૪ પ્રકાર કુતાર છે ૬ ફર છે નદનવનપૂટ, મરફટ નિવિધપૂટ હેમવતપૂટ રજતપૂટ રજિ સ્વરસિવ વજ અને નવપૂટ ૮ ફર ૫ યો કીચો છે આઠમ પર ૧ સ્થાન આઠ દેવીઓના સુવન છે નામ મપકા મપકરા મેમકલી સુમેધા, હેમપાલિતી કપમ્મા વમ્પમિયા વત્સેના અમ્પકા દેવી નવપૂટ ૧ યો કીચો, ૫૫૫ ૧ યો મધ્યે ૭૫ યો ઉત્તર ૫૦ યો વિસ્તાર છે અમદેકનાના મધ્યે ૮ મેર ભદ્રશાસન એવી સુદરતા અને વિસ્તાર છે

(૩) ગુમાનસ વન—નદન મી ૧૨૫૦ યો કીચે છે ૫ યો વિસ્તારવાળા મધ્યે મોત્કા છે વેદિકા વનખડ ૧૬ વાવ ૪ સિદ્ધાનત, ટેન્ડ સ્થાનકના ૪ મહેલો આઈ મુકાવ

(૪) પટક વન—ગુમાનસ વનથી ૩૧ ૦ યો કીચે મો કિબર ૫ ૦ ૪૬૪ યો મુકી આકાર છે એટલી ૧૨ યો ની મુકીકાનો મોત્કા વિદિકા છે મોત્કા વનખડ ૪ સિદ્ધાનત ૧૧ વાવ અને ૪ મહેલ સવ કુતાર મધ્યે મેર મુકિયા મુકામાં ૧૨ યો મધ્યે ૮ યો ઉત્તર ૪ યો ન વિસ્તારવાળા ૪ યો કીચો છે ૧૬૫ સ્થાન છે ૧ વેદિકા વનખડની વિદિકા છે ૫૫ ૧ સિદ્ધાનત છે

પ્રત્યેક વિજય ૧૬૫૯૨ થો ૨ કળા દક્ષિણોત્તર લાગી અને ૨૨૨૧૧ થો ૧૦ પૂર્વ-પશ્ચિમમાં પહોળી છે એ ૩૨ તથા ૧ ભરતક્ષેત્ર ૧ ઐરવત ક્ષેત્ર, એગ ૩૪ વિજયમાં ૩૪ ચક્રવર્તી યજ્ઞ શકે છે આ ૩૪ વિજયોમાં ૩૪ દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વત ૩૪ તમસ ગુફા, ૩૪ ખડ પ્રભા ગુફા, ૩૪ રાજધાની, ૩૪ નગરી ૩૪ કૃતમાલી દેવ, ૩૪ નટમાલી દેવ, ૩૪ ઋષભકુટ ૩૪ ગંગા નદી, ૩૪ સિંધુ નદી એ બધા શાશ્વતા છે

(૯) દ્રહ્મદ્વાર--૬ વર્ષધર પર્વતોપર છે છે ૫ દેવકુરમાં અને ૫ ઉત્તરકુરમાં છે

દ્રહ્મના નામ કયા પર્વત લગાઇ. પહોળાઇ ઉંડાઇ

(ક્ર.ક)	ઉપર છે	થો. ૧	થો. ૨	થો. ૩	દેવી	ક્રમગ
પદ્મ	દ્રહ્મ ચુલહૈમવત	૧૦૦૦	૫૦૦	૧૦	શ્રીદેવી	૧૨૦૫૦૧૨૦
મહાપદ્મ	, મહાહૈમવત	૨૦૦૦	૧૦૦૦	૧૦	લક્ષ્મી	૨૪૧૦૦૨૪૦
ત્રીગચ્છ	, નિષિધ	૪૦૦૦	૨૦૦	૧૦	ધૃતિ	૪૮૨૦૦૪૮૦
કેશરી	, નીલવત	૪૦૦૦	૨૦૦૦	૧૦	ભુદ્ધિ	૪૮૨૦૦૪૮૦
મહાપુરીક, રૂપી		૨૦૦૦	૧૦૦૦	૧૦	હી	૨૪૧૦૦૨૪૦
પુરીક	, શિખરી	૧૦૦૦	૫૦૦	૧૦	કીર્તિ	૧૨૦૫૦૧૨૦
૧૦	દ્રહ્મ જમીનપર	૧૦૦૦	૫૦૦	૧૦	૧૦ દેવતા	૨૪૧૦૦૨૪૦

કુલ ૧૯૨૮૦૧૯૨૦

દેવકુવરના ૫ દ્રહ્મ-નિષેડ દેવકુર, સૂર્ય, સૂક્ષ્મ અને વિદ્યુતપ્રભ દ્રહ્મ

ઉત્તર-કુરના ૫ દ્રહ્મ--નીલવત, ઉત્તરકુર, ચંદ્ર ઐરવત અને મલવત દ્રહ્મ

(૧૦) નદીદ્વાર--૧૪૫૬૦૯૦ નદીઓ છે નીચેના યત્રથી વિંગત ગણુની

ની. ઉ = નીકળતા ઉડી પ્ર. ઉ = સમુદ્રમા પ્રવેશતા ઉડી

ની વિ = નીકળતા વિસ્તાર પ્ર વિ. = સમુદ્રમા પ્રવેશતા વિસ્તાર

દરેક નદી ઉપર બતાવેલ પર્વત ઉપરના કુડથી નીકળીને આગળ વહેતા ગંગાપ્રભાસ, સિંધુપ્રભાસ, આદિ કુડમાં ધોધ રૂપે પડે છે ત્યાંથી આગળ જતા અર્ધા પરિવાર જેટલી નદીઓ મળે છે તે સાથે વચ્ચે આવતા પહાડને તોડીને આગળ વહે છે ત્યાં પગિવારની નદીઓ મળે છે તે સાથે વહીને જશુદ્ધીપત્ની જગતિથી બહાર લવણસમુદ્રને મળે છે

ગંગાપ્રભાસ આદિ કુડોમાં ગંગાદિપ આદિ નામના એકેક દિપ છે તેમાં એજ નામની એકેક દેવી સપરિવાર રહે છે આ કુડો દિવો અને દેવીઓ નદીના જેવા નામે છે એ નામે શાશ્વતા છે

યત્રમાં બતાવ્યા મુજબ ૭૮ મૂળ નદીઓ અને તેના પરિવારની (મળનારી) ૧૪૧૬૦૦૦ નદીઓ છે. એ ઉપરાંત મહાવિદ્યુતના ૩૨ વિજયોના ૨૮ અંતર

સેવ કુરો પર દેવેવીના મહેસો છે. ૪ વનમાં અગ્રાર (૧૧) મોચાલપર ૧ જાણ રૂપર ૧ જામલી રૂપર ૧ જિનમુદ, કુલ ૬૫ ચાચલા સિદ્ધાવતન છે

(૬) તિર્થદાર—૩૪ વિજય (૩૨ વિદેશના ૧ ભરન ૧ચેસ્કા) માં રોશમાં મણુ જલુ લોકિકે તીર્થ છે. મનપ વરદામ અને પ્રભાસ બપરે ચક્રર્થિઓ ખર સાધવા નાં ત્યારે ત્યાં ચોકાવ છે અનુમ કરે છે તીર્થ કરોના જન્મભિવેક માટે જલુ એ તીર્થોનું જલ અને જોવપિ દેવા લાવે છે

(૭) મેણીદાર—વિદ્યાપરોની તથા દેવોની ૧૩૬ મેણી છે વેતાલપ પર ૧૦ મેા જાયે વિદ્યા ની ૨ મેણી છે દક્ષિણ મેણીમાં ૫ અને ઉપર મેણીમાં ૬ નરો છે ત્યાંથી ૧ મેા જાયે અભિષેક દેવોની બે મેણી (કાનની, દક્ષિણની) છે

એમ ૩૪ વેતાલપ પર અગ્રાર મેણી છે કુલ ૩૪૪૪=૧૩૬ મેણીઓ છે

(૮) વિજયદાર—કુલ ૩૪ વિજય છે જ્યાં ચક્રવતી છે ખરતુ એક જ સભ્ય કરી રહે છે ૩૨ વિજય તો મહાવિરેક ક્ષેત્રમાં છે તોયે મુજબ—

પૂર્વવિદેક સીમા નદી પશ્ચિમવિદેક સીમા નદી

ઉપર કિનારે ૮	દક્ષિણ કિનારે ૮	ઉપર કિનારે ૮	દક્ષિણ કિનારે ૮
કમલ વિજય	વચ્ચ વિજય	પદ વિજય	ચિત્ત વિજય
સુકમલ	સુવચ્ચ	સુપદ	સુચિત્ત
મહાકમલ	મહાવચ્ચ	મહાપદ	મહાચિત્ત
કમલપતી	વચ્ચપતી	પદપતી	ચિત્તપતી
જાનકા	રમા	સમ્યા	વચ્ચુ
મજા	રમક	કુશ્વરા	સુવચ્ચ
પુરકમા	રમજિલ	નિલીના	મન્દીલા
પુરકમાવતી	મજાવતી	સલીલાવતી	મન્દીલાવતી

(૪૩) ધર્મની સન્મુખ થવાનાં ૧૫ કારણ.

- (૧) નીતિમાન હોય કારણ કે નીતિ ધર્મની માતા છે.
 - (૨) હિંમતવાન ને બહાદુર હોય કારણ કે કાયરોથી ધર્મ જની શકે નહિ
 - (૩) ધૈર્યવાન હોય કારણ કે દરેક કાર્યોમા આતુરતા (સાહસ) ન કરે.
 - (૪) બુદ્ધિમાન હોય કારણ કે દરેક કાર્ય પોતાની મતિએ વિચારીને કરે
 - (૫) અસત્યને ધિક્કારી કાઢનાર હોય અને સત્ય વચન બોલનાર હોય
 - (૬) નિષ્કપટી હોય, હૃદય સાફ ચક્રાટિક રત્ન માફક હોય.
 - (૭) વિનયવાન હોય અને મધુર ભાષાનો બોલનાર હોય
 - (૮) ગુણુગ્રાહી હોય અને ૨૫ આત્મશલાધા ન કરે (પોતે પોતાના ગુણુ ખીજીને માન પામવા ખાતર ન કરે)
 - (૯) પ્રતિદાનો પાલક હોય, એટલે જે નિયમો કરેલ હોય તેનો બરાબર પાલક હોય.
 - (૧૦) દયાવાન હોય એટલે પરોપકારની બુદ્ધિ હોય
 - (૧૧) સત્ય ધર્મનો અર્થો હોય ને સત્યનોજ પક્ષ કરનાર હોય.
 - (૧૨) જિતેન્દ્રિય હોય ને કષાયની મદત હોય
 - (૧૩) આત્મકલ્યાણની દ્રઢ ઇચ્છાવાળો હોય.
 - (૧૪) તત્ત્વવિચારમાં નિપુણ હોય, ને તત્ત્વમાજ રમણતા કરે
 - (૧૫) જેની પાસે ધર્મ પામ્યો હોય, તેનો ઉપકાર કાઢ વખત ભૂલે નહિ અને વખત આવે પાછો ઉપકારી ઉપર સામે પોતે ઉપકાર કરનાર હોય
- ઇતિ ધર્મની સન્મુખ થવાના ૫૬૨ કારણ સંપૂર્ણ.

(૪૪) માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણ.

૧ ન્યાય સ પન્ન દ્રવ્ય મેળવે, ૨ સાત કુવ્યસનનો ત્યાગી, ૩ અબક્ષ્યનો ત્યાગી, ૪ ગુણુપરીક્ષાથી લઙ્ગ-સળધ જોડે, ૫ પાપ ભીડ, ૬ દેશહિતકર વર્તનવાળો, ૭ પરનિદાનો ત્યાગી ૮ અતિપ્રગટ, અતિગુપ્ત કે ધણુ દ્વારવાળો મકાનમા ન રહે ૯ સદ્ગુણીની સોબત કરે, ૧૦ બુદ્ધિના ૮ ગુણુનો ધારક, ૧૧ કદાગ્રહી ન હોય, (સરળ હોય), ૧૨ સેવાભાવી (પોષ્ય વર્ગનો પોષક) હોય, ૧૩ વિનયી, ૧૪ ભયસ્થાન ત્યાગે, ૧૫ આયવ્યય (આવક-ખર્ચ)નો હિસાબ રાખે, ૧૬ ઉચિત (સમ્ય) વસ્ત્રભૂષણ પહેરે, ૧૭ સ્વાધ્યાય કરે (શીજ નિયમિત ધાર્મિક વાંચન, શ્રવણ કે

	નંબર	પર્યાય	કુટુંબી	ની જ	ની બિ.	મ જ	મ બિ.	કરિષ્ક તીજો
૧	મંડા	સુબહેમ	પથ	૧૧ ગાઉ	૧૧ મે.	૧૧ મે.	૧૨૧ મે.	૧૪
૨	સિધુ	,	"		"			૧૪
૩	રેપિટા	,	"	૧ મસ	૧૨૧ મે.	૨૧ મે.	૧૨૫ મે.	૨૮
૪	રોહિસિ	મહાદેવ	મહાપથ	"	"		"	૨૮
૫	કરિકતા		"	૨ ગાઉ	૨૫ મે.	૫ મે.	૨૫ મે.	૫૬
૬	હરિ સ્વીયા	નિર્મલ	લીંગજી	"		"		૫૬
૭	સીતા	"	"	૪ ગાઉ	૫ મે.	૧૦ મે.	૫ મે.	૫૩૨
૮	સતિપ્ર	નીલવત	કેશરી	"	"		"	૫૩૨
૯	નારકતા			૨ ગાઉ	૨૫ મે.	૫ મે.	૨૫ મે.	૫૬
૧૦	નારિકતા	૨૫	મહાપુર		"		,	૫૬૦
૧૧	૧૫કુશ		"	૧ ગાઉ	૧૨૧ મે.	૨૧ મે.	૧૨૫ મે.	૨૮
૧૨	કુશલ કેશ	સિખી	પુશીક	"			,	૨૮૦
૧૩	૨૪૫	,		૧૧ ગાઉ	૧૧ મે.	૧૧ મે.	૧૨૧ મે.	૧૪
૧૪	૨૪૫૦	"					"	૧૪
૧૫	વિદેહની ૧૪-૫૦	કુટુંબી	૫ લીપર	"	"			૧૪

૭ તેમાં ૧૬ વરખાર પર્વત પહેલા જાણ્યા છે અને તેમાં ૧૨ અત્યારમાં ૧૨ અત્યારનીએ છે તેના નામ ૧— ચુકવન્તી, કદવતી પથવતી તત્તલના મતલબ
 ૭૧ મતલબ ૭૧૨૦૫ સિદ્ધસોના, અતોતલકની કીમતલકની દેનમતલકની અને મતલબ
 મતલબ આ દરેક નથી ૧૨૫ મે. પહેળા ૨૧ મે. ૧૦ જાઉ અને ૧૧૫૩૨
 ૭૧ ૨ કાળની લાખી છે એવ કુશ નદીનો ૧૪૫૬ ૬ છે વધુ વિસ્તાર
 નહીં ૧૫ પ્રતિ સ્વયં જાણ્યા.

અતિ ખડ બોધણ સ પૂર્વ

- ૧૬ પૌત્રવચ્ચ (૧ પ્રકારની સેવા) કરવાથી
 ૧૭ મહાવિષ્ણુ સમને સમાધિ (સેવા-પાત્ર) દેવાથી
 ૧૮ નવુ નવુ અપૂર્વ તત્ત્વજ્ઞાન અણુવાથી
 ૧૯ સૂત્ર સિદ્ધાંતની અભિનિ (સેવા) કરવાથી
 ૨૦ મિથ્યાત્વનાશ અને સમક્ષિત જીવોત કરવાથી

જીવ જનતાનત કરાને અપાવે છે એ સદ્ગુણો કરતાં જીવે ત્યાજ્ય
 (જાનના) જાવે તેા તીર્થંકર નામ કમ અધ્યયન

કૃતિ તીર્થંકર નામ જાપવાના ૨૦ કરશે સંપૂર્ણ

(૪૮) પરમ કલ્યાણુના ૪૦ બોલ

શુભ	કષ્ટાવ	સુવર્ણી સાક્ષી
૧ સમક્ષિત નિર્મળ ખજવાથી પરમકલ્યાણુ જાવ		મેલિક મહારાજા કાણુવ સૂત્ર
૨ નિષ્કલ્પ રહિત તત્ત્વજ્ઞાથી		તામરી તજસ કાચકી "
૩ જ્યુ પોષા નિષ્કલ કરવાથી		મજસુકમાળ મુનિ અતરક "
૪ સમમાવે દુઃખ કરવાથી		અગ્રુતમાળી "
૫ ખાંચ મહાવન નિમળ પાણવાથી		ચોનમ સ્વમી અતરવી "
૬ પ્રમાદ ઉપી અપ્રમાદી જવાથી		શેષત રાજાનિ રાત્રા
૭ ઈન્દ્રિયમન કરવાથી		કરોચી મુદિ ઉતરખન "
૮ મિત્રેમાં નાશ કરવ ન કરવાથી		મલિત તથા પ્રજા ચાત્રા "
૯ ખમ ત્યાં કરવાથી		દેશી-ચોતમ ઉતરખાં "
૧૦ સત્ત્વખર્ચો મદા કરવાથી	"	વરણુત્રાય અતરવી "
૧૧ જીવોપર કરના કરવાથી		નુજાના મિત્ર
૧૨ સાવધાન નિઃશંકજુ કહેવાથી	"	મેલુખર દાયામને ચાતા
૧૩ કદ પત્ની વજુ મોતી દરવાથી	"	અણુદ આપક ઉપાસામી "
૧૪ શુદ્ધ અને શીખજ પાણસથી		અપાને ૭ કિષ્ક ઉતરવત્ "
૧૫ પરિમલ્લી મમતા ઉદવાથી પરમાત્મજુ જાવ		સુદર્શન શેઠ સુદર્શનચરિત્ર
૧૬ ઉદાર જાવે સુખાવ દનદેવાથી		કોશિક જાણુ ઉતરખપન સૂત્ર
૧૭ વાલી કમળન વિષય કરવાથી		ચોમક આપાપતિ વિષાક "
૧૮ ઉમ તપ પા કરવાથી		ચાન્દેમતી ઉતરખાં "
૧૯ જગદાનુજ પેદાવચ્ચ કરવાથી	"	પન્નામુનિ અગ્રુતોવરાઈ "
		વજામુનિ તાત્રા સૂત્ર

ઇન્દ્રિય વશ કરવાથી, ૬ છકાય જીવોની રક્ષા કરવાથી ૭ ભોજન સમયે સાધુ-સાધ્વીની ભવાના ભાવવાથી, ૮ સદ્ગુણ ભણવા ભણાવવાથી ૯ નિયાયારહિત એક કોટીથી વ્રતમા રહેતો થકો નવ કોટીએ વ્રત પચ્ચક્રખાણ કરવાથી ૧૦ દશ પ્રકારની વૈવાવચ્ચ કરવાથી, ૧૧ કષાયને પાતળ પાડી નિર્મૂળ કરવાથી. ૧૨ છત્રી શક્તિએ ક્ષમા કરવાથી, ૧૩ લાગેલ પાપોની તરત આલોચના કરવાથી, ૧૪ લીધેલ વ્રતો નિર્મૂળ રીતે પાળવાથી, ૧૫ અભયદાન-સુપાત્રદાન દેવાથી, ૧૬ શુદ્ધ મનથી શીયળ (અભયચર્યા) પાળવાથી, ૧૭ નિર્વંશ (પાપરહિત) મધુર વચન બોલવાથી. ૧૮ લીધેલ સયમમારને અખંડ પાળવાથી, ૧૯ ધર્મ-શુકલ ધ્યાન ધ્યાવવાથી ૨૦ દર. માસે છ ૭ પૌષ્ઠ કરવાથી, ૨૧ ઉભયકાય આવશ્યક કરવાથી, ૨૨ પાછલી રાત્રે ધર્મ જાગરણ કરી, ત્રણ મનોરથાદિ ચિંતવવાથી ૨૩ મગ્ણાન્તે આલોચનાદિથી શુદ્ધ થઈ સમાધિ પડિત-મરણ મરવાથી,

આ ૨૩ બોલને સમ્યક પ્રકારે જાણીને, સેવન કરવાથી જીવ વહેલા મોક્ષે જાય

કાલિ વહેલા મોક્ષ જવાના ૨૩ બોલ સંપૂર્ણ.

(૪૭) તીર્થ કરનામ આધવાનાં ૨૦ કારણા.

શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રના આઠમાં અધ્યયનનો અધિકાર.

- ૧ શ્રી અરિહંત ભગવાનના ગુણકીર્તન કરવાથી
- ૨ શ્રી સિદ્ધ " " "
- ૩ આઠ પ્રવચન (૫ સમિતિ, ૩ ગુપ્તિ)નું આરાધન કરવાથી
- ૪ ગુણવત ગુરૂના ગુણકીર્તન કરવાથી
- ૫ સ્થિતવર (વૃદ્ધ મુની)ના " "
- ૬ બહુશ્રુતના " "
- ૭ તપસ્વીના " "
- ૮ ભણેલા જ્ઞાનને વારંવાર ચિંતવવાથી
- ૯ સમકિત નિર્મૂળ પાલન કરવાથી
- ૧૦ વિનય (૭-૧૦-૧૩૪ પ્રકારના) કરવાથી
- ૧૧ કાળોકાળ આવશ્યક કરવાથી
- ૧૨ લીધેલ વ્રત પચ્ચક્રખાણ નિર્મૂળ પાળવાથી
- ૧૩ શુભ (ધર્મ-શુકલ) ધ્યાન ધ્યાવવાથી
- ૧૪ પ્યાર પ્રકારની નિર્જર (નપ) કરવાથી
- ૧૫ દાન (અભયદાન-સુપાત્રદાન) દેવાથી

૧૯ શોભ વખતે (શુભ લાગે ત્યારે મિત્ર પથ, નિષમિત્ર) ભોજન કરે, ૨ સમર્પણ સુપ્રસાદ કરે ૨૧ ત્રણ પુરુષર્થ (ધર્મ અર્થ કામ)માં વિવેકી ૨૨ સમજી (દમ્ય ક્ષેત્ર, કાળ જાનનો ભણ) હોય, ૨૩ જ્ઞાન પ્રકૃતિવાળો ૨૪ અમર્ય બેય સમજનારો ૨૫ સ્વતંત્રતાધારી ૨૬ દોષદર્શી ૨૭ ક્ષાણી ૨૮ પરોપકારી ૨૯ કૃતિ ન જ્ઞા કૃષ્ણ હોય (અપકારી પર પક્ષ ઉપકાર કરે) ૩૦ આત્મમગ્ન ન ઇચ્છે ન કરે, ન કરાવે ૩૧ વિવેકી (શોભાએ અમો ભોજ સમજનાર) હોય, ૩૨ લક્ષ્મણવાન હોય ૩૩ પૈર્થવાન હોય, ૩૪ પારિણી (હોય, માન, માન્ય સોભ જન બેય) નાશ કરે, ૩૫ અન્નિયોતે છૂટે (નિત્યેન્દ્રિયા હોય).

જો ૩૫ ગુણધારી હોય તે નૈતિક ધામિ ક-રેન છવતને મોભ થય છે.

ઈતિ આર્ચાનુસારીના ૩૫ ગુણ સંપૂર્ણ

(૪૫) આવકના ૨૧ ગુણ

૧ ઉદાર હાથી હોય	૨ મરુવલ હોય
૩ સોમ્ય પ્રતિવાળ હોય	૪ લોહિમિ
૫ અધુર (પ્રતિવાળા) ,	૬ પાખરિ
૭ ધર્મ મદ્યવાન	૮ કાશિરવ (અતુરર્થ) મુક્ત હોય.
૯ લક્ષ્મણવાન	૧૦ ક્ષાણત હોય.
૧૧ પાખરિ હરિ	૧૨ મન્દિત-ચક્રિષ્ણ-નિવેકી હોય.
૧૩ ગુણાનુરાગી	૧૪ ધર્મોપદેશ કરનાર હોય.
૧૫ ન્યાયપક્ષી હોય	૧૫ ગુણ વિચારક
૧૬ મર્થાધિમુક્ત અવધાર કરનાર	૧૬ વિનયશીલ
૧૭ કૃષ્ણ (ઉપકારનો ભણ હોય)	૧૭ પરોપકારી
૨૧ સવધાનમાં સદા સાવધાન હોય.	

ઈતિ આવકના ૨૧ ગુણ સંપૂર્ણ

(૪૬) વહેલા મોક્ષ જવાના ૨૩ બીલ

૧ મોક્ષની અભિલાષા રાખવાથી ૨ જીમ તપશ્ચર્યા કરવાથી, ૩ ક્રાધુને શત સિદ્ધાંત સંભળવાથી, ૪ આત્મ સંભળી તેની પ્રાપ્તિ કરવાથી, ૫ અનિય

૬ નિદ્રા વશ કળ્યાણી, ૬ છકાય જીવોની રક્ષા કરવાથી ૭ બોજન સમયે સાધુ-સાધ્વીની ભવાના ભાવવાથી, ૮ સદ્ગુણ ભણવા ભણાવવાથી ૯ નિયાણારહિત એક કોટીથી વ્રતમા રહેતો થકો નવ કોટીએ વ્રત પચ્ચક્રખાણુ કરવાથી ૧૦ દશ પ્રકારની વૈનાવચ્ચ કરવાથી, ૧૧ કપાયને પાતળ પાડી નિર્મૂળ કરવાથી, ૧૨ જીની શક્તિએ ક્ષમા કરવાથી, ૧૩ લાગેલ પાપોની તન્ત આલોચના કરવાથી, ૧૪ લીધેલ વ્રતો નિર્મળ રીતે પાળવાથી, ૧૫ અભયદાન-સુપાત્રદાન દેવાથી, ૧૬ શુદ્ધ મનથી શીયળ (બ્રહ્મચર્ય) પાળવાથી, ૧૭ નિર્વદ્ય (પરિપરિહિત) મધુર વચન બોલવાથી, ૧૮ લીધેલ સયમમારને અખડ પાળવાથી, ૧૯ ધર્મ-શુકલ ધ્યાન ધ્યાવવાથી ૨૦ દૃ. માસે છ છ પૌષ્ઠ કરવાથી, ૨૧ ઉભયકાય આવશ્યક કળ્યાણી, ૨૨ પાછલી રાત્રે ધર્મ જગરણ કરી, ત્રણ મનોરથાદિ ચિંતવવાથી ૨૩ મગ્ધાન્તે આલોચનાદિથી શુદ્ધ થઈ સમાધિ પડિત-મરણ મરવાથી,

આ ૨૩ બોલને સમ્યક પ્રકારે જાણીને, મેત્રન કરવાથી જીવ વહેલા મોક્ષે જાય

ધતિ વહેલા મોક્ષ જવાના ૨૩ બોલ સંપૂર્ણ.

(૪૭) તીર્થંકરનામ બાંધવાનાં ૨૦ કારણો.

શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રના આઠમાં અધ્યયનનો અધિકાર.

- ૧ શ્રી અરિહત ભગવાનના ગુણકીર્તન કરવાથી
- ૨ શ્રી સિદ્ધ " " "
- ૩ આઠ પ્રવચન (૫ સમિતિ, ૩ શ્રુતિ)નું આરાધન કદવાથી
- ૪ ગુણવત ગુરૂના ગુણકીર્તન કરવાથી
- ૫ સ્થિતર (વૃદ્ધ સુની)ના " "
- ૬ બહુશ્રુતના " "
- ૭ તપસ્વીના " "
- ૮ બણેલા જ્ઞાનને વારવાર ચિંતવવાથી
- ૯ સમજિત નિર્મળ પાલન કરવાથી
- ૧૦ વિનય (૭-૧૦-૧૩૪ પ્રકારના) કરવાથી
- ૧૧ કાળોકાળ આવશ્યક કરવાથી
- ૧૨ લીધેલ વ્રત પચ્ચક્રખાણુ નિર્મળ પાળવાથી
- ૧૩ શુભ (ધર્મ-શુકલ) ધ્યાન ધ્યાવવાથી
- ૧૪ પાર પ્રકારની નિર્જરા (નપ) કરવાથી
- ૧૫ દાન (અભયદાન-સુપાત્રદાન) દેવાથી

- ૧૬ વેદાવચ્ચ (૧ પ્રકારની સેવા) કરવાથી
 ૧૭ ગુણિય સધને સમાધિ (સેવા-સેવા) દેવાથી
 ૧૮ નવુ નવુ અપૂર્વ તત્ત્વોન બજવાથી
 ૧૯ સત્ત સિદ્ધાંતની સક્તિ (સેવા) કરવાથી
 ૨ મિથ્યાત્વનાથ અને સમક્ષિત સ્થોત કરવાથી

છવ જનતાનત કમેનિ અપાને છે એ સ્ત્રકાવો કરતાં કહ્યું સ્થાવ્ય
 (બાવના) આવે તેો તીર્થકર નામ કર્મ બંધાય

કવિ તીર્થકર નામ બાધવાના ૨૦ કારણો સ પૂર્ણ

(૪૮) પરમ કલ્યાણના ૪૦ બોલ

શુભ	કથાત	સૂત્રની સાક્ષી
૧ સમક્ષિત નિર્મળ જાળવાથી પરમકલ્યાણ વાચ		મૈત્રિક મહારાજા કાણાંત સૂત્ર
૨ નિશ્ચય રહિત વસ્તુઓથી		વામણી તજસ. કાચથી
૩ અવુ થોડો નિમળ કરવાથી	"	મળસુકમાળ મુનિ જાતમ
૪ સમજાવે સુખ કરવાથી		અર્જુનમાળી
૫ પાંચ મહામત નિમળ જાળવાથી		જોનમ સ્વામી કાચથી
૬ પ્રભાત હોડી અપ્રભાતી થવાથી		રોલજ રાજર્ષિ ચાતા
૭ ઈન્દ્રિયમન કરવાથી		કરકેથી મુનિ કિન્તરખન
૮ મિત્રામાં માથા કપડ ન કરવાથી		મસ્તિ તજ પ્રભુ ચાતા
૯ બમ ચર્ચા કરવાથી		કેથી-જોતમ કિન્તરખ
૧૦ સત્પત્રમ પર મદા કરવાથી		વરણનામ કાચથી
		નકુળાના મિત્ર
૧૧ છવેપર મર્યા કરવાથી		મેયકુઆર કાચીકાવે ચાતા
૧૨ સત્પત્રાત નિરાકપણે કહેવાથી	"	અવુલ કાવક કાપાસકમ્પ
૧૩ કહ્યું પત્તાં પણ માની કરવાથી	"	અવુલે ૭ સિધ્ધ કિન્તરખ
૧૪ શુદ્ધ મને સીખજાળવાથી		સુરસન કોઠ. સુરસનખરિ
૧૫ પરિચયની મળતા હોવાથી પરમકલ્યાણ વાચ		કપીલ જાણુ. કવમખન સર
૧૬ જોનાર આવે સુપાત કનદેવાથી	"	સોમક માયાપતિ વિપાક
૧૭ માથી રમતાને રિશ્ત કરવાથી		રાજેમલી કિન્તરખ
૧૮ કમ તપ મા કરવાથી	"	પા મુનિ અનુતરોત્તર
૧૯ અગ્રજાપણે વેદાવચ્ચ કરવાથી	"	પણમુનિ ચાતા સૂત્ર

૨૦ સદૈવ અનિત્ય ભાવના ભાવવાથી	„	ભરત ચક્રિ જલુદ્રિપ પ્ર૦ „
૨૧ અશુભ પરિણામો રોકવાથી	„	પ્રસન્નચદ્રગંજર્ણિ શ્રેણીકચરિત્ર
૨૨ સત્યજ્ઞાન પર શ્રદ્ધા રાખવાથી	„	અર્હન કશ્ચાવક જ્ઞાતા સૂત્ર
૨૩ ચતુર્વિધ સધની વૈયાવચ્ચથી	„	સનતકુમાર ચક્રિ ભગવતી પૂર્વે „
૨૪ ચડતે ભાવે મુનિસેવા કરવાથી	„	બાહુગળ પૂર્વે ભવે ઋષભ દેવચન્નિ
૨૫ શુદ્ધ અભિગ્રહ	„	પાંચ પાંડવ જ્ઞાતા સૂત્ર
૨૬ ધર્મદલાલી	„	શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ અતગડ „
૨૭ સૂત્રજ્ઞાનની ભક્તિ	„	ઉદાઈ રાજા ભગવતી „
૨૮ જીવદયા પાલન	„	ધર્મરૂચી અણુગાર જ્ઞાતા „
૨૯ વ્રતથી પડતાજ સાવચેત થઈ જાય	„	અગ્નિક અણુગાર આવશ્યક „
૩૦ આપતિ આવે ધૈર્ય રાખવાથી	„	અધક અણુગાર ઉતરાધ્ય „
૩૧ જિન જની ભક્તિ કરવાથી પરમ કલ્યાણ થાય		પ્રભાવતી ગણી ઉતરાધ્યયન સૂત્ર
૩૨ પ્રાણની પરવા મૂકીદા પાળે	„	મેવરથ રાજા શાંતિનાથ ચરિત્ર
૩૩ છતી શક્તિએ ક્ષમા કરવાથી	„	પ્રદેશી ગજા રાયપ્રશ્નીય સૂત્ર
૩૪ સગા ભાઈનો પણ મોહ છોડવાથી	„	રામ-બાળદેવ ૬૩ પ્રલાધા પુ ચરિત્ર
૩૫ દેવાદિના ઉપસર્ગ સહેવાથી	„	કામદેવ ઉપાસક૦ સૂત્ર
૩૬ દેવ-ગુરુ વદનમાં નિર્ભિક થવાથી	„	સુદર્શન શેઠ અતગડ „
૩૭ ચર્યાગ વાદીઓને જીતવાથી	„	મહંત શ્રાવક ભગવતી „
૩૮ મળેલા નિમિત્ત પર શુભ ભાવનાથી	„	આદ્રકુમાર સૂત્રકૃતંગ „
૩૯ એકત્વ ભાવના ભાવવાથી	„	નગિરાજર્ણિ ઉતરાધ્ય- „
૪૦ વિષયસુખમાં મુદ્દન થવાથી	„	જિનરક્ષ-જિનપાલ જ્ઞાતા „

ધર્મ પરમ કલ્યાણના ૪૦ બોલ સંપૂર્ણ.

(૪૯) તીર્થ કરના ૩૪ અતિશય

૧ તીર્થ કરના ઢેશ, નખ ન વધે, સુશોભિત રહે. ૨ શરીર નિરોગી રહે ૩ તોડીગાંસ ગોક્ષીર જેવા હોય ૪ શ્વાસોશ્વાસ પક્ષકાળ જેવો સુગંધી ૫ આહારનિહાર એદશ્ય, ૬ આકાશમાં ધર્મચક્ર ચાલે ૭ અકાશમાં ૩ છત્ર ધરાય, બે ચામર-વિભાજ ૮ આકાશે પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ચાલે. ૯ આકાશમાં ઇન્દ્રધનુ ચાલે ૧૦ અશોકવૃક્ષ રહે ૧૧ બામડળ હોય ૧૨ વિષમ ભૂમિ

મંત્ર માપ ૧૭ કાંટા જોધા થઈ નવ ૧૪ જાએ મહત્ત્વ અત્યુચિત માપ ૧૫ અત્યુચિત
 માપ માપ ૧૬ પત્તિવર્ણનાં કુશ પ્રગટે ૧૭ અશુભ કુદ્દમનોનો નાશ માપ ૧૮
 સુખથી વર્ણાધી શુભિ છટાવ ૧૯ શુભ પુદ્ગલ પ્રગટે ૨ ચોળાગામી વાણીથી
 ખનિ હોય ૨૧ અર્ધમાત્રથી શુભામાં દેવના દે ૨૨ સર્વ સજા પોતાની
 સાખમાં સમજે ૨૩ જન્મ વેર જાતિ વેર શાંત માપ ૨૪ જન્મમતી પશુ દેવના
 સહાયે અને વિતન કરે ૨૫ પ્રતિવાદી નિરુપ્ત જાને ૨૬ પશ્ચીમ ચો સુધી
 જોઈ જાતના રાગ ન માપ ૨૭ મહામારી (પોષ) ન માપ ૨૮ ઉપદ્રવ ન કવ
 ૨૯ સ્વચ્છનો જામે ન હોય પર બસકરનો જાવ ન હોય ૩૧ જનિવૃદ્ધિ ન કવ
 ૩૨ જનાવૃદ્ધિ ન માપ ૩૩ દુકાળ ન પડે ૩૪ પહેલાં ચરેલ ઉપદ્રવ શાંત થાય

કમલ ૪ અતિશય જન્મથી હોય ૧૧ અતિશય જીવજાતન થયા જાની
 પ્રગટે જાને ૧૬ જાતિ સ્વજાત હોય છે

ઈતિ તીર્થંકરના ૩૪ અતિશય સંપૂર્ણ

(૫૦) બ્રહ્મચર્યની ૩૨ ઉપમા

શ્રી પ્રજા બ્રહ્મચર્ય સૂત્રના અધ્યૈય ૯ માંને આધારે

૧	સૌ બ્રેહ્મિની સચ્ચમાં ગદ્ગદાં તેમ સૌ વગેરેમાં જલક્ષ્મ (સાધન) મોકલે કિમ્બી		
૨	, 'જાણીમાં સોનાની ખાણ કિમ્બી	"	મેકે તે પ્રધાન
૩	સનેમાં 'વૈદુમ' સન પ્રધાન તેમ	"	
૪	જાણીમાં સુખ	"	"
૫	વરજામાં શ્રેયસુખ	"	"
૬	, ગદ્ગદાં ચોસર્વ મદન	"	"
૭	" ફોર્સે માં અરિ રક્ષણ	"	"
૮	જોધીધરમાં વૃક્ષદેવવત	"	"
૯	નમિઓમાં સીતા સીતાદા	"	"
૧૦	, સમુદ્રોમાં સ્વયં સુમન્ય	"	"
૧૧	પરવિમાં મુક્તિ ચો તે પ્રધાન	"	"
૧૨	" હાથીઓમાં જીરાવત	"	"
૧૩	" જાણીમાં દેવરીસિદ્ધ	"	"
૧૪	" જાણીમાં મસ્તેદ	"	"
૧૫	" સુખ્ય કુમારદેવોમાં વૈદુરેવદ	"	"

૧૬	„ દેવલોકમા બ્રહ્મલોક મોટું ને પ્રધાન	„	„	„
૧૭	„ સભાઓમા સૌધર્મી સભા મોટી ને પ્રધાન તેમ સૌ વ્રતોમા	અં	મ્હોટું	ને પ્રધાન
૧૮	„ રિથિતિના દેવોમા સર્વાર્થસિદ્ધ	„	„	„
૧૯	„ દાનોમા અભયદાન મોટું ને પ્રધાન	„	„	„
૨૦	„ રગોમા કિરમજી રગ	„	„	„
૨૧	„ સસ્થાનોમા સમચક્રસ્થ	„	„	„
૨૨	„ સહનનોમા વજ્રઝપનાં	„	„	„
૨૩	સૌ લેશ્યામા શુકલ લેશ્યા મોટી ને પ્રધાન તેમ સૌ વ્રતોમા	અં	મોટું	ને પ્રધાન
૨૪	„ ધ્યાનોમા શુકલ ધ્યાન	„	„	„
૨૫	„ જ્ઞાનમા કેવળજ્ઞાન	„	„	„
૨૬	„ ક્ષેત્રોમા મહાવિદેહક્ષેત્ર	„	„	„
૨૭	„ સાધુઓમા તીર્થંકર	„	„	„
૨૮	„ ગોળ પર્વતોમા કુડળ પર્વત	„	„	„
૨૯	„ જહોમા સુદર્શનજુહા	„	„	„
૩૦	„ વનોમા નદનવન	„	„	„
૩૧	„ ઋદ્ધિમા ચક્રવર્તીનીઋદ્ધિ	„	„	„
૩૨	„ યોદ્ધામા વાસુદેવ	„	„	„

ઇતિ બ્રહ્મચર્યની ૩૨ ઉપમા સંપૂર્ણ

(૫૧) દેવોત્પાતના ૧૪ બોલ.

નીચેના ૧૪ બોલના જીવો જો દેવ ગતિમાં જાય તો ક્યાસુધી જઈ શકે ?

માર્ગશુભા	જન્મન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧ અસચિતિ ભવિ દ્રવ્ય દેવ	ભવનપતિમા	નવગ્રૈવેયકમા
૨ અવિરાધક મુની	સૌધર્મ કલ્પમા	અનુત્તર વિમાનમા
૩ વિરાધક મુનિ	ભવનપતિમા	સૌધર્મ કલ્પમા
૪ અવિરાધક શ્રાવક	સૌધર્મ કલ્પમા	અચ્યુત કલ્પમા
૫ વિરાધક શ્રાવક	ભવનપતિમા	જ્યોતિષીમા
૬ અસરી તિર્થંચ	„	વ્યંતર દેવીમા

૭ કમ્બુજાશ્વક તાપસ	"	અધોત્તીર્ણા
૮ હંસી કસ્તૂર મુનિ	અવનપતિર્ણા	સૌધર્મ કસ્તૂર
૯ પરિવ્રજક સન્નાયી તાપસ	,	અક્ષ દેવસેકર્મા
૧ આચાર્યાર્ધિ નિરુક મુનિ		લોક "
૧૧ સચ્ચી તિર્થિક	"	આકર્ષા "
૧૨ આજીવિક સાધુ (જિજ્ઞાસુ મી)	,	અન્યુત "
૧૩ જન્મ મન્મ કસ્તૂર અભોગી સાધુ		,
૧૪ સ્વસિદ્ધ વચનગ્રા	"	નવ ક્રિયેશ્વર્મા

મૌદ્રમાં બોધમાં અમ્મ છવે ૭ શેષમાં અભ્યાસમ્મ ન ને છે.

હતિ દેવોત્થાના ૧૪ બોધ સપૂર્ણ

(૫૨) ષટ્દ્રવ્ય પગ ૩૧ દ્વાર

૧ નામદ્વાર, ૨ આદિ ૩ સમય, ૪ દ્રવ્ય, ૫ સૂત્ર, ૬ કાળ, ૭ ભાવ, ૮ સામાન્ય વિશેષ, ૯ નિમય, ૧૦ નય, ૧૧ નિરીપ, ૧૨ ગુણ, ૧૩ પર્યાય, ૧૪ સાધારણ, ૧૫ સાધર્મી ૧૬ પારિજ્ઞાનિક, ૧૭ છત્ર, ૧૮ મૂર્તિ ૧૯ પ્રદેશ, ૨૦ એક, ૨૧ સૂત્રસૂત્રી, ૨૨ ક્રિયા, ૨૩ કર્તા, ૨૪ નિત્ય, ૨૫ કારણ, ૨૬ ગતિ, ૨૭ પ્રવેશ ૨૮ પૃથક્ ૨૯ સ્પર્શના, ૩૦ પ્રદેશસ્પર્શના અને ૩૧ અલ્પબદ્ધત્વ દ્વાર

૧ નામદ્વાર—૧ ધમ ૨ અધમ ૩ આકાશ ૪ છત્ર, ૫ પુરુષસ્થિતિધમ, ૬ કાળધમ.

૨ આદિદ્વાર—દમ્માપેક્ષા અથા દમ્મ અનાદિ ૭ દેવપેક્ષા લોકઆપા ૭ તે સદિ ૭ માત્ર આકાશ અનાદિ ૭ કાળાપેક્ષા ૫ટ દમ્મ અનાદિ ૭. ભાવાપેક્ષા ૫ટ દમ્મમાં ૭ પાદ બળ અપેક્ષાએ સાપ્તિસાન્ત ૭

૩ સમય દ્વાર—પર્માસ્તિધમ્મ સમય પ્રાપ્તના બોધજ નેત્ર

આ રીતે વપ્પા વપ્પતા લોકાન્ત સુધી અસમ્મ પ્રવેશી છે.

તેનુજ અર્ધર્માસ્તિધમ્મ સમય અલ્પસ્થિતિધમ્મ સમય લોકર્મા પ્રાપ્તના તર્મીના તેનુ અમ્મમાં બોધજાદાર, છવ તથા પુરુષના સ ૭ અનેક પ્રકારના અને કાળને અધાર નહિ પ્રવેશ નથી માટે.

૪ દ્રવ્ય દ્વાર—ગુણપર્યાયના સમૂહયુક્ત હોય તેને દ્રવ્ય કહે છે દરેક દ્રવ્યના મૂળ છ સ્વભાવ છે અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, દ્રવ્યત્વ, પ્રમેયત્વ, સતત્વ, અશુક્લધુન્ય ઉત્તર-સ્વભાવ અનત છે, યથાનાસ્તિત્વ, નિત્ય, અનિત્ય, એક, અનેક ભેદ, અભેદ, ભવ્ય, અભવ્ય, વક્રતવ્ય, પરમ ઇત્યાદિ, ધર્મ અધર્મ, આકાશ એક દ્રવ્ય છે જીવ, પુદ્ગલ કાળ અનત છે.

૫ ક્ષેત્ર દ્વાર—ધર્મ, અધર્મ, જીવ અને પુદ્ગલ લોકવ્યાપક છે. આકાશ લોકલોક વ્યાપક છે અને કાળ રા દ્વિપમા પ્રવર્તનરૂપ છે અને ઉત્પાદ ભય રૂપે લોકલોક વ્યાપક છે.

૬. કાળ દ્વાર—ધર્મ, અધર્મ આકાશ, દ્રવ્યાપેક્ષા અનાદિ અનત છે. ક્રિયાપેક્ષા સાદિસાત છે પુદ્ગલ દ્રવ્યાપેક્ષા અનાદિ અનત, પ્રદેશાપેક્ષા સાદિસાત કાળદ્રવ્ય દ્રવ્યાપેક્ષા અનાદિ અનત, સમયાપેક્ષા સાદિસાત છે

૭. ભાવ દ્વાર—પુદ્ગલ રૂપી છે શેષ ૫ દ્રવ્યો અરૂપી છે

૮. સામાન્ય-વિશેષ દ્વાર—સામાન્યથી વિશેષ બળવાન છે જેમ સામાન્યતઃ દ્રવ્ય ૧ છે, વિશેષતઃ છ છે ધર્માસ્તિકાયનો સામાન્ય ગુણ ચલન સહાય છે અધર્માં નો સ્થિર સહાય, આકાશાસ્તિકાયનો અવગાહન, કાળનો વર્તના, જીવાસ્તિકાયનો ચૈતન્ય, પુદ્ગલાસ્તિકાયનો પૂરણ, ગતન, વિધ્વસન ગુણ અને વિશેષ ગુણો છમે દ્રવ્યોના અનત અનત છે.

૯. નિશ્ચય વ્યવહાર દ્વાર—નિશ્ચયથી બધા દ્રવ્ય પોતપોતાના ગુણોમાં પ્રવર્તે છે વ્યવહારમાં અન્ય દ્રવ્યોને પોતાના ગુણથી સહાયતા આપે છે જેમ લોકાકાશમાં બધા દ્રવ્યો રહે છે તો તેને આકાશ અવગાહનમાં સહાયક થાય છે, પણ અલોકમાં અન્ય દ્રવ્યો નથી તો અવગાહનમાં સહાયતા નથી દેતી. છતાં અવગાહન ગુણમાં પદ્મગુણ હાનિ વૃદ્ધિ સદા યથા કરે છે એવીજ રીતે બધા દ્રવ્યો મારે બાકી

૧૦ નય દ્વાર—અશ જ્ઞાનને નય કહે છે નય ૭ છે તેના નામ—૧ નૈગમ, ૨ સમ્યક, ૩ વ્યવહાર, ૪ ઋણસૂત્ર, ૫ શબ્દ ૬ સમભિરૂદ્ધ અને ૭ એવલાત નય એ સાતે નયવાળાની માન્યતા કેવી છે ? એ બાકીવા મારે જીવ દ્રવ્ય ઉપર ૭ નય ઉતારે છે

૧ નૈગમ નયવાળો—જીવ, નામના બધાને ગ્રહણ કરે

૨ સમ્યક ,—જીવ કહેવાથી જીવના અસખ્ય પ્રદેશો ગ્રહણ કરે

૩ વ્યવહાર ” ” ” ત્રસ સ્થાવર જીવોને ”

૪ ઋણસૂત્ર ” ” ” સુખદુઃખ ભોગવતા જીવ ”

૭). ચોથી નાસ્ટીમાં છબ્બુ વેદના વેદનારા મળ્યા શીત વેદનાવાળા મેળા. (ને વેદના) પાંચમી નાસ્ટીમાં છબ્બુ વેદના વેદનારા મેળા શીત વેદનાવાળા મળ્યા છત્રી નાસ્ટીમાં શીત વેદના અને સપ્તમી નાસ્ટીમાં અક્ષરશીત વેદના ૭ શેષ ૨૭ ૬૬૪માં જ્યેષ્ઠ પ્રકારની વેદના વેદાય ૭

૨ વેદના ૪ પ્રકારની—દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ અને કાવચી. સમુચ્ચય છવ અને ૨૪ ૬૬૪માં ચાર પ્રકારની વેદના વેદાય ૭ દ્રવ્ય વે = છબ્બુ અનિષ્ટ પુદ્ગલોની વેદના ક્ષેત્ર વે = નારકાદિ શુશાશુભ ક્ષે ની કાળ વે = શીત છબ્બુ કાળની વેદના કાવચે અમહતીય રસ (અતુમાત્રની).

૩ વેદના ૩ પ્રકારે—હારીશિક માનસિક અને હારીર - મનની સાથે સમુચ્ચય છવમાં ૩ પ્રકારની વેદના સગીના ૧૬ ૬૬૪માં ૩ પ્રકાર ૫ સ્થાવર ૩ વિશ્વેદિયમાં ૧ હારીશિક વેદના

૪ વેદના ૩ પ્રકારે—શાત્ર અશાત્ર અને શાત્રા - અશાત્રા સાથે સમુચ્ચય છવ અને ૨૪ ૬૬૪માં ત્રણે પ્રકારની વેદના છે.

૫. વેદના ૩ પ્રકારે—સુખ, દુઃખ અને સુખદુઃખ સમુચ્ચય છવ અને ૨૪ ૬૬૪માં જ્યેષ્ઠ પ્રકારની વેદના વેદાય.

૬ વેદના ૨ પ્રકારે—૧ હરીસ્તુભાન્ય (સોત્ર તપશ્ચર્યાદિ) ૨ હામભાન્ય (કર્મ હૃદય આવવાથી) તિર્થંચ પચ્ચે અને મનુષ્યમાં બન્ને પ્રકારની વેદના, ૨૨ ૬૬૪માં હામભાન્ય (ઔપક્રમીય) વેદના હૃદય.

૭ વેદના ૨ પ્રકારે—નિશા અને અનિશા. નાસ્ટી, ૧૦ ભક્તવર્ત્તિ, અને બંધવર, એ ૧૨ ૬૬૪માં બે વેદના. સગી નિશા વેદ, અસગી અનિશા વેદ (સંગી, અસગી મનુષ્ય, તિર્થંચમાંથી મળેલે તથા તે અપેક્ષા સમજાવી),

પાંચ સ્થાવર, ૩ વિશ્વેદિય અનિશા વેદના વેદ (અસગી હોવાથી). ત્રિષ મ પચ્ચેદિય અને મનુષ્યમાં બન્ને પ્રકારની વેદના અગોત્રીય અને વૈમાનિકમાં વેદના ૭ કાસ્ય ૭ મે પ્રકારના વેદના છે.

૧ અમાયી સત્ત્વક દક્ષિ-નિશા વેદના વેદ છે.

૨ માયી મિથ્યા દક્ષિ-અનિશા વેદના વેદ છે

શીત વેદના પદ સંપૂર્ણ